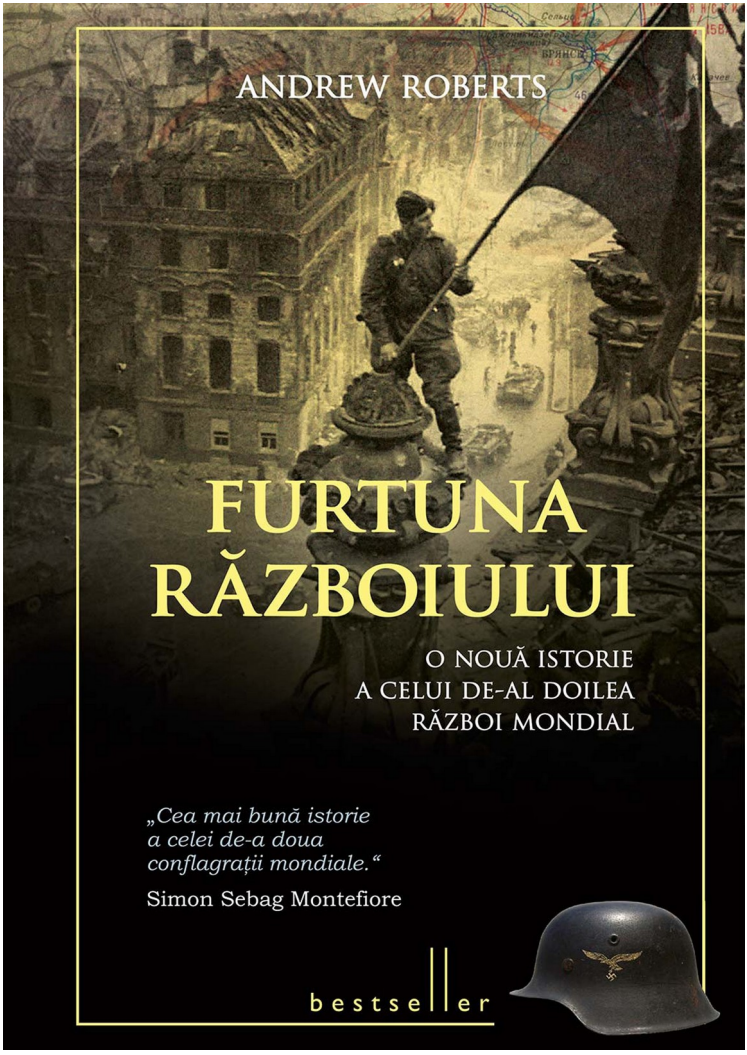
ANDREW ROBERTS
FURTUNA RĂZBOIULUI
O NOUĂ ISTORIE A CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL
„Cea mai bună istorie a celei de-a doua conflagrații mondiale.“
Simon Sebag Montefiore
bestseller

ANDREW ROBERTS

FURTUNA RĂZBOIULUI

O NOUĂ ISTORIE A CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

The Storm of War: A New History of the Second World War Andrew Roberts

Copyright e 2009 Andrew Roberts Ediţie publicată pentru prima dată, în 2009, de Allen Lane, un imprint al Penguin Books Toate drepturile rezervate

Editura Litera O.P. 53; C.P. 212, sector 4, Bucureşti, România tel.: 021 319 63 90; 031 425 16 19; 0752 548 372 e-mail: comenzilitera.ro

Ne puteţi vizita pe www.litera.ro

Andrew Roberts

Furtuna războiului.

O nouă istorie a celui de-al Doilea Război Mondial

2013, Litera pentru versiunea în limba română

Traducere din limba engleză:

Florin Sia

Editor: Vidraşcu şi fiii

Copertă: Andrei Gamarţ

ISBN EPUB: 978 – 606 – 686 – 124 – 3

ISBN PDF: 978 – 606 – 686 – 125-O

ISBN Print: 978 – 606 – 8494 – 42 – 5

În memoria lui Frank Johnson (*1943 – 2006*)

Eu însumi am deplină încredere că, dacă toţi îşi vor face datoria, dacă nimic nu va fi neglijat şi dacă vor fi luate cele mai bune măsuri – aşa cum se şi întâmplă –, vom da încă o dată dovadă că suntem în stare să ne apărăm insula,

să trecem cu bine prin furtuna războiului şi să rezistăm ameninţării tiraniei timp de ani întregi, dacă e nevoie, şi dacă trebuie – singuri.

Winston Churchill, Camera Comunelor, 4 iunie 1940

Cuprins

Lista ilustraţiilor
Lista hărţilor
Prefaţă
Preludiu. Pactul
Partea I: ASALTUL
1. Patru invazii: septembrie 1939-aprilie 1940
2. Führer Imperator: mai iunie 1940
3. Insula ultimei speranţe: iunie 1940-iunie 1941
4. Disputa litoralului: septembrie 1939-iunie 1942
5. Lovind cu piciorul în uşă: iunie-decembrie 1941
6. Taifunul Tokyo: decembrie 1941-mai 1942
Partea a II-a: APOGEUL
7. Eterna ruşine a omenirii: 1939 – 1945
8. Cinci minute în Midway: iunie 1942-octombrie 1944
9. Miezul nopţii în Grădinile Diavolului: Iulie 1942-mai 1943
10. Maica Rusie îngenunchează Vaterlandul: Ianuarie 1942-februarie 1943
11. Manevrele aeriene şi navale: 1939 – 1945
12. Către peninsulă: iulie 1943-mai 1945
Partea a III-a: RĂZBUNAREA
13. O uimitoare răsturnare de situaţie: martie-august 1943
14. Cruda realitate: 1939 – 1945
15. Cucerirea Normandiei: iunie-august 1944
16. Occidentalii la porţile Germaniei: august 1944-martie 1945
17. Armata Roşie la porţile Germaniei: august 1943-

mai 1945
18. Ţara Soarelui-Apune: octombrie 1944-septembrie 1945
Concluzie. De ce au pierdut puterile Axei cel de-al Doilea Război Mondial?
Bibliografie
Lista ilustraţiilor
1. Generalul Werner von Blomberg şi Adolf Hitler la Ulm, în septembrie 1933 (Getty Images)
2. Semnarea Pactului Sovieto-Nazist, 24 august 1939 (Topfoto)
3. Benito Mussolini, Hitler, generalul-maior Alfred Jodl şi feldmareşalul Wilhelm Keitel, 25 august 1941 (akg-images/ ullstein bild)
4. Reichsmarschallul Hermann Göring, Keitel şi Reichsführerul SS Heinrich Himmler discutând cu Hitler, 10 aprilie 1942 (akg-images)
5. Feldmareşalul Gerd von Rundstedt inspectând Zidul Atlanticului, 18 aprilie 1944 (akg-images)
6. Feldmareşalul Erich von Manstein (Bettmann/Corbis)
7. Generalul Heinz Guderian (Topfoto)
8. Feldmareşalul Walter Model (Arhivele austriece/Corbis)
9. Bombardiere Junker Ju-87 (Stuka) în picaj, 1940 (The Art Archive)
10. Refugiaţi părăsind Parisul, iunie 1940 (Imagini Getty)
11. Operaţiunea Dynamo, Dunkerque, mai 1940 (Muzeul Imperial de Război, NYP – 68075)
12. Vehicule, arme, provizii şi muniţie aparţinând Aliaţilor scoase din funcţiune şi abandonate în Franţa, 27 mai 1940 (akg-images)
13. Avioane RA şi Luftwaffe luptându-se deasupra

comitatului Kent, 3 septembrie 1940 (AP/PA Photos)

14. Piloţi din Escadrila 87 fugind spre avioanele Hurricane (The Art Archive/Muzeul Imperial de Război, Arhiva Foto)

15. Hitler şi Goebbels la Berghof, 1940 (Mary Evans Picture Library)

16. Operaţiunea Barbarossa, vara 1941 (ullstein bild/Topfoto)

17. Operaţiunea Taifun împotmolită în noroi, octombrie 1941 (Robert Hunt Picture Library)

18. Soldaţi germani predându-se ruşilor, sfârşitul anului 1941 (Time & Life Pictures/Getty Images)

19. Bombardiere Douglas Dauntless în picaj ale Marinei americane în bătălia de la Midway, dimineaţa devreme, 6 iunie 1942 (Arhivele Naţionale/prin amabilitatea Armchair Generale)

20. Portavionul USS *Yorktown* la bătălia de la Midway, 4 iunie 1942 (Arhivele Naţionale/prin amabilitatea Armchair Generale)

21. Generalii Sir Claude Auchinleck şi Sir Archibald Wavell în Deşertul de Vest, 1941 (Time & Life Pictures/Getty Images)

22. Generalul Harold Alexander în Tunisia, începutul anului 1943 (Popperfoto/Getty Images)

23. Generalul Erwin Rommel la Tobruk, iunie 1942 (Popperfoto/ Getty Images)

24. Soldaţi din cadrul Diviziei a 9-a Australiene la bătălia de la El Alamein (Colecţia de fotografii, Biblioteca de Stat din Victoria)

25. Evrei supuşi „selecţiei” pentru diferitele activităţi la Auschwitz-Birkenau, sfârşitul lunii mai 1944 (USHMM, prin amabilitatea lui Yad Vashem – Domeniul Public. Ideile sau opiniile exprimate în această carte şi contextul în care sunt folosite imaginile nu reflectă, în mod necesar, vederile

sau politica – nici nu implică aprobarea sau susţinerea – Muzeului Memorial al Holocaustului din Statele Unite)

26. Cadavre în lagărul de concentrare de la Dachau, mai 1945 (Getty Images)

27. Distrugere la Stalingrad, sfârşitul anului 1942 (Getty Images)

28. Artileria rusă în Stalingrad, începutul anului 1943 (RIA Novosti/Topfoto)

29. Preşedintele Franklin Roosevelt, Winston Churchill şi alţii la Conferinţa de la Casablanca, ianuarie 1943 (Getty Images)

30. Generalul Charles de Gaulle şi generalul Henri Giraud în Alger, 30 mai 1943 (Bettmann/Corbis)

31. Un convoi de nave comerciale traversând Atlanticul, iunie 1943 (Muzeul Marinarilor/Corbis)

32. Căpitanul unui submarin la periscop (Getty Images)

33. Bătălia de la Kursk, iulie 1943 (Getty Images)

34. Soldaţi germani trecând pe lângă un tanc sovietic în flăcări la Kursk (Getty Images)

35. Generalul Sir William Slim în Birmania, 1944 (Getty Images)

36. Generalul-maior Orde Wingate (Bettmann/Corbis)

37. Generalul Tomoyuki Yamashita (Getty Images)

38. Generalul George S. Patton Jr. (Time & Life Pictures/Getty Images)

39. Generalul Mark Clark la Roma, 5 iunie 1944 (Getty Images)

40. Ziua Z, ora 08.40, 6 iunie 1944 (Muzeul Imperial de Război, B 5103)

41. Soldaţi americani în spatele barierelor antitanc pe Plaja Omaha (Topfoto)

42. Mussolini, Hitler, Göring şi Ribbentrop la două zile după atentatul de pe 20 iulie 1944 (AP/PA Photos)

43. Generalul Dwight D. Eisenhower şi generalul Montgomery, iunie 1944 (Bettmann/Corbis)

44. Infanteria rusă în Bielorusia, în timpul Operaţiunii Bagration, iunie 1944 (ullstein bild/Topfoto)

45. Ofensiva din Ardeni, decembrie 1944 (Time & Life Pictures/ Getty Images)

46. Consecinţele bombardării Dresdei de către Aliaţi, februarie 1945 (akg-images/ullstein bild)

47. Feldmareşalul Sir Alan Brooke şi Churchill traversând Rinul, 25 martie 1945 (Time & Life Pictures/Getty Images)

48. Soldaţi ai Armatei Roşii îndreptându-se spre Berlin, aprilie 1945 (Cody Images)

49. Mareşalul Gheorghi Jukov intrând în Berlin, mai 1945 (RIA Novosti)

50. Mareşalul Ivan Konev (e Sovfoto)

51. Nagasaki după bombardamentul atomic, 9 august 1945 (Getty Images)

52. Mamoru Shigemitsu şi generalul Yoshijiro Umezu predându-se la bordul USS *Missouri*, 2 septembrie 1945 (Time & Life Pictures/Getty Images)

Lista hărţilor

1. Polonia, 1939 13
2. Finlanda, 1939 – 1940 14
3. Norvegia, 1940 15
4. Franţa şi Ţările de Jos, 1940 16 – 17
5. Bătălia pentru Anglia, 1940 18
6. Bătălia Atlanticului, 1939 – 1943 19
7. Rusia şi Frontul de Est, 1941 – 1943 20 – 21
8. Stalingrad, 1942 – 1943 22
9. Holocaustul 23
10. Extremul Orient, 1941 – 1945 24 – 25
11. Extremul Orient: Birmania, 1941 – 1945 27
12. Extremul Orient: Pacific, 1941 – 1945 28 – 29
13. Extremul Orient: Filipine, 1941 – 1945 30 – 31
14. Africa de Nord şi zona Mediteranei, 1939 – 1943 32 – 33
15. EI Alamein 35
16. Sicilia şi Italia, 1943 – 1945 36 – 37
17. Monte Cassino şi Anzio, 1943 – 1945 38
18. Bătălia de la Kursk 39
19. Ofensiva aliată combinată de bombardament 40
20. Debarcările din Normandia, 1944 41
21. Franţa şi Germania, 1944 – 1945 43
22. Frontul de Est, 1943 – 1945 44 – 45

Polonia, 1939

Finlanda, 1939 – 1940

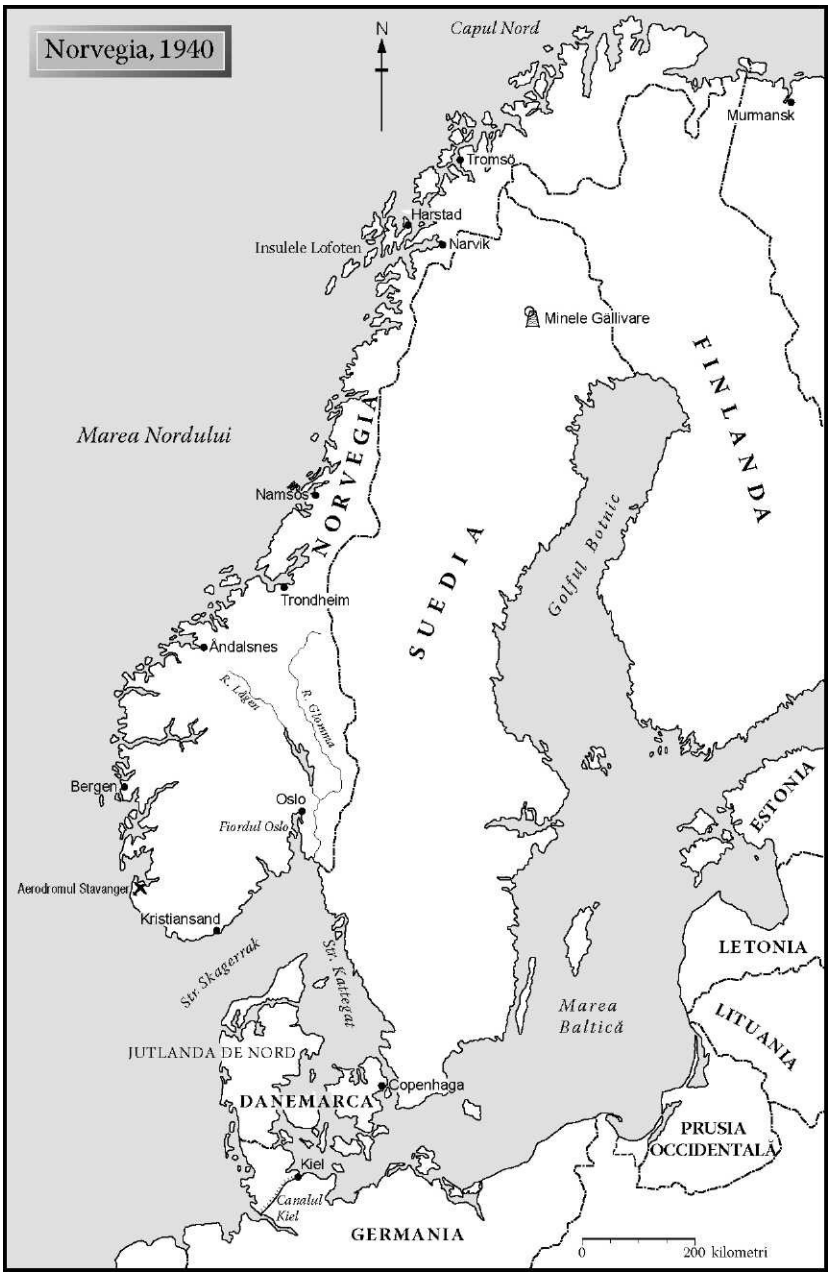
Norvegia, 1940
N
Capul Nord
Murmansk
Tromsø
Harstad
Narvik
Insulele Lofoten
Minele Gällivare
FINLANDA
Marea Nordului
NORVEGIA
Namsos
SUEDIA
Golful Botnic
Trondheim
Åndalsnes
R. Lågen
R. Glomma
Bergen
Oslo
Fiordul Oslo
ESTONIA
Aerodromul Stavanger
Kristiansand
LETONIA
Str. Skagerrak
Str. Kattegat
Marea Baltică
LITUANIA
JUTLANDA DE NORD
Copenhaga
DANEMARCA
PRUSIA OCCIDENTALĂ
Kiel
Canalul Kiel
GERMANIA
0
200 kilometri

Franţa şi Ţările de Jos, 1940
N
Marea Nordului
ANGLIA
OLANDA
GERMANIA
BELGIA
Haga
Rotterdam
Breda
Dover
Bruges
Dunkerque
Calais
Gravelines
Wormhout
Boulogne
St Omer
Menin
Bruxelles
Le Paradis
Lille
Béthune
Lens
Douai
Arras
Vallenciennes
Dinant
Mechelen-sur-Meuse
Ft Eben Emael
Köln
Bonn
Rhine
Dyle
Canalul Mânecii

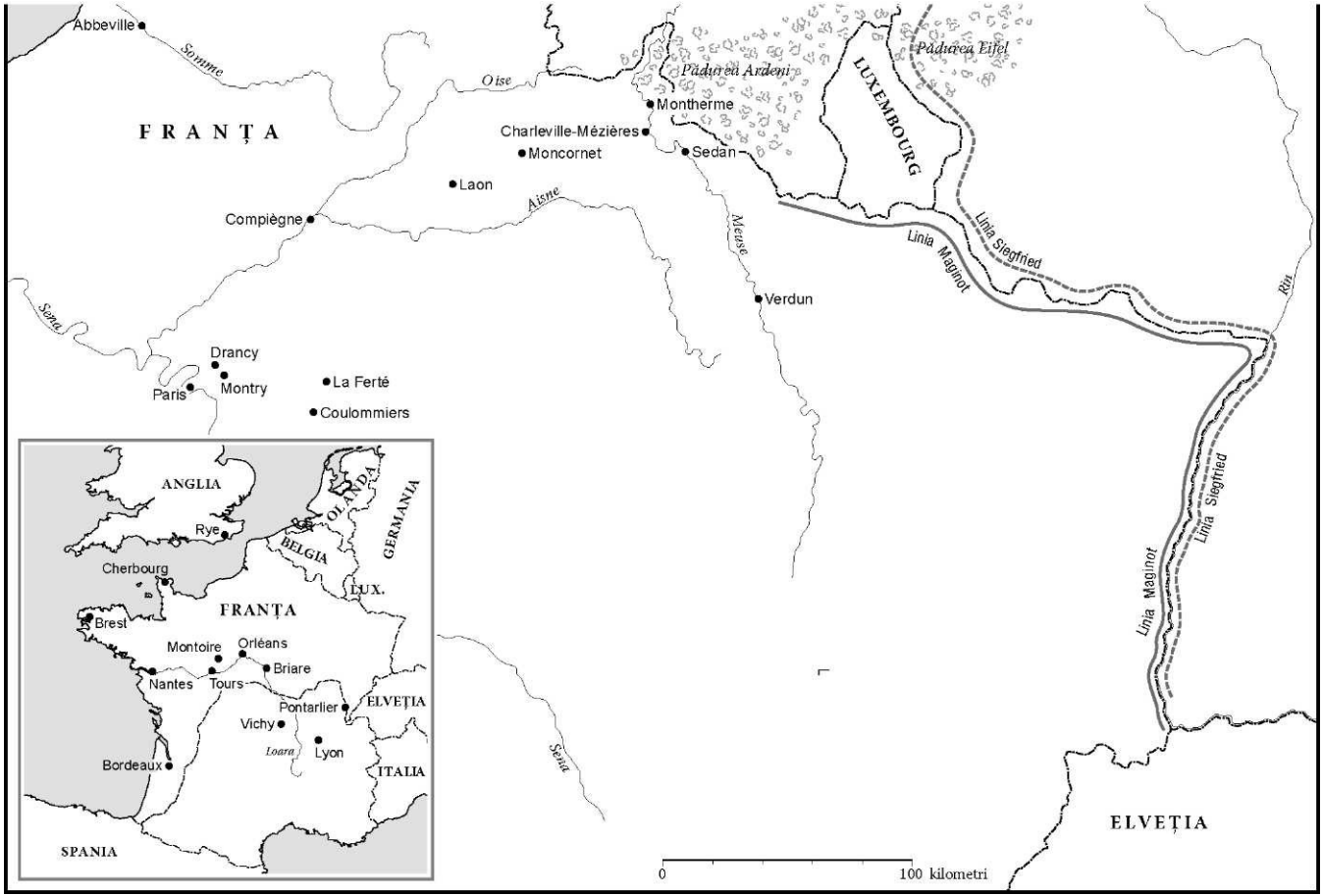
Abbeville
Somme
Oise
Pădurea Ardeni
Pădurea Eifel
LUXEMBOURG
FRANȚA
Montherme
Charleville-Mézières
Moncornet
Sedan
Laon
Aisne
Compiègne
Meuse
Linia Maginot
Linia Siegfried
Rin
Sena
Verdun
Drancy
Paris
Montry
La Ferté
Coulommiers
ANGLIA
OLANDA
GERMANIA
Rye
BELGIA
Cherbourg
LUX.
FRANȚA
Brest
Montoire
Orléans
Briare
Nantes
Tours
ELVEȚIA
Pontarlier
Vichy
Loara
Lyon
Bordeaux
ITALIA
SPANIA
Sena
ELVEȚIA
0
100 kilometri

Bătălia pentru Anglia, 1940

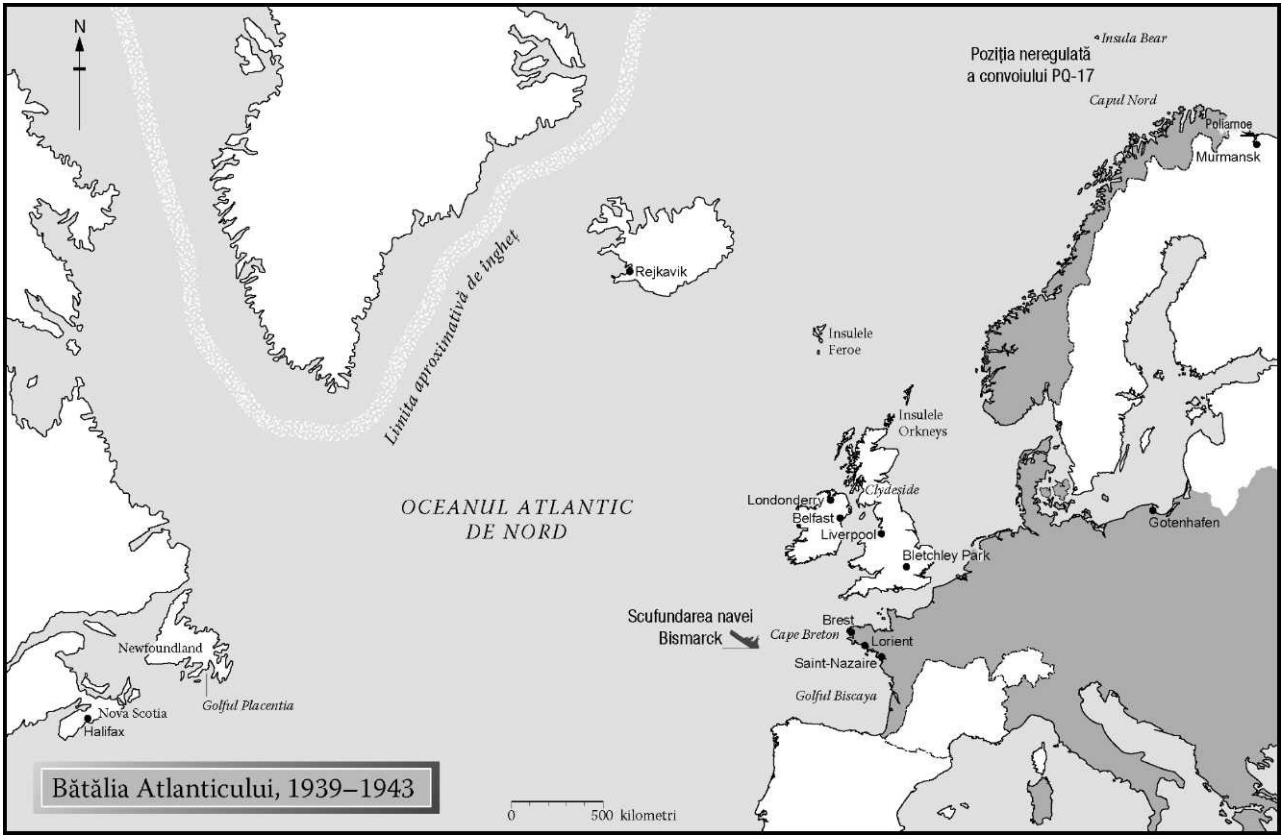
N
Insula Bear
Poziția neregulată
a convoiului PQ-17
Capul Nord
Poliarnoe
Murmansk
Rejkavik
Limita aproximativă de îngheț
Insulele
Feroe
Insulele
Orkneys
OCEANUL ATLANTIC
DE NORD
Clydeside
Londonderry
Belfast
Liverpool
Gotenhafen
Bletchley Park
Scufundarea navei
Bismarck
Brest
Cape Breton
Lorient
Saint-Nazaire
Golful Biscaya
Newfoundland
Golful Placentia
Nova Scotia
Halifax
Bătălia Atlanticului, 1939–1943
0
500 kilometri

N
Marea Barents
Murmansk
SUEDIA
Golful Botnic
FINLANDA
Arhanghelsk
Munții Urali
UNIUNEA REPUBLICILOR
SOVIETICE SOCIALISTE
Kronstadt
Leningrad
Luga
Marea
Baltică
ESTONIA
Novgorod
Ekaterinburg
LETONIA
Kalinin
LITUANIA
Linia
defensivă Mojaisk
Canalul Volga
Klin
Danzig
PRUSIA
ORIENTALĂ
Viazma
Moscova
Borodino
Vitebsk
Smolensk
BIELORUSIA
Iuhov
Kașira
Dnieper
Kaluga
Minsk
Novîi Borissov
Roslavl
Tula
Biał
Białistok

POLONIA
Mlaștinile Pripet
Briansk
Orel
Lokoti
Ieleț
Kursk
Voronej
Bezîmiannîi
Volga
Lvov
Kiev
Bazinul Donețk
Munții Carpați
Harkov
U C R A I N A
Kunțevo
Kremenciug
Izium
Don
UNGARIA
Nistru
Donețk
Kalaci-pe-Don
Stalingrad
Samara
Aerodromul Morovskaia
Mișkova
Mius
Volga
Tagonrog
Aerodromul Taținskaia
Rostov
Berdiansk
Astrahan
Marea Azov
ROMÂNIA
CRIMEEA
Stavropol
Sevastopol
GEORGIA
BULGARIA
Marea Neagră
Groznîi
Ordjonikidze
Munții Caucaz
Marea Caspică
Tiflis
Baku
TURCIA
IRAN
Rusia și Frontul de Est, 1941–1943
0
400 kilometri

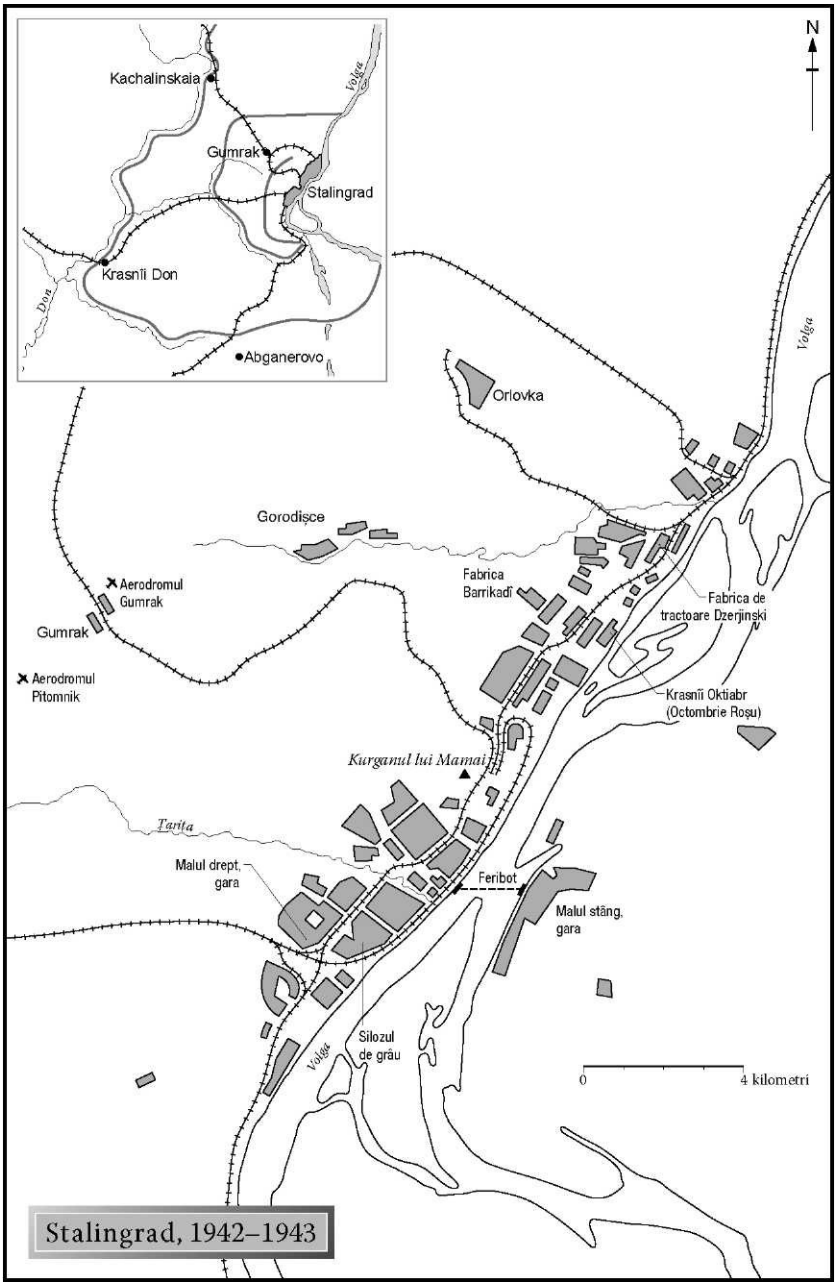
N
Kachalinskaia
Volga
Gumrak
Stalingrad
Krasnîi Don
Don
Abganerovo
Orlovka
Volga
Gorodişce
Aerodromul Gumrak
Gumrak
Fabrica Barrikadî
Fabrica de tractoare Dzerjinski
Aerodromul Pitomnik
Krasnîi Oktiabr (Octombrie Roşu)
Kurganul lui Mamai
Tarita
Malul drept, gara
Feribot
Malul stâng, gara
Silozul de grâu
Volga
0
4 kilometri
Stalingrad, 1942–1943

N
NORVEGIA
SUEDIA
ESTONIA
Novgorod
Marea Nordului
Rumbula
LETONIA
URSS
DANEMARCA
Marea Baltică
LITUANIA
Kovno
Ponary
PRUSIA ORIENTALĂ
Jedwabne
Białistok
Belsen
Berlin
Wannsee
Vistula
Treblinka
Mlaștinile Pripet
GERMANIA
Chełmo
Varșovia
Sobibor
Łódz
Lublin
Józefów
Babi Yar Ravine
POLONIA
Auschwitz-Birkenau
Lidice
Praga
Baranowice
Cracovia
Lvov
Sola
CEHOSLOVACIA
Türkheim
Dachau
Mauthausen
Budapesta
AUSTRIA
UNGARIA
ROMÂNIA
Holocaustul
0
300 kilometri

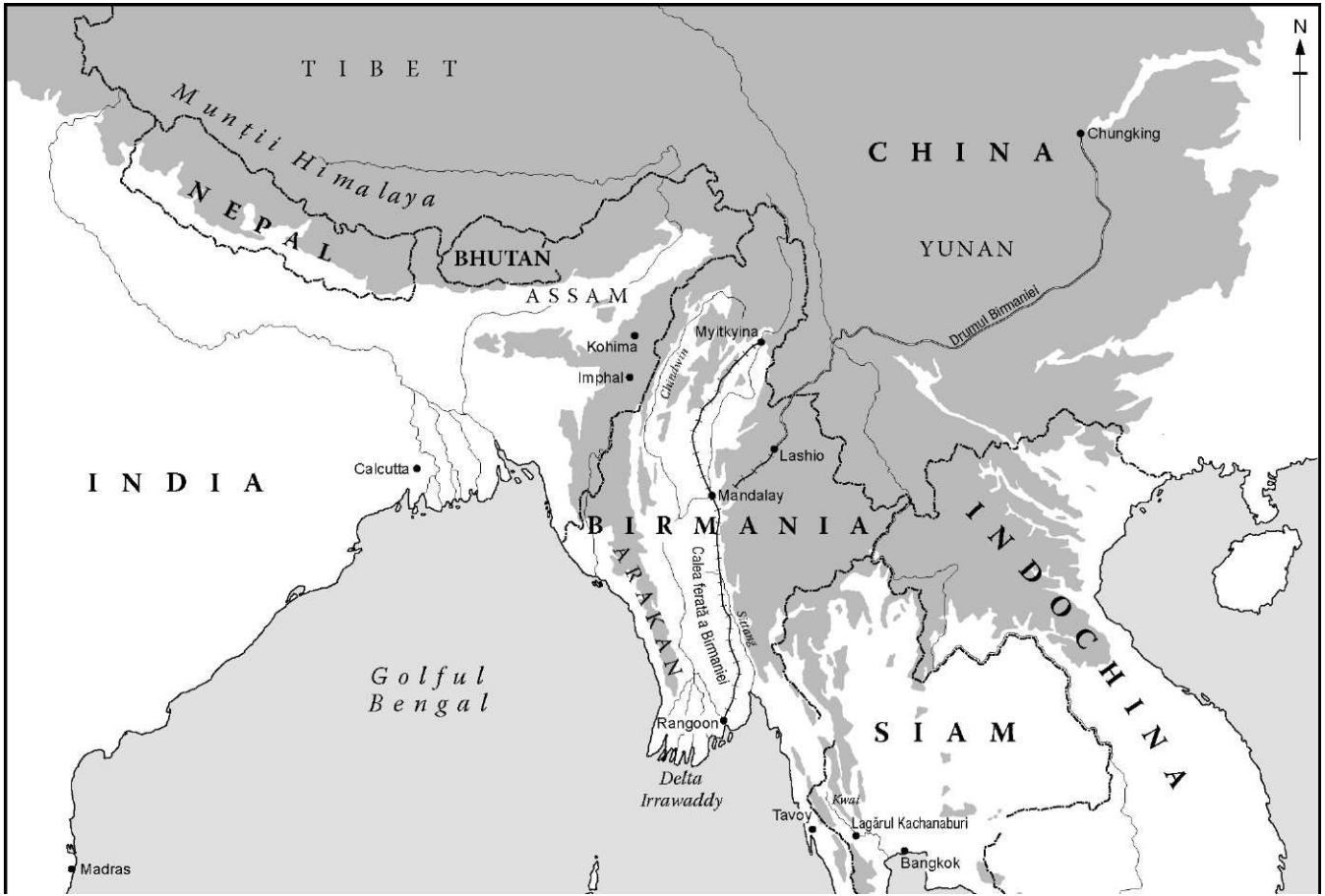
N
TIBET
Munții Himalaya
NEPAL
BHUTAN
ASSAM
CHINA
Chungking
YUNAN
Drumul Birmaniei
Kohima
Imphal
Myitkyina
Chindwin
Lashio
Mandalay
INDIA
Calcutta
BIRMANIA
INDOCHINA
ARAKAN
Calea ferată a Birmaniei
Sittang
Golful Bengal
Rangoon
Delta Irrawaddy
SIAM
Kwai
Tavoy
Lagărul Kachanaburi
Bangkok
Madras

Extremul Orient, 1941–1945

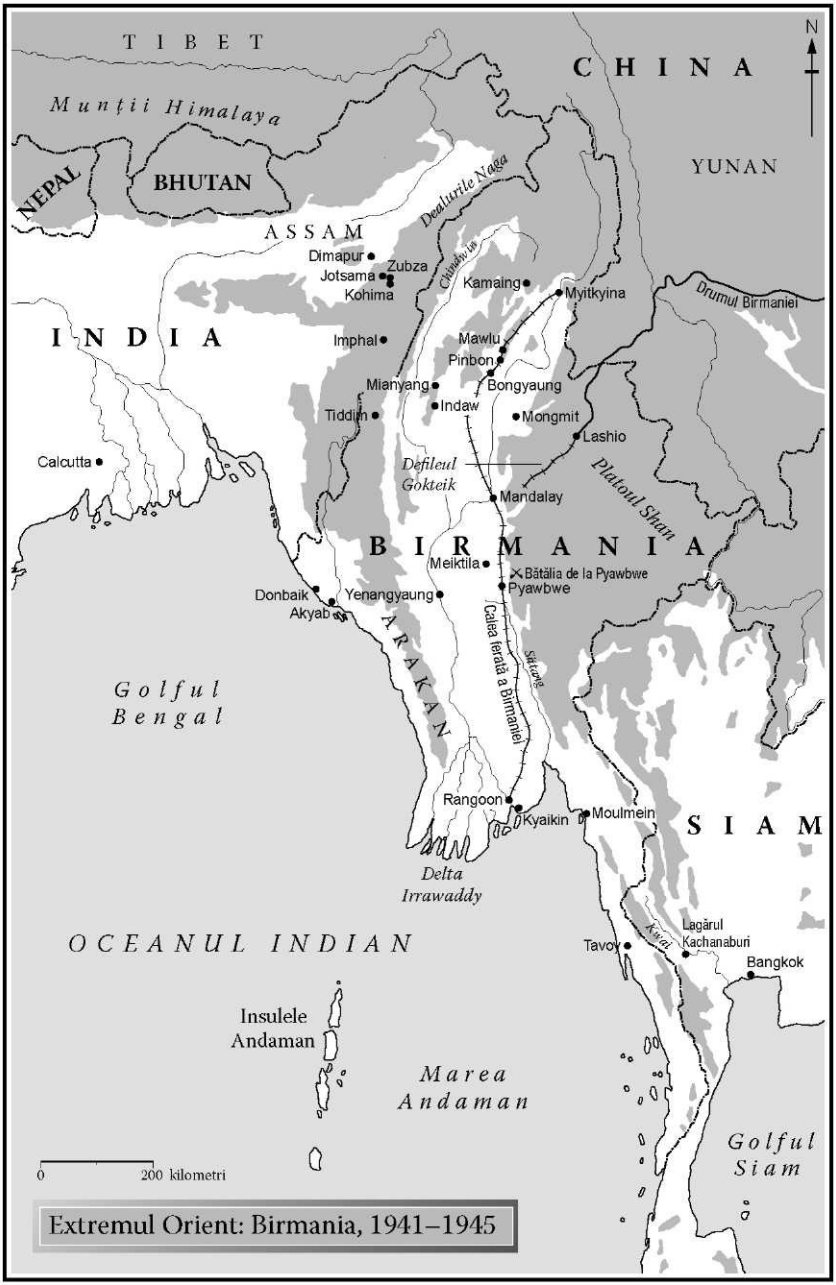

Extremul Orient: Birmania, 1941–1945

URSS
Marea Ohotsk
MONGOLIA
MANCIURIA
Insulele Kurile
Etorofu
Vladivostok
HOKKAIDO
Peking
Tientsin
Marea Japoniei
COREEA
HONSHU
JAPONIA
Seoul
Seto-naikai
Tokyo
Kyoto
Hiroshima
Yokohama
Marea Galbenă
CHINA
SHIKOKU
Nagasaki
KYUSHU
Nanking
Shanghai
OCEANUL PACIFIC
Insulele Ryuku
Okinawa
Iwo Jima
FORMOSA
Hong Kong
Insulele Batan
Extremul Orient: Pacific, 1941–1945
0
500 kilometri

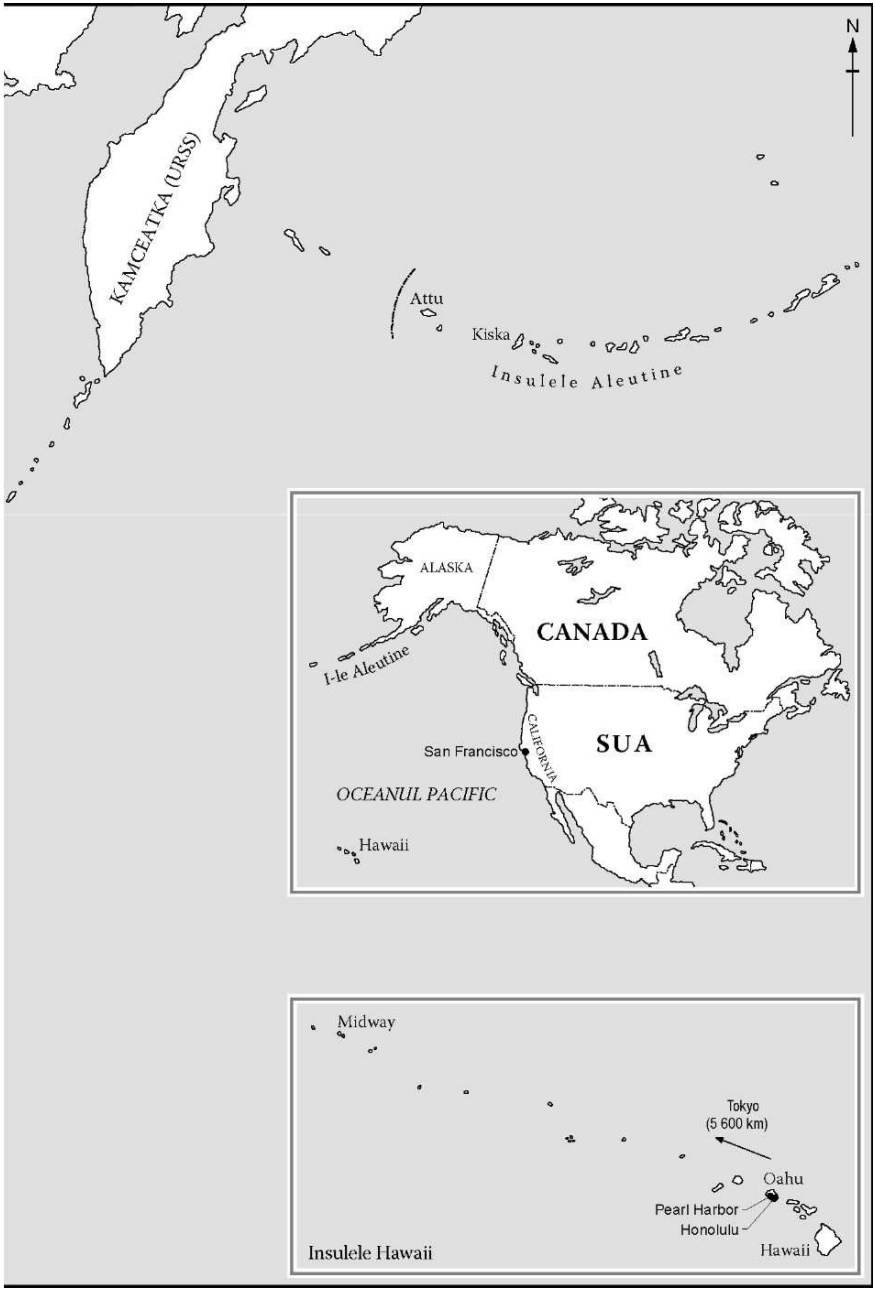
N
KAMCEATKA (URSS)
Attu
Kiska
Insulele Aleutine
ALASKA
CANADA
I-le Aleutine
CALIFORNIA
SUA
San Francisco
OCEANUL PACIFIC
Hawaii
Midway
Tokyo
(5 600 km)
Oahu
Pearl Harbor
Honolulu
Hawaii
Insulele Hawaii

Extremul Orient: Filipine, 1941–1945

N
Wake
Insulele Mariane
Tinian
Saipan
Guam
Insulele Marshall
Truk
Kwajalein
Insulele Caroline
Tarawa
OCEANUL PACIFIC
Insulele Gilbert
Insulele Noua Guinee
Insulele Amiralității
NOUA GUINEE (N-E)
Raubal
PAPUA
Insulele New Britain
Insulele Solomon
I-le Savo, Tulagi și Gavutu
Port Moresby
Guadalcanal
MAREA CORALILOR
Noua Caledonie
Brisbane
0
500 kilometri

Africa de Nord și Mediterana, 1939–1943
FRANȚA
CORSICA
SARDINIA
PORTUGALIA
Madrid
SPANIA
Lisabona
Alger
Bizerte
Tébourba
Bône
Tunis
Madjerda V.
Tanger
Gibraltar
Djebel Kouif
Thala
MAROCUL SPANIOL
Oran
Masivul Dorsal Vestic
Pasul Kasserine
Sfax
TUNISIA
El Guettar
Fedala
Rabat
Casablanca
Munții Atlas
Linia Mareth
MAROCUL FRANCEZ
ALGERIA FRANCEZĂ
Marrakesh
MAREA MEDITERANĂ
SIRIA
MAROCUL FRANCEZ
ALGERIA FRANCEZĂ
LIBIA
EGIPT
PERSIA
Marea Roșie
SOMALIA BRITANICĂ
AFRICA DE VEST FRANCEZĂ
Dakar
Kassala
SUDANUL ANGLO-EGIPTEAN
Golful Aden
NIGERIA
Addis Abeba
Berbera
ETHIOPIA
Moyale

N
ROMÂNIA
SLOVENIA
Zagreb
IUGOSLAVIA
CROATIA
BOSNIA
Belgrad
Sarajevo
Ploiești, câmpurile petrolifere
BULGARIA
ALBANIA
MACEDONIA
TRACIA
Istanbul
Roma
ITALIA
Napoli
Taranto
GRECIA
TURCIA
Mt. Olimp
Kalavrita
Atena
SICILIA
Siracusa
Canalul Corint
PANTELLERIA
MALTA
Capul Matapan
CRETA
MAREA MEDITERANĂ
Tripoli
Barce
Mechili
Gazala
Tobruk
Pasul Halfaya
Sollum
Benghazi
Golful Sirte
Bir Hacheim
CIRENAICA
Beda Fomm
El Agheila
Sidi-Rezegh
Sidi Omar
Sidi Barrani
Marsa Matruh
Alexandria
Fuka
El Alamein
Cairo
Canalul Suez
Depresiunea Qattara
Nil
Valea Nilului
L I B I A
E G I P T
S U D A N
0
400 kilometri

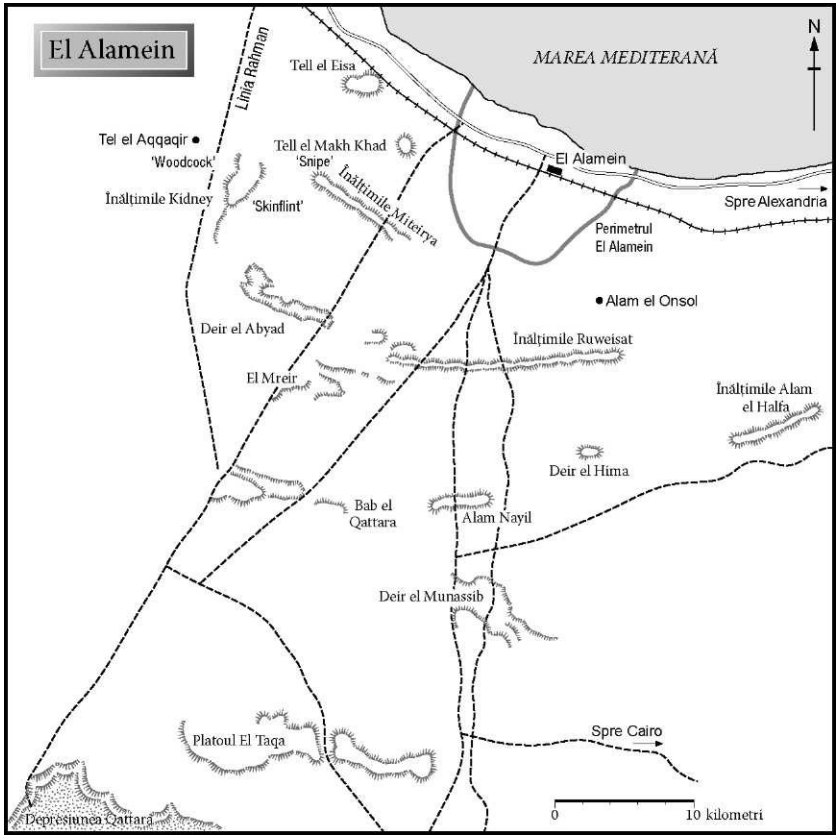
El Alamein
Linia Rahman
Tell el Eisa
MAREA MEDITERANĂ
N
Tel el Aqqaqir
'Woodcock'
Tell el Makh Khad
'Snipe'
El Alamein
Înălțimile Kidney
'Skinflint'
Înălțimile Miteirya
Spre Alexandria
Perimetrul
El Alamein
Alam el Onsol
Deir el Abyad
Înălțimile Ruweisat
El Mreir
Înălțimile Alam
el Halfa
Deir el Hima
Bab el
Qattara
Alam Nayil
Deir el Munassib
Platoul El Taqa
Spre Cairo
Depresiunea Qattara
0
10 kilometri

N
AUSTRIA
LIECHTENSTEIN
ELVEȚIA
UNGARIA
Munții Alpi
Giulino di Mezzegra
Lacul Como
Gargano
Lacul Garda
Milano
Valea Padului
Pad
IUGOSLAVIA
Reggio
ROMAGNA
La Spezia
Rimini
Linia Gotica
Linia Arno
Florența
Bibbiena
Pesaro
Arno
TOSCANA
Arezzo
Siena
Linia Albert
Perugia
Chiusi
UMBRIA
Munții Apenini
CORSICA
Pescara
Ortona
Linia Gustav
Linia Barbara
Tibru
Roma

Sicilia și Italia, 1943–1945

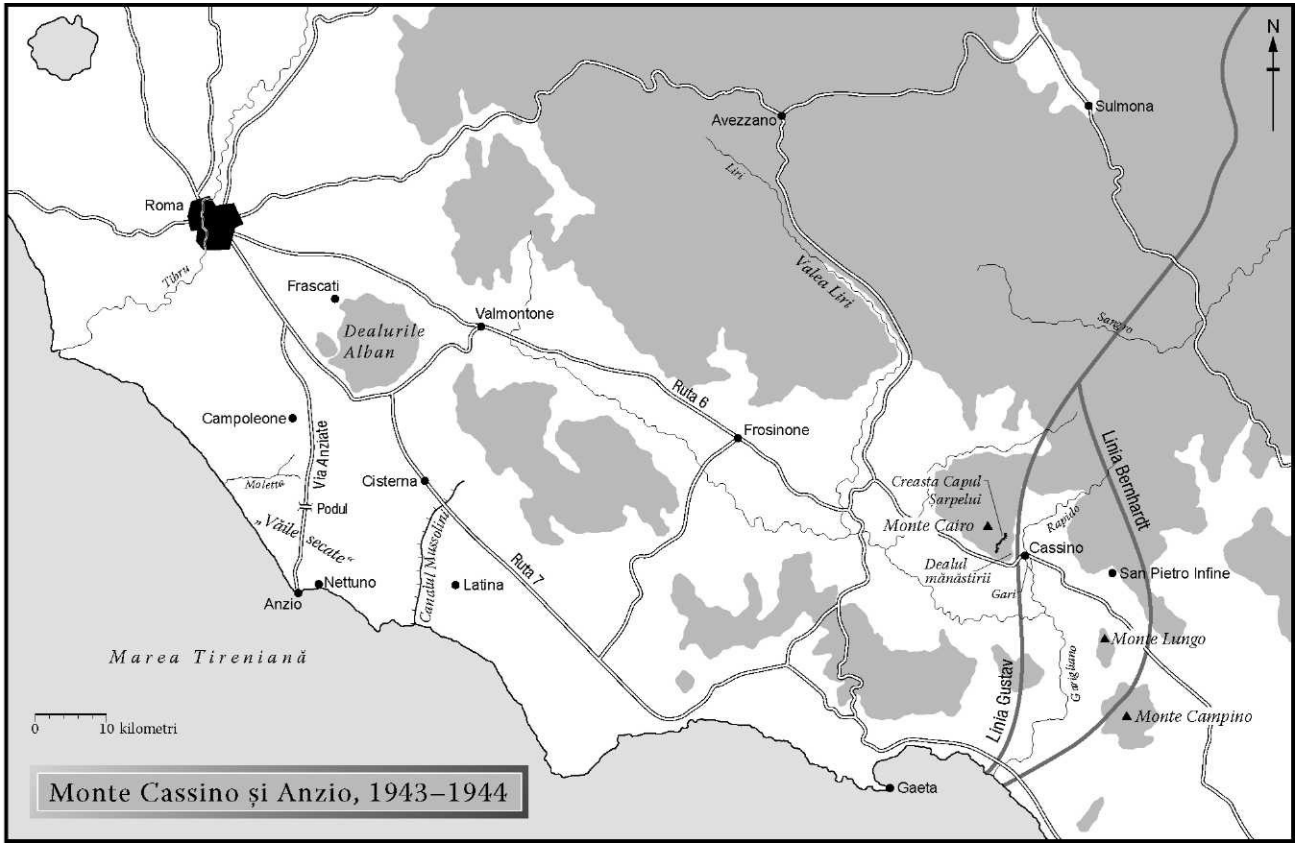

Monte Cassino și Anzio, 1943–1944

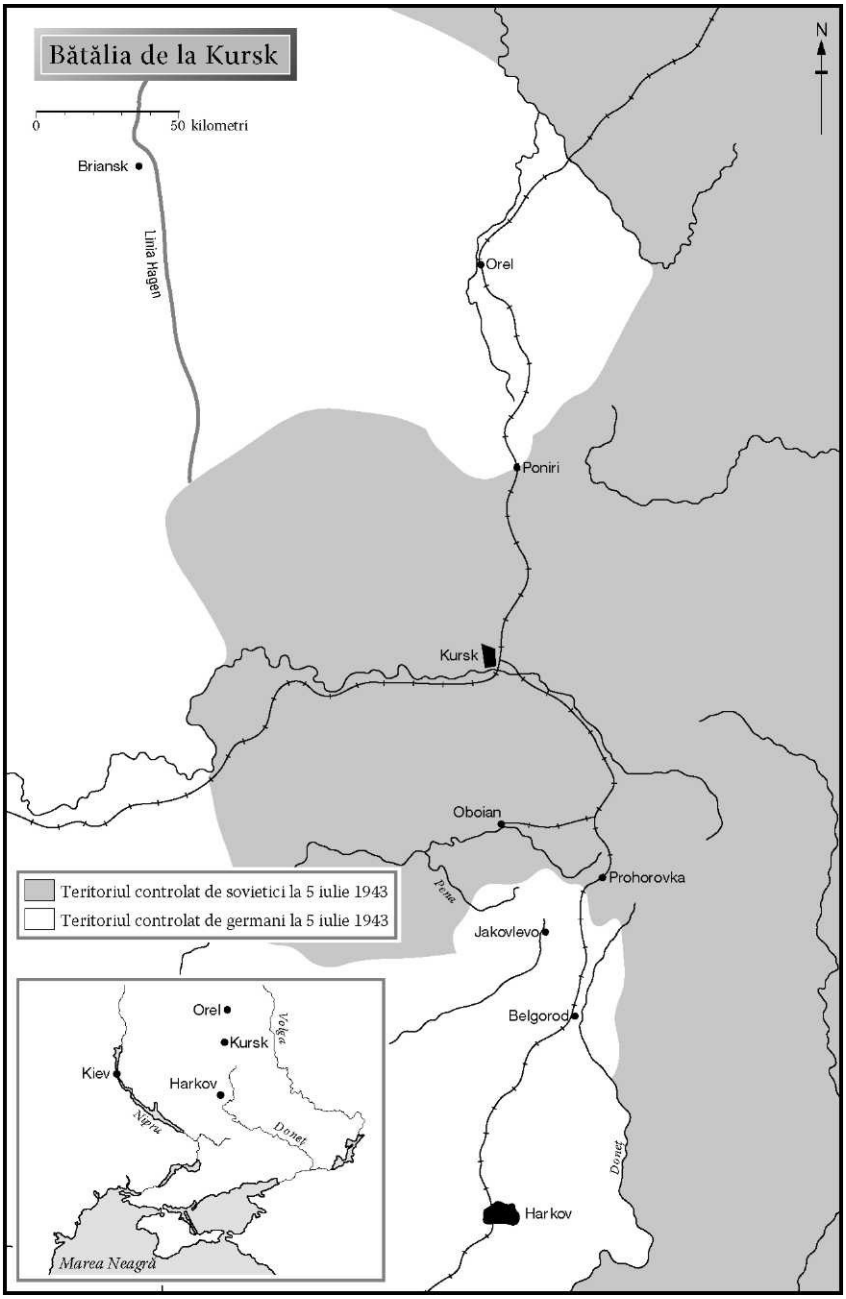
Bătălia de la Kursk
0
50 kilometri
N
Briansk
Linia Hagen
Orel
Poniri
Kursk
Oboian
Prohorovka
Jakovlevo
Belgorod
Harkov
Donet
Teritoriul controlat de sovietici la 5 iulie 1943
Teritoriul controlat de germani la 5 iulie 1943
Orel
Kursk
Volga
Kiev
Harkov
Nipru
Donet
Marea Neagră

N
SUEDIA
Marea Nordului
Marea Baltică
DANEMARCA
Heligoland
Peenemünde
Lübeck
Rostock
Hamburg
PRUSIA ORIENTALĂ
Wilhelmshaven
OLANDA
Weser
Flushing
Rotterdam
Ladbergen
Berlin
GERMANIA
Varșovia
Ruhr
Barajul Möhne
Louvain
Nordhausen
Leipzig
POLONIA
Cologne
Barajul Eder
Böhlen
Dresda
BELGIA
Rositz
Chemnitz
Rin
Frankfurt
Schweinfurt
Nürnberg
CEHOSLOVACIA
FRANȚA
Pădurea Neagră
München
AUSTRIA
Obersalzberg
UNGARIA
Ofensiva aliată combinată de bombardament
0
300 kilometri

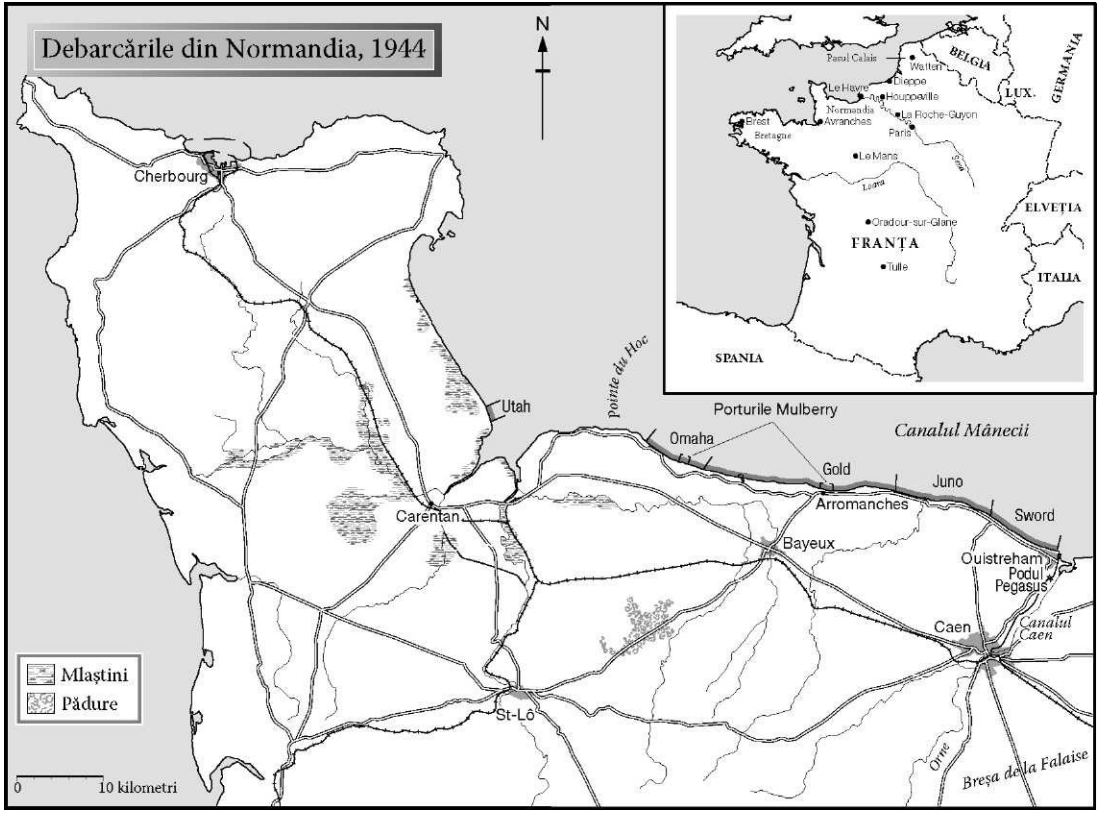
Debarcările din Normandia, 1944
N
Cherbourg
Utah
Poiniile du Hoc
Porturile Mulberry
Omaha
Canalul Mânecii
Gold
Juno
Arromanches
Sword
Carentan
Bayeux
Ouistreham
Podul Pegasus
Caen
Canalul Caen
St-Lô
Orne
Breșa de la Falaise
Mlaștini
Pădure
0
10 kilometri
Pasul Calais
Walten
Dieppe
Le Havre
Houppeville
Normandia
Avranches
La Roche-Guyon
Brest
Bretagne
Paris
Le Mans
Loara
Sena
Oradour-sur-Glane
FRANȚA
Tulle
BELGIA
LUX.
GERMANIA
ELVEȚIA
ITALIA
SPANIA

Franța și Germania, 1944–1945

N
SUEDIA
FINLANDA
Golful Botnic
NORVEGIA
UNIUNEA
REPUBLICILOR
SOVIETICE
SOCIALISTE
Leningrad
Narva
ESTONIA
Pskov
Canalul Volga
LETONIA
Moscova
KURLAND
Dvina
DANEMARCA
Marea
Baltică
Memel
LITUANIA
Polotsk
Vitebsk
Smolensk
Kaunas
Pillau
Königsberg
Gotenhafen
BIELORUSIA
Danzig
PRUSIA
ORIENTALĂ
Minsk
Mogilev
Kolberg
POMERANIA
Bobruisk
Orel

Frontul de Est, 1943-1945

Prefaţă

A.J.P. Taylor obişnuia să spună că a scrie istorie seamănă cu a face jonglerii ca W.C. Fields[1]: pare uşor până încerci tu însuţi. Scrierea acestei cărţi a fost înlesnită de sprijinul entuziast al prietenilor şi al colegilor mei istorici.

Istoricul Ian Sayer deţine cea mai mare arhivă privată din Marea Britanie cu materiale până acum nepublicate despre cel de-al Doilea Război Mondial şi a fost incredibil de generos cu timpul, sfaturile şi cuprinzătoarele informaţii despre acea perioadă de care dispune. A fost o mare plăcere să-l cunosc pe parcursul cercetării întreprinse pentru această carte, pe care am scris-o în acelaşi timp cu *Masters and Commanders*, de vreme ce numeroase surse şi numeroase personaje sunt comune.

Vizitarea efectivă a locurilor şi a scenelor unde au avut loc numeroase momente cruciale ale războiului a reprezentat un câştig nepreţuit şi aş dori să le mulţumesc tuturor acelora care mi-au făcut atât de plăcute vizitele în următoarele locuri: cartierul general al Wehrmachtului de la Zossen-Wunsdorf; Linia Maginot; fostul Minister al Forţelor Aeriene al lui Göring şi fostul Minister al Propagandei al lui Goebbels din Berlin; sediul RAF din Uxbridge; domeniul pe care Hitler i l-a dat lui Guderian în Polonia; Camerele Cabinetului de Război; submarinul 534 din Birkenhead; bombardierul Lancaster *Just Lane* din East Kirby, Lincolnshire; amplasamentul Cancelariei Reichului a lui Hitler, de pe Wilhelmstrasse din Berlin; diorama Sevastopolului şi bazinele pentru submarine din Crimeea; uzinele Siemens Dynamo din Berlin; sediul RAF de la Coltishall; Colombey-les-Deux-Églises; vechea clădire a Amiralităţii din Whitehall; Maison Blairon din Charleville-Mezieres; fostele adăposturi germane împotriva raidurilor aeriene din Guernsey; Bundesarchiv Lichterfelde de lângă

[1] Comic şi actor de filme american, care a trăit între 1880 şi 1946 (n.tr.)

Berlin; Centrul de Documentare Obersalzberg de la Berchtesgaden; Wolfschanze din Rastenburg; Palatul Livadia de la Ialta; şi conacul lui Stalin de la Soci, în Crimeea.

Aş vrea să-i mulţumesc în mod special lui Oleg Germanovici Aleksandrov, de la excelenta companie de turism Three Whales Tours (www.threewhales.ru), pentru că mi-a oferit un tur al Muzeului Apărării din Moscova, al Kremlinului, al Muzeului Forţelor Armate din Moscova şi al Muzeului Marelui Război de Apărare a Patriei; de asemenea, Svetlanei Mişţkina pentru că ne-a însoţit pe mine şi pe soţia mea la Volgograd (fostul Stalingrad) şi, mai ales, pentru că ne-a arătat silozul de grâu, Kurganul lui Mamai, Octombrie Roşu, fabricile de tractoare Barrikadi şi Dzerjinski, punctul de trecere 62, cartierul general al feldmareşalului Paulus, cimitirul ruso-german Rossoscika şi Muzeul Panoramic; de asemenea, locotenent-colonelului Aleksandr Anatolievici Kulikov, pentru că mi-a prezentat Muzeul Tancurilor de la Kubinka; şi colonelului Viaceslav Nikolaevici Budionnîi pentru că ne-a arătat muzeul Clubului Ofiţerilor din Kursk şi câmpurile de luptă de la Jakovlevo şi Prohorovka.

Aş dori să-i mulţumesc neobositului colonel din Poliţia Militară Patrick Mercer pentru că m-a condus într-un fascinant tur al câmpurilor de luptă din 1944, de la sud de Roma, şi, mai ales, pentru că m-a însoţit la Dealurile Alban, la Muzeul Debarcării Aliaţilor de la Nettuno, la fosta „Fabrică” (Aprilia), la Campoleone, la cimitirul soldaţilor din Commonwealth de la Anzio, la locul de traversare a râului Moletta unde vicontele de L’Isle a câştigat Crucea Victoria, la albia secată de lângă strada Anziate, la Monte Lungo, San Pietro În fine, la trecerile peste râul Gari, Sant’Angelo din Theodice, la cimitirele de război ale Commonwealth-ului, Poloniei şi Germaniei din Cassino şi din jurul oraşului, la râul Rapido, la Muzeul Mănăstirii şi la Muzeul de Istorie din Monte Cassino. Aş dori, de asemenea, să-i mulţumesc lui Ernesto Roşi de la Cimitirul American de Război din Nettuno pentru că mi-a

arătat unde-l pot găsi pe fiul vitreg al generalului George C. Marshall, locotenentul Allen Tupper Brown.

Aş dori să-i mulţumesc din nou lui Paul Woodadge, de la Battlebus Tours (www.battlebus.fr), pentru că m-a condus într-un tur al câmpurilor de luptă de pe Plaja Omaha, de la Beuzeville-au-Plain, La Fiere, de pe Plaja Utah, Les Mezieres, Sainte-Mariedu-Mont, Breville, Angoville-au-Plain, Bateria Merville, Fortăreaţa Hillman, Plaja Sword, Podul Pegas, Plaja Juno, Sainte-Mere-Église, Lion-sur-Mer, Plaja de Aur şi Crepon, precum şi pentru că m-a dus la Cimitirul de Război Ryes al soldaţilor din Commonwealth de la Bazenville şi la Cimitirul American din Normandia, de la Colleville-sur-Mer.

Trent Cryer, de la Fortul Myer, Virginia, a fost amabil şi mi-a arătat Pentagonul şi, mai ales, a dat de urma stiloului folosit de Douglas MacArthur, de amiralul Nimitz şi de delegaţia japoneză la bordul USS *Missouri*, pe 2 septembrie 1945, pentru a semna documentul de capitulare care a pus capăt războiului. Aş dori, de asemenea, să-i mulţumesc Magdalenei Rzasa-Michalec pentru vizita pe care am făcut-o cu Susan la Auschwitz-Birkenau, unde ne-a fost ghid cu mare experienţă, şi lui David şi Gail Webster pentru că ne-au dus într-un tur al reşedinţei de la ţară, din timpul războiului, a lui de Gaulle, de la Rodinghead, în Parcul Ashridge. Richard Zeitlin de la Muzeul Veteranilor din Madison, Wisconsin, ne-a fost şi el de mare ajutor.

Istoricul Paddy Griffith a organizat cu amabilitate un joc de război foarte bine pus la punct, având ca subiect Operaţiunea Barbarossa, care a durat aproape tot atât de mult pe cât a durat operaţiunea în sine; lecţiile desprinse din acest joc m-au ajutat foarte mult pentru a-mi contura opiniile expuse în capitolele 5 şi 10. Pentru a-mi fi acordat atât de mult din timpul lor, aş dori să le mulţumesc: lui Ned Zuparko (care l-a jucat pe Brauchitsch); lui Max Michael (Hitler); lui Simon Bracegirdle (Stalin); lui Tim Cockitt (Timoşenko). Aduc mulţumiri şi lui Martin James, generalului John Drewienkiewicz şi colonelului John

Hughes-Wilson, pentru opiniile şi gândurile lor exprimate cu respectiva ocazie.

Le datorez mulţumiri şi răposatei doamne Joan Bright Astley; lui Allan Mallinson; doamnei Elizabeth Ward; lui Bernard Besserglik; lui Ion Trewin; regretatului profesor R.V. Jones; lui St. John Brown; lui John Hughes-Wilson, RUŞI; ghizilor de la Asociaţia Câmpurilor de Luptă; lui Hubert Picarda; colonelului Carlo D'Este; profesorului Donald Cameron Watt; maiorului Jim Turner; lui Rory MacLeod; lui Miriam Owen; mareşalului Forţelor Aeriene, Sir Jock Stirrup; lui Daniel Johnson; lui Robert Mages, lui Richard Sommers şi lui David Keough, de la Institutul de Istorie Militară a SUA, din Carlisle, Pennsylvania.

Câţiva prieteni au citit unele capitole ale cărţii, în alte cazuri întreaga carte, inclusiv Johnnie Ogden, Conrad Black, tatăl meu, Simon Roberts, Oleg Aleksandrov, John Curtis, Antony Selwyn, Ian Sayer, Hugh Lunghi, Eric Petersen, Paul Courtenay, David Denman. Cu toate că greşelile care, cu siguranţă, au mai rămas îmi aparţin numai mie, ţin în mod deosebit să le mulţumesc acestora, precum şi genialilor corectori de la Editura Penguin, Stephen Ryan şi Michael Page. Fără minunatul şi înţelegătorul profesionalism al editorului meu, Stuart Proffitt, al agentei mele, Georgina Capel, şi al redactorului Peter James, această carte n-ar fi văzut lumina tiparului.

Aş vrea să-i mulţumesc soţiei mele, Susan, pentru că m-a însoţit în multe dintre locurile care sunt menţionate în această carte, inclusiv la locul execuţiei lui Mussolini, deasupra satului Giulino di Mezzegra (la o zi după ce ne-am logodit), la Auschwitz-Birkenau, în lagărul morţii de la Kachanaburi de pe râul Kwai, pe câmpurile de luptă de la Kursk şi Stalingrad şi în teatrele de război din Budapesta, Viena, Cairo, Libia şi Maroc.

Această carte îi este dedicată lui Frank Johnson, în amintirea lungilor noastre plimbări în timpul cărora am discutat diferite probleme ridicate de război şi, mai ales, în amintirea vizitei noastre de la Wolfschanze, cartierul general al lui Hitler din Polonia. Voi regreta pentru

totdeauna faptul că nu am mai ajuns să facem împreună călătoria la mormântul lui Charles de Gaulle, din Colombey-les-Deux-Églises. Absenţa lui este resimţită covârşitor de către toţi aceia care l-au cunoscut şi l-au iubit.

Dacă folosesc unităţi de măsură imperiale sau metrice, acest lucru depinde, în general, de sursele pe care le-am avut: de exemplu, nimeni nu se va apuca să transforme în ţoli bine cunoscutele calibre germane măsurate în milimetri. Iar acolo unde citez din notele luate la întâlnirile Cabinetului de Război, de către Lawrence Burgis, secretar-asistent al Cabinetului, am extins forma lor abreviată originală pentru a fi lecturate mai uşor.

Andrew Roberts aprilie 2009
www.andrew-roberts.net

Preludiu

Pactul

În ziua de joi, 12 aprilie 1934, generalul Werner von Blomberg, ministrul german al Apărării (Reichswehrminister) şi, prin urmare, conducătorul politic al forţelor armate germane, se întâlnea cu cancelarul Germaniei, Adolf Hitler, la bordul *Deutschland* – un „cuirasat de buzunar", de 11 700 de tone. În acest loc, încheiau un pact secret prin care armata se angaja să-l sprijine pe liderul nazist la preluarea preşedinţiei Germaniei, după moartea lui Paul von Hindenburg, cu condiţia ca Reichswehr-ul (Forţele Armate Germane) să păstreze controlul absolut asupra tuturor chestiunilor militare. Şeful SA-ului (Sturmabteilung – Cămăşile Brune), Ernst Röhm, făcuse presiuni pentru formarea unui nou minister care să cuprindă toate forţele armate ale Germaniei (avându-l pe el la conducere), situaţie care nu prevestea nimic bun nici pentru Blomberg, şi, posibil, în cele din urmă, nici pentru Hitler. Arătându-şi disponibilitatea de a pune în aplicare imediat Pactul Deutschland, pe data de 1 mai, Blomberg a ordonat

includerea svasticii pe uniformele forţelor armate.

Pe 21 iunie, în vreme ce Röhm continua să facă presiuni pentru cauza sa, Blomberg îl avertiza pe Hitler că, dacă nu vor fi luate măsuri de asigurare a păcii interne, Hindenburg va declara legea marţială şi va cere armatei să restabilească ordinea, situaţie care l-ar aduce pe cancelar într-o poziţie marginalizată şi slăbită. Hitler a înţeles aluzia şi, nouă zile mai târziu, gărzile sale de corp personale SS (Schutzstaffel) acţionau cu o cruzime neaşteptată împotriva lui Röhm, în ceea ce a devenit cunoscut cu numele de Epurarea Sângeroasă sau Noaptea Cuţitelor Lungi, într-o serie de răpiri şi execuţii sumare care au lăsat în urmă 200 de morţi. Nu numai că armata nu a intervenit în timpul epurării, ci, în chiar ziua următoare, pe 1 iulie, Blomberg a emis un Ordin de zi în care lăuda „hotărârea ostăşească a Führerului şi curajul său exemplar" în lichidarea „rebelilor şi trădătorilor" din SA.

O lună mai târziu – joi, 2 august 1934 –, Hindenburg murea şi, cu sprijinul deplin al Armatei, Hitler prelua preşedinţia şi, odată cu ea, comanda supremă a forţelor armate în baza unei legi aprobate de Cabinet cât timp Hindenburg încă era în viaţă.1 Blomberg a dat ordin ca un nou jurământ de credinţă să fie depus faţă de Hitler şi nu faţă de funcţia prezidenţială sau faţă de stat. Modul de formulare a jurământului era lipsit de orice ambiguitate: „Depun, în numele lui Dumnezeu, acest jurământ sfânt: că voi da dovadă de supunere necondiţionată faţă de Adolf Hitler, Führerul statului şi al poporului german, Comandant Suprem al Forţelor Armate, şi, ca brav soldat, că voi fi gata oricând să-mi dau viaţa pentru acest jurământ". La funeraliile lui Hindenburg, de pe 7 august, Blomberg i-a sugerat noului preşedinte că ar trebui ca, de acum înainte, toţi soldaţii să i se adreseze cu formula „Mein Führer", propunere care a fost primită cu bunăvoinţă.

Hitler câştigase puterea supremă, însă numai cu permisiuinea armatei germane, şi, la numai două zile de la funeraliile lui Hindenburg, în ziua de joi, 9 august 1934,

Blomberg îi scria lui Hitler o scurtă scrisoare, de un singur rând (şi, până azi, nepublicată): *Mein Führer*, *Ich bitte an die in Aussicht gestellte Verfugung an die Wehrmacht erinnern zu durfen*. *Blomberg* („*Mein Führer*, aş dori să vă aduc aminte de declaraţia pe care aţi făcut-o Wehrmachtului. Blomberg”) 2 Tonul era oarecum categoric, aducându-i aminte lui Hitler de obligaţiile sale din Pactul Deutschland, un angajament fără de care el nu ar fi putut să câştige supremaţia politico-militară ce urma să-i permită – peste numai cinci ani – să arunce lumea în cel mai dezastruos război pe care îl cunoscuse vreodată. Blomberg se afla în poziţia de a insista asupra respectării cu stricteţe a Pactului întrucât, după cum scria istoricul britanic, specialist în înaltul Comandament al Armatei Germane, Sir John Wheeler-Bennett:

Până în august 1934, armata ar fi putut să răstoarne regimul nazist la un singur semn al conducătorilor săi, întrucât aceştia nu datorau niciun fel de supunere Cancelarului, însă, odată cu acceptarea lui Hitler în fruntea statului, generalii adăugaseră un nou lanţ (poate că cel mai puternic dintre toate) la acele legături psihologice care i-au înlănţuit tot mai strâns, fără putinţă de scăpare, de un regim pe care crezuseră că-l vor exploata şi îl vor domina.3

La o săptămână de la primirea scrisorii lui Blomberg, Hitler publica textul integral al testamentului lui Hindenburg în paginile ziarului Partidului Nazist *Volkischer Beobachter*. În document se sublinia faptul că, în cel de-al Treilea Reich:

Paznicul statului, Reichswehr-ul, trebuie să fie simbolul şi sprijinul ferm al acestei suprastructuri. Pe Reichswehr, ca pe o temelie solidă, trebuie să stea vechile virtuţi prusace ale propriei datorii împlinite, ale simplităţii şi ale camaraderiei… Întotdeauna şi în toate împrejurările, Reichswehr-ul trebuie să rămână modelul de conduită în stat, astfel încât, neinfluenţat de nicio evoluţie politică internă, înalta sa misiune pentru apărarea patriei să poată fi îndeplinită. Mulţumirile feldmareşalului din Marele

Război şi ale comandantului său suprem sunt adresate tuturor bărbaţilor care au dus la bun sfârşit construcţia şi organizarea Reichswehr-ului.4

În ziua următoare, pe 19 august, poporul german se pronunţa în cadrul unui plebiscit, dacă Hitler ar trebui să cumuleze funcţiile de preşedinte şi de cancelar al Reichului, mai mult de 38 de milioane de oameni (sau 89, 9%) fiind de acord.

Pe 20 august, Hitler continua să-şi plătească datoria pe care o acumulase în urma semnării Pactului Deutschland, scriindu-i lui Blomberg şi, prin urmare, confirmând faptul că pactul secret era încă în vigoare. El îi mulţumea generalului pentru jurământul de credinţă al armatei şi adăuga: „Voi considera întotdeauna ca pe cea mai înaltă datorie a mea aceea de a interveni în favoarea existenţei şi a inviolabilităţii Wehrmachtului, îndeplinind astfel ultimul testament al Feldmareşalului şi în deplin acord cu propria mea dorinţă, de a sprijini cu hotărâre armata în misiunea sa de unică purtătoare a armelor naţiunii”.

Nimic nu a consolidat atât de mult poziţia Führerului în faţa generalilor săi pe cât a făcut-o şirul de lovituri politico-diplomatice pe care a reuşit să le dea în jurul graniţelor Germaniei, între martie 1936 şi august 1939, şi care au transformat puterea umilită de Tratatul de la Versailles – în baza căruia pierduse 13, 5% din teritoriul său – într-un al Treilea Reich care urma să se acopere de glorie. Obişnuitele proteste ale lui Hitler, privind intenţiile lui pacifiste, deşi au reuşit să adoarmă bănuielile străinilor, au fost corect descifrate ca nefiind nimic altceva decât vorbe-n vânt de către comandanţii Wehrmachtului, ai Kriegsmarine (Forţele Navale) şi ai Luftwaffe (Forţele Aeriene), cărora le ordona, în acelaşi timp, să se pregătească mai devreme decât mai târziu pentru un conflict european generalizat. Spre exemplu, Hitler îi declara, în februarie 1935, jurnalistului G. Ward Price de la ziarul londonez *Daily Mail* că „Germania nu va încălca pacea din proprie voinţă”, însă, numai câteva zile mai

târziu, hotăra că Wehrmachtul trebuia să crească de la 21 la 36 de divizii, şi asta cât mai curând posibil. Intenţia lui era aceea de a avea o armată de 63 de divizii până în 1939 – o armată aproape tot atât de mare pe cât era aceea din 1914.5

Ritmul agresiunii hitleriste a crescut exponenţial, de-a lungul celei de-a doua jumătăţi a anilor 1930, pe măsură ce dictatorul german dobândea încredere, iar generalii se retrăgeau din procesul de luare a deciziei politice. Anunţul oficial făcut de Hermann Göring, privind înfiinţarea Luftwaffe, a avut loc în martie 1935, în aceeaşi lună în care Germania respingea public clauzele privind dezarmarea din Tratatul de la Versailles, clauze pe care oricum le încălcase în secret, încă de la ascensiunea la putere a lui Hitler. Legile adoptate la Nürnberg în septembrie i-au scos efectiv pe evreii germani în afara legii şi au transformat svastica în steagul oficial al Germaniei.

Însă, abia în data de 7 martie 1936, Hitler va încălca propriu-zis Tratatul de la Versailles, trimiţând trupe în regiunea industrială a Rinului care, în baza articolului 180 din tratat, fusese anume desemnată ca zonă demilitarizată. Dacă forţele franco-britanice staţionate în apropiere ar fi opus rezistenţă armatei germane, acesteia i se dăduseră ordine de retragere la bază – iar o astfel de retragere l-ar fi costat pe Hitler aproape sigur poziţia de cancelar. Însă, puterile occidentale, măcinate de vinovăţia de a fi impus în 1919 Germaniei ceea ce fusese caracterizat drept o „pace cartagineză”, le-au îngăduit germanilor să intre în regiunea Rinului fără a le opune rezistenţă. „La urma urmelor” – declara un influent politician liberal şi director de ziar, marchizul de Lothian, ce fusese cancelar al Ducatului de Lancaster în guvernul naţional al lui Ramsay MacDonald –, „nu fac decât să meargă în grădina din spatele casei lor”. Când, în martie 1936, Hitler asigura puterile occidentale că Germania nu dorea decât pacea, Arthur Greenwood, vicepreşedintele Partidului Laburist, declara în faţa Camerei Comunelor că: „Herr Hitler a făcut o declaraţie… ridicând o ramură de măslin… ceea ce ar

trebui luat de bun., însă e inutil să mai spun că aceste declaraţii sunt lipsite de sinceritate”. În luna august a aceluiaşi an, Germania introducea serviciul militar obligatoriu de doi ani.

În noiembrie 1936, Germania intervenea activ în Războiul Civil Spaniol, Hitler trimiţând Legiunea Condor – o unitate compusă din peste 12.000 de „voluntari”, la care se adăugau avioane de luptă Luftwaffe – pentru a-şi sprijini colegul fascist, generalul Francisco Franco. Între timp, Italia fascistă a lui Benito Mussolini trimitea forţe armate ce vor ajunge, în cele din urmă, să însumeze 75.000 de oameni. Spania a fost, de altfel, teatrul de operaţiuni în care Legiunea a perfecţionat tehnica bombardamentului „covor”, prin care au fost aruncate aproape 1 225.000 de kilograme de bombe şi s-au tras mai mult de 4 milioane de cartuşe de mitralieră. Marea Britanie şi Franţa au organizat, la Londra, o conferinţă la care au participat 26 de ţări, în urma căreia s-a înfiinţat un comitet de supraveghere a aplicării principiului neintervenţiei în afacerile interne ale Spaniei. Atât Germania, cât şi Italia au participat ca membri în cadrul comitetului până în iunie 1937, moment în care farsa deja fusese dată în vileag.

În aceeaşi lună a anului 1936, Germania, Japonia şi, ulterior, Italia au semnat Pactul Anti-Comintern, cu intenţia de a se opune celei de-a Treia Internaţionale Comuniste, organizată de URSS, dar şi de a crea ceea ce urma să fie cunoscut sub numele de Axă. Cadrul pentru declanşarea celui de-al Doilea Război Mondial era aproape stabilit, în afara unei extraordinare răsturnări de situaţie în intrigă, care încă nu se produsese.

Pentru moment, însă, Hitler îşi va dezlănţui politica militaristă faţă de vecinii săi şi, mai ales, faţă de aceia care includeau o populaţie importantă de etnici germani în vecinătatea hotarelor Reichului. Că totul făcea parte dintr-un plan mult mai ambiţios – chiar dacă unul care urma să fie dus la îndeplinire pe măsură ce se iveau ocaziile favorabile – a fost demonstrat concludent de procesul-verbal al unei reuniuni convocate de către Hitler la sediul

Cancelariei Reichului, pentru ora 16.15, în ziua de vineri, 5 noiembrie 1937. Întâlnirea a durat aproape patru ore şi fusese convocată cu intenţia de a le spulbera şefilor de stat-major orice iluzie în ceea ce priveşte direcţia planurilor sale. Adresându-se lui Blomberg (care fusese numit, în 1936, întâiul feldmareşal al celui de-al Treilea Reich), generalului Werner von Fritsch, comandantul suprem al Wehrmachtului, amiralului Erich Raeder, comandantul suprem al Marinei germane, lui Göring, comandantul suprem al Luftwaffe, şi ministrului de Externe, baronul Konstantin von Neurath – şi în timp ce aghiotantul său, colonelul Friedrich Hossbach, înregistra cu grijă procesul-verbal –, Führerul a început prin a declara că scopul întâlnirii nu ar putea fi discutat înaintea Cabinetului Reichului „pur şi simplu din cauza importanţei chestiunii".6

Apoi a început să le explice faptul că istoria Imperiului Roman şi a celui Britanic „arătaseră că expansiunea se poate realiza numai prin distrugerea oricărei rezistenţe şi prin asumarea de riscuri". Aceste riscuri – prin care înţelegea războaie de scurtă durată împotriva Marii Britanii şi a Franţei – ar trebui asumate înainte de perioada 1943 – 1945, perioadă pe care o vedea ca fiind „punctul de cotitură al regimului" pentru că, după acest interval, „lumea s-ar aştepta la un atac din partea noastră şi şi-ar spori, de la an la an, contramăsurile. Vom fi obligaţi să trecem la ofensivă, în vreme ce lumea încă îşi pregăteşte defensiva". Până atunci, pentru a proteja flancurile Germaniei, Hitler urmărea „să doboare Cehoslovacia şi Austria" – concomitent „şi cu viteza fulgerului" – într-un *Angriffskrieg* (război ofensiv). Credea că britanicii şi francezii îi „abandonaseră deja implicit pe cehi" şi că „fără sprijinul britanicilor, nu este de aşteptat vreo acţiune ofensivă a Franţei împotriva Germaniei".7 Numai după distrugerea rapidă a Austriei şi a Cehoslovaciei, într-o primă fază, şi apoi a Angliei şi a Franţei, într-o a doua fază, s-ar putea el concentra asupra creării unui uriaş imperiu colonial în Europa.

Aparenta urgenţă a acestor planuri i-a tulburat profund pe Blomberg şi pe Fritsch – acesta din urmă a propus chiar să-şi amâne vacanţa pe care urma să o înceapă miercurea următoare – care „au subliniat, în mod repetat, necesitatea ca Marea Britanie şi Franţa să nu ne devină duşmani”. Împreună, ar fi fost posibil ca Blomberg şi Fritsch să-l împiedice pe Hitler să-şi ducă la bun sfârşit ultima etapă a planurilor Hossbach. Însă, pe 27 ianuarie 1938, Blomberg a fost obligat să demisioneze din importanta sa funcţie după ce a ieşit la iveală faptul că proaspăta sa soţie, Margarethe Gruhn, care era cu 35 de ani mai tânără decât el, pozase, în 1931, pentru un catalog pornografic realizat de un evreu ceh cu care trăise şi că, de asemenea, figurase în paginile registrului cu prostituate de la poliţia din Berlin. Şi, pentru a înrăutăţi lucrurile, atât Hitler, cât şi Hermann Göring fuseseră martori la nunta cuplului oficiată în incinta Ministerului de Război, pe 12 ianuarie. În mai puţin de o săptămână, Fritsch a fost şi el obligat să-şi dea demisia, fiind bănuit că ar fi fost şantajat de un „băiat de companie” din Berlin, pe numele său Otto Schmidt, acuzaţie de care nu se făcea vinovat şi de care va fi ulterior achitat în justiţie invocându-se o identitate greşită.8 E foarte probabil ca acest lucru să-i fi fost înscenat de către Heinrich Himmler, şeful SS, iar orice opoziţie a generalilor germani faţă de eliminarea acestuia a fost subminată de către generalul Wilhelm Keitel, devotat lui Hitler.9

Cu toate că Hitler nu urmărise niciunul dintre aceste rezultate, a ştiut să exploateze cu promptitudine o situaţie ce se putea dovedi complicată şi a folosit-o cu prisosinţă pentru a-şi extinde controlul personal asupra forţelor armate ale Germaniei. Prin faptul că nu a numit niciun succesor oficial al lui Blomberg, Hitler şi-a însuşit efectiv rolul de ministru de Război, numindu-l pe Keitel – ales numai pe baza caracterului său de linguşitor şi a desăvârşitei lui lipse de personalitate şi de inteligenţă – consilier personal privind totalitatea chestiunilor referitoare la Wehrmacht. „De atunci înainte” – a explicat

Keitel unui reporter la procesul de la Nürnberg, după război –, „Hitler a început să dea ordine direct forţelor armate terestre, navale şi aeriene. Nimeni nu dădea vreun ordin fără aprobarea lui Hitler. Bineînţeles că le-am semnat... însă ele veneau de la Hitler. A fost dorinţa şi intenţia lui Hitler de a face ca întreaga putere şi decizie în stat să depindă de el. Era un lucru pe care nu putea să îl facă cu Blomberg lângă el".10

Numindu-se pe el însuşi şi pe Keitel în locul lui Blomberg şi al lui Fritsch, Hitler pecetluise, în cele din urmă – *de facto*, dacă nu în mod imediat *de jure* –, preluarea controlului asupra forţelor armate germane. În decurs de numai câteva zile, a realizat o reorganizare masivă a eşaloanelor de vârf ale maşinăriei militare: 12 generali (în afară de Blomberg şi de Fritsch) au fost îndepărtaţi, iar deţinătorii a nu mai puţin de 51 de alte posturi au fost repartizaţi în alte locuri.11 Calea era astfel deschisă pentru ca Hitler să-şi instaleze dominaţia completă asupra forţelor armate germane. De-a lungul anilor ce vor urma, se va implica tot mai îndeaproape în fiecare aspect al procesului de luare a deciziilor strategice, atât prin intermediul lui Keitel, cât şi prin intermediul la fel de obedientului său adjunct, colonelul – mai târziu generalul-maior – Alfred Jodl. Membrii înaltului Comandament German – mândri, adesea de o rigoare prusacă, în mare parte de origine aristocrată şi tot pe atât de plini de resentimente faţă de umilinţele din 1918 – 1919 pe cât era oricine altcineva din Reich – au îngăduit ca rolul lor tradiţional de mari strategi să fie uzurpat de către un om pe care mulţi dintre ei îl admirau ca om de stat, însă despre al cărui talent ca strateg militar niciunul dintre ei nu ştia nimic. Şi toate acestea numai din cauza unei femei cu trecut de prostituată şi a unui „băiat de companie" duplicitar din Berlin.

Cum se va dovedi mai târziu, nu va fi nevoie de un război împotriva Austriei pentru ca aceasta să fie inclusă în Reich. Pe data de 11 martie 1938, trupele germane au intrat în ţară şi au beneficiat de un sprijin popular

îndeajuns de puternic pentru ca Hitler să declare *Anschluss*-ul (unirea politică) două zile mai târziu, înainte de a fi condus într-un marş triumfal pe străzile din Viena. Cu toate că unirea celor două ţări fusese interzisă în mod expres prin Tratatul de la Versailles, Hitler a prezentat-o Vestului ca pe un fapt împlinit. Singurele focuri trase la furie, în timpul *Anschluss*-ului i-au avut drept autori pe numeroşii evrei care se sinucideau în timp ce Wehrmachtul trecea graniţa.

Hitler a reuşit să gestioneze următoarea criză – cea referitoare la Regiunea Sudetă vorbitoare de limbă germană din Cehoslovacia, regiune transferată Pragăi la Versailles – tot atât de abil pe cât a reuşit să o facă şi în cazul celor precedente. Sudeţii de origine germană începuseră să se agite pentru a se uni cu Reichul în cadrul unor demonstraţii atent orchestrate, demonstraţii care, ocazional (precum cea din octombrie 1937), degeneraseră în violenţă. În noiembrie, naziştii sudeţi din parlamentul ceh puseseră la cale o grevă, ca urmare a unei interdicţii de organizare de întruniri politice. Hitler a alimentat cu abilitate criza pe tot parcursul anului 1938, mobilizând Wehrmachtul pe data de 12 august şi cerând, în luna următoare, anexarea Regiunii Sudete la Germania. Aşa cum făcuse şi mai înainte, a declarat că aceasta va fi ultima sa achiziţie teritorială în Europa.

Pe 15 septembrie, premierul britanic Neville Chamberlain zbura spre reşedinţa alpină a lui Hitler din Berchtesgaden pentru a încerca să negocieze o rezolvare a crizei. La întoarcere, Chamberlain îi scria surorii sale, Ida: „Pe scurt, ajunsesem la un anumit nivel de încredere – ceea ce şi urmăream – şi, din parte-mi, în ciuda asprimii şi a neînduplecării pe care am crezut că le văd pe faţa lui, am avut impresia că am de-a face cu un om pe care te poţi bizui după ce şi-a dat cuvântul de onoare”. 12 A fost nevoie de o a doua întâlnire cu Hitler (la Bad Godesberg, o săptămână mai târziu), înainte ca Chamberlain să poată ajunge la concluzia că Marea Britanie şi Franţa îi vor putea determina pe cehi să accepte situaţia, cu scopul de a evita

un război pentru care puterile occidentale încă erau – lucru de neiertat – nepregătite. Raportând cabinetului la întoarcerea de la Godesberg, Chamberlain declara că era convins de faptul că Hitler „nu l-ar amăgi din proprie voinţă pe omul pe care îl respectă şi cu care a negociat”.13

A fost nevoie de o a treia întâlnire – la München, la sfârşitul lui septembrie – înainte ca Germania, Italia, Marea Britanie şi Franţa să poată ajunge la o înţelegere în privinţa extinderii teritoriale şi a planului de integrare a Regiunii Sudete în Reich. Prezentând Acordul de la München Camerei Comunelor, Chamberlain declarase pe data de 3 octombrie: „Nădăjduiesc şi cred că, în baza noului sistem de garanţii, noua Cehoslovacie va beneficia de o siguranţă mai mare decât aceea de care s-a bucurat în vreun alt moment din trecut”.14 În ciuda crasei naivităţi a acestei declaraţii, putem fi cel puţin siguri de faptul că Chamberlain credea în ea.

În timpul negocierilor de la München, guvernul britanic a primit mai multe semnale de la generalii germani antinazişti că aceştia ar fi dispuşi să-l dea jos pe Hitler dacă puterile occidentale ar respinge asigurările liniştitoare ale acestuia în privinţa Regiunii Sudete. Însă acestea nu erau promisiuni pe care cineva să se poată baza, nu în ultimul rând pentru că nu erau reprezentative pentru corpul de ofiţeri din Wehrmacht, în întregul lui. Motivele pentru care generalii germani nu şi-au înlăturat niciodată Führerul – chiar şi atunci când a fost evident că războiul este pierdut – sunt numeroase. Ele includ faptul fundamental că aceştia nu se puteau bizui cu adevărat pe loialitatea propriilor oameni împotriva lui Hitler; că încă erau izolaţi de chestiunile de interes public; că se simţeau legaţi de jurământul de credinţă pe care-l făcuseră faţă de Führer; că erau adepţii unei ordini conservatoare, deloc atractivă pentru tineretul german; şi că le era cu neputinţă – ca grup – să aşeze datoria faţă de ţară mai presus de interesele şi de ambiţiile personale.15 Reprezentau o asigurare mult prea neconvingătoare pentru ca Chamberlain (şi, apoi, Churchill) să poată construi pornind

de la ea politica externă a Marii Britanii.

La o lună după München, pe 2 noiembrie 1938, Hitler şi Mussolini sprijineau anexarea sudului Slovaciei de către Ungaria, anexare care s-a petrecut brusc şi fără consultarea Marii Britanii şi a Franţei. Aceasta l-a adus pe Chamberlain în situaţia de a declara în Camera Comunelor că: „Noi nu am garantat niciodată graniţele, aşa cum erau ele. Tot ceea ce am făcut a fost să dăm garanţii împotriva unei agresiuni neprovocate – ceea ce e un lucru cu totul diferit". O săptămână mai târziu, naziştii dezlănţuiau barbarul pogrom de şase zile împotriva evreilor germani – cunoscut în istorie sub numele de *Kristallnacht* (Noaptea de Cristal) – spulberând astfel aproape toate iluziile în privinţa naturii malefice a regimului lui Hitler.

Când, pe 15 martie 1939, trupele germane au ocupat ceea ce mai rămăsese din Boemia şi Moravia, în Cehoslovacia, şi i-au târât cu forţa pentru prima dată pe cei care nu erau de etnie germană în Reich – iar Hitler intra din nou în triumf printr-o Pragă deprimată –, cabinetul Chamberlain a rămas fără explicaţii şi scuze, mai ales că, mai târziu, în aceeaşi lună, Hitler a denunţat pactul de neagresiune pe care-l semnase cu Polonia cinci ani mai devreme.

În consecinţă, pe 1 aprilie, Marea Britanie şi Franţa au dat garanţii Poloniei, promiţând să pornească la război împotriva Germaniei dacă aceasta ar invada-o. Garanţia era concepută ca o măsură de siguranţă pentru a descuraja orice alte intenţii aventuroase din partea lui Hitler, iar două săptămâni mai târziu promisiuni similare au fost făcute României şi Greciei. Pe 27 aprilie, Marea Britanie a introdus serviciul militar pentru bărbaţii cu vârsta de 20 şi 21 de ani, iar, în aceeaşi zi, Hitler a denunţat Acordul Naval Anglo-German din 1935, care limitase mărimea flotelor ambelor ţări. În luna următoare, Mussolini şi Hitler au semnat o alianţă de zece ani, cunoscută sub numele de Pactul de Oţel. „Nu numai că războiul nu e inevitabil" – informa, cu toate acestea, Sir Thomas Inskip, ministrul însărcinat cu coordonarea

apărării, publicul britanic, în august 1939 –, „dar e şi puţin probabil”. Ministrul nu luase în calcul că Hitler va reuşi să dea probabil cea mai mare lovitură din întreaga sa carieră de până atunci. În vreme ce generalii germani insistau că Polonia nu ar trebui invadată până ce neutralitatea Rusiei nu va fi fost asigurată, Hitler s-a hotărât să facă poate că cea mai impresionantă schimbare de tactică politică din secolul XX.16 În completă contradicţie cu tot ceea ce susţinuse mereu în privinţa aversiunii pe care o resimţea faţă de bolşevism, el şi-a trimis ministrul de Externe, Joachim von Ribbentrop, la Moscova, pentru a negocia cu noul ministru de Externe al lui Stalin, Viaceslav Molotov. Aduse împreună de necesitatea, pentru Stalin, de a încuraja un război între Germania şi Occident şi de necesitatea tot atât de mare, pentru Hitler, de a duce războiul pe un singur front şi nu pe două (aşa cum se întâmplase în Marele Război), atât ideologia comunistă, cât şi cea fascistă au trecut în plan secundar, iar, în primele ore ale zilei de 24 august 1939, era semnat un pact amplu de neagresiune sovieto-nazist. Aşa cum declara zeflemitor un oficial britanic: „Isme care au devenit clisme”.

Până în acel moment, comportamentul lui Hitler faţă de preşedintele austriac Kurt von Schuschnigg, de preşedintele ceh Emil Hâcha şi faţă de liderii britanici şi francezi fusese unul de speculant de joasă speţă, de intimidare, de constantă exercitare a presiunii, la care aceştia răspunseseră printr-un amestec de naivitate, de atitudine împăciuitoare şi de resemnare copleşită. Însă, faţă de duşmanii săi de-o viaţă, bolşevicii, Hitler era atent şi respectuos, cu toate că, desigur, nu mai puţin duplicitar – doar va veni şi timpul lor…

Asigurându-se de semnarea Pactului Molotov-Ribbentrop, Hitler nu a mai pierdut timpul. O săptămână mai târziu, în seara de joi, 31 august 1939, un deţinut anonim dintr-un lagăr de concentrare german a fost dus de către Gestapo la o staţie de transmisiune radio de lângă oraşul de frontieră Gleiwitz. A fost, apoi, îmbrăcat în

uniforma armatei poloneze şi împuşcat. Propaganda a însăilat repede o poveste prin care pretindea că polonezii atacaseră Germania, îngăduindu-i astfel lui Hitler să invadeze Polonia ca măsură de „autoapărare”, fără a mai fi nevoie, în prealabil, de o declaraţie de război. Operaţiunea Himmler – aşa cum a fost codificată această farsă de-a dreptul macabră – provoca, astfel, prima victimă a celui de-al Doilea Război Mondial. Ţinând cont de modul oribil în care 50 de milioane de oameni aveau să-şi piardă viaţa, în decursul următorilor şase ani, nefericitul prizonier se putea considera printre norocoşi.

Cuirasatul *Deutschland* însuşi – lansat la apă în 1931 – a fost rebotezat *Lützow* în 1940, pentru că Hitler era îngrijorat de efectul demoralizator pe care l-ar avea scufundarea unei nave cu un astfel de nume. (Din acelaşi motiv, el nu a îngăduit niciodată ca vreo navă să primească numele de *Adolf Hitler*, în ciuda nenumăratelor propuneri venite din partea unor amirali slugarnici.) Nava *Lützow* şi-a început activitatea în Norvegia, în 1940, a luptat cu navele de escortă aliate în 1942, a fost puternic avariată în raidurile aeriene şi a fost, în cele din urmă, scufundată în mai 1945, împreună cu însuşi naţional-socialismul. Şi totuşi, se poate pune întrebarea: dacă Hitler nu s-ar fi abătut de la clauzele pactului încheiat cu Blomberg la bordul navei, în aprilie 1934, îngăduindu-le strategilor profesionişti ai Reichswehr-ului să stabilească orarul, cursul şi ritmul războiului care urma să izbucnească, în vreme ce el s-ar fi limitat la ridicarea moralului şi la lansarea de îndemnuri pentru sacrificiul de sine, oare rezultatul celui de-al Doilea Război Mondial ar fi fost altul? Oare pactul încheiat la bordul navei *Deutschland* ar fi permis ca Germania să rămână *uber alles*? Aceasta este una dintre întrebările la care volumul de faţă va căuta să găsească un răspuns.

Partea I
Asaltul

Se spune despre marele Moltke că, atunci când a fost lăudat pentru activitatea sa ca general în Războiul Franco-

Prusac, iar un admirator i-a spus că reputaţia sa ar putea sta alături de cea a unor mari conducători precum Napoleon, Frederic cel Mare sau Turenne, acesta a răspuns: *„Nu, pentru că nu am condus niciodată o retragere”*.

Friedrich von Mellenthin, *Panzerschlachten* (*Bătăliile panzerelor*) (1955), p. 236

Capitolul 1

Patru invazii *septembrie 1939-aprilie 1940*

Dumnezeu să aibă milă de noi, dacă pierdem acest război.

Hermann Göring către interpretul lui Hitler, Paul Schmidt, 3 septembrie 1939 1

Cu toate că situaţia internaţională şi lunile în care se exercitase o intimidare militară împotriva Poloniei nu erau de natură să poată transforma invazia acestei ţări într-un atac-surpriză, Hitler spera totuşi – şi nu fără motiv – că noile tactici Blitzkrieg (război-fulger) ale Wehrmachtului să provoace polonezilor un şoc tactic. Tacticile Blitzkrieg – care se bazau pe un contact strâns, controlat prin radio, între coloanele de tancuri rapide, artileria motorizată, bombardierele şi avioanele de vânătoare Luftwaffe şi infanteria motorizată – măturau totul în calea lor. Aversiunea lui Hitler faţă de războiul static, de uzură, era o reacţie firească la anii în care servise în cadrul celui de-al 16-lea Regiment Bavarez de Infanterie, între 1914 şi 1918. Sarcinile sale ca *Meldeganger* (curier de batalion) în acel conflict presupuneau pândirea pauzelor între salvele de artilerie şi deplasarea rapidă într-o poziţie semighemuită din tranşee în găurile de obuze pentru a duce mesaje. Fusese, aşadar, un soldat curajos şi conştiincios; probabil că nu omorâse pe nimeni cu mâna lui şi refuzase întotdeauna promovările care l-ar fi îndepărtat de camarazii săi, pentru că – aşa cum va declara ulterior aghiotantul regimentului, Fritz Wiedemann – „pentru Gefreiterul [caporalul] Hitler, regimentul însemna acasă”.2 A primit chiar două Cruci de Fier, Clasa a II-a şi Clasa I.

Supravieţuind timp de patru ani unei situaţii pline de greutăţi şi epuizante, în jurul vârstei de 29 de ani, după ce războiul se încheiase, Hitler învăţase deja că în confruntarea armată surpriza tactică reprezenta un avantaj inestimabil şi că, aşa cum avea să scrie mai târziu în *Mein Kampf*: „Cu toate că un bărbat de 30 de ani va mai avea multe de învăţat de-a lungul vieţii sale, ceea ce va învăţa nu va fi decât în completare”. Pe parcursul întregii sale cariere de revoluţionar, a încercat permanent să se folosească de elementul-surpriză – şi a făcut-o, de obicei, cu mare succes. Lovitura de stat – cunoscută sub numele de Puciul de la Berărie – pe care a încercat să o dea în 1923 l-a surprins chiar şi pe liderul ei titular, generalul Ludendorff, iar Röhm nu a avut nici cea mai mică bănuială în privinţa Nopţii Cuţitelor Lungi. Totuşi, polonezii se aşteptau la atacul fulger al lui Hitler, deoarece, chiar cu o săptămână mai devreme ţara lor fusese invadată de un mic detaşament de germani care nu fuseseră anunţaţi de amânarea invaziei, plănuită iniţial pentru zorii zilei de sâmbătă, 26 august.

Parte din planul Germaniei de a invada Polonia – Fall Weiss (Planul Alb) – presupunea implicarea unor mici grupuri de germani îmbrăcaţi în *Rauberzivil* („haine vechi şi zdrenţuite”), care urmau să treacă graniţa cu o noapte înainte şi să captureze puncte-cheie strategice până în zorii zilei stabilite pentru invazie. Batalionului Abwehr (serviciile secrete ale armatei germane) însărcinat să întreprindă aceste operaţiuni i s-a dat numele eufemistic de Compania 800 de Pregătire în Construcţii pentru Obiective Speciale. Un grup de 24 de oameni, sub conducerea locotenentului dr. Hans-Albrecht Herzner, era însărcinat să pregătească drumul pentru asaltul Diviziei a 7-a de Infanterie, trecând graniţa şi capturând o staţie feroviară la Mosty, în trecătoarea Jablunka din munţii Carpaţi, pentru a preveni distrugerea tunelului feroviar cu o singură linie dus-întors – cea mai rapidă legătură între Varşovia şi Viena3. Pe 26 august, după ce a trecut peste graniţă în pădurile poloneze la 12.30 noaptea, grupul lui

Herzner s-a rătăcit şi s-a dispersat în întuneric, însă Herzner a reuşit să ocupe staţia feroviară de la Mosty împreună cu treisprezece oameni, la ora 3.30 după miezul nopţii, şi să taie liniile telefonice şi de telegraf, pentru a descoperi, până la urmă, că detonatoarele poloneze fuseseră deja scoase din tunel de către soldaţii care apărau locul. Apoi, gărzile poloneze din tunel i-au atacat unitatea, rănindu-l pe unul dintre oamenii săi. Pierzând contactul cu Abwehrul, Herzner nu avea cum să ştie că, în seara precedentă, cu doar câteva ore înainte, Hitler amânase Planul Alb pentru săptămâna următoare şi că fiecare unitate de comando fusese informată despre acest lucru, cu excepţia grupului său. Abwehrul a reuşit, până la urmă, să ia legătura cu ei abia la ora 9.35 dimineaţa, pentru a-i ordona lui Herzner, care până în acel moment mai pierduse un om, rănit în luptă, şi omorâse un polonez în schimbul de focuri, să elibereze prizonierii şi să se întoarcă la bază imediat.

După o altă serie de incidente, grupul lui Herzner a trecut graniţa înapoi în Germania la ora 13.30. Guvernul german le-a explicat polonezilor că întreaga afacere fusese o greşeală cauzată de absenţa unei graniţe bine stabilite de-a lungul pădurii. De aceea, de vreme ce, oficial, operaţiunea nu fusese una militară şi din moment ce avusese loc pe timp de pace, Herzner a evaluat şi a transmis superiorilor, cât se poate de nemţeşte, cheltuielile din timpul acelei nopţi, care se ridicau la suma de 55 de mărci şi 86 de pfenigi4. La fel de nemţeşte, autorităţile nu au vrut iniţial să-i acorde Crucea de Fier (Clasa a II-a) pentru fapte de curaj pe timp de pace. (Până la urmă au făcut-o, dar nu i-a fost de prea mare folos: după ce şi-a rupt coloana într-un accident cu motocicleta, în 1942, Herzner s-a înecat în timpul şedinţelor de terapie prin înot.)

Pe 28 august, Hitler abrogase tratatul germano-polonez de neagresiune – un straniu şi neobişnuit act de legalism din partea sa –, aşa că polonezii beneficiau de un indiciu cum nu se poate mai limpede că Germania era pe

punctul de a le invada ţara. Însă, cu toate acestea, aveau prea puţine cunoştinţe despre tacticile Blitzkrieg, până atunci un secret aflat în posesia numai anumitor strategi militari germani şi britanici. Puteau să estimeze corect unde şi, în mare, când avea să se producă atacul, dar, aspectul cel mai important, nu ştiau cum avea să aibă loc. De aceea, polonezii au ales să-şi plaseze grosul trupelor aproape de graniţa germană. Criza de la München, din toamna precedentă, şi anexarea unei bune părţi din Cehoslovacia în primăvara următoare extinsese graniţa dintre Reich şi Polonia de la 2 011 kilometri la 2 816 kilometri, mult mai mult decât putea să apere efectiv armata poloneză. Aşadar, mareşalul Edward Śmigły-Rydz, comandantul-şef al trupei or poloneze, a fost obligat să decidă dacă să păstreze majoritatea forţelor sale în spatele liniei defensive formate, în mod natural, de râurile Vistula, San şi Narev sau dacă să încerce să protejeze inima industrială a Poloniei şi zonele agricole cele mai bune din vestul ţării.

Śmigły-Rydz a hotărât să-şi comaseze trupele, astfel încât să apere fiecare palmă de pământ polonez, expunându-şi armata într-un mod extrem de riscant. A încercat să dispună trupele de-a lungul întregului front, din Lituania până în Carpaţi, şi chiar a păstrat un grup de asalt pentru a invada Prusia Orientală, reţinând o treime din forţele sale în Poznia şi în Coridorul Polonez. Aşa cum se întâmplase de atâtea ori în istoria săracei şi martirizatei Polonii, ordinele au fost curajoase: altminteri, Śmigły-Rydz ar fi trebuit, pur şi simplu, să abandoneze oraşe importante precum Cracovia, Poznan, Bydgoszcz şi Łódź, toate aşezate la vest de cele trei râuri. Cu toate acestea, este greu să nu fii de acord cu generalul-maior Friedrich von Mellenthin, pe atunci ofiţer de informaţii în Corpul III German, care spunea că „planurilor poloneze le lipseşte simţul realităţii” 5.

Joi, 31 august, la ora 17.30, Hitler a ordonat ca ostilităţile să înceapă în dimineaţa următoare, iar, de data aceasta, nu avea să mai existe nicio amânare. Astfel, în

zorii zilei de vineri, 1 septembrie, la ora 4.45, forţele germane au pus în aplicare

Planul Alb, care fusese elaborat în luna iunie a aceluiaşi an de către înaltul Comandament al Armatei Germane, Oberkommando des Heeres (OKH). OKH-ul era compus din comandantul-şef al Armatei Terestre (Feldheer), din şeful Marelui Stat-Major, din şeful Biroului de Personal al Armatei şi din comandantul-şef al Armatei de Rezervă (Ersatzheer). În ceea ce priveşte realizarea marilor strategii, deasupra OKH-ului se afla Oberkommando der Wehrmacht (Înaltul Comandament al Forţelor Armate sau OKW). Imediat după ce şi-a asumat comanda personală a forţelor armate germane, în februarie 1938, Hitler a creat OKW-ul pentru a funcţiona ca un consiliu militar sub directa sa autoritate, avându-l pe Keitel drept şef. Dacă eforturile lui Blomberg de a realiza un comandament superior unificat fuseseră întâmpinate cu o opoziţie energică din partea marinei, Hitler nu putea fi refuzat. În august 1939, când s-a declarat mobilizarea generală, OKW-ul era alcătuit din biroul şefului Statului-Major (Keitel), dintr-o divizie administrativă centrală, din biroul administraţiei forţelor armate (sub conducerea lui Jodl), care îl informa constant pe Hitler în privinţa situaţiei militare, dintr-un birou care se ocupa de activitatea de informaţii, sub conducerea amiralului Wilhelm Canaris, un birou al producţiei de război şi din diverse unităţi mai mici responsabile de justiţie militară şi de finanţe.

Potrivit Planului Alb, de fiecare parte a unui centru relativ slab şi staţionar se găseau două flancuri puternice ale Wehrmachtului care urmau să împresoare Polonia, să-i distrugă forţele armate şi să captureze Varşovia. Grupul de Armate Nord, aflat sub conducerea generalului-colonel Fedor von Bock, avea să lovească prin Coridorul Polonez, să preia Danzigul (actualul Gdańsk), să se întâlnească cu Armata III germană în Prusia Orientală şi să atace fulgerător capitala poloneză dinspre nord. Între timp, Grupul de Armate Sud, chiar mai puternic decât primul, sub conducerea generalului-colonel Gerd von Rundstedt,

avea să lovească centrul forţelor poloneze, mai numeroase, care-i stăteau în faţă, să împingă frontul până la Lvov şi, de asemenea, să atace Varşovia dinspre est şi nord. (În trecătoarea Jablunka, polonezii reuşiseră să distrugă tunelul feroviar, care nu a mai fost redeschis până în 1948.)

Coridorul Polonez, care fusese gândit de cei care concepuseră Tratatul de la Versailles din 1919, astfel încât să izoleze Prusia Orientală de restul Germaniei, era prezentat de multă vreme ca un *casus belli* de către naziști, după cum fusese şi Danzigul, port la Marea Baltică având o populaţie majoritar germană, numai că, după cum declarase Hitler la o conferinţă cu generalii săi, în mai 1939: „Danzigul nu este adevărata problemă; pentru noi, obiectivul real este să ne deschidem *Lebensraum*-ul (spaţiul vital) către est şi să asigurăm aprovizionarea cu alimente” 6. Pe Hitler, însă, l-a condus înainte ceva mult mai important decât raţiunile practice. Acesta avea să fie un conflict existenţial, o împlinire a profeţiilor făcute cu 15 ani înainte, în *Mein Kampf*, testamentul său politic. Rasa germană stăpânitoare avea să-i subjuge pe slavi – *Untermenschen* (suboameni), conform preceptelor naziste de ierarhie rasială – şi să le folosească teritoriul pentru a hrăni noua civilizaţie ariană. Sub aspect politic, acesta avea să fie cel dintâi război mondial eminamente ideologic, iar argumentul cărţii de faţă este că tocmai acesta a fost motivul principal pentru care naziştii l-au pierdut.

Strategia de a avea un centru slab şi două flancuri puternice a fost genială şi se pare că a fost preluată din apreciatul studiu antebelic al feldmareşalului şi contelui Alfred von Schlieffen despre tacticile folosite de Hannibal în bătălia de la Cannae. Indiferent cine îşi revendică paternitatea strategiei, ea a funcţionat bine, deplasând cu abilitate armatele germane printre cele poloneze şi permiţându-le să se apropie aproape simultan de Varşovia, din direcţii diferite. Însă nu superioritatea germană în ceea ce priveşte oamenii şi armele a fost cea care a făcut ca asaltul să fie implacabil, ci, mai presus de toate, noua

doctrină militară a Blitzkriegului. Polonia a fost un bun teren de testare a tacticilor Blitzkrieg: deşi dispunea de lacuri, păduri şi drumuri proaste, avea totuşi o geografie plată, cu fronturi extrem de largi şi cu un sol dur, de sfârşit de vară, ideal pentru tancuri.

Întrucât guvernele britanic şi francez, îngrozite că Germania putea să invadeze Polonia în orice moment, au acordat, la 1 aprilie 1939, Poloniei garanţii militare, în vreme ce prim-ministrul britanic Neville Chamberlain îi promitea acesteia oficial „tot sprijinul care stătea în puterea Aliaţilor", în cazul în care Polonia ar fi fost atacată, Hitler a fost obligat să lase un procent mare din cele o sută de divizii ale armatei sale în vest, pentru a apăra Linia Siegfried sau „Zidul de Vest" – o serie de fortificaţii încă neterminate, de aproape 5 kilometri lăţime, dispuse de-a lungul graniţei de vest a Germaniei. Teama de un război pe două fronturi l-a determinat pe Führer să selecteze şi să trimită nu mai puţin de patruzeci de divizii pentru a-i apăra spatele. Totuşi, trei sferturi dintre acestea erau doar unităţi de categoria a doua şi, în plus, aveau la dispoziţie muniţie doar pentru trei zile7. Hitler rezervase pentru atacarea Poloniei cele mai bune trupe, împreună cu toate diviziile mobile şi blindate, dar şi aproape întreaga sa flotă aeriană.

Planul Alb a fost elaborat de strategii OKH-ului, Hitler rezumându-se doar la a-şi da aprobarea asupra documentului final. În această fază de început a războiului, între Hitler şi generalii săi exista o doză consistentă de respect reciproc autentic, ajutată de faptul că, până atunci, nu intervenise prea mult în privinţa modului în care aceştia îşi concepeau strategiile şi îşi dispuneau trupele pe teren; cele două Cruci de Fier îi ofereau o oarecare prestanţă în ochii generalilor. Încrederea pe care o avea în sine, atunci când venea vorba de chestiunile militare, era una neobişnuită. Probabil că faptul se datora, în parte, sentimentului de superioritate pe care îl aveau mulţi veterani infanterişti, fiind convinşi că ei duseseră greul luptei în Marele Război. Atât Wilhelm Keitel, şeful Statului-

Major al OKW, cât şi locotenentul său, Alfred Jodl, şeful Statului-Major al Operaţiunilor Wehrmachtului, serviseră ca artilerişti şi ofiţeri-funcţionari în timpul Primului Război Mondial: lupta lor fusese una indirectă, deşi Keitel fusese rănit. Generalul Walter von Reichenau, generalul-colonel Walter von Brauchitsch şi generalul Hans von Kluge erau, de asemenea, artilerişti, iar generalul Paul von Kleist şi generalul-locotenent Erich Manstein serviseră în cavalerie (cu toate că şi Manstein fusese rănit). Unii generali, ca Heinz Guderian, fuseseră la Comunicaţii, iar alţii, ca Maximilian von Weichs, îşi petrecuseră cea mai mare parte a războiului la Statul-Major. Indiferent de motiv, Hitler nu era atât de intimidat pe cât ar fi trebuit să fie în mod normal un ex-caporal aflat în mijlocul atâtor generali. Deşi fusese un simplu *Meldeganger*, ar fi putut să înveţe câte ceva despre tactica militară. Dacă Hitler ar fi fost cetăţean german, ar fi ocupat, cel mai probabil, o poziţie de comandă; conştient fiind de faptul acesta, putea foarte bine să termine războiul cu sentimentul de a fi capabil să comande un batalion, situaţie a cărei concretizare fusese oprită doar de un amănunt tehnic8. Mulţi dintre generalii anului 1939 îşi petrecuseră anii 1920 în miliţiile paramilitare, cunoscute sub numele de Freikorps, şi în micuţa Armată a „Tratatului", autorizată sub regimul păcii de la Versailles. Înainte ca Hitler să vină la putere, dincolo de activităţile birocratice, de pregătire şi de studiu, situaţia nu implicase prea multe lucruri. Prin urmare, faptul nu l-ar fi impresionat prea mult pe Hitler, oricare ar fi fost gradul oficial pe care îl obţinuseră cei care serviseră în acest tip de armată. În ciuda dispreţului cu care fostul locotenent-colonel Winston Churchill avea să-l trateze pe „caporalul Hitler" prin prisma gradului inferior pe care îl avusese în tranşeele Marelui Război, Führerul nu pare să fi suferit de vreun complex de inferioritate atunci când avea de-a face direct cu soldaţi care îl depăşiseră de mult în grad, în timpul precedentului război.

Planul Alb a implicat detaşarea a 60 de divizii pentru cucerirea Poloniei, inclusiv a cinci divizii Panzer de câte

300 de tancuri fiecare, a patru divizii uşoare (alcătuite din mai puţine tancuri şi câţiva cai) şi a patru divizii complet motorizate (cu infanterie motorizată), precum şi a 3 600 de avioane din aviaţia operativă şi a unei bune părţi din puternica Kriegsmarine (marina germană). În schimb, Polonia avea numai 30 de divizii de infanterie, 11 brigăzi de cavalerie, două brigăzi motorizate, 300 de tancuri medii şi uşoare, 1 154 de tunuri de câmp şi 400 de avioane gata de luptă (dintre care numai 36 de avioane hos care să nu fi fost depăşite), precum şi o flotă de numai patru distrugătoare moderne şi de cinci submarine. Cu toate că aceste forţe cuprindeau mai puţin de un milion de oameni, Polonia a încercat să-şi mobilizeze rezerviştii, proces care era departe de a se fi încheiat în momentul devastatoarei lovituri date de cei 630.000 de soldaţi germani, aflaţi sub comanda lui Bock, şi de alţi 886.000 de soldaţi aflaţi sub cea a lui Rundstedt.

Când s-a crăpat de ziuă, în data de 1 septembrie, bombardierele Heinkel He-111 (cu viteză de 350 kilometri pe oră, purtând încărcături de două tone), precum şi bombardierele în picaj Dornier şi Junkers Ju-87 (Stuka) au început să bombardeze drumurile, aerodromurile, nodurile de cale ferată, depozitele de muniţii, centrele de mobilizare şi oraşele poloneze, inclusiv Varşovia. Între timp, nava-şcoală *Schleswig Holstein*, din portul Danzig, a început să bombardeze garnizoana poloneză din Westerplatte. Avioanele Stuka aveau ataşate sirene speciale al căror sunet strident intensifica enorm teroarea celor de jos. O bună parte a Forţelor Aeriene Poloneze a fost distrusă la sol, iar superioritatea aeriană – care urma să devină un factor vital în următorii şase ani de conflict – a fost repede câştigată de către Luftwaffe. Avioanele Messerschmitt Me-109 puteau să atingă o viteză de 470 kilometri pe oră, astfel încât avioanele poloneze, mult inferioare ca viteză, aveau puţine şanse în faţa lor, oricât de curajoşi se dovedeau piloţii. Mai mult decât atât, apărarea antiaeriană poloneză – acolo unde se putea vorbi de aşa ceva – era cu totul insuficientă.

În fruntea celor două divizii blindate şi a doua divizii uşoare ale Grupului de Armate Nord, se afla generalul Heinz Guderian, un vechi şi, cu adevărat, înfocat susţinător al tacticilor Blitzkrieg. Utilizând forţa de acţiune a grupului său de armate ca şi cum ar fi fost o entitate omogenă, spre deosebire de Grupul de Armate Sud, în care tancurile erau distribuite diferitelor unităţi, Guderian a reuşit să obţină succese uluitoare pe măsură ce înainta în faţa corpului de infanterie principal. În plus, răspunsul polonez era împiedicat de către marele număr de refugiaţi care aglomerau drumurile. Când au început să fie bombardaţi şi mitraliaţi din aer, o continuare a aplicării tacticilor Blitzkrieg, s-a dezlănţuit haosul.

În cazul unui atac din vest, Hitler avea nevoie să încheie rapid campania poloneză, însă abia duminică, 3 septembrie, la ora 11.00, guvernul lui Neville Chamberlain a declarat, în cele din urmă, război Germaniei, iar Franţa avea să-i urmeze fără tragere de inimă Marii Britanii şase ore mai târziu. Curând, a devenit clar pentru toată lumea – în afara veşnic optimiştilor polonezi – că aliaţii occidentali nu aveau de gând să atace Linia Siegfried, cu toate că francezii aveau 85 de divizii cu care să înfrunte 40 de divizii germane. Teama de atacurile aeriene germane masive, care puteau să distrugă Londra şi Parisul, era responsabilă în parte de lipsa de acţiune a Aliaţilor, însă, chiar şi în cazul în care Marea Britanie şi Franţa ar fi atacat din vest, probabil că Polonia n-ar fi putut să fie salvată la timp. În aceste condiţii, cu toate că Forţa Avansată de Atac Aerian a RAF a ajuns în Franţa pe 9 septembrie, principala Forţă Expediţionară Britanică (BEF), aflată sub conducerea lordului Gort (decorat cu Crucea Victoria), nu a ajuns pe continent decât a doua zi.

Ceea ce Aliaţii nu luaseră în calcul, în acel moment, era teama permanentă a lui Hitler de un atac din vest, în timp ce era implicat în conflictul din est. Într-o scrisoare către adjunctul comandantului închisorii din Nürnberg, din 1946, Wilhelm Keitel sublinia că „lucrul de care Führerul se temea cel mai mult şi pe care-l pomenea permanent”

era, în primul rând, posibilitatea „unei înţelegeri secrete între Statele-Majore Generale ale Franţei şi Belgiei în privinţa unui atac-surpriză al forţelor motorizate franceze de mare viteză, care să treacă prin Belgia, dincolo de graniţa germană, astfel încât să pătrundă în zona industrială germană a Ruhrului" şi, în al doilea rând, „o înţelegere secretă între Amiralitatea Britanică şi Statul-Major General olandez, în privinţa unei debarcări surpriză a trupelor britanice în Olanda, în vederea unui atac asupra flancului de nord german".9 Însă, aşa cum stăteau lucrurile, Hitler nu trebuia să-şi facă griji în privinţa nici uneia dintre cele două posibilităţi, întrucât nici Franţa şi nici Marea Britanie – şi, cu atât mai puţin, statele neutre Belgia şi Olanda – nu ajunseseră să conceapă vreo strategie atât de plină de imaginaţie şi de forţă. E adevărat că Chamberlain îl adusese pe Winston Churchill, vechiul profet antinazist, în guvernul său, ca prim lord al Amiralităţii şi responsabil politic al Marinei Regale, însă acesta avea să rămână, pentru moment, cel mai belicos act al Marii Britanii, în afara unui raid de bombardare lipsit de succes, asupra bazei navale Wilhelmshaven, şi de aruncarea câtorva milioane de manifeste deasupra Germaniei, prin care poporul german era îndemnat să-şi răstoarne Führerul care îl târa în război. Ceea ce era puţin probabil să se întâmple, chiar în momentul în care era pe cale să obţină una dintre cele mai mari victorii ale Germaniei.

Propaganda germană, controlată de către dr. Joseph Goebbels, un om care merită pe deplin clişeul de „geniu al răului", pretindea de mult că Reichul deţinea coloana a cincea de susţinători în interiorul Poloniei, intensificând astfel atmosfera de teroare şi de neîncredere de aici. Era o tactică care urma să fie folosită deseori în viitor, cu toate că, astfel, a condus la masacrarea a aproximativ 7.000 de etnici germani de către vecinii lor polonezi şi de către trupele poloneze în retragere.10 Această consecinţă nefastă a Războiului Rasial Total se va aplica la o scară monstruoasă pe întreg continentul, însă, în vreme ce, de

această dată, polonezii o făcuseră pentru că erau îngroziţi de perspectiva trădării, în curând naziştii vor răspunde cu sânge rece şi la o scară mult, mult mai mare.

În jurul datei de 5 septembrie, Coridorul Polonez era în întregime blocat. Pe 8 septembrie, armata poloneză Pomerania era încercuită în nord, iar Armata X germană, aflată sub conducerea generalului Walther von Reichenau, şi Armata VIII, sub conducerea generalului Johannes Blaskowitz, aveau să zdrobească în curând (în jurul datei de 17 septembrie) cu totul armatele poloneze Cracovia şi Łódź. Membrii guvernului polonez au fugit mai întâi la Lublin şi, de acolo, în România, unde, la început, au fost bine-veniţi, însă apoi, la presiunile lui Hitler, au fost reţinuţi.

În seara de 6 septembrie, Franţa a invadat Germania, cel puţin tehnic. Sperând să ofere polonezilor un moment de respiro, Comandantul francez, generalul Maurice Gamelin, a ordonat o înaintare de aproximativ 8 kilometri în interiorul Saarlandului, de-a lungul unui front cu o lungime de 24 de kilometri, ocupând o mână de sate germane abandonate. Germanii s-au retras în spatele fortificaţiilor Liniei Siegfried şi au aşteptat. Cum Franţa nu-şi terminase mobilizarea, nu a mai avut loc nicio acţiune, iar, cinci zile mai târziu, francezii s-au întors pe poziţiile lor iniţiale având ordine să întreprindă numai misiuni de recunoaştere. Cu greu se putea spune că „tot sprijinul stă în puterea” Aliaţilor şi nu există nicio mărturie că Hitler ar fi detaşat un singur soldat din est pentru a-i ţine piept.

Pe 8 septembrie, Armata X condusă de Reichenau a ajuns la periferiile Varşoviei, unde a fost la început respinsă de o energică rezistenţă poloneză. În ciuda anilor întregi de ameninţări din partea lui Hitler, polonezii nu construiseră fortificaţii fixe de mai mare amploare, preferând să se bazeze pe contraatacuri. Toate acestea, însă, s-au schimbat la începutul lunii septembrie, când în centrul Varşoviei s-au ridicat baricade improvizate, s-au săpat tranşee antitanc şi s-au adus butoaie cu terebentină

gata să fie aprinse. Planul lui Hitler era de a ocupa Varşovia înainte de întrunirea Congresului american din 21 septembrie, astfel încât să o poată prezenta atât Congresului, cât şi lumii întregi ca pe un fapt împlinit – ceea ce, însă, nu avea să se întâmple chiar aşa.

Pe 9 septembrie, Hermann Göring prezicea că „armata poloneză nu va mai reuşi să iasă niciodată din îmbrăţişarea germană". Până în acel moment, germanii realizaseră un atac ca la carte, însă, în acea noapte, generalul Tadeusz Kutrzeba, din Armata Poznan, a preluat conducerea Armatei Pomerania şi a trecut râul Bzura într-un sclipitor atac împotriva flancului Armatei VIII germane, declanşând bătălia de trei zile de la Kutno, prin care a reuşit să ţină în loc o întreagă divizie germană. Polonezii au fost forţaţi să se retragă abia în momentul în care panzerele Armatei X s-au întors de la asediul Varşoviei. Potrivit propagandei germane şi italiene, o parte a cavaleriei poloneze ar fi atacat tancurile germane, înarmată numai cu lănci şi săbii, însă, de fapt, acest lucru nu se întâmplase deloc aşa. Cu toate acestea, aşa cum observase Mellenthin: „Toată energia şi tot curajul de care polonezii dădeau dovadă de multe ori nu au putut compensa lipsa armamentului modern şi a unei pregătiri tactice serioase11.11 Spre deosebire de polonezi, pregătirea Wehrmachtului era cât se poate de modernă şi impresionant de flexibilă: în caz de nevoie, unele trupe – precum infanteria şi artileriştii – puteau ţine locul tanchiştilor, în vreme ce subofiţerii germani fuseseră pregătiţi să ţină locul ofiţerilor. Constituia, desigur, un enorm avantaj şi faptul că germanii erau agresorii, ştiind exact când urma să înceapă războiul.

În 1944, Michael Howard, ofiţer al Corpului de Gardă şi viitor istoric militar, a început să frecventeze un curs „care cuprindea tot ceea ce se putea afla despre armata germană: organizarea, uniformele, doctrina, personalul, tacticile, armele sale – totul în afară de cauza pentru care era atât de *al dracului de bună*".*12* O parte a acestui răspuns poate fi găsită în trecut, în faptul că statul prusac

al iuncherilor îngăduise, în secolul al XVII-lea tinerilor sclipitori din clasa de mijloc să poată avansa în cadrul armatei prusace. După cum spunea Voltaire: „Acolo unde unele state au o armată, armata prusacă are un stat!”, iar contemporanul său, contele de Mirabeau, confirma, afirmând maliţios că „Războiul este industria naţională a Prusiei”. Statut, respect şi prestigiu – toate acestea erau asociate ofiţerilor în uniformă. Lecţia marii renaşteri naţionale din 1813 fusese disciplina, iar această lecţie nu fusese uitată nici măcar odată cu înfrângerea din 1918. Hindenburg, cu toate că era un general înfrânt, fusese ales preşedinte. Germanii luptau în cel de-al cincilea război de agresiune în ultimii 75 de ani şi, aşa cum menţionează şi Howard, când era vorba de săpat şanţuri adânci pentru tranşee sau de poziţionat mortiere erau, pur şi simplu, mai buni decât Aliaţii. Strategia Blitzkrieg cerea o cooperare extraordinar de strânsă între servicii, iar germanii au reuşit să o realizeze în mod glorios. Aliaţilor le va trebui jumătate de război ca să-i prindă din urmă.

Cu numai trei divizii poloneze care să acopere graniţa de est, având o lungime de 1 288 de kilometri, surpriza a fost când, în zorii zilei de 17 septembrie, URSS-ul a invadat Polonia, în conformitate cu prevederile secrete al Pactului Sovieto-Nazist ce fusese încheiat pe data de 24 august. Ruşii doreau să se răzbune pentru înfrângerile suferite din cauza polonezilor în 1920, să obţină accesul spre statele baltice şi să formeze o zonă tampon împotriva Germaniei – şi au reuşit să câştige oportunist toate aceste trei lucruri, fără a întâmpina vreo rezistenţă semnificativă. Pierderile lor totale s-au ridicat la numai 734 de morţi.13 Stalin a folosit motivul „colonialismului11 polonez în Ucraina şi Bielorusia ca pe un – mai mult decât subţire – *casus belli*, argumentând că Armata Roşie invadase Polonia tocmai „pentru a restaura pacea şi ordinea”. Polonezii au fost astfel de două ori martirizaţi, zdrobiţi între ciocanul nazist şi nicovala sovietică, şi nu-şi vor mai recăpăta independenţa şi libertatea până în noiembrie 1989, o jumătate de secol mai târziu. Într-unul dintre cele

mai infame acte de ticăloşie manifestă ale războiului, în primăvara anului 1940, Armata Roşie a transportat 4 100 de ofiţeri polonezi (care li se predaseră ruşilor în conformitate cu condiţiile Convenţiei de la Geneva) într-o pădure din apropierea Smolenskului, numită Katyn, unde fiecare dintre aceştia a fost împuşcat în ceafă. Vasili Blohin (călăul-şef al serviciilor secrete ruse, NKVD-ul) a condus echipa de asasini purtând pantaloni largi, un şorţ de piele şi mănuşi lungi, tot de piele, pentru a-şi proteja uniforma de sângele şi de bucăţile de creier împroşcate, şi folosind un pistol german Walther, tocmai pentru că nu se bloca atunci când se încălzea după o utilizare prea intensă.14 (Cu toate acestea, se va plânge că făcuse băşici la degetul cu care apăsase trăgaciul, la sfârşitul celei de-a treia zile de execuţii.) În total, 21 857 de soldaţi polonezi au fost executaţi de către sovietici la Katyn şi în alte locuri – o operaţiune despre care, după ce germanii invadaseră deja Rusia, şeful poliţiei lui Stalin, Lavrenti Beria, va admite că fusese „o greşeală”. Când, pe 17 aprilie, germanii au dat la iveală gropile comune, Goebbels a făcut cunoscut masacrul de la Katyn în întreaga lume, însă propaganda sovietică a pretins că acesta fusese opera naziştilor – o minciună la care Ministerul de Externe britanic va participa în mod conştient până târziu, în 1972, cu toate că la Procesul de la Nürnberg se renunţase la acuzaţiile împotriva germanilor în privinţa episodului Katyn.

Întrucât, către mijlocul lui septembrie, germanii înaintaseră deja spre câteva zone de dincolo de Varşovia şi puseseră într-adevăr mâna pe Brest-Litovsk şi pe Lvov, între ruşi şi germani au izbucnit spontan lupte, într-unul dintre incidente fiind ucişi doi cazaci, iar în altul 15 germani. Ribbentrop, ministrul de Externe german, a zburat la Moscova pentru a negocia liniile de demarcaţie şi, după ce a petrecut o seară la Teatrul Bolşoi urmărind *Lacul lebedelor* şi după o rundă de negocieri dure cu omologul său sovietic, Molotov, negocieri care s-au întins până spre ora 5.00 a doua zi dimineaţă, s-a ajuns la acordul ca germanii să ia Varşovia şi Lublin, iar ruşii restul

estului Poloniei, având mână liberă în zona baltică. Germanii s-au retras din oraşe precum Brest-Litovsk şi Białystok, aflate în noul sector sovietic, şi, astfel, cea de-a patra împărţire a Poloniei a fost efectiv dusă la bun sfârşit. Molotov ar fi făcut bine, însă, dacă ar fi ţinut cont de spusele lui Hitler consemnate cu mai mulţi ani înainte, în *Mein Kampf*: „Nimeni să nu spună că, prin încheierea unei alianţe cu Rusia, n-ar trebui să ne gândim imediat la război, sau, dacă am face-o, n-ar trebui să ne pregătim cu adevărat pentru el. O alianţă al cărei scop nu ia în calcul un plan de război e fără sens şi nu e bună de nimic. Alianţele se încheie numai în vederea unui viitor conflict”.15

După o zi întreagă de bombardamente, pe 25 septembrie, fără a avea perspectiva primirii vreunui ajutor semnificativ din partea Aliaţilor din Vest, după un asalt pe scară largă al ruşilor în est, cu mijloacele de comunicare tăiate între Śmigły-Rydz şi o bună parte din armata sa şi cu rezervele de medicamente şi de hrană îngrijorător de reduse, Varşovia a capitulat pe 27 septembrie. Au mai trecut trei zile înainte ca germanii să fie de acord să-i ajute pe răniţii din oraş, ceea ce pentru mulţi a fost deja prea târziu. Bucătăriile de campanie au fost ridicate numai atâta timp cât camerele de filmat pentru buletinele de ştiri erau prezente. Până în 5 octombrie, orice rezistenţă încetase; 217.000 de soldaţi polonezi au trecut în captivitate la ruşi, iar 693.000 la germani. Din fericire, între 90.000 şi 100.000 de soldaţi polonezi au reuşit să fugă din ţară prin Lituania, Ungaria şi România, pentru a ajunge în Vest şi a se alătura Forţelor Poloneze Libere, sub comanda generalului Władysław Sikorski, prim-ministrul Poloniei în exil, care se aflase în Paris în momentul izbucnirii războiului şi care organizase un guvern în exil la Angers, în Franţa. În jur de 100.000 de polonezi din sectorul rusesc – printre care aristocraţi, intelectuali, sindicalişti, oameni ai Bisericii, politicieni, veterani ai Războiului Ruso-Polonez din 1920 – 1921, cu adevărat, toţi cei care ar fi putut forma nucleul unei noi elite naţionale –

au fost arestaţi de către NKVD şi trimişi în lagăre de concentrare, din care aproape nimeni nu se mai întorcea.

În urma campaniei de patru săptămâni, germanii au suferit pierderi de 8 082 de morţi şi 27 278 de răniţi, în vreme ce polonezii au pierdut 70.000 de soldaţi şi 25.000 de civili, iar 130.000 de soldaţi au fost răniţi. „Operaţiunile militare au fost deosebit de valoroase, pentru că au oferit soldaţilor noştri prilejul de a trece prin «botezul sângelui» „– concluziona Mellenthin – „şi pentru că i-a învăţat diferenţa dintre războiul real – cu muniţie reală – şi manevrele pe timp de pace”. Fusese într-adevăr un război-fulger şi, pe 5 octombrie, un Adolf Hitler triumfător călătorea spre Varşovia în trenul său special (cine ştie din ce motiv denumit *Amerika*) pentru a-şi vizita trupele victorioase. „Uitaţi-vă bine în jurul Varşoviei”, le-a spus el corespondenţilor de război. „Acesta e tratamentul pe care îl pot aplica oricărui oraş european”. 16 Şi aşa a şi fost!

Ceea ce urma să se numească politica *Schrecklichkeit* (a fricii) a început de îndată ce germanii au intrat în Polonia. Pentru ca rasa superioară să beneficieze de spaţiu vital, mari populaţii de suboameni (*Untermenschen*) slavi şi evrei trebuiau să dispară, iar, în timpul războiului, Polonia a pierdut un ameţitor procent de 17, 2% din populaţia ei. Comandantul celor trei regimente SS Totenkopf (Capete de Mort), Theodor Eicke, a dat ordin oamenilor săi „să întemniţeze sau să anihileze” orice duşman al naţional-socialismului pe care îl vor găsi în cale, urmând intrării trupelor în Polonia.17 De vreme ce nazismul era o ideologie atât politică, cât şi rasială, acest lucru însemna că largi pături din populaţia poloneză erau automat clasificate ca fiind duşmani faţă de care nu se putea arăta niciun fel de milă. Wehrmachtul s-a implicat activ în aceste violenţe: ţara a fost predată în mâinile administraţiei civile pe 26 octombrie, la numai opt săptămâni după izbucnirea războiului, însă, până atunci – fără a mai fi nevoie de ordine speciale – Armata Germană trecuse prin foc 531 de oraşe şi de sate şi omorâse mii de prizonieri de război polonezi.18 Pretextul folosit de soldaţii

germani, atât în faţa ofiţerilor de reeducare ai Aliaţilor, cât şi unii faţă de alţii – şi anume că nu fuseseră decât simpli soldaţi care nu ştiuseră nimic de genocidul împotriva slavilor şi al evreilor sau că, în cel mai bun caz, nu auziseră decât zvonuri – era o minciună.

Schutzstaffel (Unitatea de Apărare sau SS) avusese, la început, funcţia de paznic al Partidului Naţional Socialist. Oficial, era descrisă ca o *Gliederung* (formaţie) independentă a Partidului, condusă de Reichsfurerul ei (şeful SS), Heinrich Himmler. Însă, în preajma izbucnirii războiului, aceasta crescuse în număr de oameni şi importanţă, iar, în jurul anului 1944, putea fi descrisă cu acurateţe într-o carte de instructaj a Aliaţilor drept „un stat în stat, superioară atât Partidului, cât şi guvernului". Descris oficial, după venirea la putere a lui Hitler, ca fiind „protectorul securităţii interne a Reichului", SS-ul se desfăta la gândul terorii pe care cruzimea sa o inspira. „Ştiu că există milioane de oameni în Germania cărora, la vederea uniformelor negre ale SS-ului nostru, li se face rău", scria Himmler în 1936, într-o broşură pentru organizaţia sa, intitulată *Die Schutzstaffeln*. „Înţelegem bine acest lucru şi nu ne aşteptăm să fim iubiţi de prea mulţi oameni". 19

Din primele sale zile de activitate, când furniza gărzi de corp pentru oratorii nazişti de pe străzi şi din berării, SS-ul a crescut – mai ales după ce a eliminat elita conducătoare a rivalului, SA-ul – într-o organizaţie care era intim implicată în numeroase aspecte ale afacerilor de stat. În afară de faptul că furniza „garda cea mai aleasă şi mai apropiată a Führerului", SS-ul promova doctrina „Rasei şi a Sângelui"; conducea forţele de poliţie; de asemenea, a organizat, în jurul anului 1945, o secţie militară (Waffen-SS-ul), numărând 830.000 de oameni, structură care va lupta în toate campaniile în afară de cele din Norvegia şi Africa; alături de Waffen-SS, s-a organizat şi o entitate autonomă – denumită Totenkopf Verbande – care conducea lagărele de concentrare şi de exterminare; SS-ul conducea Sicherheitsdienst (SD), serviciul de securitate al statului;

nu în ultimul rând, avea propriile depozite şi stabilimente de antrenament unde se manifesta o severitate notorie, deţinând şi departamente acoperind domenii precum: economie, aprovizionare, lucrări publice şi clădiri, finanţe, afaceri juridice, întreprinderi industriale şi agricole, chestiuni medicale, personal, puritate rasială, familie, relocare de populaţie, disciplină, construcţia de lagăre, regiuni, legături, amnistii şi graţieri, consolidarea germanismului, indicatoare şi comunicaţii, educaţie, şcoli etnice şi repatrierea celor de rasă germană. Entităţile SS erau cu totul separate de restul aparatului de stat german.20 Hitler îi concepuse mottoul în 1931: *Meine Ehre heisst Treue* (Onoarea mea e loialitatea!), rezumând limpede nevoia de a beneficia de o forţă în care să poată avea încredere că va manifesta supunere faţă de *el* înaintea oricărui sistem moral.

Natura operaţiunilor întreprinse de SS a devenit imediat cunoscută. Pe 5 septembrie 1939, 1.000 de civili au fost împuşcaţi de către SS la Bydgoszcz, iar la Piotrkow cartierul evreiesc a fost incendiat. În ziua următoare, 19 ofiţeri polonezi care se predaseră au fost împuşcaţi la Mrocza. Între timp, de-a lungul şi de-a latul Poloniei, întreaga populaţie evreiască a început să fie adunată precum turmele în ghetouri. Acelaşi tratament a fost aplicat chiar şi fermierilor evrei, în ciuda nevoii presante de alimente în noua satrapie estică a celui de-al Treilea Reich – o dovadă timpurie că naziştii ar fi fost dispuşi să-şi pună războiul împotriva evreilor chiar înaintea celui cu Aliaţii. De Ziua Ispăşirii (Yom Kippur), cea mai sfântă zi din calendarul lor, mii de evrei au fost închişi în sinagoga din Bydgoszcz şi li s-a refuzat accesul la toalete, fiind forţaţi să-şi folosească şalurile de rugăciune pentru a se şterge. Lucruri şi mai rele urmau să se petreacă!

*

Atât Pactul Sovieto-Nazist din 24 august 1939, cât şi urmarea sa (Protocolul Adiţional Secret) semnată la Moscova, în luna următoare, i-au dat lui Stalin mână liberă în nord, iar acesta a profitat pentru a se mişca rapid. În

speranţa de a proteja Leningradul împotriva unui viitor atac german, el a încercat să transforme Golful Finlandei într-o cale maritimă sovietică, chiar dacă ţărmul de nord era finlandez, iar cea mai mare parte din cel de sud era estonian. Letonia, Lituania şi Estonia au fost intimidate şi obligate să încheie înţelegeri care au îngăduit staţionarea Armatei Roşii în puncte-cheie de pe teritoriul lor, iar, în iunie 1940, suveranitatea lor a fost cu totul încălcată printr-o anexare *de facto*. Înconjurate din trei părţi de puternica Rusie, aceste ţări nu au avut de ales decât să consimtă. În Finlanda era o altă problemă, cu toate că avea o populaţie minusculă în comparaţie cu cea a Rusiei şi o graniţă lungă de 1 288 de kilometri cu URSS. În octombrie, Stalin i-a convocat pe finlandezi la Moscova pentru a li se prezenta cererile sovietice. Aceştia l-au trimis pe liderul Partidului Social-Democrat, Väino Tanner, care era descris drept „dur, lipsit de tact, încăpăţânat şi de multe ori necooperant" – o ciudată alegere de reprezentant când supravieţuirea propriei naţiuni era în pericol. Între timp, finlandezii se mobilizau. Stalin şi Molotov doreau o cesiune de 30 de ani a bazei navale de la capul Hanko, cedarea portului arctic din Petsamo şi a trei insule mici din Golf, precum şi retragerea frontierei pe Istmul Kareliei, care se afla la numai aproximativ 24 de kilometri de Leningrad. În schimbul acestor 1 715 kilometri pătraţi de teritoriu, ruşii erau dispuşi să cedeze Finlandei 3 434 de kilometri pătraţi din teritoriul Kareliei ruseşti, în jurul oraşelor Repola şi Porajorpi.

În aparenţă, târgul părea rezonabil, însă, privit din punct de vedere strategic, punctele-cheie cerute de liderii bolşevici lăsau de înţeles destul de clar că suveranitatea finlandeză ar fi fost compromisă definitiv, astfel încât finlandezii s-au hotărât să lupte mai degrabă decât să se supună. Lucrurile nu s-au îmbunătăţit când Tanner a amintit de un pretins trecut menşevic comun, pe care l-ar fi împărtăşit cu Stalin: o adevărată calomnie pentru liderul sovietic. Pe 28 noiembrie, URSS-ul a abrogat tratatul de neagresiune semnat în 1932 cu Finlanda, iar două zile mai

târziu, fără a mai declara război, ruşii au bombardat Helsinki şi au invadat Finlanda cu 1, 2 milioane de oameni, dând semnalul unei dureroase confruntări de 105 zile, pe care unii au asemănat-o cu lupta spartanilor la Termopile.

Lumea se pregătea să vadă cum o altă naţiune mică este zdrobită de un colos totalitar. Armata finlandeză avea în componenţă zece divizii, fiecare divizie fiind dotată cu doar 36 de piese de artilerie (produse înainte de 1918) şi cu arme de mici dimensiuni inadecvate (cu toate că erau dotaţi cu excelentul pistol-mitralieră de 9 milimetri, Suomi), acestea fiind sprijinite de numai câteva avioane de vânătoare moderne. „Totul le lipsea" – a observat un istoric – „în afară de curaj şi disciplină". 21 Spre deosebire de finlandezi, ruşii au trecut graniţa cu 1.500 de tancuri, 3.000 de avioane şi cu o desăvârşită încredere într-o victorie rapidă, precum cea din Polonia.22 Armata Roşie şi-a dispus atacul pe patru direcţii: Armatele VI ŞI XIII urmau să treacă prin fortificaţiile finlandeze de pe Istmul Kareliei (cunoscute sub denumirea de Linia Mannerheim) şi să captureze Viipuri (Viborg), cel de-al doilea oraş al Finlandei. Între timp, Armata VIII urma să înainteze în jurul ţărmului nordic al lacului Lagoda pentru a cădea asupra oraşului Viipuri din nord. Armata IX urma să atace partea centrală a Finlandei, tăind-o în două. Apoi, departe, în nord, Armata XIV avea să captureze Petsamo şi Nautsi, tăind ieşirea ţării la Marea Arctică. Desfăşurarea planului era descrisă de un istoric militar ca „plină de imaginaţie, flexibilă şi total nerealistă".23

Cu toate că Armata XIV şi-a atins obiectivele în primele zece zile, totul a mers prost pentru ruşi în următoarele două luni. Armata VII – cuprinzând 12 divizii, trei brigăzi de tancuri şi un corp mecanizat – nu a putut să răzbată prin pădurea de sârmă ghimpată, de cuiburi de mitralieră, mine antitanc şi de cazemate bine camuflate a Liniei Mannerheim, care a fost apărată cu înverşunare. Pământul îngheţat era atât de tare, încât Armata Roşie a fost uneori nevoită să folosească dinamita ca să disloce suficient pământ pentru a-şi construi tranşee improvizate.

Cu toate că finlandezii nu avuseseră de-a face cu tancuri niciodată până atunci şi erau teribil de prost echipaţi cu arme antitanc – cel puţin până în momentul în care le-au capturat de la ruşi –, au folosit alternative de a opri înaintarea tancurilor, inclusiv – ironia sorţii – „cocktailuri Molotov" (sticle pline cu benzină, având cârpe în loc de fitil).24 Astfel au avut destul succes în primele faze, când tancurile ruseşti nu erau susţinute îndeajuns de aproape de infanterie şi când întunericul se lăsa devreme în timpul iernii arctice şi nu se ridica decât târziu. „Apărătorul Finlandei", în vârstă de 72 de ani, după numele căruia fusese denumită Linia, feldmareşalul baron Carl von Mannerheim, s-a dovedit a fi un conducător inspirat de-a lungul întregii campanii, păstrându-şi rezervele în sud şi ghicind corect următoarele mişcări ale ruşilor, poate şi pentru că fusese ofiţer în Armata Ţaristă, în timpul Marelui Război. Fiind încredinţaţi de către cei de la Moscova că proletariatul finlandez îi va întâmpina ca eliberatori, soldaţii ruşi au fost şocaţi să descopere că întreaga naţiune se unise, în schimb, în spatele „Apărătorului Finlandei". Cele cinci divizii ale Armatei IX sovietice, care atacaseră centrul ţării, au fost cele care au suferit cel mai mult. Cu toate că pe hartă vastele pustiuri ale ţării păreau să favorizeze invadatorul, numeroasele păduri şi lacuri au purtat forţele ruseşti, nefamiliarizate cu terenul, într-un şir de ambuscade, pe măsură ce temperaturile coborau, în acea iarnă neobişnuit de friguroasă, chiar şi la – 50 de grade Celsius. Calea ferată Leningrad-Murmansk nu avea decât o linie de rezervă care să meargă spre graniţa finlandeză şi, cu toate că ruşii puseseră mâna pe Salla, în centrul Finlandei, aceştia fuseseră respinşi înainte de a ajunge în Kemijarvi. Finlandezii au dat foc la ferme şi sate, au legat bombe de animalele de fermă, au distrus tot ceea ce le-ar fi putut oferi ruşilor hrană şi adăpost şi, echipaţi cu schiuri şi beneficiind de o bună cunoaştere a reliefului local, au minat cărările din păduri, de curând acoperite cu zăpadă. Purtând uniforme albe de camuflaj (ceea ce ruşii, în mod inexplicabil, nu primiseră), finlandezii fuseseră

porecliţi de un duşman derutat Belaia Smerţ (Moartea Albă).

Mai spre sud, Diviziile sovietice 163 şi 44 erau anihilate în preajma ruinelor fumegânde ale satului Suomussalmi, într-o operaţiune finlandeză de-a dreptul genială, ce poate sta alături cu cinste de oricare alta a celui de-al Doilea Război Mondial. O comunitate de 4.000 de oameni, care se ocupase înainte de război cu exploatarea forestieră, pescuitul şi vânătoarea, fusese ocupată, pe 9 decembrie, de către Divizia Motorizată de Puşcaşi 163 (Tula), care, însă, a fost mai apoi oprită de către Brigada a 9-a finlandeză, aflată sub conducerea colonelului Hjalmar Siilasvuo. Întrucât conducătorii lor îşi închipuiseră că vor repurta o victorie facilă, numeroşi soldaţi sovietici fuseseră trimişi, în luna decembrie, într-o Finlandă subarctică, fără haine de iarnă şi cizme de pâslă, după cum aveau să descopere finlandezii ascultând transmisiunile radio ale ruşilor, transmisiuni care – în mod tot atât de surprinzător – erau necodificate. Îngheţată, înfometată şi cu calea de retragere tăiată de două săptămâni de către Brigada a 9-a finlandeză, moralul Diviziei 163 a cedat în Ajunul Crăciunului, iar oamenii au început să fugă spre est, traversând lacul îngheţat Kiantajarvi. Finlandezii au trimis atunci două bombardiere de capacitate medie Bristol Blenheim, pentru a sparge gheaţa, aruncând astfel laolaltă într-un haos de nedescris tancuri, cai, oameni şi vehicule, în apa îngheţată a lacului. Aşa cum consemna laconic istoricul Războiului de Iarnă Ruso-Finlandez: „Încă pot fi găsite acolo!” 25 Divizia 44 sovietică, care venise să salveze Divizia 163, se afla la o distanţă de la care putea auzi totul şi soldaţii şi-au putut auzi camarazii murind, însă nu au primit ordinul de înaintare. În noaptea dintre ani, au devenit noile victime ale Morţii Albe, în timp ce barometrul cobora din nou la – 30 de grade Celsius. Ţinând constant sub bombardament de mortieră, la ora mesei, cele 60 de bucătării de campanie, finlandezii i-au lipsit pe ruşi de mâncare caldă, iar, când ruşii au aprins focuri, finladezii i-au mitraliat din

vârful copacilor, „depistând cu uşurinţă siluetele negre ale oamenilor pe fundalul alb al zăpezii”.26 Carabina standard a Armatei Roşii, un Moisin-Nagant 1902 de 7.62 mm, cu încărcare manuală, devenise inoperabilă din momentul în care uleiul său lubrifiant îngheţase în condiţii de temperatură mai mici de – 15 grade Celsius, iar vehiculele blindate fie trebuiau să rămână pornite (cu o uriaşă cheltuială de combustibil), fie urmau să rămână înţepenite, blocând astfel culoarele înguste din pădure.

„Nu-i lăsăm să se odihnească”, spunea Kurt Wallenius, generalul Armatei Finlandeze de Nord. „Nu-i lăsăm să doarmă. Acesta e un război al cantităţii împotriva inteligenţei”. Pentru Divizia 44, somnul era ceva aproape imposibil, din cauza zgomotului făcut de motoarele pornite, a cailor înspăimântaţi, a hăitaşilor şi a vânătorilor finlandezi care erau lunetişti excelenţi şi chiar „din cauza «glasurilor» metalice ale copacilor, care pârâiau în timp ce însăşi seva lor îngheţa”. Cei care recurgeau la vodcă descopereau că, în ciuda senzaţiei iniţiale de căldură, în cele din urmă, aceasta se risipea. Expuse la aer, cele mai mici răni îngheţau şi deveneau cangrenoase. Cadavrele îngheţate erau adunate, unul deasupra altuia, pe măsură ce finlandezii treceau metodic de la un sector la altul, eliminând rezistenţa rusă. Până pe 5 ianuarie, fuseseră luaţi 1.000 de prizonieri ruşi, un număr de 700 de soldaţi reuşiseră să scape, fugind înapoi spre liniile sovietice, iar peste 27.000 fuseseră ucişi – şi toate acestea în vreme ce pierderile finlandezilor se ridicau la doar 900 de oameni. Pentru a cita cuvintele adresate de un ofiţer colonelului Siilasvuo: „Lupii se vor hrăni foarte bine iarna aceasta”. Finlandezii au capturat, la Suomussalmi, 42 de tancuri, 102 de tunuri de câmp şi 300 de vehicule, precum şi mii de căciuli de formă conică (*budenovka*) aparţinând soldaţilor Armatei Roşii, căciuli pe care, mai târziu, le vor folosi în operaţiuni de diversiune. Într-adevăr, au capturat mai mult echipament militar decât au primit din surse externe, oricât de mult a sprijinit Liga Naţiunilor lupta Finlandei (prin excluderea, pe 14 decembrie, a URSS-ului din

rândurile sale) şi oricât de asiduu a dezbătut Consiliul Suprem de Război al Aliaţilor Occidentali trimiterea unui ajutor (au căzut de acord să trimită ajutor abia pe 5 februarie, moment în care era deja prea târziu).

Pierderea celor două divizii la Suomussalmi, împreună cu răsturnările de situaţie ce s-au înregistrat pe Linia Mannerheim şi cu victoria generalului Paavo Talvela (care a distrus Diviziile 139 şi 75 ale Armatei Roşii, la Tolvajarvi, în Ajunul Crăciunului), au trimis spre lume un mesaj umilitor pentru URSS, cu toate că finlandezii nu au putut continua aceste succese din lipsă de trupe (ajunseseră să înroleze băieţi de 15 ani). Hitler, mai ales, credea că învăţase unele lecţii în privinţa capacităţii Armatei Roşii, lecţii care îi vor afecta decizia de a invada Rusia în următorul an. Însă, în esenţă, aceste lecţii nu fuseseră cele corecte. Epurarea corpului de ofiţeri, realizată de Stalin în 1937, slăbise Armata Roşie în mod serios. Fostul şef de stat-major, mareşalul Tuhacevski, fusese împuşcat şi, odată cu el, murise noua gândire despre înfiinţarea formaţiilor de blindate care să opereze adânc în interiorul teritoriului inamic. Generalul Konstantin Rokossovski, unul dintre cei care erau torturaţi la acea vreme (cu toate că nu şi împuşcat, în ciuda originilor sale poloneze), avea să spună mai târziu că epurările erau chiar mai dăunătoare pentru moral decât focul de artilerie care loveşte propriile trupe, pentru că ar fi trebuit să fie un foc foarte bine ţintit pentru a realiza o pagubă la fel de importantă. În 1937 – 1938, trei din cinci mareşali sovietici fuseseră epuraţi, şi la fel se întâmplase cu 13 din 15 comandanţi de armată, 57 din 85 de comandanţi de corpuri de armată, 110 din 195 de comandanţi de divizii şi 220 din 406 comandanţi de brigadă.27 În total, fuseseră omorâţi sau închişi 43.000 de ofiţeri, cu toate că 20.000 vor fi ulterior eliberaţi. Totuşi, nu mai puţin de 71 din 85 de membri de vârf – câţi erau la început – ai Consiliului Militar al URSS erau deja morţi în jurul anului 1941.28 După ce Rokossovski – care fusese bătut atât de rău în închisoare, încât îşi pierduse opt dinţi,

iar trei coaste îi fuseseră fracturate – s-a prezentat la datorie în faţa lui Stalin, după ce fusese repus în funcţie, acesta l-a întrebat unde fusese în tot acest timp. Când Rokossovski i-a spus unde, Stalin a râs şi a răspuns: „Grozav moment ţi-ai ales şi tu să mergi la închisoare!” După care s-au apucat de treabă.29

Cu toate că forţele armate sovietice erau uluitor de prost conduse la începutul Războiului de Iarnă, şi-au învăţat lecţia rapid. Membru al Sovietului Suprem încă de la înfiinţarea sa în 1937, generalul Semion Timoşenko a fost trimis să preia comanda pe 8 ianuarie, iar, după patru sau cinci atacuri pe zi, acesta a reuşit să străpungă Linia Mannerheim pe 13 februarie. Sovieticii au început să înţeleagă tocmai în Finlanda importanţa coordonării trupelor blindate, a infanteriei şi a artileriei. Oricât de grele erau pierderile ruşilor, existau întotdeauna trupe noi care să fie aruncate în luptă. După cum spunea un finlandez după bătălia de la Kuhmo: „Erau mai mulţi ruşi decât gloanţele pe care le aveam”. Când lupta pe Istm a devenit una de uzură, pur şi simplu, finlandezii nu au mai putut continua să sângereze aşa cum puteau să o facă ruşii. În plus, Războiul de Iarnă a arătat că oamenii luptau cu o mai mare tragere de inimă când îşi apărau cu patriotism Patria Sovietică decât atunci când atacau. (Pricipiu care, în cele din urmă, se va aplica şi în cazul apărării Vaterlandului German.) În loc să înveţe aceste lecţii, Hitler a reţinut-o pe cea facilă că, până la sfârşitul anilor 1930, Stalin epurase o mulţime de generali buni. Cu toate acestea, nu a fost singurul care va face această greşeală. Pe 20 ianuarie 1940, Churchill declara că Finlanda „arătase întregii lumi incapacitatea Armatei Roşii”.

Pe 11 februarie, Divizia 123 rusă a străpuns Linia Mannerheim în apropiere de Summa, făcând loc astfel pentru intrarea unei bune părţi din Armata VII, două zile mai târziu. Apoi s-au îndreptat spre Viipuri. Întrucât Norvegia şi Suedia, care erau neutre, refuzau accesul trupelor aliate de a le tranzita teritoriul, Petsamo era în

mâinile ruşilor, iar Hitler închisese partea de est a Balticii, niciun ajutor semnificativ nu era de aşteptat din Vest. De vreme ce în apropierea lunii martie, în jur de o cincime din armata lui putea fi contabilizată la pierderi şi mai rămăseseră abia 100 de avioane finlandeze care să lupte cu 800 ruseşti, Mannerheim a îndemnat guvernul să negocieze, iar, pe 13 martie, se semna Tratatul de la Moscova, în vreme ce trupele ruse şi cele finlandeze încă erau angajate în luptă corp la corp în centrul oraşului Viipuri. Pe lângă pierderea întregului Istm al Kareliei, termenii tratatului nu erau cu mult mai nefavorabili decât cei pretinşi de Stalin şi de Molotov în noiembrie, înainte ca aproximativ 200.000 de ruşi şi 25.000 de finlandezi să moară, iar 680 de avioane ruseşti şi 67 finlandeze să fie distruse.30 Cu toate acestea, prestigiul militar al ruşilor fusese serios avariat, iar Stalin crease o asemenea situaţie la graniţa de nord-vest, încât 15 divizii erau necesare doar pentru a o supraveghea. Însă, în momentul în care i s-a ivit şansa de a se răzbuna (în timpul Operaţiunii Barbarossa din iunie 1941), Finlanda nu a pierdut ocazia de a o folosi.

Pauza de şase luni între conflictul la sol din campania poloneză, din octombrie 1939, şi brusca invadare de către Hitler a Danemarcei şi Norvegiei, pe 9 aprilie 1940 este cunoscută sub numele de Războiul ciudat. Întrucât în Vest nu se întâmplau prea multe lucruri la sol şi în aer, opinia publică din Marea Britanie şi din Franţa a fost amăgită să creadă că, pentru ei, războiul nu era, de fapt, o chestiune de viaţă şi de moarte – aşa cum, evident, era pentru polonezi – şi că existenţa lor de zi cu zi se desfăşura, în fond, ca de obicei: cu toată birocraţia, ineficienţa şi absurditatea cotidiene. Harold Nicolson, un parlamentar britanic din partea Partidului Laburist, îşi nota în jurnalul de război că cenzorii Ministerului Informaţiei refuzaseră să publice conţinutul unei foi volante (una dintre milioanele de copii care fuseseră aruncate deasupra Germaniei) pe motivul că „Nu ne este permis să dezvăluim informaţii ce s-ar putea dovedi a fi valoroase pentru duşman”.31

Cu toate acestea, nu era nimic „ciudat” în ceea ce

priveşte războiul pe mare. Deşi era perfect adevărat că Sir Kingsley-Wood, ministrul Forţelor Aeriene Britanice, emisese remarca neghioabă cum că RAF nu ar trebui să bombardeze depozitele de muniţii din Pădurea Neagră, pentru că erau proprietate privată, pe mare, însă, astfel de absurdităţi nu-şi aveau locul.32 Încă din 19 august, căpitanilor de submarine li s-a trimis un semnal aparent lipsit de importanţă despre planificarea unei reuniuni a ofiţerilor de pe submarine – de fapt, ordinul codificat pentru a-şi ocupa fiecare poziţiile în jurul Insulelor Britanice, pregătiţi în orice moment de acţiune. În decurs de numai nouă ore de la declaraţia de război, cei 1 400 de pasageri de la bordul unui vas de linie britanic, care circula camuflat (SS *Athenia*) au fost loviţi de o torpilă în drumul lor din Glasgow spre Montreal de către submarinul *U-30*, al cărui căpitan confundase nava cu un vas comercial înarmat. „Era o coloană de apă în apropierea navei" – îşi amintea un supravieţuitor ceh – „şi ceva negru ca un trabuc a fost tras pe deasupra mării spre noi. S-a auzit o bubuitură şi apoi am văzut nişte bărbaţi de pe submarin întorcând un tun şi trăgând". Dacă ar fi reuşit să lovească antena radio, iar semnalul SOS nu ar fi fost transmis, ar fi pierit mult mai mulţi pasageri decât cei 112 câţi au murit, până la urmă.

Primele convoaie dintre sutele care urmau să străbată Atlanticul au părăsit Halifax şi Noua Scoţie pe 15 septembrie 1939. Învăţând din tristele lecţii ale Marelui Război, între

1939 şi 1945, britanicii au folosit cu scrupulozitate sistemul de convoaie chiar şi pentru navele care circulau de-a lungul coastei, între Glasgow şi Tamisa. Distrugătoarele, fregatele şi corvetele foloseau un sistem bazat pe sonare numit Asdic (acronim pentru Comitetul de Investigaţii al Aliaţilor pentru Detectarea Submarinelor) pentru a depista submarinele, în vreme ce convoaiele comerciale navigau, împreună, formând un cordon de protecţie. Adoptau, de asemenea, rute în zigzag, pentru a-şi deruta duşmanii subacvatici. În mare, sistemul a fost un

succes, însă, în momentul în care submarinele (organizate în sistemul „haitei de lupi”) care stăteau la pândă reuşeau să străpungă cordonul, pierderile în rândul navelor comerciale răzleţite puteau să fie destul de mari, uneori până la jumătate dintre nave fiind scufundate.

Marina Regală a început războiul având la dispoziţie numai cinci portavioane, iar, pe data de 17 septembrie, nava veterană HMS *Courageous* a fost scufundată în zona Atlanticului, de două torpile lansate de submarinul *U-29*, care scufundase deja alte trei petroliere. Nava a fost înghiţită de valurile din largul Insulelor Hebride în mai puţin de 15 minute, în vreme ce numai jumătate din echipajul său format din o mie de oameni se va salva, unii după o oră petrecută în Marea Nordului, unde îşi ridicaseră moralul cântând cântecele populare ale zilei, ca *Roll Out the Barrel* şi *Show Me the Way to Go Home*. Marea – îşi amintea un supravieţuitor – „era atât de plină de petrol, încât aveai impresia că înoţi în melasă”. În luna următoare, Kriegsmarine a reuşit să mai dea în apropiere o lovitură cu un succes aproape la fel de spectaculos când submarinul *U-47*, condus de locotenent-comandorul Günther Prien a reuşit să treacă printr-o spărtură de aproximativ 15 metri a apărării de la Scapa Flow şi să lanseze şapte torpile spre cuirasatul de 29.000 de tone HMS *Royal Oak*. Trei şi-au atins ţinta, scufundând nava şi omorând 810 oameni dintr-un echipaj de 1 224, în numai 13 minute. Una dintre misiunile submarinelor era aceea de a plasa mine magnetice în coridoarele maritime din jurul Insulelor Britanice; acest lucru putea fi făcut şi prin paraşutare dintr-un avion Heinkel He-111, care să zboare la joasă înălţime, cu ajutorul unor vedete torpiloare şi al distrugătoarelor. Până în luna noiembrie, acestea scufundaseră 29 de nave britanice, inclusiv distrugătorul HMS *Gipsy*, şi reuşiseră, de asemenea, să scoată din funcţiune, pentru trei ani, crucişătorul nou-nouţ HMS *Belfast*. Datorită uriaşului curaj al experţilor în dezamorsarea bombelor, locotenent-comandorii R.C. Lewis şi J.G.D. Ouvry, care au îndepărtat cele două detonatoare

(dintre care unuia i se auzea ticăitul) ale unei mine depistate în estuarul Tamisei, au fost descoperite secretele dispozitivului activat la contactul cu carcasa de oţel. În decurs de o lună, oamenii de ştiinţă ai Amiralităţii descoperiseră o modalitate de a contracara minele prin ajustarea unor cabluri electrice împrejurul carcasei navelor, cu scopul de a crea un câmp magnetic negativ sau „demagnetizat". Curând după aceea, a fost inventat şi un mod de a detona minele folosind traulere cu cocă de lemn, care trăgeau după ele cabluri electrice plutitoare.

Cea mai mare victorie a Marinei Regale, în timpul aşa-numitului Război ciudat, a fost depistarea, dezarmarea şi, în cele din urmă, scufundarea cuirasatului de buzunar german *Admiral Graf Spee*. Conducându-şi operaţiunile în largul apelor din America de Sud, căpitanul Hans Langsdorff scufundase zece nave totalizând mai mult de 50.000 de tone. Termenul de cuirasat „de buzunar" poate induce cumva în eroare; cu toate că limita de 10.000 de tone fusese impusă navelor de război germane prin Tratatul de la Versailles, odată ce *Graf Spee* a fost încărcată cu cele şase tunuri ale sale de 203.2 mm, cu opt de 149.86 mm şi cu alte şase de 104.14 mm, precum şi cu muniţie şi provizii, nava ajunsese să cântărească mai mult de jumătate în plus faţă de greutatea prescrisă. În bătălia de la River Plate de pe 13 decembrie, ea a ţinut piept tunurilor de 203.2 mm ale crucişătorului HMS *Exeter*, dar şi tunurilor de 152.4 mm ale crucişătorului uşor HMS *Ajax* şi ale crucişătorului neozeelandez HMS *Achilles*, avariindu-le destul de grav pe primele două.

Când *Graf Spee* a fost forţat să intre în portul din Montevideo, capitala Uruguayului neutru, pe 15 decembrie, din cauza loviturilor primite, într-un gest de mărinimie, Langsdorff i-a eliberat pe marinarii forţelor Aliate capturaţi de pe navele pe care le scufundase, aceştia raportând la înapoiere că fuseseră trataţi cum se cuvine. Dând crezare emisiunilor radio ale BBC, care anunţau sosirea iminentă a portavionului HMS *Ark Royal* şi a crucişătorului HMS *Renown*, şi, fără a avea mijloacele

necesare pentru a închiria un mic avion pentru a vedea dacă lucrurile stau într-adevăr aşa, Langsdorff a dus nava *Graf Spee* la intrarea portului din Montevideo, chiar înainte de amurg, duminică 17 decembrie, şi a scufundat-o. Exploziile au putut fi urmărite de cei 20.000 de spectatori aflaţi pe mal şi auzite la radio de milioane de oameni din toată lumea. De fapt, numai crucişătorul HMS *Cumberland* va reuşi să ajungă în Montevideo, prin urmare BBC-ul participase cât se poate de patriotic la o imensă păcăleală. Cinci zile mai târziu, Langsdorfi se împuşca.

Până la sfârşitul anului 1939, Marea Britanie pierduse 422.000 de tone din flota sa comercială (260.000 din cauza minelor), faţă de Germania care pierduse doar 224.000. Însă, în termeni procentuali din tonajul total, Germania (cu 5%) pierduse mai mult decât Marea Britanie (cu 2%). Într-un război naval de uzură, aşa cum se va dovedi acesta, procentele relative contau mai mult decât tonajele totale. Dacă, odată cu venirea sa la putere în 1933, Hitler ar fi acordat prioritate finanţării flotei de submarine – mai degrabă decât finanţării Wehrmachtului sau Luftwaffe –, ar fi putut construi o forţă care să sufoce şi să înfometeze Marea Britanie până ce aceasta s-ar fi predat. Poate că, tocmai pentru că îşi dăduse seama de acest lucru, pe 15 februarie 1940, Führerul a emis o directivă către toţi comandanţii de submarine în care ordona ca orice navă – neutră sau nu – care naviga spre zona de război controlată de Marea Britanie (cum ar fi Canalul Mânecii), să fie scufundată fără avertisment. Cu toate protestele pe care această nouă politică le-a generat din partea ţărilor neutre care deţineau nave (ca Danemarca, Suedia şi Norvegia), faptul surprinzător – dacă mai exista vreunul – era tocmai acela că astfel de ordine nu fuseseră date mai devreme. În afară de asta, respectul pe care Germania îl avea faţă de neutralitatea scandinavă urma să fie demonstrat cât se poate de spectaculos chiar trei săptămâni mai târziu.

În măsura în care cazul Poloniei şi al Finlandei nu făcuseră decât să demonstreze impotenţa Marii Britanii şi

a Franţei – în virtutea căreia numeroşi englezi şi francezi au tras concluzia că spiritul împăciuitor al anilor 1930 nu dispăruse cu totul din sufletele guvernanţilor – campania din Norvegia a reprezentat o înfrângere definitivă a puterilor occidentale. Marele amiral Erich Raeder îl îndemnase pe Hitler, încă din 10 octombrie 1939, să ia în considerare invadarea Norvegiei ca o modalitate de a proteja transportul de minereu de fier din minele Gallivare (din nordul Suediei) spre Germania şi pentru a stabili unele baze de submarine de-a lungul fiordurilor, mai ales la Trondheim. Hitler a dat ordin OKW-ului să înceapă să planifice o invazie la sfârşitul lui ianuarie 1940. În acel moment, Hitler nu dorea să deplaseze o parte din trupele destinate atacului pe care-l planifica în Vest, însă a fost convins să facă acest lucru în urma semnalelor că Aliaţii planificau ei înşişi să invadeze Norvegia, folosind probabil ajutorul destinat Finlandei ca pretext pentru acţiunile lor.

Un incident din 16 februarie – în care norvegienii, oficial neutri, au părut să fi luat partea Marinei Regale în momentul în care HMS *Cossack* a salvat cu mult curaj 299 de prizonieri britanici în faţa vasului german *Altmark* – l-a convins, de asemenea, pe Führer de lipsa de echitate a Norvegiei. Spunându-i generalului Nikolaus von Falkenhorst, comandantul corpului de armată care urma să conducă expediţia, că o invazie britanică a Norvegiei „i-ar conduce pe aceştia în Marea Baltică, unde nu avem trupe şi nici fortificaţii de coastă” şi, în cele din urmă, chiar în Berlin, Hitler s-a hotărât să lovească.33 Pentru a simplifica liniile de comunicaţie şi a preveni o operaţiune a Marinei Regale în strâmtorile Skagerrak şi Kattegat, Danemarca urma să fie şi ea invadată.

Cu toate că Aliaţii nu mai aveau nicio „scuză finlandeză” pentru a interveni la mijlocul lui martie, după ce Tratatul de la Moscova fusese semnat între Finlanda şi URSS, aceştia au planificat, într-adevăr, să invadeze Norvegia neutră, pentru a lipsi Germania de câmpurile de minereu de la Gallivare, şi au masat chiar trupe la graniţă în preajma Scapa Flow (baza Marinei Regale din insulele

Orkney), tocmai pentru a face acest lucru, când atacul german a început cu numai 24 de ore înainte. (Ulterior, istoricul militar britanic, căpitanul Basil Liddell Hart, va spune că întrecerea pentru invadarea Norvegiei se sfârşise „la fotografie”.) Începând cu 8 aprilie, avioanele Aliaţilor au aruncat mine în Canalele Norvegiene, în căile navigabile adânci şi adăpostite dintre fiorduri şi în insulele aflate de-a lungul coastei, din Stavanger până la Capul Nord, în speranţa de a constrânge navele germane încărcate cu minereu să intre în Marea Norvegiei, unde Marina Regală le-ar fi putut scufunda. Operaţiunea Wilfred a fost o incursiune flagrantă în apele teritoriale ale Norvegiei, care a precedat-o pe cea a Germaniei şi care va conduce la scufundarea a 20 de nave norvegiene precum şi a 12 nave germane. La sfârşitul Procesului de la Nürnberg, după ce amiralul Raeder va primi o condamnare la închisoare pe viaţă, în parte pentru violarea neutralităţii Norvegiei, ipocrizia va merge până la acuzaţii că se aplicase „dreptatea învingătorilor”.

Amiralitatea britanică credea că, dată fiind superioritatea navală britanică în Marea Norvegiei, era imposibil ca germanii să realizeze o invazie amfibie a Norvegiei, prin urmare, au fost cu totul luaţi prin surprindere când, în zorii zilei de marţi, 9 aprilie, Operaţiunea Weserubung (Manevrele de pe fluviul

Weser) a dus la debarcarea cu succes de trupe – la început nu mai mult de 2000 în fiecare locaţie – şi la ocuparea în curând a capitalei Oslo, şi a Kristiansand, Bergen, Trondheim şi Narvik (capătul de linie ferată spre câmpurile de minereu de fier din Gallivare). Aceasta a fost una dintre marile lovituri ale celui de-al Doilea Război Mondial. De asemenea, trupele paramilitare au capturat, în timpul zilei, aerodromurile din Oslo şi Stavanger. Britanicilor pur şi simplu nu le venea să creadă ştirile care spuneau că un loc atât de nordic precum Narvik – la aproape 2000 de kilometri depărtare de Germania – căzuse, crezând că trebuie să fie vorba de o greşeală de transmisie a numelui Larvik, un oraş aproape de gura

fiordului Oslo. Norvegienii care, între timp, se concentrau mai mult asupra ameninţării la adresa suveranităţii lor venite din partea Aliaţilor, decât asupra aceleia care venea din partea Axei, au fost luaţi prin surprindere la fel de mult şi nu au avut timp să se mobilizeze. Bugetul norvegian destinat apărării, în prima parte a anilor 1930, fusese de 35 de milioane de coroane, buget ce crescuse la numai 50 de milioane (2, 5 milioane de lire sterline) până în momentul invaziei. Marina norvegiană era în întregime concepută pentru apărarea coastei, iar armata era prea mică.34 Angajând numai trei divizii – cu toate că una dintre ele era formidabila Divizie 169 de Vânători de Munte a generalului Eduard Dietl – sprijinite, însă, de 800 de avioane de vânătoare şi de 250 de avioane de transport, germanii îndepliniseră fiecare obiectiv propus până la sfârşitul primei lor zile de operaţiuni. Vremea înnorată, linia de coastă sinuoasă şi coordonarea dintre serviciile germane şi eficacitatea lor, precum şi considerabilele distanţe implicate – toate acestea au provocat neputinţa Aliaţilor de a împiedica operaţiunea germană.

Bergen a fost capturat de crucişătorul uşor *Köln*, care a reuşit să intre în port utilizând semnale radio britanice. Două curajoase nave de coastă norvegiene au opus rezistenţă la Narvik, însă au fost scufundate. La Trondheim, nava *Admiral*

Hipper a orbit bateriile de coastă cu ajutorul reflectoarelor şi a distrus una dintre bateriile care a reuşit să deschidă focul. În afara Bergenului, Corpul Aerian X al Luftwaffe a scufundat distrugătorul HMS *Gurkha* şi a avariat crucişătoarele HMS *Southampton* şi HMS *Glasgow*, dar şi cuirasatul HMS *Rodney*. Strategii Aliaţilor vor considera acest eveniment, împreună cu bombardamentul pe care Marina Regală urma să îl sufere ulterior, în cadrul aceleiaşi campanii, din partea Luftwaffe, ca fiind cea mai importantă lecţie a Norvegiei: puterea militară îşi deplasase centrul de greutate dinspre mare spre aer. Dispunând de numai unul dintre cele patru portavioane funcţionale – HMS *Furious* care, din lipsă de timp, plecase

la drum numai cu escadronul de bombardiere torpiloare, însă fără cel de avioane de vânătoare –, britanicii nu se puteau măsura cu Luftwaffe. Cu toate că navele HMS *Ark Royal* şi HMS *Glorious* au fost trimise imediat din Alexandria pentru a sprijini contraatacul Aliaţilor, acestea nu au reuşit să ajungă decât pe 24 aprilie.

RAF-ul nu a reuşit niciodată să dispună în formaţie de luptă de mai mult de 100 de avioane, în timpul campaniei, împotriva a mai mult de 1.000 de avioane germane, care decolau de pe aerodromurile din Oslo şi Stavanger, aflate în apropiere. Când, în cele din urmă, RAF-ul a reuşit să pună la punct aerodromuri improvizate în Norvegia, avioanele sale trebuiau să fie ţinute în funcţiune zi şi noapte şi „trebuiau realimentate cu urcioare şi găleţi”.35 Vestea că două crucişătoare de linie germane, *Scharnhorst* şi *Gneisenau*, susţineau operaţiunea din Marea Norvegiei a reuşit, de asemenea, să distragă atenţia Amiralităţii de la posibilitatea de a scufunda navele de luptă mai mici care transportau trupe.36 Răspunsul Aliaţilor la invazia germană a fost destul de prompt, însă hazardat şi extrem de dezorganizat, iar planurile au fost schimbate de mai multe ori în timp ce erau aplicate, ceea ce a produs confuzie şi uneori haos. Trupele britanice – care erau îmbarcate pentru invazia din Norvegia – trebuiau să fie debarcate în Scoţia astfel încât crucişătoarele de linie să poată fi urmărite, ceea ce l-a făcut pe unul dintre istoricii militari să susţină că „Amiralitatea vedea întreaga operaţiune cu ochelari de cal”.37 Când, ulterior, trupele au fost reîmbarcate pentru contrainvazie, însă fără a dispune de echipamentul corespunzător, aerul de incompetenţă a început să bântuie o campanie care oricum urma să ia o turnură nefavorabilă şi care, în cele din urmă, va conduce la căderea guvernului condus de Chamberlain.

Cu toate că, pe 9 aprilie, artileria din fortăreaţa Oscarburg, de lângă Oslo, scufundase crucişătorul *Blucher* – una dintre foarte puţinele victime ale tunurilor de coastă din cel de-al Doilea Război Mondial –, capitala Norvegiei a

căzut. Totuşi regele Haakon al VII-lea şi guvernul său au avut destul timp pentru a fugi şi a realiza o lungă şi curajoasă retragere prin luptă spre nord, timp în care impresionantul Otto Ruge a fost numit noul şef al Statului-Major al Armatei. Spre deosebire de monarhul norvegian, regele Christian al X-lea al Danemarcei nu a avut şansa de a fugi. Când s-a trezit în acea zi, la ora 5.15 dimineaţa, i-a fost înmânată o listă cu 13 ultimatumuri de către ministrul german (în curând plenipotenţiar) Cecil von Renthe-Fink. După moartea a 12 danezi şi considerând că ţara sa era încercuită şi incapabilă să opună o rezistenţă semnificativă, el şi cabinetul său au prevenit un masacru ordonând capitularea generală. A fost inventată o scuză prin care se anunţa că Danemarca fusese de acord „să-şi pună neutralitatea sub protecţia Reichului", o exprimare întrucâtva tautologică, însă una care a îngăduit ţării să-şi păstreze guvernul non-nazist. Înainte ca apelul Führerului către Danemarca să fie citit la radioul danez, s-a descoperit că fusese trimis, în schimb, apelul către Norvegia (unul dintre puţinele aspecte ineficiente ale întregii operaţiuni), astfel încât crainicul a fost nevoit să rescrie ştirea în grabă, chiar înainte de a intra în direct.38 Odată ce căderea Danemarcei a devenit fapt în mai puţin de patru ore, aerodromul Aalborg de importanţă vitală, din Jutlanda de Nord, a putut fi acum folosit de către

Luftwaffe pentru a transporta provizii şi trupe în Norvegia. Însemna, de asemenea, că Marina Regală nu putea intra în Skagerrak decât cu ajutorul submarinelor.

Marina Regală ar fi putut să pedepsească Kriegsmarine imediat ce aceasta debarcase forţa de invazie – în două bătălii purtate în fiordul de lângă Narvik, pe 11 şi 13 aprilie, au fost scufundate sau scoase din acţiune nu mai puţin de nouă distrugătoare germane, majoritatea de către cuirasatul HMS *Warspite* –, însă teama că *Shamhorst* şi *Gneisenau* se aflau la Bergen sau în Trondheim însemna că şansa de a recuceri porturile era pierdută de la bun început, cu toate că – aşa cum s-a aflat mai târziu – crucişătoarele de linie germane nu se aflau

acolo. În schimb, Aliaţii au debarcat la 200 de kilometri nord de Trondheim, la Namsos, în seara zilei de 18 aprilie, şi la 305 kilometri sud de acest punct, la Andalsnes, în aceeaşi zi, în speranţa de a traversa deşerturile înzăpezite care se întindeau între ele şi de a pune mâna pe Trondheim de pe uscat. După ce a fost pus la curent în privinţa acestei operaţiuni la sediul Amiralităţii, conducătorul său oficial, generalul-maior Frederick Hotblack, a suferit un infarct pe bulevardul The Mall, în drumul de întoarcere spre clubul său. Apoi, avionul succesorului său s-a prăbuşit în drum spre Scoţia.

După ce forţele aliate au debarcat la Namsos, sub comanda generalului-maior Sir Adrian Carton de Wiart (distins cu Crucea Victoria), sub presiunea unui bombardament neîncetat al bombardierelor Heinkel, li s-a pus capăt şi speranţelor de a mai putea pune mâna pe Trondheim. „Oraşul a fost distrus, casele de lemn arse, capul de linie ferată şi tot ceea ce se găsea pe el – distruse. Electricitatea şi alimentarea cu apă au fost tăiate; până şi pontoanele au fost distruse”, îşi amintea unul dintre martori. „Namsos încetase să mai existe”. 39 Bombardarea „tărâmului soarelui de la miezul nopţii” părea să nu mai înceteze şi era demoralizantă pentru trupele aliate, ca şi faptul că o navă franceză transportând schiuri, încălţăminte de iarnă, arme şi tancuri s-a dovedit a fi prea mare pentru a intra în port.40 Generalul de Wiart, în vârstă de 70 de ani, căruia îi mai rămăseseră o singură mână şi un singur ochi, a fost unul dintre cei mai curajoşi ofiţeri britanici ai secolului XX. Rănit în războaie mai vechi la gleznă, la şold, la ureche şi la picior – corpul lui era, practic, un depozit de şrapnel. Avea până şi schije înfipte în cap, despre care spunea că-l gâdilau de fiecare dată când se tundea. Cu toate acestea, nici măcar el nu întrevedea vreo posibilitate de a se îndrepta spre sud fără sprijinul RAR Namsos a fost evacuat până pe data de 2 mai, timp în care forţele britanice evacuaseră deja Andalsnes.

Mai sus, la Narvik, forţa aliată – care debarcase la

Harstad, în insulele Lofoten, pe 14 aprilie – avea să numere în curând 20.000 de soldaţi, faţă de cei 4.000 de germani care se aflau acolo. Cu toate că relaţia dintre Aliaţi a funcţionat bine, relaţiile dintre armata britanică şi marina aceleiaşi ţări s-au scurtcircuitat la Narvik pentru că, în mod suficient de neverosimil, acţionau sub ordine contradictorii. Amiralul flotei, contele de Cork şi Orrery, primise ordinul de a cuceri Narvikul cu orice preţ, în vreme ce comandantul forţelor de uscat, generalul-maior Pierse Mackesy fusese autorizat să aştepte dezgheţul înainte de a cuceri oraşul. În vreme ce amiralul şi generalul se certau, iar Mackesy încerca să-l scoată pe Cork din ecuaţie, proviziile germane ajungeau în oraş, amplasamentele pentru tunuri erau construite, iar moralul duşmanului creştea. Cu toate acestea, Mackesy, ale cărui trupe rămăseseră fără încălţămintea de iarnă ajunsă – în mod inexplicabil – în Scoţia, avea dreptate, aşa cum Cork urma să descopere pe pielea lui când avea să plece în recunoaştere şi avea să intre până la brâu în zăpadă.41 Aceste probleme de comunicare între servicii au fost curând soluţionate, însă, la momentul respectiv, nu aruncau o lumină bună asupra guvernului Chamberlain.

Unele dintre cele mai bune trupe de vânători de munte poloneze, două batalioane ale Legiunii Străine Franceze şi Chasseurs Alpins ai generalului Béthouart, alături de britanici şi norvegieni, vor cuceri, în cele din urmă, oraşul Narvik pe 27 mai, capturând un aerodrom bine echipat cu piste de aterizare dotate cu reţele de sârmă şi cu adăposturi camuflate. Cu toate acestea, după victoriile lui Hitler din Franţa şi din Ţările de Jos, un astfel de avanpost scandinav era neînsemnat, iar forţele de la Narvik au fost evacuate între 2 şi 7 iunie, împreună cu familia regală şi cu guvernul norvegian, însă nu şi cu Otto Ruge, care a hotărât să rămână împreună cu oamenii lui şi a fost închis. Germanii au guvernat direct Norvegia până în februarie 1942, când liderul nazist norvegian, Vidkun Quisling, a fost numit prim-ministru şi i s-a îngăduit să conducă unul dintre cele mai autonome dintre guvernele-

marionetă ale Reichului, pentru că germanii ştiau că pot să aibă încredere în el din punct de vedere ideologic. Acesta îşi făcuse un nume ca filantrop în timpul foametei din Rusia şi al crizei refugiaţilor armeni din anii 1920, cu toate că visurile lui în privinţa unei federaţii mondiale având conducere nordică nu au atras niciodată electoratul norvegian, iar micul său partid, Nasional Samling, nu fusese decât o forţă marginală în anii 1930.42 Norvegienii l-au dispreţuit de-a lungul întregii perioade în care a fost la conducere, iar, dacă s-ar fi întâmplat cumva ca tribunalul care îl judeca pentru înaltă trădare să nu-l condamne la moarte, în 1945, paznicii lui de la închisoare se înţeleseseră oricum între ei ca să-l omoare.

Pe 8 iunie, navele *Scharnhorst* şi *Gneisenau* au interceptat portavionul britanic *Glorious* (purtând două escadrile de avioane, inclusiv avioane de luptă Hurricane) şi distrugătoarele din escorta sa *Aceasta* şi *Ardent* şi le-a scufundat pe toate trei, cu toate că nu înainte ca însuşi căpitanul lui *Aceasta*, comandorul C.E. Glasfurd, să-şi îndrepte nava direct spre inamic şi să reuşească să lanseze o torpilă care avariase nava *Scharnhorst* cu câteva momente înainte ca ea însăşi să fie scufundată de o salvă de la tunurile de 279 mm ale crucişătorului. Singurul om de pe *Aceasta* care avea să supravieţuiască naufragiului, după trei zile petrecute pe o plută în Marea Nordului, matelotul-şef C.G. Carter, zis şi Nick, îşi amintea: „Când eram în apă, l-am văzut pe căpitan aplecându-se peste punte, luându-şi o ţigară dintr-o tabacheră şi aprinzându-şi-o. Am strigat la el să vină pe pluta noastră, însă ne-a făcut cu mâna şi ne-a spus «Rămas-bun şi noroc» – sfârşitul unui gentleman!” 43

Un număr de factori se reuniseră pentru a transforma campania din Norvegia într-un dezastru pentru Aliaţi, inclusiv frecventele schimbări de plan, aparate de radio despre care generalul Sir Claude Auchinleck credea că sunt mai proaste decât cele folosite la graniţa de nord-vest a Indiei şi bocancii de iarnă din perioada 1919, care erau cu câteva numere prea mari – ceea ce însemna că

„zilele erau dedicate oblojirii rănilor”.44 Cu toate că Aliaţii au fost umiliţi în Norvegia, iar mitul invincibilităţii Führerului şi al rasei sale superioare (care fusese promovat cu asiduitate din momentul remilitarizării regiunii Rinului) au primit un nou impuls, victoria germană a fost obţinută cu un preţ mare. În comparaţie cu cei 6 700 de britanici, norvegieni, francezi şi polonezi ucişi (1.500 la bordul *Glorious*) şi cu 112 avioane distruse, germanii au pierdut 5 660 de oameni şi 240 de avioane în campania norvegiană. În vreme ce Marina Regală a pierdut un portavion, un crucişător (alături de alte trei avariate), opt distrugătoare şi patru submarine, iar polonezii şi francezii au pierdut fiecare câte un distrugător şi câte un submarin, germanii au pierdut trei crucişătoare, zece distrugătoare, patru submarine, iar navele *Scharnhorst* şi *Gneisenau* au fost trase pe linie moartă vreme de câteva luni. Aceste cifre ar putea părea aproape egale, însă mult mai mica Kriegsmarine putea cu greu să-şi permită astfel de pierderi în comparaţie cu Aliaţii, mai ales atunci când planul generalului Franz Halder de a invada sudul Angliei, pe un front iniţial extins (purtând numele de cod Operaţiunea Seelowe – Leul-de-Mare), necesita un sprijin naval de anvergură.

Odată ce Franţa a căzut, în iunie 1940, germanii au intrat în posesia câmpurilor de zăcământ de fier din Alsacia-Lorena şi a porturilor de la Atlantic, care au luat locul celor din Gallivare şi Trondheim. Însă aproximativ 201.000 de kilometri pătraţi de teritoriu norvegian aveau nevoie în continuare de garnizoane pentru o bună parte din război, care să adăpostească cel puţin douăsprezece divizii germane, totalizând în jur de 350.000 de oameni. Timp de mai mulţi ani, după 1940, Hitler s-a aşteptat la un atac asupra Norvegiei şi a ţinut acolo un număr exagerat de mare de trupe, care ar fi putut să fie mult mai bine întrebuinţate pe Frontul de Est şi care, abia după Ziua Z, în iunie 1944, aveau să fie mutate în sud. Cu toate acestea, Hitler avea totuşi dreptate să se teamă de un atac, de vreme ce Churchill dorise dintotdeauna să asigure nordul

Norvegiei pentru Aliaţi şi să oprească utilizarea respectivei zone de către Kriegsmarine şi Luftwaffe, pentru a bloca toate convoaiele care erau trimise spre Murmansk, după ce Hitler invadase Rusia. Cu siguranţă, porturile fără gheaţă ale Capului Nord erau utile Germaniei din acest punct de vedere.

Invazia germană a Danemarcei a legitimat capturarea de către Aliaţi a Reykjavíkului şi a insulelor Feroe din luna următoare, urmând să fie asigurate baze aeriene vitale pentru campaniile antisubmarin din Bătălia Atlanticului. În plus, nu mai puţin de 4, 6 milioane de tone de nave maritime – întrucât Norvegia deţinea a patra forţă navală comercială din lume, în 1939 – s-au adăugat resurselor Aliaţilor şi au fost folosite din Murmansk până în Pacific.45 De vreme ce totalul tuturor pierderilor Aliaţilor provocate de submarine nu depăşea acea cifră până în decembrie 1941, germanii au fost nevoiţi să plătească un preţ ridicat pentru violarea suveranităţii norvegiene cu 24 de ore înainte de-a o face Aliaţii.

Vorbind despre Adolf Hitler în Central Hall, la Westminster, pe 4 aprilie, cu numai cinci zile înainte de invazia germană a Norvegiei, Neville Chamberlain spunea: „Un lucru e sigur – a pierdut startul”. Alături de profeţia „Pace în momentul în care vom dori noi”, după întâlnirea cu Hitler de la München, aceasta a fost una dintre predicţiile mai puţin impresionante, însă nu a fost singurul care a vorbit prea devreme. Churchill, de asemenea, spunea în faţa Camerei Comunelor, pe 11 aprilie, că „Am dobândit un mare avantaj datorită… gafei pe care duşmanul nostru de moarte a făcut-o”. Campania din Norvegia a constituit o serioasă lovitură pentru Aliaţi, însă, dacă nu a avut alt rezultat, dezbaterea de două zile din Camera Comunelor – din 7 şi 8 mai 1940 – a reuşit, cel puţin, să dărâme guvernul Chamberlain şi să aducă la putere coaliţia energică de sub conducerea lui Churchill, care era – lucru îndeajuns de ironic – britanicul cel mai direct răspunzător pentru expediţia din Norvegia şi pentru participarea deloc impresionantă a Amiralităţii la aceasta.

Trăsătura de caracter cea mai importantă, mai periculoasă, dar, în cele din urmă, şi cea mai constructivă a lui Winston Churchill fusese dintotdeauna nerăbdarea lui. A dat dovadă de nerăbdare de-a lungul întregii sale vieţi, atât faţă sine însuşi, cât şi faţă de cei din jurul lui, mai ales în timpul războaielor imperiale şi în Primul Război Mondial, când s-a impus atenţiei opiniei publice britanice. În mai 1940, el avea 65 de ani, dar se afla încă la apogeul considerabilelor sale capacităţi intelectuale şi oratorice. Lungii ani în care trăsese cu totul nebăgat în seamă semnalul de alarmă asupra pericolului ascensiunii nazismului îi dăduseră un drept moral de necontestat asupra deţinerii postului în conducerea cabinetului în timpul crizei parlamentare şi nu a întârziat să îl preia de îndată ce a devenit clar că Chamberlain nu putea continua fără sprijinul laburiştilor şi al liberalilor, precum şi al unui mic, dar în creştere grup de rebeli conservatori. Churchill era nerăbdător să preia funcţia de premier şi a pus mâna pe ea, spunându-i fără menajamente rivalului său – ministrul Afacerilor Externe, lordul Halifax – că nu putea să exercite funcţia de prim-ministru din Camera Lorzilor.46 (Mai târziu, a inventat o poveste din care reieşea că Halifax aproape că i-ar fi oferit postul de premier dintr-un sentiment de jenă, după o lungă perioadă de tăcere.)

Churchill avea un anumit ideal de eroism – atât în ceea ce-l privea, cât şi în ceea ce privea poporul britanic –, iar, în 1940, cele două s-au întâlnit în ceea ce, privind retrospectiv, a reprezentat o atitudine măreaţă, dar pe care numeroşi membri ai stabilimentului politic britanic au considerat-o, în acel moment, periculos de romantică. Timp de mai bine de 40 de ani, cu greu putea fi găsit un subiect major de politică internă sau internaţională în care Churchill să nu fi fost implicat îndeaproape – şi, adeseori, de partea învinşilor. Judecata sa a fost contestată în privinţa unor chestiuni de mare importanţă, precum dreptul de vot pentru femei, dezastrul de la Gallipoli, adoptarea etalonului aur pentru lira sterlină, greva

generală, autoguvernarea Indiei, criza abdicării şi multe, multe altele. A trecut pragul Camerei Comunelor nu o dată, ci de două ori. Însă acum, această colosală nerăbdare care-l caracteriza – mai ales odată ce inventase special pentru el postul de ministru al Apărării imediat ce regele George al VI-lea îl numise prim-ministru – era exact lucrul de care naţiunea avea nevoie: el cerea, prin rezoluţiile scrise cu cerneală roşie pe care urma să le pună pe documentele urgente, „A se acţiona azi!” – şi exact aşa se făcea!

Elocinţa aproape nefirească şi simţul istoriei pe care îl avea Churchill, precum şi încrederea în sine care friza mesianismul, au adus în prim-planul scenei politice britanice un lider în stare să înfăţişeze conflictul global în termeni aproape metafizici şi profund sensibili. Într-unul dintre eseurile sale nepublicate, din 1897, intitulat „Eşafodul retoricii”, Churchill scrisese:

Dintre toate talentele conferite oamenilor, niciunul nu este mai preţios decât darul oratoriei. Cel care se bucură de el exercită o putere mai de lungă durată decât aceea a unui mare rege. El este o forţă independentă în lume. Abandonat de către partidul său, trădat de către prietenii săi, lipsit de funcţiile sale, cel care poate stăpâni această putere rămâne un om de temut.47

De-a lungul aproape întregii perioade a anilor 1930 – ceea ce el numea „anii săi sălbatici” – opoziţia lui Churchill faţă de autoguvernarea Indiei, iar, mai târziu, semnalele sale de alarmă privind politica revanşardă a lui Hitler îl făcuseră să fie abandonat de către partidul său, părăsit de către prieteni şi lipsit de funcţie. Acum, însă, urma să folosească „o putere mai de lungă durată decât aceea a unui mare rege”, dar va fi oare acest lucru de ajuns? Pentru că, în chiar ziua în care Churchill devenise prim-ministru, vineri, 10 mai 1940, Hitler dezlănţuise Blitzkriegul (războiul-fulger) asupra Vestului.

Capitolul 2

Führer Imperator *mai iunie 1940*

V-am cerut să nu dormiţi timp de 48 de ore. Aţi

rezistat 17 zile. V-am obligat să vă asumaţi riscuri… Nu v-*aţi clătinat niciodată.*

Generalul Heinz Guderian către Corpul XIX Panzer, mai 1940

Timp de un sfert de secol, ipoteza general acceptată fusese aceea că planul de distrugere a Franţei din 1914 eşuase numai pentru că, între momentul iniţial al conceperii planului, de către contele Alfred von Schlieffen în 1905 şi punerea lui în practică, nouă ani mai târziu, prea multe trupe fuseseră retrase de pe puternicul său flanc drept aflat în înaintare şi dispuse pe flancul său stâng, mai slab. Astfel că, atunci când, în octombrie 1939, strategii Statului-Major General al Wehrmachtului (Oberkommando der Wehrmacht, sau OKW) au fost însărcinaţi de către Hitler să pună la punct un nou plan de atac pentru a distruge Franţa, aceştia au produs Fall Gelb (Planul Galben), plan care cuprindea un flanc drept de atac mult mai puternic – cu Grupul de Armate B având în frunte, ca deschizător de drumuri, toate cele zece divizii de panzere ale Germaniei – şi un flanc stâng chiar şi mai slab, staţionat în spatele Liniei Siegfried. Însă, toată lumea ştia că un astfel de atac masiv prin Belgia şi prin nordul Franţei era tocmai lucrul la care Aliaţii – dată fiind experienţa lor identică din toamna anului 1914 – s-ar fi aşteptat.

Cu toate acestea, când, pe 10 ianuarie 1940, un avion curier german zburând de la Munster spre Köln s-a pierdut în ceaţă şi a fost obligat să aterizeze forţat în Belgia, la Mechelensur-Meuse, iar maiorul Helmuth Reinberger, ofiţer al Statului-Major al Diviziei a 7-a Aeropurtate Germane, nu a mai fost în stare să distrugă copia Planului Galben pe care o avea asupra sa, fie în spatele vreunui gard, înainte de a fi capturat, fie încercând să-l ardă după aceea, Hitler a fost constrâns să ia în calcul modificarea în întregime a planurilor OKW-ului.1 De fapt, din cauza faptului că belgienii neutri au înmânat, a doua zi, un rezumat de numai două pagini ataşaţilor militari ai Marii Britanii şi ai Franţei – refuzând să dezvăluie cum intraseră

în posesia documentului, determinând, iniţial, înaltul Comandament Aliat să bănuiască o operaţiune germană de diversiune – modificarea ar fi fost, probabil, de prisos. Cu toate acestea, belgienii ştiau că planurile sunt autentice, de vreme ce amplasaseră microfoane în camera în care ataşatul german se va întâlni ulterior cu Reinberger, iar prima întrebare a acestuia a fost dacă maiorul distrusese documentele. Însă nici acest lucru nu i-a determinat pe belgieni şi pe olandezi să renunţe la neutralitate şi să li se alăture Aliaţilor, din teama că o astfel de mişcare l-ar fi putut „provoca" pe Führer.

„Dacă inamicul a intrat în posesia tuturor documentelor", scria în jurnalul său din data la 12 ianuarie, generalul-maior Alfred Jodl, şeful operaţiunilor OKW, „situaţia este catastrofală!" 2 Temându-se ca nu cumva Planul Galben să fie compromis, Hitler a aprobat o alternativă denumită Operaţiunea Sichelschnitt (Tăietura de Seceră), creaţia lui Erich von Manstein, şeful de stat-major al lui Gerd von Rundstedt, care urma să deţină comanda Grupului de Armate A în centru. Acest lucru presupunea detaşarea a şapte divizii de panzere de pe flancul drept şi poziţionarea lor în centru, în vreme ce flancul stâng (Grupul de Armate C) rămânea la fel de slab ca şi mai înainte. După ce Grupul de Armate B din nord ar fi atacat Olanda şi Belgia, se spera că Aliaţii vor avansa în aceste ţări pentru a-l întâmpina, iar atunci, în momentul-cheie, Grupul de Armatea din centru urma să ţâşnească din regiunea Ardenilor, să lovească în *Schwerpunkt* (punctul de maxim efort), axul central din linia aliată, să-l străpungă şi să pornească în marş înainte spre Canalul Mânecii, despărţind astfel o treime din armatele aliate de celelalte două treimi ale lor. Lui Hitler, care din primele ore ale zilei de 10 mai se instalase la postul său de comandă Felsennest (cuibul de pe stâncă) din pădurea Eifel, la aproximativ 32 de kilometri sud de Bonn, i-a fost atribuit mai târziu meritul pentru noul plan al lui Manstein. Keitel îl descria pe Führer drept „cel mai mare feldmarşal al tuturor timpurilor" şi, chiar şi şase ani mai

târziu, îi mărturisea psihiatrului său de la Nürnberg: „Credeam că e un geniu. De multe ori dădea dovadă de o intuiţie sclipitoare… A schimbat planurile şi a făcut-o în mod corect pentru campania din Olanda şi Belgia. Avea o memorie remarcabilă: ştia navele fiecărei flote din lume”.3 Keitel îi spunea în mod regulat şi Führerului că este un geniu. Propaganda doctorului Goebbels transmitea la acea dată mesajul că Hitler era „cel mai mare comandant militar din toate timpurile”, însă cel puţin Hitler ştia că aceea era propagandă de stat. Faptul de a-i fi spus constant de către propriul şef de stat-major acelaşi lucru nu putea decât să îi gâdile orgoliul uriaş.

Cunoştinţele reale ale lui Hitler în privinţa chestiunilor militare erau cu siguranţă uimitoare şi i-au impresionat fără îndoială pe unii apologeţi moderni, ca Alan Clark şi David Irving, de vreme ce primul afirma: „Capacitatea lui de a stăpâni detaliul, simţul istoriei, memoria lui bună, viziunea lui strategică – toate acestea aveau neajunsuri, însă, privite în lumina rece a istoriei militare obiective, erau oricum impresionante”.4 Era adevărat că Hitler avea o memorie fenomenală a detaliilor tehnice ale armamentului de orice tip. Din biblioteca lui, care iniţial numărase în jur de 16 300 de cărţi, 1 200 de volume pot fi găsite în Librăria Congresului din Washington, iar acestea includ aproape o duzină de almanahuri despre nave militare, despre avioane militare şi vehicule blindate, precum şi ediţia din 1920 a *Cuceririi aerului*: *un îndreptar pentru transportul aerian* şi *tehnicile de zbor*, un exemplar din 1935 al *Manualului lui Hiegl despre tancuri*, o ediţie din 1935 a *Flotelor militare din lume* şi *a capacităţii lor de luptă* şi o ediţie din 1940 care poartă semnele deselor răsfoiri a *Manualului lui Weyer despre flotele de război.5* „Există aici lucrări exhaustive despre uniforme, armament, aprovizionare, mobilizare, punerea la punct a armatelor pe timp de pace, moralul trupelor şi balistică”, scria corespondentul United Press International la Berlin, căruia i-a fost acordată permisiunea de a intra, înainte de război, în bibliotecile

Führerului de la Berlin şi Berchtesgaden, „şi, în mod cât se poate de evident, Hitler a citit multe dintre aceste cărţi din scoarţă-n scoarţă”.6 Secretarul de presă al lui Hitler, Otto Dietrich, era profund impresionat de şeful său:

Avea cunoştinţe excepţionale despre armament. De exemplu, cunoştea toate navele de război din lume în măsura în care erau înregistrate în… lucrări de referinţă. Ar fi putut să dea detalii din memorie despre vârsta, deplasamentul şi viteza acestora, despre rezistenţa blindajului, despre tunurile şi armamentul lor.

Era pe deplin informat despre cele mai moderne dispozitive de artilerie şi tancuri din fiecare ţară.7

Momentele în care Hitler şi-a manifestat interesul pentru chestiunile tehnice în ceea ce priveşte armamentul, în timpul războiului, sunt nenumărate. Când nu întreba despre chestiuni specifice în cadrul „conferinţelor cu Führerul”, la care participau figurile de vârf ale OKW şi comandanţii militari, nimic nu-i făcea mai mare plăcere decât să-şi etaleze cunoaşterea în detaliu a acestor chestiuni. Subiectele despre care putea vorbi pe larg includeau caii-putere necesari pentru ca tractoarele pe roţi să tragă obuzierele grele de câmp (85 de cai-putere); problemele cu schimbătorul de viteze la tancurile Tiger; pericolele asociate cu ricoşeul în cazul tunurilor antitanc de 150 mm; tehnologia privind tubulatura pentru încărcarea proiectilelor la armamentul antitanc; capacităţile de zbor pe timp de noapte ale unui Heinkel He-177; cele mai mici altitudini de la care trupele paraşutate de elită pot sări; procentul de feriboturi deplin operaţionale din Italia şi Germania; altitudinile până la care puteau zbura avioanele de luptă Mosquito; viteza maximă a submarinelor electrice (18 noduri); dimensiunea necesară a bombelor subacvatice pentru a arunca în aer porţile submarinelor-bază (3.000 de kilograme); avantajele aruncătoarelor de flăcări faţă de grenade pe o distanţă de 27 de metri – şi aşa mai departe.8 Cu toate acestea, a cunoaşte calibrul unei arme sau tonajul unei nave nu înseamnă câtuşi de puţin a avea geniu de strateg, iar

Keitel făcea confuzie între cele două – lucru de neiertat pentru cineva care avea rolul şi responsabilităţile sale. Dacă un om care are ca hobby urmărirea trecerii trenurilor îşi poate nota în carneţel numărul unui tren, acest lucru nu înseamnă că-l şi poate conduce.

Desigur, şi Churchill se interesa îndeaproape de detaliile mărunte ale modului de purtare a unui război, mai ales în ceea ce priveşte tactica, însă nu atât de mult de latura tehnică a armamentului, doar dacă nu existau probleme legate de acesta. În vreme ce Hitler acorda puţină sau niciun pic de atenţie confortului material al trupelor sale, Churchill se interesa constant de astfel de chestiuni. Exista o fanfară care să-i aştepte cântând pe soldaţi la întoarcerea acestora acasă? îşi primeau corespondenţa la timp? Pe 17 iulie 1944, el îi atrăgea atenţia secretarului de stat pentru Război, PL. Grigg, asupra unui articol din *Daily Mail* în care se spunea că trupele erau „sătule de raţiile" pe care le primeau şi că le lipsea pâinea. Grigg i-a răspuns că şase dintre cele douăsprezece brutării ale armatei se aflau în Franţa. „Nu ar trebui să întâmpine o astfel de problemă", a răspuns Churchill, „ar trebui să primească pâine coaptă şi carne gătită, aşa cum se cuvine". Apoi a dat instrucţiuni Ministerului de Război în vederea accelerării transferului unor brutării mobile spre Franţa.9 Un astfel de schimb de replici ar fi fost de neconceput la vreo „conferinţă cu Führerul", nu în ultimul rând pentru că echivalentul german al ziarului *Daily Mail* nu ar fi îndrăznit să critice Wehrmachtul în privinţa raţiilor sale.

Manstein a identificat în mod corect *Schwerpunktul* în sectorul lung de 80 de kilometri al fluviul Meuse, între Danant şi Sedan. Odată fluviul traversat, Canalul atins, iar cele 40 de divizii aliate aflate în nord încercuite şi capturate, restul Franţei, spre sud, putea fi atacat din partea de dincolo de Somme şi Aisne, într-o operaţiune separată, denumită Fall Rot (Planul Roşu). Viteza urma să constituie elementul esenţial, iar acest lucru putea fi obţinut printr-o strânsă cooperare între Luftwaffe şi

unităţile avansate de panzere – strategie care funcţionase atât de bine în Polonia. Diviziile Panzer urmau să fie grupate aproape una de alta pentru a lovi *Schwerpunk*tul simultan, folosindu-se de avantajul oferit de faptul că, în ciuda lecţiilor dure ale campaniei din Polonia, Aliaţii îşi desfăşuraseră diviziile de tancuri pe o zonă largă, de-a lungul întregului front. Cu toate că germanii erau, de fapt, depăşiţi din punct de vedere numeric de către Aliaţi, în ceea ce priveşte oamenii şi tancurile, şi că nu foloseau un echipament cu mult mai bun, pregătirea lor superioară, calitatea corpului de generali, elementul-surpriză şi, mai ales, strategia lui Manstein vor duce la înfrângerea Franţei. Strategia apăruse ca rezultat al unei prăbuşiri întâmplătoare a unui avion curier neidentificat prins în ceaţă.

Planul lui Manstein, pe care Hitler l-a aprobat în prima parte a lunii februarie, implica riscuri semnificative. Ardenii sunt o regiune foarte împădurită, muntoasă, cu drumuri înguste şi care era considerată a fi practic de nestrăbătut de către vehiculele cu blindaj greu; flancul stâng al Grupului de Armate A urma să fie larg descoperit în faţa unui contraatac aliat dinspre sud, pe măsură ce înainta dincolo de nordul Franţei, spre Abbeville, pe fluviul Somme, şi apoi spre nord către

Boulogne, Calais şi, în cele din urmă, spre Dunkerque; exista un număr mic de poduri peste fluviul Meuse, care fuseseră capturate cu repeziciune; slabul flanc stâng, păzit de cele 20 de divizii neblindate ale Grupului de Armate C de pe Linia Siegfried, ar fi fost vulnerabil în faţa celor 40 de divizii franceze care îl întâmpinau în spatele Liniei Maginot. În privinţa ultimei chestiuni, germanii n-ar fi trebuit să-şi facă griji în plus. Linia Maginot era în aceeaşi măsură o stare de spirit pe cât era şi o linie fortificată, şi nu exista nici cea mai mică posibilitate ca francezii să răzbată din spatele ei angajându-se în lupta cu Grupul de Armate C. Primindu-şi denumirea de la un ministru al Apărării francez din anii 1930, André Maginot, Linia fusese construită între 1929 şi

1934. Întinzându-se din Pontarlier, pe frontiera elveţiană, de-a lungul întregii frontiere franco-germane până în Luxembourg, aceasta avea o lungime de 450 de kilometri, cuprindea 55.000 de tone de oţel şi 1, 5 milioane de metri cubi de beton şi era conectată printr-o cale ferată subterană care funcţionează şi azi.

După ce Belgia şi-a reafirmat, pentru scurt timp, neutralitatea după Marele Război, Linia ar fi trebuit să continue de-a lungul graniţei belgiene, până la coasta Canalului Mânecii, câteva alte fortificaţii fiind realizate; cu toate acestea, existau câteva dificultăţi. Celor tehnice – nivelul mai mare al apei subterane freatice în est şi zonele puternic industrializate de lângă Lille şi Valenciennes, prin care Linia trebuia să treacă – poate că li s-ar fi putut face faţă, însă uriaşele costuri financiare ameninţau să epuizeze bugetul militar al Franţei.10 Mai mult decât atât, belgienii se plângeau cam ipocrit că o extindere a Liniei până la coastă i-ar sacrifica practic Germaniei, un factor pe care francezii ar fi putut, pe bună dreptate, să-l ia în considerare în planurile lor, ţinând cont de respingerea de către Bruxelles a tratatului de apărare, pe baza căruia Linia fusese iniţial construită.

Aşa cum se va dovedi mai târziu, cu toate că majoritatea forţelor Wehrmachtului au făcut un ocol pe la vest de Linie.

Armata I Germană a străpuns-o pe la sud de Saarbrucken, pe 14 iunie, în ciuda lipsei tancurilor, descoperind că lipsa de adâncime a liniei însemna că era relativ uşor de atacat cu grenade şi cu aruncătoare de flăcări.11 Ceea ce iniţial fusese gândită ca o modalitate de a-i încetini pe germani şi de a-i lipsi de elementul-surpriză a reuşit să producă, în schimb, în cazul francezilor, o mentalitate defensivă care – împreună cu înfrângerea lor din 1870 şi cumplita vărsare de sânge din 1914 – 1918 – le-a secătuit spiritul ofensiv. Un atac hotărâtor asupra Liniei Siegfried, în septembrie 1939, era cel mai bun lucru la care putea spera înaltul Comandament Francez, aşa cum ofiţeri ca generalul André Beaufre au admis cu

promptitudine, după ce era deja prea târziu.12 La începutul războiului, nici Franţa şi nici Marea Britanie nu erau pregătite din punct de vedere politic pentru o astfel de acţiune.

Ceea ce planurile aliate – concepute în timpul Războiului ciudat – şi-au propus cu adevărat era o înaintare rapidă în Olanda şi Belgia, de îndată ce Germania invada respectivele ţări, exact aşa cum prevăzuse Manstein. În baza Planului D, trei armate franceze, aflate sub comanda generalilor Giraud (Armata VII), Blanchard (Armata I) şi Corap (Armata IX), precum şi o bună parte din Forţa Expediţionară Britanică (BEF), aflată sub comanda lordului Gort, urmau să înainteze din poziţiile lor fortificate, aflate de-a lungul graniţei francobelgiene, până la o linie aflată între Breda şi râul Dyle, pentru a acoperi Anvers şi Rotterdam. A îngădui ca aceste porturi vitale ale Canalului – extrem de valoroase pentru ca submarinele să ameninţe navigaţia – să cadă în mâinile germanilor era de neconceput. Însă, aşa cum strategul şi istoricul diviziilor de panzere, generalul-maior Friedrich von Mellenthin, observa cu acuitate, „cu cât se ataşau mai mult de acest sector, cu atât mai sigură avea să le fie căderea”.13

În mai 1940, Wehrmachtul includea 154 de divizii, iar în atacul din vest a folosit nu mai puţin de 136 dintre ele.14 Aliaţii, odată ce 22 de divizii belgiene şi 10 olandeze au fost adăugate cu întârziere la numărul total, deţineau 144 de divizii în teatrul de operaţiuni. Ambele părţi deţineau în jur de 4.000 de vehicule blindate, iar forţele germane erau concentrate în cele 10 divizii Panzer de câte 2 700 de tancuri, sprijinite de infanteria motorizată. Cele 3.000 de tancuri franceze erau împrăştiate cu totul neinspirat în linie, aşa cum fuseseră dispuse şi în timpul Marelui Război, în vreme ce britanicii dispuneau de numai 200 de tancuri cu totul. „Dispersându-şi blindatele de-a lungul întregului front”, susţinea Mellenthin, „Înaltul Comandament Francez a făcut jocul nostru, şi nu trebuie să se învinovăţească decât pe ei înşişi pentru catastrofa care urma să vină”. Şi era adevărat: Aliaţii ignoraseră

lecţiile Poloniei.

În sfera deosebit de importantă a superiorităţii în spaţiul aerian, în vreme ce Aliaţii aveau în zonă 1 100 de avioane de luptă şi 400 de bombardiere, Luftwaffe avea 1 100 de avioane de luptă, 1 100 de bombardiere orizontale şi, de asemenea, 325 de bombardiere în picaj, de care Aliaţii nu dispuneau.15 Avioanele Aliaţilor erau concepute în vederea recunoaşterii şi a apărării aeriene, însă nu şi a susţinerii de aproape a trupelor de la sol – o tactică pe care germanii o perfecţionaseră în timpul manevrelor de dinainte de război şi în campaniile din Polonia şi din Norvegia şi care a fost puternic sprijinită prin modernizarea comunicaţiilor sol-aer. O bună parte din artileria franceză grea, din cea de câmp şi din artileria antitanc era, de fapt, mai bună decât cea a germanilor – în afară de superbul tun antiaerian de 88 mm al Wehrmachtului, care putea fi folosit şi ca armă antitanc –, tunul britanic de două livre al tancului Matilda fiind de talia tunului german de 37 mm al tancului Panzer Mark III. Cu toate acestea, această campanie urma să demonstreze din nou că, în timp de război, psihologia, moralul, elementul surpriză, comanda, înaintarea, concentrarea efortului şi păstrarea iniţiativei sunt mult mai importante decât simplele cifre în care sunt număraţi oamenii, maşinile şi calitatea echipamentului. Conceptul german de *Auftragstaktik* (comandă orientată în funcţie de misiune), dezvoltat de-a lungul deceniului precedent, urma să aducă victoria tot la fel de sigur pe cât o făcea orice piesă de armament pe care o foloseau.

Dimineaţa devreme, în ziua de vineri, 10 mai 1940, căpitanul David Strangeways din cadrul BEF, al cărui regiment era staţionat în apropiere de Lille, în nordul Franţei, a fost trezit de către secretarul cancelariei batalionului care striga: „David, domnule, David!” Abia când se pregătea să-l ia la rost pe om pentru îndrăzneala de a se adresa unui ofiţer pe numele său de botez, Strangeways şi-a adus aminte că „David” era numele de cod pentru evenimentul pe care Aliaţii îl aşteptau încă din

septembrie 16: asaltul lui Hitler asupra Vestului începuse.

Luând în considerare faptul că Aliaţii se războiau cu Germania nazistă deja de mai bine de opt luni, este uimitor faptul că Wehrmachtul a reuşit să provoace o asemenea surpriză în timp ce dezlănţuia Blitzkriegul asupra Vestului, cu atât mai mult cu cât cu numai o lună mai devreme invadase, tot pe nepregătite, Danemarca şi Norvegia. Cu o zi înainte de cvadrupla invazie a Franţei, Olandei, Belgiei şi Luxembourgului, armata belgiană mărise durata permisiilor de la două la cinci zile pe lună, iar într-unul dintre forturile belgiene, vitale din punct de vedere strategic de pe Canalul Albert, se descoperise că tunul de avertizare era defect. Până la 15% dintre trupele franceze din prima linie se aflau în permisie, iar generalul René Prioux, comandantul Corpului de Cavalerie al Franţei, se afla la 80 de kilometri în spatele liniilor, implicat într-un exerciţiu de tragere la ţintă.

Grupul de Armate B, aflat sub conducerea generalului Fedor von Bock, a îndeplinit ceea ce Mellenthin numea un atac „formidabil, gălăgios şi spectaculos” asupra Belgiei şi Olandei, la ora 5.35. Numeroase avioane olandeze şi belgiene au fost distruse în hangarele lor, în vreme ce Luftwaffe a suferit foarte puţine pierderi. Trupele paraşutate au capturat punctele strategice din apropierea Rotterdamului şi Hagăi, inclusiv aerodromurile, cu toate că o rezistenţă înverşunată, cu care s-au confruntat în ziua următoare, le-a îngăduit reginei Wilhelmina şi guvernului olandez să scape de capturare. În Belgia, 11 planoare, remorcate de transportoarele de avioane Ju-52, au aterizat pe acoperişurile marii fortăreţe din Eben Emael, acoperind înaintarea Armatei VI a lui Reichenau în interiorul ţării. Abia dacă au ieşit din ele 85 de paraşutişti germani, care au distrus amplasamentele uriaşelor tunuri ale fortăreţei de deasupra, cu ajutorul unor încărcături cu goluri special concepute, pe când cei 1 100 de soldaţi care apărau fortăreaţa s-au retras în poziţiile de apărare aflate dedesubtul ei. Mai târziu, în timpul acelei zile, Hitler avea

să se adreseze poporului german, spunând că începuse o bătălie care „va hotărî soarta poporului german pentru următorii o mie de ani”.17

Comandantul Suprem al Armatei Franceze, generalul Maurice Gamelin, a dat ordin armatelor franco-britanice să se adune în spatele Liniei Dyle-Breda, loc spre care au avansat aproape nestânjeniţi până pe 12 mai, întrucât – aşa cum îşi aducea aminte Mellenthin – OKW-ul „era încântat să vadă duşmanul răspunzând ofensivei noastre exact în modul în care ne-am dorit şi pe care l-am prevăzut”. Cu toate acestea, când Giraud a avansat prea mult pe teritoriul Olandei, el a fost respins înapoi până la Tilburg. Unii generali ai Aliaţilor, precum Alan Brooke, care comanda Corpul II Britanic, Alphonse Georges din Armata Franceză de Nord-Vest şi Gaston Billotte, generalul Grupului I de Armate, dezaprobau profund Planul D, însă hotărârea lui Gamelin era deja luată.

Lipsa de pregătire a belgienilor pentru o posibilitate despre care ştiuseră că este probabilă încă de la prăbuşirea din ianuarie a lui Mechelen era ilustrată de faptul că aceştia nu îndepărtaseră blocajele rutiere de la intrarea în Belgia dinspre Franţa şi care au fost dărâmate într-o oră. Nici nu aveau la dispoziţie trenuri pentru transportul trupelor şi al echipamentului francez către Dyle, aşa cum se plângea regele Leopold al III-lea al belgienilor generalului-maior Bernard

Montgomery atunci când trupele britanice au trecut prin Bruxelles.18 „Toţi belgienii par să fie cuprinşi de panică, de la conducere în jos”, observa, pe 13 mai, şeful de stat-major al lui Gort, generalul-locotenent Henry Pownall. „Ce mai aliat!” Comunicaţiile proaste, bănuielile şi, mai târziu, acuzaţiile reciproce caracterizau relaţiile dintre Aliaţi în timpul acestei de zas truoase campanii.

Lucrurile erau înrăutăţite de faptul că organizarea efectivă a comandamentului aliat era ridicol de descentralizată: cartierul general al lui Gamelin se afla, departe, la Vincennes, practic în suburbiile Parisului, Comandantul Suprem simţind nevoia să fie mai aproape de

guvern decât de armata sa. Comandantul său de pe teren, Alphonse Georges – care niciodată nu şi-a revenit cu adevărat în urma rănii suferite în timpul atentatului asupra regelui Aleksandru al Iugoslaviei de la Marsilia, şase ani mai devreme – avea baza la La Fierte, la 56 de kilometri est de Paris, însă îşi petrecea o bună parte din timp la reşedinţa sa aflată la 19 kilometri de capitală. Între timp, Cartierul General Francez se afla la Montry, între La Fierte şi Vincennes, în afară de forţa aeriană care se afla la Coulommiers, la 16 kilometri de La Fierte. Chiar şi pentru moda stabilirii cartierelor generale în castele, această situaţie mersese ridicol de departe.

Atacul Armatei XII a generalului Wilhelm List, parte a Grupului de Armate A, prin munţii Ardeni, a fost o capodoperă a Statului Major al OKW. Grupul de Panzere Kleist, aflat sub comanda generalului Paul von Kleist, cuprinzând Corpul XIX Panzer al lui Heinz Guderian şi Corpul XLI Panzer al lui Georg-Hans Reinhardt, a ajuns la Sedan şi Montherme, aflate pe fluviul Meuse, pe 13 mai, exact la locul şi la timpul potrivit pentru a pune presiune pe *Schwerpunkt*, împotriva Armatei IX a generalului André Corap. După o luptă îndârjită pe malurile fluviului Meuse, mai ales la Sedan, aglomeraţia mult mai mare de blindate germane, susţinute îndeaproape de Luftwaffe, a dus la zdrobirea forţei armate franceze.

Kleist a ordonat traversarea fluviului Meuse pe 13 mai, fără a mai aştepta sprijinul artileriei, pentru că elementul-surpriză şi avântul constituiau cheia succesului Blitzkrieg. „Iarăşi, mişcările rapide şi manevrarea facilă a panzerelor noastre au năucit inamicul”, îşi amintea triumfător comandantul de panzere mulţi ani mai târziu 19. Colonelul baron Hasso-Eccard von Manteuffel era de acord: „Francezii aveau tancuri mai multe, mai bune şi mai grele decât noi, dar… aşa cum spunea generalul von Kleist: «Nu le mângâia – loveşte ca unul şi nu te dispersa!» „20 Bătălia de la Sedan a avut atât o semnificaţie istorică şi morală, cât şi una strategică pentru francezi, întrucât acolo fusese zdrobit Napoleon al III-lea, în 1870, de către

Bismarck, într-o bătălie decisivă din Războiul Franco-Prusac. Când generalul Georges a auzit de înfrângerea lui Corap la Sedan a izbucnit în lacrimi. „Dar, vai, urmau să vină şi altele”, scria Beaufre despre sensibilul înalt Comandament Francez. „A avut un efect cumplit asupra mea”. 21

Guderian se afla la Monteornet pe 15 mai, la Saint-Quentin pe 18, iar Divizia a 2-a Panzer ajungea la Abbeville pe data de 20 ale lunii. *Fahrkarte bis zur Endstation*! („Bilet până la ultima staţie!”), le-a strigat el trupelor sale Panzer, spunându-le să meargă cât de departe posibil.22 La un moment dat, Guderian a fost temporar eliberat de comanda sa pentru că mergea prea repede, făcându-i pe superiorii lui să se teamă de un contraatac coordonat din nord şi din sud – unul care, aşa cum ghicise în mod intuitiv, nu va mai veni. Liddell Hart, un admirator al lui Guderian, arăta faptul că tocmai comandantul german de tancuri fusese mai demult un susţinător al „ideii unei penetraţii strategice adânci, cu ajutorul unor forţe blindate independente – o cursă condusă de tancuri pe o rază mare de acţiune, care să taie principalele artere ale armatei inamice departe, în spatele frontului lor”.23 Pentru Guderian, aceasta era ocazia de a dovedi justeţea lucrurilor teoretizate înainte de război, dar şi că, pe de altă parte, detractorii săi greşiseră. Ducând sensul expresiei „luarea iniţiativei” până la limită – ignorând ordinele care-i displăceau şi ducând modul de exprimare al celorlalţi mult dincolo de sensul normal –, Guderian a realizat tăietura de seceră mai repede decât şi-ar fi putut imagina oricine că este cu putinţă.

„Trăiam un adânc sentiment de uşurare”, îşi descria mai târziu Churchill sentimentele, când, în cele din urmă, se dusese să se culce la ora 3, în dimineaţa zilei de sâmbătă, 11 mai 1940. „Dobândisem, în sfârşit, autoritatea de a da instrucţiuni în privinţa întregii scene. Mă simţeam de parcă aş fi mers alături de soartă şi de parcă toată viaţa mea de dinainte nu fusese decât o pregătire pentru acest ceas şi pentru această încercare”.

Pe 13 mai, el a rostit primul său discurs în calitate de prim-ministru, în Camera Comunelor, fiind conştient că Neville Chamberlain fusese primit cu mai multe aplauze decât el atunci când cei doi bărbaţi intraseră fiecare pe rând în sală. „Nu am nimic altceva de oferit decât sânge, trudă, lacrimi şi sudoare”, spunea el în faţa Parlamentului şi, nu mult după aceea, întregii naţiuni. La întrebarea „Care este politica noastră?”, Churchill a răspuns că era aceea „de a purta război împotriva unei monstruoase tiranii, niciodată depăşită în întunecatul, lamentabilul catalog al crimelor umanităţii”. Moralul a constituit un factor vital în cel de-al Doilea Război Mondial, iar elocinţa lui Churchill a fost de nepreţuit în trezirea mândriei şi a patriotismului britanic. Stalin se întreba odată cinic câte divizii avea papa, dar laringele lui Churchill valora cât un corp de armată britanic, câtă vreme radiourile erau deschise în fiecare cămin din ţară la ora 21 pentru a auzi cuvintele mobilizatoare ale prim-ministrului. Făcând recurs la istoria britanică, menţionând figurile unor Drake şi Nelson, el le arăta britanicilor că mai trecuseră prin pericole cumplite şi înainte, dar că întotdeauna le depăşiseră.

„Loviturile primite încă din mai au început să cadă asupra noastră aproape zilnic”, îşi amintea istoricul militar Michael Howard, „precum bila de fier a unui utilaj de demolare, care loveşte zidurile unei case încă locuite”.24 Pe 15 mai, olandezii au capitulat, cu toate că frontul de pe Dyle-Breda încă nu fusese spart de către Grupul de Armate B. Bombardarea Rotterdamului a distrus o bună parte din oraş şi a lăsat 80.000 de oameni fără locuinţă, făcându-l pe comandantul suprem olandez, Henri Winkelmann, să anunţe capitularea Olandei la Radio Hilversum înainte ca şi alte oraşe să aibă o soartă similară. Cu toate că numai 980 de oameni au murit în timpul raidului, acesta a devenit un adevărat simbol al tacticilor de teroare naziste. Frica de un astfel de bombardament a provocat un exod, şase până la zece milioane de refugiaţi francezi îngroziţi părăsind Parisul şi zonele aflate în spatele liniilor aliate şi umplând

până la refuz drumurile spre sud şi vest. 90.000 de copii au fost separaţi de părinţii lor în timpul acestui proces, iar capacitatea Aliaţilor de a riposta împotriva invadatorilor germani a fost extrem de limitată.

Pe data de 18 mai, prim-ministrul francez, Paul Reynaud, şi-a remaniat guvernul şi înaltul Comandament. L-a numit pe mareşalul de 84 de ani, Philippe Pétain, simbolul rezistenţei în timpul bătăliei de la Verdun, din 1916, ca vicepremier, el însuşi preluând postul de ministru de Război de la fostul premier care semnase înţelegerea de la München, Edouard Daladier, şi care devenise ministru de Externe. Două zile mai târziu, Reynaud l-a concediat pe Gamelin şi l-a înlocuit cu generalul de 73 de ani, Maxime Weygand, care nu mai condusese niciodată trupe în luptă şi care ajunsese din Siria prea târziu pentru a mai schimba soarta luptei ce se desfăşura în jurul Canalului, la portul Dunkerque.

Charles de Gaulle, care, la 49 de ani, era cel mai tânăr general din armata franceză, a condus un viguros contraatac la Laon pe 18 mai, însă a fost respins, o altă încercare curajoasă fiind făcută de către Divizia a 50-a Britanică şi de către Brigada 1 de Tancuri la sud de Arras, pe data de 21 mai, pentru a străpunge tăietura de seceră şi a reface legătura cu forţele franceze spre sud. Dacă ar fi avut succes, această tentativă i-ar fi izolat pe Guderian şi Reinhardt, însă, în cele din urmă, nu au avut câştig de cauză în faţa Diviziei a 7-a Panzer a generalului-maior Erwin Rommel şi a tunurilor antiaeriene de 88 mm folosite de artilerie. Rommel îşi dobândise faima în bătălia de la Caporetto, din 1917, când, neavând nici măcar gradul de căpitan, capturase 9.000 de italieni şi 81 de tunuri. Instructor la Şcoala de Infanterie din Dresda din 1929, era autor de manuale de tactică de infanterie şi fusese comandantul Academiei de Război în 1938, înainte de a prelua comanda gărzii de corp a lui Hitler. Partizan al ofensivei fără a mai sta pe gânduri, Rommel înţelegea tacticile Blitzkrieg şi avea o excelentă percepţie a coordonării militare.

Cum trupele blindate franceze erau împărţite în trei divizii de blindate uşoare, trei divizii de blindate grele (iniţial, toate ţinute în rezervă) şi mai mult de 40 de batalioane de tancuri, care să susţină unităţile de infanterie, în afara trupelor de blindate uşoare ale generalului René Prioux, nicio altă formaţie motorizată franceză nu a acţionat concertat în timpul campaniei.25 Eşuând în încercarea de a pătrunde spre sud, BEF-ul şi Armata I Franceză s-au retras spre Dunkerque. Gaston Billotte a murit într-un accident de maşină pe data de 21 mai, un accident care a adus cu el „sentimentul destinului inexorabil" ce a început să bântuie înaltul Comandament Francez, al cărui moral – în opinia lui Beaufre – nu se va mai reface niciodată după înfrângerea lui Corap la Sedan.26 În ziua următoare, pe 22 mai, RAF-ul a pierdut Merville, ultimul său aerodrom din Franţa, astfel încât, din acel moment, orice avion britanic care zbura deasupra armatelor aliate trebuia să vină de dincolo de Canal, limitând extrem de mult intervalul de timp pe care îl putea petrece angajându-se în lupta cu Luftwaffe.

Cu o săptămână bună înainte de începerea evacuării de la Dunkerque, de pe 26 mai, nu mai puţin de 27 936 de oameni, dintre cei care nu erau esenţiali funcţionării BEF-ului, au fost evacuaţi într-o operaţiune organizată de locotenent-colonelul lord Bridgeman, din cadrul Brigăzii de Puşcaşi, de pe continent, şi de către viceamiralul Bertram Ramsay, ofiţer-amiral în Dover.27 Cartografi, brutari, muncitori feroviari şi alte „guri de hrănit" – aşa cum au fost numiţi cu precizie chirurgicală crudă de către Bridgeman – au fost trimişi înapoi, un indiciu clar că se aştepta ca lucrurile să nu meargă bine. Şi nici nu au mers. Pe data de 24 mai, Grupul de Armate şi Grupul de Armate B şi-au unit forţele pentru a-i înghesui pe Aliaţi într-un colţ al Franţei şi al Belgiei care devenea rapid tot mai mic, şi care, până atunci, se întinsese numai din Gravelines până la Bruges şi, în interior, până la Douai.

Atunci, s-a petrecut ceva uluitor. În vreme ce Diviziile Panzer ale lui Kleist se aflau la numai 29 de kilometri

depărtare de Dunkerque – într-adevăr, mai aproape decât cea mai mare parte a forţelor aliate aflate în buzunarul belgian – acestea au primit ordinul de staţionare de la Hitler, ordin care-l contramanda pe acela de a captura oraşul dat de Brauchitsch, comandantul suprem al Wehrmachtului. Acesta specifica în mod clar că linia Lens-Bethune-Saint-Omer-Gravelines „nu va fi trecută”.28 Pentru motive care se află încă în dezbatere între istorici, aşa-zisul Ordin de staţionare al lui Hitler, de la ora 11.42 a sprijinit cererea lui Rundstedt de a opri divizia de panzere a lui Kleist la linia de front pe 24 mai şi de a nu intra în buzunar.29 Spre uluirea şi imensa frustrare a unor comandanţi precum Kleist şi Guderian, lovitura de graţie care ar fi putut izola întreaga forţă aliată din nord nu a fost pusă în aplicare, acordând, în acest fel, Aliaţilor o vitală clipă de răgaz de 48 de ore pe care au folosit-o pentru a întări perimetrul şi a începe exodul de pe plajele din Dunkerque. Generalul Wilhelm von Thoma, conducătorul secţiunii de tancuri din cadrul OKH, se afla chiar în frunte cu tancurile cele mai înaintate, aproape de Bergues, locaţie din care putea privi în jos asupra oraşului Dunkerque. A trimis radiograme către OKH insistând ca tancurile să meargă înainte, însă a fost refuzat categoric. „Cu un nebun nu se poate discuta niciodată”, spunea el cu amărăciune despre Hitler (evident, după ce Führerul murise).

„Hitler a spulberat şansa de victorie”. 30 Când, mai târziu, Churchill va vorbi de o „minune a salvării”, aceasta fusese una realizată graţie lui Rundstedt şi Hitler, precum şi datorită lui Gort şi Ramsay. A fost un prim exemplu dintre numeroasele greşeli capitale care vor costa Germania victoria în cel de-al Doilea Război Mondial.

„Trebuie să spun că englezii au reuşit să scape din cursa de la Dunkerque pe care o întinsesem cu atâta grijă”, îşi amintea ulterior Kleist, numai cu ajutorul personal al lui Hitler. Exista un canal din Arras până la Dunkerque. Trecusem deja de acesta, iar trupele mele ocupaseră culmile care se iveau peste Flandra. Astfel

încât, grupul meu de panzere deţinea controlul complet asupra oraşului Dunkerque şi asupra zonei în care britanicii erau prinşi în cursă. Adevărul este că englezii au putut să ajungă la Dunkerque tocmai pentru că îi acoperisem eu. Atunci Hitler a dat personal ordinul să-mi retrag trupele de pe acele culmi.31

Kleist subaprecia rolul important al lui Rundstedt în decizia iniţială, însă, odată cu dorinţa lui Hitler de a-şi asuma întreaga glorie pentru campanie, trebuia şi el să-şi asume întreaga vină pentru a nu-i fi îngăduit lui Kleist să încercuiască BEF-ul în afara oraşului Dunkerque. Când, două zile mai târziu, Kleist se va întâlni cu Hitler pe aerodromul de la Cambrai, a avut curajul să remarce că la Dunkerque o mare şansă fusese pierdută, iar Hitler a răspuns: „Poate că ai dreptate. Însă n-am vrut să trimit tancurile în mlaştinile din Flandra – şi, oricum, britanicii nu se vor întoarce în acest război".32 O altă scuză folosită de Hitler, cu altă ocazie, a fost aceea că defecţiunile mecanice şi ofensiva ulterioară împotriva restului armatei franceze însemnau că el dorea să-şi consolideze puterea înainte de a trece mai departe.

Zburând deasupra oraşului Dunkerque, în septembrie 1944, Churchill îi spunea lui André de Staerke, secretarul personal al Prinţului Regent al Belgiei: „Nu voi înţelege niciodată de ce armata germană nu a distrus cu totul armata britanică la Dunkerque".33 Răspunsul ar putea fi că, până în dimineaţa zilei de 24 mai, trupele luptaseră încontinuu timp de aproape două săptămâni şi, din propria lui experienţă în lupta din tranşeele Marelui Război, Hitler ştia cât de epuizant putea să fie acest lucru. Mai mult decât atât, terenul care înconjura buzunarul de la Dunkerque nu era ideal pentru tancuri. Infanteria avea nevoie de timp pentru a veni din urmă, luând în considerare spaţiul uimitor de mare pe care tancurile îl traversaseră de la Sedan, şi, aşa cum scria Franz Halder în jurnalul său: „Führerul e nemaipomenit de nervos: îi e teamă să-şi asume orice riscuri". Prea multe lucruri fuseseră deja înfăptuite pentru a risca căderea într-o cursă

a Aliaţilor tocmai în acea fază avansată, cu atât mai mult cu cât existau încă numeroase forţe şi rezerve franceze cărora trebuia să li se facă faţă la sud de fluviul Somme şi râul Aisne. Luptele de stradă din Varşovia demonstraseră, de asemenea, vulnerabilitatea tancurilor în zonele urbanizate, aşa cum era şi cea din Dunkerque. Mai mult decât atât, Hermann Göring se arăta încrezător că Luftwaffe ar fi putut să distrugă buzunarul fără a mai fi nevoie ca Wehrmachtul să facă altceva decât să conducă după aceea operaţiunile de curăţare.

„Nu avea încredere în generalii săi", îşi amintea mulţi ani mai târziu despre Hitler asistentul lui Jodl, generalul Walter Warlimont:

Astfel, la Dunkerque, a întârziat principalul scop al întregii campanii, care, înaintea oricăror alte considerente, era acela de a ajunge la şi de a închide coasta Canalului. De data aceasta, era înfricoşat că regiunile mlăştinoase din Flandra, cu nenumăratele lor cursuri de apă şi canale (de care îşi amintea din Primul Război Mondial), vor pune în pericol şi vor putea aduce pierderi grele diviziilor Panzer. Hitler nu a reuşit să fructifice zdrobitorul succes din prima parte a campaniei şi, în schimb, a iniţiat demersurile pentru cea de-a doua parte a acesteia, înainte ca prima să fi fost dusă la bun sfârşit.34

Rundstedt însuşi, pe seama căruia a fost pusă luarea deciziei pentru Ordinul de staţionare pe care Führerul îl va aproba mai târziu, a negat cu vehemenţă că ar fi făcut acest lucru. „Dacă aş fi putut să fac ceea ce aş fi vrut, englezii n-ar fi scăpat atât de uşor la Dunkerque", îşi amintea el mai târziu cu amărăciune:

Însă mâinile mele erau legate prin ordine directe venite de la Hitler însuşi. În vreme ce englezii urcau în vapoare şi părăseau plajele, eu eram ţinut fără rost în afara portului, neputând să mă mişc. Am recomandat Comandamentului Suprem ca toate cele cinci divizii de panzere ale mele să fie trimise imediat în oraş şi, astfel, să distrugă complet trupele engleze care se retrăgeau. Însă am primit ordine clare de la Führer ca în niciun caz să nu

atac şi mi-a fost interzis în mod expres să-mi trimit trupele mai aproape de zece kilometri de Dunkerque… Această gafă incredibilă a fost rezultatul ideilor pe care le avea Hitler despre conducerea militară.35

Această pretenţie poate fi trecută cu vederea fără prea multe probleme, de vreme ce ordinul fusese dat de către Hitler la o întâlnire ţinută la sediul general al Grupului de Armatea din Maison Blairon, un mic castel din Charleville-Mezieres, numai după ce Rundstedt însuşi spusese că dorea să păstreze trupele blindate pentru un asalt spre sud, la Bordeaux, unde se temea că britanicii vor deschide curând un alt front şi că, oricum, numeroasele canale din Flandra făceau ca acest ţinut să fie neprimitor pentru tancuri. Hitler nu a făcut altceva decât să aprobe, însă, aşa cum aghiotantul său pentru Luftwaffe, Nicolaus von Below, îşi aducea aminte: „Armata britanică nu avea nicio relevanţă pentru el”.36

O altă teorie, care, de asemenea, poate fi trecută cu vederea acum fără nicio problemă, era aceea că Hitler nu se aştepta sau nu dorea să captureze BEF-ul, pentru că spera la o pace cu Marea Britanie. Nu numai că această teorie este lipsită de logică – şansele lui de a forţa Marea Britanie să încheie pacea ar fi fost extrem de reduse după eliminarea BEF-ului –, însă există o mărturie, până acum trecută cu vederea, care demonstrează că OKW-ul credea că forţa aliată va fi distrusă în ciuda Ordinului de staţionare. O notă scrisă de mână, aparţinând lui Alfred Jodl, redactată la Cartierul General al Führerului şi aflată acum în proprietate privată, adresată ministrului Muncii al Reichului, Robert Ley, şi datată 28 mai 1940, menţionează:

Mult stimate ministru al Muncii al Reichului!

Tot ceea ce s-a întâmplat din 10 mai şi până acum ne pare chiar şi nouă – care am avut o încredere de nezdruncinat în succesul nostru – că seamănă cu un vis. În câteva zile, patru cincimi din Armata Expediţionară Engleză şi o bună parte din cele mai bune trupe mobile franceze vor fi distruse sau capturate. Următoarea lovitură este gata să cadă şi putem să o executăm la un raport de

doi la unu, avantaj care, până acum, nu a mai fost niciodată acordat unui comandant german… Dumneavoastră, de asemenea, domnule ministru al Muncii al Reichului, aţi contribuit în mod semnificativ la ceea ce poate fi considerată cea mai mare victorie din istorie. Heil Hitler! 37

Aroganţa care răzbate din scrisoare este de netăgăduit, mai ales pentru că BEF-ul începuse îmbarcarea din Dunkerque pe 26 mai, însă tot atât de mult pentru că nu există nici cel mai mic indiciu ca OKW-ul să se fi abţinut de la încercarea de a „distruge şi captura" cât mai multe forţe aliate cu putinţă; în mod evident, credeau că victoria totală se află la îndemână.

Cu toate că decizia iniţială de a opri panzerele lui Kleist în afara oraşului Dunkerque, pe 24 mai, îi aparţinea lui Rundstedt, a fost nevoie de influenţa Führerului pentru a reduce la tăcere opoziţia din partea lui Brauchitsch, Halder, Guderian şi Rommel. „Am fi putut să ştergem cu totul de pe faţa pământului armata britanică dacă n-ar fi fost acel stupid ordin al lui Hitler", îşi amintea mai târziu Kleist.38 Cu siguranţă, dacă BEF-ul ar fi fost capturat în întregime – ceea ce ar fi însemnat mai mult de o jumătate de milion de prizonieri de război în mâinile germanilor –, nu se poate spune ce concesii ar fi putut smulge germanii de la guvernul britanic sau dacă Churchill ar mai fi putut supravieţui ca prim-ministru, dacă ar fi cerut ca războiul să continue. Hitler ştia cum să folosească prizonierii de război ca instrument de negociere, aşa cum urma să demonstreze în curând cu cei 1, 5 milioane de captivi francezi aflaţi în mâinile sale. Convingerea lui Kleist că, după capturarea BEF-ului, „o invazie a Angliei ar fi fost o chestiune simplă" este mai greu de acceptat, de vreme ce RAF-ul şi Marina Regală încă erau neînfrânte, iar germanii nu deţineau niciun plan concret pentru a trece oameni dincolo de Canal.

Cu toate că forţele aliate au fost copleşite la Boulogne şi Menin, pe 25 mai, şi la Calais, pe 27, Dunkerque va rezista până în ziua în care toate trupele

aliate din buzunar care se puteau îmbarca pentru a pleca spre Marea Britanie au făcut-o. Ramsay şi guvernul britanic au crezut la început că nu puteau fi salvaţi mai mult de 45.000 de soldaţi, dar, în decursul celor nouă zile, între zorii zilei de duminică, 26 mai, şi marţi, 4 iunie, la ora 3.30, nu mai puţini de 338 226 de soldaţi aliaţi au fost salvaţi de la moarte sau din prizonierat, dintre care 118.000 au fost francezi, belgieni şi olandezi. Operaţiunea Dynamo – numită astfel pentru că buncărul lui Ramsay din Dover găzduise echipament electric în timpul Marelui Război – a reprezentat cea mai mare evacuare militară de până acum şi o frumoasă realizare logistică, mai ales că navigarea în timpul zilei a trebuit să fie suspendată pe 1 iunie, din cauza puternicelor atacuri ale Luftwaffe.

Ordinul de staţionare a fost, în cele din urmă, revocat în zorii zilei de 27 mai, astfel încât, de-a lungul perimetrului care se îngusta, s-au dat lupte grele, ariergarda aliată – mai ales Armata I franceză, aflată aproape de Lille – câştigând timp preţios pentru ca restul trupelor să se îmbarce în cele câteva sute de vapoare şi bărci. În aceeaşi zi, 97 de prizonieri de război britanici din Batalionul al 2-lea, Regimentul Regal Norfolk, au fost masacraţi cu sânge rece de către Batalionul 1 al Diviziei a 2-a SS Totenkopf, Regimentul de Infanterie, fiind mitraliaţi într-un padoc dintr-un cătun, în mod straniu numit Le Paradis, din Pas-de-Calais. A doua zi, 90 de prizonieri de război din Batalionul al 2-lea, Regimentul Regal Warwickshire, au fost executaţi cu grenade şi cu focuri de armă de către Regimentul Adolf Hitler Leibstandarte, într-un hambar aglomerat din Wormhout, aproape de graniţa franco-belgiană.39 La vederea celor două grenade aruncate în hambarul plin de oameni, sergentul Stanley Moore şi sergentul-major Augustus Jennings s-au aruncat peste ele pentru a-şi proteja oamenii de explozii. Aceste masacre abjecte, comise cu sânge rece, dezmint mitul că, spre sfârşitul războiului, disperarea şi frica au reprezentat motivele care au făcut SS-ul să omoare prizonierii de război aliaţi care se predaseră; de fapt, o astfel de cruzime

s-a făcut simţită tot timpul, chiar şi atunci când Germania se afla în pragul celei mai mari victorii din istoria ei. Cu toate că ofiţerul responsabil pentru masacrul din Le Paradis, Hauptsturmführerul (căpitanul) Fritz Knochlein, a fost executat în 1949, Hauptsturmführerul Wilhelm Mohnke, cel ce a condus unitatea care a comis atrocităţile de la Wormhout, nu a fost niciodată pedepsit pentru această crimă de război şi a murit în 2001, într-un azil din Hamburg.40 Fiind deja pusă în pericol, pe măsură ce perimetrul oraşului Dunkerque se afla sub un asalt total, situaţia Aliaţilor s-a înrăutăţit la ora 11.00, pe data de 28 mai, când, fără a da nici cel mai mic avertisment, regele Leopold al III-lea al Belgiei a acceptat capitularea necondiţionată a ţării sale. Acest lucru a deschis brusc o breşă de 48 de kilometri în linia de front a Aliaţilor, gaură care a fost acoperită rapid, însă, evident, numai parţial, de către Corpul II de Armată al lui Alan Brooke.

Ramsay a apelat şi la 222 de nave ale Marinei Regale şi la aproximativ 800 de ambarcaţiuni civile de toate tipurile, pentru a traversa Canalul şi a aduce acasă trupele. Unii au refuzat să răspundă apelului – inclusiv unele nave de intervenţie şi o bună parte din flota de pescuit a lui Rye – însă o armada de 860 de nave a luat parte până la urmă la misiunea de salvare, incluzând vapoare de agrement, cargouri de linie, transportoare, traulere, barje, feriboturi şi 40 de cabotiere staţionate la Dunkerque. Uneori, navele mai mari le remorcau pe cele mai mici, iar multe dintre ele au făcut drumul dus-întors de mai mult ori. În plus, misiunea le-a fost uşurată de vremea din Canal. „Timp de câteva zile, marea a fost mai calmă decât un iaz de ţară”, îşi amintea Payne, responsabilul cu semnalizarea. „Tot timpul cât a durat îmbarcarea, nici măcar un val nu s-a văzut. Acest lucru le-a îngăduit oamenilor să stea în apă până la umeri, iar navelor să opereze până la câţiva centimetri de zona de încărcare, acestea luând asupra lor până la dublul sau triplul capacităţii lor sigure de transbordare. La Dunkerque, minunea a fost marea calmă”. 41 Făcând numai o mică

pauză, cât să taie panglicile numeroaselor sale medalii de pe o haină pe care a fost nevoit să o lase în urmă – întrucât câştigase Medalia Crucea Victoria şi Ordinul pentru Distincţie în Serviciu şi fusese menţionat de nouă ori în rapoartele oficiale în timpul Marelui Război – „pentru că, desigur, nu-şi lua acasă mai mult decât şi-ar fi luat orice simplu soldat”, Gort s-a îmbarcat şi el alături de trupele sale.42

Dintre cele 56 de distrugătoare aliate care au jucat un rol în această operaţiune, nouă au fost scufundate, iar 19 avariate; dintre cele 38 de distrugătoare de mine, cinci au fost scufundate şi şapte avariate; din 230 de traulere, 23 au fost scufundate şi două avariate; din 45 de feriboturi, nouă au fost scufundate şi opt avariate. Din cele opt nave-spital – fiecare dintre ele purtând blazonul Crucii Roşii, cu însemne mari, care puteau fi uşor văzute de către Luftwaffe – una a fost scufundată şi cinci avariate.43 Civilii britanici care au navigat spre Dunkerque pentru a salva BEF-ul nu au făcut-o „pentru că au fost plătiţi” – aşa cum pretindea BBC-ul în 2004. Ei au fost, într-adevăr, plătiţi pentru serviciile lor – aşa cum a fost şi BEF-ul pentru al său –, însă, în timpul acelor nouă zile din mai 1940, existau căi mult mai uşoare de a-ţi câştiga existenţa.

În ciuda înălţătoarelor poveşti ale unor oameni demni de medalii, precum sergentul-major Augustus Jennings sau locotenentul Dickie Furness din cadrul Gărzilor Galeze, care au condus un atac sinucigaş asupra unui cuib de mitralieră german, alţii au încercat să se grăbească la îmbarcarea de la Dunkerque pentru a ajunge în siguranţă acasă. „În timp ce se forma un grup pentru îmbarcare”, îşi amintea Sam Lombard-Hobson, comandantul secund de pe distrugătorul HMS *Whitshed*, „un soldat, nemaiputând să suporte tensiunea, a rupt rândurile şi a încercat să fugă spre pasarelă. Fără a ezita vreo clipă, subalternul responsabil şi-a scos revolverul şi l-a împuşcat pe om în inimă, acesta rămânând inert pe debarcader. Tânărul ofiţer s-a întors apoi la grupul lui şi le-a spus calm oamenilor că vrea să ia cu el numai combatanţi. Efectul a

fost electrizant şi, fără îndoială, a prevenit declanşarea vreunui atac de panică în rândul celorlalte trupe care aşteptau evacuarea”. 44 Cu toate că, uneori, se declanşau scene provocate de panică şi de beţie – „am văzut flăcăi aruncându-se în apă strigând, pentru că, psihic, era mai mult decât puteau suporta”, îşi amintea sergentul Leonard Howard –, în general, lungile şiruri de oameni care şerpuiau peste dunele de nisip, mai ales cele conduse de regimentele armatei regulate, erau calme şi ordonate, în ciuda faptului că, la răstimpuri, unii dintre cei epuizaţi şi învinşi ajungeau sub focul avioanelor de vânătoare germane sau al bombardierelor în picaj, care reuşeau să rupă cordonul RAF-ului. Căpitanul E.A.R. Lang, inginer în Marina Regală, care a plecat pe 29 mai, îşi amintea că, atunci când marina – poreclită „serviciul albastru” – a venit să-i salveze, „Imediat ce băieţii noştri vorbitori de cockney s-au întâlnit cu marinarii, a început un duel verbal, iar glumelor nu le lipseau bunul-gust şi vorbele urâte: «Ptiu, drăcia dracului, fârtate, ce zici de-o plimbare în jurul farului? Pa, pa, colega, da bărcuţa ta unde-i?»”.

În interiorul armatei, RAF-ul era mai puţin popular decât omniprezenta marină, întrucât nu era atât de vizibil şi fusese incapabil să protejeze plajele de atacurile Luftwaffe ce aveau loc zi şi noapte, cu toate că doborâse 150 de avioane germane în timpul operaţiunii în schimbul pierderii a 106 proprii. RAF-ul a alocat 16 escadrile pentru acoperirea operaţiunii de evacuare de la Dunkerque; cu toate acestea, din cauza distanţei faţă de Anglia, foarte puţine aerodromuri puteau fi folosite, ceea ce permitea ca un maximum de numai patru escadrile să poată intra în luptă, în orice moment, şi, adesea, chiar numai două. Nu a ajutat nici faptul că Marina Regală a tras încontinuu în avioanele de luptă ale RAF, doborând trei, nevoia stringentă de avioane pentru apărare trebuind oricum luată în considerare. Multe dintre luptele aeriene au avut loc departe de plaje, acolo unde armata nu putea să fie martoră la ceea ce aviaţia militară făcea pentru ea, însă atunci când avioanele de vânătoare germane şi, mai ales,

bombardierele în picaj Stuka au reuşit să treacă spre punctele de îmbarcare, s-a ajuns la masacre. „Detestam Dunkerque-ul”, îşi amintea un *Flugzeugführer* (ofiţer de zbor) neobişnuit de sensibil, pe numele lui Paul Temme, care pilotase un Me-109. „A fost, pur şi simplu, un măcel. Plajele erau pline până la refuz de soldaţi. Zburam în sus şi în jos, la 91 de metri, mitraliind continuu”.45

Bombardamentul în picaj al avioanelor Stuka a fost o experienţă de neuitat pentru şoferul unui autocamion din BEF, Tom Bristow: „Arătau ca nişte nenorociţi de vulturi, trenul lor de aterizare nefiind rabatabil, mecanismul de aterizare semănând cu nişte gheare ascuţite în care să-şi ţină victimele. Însă, ceea ce se afla între roţi nu era o victimă, ci o bombă uriaşă. Ochii mei erau ţintuiţi de acea bombă… care îmi provoca o anume fascinaţie – era călăul meu. Şi nu puteam face nimic în privinţa asta”.46 Bomba l-a ocolit pe Bristow, însă subcaporalul John Wells, din Regimentul South Staffordshire, nu a fost atât de norocos: „Mă aflam sus la prora navei când am fost bombardaţi”, îşi amintea el la ani distanţă după aceea.

Un avion Stuka a dat drumul unei bombe chiar deasupra coşului de la pupa. Lovitură directă! Nava a fost, pur şi simplu, ruptă în două în care trei secunde. Am fost norocos pentru că mă aflam chiar în faţă şi doar am căzut. Rezervoarele cu combustibil fuseseră sparte, astfel încât marea era o pastă de motorină. Am înotat din instinct şi am reuşit să ajung la ţărm, însă mai am până şi azi dureri pentru că am înghiţit foarte multă motorină, astfel încât o bună parte din mucoasa stomacului meu s-a dus definitiv.47

Însă, în ciuda succesului indubitabil al Luftwaffe, Göring nu s-a putut lăuda până la capăt cu distrugerea completă a BEF-ului din aer, aşa cum Hitler avea să descopere prea târziu. „Chiar dacă apele s-ar fi despărţit, precum Marea Roşie înaintea lui Moise, pentru a îngădui soldaţilor să plece acasă”, observa un istoric militar, continuând metafora miracolului, „lumea cu greu ar fi putut să fie mai surprinsă”. 48 Cu toate acestea, BEF-ul a

pierdut 68 111 de oameni în campanie, dintre care 40.000 pentru o captivitate de cinci ani.

Pe termen scurt, tot atât de important pentru armată a fost şi faptul că britanicii fuseseră, de asemenea, forţaţi să lase în urmă 65.000 de vehicule, 20.000 de motociclete, 416.000 de tone de provizii, 2 472 de tunuri, 75.000 de tone de muniţie şi 162.000 de tone de benzină. Au distrus tot ce-au putut, turnând benzină peste hrană şi aruncând grenade pe ţevile pieselor de artilerie, însă, până la urmă soldaţii BEF nu s-au întors acasă cu mare lucru, în afară de carabinele lor – într-adevăr, unii ofiţeri le spuseseră că nu vor fi lăsaţi să se îmbarce fără ele – şi de echipamentul de pe ei. Soldatul englez tipic al acelei perioade purta sau ducea cu el o cască de oţel, cu o greutate de aproape un kilogram, o raniţă de 2, 3 kilograme, o pelerină de protecţie împotriva gazelor de 1, 3 kilograme, o mască de gaze cu aceeaşi greutate, centuri şi cartuşiere tot de 1, 3 kilograme, doi săculeţi conţinând fiecare câte 60 de cartuşe şi cântărind fiecare câte 4, 5 kilograme, o baionetă cu teaca ei în greutate de 453 de grame, bocancii de 1, 8 kilograme şi o puşcă de aproape 4 kilograme. Întreg echipamentul se ridica la aproape 24 de kilograme. Ultimul om care avea să părăsească plajele din Dunkerque a fost generalul-maior Harold Alexander, comandant al Diviziei I, care a dat dovadă de un nemaipomenit sânge rece de-a lungul întregii evacuări. „Poziţia noastră este catastrofală”, i-a spus un ofiţer din Statul-Major. „Mă scuzaţi – a venit replica – dar nu înţeleg cuvintele din prea multe litere”. 49 Pe 4 iunie, ziua în care operaţiunea a luat sfârşit, Winston Churchill transmitea Camerei Comunelor şi naţiunii că „trebuie să fie cât se poate de atenţi să nu atribuie acestei salvări caracteristicile unei victorii. Războaiele nu se câştigă prin evacuări”. Şi nu numai că nu a negat că faptul de a fi alungat de pe Continent constituise „un uriaş dezastru militar”, însă a reuşit să producă şi cel mai încântător fragment din întreaga sa operă magnifică de oratorie din timpul războiului când a spus:

Nu vom slăbi şi nu vom cădea. Vom merge până la capăt. Vom lupta în Franţa, vom lupta pe mări şi oceane, vom lupta cu încredere crescândă şi cu tărie crescândă în spaţiul aerian, ne vom apăra insula cu orice preţ. Vom lupta pe plaje, vom lupta pe terenurile de aterizare, vom lupta pe câmpuri şi pe străzi, vom lupta pe dealuri; nu ne vom preda niciodată.

Cuvintele folosite de Churchill în aceste propoziţii scurte şi energice provin, în majoritate, din engleza veche. În noiembrie 1942, ministrul conservator Walter Elliot îi mărturisea generalului-maior John Kennedy că, după ce Churchill se aşezase, acesta îi şoptise: „Nu ştiu cu ce vom lupta împotriva lor – va trebui să le dăm în cap cu sticle – evident, cu sticle *goale*”.*50*

Insistenţa publică a lui Churchill în favoarea continuării luptei a reprezentat o victorie pentru el în interiorul Cabinetului Britanic de Război, format din cinci oameni, Cabinet care, timp de cinci zile – între 24 şi 28 mai – a discutat posibilitatea deschiderii unor negocieri de pace cu Hitler, iniţial prin intermediul lui Mussolini.51 Susţinătorul acestei direcţii de acţiune, ministrul de Externe, lordul Halifax, a precizat, cu toate acestea, că nu va sprijini niciodată o pace care să implice sacrificarea Marinei Regale sau a vreunui punct esenţial pentru suveranitatea ţării, însă Churchill – sprijinit, în cele din urmă, de către ceilalţi trei membri, Neville Chamberlain şi de membrii Partidului Laburist, Clement Attlee şi Arthur Greenwood – s-a opus iniţierii oricăror discuţii, cel puţin până ce avea să se vadă cât de mulţi soldaţi puteau fi evacuaţi din Dunkerque. Iar Churchill avea dreptate: orice înţelegere publică cu Germania ar fi distrus moralul britanicilor, ar fi legitimat cuceririle lui Hitler, ar fi spulberat simpatia americană şi ar fi îngăduit ulterior germanilor să-şi concentreze întreaga putere – şi nu doar cea mai mare parte din ea – împotriva URSS-ului. Cu toate că termenii iniţiali ai înţelegerii ar fi fost favorabili, pe termen lung, o Anglie dezbinată ar fi fost nevoită să-şi susţină vreme de decenii un nivel împovărător de cheltuieli

pentru apărare sau cel puţin până când Germania va fi câştigat în Est şi se va fi întors să-şi încheie conturile cu democraţia burgheză britanică. „Încrederea în posibilitatea unui război scurt şi decisiv”, scria eseistul irlandez Robert Wilson Lynd, „pare să fie una dintre cele mai străvechi şi periculoase iluzii umane”.

În schimb, Ministerul Informaţiei, în colaborare cu Biroul de Război şi cu Ministerul Securităţii Interne, au scos o broşură cu titlul: „În cazul în care soseşte invadatorul: ce să faci şi cum să faci”. Aceasta debuta îndeajuns de curajos, susţinând că, în cazul în care germanii vor ajunge, „ei vor fi daţi afară de către marina noastră, de către armata noastră de uscat şi de forţele noastre aeriene”, însă, întrucât populaţiile civile ale Poloniei, Olandei şi Belgiei fuseseră „luate prin surprindere” şi „nu ştiuseră ce să facă la momentul potrivit”, erau prezentate anumite instrucţiuni. (Cu siguranţă că ministerele mai sus menţionate îi aveau în vedere şi pe civilii francezi, însă, de vreme ce Franţa se afla încă oficial în război, ei nu puteau fi menţionaţi.) Prima instrucţiune era: „Dacă germanii sosesc – fie paraşutaţi, cu avionul sau pe mare –, trebuie să rămâneţi la locurile voastre. Ordinul este: STAI PE LOC!” Înaltul Comandament dorea să evite imaginea cu milioanele de refugiaţi care împânzesc drumurile, aşa cum se întâmplase pe continent. „Nu credeţi în zvonuri şi nu le răspândiţi” era următorul îndemn, cu toate că identificarea unui zvon era lăsată la latitudinea individului: „Foloseşte-ţi bunul-simţ”. Iar unele dintre aceste instrucţiuni nici nu aveau vreun alt sens decât acela de a fi un apel la bunul-simţ, precum era acesta: „Nu oferi nimic nici unui german”.

Dunkerque a căzut pe 4 iunie în mâinile generalului Günther von Kluge, care a mărşăluit în oraş învăluit într-un uriaş văl de fum înţepător provenind de la navele şi instalaţiile petroliere incendiate, iar, a doua zi, germanii au pus în acţiune Fall Rot (Planul Roşu), ceea ce însemna că Grupul de Armate A avea să se întoarcă spre sud şi să încerce realizarea unei breşe în linia lui Weygand,

alcătuită din 49 de divizii răspândite de-a lungul fluviului Somme şi a râului Aisne. BEF-ul dispăruse, lăsând pe Continent numai o divizie de infanterie şi două brigăzi de blindate; belgienii se predaseră; francezii pierduseră 22 dintre cele 71 de divizii de teren, şase din cele şapte divizii motorizate, două din cinci divizii teritoriale şi opt din 22 de batalioane de blindate.52 În plus, mareşalul forţelor aeriene, Sir Hugh Dowding, din cadrul Comandamentului de Luptă al RAF, a refuzat cu hotărâre să mai trimită vreun Hurricane sau vreun Spitfire în bătălia pentru Franţa, presimţind în mod corect că, în următoarea bătălie pe care o va purta, Marea Britanie va avea nevoie de fiecare avion de care dispunea. El implicase deja escadrilele Forţei Avansate de Atac Aerian, la începutul bătăliei pentru Franţa, însă, de vreme ce rata de pierdere a avioanelor Hurricane era, uneori, chiar de 25 pe zi – în condiţiile în care fabricile produceau numai patru sau cinci pe zi – avea dreptate să ameninţe cu demisia mai degrabă decât să mai piardă vreun avion.53

În ziua de luni, 10 iunie, Mussolini a declarat război Aliaţilor, ceea ce, în acel moment, a părut un lucru mult mai serios decât avea să se arate la o privire retrospectivă, pentru că nu venea într-un moment bun din punct de vedere psihologic. Forţele armate italiene aveau în componenţa lor 1, 5 milioane de oameni, 1 700 de avioane şi o marină formată din şase nave principale, 19 crucişătoare, 59 de distrugătoare şi 116 submarine.54 Cu toate acestea, mişcarea a fost una oportunistă şi lipsită de viziune – ceea ce va costa scump Italia. În aceeaşi noapte, guvernul francez a părăsit Parisul, Weygand declarând oraşul un „oraş deschis” demilitarizat. Trei din cei cinci milioane de locuitori ai oraşului au fugit şi ei, petrecându-se scene teribile: infirmiere care eutanasiau pacienţii ce nu se puteau mişca; bebeluşi abandonaţi; un comandant de tanc care se pregătea să-şi apere podul de peste Loara omorât de către vecinii care nu doreau vărsare de sânge.55 Disperaţi erau mai ales primarii în faţa ameninţării că armata franceză nu va rămâne să le apere

oraşele.

În timpul bătăliei pentru Franţa, Churchill a făcut cea de-a patra dintre cele cinci călătorii ale sale peste Canal, în vederea unei întâlniri a organismului suprem aliat de luare a deciziilor, Consiliul Suprem de Război, pe data de 11 iunie, la Castelul Muguet, aproape de Briare, la sud-est de Orléans. Reynaud, Pétain, Weygand, ministrul britanic de Război, Anthony Eden, şi generalul Charles de Gaulle erau cu toţii prezenţi, la fel şi reprezentantul personal al lui Churchill pe lângă Reynaud, generalul-maior Louis Spears. Spears a menţionat în autobiografia sa *Assignment to Catastrophe*, că „Francezii s-au aşezat, cu chipuri palide şi căzute, cu ochii pironiţi pe masă. Aveau înfăţişarea unor prizonieri târâţi din vreo carceră subterană pentru a-şi asculta inevitabilul verdict”. (Şi, într-adevăr, până la sfârşitul războiului, Reynaud, Weygand şi Pétain vor fi cu toţii închişi fie de o parte, fie de cealaltă.) Pentru a scăpa de copleşitorul sentiment de defetism care-i cuprinsese pe Pétain şi pe Weygand, britanicii s-au întors spre de Gaulle, pe care Spears îl descria astfel:

Un om cu o înfăţişare ciudată şi incredibil de înalt; aşezat la masă, el îi domina pe toţi ceilalţi prin statura sa, aşa cum o făcuse şi când intrase în cameră. Fără bărbie, doar cu un nas lung, coroiat şi elefantin, deasupra unei mustăţi tăiate cu grijă – o umbră care plana peste o gură mică ale cărei buze groase tindeau să iasă în afară a bosumflare înainte de a vorbi; o frunte înaltă, care se retrăgea spre spate şi un cap ţuguiat acoperit de un păr negru şi rar, lins şi despărţit cu grijă printr-o cărare.56

Acestui om cu o ciudată înfăţişare de girafă deşirată urma să-i fie încredinţată *l’honneur de la France eternelle* (onoarea Franţei eterne).

Churchill şi de Gaulle au încercat să insufle entuziasm Consiliului, prim-ministrul făgăduind o a doua Forţă Expediţionară Britanică pentru a lupta în Normandia, sprijinit de trupele din Narvik şi întreţinând speranţa că Franţa ar putea supravieţui până în primăvara anului 1941, când o armată britanică refăcută, de 25 de

divizii, va veni în ajutorul ei. Însă, era cât se poate de limpede că spiritul de luptă se evaporase de la înaltul Comandament Francez, câţiva dintre membrii căruia vedeau în evacuarea de la Dunkerque o trădare mai gravă decât cea a Belgiei. La Tours, pe 13 iunie, la ultima sa vizită, Churchill a refuzat să dezlege Franţa de promisiunea ei de a nu încheia o pace separată cu Germania, iar, trei zile mai târziu, a propus chiar un plan prin care Franţa şi Marea Britanie urmau să fuzioneze într-o singură entitate politică, devenind astfel o ţară indivizibilă. Pétain a respins ideea, întrebându-se de ce şi-ar dori Franţa să „fuzioneze cu un cadavru”. Mai târziu, în timpul războiului, Churchill avea să recunoască faptul că refuzul Franţei de a accepta oferta fusese „ultima cale de scăpare de care dispuneam”, pentru că o astfel de uniune „ne-ar fi împiedicat cu totul în organizarea noastră”.57 Cu toate acestea, propunerea arăta cât de disperat fusese Churchill în încercarea de a ţine Franţa în stare de război.

Charles de Gaulle, care a reuşit să scape din Franţa împreună cu Spears, în ziua de duminică, 16 iunie, va emite o declaraţie oficială către poporul francez, două zile mai târziu, în care se spunea: „Franţa a pierdut o bătălie, însă Franţa nu a pierdut războiul!” Şi, cu toate că puţini oameni au auzit acest apel istoric şi chiar mai puţini auziseră vreodată de acest om, odată ce cuvintele mobilizatoare are pe atunci obscurului expert în tancuri, iar acum ale tânărului ministru de Război s-au răspândit în lung şi-n lat, ele au constituit strigătul de adunare pentru Mişcarea Franceză de Eliberare. „Vă cer să mă credeţi când vă spun: cauza Franţei nu este pierdută!”, spunea el. „Orice s-ar întâmpla, flacăra Rezistenţei franceze nu trebuie să moară şi nu va muri”. O experienţă de două săptămâni într-un post guvernamental de importanţă relativ secundară şi un nume de familie neaşteptat, care aducea mai mult cu un *nom de guerre* (pseudonim) decât cu un nume de botez, au constituit justificări îndeajuns de subţiri pentru declaraţia „Eu, generalul de Gaulle, soldat francez şi lider militar, îmi dau seama de faptul că acum

vorbesc în numele Franţei”. Pentru acest magnific act de trădare, el a fost condamnat în absenţă la moarte, de către un tribunal din Vichy.

Repeziciunea cu care Franţa a căzut i-a şocat pe toţi, chiar şi pe germani. Pe 14 iunie, generalul Bogistav von Studnitz conducea Divizia a 87-a de Infanterie pe străzile unui Paris în mare parte părăsit. În ziua următoare, cum şi Verdun căzuse, Grupul de Panzere al lui Guderian şi Armata VII a generalului Friedrich Dollmann au înconjurat, aproape de graniţa elveţiană, 400.000 de soldaţi francezi aparţinând Armatei or III, şi VIII, care s-au predat în masă. Pe 18 iunie, de Ziua Waterloo, cea de-a Doua Forţă Expediţionară Britanică, comandată de către sir Alan Brooke, s-a reîmbarcat cu destinaţia Marea Britanie. Brooke însuşi s-a urcat la bordul vasului

Cambridgeshire la Saint-Nazaire şi a fost de două ori nevoit să-l imobilizeze pe maşinistul navei care suferise o cădere nervoasă. În total, 192.000 de soldaţi aliaţi au ajuns înapoi în porturile Marii Britanii din această a doua evacuare, astfel încât, între mijlocul lui mai şi 18 iunie 1940, un total de 558 032 de soldaţi s-au retras spre Anglia dinspre diferite porturi ale Europei, dintre care 368 491 – deci, două treimi – erau britanici.58 Cei 110.000 de soldaţi francezi care au ajuns în Marea Britanie de la Dunkerque au fost dezarmaţi la debarcare. „La debarcare” – relata locotenentul Scalabre, indignat la culme –, „mi-a fost luat revolverul şi nu mi-a mai fost înapoiat, în ciuda protestelor mele”. Dintre aceşti soldaţi – care au fost trimişi înapoi la Cherbourg şi la Brest, la numai câteva zile după aceea –, mai puţin de jumătate efectuaseră serviciul militar activ înainte de armistiţiu.59 Aceştia au fost cei norocoşi; pe 17 iunie, vasul de linie *Lancastria*, aparţinând companiei Cunard White Star, a fost scufundat de cinci avioane germane, omorând în jur de 3.500 de oameni. Supravieţuitorii spuneau că fuseseră în continuare mitraliaţi în apă, pe când încercau să ajungă într-un loc sigur înotând. Acesta rămâne singurul mare dezastru maritim din istoria Marii Britanii, Churchill luând măsuri

de siguranţă ca povestea să nu fie făcută publică până după război.

Odată ce germanii au făcut o breşă în linia franceză, la Reims, au reuşit să acopere teritorii extinse într-un timp uimitor de scurt. Corpul XV Panzer al generalului Hermann Hoth a capturat Brestul pe 19 iunie, în aceeaşi zi în care Armata II a generalului Otto von Stulpnagel a ajuns în Nantes. Astfel încât, cu siguranţă, cel de-al doilea BEF nu se reîmbarcase deloc prea devreme. Lyon a căzut în faţa Corpului XVI Panzer al generalului Erich Hoepner, pe 20 iunie, în aceeaşi zi în care s-a declarat şi o încetare generală a focului. Un număr uriaş de soldaţi francezi – mai mult de 1, 5 milioane – au ajuns în captivitatea germană. Friedrich von Mellenthin trâmbiţa că amploarea victoriei Führerului său nu are precedent din zilele lui Napoleon – ceea ce cu greu poate fi contestat. Cu toate acestea, nu a fost o victorie fără vărsare de sânge pentru germani. Pierderile acestora s-au ridicat la 27.000 de morţi şi 111.000 de răniţi, în comparaţie cu 92.000 de morţi şi 200.000 de răniţi câţi număra Franţa. Marea Britanie avea 11.000 de oameni ucişi şi 14.000 de răniţi – cărora li s-au asigurat primele locuri pe vasele de evacuare –, precum şi 40.000 de oameni căzuţi prizonieri.

Înainte de armistiţiu, generalul Weygand îl avertizase pe Reynaud să nu încerce o continuare a luptei în imperiul deţinut de Franţa în Africa, Orientul Mijlociu şi Asia, şi nu a fost făcut niciun efort de a trimite departe puternica flotă franceză de Toulon şi de alte porturi din sud. Dacă marina franceză s-ar fi hotărât să continue lupta din afara Franţei metropolitane, acest lucru ar fi putut constitui un sprijin important pentru forţele antinaziste care, altfel, au fost nevoite să continue lupta în vest fără ele. În schimb, pe 17 iunie, Reynaud şi-a dat demisia în favoarea lui Pétain, care le va cere germanilor să încheie un armistiţiu chiar a doua zi. „Popoarele din toate ţările ocupate au fost constrânse să coopereze, însă guvernele lor au fost distruse sau au fugit” – scria un istoric despre experienţa franceză din 1940 – „dar în nicio altă ţară în afară de Franţa, nici măcar

în micuţul Luxembourg, nu a existat o parte atât de importantă a clasei politice care să fie atât de dispusă să joace pe cartea pe care o considera câştigătoare". 60 Răspunzând la apelul lui de Gaulle pentru continuarea rezistenţei, Weygand spunea: „Prostii! În trei săptămâni, Angliei i se va suci gâtul ca unui pui de găină".

Capitularea oficială s-a petrecut la puţin timp după ora 18.30, în ziua de sâmbătă, 22 iunie 1940, fiind semnată de către generalul francez Charles Huntzinger, în acelaşi vagon de călători de la Compiègne, la 80 de kilometri nord-est de Paris, unde germanii înşişi fuseseră constrânşi să capituleze în 1918. În baza acestei capitulări, toţi luptătorii liberi francezi erau pasibili de pedeapsa cu moartea; refugiaţii antinazişti urmau să fie predaţi în mâinile germanilor; piloţii capturaţi ai Luftwaffe trebuiau eliberaţi germanilor; armata franceză urma să rămână în captivitate, iar trei cincimi din Franţa – în mare, părţile de nord şi de vest, inclusiv întreg litoralul atlantic – urmau să rămână sub o ocupaţie ale cărei costuri (stabilite la 400 de milioane de franci pe zi) trebuiau suportate de către Franţa. Astfel, francezilor le devenea cât se poate de clar că aceasta nu avea să fie, pur şi simplu, o repetare a înfrângerii din 1870, când prusacii părăsiseră Franţa după trei ani. Dezastrul din 1918, pe care Keitel îl descrisese la Compiègne ca fiind „cea mai mare umilinţa a Germaniei din toate timpurile", trebuia să fie – folosind cuvintele lui – „şters pentru totdeauna".

După ce Hitler a văzut memorialul de granit ridicat în cinstea armistiţiului din 1918, în apropierea vagonului de cale ferată, a dat ordin ca acesta să fie distrus. Spears avea dreptate să creadă că, iniţial, francezii încă împărtăşiseră „ideile zilelor de odinioară ale regalităţii, când nu făceai decât să schimbi câteva provincii, să plăteşti o sumă de câteva milioane, să declari încheiată afacerea şi să o iei de la capăt, nădăjduind că data viitoare vei avea mai mult noroc", însă, curând, urmau să fie aduşi cu brutalitate cu picioarele pe pământ.61 În ciuda agresivei propagande naziste care urma să înceapă – că

Franţa îşi va căpăta locul său de onoare în „Noua Europă” ce va fi condusă de către Germania –, nu s-a avut niciodată în vedere ca Franţa să fie altceva decât o altă satrapie a Reichului de 1.000 de ani, dar şi o sursă bogată de produse alimentare şi de mână de lucru aservită.

Întrucât Reynaud îşi dăduse demisia şi fusese închis în Germania, mareşalul Pétain a devenit preşedintele a ceea ce mai rămăsese din Franţa, conducând ţara dintr-un hotel din Vichy, o staţiune balneară din Auvergne, pe care germanii o capturaseră pe 20 iunie. Întâlnindu-se pe data de 10 iulie, în principala sală a clădirii Operei din oraş, *Assemblee Naţionale* (Adunarea Naţională) a votat – cu 569 de voturi pentru la 80 împotrivă şi 17 abţineri – dizolvarea celei de-a Treia

Republici, care urma să fie înlocuită cu un *Etat Français* (stat francez) condus de *le Marechal*. Ca ministru de Externe, Pétain l-a ales iniţial pe alunecosul fost prim-ministru, Pierre Laval. Un istoric rezuma situaţia astfel: „Cea de-a Treia Republică de dinainte de război a fost, pur şi simplu, întoarsă pe dos ca o haină veche, iar Noua Ordine a îmbrăcat-o fără nicio problemă”.62

Pe 19 iulie 1940, Hitler a numit nu mai puţin de 12 feldmareşali – Walther von Brauchitsch, Albert Kesselring, Wilhelm Keitel, Günther von Kluge, Wilhelm Ritter von Leeb, Fedor von Bock, Wilhelm List, Erwin von Witzleben, Walther von Reichenau, Erhard Milch, Hugo Sperrle şi Gerd von Rundstedt – pentru a marca victoria sa asupra Franţei.63 Aceştia reprezintă aproape jumătate dintre cei 26 de feldmareşali numiţi pe durata întregului regim nazist. Alţi 16 generali au fost promovaţi în grad în aceeaşi zi, inclusiv patru care au devenit mai apoi feldmareşali, şi anume: Georg von Kuchler, Paul von Kleist, Maximilian von Weichs şi Ernst Busch. Până atunci, bastonul de feldmareşal încrustat cu pietre preţioase fusese o privelişte rară în Germania; existau numai patru feldmareşali în viaţă, iar, dintre aceştia numai Göring era pe lista celor activi, Blomberg fiind obligat să demisioneze, iar ceilalţi doi – prinţul Rupprecht al Bavariei şi August von

Mackensen – făceau parte din „vechiturile” Marelui Război. (Numai cinci fuseseră numiţi în funcţie de-a lungul întregului război din 1914 – 1918.)

Cu siguranţă, victoria asupra Franţei, în numai şase săptămâni, era cea mai mare victorie din istoria Germaniei, şi merita, de aceea, să fie însemnată, însă înmulţirea bruscă a numărului feldmareşalilor activi, de la unul la 13, într-o singură zi, a avut efectul de a arunca în derizoriu statutul feldmareşalilor în Wehrmacht, reducându-le astfel autoritatea în faţa Führerului. Unul dintre cei onoraţi cu această demnitate, Wilhelm Keitel, era conştient de acest lucru, mărturisindu-i psihiatrului său de la Nürnberg că: „Nu aveam nicio autoritate.

Eram feldmareşal numai cu numele. Nu aveam nici trupe, nici autoritate, în afară de aceea de a îndeplini ordinele lui Hitler. Eram legat de el prin jurământ”.64 Este greu de crezut că Hitler nu ştia că poziţia sa de comandant suprem va fi consolidată prin numirea unui număr atât de mare de feldmareşali situaţi mai jos ierarhic decât el. Cu cât gloria era mai mult împărtăşită cu alţii, cu atât se reflecta, de fapt, mai cu putere asupra lui, căci, aşa cum scria Liddell Hart despre generalii lui Hitler: „Marea lor contribuţie la istorie a avut ca rezultat, în mod ironic, o mai mare slăbire a propriei lor poziţii. Hitler era cel care atrăgea privirile întregii lumi după un triumf, iar laurii încununau fruntea lui şi nu a lor”. 65

Explicaţii pentru căderea Franţei se pot găsi multe, unele dintre ele mergând înapoi până la dezbinarea naţională provocată de Afacerea Dreyfus, de la sfârşitul secolului al XIX-lea. „Era o perioadă de decădere, de decădere foarte profundă” – considera generalul Beaufre –, „provocată de excesul de efort din timpul Primului Război Mondial. Cred că sufeream de o boală, care nu e specifică Franţei, şi anume aceea de a ne fi considerat victorioşi şi de a crede că aveam dreptate şi că eram foarte deştepţi”. 66 De acea boală nu suferea numai Franţa – cu toate că tulpina ei avea o rezistenţă aparte –, pentru că britanicii eşuaseră, la rândul lor, în a pune efectiv în aplicare,

îndeajuns de devreme, noile teorii militare privind tehnica de război şi utilizarea tancurilor. Chiar şi în 1936, Alfred Duff Cooper, pe atunci secretar de stat pentru Război, îşi cerea scuze celor opt regimente de cavalerie ce urmau să fie mecanizate, spunând că era „ca şi cum ai cere unui mare interpret să-şi arunce vioara şi să se dedice în viitor gramofonului”.

Tragedia Marelui Război, în care Franţa pierduse, proporţional, mai mulţi oameni decât oricare altă ţară, explica, în mare măsură, soarta sa din 1940. Unul dintre motivele pentru care Gamelin era atât de dornic să ajungă la Linia Dyle-Breda – în ciuda sfatului câtorva dintre generalii lui de frunte – era tocmai acela că următorul război nu trebuia să se ducă din nou pe pământ francez. Faptul că, între 1914 – 1918, nu mai puţin de 1, 36 milioane de soldaţi francezi fuseseră ucişi şi 4, 27 milioane fuseseră răniţi, din totalul forţei mobilizate de 8, 41 milioane, însemna că, folosind cuvintele lui Beaufre, „Patriotismul… şi-a pierdut o bună parte din farmecul său”.67 Extrema polarizare din politica franceză, de-a lungul anilor 1930, în cursul cărora grupuri fasciste, precum Action Française, dădeau lupte de stradă împotriva celor din tabăra de stânga, a făcut ca la război să meargă, în 1939, o naţiune adânc scindată. Spears, care cunoştea ţara într-adevăr foarte bine, credea că „Întreaga clasă de mijloc precum şi cea aristocratică franceză. îi preferau pe germani propriilor lor comunişti şi cred că aceasta poate fi considerată o coloană a cincea puternică, ce a şi fost utilizată până la epuizare de către germani”.68 Pétain, Weygand şi Laval împărtăşeau, cu siguranţă, aceleaşi sentimente. Însă, pe termen scurt, neputinţa de a învăţa lecţiile războiului modern mecanizat – ilustrată de înfrângerea lui Corap de către Guderian, la Sedan – a fost aceea care a condus în mod direct la căderea Franţei.

Evident, naziştii vedeau căderea Franţei în termeni rasiali, ca o cedare a rasei mediteraneene şi latine în faţa superiorităţii rasei stăpânitoare ariene, cu toate că locul care le mai rămânea, din punct de vedere rasial,

britanicilor anglo-saxoni nu a fost niciodată explicat satisfăcător. Suspiciunea crescândă a lui Hitler că el, şi nu Manstein, se gândise la *Sichelschnitt* – „Manstein este singurul general care îmi înşel ege ideile", ar fi spus el în cadrul unei întâlniri cu militarii – a contribuit cu siguranţă la inducerea acelei trufii care-l va costa, în cele din urmă, războiul.69 Din păcate, Aliaţii tindeau, la rândul lor, să vadă căderea Franţei în termeni naţionali, dacă nu cumva chiar rasiali. O mare şi inutilă animozitate a fost ulterior provocată de atitudinea critică a britanicilor faţă de generalul Corap şi de către cea a francezilor faţă de evacuările din Dunkerque şi din Normandia. Francezii observau – şi nu chiar greşit – că britanicii adoptaseră o atitudine de superioritate faţă de ei în privinţa amplorii colaborării lor ulterioare cu cuceritorii germani. Cu toate acestea, cu greu ar fi putut exista relaţii anglo-franceze bune după 3 iulie 1940, când Churchill a îngăduit Marinei Regale să bombardeze flota guvernului de la Vichy la Oran, în Algeria, pentru a încerca să-i oprească înaintarea spre porturile franceze şi, astfel, o posibilă încorporare în Kriegsmarine.

Churchill însuşi, un francofil de-o viaţă, s-a ţinut departe de astfel de sentimente antifranceze. În 1942 se va plânge lui Sir Alan Brooke de atitudinea ministerului de Externe, subliniind faptul că Marea Britanie nu sprijinise reînarmarea Franţei în anii 1930, nu se reînarmase ea însăşi „şi, în sfârşit, târâse Franţa în război în condiţii proaste". Directorul operaţiunilor militare din Ministerul de Război, generalul-maior John Kennedy, remarca: „Există mult adevăr în aceste cuvinte şi ar trebui să ne aducem aminte de ele când suntem tentaţi să dăm vina pe francezi pentru căderea lor".70 Cu toate acestea, mult prea adesea britanicii au ignorat astfel de consideraţii.

Soarta Franţei, între capitularea ei din 22 iunie 1940 şi începutul eliberării din 6 iunie 1944 – Ziua Z –, a fost crudă şi umilitoare, însă ţara a scăpat cel puţin de ceea ce se numea *polonizare*, înfiorătoarea purificare etnică realizată de către Guvernământul General al lui Hans

Frank, în Polonia. Franţa era singura ţară căreia i se acordase şansa unui armistiţiu şi, înainte ca germanii să invadeze partea neocupată din Franţa, în noiembrie 1942, guvernul lui Pétain şi-a păstrat o bună parte din autonomie. Serviciile sale de contraspionaj chiar au executat 40 de spioni ai Abwehrului (Serviciul de Spionaj Militar al Germaniei) şi au reţinut alte câteva sute, patru cincimi dintre ei francezi.71 Cu siguranţă, în punctele-cheie, Franţa era condusă, în primul rând, de către ideologul Partidului Nazist şi ambasadorul Germaniei în Franţa, Otto Abetz, şi, în al doilea rând, de către guvernatorul militar german al Franţei, generalul Karl von Stulpnagel (al cărui văr, Otto, comanda Armata II), din Hotelul Majestic din Paris, însă statului-satelit de la Vichy i se acordase iluzia independenţei. Această situaţie a adus, însă, puţină alinare celor pe care guvernul autoritarist de-acolo le-a adus învinuirea pentru catastrofa din 1940, în primul rând socialiştilor, intelectualilor, protestanţilor, sindicaliştilor, profesorilor şi, în special, evreilor.

Guvernul de la Vichy a implementat măsuri antievreieşti înainte chiar ca acest lucru să fi fost cerut de către Berlin, în parte pentru „a păstra pentru el însuşi avantajele confiscării proprietăţii şi ale controlului refugiaţilor”.72 Cu toate că autorităţile de la Vichy au refuzat cererea germană ca evreii să fie constrânşi să poarte stele galbene, acestea au participat cu entuziasm la trimiterea evreilor nefrancezi în lagărele morţii – mai ales la Auschwitz – prin măsuri pentru care germanii, pur şi simplu, nu deţineau efectivele şi cunoştinţele despre zona respectivă pentru a le îndeplini.73 Regimul nu i-a deportat pe evreii francezi, cel puţin la început, mai ales dacă luptaseră în Marele Război. În Zona Ocupată, situaţia era mai rea, jandarmeria arestând atât evrei francezi, cât şi nefrancezi şi transportându-i, via Bordeaux, spre notoriul lagăr de tranzit din Drancy, în afara Parisului, şi spre Velodromul de Iarnă din interiorul oraşului, iar apoi spre o moarte aproape sigură în est, cu trenuri conduse de francezi şi cu logistică gestionată de poliţişti francezi şi de

fonctionnaires precum René Bosquet şi Maurice Papon. (Când erau prea puţini evrei pentru a justifica închirierea unui vagon, Papon semna pentru curse de taxi.) Deportarea la Auschwitz, în 1942, a 4.000 de copii evrei cu vârsta de doisprezece ani şi mai puţin, după ce fuseseră separaţi cu forţa de părinţii lor la Velodrom şi înfometaţi pentru o săptămână, a fost realizată nu de către Gestapo sau de către SS, ci de către aceiaşi jandarmi parizieni, acţionând la ordinele oficialilor francezi.

Cu toate că în jur de 77.000 de evrei francezi au murit în Holocaust, această cifră reprezenta 20% din numărul total al acestei populaţii, un procentaj mai mic decât al celorlalte ţări, precum Belgia, cu cele 24.000 de victime (40%), şi mult mai mic decât al Olandei, cu 102.000 (75%).74 Acest lucru avea mai puţin de-a face cu autorităţile, cât cu abilitatea evreilor de-a se ascunde într-o ţară, în mare măsură, rurală. Şi, adesea, refugiaţii din satele inaccesibile nu au fost denunţaţi autorităţilor. S-au înregistrat numeroase acte de eroism: profesori care falsificau acte pentru evrei, studenţi neevrei din Paris care purtau steaua galbenă în semn de protest sau preoţi catolici care îi protejau pe evrei, în ciuda relaţiilor apropiate dintre Biserică şi Guvernul de la Vichy.

Existau, de asemenea, şi francezi care colaborau de bunăvoie cu germanii – luând masa cu ei la restaurante precum Maxim's şi La Tour d'Argent – după cum erau alţii care se alăturaseră Rezistenţei. În jur de 30.000 de oameni au fost împuşcaţi ca ostatici sau *resistants* (luptători în Rezistenţă), iar 60.000 de neevrei francezi au fost deportaţi în lagăre de concentrare. Însă marea majoritate a francezilor au încercat, pur şi simplu, să-şi vadă de viaţă. Între 300.000 şi 400.000 de francezi s-au înrolat în diferite organizaţii militare şi în mişcări fasciste germane. Un număr semnificativ! Însă, cu toate acestea, ei constituiau doar 1% din întreaga populaţie franceză de 40 de milioane de oameni. „Trăiască ruşinoasa pace!" a fost rezumatul pe care l-a făcut Jean Cocteau viziunilor multora. Acestui fapt i s-a datorat faptul că Franţa a putut fi ţinută sub ocupaţie,

în 1941, cu numai 30.000 de soldaţi germani.75 De-a lungul primelor 18 luni de ocupaţie, niciun german nu a fost omorât cu premeditare de vreun francez în Paris şi a avut loc o singură demonstraţie patriotică în timpul căreia toţi cei 100 de participanţi au fost arestaţi. Toate instituţiile s-au redeschis – bineînţeles, în afară de Adunarea Naţională, a cărei clădire fusese transformată în sediul administraţiei germane şi pe care atârna un uriaş drapel care proclama victoriile Germaniei „pe toate fronturile".

„Am început să primesc politicieni, consilieri municipali, prefecţi, magistraţi", raporta la Berlin Abetz, în iunie 1940. „Din 50 de astfel de demnitari, 49 au venit pentru permisii speciale, de un fel sau de altul, sau pentru cupoane de benzină – iar cel de-al cincizecilea a vorbit despre Franţa". 76 Când intelectualii francezi vor lua în discuţie perioada ocupaţiei, ei nu vor face decât să atingă razant subiectul. „Ce-i răspunzi unui tânăr soldat german care-ţi cere, în mod politicos, să-l îndrumi spre o adresă?", întreba, de exemplu, Jean-Paul Sartre. E adevărat, au existat mici acte de rezistenţă, precum pictarea cozii unui câine în culorile tricolorului, iar, în decembrie 1940, un librar a fost arestat pentru că ar fi aşezat în vitrina magazinului, între câteva exemplare din *Les Miserables*, portretele lui Pétain şi Laval.77 Cu toate acestea, în mare, majoritatea francezilor s-au dedicat urmăririi intereselor lor materiale de moment, urând, cu siguranţă, Ocupaţia, însă nefăcând mai nimic pentru a-i grăbi sfârşitul. Iar acesta era exact lucrul de care germanii aveau nevoie.

Philippe Pétain însuşi era cel care făcea regimul de la Vichy respectabil. Cel mai controversat francez al secolului XX, acesta dispreţuise dintotdeauna politicienii, iar faptul că se hotărâse să intre el însuşi în politică, în 1940 – ipotecându-şi astfel reputaţia de neîmblânzit „cuceritor de la Verdun" pentru o situaţie politică ce evolua constant mai rapid decât puterile sale aflate în scădere puteau să cuprindă şi cu atât mai puţin să controleze – a reprezentat tragedia lui, dar şi cea a Franţei. Născut ţăran şi

ridicându-se în rândurile armatei franceze graţie unui talent real, Pétain fusese pe cale de a se retrage cu gradul de colonel la vârsta de 58 de ani, însă intervenise Marele Război, iar vârsta de 62 de ani îl găsea în postul de Comandant Suprem şi de Mareşal al Franţei. Cu toate că avusese comanda apărării Verdunului numai pentru primele două luni din cele zece de conflict, din februarie până în decembrie 1916, numele lui era sinonim cu cea mai mare victorie franceză – cu toate că, în mare măsură, una dezastruoasă pentru ţară – din respectivul război.

Chiar dacă octogenarul Pétain nu ar fi fost prea bătrân pentru postul de apărător al Franţei – începuse să uite, surzea şi obişnuia să aţipească –, totuşi nu avea nici cele mai elementare abilităţi politice necesare pentru acest rol. Spre exemplu, pe data de 17 iunie 1940, cu o zi înainte ca Franţa să capituleze, a reuşit să facă nu mai puţin de trei erori fundamentale: l-a arestat ilegal pe politicianul patriot Georges Mandel (care a fost eliberat ulterior), l-a numit pe colaboraţionistul Pierre Laval ca ministru de Externe (care a fost, mai târziu, demis) şi le-a ordonat trupelor franceze să predea armele în mijlocul unei ofensive majore, slăbindu-şi, în acest fel, propria poziţie de negociere în privinţa termenilor de încheiere a păcii. Pétain nutrea, în mod absurd, credinţa vană că el ar fi o Ioana d'Arc, ţinându-i chiar discursuri despre sfântă ofiţerului său britanic de legătură, în iunie 1940. Chiar şi în rarele ocazii când a reuşit, într-adevăr, să obţină o înţelegere rezonabilă pentru Franţa – ca atunci când s-a întâlnit cu Adolf Hitler la Montoire, în octombrie 1940, şi a refuzat să declare război Marii Britanii –, a fost incapabil să împiedice pozele care-l înfăţişau strângându-i mâna lui Hitler să facă ocolul lumii. Este adevărat că a păstrat deschise liniile de comunicare cu Aliaţii – primind inclusiv o ofertă de a părăsi Franţa în 1943 –, însă avea tendinţa de a fi de acord cu ultima persoană care-l vizita şi care, cel mai adesea, era un ultracolaboraţionist din propriul guvern, precum Laval sau amiralul Jean-François Darlan. Avea puţini prieteni adevăraţi şi, în ciuda nenumăratelor

sale iubite superbe, erau puţini oameni în jurul lui care-i dădeau sfaturi nepărtinitoare. Cu toate că era întotdeauna dificil să păstrezi regimul de la Vichy neutru între puterile Axei şi cele Aliate, Pétain a ţinut cont de părerea naziştilor mult mai mult decât era nevoie, scriindu-i scrisori linguşitoare lui Hitler despre „noua speranţă" pe care victoriile Wehrmachtului o ofereau pentru Noua Europă. Dacă ar fi fugit în nordul Africii cu puternica flotă franceză, ar fi putut să transforme în curând poziţia Axei în Libia într-una de neapărat, iar germanii ar fi fost nevoiţi să crească, în 1940, numărul de divizii necesar pentru a anexa Franţa neocupată, aşa cum au fost constrânşi să o facă după invazia Aliaţilor în nordul Africii, din noiembrie 1942.

Cu toate că era puţin probabil ca un soldat bătrân să conducă o mişcare adevărată de renaştere naţională, ceea ce s-a numit *la Révolution Naţionale* a sfârşit într-un banal autoritarism reacţionar. Guvernul lui Pétain a ghilotinat-o pe Marie-Louise Giraud pentru că făcuse avort, aceasta fiind ultima femeie supusă unei asemenea pedepse în Franţa. Cu toate acestea, Mareşalul era un personaj foarte popular – pe străzile Parisului au ieşit mai mulţi francezi pentru a-l ovaţiona când a vizitat Notredame, în aprilie 1944, decât atunci când de Gaulle va ajunge în acelaşi loc, patru luni mai târziu –, cu toate că reputaţia lui avusese de suferit din cauza faptului că rămăsese în funcţie după ce germanii capturaseră Vichy-ul, în 1942.

Cu toate acestea, ceea ce submina Guvernul de la Vichy – care nu era un „regim" propriu-zis, ci guvernul legal constituit al Franţei neocupate – şi, dimpotrivă, îl va ajuta pe de Gaulle la Londra, mai mult decât orice altceva, înainte de Ziua Z, a fost recrutarea obligatorie a 650.000 de muncitori francezi care să muncească în fabricile germane, în 1943. Mult urâtul *Service de Travail Obligatoire* (Serviciu de muncă obligatoriu) a fost pus în aplicare cu forţa de grupuri de presiune, iar mulţi dintre cei care au refuzat să-l presteze au fost constrânşi să intre în Rezistenţă (cunoscută la ţară sub numele de Maquis),

iar pe francezii liberi aproape că i-a lipsit de opţiuni care erau şi aşa reduse. „În general, majoritatea muncitorilor francezi nu erau deranjaţi că lucrează pentru Germania” – concluziona un istoric – „atâta timp cât nu erau obligaţi să meargă în Germania”. 78 Înainte de a fi arestaţi, mulţi au fugit. Adeseori nu germanii au fost aceia care au dat Rezistenţei cele mai grele lovituri, ci forţa paramilitară a lui Joseph Darnard de la Vichy – Miliţia.79 Ca şef de stat, Pétain trebuia să-şi asume întreaga responsabilitate pentru torturile şi masacrele comise de către detaşamentele morţii formate de Miliţie în neîndurătorul lor război civil împotriva Rezistenţei. Unul dintre comandanţii acestor detaşamente, Joseph Lecussan, ţinea o stea a lui David în portmoneul său, făcută din pielea unui evreu, iar, în iulie 1944, a arestat 80 de evrei şi a dat ordin ca aceştia să fie aruncaţi într-un puţ şi îngropaţi de vii sub saci de ciment. Pétain i se plângea constant lui Laval despre astfel de orori, însă plângerile erau făcute doar pentru a fi consemnate şi, cu siguranţă, nu a întreprins nimic pentru a pune capăt atrocităţilor.

Guvernul de la Vichy a încarcerat 70.000 de suspecţi „duşmani ai statului” (mai ales refugiaţi care fugeau de nazişti), a dat afară 35.000 de funcţionari pe motive politice şi a chemat în judecată 135.000 de francezi. „Nu a existat nicio altă ţară ocupată, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, care să contribuie mai mult la eficienţa iniţială a conducerii naziste în Europa decât Franţa”, este aprecierea unui distins istoric.80 Au existat milioane de francezi care s-au adaptat fiecare în felul lui la Noua Ordine Europeană a lui Hitler, în circumstanţe variind de la cooperare rezervată şi compromis până la cooperare făţişă, însă, aşa cum sublinia un scriitor britanic: „Noi, cei care nu am cunoscut foamea, nu ne putem închipui cum poate slăbi şi stăpâni stomacul pe cineva”.81 Nu putem şti cum s-ar fi comportat britanicii în aceleaşi circumstanţe şi – ceea ce este tragic – se pare că natura umană este în aşa fel plămădită încât fiecare popor are destui neadaptaţi, fanatici, sadici şi ucigaşi dispuşi să conducă lagăre de

concentrare. Acei câţiva evrei care trăiau în insulele din Canalul Mânecii – singurul teritoriu aparţinând Coroanei Britanice care a fost sub ocupaţia germanilor în timpul războiului – au fost trimişi în camere de gazare, iar localnicii au cooperat cu autorităţile de ocupaţie, cu toate că atitudinea lor – date fiind lipsa de alternativă reală şi ordinele din Londra de a nu opune rezistenţă – nu poate fi în niciun fel considerată identică cu ceea ce milioanele bune de britanici ar fi putut face după o invazie. „Unii oameni s-au comportat bine, alţii rău" – scria Simone Weil, care a supravieţuit Auschwitz-ului la vârsta de 16 ani –, „mulţi [erau] buni şi răi în acelaşi timp". Iar mulţi alţii – niciuna, nici alta. Pentru fiecare sfânt şi pentru fiecare păcătos, exista o duzină de şovăielnici. În Franţa apăruse un cod de comportament în care era considerat a fi în mare măsură acceptabil să bei cu germanii într-un bar, spre exemplu, însă nu şi acasă, şi să-i înşeli din punct de vedere financiar, însă nu atât de mult încât comunitatea din care făceai parte să sufere mai târziu din cauza acestui lucru.

Unul dintre cei care s-au comportat bine a fost Jean Moulin, prefect al oraşului Chartres în 1940, care a trecut la crearea unui Conseil National de la Resistance (Consiliul Naţional al Rezistenţei), o organizaţie-umbrelă pentru – altfel – disparatele grupuri antinaziste din Franţa, organizaţie acoperind aproape întreg spectrul politic. Crescând sub influenţa stângii anticlericale, Moulin, care, la un moment dat, era cel mai tânăr prefect din Franţa, a îmbrăţişat, cu toate acestea, gaullismul, în 1943. În circumstanţe rămase încă neclare, o întâlnire a Consiliului în casa unui medic din suburbia Caluire din Lyon a fost dată în vileag pe 21 iunie 1943, iar chipeşul, curajosul şi charismaticul tânăr Moulin a fost prins şi apoi torturat până la moarte de către Klaus Barbie, omul Gestapoului.82 A murit fără să dezvăluie vreo informaţie şi, cu toate că trupul lui nu a fost niciodată găsit, cenuşa care se credea că-i aparţine a fost îngropată, în 1964, în Pantheonul din Paris, lângă cei mai mari eroi ai Franţei.

Partidul Comunist – care ar fi putut tot atât de bine să-l trădeze pe Moulin pentru apostazia lui – a început să opună rezistenţă germanilor numai după ce Hitler a invadat Rusia, în iunie 1941, însă membrii lui s-au dovedit a fi adevăraţi *resistants* datorită devotamentului şi structurii celulare a organizaţiilor lor, care deja exista. Aceştia avuseseră dintotdeauna propria agendă de interese politice, în care alungarea naziştilor era numai prima etapă. După căderea Parisului, ei şi-au concentrat eforturile asupra planurilor de a pune mâna pe putere şi chiar au asasinat alţi *resistants* anticomunişti, a căror popularitate locală considerau că le-ar putea pune în pericol succesul. Când, în 1945, armata franceză se afla pe urmele Wehrmachtului prin Alsacia ajungând tocmai până în Bavaria, Partidul Comunist Francez a aşteptat apelul lui Stalin pentru a participa la luptă, ceea ce – pentru variate motive strategice care au de-a face cu infiltrarea sovietică în estul Europei – nu s-a mai petrecut.

Un mare număr de francezi şi-au trădat ţara pentru ceea ce pare să ţină de simple raţiuni financiare. Când 600 de cutii de documente capturate de la Abwehr au fost, în cele din urmă, făcute publice de către autorităţile franceze, în 1999, a devenit limpede că, în jur de câteva mii de francezi fuseseră dispuşi să-i spioneze nu numai pe străini, ci şi pe proprii concetăţeni pentru sume de bani relativ mici (cu toate că unii puteau să câştige până la 10.000 de franci pe lună).83 Printre ei se găsea câte o coafeză, un actor, un administrator de bordel, un pilot al Liniilor Aeriene Franceze şi un magician; figuri chiar şi mai mărunte includeau, spre exemplu, o femeie care pentru un mic stipendiu lunar îngăduia, pur şi simplu, Abwehrului să-i folosească cutia poştală. În plus, zeci de mii de denunţuri anonime au fost trimise către Gestapo, adesea pentru a regla conturi mai vechi sau cu speranţa de a şterge datorii financiare ori, foarte adesea, din pură şi inexplicabilă răutate, susţinând că ar exista legături cu Rezistenţa cu dovezi palide sau chiar fără dovezi. Acestei perioade i s-a dat denumirea de Războiul Franco-Francez

şi nu are un echivalent în alte ţări, în afară, poate, de o Iugoslavie sfâşiată din punct de vedere politic. „În vreme ce alţii s-au unit pentru a lupta împotriva lui Hitler” – scria cel mai mare istoric al regimului de la Vichy despre olandezi, polonezi şi norvegieni –, „francezii s-au luptat unii cu alţii”.84

La Vichy, anglofobia atinsese, de asemenea, cele mai înalte cote de la Războaiele Napoleoniene încoace. Forţa Aeriană a Vichy-ului a bombardat chiar Gibraltarul, în iulie şi septembrie 1940, iar ministrul Marinei, amiralul Jean-François Darlan, îşi exprima constant dorinţa personală de a porni la război împotriva Marii Britanii. Au existat nu mai puţin de 14 înfruntări în care francezii şi britanicii s-au angajat militar unii împotriva altora, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, în locuri foarte îndepărtate, precum Dakar şi Madagascar, Siria şi, desigur, Oran. Exista o anumită justificare pentru această ură – 150.000 de soldaţi morţi şi aproape tot pe atâţia civili francezi în cel de-al Doilea Război Mondial, iar două treimi dintre ei au pierit în urma acţiunii militare aliate. Numai raidurile aeriene „care să pregătească” Normandia pentru invazia din 1944 au omorât zeci de mii de civili.

„Mai puţin zahăr în cafeaua lor şi mai puţină cafea în ceştile lor”, credea André Gide despre concetăţenii lui, „e singurul lucru pe care-l vor băga de seamă”. Era adevărat că hrana şi ameninţarea foametei au jucat un rol central în timpul „anilor întunecaţi” de ocupaţie ai Franţei. Germania a rechiziţionat jumătate din întreaga hrană produsă în Franţa, între anii 1940 şi 1944, iar, în unele domenii de producţie – mai ales la carne şi vin – chiar şi mai mult. În jur de 80% din carnea care ajungea în Paris era efectiv confiscată şi sunt înregistrate incidente în care 2000 de oameni se aşezau la rând, de la 3 dimineaţa, pentru a cumpăra numai 300 de porţii, câte erau pe stoc. Grupurile infracţionale pariziene se dădeau drept oameni ai Gestapoului pentru a smulge de la compatrioţii lor hrană şi combustibil, iar fiica unui judecător s-a măritat chiar cu un ţăran din Loire, „fiind ispitită de cotletele lui de porc şi de

tocăniţă”.85 *La France eternelle*.

Cu 1, 5 milioane de prizonieri de război francezi lucrând de ani de zile în afara ţării (mai ales în fabricile germane), soldaţii Wehrmachtului – a căror prezenţă *in situ* părea probabil să ţină pentru totdeauna – le fermecau pe sentimentalele vânzătoare, barmaniţe şi cameriste pe care le întâlneau în cale; şi, în plus, între 1940 şi 1944 s-au petrecut numeroase „colaborări la orizontală”, în urma cărora au rezultat în jur de 200.000 de copii. (Având în vedere ruşinea suferită de mame în numeroase astfel de comunităţi, această cifră trebuie să reprezinte o infimă fracţie a legăturilor sexuale care s-au consumat fără astfel de consecinţe vizibile.) În timpul potopului posteliberare, în care s-au înregistrat acte de răzbunare împotriva colaboraţioniştilor – perioadă cunoscută sub denumirea de *l’epuration* –, femeile care erau acuzate de a se fi culcat cu germani erau umilite în public – li se rădea părul de pe cap, erau mânjite cu noroi şi uneori chiar linşate – la-ndemâna unor mulţimi de ipocriţi îngâmfaţi care aproape toţi făcuseră ei înşişi propriile compromisuri cu duşmanul, pe parcursul anilor precedenţi.

În Belgia, „puternicele forţe ale lumii politice şi ale societăţii belgiene – liderii politici, cei mai mari industriaşi, Biserica Catolică, elitele din justiţie şi administraţie şi chiar birocraţiile sindicale – au evitat atât colaborarea, cât şi rezistenţa”.86 Numai o minoritate redusă de belgieni – condusă de Leon Degrelle, din cadrul mişcării reziste – au lucrat în calitate de colaboraţionişti pentru nazişti. Însă, nici regiunea însăşi nu se preta la o rezistenţă activă, aşa cum pădurile şi dealurile din sud-estul Franţei îi ajutau pe cei din Maquis. Cu toate că au existat *resistants* belgieni foarte curajoşi, în mare „vieţile celor mai mulţi dintre belgieni au fost mai puţin remarcabile şi mai puţin eroice”.87 În mare parte, oamenii au fost de acord ca regele lor să încerce o coabitare, în 1940, după cum au fost de acord cu eliberarea aliată din 1944.

Danemarca a avut, la rândul ei, luptători curajoşi în rezistenţă, iar între 28 septembrie şi 9 octombrie 1943 mai

mult de 7.000 de evrei danezi au fost trimişi cu feribotul în Suedia neutră, scăpând astfel de Holocaust. (Motivul pentru care nu a fost vorba de mai mulţi era acela că danezii restricţionaseră emigraţia evreilor germani în anii 1930 şi le închiseseră, de fapt, graniţa în 1938.) Ocupaţia germană a Danemarcei a părut mai uşoară nu numai ca rezultat al conştientizării unei etnicităţi comune, ci „şi datorită faptului că germanii nu doreau să perturbe fluxul vital de hrană dinspre fermele daneze spre stomacurile germane".88 Danemarca producea 15% din rezervele de alimente ale Reichului, iar ordinea întregului sistem nu avea nevoie de un corp de supraveghere mai mare de 215 oficiali germani.

Când Weygand prezicea că Marea Britanie va sfârşi cu gâtul sucit ca un pui de găină, Germania părea a fi câştigat din toate punctele de vedere războiul. Însă, pe data de 18 iunie, pentru a contracara panica provocată de veştile ce urmau să apară despre armistiţiul francez, Churchill rostea unul dintre cele mai emoţionante discursuri din timpul războiului: „Să ne concentrăm, aşadar, asupra datoriilor noastre" – declara el în faţa Camerei Comunelor – „pentru a face posibil ca, într-o zi, dacă Imperiul Britanic şi Commonwealth-ul său vor mai rezista pentru încă o mie de ani, oamenii să poată spune: «Acesta a fost momentul lor de glorie!»". De fapt, ceea ce el numea „Imperiul Britanic şi Commonwealth-ul" au mai durat, oficial, numai 26 de ani, însă cuvintele lui Churchill vor răsuna prin veacuri atâta timp cât limba engleză se va mai vorbi. Odată ce soarta Franţei fusese pecetluită, ochii lumii s-au întors asupra Marii Britanii pentru a vedea dacă aceeaşi întindere de apă de 33, 7 kilometri care o salvase de la invazie în faţa lui Filip al II-lea, a lui Ludovic al XIV-lea, a lui Napoleon şi în faţa Kaiserului ar mai putea să o salveze acum încă o dată.

Capitolul 3

Insula ultimei speranţe *iunie 1940-iunie 1941*

Acum nu mai există decât Istoria şi Anglia. T.S. Eliot, *Little Gidding*, iulie 1941

„Între iunie 1940 şi iunie 1941, britanicii” – scrie un istoric – „au fost complet singuri” 1 E limpede, însă, că ei nu erau chiar atât de singuri, având în spatele lor atât uriaşele resurse ale Commonwealth-ului şi ale Imperiului Britanic, cât şi alianţa cu Grecia. Cu toate acestea, pe teritoriul Marii Britanii – spre deosebire de ceea ce se întâmpla în aer şi pe apă – foarte puţine lucruri puteau fi puse în calea unei debarcări germane, dacă aceasta s-ar fi produs în 1940.

Cu toate că a fost nevoit să lupte în alegerile din noiembrie 1940 susţinând un program semiizolaţionist şi să le promită părinţilor americani în Boston, pe 30 octombrie, că: „Am mai spus acest lucru şi înainte şi îl voi mai spune mereu: băieţii voştri nu vor fi trimişi în niciun război în afara ţării”, preşedintele Roosevelt a reînarmat, în mare măsură, armata britanică după Dunkerque, a trimis mesaje foarte încurajatoare lui Churchill, prin confidentul său, Harry Hopkins, a pus la dispoziţie 50 de distrugătoare pentru Marina Regală în timpul alegerilor şi a făcut presiuni pentru trecerea Legii Lend-Lease (Împrumut şi închiriere) până ce, în cele din urmă – şi cu un vot foarte strâns – a fost aprobată, pe data de 11 martie 1941. Într-un discurs ţinut la Charlottesville, Virginia, pe 10 iunie 1941, Roosevelt a susţinut foarte clar faptul că va pune armament la dispoziţia ţărilor democratice, iar programul Împrumut şi închiriere a îngăduit Americii să furnizeze Marii Britanii şi, mai târziu, ţărilor aliate materiale de război. Congresul a alocat 7 miliarde de dolari pentru acest lucru în 1941, urmaţi de 26 de miliarde, în 1942, pentru ca, în total, 50 de miliarde de dolari să fie date în baza programului pentru 38 de ţări, dintre care mai mult de 31 de miliarde Marii Britanii. Toate acestea au permis Statelor Unite să-şi extindă masiv implicarea în război, fără a interveni direct din punct de vedere militar.

S-a aflat că, imediat după Dunkerque, Anthony Eden şi noul şef al Statului-Major General Imperial, Sir John Dill, s-au reunit într-o reuniune secretă într-o cameră de hotel

din York, reuniune la care au participat şi ofiţerii superiori ai formaţiunilor militare cantonate în nordul Angliei. Secretarul de Război a întrebat dacă „se putea conta pe trupele aflate sub comanda lor, pentru a continua lupta în orice circumstanţe”. Generalul de brigadă, medaliat cu Crucea Victoria, Charles Hudson, îşi amintea că: „S-a stârnit un murmur care se putea aproape auzi de jur-împrejurul mesei. Ne părea ceva incredibil, aproape o impertinenţă, ca o astfel de întrebare să ne fie pusă tocmai nouă”. Eden a explicat că, în circumstanţele preconizate de guvern, „ar fi cu siguranţă nechibzuit să arunci în luptă, într-un efort inutil de a salva o situaţie fără speranţă, oameni prost înarmaţi împotriva unui duşman bine aşezat în Anglia”.2 Se pare că ar fi putut lupta pe plaje, însă nu atât de departe spre nord, până în York.

Întrebarea suplimentară pe care Eden şi Dill au pus-o ofiţerilor a fost: „Dacă, cerându-li-se acest lucru, trupele noastre s-ar îmbarca într-un port din nord – să spunem, Liverpool, atâta timp cât încă mai e în mâinile noastre – pentru a fi retrase în să spunem, Canada? Fără un astfel de nucleu de trupe antrenate din ţara natală, politica declarată a premierului de a continua lupta de peste ocean ar fi infinit mai dificilă”. Hudson relata că devenise rapid foarte clar faptul că ofiţerii erau cu toţii cam de aceeaşi părere. În vreme ce printre ofiţerii de carieră, proporţia celor care ar fi răspuns chemării ar fi fost mare, iar dintre subofiţerii de carieră şi dintre bărbaţii care nu erau căsătoriţi aproape la fel de importantă, „Cu toate acestea, nimeni nu a îndrăznit să estimeze vreo proporţie dintre acei ofiţeri şi bărbaţi care îşi oferiseră serviciile numai pentru război; o proporţie mai mică de bărbaţi neînsuraţi ar fi putut să răspundă apelului, însă marea majoritate a acestora ar fi insistat fie să continue lupta în Anglia, aşa cum şi-ar fi dorit, fie să-şi asume riscurile, în ciuda oricăror consecinţe”. Eşaloanele superioare ale armatei britanice erau, de aceea, de părere că majoritatea trupelor lor vor refuza să se îmbarce pentru Canada, pentru a continua lupta din afara ţării, tot aşa cum, pentru acelaşi motiv,

numeroşi francezi nu se îmbarcaseră mai devreme, în acea lună, cu destinaţia Marea Britanie. De aceea, era cu atât mai vital, înainte de toate, să se prevină debarcarea germanilor.

Cu toate că rezervele de aur ale Marii Britanii fuseseră transferate în Canada şi fuseseră făcute planuri de evacuare pentru familia regală, pentru Cabinet şi, în cele din urmă, pentru ce va mai fi rămas din Marina Regală care să-i urmeze, nu era o certitudine că floarea politicii britanice va fi primită cu braţele deschise de către toţi nord-americanii. Veşnic loiala Canadă era un aliat de nădejde, desigur, însă, pe data de 27 mai 1940, secretarul personal al lui Churchill, John „Jock" Colville, îşi nota în jurnal că ambasadorul britanic la Washington, lordul Lothian, trimisese o telegramă, în acea după-amiază, ca să comunice faptul că preşedintele Roosevelt îi spusese că, „în măsura în care marina nu suferă pierderi, vom continua războiul din Canada; însă face strania sugestie ca sediul guvernului să fie în Insulele Bermude şi nu la Ottawa, întrucât republicilor americane le-ar displăcea ideea ca monarhia să funcţioneze de pe continentul american!" 3 (Churchill şi Roosevelt se vor înfrunta în privinţa conceptului de monarhie mai târziu, în timpul războiului, cu referire la

Italia, când Churchill se va dovedi a fi un monarhist tot atât de înflăcărat pe cât era FDR republican până în măduva oaselor.)

În ciuda acestui mesaj descurajant, însă, două săptămâni mai târziu, pe 11 iunie 1940, Statele Unite au transferat spre Marea Britanie – din motive legale şi politice, transferul s-a făcut via US Steel Corporation – 500.000 de carabine Enfield cu 129 de milioane de încărcătoare, 895 de tunuri cu calibru de 75 mm şi un milion de încărcătoare, mai mult de 80.000 de mitraliere, 316 mortiere, 25.000 de puşti automate Browning şi 20.000 de revolvere cu muniţia aferentă. Acest transfer a ajutat la înarmarea Gărzii Naţionale şi a acelor membri ai armatei regulate care se întorseseră de la Dunkerque fără

armamentul din dotare. În plus, au ajuns şi 93 de bombardiere uşoare Northrop şi 50 de bombardiere în picaj Curtiss-Wright, avioane care vor fi curând folosite pentru a ataca navele şi barjele germane pregătite pentru invazie. În preajma lunii februarie 1941, Statele Unite expediaseră pe apă mai mult de 1, 35 de milioane de carabine Enfield şi, aşa cum precizează istoricii armatei SUA, acest lucru „a condus la un serios deficit de arme pentru antrenamentul forţelor americane mult mai numeroase, mobilizate după Pearl Harbor".4

În complicatul vârtej de furie şi de resentimente care alcătuia filosofia politică a lui Adolf Hitler, ura împotriva Marii Britanii abia dacă se simţea, cel puţin până ce britanicii se vor comporta atât de „ilogic" încât să-i refuze oferta de pace, aruncată la propriu peste ţară, la mijlocului lui iulie 1940, sub forma unui manifest şi intitulată „Un ultim apel la raţiune". Nimic din canonul naţional-socialist nu prevedea un război împotriva camaradului Reichului, Imperiul Anglo-Saxon, iar referinţele din *Mein Kampf* la britanici erau, în general, cât se poate de măgulitoare. „Cât de greu este să depăşeşti Anglia" – scria Hitler – „noi, germanii, am învăţat această lecţie suficient de bine… Eu, ca bărbat cu sânge german, aş prefera, în pofida oricărui lucru, să văd India mai degrabă sub dominaţie britanică decât sub oricare alta". 5 În contrast vădit cu percepţiile stereotipurilor naţionale, când venea vorba de viitoarea invazie, britanicii erau cei de o eficienţă neîndurătoare, pe când germanii încercau să o scoată cumva la capăt, la voia întâmplării. Întrucât ideologia nazistă nu reclama invazia Marii Britanii – aşa cum o făcea în cazul Poloniei, din motive de rasă, al Franţei, din motive revanşarde şi, eventual, a Rusiei, pentru Lebe*nsraum* –, naziştii, împreună cu OKW-ul, nu au reuşit să planifice coerent Operaţiunea Leul-de-mare.

Chiar şi în timpul campaniei împotriva Franţei, Hitler vorbea despre „admiraţia sa faţă de Imperiul Britanic, despre necesitatea existenţei sale şi despre civilizaţia pe care Marea Britanie a adus-o în lume", spunând despre

măsurile „dure” pe care Anglia le folosise pentru crearea imperiului că: „Acolo unde există planificare, mai zboară aşchiile”.6 Şi continua, spunându-le ofiţerilor săi de stat-major, generalului Rundstedt, generalului Georg von Sodenstern şi colonelului Günther Blumentritt că englezii constituiau un element de stabilitate esenţial în lume – alături de Biserica Catolică – şi că ar oferi trupe Marii Britanii pentru a o ajuta să-şi păstreze coloniile. De aceea, nu este de mirare că nu s-a străduit prea mult pentru a transforma Operaţiunea Leul-de-mare în realitate. „A manifestat puţin interes pentru planuri” – îşi amintea Blumentritt după război – „şi nu a făcut niciun efort pentru a grăbi pregătirile. Ceea ce era în completă contradicţie cu comportamentul său obişnuit”. 7 Atitudinea sa de oscilare între dragoste şi ură faţă de Marea Britanie – amintind, în mod curios, de aceea a Kaiserului Wilhelm al II-lea – este evidentă şi în *Mein Kampf* şi explică în parte lipsa sa de interes în planificarea invaziei din 1940.

Un indiciu al gradului de improvizare al planurilor naziste pentru subjugarea Marii Britanii este furnizat în *Sonderfahndungsliste G.B.* (Lista specială de căutare pentru Marea Britanie), concepută de către Walter Schellenberg, şeful unităţii de contraspionaj din cadrul Direcţiei Securităţii Reichului, Reichssicherheitshauptamt (Oficiul Central al Securităţii

Reichului, sau RSHA). Acest document, cunoscut sub numele de „Cartea Neagră”, conţinea numele a 2 820 de britanici şi de exilaţi europeni care urmau să fie „puşi sub arest preventiv” după invazie. În mod evident, îl includea pe Churchill – a cărui adresă era trecută în Westerham, Kent, ca şi cum acesta ar fi aşteptat în linişte acolo venirea germanilor –, însă şi scriitori precum H.G. Wells, E.M. Forster, Vera Brittain şi Stephen Spender. (Când, după război, listă a fost publicată, una dintre personalităţile menţionate, scriitoarea Rebecca West, îi telegrafia altui scriitor, Noel Coward, pentru a-i spune: „Dragul meu, iată *oamenii* alături de care ar fi trebuit să murim!”) Însă Cartea Neagră fusese depăşită înainte chiar de a fi

tipărită: Sigmund Freud şi Lytton Strachey muriseră amândoi, ultimul cu opt ani înainte; apoi, îi includea pe unii care nu mai trăiau în Marea Britanie, precum Aldous Huxley, care se mutase deja în America din 1936; colonelul Kenneth Strong, fostul ataşat militar la Berlin, era trecut ca făcând parte din marină. Atitudinea germanilor faţă de neutralitate poate fi văzută în includerea pe listă a câtorva jurnalişti americani care lucrau în Londra. Spre ruşinea lor, George Bernard Shaw şi David Lloyd George nu figurau pe listă, tocmai datorită declaraţiilor publice pe care le făcuseră în favoare păcii, după ce războiul începuse. Ar fi scăpat de o soartă crudă: omul care ar fi urmat să fie responsabil de comanda celor şase *Einsatzkommandos* (grupuri de acţiune), cu bazele în Londra, Birmingham, Bristol, Liverpool, Manchester şi Edinburgh, colonelul SS profesor doctor Frank Six, va fi pus sub acuzare pentru crime de război comise în URSS.

Dacă, odată cu venirea la putere în 1933, Hitler ar fi lansat producţia de bombardiere grele cu rază lungă de acţiune, ar fi fabricat mai multe avioane de luptă decât a făcut-o şi ar fi antrenat Wehrmachtul pentru operaţiuni amfibii, dacă nu şi-ar fi dispersat forţele navale la invadarea Norvegiei şi dacă ar fi atacat mult mai devreme pentru a-şi asigura luni întregi de vreme bună în Canal, atunci Operaţiunea Leul-de-mare (care a reprezentat mereu un risc) ar fi avut şanse mult mai mari de succes. Dacă ar fi debarcat un număr însemnat de trupe aeropurtate bine dotate pe marile aerodromuri britanice din sudul Angliei, în timpul operaţiunilor premergătoare Bătăliei pentru Anglia, cu toate că o asemenea operaţiune ar fi fost, fără îndoială, riscantă, ar fi putut, totuşi, să aibă câştig de cauză. Însă, aşa cum observa Eden cu pertinenţă după război, „Dacă te gândeşti bine, am avut nevoie de patru ani de uriaş efort, având toate resursele Statelor Unite în spatele nostru, pentru a ne pregăti pentru invadarea Franţei, astfel încât este greu de înţeles cum ar fi putut Hitler să găsească resursele pentru a se replia rapid ca să atace Marea Britanie”.8

Aşa cum stăteau lucrurile, însă, luat prin surprindere de succesele sale din Franţa, din mai şi iunie 1940, Hitler a pierdut timp preţios cu zboruri de agrement peste teatrele de război din Marele Război şi spre Paris – avea în comun cu Turnul Eiffel acelaşi an de naştere: 1889 –, pentru a se retrage apoi la Berghof, refugiul său alpin din Berchtesgaden, indiciu clar al faptului că, în adâncul său, nu mai era cu adevărat interesat de următorul pas necesar. „Britanicii au pierdut războiul, însă nu o ştiu” – îi spunea lui Jodl la Compiègne pe 22 iunie – „dar trebuie să li se acorde timp, şi-şi vor da seama”. Cu siguranţă, n-ar fi avut cum să citească discursurile primului lor ministru. Între timp, britanicii au folosit acele preţioase săptămâni pentru a-şi întări escadrilele şi a-şi fortifica aerodromurile.9 Lordul Beaverbrook, în calitate de ministru al producţiei de avioane, a reuşit să tripleze rata de producţie pe parcursul anului 1940, în vreme ce germanii nu au făcut decât să şi-o dubleze pe-a lor.10

Faptul că Hitler se înşela asupra ministeriatului lui Churchill şi asupra stării de spirit a britanicilor ar fi trebuit să-i fi devenit evident pe 3 iulie, după scufundarea unei părţi din flota franceză de către Marina Regală la Oran (numit şi Mers-el-Kébir), în Algeria, şi cu atât mai mult pe 22 iulie, când lordul Halifax a respins oferta de pace pe care Hitler o făcuse la Teatrul de Operă Kroll din Berlin, trei zile mai devreme. Caracterul fratricid al acţiunii din Oran a fost scos în evidenţă de faptul că tocmai comandantul flotei guvernului de la Vichy, amiralul Marcel Gensoul, condusese, la începutul războiului, o forţă din care făcuse parte HMS *Hood*, una dintre navele care vor trage asupra flotei sale la Oran, şase luni mai târziu, şi vor omorî 1 297 de marinari francezi, scoţând din funcţiune trei dintre cele patru nave principale franceze staţionate acolo.

Cu siguranţă că OKW-ul concepea deja planuri pentru Leul-de-mare, însă acest lucru nu făcea decât să scoată în evidenţă cât de diferit vedeau operaţiunea Wehrmachtul, Luftwaffe şi Kriegsmarine. În vreme ce

Franz Halder şi armata germană doreau să traverseze Canalul „ca şi cum ar traversa un râu pe un front larg”, cu 13 divizii care să ia cu asalt cei 305 kilometri dintre Ramsgate şi Lyme Regis, pierderile amiralului Raeder din Norvegia l-au convins pe acesta că numai un front mult mai îngust – între Folkestone şi Eastbourne – ar putea fi deschis, lucru pe care Halder îl considera „sinucidere curată”. Între timp, Göring se lăuda că RAF-ul putea fi zdrobit relativ uşor, permiţând astfel o traversare cu mult mai uşoară. Ceea ce nimeni nu punea sub semnul întrebării era faptul că, înainte ca vreo invazie să poată fi lansată, trebuia asigurată superioritatea aeriană totală asupra sudului Angliei, lucru care putea să fie mai apoi transformat într-o supremaţie navală, odată ce flota britanică va fi fost îndepărtată de coastele de sud prin dezlănţuirea unui bombardament în picaj al avioanelor germane, aşa cum acţiunea din Norvegia arătase că e posibil.

În ciuda succeselor de netăgăduit ale Luftwaffe din Polonia, Norvegia, Franţa şi din Benelux, acestea fuseseră obţinute numai pentru că Luftwaffe jucase rolul de braţ aerian înarmat al Blitzkriegului, având elementul-surpriză de partea ei, fiind aproape de bazele de decolare şi acoperind zone care urmau să fie, în scurt timp, ocupate de către Wehrmacht. În bătălia pentru Marea Britanie, însă, Luftwaffe acţiona pe cont propriu, bombardierele în picaj Stuka zburând la orizontală cu viteze mult mai mici decât atunci când se aflau în picaj, deasupra unui teritoriu inamic, departe de bazele lor, şi unde elementul-surpriză se afla de partea RAF-ului, datorită unei invenţii întâmplătoare, create cu numai un deceniu înainte, care purta numele de radar.

Prima fază a bătăliei a început pe 10 iulie, cu bombardarea sistematică a flotei britanice comerciale şi a instalaţiilor portuare. Chiar şi numai acest lucru arată cât de necoordonate erau planurile germane, pentru că, de multe ori, Luftwaffe bombarda porturile şi aerodromurile de care Wehrmachtul ar fi avut nevoie în cazul unei

debarcări.11 Pe 16 iulie, Hitler a dat Directiva nr. 16, care ordona: „Forţele aeriene britanice trebuie să fie eliminate în asemenea măsură încât să fie incapabile să mai opună vreo rezistenţă substanţială trupelor invadatoare”. Urmând planul lui Jodl, 20 de divizii urmau să fie debarcate între Ramsgate şi Lyme Regis, cu toate că lucrurile implicate de această operaţiune, precum modul de transportare peste Canal a unui mare număr de cai, de care era nevoie pentru tractarea majorităţii artileriei Wehrmachtului, nu fuseseră abordate direct.

Eşecul lui Hitler în a înţelege principiile fundamentale ale războiului aerian a fost, în mare măsură, responsabil pentru înfrângerea sa în Bătălia pentru Anglia. „Führerul avea o înţelegere redusă a planului strategic prin care Marea Britanie putea fi constrânsă să ceară pace prin folosirea forţei aeriene”, concluzionează un istoric al luptei. „El nu a dat niciodată dovadă de o capacitate mare de înţelegere nici în ceea ce priveşte flotele aeriene şi nici cele navale; în cele din urmă, apele Canalului s-au dovedit a fi un obstacol mult prea mare pentru gândirea sa militară consemnată la sol. Traversarea unei mări agitate şi imprevizibile s-a dovedit a fi prea mult pentru capacitatea sa de înţelegere care, în consecinţă, călătorea altundeva, de-a lungul hărţii de pe masă, îngăduind astfel ca elanul atacului asupra Marii Britanii să piardă din forţă”.12 Un strateg tot atât de prost – însă având mult mai puţine justificări – era Göring, care nu numai că şi-a petrecut o bună parte din timpul planificatei bătălii la 1 183 de kilometri depărtare de Calais, la casa sa de la ţară din Karinhall, lângă Brandenburg, în Prusia, ci a şi dat constant dovadă de ignoranţă în privinţa detaliilor de logistică, de strategie, de tehnologie şi a capacităţilor unui avion, ignoranţă care era cu atât mai condamnabilă cu cât fusese un as al zborului în Primul Război Mondial. Pentru asaltul care urma să fie dat, Luftwaffe a fost împărţită în trei *Luftflotten* (flote aeriene), incluzând, în total, 1 800 de bombardiere şi 900 de avioane de vânătoare. Componenţa lor era următoarea: Luftflotte II, a mareşalului Albert

Kesselring, cu baza în nordul Franţei, Luftflotte III, a mareşalului Hugo Sperrle, cu baza în Belgia şi în Olanda, şi Luftflotte V, a generalului Hans-Jurgen Stumpff, cu baza în Norvegia şi în Danemarca. Alte două flote – Luftflotten şi IV – erau ţinute ca rezervă, în scopuri defensive. Luftwaffe avea la dispoziţie mai mult de 50 de baze aeriene în nordul Franţei şi în Olanda, însă răspândirea lor pe o zonă largă nu le aducea aceleaşi avantaje pe cât o făceau liniile defensive interne, dense şi centralizate, ale RAF-ului, care îi aşteptau în Anglia. Pe de altă parte, nici Kesselring şi nici Sperrle nu şi-au coordonat cum trebuie atacurile.

Comandantul-şef al Comandamentului Avioanelor de Vânătoare, mareşalul forţelor aeriene, Sir Hugh Dowding, dispunea, la început, de o forţă totală de mai puţin de 700 de avioane de luptă, împărţite în 52 de escadrile.13 Acesta a recunoscut faţă de lordul Halifax că, atunci când auzise de căderea Franţei „am căzut în genunchi şi i-am mulţumit lui Dumnezeu că nicio escadrilă RAF nu avea să mai fie implicată într-o bătălie fără sorţi de izbândă.14 Un om calm, hotărât, foarte inteligent şi un pic insensibil, Dowding „Scorţosul – care avea cartierul general la Bentley Priory, în Middlesex – a ţinut deoparte, în timpul bătăliei, cât de multe avioane a putut. După cum spunea Churchill despre amiralul Jellicoe, în timpul bătăliei din Jutlanda, din 1916, Dowding era „singurul om, din ambele tabere, care putea pierde războiul într-o după-amiază”.

Directiva Führerului cu nr. 17, emisă pe 1 august, afirma că, foarte curând, va începe *verschanter Luftkrieg* (războiul aerian intensificat), în care „Luftwaffe urmează să înfrângă forţele aeriene britanice, cu toate mijloacele pe care le are la dispoziţie şi în cel mai scurt timp posibil. Atacurile urmează să fie, în primul rând, direcţionate chiar împotriva avioanelor, a organizării lor la sol şi a instalaţiilor de alimentare; apoi, de asemenea, împotriva industriei producătoare de avioane, inclusiv a fabricilor producătoare de muniţie pentru instalaţiile antiaeriene”.15 Ceea ce ar fi fost devastator, dacă directiva ar fi fost

aplicată. Cea de-a doua fază a Bătăliei pentru Anglia a început la ora 9.00, joi 8 august, cu o serie de raiduri germane masive şi aproape continue împotriva ţintelor britanice, pe un front de 800 de kilometri lungime. Cele 1 485 de zboruri întreprinse în acea zi ajunseseră la 1 786 până pe data de 15 a lunii. Datorită inventării radarului, la mijlocul anilor 1930, de către profesorul Robert Watson-Watt, din cadrul departamentului radio al Laboratorului Naţional de Fizică, şi a adoptării sale entuziaste de către guvernul lui Chamberlain – sub care s-au produs, de asemenea, majoritatea avioanelor de luptă care au câştigat războiul –, ţara era înconjurată de o reţea de staţii radar care, în general, transmiteau informaţii corecte despre poziţia, numărul, altitudinea şi direcţia avioanelor Luftwaffe aflate în zbor spre staţiile de control din sectoarele RAF-ului. Dowding a asigurat finanţarea pentru cercetările lui Watson-Watt şi i-a încurajat pe funcţionarii Ministerului Forţelor Aeriene să participe la teste. Comunicaţiile sofisticate sol-aer însemnau că, odată ce escadrilele RAF-ului fuseseră adunate în formaţie, de obicei la numai câteva minute distanţă de primirea semnalului de avertizare a iminenţei unui raid, ele puteau dispune constant de informaţii actualizate aproape în timp real prin radio-telefon, în timp ce se deplasau spre interceptarea avioanelor inamice. În cadrul a ceea ce era cunoscut sub denumirea de Sistemul Dowding, operatorii radar, care făceau parte din cadrul Forţei Aeriene Auxiliare a Femeilor (WAAF), controlorii de sectoare, echipa de la sol şi, desigur, piloţii, aveau de jucat, în mod eficient, un rol în cadrul unui sistem interactiv şi, cu toate că existau unele tensiuni între Dowding şi Statul-Major Aerian de la Whitehall, sistemul a funcţionat remarcabil de eficient în timpul luptei. Bătălia pe viaţă şi pe moarte a reuşit să depăşească, în general, plăcerile cotidiene ale luptei dintre departamente şi ale învinuirilor reciproce.

Spre deosebire de organizarea britanică, aşa cum avea să se plângă asul german al zborului, colonelul Adolf Galland din Jagdgruppe (grupul de vânătoare) 26, „când

am stabilit contactul cu inamicul, informaţiile noastre erau deja depăşite cu trei ore, însă ale britanicilor aveau o vechime de doar câteva secunde”.16 De vreme ce – aşa cum iarăşi sublinia Galland – „prima regulă a oricărei lupte aeriene este să-ţi vezi înainte de toate inamicul”, RAF-ul pornea cu un uşor avantaj asupra adversarilor săi. În privinţa radarului şi a controlului sol-aer, Galland scria că „britanicii dispuneau de un extraordinar avantaj pe care nu l-am putut depăşi de-a lungul întregului război”. Comandantul de escadrilă Max Aitken, fiul lordului Beaverbrook şi pilot pe un avion de vânătoare, credea că „radarul a câştigat de fapt Bătălia pentru Anglia… N-am irosit niciun strop de petrol, niciun strop de energie, niciun minut”.17

Avionul german standard, Messerschmittul 109E (Me-109), era doar puţin mai rapid decât avionul de luptă Supermarine Spitfire şi decât Hawker Hurricane, şi mai performant în privinţa picajului şi a forţei de ascensiune, cu toate că – ceea ce s-a dovedit crucial – nu era la fel de bun şi la viraje.18 „Ticăloşii, reuşesc să facă viraje atât de îngrozitor de strânse!”, povestea un pilot german. „Pare că nu-i chip să-i prindem”. Me-109 dispunea de trei tunuri de 20 mm şi de două mitraliere de 7, 9 mm, atingând o viteză maximă de 560 de kilometri pe oră şi având un plafon de zbor de aproximativ 10.000 metri, însă putea duce numai atât combustibil cât să-l menţină în aer puţin mai mult de o oră, ceea ce însemna că, date fiind cele 20 de minute irosite pentru a zbura peste Canal, mai rămânea cu foarte puţin timp pentru lupta propriu-zisă. Avionul Me-110 cu două motoare dispunea de o rază mai mare de acţiune, însă de mai puţină manevrabilitate – un dezavantaj important când era pus alături de extrem de mobilele Hurricane şi Spitfire.

Din cauza razei efective de acţiune de numai 200 de kilometri a avionului Me-109, acesta a fost asemănat de Galland cu „un câine în lesă care vrea să-şi atace duşmanul, dar nu poate”. Prin urmare, bună parte din lupta aeriană s-a petrecut pe o vreme splendidă, în vara

anului 1940, deasupra „Hellfire Corner” („Colţul flăcărilor iadului”), o regiune la sud de Kent, în preajma Folkestone, Dover şi Lympne, care este aproape de Franţa: în timpul luptei, deasupra „Hellfire Corner” au murit, de ambele părţi, mai mulţi piloţi decât deasupra restului Marii Britanii.19 Dârele de fum lăsate în stratosferă, în acea vară – aşa cum au fost atât de bine surprinse în tabloul *Bătălia pentru Anglia* al lui Paul Nash, din 1941 – puteau părea frumoase dacă n-ar fi fost semnul luptei pe viaţă şi pe moarte dintre gladiatorii aerului. Ele erau urmărite de la sol de către populaţia civilă, iar când un avion german era doborât, se auzeau – aşa cum povestea un martor – „ovaţii, ca şi cum ar fi fost vorba de un gol în finala cupei”.20

Avionul Hurricane, conceput de către Sydney Camm în 1934 şi care a doborât mult mai multe avioane germane în timpul bătăliei decât toate celelalte avioane ale RAF-ului împreună, putea zbura cu 520 de kilometri pe oră, la o înălţime de zbor de 4 930 de metri şi era primul avion de luptă britanic care depăşea 482 de kilometri pe oră la decolare.21 Germanii au subestimat Hurricane-ul, crezându-l inferior avionului lor Me-110, ceea ce s-a dovedit a fi o greşeală. Era, de asemenea, un avion mai robust decât Spitfire, putea suporta mai multe lovituri şi era mai uşor de reparat. Cele patru mitraliere Browning de 7, 7 mm, de pe fiecare aripă, concentrau focul dincolo de raza de acţiune a elicei. Însă, piloţii care au zburat pe Spitfire – care fusese conceput de către R.J. Mitchell – aveau întotdeauna tendinţa de a folosi cuvinte drăgăstoase pentru a *o* descrie, după ce zburau cu un astfel de aparat (îi spuneau tot timpul *ea* şi nu vorbeau de avion ca de un *lucru* impersonal). „Ea era o doamnă desăvârşită”, se entuziasma asul sud-african Adolf „Marinarul” Malan. „Nu avea niciun defect. Era minunat de precisă. Puteai să cazi în picaj până-ţi ieşeau ochii din cap… Chiar şi atunci răspundea la o simplă atingere”. Un alt pilot era de acord, scriind: „Pot să spun că nimic nu e desăvârşit în această lume, însă Spitfire-ul se apropia de desăvârşire”. Numele alternative luate în considerare pentru avion fuseseră

Shrew („Scorpia”) sau Snipe („Foc de armă”), însă, în cele din urmă, „Spitfire” („Scuipă foc”) s-a dovedit a fi cel mai potrivit. O expresie datând din epoca elizabetană, pentru a descrie o personalitate vulcanică, termenul era şi o denumire populară pentru nave de război şi pentru cai de curse şi îmbina cele mai bune calităţi ale acestora. Mitchell a murit în 1937, la vârsta de 42 de ani, prin urmare, nu a ajuns niciodată să vadă ceea ce va reuşi să realizeze produsul minţii lui. Cu motorul său Rolls-Royce răcit cu lichid, de 1 030 de cai-putere, cu o dublă elice cu lame de lemn, având parbriz antiglonţ, un paravan ridicat pentru o vizibilitate mai bună, aripi de formă eliptică şi trecând prin 21 de variante de design până când ultimul – din mai mult de 20.000 câte fuseseră fabricate – a făcut parte dintr-o campanie militară în 1955, avionul merita toate laudele piloţilor care au zburat cu el, precum „rândunica mea personală” şi „fabulosul Spitfire”.22 Dacă războiul ar fi început atunci când Hitler plănuise să înceapă, în timpul crizei de la München, acesta ar fi trebuit să fie purtat în mare măsură fără avioanele Spitfire, întrucât, cu toate că Ministerul Forţelor Aeriene dăduse ordin pentru producerea a 310 bucăţi în 1936, nici măcar un singur exemplar nu fusese livrat până la mijlocul anului 1938.

Dowding a fost acela care a convins Ministerul Forţelor Aeriene să monteze pe avioanele Hurricane şi Spitfire parbrize antiglonţ Perspex. „Dacă gangsterii din Chicago pot avea parbrize antiglonţ pentru maşinile lor” – s-a adresat ministerului – „nu văd niciun motiv pentru care piloţii mei nu pot avea acelaşi lucru”. Ei au montat şi spătare blindate la scaunele piloţilor, cu toate că aceştia încă erau aşezaţi la o distanţă foarte mică de cei peste 320 de litri de combustibil cu cifră octanică ridicată.23 „În frenezia crescândă a luptei” – îşi amintea un as al RAF în lupta aeriană, căpitanul de grupă Peter Townsend – „inimile băteau mai repede, iar efortul nostru devenea mai concentrat. Însă, în sufletul nostru, oboseala înăbuşea sentimentele, amorţind spiritul. Atât viaţa, cât şi moartea

îşi pierdeau sensul. Dorinţa se ascuţea spre o singură şi sălbatică ţintă – aceea de a-l înhăţa pe inamic şi a-l zvârli din cer". 24

În ziua de marţi, 13 august 1940, *Adlertag* (Ziua vulturului), Luftwaffe a lansat asupra Marii Britanii un atac formidabil de 1 485 de zboruri, însă au fost doborâte 46 de avioane germane faţă de cele 13 ale RAF (şase piloţi supravieţuind); în ziua următoare, 27 de avioane Luftwaffe au căzut faţă de cele 11 ale RAF. Aceste cifre nu includ numărul de bombardiere germane care s-au întors la bază prea avariate pentru a mai putea fi reparate şi cu membri ai echipajului morţi sau răniţi. Un avantaj evident al RAF era acela că, aceia dintre piloţi care supravieţuiseră după o doborâre reveneau adesea în aer, în aceeaşi zi, în vreme ce piloţii germani sfârşeau în captivitate britanică sau chiar mai rău – în Canalul Mânecii. Se credea că e mult mai bine să aterizezi pe apă decât să te paraşutezi în mare, pentru că pilotul avea în jur de 40 de secunde pentru a ieşi din carlingă, înainte ca avionul să se scufunde. *Kanalkampf* (Războiul Canalului), aşa cum este cunoscut, în ciuda manifestărilor de eroism şi, uneori, a unui cavalerism de faţadă, a reprezentat, în mare, o înfiorătoare încleştare de ambele părţi, cu o rată de pierderi devastator de mare.

Una dintre problemele majore pentru Luftwaffe era aceea că divizia sa de informaţii a exagerat mult prea mult ratele de pierderi ale RAF-ului – ceea ce, în cele din urmă, a condus la rezultate dezastruoase. Divizia îşi procura informaţiile de la un mai puţin de zece agenţii, câteva dintre ele fiind ostile politic unele faţă de celelalte.25 Între 1 iulie şi 15 august, unitatea de informaţii a Luftwaffe, aflată sub conducerea colonelului „Beppo" Schmid, a estimat că 574 de avioane ale RAF fuseseră distruse în lupta aeriană, în urma tirului antiaerian sau de la sol, cu un plus de 196 de avioane avariate, fără a mai putea fi reparate, ca urmare a prăbuşirilor sau a accidentelor – ridicându-se la un total de 770 de avioane. După cum credea Schmid, RAF-ul dispunea de 900 de avioane pe 1 iulie, dar britanicii construiau noi avioane de luptă, într-o

rată plasată între 270 şi 300 de avioane pe lună, astfel încât el estima că trebuia să mai fi rămas numai 430 de avioane, ceea ce însemna circa 300 de avioane operaţionale, dacă se admitea o rată de utilizare de 70%.26 Greşea total în privinţa majorităţii chestiunilor.

De fapt, RAF-ul pierduse numai 318 avioane în acea perioadă. În plus, fabricile lui Beaverbrook, impulsionate de îndemnul său şi supuse, uneori, mâniei sale, produseseră, în acele şase săptămâni, 720 de avioane – mult peste aprecierile lui Schmid. „Trebuie să am la dispoziţie mai multe avioane" – spunea Beaverbrook, care fusese numit în Cabinetul de Război în august – „şi nu-mi pasă cine se va simţi jignit sau cine va avea mândria terfelită". Comandamentul avioanelor de vânătoare a început lupta pe 1 iulie, cu 791 de avioane de luptă moderne cu un singur motor, cu 100 de avioane mai puţin decât credeau germanii, dar, până pe 15 august, acesta dispunea de 1 065 de avioane Hurricane, Spitfire şi de avioane Defiant cu aripi joase şi de 1 030 de cai-putere, rata lor de utilizare fiind de 80%. În afară de acestea, mai existau 289 în depozite şi 84 de aparate staţionate în unităţile de antrenament. Astfel încât, chiar dacă Schmid estimase că RAF-ul rămăsese numai cu 430 de avioane, de fapt, mai existau 1 438 – de trei ori pe atâta.27

Sursa problemei lui Schmid nu era atât aceea că piloţii germani se lăudau sau îşi exagerau numărul de victime când dădeau raportul ofiţerilor de informaţii ai Luftwaffe, la întoarcerea din misiune, cât faptul că adesea aceştia, pur şi simplu, nu avuseseră timpul necesar să constate scoaterea din luptă a unui adversar, pentru că, de îndată ce un avion de vânătoare era doborât, începea următoarea luptă aeriană. Fumul şi chiar flăcările care ieşeau din avionul unui adversar, deasupra sudului Angliei, nu erau întotdeauna mărturii clare că avionul sau pilotul său fuseseră scoşi din luptă. Oricum ar fi ajuns la aceste rezultate, uriaşele erori de calcul ale lui Schmid vor conduce la o demoralizare a piloţilor Luftwaffe, cărora li se spusese să se aştepte la o rezistenţă redusă în momentul în

care, mai târziu în timpul luptei, vor escorta bombardiere, dar care întâlneau constant valuri după valuri de avioane de luptă ale RAF. Datorită radarului, a detectorilor de avioane din cadrul Trupelor de Recunoaştere, a descifrării codurilor la Şcoala de cifruri şi coduri a guvernului de la Bletchley Park, din Buckinghamshire, şi a Departamentului Y, din cadrul Comandamentului Bombardierelor, care asculta traficul telegrafic german, aproape fiecare raid de bombardament în parte a fost interceptat.

Cea de-a treia fază a luptei a debutat sâmbătă, 24 august, când Luftwaffe a început să se concentreze asupra bombardării celor mai mari baze aeriene ale RAF, aflate mai departe de coastă. Acesta a reprezentat cel mai periculos moment pentru Marea Britanie, pentru că, dacă Luftwaffe ar fi reuşit să scoată din funcţiune aerodromurile chiar şi pentru o perioadă scurtă de timp şi dacă ar fi putut să-şi redirecţioneze atacurile împotriva flotei teritoriale britanice, o încercare de invazie ar fi fost posibilă, mai ales însoţită de o operaţiune de aterizare, pe scară largă, pe aerodromuri a trupelor aeropurtate. Adesea, raidurile erau conduse de 80 până la 100 de bombardiere, însoţite de 100 de avioane de vânătoare, şi, în decurs de o săptămână, bazele RAF-ului de la Biggin Hill, Manston, Lympne, Hawkinge şi din alte locuri au fost serios avariate sau, pur şi simplu, scoase din funcţiune.

Pe 30 august, Luftwaffe a realizat 1 345 de zboruri deasupra Marii Britanii şi chiar mai multe de atât în ziua următoare. Numai pe 31 august, Comandamentul avioanelor de vânătoare a pierdut 39 de aparate. În decursul acelei luni, 260 de piloţi ai RAF îşi încheiaseră instruirea, în vreme ce 304 fuseseră ucişi sau răniţi.28 Rata de uzură şi de înlocuire era evident greu de susţinut, dacă Luftwaffe ar fi fost capabilă să menţină ritmul continuu de atacuri de pedepsire asupra aerodromurilor britanice, iar unii piloţi ai RAF au fost trimişi în luptă având numai 20 de ore de instrucţie. Până la sfârşitul lunii, 11 dintre cei 46 de conducători de escadrile şi 39 dintre cei 97 de comandanţi de grup de aviaţie fuseseră, de

asemenea, uciși sau răniți. Au existat unele povești extraordinare de eroism și de devotament. Un istoric al avioanelor Spitfire consemnează că, în timpul distrugerii a nu mai puțin de 17 avioane inamice, în perioada de până în luna august 1940, asul neozeelandez Al Deere „a fost doborât de șapte ori, s-a catapultat de trei ori, a intrat în coliziune cu un Me-109, unul dintre avioanele sale Spitfire i-a sărit în aer la 137 de metri de un aerodrom, iar altul a explodat la numai câteva secunde după ce pilotul reușise să se târască dintre resturile lui".29

Cum victoria sau înfrângerea în lupta cu RAF-ul nu fuseseră încă stabilite, ziua de sâmbătă, 31 august, l-a găsit pe Adolf Hitler întâmpinând probleme cu Statul său Major de acasă. În acea zi, adjutantul său de la Berghof, SS-Hauptsturmführer Max Wunsche, îi scria lui Himmler la Berlin pentru a-i comunica faptul că doi dintre servitorii personali ai Führerului de acolo, Hauptscharführer Wiebiczeck și Oberscharführer Sander, fuseseră concediați pentru furt și trimiși la Dachau. Führerul nu se hotărâse încă în privința „duratei lor de întemnițare în lagărul de concentrare".30 Istoria nu a mai înregistrat ce s-a întâmplat cu ei până la urmă, însă putem presupune, fără probleme, că Adolf Hitler nu era acea persoană înțelegătoare de la care să furi și să scapi nepedepsit.

Exact când capacitatea comandamentului avioanelor de vânătoare era întinsă la maximum și cu două luni înainte ca vremea de toamnă să facă impracticabil Canalul pentru ambarcațiunile și barjele cu carena plată pe care Kreigsmarine le adunase de-a lungul țărmului, germanii au făcut o eroare strategică fundamentală. Au schimbat *Schwerpunk*tul chiar în miji ocul campaniei, dinspre aerodromurile Angliei înspre orașele sale. Această schimbare vitală de accent a acordat Comandamentului momentul de respiro de care avea disperată nevoie, în care să-și repare bazele puternic avariate. Motivul pentru care Hitler și Göring schimbaseră obiectivul campaniei era, înainte de toate, unul politic. Ei au căzut în capcana întinsă de Churchill, care mizase pe psihologia nazistă. Trăsătura

caracteristică naţional-socialismului era totala lui intoleranţă faţă de opoziţie. Pluralismul şi dezbaterea constituiau un blestem pentru un crez politic care se fundamenta, în întregime, pe presupusa omniscienţă şi infailibilitate a Führerului. Astfel, când, pe 25, 28 şi 29 august, RAF-ul a atacat Berlinul – în primă instanţă, cu 81 de bombardiere – ca răspuns la unicul Heinkel He-111 care bombardase Londra pe 24 august (probabil din greşeală, în momentul în care se rătăcise), promisiunile lui Hitler faţă de poporul german de a proteja capitala şi-au pierdut orice valoare, şi în chipul cel mai vădit cu putinţă. De aceea, era de aşteptat că va reacţiona printr-o izbucnire de furie necontrolată, făgăduind poporului german, pe 4 septembrie, că: „Atunci când ei declară că ne vor ataca oraşele în forţă, atunci noi vom şterge de pe faţa pământului oraşele lor”.31 Însă, prin schimbarea accentului de pe bombardarea aerodromurilor pe bombardarea oraşelor, trei zile mai târziu, Hitler va face o eroare fundamentală, aşa cum făcuse atunci când, pe 24 mai, dăduse ordinul de oprire din înaintare a Diviziilor sale Panzer, lângă Dunkerque.

Cea de-a patra fază a bătăliei a început, astfel, dimineaţa târziu, sâmbătă, 7 septembrie, cu un raid masiv asupra docurilor din Londra. Au fost lansate 300 de tone de bombe de către 350 de bombardiere, protejate de 350 de avioane de vânătoare. „Trimiteţi toate pompele disponibile”, transmitea un pompier către staţia centrală de comandă, „toată nenorocita asta de lume a luat foc!” Iar pentru că era vara târziu, nivelul Tamisei era scăzut şi, în consecinţă, apa era greu de pompat, iar gazul lampant, zahărul şi romul care s-au scurs din depozitele distruse au aprins fluviul. Acesta a fost primul, dar şi cel mai dur atac din cele opt luni de Blitz (campania de bombardamente asupra Marii Britanii, care n-ar trebui confundată cu termenul de „Blitzkrieg”) şi s-a estimat că infernul din acea zi a provocat mai multe daune decât Marele Incendiu al Londrei din 1666.32 În acea după-amiază şi tot pe lumină, Luftwaffe s-a întors cu alte 247 de avioane, pentru

a arunca 352 de tone de exploziv puternic (HE) şi 440 de canistre incendiare. „Fiecare dintre cei care erau martori conştientizau importanţa momentului”, îşi aducea aminte Adolf Galland de acel prim raid, în timp ce uriaşa întindere de docuri aparţinând naţiunii considerate drept cea mai mare putere maritimă comercială din lume începea să ardă. Curajul pompierilor a fost surprins în filmul lui Humphrey Jennings, *Fires Were Started* (1943), iar eroismul unităţilor de genişti inspiră şi el respect. Şi, cu adevărat, raidul a fost atât de puternic încât Garda Naţională a avut senzaţia că invazia era în curs de desfăşurare şi a trimis numele de cod „Cromwell” pentru a mobiliza toate trupele şi a se bate clopotele bisericilor, semnal de alarmă stabilit deja. „Dacă existase cândva vreun moment în care viaţa trebuise trăită cu intensitate” – scria ataşatul militar american la Londra, generalul Raymond Lee –, „atunci acesta era”.

Asistentul personal al lui Dowding, căpitanul de aviaţie Robert Wright, îşi amintea ulterior că „germanii lansaseră cel mai mare raid pe care îl văzuserăm vreodată, însă atacul nu a vizat aerodromurile, ci Londra. Aşa încât am reuşit să ne adunăm, să reparăm lucrurile şi, cel mai important, le-a oferit piloţilor un prilej de a se odihni puţin”.33 Craterele de pe piste, lăsate în urmă de bombe, au fost acoperite, avioanele au fost reparate în hangare şi nu pe loc, sub ameninţarea iminentă a bombardamentului, iar liniile de control şi de comunicaţie care fuseseră avariate în ultimele două săptămâni au fost puse din nou în funcţiune. Într-o perioadă scurtă de timp, RAF-ul – care, până atunci, fusese supus unor mari presiuni – era deplin operaţional, în majoritatea celor mai importante baze ale sale, şi primea mai multe avioane de pe liniile de fabricaţie decât ar fi putut să umple cu piloţi. La sfârşitul Bătăliei pentru Anglia, RAF-ul avea la dispoziţie mai multe avioane de luptă operaţionale – în ciuda ratelor mari de uzură – decât la începutul ei.

La mijlocul lui septembrie 1940, bombele au căzut asupra cartierului West End din Londra, asupra Downing

Street, a Palatului Buckingham, a Camerei Lorzilor, a Curţii de Justiţie şi a opt biserici proiectate de Wren. În vreme ce Hitler nu a vizitat niciodată, în timpul războiului, o bază aeriană sau locul unui bombardament, probabil din teama de a nu fi asociat public cu eşecul, Churchill, regele George al VI-lea şi regina Elizabeta făceau constant acest lucru şi erau adesea ovaţionaţi acolo unde mergeau (cu toate că Churchill a fost huiduit cel puţin o dată de către cei pentru care autorităţile locale nu reuşiseră să găsească un adăpost îndeajuns de repede). Generalul Lee consemna în jurnalul său, în data de 11 septembrie, că nu exista nici măcar un ochi de geam nespart la Cartierul General al Apărării împotriva Raidurilor Aeriene (ARP) şi la cel al Comisariatului Civil din Londra, însă zona birourilor, aflată adânc sub pământ şi care era impermeabilă la gaze şi dotată cu aer condiţionat a continuat să funcţioneze „în mare măsură netulburată”. Tot el nota că, în piaţa Ovington din Knightsbridge, două case „aveau faţadele distruse, iar tablourile şi tapetul atârnau stinghere în afară”. Oraşul suferise din greu, iar Threadneedle Street fusese izolată printr-un cordon din cauza unui „crater uriaş” din faţa Băncii Angliei. Pagube şi mai mari a suferit zona Whitechapel şi cea a docurilor. „Când o bombă loveşte una dintre aceste case mohorâte din piatră” – consemnează Lee – „se duce până în pământ, produce o gaură mare şi toate bucăţile de moloz ale casei cad în ea”. El nota că, în ciuda faptului că oamenii „apucau ce găseau printre ruine pentru a salva ce mai puteau, cu toate acestea, nimeni nu se plângea”, iar un muncitor îi spusese: „Tot ceea ce vrem să ştim este dacă bombardăm Berlinul sau nu. Dacă ei suportă la fel sau mai mult decât ceea ce suportăm noi, atunci putem rezista”.34

„Debarcarea cu succes urmată de ocupaţie ar pune capăt, într-un timp scurt, războiului”, spunea Hitler la o conferinţă din 14 septembrie 1940. „Marea Britanie va muri prin înfometare”. 35 În acea zi, bombardamentul s-a mutat spre zona industrială de pe râul Clyde. În total, între 7 septembrie 1940 şi sfârşitul primei perioade a Blitz-ului,

din 16 mai 1941, au existat 71 de atacuri importante asupra Londrei – adică atacuri în cursul cărora să se arunce mai mult de 100 de tone de material explozibil – câte opt asupra oraşelor Liverpool, Birmingham şi Plymouth, şase asupra Bristolului, cinci asupra oraşului Glasgow, patru peste Southampton, trei peste Portsmouth şi cel puţin unul asupra altor opt oraşe. Astfel, Blitz-ul este şi diferit dar şi înrudit cu Bătălia pentru Anglia. Începutul Blitz-ului londonez, din timpul Bătăliei pentru Anglia, a permis RAF-ului să obţină victoria în bătălia aeriană, cu toate că Blitz-ul va continua mult timp şi după ce această victorie fusese obţinută. În decursul acestor luni, asupra Londrei au fost aruncate, în total, 18 291 de tone de material explozibil şi mai mult de câte 1.000 de tone asupra oraşelor Liverpool, Birmingham, Plymouth şi Glasgow, precum şi între 919 şi 578 de tone asupra altor oraşe britanice.36 În ciuda numărului mare de bombe aruncate, ARP-ul era atât de bine pregătit încât se întâmpla foarte rar ca numărul zilnic de morţi să depăşească 250 (spre deosebire de oraşele germane care ulterior vor fi martorele unui număr de multe ori mai mare de morţi în incendii într-o singură noapte).37

Cu toate că Marea Britanie dispunea, în iulie 1940, de 1 200 de tunuri grele antiaeriene şi de 3 932 de reflectoare, iar, câteva luni mai târziu, de 1 691 de tunuri şi de 4 532 de reflectoare, acestea nu erau de prea mare ajutor în afară de faptul că forţau avioanele germane să zboare la altitudini prea mari pentru a efectua un bombardament mai exact. În mare, în timpul Blitz-ului nocturn, se pierdeau mai multe bombardiere germane din cauza accidentelor de zbor decât în urma tirului antiaerian sau a acţiunilor avioanelor de luptă pe timp de noapte.38 Ack-Ack (războiul aerian), cum mai era cunoscut, a oferit totuşi civililor, care se adăposteau, în subsoluri amenajate, în staţiile metroului londonez, în adăposturi publice şi în cele private din grădini, senzaţia că Anglia riposta. (În mod destul de surprinzător, cu toate că două milioane de oameni au părăsit Londra în timpul Blitz-ului, 60% dintre

cei care au rămas au preferat să doarmă în paturile lor decât să se ducă în adăposturi.) 39

Intenţiile lui Hitler vor reieşi clar dintr-un monolog rostit în faţa principalului său arhitect (şi, apoi, ministru al Armamentului), Albert Speer, la o cină în Cancelaria Reichului, în vara anului 1940, în care va spune că:

Te-ai uitat vreodată la o hartă a Londrei? E construită atât de înghesuit încât o singură sursă de incendiu ar fi suficientă pentru a distruge întregul oraş, aşa cum s-a mai întâmplat o dată, acum 200 [sic] de ani. Göring vrea să folosească un număr foarte mare de bombe incendiare, de un tip cu totul nou, pentru a crea focare de incendiu în toate zonele Londrei. Incendii peste tot, mii de incendii! apoi toate se vor uni într-un singur şi uriaş incendiu. Göring a găsit soluţia. Cu bombele explozive nu merge, însă poate să meargă cu bombe incendiare, ceea ce înseamnă distrugere completă pentru Londra. Iar, odată ce acest lucru început, la ce le va mai putea folosi departamentul lor de pompieri? 40

Cu toate că sună precum fanfaronada unui piroman patologic, accentul pus nu atât pe bombe incendiare cât pe bombe cu explozibil puternic avea, totuşi, o oarecare logică, aşa cum Hitler urma să descopere în timpul bombardării Hamburgului, în iulie 1943.

Pentru ca Marea Britanie să nu cedeze sub presiunea, durerea şi groaza provocate de bombardamentul de noapte, starea moralului ei urma, în mod evident, să devină un factor vital. Locotenent-comandorul John McBeath, care se afla la conducerea distrugătorului HMS *Venomous*, cel care adusese acasă trupele din Dunkerque, îşi aducea aminte că atitudinea ofiţerilor era aceea că, „în ciuda faptului că pierduseră evident o bătălie şi că fuseseră daţi afară din Europa, în niciun caz nu credeau că fuseseră înfrânţi. Mai degrabă credeau că «Ei bine, le vom veni noi de hac data viitoare!» „41 Cu toate acestea, cum mai putea exista „o altă dată”, având în vedere faptul că Hitler era acum stăpânul de necontestat al Europei continentale din Saint-Jean-de-Luz,

la graniţa franco-spaniolă, în sud, până la Narvik, în nord, şi din Cherbourg, în vest, până în Lublin, în est? Cu toată lipsa sa de logică, sentimentul continuării luptei fără aliaţi pe continent reprezenta aproape o uşurare în Anglia. Dramaturgul J.B. Priestley îşi aducea aminte de o stare de spirit de felul: „Acum suntem pe picioarele noastre şi putem, într-adevăr, să ducem la bun sfârşit acest război".42 Regele împărtăşea aceleaşi sentimente, când îi spunea mamei sale, pe 27 iunie 1940: „Eu unul sunt mai bucuros acum că nu avem niciun aliat faţă de care să fim nevoiţi să fim politicoşi şi cu care să fim nevoiţi să ne purtăm frumos".43

Instituţiile britanice au încercat să ridice moralul naţional prin utilizarea subtilă a informaţiei publice, cu siguranţă mult mai puţin ostentativă decât minciunile sfruntate spuse seară de seară de către marele aparat de propagandă german al doctorului Goebbels. Temele britanice acceptau vulnerabilitatea – ceva ce era cu totul străin percepţiei de sine naziste. Prin urmare, nu toate cântecele erau şoviniste: obsedanta baladă a Annei Shelton *I'll Be Seeing You* putea să se refere atât la un iubit mort, cât şi la unul absent; delicatul cântec al lui Flanagan şi Allen *Run*, *Rabbit*, *Run* dădeau glas speranţei că iepurele va scăpa de oala fermierului britanic; Vera Lynn nu ştia unde şi când îşi va mai revedea bărbatul, decât, poate, „într-o zi însorită". Filmul *Podul Waterloo* (1940), având-i ca protagonişti pe Vivien Leigh şi pe Robert Taylor, reprezenta o apărare decisă a bunei-cuviinţe şi a valorilor britanice. Gândit aproape în întregime ca un flashback despre Marele Război, filmul o înfăţişează pe frumoasa balerină Myra, care se îndrăgosteşte de un curajos aristocrat, căpitanul Roy Cronin, însă este forţată să se prostitueze după ce vede numele acestuia pe lista celor căzuţi în luptă. Când el reapare şi îşi reînnoieşte jurămintele, ea se sinucide pentru a nu păta onoarea familiei logodnicului său şi pe aceea a regimentului. Ofiţerii care apar în film sunt cu toţii modele de politeţe, afabilitate şi curaj (eroul câştigase o Cruce Militară în

bătălia de la Cambrai).

Filmul *Doamna Miniver*, care acoperă evenimentele din 1940, a fost realizat în 1942. Eroina care dă numele filmului, jucată de Greer Garson, este măritată cu un arhitect jucat de Walter Pidgeon. Scenele de devotament stoic faţă de ideea de datorie – cu un domn Miniver care navighează spre Dunkerque cu mica sa barcă şi cu soţia sa, care îl dezarmează pe un pilot german rănit, în timp ce fiul lor se alătură RAF-ului, iar casa le este bombardată – nu subestimează distrugerile provocate de război, mai ales atunci când frumoasa şi tânăra noră a soţilor Miniver, abia întoarsă din luna de miere, moare în urma unui atac aerian. În scena finală, în care avioanele RAF pot fi zărite prin acoperişul bombardat al unei biserici de ţară, în timpul slujbei de duminică, preotul trage concluzia: „Acesta nu este numai un război al soldaţilor în uniformă, ci este un război al oamenilor, al tuturor oamenilor… Acesta este războiul nostru. Aşadar, mergeţi şi purtaţi acest război!” Moralul populaţiei civile era unul cât se poate de ridicat în timpul Blitz-ului, iar când o instituţie care realiza sondaje de opinie i-a întrebat, în prima parte a anului 1941, pe londonezi ce anume îi deprimase cel mai mult în acea iarnă, cei mai mulţi au răspuns că vremea şi nu bombardamentul.44

Nu era nevoie de propagandă pentru a scoate în evidenţă distrugerea oraşului Coventry, distrugere care a devenit un simbol al Blitz-ului pentru mulţi britanici, după ce a fost atacat în noaptea de 14 noiembrie 1940 de 500 de bombardiere germane. Cu toate că numărul celor ucişi sau răniţi (380 şi, respectiv, 865) era mic în comparaţie cu cel pe care îl vor înregistra ulterior, în timpul războiului, oraşele germane, ruseşti şi japoneze şi că, în raidurile asupra Germaniei, au murit mai mulţi oameni ai RAF decât au murit civili în timpul Blitz-ului, faptul că a avut loc la începutul conflictului l-a transformat într-un puternic simbol al lipsei de scrupule a lui Hitler.

Bătălia pentru Anglia şi-a atins punctul de maximă intensitate pe data de 15 septembrie 1940, zi care – aşa

cum nota Churchill –, asemenea Bătăliei de la Waterloo, a căzut într-o duminică. Totul a început cu un uriaş raid asupra Londrei, de 100 de bombardiere şi 400 de avioane de vânătoare, însă s-a încheiat cu 56 de avioane germane doborâte faţă de numai 26 de avioane ale RAF (unele numărători indică 61 la 29, folosind criterii diferite, însă lucrul cel mai important este că raportul e similar).45 „Câte rezerve mai avem?" îl întreba în iureşul bătăliei prim-ministrul pe vicemareşalul neozeelandez al Forţelor Aeriene, Keith Park. Cu toate că, după standarde ulterioare, cifrele erau neînsemnate (de exemplu, în 1945, într-o singură zi de luptă, 400 de avioane japoneze au fost doborâte în Insulele

Mariane), în 1940, ele erau mult prea mari pentru ca germanii să le poată susţine.

După 15 septembrie – astăzi sărbătorită ca Ziua Bătăliei pentru Anglia –, moralul Luftwaffe s-a prăbuşit. „Incapacitatea de a obţine vreun succes notabil", consemna Galland, permanenta schimbare a ordinelor (care trăda lipsa unui scop şi o gestionare evident proastă a situaţiei de către Comandament) şi acuzaţiile nejustificate au avut un efect extrem de demoralizator asupra noastră, a piloţilor, care deja eram suprasolicitaţi de tensiunea fizică şi psihică. Ne plângeam de conducere, de bombardiere, de avioanele Stuka şi eram nemulţumiţi de noi înşine. Ne vedeam camarazii – tovarăşi vechi şi călîţi în focul luptei – pierind unul după altul.46

Într-una dintre întâlnirile de la Karinhall, Göring l-a întrebat pe Galland de ce anume avea cel mai mult nevoie pentru bătălie. Când aviatorul plin de decoraţii, care urma să dobândească şi nişte frunze de stejar pe lângă Crucea sa de Cavaler, după ce va doborî cel de-al patruzecelea avion aliat deasupra estuarului Tamisei, pe data de 24 septembrie, a răspuns „nişte avioane Spitfire pentru grupa mea", Reichsmarschallul „a bătut din picior şi a plecat bombănind".

Cu toate că avioanele Stuka Ju-87 au dezlănţuit un bombardament de o forţă egală cu cea a unui autocamion

de cinci tone care loveşte un zid de cărămidă cu 95 de kilometri pe oră, acest lucru nu a fost în niciun caz îndeajuns pentru a constrânge un oraş atât de mare precum Londra, capitala Imperiului Britanic, să îngenuncheze. Lipsa de viteză şi de manevrabilitate a avioanelor Stuka în alte atacuri, pe lângă cele de tip Blitzkrieg, ca sprijin pentru trupele de la sol, făcea din ele o ţintă relativ uşoară pentru avioanele Hurricane şi Spitfire. Plângerile colegilor lui Galland în privinţa „bombardierelor, a avioanelor Stuka" se referea la faptul că Germania nu dispunea de niciun bombardier eficient cu rază lungă de acţiune, iar Germania nu va scoate la luptă bombardierul Heinkel He-177 decât la începutul anului 1944. Cel mai mare bombardier german cu două motoare din Bătălia pentru Anglia, avionul He-111, dispunea de încărcături cu bombe de 1 814 kilograme, un volum foarte mare la acel moment, însă nesemnificativ în comparaţie cu încărcăturile de bombe lansate de Aliaţi asupra Germaniei într-o fază mai târzie a războiului şi care puteau cântări până la zece tone. Marile raiduri de după 7 septembrie de deasupra Londrei au fost, în mare măsură, întreprinse de formaţii de 50 până la 80 de bombardiere, protejate de avioane de vânătoare care puteau să rămână deasupra Londrei pentru cel mult 15 minute. În plus, aşa cum Galland nu a întârziat să recunoască, curajul piloţilor RAF „le-a salvat, fără nicio îndoială, ţara în acel moment de răscruce". Cu toate acestea, regula în virtutea căreia medalia Crucea Victoria nu putea fi acordată fără a se da dovada unor mari acte de curaj lăsa de înţeles faptul că numai una fusese acordată în timpul Bătăliei pentru Anglia. *London Gazette* consemna faptele de vitejie ale căpitanului de aviaţie J.B. Nicholson:

Pe data de 16 august 1940, în timpul angajării unei lupte cu inamicul în apropiere de Southampton, avionul căpitanului de aviaţie Nicholson a fost lovit de patru obuze de tun, dintre care două l-au rănit, în vreme ce un altul a aprins rezervorul gravitaţional. Când era pe cale să-şi abandoneze avionul din cauză flăcărilor din carlingă, a

zărit un avion de luptă inamic pe care l-a atacat şi doborât, cu toate că, întrucât rămăsese într-un avion care ardea, el a suferit arsuri grave la mâini, faţă, gât şi picioare. Căpitanul de aviaţie Nicholson a dat întotdeauna dovadă de entuziasm pentru lupta aeriană, iar acest incident stă mărturie a unui înalt curaj şi a unei mari hotărâri prin faptul că a continuat să lupte cu inamicul după ce fusese rănit, iar avionul său luase foc. A dat dovadă de o excepţională vitejie şi de lipsă de consideraţie faţă de siguranţa propriei persoane.47

Această enumerare nu menţionează faptul că Nicholson supravieţuise şi rănilor provocate de gloanţele trase de către cei din Garda Naţională, aceştia crezând că era vorba de un paraşutist inamic. Nicholson a dispărut pe când zbura ca pasager într-un avion Liberator, deasupra Golfului Bengalului, în ziua de 2 mai 1945.

Un alt aspect în privinţa căruia Marea Britanie nu a fost lăsată de una singură în 1940 – 1941 l-a reprezentat faptul că i s-a acordat ajutorul vital al piloţilor străini. Dintre cei 2 917 piloţi care au luptat în cadrul Comandamentului Avioanelor de Vânătoare în timpul Bătăliei pentru Anglia, nu mai puţin de 578 (o cincime) nu erau britanici. În acel catalog al onoarei erau 145 de polonezi, 126 de neozeelandezi, 97 de canadieni, 88 de cehi, 33 de australieni, 29 de belgieni, 25 de sud-africani, 13 francezi, zece irlandezi, opt americani, trei rhodesieni şi un jamaican.48 Şi, într-adevăr, din punct de vedere statistic, unitatea cu cel mai mare succes în bătălie a fost Escadronul 303, alcătuit din polonezi. Ei şi cehii erau piloţii cei mai lipsiţi de scrupule, fanatismul lor fiind alimentat de tot ceea ce sufereau ţările lor aflate sub ocupaţie germană şi de ceea ce îi aştepta dacă ar fi fost înfrânţi în Marea Britanie sau de ceea ce ofiţerii polonezi din cadrul RAF numeau *Wyspa ostatniej nadziei* (insula ultimei speranţe). Restricţiile impuse de neutralitatea americană din acel moment erau atât de mari, încât americanii care se ofereau voluntari pentru a servi într-un conflict extern erau pasibili de a-şi pierde cetăţenia în baza

Legii Cetăţeniei din 1907, de a face câţiva ani de puşcărie şi de a primi o amendă de 10.000 de dolari. În ciuda acestor restricţii, opt americani s-au alăturat forţelor britanice, însă numai unul – John Haviland, din Escadronul 151, care învăţase să zboare în timp ce studia la Universitatea Nottingham şi intrase în luptă cu mai puţin de 20 de ore de zbor pe un avion de vânătoare – a supravieţuit războiului.49

La două zile după înfrângerea suferită de Luftwaffe pe 15 septembrie, Hitler, care amânase deja Operaţiunea

Leul-de-mare până pe 27 septembrie, o va întrerupe cu totul, de această dată, „până la noi dispoziţii”. Ultimul raid pe timp de zi asupra Londrei a avut loc pe 30 septembrie, cu toate că şi după această dată au mai avut loc unele raiduri mari pe timp de noapte. 31 octombrie a fost prima zi în care niciuna din părţi nu a pierdut vreun avion, dată la care Bătălia pentru Anglia poate fi declarată fără nicio ezitare, ca fiind încheiată. Patru nopţi mai târziu (luni, 4 noiembrie), pentru prima dată din iulie, nu a mai sunat vreo sirenă. Marea Britanie se afla în siguranţă. Până la acea dată, însă, un sfert de milion de oameni fuseseră lăsaţi pe drumuri, 16.000 de case fuseseră distruse, alte 60.000 erau de nelocuit, iar 130.000 erau avariate. Cu toate acestea, moralul poporului britanic – chiar dacă fusese mult mai încercat decât ar fi putut admite o presă cenzurată şi autocenzurată – nu s-a prăbuşit, în timp ce Anglia încerca să-şi ducă, după cum se spunea la acea vreme, „viaţa de zi cu zi”. Un afiş guvernamental rezuma această atitudine cât se poate de bine prin cuvintele: „Păstraţi calmul şi vedeţi-vă de treabă!” Blitz-ul a provocat 43.000 de morţi în rândul populaţiei civile britanice şi alţi 51.000 de răniţi grav, însă, după septembrie 1940, ţara se afla în afara oricărui pericol major, cel puţin pentru moment.50 Cu siguranţă, numai un număr foarte mic de britanici, dintre cei care beneficiau de pe urma descifrării codurilor germane, puteau să cunoască acest aspect şi, de vreme ce guvernul dorea să-i ţină pe oameni în priză, pregătiţi de orice, britanicul de rând a

rămas într-o stare de alertă continuă, până ce Hitler a încheiat campania de bombardament cu o lună înainte de a invada Rusia. În total, din mai 1940, germanii pierduseră 1 733 de avioane faţă de cele 915 ale RAR Aceste cifre erau foarte modeste în comparaţie cu unele dintre pierderile pe care germanii le vor suporta în Rusia şi în Extremul Orient câţiva ani mai târziu, însă, în acel moment, erau suficiente pentru a decide bătălia în favoarea Marii Britanii; mai ales, dacă aceste cifre erau adăugate la cele 147 de avioane Me-109 şi la cele 82 de Me-110 pierdute în Franţa. Aceasta era prima bătălie pe care Aliaţii o câştigaseră împotriva Germaniei. Cererii lui Hitler, din Directiva nr. 16, de „a elimina Anglia ca bază din care războiul împotriva Germaniei să poată fi continuat" i se rezistase cu succes, iar Marea Britanie urma să devină, într-adevăr, o astfel de bază.

Convingerea colonelului Schmid, că RAF-ul era mic în comparaţie cu Luftwaffe, era împărtăşită şi de către britanici. Fireşte, prim-ministrul îi idolatriza pe curajoşii piloţi tineri şi i-a răsplătit cu darul său cel mai de preţ: o frază nemuritoare. Întorcându-se, pe 15 august, din Sala de Operaţiuni de la Uxbridge a RAF din vestul Londrei, unde urmărise bătălia aflată în desfăşurare a Grupei cu numărul 11, el i-a spus ofiţerului său şef de stat-major, generalul-maior Hastings Ismay, poreclit „Vulpoiul", că: „Niciodată, în ceea ce priveşte conflictele umane, atât de mulţi n-au datorat atât de mult unor atât de puţini" şi va repeta fraza cinci zile mai târziu, în Camera Comunelor. Cu acea ocazie, va adăuga că: „Inimile noastre sunt alături de piloţii avioanelor de luptă, ale căror fapte vitejeşti le vedem zi de zi cu ochii noştri".51 De atunci înainte, cuvintele lui vor ajuta la pecetluirea rezultatului bătăliei şi a eroismului „celor puţini" în conştiinţa colectivă a poporului britanic.

Churchill era conştient de faptul că, pentru ca Marea Britanie să se poată salva, ceea ce se numea Frontul de Acasă trebuia să devină mult mai eficient, astfel încât guvernul său a impus schimbări radicale societăţii

britanice, schimbări ce au fost, în general, acceptate în starea de spirit generată de starea de alertă naţională. Guvernul lui Chamberlain stabilise cadrul legislativ necesar: serviciul militar obligatoriu fusese introdus în aprilie 1939, iar Legea Puterilor Extraordinare (a Apărării) din august acordase guvernului puteri generalizate. În mai 1940, Churchill a introdus o nouă subsecţiune în Legea cu numărul 18B (1A), ceea ce i-a îngăduit ca, pe durata războiului, să închidă fascişti fără proces, ceea ce însemna, în mod efectiv, introducerea legii marţiale în Marea Britanie. Nu i-a plăcut să facă acest lucru, descriind suspendarea *habeas corpus* ca „fiind odioasă în cel mai înalt grad”; însă, cu toate acestea, şi-a însuşit puteri care-l plasau în istoria Marii Britanii, după Oliver Cromwell, cel mai aproape de poziţia de dictator.

Marea Britanie încă importa, în 1939, 70% din alimentele consumate, astfel încât apelul „Săpaţi pentru Victorie” făcea diferenţa între viaţă şi moarte pentru oamenii din Marina Comercială, din rândul cărora 30 589 şi-au pierdut vieţile în război. Suprafaţa de teren arabil a crescut cu 43%, prin trecerea sub lamele plugului a 2, 8 milioane de hectare de păşune. Introducerea raţionalizării şi renunţarea aproape în totalitate la risipa de alimente, precum şi creşterea numărului de raţii la 1, 7 milioane – toate acestea lăsau de înţeles că Marea Britanie putea să-şi reducă importurile de alimente la un minimum necesar. Până la sfârşitul războiului, Marea Britanie îşi producea aproape jumătate din cantitatea de zahăr consumată – îndeajuns pentru întreaga raţie de zahăr per familie.52

Guvernul lui Chamberlain nu făcuse mare lucru pentru organizarea economiei britanice în vederea războiului, iar, în mai 1940, încă mai existau mai mult de un milion de britanici fără loc de muncă, în vreme ce forţa de muncă crescuse cu numai 11%, în mare măsură prin angajarea femeilor în aproape toate domeniile industriei uşoare. Cum bărbaţii erau plecaţi pentru a servi în armată, 80.000 de femei le-au luat locul în agricultură şi horticultură, în vreme ce 160.000 i-au înlocuit pe bărbaţi

în diferitele servicii de transport. „De-a lungul întregii perioade de mari raiduri aeriene germane asupra acestei ţări, magistralele naţiunii, căile ferate, împreună cu vastele lor platforme de încărcare, au fost supuse unor atacuri intense”, spunea Churchill în faţa Camerei Comunelor, în decembrie 1943. „În ciuda oricărui efort inamic, traficul a fost menţinut, iar marele flux de armament continuă. Rezultate precum cele pe care căile ferate au reuşit să le obţină sunt dobândite numai prin sânge şi sudoare”. 53 Şi, de cele mai multe ori, era vorba de sângele şi de sudoarea femeilor.

O astfel de revoluţie în mobilizarea forţei de muncă ar fi fost inimaginabilă în orice altă situaţie în afară de aceea a războiului total, iar acest lucru a schimbat societatea britanică pentru totdeauna. Până în iunie 1944, din totalul de 16 milioane de femei, cu vârsta cuprinsă între 14 şi 59 de ani, din Marea Britanie, 7, 1 milioane fuseseră mobilizate într-o formă sau alta pentru efortul de război, iar 1 644 de mi-l Ioane au fost angajate în „efortul principal de război”, disponibilizând bărbaţii pentru forţele armate sau industria grea. Spre sfârşitul anului 1944, coeficientul ratei de angajare a bărbaţilor în diferitele forme ale serviciului patriotic era chiar mai mare: 93, 6%, din totalul de 15, 9 milioane cu vârstele cuprinse între 14 şi 64 de ani.54 Cu toate acestea, însă, mai erau îndeajuns de mulţi oameni pentru ca 1, 75 de milioane să servească în Garda Naţională, iar 1, 75 de milioane în Apărarea Civilă, în vreme ce mulţi alţii îndeplineau sarcini în unităţile de pompieri. În ciuda entuziasmului general cu care s-a răspuns măsurilor necesare apărării naţionale, nu toate se făceau voluntar: spre exemplu, în decembrie 1941, a fost introdusă înscrierea obligatorie a femeilor în servicii auxiliare, astfel încât toate femeile cu vârstele cuprinse între 18 şi 60 de ani, căsătorite sau necăsătorite, puteau primi ordinul de a fi angajate în fabrici, în servicii sau în agricultură. În acelaşi timp, nu primeau o retribuţie egală pentru o muncă egală cu aceea a bărbaţilor.

Statul a jucat rolul cel mai important şi în enormul

program de evacuare care a avut loc în Marea Britanie în primele luni ale războiului, apoi în timpul Blitz-ului, iar, mai târziu, în timpul atacurilor cu bombe zburătoare V-1 („gândaci”) şi cu rachete V-2. În total, între 1939 şi 1944, mai mult de un milion de copii au fost îndepărtaţi din zona periculoasă a oraşelor în siguranţa relativă a zonei rurale unde, în multe cazuri, au locuit departe de casă, lângă oameni complet străini, timp de ani de zile. Cu toate că au existat multe poveşti fericite ale celor evacuaţi, dorul de casă, păduchii, plictiseala, incontinenţa nocturnă din cauza anxietăţii şi o copilărie fără părinţi – toate acestea au constituit o parte din trista experienţă a multor copii britanici, în timpul războiului cu Hitler.

Purtarea obligatorie a măştilor de gaze, stingerea luminilor pe timp de noapte – „Stinge lumina!” era strigătul obişnuit al paznicilor ARP – şi folosirea, în fiecare seară, a adăposturilor din grădinile din spatele caselor, a staţiilor de metrou şi a beciurilor formează principala parte a amintirilor de război ale civililor. La care se adăuga şi raţionalizarea. Untul, zahărul, slănina şi şunca au fost raţionalizate din ianuarie 1940, însă, anul următor, raţionalizarea a trebuit să fie extinsă la aproape toate produsele alimentare, exceptând pâinea. Societatea britanică din anii 1930 a fost incriminată de faptul că unii oameni mâncau mai bine în timpul raţionalizării din timpul războiului decât o făcuseră în timpul Marii Crize, şase ani mai devreme.55 Au fost raţionalizate hainele şi gazul, săpunul şi apa de spălat erau limitate, iar deşeurile de metal erau colectate pentru avioane. Pentru cei cu o fire mai „chibzuită” (chiar zgârciţi), cel de-al Doilea Război Mondial a fost un dar de la Dumnezeu; pentru cei care se bucurau de articolele de lux, precum cosmeticele şi ciorapii de mătase, a fost un lung şir de necazuri.

Dacă, în mod tradiţional, adevărul este „prima victimă a războiului”, atunci administrarea chibzuită a finanţelor este cea de-a doua. Economia britanică era condusă spre faliment de către uriaşele cheltuieli implicate de conflict. Churchill era extrem de hotărât ca toate

cheltuielile de care apărarea naţională avea nevoie să fie făcute, în ciuda avertizărilor repetate ale miniştrilor săi de Finanţe, Sir Kingsley Wood (care a ocupat funcţia până la moartea sa, în septembrie 1943) şi Sir John Anderson, care i-a succedat. Impozitul pe venit a crescut de la 7 şilingi şi 6 penny pe liră la 10 şilingi, adică de la 37, 5% la 50%, iar mulţi oameni cumpărau obligaţiuni emise de stat la o rată de recuperare a investiţiei „patriotic" de mică.

În timpul războiului, ocuparea totală a forţei de muncă, în toate sectoarele de producţie ale economiei britanice (mai puţin în cele având legătură cu armata, sănătatea, educaţia şi aşa mai departe) a scăzut cu 1, 6 milioane.56 Dat fiind că mai mult de jumătate din producţia industrială a Marii Britanii era dedicată înarmării, exporturile s-au prăbuşit în aşa măsură, încât s-a înregistrat o balanţă comercială negativă de 1, 04 miliarde de lire sterline în 1945, spre deosebire de aceea de 387 de milioane de dinainte de război. Cu toate că unii responsabili guvernamentali recunoşteau că o economie britanică puternică constituia ea însăşi o puternică armă de război, costul global al menţinerii unei bune părţi din populaţie în afara activităţilor de producţie şi în uniformă, precum şi costul cumpărării şi al vânzării de material de război, într-un moment de cădere a impozitului pe venitul global şi individual, au făcut ca, între 1939 şi 1945, Marea Britanie să fie nevoită să-şi lichideze o bună parte din rezervele sale financiare şi să-şi vândă aproape toate activele externe.

Până la sfârşitul războiului, datoria externă a Marii Britanii ajunsese să fie de cinci ori mai mare (de 3, 35 de miliarde de lire), transformând-o în cea mai îndatorată naţiune, iar dacă economistul John Maynard Keynes – care anunţase „un Dunkerque financiar" – nu ar fi negociat un împrumut de 3, 75 de miliarde de dolari cu Statele Unite în decembrie 1945, ar fi existat posibilitatea reală ca Marea Britanie să devină tehnic insolvabilă. „Fără împrumut" – credea Richard Fry, redactorul financiar al *The Guardian* din acel moment – „s-ar fi putut declanşa foamea şi mari

întârzieri în reconstrucţie (locuinţe, centrale electrice, căi ferate etc.), iar condiţiile politice ar fi putut deveni revoluţionare".57 Cu toate acestea, guvernul lui Churchill era dispus să-şi asume toate aceste riscuri pentru ca Marea Britanie să continue războiul cu toate forţele ei. Cu toate că a fost lipsită de elogii, în comparaţie cu celelalte acte de curaj nesăbuit ale sale, largheţea lui Churchill în ceea ce priveşte trezoreria britanică nu a fost un act mai puţin eroic.

Dacă Marea Britanie îşi păstrase independenţa prin propriile eforturi, celelalte ţări care nu fuseseră invadate de Germania au încercat să şi-o menţină declarându-şi neutralitatea. Dintre acestea făceau parte: Turcia (pe care atât Aliaţii, cât şi Axa au încercat să o coopteze în tabăra lor), Elveţia (care dispunea de o mare armată cetăţenească şi de un teren uşor de apărat), Portugalia (care, în general, dacă nu cumva chiar obligatoriu, era proaliată), Vaticanul (care era antinazist, cu toate că nu într-un mod lipsit de diplomaţie), Irlanda (care se folosea de Canalul Mânecii, de RAF şi de Marina Regală ca protecţie) şi Suedia (care, în iulie 1940, a îngăduit Germaniei să-şi treacă trupele peste graniţă şi care a garantat vânzarea depozitelor sale de minereu de fier către industria de armament a Germaniei). O altă ţară era Spania, al cărei dictator, generalul Francisco Franco, îi datora multe lui Hitler pentru sprijinul militar acordat nu cu mult timp înainte, în Războiul Civil Spaniol, dar care mergea pe o cale a neutralităţii atente, aşteptând să vadă cine va câştiga, în cele din urmă. Hitler, care, în octombrie 1940, se întâlnise cu Caudillo pentru nouă ore de discuţii la Hendaye, la graniţa franco-spaniolă, pentru a încerca să-l convingă să le declare război Aliaţilor, spunea ulterior că: „Decât să mai trec prin aşa ceva, aş prefera să mi se scoată dinţii timp de trei-patru ore".58

Churchill a rezumat poziţia ţărilor neutre la o emisiune de radio, din 20 ianuarie 1940: „Fiecare speră că, dacă va hrăni îndeajuns crocodilul, crocodilul îl va mânca pe el ultimul. Toţi speră că furtuna va trece înainte de-a

ajunge să fie ei devoraţi”. Câteva ţări neutre s-au plâns de această caracterizare, dar, în fond, ea era corectă. Elveţia, în ciuda faptului că avea 450.000 de oameni sub arme şi o „redută naţională” practic inexpugnabilă, îşi declarase neutralitatea în martie 1939. Dar, în ciuda acestui lucru, elveţienii au îngăduit trenurilor militare cu provizii ale germanilor şi ale italienilor să treacă prin ţara lor, opunându-se numai atunci când fusese vorba de trecerea efectivă a trupelor. Iar, pentru aceste facilităţi, au cerut un preţ ridicat. Înainte de război, o companie elveţiană de cherestea subvenţionată de stat construise lagărul de concentrare de la Dachau, contractul de 13 milioane de franci elveţieni fiind negociat de către fiul lui Henri Guisan, pe atunci Comandant Suprem al Elveţiei.

E imposibil de calculat cât de multe vieţi nevinovate au pierit din cauza refuzului elveţian de a accepta refugiaţii evrei care reuşeau să scape de raziile Miliţiei de la Vichy, din 1942 – 1943. Presiunile făcute asupra elveţienilor, de a-şi revizui legile draconice privind imigraţia, din cauza cărora, de la izbucnirea războiului, numai 7.000 de imigranţi primiseră permisiunea de a intra în ţară, crescuseră. Cu toate acestea, dr. Heinrich Rothmund, şeful departamentului de poliţie din cadrul Ministerului Federal de Justiţie şi Poliţie, îşi instruise oamenii să-i alunge pe evreii care ar fi încercat să treacă frontiera din zona împădurită din jurul Pontarlier-Besanţon, iar cei găsiţi pe pământ elveţian au fost escortaţi înapoi în Franţa. „Se petreceau scene incredibile”, declară un istoric elveţian despre neutralitatea ţării sale. „Unii îşi luau viaţa în faţa grănicerilor de la frontiera elveţiană”. 59 Argumentele oferite de către guvernul elveţian pentru refuzul de a îngădui intrarea evreilor persecutaţi erau că, odată cu ei, în ţară ar fi putut pătrunde agenţi subversivi, că poporul elveţian şi-ar putea pierde locurile de muncă în favoarea imigranţilor şi că numeroşi imigranţi nu se vor mai deplasa spre alte ţări, ci vor rămâne acolo. Astfel încât, se impusese ordinul ca niciun refugiat sau imigrant să nu „se

angajeze în vreun fel de activitate profesională, retribuită sau nu". Cu toate acestea, în mai 1945, existau 115.000 de refugiaţi în tabere speciale, în vreme ce şi mai mulţi locuiau în hoteluri, cămine, împreună cu prietenii şi familia. În timpul războiului, un total de 400.000 de oameni s-au mutat în sau au traversat Elveţia, printre care, spre sfârşitul confruntării, evident, şi fascişti germani şi italieni.60

Coabitarea suedezilor cu naziştii începuse devreme. Cu toate că, la începutul anului 1940, suedezii au refuzat cu hotărâre să îngăduie forţelor expediţionare britanice şi franceze să le traverseze teritoriul pentru a ajuta Finlanda în lupta ei împotriva Rusiei, mai târziu, în acelaşi an, guvernul de la Stockholm le îngăduise germanilor acelaşi lucru, pentru a aduce întăriri armatei de ocupaţie din Norvegia. Între iulie 1940 şi august 1943, nu mai puţin de 140.000 de soldaţi germani şi nenumărate mii de tone de echipament militar şi de provizii profitaseră de reţeaua de căi ferate suedeze, protejând, în acest fel, Kriegsmarine de Marina Regală.

Chiar înainte de invadarea Rusiei de către Germania, suedezii au îngăduit ca o întreagă divizie germană să le traverseze ţara pentru a lua parte la asalt. În anul următor, navele suedeze transportau 53% din importurile de minereu de fier ale Germaniei (materia primă de care industria sa de armament avea cea mai mare nevoie) către porturile germane, scutind astfel marina germană de alte dificultăţi şi de pericole. Abia după bătălia de la Stalingrad, din februarie 1943 – după ce şi-a dat seama care parte e mai probabil să câştige –, Suedia a cedat presiunilor aliate şi i-a forţat pe germani să-şi transporte minereul cu propriile nave; nu numai atât, dar, până în aprilie 1944, Suedia nu a încetat să vândă Germaniei rulmenţi cu bile, iar după război s-a descoperit că mare parte dintre cele mai importante componente ale rachetelor V-2 purtau marca „Made in Sweden". Albert Speer îşi aminteşte că Hitler avea de gând ca noua sa capitală de la Berlin – numită Germania – să fie, în mare

măsură, construită cu granit suedez, material care, în timpul războiului, îi era obligatoriu expediat pe apă alături de minereul de fier şi de rulmenţii cu bile. Cu siguranţă, dacă Hitler ar fi câştigat războiul, suveranitatea Elveţiei, a Suediei, a Irlandei şi a altor câteva ţări neutre ar fi primit o lovitură mortală peste noapte. La sfârşitul lunii ianuarie 1942, după ce tocmai afirmase că suedezii şi elveţienii nu făceau decât „să se joace de-a soldaţii", Führerul le spunea apropiaţilor săi de la Berghof că „evreii trebuie să-şi facă bagajele şi să dispară din Europa… Vor trebui să plece din Elveţia şi Suedia. Nu le putem îngădui să-şi menţină căile de retragere lângă porţile noastre".61

Cu toate acestea, cea mai notabilă absenţă din linia întâi a războiului era Irlanda, ale cărei fapte nu pot fi explicate, aşa cum ar putea fi cele ale Suediei şi Elveţiei, printr-o apropiere geografică de Germania. Şi nici nu era vorba de faptul că ar fi încercat să tragă chiulul în faţa pericolului, întrucât, chiar şi atunci când, în etapele ulterioare ale războiului, nici măcar nu se punea problema unei invazii de către Germania, prim-ministrul Eamon de Valera încă se abţinea să-i denunţe public pe nazişti sau pe Hitler însuşi. (Când, în 1940, criticase invadarea Ţărilor de Jos, care erau neutre, nici măcar nu menţionase cine fusese de vină.) Despre josnicul său gest de a vizita Legaţia Germană din Dublin, pentru a-şi prezenta condoleanţele pentru moartea lui Hitler, din aprilie 1945, de Valera spunea mai târziu că: „Am acţionat corect şi – sunt sigur de asta – cu înţelepciune". Şi, de vreme ce lagărul de concentrare de la Buchenwald fusese deja eliberat, iar natura criminală a regimului nazist fusese astfel dezvăluită, britanicii şi americanii au reacţionat cu furie faţă de gestul lui – fapt care, în mare măsură, nu a fost relatat de o presă irlandeză puternic cenzurată. Neutralitatea Irlandei a provocat un mare resentiment din partea celorlalţi locuitori din Insulele Britanice, Churchill nefiind singurul care considera că această ţară, „deşi, din punct de vedere juridic, se afla în război, se dădea la fund". În 1938, guvernul Chamberlain trecuse sub

suveranitate irlandeză cele trei porturi atlantice, deosebit de valoroase din punct de vedere strategic, pe care Marea Britanie le deţinea, în virtutea condiţiilor convenite în Tratatul Anglo-Irlandez din 1922, iar refuzul Dublinului de a permite să fie folosite de către Marina Regală odată cu izbucnirea războiului, în următorul an, dezvăluise ce greşeală dezastruoasă făcuseră britanicii renunţând la ele. Pentru a folosi cuvintele lui Churchill adresase Cabinetul de Război: „Irlanda strangula Anglia în mod cât se poate de plăcut”.62 Pentru el gluma irlandeză a zilei – „Aşadar, împotriva *cui* suntem noi neutri?” – nu era amuzantă. Singura explicaţie pentru neutralitatea Irlandei o constituia persistenţa unei ostilităţi faţă de Marea Britanie, după secole de conflict, care orbise guvernul lui de Valera în faţa mizelor mult mai mari care se aflau în joc, în 1939. Pierderea prin diplomaţie a bazelor navale atlantice din sudul şi vestul Irlandei însemna că escortele nu mai puteau naviga tot atât de departe în apele Atlanticului pe cât o putuseră face în Marele Război; distrugătoarele şi corvetele aveau nevoie de mai mult timp pentru a fi realimentate; remorcherele nu mai puteau fi trimise spre navele avariate, în schimb, escortele erau nevoite să ocolească tocmai prin porturile scoţiene. „A face o estimare a preţului plătit în materie de oameni şi de nave, din cauza acestui refuz” – scria Nicholas Monsarrat, romancierul care a comandat o fregată în timpul Bătăliei Atlanticului – „era ceva aproape imposibil, însă totalul era unul important şi tragic”. Cu toate că lucrarea deja clasică scrisă de Monsarrat, *Marea crudă*, era, desigur, una de ficţiune, eroul său – care, în timpul bătăliei, comanda, la rândul său, o fregată în convoaiele transatlantice – afirma că:

Era dificil să-ţi înăbuşi dispreţul pentru o ţară precum Irlanda, a cărei luptă o purtam noi acum şi ale cărei şanse de a-şi păstra libertatea şi independenţa în cazul unei victorii germane erau nule. Faptul că Irlanda se ţinea departe de conflict… punea, din punct de vedere maritim, probleme speciale care îi afectau, uneori plătind

cu viaţa, pe toţi marinarii implicaţi în conflictul din Atlantic şi le provoca mai ales dezgustul. Pe lista cu oamenii pe care erai pregătit să-i placi la sfârşitul războiului, omul care a stat deoparte şi a privit în timp ce ţie ţi se tăia beregata nu se putea afla foarte sus.63

Dacă ţările neutre nu puteau fi convinse să vină în ajutor era necesar să li se dea un imbold acelor foşti aliaţi continentali, care fuseseră supuşi de către germani, iar, pe data de 19 iulie 1940, Churchill a înfiinţat Biroul Executiv pentru Operaţiuni Speciale (SOE), „pentru a coordona toate acţiunile folosind subversiunea şi sabotajul, acţiuni îndreptate împotriva inamicului de dincolo de mare".64 Aceasta urma să fie lumea romantică a paraşutiştilor sub clar de lună, a depozitelor ascunse de arme, a pilulelor cu cianură, a documentelor măsluite, a înscenărilor, a monedelor de aur şi a unităţilor de gherilă care au făcut subiectul unei literaturi şi al unei filmografii atât de bogate – conducând la o disproporţionată scoatere în evidenţă a importanţei operaţionale efective a SOE. „Soldaţii obişnuiţi nu sunt oamenii care să stârnească revoluţii" – scria politicianul laburist Hugh Dalton, despre noul său rol în deţinerea conducerii acestui SOE abia înfiinţat –, „pentru a crea haos social sau a utiliza toate acele mijloace necavalereşti de a câştiga războiul şi pe care naziştii le folosesc cu atâta uşurinţă". Churchill fusese dintotdeauna interesat de războiul neconvenţional, iar SOE era produsul minţii lui; pe data de 16 iulie 1940, el l-a numit pe Dalton în post îndemnându-l: „Şi acum, dă foc Europei".65 Scopul era acela de a folosi ulterior mişcările de rezistenţă pentru a ţine ocupate un număr mare de divizii germane departe de Frontul de Est – şi, mai târziu de frontul italian şi de cel vestic – însă, când el a fost pus în aplicare, preţul a fost unul înspăimântător. Asasinatele cu ţintă (şi adeseori fără ţintă) şi aruncarea în aer a liniilor de comunicaţie din spatele liniilor inamice au reprezentat, uneori, un ajutor strategic înainte de Ziua Z, însă aveau tendinţa de a îndepărta populaţiile locale asupra cărora se revărsa furia germană, odată ce agenţii operativi ai SOE dispăreau.

Germanii nu se dădeau în lături de la execuţiile în masă ale ostaticilor ca represalii la atacurile care îi vizau în partea de Europă ocupată, ceea ce însemna că, uneori, sate întregi plăteau preţul pentru operaţiunile SOE care, din punct de vedere strategic, nu justificau cheltuielile. Reuşita SOE a constat, totuşi, în faptul de a fi ajutat în chip insesizabil la redarea unui sentiment de respect de sine al popoarelor europene, după înfrângerile zdrobitoare suferite în decurs de câteva săptămâni. Acest lucru era valabil mai ales pentru Franţa, care dintotdeauna se considerase – şi care, într-adevăr, fusese întotdeauna – *la grande nation.66*

SOE a jucat un rol important şi în înfrânarea ambiţiilor lui Stalin. În parte, tocmai armele furnizate de către SOE au îngăduit conducătorului partizanilor iugoslavi, mareşalul Josip Broz Tito, să se opună ruşilor, în 1945 – 1946, şi anticomuniştilor să obţină victoria în Grecia; în toamna anului 1944, dacă SOE n-ar fi distribuit luptătorilor din Rezistenţă de pe teritoriul francez o jumătate de milion de arme de calibru mic, comuniştii francezi ar fi putut încerca o răsturnare de regim; în martie 1945, SOE a fost acela care a ajutat-o pe regina Wilhelmina să se întoarcă pe tronul Olandei; în Birmania, în vara anului 1945, SOE a convins miliţia lui U Aung San să întoarcă armele şi să treacă de partea Aliaţilor; de asemenea, a îndeplinit operaţiuni importante împotriva instalaţiilor pentru cercetarea nucleară a „apei grele”, de la Telemark şi Vermork, operaţiuni al căror succes este posibil să fi întârziat capacitatea Germaniei de a construi bomba atomică. În plus, operaţiunile întreprinse la sol puteau atinge uneori o precizie care nu era realizabilă printr-un bombardament aerian. Spre exemplu, pe data de 5 noiembrie 1943, la patru luni după ce un atac al RAF îşi ratase ţinta şi condusese la mari pierderi de vieţi omeneşti în rândul populaţiei civile din apropiere, pachetul cu bombă livrat de către SOE a distrus principala instalaţie a fabricii Peugeot de la Sochaux, din apropiere de Montbeliard, unde se fabricau turele de tanc.67

Una dintre cele mai mari probleme ale SOE o constituia faptul că mişcările de rezistenţă din Europa erau adesea sfâşiate de lupte interne. În Grecia şi în Iugoslavia, monarhiştii îi detestau pe comunişti, în vreme ce luptătorii din Rezistenţa franceză acopereau întreg spectrul politic, între aripa dreaptă gaullistă şi disidenţii comunişti. Veneau apoi principalele probleme interne ale tuturor operaţiunilor: cum să creezi armate secrete şi să nu atragi atenţia şi, în acelaşi timp, să conduci operaţiuni de sabotaj de mare anvergură, dar să nu pierzi sprijinul populaţiei locale, în vreme ce acţiunile tale atrăgeau, în mod inevitabil, mânia ucigaşă a germanilor. În plus, SOE s-a ciocnit în mod repetat cu RAF-ul, în privinţa alocării de avioane, cu Ministerul de Externe, în privinţa suveranităţii ţărilor neutre, cu comandanţii supremi din armatele altor ţări, în privinţa strategiei, şi cu Ministerul de Război (unde SOE era poreclit „Contrabandistul”), în privinţa resurselor – iar, în toate aceste conflicte, faptul că Dalton era prin firea lui un politician combativ nu ajuta deloc.68

Dacă britanicii erau dispuşi să atragă furia germanilor asupra unor civili nevinovaţi, erau pregătiţi să facă acelaşi lucru şi pentru ei înşişi. Unităţile auxiliare înfiinţate de către colonelul (mai târziu generalul-maior) Colin Gubbins, în 1940, pentru a continua rezistenţa după ce o invazie germană a Marii Britanii va fi avut loc, şi-au luat multe precauţii pentru a nu îngădui ca ascunzătorile lor (uneori foarte elaborate) să fie descoperite de către populaţia civilă, în cazul în care ar fi fost trădaţi în urma ameninţărilor cu represalii. În ceea ce priveşte armata regulată, „Am pregătit baraje stradale şi am eliberat locuri pentru a avea rază de foc pentru arme; nu că am fi avut ceva cu care să tragem, în afară de câteva carabine”, îşi amintea Michael Howard despre serviciul său în cadrul Gărzilor Coldstream, din vara anului 1940.

Colindam împrejurimile în căutarea unor văi de-a curmezişul cărora am fi putut să întindem fire de sârmă cu care să decapităm motocicliştii germani. Gândul că, dacă făceam ceva de felul ăsta, germanii ar fi împuşcat întreaga

populaţie a satului nu ne trecea prin minte sau, cel puţin, nu-mi trecea mie prin minte. Şi nu mi-a trecut prin minte nici faptul că, dacă pierdeam războiul, eu urma să fiu deportat împreună cu toţi tinerii sănătoşi de peste 17 ani, urmând să muncesc ca sclav, în Germania, şi că, în ceea ce o priveşte pe mama mea (100% evreică), o soartă mult mai rea o putea aştepta.61

Moartea Operaţiunii Leul-de-mare a lui Hitler însemna că nimic din toate acestea nu aveau să se petreacă în Marea Britanie aşa cum se întâmplase pe continent. Astfel, britanicii nu au fost nevoiţi să facă teribilele alegeri şi compromisuri pe care popoarele din Europa aflată sub ocupaţie au fost constrânse să le facă. Starea de spirit combativă a britanicilor din 1940 – fără nicio îndoială, *annus mirabilis* al istoriei britanice – urma să fie adesea invocată, de atunci înainte, de către Churchill pe parcursul celorlalţi ani de război, dar şi de către numeroşi alţi politicieni.

Strategilor britanici li se deschisese în faţă un mare vid: acum că Europa era complet închisă, unde vor da următoarea lovitură Axei? Mai mult din lipsa unei alternative viabile, decât din orice alt motiv, precum şi pentru a proteja interesele britanice din regiuni mai îndepărtate, războiul a fost mutat pe litoralul de nord al Africii şi în bazinul Mediteranei. Curând, victoria obţinută în Bătălia pentru Anglia urma să apară ca un incident mult prea izolat, într-un conflict imprevizibil de periculos.

Capitolul 4

Disputa litoralului *septembrie 1939-iunie 1942*

Se *pare că sunteţi singurul inamic din aceste zile pe care pot fi sigur că-l voi înfrânge*.

Lordul Wavell, în timp ce juca table cu contesa de Ranfurly, 3 mai 19411

„Înainte de El Alamein, nu repurtaserăm încă vreo victorie”, scria Churchill în memoriile sale de război. „După El Alamein, nu am mai suferit vreo înfrângere”. Ca atât de multe alte generalizări, remarca avea un sâmbure de adevăr, chiar dacă am trece cu vederea marea excepţie

a Bătăliei pentru Anglia. Însă, Churchill ar fi trebuit să specifice „împotriva germanilor", pentru că Marea Britanie repurtase victorii spectaculoase împotriva italienilor, în Africa. Că aceste victorii erau cu adevărat atât de semnificative o dovedeşte faptul că acestea l-au încurajat pe Hitler să se implice în Mediterana cu resurse care ar fi putut fi mult mai bine utilizate în Rusia. Confruntat cu înfrângerea fascismului în Africa, Hitler a hotărât să încerce salvarea tovarăşului său de crez ideologic, Benito Mussolini, în Africa (şi, mai târziu, în Grecia), chiar dacă strategia lui îi dicta că niciunul dintre cele două fronturi nu va fi cheia pentru victoria mult dorită, cheie care întotdeauna avea să fie socotită Rusia.

Primul între cei câţiva comandanţi britanici din lunga campanie din Deşertul Libiei era Archibald Wavell, un exemplu strălucit de ofiţer britanic de şcoală veche. Familia lui Wavell venise în Marea Britanie odată cu Wilhelm Cuceritorul; atât tatăl, cât şi bunicul său fuseseră generali, iar el avea în spate o strălucită carieră academică şi era curajos în acţiune. Sportiv din naştere (jucând mai ales golf şi polo), căpitan al echipei de hochei a regimentului, trăgător admirabil, lingvist excelent (ştia urdu, paştu şi rusă), slujise în Războiul Burilor pe frontiera de nord-vest şi intrase în conducerea Colegiului Camberley în 1909, trecând examenul cu un procent de 85% răspunsuri corecte. Se căsătorise cu fiica unui colonel, pe numele ei Queenie, despre care îi scria cu admiraţie unui prieten că: „Se pricepe la vânătoarea cu hăitaşi". Spre amărăciunea sa, Wavell fusese blocat la Ministerul de Război, în timp ce restul armatei ridica tabăra pentru a se îndrepta spre Franţa şi Flandra, în august 1914, şi, cu toate că avusese parte şi de acţiune, îşi petrecuse o bună parte din Marele Război ca ofiţer de legătură cu armata Marelui Duce Nicolae în Turcia, pentru a activa apoi în Palestina, sub comanda generalului Allenby. Nu numai că se făcuse remarcat, însă reuşise şi să cunoască Orientul Mijlociu şi fusese trimis să preia comanda în Palestina, în 1937 – 1938. Între generalii britanici din cel de-al Doilea

Război Mondial, a fost cel mai înclinat spre literatură şi reflecţie.

Cu toate acestea, între Wavell şi Churchill existau profunde diferenţe de personalitate care degenerau, uneori, în ură reciprocă. Cu toate că Wavell sprijinise crearea Grupului cu rază mare de acţiune în Deşertul din Nordul Africii, condus de Ralph Bagnold, şi îl încurajase ulterior pe Orde Wingate în practicile sale neortodoxe de luptă din jungla birmaneză, Churchill îl considera un comandant mult prea precaut şi convenţional şi dorea foarte mult să-l înlocuiască. Atunci când, în august 1940, Wavell s-a întors la Londra pentru o informare în faţa Comitetul Cabinetului de Război pentru Orientul Mijlociu, Anthony Eden a considerat că prezentarea operaţiunilor pe care o făcuse fusese „magistrală", însă interogatoriul scurt la care îl va supune Churchill îl va face să se simtă atacat şi insultat.2 Cu toate acestea, luând una dintre cele mai dificile decizii ale războiului, Marea Britanie s-a expus, în acea lună, unor mari pericole în Africa, fiind practic lipsită de tancuri, în vreme ce ţara se afla încă sub ameninţarea invaziei.

La mijlocul lui septembrie, Mussolini, închipuindu-se al doilea Caesar, a trimis Armata X a mareşalului Rodolfo Graziani să invadeze Egiptul, cu cinci divizii de-a lungul coastei, reuşind astfel să captureze Sidi Barrani. S-a oprit la 120 de kilometri de britanici, la Mersa Matruh, timp în care ambele părţi au primit întăriri. A fost un moment exasperant pentru britanici în Egipt. „Am condus, pur şi simplu, tancuri şi tunuri din cauciuc, astfel încât, pentru avioanele de recunoaştere care treceau deasupra noastră, era ca şi cum am fi dispus de o armată puternică şi reală", îşi amintea soldatul Bob Mash, inginer în cadrul trupelor aflate pe Nil. „Umflam tancuri de cauciuc, le aşezam în poziţie, le dezumflam seara şi le duceam la câteva mile mai încolo, le umflam din nou şi le puneam acolo; privind din aer, părea că dispunem de o mulţime de tancuri. La fel era şi în zona Canalului... pentru fiecare tun antiaerian aveam unul de lemn".3

Pe 8 decembrie 1940, prietenul lui Wavell, generalul-locotenent Richard O'Connor, comandantul Forţei din Deşertul Libiei (care totaliza numai 31.000 de oameni, 120 de tunuri şi 275 de tancuri), a realizat un violent contraatac împotriva unei forţe de patru ori mai mare decât a sa, concentrându-se asupra fiecărei zone fortificate în parte.4 Operaţiunea Compass era sprijinită îndeaproape de marină şi de RAF şi, ajutat şi de prăbuşirea moralului italienilor, până la mijlocului lunii decembrie O'Connor curăţase Egiptul de italieni şi luase 38.000 de prizonieri. Bardia a căzut pe 5 ianuarie, iar, pe 22, Divizia a 7-a de Blindate („Şobolanii Deşertului") a capturat portul-cheie Tobruk, care urma să cântărească mult pentru şansele ambelor tabere în următorii doi ani. Ca întotdeauna, superioritatea aeriană constituia un element vital, cu atât mai mult cu cât, spre deosebire de alte zone geografice, deşertul oferea mai puţine posibilităţi de a te ascunde. RAF-ul a preluat repede iniţiativa în faţa Forţelor Aeriene Italiene (Aeronautica Regia).5 Controlul britanic naval asupra litoralului de nord al Africii l-a ajutat, de asemenea, pe O'Connor, pentru că o bună parte din drumul de coastă se afla în raza de acţiune a tunurilor de mare calibru ale Marinei Regale.

Încurajat de acest succes obţinut în nord, Wavell a trecut apoi la acoperirea flancului său de sud. Când Italia a declarat război, ducele de Aosta, viceregе al Ethiopiei (Abisinia), a trecut în Sudan cu 110.000 de soldaţi şi a cucerit Kassala; apoi a trecut în Kenya, pentru a captura Moyale, şi, de asemenea, în zona controlată de britanici a Somaliei, capturând Berbera. Wavell a aşteptat răbdător momentul potrivit înainte de a reacţiona, iar, la sfârşitul lunii ianuarie 1941, a trimis două forţe britanice aparţinând Commonwealth-ului, totalizând 70.000 de oameni (mai ales sud-africani), pentru a realiza o masivă mişcare de dublă învăluire cu scopul de a-l zdrobi cu totul pe Aosta. Pe 4 aprilie, generalul-locotenent, Sir Alan Cunningham a ocupat Addis Abeba, deplasându-se, în medie, cu 56 de kilometri pe zi pe o distanţă de peste 1

600 de kilometri, luând 50.000 de prizonieri, câştigând un teritoriu de 580.000 de kilometri pătraţi şi suferind pierderi care însumau 135 de morţi şi patru prizonieri.6 Împăratul Haile Selassie al Ethiopiei s-a întors în capitala sa pe 5 mai, la cinci ani după ce aceasta căzuse în mâinile italienilor. Pe 17 mai, Aosta, împreună cu uriaşa, dar demoralizata sa armată, s-a predat, lăsând încă o dată deschise navelor aliate Marea Roşie şi Golful Aden.

Între timp, în nord, pe O'Connor îl aşteptau victorii şi mai mari, acesta salvând Canalul Suez şi forţându-i pe italieni să se retragă de-a lungul coastei, spre Benghazi. Cum Divizia a 6-a fi forţase pe Graziani să se retragă pripit, O'Connor a trimis prin deşert, via Mechili, Divizia a 7-a, pentru a le tăia calea italienilor. În bătălia de la Beda Fomm, de lângă Golful Sirte, între 5 şi 7 februarie 1941, Imperiul Britanic şi Commonwealth-ul au obţinut prima lor victorie pe uscat, cu adevărat semnificativă, din timpul celui de-al Doilea Război Mondial. La două luni de la data de 7 decembrie 1940, Forţa din Deşertul Libiei obţinuse succese care dezminţeau întru totul afirmaţia lui Churchill de mai sus; aceasta distrusese nouă divizii italiene şi o parte dintr-a zecea; avansase 800 de kilometri şi luase 130.000 de prizonieri, capturase 380 de tancuri şi 1 290 de tunuri – şi toate acestea cu preţul a 500 de morţi şi 1 373 de răniţi. Pe parcursul întregii campanii, Wavell nu a dispus niciodată de o forţă mai mare de două divizii, şi numai una dintre ele era blindată. Acesta a fost Austerlitz-ul Africii, ceea ce i-a determinat pe cei de la şcoala pregătitoare pe care Wavell o urmase să noteze, la capitolul dedicat foştilor elevi din revista *Summer Fields*: „Wavell şi-a făcut bine treaba în Africa".

Mobilitatea blindatelor constituise un factor-cheie, însă, aşa cum Michael Carver (mai târziu feldmareşal, la acea vreme, maior la Operaţiuni, în cadrul cartierului general al generalului-locotenent C.W.M. Norrie) îşi amintea: „Nimeni, indiferent de grad, oricare ar fi fost arma sub care slujea, nu avea experienţă în domeniul operaţiunilor cu mobilitate ridicată, desfăşurate pe spaţii

largi, în care tancurile să se afle în conflict făţiş… Fiecare învăţa din mers şi chiar şi Regimentul Regal de Tancuri trebuia să se bazeze pe teorie, pe bunul-simţ practic sau chiar pe vreo intuiţie norocoasă".7 Mai era şi moralul scăzut al italienilor, pe care locotenent-colonelul Ronald Belchem, din cadrul Diviziei a 7-a Blindată, îl descria ca fiind „un moral artificial, inspirat de o propagandă repetată până la epuizare şi puteai să îţi dai seama uşor că, dacă italienii ar fi suferit o înfrângere, moralul ar fi fost spulberat imediat şi, de fapt, aşa şi era".8 Şi nu e adevărat că italienilor le lipsea curajul, îi spunea William Gott – supranumit „Distrugătorul" – lui Anthony Eden, însă, pur şi simplu, nu erau pregătiţi cum se cuvine pentru realităţile războiului în deşert.9

După Beda Fomm, însă, Wavell s-a hotărât să nu-i îngăduie lui O'Connor să facă presiuni pentru a captura fortăreaţa Axei de la Tripoli, ci i-a dat ordin să se oprească la El Agheila. După invadarea Greciei de către Mussolini, în octombrie 1940, Cabinetul de Război britanic a hotărât să-i sprijine pe greci din punct de vedere militar, decizie dezirabilă şi uşor de înţeles din punct de vedere politic, dar dezastruoasă din punct de vedere militar. În ciuda faptului că suferea o acută lipsă de oameni în cadrul comandamentului său din Orientul Mijlociu, Wavell a fost nevoit să găsească trupe auxiliare pe care să le trimită peste Mediterana ca forţă expediţionară, ceea ce i-a şubrezit poziţia de comandă pe o suprafaţă care se întindea din Golful Persic şi Malta până în estul Africii. În urma ordinelor date de Churchill, generalul-locotenent Henry „Jumbo" Maitland Wilson, a plecat spre Grecia cu o bună parte din trupe, ceea ce – într-un moment în care teatrul de război din Mediterana era încă departe de a fi sigur – reprezenta o greşeală. Ca secretar-asistent pe lângă Cabinetul de Război, Lawrence Burgis consemna, în aprilie 1941, faptul că „atunci când un convoi extrem de important de tancuri cu destinaţia Egipt urma să traverseze periculoasa rută mediteraneeană, prim-ministrul a informat Cabinetul în privinţa orarului,

adăugând: «Dacă ştie cineva să se roage, acesta e momentul» „.10

Victoria lui O'Connor asupra italienilor l-a convins pe Hitler că Mussolini avea nevoie de sprijin imediat în Libia. 500 de avioane au fost trimise, aşadar, din Norvegia în Sicilia, iar bombardamentul care a urmat asupra Benghaziului a însemnat că O'Connor nu mai putea folosi portul. Lipsită de trupe din cauza campaniilor din Grecia şi Creta, Forţa din Deşertul Libiei a fost oricum redusă la numai o singură divizie de blindate, o parte dintr-o divizie de infanterie şi o brigadă motorizată. În martie 1941, Hitler l-a trimis pe generalul-locotenent Erwin Rommel la Tripoli, pentru a prelua comanda Diviziilor a 5-a Uşoară şi a 15-a Panzer, care începuseră debarcarea pe 12 februarie 1941. În august, forţă a fost ridicată la statutul de Grup Panzer, iar Divizia a 5-a fost redenumită Divizia a 21-a Panzer. Cu toate că, din punct de vedere tehnic, numai

Diviziile a 15-a şi a 21-a Panzer formau Afrikakorps, numele a ajuns să includă toate forţele germane din deşert aflate sub comanda lui Rommel, inclusiv Divizia a 90-a Uşoară. Cu toate că Rommel se afla oficial sub comanda generalilor superiori italieni aflaţi în Africa – însă nu şi la ordinele lui Graziani, care îşi dăduse demisia după episodul Beda Fomm –, el primea, de fapt, ordine numai de la Hitler. Succesul lui Rommel în campania din 1940 împotriva Franţei nu făcuse decât să-i crească reputaţia şi aşa impresionantă pe care o avea în Wehrmacht (îi fusese acordată medalia Pour le Mérite în Marele Război, cea mai înaltă decoraţie a Germaniei pentru acte de curaj), iar acum era pregătit să devină imaginea legendară purtând numele de „Vulpea Deşertului".

Când Hitler şi Mussolini se întâlniseră în pasul Brenner, pe 4 octombrie 1940, Führerul nu îl avertizase pe Duce că intenţiona să ocupe România numai trei zile mai târziu.11 Ceea ce a fost cunoscut sub numele de „prietenia brutală" nu s-a bazat pe încredere şi înţelegere reciprocă. În mod similar, invadarea Greciei de către Mussolini, pe 28 octombrie, invazie realizată de către generalul Sebastiano

Visconti Prasca, a fost pornită din Albania ocupată cu zece divizii fără informarea prealabilă a lui Hitler. Din cauza temperaturilor de – 20 de grade Celsius, a teritoriului accidentat şi a unei puternice rezistenţe greceşti, conduse de către generalul Alexandros Papagos, italienii au fost curând constrânşi să se retragă înapoi în Albania. „Râurile furioase, noroiul până la gât şi frigul aprig" – scria un comentator contemporan – „au desăvârşit distrugerea ofensivei italiene care, din punct de vedere politic, era ineptă, iar, din punct de vedere militar, nepregătită". 12 Ajutaţi de către unităţile RAF trimise de Wavell – care fusese îndeajuns de inteligent să stabilească baze aeriene, de pe care să lanseze bombardamente asupra extrem de productivelor câmpuri petrolifere româneşti de la Ploieşti –, grecii înaintaseră atât de departe în teritoriul albanez, până la Ajunul Crăciunului, încât şeful de Stat-Major italian, mareşalul Pietro Badoglio, a fost constrâns să demisioneze. Hitler, care deja se hotărâse să-i sprijine pe italieni în Africa de Nord, era pus acum în faţa nevoii de a-i proteja şi de greci şi de britanici.

Pentru a înrăutăţi lucrurile şi mai mult, prinţul regent Pavel al Iugoslaviei va hotărî, în acest moment, să se alăture Axei şi să semneze Pactul Tripartit dintre Germania-Italia-Japonia, din 25 martie 1941, provocând indignare la Belgrad. Succesul Aliaţilor din Grecia, Albania şi Libia l-a încurajat pe prinţul Petru al II-lea al Iugoslaviei, în vârstă de 18 ani, să se declare major şi – ajutat de SOE – să-l răstoarne pe Pavel în noaptea următoare. Hitler a fost cuprins de o teribilă furie la aflarea veştii acestei lovituri de palat. Cum, încă din 29 iulie 1940, dăduse instrucţiuni OKH-ului să conceapă planuri pentru invadarea Uniunii Sovietice, brusc flancul său drept din sud-estul Europei părea că adăposteşte un bloc ostil greco-iugoslavo-britanic. El a dat ordin ca Iugoslavia să fie supusă, „cu o brutalitate neîndurătoare", unei „invazii fulger".13 Ne putem face o imagine despre brutalitatea invaziei numai din faptul că, într-o singură zi, Luftwaffe a omorât 17.000 de iugoslavi, ceea ce e aproape egal cu numărul de morţi

pe care urma să le provoace RAF-ul în Dresda, în februarie 1945.14

Pe 6 aprilie 1941, la numai zece zile de la proaspăt regăsită lor libertate şi dispunând de mobilizarea a numai două treimi dintre cele 33 de divizii ale lor, fără blindate, cu foarte puţin echipament modern şi cu 300 de avioane, iugoslavii au fost supuşi unei uriaşe invazii din nord, est şi sud-est, fiind ocupaţi de peste o jumătate de milion de germani, unguri, români şi bulgari. Invazia a constituit o minune a activităţii şi eficienţei Statului-Major german.15 Zagrebul a căzut în cea de-a patra zi de invazie, Belgradul în cea de-a şasea, Sarajevo într-a noua, iar Iugoslavia a capitulat, în mod oficial, după şapte zile, pe 17 aprilie, în vreme ce regele Petru şi guvernul iugoslav reuşeau să scape la distanţă de numai câteva ore distanţă. Pierderile totale suferite de germani se ridicau la 558 de oameni, faţă de 100.000 de victime şi de alţi 300.000 de prizonieri iugoslavi. Mellenthin remarcase faptul că „numai sârbii ne erau cu adevărat ostili”, altfel încât germanii au pacificat foarte rapid Croaţia (căreia i s-a acordat independenţa), Slovenia şi Bosnia.16 Ulterior, colonelul Draza Mihailović îi va conduce pe cetnicii promonarhişti, iar mareşalul Tito pe partizanii comunişti împotriva germanilor (dar se vor lupta şi unii împotriva altora), însă, pentru moment, Hitler reuşise să obţină o altă victorie fulgerătoare care să se adauge la cele împotriva Poloniei, Danemarcei, Norvegiei, Franţei, Belgiei şi Olandei.

Hitler nu a pierdut niciun moment înainte de a ataca şi Grecia, care primise întăriri de la Wavell, la ordinele Cabinetului de Război. Privind retrospectiv, expediţia Commonwealth-ului în Grecia a fost una dintre cele mai mari gafe ale războiului, slăbind mult prea mult forţele lui Wavell – fapt care nu i-a îngăduit acestuia să lupte cu eficienţă nici în Grecia, dar nici în Libia. Atacurile rapide ale panzerelor în jurul muntelui Olimp au dejucat planurile grecilor şi ale britanicilor – care nu şi-au coordonat eficient reacţiile, de vreme ce grecii (plini de patriotism, însă mult prea optimişti) doreau să lupte pentru Tracia, Macedonia

şi Albania – forţând, astfel, armata greacă (care era înconjurată) să capituleze pe 23 aprilie.17 Patru zile mai târziu, svastica era înălţată deasupra Acropolei. După cutezătoarea apărare australiană şi neozeelandeză de la Termopile (nume plin de ecourile unei alte bătălii de apărare a civilizaţiei occidentale, cu mult înainte), în jur de 43.000 de soldaţi britanici din Commonwealth au fost evacuaţi din porturile estice ale Peloponezului, spre insula Creta şi spre alte locuri, cu toate că doar o mică parte din echipamentul greu a putut fi salvat. În vreme ce germanii au suferit pierderi de numai 4.500 de oameni, britanicii au înregistrat 11 840 de morţi, răniţi sau prizonieri, iar pierderile grecilor au atins numărul de 70.000 de victime.18 Iar germanii nu se vor opri aici.

Generalul-maior Bernard Freyberg, deţinător al medaliei Crucea Victoria şi poreclit de către Churchill „Salamandra", pentru că trecuse atât de des prin focul luptei, fiind rănit de 12 ori şi câştigând patru Ordine de Distincţie în Serviciu – se afla la comanda apărării Cretei. Dispunea de 15.500 de oameni care fuseseră evacuaţi (înfrânţi şi epuizaţi) din Grecia, de 12.000 de soldaţi veniţi din Egipt, de 14.000 de greci, de puţină artilerie şi de numai 24 de avioane de luptă în stare bună de funcţionare, pentru a face faţă primului val al Fliegerkorps XI (trupele aeropurtate), de sub conducerea generalului Karl Student, numărând 11.000 de proaspeţi paraşutişti de elită. Odată obţinut controlul Cretei, germanii puteau ameninţa estul Mediteranei, puteau bombarda Egiptul şi Libia şi puteau proteja Canalul Corint, prin care era transportată o bună parte din petrolul Italiei. În dimineaţa zilei de 20 mai, a fost lansată Operaţiunea Merkur (Mercur) asupra a trei aerodromuri de pe coasta de nord a insulei, cu 716 avioane (inclusiv 480 de bombardiere şi 72 de planoare) care au paraşutat Divizia a 7-a Aeropurtată a generalului Alexander Lohr şi, în ziua următoare, Divizia a 5-a de Vânători de Munte. Cu toate că au suferit pierderi grele, germanii au capturat, pe 21 mai, din mâna Brigăzii a 5-a Noua Zeelandă, unul dintre aerodromuri, numit Maleme,

care va fi mai apoi puternic reîntărit. Până pe 27 mai, în Creta aterizaseră între 20.000 şi 30.000 de paraşutişti. Aşa cum o demonstrase deja cazul Norvegiei, luptele dintre Luftwaffe şi Marina Regală erau inegale: trei crucişătoare şi şase distrugătoare au fost scufundate, iar două cuirasate şi un portavion (HMS *Formidable*, care şi-a pierdut toate avioanele de luptă) au fost grav avariate.19 Cu toate că Freyberg a fost avertizat de dinainte de cei de la GCCS, care descifraseră codurile germane prin sistemul Ultra, să se aştepte la un atac din nord asupra aerodromurilor, a fost împiedicat să acţioneze întru totul pe baza acestei informaţii din teama de a nu compromite sursa atât de importantă a acestuia.

Când, pe 26 mai, Wavell s-a întâlnit la Alexandria cu comandantul suprem al Flotei Mediteraneene, Sir Andrew Browne Cunningham (fratele mai mare al generalului-locotenent

Alan Cunningham), la bordul HMS *Warspite*, sfatul unanim al Statului-Major a fost acela ca întreaga forţă a lui Freyberg să se predea, pentru că, dacă Marina Regală ar mai fi suferit alte pierderi din cauza evacuării lor, Aliaţii ar fi fost în pericol de a pierde controlul estului Mediteranei. Iar, în acest caz, germanii ar fi pus mâna pe Siria şi pe câmpurile petrolifere din Persia şi Irak, tăind astfel sursa de petrol a Marii Britanii. Wavell va adăuga, de asemenea, că ar fi fost nevoie de trei ani pentru a construi o nouă flotă. În această analiză a perspectivelor întunecate, Wavell a fost susţinut de către comandantul suprem al forţelor australiene din Orientul Mijlociu, generalul Sir Thomas Blamey, de prim-ministrul Noii Zeelande, Peter Fraser, şi de către comandantul RAF în Orientul Mijlociu, mareşalul Forţelor Aeriene, Arthur Tedder. Analiza va provoca una dintre cele mai importante replici ale războiului, când Cunningham, care a vorbit ultimul, a spus:

Datoria Marinei Regale a fost dintotdeauna aceea de a duce armata peste mări pentru a purta bătăliile şi, dacă aceasta va fi eşuat, să o aducă iarăşi acasă. Dacă, de-acum încolo, întrerupem această tradiţie, când soldaţii noştri vor

mai merge peste mări, ei vor căpăta obiceiul de-a se uita mereu în urmă, în loc să se bazeze pe Marină. Aţi spus, domnule general, că ar fi nevoie de trei ani pentru a construi o nouă flotă. Dar eu vă spun că vom avea nevoie de trei sute de ani pentru a construi o nouă tradiţie. Domnilor, chiar dacă daţi acum ordin armatei din Creta să se predea, flota tot va merge acolo pentru a-şi lua soldaţii.20

Între timp, Churchill trimitea prin telegraf din Londra: „În acest moment decisiv al războiului, victoria în Creta este esenţială. Continuaţi să aruncaţi în luptă tot ajutorul pe care-l puteţi acorda”. Cu toate acestea, Wavell îi va ordona lui Freyberg să evacueze Creta fără echipament începând cu 28 mai, iar, în decursul următoarelor patru nopţi – care, ca o coincidenţă, marcau prima aniversare a evacuării de la Dunkerque – au fost îmbarcaţi 16.500 de oameni. Britanicii pierduseră 2 011 puşcaşi marini, 3 489 de oameni din forţele terestre şi li se luaseră 11 835 de prizonieri, în timp ce pierderile germane se ridicau la 5 670 de victime.21 Cu toate acestea, germanii pierduseră 220 de avioane, în timp ce 150 fuseseră avariate, şi nu se vor mai angaja într-un alt asalt aeropurtat – ceea ce se va dovedi extrem de favorabil un an mai târziu în Malta, care era vulnerabilă la un astfel de atac.

Grecia urma să sufere cumplit sub ocupaţia germană. În primele 18 luni, nu mai puţin de 40.000 de greci au murit de foame, iar populaţia a fost redusă cu aproximativ 300.000 de oameni în cursul războiului.22 Uleiul de măsline a devenit cea mai importantă monedă de schimb, pe măsură ce inflaţia făcuse ca o singură bucată de pâine să coste două milioane de drahme. Pentru a păstra controlul, armata germană a recurs la metode barbare, aşa cum a făcut atunci când toţi locuitorii de sex masculin din Kalavrita, în nordul Peloponezului, 696 de oameni din 25 de sate au fost împuşcaţi de către Divizia 117 Jager, în decembrie 1943, ca represalii pentru operaţiunile gherilei.

Pe 24 martie 1941, Rommel a dezlănţuit ofensiva

libiană. Subţiate mult prea mult din cauza imperativelor politice – în Grecia, Creta, Africa de Est, Siria, Irak, Palestina, Etiopia şi Egipt –, forţele lui Wavell nu au putut să facă faţă Afrikakorps în Cirenaica. O'Connor a primit ordin să se replieze, dacă ar fi fost necesar, spre culmea aflată la est de Benghazi, şi i s-a comunicat să nu aştepte întăriri până în mai.23 EI Agheila a căzut din prima zi, iar Rommel şi-a trimis Divizia a 21-a de Panzere prin deşert, via Mechili, până la Tobruk, pe care a încercat – fără succes – să-l captureze din mâna Diviziei a 7-a australiene, între 10 şi 13 aprilie. Rommel zbura din loc în loc, în avionul său Fieseler Storch – care, la un moment dat, a fost în pericol de a fi doborât de către italieni –, însă s-a hotărât, în cele din urmă, să asedieze Divizia a 7-a australiană a generalului-maior J.D. Lavarack din Tobruk, pe 14 aprilie, un asediu extenuant care urma să dureze şapte luni şi jumătate. Cu toate că, pe 12 mai, prin Mediterana, au reuşit să treacă 238 de tancuri şi 43 de avioane Hurricane, presiunea continua să se facă simţită.

O'Connor, unul dintre cei mai talentaţi comandanţi britanici din timpul războiului, de până în acel moment, a fost luat prizonier pe 17 aprilie şi închis în Italia. „Era un mare şoc să fii capturat", va spune el mai târziu. „Niciodată nu mi-am închipuit că mi se va întâmpla mie – ceea ce probabil că e o dovadă de trufie –, însă se aflau la mile depărtare în spatele frontului nostru şi doar dintr-un ghinion chiar am ajuns în acea părticică de deşert în care germanii îşi trimiseseră o trupă de recunoaştere şi am nimerit exact în mijlocul lor".24 A reuşit să scape în decembrie 1943, după care a luptat în Normandia, însă era scos din luptă atunci când se simţea disperata nevoie de a-l înfrunta pe Rommel în deşert.

„Decizia Axei de a deschide un front în Mediterana" – consideră un istoric cu experienţă în această chestiune – „a reprezentat o greşeală strategică critică pe care Aliaţii ar fi fost nebuni să nu o exploateze". 25 Pe termen lung, explozia germană în teatrul de război din Mediterana i-a slăbit Germaniei efortul de război împotriva Rusiei, în

moduri care nu puteau fi prevăzute în primăvara anului 1941. Acest lucru a îndepărtat puterea germană de la principalul *Schwerpunkt* al războiului, iar, în 1943, invazia Siciliei a făcut necesar ca unităţi ale Luftwaffe să fie aduse din Norvegia, unde puseseră în pericol până atunci ruta Murmansk. Pe termen scurt, însă, Germania a obţinut victorii semnificative şi se aşteptau şi mai multe.

Trecătoarea Halfaya, aflată la 104 kilometri est de Tobruk şi poreclită Trecătoarea Iadului, era unul dintre puţinele locuri în care mijloacele de transport puteau aborda escarpamentul de 152 de metri care se întindea între câmpia de coastă şi platoul deşertic şi constituia, astfel, un punct strategic important. Concepută să elibereze Tobrukul (Operaţiunea Battleaxe), contraofensiva lui Wavell va eşua între 15 şi 17 iunie, în timpul său nu mai puţin de 15 dintre cele 18 tancuri Matilda implicate într-un atac fiind distruse din cauza minelor şi a focurilor antitanc trase de un batalion de tancuri germane şi de patru tunuri puternice de 88 mm.26 În timpul acestei bătălii Churchill a hotărât să-l elibereze pe Wavell din funcţie, întrucât – i-a spus el noului ministru de Externe, Anthony Eden – îi lipseau „acel tip de vigoare sufletească şi de hotărâre necesare pentru a depăşi obstacolele: trăsături indispensabile pentru un război purtat cu succes”. Churchill a mai făcut şi alte evaluări negative asemănătoare, în care îl asemăna pe Wavell unui preşedinte de club de golf, numindu-l „un bun colonel mediocru” şi – lucru într-adevăr la fel de condamnabil – „un preşedinte de filială a Partidului Conservator”.27 Şi, ca şi cum situaţia nu era îndeajuns de rea, fără a mai pune la socoteală şi insultele, Wavell fiind scos ţap ispăşitor pentru greşelile Cabinetului de Război şi ale şefilor de stat-major, victoriile lui asupra italienilor de la sfârşitul anului 1940 şi de la începutul anului 1941 – incluzând aici Sidi Barrani, Bardia, Tobruk şi Benghazi – au sfârşit în dezastru după mijlocul lui februarie 1941, când armata germană a debarcat la Tripolitania. „Cu siguranţă, nu mă gândisem la Rommel după experienţa pe care am avut-o cu italienii”,

declară Wavell cu mâhnire, mulţi ani după aceea.

Churchill se înfuriase de-a binelea auzind că Wavell concepuse un plan în cazul „celui mai grav scenariu posibil", pentru retragerea totală a armatei britanice din Egipt. „Wavell are 400.000 de oameni", a urlat prim-ministrul. „Dacă pierd Egiptul, se va lăsa cu vărsare de sânge: voi pune plutoanele de execuţie să-i împuşte pe generali".28 Wavell nu a încercat niciodată să dea vina pe altcineva; când, în cele din urmă, a fost numit în calitate de comandant suprem în India, pe 22 iunie 1941, el a suportat umilinţa cu stoicism, poate chiar a întâmpinat-o cu bucurie, şi a fost de acord cu telegrama lui Churchill care spunea că este nevoie de „un nou braţ şi o nouă privire", şi anume cele ale generalului Sir Claude Auchinleck.

În primăvara şi vara anului 1941, situaţia Marii Britanii în întregul Orient Mijlociu nu era chiar deznădăjduită. Între aprilie şi august, britanicii acţionaseră în mod decisiv în trei zone importante – Irak, Siria şi Iran – cu scopul de a-şi proteja şi garanta – pentru ceea ce s-a dovedit a fi, în cele din urmă, restul războiului – resursele ei atât de importante de petrol. „Campaniile nu au fost de mari dimensiuni" – scrie un istoric –, „au fost realizate fără mare tam-tam şi, fiecare dintre ele, cu resurse ridicol de mici... însă au fost cruciale pentru supravieţuirea Marii Britanii". 29 Cu toate că Statele Unite (încă în neutralitate) produceau, în 1941, 83% din producţia de petrol, iar Orientul Mijlociu numai 5%, petrolul american trebuia expediat pe apă (pe un Atlantic înţesat de submarine) şi trebuia plătit cu o monedă britanică forte care se devaloriza progresiv. Ceea ce nu era necesar pentru cele 8, 6 milioane de tone de petrol iranian şi 4, 3 milioane de tone de petrol irakian care aprovizionau, în fiecare an, navele şi tancurile britanice.

Cu toate acestea, mult mai importante decât moneda forte au fost înţelegerile la care au ajuns Churchill şi Roosevelt în cadrul crucialei lor întâlniri, cu numele de cod Riviera, din golful Placentia, lângă satul Argenţia, în sud-estul Newfoundland, între 9 şi 12 august 1941. Churchill

ajunsese acolo cu cuirasatul de 35.000 de tone HMS *Prince of Wales*, iar Roosevelt cu crucişătorul de mare tonaj USS *Augusta*, iar convorbirile dintre cei doi au stabilit parametrii generali ai colaborării anglo-americane pentru următorii trei ani de conflict. Înainte ca Statele Unite să intre în război, Administraţia Roosevelt acordase deja Marii Britanii un ajutor de nepreţuit, iar discuţiile din golful Placentia aveau să ducă la creşterea acestui ajutor. În afară de a da Marii Britanii posibilitatea de a cumpăra armament şi alte resurse vitale (în baza sistemului de împrumut şi închiriere), în septembrie 1940, Marina Statelor Unite a oferit Marinei Regale, la schimb, 50 de distrugătoare pentru concesiuni pe termen lung ale mai multor baze militare britanice şi a început, de asemenea, să patruleze mai multe regiuni din Atlanticul de Vest, pentru a depista submarine germane, cu care a şi ajuns să se ciocnească de mai multe ori, de obicei în dauna acestora din urmă. Însă, în golful Placentia, acest spirit de întrajutorare şi de cooperare a fost lărgit în mare măsură datorită unei bune relaţii personale care s-a stabilit imediat între Roosevelt şi Churchill – cei doi nu se mai văzuseră unul pe altul încă de pe vremea unei întâlniri din 1918, desfăşurată într-o atmosferă ostilă (o întâmplare despre care Churchill nu-şi mai amintea, oricum, nimic).30

Pe lângă faptul că au căzut de acord ca, în cazul în care ar fi fost nevoiţi să lupte în acelaşi timp împotriva Germaniei şi Japoniei, Marea Britanie şi Statele Unite să se concentreze, înainte de toate, asupra înfrângerii Germaniei (o problemă crucială pentru mult încercaţii britanici), pe 12 august, Roosevelt şi Churchill au semnat ceea ce, la scurt timp după aceea, cotidianul londonez *Daily Herald* avea să numească o „Cartă Atlantică”. Prin aceasta s-a reuşit unificarea a opt obiective de război anglo-americane într-o singură şi emoţionantă declaraţie, una care sublinia valorile democratice şi progresiste pentru care atât de mulţi oameni luptau şi mureau. Iar, până în ianuarie anul următor, Carta Atlantică urma să fie semnată de alte 24 de ţări.

Preambulul anunţa faptul că cei doi lideri, „întâlnindu-se personal, au considerat a fi justificat faptul de a face cunoscute anumite principii comune în politicile naţionale ale ţărilor lor, principii pe care-şi fundamentează speranţele pentru un viitor mai bun al omenirii”. El susţinea, apoi, că Marea Britanie şi America „nu caută nicio extindere, teritorială sau de orice altă natură”, „nu doresc să întreprindă modificări teritoriale care nu sunt în acord cu dorinţele liber manifestate ale popoarelor implicate”, „respectă drepturile tuturor oamenilor de a alege forma de guvernământ sub care vor trăi; şi doresc restituirea drepturilor suverane şi a autoguvernării acelor ţări care au fost lipsite cu forţa de ele”. Preambulul menţiona alte cinci principii, referitoare la colaborarea economică, la libertatea politică, la „eliberarea de frică şi sărăcie”, la accesul la oceanele lumii şi la „renunţarea la utilizarea forţei”. Câteva dintre aceste principii erau evident utopice şi vor fi ignorate făţiş, pe măsură ce naţiunile din Europa de Est vor fi înghiţite, începând din 1945, în pântecele sovietic. În 1941, însă, ele au furnizat baza idealistă care a marcat diferenţa dintre cel de-al Doilea Război Mondial şi conflictele dinastice, comerciale şi teritoriale ale trecutului.

În aprilie 1941, o lovitură militară l-a adus la putere, în Irak, pe generalul anglofob Rashid Ali, al cărui „guvern de apărare naţională” a declarat independenţa ţării şi a asediat, pe 2 mai, garnizoana britanică de la baza aeriană Habbaniya, pe Eufrat. Comandantul şcolii de zbor de acolo, vicemareşalul Forţelor Aeriene Harry Smart, a respins atacul după trei zile, iar, la sfârşitul lunii, o coloană venită din Transiordania a cucerit Bagdadul. Rashid Ali a fugit în Iran şi a fost înlocuit cu un regent pro-britanic. A venit apoi rândul Siriei controlate de regimul de la Vichy, care acceptase să-l aprovizioneze pe Rashid Ali cu arme germane în timpul răzmeriţei. Alături de Francezii Liberi, forţele britanice au atacat pe 8 iunie şi, în baza unui armistiţiu încheiat câteva săptămâni mai târziu, pe 5 iulie, şi-au asigurat dreptul de a ocupa Siria pentru restul

războiului. Balanţa de putere din regiune s-a schimbat în mod dramatic pe 22 iunie 1941, când Hitler a invadat Rusia şi, în consecinţă, Churchill a declarat imediat că Marea Britanie se află în alianţă cu URSS. După ce guvernul iranian a refuzat cererea anglo-sovietică de a expulza agenţii germani, cele două puteri au invadat ţara pe 25 august, după care rezistenţa naţionalistă s-a prăbuşit în mai puţin de o săptămână. Şahul a fost constrâns să abdice în favoarea fiului său, iar, pe 17 septembrie, trupele britanice şi ruseşti au ocupat Teheranul. Cu toate că, începând din acel moment, Irakul, Siria şi Iranul au rămas ferm implicate în tabăra Aliaţilor pentru tot restul războiului, cu tot ceea ce implica acest lucru pentru rezervele de petrol ale Marii Britanii, nu există nicio îndoială că, dacă Egiptul ar fi căzut în mâinile lui Rommel, Marea Britanie nu ar fi putut face mare lucru pentru a-şi proteja avantajele cucerite în zonă.

Cum Tobrukul încă rezista în spatele lui şi era realimentat pe calea aerului şi pe apă, Rommel nu mai putea înainta spre est până ce oraşul nu cădea, astfel încât Afrikakorps a fost nevoit să reziste o vară lungă şi fierbinte în timpul asediului, până când campania a putut fi reluată în noiembrie 1941, odată ce vremea s-a răcit. Între timp, Churchill îi trimitea lui Auchinleck nesfârşite telegrame prin care cerea despresurarea asediului asupra Tobrukului, la care Wavell rezistase pentru atâta timp. Prim-ministrul dorea, de asemenea, înfiinţarea unor aerodromuri care să poată proteja ruta aeriană dintre Alexandria şi Malta. Auchinleck era, însă, mai interesat de protejarea Văii Nilului şi de securizarea vitalelor resurse de petrol din Golful Persic. Avea de gând să ia în considerare o eventuală acţiune numai după ce operaţiunile din Irak, Siria şi Iran se vor fi încheiat şi, în acest sens, îi telegrafia, pe 4 iulie, lui Churchill: „Până ce baza nu va fi în siguranţă, nu ar trebui luată în considerare nicio altă ofensivă în Deşertul Libiei”.31 Exact ceea ce nu voia Churchill să audă.

Prin urmare, campania a reînceput abia în seara de

luni, 17 noiembrie, cu deschiderea Operaţiunii Cruciatul, cea mai mare ofensivă blindată lansată, până în acel moment, de britanici. Acţiunea implica, însă, un mare risc: Michael Carver îşi amintea că unele dintre tancurile lui Auchinleck erau atât de avariate, încât au trebuit să fie duse pe câmpul de bătălie cu transportoarele.32 Cu toate acestea, în următoarele patru luni, Armata VIII a Commonwealth-ului, care fusese formată în septembrie 1941 din Forţa din Deşertul Libiei şi din întăriri, a fost mărită la două corpuri de armată, iar atacul ei l-a luat prin surprindere pe Rommel. Ieşind din Mersa Matruh în loc deschis, britanicii au fost blocaţi din 19 până pe 22 noiembrie, în lupta din deşert, de la Sidi-Rezegh, un atac pornit din Tobruk fiind şi el respins. În acea etapă a războiului, tancurile germane erau, pur şi simplu, mai bune decât cele britanice, ceea ce şefii de stat-major acceptau numai cu reticenţă şi departe de urechi străine. Cel care va prelua postul de şef de Stat-Major General Imperial pe 1 decembrie, generalul Sir Alan Brooke, îi scria lui „Dragul meu Auk (pasăre răpitoare) ” – porecla era potrivită, având în vedere nasul acvilin al lui Auchinleck – recunoscând că: „Una dintre deficienţele fundamentale care cer o soluţie este lipsa puterii de foc a tancurilor noastre. Facem tot ceea ce ne stă în putinţă să aducem tunul de 57 mm cât mai curând posibil… Îţi promit că vom face tot posibilul să grăbim trimiterea tunurilor”.33 În martie, Churchill a cerut Ministerului de Război o anchetă specială pentru a investiga motivul pentru care nu primise un raport despre modalitatea de a contracara proiectilele de 1, 8 kilograme pe care tancurile germane le puteau lansa. În timpul unei discuţii în Comisia de Apărare din cadrul Cabinetului de Război, Brooke spunea că tancul Cruiser prezenta două mari deficienţe, la cureaua de transmisie a ventilatorului şi la sistemul de lubrifiere, cu toate că le erau trimise piese de schimb şi echipamentele necesare.34

Cu toate că Rommel a contraatacat, trimiţând chiar o parte din forţa sa armată într-o mişcare largă de flanc spre

Egipt, Auchinleck a rezistat, iar, până duminică, 7 decembrie, Afrikakorps a fost respins la vest de Tobruk, care a şi fost despresurat în aceeaşi zi. A fost un moment semnificativ, însă întru totul pus în umbră de atacul asupra Pearl Harbor care a avut loc în aceeaşi zi. Până la sfârşitul anului, Armata VIII, aflată sub comanda generalului Ritchie, îl respinsese pe Rommel, de-a lungul Cirenaicii, înapoi până la El Agheila. Tot aşa cum evenimentele din Iugoslavia l-au constrâns pe Wavell să lase Deşertul Libiei cu mai puţine trupe, la fel şi spectaculoasa intrare a Japoniei în război l-a costat pe Auchinleck două divizii australiene excelente (a 7-a şi a 9-a), pe care guvernul australian le-a cerut înapoi pentru a-şi apăra patria.

Luna ianuarie 1942 a fost martora confruntării dintre Afrikakorps şi Armata VIII, la El Agheila. De la lansarea Operaţiunii Cruciatul, Axa pierduse 24.500 de oameni morţi şi răniţi, şi 36.500 fuseseră luaţi prizonieri (în special italieni), spre deosebire de pierderile înregistrate de Commonwealth, care se ridicau la 18.000 de oameni în total. Rommel a atacat pe 21 ianuarie, capturând Benghazi împreună cu mari cantităţi de provizii, înainte de stabilirea celor două linii, între 4 februarie şi 28 mai, la Gazala. Britanicii au minat zona de 64 de kilometri de pe linia Gazala-Bir Hacheim, iar cu cei 125.000 de oameni, cele 740 de tancuri şi 700 de avioane din dotare aceştia îl depăşeau pe Rommel care avea 113.000 de oameni, 570 de tancuri şi 500 de avioane. Însă, dat fiind că era vorba de Rommel, te puteai oricând aştepta ca acesta să atace primul.35

Modul în care s-a purtat războiul în deşert – în parte, datorită faptului că, pentru germani, existau mai puţine ocazii de a comite atrocităţi împotriva civililor – a fost considerat mai „cavaleresc” decât cel din Europa, mai ales decât cel de pe Frontul de Est. Mărturie în acest sens stă o întâmplare petrecută în februarie 1942, când fostul comandant al Diviziei 21 Panzer din Afrikakorps, generalul-locotenent Johann von Ravenstein, care fusese făcut prizonier de către neozeelandezi, în noiembrie anul

precedent, îi scria generalului-maior Jock Campbell pentru a-şi exprima „cea mai mare admiraţie” pentru Divizia a 7-a Blindată aflată în subordinea acestuia şi pentru a mărturisi următoarele: „Camarazii germani vă adresează cele mai calde felicitări pentru primirea Crucii Victoria. Inamicul dumneavoastră pe timp de război, însă cu cel mai înalt respect, Von Ravenstein”.36

Ofensiva lui Rommel împotriva liniei Gazala, de pe 28 mai, a dat startul pentru trei săptămâni de lupte grele. Carver va calcula ulterior că, între 27 mai şi 1 iulie, reuşise să doarmă, în medie, două ore şi jumătate din fiecare 24 de ore.37 Pe 31 mai, italienii au reuşit să străpungă terenul minat şi, în ciuda faptului că au fost supuşi unui atac foarte puternic din partea RAF, panzerele au reuşit să captureze, pe 13 iunie, o răscruce de drumuri strategică, numită şi Kerightsbridge. „Nefericitele experienţe ale lui Messervy din luptele de la Gazala ilustrează dificultăţile obişnuite întâmpinate de un comandant în deşert”, îşi aducea aminte Carver despre comandantul Diviziei a 7-a de Blindate, generalul-maior Frank Messervy. „Când rămânea în cartierul său general, era depăşit de situaţie; când îl părăsea, era constrâns să caute, în mod ruşinos, adăpost într-un puţ secat”.38 Rommel ameninţa acum ariergarda Armatei VIII şi, după ce Francezii Liberi evacuaseră Bir Hacheim în noaptea de 10 iunie, Ritchie nu a avut de ales şi s-a retras spre Halfaya, pe graniţa egipteană, lăsând încă o dată în urmă Tobrukul pentru a fi asediat. De data aceasta însă, la o zi după ce britanicii au ajuns la Halfaya, pe 20 iunie, Tobrukul a căzut în faţa atacurilor concertate de la sol şi din aer ale Afrikakorps, într-una dintre cele mai mari lovituri care s-au abătut asupra armatelor britanice în cel de-al Doilea Război Mondial. Churchill se afla în Washington în acel moment, discutând cu preşedintele Roosevelt (care îi va înmâna prim-ministrului nota cu ultimele ştiri din Tobruk) şi cu generalul Marshall, iar, la întoarcerea acasă, a trebuit să facă faţă agitaţiei din Camera Comunelor. A reuşit să le câştige votul, însă nu şi-

a făcut nicio iluzie în privinţa poziţiei sale, dacă şirul de înfrângeri ar fi continuat. Uneori se uită faptul că, în ciuda vizionarei conduceri a lui Churchill în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, înfrângeri precum cele din Grecia, Creta, Singapore şi – de data aceasta – Tobruk i-au provocat îngrijorări politice serioase, chiar până la mijlocul anului 1942.

Cu toate că RAF stabilise superioritatea aeriană locală, ajutat fiind (ca şi în Bătălia pentru Anglia) de faptul că bazele sale erau mult mai aproape de linia frontului, decât cele mult prea îndepărtate ale germanilor, ofiţerii de stat-major ai lui Rommel planificau deja în care dintre hotelurile din Cairo se vor stabili şi pe care le vor ocupa, pentru a le sluji drept cartiere generale. Înainte de a se putea, însă, relaxa, a vizita piramidele şi a se bronza sub soarele din Cairo, tot ceea ce trebuiau să facă era să treacă de o mică staţie feroviară aflată la aproximativ 96 de kilometri de Alexandria, plasată în mijlocul unei zone de sute de kilometri pătraţi în care nu se afla absolut nimic, numită El Alamein. Acesta se afla pe cea mai scurtă linie de apărare între mare şi depresiunea Qattara, la numai 65 de kilometri în interiorul continentului depărtare de Mediterana, ceea ce-i închidea lui Rommel orice mişcare pe flanc venită din sud. EI Alamein era şi ultima linie de apărare britanică înainte de Canalul Suez. Dat fiind faptul că linia El Alamein, aflată între mare şi depresiune, forma pentru Auchinleck cea mai bună poziţie defensivă, Rommel nu ar fi trebuit să atace pe 1 iulie, însă a făcut acest lucru atât din cauza recentei înfrângeri britanice şi a demoralizării trupelor acestora, cât şi pentru că a cedat farmecului oraşului Cairo. Afrikakorps era nu numai epuizat, ci şi mult prea răzleţit, iar după un contraatac al lui Auchinleck, pe 2 iulie, restul lunii a fost petrecut într-o luptă de hărţuire reciprocă, fără sorţi de izbândă de nicio parte. La începutul lui august, cele două părţi au încheiat ostilităţile de vară. Rommel a pus la punct o uriaşă zonă minată – un semn sigur că începuse să gândească defensiv –, în vreme ce britanicii s-au aprovizionat cu cantităţi mult

mai mari de provizii. La începutul lui august, Auchinleck – în privinţa căruia Churchill şi Brooke trăseseră concluzia că dădea dovadă de o atitudine insuficient de ofensivă – a fost înlocuit de generalul Sir Harold Alexander, în calitate de comandant suprem, şi de generalul-locotenent Bernard Montgomery, în calitate de comandant al Armatei VIII. Scena era astfel montată pentru bătălia care va fi purtată în toamnă pentru El Alamein. Şi, deşi Rommel nu avea cum să o ştie, capturarea Tobrukului urma să fie cea mai mare, însă cam ultima, victorie din cariera sa.

„Dacă vorbim de pământ în Europa de azi” – scrisese Hitler în *Mein Kampf* despre pământul de care credea că avea nevoie Germania pentru *Lebensraum* –, „ne putem gândi, în primul rând, la Rusia şi la ţările de graniţă supuse ei”. 39 Hitler fusese târât în Iugoslavia şi în Grecia, în aprilie şi în mai 1941, ţări care nu se aflau la graniţa cu Rusia, şi-l salvase pe Mussolini, partenerul şi aliatul său mai mic, de la falimentul militar în nordul Africii, lăsând Marea Britanie necucerită în vest. Până acum, costurile fuseseră nesemnificative în sud-estul Europei şi în Mediterana, iar acţiunea propagandei care prezenta victorii obţinute fără efort era bine-venită, însă nu schimba faptul că Hitler se îndepărtase de la importantul principiu strategic al concentrării. Acest lucru nu a contat atât de mult în 1941, însă, cu siguranţă, a început să conteze în momentul în care evenimentele au început să meargă prost în următoarea sa campanie importantă. Această aventură urma să reducă la gradul de nesemnificativ tot ceea ce avusese loc până atunci în timpul războiului şi, într-adevăr, în orice război din istoria omenirii, de dinainte sau de după acel moment.

Capitolul 5

T A U

Lovind cu piciorul în uşa *iunie-decembrie 1941*

Ştii, Bormann, mereu am urât zăpada, mereu. Iar acum ştiu de ce: era un presentiment.

Adolf Hitler către Martin Bormann, 19 februarie 19421

În ziua de 19 mai 1940, exact când victoria părea asigurată în Belgia şi Olanda, lui Hitler i-a fost înmânat un studiu de 92 de pagini, despre viaţa şi gândirea generalului Alfred, conte von Schlieffen, scris de Hugo Rochs, în 1921. Cel care îi făcea cadoul era jovialul om bun la toate al lui Hitler, responsabilul cu recepţiile şi bufonul curţii la Cancelaria Reichului, Arthur „Willy" Karmenberg.2 Dacă Hitler ar fi fost în stare să lase la o parte atitudinea sa de Führer şi să aibă prieteni, Karmenberg ar fi fost unul dintre ei. Alegerea darului nu putea fi mai potrivită, nici momentul mai bine ales. Schlieffen fusese acela care, în calitate de şef al Statului-Major german între 1891 şi 1906, concepuse planul care îi purtase numele prin care Germania trebuia să câştige un război pe două fronturi printr-o mişcare rapidă prin Belgia, punând mai ales accentul pe o acţiune de învăluire pe flancul drept, care ar fi condus la capturarea Parisului. Schlieffen a murit în 1913, cu un an înainte ca planul său să fie pus în aplicare, şi se spune că ultimele sale cuvinte înainte de moarte au fost: „Păstraţi flancul drept întărit!" În ciuda acestui sfat, flancul a fost slăbit, cu consecinţe fatale, de către succesorul său, Helmuth von Moltke cel Tânăr.

Rezultatul a fost patru ani de război de tranşee de pe Frontul de Vest, în care a luptat Hitler, şi războiul pe două fronturi pe care Germania urma să-l piardă.

Hugo Rochs dorea ca lucrarea sa să fie atât una de strategie, cât şi una de „studiu al unei personalităţi, în beneficiul poporului german", fiind convins că aristocraţia prusacă întruchipa virtuţile muncii asidue, ale modestiei şi ale decenţei – spre exemplu, în timpul Războiului Franco-Prusac, Schlieffen se opusese bombardării populaţiei civile nevinovate –, chiar dacă Karmenberg spera ca Führerul să culeagă cu totul alte învăţăminte din darul făcut în cinstea victoriei sale.3 Din extinsele note făcute pe marginea cărţii reiese evident că Hitler citise cu atenţie şi cugetase îndelung asupra a ceea ce se putea învăţa în prezent de la Schlieffen şi din trecutul Germaniei. 32 dintre notele sale

făcute cu creionul acoperă cele 20 de pagini ale capitolului 4, intitulat „Planul de luptă al lui Schlieffen pentru războiul pe două fronturi”, care avertiza asupra pericolelor pe care un război dus pe două fronturi (în est şi în vest), în acelaşi timp, le putea aduce asupra Germaniei. Însă linguşitorul de profesie Karmenberg scosese în evidenţă un pasaj în care se spunea că:

Însă, atâta timp cât Schlieffen a rămas în postul de şef al Statului-Major general, apărarea Reichului s-a aflat în mâini bune. Schlieffen credea că el şi armata sa făceau cât o coaliţie.

Şi pe bună dreptate!... Schlieffen poseda acea rară credinţă în victorie, care provenea dintr-o forţă irezistibilă şi invincibilă ce se naşte în urma acţiunii unui adevărat conducător – Führer – care, precum stihiile naturii, zdrobeşte orice rezistenţă.4

Acest pasaj nu pare să aibă vreo logică: de ce „Şi pe bună dreptate!”, de vreme ce Germania a pierdut tocmai din cauza războiului pe două fronturi şi, în mod evident, nu „făcea cât o coaliţie”? Însă, în cazul în care mesajul ultranaţionalist, la care se adaugă trimiterea la „Führer”, era mesajul preluat de către Hitler din cartea lui Rochs, acest lucru contribuie, într-o oarecare măsură, la găsirea unei explicaţii pentru ceea ce îl îndemnase să facă aceeaşi greşeală pe care o făcuse şi Kaiserul şi Hindenburg luptând pe două fronturi, în exact acelaşi moment în care, prin invadarea Rusiei, îi imita pe regele Carol al XII-lea al Suediei şi pe Napoleon. Pentru un om care se lăuda cu vastele sale cunoştinţe de istorie, Hitler a învăţat puţine lucruri din trecut.

Notele făcute cu creionul de către Führer pe marginea capitolului 4 al cărţii despre Schlieffen scoteau în evidenţă şi viziunea lui Rochs conform căreia „odată ce situaţia din Franţa va fi fost hotărâtă, armata franco-engleză distrusă, iar Germania va sta victorioasă pe malurile Senei, tot restul – potrivit lui Schlieffen – va veni de la sine”. Rochs observa că Schlieffen era conştient de faptul că va trebui „să se răfuiască cu întreaga armată

rusă, pe lângă ceilalţi inamici”, şi să lupte „în faţa potopului rus”.5 Şi, de vreme ce Hitler îşi notase acest lucru înainte de a-i da ordin lui Keitel, pe 29 iulie 1940, de a concepe planuri pentru invadarea Rusiei, aceste note făcute cu creionul, după părerea istoricului care i-a studiat bibliografia, „reprezintă cele mai vechi mărturii înregistrate despre planul lui Hitler de a invada Uniunea Sovietică”, cel puţin de la sugestiile destul de clare pe care le făcuse cu 16 ani în urmă, în *Mein Kampf*. Astfel, planurile de a ataca URSS par să fi prins contur în mintea lui Hitler în 1940, când se afla sub influenţa ideii că un Führer autentic putea „zdrobi orice rezistenţă”, legătura dintre Führer şi armata sa „făcând cât o coaliţie”. Oricât de neverosimil ar putea părea, aceasta este motivaţia acţiunilor sale.

Faptul de a fi atacat Uniunea Sovietică fără a înfrânge mai înainte Marea Britanie a constituit cea mai mare gafă săvârşită de Hitler în timpul războiului. În afară de subestimarea capacităţii obişnuite a Rusiei de a suporta „pedeapsa”, unul dintre motivele pentru care Hitler a acţionat aşa cum a făcut-o a fost acuta conştientizare a faptului că era muritor.

„Ştiu că nu voi atinge vârsta deplină a bătrâneţii ca un cetăţean obişnuit”, s-a confesat el cercului său de intimi într-o seară, explicându-le pentru ce nu şi-a „irosit viaţa fumând şi bând”.6 Pe data de 17 octombrie 1941, noaptea, vorbind cu ministrul Reichului Fritz Todt şi cu Gauleiterul Fritz Sauckel despre europenizarea stepelor, Hitler spunea: „Nu voi mai fi de faţă pentru a vedea toate acestea, însă, în decurs de 20 de ani, Ucraina va fi ajuns deja căminul a 20 de milioane de locuitori, pe lângă băştinaşi”.7 Credea că nimeni altcineva nu era în stare să realizeze sarcina dobândirii *Lebensraum-ului*, însă, cum nu avea încredere în propria longevitate, cu cât sarcina era întreprinsă mai devreme, cu atât mai bine. „Norocul meu că am intrat în politică la 30 de ani”, le spunea el apropiaţilor săi la sfârşitul anului 1941, că am devenit cancelar al Reichului la 43 de ani şi că am numai 52

astăzi… Cu vârsta, optimismul slăbeşte. Izvorul se domoleşte. Când am suferit lovitura din 1923 [Puciul de la Berărie şi încarcerarea care i-a urmat la Landsberg], eram mânat de un singur gând, de a mă arunca din nou în şa. Astăzi n-aş mai fi în stare de un astfel de efort. Conştientizarea faptului că nu mai eşti în stare de aşa ceva are în ea ceva demoralizator.8

În parte, tocmai conştientizarea faptului că puterile sale slăbesc l-a îndemnat pe Hitler să pornească războiul mondial, imediat după cea de-a 50-a aniversare, din aprilie 1939, iar invadarea URSS-ului a avut cam acelaşi resort.

Hitler fusese îndemnat să invadeze Rusia şi de fiecare dintre cele trei trăsături de bază ale crezului său politic. Aşa cum subliniază Ian Kershaw, Führerul avea „câteva idei, puţine la număr, de bază şi fixe, care i-au asigurat forţa dinamică interioară”.9 *Weltanschauung*-ul (viziunea asupra lumii) lui Hitler, ce se consolida prin el însuşi, se fundamenta pe nevoia Germaniei de a domina Europa, de a câştiga pentru ea însăşi *Lebensraum*-ul şi de a ajunge la o ultimă înfruntare cu evreii.

Aceste vederi nu s-au schimbat şi nu au devenit niciodată mai moderate, ci au rămas în centrul modului său de a gândi, din anii 1920 până la moartea sa, două decenii mai târziu. Toate aceste trei deziderate puteau fi aduse la îndeplinire printr-o invazie a Rusiei, însă niciunul dintre ele nu se putea realiza fără îndeplinirea celorlalte două.

Mai erau şi alte motive. Pe data de 1 februarie 1941, Fedor von Bock – care fusese ridicat la gradul de feldmareşal în valul de avansări în grad din 19 iulie 1940 – a primit ordinul de a se prezenta la Führer, „care m-a primit cu foarte mare căldură”. Potrivit voluminosului jurnal de război al lui Bock, Hitler îi spusese că: „Gentlemanii din Anglia nu sunt proşti; se prefac numai că sunt”, adăugând că: „vor ajunge să-şi dea seama că o continuare a războiului va fi lipsită de sens dacă şi Rusia va fi învinsă şi umilită”. După ce Bock a întrebat „dacă ar fi posibil să-i constrângem pe ruşi să facă pace”, Hitler a

răspuns că, „dacă ocuparea Ucrainei şi căderea Leningradului şi a Moscovei nu ne-ar aduce pacea, atunci am fi, pur şi simplu, nevoiţi să mergem înainte, cel puţin cu forţele mobile, şi să înaintăm spre Ekaterinburg”.10 De vreme ce Ekaterinburgul (care, din anii 1920, primise numele de Sverdlovsk) se află la 1 416 kilometri est de Moscova, în munţii Ural, siguranţa lui Hitler în victoria totală era evidentă. Acesta a folosit atunci o comparaţie ciudată: „Sunt convins” – a spus el – „că atacul nostru va cădea peste ei ca o ploaie cu grindină”. Dintr-un anumit punct de vedere, avea dreptate: ploaia a fost grea şi urâtă, însă nu a ţinut mult şi, după ce partea cea mai grea a trecut, urmările ei s-au topit.

Hitler credea că uriaşului deficit de forţă de muncă din Germania – numărul de muncitori din industrie scăzuse de la 25, 4 milioane la 13, 5 milioane, între 1939 şi 1944 – i se putea pune capăt printr-o combinaţie de exploatare sclavagistă (pentru care dispunea de 7, 5 milioane de muncitori din zonele cucerite până în septembrie 1944) şi de demobilizare a soldaţilor după victoria asupra Rusiei.11 În plus, controlul câmpurilor petrolifere de la Baku urma să potolească nevoia tot mai mare de petrol a Germaniei pentru alimentarea tancurilor, a autocamioanelor, a avioanelor de război şi a navelor sale, după cum agricultura Ucrainei urma să hrănească Reichul.

În 1941, URSS-ul dispunea de mai mulţi soldaţi şi de mai multe tancuri decât toate forţele armate, puse laolaltă, ale restului lumii şi avea acelaşi număr de avioane ca acestea, la un loc. Hitler era evident perfect conştient de acest lucru: când Halder a făcut observaţia că ruşii se lăudau cu 10.000 de tancuri, afirmaţia „a dezlănţuit o tiradă de peste un sfert de oră din partea lui Hitler, în care acesta a citat din memorie producţia anuală a ruşilor din ultimii 20 de ani”.12 Inerentă, însă, viziunii lui Hitler asupra rasei stăpânitoare ariene era ideea că germanii erau într-atât de superiori slavilor ca oameni, încât inferioritatea numerică nu însemna nimic. Acest lucru ar putea explica şi de ce Hitler a ratat o şansă perfectă de a

constrânge URSS-ul să lupte într-un război pe două fronturi, atunci când ministrul de Externe japonez, Yosuke Matsuoka, a vizitat Berlinul, în aprilie 1941. În loc să îi împărtăşească oficialului de la Tokyo planurile sale şi să le ofere japonezilor orice teritoriu din est şi-ar fi dorit, în schimbul unui atac simultan asupra Rusiei, Hitler nu a pomenit absolut nimic despre planul său şi nu a făcut nicio încercare de a-i atrage pe japonezi în ceea ce ştia că urma să fie cea mai mare întreprindere a vieţii sale. Cu toate acestea, retragerea a zeci de divizii ruseşti de pe fronturile de la Leningrad, Moscova şi Stalingrad, pentru a proteja Siberia şi alte teritorii din est în faţa unui atac japonez, ar fi reprezentat pentru Germania, în 1942 şi în 1943, un câştig inestimabil. Dacă Japonia ar fi capturat Siberia, ceea ce nu era un lucru imposibil din punct de vedere strategic, Rusiei i-ar fi fost tăiat accesul la zăcămintele de carburant de acolo. La urma urmelor, Japonia era un membru al Axei, un membru pentru care Hitler va fi dispus să meargă la război cu America, opt luni mai târziu. „Eşecul său în a-şi asigura colaborarea japonezilor împotriva Uniunii Sovietice" – scrie biograful lui

Roosevelt, Conrad Black – „trebuie trecut în rândul celor mai mari erori comise de Hitler".13

Un alt handicap important a fost acela de a fi început invazia abia pe 22 iunie (într-un moment în care zilele începuseră deja să fie mai scurte), într-o campanie în care timpul urma să devină un factor esenţial în încercarea de a acoperi uriaşele distanţe ale acestei ţări, înainte ca mocirloasa toamnă rusească şi zăpada iernii să îi constrângă la oprirea înaintării. Invazia fusese iniţial programată pe data de 15 mai, cu toate că nu se căzuse de acord ca aceasta să fie şi data atacului. Odată ce Halder îl asigurase că transportul va fi pregătit, Hitler alesese data de 22 iunie pentru începutul atacului, de vreme ce orice altă dată anterioară acesteia ar fi ridicat probleme având în vedere vremea în acea primăvară neobişnuit de umedă. Invadarea Greciei fusese planificată să aibă loc împreună cu cea a Rusiei, motiv pentru care nu a condus la o

amânare a Operaţiunii Barbarossa. Reechiparea tancurilor, care se uzaseră prea repede pe drumurile proaste din Balcani, cerea timp, astfel încât, într-un anumit sens, chiar viteza cu care Grecia fusese înfrântă a condus la întârzierea începerii Operaţiunii Barbarossa. Cu toate că Hitler urma să dea vina pentru înfrângerea sa pe schimbarea datei de pe 15 mai pe 22 iunie, pretinzând că i-ar fi putut învinge pe sovietici înainte de sosirea iernii, biograful său, Ian Kershaw, a descris această pretenţie ca fiind „extrem de simplistă".14 Era prea umed pentru a putea începe invazia mult mai devreme, cu tancuri grele şi camioane mergând pe drumurile desfundate. În 1941, vremea nu a fost binevoitoare cu Adolf Hitler. Se spune adesea că nu ar fi trebuit să se lase târât în campaniile din Balcani, din Grecia şi Creta în aprilie şi mai, pentru că acestea i-au întârziat asaltul asupra Rusiei. De fapt, dacă a putut să se implice, în oarecare măsură, în sud-vestul Europei, acest lucru s-a datorat faptului că nu invadase Rusia înainte de iunie.

Cel puţin Hitler nu poate fi acuzat că a fost singur în dorinţa sa de „a încheia conturile cu bolşevicii". În momentul în care, pe 14 iunie, a ţinut ultima sa mare conferinţă militară înainte de invazie la Cancelaria Reichului – generalii ajungând la ore diferite pentru a calma suspiciunile –, nici măcar unul dintre ei nu s-a plâns că intenţia lui ar fi dus la iniţierea unui război potenţial periculos pe două fronturi, mergând astfel pe urmele precedentului conflict în care toţi, fără excepţie, luptaseră şi fuseseră înfrânţi cu mai puţin de un sfert de secol înainte. Poate că se gândeau că era deja prea târziu pentru a schimba intenţia Führerului; poate că nu voiau să pară lipsiţi de entuziasm pentru că ţineau la carierele lor; poate că, pentru a nu-şi distruge unul altuia moralul, nu au vrut să scoată în evidenţă uriaşele riscuri. Fapt este, însă, că nu s-au exprimat dubii sau critici, iar conducătorii Wehrmachtului, Brauchitsch şi Halder, nu au spus niciun cuvânt.15 „Toţi cei cu care am vorbit, din OKW şi din OKH" – îşi amintea Heinz Guderian – „manifestau un

optimism de nezdruncinat şi erau de-a dreptul imuni la critici şi obiecţii". 16 Cu toate acestea, Guderian însuşi, mai ales după şedinţa informativă din 14 iunie, pretindea că întrevăzuse posibilitatea iniţierii unui război dezastruos pe două fronturi, unul pe care „Germania lui Adolf Hitler era chiar şi mai puţin capabilă să-l ducă decât fusese Germania anului 1914".17 Generalul Günther Blumentritt va scrie în 1965, într-o scrisoare până acum nepublicată, că: „Din punct de vedere militar şi politic, războiul a fost pierdut din momentul în care Hitler a atacat Rusia în 1941, fără a-şi fi asigurat pacea în Vest".18 Cu toate acestea, nu a spus-o în acel moment, chiar dacă a gândit-o.

„Am încercat să-l conving pe Hitler să renunţe la un război pe două fronturi", pretindea la Nürnberg Erhard Milch, responsabilul cu armamentul în cadrul Luftwaffe. „Cred că şi Göring a încercat să o facă, însă nu a reuşit". 19 De fapt, Göring credea, după cum îi va spune psihiatrului său, în mai 1946, că „Führerul însuşi era un geniu. Planurile împotriva Poloniei şi Franţei erau planurile lui. Planul împotriva Rusiei era, la rândul lui, planul unui geniu. Însă, punerea lui în practică a lăsat de dorit. Campania din Rusia s-ar fi putut încheia cu succes în 1941".20 Când lui Göring i s-a spus că Rundstedt catalogase planurile pentru invadarea Rusiei drept „stupide", acesta s-a încruntat şi a spus: „Generalii de armată sunt, dintr-odată, mai deştepţi decât Hitler. Dar, când el se afla la conducerea lucrurilor, ascultau de el şi se bucurau de sfatul lui".21 Iar critica nu era neîndreptăţită.

Cealaltă persoană care ar fi trebuit să-l facă pe Hitler să se confrunte cu realităţile pe care invadarea celei mai mari ţări din lume le presupunea – cu 193 de milioane de locuitori faţă de cele 79 de milioane ale Germaniei antebelice – era şeful de Stat-Major al OKW-ului, Wilhelm Keitel, însă, din această parte, nu venea niciun „pericol". Întrebat fiind, la Nürnberg, de ce a acceptat planurile, Keitel a explicat spunând că Führerul se temuse ca nu cumva URSS-ul să-i taie sursa de petrol de 150.000 de tone (aproape jumătate din cele 350.000 de tone de care

Reichul avea nevoie pentru război, dintre care 100.000 mergeau numai către Luftwaffe), pe care Germania le primea lunar din România. „Atacul asupra Rusiei a fost un act de nechibzuinţă” – a recunoscut el în retrospectivă –, „însă am crezut în Hitler, iar eu însumi nu cunoşteam faptele foarte bine. Eu nu sunt tactician şi nici nu aveam cunoştinţe despre puterea militară şi economică a Rusiei. Cum aş fi putut avea?” 22 Răspunsul ar putea fi acela că datoria cea mai importantă a lui Keitel era tocmai aceea de a fi cunoscut, înainte de invazie, realităţile puterii militare şi economice ale Rusiei, iar, ca şef de Stat-Major al OKW, el era unul dintre cei mai importanţi trei strategi ai Reichului. Keitel pretindea că îi spusese adesea lui Hitler că ar trebui să caute un tactician mai bun decât el în acel post, „însă Hitler a spus că era responsabilitatea lui, în calitate de comandant suprem”.23 Hitler era extrem de mulţumit să aibă în calitate de şef de stat-major pe cineva cu atât de puţină încredere în propriile sale talente de strategie. În totală contradicţie cu Roosevelt, care îl numise pe George Marshall ca şef de Stat-Major al Armatei, şi cu Churchill, care îl numise pe Sir Alan Brooke ca şef al Statului-Major General Imperial, Hitler nu dorea un consilier care să ştie mai mult decât el despre marea strategie şi care să se poată, astfel, opune ideilor lui. „Dintotdeauna mi-am dorit să fiu ţăran, pădurar” – va spune Keitel după război – „şi uite în ce încurcătură m-am băgat numai pentru că am fost slab şi m-am lăsat târât în astfel de lucruri. Nu sunt făcut pentru a fi feldmareşal”. Keitel se plângea, de asemenea, că, în momentul în care fusese invitat să preia locul lui Blomberg „nu eram pregătit pentru această funcţie. Am fost chemat brusc să preiau conducerea, fără să fi avut timp să reflectez. Lucrurile se desfăşurau prea repede. Aşa au început lucrurile să decurgă”.24

Departe de-a fi într-o simplă „încurcătură”, Keitel risca ştreangul – pe care, de altfel, îl merita, din cauza ordinelor brutale pe care le semnase înainte de invadarea Rusiei. O nulitate ca om, Keitel se supusese întotdeauna

fără crâcnire ordinelor Führerului. „Ocupasem multe poziţii de aghiotant şi de subaltern în Statul-Major” – a explicat el – „însă, desigur, întotdeauna alături de soldaţi profesionişti, a căror educaţie era şi a mea. Prin urmare, toate lucrurile pe care Hitler mi le spunea erau, din punctul meu de vedere, ordinele unui ofiţer... Aveam ca superior un politician şi nu un ofiţer – un om care era, astfel, în posesia unor perspective fundamentale cât se poate de diferite de ale mele”. 25 Însă, în loc ca acest lucru să-l încurajeze pe Keitel să susţină cauza lui şi pe cea a armatei, cei 36 de ani în cadrul corpului de ofiţeri dezvoltaseră în el un instinct al obedienţei pe care succesivele lovituri ale lui Hitler în regiunea Rinului, în Austria, în Regiunea Sudetă, la Praga, în Polonia şi în Franţa l-au transformat într-o devoţiune slugarnică. Faptul că Wilhelm Keitel era un exemplu jalnic de ofiţer superior reprezintă un indiciu important pentru determinarea modului în care Hitler a reuşit să stabilească o poziţie dominantă atât de puternică asupra corpului de ofiţeri care, în ciuda dezastrului din 1918, era încă mândru de vechea sa moştenire şi de locul de frunte ocupat în cadrul societăţii germane. O altă explicaţie a lipsei de atitudine critică faţă de Operaţiunea Barbarossa din partea generalilor germani era aceea că, aşa cum scria Liddell Hart după ce îi intervievase pe mai mulţi dintre aceştia după război, „asemenea celor mai mulţi specialişti, ei erau mai degrabă neştiutori în afara propriei lor sfere de activitate, iar Hitler a fost în stare să le înfrângă îndoielile în privinţa aventurii ruseşti cu ajutorul «informaţiilor» politice care aveau scopul de a-i convinge de necesitatea ei şi de faptul că slăbiciunea internă a Rusiei îi va afecta puterea militară”.26 Hitler era deja de mult un maestru al dezinformării, iar, de data aceasta, o va folosi împotriva propriilor generali. Avea nevoie de cineva – de oricine – în interiorul cercului său de intimi, care să-i aducă aminte de pericolele invadării Rusiei. Însă – aşa cum îi mărturisea lui Rundstedt – credea că: „Nu e nevoie decât să loveşti cu piciorul în uşă şi întreaga structură, care e putredă, se va

prăbuşi”. Exagerata încredere în propria persoană era evidentă; la Muzeul Forţelor Armate din Moscova se pot vedea cele două tone de Cruci de Fier care au fost bătute pentru a fi acordate celor care aveau să captureze oraşul. După epurarea din armată, realizată de Stalin în anii 1930, Hitler credea că ineficienţele şi cruzimile inerente comunismului, alături de înfrângerile suferite de Armata Roşie la începutul războiului, în Finlanda, vor conduce la colapsul URSS-ului. Însă nu a luat în calcul cruzimea, pur şi simplu, fără margini a soldatului de rând rus (fron*tovik-ul)* *c*are, în ciuda faptului că „avea o conducere îngrozitor de proastă, nu dispunea de o instrucţie adecvată, era prost echipat, a schimbat totuşi cursul istoriei prin curajul şi tenacitatea sa în primul an de război”.27 Soldatul Armatei Roşii avea o mentalitate fatalistă în privinţa nevoii de a se sacrifica pentru Maica Rusie, iar comisarii politici ataşaţi fiecărei unităţi erau experţi în exploatarea culturii de supunere oarbă, care, prin tradiţie, constituia o trăsătură caracteristică a vieţii ruseşti. Strămoşii lor suportaseră, în trecut, suferinţe oribile sub Romanovi, iar acum nu aveau să sufere mai puţin sub succesorii lor bolşevici: „Stalinismul era cu adevărat un ţarism cu faţă proletară”.28

Cu toate acestea, chiar şi în cazul în care Hitler ar fi fost înconjurat de oponenţi care să se manifeste făţiş, planul de a ataca Rusia era îngropat atât de adânc în ADN-ul nazist încât nu putea fi oprit. Führerul va invada Rusia convins că acesta era scopul pentru care fusese trimis pe pământ. „Noi, naţional-socialiştii, trebuie să fim fideli fără şovăire ţintei noastre în politica externă” – mărturisea Hitler în *Mein Kampf* – „şi, anume, aceea de a asigura poporului german pământul şi resursele la care are dreptul pe acest pământ”. 29 Şi era evident de unde urma să fie tăiată partea leului când, câteva pagini mai încolo, el scria despre „o politică externă în sensul dobândirii pământului necesar pentru poporul nostru german”. Iar acest lucru nu însemna numai Polonia. În alt loc din carte scria despre Germania ca despre o ţară „înotând în belşug” dacă ar

controla agricultura Ucrainei, materiile prime din Ural şi chiar şi cheresteaua din Siberia. Cele 14 ţări pe care Germania le ocupase sau pe care le controla până în 1941 n-ar fi fost de ajuns, pentru că, aşa cum iarăşi scria în crezul său politic, „Cei mai mulţi dintre noi recunosc astăzi că necesitatea unei înfruntări cu Franţa... va dobândi poate un sens dacă oferă o acoperire în ariergardă pentru lărgirea spaţiului vital al poporului nostru în Europa".30

Cu Franţa ca acoperire din spate, Hitler credea că Rusia putea fi atacată – sau „lovită cu piciorul" – cu relativă uşurinţă. La una dintre conferinţele de la Berghof, de pe 22 august

1939, Hitler a spus: „Vom zdrobi Uniunea Sovietică". Pe 29 iulie 1940, la Bad Reichenhall, Jodl le-a comunicat ofiţerilor de stat-major de la OKW „dorinţa expresă" a Führerului ca ei să înceapă de îndată planificarea invaziei. Pe 12 noiembrie

1940, Directiva nr. 18 a Führerului afirma răspicat că discuţiile care aveau loc în acel moment cu Molotov la Berlin reprezentau numai o perdea de fum şi că „indiferent de rezultatele acestor discuţii, toate pregătirile pentru Est, pentru care s-a dat ordin verbal, vor fi continuate". Obiectivele au fost expuse pe 18 decembrie, în Directiva nr. 21, care, în prima propoziţie, susţinea: „Forţele armate ale Germaniei trebuie să fie pregătite, chiar înainte de încheierea războiului cu Anglia, pentru a înfrânge Uniunea Sovietică într-o singură campanie rapidă (Operaţiunea Barbarossa)".31

Un incident care ar fi putut să-l descurajeze pe Hitler în intenţia de a invada Rusia, din teamă ca nu cumva Operaţiunea Barbarossa să se fi compromis, l-a constituit ciudatul zbor al vicepreşedintelui Partidului Nazist, Rudolf Hess, spre Marea Britanie, la ora 18.00 a zilei de sâmbătă, 10 mai 1941. Hess, care fusese cel mai apropiat confident şi locotenent al lui Hitler, de-a lungul unei bune părţi a anilor 1920 – 1930, fusese dat treptat la o parte în ultimii ani (mai ales de la începutul războiului) de câţiva rivali din ierarhia nazistă. Nazist ideologic încă de la începuturi,

Hess credea că Marea Britanie şi Germania nu ar trebui să se afle în război şi, prin urmare, fără ştirea lui Hitler, a conceput un plan îndrăzneţ – dacă nu cumva trăsnit – de a aduce pacea între naţiile anglo-saxone. Călătoria de cinci ore, într-un Messerschmitt Me-110, cu un rezervor detaşabil cu combustibil de rezervă, a constituit o remarcabilă realizare aviatică şi de navigaţie, însă abia în momentul în care Hess s-a paraşutat aproape de satul Eaglesham din Renfrewshire, Scoţia, planul său a început să se limpezească. Prima lui problemă a fost aceea de a găsi pe cineva care să aibă autoritatea de a negocia în vederea încheierii păcii, iar alegerea Scoţiei fusese influenţată de o bizară – dacă nu cumva, fantasmagorică – părere că, datorită titlului său, ducele de Hamilton – pe care, în mod eronat, crezuse că îl întâlnise la Jocurile Olimpice de la Berlin, din 1936 – deţinea o semnificativă autoritate politică în Marea Britanie. Odată luat prizonier (îşi rupsese glezna la aterizare), Hess a fost interogat, printre alţii, de către lordul Beaverbrook şi de Lordul Cancelar, lordul Simon, astfel încât lui Hess îi va deveni curând clar că guvernul lui Churchill nu avea nicio intenţie de a pleca urechea la nişte termeni de pace, oricare ar fi fost aceştia.

Din acel moment, se pare că asupra lui Hess s-au abătut o amnezie (reală sau prefăcută), precum şi debutul unor probleme de natură psihologică (inclusiv paranoia), care l-au însoţit – în grad mai accentuat sau mai superficial – pentru tot restul vieţii. Cu toate că Hitler a fost cuprins de furie din cauza „trădării" lui (iar propaganda germană a pus această încurcătură pe seama unei boli mentale), Hess nu a trădat secretul Operaţiunii Barbarossa. Pentru o anumită perioadă din război, a fost întemniţat în Turnul Londrei, după care a fost găsit vinovat la Nürnberg pentru a fi conspirat împotriva păcii, însă – ceea ce este hotărâtor – nu şi pentru crime de război, motiv pentru care a primit închisoare pe viaţă şi nu pedeapsa cu moartea (la care, cu siguranţă, ar fi fost condamnat, dacă n-ar fi zburat în Scoţia). Din cauza intransigenţei sovietice – Moscova l-a

vrut spânzurat, în 1945 –, Hess a stat în închisoarea Spandau din Berlin până când s-a spânzurat, la vârsta de 92 de ani, în 1987.

Barbarossa (Barbă Roşie) era porecla crudului, curajosului şi ambiţiosului cuceritor din secolul al XII-lea, Frederic I de Hohenstaufen, probabil cel mai mare împărat al Sfântului Imperiu Roman din Evul Mediu. Însă lui Hitler îi scăpase paradoxul alegerii acestui nume de cod, pentru că, după înfrângerea suferită în faţa Ligii Lombarde, în bătălia de la Legnano, din 1176, Frederic şi-a schimbat politica războinică într-una de conciliere şi de clemenţă. Şi, în vreme ce era adevărat că Frederic îşi asumase cea de-a treia cruciadă împotriva lui Saladin şi a Islamului, în 1190 (la fel cum îşi propunea şi Hitler să o facă împotriva lui Stalin şi a bolşevismului), în timpul respectivei campanii, Frederic a fost găsit înecat, probabil chiar de oamenii lui. O altă explicaţie pentru alegerea făcută de Hitler a numelui de cod şi, într-adevăr, pentru însăşi concepţia care îl condusese spre ordinul de invadare a Rusiei, ar putea proveni din extraordinara poziţie geografică şi topografică a casei sale de la ţară: Berghoful, aflat în satul Obersalzberg, aproape de Berchtesgaden, în Alpii Bavarezi. Potrivit unei legende locale, sub unul dintre cele mai înalte vârfuri ale lanţului muntos Berchtesgadener, piscul Untersberg, stă adormit împăratul Barbarossa, gata să fie chemat pentru a se ridica din nou şi a salva Germania. Hitler era mândru de trainica sa legătură cu regiunea, legătură care începuse atunci când făcuse o vizită incognito – sub numele de „Herr Wolf” – unui tovarăş politician de orientare fascistă, Dietrich Eckart, înainte de Puciul de la Berărie, din 1923. De-a lungul anilor care au urmat, avea să locuiască în câteva hanuri din regiune, iar, în 1927, va cumpăra o casă ce a devenit centrul unui uriaş complex al ierarhiei naziste. Martin Bormann, secretarul Partidului Nazist, Hermann Göring şi Albert Speer şi-au construit case pe coasta dealului pentru a-şi apăra dreptul la indispensabilul acces personal la Führer. Chiar şi în timpul războiului, după ce 400 de săteni fuseseră alungaţi

din casele lor, sub deal au fost construite 2 740 de kilometri de buncăre pentru ierarhia nazistă.

„Da, există numeroase legături între Obersalzberg şi mine”, se lăsa Hitler în voia amintirilor în faţa intimilor săi, în ianuarie 1942. „Atât de multe lucruri s-au născut şi au fost duse la bun sfârşit acolo, unde mi-am petrecut cele mai frumoase ore din viaţa mea. Acolo au fost concepute şi s-au maturizat toate marile mele proiecte. În acele zile dispuneam de ore de răgaz şi de atât de mulţi prieteni minunaţi!” Berghoful însuşi, însă, nu era o capodoperă arhitecturală, aşa cum credea Hitler. Istoricul Norman Stone o descrie „ca pe o clădire potrivită pentru un răufăcător de tipul celor descrişi de Ian Fleming. O împodobeau uriaşe lespezi de marmură roşie; pe pereţi atârnau tablouri furate; exista un covor mare şi gros; în cămin ardea un foc uriaş; fotoliile mult prea mari erau aşezate la o distanţă inconfortabil de mare unul de altul, în aşa fel încât oaspeţii să fie nevoiţi să-şi urle platitudinile unul către altul, în vreme ce scânteile săreau din foc în clarobscurul care domnea în cameră”.32

Din Berghof, Hitler putea să-şi vadă iubitul Salzburg şi toată provincia dimprejurul lui. Pentru cea de-a cincizecea sa aniversare, din aprilie 1939, Partidul Nazist i-a făcut cadou o minune a ingineriei civile: Cuibul de Vulturi, o clădire de piatră construită la 1 830 de metri altitudine, la care se ajungea printr-un tunel săpat în munte şi de unde se putea vedea întreaga regiune. Însă peisajul care-ţi tăia respiraţia nu îi liniştea sufletul. În mod paradoxal, se pare că aceste privelişti panoramice l-au ajutat să ia numai cele mai drastice decizii, întrucât, în timpul şederii la Obersalzberg, a pus la cale cele mai îndrăzneţe lovituri, inclusiv planul de a dezmembra Cehoslovacia. Joseph Goebbels, un vizitator regulat, se plângea adesea în jurnalul său de perioada de timp pe care Führerul o petrecea la Obersalzberg, însă era, de asemenea, încântat de modul în care „solitudinea munţilor” avea întotdeauna tendinţa de a-l împinge spre acţiuni mai fanatice. Spre exemplu, în timpul şederii sale

acolo, Hitler s-a hotărât, la sfârşitul lui martie 1933, asupra unui boicot naţional al tuturor afacerilor şi serviciilor evreieşti, dar şi al avocaţilor şi medicilor evrei de pe întreg teritoriul Reichului. Peisajul uluitor de frumos a avut, în mod evident, efect asupra lui Hitler, unul care era opus faţă de modul în care majoritatea oamenilor reacţionau: în loc să-l înmoaie şi să-l umanizeze, acesta îi împietrea inima şi-i potenţa pofta de putere.

Unul dintre scopurile importante pentru care Hitler a atacat Rusia a fost acela de a lipsi Marea Britanie de orice speranţă de a dobândi aliaţi, forţând-o, în acest fel, să încheie pace. Franz Halder îşi notase în jurnalul său, la ziua de 13 iulie 1940, că: „Führerul este extrem de nedumerit de refuzul încăpăţânat al Marii Britanii de a încheia pacea. El crede (ca şi noi) că motivul acestei atitudini este legat de speranţele Marii Britanii în privinţa Rusiei şi, astfel, mizează pe necesitatea de a o constrânge mai ales prin forţă să ajungă la o înţelegere".33 Două săptămâni mai târziu, la Berghof, Hitler însuşi le spunea generalilor săi: „Odată ce Rusia va fi zdrobită, ultima speranţă a Marii Britanii va fi zdruncinată. Germania va deveni stăpâna Europei şi a Balcanilor. Concluzie: distrugerea Rusiei trebuie să devină, prin urmare, parte a acestei lupte".34 El dorea – ca să folosim formularea unui istoric – să cucerească „Londra via Moscova", oricât de absurd ar suna acest lucru din punct de vedere geografic.35 Ideea că Hitler invadase uriaşa Rusie în parte pentru a izola şi mai mult minuscula Anglie ar putea părea de necrezut dacă nu ne-am aduce aminte de convingerile rasiale şi de mentalitatea lui Hitler. Luptase şi pierduse în faţa Marii Britanii pe Frontul de Vest şi, în plus, admira succesul imperial al acesteia, mai ales cel din India; considera fondul rasial anglo-saxon ca fiind, în esenţă unul arian, ceea ce făcea din englezi aliaţi fireşti şi adversari demni, mult mai demni decât, spre exemplu, populaţia oacheşă, mediteraneeană şi slabă rasial a francezilor. (Înfrângerea Prusiei de către Franţa, în 1806, era considerată de el, cam pedant, a fi o victorie corsicană.)

Slavii ruşi vor rezista numai şase săptămâni, le-a spus el generalilor săi pe 14 iunie 1941, în ciuda superiorităţii lor numerice şi a probabilităţii că germanii se vor întâlni cu o rezistenţă îndârjită. Cu toate că decizia lui Hitler de a ataca Rusia ca un mijloc de a înfrânge Marea Britanie este cel mai bun exemplu oferit de istorie de încercare de a pune carul înaintea boilor, ea poate fi explicată în virtutea propriilor sale teorii rasiale, precum şi în lumina înfrângerii suferite de Luftwaffe în Bătălia pentru Anglia, în vara precedentă. În 1812, Napoleon invadase Rusia în parte pentru a impune sistemul continental protecţionist unei Rusii recalcitrante, pentru ca, în acest fel, să sufoce Marea Britanie. Iar acum Hitler făcea aceeaşi greşeală.

Nu era pentru prima dată când germanii dezlănţuiau *Drang nach Osten* (furtuna asupra estului): în Marele Război, o asemenea operaţiune condusese la semnarea Tratatului din martie 1918, de la Brest-Litovsk, în urma căruia bolşevicii oferiseră avantaje foarte mari Berlinului, acordându-i controlul asupra Poloniei, Bielorusiei, Ucrainei şi Balticii. De asemenea, Hitler urma să treacă prin zone cu o mai mare concentraţie de evrei chiar decât Ţara Sfântă, iar atacul său asupra Uniunii Sovietice urmărea să „distrugă puterea evreilor, a cărei întrupare" – potrivit viziunii sale asupra lumii – „era regimul bolşevic".36 Hitler luptase împotriva comuniştilor încă din zilele în care fusese doar orator de stradă şi agitator politic în Münchenul de la începutul anilor 1920 şi credea implicit în consipraţia sionisto-bolşevică, astfel încât acum i se oferea ocazia să-şi doboare ambii duşmani dintr-o singură lovitură. Şi credea că nu-i va lua mult timp pentru a-şi duce la îndeplinire planul: Directiva nr. 21 menţiona faptul că „se poate conta pe o îndeplinire rapidă a operaţiunilor terestre".37

Forţele armate ale Germaniei – cele mai bune din Europa – nu erau ameninţate în niciun fel de Armata Roşie – socotită a fi printre cele mai slab pregătite armate. Deşi Keitel pretindea că Hitler se temea de un atac din partea lui Stalin, iar trupele sovietice păreau că sunt, într-adevăr,

staţionate prea aproape de graniţele Germaniei pentru ca apărarea să fie eficientă, nu exista niciun atac în pregătire şi este îndoielnic faptul că Hitler credea, cu adevărat, că ar fi vreunul. Cu siguranţă, nimic nu era mai departe de intenţiile lui Stalin în acel moment. În plus, în baza Pactului Sovieto-Nazist, din URSS erau transportate, în fiecare lună, spre Germania, cantităţi enorme de petrol şi de grâu, trenurile pline cu aceste mărfuri aflându-se pe punctul de a trece graniţa germană spre vest în chiar noaptea de 21 iunie, când trupele germane traversau în direcţia opusă. Din octombrie 1939, ruşii le oferiseră germanilor o bază navală – în golful Iokanga (sau „Baza de Nord”) – pentru reparaţia şi realimentarea submarinelor pe teritoriul suveran al sovietelor, iar, în vara anului 1940, au acordat chiar permis de liberă trecere unui crucişător auxiliar german, *Komet*, pentru a naviga pe ruta arctică, de-a lungul coastei ruseşti de nord, şi prin Marea Siberiană, până în Oceanul Pacific, unde a folosit elementul-surpriză pentru a scufunda şapte nave aliate.38

În plus, exista o admirabilă şi mult mai atrăgătoare strategie alternativă la invadarea Rusiei, cea pe care, la o privire retrospectivă, Hitler ar fi trebuit să o adopte. Susţinută de către Halder, Brauchitsch şi Raeder, aceasta presupunea atacarea bazelor militare britanice din Mediterana, Africa de Nord şi Orientul Mijlociu. În ciuda pierderilor înregistrate în Grecia şi în Creta, Malta ar fi trebuit atacată şi invadată de către trupele aeropurtate ale lui Karl Student, pentru ca, apoi, Mediterana să fie transformată într-un lac al Axei printr-o invazie a Africii de Nord, cu ajutorul unor forţe mult mai importante decât cele patru divizii pe care Rommel urma să le primească pentru Afrikakorps, în 1942. Cu o mică parte din numărul soldaţilor implicaţi în Operaţiunea Barbarossa, Germania ar fi putut, cu uşurinţă, pune în umbră prezenţa Marii Britanii în Libia, Egipt, Gibraltar, Irak, Palestina şi Iran, tăindu-i acesteia sursa de petrol şi ruta maritimă directă prin Suez către India. Susţinerea materială a unei campanii în Orientul Mijlociu ar fi fost mult mai la

îndemână pentru Axă, prin Italia şi Sicilia, decât ar fi fost pentru cei care se apărau prin Capul Bunei Speranţe. În schimb, în iulie 1940, Hitler a hotărât să invadeze Rusia în primăvara următoare şi, în vreme ce era dispus să ia în considerare strategia mediteraneeană, la nivel de idee – mai ales din respect pentru amiralul Raeder –, nu s-a îndepărtat niciodată de planul său. A respins cu dispreţ opţiunea mediteraneeană şi un atac asupra presupuşilor săi veri de rasă pentru satisfacerea de moment a dorinţei de a-i ataca pe cei pe care-i considera cu vehemenţă a-i fi duşmani politici şi rasiali.

Pe 16 iunie 1941, într-o lungă conversaţie cu Goebbels la Cancelaria Reichului – unde ministrul Propagandei fusese nevoit să intre pe uşa din spate pentru a nu fi văzut – Hitler i-a spus acestuia că în niciun caz nu trebuia să se repete experienţa lui Napoleon în Rusia.39 În timpul acestei discuţii sincere şi detaliate, au hotărât că „îi costase scump” campania din Grecia; că Wehrmachtul şi Armata Roşie dispuneau fiecare de câte 180 şi, respectiv, 200 de divizii, cu toate că „nu exista termen de comparaţie” în ceea ce priveşte personalul şi echipamentul; Operaţiunea Barbarossa urma să dureze numai patru luni (Goebbels credea că era vorba chiar de mai puţine) şi că bolşevismul „se va prăbuşi ca un castel de nisip”. Nu erau stabilite limite geografice pentru operaţiune: „Vom lupta până ce puterea militară a Rusiei nu va mai exista”. Japonezii, cu toate că nu fuseseră preveniţi, aveau să sprijine operaţiunea pentru că nu puteau ataca America „cu o Rusie nederanjată în coasta lor”. Hitler credea că lovitura sa preventivă va duce la evitarea unui război pe două fronturi, iar problema britanică putea fi abordată după victorie, atunci când „războiul submarin va începe cu adevărat. Anglia se va scufunda cu totul”. Luftwaffe va fi, de asemenea, folosită împotriva Marii Britanii la „o scară uriaşă”, pentru că invazia „este o perspectivă foarte dificilă, oricare ar fi circumstanţele. Şi, astfel, trebuie să încercăm să obţinem victoria prin alte mijloace”. Împreună, cei doi bărbaţi au

trecut în revistă cele mai mici amănunte ale operaţiunii – spre exemplu, tipografii şi cei care împachetau manifestele ce urmau să fie aruncate deasupra Rusiei aveau să trăiască în izolare totală până la începerea ei – şi faptul că, drept urmare a previzibilului ei succes, „bolşevismul trebuie să fie distrus. Şi, odată cu el, Anglia va pierde ultimul ei aliat posibil pe continentul european”. Hitler i-a spus lui Goebbels că aceasta era lupta pe care o aşteptaseră întreaga viaţă: „Şi, odată ce vom fi câştigat, cine ne va mai pune sub semnul întrebării metodele? În orice caz, avem de dat seamă deja pentru atât de multe încât trebuie să câştigăm, pentru că, altfel, întreaga noastră naţiune – împreună cu noi, aflaţi în fruntea ei – şi toate lucrurile care ne sunt dragi vor fi şterse de pe faţa pământului. Prin urmare: La muncă!” 40 În cadrul acelei întâlniri, cei doi au conceput chiar un plan de a-i implica pe episcopii creştini care să sprijine atacul asupra bolşevismului ateu, la care a aderat cu entuziasm cardinalul Alfred-Henri-Marie Baudrillart, arhiepiscop al Parisului, care a ţinut, pe data de 30 iulie 1941, o predică în care a susţinut că „războiul lui Hitler este o întreprindere nobilă pentru apărarea culturii europene”.

Dacă oricine altcineva, în afară de Hitler, poate fi învinuit pentru decizia, în cele din urmă, dezastruoasă a Germaniei de a invada Rusia, acela este ministrul său al Economiei, Walther Funk, care susţinea că, sub blocada navală a continentului susţinută de Marea Britanie, *Grofiraumwirtschaf*tul (sfera de dominaţie economică) european al Germaniei depindea, până la urmă, de rezervele de hrană şi de materii prime pe care, în acel moment, aceasta le primea din Uniunea Sovietică, în baza Pactului Sovieto-Nazist, pe care nu te puteai baza la nesfârşit şi care aveau nevoie de o creştere susţinută. Imperativele economice se potriveau, astfel, de minune cu cele ideologice, strategice, rasiale şi oportuniste şi, într-adevăr, fiecare factor indica o invazie, în afară de unul singur: realitatea logistică. Cu toate că, în Directiva nr. 21, Hitler se referise în trecere la „vastitatea teritoriului

rusesc”, el prevăzuse iniţial numai înghiţirea Rusiei europene, „de la linia generală Volga-Arhanghelsk”, în vreme ce industria rusă din Ural urma „să fie eliminată de către Luftwaffe”.41 Dacă luau în considerare doar vastitatea stepelor şi ar fi trebuit să-şi ofere lui şi statului său major o pauză de gândire, însă aceasta nu pare să-i fi pus pe gânduri.

Iniţiativa fusese întotdeauna cheia pentru multe dintre spectaculoasele succese ale lui Hitler până în iunie 1941 şi urma să o aibă în continuare, pentru alte patru luni, până când va fi oprit la porţile Moscovei, în octombrie. Timp de patru ani, el jucase cartea lipsei de hotărâre şi a slăbiciunii duşmanilor săi şi, de fiecare dată, se confirmase că avusese dreptate. Este posibil ca mizele să fi crescut exponenţial de-a lungul anilor, însă instinctul său de jucător nu l-a părăsit niciodată. Magnitudinea aventurii îl îmbăta pe cel care se înfrâna de la alcool, pentru că, aşa cum îi spusese lui Fedor von Bock, la întâlnirea de pe 1 februarie: „Când Barbarossa va începe, lumea îşi va ţine respiraţia”.42 Dispunând de patru milioane de soldaţi, mulţi dintre ei călîţi în luptă, şi având la activ victoriile din Polonia, Scandinavia, Franţa şi Balcani, şansele nu păreau atât de rele pe cât s-a văzut ulterior.

Până în vara anului 1940, geniul Führerului ca „războinic suprem al istoriei” era o parte esenţială a ideologiei naziste, iar parte din acest geniu părea să fi stat în capacitatea sa de a lua decizii fără a avea nevoie să petreacă perioade lungi de timp aplecat deasupra hărţilor, citind rapoarte şi sfătuindu-se cu statul său major. Cu toate acestea, nu e deloc sigur că, dacă şi-ar fi dedicat mai mult timp cercetării chestiunii, ar fi acţionat în mod diferit. Se temea – probabil prea mult, ţinând cont de opoziţia internă izolaţionistă faţă de Administraţia Roosevelt – de posibilitatea ca Statele Unite să intre în război de partea Marii Britanii, în 1942, iar, de aici, trăsese concluzia că trebuia să acţioneze cu repeziciune. Fortăreaţa Europa trebuia să fie stabilizată şi întreaga sa capacitate

productivă pusă la lucru, înainte ca resursele Americii să poată fi folosite împotriva Germaniei.

În alegerea modului de a invada Rusia, merită să citățm din Directiva nr. 21 a Führerului, din 16 decembrie 1940, care a fost trimisă către toate figurile mai importante din Reich şi care va fi respectată, cu remarcabilă precizie, şase luni mai târziu:

Grosul Armatei Roşii din vestul Rusiei urmează să fie distrus în operaţiuni îndrăzneţe, prin înaintarea unor dispozitive blindate de luptă, dispuse în săgeată, adânc în interiorul liniilor inamice, iar retragerea unităţilor apte de luptă în interiorul vastului teritoriu rusesc urmează să fie împiedicată… Intervenţia eficientă a forţelor aeriene ruseşti urmează să fie împiedicată încă de la începutul operaţiunii prin lovituri puternice. Pe flancurile operaţiunii noastre în războiul împotriva Uniunii

Sovietice, este de aşteptat să fim sprijiniţi de participarea activă a României şi a Finlandei… În zona de operaţiuni împărţită de mlaştinile Pripet într-un sector de sud şi unul de nord, principalul efort va fi depus la nord de această regiune. Două grupuri de armate vor fi aduse aici. Grupul de sud al acestor două grupuri de armate [şi anume, Grupul de Armate Centru] va primi sarcina de a anihila forţele inamicului din Rusia Albă, avansând din regiunea aflată în jurul şi la nord de Varşovia cu unităţi blindate şi motorizate deosebit de puternice. Trebuie creată, prin urmare, posibilitatea de a detaşa unităţi mobile puternice spre nord în mod ordonat, în cooperare cu Grupul de Armate Nord, operând din estul Prusiei în direcţia generală a Leningradului, pentru a anihila forţele din zona Mării Baltice. Numai după ce această sarcină esenţială va fi fost îndeplinită, iar Leningradul şi Kronstadtul ocupate, urmează ca operaţiunile ofensive, care au ca ţintă ocuparea importantului centru de armament şi de trafic al Moscovei, să fie întreprinse. Numai un colaps surprinzător de rapid al rezistenţei sovietice ar putea justifica abordarea ambelor obiective în acelaşi timp. Prin operaţiuni convergente cu flancuri

puternice, grupul de armate aflat la sud de mlaştinile Pripet urmează să aibă ca scop distrugerea completă a forţelor ruseşti de la vest de Nipru care staţionează în Ucraina. Odată ce bătăliile de la nord şi de la sud de mlaştinile Pripet se vor fi dat, ar trebui să urmărim, ca parte a operaţiunii, în sud, ocuparea promptă a bazinului Doneţk, important din punct de vedere economic, iar, în nord, sosirea rapidă la Moscova. Capturarea acestui oraş înseamnă un succes decisiv din punct de vedere politic şi economic şi, dincolo de acest lucru, eliminarea unui nod de cale ferată deosebit de important.43

În bună măsură, Directiva nr. 21 a Führerului vorbea despre planificarea unei alte operaţiuni Blitzkrieg, cu unităţi de blindate pătrunzând adânc în interiorul liniilor inamice, care să încercuiască şi să scoată din luptă un număr uriaş de trupe sovietice, care, mai apoi, nu vor mai avea de ales decât să se predea într-o captivitate despre care ei nu aveau cum să ştie că urma să fie un genocid. Însă, în locul unei operaţiuni de două luni, pe un front de cel mult 483 de kilometri, aşa cum cum fusese cazul în toate războaiele precedente ale lui Hitler, Operaţiunea Barbarossa preconiza un asalt de cinci luni, pe un front de aproape 3.000 de kilometri şi împotriva unui inamic a cărui populaţie era aproape dublă faţă de cea a Germaniei şi care era mai mare şi decât populaţia totală a ţărilor vasale Reichului.

Din Directiva nr. 21 este evident faptul că Hitler nu preconiza o cursă directă spre Moscova, că Leningradul era privit ca un factor-cheie al operaţiunii, că unele considerente de ordin economic şi industrial se aflau în fruntea agendei sale şi că oraşul Stalingrad nu era nici măcar menţionat. Nu numai atât, dar, în acel moment, Hitler i-a spus lui Halder că nici măcar cucerirea Moscovei „nu era chiar atât de importantă”, aşa cum arăta Directiva însăşi.44 Acest lucru trebuie să fie luat în considerare în momentul în care Hitler este criticat de către propriii generali pentru a nu se fi concentrat îndeajuns asupra cuceririi capitalei ruse.

Geografia rusă împarte orice rută pe care ar urma-o un invadator din vest într-o direcţie spre nord şi una spre sud faţă de mlaştinile Pripet, o mocirlă de netrecut, de 322 de kilometri lăţime, plină de stufăriş şi de copaci. Reţelele de cale ferată care servesc nordul, conducând spre Moscova şi Leningrad, sunt separate de cele care servesc ruta de sud, care trece din Ucraina spre bogatele centre agricole, manufacturiere şi de producţie a armamentului din Rusia. Prin urmare, forţa de invazie era împărţită în Grupul de Armate Nord, aflat sub comanda feldmareşalului Ritter von Leeb, care urma să intre în statele baltice, să facă legătura cu finlandezii şi să captureze Leningradul, şi Grupul de Armate Centru, aflat sub comanda feldmareşalului von Bock – acesta era cel mai puternic, dispunând de 50 de divizii, dintre care nouă Panzer şi şase motorizate –, care urma să captureze Minskul, Smolenskul şi, în cele din urmă, Moscova. Între timp, Grupul de Armate

Sud, aflat sub comanda feldmareşalului Gerd von Rundstedt, trebuia să captureze Kievul şi grânarul Ucrainei, urmând ca apoi să înainteze pentru a pune mâna pe uriaşele câmpuri petrolifere ale Caucazului, de unde URSS-ul îşi obţinea o bună parte din combustibilul care-i alimenta complexul militaro-industrial.

Cu toate că invadarea Poloniei prin tactica Blitzkrieg avusese loc cu doar 21 de luni mai devreme, iar invadarea Franţei cu 13 luni în urmă, Armata Roşie nu reuşise încă să-şi grupeze laolaltă cele 39 de divizii blindate de care dispunea, în corpuri de armată şi armate independente, ci alesese mai degrabă să le distribuie în mod egal între diviziile de infanterie, demonstrând astfel că nu învăţase absolut nimic despre dinamica noilor metode germane de a purta războiul. Cu toate acestea, încă din timpul Marelui Război, generalii ruşi dobândiseră o experienţă mult mai mare decât omologii lor de alte naţionalităţi în urma luptelor cu Albii din Războiul Civil, cu polonezii, în 1920 – 1921, cu japonezii, în 1938 – 1939 şi cu finlandezii, în Războiul de Iarnă. Spre exemplu, Armata Roşie mobilizase

6, 7 milioane de oameni între 1918 şi 1920.45 Unor generali, precum Jukov, Rokossovski, Budionnîi, Konev, Voroşilov şi Timoşenko cu siguranţă nu le lipsea experienţa militară, însă se temeau, pe bună dreptate, de furia lui Stalin dacă ar fi luat decizii îndrăzneţe care, mai târziu, ar fi condus la eşec. Erau oameni duri – Jukov îşi lovea ofiţerii şi participa personal la execuţia celor acuzaţi de laşitate şi de dezertare –, însă fiecare dintre ei trebuia să se gândească la propria viaţă.46 Faptul că Hitler a putut folosi de trei ori la rând practic aceleaşi tactici, pe o perioadă de 20 de luni, reprezenta o acuzaţie directă adusă comandanţilor de la vârf şi planificatorilor Armatei Roşii.

Faptul că Stalin smulsese estul Poloniei, până la râul Bug, şi ocupase Basarabia şi statele baltice, în iunie 1940, însemna, de asemenea, că Armata Roşie era mult prea avansată spre vest în momentul declanşării Operaţiunii Barbarossa, ceea ce era convenabil pentru planurile lui Hitler, aşa cum fuseseră ele schiţate în Directiva nr. 21. La mijlocul lui mai 1941, 170 de divizii ruseşti (adică, mai mult de 70% din totalul forţelor Armatei Roşii) erau staţionate dincolo de graniţele URSS-ului, din 1939.47 Dacă Hitler însuşi ar fi ordonat dispunerea ruşilor, cu greu ar fi putut face o treabă mai bună. Mai mult decât atât, Armata Roşie nu şi-a ocupat timpul petrecut în aceste poziţii avansate antrenându-se, ci construind fortificaţii ce s-au dovedit mai apoi inutile, pe lângă drumurile şi căile ferate care vor fi, în curând, folosite de către germani. La drept vorbind, Linia defensivă Stalin era chiar mai impresionantă decât Linia Maginot, însă prezenta breşe în traseul ei cu lungimea de 145 de kilometri.48 Dispunerea armatei sovietice e cu atât mai inexplicabilă dacă ne gândim că Barbarossa a fost secretul cel mai prost păstrat din cel de-al Doilea Război Mondial, iar Stalin a primit nu mai puţin de 80 de avertismente asupra intenţiilor lui Hitler, în cele opt luni care precedaseră declanşarea operaţiunii.49 Iar aceste avertismente veneau din partea propriilor spioni, precum Richard Sorge, de la Ambasada

Germană din Tokyo – care s-a remarcat prin faptul că a menţionat data de 22 iunie ca dată efectivă a atacului –, şi, de asemenea, din partea agenţilor de contraspionaj din Berlin, de la Washington şi din Europa de Est, iar, mai târziu, din partea ambasadorului britanic Sir Stafford Cripps. Chiar şi ambasadorul german antinazist de la Moscova, contele Friedrich Werner von der Schulenburg, le-a spus ruşilor ceea ce avea să se întâmple. Cu toate acestea, Stalin credea în continuare că germanii nu făceau altceva decât să crească presiunea şi că Churchill era un trişor care aţâţa la război şi care împrăştia dezinformări – *Angliskaia provokaţia* – pentru a provoca o ciocnire în est şi pentru a salva astfel Marea Britanie de la izolare şi de la o eventuală înfrângere. Problema lui Churchill, de a face în aşa fel ca informaţiile obţinute prin dispozitivul fără fir Enigma de decodare a mesajelor interceptate să ajungă la Stalin, fără ca ruşii să bănuiască sursa lor, a fost rezolvată de către Claude Dansey, directorul adjunct al Serviciilor Secrete de Informaţii (SIS sau MI6), care a reuşit să infiltreze cercul de spioni sovietici cu baza în Elveţia – nume de cod Lucy – şi care, la rândul lor, au avertizat Centrul de la Moscova că ar trebui să se aştepte la un atac în preajma zilei de 22 iunie.50

În ziua premergătoare invaziei, NKVD-ul a raportat nu mai puţin de 39 de „incursiuni aeriene”, adică zboruri de recunoaştere germane în spaţiul aerian sovietic. În cele din urmă, înaltul Comandament Sovietic a lansat un avertisment, însă numeroase unităţi nu l-au primit decât prea târziu. Prin urmare, este imposibil să nu tragem concluzia că presupusul ultrarealist care ar fi fost Stalin nu dădea crezare acestor avertismente, pur şi simplu, pentru că nu dorea să le dea crezare, iar şeful spionajului său militar, generalul Filipp Golikov, nu dorea să-i aducă brutalului şi imprevizibilului despot ştiri pe care acesta nu dorea să le audă. Niciodată „gândirea de grup” nu a acţionat mai puternic. „Se trage asupra noastră”, raporta o unitate rusă la primele ore ale zilei de 22 iunie. „Ce să facem?” Răspunsul cartierului general ilustrează perfect

combinaţia de proastă pregătire şi de birocraţie ce caracteriza, în acel moment, Armata Roşie: „Probabil că sunteţi nebuni! Şi de ce semnalul vostru nu e codificat?” 51

La fel de extraordinar a fost şi faptul că Hitler a reuşit să-şi menţină avantajul surprizei pentru Operaţiunea Barbarossa, având în vedere uriaşul număr de trupe implicate: 3, 05 milioane de soldaţi germani şi aproape 1 milion din contingente străine însumau peste 4 milioane de oameni care se desfăşurau de-a lungul întregii graniţe de vest a Uniunii Sovietice, din Finlanda până la Marea Neagră. Alături de 3 350 de tancuri organizate în 20 de divizii blindate, de 7.000 de tunuri de câmp şi de 3 200 de avioane, precum şi de un număr imens de vehicule şi de provizii capturate în perfectă stare din Franţa, Germania dispunea, de asemenea, de 600.000 de cai care luau parte la luptă.52 Împotriva celor 180 de divizii ale lui Hitler, Armata Roşie avea la dispoziţie de 158 de divizii disponibile pe loc, alături de 6.000 de avioane de luptă şi de mai mult de 10.000 de tancuri. O bună parte din Forţa Aeriană Sovietică era uzată moral în 1941, iar cele mai multe tancuri nu erau dotate cu dispozitive radio.

Atacând la ora 3.15, în dimineaţa de duminică, 22 iunie 1941, cu oră înainte de răsărit, Wehrmachtul a reuşit să obţină o surpriză tactică aproape totală, înaintând practic în viteză prin teritoriul sovietic. În prima dimineaţă, au fost distruse la sol în jur de 1 200 de avioane sovietice, astfel încât Luftwaffe a reuşit, în bună măsură, să scoată din luptă, în prima zi a Operaţiunii Barbarossa, mai multe avioane ruseşti decât avioane britanice în întreaga Bătălie pentru Anglia. Generalul-locotenent Ivan Kopeţ, şeful Comandamentului de Bombardiere al URSS, s-a împuşcat în cea de-a doua zi a invaziei, ceea ce – date fiind circumstanţele regimului stalinist – poate fi considerată a fi o mişcare inteligentă. Până la sfârşitul primei săptămâni de luptă, nouă zecimi din noile Corpuri Mecanizate ale Armatei Roşii fuseseră, de asemenea, distruse.53 Eşecul total al lui Stalin de a anticipa invazia a

fost evident în reacţia sa neîncrezătoare chiar după ce atacul începuse. Jukov i-a dat un telefon la ora 3.30 pentru a-l înştiinţa de atacuri, însă tot ceea ce generalul a putut auzi la capătul firului a fost o respiraţie greoaie, astfel încât a fost nevoit să repete şi să întrebe „M-aţi înţeles?”, pentru a i se răspunde în continuare cu tăcere. Când Politbiuroul s-a întrunit la ora 4.30, faţa lui Stalin era palidă, fiind incapabil să înţeleagă faptul că Germania făcuse o declaraţie de război.54 Primele sale ordine către armată au fost ridicole: să atace pe întregul front, dar să nu violeze integritatea teritoriului german fără ordine specifice.55 Mai raţional – şi chiar vital – a fost ordinul de a mobiliza fiecare bărbat rus născut între 1905 şi 1918 – dar şi 800.000 de femei – în baza sistemului *narodnoe opolcenie* (mobilizare populară). În total, cinci milioane de oameni au fost chemaţi la arme imediat, iar, până în decembrie, aproape 200 de divizii noi – fiecare având, în medie, 11.000 de soldaţi – erau considerate a fi gata de luptă. Cetăţenii cu vârstele cuprinse între 50 şi 60 de ani au alcătuit şi ei divizii de miliţie. (Aceste divizii de rezervă se vor dovedi ulterior decisive.)

În ciuda lipsei de uniforme şi de arme, pentru a nu mai pomeni de vehicule (cel puţin la început), aceşti voluntari, împreună cu trupele mobilizate, au reuşit să sape tranşee şi să lucreze la săparea de şanţuri antitanc, la ridicarea de cazemate şi de cuiburi de mitralieră, muncind, de obicei, 12 ore pe zi şi deseori în timp ce erau bombardaţi. Chiar şi acele unităţi care primiseră arme erau de multe ori prost echipate: de exemplu, Divizia a 18-a de Voluntari Leningrad, totalizând 7.000 de oameni, dispunea de un total general de numai 21 de mitraliere, 300 de carabine şi 100 de revolvere (adică numai 6% dintre ei erau înarmaţi, fără a mai pune la socoteală grenadele şi cocktailurile Molotov).56

Stalin pare să fi suferit ceva asemănător cu o cădere psihică la o săptămână de la începutul invaziei, la primele ore ale zilei de duminică, 29 iunie, dacă nu cumva nu făcea altceva decât să pună la încercare loialitatea colegilor săi

de Politbiuro, la fel cum eroul său, Ivan cel Groaznic, se retrăsese, la un moment dat, la o mănăstire pentru a pune la încercare loialitatea boierilor săi. „Starea de prostraţie" a lui Stalin, aşa cum a numit-o Molotov (în timpul căreia nu era în stare nici să se dezbrace, nici să doarmă, ci rătăcea, pur şi simplu, în jurul casei sale de vacanţă de la Kunţevo, de lângă Moscova), nu a durat mult, ceea ce a fost un lucru bine-venit, pentru că întreaga maşinărie guvernamentală se blocase în absenţa sa, din teama de a iniţia vreo acţiune fără aprobarea lui personală.57 Când o delegaţie a Politbiuro a venit, în cele din urmă, să-l viziteze, la început i-a bănuit că veniseră să-l aresteze, în vreme ce aceştia doreau, de fapt, să-i ceară să conducă un nou Comitet de Stat pentru

Apărare (Stavka) ce ar fi înlocuit atât autoritatea partidului, cât şi pe cea a guvernului, lucru pe care a fost de acord să îl facă pe data de 1 iulie. Două zile mai târziu, se adresa pentru prima dată la radio poporului sovietic, promiţând că „arogantul nostru duşman va descoperi, în curând, că forţele noastre sunt fără de număr" şi trăgând concluzia: „Înainte spre victorie!" A devenit comandant suprem pe 10 iulie; până atunci, germanii acoperiseră deja 645 de kilometri în 18 zile, iar Uniunea Sovietică pierduse 4 800 de tancuri, 9 480 de tunuri şi 1 777 de avioane.58

În nord, capetele de pod germane de peste fluviul Dvina fuseseră deja stabilite până pe 26 iunie, iar fluviul Luga a fost traversat pe 14 iulie. Pe 29 iunie, cu ajutorul panzerelor, Grupul de Armate Centru a închis dintr-o lovitură o uriaşă mişcare de dublă învăluire în jurul Minskului, capturând la Białystok şi Gorodişce, în buzunarul astfel format, 290.000 de soldaţi ai Armatei Roşii şi punând în plus mâna pe 2.500 de tancuri şi pe 1 400 de tunuri de câmp. Prin distrugerea din aer a liniilor sovietice de aprovizionare cu muniţie şi cu alimente, prin perturbarea comunicaţiilor şi prin cursa făcută prin spatele inamicului, pentru a tăia calea unui uriaş număr de trupe de infanterie nemotorizată, germanii au produs panică, dezertări, automutilări şi sinucideri care au afectat

semnificativ corpul de ofiţeri sovietici.59 Zvonurile despre paraşutiştii germani îmbrăcaţi în uniforme ale Armatei Roşii – unele veridice, altele false – au condus la multe pierderi în ceea ce este acum cunoscut sub denumirea de „foc prietenesc”. Când generalul Dmitri Pavlov, comandant al Frontului de Vest, nu a mai putut să comunice cu Armata X, el i-a paraşutat în teritoriul ocupat de aceasta pe doi dintre aghiotanţii săi care au fost împuşcaţi ca spioni, pentru că nu li se comunicase schimbarea parolei din ziua precedentă.60 Pavlov nu le-a supravieţuit mult timp, întrucât Stalin l-a trimis în faţa curţii marţiale şi l-a împuşcat pentru înfrângerile înregistrate în sectorul său. Aproape la fel de rapid precum Polonia şi Franţa, Rusia părea să fi fost în întregime învinsă până la sfârşitul lunii august 1941, cu peste jumătate din teritoriul său european şi aproape jumătate din totalul populaţiei şi din producţia agricolă şi industrială încăpute pe mâine inamicului. Din fericire, nimeni nu i-a spus soldatului de rând că, după cât se părea, URSS pierduse războiul, iar acesta nu a aflat un adevăr care, de altfel, părea de la sine înţeles pentru Statele-Majore Generale ale Marii Britanii, Americii, Japoniei şi Germaniei şi, fără să o mărturisească, şi pentru unii membri ai Stavkăi. Până la sfârşitul lui iulie, Smolenskul, după o îndârjită rezistenţă iniţială, a cedat alţi 100.000 de prizonieri, dar şi 2000 de tancuri şi 1 900 de tunuri. De-acum înainte nu se mai ridica nicio altă mare aglomerare urbană între germani şi Moscova, care a început să fie bombardată pe 21 iulie. De panica generală care pusese stăpânire pe capitală se va ocupa responsabilul cu securitatea din cadrul Stavka, Lavrenti Beria, care a organizat blocaje rutiere pe drumurile de ieşire din oraş şi i-a împuşcat, pur şi simplu, pe cei care încercau să fugă (cu toate că trupul îmbălsămat al lui Lenin şi stelele roşii de pe turnurile Kremlinului fuseseră mutate în secret în Siberia pentru mai multă siguranţă).61

La Moscova, raţia de pâine începea de la 800 de grame pe zi pentru muncitorii care munceau manual, 600 pentru cei care lucrau automatizat şi 400 pentru toţi

ceilalţi (cu toate că donatorii de sânge primeau ceva în plus). Raţiile de carne erau de 2, 2 kilograme, 1, 2 kilograme şi, respectiv, 600 de grame pe lună. Toţi cei care-şi pierdeau sau cărora li se fura cartela înfruntau spectrul înfometării. Nomenclatura, notabilităţile şi potentaţii din paradisul muncitorilor, împreună cu familiile lor, aveau parte de un generos tratament preferenţial, de care se bucurau încă din 1917. Iar, în momentul unui asediu, acest lucru putea adesea să facă diferenţa între viaţă şi moarte, astfel încât întregul sistem sovietic de raţionalizare – în ciuda ineficienţelor şi a corupţiei – devenise efectiv un mijloc prin care autorităţile decideau cine trăia şi cine murea.

Cu toate acestea, lupta pentru Smolensk nu s-a încheiat odată cu capitularea oraşului în faţa lui Guderian, pe 15 iulie. Încă din prima săptămână a lunii septembrie, sovieticii au lansat contraatacuri puternice sub comanda lui Timoşenko şi Jukov, atacuri pe care acesta din urmă le considera a fi – cu o anumită îndreptăţire – „o mare victorie", pentru că împiedicau înaintarea germană, cel puţin pentru moment. Prin încetinirea înaintării germane spre Moscova, pe măsură ce vremea era pe cale să se schimbe, unii istorici citează Smolenskul ca pe un prim indiciu că războiul se apropia de punctul său de cotitură. Bătălia de la Smolensk se dădea deja de 63 de zile, pe un front de aproape 630 de kilometri, iar sovieticii se retrăseseră 240 de kilometri, cu 309 959 de „pierderi irecuperabile" din 579 400 de combatanţi. Dacă sunt adăugaţi şi cei 159 625 de bolnavi şi de răniţi, se ajunge la o ameţitoare rată a pierderilor de 80%.62 La Muzeul Apărării din Moscova pot fi văzute cataloagele şcolilor în care numai 3% dintre elevii de sex masculin, care absolviseră în 1941, au supravieţuit războiului. Dintr-un anumit punct de vedere, dimensiunea pierderilor sovietice, pur şi simplu, nu conta, pentru că existau întotdeauna şi mai mulţi care să umple golurile, în vreme ce germanii nu puteau fi înlocuiţi destul de repede. Aşa cum scrie un istoric al Frontului de Est, „cele trei grupuri de armate

germane înregistraseră, în primele şase săptămâni, până pe 31 iulie, 213 301 morţi, prizonieri şi dispăruţi, şi primiseră numai 47.000 de noi soldaţi. Sovieticii suferiseră aproape de zece ori mai multe pierderi irecuperabile (2 129 677) până pe 30 septembrie, însă, spre deosebire de cele ale germanilor, pierderile lor nu păreau să conteze.63

Cu toate că Grupul I de Panzere al lui Rundstedt a străpuns linia de apărare a Armatei V sovietice şi a ajuns la 16 kilometri de Kiev pe 11 iulie, nu a putut să captureze oraşul. Tocmai succesele germanilor – prin extinderea enormă a liniilor lor de comunicaţie – au provocat grave probleme logistice pentru Wehrmacht, mai ales odată ce partizanii au început să atace liniile de aprovizionare din spatele frontului. Dacă la început fuseseră dezorganizaţi şi adesea lipsiţi de coordonare, partizanii sovietici au ajuns să fie mult mai bine echipaţi şi mai bine conduşi. Cea mai cunoscută martiră a lor era Zoia Kosmodemianskaia, o fată de 18 ani pe care germanii o executaseră pentru că ar fi dat foc grajdurilor din satul Petrişcevo. Sub tortură, fata nu le dezvăluise nimic germanilor, strigând înainte de a muri: „Nu ne puteţi spânzura pe toţi cei 190 de milioane!” 64

Hitler asemăna lupta cu partizanii cu o luptă împotriva păduchilor în tranşee. „Un soldat acoperit de păduchi” – credea el – „trebuie să înceapă să lupte împotriva lor”. Hitler credea că jandarmeriile staţionate în fiecare oraş „ar trebui să taie acest rău de la rădăcină… Bandele nu pot continua să se formeze – chiar şi în oraşe, bandiţii trebuie prinşi unul câte unul. Însă, dacă britanicii au putut să le facă faţă nomazilor în provinciile nord-vestice ale Indiei, tot aşa ne vom putea descurca şi noi aici”.65 Pe 22 iulie 1941, Hitler i-a spus ministrului croat al Apărării, mareşalul Slavko Kvaternik, că Stalin, şi nu el, va avea soarta lui Napoleon.67 În mod clar, Hitler era cât se poate de conştient că umbra împăratului plana deasupra stepelor. Goebbels identificase problema Bonaparte mai devreme, scriind despre Barbarossa, la sfârşitul lunii martie 1941: „Proiectul, ca întreg, prezintă

unele probleme din punct de vedere psihologic. Paralelele cu Napoleon etc. Însă le vom depăşi rapid prin antibolşevism".67 Jodl credea că Hitler îşi alesese ruta proprie de intrare în Rusia tocmai pentru că „simţea o aversiune instinctivă de a urma acelaşi drum pe care mersese Napoleon. Moscova îi provoacă un etwa*s Unheimliches (se*ntiment ciudat)".

Dimensiunea Operaţiunii Barbarossa reduce la mărimi liliputane orice altă operaţiune din istorie. Aşa cum menţionează un istoric:

În cursul unei zile, atacurile germane distruseseră un sfert din forţele aeriene sovietice. În decurs de patru luni, germanii ocupaseră aproape un milion de kilometri pătraţi de teritoriu rusesc, capturaseră 3 milioane de soldaţi ai Armatei Roşii, măcelăriseră nenumăraţi evrei şi alţi civili şi se apropiaseră la 100 de kilometri de Moscova. Însă, la patru luni după aceea, mai mult de 200.000 de soldaţi ai Wehrmachtului fuseseră ucişi, 726.000 răniţi, 400.000 capturaţi şi alţi 113.000 fuseseră scoşi din luptă din cauza degerăturilor.68

Numărul uluitor de mare de avioane sovietice pierdute – 43 100 de aparate dintr-un total general al întregului război de 88 300 – nu a fost produs de angajarea în luptă, ci de accidentele provocate de o pregătire insuficientă, de introducerea grăbită a unor noi tipuri de avioane, de indisciplina echipajelor de zbor, de procedurile laxe de zbor din timpul antrenamentelor, de eşecurile structurale şi de defectele de fabricaţie.69 Prin urmare, jumătate din totalul avioanelor folosite în timpul războiului nu au fost distruse în timpul bombardamentelor sau pentru că fuseseră doborâte de către germani, ci au fost, mai degrabă, pierdute din cauza unor greşeli care puteau fi evitate ale sovieticilor înşişi.

Cel puţin până ce îşi vor concentra producţia pe excelentul T-34, ruşii nu au fost prea norocoşi cu tancurile lor. Blindajul tancului KV-1 de 75 – 95 mm (tanc conceput în 1941 şi botezat după numele lui Klementi Voroşilov) îl făcea impenetrabil la atacurile celor mai multe tancuri

germane, însă era extrem de vulnerabil la atacurile aeriene (lucru valabil în cazul aproape tuturor tancurilor în cel de-al Doilea Război Mondial); aceste tancuri au fost în majoritate scoase din funcţiune în primele faze ale Operaţiunii Barbarossa, trebuind să fie distruse de propriile echipaje. Ele dispuneau numai de un tun de 76 mm, iar viteza lor era de doar 35 de kilometri pe oră, însă aveau echipaje de câte cinci oameni şi trei mitraliere de 7, 62 mm. Tot la fel de încet – cu cei 34 de kilometri pe oră ai săi – fusese şi predecesorul său din 1940, denumit la derută KV-2, care era un monstru de 52 de tone, cu un echipaj de 6 membri, un blindaj de 75 mm, trei mitraliere şi un uriaş obuzier de 152 mm. Din nefericire, nu au fost fabricate niciodată mai mult de 1.000 de bucăţi. Mai uşor şi, prin urmare, puţin mai rapid era tancul de 46 de tone IS-2 (botezat după Iosif Stalin), în ciuda blindajului său de 90 – 120 mm şi a tunului de 122 mm. Tunurile cu autopropulsie erau similare tancurilor, cu diferenţa că erau mai ieftine, pentru că nu dispuneau de turele care să se rotească. Tancul su152 putea să tragă un obuz de 49 de kilograme care, cu carcasa sa de 20 de kilograme, era atât de greu încât putea arunca în aer turela unui tanc Tiger sau Panther, azvârlind-o la 14 metri depărtare, câştigându-şi în acest fel porecla de Ucigaşul de bestii. Tancul a fost conceput în mai puţin de o lună, în ianuarie 1943, după ce Stalin i-a pus în vedere proiectanului de tancuri Josef Kotin – în stilul lui ameninţător, pe care-l cunoştea cel mai bine – câtă disperată nevoie era de el. (Tancul Panther era o marcă specific germană şi nu ar trebui confundat cu Panzerul, care este termenul generic pentru toate tancurile germane.)

Cele mai cumplite ameninţări au fost folosite şi pentru a încerca împiedicarea soldaţilor Armatei Roşii să se predea în mâinile germanilor. Pe 28 iulie 1941, Ordinul nr. 227, „Niciun pas înapoi”, al lui Stalin dicta ca acela care se retrăgea fără ordine specifice sau care se preda trebuia să fie tratat ca „trădător faţă de Patria Mamă” şi, prin urmare, familia lui era pasibilă de închisoare. Nici

măcar fiul lui Stalin, locotenentul Iakov Djugaşvili, comandant de baterie al Regimentului 14 de Artilerie şi al Diviziei a 14-a Blindate, care a fost capturat la mijlocul lui iulie în apropiere de Vitebsk, nu a făcut excepţie: soţia lui îşi va petrece doi ani într-un lagăr de muncă.70 (Iakov va fi împuşcat în 1943, când va ieşi în afara lagărului prizonierilor de război în care era deţinut, fie într-o tentativă de evadare, fie – ceea ce este la fel de probabil – într-o încercare de a se sinucide evadând.)

Ca şi cum cetăţenii Poloniei ocupate, ai Ucrainei şi ai ţărilor baltice nu aveau îndeajuns de multe motive de a fi îngroziţi în timpul înaintării germane, NKVD-ul a dezlănţuit, la rândul lui, asupra lor o orgie de violenţă sadică cu totul diferită de obiceiurile sale criminale obişnuite. După ce Stalin i-a dat ordin lui Beria să epureze armata, să elimine cu totul defetismul şi răspândirea de zvonuri şi să-i investigheze, cu atenţie maximă, pe cei care reuşiseră să scape din mâna germanilor, în zonele deţinute de ruşi au avut loc scene oribile chiar înainte de sosirea Wehrmachtului. „După ce închisorile au fost deschise, în urma retragerii sovietice, s-au înregistrat scene de nedescris”, notează Richard Overy. „Corpurile fuseseră mutilate cu sălbăticie; în loc să fie executaţi cu obişnuitul glonţ în ceafă, sute de prizonieri fuseseră torturaţi până la moarte. Într-un incident din Ucraina, NKVD-ul a dinamitat două celule pline cu femei. Într-o altă închisoare, podeaua era acoperită de limbile, urechile şi ochii prizonierilor decedaţi”. 71 Overy trage concluzia că gardienii NKVD „fuseseră cuprinşi de un acces de violenţă răzbunătoare, produs de frică, de disperare şi de furie”. Numai în Lvov au fost împuşcaţi 4.000 de oameni, incluzându-i aici pe aproape toţi cei care se aflau în închisoarea oraşului (căreia, după aceea, i s-a dat foc).

De aceea, nu este de mirare că atunci când germanii au ajuns în unele zone din vestul Rusiei, din Ucraina şi din ţările baltice, aceştia au fost întâmpinaţi de bătrânii satului cu pâine şi sare, darurile lor tradiţionale de bun-venit.72 La informarea făcută în faţa lui Hitler, pe 4 august 1941,

Bock a putut să „susţină cauza neajutoratei şi prietenoasei populaţii”.73 După ce germanii au permis ca bisericile transformate în cinematografe şi centre de expoziţie să fie retransformate în sălaşuri de închinăciune ortodoxe, Bock îşi notase în jurnal că:

Populaţia venea adesea de foarte departe pentru a face curat în biserici şi pentru a le împodobi cu flori. Au fost scoase la iveală numeroase imagini ale lui Hristos şi icoane care fuseseră ascunse timp de decenii. După ce slujbele pentru militari se sfârşeau, oamenii – nu numai bătrâni, dar şi numeroşi tineri – se revărsau în biserici şi sărutau obiectele sfinte – inclusiv crucile atârnate de gâtul capelanilor forţelor armate germane – şi adesea rămâneau acolo rugându-se până seara. Acest popor nu va fi greu de condus! 74

Dacă armata germană ar fi fost instruită să îmbrăţişeze acest comportament antibolşevic şi să facă tot ceea ce-i stă în putere pentru a încuraja naţionalismul antisovietic, povestea Operaţiunii Barbarossa putea fi cu totul alta. Însă nu aceasta era metoda nazistă; aceste regiuni fuseseră desemnate ca viitor *Lebensraum*, prin urmare, a urmat o epurare etnică în masă, constrângând, în mod firesc, populaţia locală la o atitudine de opoziţie făţişă şi la partizanat.

Einsatzgruppen care veneau în urma Wehrmachtului prădau şi ardeau satele, îi aduceau în stare de sclavie pe locuitorii consideraţi *Untermenschen* slavi, creându-şi astfel duşmani de temut printre cei pe care nu-i împuşcaseră. Aici se găsea un alt exemplu crucial de interferenţă a ideologiei naziste cu cele mai mari interese militare ale Germaniei. „Un alt motiv pentru care «realismul» brutal al lui Hitler i-a adus acestuia deservicii” – observă un istoric al imperiului nazist în Europa – „era oferit de faptul că acest realism îi lipsea pe germani de şansa de a folosi naţionalismul ca instrument al politicii de război”. 75 Când, în septembrie 1941, Abwehrul a făcut sugestia OKW-ului de a forma o armată ucraineană care să lupte împotriva Armatei Roşii, ideea a fost respinsă cu

dispreţ. Ideea a fost din nou pusă pe tapet în iunie 1943, însă Führerul i-a spus lui Keitel că nu avea niciun rost „să pretindem că acum nu trebuie decât să întemeiem un stat ucrainean şi totul va fi bine, şi vom obţine apoi un milion de soldaţi. Nu vom obţine nimic – nici măcar un singur om. Asta-i o închipuire, aşa cum a fost şi până acum şi ar însemna să renunţăm cu totul la principalul nostru obiectiv de război” – obiectiv prin care înţelegea obţinerea de *Lebensraum* şi înrobirea slavilor.76 Prin urmare, departe de a întreţine naţionalismul slav, Hitler nu a făcut altceva decât să-l zdrobească.

Cu toate acestea, cruzimea şi ineficienţa regimului bolşevic erau atât de mari, încât existau numeroşi ruşi care ar fi fost de acord cu crearea de state marionetă naţionaliste şi noncomuniste, dacă Hitler le-ar fi întemeiat şi nu s-ar fi bazat pe acelaşi sistem de conducere directă, precum Guvernul General din Polonia sau din regiunea ocupată a Franţei. Leninismul, colectivizarea, ateismul ca politică de stat, Războiul Civil, represiunea şi Gulagul – sistemul de închisori şi de colonii penale – dăduseră naştere unei uri înverşunate împotriva bolşevicilor, pe care germanii ar fi trebuit să o folosească în avantajul lor. Problema naţionalităţii fusese tranşată în favoarea ruşilor şi în dauna celor 119 naţionalităţi care alcătuiau Uniunea Sovietică, lăsându-i pe mândrii ucraineni – dintre care câteva milioane pieriseră prin înfometare, la ordinul deliberat al autorităţilor, la începutul anilor 1930 – aproape lipsiţi de putere. Multe dintre aceste popoare făcuseră, oricum, parte din Rusia cea Mare pentru mai puţin de un secol şi aveau propriile lor culturi, limbi şi identităţi, care reuşiseră să supravieţuiască teribilei perse cuţii bolşevice.

Cu toate că germanii au încercat cu adevărat la început să pozeze în eliberatori pentru unele dintre aceste popoare, mai ales pentru cele din ţările baltice, Ucraina, Armenia, Georgia şi pentru tătarii din Crimeea, acest lucru era făcut numai în scopuri propagandistice, iar comportamentul lor la faţa locului lăsa să se înţeleagă

foarte limpede că se credeau cuceritori. Pe de altă parte, acolo unde germanii au acordat o marjă de autonomie locală – precum cea îngăduită brutalei AREN (Armata Rusă de Eliberare Naţională), a lui Bronislav Kamiński, în cadrul aşa-numitului District Autonom Lokot, şi cea permisă cazacilor –, aceste armate autonome tindeau să lupte cu înverşunare. Cazacii au beneficiat chiar de ministere autonome pentru educaţie, agricultură şi sănătate.77

În Ucraina, spre exemplu, Corpurile îl germane de Vânători de Munte le-au cerut liderilor locali să-şi păzească propriile comunităţi, disponibilizând trupe pentru linia întâi. Strategia a funcţionat pentru o vreme. La fel, naziştii ar fi trebuit să le promită ţăranilor din sudul Rusiei o decolectivizare agrară masivă, retrezind astfel speranţele din 1917, că le va fi îngăduit să deţină propriul pământ, să-l cultive şi să-şi vândă produsele pentru profitul propriu.

Un tratament bun, sau cel puţin rezonabil, al imensului număr de prizonieri de război sovietici capturaţi în primele faze ale războiului – peste 2 milioane, până în noiembrie 1941 şi 3, 6 milioane, până în martie anul următor – era, de asemenea, o condiţie obligatorie pentru o colaborare importantă. Însă, în acest punct, naziştii, ale căror planuri aveau drept scop o lichidare pe scară largă, s-au dovedit a fi incapabili să joace rolul de eliberatori, dar nu şi pe acela de cuceritori cărora le place genocidul. *Lebensraum* cerea anexări, execuţii în masă şi înrobirea completă a tuturor popoarelor slave, lucruri privite a fi ireconciliabile unei politici de eliberare de stalinism, oricât de atrăgătoare păreau avantajele militare. Un plan mai cinic ar fi fost acela de a oferi autonomie popoarelor supuse lui Stalin, până ce bolşevicii vor fi fost înfrânţi, pentru ca numai după aceea să se pună în practică exterminarea şi planurile pentru *Lebensraum*. Însă numărul mare de prizonieri de război capturaţi, exagerata încredere în sine adusă de zdrobitoarele victorii de la început, precum şi criza de alimente care deja îşi făcea simţită prezenţa în est au făcut imposibil de aplicat acest

lucru. Cu patru milioane de soldaţi de hrănit în Rusia, care era de aşteptat ca, în baza regulilor OKW, să trăiască aproape toţi de pe urma pământului cucerit – în ciuda faptului că fusese supus unei politici de pârjolire chiar de către ruşi –, chiar dacă Reichul ar fi încercat să adopte o politică mai împăciuitoare faţă de popoarele supuse Rusiei, singurul rezultat posibil ar fi fost, probabil, înfometarea generală a civililor din vestul Rusiei şi din Ucraina.

În total, 3, 3 milioane de prizonieri din rândurile Armatei Roşii – sau 58% din totalul de 5, 7 milioane de prizonieri – urmau să moară în captivitate germană, lucru care fusese chiar anticipat în planurile germane de război originale. Organizaţia Economică Centrală a Wehrmachtului afirma, pe 2 mai 1941, că toate forţele germane implicate în Operaţiunea Barbarossa vor trebui „hrănite pe cheltuiala Rusiei… prin urmare zeci de milioane vor muri cu siguranţă de foame, dacă lipsim ţara de toate cele de care avem noi nevoie”.78 Acest lucru era subliniat şi de către ideologul nazist Alfred Rosenberg, care, pe 20 iunie 1941, în chiar ajunul invaziei, le spunea funcţionarilor care, în curând, urmau să alcătuiască personalul Ministerului pentru Teritoriile Ocupate din Est (Ucraina şi Ostland – ţările baltice, estul Poloniei şi vestul Bielorusiei): „Teritoriile de la sud şi de la nord de Caucaz vor trebui să acopere deficitul de alimente al poporului german. Nu acceptăm faptul că am avea vreo responsabilitate pentru hrănirea populaţiei ruse. din aceste regiuni producătoare de surplus”.79 De fapt, intenţia era chiar mai crudă de atât: „Scopul campaniei din Rusia este acela de a decima populaţia slavă cu 30 de milioane”, le spunea Himmler colegilor săi la o petrecere de sfârşit de săptămână, chiar înainte de declanşarea operaţiunii Barbarossa.80 Cu un bilanţ total al morţilor în rândul ruşilor de 27 de milioane, aprobe că şi-a atins ţinta. Conceptul lui Hitler de *Völkerkrieg (ci*ocnire a popoarelor) urmărise dintotdeauna să se ajungă la genocid în est sau, cel puţin, la o îndeajuns de importantă purificare etnică (aşa cum se va numi mai târziu), pentru a curăţa zonele

necesare soldaţilor-fermieri arieni care urmau să colonizeze bogatele regiuni agricole. Din acest punct de vedere (precum şi din multe altele), metoda nazistă de a conduce războiul a triumfat asupra celui mai eficient mod de a obţine victoria.

Marşul asupra Kievului, din iulie 1941, a oferit ocazia pentru una dintre cele mai controversate decizii de război ale lui Hitler, acesta optând pentru capturarea capitalei ucrainene şi nu a celei ruse, cu toate că evident nu o privea în acest fel, în momentul respectiv. Armata V sovietică se retrăsese, însă era încă în stare să ameninţe flancul nordic al înaintării germane în Ucraina, astfel încât OKW-ul hotărâse ca, îndată ce Armata Roşie din apropierea Smolenskului va fi fost distrusă, Grupul II Panzere al lui Guderian şi Armata II, din cadrul Grupului de Armate Centru, îşi vor întrerupe marşul spre Moscova şi se vor întoarce direct spre sud în spatele mlaştinilor Pripet, pentru a distruge Armata V sovietică şi a ocupa Kievul împreună cu Grupul I de Panzere, care se afla deja angajat în luptă acolo. Bock şi Guderian s-au opus acestei modificări a planului iniţial, temându-se – pe bună dreptate, aşa cum se va şi dovedi mai târziu – că avântul necesar cursei spre capitala rusă va fi pierdut, însă Hitler a trecut peste obiecţiile lor. Până pe 11 august 1941, Franz Halder începuse deja să vadă limpede adevărul, de vreme ce nota în jurnalul său:

Întreaga situaţie face să îmi fie tot mai clar că am subestimat colosul rus… La începutul războiului, înfruntam în jur de 200 de divizii inamice. Acum am numărat deja 360. Este adevărat că aceste divizii nu sunt înarmate şi echipate după standardele noastre, iar comandamentul lor tactic lasă, de cele mai multe ori, de dorit. Dar iată-i la posturile lor, iar dacă noi zdrobim o duzină, ruşii, pur şi simplu, o înlocuiesc cu o altă duzină. Factorul timp îi favorizează, întrucât se află aproape de resursele lor, în vreme ce noi ne îndepărtăm tot mai mult de ale noastre.81

De fapt, ruşii urmau să trimită pe teren mult mai multe divizii şi nu doar 360; unii istorici au numărat până

la 600.82

Jurnalul de război al lui Fedor von Bock, comandantul Grupului de Armate Centru, arată cât de important a fost Hitler ca factor pentru hotărâtoarea decizie de a nu continua marşul spre Moscova cu întreaga putere şi viteză, în august şi în septembrie 1941. Un indiciu pentru ceea ce credea Führerul a venit după ce generalii von Kluge şi von Bock luaseră cina împreună pe data de 28 iulie, iar principalul aghiotant al lui Hitler în probleme militare, Rudolf Schmundt, ajunsese mai târziu, în acea seară, la cartierul general al lui Bock de la Novîi Borissov, pentru a le comunica planurile Führerului: „Principalul lucru este acela de a elimina zona Leningradului, apoi regiunea cu materii prime a bazinului Doneţk. Führerului nu-i pasă deloc de Moscova. Duşmanul din Gomel trebuie să fie înlăturat cu totul pentru face loc operaţiunilor viitoare". Reacţia justificată a lui Bock a fost: „Acest ordin diferă întrucâtva de ceea ce se spune în directiva Comandamentului Armatei!" 83 De fapt, Directiva nr. 21 fusese ambiguă, stabilind ca priorităţi egale atât „ocuparea rapidă a bazinului Doneţk, extrem de important din punct de vedere economic", cât şi „sosirea imediată la Moscova".

O săptămână mai târziu, pe 4 august, Hitler însuşi ajungea la Novîi Borissov şi spunea că vede Crimeea ca fiind principalul obiectiv german, altfel ar fi putut deveni „un portavion sovietic care să opereze împotriva câmpurilor petrolifere româneşti". L-a felicitat pe Bock pentru „succesul fără precedent" de până atunci, însă Bock a surprins din discuţia de după şedinţa sa de informare faptul că, „se pare că [lui Hitler] nu-i este încă limpede modul în care operaţiunile ar trebui să se desfăşoare în continuare".84 Heinz Guderian (Grupul II de Panzere) şi Hermann Hoth (Grupul III de Panzere) au explicat că ajutoarele şi reparaţiile necesare înaintării lor rapide vor lua ceva timp, lucru pe care Hitler l-a acceptat. Führerul a vorbit apoi de „un atac spre est", faţă de care Bock „şi-a manifestat cu bucurie aprobarea şi a spus că, în

acest fel, vom putea, cu siguranţă, înfrunta tăria şi hotărârea ruşilor împotriva a ceea ce probabil erau ultimele lor forţe de acolo”. De fapt, ruşii dispuneau cu siguranţă de mult mai multe forţe; se pare, însă, că, prin urmare, în prima parte a lunii august încă se lua în considerare un asalt masiv asupra Moscovei. Aceasta era privită drept marea *Entscheidungsschlacht* (bătălie decisivă), aşa cum fusese ea descrisă de Clausewitz.

Teoreticianul militar prusac, care a trăit la începutul secolului al XIX-lea, Carl von Clausewitz, era călăuzitorul recunoscut al înaltului Comandament German – dar îl citeau oare cei de acolo cu adevărat? Kleist credea că nu. „Învăţăturile lui Clausewitz au început să fie neglijate de această generaţie”, îi spunea el lui Liddell Hart după război. „Expresiile sale erau citate, însă cărţile sale nu erau studiate cu atenţie. Era considerat mai curând un filosof militar decât un profesor pragmatic”. Kleist credea că scrierilor lui Schlieffen „li se acorda o atenţie mult mai mare”, ceea ce era cu siguranţă adevărat în cazul lui Hitler. În ceea ce priveşte maxima lui Clausewitz, potrivit căreia „războiul nu e nimic altceva decât o continuare a politicii, dar cu alte mijloace”, Kleist credea că „Sub nazişti, aveam tendinţa de a răstălmăci dictonul lui Clausewitz şi de a vedea pacea ca pe o continuare a războiului”.85 Cu siguranţă, numeroasele avertismente premonitorii ale lui Clausewitz, în privinţa pericolelor pe care le implica invadarea Rusiei – fusese martor personal, aflându-se pe partea rusă a baricadei, la chinurile suferite de Napoleon în timp ce se retrăgea din Moscova – nu au fost băgate în seamă. În capitolul său despre „Interdependenţa elementelor războiului” din principala sa operă *Despre război*, acesta scrisese:

Prin urmare, în interiorul conceptului de război absolut, războiul este indivizibil, iar părţile sale componente (victoriile individuale) îşi dobândesc valoarea numai în legătură cu întregul. Faptul că a cucerit Moscova şi jumătate din Rusia, în 1812, nu i-a servit la nimic lui Bonaparte, dacă nu i-a adus pacea pe care o urmărea. Însă

aceste succese nu constituiau decât o parte din planul său de campanie: ceea ce lipsea încă era distrugerea armatei ruse. Dacă această reuşită ar fi fost adăugată restului, pacea ar fi putut fi un lucru la fel de sigur cât pot fi astfel de lucruri vreodată sigure. Însă era prea târziu pentru a îndeplini cea de-a doua parte a planului său; pierduse şansa. Prin urmare, nu numai că victoriile au fost irosite, ci au şi condus la dezastru.86

Aceasta era una dintre ideile esenţiale ale mesajului lui Clausewitz, însă nu una care să fie citată de mulţi generali – inclusiv de Kleist – atunci când ar fi trebuit să fie.

Hitler avea mari îndoieli în privinţa înţelepciunii de a pune în fruntea priorităţilor cursa spre Moscova în dauna altor scopuri care – pentru el – constituiau ţinte chiar mai importante. „Războiul modern este, în întregime, un război economic" – susţinea el –, „iar prioritatea trebuie acordată nevoilor războiului economic".87 Dorinţa sa de a pune mâna pe culturile de cereale ale Ucrainei, pe petrolul din Caucaz şi pe cărbunele din regiunea Doneţk – şi a le sustrage, astfel, de sub nasul lui Stalin – l-a condus la săvârşirea principalei erori de a nu continua înaintarea spre Moscova şi de a se întoarce, în schimb, spre sud, pentru a captura Kievul. Susţinătorii lui Clausewitz din statul său major general doreau înfrângerea principalei forţe a inamicului şi preluarea Moscovei cât mai curând posibil, însă marea strategie mai orientată spre obiectivele economice a lui Hitler s-a impus. Prin dispersarea forţelor pentru a împlini aceste sarcini diferite, Hitler a pierdut şansa de a mai captura Moscova, însă, în acel moment, nu bănuia că se va întâmpla acest lucru, crezând că şi acest obiectiv putea fi îndeplinit înainte de începutul iernii. Însă Moscova era punctul nodal al axei de transport nord-sud a Rusiei, era capitala politică şi administrativă, era vitală pentru moralul ruşilor şi constituia, în sine, un important centru industrial.

Pe 21 august, Hitler i-a trimis lui Bock o nouă directivă, în care afirma:

Propunerea armatei de continuare a operaţiunilor… nu corespunde planurilor mele. Ordon următoarele. Cel mai important obiectiv de atins, înainte de începutul iernii, nu este ocuparea Moscovei, ci ocuparea Crimeei, a regiunii industriale şi carbonifere a bazinului Doneţk, şi tăierea alimentării cu petrol a ruşilor din zona Caucazului; în nord, încercuirea Leningradului şi stabilirea contactului cu finlandezii.88

În opinia lui Halder, această Directivă a fost „decisivă pentru rezultatul acestei campanii”. În ziua următoare, pe 22 august, OKW-ul i-a comunicat lui Bock prin telefon detaliile, informându-l că, „la ordinele Führerului, elemente puternice din Armata II şi din Grupul lui Guderian trebuiau să fie detaşate spre sud, pentru a intercepta retragerea inamicului spre est din faţa flancurilor interioare ale Grupului de Armate Sud şi Centru şi pentru a uşura trecerea Niprului de către Grupul de Armate Sud”. Bock i-a telefonat îndată lui Brauchitsch, „arătându-i limpede îndoielnica înţelepciune a unei operaţiuni de acest fel”. Cu toate acestea, el nu pare să se fi făcut deloc înţeles, pentru că, în momentul în care, în chiar acea după-amiază, altcineva a încercat să-l facă să renunţe la operaţiune, Brauchitsch a spus: „Bock nu este deloc nemulţumit în privinţa acestei probleme”. Bock îl va suna apoi pe Hitler, spunându-i că noul plan i se părea:

nefericit, mai ales pentru că punea sub semnul întrebării atacul spre est. Toate directivele spun că preluarea Moscovei nu este importantă! Vreau să zdrobesc armata inamică, iar grosul acestei armate se află în direcţia opusă frontului meu! Întoarcerea spre sud este o operaţiune secundară – chiar dacă una la fel de mare – care va periclita îndeplinirea principalei operaţiuni, şi anume distrugerea forţelor armate ruse înainte de venirea iernii.

Cu toate acestea, în acea seară, Directiva a fost transmisă neschimbată, iar Bock a tras concluzia că protestul său „Nu a folosit la nimic!” 89, după cum îi declara lui Halder.

Guderian a plecat să se întâlnească personal cu Hitler, însă a fost întâmpinat de Brauchitsch cu cuvintele: „Decizia a fost luată şi nu mai are rost să te agăţi de ea!” Cu toate acestea, Guderian i-a prezentat lui Hitler gravitatea situaţiei, însă, când i s-a spus „cât de hotărâtoare era pentru război înaintarea spre sud”, a cedat şi i-a spus Führerului, după cum va relata uluit Bock, „că o înaintare imediată a Corpului XXIV Panzer şi a altor forţe blindate era posibilă!” Date fiind circumstanţele, lui Bock – care dorea să fie generalul care a ocupat Moscova şi era disperat pentru că i se luau atât de multe forţe din grupul său de armată – i se poate ierta folosirea în exces a semnului de exclamaţie, atunci când făcea observaţia, pe 24 august, despre OKW: „Se pare că ei nu doresc cu niciun chip să exploateze şansa hotărâtoare de a-i înfrânge pe ruşi înainte de venirea iernii!” 90 Va adăuga mai târziu că „obiectivul căruia i-am dedicat toate gândurile mele, distrugerea principalei forţe a armatei inamice, a fost abandonat”.

Clausewitz nu ar fi fost de acord, dar în apărarea lui Hitler, nici Halder şi nici Brauchitsch – care-l susţinea pe Bock – nu par să fi opus o prea mare rezistenţă faţă de îndreptarea spre sud a unităţilor lui Guderian şi, astfel, faţă de emascularea aproape totală a puterii de înaintare a Grupului de Armate Centru, într-o fază atât de importantă a războiului. „În cercurile noastre private” – îşi amintea Keitel – „Führerul făcea deseori glume pe seama lui Halder şi vorbea adesea despre el folosind apelativul «Micuţul»”. 91 Bock s-a mulţumit să scrie în jurnalul său un satisfăcut „V-am spus eu!”: „Dacă, după toate aceste succese, campania din est se transformă acum într-o jalnică luptă de apărare a Grupului meu de Armate, nu este vina mea”.92 După ce fusese concediat în decembrie 1941, rechemat în martie 1942 şi apoi concediat din nou în iulie, Bock va muri împreună cu familia sa într-un raid aerian, cu numai trei zile înainte de sfârşitul războiului în Europa.

Evenimentele ulterioare arată că Hitler ar fi trebuit să ordone Grupului de Armate Centru să-şi continue atacul

asupra Moscovei, în august 1941. Aproape toţi ofiţerii superiori ai Wehrmachtului, din afara OKW, au susţinut această idee, precum şi aproape toţi cei din cadrul OKW, în afară de Keitel şi Jodl. „Hitler a luat cea mai importantă decizie din viaţa lui" – scrie un istoric – „împotriva părerii profesioniste a aproape fiecărui soldat german care a avut şansa de a-şi exprima opinia". 93 Sistemul de comisii al Aliaţilor, în ciuda dezbaterilor care consumau timp şi a neînţelegerilor profunde, reprezenta o modalitate mult superioară de a ajunge la un acord în privinţa unei mari strategii faţă de metoda prin care fiecare general se înghesuia la urechea unui dictator, care oricum nu avea mereu chef să asculte.

Buzunarul Smolensk fusese eliminat pe 5 august, iar când Armata II germană şi Grupul al II-lea de Panzere au înaintat spre sud, în spatele Kievului, şi au făcut joncţiunea cu Grupul I de Panzere, care venea spre nord din Kremenciug, până pe 17 septembrie, armata germană a anihilat Armata şi Armata XXXVII sovietice, care însumau în jur de jumătate de milion de oameni. Această operaţiune a fost descrisă ca fiind „în mod categoric, cea mai mare victorie germană de pe Frontul de Est", deschizând drumul pentru cucerirea bazinului industrial Doneţk.94 Aceste victorii de tip Blitzkrieg fuseseră uriaşe, bine susţinute de către Luftwaffe, conduse cu mare viteză pe un sol uscat, împotriva unei rezistenţe dezorientate, însă, cu toate acestea, provocaseră pierderi serioase tocmai din cauza curajului soldatului de rând rus.

Căderea Kievului, care i-a costat pe sovietici 665.000 de prizonieri, a îngăduit OKW-ului să se concentreze din nou asupra cuceririi Moscovei, sperând că guvernul sovietic şi Armata Roşie vor fi constrânse să se retragă în spatele munţilor Ural, scoţând astfel URSS-ul efectiv din război. Luftwaffe putea primi atunci sarcina de a-i închide pe ruşi într-un avanpost siberian dezindu-strializat, de unde puteau conduce cel mult operaţiuni de rezistenţă la graniţă, împotriva unui *Volk* german care deţinea controlul total asupra întregii Rusii europene. Marea Britanie n-ar

mai fi avut atunci nicio speranţă şi ar fi fost nevoită să ajungă la o înţelegere, în vreme ce Reichul putea să se pregătească pentru viitoarea confruntare istorică mondială împotriva Statelor Unite, un război pe care nu putea să nu-l câştige pentru că – aşa cum Hitler nu înceta să declare ritos la Berghof – era vorba de o ţară putredă în interior din cauza influenţei exercitate de un număr atât de mare de evrei şi negri. Privind retrospectiv, ne putem închipui cum ar fi putut să devină o astfel de lume de coşmar cu adevărat realitate, dacă Moscova ar fi căzut în octombrie 1941, iar acum ştim că, pe data de 16 a aceleiaşi luni, Stalin a dat chiar dispoziţii ca trenul său personal să fie pregătit pentru a-l evacua din oraş.

Asaltul asupra Moscovei a fost formidabil. Din sud a venit, via Orel, Briansk şi Tula, Grupul de Panzere al lui Guderian. Cu Armata II venind prin Kaluga şi cu Grupul IV de Panzere al lui Hoepner venind din Roslavi, via Iuhnov, Grupul de Armate Centru a asigurat principalul atac. Între timp, Grupul de Armate Nord a colaborat cu Grupul III de Panzere al lui Hoth, care venise prin Viazma şi Borodino (un alt loc cu puternice conotaţii napoleoniene). Sus, chiar în punctul cel mai nordic al sectorului, Armata IX şi-a croit drum spre Kalinin. În total, Wehrmachtul a alocat în vederea asaltului, care începuse pe 30 septembrie, în cazul lui Guderian, şi pe 2 octombrie, în cazul celorlalţi, nu mai puţin de 44 de divizii de infanterie, opt divizii motorizate şi 14 divizii Panzer.95 „Astăzi” – declara Hitler – „începe ultima mare ofensivă a anului!” Pe măsură ce se apropiau de ţintă, Wehrmachtul s-a coordonat cu atenţie pentru a tăia calea unor uriaşe formaţiuni ruse, astfel încât, până pe 7 octombrie, Hoth şi Hoepner încercuiseră, la Viazma, Armata XXXII sovietică, iar Guderian şi Armata II tăiaseră în două, la Briansk, Armata III sovietică, distrugând aceste armate prinse astfel în cursă pe 14 şi, respectiv, 20 octombrie. În timp, ruşii învăţaseră să se retragă şi să nu se lase prinşi, însă nu se puteau retrage dincolo de Moscova fără a pierde capitala, astfel încât au desfăşurat la vest de oraş trei linii defensive uriaşe şi au făcut tot

posibilul pentru a încetini asaltul.

Între timp, în nordul Rusiei, Grupul de Armate Nord ajunsese la Novgorod pe 16 august, iar, pe 1 septembrie, se afla îndeajuns de aproape pentru a începe bombardarea

Leningradului. Finlandezii se alăturaseră invaziei germane cu entuziasm, sperând ca, în acest fel, să răzbune înfrângerea suferită în Războiul de Iarnă, şi au reuşit să captureze Viipuri, alături de o bună parte din restul Istmului Kareliei, asediind Leningradul din nord-vest. Până pe 15 septembrie, cel de-al doilea oraş ca mărime din Uniunea Sovietică era izolat, iar decizia germană de a încerca să-l facă să capituleze prin înfometare şi nu atât printr-un atac masiv s-a dovedit a fi, privind retrospectiv, una crucială. Strategia abordată de germani era una raţională – spre exemplu, numai în noiembrie 1941, 11.000 de civili au murit prin înfometare în Leningrad, spre deosebire de 12.500 câţi muriseră în urma bombardamentelor şi a tirurilor de artilerie, în primele trei luni ale asediului – însă Leningradul a reuşit cumva să supravieţuiască chinuitoarei sale încercări de 900 de zile, în ciuda faptului că a înregistrat peste un milion de victime sau, în medie, mai mult de 1 100 de oameni au murit pe zi, timp de aproape trei ani. Acesta a fost, de departe, cel mai sângeros asediu din istorie, în timpul căruia numai la Leningrad au murit mai mulţi ruşi decât soldaţi şi civili americani şi britanici la un loc, pe parcursul întregului război mondial.

Pe 12 septembrie, comisarul din Leningrad responsabil de alimentaţie, D.V. Pavlov, a stabilit raţia pentru alte persoane în afară de muncitori şi copii la ceva mai mult de 100 de grame de pâine (din care 25% era celuloză comestibilă) pe zi, plus 450 de grame de carne, 700 de grame de cereale şi cam 300 de mililitri de ulei de floarea-soarelui pe lună. Era o cantitate infimă care urma, oricum, să fie redusă de câteva ori până la sfârşitul războiului. Pe 20 noiembrie, trupele din linia întâi au primit 500 de grame de pâine pe zi, muncitorii din fabrici 250, iar toţi ceilalţi 125 (adică, două felii). „Se adunau

crengi de copaci şi se fierbeau", menţionează un istoric al asediului. „Erau introduse în alimentaţie aşchii de turbă, turte din seminţe de bumbac şi făină de oase. Rumeguşul de pin era procesat şi adăugat în pâine. Din barjele scufundate şi din magaziile navelor erau dragate şi adunate grâne mucegăite. În curând, pâinea din Leningrad începuse să conţină 10% turte din seminţe de bumbac, care fuseseră procesate pentru a elimina substanţele otrăvitoare". 96 Se consumau animale de casă, pielea de încălţăminte, coaja de brad şi insectele, precum şi cleiul de tapet, despre care se spunea că ar fi fost făcut cu făină de cartofi. În laboratoarele oraşului, porcii de Guineea, hamsterii şi iepurii au fost salvaţi de vivisecţie pentru a îndeplini o misiune imediată mult mai practică. „Este atât de simplu să mori în aceste zile", scria o leningrădeancă, Elena Skriabina, în jurnalul ei. „Începi, pur şi simplu, prin a-ţi pierde interesul, apoi te întinzi pe pat şi nu te mai ridici". 97 Cu toate acestea, unii oameni erau dispuşi să facă orice pentru a supravieţui: în timpul asediului, 226 de persoane au fost arestate pentru canibalism. „Carnea de om se vinde în pieţe" – concluziona un raport secret al NKVD – „în vreme ce, în cimitire, cadavrele se îngrămădesc fără sicrie precum carcasele de animale". 98

Chiar şi cu prilejul acelor scurte ocazii când contraofensivele sovietice permiteau pătrunderea în oraş a unor mici cantităţi de alimente, iar raţia de pâine putea fi crescută pentru un timp, situaţia nu va trece niciodată pragul disperării desăvârşite. În octombrie, asupra Leningradului au căzut 7.500 de obuze, 991 de bombe explozive şi 31 398 de bombe incendiare; în noiembrie: 11 230 de obuze şi 7.500 de bombe; în decembrie: 6.000 de obuze şi 2000 de bombe. În timpul Crăciunului din 1941, cu toate că erau aduse provizii pe lacul Ladoga acum îngheţat, au murit, totuşi, de foame 3 700 de oameni. (Şoferii camioanelor care treceau peste lacul îngheţat îşi ţineau uşile deschise, în ciuda temperaturilor sub zero grade, pentru a sări din maşină în caz că aceasta era lovită sau se scufunda sub gheaţă.) Flota rusă din Marea Baltică

era ţinută în loc la Leningrad fiind prinsă în gheaţă, astfel încât a participat la apărarea antiaeriană a oraşului. Oricum, cu greu ar fi putut să plece, de vreme ce Marea Baltică era dominată de către marina germană. În primăvara anului 1942, pe măsură ce se topea zăpada, pe străzile Leningradului apăreau mii de cadavre îngheţate, care erau imediat îngropate, înainte ca putrefacţia să poată duce la apariţia de epidemii.

Ploile grele care au început să cadă miercuri, 8 octombrie 1941, au fost primele dintr-o serie de schimbări climatice care vor spulbera, în cele din urmă, ambiţiile lui Hitler în Rusia. Ruşii numeau această schimbare a vremii *rasputiţa* (vremea la care drumurile se dizolvă). Stratul gros de noroi a încetinit înaintarea spre Kalinin, Kaluga şi Tula, escalele-cheie ale drumului spre Moscova. Cu toate că Linia Defensivă Viazma nu a reuşit să oprească Wehrmachtul, Linia Mojaisk s-a descurcat mult mai bine, astfel încât, în jurul datei de 30 octombrie, germanii se blocaseră undeva între 70 şi 120 de kilometri de capitală. Mulţi ani mai târziu, privind retrospectiv, Rundstedt analiza probabilitatea unei victorii a Operaţiunii Barbarossa:

Cu mult înainte de venirea iernii, şansele se diminuaseră din cauza întârzierilor repetate ale înaintării provocate de drumurile proaste şi de noroi. „Pământul negru" al Ucrainei putea fi transformat în noroi de o ploaie de numai zece minute, împiedicând astfel orice deplasare până când se usca. Acest lucru a constituit un handicap major într-o cursă contra-cronometru şi a fost sporit de lipsa căilor ferate care să faciliteze transportul de provizii spre trupele noastre care avansau. Un alt factor advers era dat de faptul că, pe măsură ce se retrăgeau, ruşii primeau încontinuu întăriri din regiunile aflate în spatele lor. Nouă ni se părea că imediat ce o forţă era zdrobită, drumul era blocat de venirea unei alte forţe proaspete.99

Cu toate acestea, pe măsură ce vremea se înrăutăţea şi mercurul din barometre scădea, iar pământul se întărea, fapt care le-a oferit germanilor, pentru o scurtă perioadă

de timp, o altă şansă de a încercui oraşul. Între timp, însă, superioritatea lor iniţială, de doi la unu la sol şi de trei la unu în aer, se topea, pe măsură ce statul sovietic arunca totul în apărare, Stalin ţinând un discurs înălţător din Kremlin, cu ocazia aniversării Revoluţiei Bolşevice (pe 7 noiembrie), în care îi menţiona pe Aleksandr Nevski, pe Mihail Kutuzov şi pe Lenin, precum şi ajutorul promis de britanici şi de americani. (În momentul în care, ulterior, discursul a trebuit refilmat pentru scopuri propagandistice, ruşii cu simţ de observaţie au putut surprinde faptul că din gura lui Stalin nu ieşeau aburi, aşa cum ar fi trebuit să se întâmple dacă filmarea ar fi fost făcută în Piaţa Roşie, în noiembrie, pe o vreme glacială.)

În timpul războiului, în Moscova, au fost distruse relativ puţine clădiri din cauza bombardamentelor germane (numai 3% din total), fapt care s-a datorat mărimii şi preciziei unităţilor antiaeriene ruseşti, precum şi operaţiunilor de acoperire antibombardiere, realizate de către avioanele de luptă Iliuşin şi Airacobra şi barajului de baloane care acopereau capitala. Până în 1943, acestea au fost chiar folosite în mod deliberat de către Forţele Aeriene Ruse, pentru a lovi avioanele inamice. Tunurile antiaeriene AZP-39, cu un calibru de 37 mm, care înconjurau Moscova, cântăreau 2 100 de kilograme, trăgeau obuze de 730 de grame, cu o viteză mai mare de 830 de metri pe secundă, la o frecvenţă de 180 pe minut şi la o înălţime de 6.000 de metri, cu o precizie de până la 2 800 de metri. Racheta mobilă BM-13, Katiuşa, a fost folosită pentru prima dată la apărarea Moscovei, fiind lansată din spatele unui camion (cel mai adesea, un Studebaker donat de americani). Cu calibrul lor de 132 mm, o lungime de 1, 41 metri, o greutate de 42, 5 kilograme (şi explozibil în greutate de 4, 9 kilograme) şi o rază de aproape 14 kilometri, Katiuşele erau o armă înfricoşătoare, în ciuda numelui lor de alint, mai ales când erau trase aproape câte 16 odată. Germanii au întâmpinat mari dificultăţi ca să poată obţine un exemplar pentru a-l cerceta, fiind tot mai hotărâţi să le ofere comandanţilor lor

o modalitate de a le distruge cu uşurinţă. Sovieticii aveau în pregătire planuri drastice în cazul unei ocupări germane a Moscovei. În 2001, lângă Kremlin, în timpul unor lucrări de renovare a Hotelului Moscova, au fost descoperite aproximativ 123 de kilograme de explozibil care fusese plasat acolo în 1941, de către NKVD, în caz că Moscova trebuia să fie distrusă, şi care apoi fusese dat uitării.100

Următorul asalt direct asupra Moscovei a început pe 15 noiembrie, cu elemente ale Grupului III de Panzere ajungând, în jurul datei de 27 noiembrie, pe canalul Volga, la 30 de kilometri de oraş. Între timp, Guderian ajungea la Kaşira pe data de 25, însă nu a mai putut înainta. Este adevărat că germanii nu aveau noroc cu vremea, însă nu detaşaseră îndeajuns de multe trupe pentru acest uriaş asalt asupra Moscovei, pe lângă faptul că, de la începutul Operaţiunii Barbarossa, pierderile lor se ridicau deja la 750.000 de morţi şi răniţi, incluzând aici 8.000 de ofiţeri şi aproape 200.000 de soldaţi ucişi. A afirma că rezultatul celui de-al Doilea Război Mondial a depins de finalul acestui atac masiv nu este o exagerare, însă până pe 5 decembrie, Grupurile de Panzere I şi III au trebuit să fie retrase pe liniile Istria-Klin şi, respectiv, Don-Ulla şi aşezate pe poziţii defensive. Ar fi putut, oare, germanii să ocupe Moscova dacă Hitler nu ar fi retras, între 23 august şi 30 septembrie, Armata II Panzere a lui Guderian şi Armata II la mai mult de 400 de kilometri spre sud? Nu putem şti cu siguranţă, însă putem bănui că aşa s-ar fi întâmplat.

Pe 30 septembrie 1941, în aceeaşi zi în care Guderian reuşea, în cele din urmă, să schimbe direcţia spre nord, spre Moscova, Grupul I de Panzere al generalului Paul von Kleist, din cadrul Grupului de Armate Sud, traversa fluviul Nipru şi râul Samara, în direcţia Rostov pe Don. O parte din această forţă a luat-o spre sud, pentru a prelua Berdiansk, din regiunea Mării Azov, pe 6 octombrie, prinzând astfel în cursă un uriaş grup de 100.000 de soldaţi sovietici din cadrul Armatei XVIII, în ciuda aceloraşi probleme ridicate de începerea ploilor şi a

căderilor de zăpadă ce afectaseră către nord înaintarea germană spre Moscova. Avântul înaintării a fost cumva păstrat după capturarea Harkovului, pe 24 octombrie, şi apoi a Rostovului, pe 20 noiembrie, însă, cu toate acestea, îşi pierduse cu totul forţa. Când, pe data de 29 noiembrie, Armata XXXVII Sovietică, reconstruită în grabă, a ameninţat să le taie calea germanilor la Rostov, Rundstedt a dat ordin Grupului de Armate Sud să se retragă spre râurile Mius şi Doneţ. Hitler a încercat – dar prea târziu – să contramandeze ordinul, Rundstedt trimiţând prin telegraf un mesaj, pe 30 noiembrie, pentru a spune: „E o nebunie să încerci să păstrezi poziţia. În primul rând, trupele nu o pot face, iar, în al doilea rând, dacă nu se retrag, vor fi distruse. Cer din nou ca acest ordin să fie retras sau să găsiţi pe altcineva în locul meu”.101 A doua zi, Hitler l-a eliberat pe Rundstedt – care suferise un infarct uşor – din funcţie, însă l-a iertat repede odată ce i s-au adus la cunoştinţă faptele de la faţa locului şi i-a oferit o mare sumă de bani ca indemnizaţie de pensionare. Stânjenit, Rundstedt îi va accepta, însă nu se va atinge niciodată de ei.102

Până sâmbătă, 6 decembrie, germanii se aflau pe poziţii defensive de-a lungul unui uriaş front, care începea de lângă Rostov, pe Marea Azov, în sud (cu mare parte din Crimeea în posesia germanilor), şi care se oprea la Izium, Ieleţ (în posesia germanilor), Tula şi Moscova (în posesia ruşilor) şi Kalinin (în posesia germanilor) şi până la Leningrad (deţinut de ruşi). În acea zi, Jukov – care venise cu 40 de divizii siberiene – a început ofensiva sa de iarnă. Acest masiv contraatac a sfârşit într-un spectacol pe care lumea nu-l mai văzuse în mai mult de doi ani, câţi trecuseră de la începutul războiului: soldaţi germani care se predau în masă.

Ulterior, Keitel a schimbat data de la care soarta Germaniei se schimbase în ziua de 11 decembrie 1941, explicând faptul că „vremea se schimbase în mod drastic, de la o perioadă cu noroi şi nămol, la acel frig infernal, cu toate rezultatele implicite şi catastrofale pentru trupele

noastre, îmbrăcate fiind numai cu acel echipament de iarnă improvizat".103 Sistemul feroviar se prăbuşise, „locomotivele germane, împreună cu turnurile lor de apă, îngheţând bocnă". Cu toate acestea, Keitel credea că refuzul categoric al lui Hitler de a accepta o retragere era unul îndreptăţit, „pentru că îşi dăduse corect seama că a te retrage chiar şi numai câţiva kilometri însemna, de fapt, a renunţa la întregul armament greu de care dispuneam". Tancurile, artileria, armele antitanc şi vehiculele „erau de neînt ocuit. De fapt, nu exista altă soluţie decât aceea de a rezista şi de a lupta în continuare". Când un general îi va cere lui Hitler permisiunea de a se retrage aproximativ 50 de kilometri, acesta a fost întrebat, la rândul său, dacă credea că acolo va fi mai cald şi dacă, în cazul în care Wehrmachtul ar fi continuat să se retragă, ruşii se vor opri la graniţele Reichului. În ciuda sarcasmului său, acestea erau întrebări legitime. Anul se apropia de sfârşit şi, îşi amintea Keitel, „am petrecut un Crăciun mohorât la cartierul general al Führerului".104

În aceeaşi zi pe care Keitel o desemnase drept punct de cotitură în Rusia – joi, 11 decembrie 1941 – Hitler a declarat război şi Statelor Unite, o decizie nebunească ce va fi analizată în următorul capitol. Efectul ei asupra Frontului de Est a fost acela de a creşte enorm cantităţile de arme şi de alte provizii de toate felurile, pe care americanii le donau efortului de război sovietic şi care includeau, dincolo de un uriaş număr de tancuri, avioane, camioane, muniţie şi de materiale militare, nu mai puţin de 15.000 de fierăstraie şi 20.000 de cuţite, pentru a fi utilizate la amputări.105

În ciuda vechii zicale, Napoleon nu fusese învins în Rusia de către generalii Ianuarie şi Februarie, pentru că Marea sa Armată fusese, de fapt, distrusă în întregime în prima săptămână a lunii decembrie; în schimb, 130 de ani mai târziu, cei doi bătrâni generali au fost chemaţi să vină la datorie împotriva lui Hitler. Cu toate că Luftwaffe şi Waffen-SS reuşiseră să facă rost de mantale pentru oamenii lor, o bună parte din Wehrmacht nu dispunea încă

de ele. Iată unde sfârşeşte celebra eficienţă teutonică şi spiritul prevăzător al Statului-Major General. În plus, în vreme ce puştile ruseşti Mosin şi carabinele semiautomate PPSH nu îngheţau, uleiul folosit pentru a unge Schmeisserul semiautomat german o mai făcea uneori. „E o iluzie să-ţi închipui că planul unei campanii poate fi conceput cu mult timp înainte şi împlinit cu exactitate”, spunea Helmuth von Moltke cel Bătrân. „Prima ciocnire cu inamicul creează o nouă situaţie în conformitate cu rezultatul”. Acest lucru e adevărat pentru campaniile militare, în general, şi pentru Operaţiunea Barbarossa, în particular, însă ceea ce OKH-ul ar fi putut să prevadă cu un anumit grad de siguranţă era certitudinea unei ierni foarte friguroase în Rusia, o chestiune de bun-simţ şi o prevedere logistică de tipul celor în privinţa cărora se presupunea că înaltul Comandament excelează. Ruşii au o vorbă: nu există vreme friguroasă, ci numai îmbrăcăminte nepotrivită. Sfidând providenţa, comisariatul german nu transportase în Rusia niciun articol de îmbrăcăminte de tipul căciulilor de lână, al mănuşilor, al izmenelor şi al mantalelor, pentru ca, deodată, să fie o nevoie disperată de milioane de astfel de articole, mult peste ce putea fi prădat de la ruşi şi de la polonezi. Pe 20 decembrie 1941, Goebbels a făcut în direct un apel pentru îmbrăcăminte călduroasă, care să fie trimisă trupelor: „Aceia care au rămas acasă nu vor merita să aibă nicio oră de linişte dacă un singur soldat este expus vitregiilor iernii, fără îmbrăcăminte adecvată”. Cu toate acestea, doi ani de raţionalizare a hainelor însemna că nu mai era mare lucru de dat.

În conversaţia din timpul mesei de la Berchtesgaden, Hitler făcea câteva remarci care ar putea furniza un indiciu despre motivul pentru care nu se preocupase îndeajuns de mult de bunăstarea oamenilor săi, când venea vorba de temuta iarnă rusească. „Nu te poţi încrede deloc în previziunile meteo”, le spunea el lui Bormann şi altora, în seara de 14 octombrie 1941, susţinând că meteorologii „ar trebui să fie separaţi de armată”. Cu toate că el

considera că Lufthansa dispunea de un serviciu meteorologic de primă mână, organizarea sa militară „nu era nici pe departe tot atât de bună”. Socotindu-se un adevărat expert în meteorologie (după cum se socotea expert şi în orice altceva), acest atoateştiutor de talie mondială continua susţinând că:

Previziunile meteo nu constituie o ştiinţă care să poată fi învăţată mecanic. Avem nevoie de oameni dotaţi cu un al şaselea simţ, care trăiesc în natură şi împreună cu ea – chiar dacă ştiu sau nu ceva despre izoterme şi izobare. Evident, de regulă, aceşti oameni nu sunt cei mai potriviţi pentru a purta uniforme. Unul dintre aceştia va avea o cocoaşă, un altul va fi crăcănat, al treilea – paralitic. La fel, nimeni nu se aşteaptă ca ei să trăiască precum birocraţii.106

Aceste „barometre umane”, după cum îi poreclise Hitler – care nu prea seamănă cu exemplare demne de o rasă stăpânitoare – vor avea telefoane instalate în casele lor fără nicio cheltuială, vor prezice vremea pentru Reich şi „vor fi încântaţi că există oameni care se bazează pe cunoştinţele lor”. Aceştia vor fi oameni „care înţeleg zborul musculiţelor şi al rândunelelor, care pot citi semnele, care pot simţi vântul, cărora mişcările astrelor le sunt familiare. Şi în aceasta sunt implicate elemente care se află dincolo de matematică”, spunea sau, mai degrabă, parodia Hitler.

Hitler era, cu siguranţă, mândru de rezistenţa sa la frig, lăudându-se, pe 12 august 1942:

Faptul că a trebuit să trec la pantaloni lungi a reprezentat întotdeauna un motiv de nefericire pentru mine. Obişnuiam să port *lederhosen* chiar şi la o temperatură de sub 10 grade. Sentimentul de libertate pe care ţi-l dau este minunat. Abandonarea pantalonilor scurţi a fost unul dintre cele mai mari sacrificii pe care a trebuit să le fac… Până la cinci grade sub zero, nici măcar nu bag de seamă. Deja un număr destul de mare de tineri poartă acum pantaloni scurţi tot timpul anului; este, pur şi simplu, o chestiune de obişnuinţă. În viitor, voi organiza o Brigadă SS de Munte în lederhosen! 107

Dacă Hitler avea impresia că Wehrmachtul putea rezista la temperaturi de sub zero grade în haine de vară, se înşela amarnic. În unele zone, germanii erau bine pregătiţi pentru Barbarossa; de exemplu, se publicase o carte de expresii ruseşti, care conţinea întrebări precum: „Unde este preşedintele gospodăriei colective?" şi „Sunteţi comunist?" (Şi nu era recomandabil să răspunzi afirmativ la această întrebare.) Cu toate acestea, când a venit vorba de ceva atât de indispensabil precum îmbrăcămintea adecvată într-o campanie de iarnă, într-una din cele mai friguroase ţări, pur şi simplu, nu existau îndeajuns de multe articole de îmbrăcăminte de acest fel, iar cele de care totuşi dispuneau nu erau îndeajuns de călduroase. Toate acestea îşi află explicaţia direct în convingerea lui Hitler că, în trei luni, până la sfârşitul lui septembrie 1941, înainte de schimbarea vremii, campania trebuia să se sfârşească.

Consecinţele acestei lipse de haine corespunzătoare erau adesea oribile. Jurnalistul italian Curzio Malaparte povestea, în romanul său *Kaputt*, că fusese prezent la Cafeneaua Europeiski din Varşovia şi văzuse trupele germane întorcându-se de pe Frontul de Est:

Brusc, m-a cuprins oroarea, dându-mi seama că nu mai aveau pleoape. Mai văzusem soldaţi cu ochi fără pleoape pe peronul gării din Minsk, la câteva zile după ce plecasem din Smolensk. Înfiorătorul frig al acelei ierni avea cele mai ciudate consecinţe. Mii şi mii de soldaţi îşi pierduseră limbile; frigul le sfâşiase urechile, nasurile, degetele şi organele sexuale. Mulţi îşi pierduseră părul… Mulţi îşi pierduseră pleoapele. Arsă de frig, pleoapa cade ca o fâşie de piele moartă. Viitorul lor nu era altul decât nebunia.108

Această lipsă grotescă de pregătire constrâsese Wehrmachtul să treacă prin această încercare. Titlul autobiografiei secretarului personal al lui Ribbentrop, Reinhard Spitzy, a fost *Cum am spoliat Reichul*. Pentru germani, a fi înfrânţi pe câmpul de bătălie era un lucru – şi a mai durat un an pentru ca acest lucru să se întâmple în

mod hotărâtor –, însă a fi echipaţi în mod nepotrivit de către propria conducere şi de către statul lor major general era cu totul altceva.

Churchill a folosit ocazia aniversării celui de-al doilea an de când era prim-ministru pentru a-şi bate joc de „prima gafă" a lui Hitler, şi anume invadarea Rusiei, pentru că „Ştii, în Rusia vine iarna. Pentru mai multe luni la rând, temperatura poate să scadă foarte mult. Dai de zăpadă, de ger, de lucruri de felul ăsta. Hitler a uitat de această iarnă rusească. Trebuie să fi învăţat la o şcoală foarte proastă. Toţi am aflat acest lucru la şcoală, dar el l-a uitat. Niciodată n-am făcut o greşeală la fel de mare ca asta".109 Pe lângă faptul de a fi învăţat acest lucru la şcoală, Hitler avea o bibliotecă cu numeroase cărţi despre Napoleon şi despre campaniile sale şi care erau înţesate cu bogate note făcute pe margine, scrise de mâna lui, precum şi câteva biografii ale generalilor din epoca lui Napoleon.110 Cu toate că singura ocazie când Hitler îl menţionase pe Napoleon la Conferinţele sale fusese atunci când se plânsese de politica promovărilor practicată de Wehrmacht – „Dacă un Napoleon putea să devină prim-consul la vârsta de 27 de ani [şic/], nu văd de ce un bărbat german de 30 de ani nu poate deveni general sau general-locotenent: e ridicol!" –, există o mulţime de dovezi ale faptului că se gândise foarte mult la omul care îl precedase în dorinţa de invadare a Rusiei.111

Când ocupase Parisul, în 1940, Hitler se grăbise să-şi prezinte omagiile la mormântul lui Napoleon din Domul Invalizilor şi a dat ordin ca rămăşiţele regelui Romei să fie dezgropate din Viena şi să fie înmormântate împreună cu cele ale tatălui său. „Un gest care va stârni recunoştinţă", credea Goebbels, cu toate că nu prea avea pe ce să se bazeze.112 La Berghof, Hitler vorbea adesea despre „acel unic geniu militar, Napoleon Corsicanul", şi discuta despre cât de pretins inofensiv era Napoleon pentru Marea Britanie, despre greşeala făcută de el prin îmbrăcarea purpurei imperiale, despre calităţile lui de lider şi aşa mai departe. Cu toate acestea, după remarca făcută în faţa

ministrului croat al Apărării, în iulie 1941, Hitler a început să nu mai abordeze subiectul asemănărilor bătătoare la ochi dintre invazia din acel moment a Rusiei şi cea întreprinsă înaintea lui de către Napoleon (şi, din întâmplare, cea întreprinsă, de asemenea, de către Carol al XII-lea al Suediei şi care se sfârşise cu un dezastru similar la Poltava, în 1709).113 Pe 19 iulie 1942, Hitler se plângea la Berghof că „tocmai când dificultăţile noastre din campania de iarnă din est atinseseră apogeul, un imbecil a făcut afirmaţia că Napoleon, ca şi noi, îşi începuse campania în Rusia pe 22 iunie. Slavă Domnului că am fost în stare să-l combat pe cretin cu afirmaţia plină de autoritate a istoricilor de renume potrivit căreia, de fapt, campania lui Napoleon nu a început decât pe 23 iunie".114 Istoricii lui Hitler aveau dreptate: la ora 22.00, pe data de 23 iunie 1812, armata lui Napoleon începuse, într-adevăr, traversarea râului Niemen.115 Cu toate acestea, remarca imbecilului anonim îşi atinsese ţinta; acesta ar fi putut să adauge că, spre deosebire de Hitler, Căpcăunul Corsican câştigase o bătălie lângă Moscova şi, în plus, ocupase oraşul în epoca anterioară industrializării.

În plus faţă de rolul său de comandat suprem al forţelor armate, pe 19 decembrie 1941, Hitler a preluat personal comanda Wehrmachtului de la Brauchitsch. Cu toate că acesta se opusese slăbirii Grupului de Armate Centru şi fusese redus la tăcere de către Hitler, Brauchitsch a fost constrâns, până la urmă, să accepte responsabilitatea pentru eşecul ulterior în cucerirea Moscovei. Cu toate acestea, din momentul în care Hitler îşi asumase comanda supremă a Wehrmachtului, toate erorile îi puteau fi imputate lui şi nu acoliţilor săi. „În război, oricine poate îndeplini mărunta sarcină de a coordona operaţiunile", susţinea el. „Sarcina Comandantului Suprem este aceea de a educa armata pentru a deveni naţional-socialistă. Nu cunosc niciun general de armată care să poată face acest lucru aşa cum vreau eu să fie făcut. Am hotărât, prin urmare, să preiau comanda armatei".116 Din acel moment, operaţiunile din est urmau să fie coordonate

exclusiv prin intermediul OKH, înaltul Comandament al Armatei cu sediul la Zossen, lângă Berlin, în vreme ce responsabilităţile celorlalte teatre de război urmau să cadă exclusiv în sarcina OKW, Statul-Major al lui Hitler, însărcinat cu planificarea, şi care deţinea controlul general asupra forţelor armate germane. În loc să le facă să acţioneze, ca până atunci, într-o cooperare relativă, acest lucru a avut efectul (întru totul previzibil) de a arunca aceste două organizaţii într-o competiţie pentru atragerea de resurse destinate teatrelor de război coordonate de fiecare din ele. Hitler folosea deja de mult această metodă de a aţâţa indivizi şi instituţii ale Reichului, unii împotriva celorlalţi, pe timp de pace: Biroul de Planificare pentru Patru Ani împotriva Ministerului Economiei şi pe Göring împotriva lui Himmler. Această competiţie a dus la o tensiune creativă şi la o competiţie utilă, dar, uneori, şi la ineficienţă şi dificultăţi, însă nu a condus niciodată la dezastru. Pe timp de război, însă, această politică era mult mai periculoasă. Chiar a doua zi, pe 20 decembrie, Hitler a emis, pentru Grupul de Armate Centru, ordinul „Rezistaţi sau muriţi”, în care recunoştea că „Discuţiile despre retragerea lui Napoleon ameninţă să devină realitate11.117 Asemenea lui Napoleon, el reuşise să răneasscă şi să înfurie ursul rus, însă nu şi să-l ucidă.

Pentru soldaţii germani de rând, întinderea uriaşă a Rusiei era un lucru greu de înţeles. Existau râuri atât de late, încât artileria germană de rând nu putea să tragă un proiectil care să atingă celălalt mal. Vremea alterna de la călduri toropitoare la crivăţ care se abătea de-a lungul şi de-a latul nesfârşitelor stepe. Uriaşa depărtare de casă îi demoraliza pe toţi, mai puţin pe cele mai fanatice trupe de asalt germane, mulţi fiind nevoiţi să mărşăluiască pe jos mii de kilometri. E adevărat că până atunci fuseseră victorioşi, însă, aşa cum observase un comandant de tancuri german în timp ce continua înaintarea tot mai mult în interiorul acelei uriaşe ţări: „Dacă vom continua în acest fel, ne vom câştiga moartea”.118

Ruşii aveau, de asemenea, unele avantaje tehnice.

Excelentul aruncător de mortiere Katiuşa intrase în funcţiune pe 15 iulie 1940, în aceeaşi lună în care intrase în exploatare şi tancul lor de luptă standard, T-34, pe care Guderian îl considera „cel mai bun tanc de luptă pe care l-a avut orice armată, până în 1943”. În afară de faptul că T-34 putea foarte bine concura cu tancul Panzer Mark IV, urma să fie fabricat în număr mult mai mare, în comparaţie cu cel german. Altfel, învechitele tancuri sovietice nu se puteau compara cu tancurile germane (şi cu cele franţuzeşti capturate), chiar dacă Biroul de Mentenanţă al armatei germane ignorase ordinul direct al lui Hitler de a dota tancul Panzer III cu un tun de 50 mm. Uneori, echipajele tancurilor sovietice avuseseră parte de un antrenament de abia câteva ore, înainte de a fi aruncate în luptă. (În momentul Operaţiunii Barbarossa, trei sferturi dintre ofiţerii ruşi petrecuseră mai puţin de un an cu unităţile lor.) 119 Calul rusesc de cavalerie, descris ca „miţosul ponei Kirhil din Siberia”, putea să reziste la temperaturi de – 30 grade Celsius. Mai mult decât atât, artileria de câmp rusă era, în mare, superioară celei germane. Sovieticii aveau şi o doctrină tactică ce se bizuia pe aplicarea constantă a unei presiuni puternice, prin colaborarea dintre infanterie şi unităţile de tancuri. Această doctrină stătuse la baza străpungerii Liniei Mannerheim şi îi adusese generalului Jukov, în 1939, victoria în bătălia de la Halkin Gol împotriva japonezilor. Ruşii nu avuseseră până atunci ocazia de a pune în practică această tactică împotriva germanilor, pentru că se aflau în retragere de atâta timp, însă, în decembrie 1941, acest lucru urma să se schimbe.

Ruşii dispuneau şi de inestimabilul avantaj al celei mai pure lipse de scrupule a lui Stalin. În primele şase luni de după începerea Operaţiunii Barbarossa, guvernul sovietic mutase spre est 2 593 de întreprinderi, în 1, 5 milioane de vagoane de cale ferată şi camioane, în vreme ce 2, 5 milioane de soldaţi erau transportaţi în direcţia opusă. În virtutea mărimii şi a importanţei sale, operaţiunea a fost descrisă ca un „Stalingrad economic”.

Centrele industriale erau întemeiate atât de repede, încât ruşii nu mai aveau ce nume să le dea, un oraş denumit, pur şi simplu, Bezîmeannîi (Fără nume) fiind construit lângă Kuibîşev, la 800 de kilometri de Moscova. Pentru a muta o parte atât de mare din baza industrială a Rusiei, împreună cu hrana, utilajele, echipamentul şi prizonierii, precum şi 25 de milioane de ruşi atât de departe spre est, pentru a impune apoi o zi de muncă de 18 ore, cu o singură zi de odihnă pe lună – pentru toate acestea era, probabil, nevoie de o putere cu adevărat totalitară. Producţia industrială a fost reluată la adăpostul Uralilor chiar înainte ca muncitorii din construcţii să le ridice fabricilor ziduri şi acoperişuri. Directorilor li s-au trasat obiective şi li s-a dat de înţeles că atingerea lor era o chestiune de viaţă şi de moarte, atât pentru ei personal, cât şi pentru întreaga naţiune. Cu siguranţă, condiţiile erau adesea de nedescris: într-o fabrică, 8.000 de femei trăiau în găuri săpate în pământ. Orice întreprindere industrială care putea fi transformată în vederea producţiei de război a fost transformată. Spre exemplu, o fabrică ce producea sticle de şampanie a fost regândită, în mod evident, pentru producţia de cocktailuri Molotov.120 (Existau două tipuri fundamentale de cocktailuri Molotov: K-I, care avea fitil, şi K-S, ai cărui compuşi chimici explodau la impact. Ambele puteau produce flăcări cu o temperatură de 1.500 de grade Celsius.)

În inima celui de-al Doilea Război Mondial se află un uriaş şi stăruitor paradox: cu toate că războiul din vest a fost dus pentru apărarea civilizaţiei şi a democraţiei şi, cu toate că acesta trebuia să fie dus şi câştigat, principalul învingător a fost un dictator care era tot atât de psihopat şi de capabil de rău ca şi Adolf Hitler însuşi. În afară de asta, teroarea roşie nu se va încheia odată cu invazia germană. Între iunie şi octombrie 1941, NKVD-ul va aresta 26.000 de oameni, dintre care 10.000 vor fi împuşcaţi.121 Chiar şi în 1942, existau patru milioane de prizonieri care lâncezeau în Gulag. În timpul războiului, nu mai puţin de 135.000 de soldaţi ai Armatei Roşii au fost împuşcaţi –

echivalentul a 12 divizii – de cei de partea cărora luptau, inclusiv mulţi dintre cei care se predaseră germanilor şi care apoi fuseseră recapturaţi. Pedeapsa cu moartea fusese introdusă pentru stârnirea panicii, pentru aţipirea în post, pentru laşitate, beţie, dezertare, pentru pierderea echipamentului, pentru refuzul de a ataca la trecerea printr-un teren minat, pentru distrugerea carnetului de membru de partid în caz de prizonierat (cu toate că a purta unul însemna condamnarea la moarte din partea germanilor), pentru lovirea unui ofiţer, pentru „agitaţie antisovietică" şi aşa mai departe.

În baza ordinului lui Stalin, „Niciun pas înapoi", mai mulţi generali au fost condamnaţi la moarte în absenţă, iar, într-un caz, sentinţa nu va fi dusă la îndeplinire până în 1950, când militarul cu pricina, generalul Pavel Ponedelin, îi va aduce aminte în mod nesăbuit de existenţa ei lui Stalin, scriindu-i acestuia pentru a-l asigura de nevinovăţia lui. Mareşalul Jukov a dat ordin ca trupele sovietice care se retrăgeau să fie mitraliate şi a vrut chiar să împuşte familiile celor care se predaseră, însă acesta ar fi fost un act de brutalitate extremă, chiar şi pentru Stavka. În jur de 400.000 de ruşi serveau în diferite batalioane disciplinare concepute pentru a impune supunerea absolută faţă de Armata Roşie. Cu toate acestea, dacă ar fi fost îngăduit şi cel mai mic pas înapoi, sovieticii nu ar fi putut convinge niciodată o fiinţă umană raţională să treacă prin iadul Marelui Război Patriotic, mai ales pentru un regim care era, în mare măsură – dar cu siguranţă, în secret – detestat. „Probabil că numai o dictatură atât de sălbatică precum cea a lui Stalin şi un popor atât de deprins cu barbaria precum cel rus puteau zdrobi puterea lui Hitler" este verdictul lui Max Hastings. „Modul în care au făcut acest lucru nu a fost niciodată o poveste bună de spus celor slabi de înger". La un moment dat, în 1941, Stalin a dat ordin ca populaţii întregi de etnie germană, din regiunile ruseşti Volga, Rostov şi Moscova, numărând în jur de jumătate de milion de oameni, să fie, pur şi simplu, strămutate în gospodării colective din est – din Kazahstan

şi de dincolo de el – pentru a le împiedica să-şi întâmpine, în Rusia, verii îndepărtaţi. În exact aceeaşi perioadă, în Marea Britanie izbucniseră greve din cauza salariilor şi a condiţiilor de muncă, chiar şi în fabricile producătoare de avioane, ceea ce în Rusia ar fi fost de neconceput (cu toate că problema putea fi rezolvată într-o clipă).122

Cu toate că Marea Britanie ar fi putut cu greu „să zdrobească" de una singură „puterea lui Hitler", dacă germanii ar fi reuşit să invadeze Marea Britanie sau Statele Unite, există toate motivele să credem că locuitorii s-ar fi apărat cu tot atâta curaj – uneori chiar sinucigaş – pe cât au făcut-o ruşii. Planul lui Churchill era acela de a transmite la radio un îndemn în momentul în care germanii ar fi debarcat, având drept temă „Întotdeauna poţi să iei unul cu tine", şi a cărui parte finală urma să fie simplă: „A sosit ceasul: ucide neamţul".123 Cei 1, 75 milioane de oameni din Garda Naţională ar fi încercat să facă tocmai acest lucru, oricare ar fi fost costul.

Capitolul 6

Taifunul Tokyo *decembrie 1941-mai 1942*

De-a lungul şi de-a latul mării, apa e plină de leşuri,
De-a lungul şi de-a latul muntelui, mormane de hoituri pe câmp;
Pentru Împărat voi muri, înapoi nicicând nu voi privi.

„Umi Yukuba", cântecul de marş al armatei japoneze1

La ora 6.45 în dimineaţa de duminică, 7 decembrie 1941, locotenentul cu ochi de vultur William Outerbridge, de pe distrugătorul USS *Ward*, a reperat ceea ce credea că putea fi o foarte mică turelă a unui submarin pitic, înaintând cu aproximativ opt noduri spre Pearl Harbor, uriaşa bază navală a Flotei Statelor Unite din Pacific de pe insula Oahu, în Hawaii. *Ward* a deschis imediat focul spre submarin cu tunurile sale de 101 mm, a stabilit o traiectorie pentru grenadele antisubmarin şi apoi a raportat incidentul cartierului general de pe ţărm. Ştirea ar fi trebuit să pună baza în stare de alertă maximă, însă nu s-a întâmplat nimic. Nu mult timp după aceea, soldaţii

Joseph Lockard şi George Elliott, operatorii unei unităţi mobile de radar staţionate în punctul Kahuku din extremitatea nordică a insulei Oahu, au raportat ofiţerului lor de la cartierul general, locotenentul Kermit Tyler, că pe ecrane apăruse un număr uriaş de avioane care se îndreptau direct spre Pearl Harbor. „Nu vă faceţi griji în privinţa lor”, a răspuns Tyler, presupunând că este vorba de o escadrilă de bombardiere-fortăreaţă B-17 care trebuia să sosească din California mai târziu, în aceeaşi dimineaţă.

De fapt, Lockard şi Elliott surprinseseră pe radare un grup de 49 de bombardiere japoneze, de 40 de bombardiere-torpiloare, de 51 de bombardiere în picaj şi de 43 de avioane de luptă, zburând la o altitudine de 3.000 de metri printr-un nor gros, forţă condusă de locotenent-comandorul Mitsuo Fuchida, un pilot ce se putea lăuda cu mai mult de 3.000 de ore de zbor în timp de luptă. Fuchida fusese ales personal de către viceamiralul Chuichi Nagumo, comandantul Primei Flote Aeriene japoneze, pentru a conduce acest atac. Când escadronul de 183 de avioane a atins coasta nordică a insulei Oahu, norii s-au împrăştiat – lucru pe care ambii bărbaţi urmau să-l interpreteze drept un semn clar al aprobării divine pentru ceea ce urma să se întâmple.2 Practic, fără niciun avion inamic în aer care să li se opună, aproape fără niciun foc antiaerian îndreptat împotriva lor, cu o bună vizibilitate asupra celor 82 de nave inamice din port – printre care opt cuirasate, două crucişătoare grele, şase crucişătoare uşoare şi 30 de distrugătoare –, precum şi asupra a sute de avioane staţionate la sol, aripă lângă aripă, Fuchida i-a trimis lui Nagumo aproape imediat ce a început atacul semnalul de victorie convenit anterior: „Tora! Tora! Tora!” (Tigru! Tigru! Tigru!)

Călătoria Japoniei spre Pearl Harbor fusese stabilită încă de pe 13 aprilie 1941, când semnase un pact de neagresiune cu Uniunea Sovietică, în urma căruia ambele ţări erau protejate de un război pe două fronturi. Japonia dusese un război de agresiune extrem de dur împotriva Chinei, încă din septembrie 1931, iar administraţia

Roosevelt era, pe bună dreptate, îngrijorată că Imperiul Japonez încerca să domine prin forţă Extremul Orient. Prin urmare, pe data de 24 iulie 1941, America şi Marea Britanie au îngheţat activele japoneze în semn de protest faţă de extinderea spre sud a ocupaţiei asupra Indochinei franceze, pe care Japonia o începuse în septembrie 1940. Roosevelt a presupus că Japonia va răspunde raţional faţă de astfel de stimuli externi (atât pozitivi, cât şi negativi), în vreme ce, de fapt, guvernul şi clasa politică japoneză, dominate de armată şi extrem de naţionaliste, erau cumplit de mândre şi de sensibile şi departe de a fi logice, prin urmare, FDR a fost ignorat. Astfel, la câteva zile după îngheţarea activelor, administraţia americană a anulat licenţele americane de export pentru produsele petroliere, punând efectiv un embargo al petrolului asupra Japoniei, care, în acel moment, cumpăra 75% din ţiţeiul de care avea nevoie din Statele Unite. Departe de a-i schimba comportamentul, acest lucru a avut ca efect hotărârea Japoniei de a căuta surse alternative de energie, îndreptându-şi astfel privirile spre imperiile coloniale din Asia de Sud-Est, mai ales spre regiunile bogate în petrol, ca Birmania şi Indiile de Est Olandeze. America nu era legată de nicio obligaţie legală sau morală de a vinde combustibil pentru aviaţie cu cifră octanică ridicată sau alte produse din petrol unui imperiu despre care ştia că va folosi petrol în scopul opresiunii imperialiste, după cum embargoul pus asupra vânzărilor de petrol nu dădea Japoniei dreptul de a ataca Statele Unite. (De fapt, embargoul fusese impus fără ştirea preşedintelui, cu toate că acesta nu a făcut nimic pentru a revoca decizia, odată aceasta luată.) 3

Statele Unite au adoptat, atunci, o abordare clasică de tipul premiu-pedeapsă faţă de Japonia: secretarul de stat al SUA, Cordell Hull, şi-a petrecut mai mult de 100 de ore negociind cu ambasadorul Kichisaburo Nomura la Departamentul de Stat, în vreme ce Roosevelt însuşi lansa un avertisment public pe 17 august, prin care anunţa că alte tentative japoneze de a obţine hegemonia în Asia vor

determina America să ia măsuri active în vederea protejării intereselor sale din regiune.4 Pentru a sublinia aceste avertismente, Flota SUA din Pacific a fost transferată din California la Pearl Harbor, ajutorul acordat naţionaliştilor chinezi din Kuomintang, care luptau împotriva Japoniei sub conducerea generalissimului Chiang Kai-shek, a crescut, iar 35 de bombardiere B-17 au fost transferate în Filipine – care era protectorat american, încă de la sfârşitul secolului al XIX-lea –, de unde acestea ar fi putut bombarda arhipelagul japonez. Din păcate, administraţia Roosevelt – şi mai ales subsecretarul de stat pentru probleme economice, Dean Acheson – a subestimat periculos mândria Japoniei conduse de dinastia Showa, care a confundat aceste încercări de descurajare cu nişte provocări inacceptabile. În ciuda precedentului celor peste zece ani de campanii în China, strategii politicii americane nu luau îndeajuns de în serios Japonia. În plus, faptul că numeroşi politicieni şi militari de vârf credeau sincer că ochii oblici ai piloţilor japonezi îi împiedicau pe aceştia să întreprindă zboruri lungi nu a ajutat deloc; după cum descria situaţia un istoric, „liderii americani, nutrind tot soiul de prejudecăţi rasiste în privinţa japonezilor, nu credeau că aceştia ar fi capabili de o astfel de ispravă” precum bombardarea Pearl Harbor, care se afla la aproape 5.500 de kilometri de Japonia natală.5 „Nimeni nu se mai teme acum că o flotă japoneză ar putea să dea o lovitură neaşteptată posesiunilor noastre din Pacific”, declarase Josephus Daniels, fost secretar al Marinei Statelor Unite, în 1922. „Radioul face ca atacul prin surprindere să fie imposibil”. Iar această absurdă şi exagerată încredere în sine nu se limita doar la americani: în aprilie 1941, şeful Statului-Major Aerian britanic, Sir Charles Portal, îi spunea ministrului de Externe, Anthony Eden, că, potrivit estimărilor sale, Forţele Aeriene Japoneze „erau mai slabe decât cele ale italienilor”.6

Pe 17 octombrie, speranţele de pace au pălit perceptibil atunci când generalul-locotenent Hideki Tojo, poreclit „Briciul”, a venit la putere în Tokyo, în fruntea

unui guvern militarist, sprijinit de şefii armatei şi ai statelor-majore din marină. În decurs de trei săptămâni, Cartierul General Imperial îşi finalizase planurile de a ataca Pearl Harbor şi de a invada Filipine, peninsula Malacca, Indiile de Est Olandeze, Thailanda, Birmania şi Pacificul de Vest, stabilind un perimetru împrejurul a ceea ce era numit în secret Sectorul Sudic de Resurse şi care avea să fie cunoscut public sub numele de Marea Sferă de Prosperitate Comună din Asia de Est. Cea de-a doua fază a operaţiunilor urma să aibă ca scop protejarea acestei zone de contraatacul aliat, prin încercarea de a face atacurile să fie prea costisitoare. Cea de-a treia fază urma să implice atacul asupra lungilor linii de comunicaţie ale Aliaţilor, până ce aceştia aveau să fie constrânşi să accepte noţiunea de Extrem Orient dominat de japonezi.7 Existau şi susţinători ai unei strategii care implica invadarea şi subjugarea Australiei şi ai uneia care aveau în vedere asaltul asupra Indiei şi realizarea unei joncţiuni cu Germania în Orientul Mijlociu. Crearea unui Sector Sudic de Resurse era parte a unui plan de a pune mâna pe materii prime, nu mai puţin ambiţios decât planul lui Hitler pentru *Lebensraum* şi care, la rândul lui, depindea de o victorie rapidă, de tip Blitzkrieg, care să înceapă cu un atac-surpriză ce ar fi neutralizat Flota Americană din Pacific. Planul era, desigur, riscant şi fusese aproape abandonat de către Statu-Major al Marinei în august 1941, însă, într-o dezbatere aprinsă, amiralul Isoroku Yamamoto, comandantul suprem al Flotei Reunite – care se pronunţa împotriva intrării în război – a ameninţat cu demisia dacă Pearl Harbor nu avea să fie atacat, insistând că planul constituia cea mai bună şansă a Japoniei de a dobândi gloria. La trei zile după ce Tojo a ajuns la putere, în octombrie, planul a fost adoptat oficial în integralitatea lui.

Cu toate acestea, planul avea defecte majore. Apa din portul de pe Oahu avea adâncime mică, ceea ce însemna că navele americane aveau să eşueze mai degrabă la ţărm şi că nu vor fi scufundate (aşa cum s-ar fi întâmplat dacă ar fi fost în larg), astfel încât puteau fi repuse în funcţiune.

Din rapoartele spionilor din Oahu era clar că Pearl Harbor nu avea tancuri petroliere şi nave de alimentare necesare pentru o ripostă spre vest asupra Japoniei, astfel încât atacul nu putea fi considerat un act de autoapărare. În plus, un atac-surpriză nu însemna o eventuală acceptare, din partea Statelor Unite, a cuceririlor japoneze din alte zone ale Asiei; după cum sublinia unul dintre planificatori, contraamiralul Onishi Takijiro, mândria americană era de asemenea natură, încât nu va putea exista niciun acord, dacă Japonia ataca fără o declaraţie de război.8 Antecedentele, scufundarea navelor *Maine*, în 1898, şi *Lusitania*, în 1915, ar fi fost de ajuns pentru a evidenţia acest lucru. Cu toate acestea, temându-se ca nu cumva Japonia să-şi piardă cel mai prestigios comandant al forţelor terestre chiar înainte de izbucnirea războiului, Statul-Major al Marinei şi guvernul Tojo au fost de acord cu cererile lui Yamamoto.

În decembrie 1941, forţele navale aflate în conflict în teatrul de război din Pacific se aflau într-un echilibru aproape perfect în privinţa majorităţii capacităţilor de luptă, în afară de una – portavioanele –, care, dacă japonezii ar fi reuşit în totalitate la Pearl Harbor, i-ar fi ajutat să câştige într-adevăr îndeajuns de mult timp pentru a-şi consolida Sectorul Sudic de Resurse şi ar fi făcut din transportul resurselor necesare Americii o întreprindere mult mai dificilă pentru ca aceasta să o poată duce la bun sfârşit. Japonia avea 11 cuirasate şi crucişătoare faţă de cele 11 ale Aliaţilor; 18 crucişătoare grele (adică dotate cu tunuri de 203 mm) faţă de cele 13 ale Aliaţilor; 23 de crucişătoare uşoare (adică dotate cu tunuri de 152 mm) împotriva a 21 ale Aliaţilor; 129 de distrugătoare faţă de cele 100 aliate; 67 submarine faţă de cele 69 aliate. Planificatorii din Marina Americană echilibraseră, aşadar, totul perfect în Pacific, cu excepţia esenţială că Japonia dispunea de 11 portavioane împotriva celor trei ale americanilor.9 (În Atlantic, mai erau alte 4 portavioane americane: *Ranger*, *Hornet*, *Wasp* şi *Yorktown*.) Dacă *Lexington*, *Enterprise* şi *Saratoga*, împreună cu

crucişătoarele lor grele de sprijin, ar fi fost în port la Pearl Harbor, în dimineaţa zilei de 7 decembrie 1941, istoria celui de-al Doilea Război Mondial ar fi putut să ia cu adevărat un cu totul alt curs. Din fericire, amiralul Husband Kimmel, comandantul Flotei Americane din Pacific, trimisese portavioanele spre vest, cu avioane de luptă suplimentare la bord, pentru a sprijini insulele Midway şi Wake, în cazul izbucnirii unor ostilităţi. A fost una dintre puţinele decizii corecte luate de el în toată această nefericită afacere, însă a fost decizia crucială. Kimmel era foarte îndreptăţit să presupună că războiul era, într-adevăr, pe cale de a izbucni, cu toate că avea puţine motive să creadă că Pearl Harbor va fi prima ţintă. Pe 24 noiembrie, Washingtonul îl avertizase că „şansele unui rezultat favorabil în negocierile cu Japonia sunt îndoielnice" şi că „o mişcare surpriză de agresiune din orice direcţie – inclusiv un atac asupra Filipinelor sau Guamului – reprezintă o posibilitate". Trei zile mai târziu, va primi o telegramă chiar şi mai lipsită de echivoc în care se spunea că „Această telegramă trebuie să fie considerată un avertisment de război. În următoarele câteva zile, este de aşteptat să aibă loc o mişcare agresivă a Japoniei" şi îi ordona să „execute o desfăşurare corespunzătoare a forţelor în vederea apărării".10 Şi astăzi mai există oameni care cred că amiralul Husband Kimmel şi comandantul armatei din Hawaii, generalul-locotenent Walter C. Short, amândoi eliberaţi din funcţie imediat după atac, au fost transformaţi în ţapi ispăşitori pentru a proteja Administraţia, însă, de fapt, ambii au fost vinovaţi atât de neglijenţă, cât şi de o prea mare mulţumire de sine. Acestea fiind spuse, atacul asupra Pearl Harbor a fost planificat minuţios şi genial. Viceamiralul Chuichi Nagumo a navigat spre est, din insula Etorofu (parte a grupului de Insule Kurile), la bordul navei sale amiral *Akagi*, pe 26 noiembrie 1941 (sau 25 noiembrie, data Washingtonului). Flota sa aeriană era alcătuită din şase portavioane, două crucişătoare, două cuirasate şi dintr-un convoi de distrugătoare şi opt nave de sprijin.11 Naviga în interiorul

unui front atmosferic schimbător, care l-a ajutat să se ascundă, şi a păstrat pe tot parcursul călătoriei o tăcere radio strictă. Realimentarea s-a făcut în ciuda mării agitate, iar navigarea pe la nord de rutele comerciale normale l-a asigurat de fapt că marea flotilă rămâne nedetectată.

Între timp, o complicată operaţiune de diversiune a adormit bănuielile Aliaţilor – în măsura în care acestea existau – în privinţa localizării flotei. Pe data de 15 noiembrie, ambasadorul special Saburo Kurusu a sosit la Washington pentru a discuta cererile americane de retragere a Japoniei din Indochina franceză şi pentru recunoaşterea oficială a lui Chiang Kai-shek. Au fost trimise mesaje radio către flota „fantomă", ca şi cum aceasta ar fi fost staţionată în apele teritoriale japoneze dintre insulele Honshū şi Shikoku, ştiind că staţiile de emisie aliate vor monitoriza frecvenţa semnalului. Nava de linie de lux *Tatsuta Maru* a fost trimisă într-o călătorie de 12 zile către San Francisco, cu toate că avea ordin să se întoarcă spre Yokohama la miezul nopţii, în ziua de dinaintea atacului. Faptul că Serviciul Radio al Armatei Americane spărsese codul guvernului japonez – nume de cod Purpuriu – în anii 1930, printr-un procedeu cu nume de cod Magic (echivalentul Ultra al britanicilor), nu a ajutat la nimic. Flota lui Nagumo nu a trimis niciun mesaj, astfel încât nu a existat niciun indiciu privind localizarea sa. Chiar înainte ca ambasadorii Nomura şi Kurusu să ceară o audienţă specială la Hull, sincronizată a avea loc exact în acelaşi timp cu atacul asupra Pearl Harbor, americanii ştiau deja, din interceptările făcute, că aceştia urmau să rupă negocierile, însă, de vreme ce mesajul venit de la Tokyo nu făcea nicio menţiune la război sau la Pearl Harbor, Washingtonul nu aflase nimic mai mult decât ştia deja.12 Administraţia se aştepta ca lovitura să fie dată mai întâi posesiunilor britanice şi olandeze din Asia de Sud-Est şi, posibil, Filipinelor controlate de americani, şi nimic din ceea ce venea din partea criptologilor nu i-ar fi putut pregăti pentru ceea ce urma să se întâmple.

Când flota lui Nagumo a ajuns la 440 de kilometri nord de Oahu, minuţioasa operaţiune al cărei creier principal era comandantul Minoru Genda, planificatorul de la bordul *Akagi*, a fost demarată. Genda studiase modul în care britanicii utilizau portavioanele ca arme ofensive, în timpul raidului de la Taranto, din 1940, asupra flotei italiene, iar spionii japonezi din Oahu îi furnizaseră o hartă detaliată cu accent pe principalele instalaţii militare americane de pe insulă. Au fost concepute torpile cu stabilizatoare special adaptate, care puteau fi lansate de bombardiere în ape puţin adânci, precum şi obuze capabile să străpungă blindajul, care să fie lansate ca nişte bombe.13 (Întrucât apele din Pearl Harbor nu erau adânci, nu fuseseră plasate în faţa navelor plase de protecţie împotriva torpilelor.) Planul prevedea ca un prim val de avioane să atace la ora 7.45, din vest, navele şi avioanele din Pearl Harbor; un al doilea val, la ora 8.45, din est, şi având aceleaşi ţinte; iar apoi, pe măsură ce americanii se retrăgeau din faţa distrugerii flotei şi forţelor lor aeriene, un al treilea val urma să distrugă uriaşele instalaţii petroliere şi instalaţiile pentru reparaţia navelor de pe insulă, ştergând, în mod efectiv, Pearl Harbor de pe hartă ca bază navală funcţională şi forţând astfel flota americană să se retragă în California pentru următoarea perioadă.

La ora 6.00 (ora Hawaiiului) pe data de 7 decembrie, primul val de avioane şi-a luat zborul, Fuchida ghidându-se fără greş către ţintă. Acestea au atins Oahu fără să fie detectate, întrucât Kimmel alesese să-şi concentreze forţele de recunoaştere aeriană asupra celor 3 220 de kilometri care acopereau sectorul de sud-vest, cu orientare spre insulele Marshall japoneze, şi nu atât asupra zonei nordice. În acea dimineaţă, în aer erau numai trei patrule de avioane americane şi niciuna nu acoperea nordul. Bombardierele japoneze „Kate" şi avioanele de luptă Mitsubishi A6M2 Zero-Sen (Zerourile) care le însoţeau au găsit, aşadar, în port şapte cuirasate americane acostate în linie, de-a lungul insulei Ford, şi un al optulea – cuirasatul *Pennsylvania* – andocat. Din teama de a nu fi sabotate,

avioanele USAAF fuseseră grupate strâns, ceea ce le făcea mai uşor de păzit. Dar le făcea şi o ţintă sigură pentru veteranii şi bine antrenaţii piloţi japonezi de bombardiere. Bateriile antiaeriene nu aveau muniţie pregătită, iar cheile de la magazie erau păstrate de ofiţerul de serviciu. Existau trăgători doar pentru un sfert dintre mitralierele marinei şi niciuna dintre principalele baterii de 127 mm nu putea fi folosită din lipsă de personal. O treime din căpitanii navelor erau la ţărm.14 La urma urmelor, era duminică dimineaţă.

Până la ora 10.00, totul se încheiase. Dintre cele opt cuirasate americane aflate în port, trei fuseseră scufundate (adică, eşuaseră la ţărm), unul (*Oklahoma*) fusese răsturnat, iar celelalte au fost mai mult sau mai puţin avariate. Trei crucişătoare uşoare, trei distrugătoare şi alte nave fuseseră, de asemenea, scufundate sau serios avariate, însă – ceea ce s-a dovedit a fi esenţial – niciun submarin nu fusese afectat.15 Numai 54 dintre cele 250 de avioane ale flotei şi ale marinei scăpaseră neatinse sau într-o stare în care puteau fi reparate, iar 166 dintre cele 231 de avioane USAAF au trecut cu bine de bombardament. Numărul total de victime americane s-a ridicat la 2 043 de militari şi de civili morţi şi 1 178 de răniţi.16 Japonezii au pierdut numai 29 de avioane şi 100 de oameni, însă toate cele cinci submarine de buzunar – dintre care numai unul a reuşit să ajungă în interiorul portului – au fost scufundate. Cu toate acestea, ceea ce era incontestabil un dezastru pentru America, putea, la fel de uşor, să fi fost o catastrofă. Temându-se de un contraatac, întrucât portavioanele americane nu se aflau în port, Nagumo nu a mai trimis cel de-al treilea val de bombardiere pentru a distruge şi instalaţiile – depozitele petroliere şi platformele de reparaţie – de care Flota din Pacific urma să aibă nevoie pentru a se reface. Era un lucru ca Pearl Harbor să fie efectiv neutralizat vreme de şase luni, însă distrugerea lui completă ar fi însemnat cu totul altceva. Chiar în timp ce oamenii lor sărbătoreau, Nagumo, Genda (care urma să comande Forţele Aeriene

Japoneze din 1959 până în 1962) şi Fuchida (care va deveni pastor protestant, iar, în 1966, chiar cetăţean american) ştiau că nu realizaseră tot ceea ce ar fi trebuit să facă. De aceea, toate navele, mai puţin două distrugătoare, vor fi reparate şi se vor alătura din nou Flotei din Pacific. (*Arizona* a rămas un mormânt până astăzi.) Odată ce Yamamoto şi-a dat seama că atacul asupra Pearl Harbor nu îşi atinsese nici pe departe scopul menţionat în planurile lui originale, va scrie plângându-se într-o scrisoare: „Un soldat cu greu se poate mândri pentru că «a lovit un inamic adormit»; este, pur şi simplu, mai degrabă vorba de a-i fi ruşine inamicului pentru că a fost lovit. Aş fi preferat ca voi să vă fi făcut evaluarea după ce veţi fi văzut reacţia inamicului, de vreme ce, cu siguranţă, mâniat şi indignat, el va lansa în curând un contraatac hotărât…” 17

Desăvârşita realizare a ataculuisurpriză a dat ea însăşi naştere la numeroase teorii conspiraţioniste şi la acuzaţii de muşamalizare în privinţa situaţiei de la Pearl Harbor, teorii care pretind că administraţia Roosevelt (şi, uneori, chiar şi guvernul lui Churchill) fusese înştiinţată de atac, însă că nu i-ar fi avertizat pe Kimmel şi pe Short în mod deliberat, tocmai pentru a implica Statele Unite în război. Ceea ce e absurd: este adevărat că Roosevelt era dornic să provoace Germania, însă nu-şi dorea un război pe două fronturi şi, în plus, ar fi preferat să transfere o parte din Flota din Pacific în Atlantic.18 Mai mult decât atât, FDR iubea marina, îi fusese subsecretar în timpul Marelui Război, iar orice conspiraţie de acest fel ar fi cerut cel puţin cooperarea secretarului de Război, Henry L. Stimson, a secretarului pentru Marină, Frank Knox, a şefului Statului-Major al Armatei, George C. Marshall, şi a şefului Statului-Major al Marinei, amiralul Harold Stark – cu toţii personaje onorabile şi patrioţi. „În plus, nu se câştiga nimic de pe urma distrugerii marilor nave în locurile lor de acostare, dacă ar fi putut să fie avertizate şi trimise în larg”, susţine biograful lui Roosevelt, Conrad Black. „Un atac japonez ineficient ar fi putut constitui tot

atât de bine un *casus belli*.19 Vina lui Kimmel era cu atât mai mare cu cât Churchill îi trimisese lui Roosevelt rezumatul oficial al modului în care fusese efectuat raidul de la Taranto; Roosevelt i-l trimisese lui Stark, care, la rândul lui, îl trimisese lui Kimmel, care l-a ignorat.

Cu toate acestea, Pearl Harbor reprezenta, cu siguranţă, un *casus belli* perfect. Birourile de recrutare au fost nevoite să rămână deschise peste noapte, pentru a face faţă americanilor care veneau să se ofere voluntari pentru serviciul militar. Liderii sindicatelor au anulat grevele, iar luni, 8 decembrie, Congresul a votat cu 470 la 1 (pacifista Jeannette Rankin din Montana) pentru război. Aceasta era ocazia lui Roosevelt de a încuraja naţiunea cu cuvintele: „Ieri, 7 decembrie 1941 – o dată ce va rămâne în istorie ca o zi a infamiei – Statele Unite ale Americii au fost brutal şi deliberat atacate de către forţele navale şi aeriene ale Imperiului Japonez". În afară de faptul că „foarte mulţi americani şi-au pierdut viaţa", el a mai vorbit şi despre atacurile asupra peninsulei Malacca, Hong Kongului, Guamului, Filipinelor şi asupra insulelor Wake şi Midway. „Oricât de mult timp ne va lua pentru a învinge această invazie premeditată, poporul american, în viguroasa lui măreţie, va depăşi acest moment până la victoria finală". 20 Discursul rostit în faţa Congresului nu avea decât 25 de propoziţii, însă a fost întrerupt atât de des de aplauze încât Roosevelt a avut nevoie de 10 minute pentru a a-l duce la capăt.

Trei zile mai târziu, într-un discurs în faţa Reichstagului, în după-amiaza zilei de 11 decembrie 1941, Hitler declara război Statelor Unite, cu toate că Germania, în baza Pactului Tripartit din 27 septembrie 1940, nu era obligată să vină în ajutorul Japoniei, dacă aceasta din urmă era agresorul. Retrospectiv, aceasta pare să fi fost o decizie de o incredibilă prostie, un act de o trufie sinucigaşă, comis la mai puţin de şase luni de la atacul Uniunii Sovietice. America era un teritoriu de neinvadat, cu o uriaşă capacitate productivă, iar intervenţia ei din 1917 – 1918 pecetluise soarta Germaniei în Marele Război.

„Nici eu şi nici marina nu eram la curent cu faptul că Japonia plănuia vreun atac asupra Pearl Harbor”, afirma amiralul Raeder la Nürnberg; „am aflat acest lucru abia după ce atacul fusese săvârşit”.21 Era adevărat; însă, la fel de adevărat era şi faptul că aceasta cu greu putea fi considerată o relaţie normală între doi aliaţi, oferindu-i, prin urmare, lui Hitler mână liberă, dacă acesta şi-ar fi dorit-o, însă nu a fost aşa. În schimb, exulta de-a dreptul când vorbea despre lipsa de scrupule a Japoniei şi o considera aproape un compliment adus lui însuşi, pe considerentul că imitaţia este cea mai sinceră formă de linguşire.

În 1943, numărul de avioane pierdute la Pearl Harbor era echivalent cu doar două zile de producţie americană, iar, în anul calendaristic 1944, în vreme ce germanii construiau 40.000 de avioane de război, Statele Unite fabricau 98.000, scoţând astfel în evidenţă catastrofala greşeală săvârşită de Hitler.22 În discursul său, din 8 decembrie 1941, din faţa Congresului, Roosevelt nu menţionase Germania sau Italia pentru că nu dispunea de sprijinul politic necesar de a include şi aliaţii Japoniei în solicitarea de aprobare a declaraţiei de război, mai ales când avea de înfruntat puternica mişcare „America First” şi alte organizaţii izolaţioniste şi nonintervenţioniste din Statele Unite. Führerul reuşise să rezolve acum problema lui Roosevelt dintr-o lovitură. Hitler credea că nu făcea altceva decât să normalizeze o stare de lucruri care exista deja *de facto* de mai multe luni, ce le dăduse dreptul submarinelor germane de a torpila navele de război americane care le atacau de mai bine de un an. Sprijinul american direct pentru Marea Britanie şi URSS putea fi acum contracarat activ, tocmai în vreme ce Statele Unite erau ocupate până peste cap în Pacific. Hitler considerase de multă vreme că războiul cu America era unul inevitabil: credea că e preferabil să dobândeşti prestigiul de a-l fi instigat şi să-i ajuţi pe japonezi, constrângând astfel America să lupte pe două fronturi.23 Venind la o săptămână după ce ofensiva lui împotriva Moscovei fusese

oprită, când ruşii începură să ia, pentru prima dată, prizonieri germani, acum este uşor de văzut cu exactitate momentul în care primele seminţe ale înfrângerii Germaniei fuseseră aruncate.

Frederick Oechsner, corespondentul United Press International la Berlin, menţiona faptul că, la sfârşitul anilor 1930, pe când era ministru de Război, Blomberg „îi făcuse cadou lui Hitler mai mult de 400 de cărţi, broşuri şi monografii despre forţele armate ale Statelor Unite, iar acesta a citit o bună parte din ele".24 Nu puteai găsi un moment mai prost decât acesta pentru a ataca banditeşte maşina de război americană, care abia dacă începea să existe, de vreme ce Statele Unite se aflau încă sub influenţa politicii izolaţioniste. Dacă, citind aceste monografii, Hitler a crezut că poate descoperi o anumită slăbiciune militară a Americii – armata americană număra, în 1939, numai 100.000 de oameni –, el urma să fie adus în curând cu picioarele pe pământ în mod cât se poate de brutal: până în 1945, generalul George C. Marshall şi amiralul Ernest J. King reuşiseră să îmbrace în uniformă 14, 9 milioane de americani, iar armata pe care Hitler o dispreţuia atât de mult ca urmare a lecturării unor broşuri, ce se vor dovedi a fi în curând perimate, va arunca în aer, în 1952 – în timp ce încă ocupa Germania – iubitul său Berghof.25 „Intrarea Statelor Unite în război nu are nicio importanţă pentru Germania", îi spunea Hitler lui Molotov la Berlin, pe data de 12 noiembrie 1940; „timp de decenii, Statele Unite nu vor constitui o ameninţare pentru noi – nu în 1945, ci cel mai devreme în 1970 sau 1980". Aceasta a fost una dintre cele mai mari erori de calcul ale istoriei.

În plus, Hitler nu a câştigat nimic substanţial de la japonezi pentru gestul de a declara război Americii. Pe parcursul celui de-al Doilea Război Mondial, Axa va eşua lamentabil în a acţiona ca un parteneriat, consecinţele fiind uriaşe pentru toţi membrii ei. Dacă Japonia ar fi atacat URSS-ul din est, în acelaşi timp cu declanşarea Operaţiunii Barbarossa, ar fi putut să-l constrângă pe Stalin să ducă un război potenţial dezastruos pe două

fronturi şi să pună mâna pe bogatele resurse de minereu şi de petrol din Siberia. La fel, dacă atacurile Japoniei asupra estului Indiei şi asupra Ceylonului ar fi fost coordonate cu o înaintare a Germaniei prin Egipt, Iran şi Irak – înainte de declanşarea Operaţiunii Barbarossa –, Imperiul Britanic ar fi putut să fie serios ameninţat în nordul Indiei. Hitler „a ţinut Ministerul de Externe departe de chestiunile militare", îi spunea ministrul de Externe al Reichului, Joachim von Ribbentrop, psihiatrului său de la Nürnberg, plângându-se că nu fusese avertizat de invadarea Norvegiei decât cu o zi înainte. „La fel s-a întâmplat şi cu războiul din Rusia. Nu am ştiut nimic despre acesta, decât cu 24 de ore înainte de a începe".26 Totala lor incapacitate de a avea încredere unul în altul şi de a-şi coordona eforturile a făcut ca membrii Axei să ducă două războaie cu totul separate, în vreme ce Aliaţii luptau pe două flancuri ale aceluiaşi război.

Marea greşeală a lui Hitler – probabil că a doua mare gafă dintre numeroasele pe care le-a săvârşit în timpul războiului, după invadarea prematură a Rusiei – a fost aceea de a nu aprecia în mod corect potenţialul producţiei industriale americane. Acest lucru este cu atât mai surprinzător dacă ne gândim la capitolele dedicate capitalismului american, pe care le scrisese în pe atunci încă nepublicata continuare la *Mein Kampf*, cunoscută sub numele de „Cartea a Doua". „Dimensiunea pieţei interne americane, forţa puterii sale de cumpărare şi, de asemenea, belşugul materiilor prime de care dispune" – scria el în 1928 – „garantează industriei americane de automobile o cifră a vânzărilor interne care, singură, permite metode de producţie care ar fi, pur şi simplu, imposibil de aplicat în Europa. Rezultatul acestui fapt este enorma capacitate de export a industriei americane de automobile. Esenţa acestui fenomen este motorizarea generală a lumii – un lucru de o semnificaţie incalculabilă". 27 Multe alte pasaje de acest fel arătau, în mod vădit, faptul că, în 1928, Hitler înţelesese cât de cât puterea producţiei americane care, în ciuda Marii Crize care o

aruncase de pe curs, în preajma anului 1941 era mai puternică decât oricând.

Cu siguranţă, chiar şi înainte ca Führerul să declare război, principalii consilieri ai lui Hitler erau cât se poate de conştienţi de pericolele economice pe care le presupunea capacitatea de producţie militară a Statelor Unite. Pe 17 noiembrie 1941, Ernst Udet, şeful aprovizionării Luftwaffe din cadrul Ministerului

Aerului, s-a sinucis prin împuşcare după ce avertismentele sale cu privire la programul aerian anglo-american fuseseră cu totul ignorate; generalul Friedrich Fromm, şeful biroului administrativ central al Wehrmachtului, vorbea, în noiembrie 1941, de nevoia de a încheia pace; generalul Georg Thomas, însărcinat cu aprovizionarea OKW, avea o atitudine profund defetistă în preajma lunii ianuarie 1942; Fritz Todt, ministrul Armamentului în cadrul Reichului, îi spusese lui Hitler, încă din noiembrie 1941, că războiul din Rusia nu putea fi câştigat; amiralul Wilhelm Canaris, şeful Abwehr, era la fel de pesimist, cu toate că se exprima mai diplomatic; marele producător de oţel, Walter Rohland, poreclit „Panzerul”, credea – după cum îi mărturisea lui Todt – că „războiul împotriva Rusiei nu poate fi câştigat!”; ministrul Economiei, Walther Funk, vorbea, la petrecerea dată în cinstea zilei de naştere a lui Göring, de „nenorocirea care s-a abătut asupra naţiunii”. În opinia istoricului economiei naziste, „marea majoritate” a liderilor naziști înţelesese „importanţa fundamentală a economiei Statelor Unite”.28 Cu toate acestea, ei nu şi-au destăinuit temerile lui Hitler, sau cel puţin nu îndeajuns de puternic pentru a-l constrânge să coboare cu picioarele pe pământ, cu excepţia lui Todt, care (probabil întâmplător) va muri într-un accident de avion la mai puţin de două luni după aceea, şi a lui Udet, care cel puţin îşi făcuse cunoscut punctul de vedere într-un mod lipsit de orice echivoc. Afirmaţiile făcute de cei mai mulţi dintre ei la Nürnberg, conform cărora l-ar fi sfătuit pe Hitler să nu declare război Statelor Unite, sunt cât se poate de îndoielnice, nu în ultimul rând

pentru că acesta pare să fi ascultat, totuşi, câteva păreri înainte de a face anunţul.

Ministrul de Externe al Reichului, Ribbentrop, susţinea, în memoriile sale, că „declaraţia de război împotriva Statelor Unite a fost făcută în pofida sfatului meu”, însă dovezile indică exact contrariul. Când ministrul italian de Externe, contele Galeazzo Ciano, ginerele lui Mussolini, îl sunase în toiul nopţii pentru a-l informa despre atacul asupra Pearl Harbor.

Ribbentrop era „cât se poate de bucuros… De fapt, era atât de fericit, încât l-am felicitat”, cu toate că Ciano nu era prea sigur pentru ce o face. La procesul său, Ribbentrop a susţinut că atacul asupra Pearl Harbor constituise pentru el un şoc neplăcut, pentru că: „Noi nu am considerat niciodată că un atac japonez asupra Statelor Unite ar fi în avantajul nostru”.29 Ribbentrop, însă, îşi bătea joc de câte ori avea ocazia de puterea Americii, spunându-i ministrului de Externe al Japoniei, Yosuke Matsouka, că materialele de război americane erau „gunoaie”, lui Ciano că politica externă a lui Roosevelt era „cea mai mare cacealma din istoria lumii”, ambasadorului japonez Hiroshi Ōshima că Germania era „mai mult decât pregătită să facă faţă oricărei intervenţii americane” şi amiralului Darlan că Statele Unite se amăgeau dacă credeau că „vor fi în stare să poarte un război în Europa”.30 Închipuindu-se un expert în chestiunea americană pentru că, în tinereţea sa, trăise patru ani în Statele Unite, Ribbentrop asigura, în 1942, delegaţia de italieni: „Îi cunosc; le cunosc ţara. O ţară lipsită de cultură, de muzică şi, mai presus de toate, o ţară lipsită de soldaţi, un popor care nu va fi nicicând în stare să încline din aer balanţa războiului. S-a întâmplat, oare, vreodată ca o ţară iudaizată precum aceasta să devină o rasă de luptători şi de aşi ai zborului?” 31 Ribbentrop îl asigurase pe Hitler că Marea Britanie nu va intra în război, în 1939, şi, într-adevăr, întreaga sa carieră a fost construită în jurul talentului de a-i spune lui Hitler ceea ce dorea acesta să audă; după toate probabilităţile, sfatul lui fusese de a

declara război Statelor Unite.32 Nu că ar fi contat prea mult: Hitler nu ar fi ţinut cont de sfatul lui Ribbentrop sau al oricărui altcuiva în privinţa unei chestiuni atât de importante precum aceasta.

Viteza cu care Roosevelt a pus economia Statelor Unite pe picior de război rivaliza cu aceea cu care îşi demarase programul New Deal după preluarea funcţiei, în 1933. Planificarea autoritară a puternicei economii americane a fost supravegheată de o mulţime de autorităţi de reglementare, cunoscute după acronimele lor, care gestionau aproape fiecare sector a ceea ce efectiv va deveni un sistem al capitalismului de stat. Dacă germanii şi japonezii se îndoiau de angajamentul american de a-i învinge, orice s-ar întâmpla, nu trebuiau decât să arunce o privire asupra măsurilor adoptate de o Americă în care, până atunci, domnise piaţa liberă. Taxarea a fost folosită pentru a menţine un prag maxim de salarii nete de până la 25.000 de dolari; a fost introdusă o îngheţare a preţurilor comerciale, agricole şi ale mărfurilor, care, în baza Legii Controlului de Urgenţă al Preţului, urmau să fie fixate de către Biroul Administrării Preţurilor; salariile şi chiriile erau şi ele controlate; a fost impusă o raţionalizare pe scară largă; creditul de consum a fost redus fără milă; specula pe timp de război a fost combătută agresiv; producţia de cauciuc sintetic a cunoscut o creştere atât de importantă încât, până în 1945, Statele Unite produceau mai mult decât întreaga producţie globală de cauciuc natural anterioară anului 1939.33

În ianuarie 1942, Roosevelt a prezentat Congresului un buget de 59 de miliarde de dolari, dintre care 52 de miliarde erau dedicate cheltuielilor militare, în aceeaşi lună în care vânzarea de noi maşini şi de autobuze a fost interzisă de Biroul de Management al Producţiei (motiv pentru care nu există niciun model american de automobil din 1942). Biroul Stabilizării Economice, prezidat de către James F. Byrnes, dispunea de puteri uriaşe pe care nu a ezitat să le folosească. A fost impus un impozit unic de „victorie” de 5%, asupra tuturor veniturilor care depăşeau

12 dolari pe săptămână; excepţiile au fost reduse drastic, iar numărul de americani obligaţi să completeze declaraţii de venituri a crescut de şase ori într-un singur an, de la 7 milioane, în 1941, la 42 de milioane, în 1942, o sarcină care, în orice alte condiţii, ar fi fost imposibil de impus din punct de vedere politic.34 Roosevelt trimisese economia americană în luptă, rezultatul fiind acela că cifrele de producţie ale Germaniei şi ale Japoniei nu puteau să facă faţă. Până la sfârşitul războiului, SUA îşi dotase aliaţii cu 37.000 de tancuri, 800.000 de camioane şi două milioane de puşti. Cu 43.000 de avioane care mergeau către Aliaţi, antrenamentul piloţilor americani a trebuit să fie redus din cauza lipsei de aparate.35

Acest lucru nu înseamnă că armamentul american era, în mod necesar, superior celui german şi japonez. Istoricul militar american Victor Davis Hanson a demonstrat elocvent că nu se putea spune deloc acest lucru:

Avioanele noastre de luptă de pe linia frontului Wildeat erau inferioare celor de tip Zero japoneze; învechitele avioane Brewster F2A, Buffalo, erau, pe drept cuvânt, cunoscute drept „sicrie zburătoare”. Bombardierul Douglas TBD Devastator, era o cursă mortală, piloţii care-l conduceau fiind efectiv exterminaţi în Bătălia de la Midway atunci când au încercat să lanseze torpile adesea nesigure. Tancurile proiectate de americani Lee, Grant şi Stuart – şi chiar mult lăudatul Sherman („Bricheta Ronson”) – erau, prin ele însele, inferioare celor mai multe modele germane contemporane, care dispuneau de blindaj şi de armament mult superioare. Cu excepţia minunatei carabine M-1, este greu să compari vreun sistem de armament american cu cele folosite de Wehrmacht, cel puţin până în 1944 – 1945. Niciodată nu am produs tunuri cât de cât comparabile cu rapida şi letala platformă de artilerie germană de 88. Armele noastre antitanc, de toate calibrele, rămâneau sub standard. O bună parte din mitralierele şi mortierele noastre erau fiabile, însă erau de pe vremea Primului Război Mondial.36

Cu toate acestea, uriaşa cantitate de armament produsă de către Statele Unite întrecea capacităţile de producţie ale Axei. Cu toate că atacul Japoniei de la Pearl Harbor a fost acela care a dat naştere, pentru prima dată după 1918, unei alianţe militare anglo-americane, Churchill ţinându-şi astfel promisiunea făcută la dineul lordului primar, din 10 noiembrie, de a declara război Japoniei „în mai puţin de o oră" de la un atac japonez, declaraţia de război a lui Hitler însemna că alianţa vestică urma să aibă dinţi. Numeroase înţelegeri fuseseră deja încheiate în cadrul unor discuţii secrete la Washington avându-se în vedere eventualitatea unui război, şi – înainte ca anul să se încheie – scena era deja pregătită pentru discuţii mai concrete şi mai directe între Roosevelt şi Churchill, în capitala americană. Nu era nimic inevitabil în privinţa alianţei de război dintre America şi Marea Britanie; Axa îi dăduse naştere. Existase o mare rivalitate între Marea Britanie şi Statele Unite, în anii 1920 şi 1930, exacerbată de stereotipuri născute din ignoranţa ambelor părţi. Potrivit jurnalelor din timpul războiului ale pilotului Charles A. Lindbergh, un anumit căpitan Smith îl întrebase pe fostul ataşat militar american la Londra, locotenent-colonelul Howard C. Davidson, care era, cu adevărat, părerea englezilor despre americani. „Ei bine, îţi voi spune", răspunsese Davidson. „Părerea englezilor despre noi este cam aceeaşi cu părerea noastră despre un negru bogat". 37 Cu toate acestea, după 1941, alianţa anglo-americană urma să reprezinte, de departe, una dintre cele mai strânse colaborări între mari puteri din timpul războiului: pe mare, unde şi-au împărţit imediat oceanele lumii în sectoare de patrulare; în aer, când USAA ŞI RAF au stabilit să bombardeze pe rând Germania, fie pe timp de zi, fie pe timp de noapte; şi la sol, unde, până în noiembrie 1942, au fost întreprinse operaţiuni în comun în Africa de Nord, iar apoi în Italia, Normandia şi, în cele din urmă, chiar în Germania – şi toate acestea sub conducerea unor comandanţi care controlau forţele armate ale ambelor puteri. Cu o diplomaţie mai inteligentă, Hitler ar fi putut să

previnã crearea unei alianţe care, de-a lungul celor trei ani următori, îi va alunga armatele din Africa, Marea Mediterană şi Franţa. În memoriile sale publicate în 1950, Churchill îşi recunoştea sincer emoţiile încercate când auzise de atacul asupra Pearl Harbor. „Niciun american nu-mi va purta pică" – scria el în *Marea Alianţă* –, dacă declar că faptul de a avea Statele Unite de partea noastră a constituit, pentru mine, o mare bucurie. Nu puteam să prevăd cursul evenimentelor. Nu pretind că am măsurat cu precizie forţa războinică a Japoniei, însă, în chiar acel moment, mi-am dat seama că Statele Unite se aflau implicate total şi până la moarte în război. Aşadar, la urma urmelor, iatăne învingători!... Soarta lui Hitler era pecetluită. Soarta lui Mussolini era pecetluită. În ceea ce priveşte Japonia, urmau să ajungă praf şi pulbere.38

Între timp, administraţia Roosevelt începuse să interneze în lagăre practic întreaga comunitate japonezo-americană din Statele Unite, o măsură luată într-un moment de panică pentru care administraţiile viitoare îşi vor cere scuze şi vor plăti compensaţii. Cu toate acestea, o asemenea măsură dură trebuie judecată în propriul context istoric. Cu toate că 69% dintre cei 100.500 de japonezi, care au fost internaţi în baza Ordinului Executiv 9066 al lui Roosevelt, erau cetăţeni americani, rămân totuşi 31%, sau 30.500 de persoane, care nu erau. La nivelul de periculozitate pe care Japonia Imperială îl prezenta în vara anului 1942, când forţele ei se răspândiseră de-a lungul unor uriaşe regiuni din Pacific şi Extremul Orient, nicio ţară nu ar fi îngăduit ca un număr atât de mare de oameni fără cetăţenie a ţării de reşedinţă şi care erau de aceeaşi etnie cu potenţialul invadator să locuiască exact în acele locuri – Hawaii şi California – unde era de aşteptat (corect sau nu) să cadă următoarele lovituri. Guvernul britanic luase măsuri similare împotriva minorităţilor germană şi italiană, cu aceeaşi grabă şi ignorându-le drepturile. Simplul fapt că cetăţenii de origine japoneză din Oahu transmiseseră la Tokyo, prin Consulatul Japonez din Honolulu, informaţii detaliate

despre Flota Americană din Pacific (lucru cunoscut spionajului american şi britanic), era îndeajuns pentru a umbri loialitatea a mii şi mii de nevinovaţi. Când au fost eliberaţi din taberele de recluziune înconjurate de sârmă ghimpată, fiecare a plecat cu câte 25 de dolari – suma dată deţinuţilor la sfârşitul executării sentinţelor lor. Acesta nu a fost cel mai strălucit moment al administraţiei Roosevelt.

Cu toate că, pe termen lung, Japonia comisese o uriaşă gafă prin provocarea „viguroasei măreţii" a poporului american, pe termen scurt, forţele ei au fost capabile să se extindă în întreaga Asie, ocupând o şesime din suprafaţa planetei, în numai şase luni, şi dând unui Imperiu Britanic vechi de două sute de ani ceea ce se poate spune că a fost efectiv o lovitură de moarte cu efect întârziat. O analogie cu Barbarossa este potrivită, pentru că un atac-surpriză cerea iniţial un teren uriaş de desfăşurare, înainte ca alţi factori – în Rusia: vremea, mărimea populaţiei şi spiritul soldatului de rând al Armatei Roşii; în Extremul Orient: superioritatea tehnologică şi productivitatea militară a Aliaţilor – să poată provoca o răsturnare de situaţie, în ciuda succeselor iniţiale. Câtă vreme Stalin nu dăduse destulă atenţie intenţiilor omologului său dictator, înainte de Barbarossa, administraţia Roosevelt calculase greşit motivaţiile psihologice, intenţiile şi capacităţile japonezilor – ceea ce era periculos.

Pentru a-şi apăra liniile de comunicaţie, japonezii au conceput o strategie în două faze pentru cucerirea Asiei de Sud-Est. Hong Kong, Guam şi insulele Wake urmau să fie ocupate imediat, în vreme ce alte trupe urmau să debarce pe teritoriul Filipinelor americane şi în Malaysia britanică. Apoi, odată ce capacitatea Filipinelor şi a Malaysiei de a împiedica alte operaţiuni va fi fost neutralizată, urma ca Indiile de Est Olandeze şi Birmania să fie ocupate. Între 7 decembrie 1941 şi aprilie 1942, cele şase portavioane ale Primei Flote Aeriene, care atacaseră Pearl Harbor, au pornit să atace Rabaul, Darwin, Colombo şi Trincomalee, acoperind astfel o treime din circumferinţa globului, fără a

pierde nici măcar o navă.39

Simultan cu atacul asupra Pearl Harbor, însă pe data de 8 decembrie (pentru că se afla la vest de fusul orar internaţional), japonezii au atacat insula Wake, un atol lipsit de resurse naturale, de surse de hrană şi de apă. Primul lor atac a fost respins eroic de către apărătorii americani ai insulei, însă al doilea atac, mai puternic, de pe 11 decembrie, nu a mai putut fi respins, iar insula a fost nimicită pe 23 decembrie, între timp insulele Gilbert şi Guam căzând şi ele. La câteva ore după Pearl Harbor, Hong Kongul, colonie a Coroanei Britanice, a fost invadat de către Divizia a 38-a japoneză. Forţaţi să se retragă pe insula Hong Kong, pe 17 decembrie, cei 15.000 de apărători australieni, indieni, canadieni şi britanici au rezistat până la Crăciun.

Pe 8 decembrie, forţele japoneze au violat neutralitatea Thailandei şi au ocupat Bangkokul, înainte de a folosi această ţară ca bază de atac pentru asaltul asupra Birmaniei, în cea de-a doua fază. Armata XXV japoneză, cuprinzând trei divizii şi un grup de tancuri aflate sub conducerea generalului-locotenent Tomoyuki Yamashita, a debarcat, la rândul ei, pe 8 decembrie în capătul nordic al peninsulei Malacca şi pe istmul era, din sudul Thailandei. Ţinta lui Yamashita nu era alta decât insula fortăreaţă Singapore, cunoscută sub numele de Gibraltarul Orientului. Aproape de două ori mai mare decât insula Wight, Singapore era un punct important al Marinei Regale ca principal şantier naval, principală cazarmă şi centru de comunicaţii şi, pentru că, în anii 1920, fuseseră cheltuite mai mult de 60 de milioane de lire sterline pentru fortificarea lui, „cheia din uşa Imperiului Britanic părea că fusese răsucită de două ori, pentru ca unei puteri rivale ca Japonia să-i fie nefolositor chiar şi gândul de a-i forţa intrarea”.40 Acest lucru era, cu siguranţă, adevărat în ceea ce priveşte vecinătăţile dinspre mare, care erau păzite de tunuri navale uriaşe plasate în buncăre adânci, însă acestea erau fixate în ciment şi nu puteau fi – sau cel puţin nu erau – mutate pentru a fi orientate spre partea de

uscat, de unde – aşa cum va deveni limpede curând – urma să vină atacul japonez. Astfel încât, putem spune că francezii nu erau singurii care adoptaseră mentalitatea de tip Linia Maginot.

Gândirea militară convenţională a britanicilor susţinea că Singapore era păzită de un atac din nord cu ajutorul celor aproximativ 800 de kilometri de junglă densă şi că plantaţiile de arbori de cauciuc din centrul peninsulei Malacca erau de netrecut pentru tancuri. „Ei bine" – se pare că i-a spus guvernatorul britanic din Singapore comandantului britanic din Malaysia, generalul-locotenent Arthur Percival – „bănuiesc că-i vei goni pe pitici". 41 Percival avea la dispoziţie, de asemenea, mai multă artilerie şi obuze şi mai multe trupe decât Yamashita, iar, pe 2 decembrie, Forţa Z a amiralului Sir Tom Phillips, cuirasatul HMS *Prince of Wales* şi crucişătorul HMS *Repulse*, însoţite de escorte de distrugătoare, ajunseseră în portul din Singapore. Cu toate că aviaţia reuşise să scufunde nave în Norvegia şi în Creta, acest lucru nu se întâmplase şi cu un cuirasat (*Prince of Wales* era înzestrat cu nu mai puţin de 40 de sisteme antiaeriene automate.) 42 Era adevărat că, în Singapore, RAF-ul dispunea de numai 180 de avioane, unele dintre ele învechite, însă, cel puţin pe hârtie, Percival ar fi trebuit să poată rezista asaltului care urma să vină, cel puţin pentru o perioadă considerabilă de timp. Însă tot ceea ce putea merge rău a şi mers rău. „Înfrângerea" – aşa cum descria situaţia un istoric al campaniei – „a fost un efort de echipă". 43 Japonezii au preluat iniţiativa din momentul în care au debarcat cu vehicule amfibii la Kota Bharu, aproape de capătul nord-vestic al peninsulei Malacca, pe 8 decembrie 1941, şi au început marşul spre sud, iar Percival nu a mai reuşit să ţină pasul cu ei. Nu numai că invadatorii s-au aruncat în războiul de junglă cu elan, ci s-au dovedit a fi, în plus, entuziaşti şi pricepuţi în lupta corp la corp. La începutul războiului, nu existase un motiv special pentru care japonezii să fi excelat în războiul din junglă; conflictul din China nu se dăduse în junglă, iar în Japonia nu există

aşa ceva. Cu toate acestea, japonezii fuseseră antrenaţi să lupte într-un mod cu totul nefamiliar trupelor Commonwealth-ului. „Jungla i-a trădat pe britanici”, consemna un istoric; „jungla se aflase în posesia lor de optzeci de ani, însă ei nu ajunseseră să cunoască niciodată posibilităţile pe care le oferă aceasta”.44 Întrucât jungla împiedica mişcarea şi vizibilitatea laterală de-a lungul unui front apărat, unităţile din linia întâi erau mai uşor de înlăturat, ceea ce, prin urmare, favoriza ofensiva în dauna defensivei. De cele mai multe ori, aproape fără să-şi dea seama, unităţile Commonwealth-ului erau localizate şi înconjurate. După cum s-a dovedit, tancurile – şi Percival dispunea de foarte puţine – puteau să străbată totuşi jungla şi plantaţiile de arbori de cauciuc, iar britanicii s-au trezit în situaţia unei îngrozitoare crize de armament antitanc.45 La numai şase săptămâni de la debarcare, japonezii aveau în raza lor vizuală insula Singapore.

Uriaşul număr de avioane japoneze, operând la început din sudul Indochinei, iar apoi de pe aerodromurile capturate din nordul Malaysiei, au câştigat atât de importanta superioritate aeriană. Rapoartele spionajului britanic s-au dovedit a fi inexacte, iar cele două divizii indiene, una australiană şi unităţile britanice au fost conduse în mod ineficient. „Aranjamentele defensive se aflau cu totul în mâna britanicilor, însă erau afectate de o serie de contradicţii şi de complicaţii care, dacă n-ar fi fost implicaţiile lor tragice, puteau fi considerate mult prea artificiale chiar şi pentru un decor de operetă”.46 La o examinare atentă realizată mai târziu, în acelaşi an, de către Ministerul de Război, a cauzelor eşecului şi în evaluările istorice ulterioare, s-a ajuns la concluzia că Singapore a căzut din cauza faptului că liderii Commonwealth-ului îşi subestimaseră inamicul, dăduseră dovadă de o conducere lipsită de vlagă, îşi antrenaseră prost trupele, despărţiseră diviziile în luptă, folosiseră parţial întăririle, aveau o structură de comandă divizată, trădaseră lipsă de viziune strategică, aveau importante angajamente în Mediterana şi în Atlantic şi avuseseră la

dispoziţie o acoperire aeriană insuficientă. Aceasta din urmă fusese cauza care, pentru Marina Regală, va conduce la cel mai mare dezastru maritim din timpul războiului, când atât cuirasatul de 35.000 de tone HMS *Prince of Wales*, cât şi cel de 26.500 de tone HMS *Repulse* au fost scufundate în ziua de miercuri, 10 decembrie 1941, cu un bilanţ de 840 de morţi.

Navigând spre sud, de-a lungul coastei malaysiene în Marea Chinei de Sud, fără acoperire sau chiar recunoaştere aeriană, Forţa Z a fost supusă unui atac lansat de 88 de avioane japoneze din sudul Indochinei. La mai puţin de două ore după, singurele două cuirasate aliate active rămase în Pacific se aflau pe fundul mării. „*Prince of Wales* abia dacă se mai zăreşte printre fum şi flăcări" – îşi amintea un supravieţuitor – „pot vedea un avion lansând o torpilă… Explodează la prora. Câteva secunde după aceea, o alta explodează în mijlocul navei şi la pupa". 47 În memoriile sale, Churchill îşi descrie reacţia când Primul Lord al Amiralităţii, amiralul Sir Dudley Pound, îi comunicase ştirea prin telefon:

Niciodată, pe parcursul războiului, nu am avut parte de un şoc mai direct. Cititorul acestor pagini îşi va da seama cât de multe eforturi, speranţe şi planuri se scufundaseră odată cu aceste două nave. Pe măsură ce mă răsuceam în pat pe o parte şi pe alta, toată groaza acestei ştiri m-a copleşit. În afară de supravieţuitorii atacului de la Pearl Harbor, care se grăbeau să se întoarcă în California, nu mai existau alte nave britanice sau americane de o asemenea anvergură în Oceanul Indian sau în Pacific. Japonia domina peste această uriaşă întindere de ape, iar noi eram slabi şi lipsiţi de apărare.48

Prăbuşirea moralului printre apărătorii de pe uscat căpătase şi ea proporţii zguduitoare. Pe parcursul lunii ianuarie, forţele Commonwealth-ului s-au retras tot mai mult, în vreme ce Linia Johore, aflată la 40 de kilometri de Singapore a fost străpunsă pe data de 15. Strâmtorile din Johore aveau o lăţime de doar puţin peste un kilometru, iar coasta de nord a insulei Singapore era slab apărată. Pe 31

ianuarie, depăşite şi epuizate, trupele Commonwealth-ului care mai rămăseseră pe continent au trecut pe insulă şi au distrus cât de multe legături de trecere au putut. Faptul că nu fuseseră făcute niciun fel de pregătiri în cazul unui asediu al insulei înseşi este un alt semn al slabei pregătiri britanice.

Fără să facă vreo pauză, în seara de 8 februarie, japonezii au atacat nordul insulei în barje blindate – ceea ce demonstrează, încă o dată, excelenta planificare a Statului-Major japonez –, au reconstruit digul şi au trimis pe el tancurile. Contraatacurile au fost contracarate prin asalturile avioanelor japoneze în picaj. Trupele Diviziei a 8-a australiene au fost acuzate că au dezertat în masă, că s-au îmbătat şi s-au dedat la acte de jaf, înainte de a se întoarce în port pentru a găsi bărci cu ajutorul cărora să scape. „Au existat exemple individuale de laşitate” – concluzionează un studiu de autoritate – „însă, în bună măsură, toate acestea sunt calomnii”. 49 Era o calomnie repetată de un mare număr de ofiţeri britanici, în ciuda faptului că jumătate dintre pierderile totale ale japonezilor se produseseră în campania împotriva insulei Singapore din ultima săptămână, când australienii asiguraseră cea mai mare parte a rezistenţei. Jurnalul oficial de război al Diviziei a 8-a australiene a Companiei Provost foloseşte, într-adevăr, cuvântul „panică” pentru a descrie confuzia din 9 februarie şi pe acela de „soldaţi rătăciţi”, două zile mai târziu, „ursuz” pe data de 12, trupe „care sunt reticente să se întoarcă pe linia frontului” pe data de 13, „se inventează toate scuzele imaginabile pentru a evita întoarcerea pe front” pe 14, iar pe 15 – „Prăbuşirea moralului. O mulţime de oameni se ascund pentru a preveni şi a evita întoarcerea pe linia frontului”, cu toate că acest lucru era adevărat şi pentru soldaţii britanici şi pentru cei indieni.50 „În unele unităţi, trupele nu au dat dovadă de spiritul de luptă care era de aşteptat de la supuşii Imperiului Britanic” se poate citi în nota însoţitoare a lui Percival, ataşată Ordinului de zi din 11 februarie. „Va fi o ruşine de neşters dacă suntem înfrânţi de o armată de

gangsteri deştepţi, mult mai proastă decât a noastră”.51 Japonezii nu erau gangsteri pentru că foloseau mijloace de transport convenţionale de mici dimensiuni, pentru că atacau fără sprijinul unei artilerii de mari dimensiuni şi pentru că înaintau cât de departe şi de repede puteau, însă erau deştepţi. Învăţaseră principala lecţie a războiului de până atunci, anume că tactica Blitzkrieg şi îndrăzneala dădeau roade. Între timp, pe 10 februarie, Churchill îi telegrafia lui Wavell, care fusese numit comandant suprem al tuturor forţelor aliate din regiune, pentru a-i spune că, din moment ce garnizoana din Singapore dispunea de mai mulţi soldaţi decât japonezii:

Într-o bătălie bine condusă, ar trebui să-i distrugă. În această etapă a luptei, nu trebuie să ne gândim la salvarea trupelor sau la cruţarea populaţiei. Lupta trebuie să fie dusă până în pânzele albe, cu orice preţ. Divizia a 18-a are şansa să-şi facă un nume în istorie. Comandanţii şi ofiţerii superiori ar trebui să moară împreună cu trupele lor. În joc este onoarea Imperiului Britanic şi a armatei britanice. Mă bazez pe dumneavoastră că nu veţi arăta niciun fel de îngăduinţă faţă de orice slăbiciune.

De vreme ce ruşii luptă aşa cum o fac, iar americanii sunt atât de încăpăţânaţi la Luzon [în Filipine], întreaga reputaţie a ţării şi a neamului nostru este implicată. Este de dorit ca fiecare unitate să fie condusă spre o confruntare directă cu inamicul şi să ducă lupta până la capăt.52

Onoarea neamului era un lucru, dar faptele de la faţa locului, din Singapore, cu totul altceva, însă, este evident faptul că Hitler nu a fost singurul conducător al unei mari puteri care să emită ordine de felul „Luptă sau mori” în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, cu toate că acesta a fost unul dintre cele mai dure ordine date de Churchill.

În mod tragic, aproape până la capitulare, un mare număr de întăriri au continuat să fie debarcate în portul din Singapore, mergând direct în captivitate, în loc să fie detaşate acolo unde era nevoie disperată de ele: pentru a

apăra India, Birmania şi Australia. O bună parte dintre proviziile şi echipamentul lor au fost, de asemenea, capturate înainte de a putea fi distruse.53 Din cei 130.000 de oameni care s-au predat pe data de 15 februarie făceau parte numeroşi recruţi din zonă şi refugiaţi din nord, care pierduseră voinţa de a mai lupta. Între timp, malaysienii au reuşit să încheie rapid o pace cu japonezii, care le-au promis independenţa şi libertatea în cadrul Marii Sfere de Prosperitate Comună din Asia de Est. Cu toate acestea, nu va trece mult până ce poliţia militară japoneză, faimoasa Kempeitai, va începe executarea chinezilor malaysieni în care considerau că nu te poţi încredere. Un indiciu pentru cât de dezamăgiţi erau indienii de britanici este dat de faptul că, din cei 55.000 de indieni luaţi prizonieri de către japonezi în Singapore, 40.000 s-au oferit voluntari pentru a lupta în rândurile Armatei Naţionale a Indiei, o forţă armată pro-japoneză comandată de Subhas Chandra Bose.54

„Această retragere pare de domeniul fantasticului", scria comandantul trupelor australiene, generalul Gordon Bennett, aflat în drumul de întoarcere spre Singapore. „Imaginaţi-vă 885 de kilometri în 55 de zile, urmăriţi de o armată japoneză pe biciclete furate, fără artilerie. Era un război al patrulelor. Tot ceea ce se întâmpla era că ei patrulau dincolo de capacitatea noastră de a rezista şi ocupau drumul din spatele nostru. Crezând că ni se tăiase calea, ne-am retras… Niciodată nu m-am mai simţit atât de trist şi de supărat. Nu am cuvinte". 55 Pe parcursul întregii campanii, japonezii au suferit numai 9 824 de pierderi de vieţi omeneşti. O fotografie cu Percival şi cu alţi ofiţeri superiori britanici în pantaloni scurţi şi cu şosetele lor lungi, cu caschete turtite de tinichea şi cu mânecile suflecate, mergând în urma a doi ofiţeri japonezi pentru a se preda lui Yamashita, un britanic purtând pe umăr un baston de care atârna un steag alb, iar un altul cu un steag britanic mototolit a făcut înconjurul lumii. Şi, într-adevăr, întreaga defensivă fusese la fel de mototolită. Percival fusese păcălit de Yamashita, care nu mai avusese

provizii şi ar fi putut ceda în faţa unui contraatac hotărât, dat de forţe de două ori mai mari decât ale sale, însă demoralizarea era atât de mare, încât aşa ceva nu s-ar fi întâmplat niciodată. (Dacă ar fi ştiut, însă, ce soartă îi aşteaptă, cu siguranţă ar fi încercat.) Britanicii nu au fost singurii care nu se ridicaseră la înălţime. „Bennett şi [generalul de brigadă D.S.] Maxwell erau, fără îndoială, nişte rataţi", consemnează un istoric australian. „Cu toate că Australia şi celelalte dominioane au fost esenţiale pentru conducerea militară britanică în cele două războaie mondiale, acestea nu dispuneau, totuşi, de niciun mecanism pentru a genera un tip evident mai bun de comandant superior". 56

Percival suferise în această campanie pierderi de numai 7.500 de oameni, însă atunci când s-a predat forţei militare mult mai mici conduse de Yamashita, el a pierdut şi respectul japonezilor, care-i socoteau soldaţii laşi, pentru că renunţaseră la luptă atât de uşor. Probabil că aceştia ar fi fost la fel de rău trataţi dacă ar fi rezistat mai mult, însă vieţile a un milion de civili erau în primejdie pe insulă, mai ales pentru că resursele de apă se aflau în pericol după ce japonezii puseseră mâna pe rezervoare. O campanie, pe care Statul-Major General japonez începuse să o planifice abia din ianuarie 1941, făcuse una cu pământul o insulă-fortăreaţă care fusese pregătită de decenii şi cu costuri imense tocmai ca să reziste atacului şi asediului. Statul-Major german estimase că, pentru ocuparea oraşului Singapore, va fi nevoie de cinci divizii şi jumătate şi de 18 luni; Yamashita reuşise, însă, să obţină acest lucru cu doar două divizii, în mai puţin de două luni. La Londra, pe 10 februarie, acceptând posibilitatea înfrângerii în Singapore, Churchill declara în faţa Cabinetului de Război că Marea Britanie „va trece prin momente grele, va suferi lovituri zguduitore, însă nu va fi distrusă. Fără mâhnire şi descurajare… Reduceţi raţiile cât puteţi de mult. Folosiţi rezervele de alimente. Acasă, armata trebuie să-şi adune puterile". 57 Cu toate acestea, Singapore nu va deveni un al doilea Leningrad.

Dintr-un pitic oriental, crăcănat şi miop, aşa cum îl vedeau vesticii, soldatul japonez se transformase deodată într-un superman invincibil şi curajos. Cu siguranţă, niciunul dintre cele două stereotipuri rasiale nu era adevărat, însă evenimentele din Filipine, Malaysia şi din alte părţi nu au făcut nimic pentru a dărâma mitul, cu toate că puternica forţă militară a generalului

Douglas MacArthur, de 130.000 de oameni, a luptat în Filipine mult mai bine şi pentru un timp mult mai îndelungat decât o făcuse cea a lui Percival. Puterile coloniale – America, Marea Britanie, Olanda, Portugalia şi Australia – erau îngrozitor de subechipate pentru a duce un război modern împotriva unei mari puteri industriale vecine precum Japonia, care avea deja la activ zece ani de experienţă de luptă. Conduse timp de ani de zile numai pe baza prestigiului, cu un angajament militar minim, cu bugete mici şi cu un pic de fanfaronadă, teritoriile coloniale din Asia de Sud-Est sufereau şi din cauza unei proaste infrastructuri, a unor lungi linii de comunicaţie cu centrele metropolitane, din cauza multitudinii de plaje uşor de invadat şi a mişcărilor de independenţă ale naţionaliştilor locali. Iar o naţiune militaristă extrem de agresivă, cu o populaţie de 73 de milioane de locuitori, care dispunea de baze în Formosa (actualul Taiwan) şi în Indochina, era dornică să smulgă puterea din mâinile lor. Cu toate acestea, diferitele zone ale noului Imperiu Japonez aveau foarte puţine lucruri în comun unele cu altele, aşa cum se va vedea, cu sublimă ironie, în noiembrie 1943, când generalul Tojo va prezida la Tokyo o conferinţă a prim-miniştrilor tuturor guvernelor marionetă din Marea Sferă de Prosperitate Comună din Asia de Est. Liderii acestor guverne se întreceau care mai de care în a lăuda eliberarea pe care Japonia o promisese ţărilor lor de sub jugul imperialiştilor occidentali, însă cum nu aveau decât o singură limbă în comun, au fost nevoiţi să ţină conferinţa în engleză.58

Douglas MacArthur, lider charismatic şi fost şef al Statului-Major american, avea la dispoziţie, pe 8

decembrie, numai 90 de avioane de luptă, 35 de bombardiere Fortăreţe Zburătoare B-17 şi 100 de tancuri pentru a apăra Filipine, iar armata sa, cu toate că era mare pe hârtie, era compusă mai ales din filipinezi slab antrenaţi şi prost echipaţi, dintre care unii îşi vor pierde urma în *barrios* (satele) lor de îndată ce japonezii au început invazia.59 Încercând să-şi urmeze strategia iniţială de a întâmpina forţa invadatoare pe plajele de la nord de Luzon şi din golful Lingayen, MacArthur a fost blocat de un bombardament de succes asupra bazei aeriene Clark din nordul oraşului Manila. Cu toate că ştirile despre Pearl Harbor ajunseseră la Clark pe 8 decembrie, la ora 2.30, că alte baze din Filipine fuseseră atacate şi că şeful USAAF, generalul H.H. „Norocosul" Arnold, îl avertizase prin telefon pe generalul-maior Lewis H. Brereton, comandantul Forţelor Aeriene americane din Extremul Orient, avioanele americane staţionau la sol încă neprotejate la ora 12.15, când 108 bombardiere japoneze cu două motoare şi 34 de avioane de luptă au ajuns acolo, venind din Formosa. În momentul în care japonezii au lovit, piloţii americani stăteau la rând la popotă, ca să-şi ia prânzul. Nu mai puţin de 18 bombardiere B-17 au fost distruse, precum şi 56 de avioane de luptă şi alte tipuri de avioane, faţă de cele numai 7 avioane câte au pierdut japonezii.60 Confuzia care domnea între departamentele de la cartierul general a fost făcută răspunzătoare de dezastru, însă, oricare ar fi fost cauza, în cea de-a opta zi a campaniei, MacArthur mai avea numai 50 de avioane şi pierduse, astfel, superioritatea aeriană, un motiv recurent în explicarea înfrângerilor în cel de-al Doilea Război Mondial. Cu toate acestea, cei 22 400 de soldaţi care făceau parte din trupele americane regulate şi mulţi filipinezi de rând au opus o rezistenţă îndârjită, mai ales odată ce MacArthur a acceptat, pe 23 decembrie, faptul că nu mai putea apăra Manila şi s-a retras în junglele, munţii şi în mlaştinile din peninsula Bataan şi, în cele din urmă, în insula Corregidor, fortificată în secolul al XVII-lea şi care domina intrarea în golful Manila. Acolo, el se va înfrunta

cu o forţă japoneză de aproximativ 200.000 de oameni.

Fiind lipsit de acoperire aeriană suficientă, amiralul Thomas C. Hart a retras, în consecinţă, Flota din Asia a Statelor Unite în Marea Java, unde s-a alăturat puternicelor unităţi ale Aliaţilor. Planul american iniţial fusese ca MacArthur să încerce să păstreze Filipine îndeajuns de mult timp până ce trupele aveau să fie despresurate de către Flota Americană din Pacific. De vreme ce divizia de cuirasate a acestei forţe fusese decimată la Pearl Harbor, planul era mort din faşă, însă nicio alternativă nu se arăta a fi mai bună. Folosindu-se de bazele aeriene ocupate, japonezii şi-au întărit forţa de invazie care debarcase pe 10 şi 22 decembrie. Fiind, în curând, depăşiţi ca număr, cu un raport de patru la unu, şi fiind acum cu totul blocaţi în Bataan şi Corregidor de către marina japoneză, preşedintele Roosevelt i-a ordonat personal lui MacArthur să părăsească Filipinele, ceea ce acesta a reuşit să facă în ultima clipă – la un moment dat, vedeta sa torpiloare intrase „în umbra unui cuirasat japonez" –, pe 11 martie.61 „Am scos-o la capăt" – a spus el ajungând în Australia – „şi mă voi întoarce". În urma capitulării Bataanului pe 9 aprilie, învingătorii japonezi i-au dus pe cei 78.000 de membri înfometaţi ai forţelor armate americane şi filipineze în faimosul „Marş al Morţii", de peste 100 de kilometri, spre închisoare. Cei 2000 de oameni care ajunseseră în Corregidor au reuşit să reziste cumva timp de încă 27 de zile, cu toate că numai cartierul general şi spitalul, localizate în peşteri, vor rezista celor 53 de raiduri aeriene ce se vor abate asupra lor. „Ultimul regiment activ de cavalerie al armatei Statelor Unite îşi va măcelări caii pentru a hrăni o garnizoană flămândă, punând astfel capăt erei cavaleriei nu printr-o salvă de tun, ci printr-un clopoţel de chemare la masă". 62 Cum malaria se răspândea, iar proviziile de apă se terminau în trei zile, garnizoana s-a predat, în cele din urmă, pe 6 mai. Apărarea Filipinelor fusese o epopee americană, ale cărei costuri se ridicaseră la 2000 de soldaţi americani omorâţi şi răniţi şi la 11.500 de oameni capturaţi, faţă de cele

4.000 de victime ale japonezilor. Brutalitatea japonezilor faţă de filipinezii care, spre deosebire de celelalte popoare, dăduseră dovadă de loialitate faţă de stăpânii lor coloniali, a fost oribilă. „Utilizarea prizonierilor militari şi civili pentru antrenamentul cu baioneta şi pentru alte cruzimi de acelaşi fel” – scria un istoric – „le-a oferit popoarelor din sud-estul Asiei ocazia de a învăţa o lecţie amară despre noul înţeles al *Bushido*, codul războinicului japonez”. 63

De vreme ce Malaysia şi Filipine erau acum închise ca baze pentru un contraatac aliat, japonezii puteau începe cea de-a doua fază a strategiei lor. Insula Sumatra şi insula Borneo, bogată în surse de petrol, au fost ocupate la mijlocul lunii februarie, iar Timorul a căzut până la sfârşitul lunii. Java a fost apărată de o mare flotilă aliată, sub comanda generală a amiralului olandez Karel Doorman, aflat pe puntea navei sale amiral RNNS *De Ruyter*. Forţa sa maritimă era compusă din cinci crucişătoare şi zece distrugătoare, care nu mai operaseră până atunci împreună şi nu aveau nicio concepţie tactică sau vreun sistem de comunicaţie comun, însă va ataca, cu toate acestea, forţa maritimă mai rapidă, mai mare şi mai modernă, compusă din patru crucişătoare şi 13 distrugătoare, a contraamiralului Takeo Takagi.64 În timpul bătăliei de şapte ore de pe Marea Java, din după-amiaza şi seara zilei de 27 februarie – cea mai mare bătălie navală de suprafaţă de la cea din Jutlanda, din 1916 – şi apoi în luptele ulterioare care au continuat pe parcursul următoarelor două zile, Aliaţii au suferit o înfrângere totală, toate crucişătoarele lor fiind scufundate, debarcarea inamicului fiind amânată doar cu o zi. Aceasta urma să fie ultima victorie navală semnificativă a japonezilor în cel de-al Doilea Război Mondial, însă, cum pe moment nimeni nu avea cum să ştie acest lucru, olandezii, britanicii, americanii şi australienii de pe Java se vor preda pe data de 8 martie, în aceeaşi zi în care japonezii vor debarca în nord-estul coastei Noii Guinee, iar Rangoon şi Birmania vor cădea. Cu două zile mai devreme, Batavia, capitala Indiilor de Est Olandeze (Indonezia de

azi), căzuse fără să opună prea multă rezistenţă şi aproape 100.000 de olandezi au fost duşi într-o captivitate nemiloasă.65 Victoriile ulterioare ale japonezilor, din Insulele Amiralităţii şi din insulele din nord ale arhipelagului Solomon, şi capturarea superbei baze navale Rabaul din Arhipelagul Bismarck, pe 23 ianuarie 1942, au oferit Japoniei şansa de a-şi consolida Perimetrul Defensiv Sudic şi posibilitatea de a ameninţa chiar Australia.

Imperativul strategic care a condus la neînţelegeri serioase între Londra şi Canberra poate fi rezumat prin butada antebelică a prim-ministrului australian, Sir Robert Menzies, care subliniase faptul că: „Ceea ce Marea Britanie numeşte Orientul îndepărtat pentru noi este nordul apropiat". Cu toate că nici măcar un singur politician australian nu se pronunţase împotriva declaraţiei de război adresate Germaniei, din septembrie 1939, un număr tot mai mare dintre ei începuseră să fie iritaţi de ceea părea a fi o stabilire a priorităţilor, de către Marea Britanie, în favoarea ei înseşi şi în defavoarea Australiei. Noua Zeelandă care, spre deosebire de Australia, nu a fost atacată de Japonia, avea, cu toate acestea, un nivel de înrolare mai mare decât orice altă ţară aliată, cu excepţia Rusiei şi a Marii Britanii.

Japonezii, care luptaseră împotriva Chinei încă din 1937, planificau de patru ani invadarea Birmaniei, care a fost dusă la îndeplinire cu aceeaşi viteză şi hotărâre. Ca trambulină pentru o posibilă invazie a Indiei, ca mijloc pentru a ţine departe de Malaysia aviaţia cu rază lungă de acţiune a inamicului şi, mai ales, pentru a închide Drumul Birmaniei folosit de Aliaţi ca rută terestră spre China – şi tăind, în acest fel, în cele din urmă, comunicaţiile terestre ale generalissimului chinez Chiang Kaishek cu lumea –, cucerirea Birmaniei reprezenta un obiectiv militar strategic pentru planificatorii Statului-Major de la Tokyo. Parte a Imperiului Britanic încă de pe vremea în care tatăl lui Winston Churchill, lordul Randolph, o anexase în 1886, pe când ocupa postul de secretar de stat pentru India, Birmania era, de asemenea, bogată în petrol şi în

minereuri şi ar fi fost o importantă escală pentru Aliaţi, în încercarea de a lansa un contraatac.

Un detaşament de două divizii, din cadrul Armatei XV a generalului-locotenent Shojiro Iida a debarcat pe 11 decembrie 1941 în punctul cel mai sudic al Birmaniei, capul Victoria, şi a avansat spre nord. Japonezii aveau să mai aducă două divizii, precum şi tancuri, artilerie antiaeriană şi unităţi aeriene, abia după ce vor reuşi să obţină victoriile din Malaysia şi Filipine, reuşind să înfrângă, în acest fel, Divizia a 17-a Indiană (Pisica Neagră), a generalului-locotenent Thomas Hutton, unele unităţi britanice şi Forţa Defensivă Birmaneză locală. Japonezii erau sprijiniţi de către naţionaliştii birmanezi, aflaţi sub comanda lui U Aung San (tatăl lui Aung San Suu Kyi), care sabotase liniile de comunicaţie britanice gândindu-se, în mod naiv şi inutil, că, în acest fel, Birmania va reuşi să obţină din partea celor de la Tokyo o independenţă veritabilă. Până la sfârşitul lunii ianuarie 1942, Iida alungase forţele lui Hutton din Tavoy şi Moulmein, iar, între 18 şi 23 februarie, îl înfrângea definitiv în bătălia de pe râul Sittang, unde Hutton îşi va pierde tot echipamentul greu. Ca şi în Malaysia, britanicii au avut tendinţa de a se concentra asupra apărării drumurilor şi a zonelor libere şi, prin urmare, au fost, în repetate rânduri, luaţi prin învăluire de către japonezi.

În timpul bătăliei de pe râul Sittang, Hutton a fost înlocuit de generalul Sir Harold Alexander, generalul-maior William Slim fiind unul dintre comandanţii corpurilor sale de armată. (Acest lucru se întâmpla cu şase luni înainte de numirea lui Alexander la comanda forţelor din Orientul Mijlociu.) Provenit dintr-o familie modestă, Slim luptase la Gallipoli, fusese rănit în lupta cu soldaţii nepalezi, câştigase Crucea Militară şi fusese, apoi, iarăşi rănit în Mesopotamia, terminând Marele Război cu gradul de maior în armata indiană. Ca soldat pursânge, el nu avea nimic din vanitatea şi din orgoliul unor comandanţi precum MacArthur, Montgomery şi Patton, dar, cu toate acestea, din punct de vedere tactic şi strategic, era cu siguranţă

egalul lor. Relieful birmanez era alcătuit din munţi, câmpii, jungle, ape de coastă şi râuri; Slim a dat dovadă de cele mai deosebite calităţi de general în bătăliile purtate pe toate aceste forme de relief. Împreună cu Alexander, a coordonat lunga retragere spre nord afară din Birmania. Pe 6 martie, a fost luată dificila decizie de a abandona Rangoon, de unde japonezii vor captura, două zile mai târziu, 100.000 de tone de provizii. La mijlocul lui martie, Armatele şi VI chineze au intrat în Birmania pentru a acoperi retragerea britanicilor şi a încerca să apere Drumul Birmaniei. Şeful de stat-major al lui Chiang Kai-shek, calculatul, dar respingătorul şi anglofobul general Joseph Stilwell, poreclit „Joe Morocănosul”, a luptat în bătălia de la Yenangyaung, între 10 şi 19 aprilie, dar nu a reuşit să înainteze în mod semnificativ, iar curând după aceea japonezii au pătruns în platoul Shan, forţându-i pe chinezi să fugă spre nord. Dintre cei 95.000 de chinezi, numai o singură divizie a reuşit să scape intactă.66 Mandalay a căzut pe 1 mai, în acelaşi timp cu Lashio, punctul terminus sudic al Drumului Birmaniei.

Dintre cei 42.000 de soldaţi britanici, indieni şi birmanezi implicaţi în campanie, nu mai puţin de 29.000 erau socotiţi deja la pierderi spre sfârşitul lui mai. Cu toate acestea, Alexander şi Slim au reuşit să ducă 13.000 de oameni înapoi la Imphal, în provincia Assam din India, după o retragere din Sittang lungă de aproape 1.000 de kilometri – cea mai lungă din istoria britanică. „Semănau cu sperietorile de ciori”, avea să spună Slim despre oamenii săi. „Dar arătau şi ca nişte soldaţi”. Îşi aducea aminte şi de o altă scenă sfâşietoare, cu un copil de patru ani din Imphal care încerca să-şi hrănească cu lingura mama moartă dintr-o conservă de lapte condensat.

Fusese o memorabilă serie de acţiuni de ariergardă şi de evadări din încercuire de ultim moment, însă patru cincimi din teritoriul Birmaniei căzuseră în mâinile japonezilor, ale căror pierderi se ridicau la numai 4 597 de oameni. Căderea Birmaniei a condus la o izolare şi mai mare a Chinei, care mai putea primi acum provizii numai

cu ajutorul piloţilor USAAF, care vor întreprinde majoritatea zborurilor de 885 de kilometri la o altitudine de aproape 5.000 de metri, peste lanţul muntos himalayan, către provincia Yunnan, poreclită „Cocoaşa”. A fost o misiune chinuitoare, cunoscută şi sub numele de „Cărarea de Aluminiu” din cauza avioanelor care se prăbuşiseră de-a lungul drumului. Cu toate acestea, până în 1945, pe această rută fuseseră livrate nu mai puţin de 650.000 de tone de provizii.

Serviciul în Birmania – credea George MacDonald Fraser, care luptase în cadrul Diviziei a 17-a Indiană (Pisica Neagră), în timpul asediului de la Meiktila şi în bătălia de la Pyawbwe –, cu unica excepţie a Comandamentului de Bombardiere, „era considerat, în general, a fi lozul cel mai prost pe care-l puteai trage la loteria serviciului activ”.67 Şi asta nu numai din cauza inamicului; erau, de asemenea, miriapozii otrăvitori de aproape 40 de centimetri, malaria, păianjenii de mărimea farfuriilor, tifosul, inflamaţiile de la încheieturi şi glezne, dizenteria şi lipitorile cu care trebuia să te lupţi. Şi, desigur, vremea; campania din Birmania din 1941 – 1942 se va încheia numai odată cu dezlănţuirea musonului din mai. Fraser descria musonul birmanez în memoriile sale de război, *Quartered Safe*:

Îşi fac întâi apariţia gigantici picuri de ploaie care devin tot mai grei şi mai grei, iar apoi Dumnezeu deschide stăvilarele şi jeturile a milioane de furtunuri de înaltă presiune sunt aţintite direct spre pământ, iar potopul se dezlănţuie cu un muget asurzitor… după care pământul este acoperit ca de o peliculă de apă ce pare ciuruită de alice mari. Fără să-ţi dai seama, descoperi că eşti ud leoarcă şi că te afli plutind, că focul s-a stins, nivelul infuziei de ceai din ceainic creşte vizibil şi întreaga privelişte postdiluviană este un talmeş-balmeş de oameni care înjură, încercând să-şi recupereze armele şi echipamentul din pâraiele de apă care li se scurg sub picioare.68

La fel cum ruşii fuseseră salvaţi de vremea de lângă

Moscova, în toamna anului 1941, tot aşa şi britanicii au scăpat datorită vremii de la graniţa indiano-birmană, în primăvara următoare.

„În acest moment, lumea este un loc oribil”, îi scria Clementine Churchill soţului ei, pe 19 decembrie 1941. „Europa este călcată în picioare de căpcăunii nazişti, iar Extremul Orient – de galbenii păduchi japonezi”. 69 Dacă trecem cu vederea terminologia tipică generaţiei ei, rămâne, totuşi, adevărul că germanii şi japonezii păreau a fi pe val. Japonezii ocupaseră o uriaşă zonă, de aproximativ 52 de milioane de kilometri pătraţi. În şase luni, Japonia dobândise 70% din rezervele de staniu ale lumii şi aproape toate rezervele de cauciuc natural, forţându-i astfel pe americani să elaboreze o formulă de cauciuc sintetic pentru anvelopele maşinilor lor.70 Cucerirea le oferise japonezilor o mai mare producţie anuală de petrol din Indiile de Est Olandeze (7, 9 milioane de tone) decât cea a Californiei şi a Iranului la un loc; ei vor lua, de asemenea, 1, 4 milioane de tone de cărbune pe an din Sumatra şi Borneo; 1, 1 milioane de uncii troy (o uncie troy având 31, 1 grame) de aur din Filipine – mai mult decât din Alaska sau din oricare alt stat american, în afară de California –, precum şi mangan, crom şi fier, estimate la jumătate de milion de tone; staniu din Thailanda şi petrol, argint, plumb, nichel şi cupru din Birmania, toate aceste minereuri începând să fie exploatate fără întârziere şi folosind munca sclavilor pentru extracţia lor. Lucru mai puţin tangibil, însă tot atât de important: moralul japonez era pe culme. De la Pearl Harbor, triumfurile lor militare fuseseră, folosind cuvintele unui biograf al lui MacArthur, „la fel de spectaculoase ca oricare altele din istoria războaielor omenirii”.71 Însă, dacă japonezii credeau – aşa cum o făceau unii dintre planificatorii statului lor major – că dacă era oricum de aşteptat ca Statele Unite să acorde Filipinelor independenţa în 1946, acestea nu vor depune toate eforturile pentru a le recâştiga între timp, atunci ei interpretaseră la fel de greşit caracterul naţional american precum o făcuse şi Hitler.

Întâlnindu-se la Washington, în decembrie 1941 şi ianuarie 1942, Roosevelt şi Churchill au căzut de acord să rămână fideli politicii „Mai întâi Germania", schiţată de ei în Newfoundland, în luna august a anului precedent. Japoniei i se îngăduia un moment de respiro, însă urma să vină, cu siguranţă, şi rândul ei. Poporului japonez i se va oferi o probă a ceea ce însemna acest lucru când, pe 18 aprilie 1942, 16 bombardiere B-25 au decolat de pe portavionul USS *Hornet* şi au străbătut aproape 1 300 de kilometri pentru a lovi Tokyo, Yokohama, Kobe şi Nagoya, misiune care i-a adus locotenent-colonelului Jimmy Doolittle Medalia de Onoare a Congresului şi promovarea la gradul de general de brigadă. Ce-i drept, dimensiunile distrugerilor, cel puţin în comparaţie cu raidurile de bombardamente de mai târziu, efectuate asupra aceloraşi oraşe, erau neimpresionante, iar doi piloţi americani capturaţi au fost decapitaţi de către japonezi, însă au reprezentat un puternic semn de rău augur pentru ceea ce urma să vină.

Când Statele Unite au intrat în război, acestea aveau cea de-a şaptesprezecea armată ca mărime din lume, numărând 269 023 de soldaţi, mai mică chiar şi decât cea a României. Putea să mobilizeze pe teren, la capacitate maximă şi bine înarmate numai cinci divizii, într-un moment în care Germania dispunea de 180.72 Marea Criză decimase fizic populaţia masculină din America; cu toate că armata accepta aproape pe oricine, dacă avea o înălţime de peste 1, 52 metri, cu o greutate de peste 48 de kilograme, dispunând de 12 sau mai mulţi dinţi în gură şi fără platfus, boli venerice şi hernie, nu mai puţin de 40% dintre cetăţeni nu corespundeau acestor criterii.73 Administraţia Roosevelt începuse procesul de reînarmare în 1940, atât cât i-o permisese Congresul, incluzând în buget 9 miliarde de dolari pentru apărare, în acel an fiscal. Însă, atacul asupra Pearl Harbor dusese la o creştere masivă a tuturor tipurilor de producţie militară, iar rezultatele pe termen lung nu puteau conduce la altceva decât la câştigarea războiului, ţinând cont, mai ales, de

cantitatea de armament trimis în Marea Britanie, Rusia, China şi în alte locuri.

Până la sfârşitul războiului, Statele Unite produseseră 296.000 de avioane în valoare de 44 de miliarde de dolari, 351 de milioane de tone de bombe pentru aviaţie, 88.000 de ambarcaţiuni pentru debarcare, 12, 5 milioane de puşti şi 86 333 de tancuri. Între timp, şantierele navale americane lansaseră la apă 147 de portavioane, 952 de nave de război cu 14 milioane de tone de încărcături transportate şi nu mai puţin de 5 200 de nave comerciale, totalizând 39 de milioane de tone. Numai bugetul total pentru muniţie, între mai 1940 şi iulie 1945, se ridica la 180 de miliarde de dolari, de 20 de ori mai mult decât întregul buget pentru apărare din 1940.74 Atât de mare era angajamentul economic şi financiar al Statelor Unite pentru a obţine victoria, nemaipunându-i la socoteală pe cei 14, 9 milioane de oameni mobilizaţi în armata de uscat, în aviaţie şi în marină! Dacă am simplifica la extrem contribuţiile principalilor membri ai Marii Alianţe, în cel de-al Doilea Război Mondial, am putea spune că Marea Britanie furnizase momentul şi Rusia sângele necesare pentru a înfrânge Axa, însă America a fusese cea pusese la dispoziţie armele.

Partea a II-a

Apogeul

Oamenii vor fi dispuşi să ierte cu mai multă uşurinţă greşelile făcute de un guvern – pe care, în treacăt fie spus, de cele mai multe ori nici nu le observă – decât vreun semn de ezitare sau de lipsă a încrederii în sine… Oricum ai trăi, orice ai face sau ai întreprinde, eşti invariabil expus pericolului de a face greşeli. Prin urmare, ce s-ar întâmpla, de fapt, cu individul şi cu comunitatea, dacă tocmai aceia investiţi cu autoritate ar fi paralizaţi de teama unei posibile greşeli şi ar refuza să ia deciziile pentru care au fost numiţi?

Adolf Hitler, 15 mai 1942 (ed. Trevor-Roper, *Hitler's Table Talk*, p. 483)

Capitolul 7

Eterna ruşine a omenirii

1939 – 1945

Zorii ne-au luat prin surprindere ca şi cum soarele ar fi fost complicele oamenilor în pornirea lor de a ne distruge.

Primo Levi, *Mai este oare acesta un om*?, scris în 19461

Cu toate că a fost dezbătută cu aprindere de către istorici, data exactă la care Hitler i-a dat ordin lui Heinrich Himmler să anihileze poporul evreu din Europa, prin utilizarea la scară industrială a *Vernichtungslager* (lagărele de exterminare) este, fără doar şi poate, irelevantă. Hitler fusese dintotdeauna, aşa cum afirma istoricul Ian Kershaw, „purtătorul de cuvânt suprem şi radical al imperativului ideologic" de a-i anihila pe evrei. O ameninţare lipsită de echivoc fusese lansată încă înainte de izbucnirea războiului, pe 30 ianuarie 1939, când acesta declara în faţa Reichstagului:

De-a lungul vieţii mele, am fost adesea profet şi am fost, de obicei, ridiculizat pentru asta. Astăzi voi fi din nou profet: dacă finanţa evreiască internaţională din interiorul şi din afara Europei va reuşi să arunce încă o dată naţiunile într-un război mondial, rezultatul nu va fi bolşevizarea lumii şi, prin urmare, victoria evreimii, ci anihilarea rasei evreieşti din Europa! 2

Cu siguranţă, Hitler însuşi fusese acela care, prin invadarea Poloniei, aruncase lumea în război, şi nu conspiraţia mitică iudeo-bolşevică, însă acest lucru nu făcea avertismentul lui mai puţin ameninţător. Hitler îşi va repeta ameninţarea cu prilejul altor discursuri publice din timpul războiului şi se va referi mai exact la exterminarea evreilor şi în alte zeci de discursuri private, ţinute în faţa Gauleiterilor şi a Reichskommissarilor. Utilizarea gazului toxic împotriva evreilor fusese chiar menţionată în *Mein Kampf*, unde scrisese că, în Primul Război Mondial, „sacrificiul milioanelor de soldaţi de pe front" nu ar fi fost necesar dacă „12.000 sau 15.000 dintre aceşti corupători evrei ai poporului ar fi fost ţinuţi în gaz toxic".3

Hitler şi Himmler nu au întâmpinat nicio dificultate în a recruta îndeajuns de mulţi antisemiţi care să ducă la îndeplinire munca de exterminare în locul lor. Antisemitismul nu era în niciun caz limitat la Germania, însă era virulent mai ales acolo. Cu toate că stânga organizată a clasei muncitoare nu era în mod special antisemită în Germania bismarckiană şi în cea a Republicii de la Weimar de mai târziu, rădăcinile fenomenului se înfigeau adânc într-o bună parte a restului societăţii germane. Întemeierea Ligii Antisemite, în 1879, şi cariera farsorului şantajist şi cleptoman (şi director de şcoală) Hermann Ahlwardt, care fusese ales în Reichstag în anii 1880, pe o platformă de ură violentă împotriva evreilor din Germania – care nu alcătuiau mai mult de 1% din populaţia ţării –, constituiseră semne alarmante ale acestui fenomen.4 Ceea ce un istoric numea „aclimatizarea antisemitismului11 a început în anii 1880 şi la începutul anilor 1890, perioadă în care scriitori precum Julius Langbehn scriau despre evrei folosind termeni ca „otravă”, „ciumă” şi „paraziţi”. Văduva lui Richard Wagner, Cosima, care a trăit până în 1930, a strâns la Bayreuth un grup de antisemiţi, iar scrierile britanicului Houston Stewart Chamberlain, de la cumpăna dintre secole, au contribuit şi ele la conceptul de istorie a Germaniei în termeni de luptă între arieni şi evrei. La drept vorbind, este surprinzător faptul că fusese nevoie de o întreagă jumătate de secol de propagandă virulentă şi ură înainte ca Hitler să încorporeze violenţa împotriva evreilor într-o platformă politică.

Mediul în care trăise tânărul Hitler la Viena, precum şi broşurile politice pe care le citea în timp ce se lupta pentru a câştiga o bucată de pâine ca pictor de ilustrate, par să-l fi atras spre antisemitism. „Hitler cu greu putea să ignore antisemitismul cotidian al unor ziare de genul celor disponibile în sala de lectură a hostelului unde trăia, Căminul Bărbaţilor, şi al broşurilor antisemite ieftine pe care va menţiona ulterior că le citise în acea perioadă”, scrie un expert în domeniu. „Iar entuziasmul său pentru

Wagner, ale cărui opere mergea să le vadă de sute de ori în această perioadă, nu putea decât să-i încurajeze viziunile politice".5 Cu toate acestea, abia după ce Germania a fost învinsă, în 1918, antisemitismul său va deveni criminal. Modul în care Hitler a pus în valoare antisemitismul german – care era comun printre micii întreprinzători, negustori, artizani şi ţărani – a fost abil şi la fel de rău intenţionat.

Cu toate acestea, genocidul *Lebensunwertes Leben* (celor nedemni de existenţă), în Germania nazistă, nu a început cu evreii, ci cu eutanasierea aplicată celor cu handicap mental şi fizic, în total în jur de 212.000 de germani şi 80.000 de persoane de altă naţionalitate. Cei care sufereau de boli mentale au fost ucişi şi în camere de duş modificate, sursa de inspiraţie pentru ceea ce se va petrece, în cele din urmă, la Auschwitz. Este adevărat că în jur de 1.000 de evrei fuseseră ucişi în lagărele de concentrare germane, în cele şase luni ce au urmat pogromurilor evreieşti din timpul *Kristallnacht*, din noaptea de 9 noiembrie 1938, însă, abia după anul 1939, a început să se dezvăluie adevărata amploare a planurilor naziste pentru evreii din Europa. Din fericire, mai mult de jumătate din populaţia evreiască din Germania emigrase deja până atunci, 102 200 de persoane plecând în SUA, 63.500 în Argentina, 52.000 în Marea Britanie, 33 400 în Palestina, 26.000 în Africa de Sud şi 8 600 în Australia.6 În mod tragic, mulţi plecaseră şi în locuri precum Polonia, Franţa şi Olanda, care urmau, în curând, să nu mai ofere nicio siguranţă pe termen lung.

Odată cu începerea războiului, în septembrie 1939, şi, mai ales, după victoria lor asupra Poloniei, germanii au adoptat politica forţării unui uriaş număr de evrei de a trăi în ghetouri, mici zone urbane unde se spera că bolile, malnutriţia şi, în cele din urmă, foametea îi vor anihila. Spre exemplu, peste o treime din populaţia Varşoviei, în jur de 338.000 de oameni, a fost forţată să locuiască într-un ghetou care acoperea numai 2, 5% din suprafaţa oraşului. Pedeapsa pentru părăsirea celor 300 de ghetouri

şi 437 de lagăre de muncă ale Reichului era moartea, iar *Judenrate* (consilii ale bătrânilor evrei) le administrau în numele naziştilor, plecând de la premisa (adesea falsă) că vor îmbunătăţi condiţiile mai mult decât ar fi făcut-o germanii. Până în august 1941, 5.500 de evrei mureau în fiecare lună în ghetoul din Varşovia.7

Un alt ghetou, mai mare – cel condus de regimul de la Vichy în insula Madagascar –, a fost luat în considerare, pentru o scurtă perioadă de timp (în vara anului 1940), de către Hitler, ca o posibilă destinaţie pentru evreii din Europa; tot el se gândise şi la Uganda, deţinută de britanici, pentru a o folosi în acelaşi scop, dar îi venise şi ideea unui uriaş marş al morţii până în Siberia, odată ce războiul din est va fi fost câştigat. Caracterul insalubru al acestor locuri – mai ales frigurile galbene care bântuiau Madagascarul – constituia principala lor atracţie. Când, în februarie 1941, Martin Bormann a luat în discuţie modalităţile efective prin care evreii puteau fi transportaţi în Madagascar, Hitler a sugerat vasul de croazieră al lui Robert Ley „Putere prin Bucurie”, însă mai apoi îşi va exprima îngrijorarea pentru soarta echipajelor germane ce s-ar fi aflat la îndemâna submarinelor aliate, cu toate că, desigur, de soarta pasagerilor nu-i păsa deloc.8 Chiar dacă ar fi reuşit să treacă nevătămat de cordonul Marinei Regale, planul Madagascar, după cum sublinia un istoric, „ar fi fost totuşi un alt fel de genocid”.9

În schimb, la începutul anului 1941, când, în baza Ordinului Special de Acţiune 14 f13, plutoanele de execuţie ale

SS au fost trimise de către Himmler în lagărele de concentrare pentru a omorî evrei şi alte categorii de oameni, locuitori ai Reichului, consideraţi nedemni de viaţă, a fost adoptată o soluţie mult mai directă, care a primit, de la Gestapo, numele de *Sonderbehandlung* (tratament special), pe care acesta îl folosise pentru asasinatele extrajudiciare.10 Această politică a fost aplicată la nivelul întregului continent, în timpul Operaţiunii Barbarossa, când patru SS *Einsatzgruppen*

(grupuri de acţiune) au pornit pe urmele Wehrmachtului în Rusia, pentru a-i lichida pe cei consideraţi „indezirabili”, în primul rând pe evrei, pe comisarii Armatei Roşii şi pe oricine era considerat capabil să devină partizan în spatele liniilor germane. Au fost uciși oameni din toate aceste categorii, proporţional cu numărul lor; împreună, cele patru grupuri de acţiune includeau numai 3.000 de oameni, inclusiv funcţionari, translatori, operatori telex şi radio şi secretare.11 Până la sfârşitul lunii iulie 1941, Himmler înmulţise acest număr de zece ori, brigăzile SS *Kommandostab*, batalioanele de poliţie germane şi unităţile auxiliare baltice şi ucrainene pronaziste, însumând circa 40.000 de oameni, au preluat rolul *Einsatzgruppen*, într-o dezlănţuire ucigaşă ce este responsabilă de aproape un milion de morţi în şase luni, folosindu-se multe şi variate metode.12 Departe de a resimţi vinovăţie sau ruşine în privinţa acestui comportament faţă de oameni nevinovaţi, fotografii ale unor execuţii erau, uneori, postate pe pereţii popotelor SS, putând fi comandate chiar copii.13

În 1964, un fost membru al SS explica modul în Einsatzkommando nr. 8 se ocupase de oribila sa sarcină din Rusia, cu 23 de ani înainte: „La aceste execuţii înfăptuite de plutoanele de execuţie”, declara el în faţa unei curţi regionale germane, se proceda uneori în aşa fel încât victimele să se aşeze de-a lungul şanţurilor, pentru a putea fi împinse apoi mai uşor înăuntru. În cadrul operaţiunilor de mai târziu, victimele erau puse să stea cu faţa în jos în gropi, pentru a fi împuşcate în ceafă.

În timpul execuţiilor din Bialistok, Novgorod şi Baranowice, cadavrele erau mai mult sau mai puţin bine acoperite, cu nisip şi praf de cretă, înainte de a fi adus un nou lot. În timpul ultimelor execuţii, foarte rar se mai făcea acest lucru, astfel încât următorul lot de victime era întotdeauna nevoit să se întindă peste cadavrele celor care tocmai fuseseră omorâţi înainte. Însă, chiar şi în acele cazuri, în care cadavrele fuseseră acoperite cu nisip şi cretă, de multe ori următoarele victime le vedeau pe cele

precedente, întrucât diferite părţi ale corpului ieşeau frecvent în afară, de sub stratul subţire de nisip sau de pământ.

La un moment dat, între mijlocul lui iulie şi mijlocul lui octombrie 1941, pe măsură ce uciderea în masă a evreilor ruşi se înteţea, după demararea Operaţiunii Barbarossa, Hitler a luat hotărârea să fie ucis fiecare evreu pe care Reichul putea să pună mâna, fără a mai ţine cont de ajutorul pe care aceştia l-ar fi putut acorda efortului de război al Germaniei. Data exactă este imposibil de determinat, de vreme ce naziştii au încercat să şteargă până şi urmele Holocaustului, ca să nu mai vorbim de geneza sa organizaţională. Pe data de 4 octombrie 1943, de exemplu, Himmler le-a spus ofiţerilor superiori ai SS că asasinarea evreilor era „o pagină glorioasă în istoria noastră care nu a fost niciodată scrisă şi care nu poate fi scrisă". Este, de aceea, inutil a încerca să găsim vreo foaie de hârtie semnată de Hitler, prin care acesta să autorizeze efectiv Holocaustul, în ciuda mulţimii de dovezi circumstanţiale din care putem deduce că el şi Himmler fuseseră arhitecţii acestei operaţiuni.

În octombrie 1941, emigrarea evreilor din Europa a fost cu totul interzisă şi au început deportările din Reich ale evreilor germani. În luna următoare, la Łódź, Polonia, şi, nu după multă vreme, în Chełmno, pentru a-i ucide pe evrei, erau folosite dube mobile cu gaz. SS-ul folosise astfel de dube încă din 1939, pentru a ucide mai mult de 70.000 de pacienţi ai spitalelor psihiatrice; ideea era împrumutată de la epurările lui Stalin, din anii 1930, în timpul cărora oamenii fuseseră gazaţi în camioane special acoperite şi în dube parcate în afara Moscovei, în care era introdus monoxidul de carbon produs de motoarele maşinilor.14 Reinhard Heydrich a fost primul din SS care a folosit aceste camere de gazare mobile, deghizate uneori sub înfăţişarea camioanelor pentru transportul de mobilă. În 1959, unul dintre chimiştii implicaţi, dr. Theodor Leidig, a explicat ce se întâmpla după ce victimele erau îngrămădite în dube:

Mi s-a spus că oamenii care vor fi duşi în camioane erau ruşi care urmau să fie, oricum, împuşcaţi. Ştabii voiau să ştie dacă exista vreun mod mai bun de a-i ucide... Încă îmi aduc aminte că puteai privi înăuntrul camionului printr-un vizor sau printr-o fereastră. Interiorul era luminat. Apoi deschideau camionul. Unele trupuri cădeau, altele erau scoase afară de prizonieri. După cum au confirmat tehnicienii, trupurile aveau acea nuanţă roz-roşiatică tipică pentru aceia care mureau în acest fel (otrăvire cu monoxid de carbon).

Procesul prin care aveau loc aceste masacre locale era încă total aleatoriu, însă, înainte de sfârşitul anului 1941, SS-ul începuse să-i omoare pe prizonierii de război sovietici şi pe handicapaţi cu ajutorul gazului Zyklon B. De asemenea, în octombrie 1941, armata germană din Serbia a început să împuşte evrei sub pretextul „represaliilor" aplicate împotriva activităţii partizane.

Pe data de 12 decembrie 1941, la o zi după declaraţia de război împotriva Statelor Unite, Hitler le-a vorbit funcţionarilor superiori ai Partidului Nazist. „În ceea ce priveşte chestiunea evreiască" – îşi amintea Goebbels după aceea – „Führerul este hotărât să scape cu totul de ei". Hitler făcuse trimitere la discursul său din faţa Reichstagului, din ianuarie 1939, spunând că „războiul mondial a început, iar exterminarea evreilor trebuie să fie o consecinţă necesară a acestuia".

Şase zile mai târziu, Himmler nota despre o întâlnire pe care o avusese cu Hitler, spunând: „Chestiunea evreiască. Să fie anihilaţi ca partizani".15 Politica urma să se schimbe: din asasinarea evreilor, oriunde se întâmpla să se afle aceştia, în timp ce-i transportau spre est sau ţinându-i în viaţă în condiţii care erau de asemenea menite a-i omorî, s-a trecut la aplicarea Soluţiei Finale, în lagăre special adaptate tocmai pentru acest scop. În mai 1942, lângă Lublin, în Polonia ocupată, era deschis lagărul Sobibor, iar, în următoarea lună, va începe construcţia la Treblinka, în nord-estul Poloniei.

Pentru ca naziştii să extermine aproape două

milioane de evrei polonezi în mai puţin de doi ani, între începutul anului 1942 şi sfârşitul anului 1943, au avut nevoie de utilizarea unor unităţi precum Batalionul de Poliţie de Rezervă 101, care, singur, a fost responsabil pentru împuşcarea sau deportarea a 83.000 de oameni.16 Batalionul era alcătuit în special din oameni între două vârste, cetăţeni respectabili din rândul muncitorilor şi din clasa de mijloc ai oraşului Hamburg şi nu atât din ideologi nazişti. Se pare că aceşti oameni au fost transformaţi în criminali în masă de presiunea grupului şi de o înclinaţie naturală spre obedienţă şi camaraderie, mai degrabă decât de fervoarea şi convingerile politice. De vreme ce nu mai puţin de 210 membri ai batalionului au fost interogaţi în amănunt până în anii 1960, s-a putut stabili că recruţii Batalionului 101 nu fuseseră selecţionaţi pentru zelul lor ideologic – numai un sfert erau membri ai Partidului Nazist –, iar mulţi se înrolaseră mai ales pentru a evita serviciul activ departe de casă. Ei reprezentau o parte semnificativă a societăţii germane şi nimeni nu era constrâns să omoare evrei şi nu era pedepsit pentru că a refuzat să facă acest lucru. Numai un număr relativ mic de germani aprobau ceea ce se întâmpla în est, însă restul nu îşi manifestau dezacordul activ în niciun fel. Marea majoritate era, pur şi simplu, indiferentă şi nu dorea să afle. Însă, când au fost chemaţi pentru a ajuta la realizarea genocidului, între 80% şi 90% dintre oamenii care alcătuiau Batalionul 101 au consimţit fără a ridica obiecţii. După repulsia resimţită la început, povesteşte istoricul Christopher Browning, aceştia „deveneau călăi tot mai eficienţi şi mai duri”.17

Numai 12 dintre cei 500 de membri ai batalionului – adică 2, 4% – au refuzat efectiv să ia parte la execuţia a 1.500 de evrei, în grupuri de câte 40, în pădurile din afara satului polonez Jozefow, aflat la 80 de kilometri sud-est de Lublin, pe 13 iulie 1942. În timpul care mai rămăsese din acea zi de 17 ore – întreruptă de pauze de ţigară şi de o masă de prânz –, este posibil ca alţi aproximativ 45 de membri să se fi retras din diferite motive. Restul de 90% şi-au dus la bun sfârşit, pur şi simplu, sarcina de a împuşca

şiruri de femei şi copii evrei fără să clipească, cu toate că ştiau că n-ar fi fost pedepsiţi dacă ar fi refuzat. Unii îşi vor motiva acţiunea spunând că neparticiparea lor nu ar fi schimbat soarta finală a evreilor. Cu toate că spuneau că le displăcuse să împuşte sugari şi copii mici, o făcuseră, la fel cum împuşcaseră veterani decoraţi din Marele Război, care imploraseră milă, aducându-le aminte de tovărăşia de care dăduseră dovadă în tranşee. Considerau „deranjant" faptul că niciuna dintre mame nu-şi părăsea copilul, încât trebuiau să fie împuşcaţi împreună, cu toate că „îmi mai liniştea conştiinţa faptul că eliberam [adică, omora] copiii care nu puteau trăi fără mamele lor", spunea un metalurgist de 35 de ani, din Bremerhaven.

Membrii batalionului au manifestat unele reacţii fizice de repulsie, însă nicio reacţie morală. „La început am tras la liber", îşi amintea unul dintre ei. „Când unul dintre noi nimerea prea sus, întregul craniu exploda. Prin urmare, bucăţi de creier şi de craniu zburau peste tot. Apoi, am fost instruiţi să aşezăm vârful baionetei pe gât". Ei îşi aminteau cum evreii înşişi dădeau dovadă de un calm „incredibil" şi „uluitor" în faţa morţii, cu toate că zgomotul împuşcăturilor le dădea de înţeles foarte limpede ce urma să li se întâmple".18 Motivul pentru care oameni normali au devenit criminali în masă şi, desigur, pentru care unii oameni au dat dovadă de un fanatism antisemit are la bază un număr destul de mare de raţiuni psihologice cât se poate de complexe. Majoritatea acestor raţiuni – brutalizarea adusă de război, segmentarea socială, carierismul, banala rutină, dorinţa de conformism, un etos al masculinităţii, şi-aşa mai departe – nu se limitează la graniţele fizice şi istorice ale Germaniei naziste.

Este fals faptul atât de des sugerat că exterminarea în masă cu mijloace industriale a evreilor a avut loc ca rezultat al frustrărilor germane de pe Frontul de Est sau chiar ca urmare a intrării Statelor Unite în război după episodul Pearl Harbor, evenimente care au coincis cu Holocaustul, însă nu l-au declanşat. De fapt, germanii concepeau permanent noi modalităţi de a ucide mai

eficient evreii, iar utilizarea gazului Zyklon B nu era decât finalul acestui proces de improvizare. Într-o *Führerstaat* (dictatură), avansarea în carieră depindea de mulţumirea Führerului, iar Hitler – cu toate că era atent să nu-şi pună semnătura pe un document care menţiona exterminarea şi să folosească numai comunicări verbale pentru a da indicaţii în acest sens – era cunoscut pentru favorizarea celei mai dure politici faţă de evrei. Cu toate că îşi punea semnătura pe oricât de multe directive ale Führerului şi *Führerbefehlen* (ordine ale Führerului), magnitudinea Holocaustului era atât de amplă, încât s-a distanţat cât a putut de mult pentru a nu putea fi învinuit personal, până acolo încât apologeţii săi au încercat chiar să argumenteze că nu ar fi fost responsabil de această crimă. Cariera nici unui oficial german nu a avut de suferit din cauza unui entuziasm exagerat faţă de genocid şi mulţi – precum Obergruppenführer (generalul-locotenent) Reinhard Heydrich – aveau succes, tocmai ca urmare a antisemitismului lor fanatic. Când, la mijlocul lui august 1941, Reichsführerul SS Heinrich Himmler şi Heydrich au primit instrucţiuni scrise pentru a accelera asasinarea femeilor şi a copiilor evrei, dar şi a bărbaţilor, în pogromuri mai mari în estul Europei, acest lucru avea să fie realizat începând cu Lituania.19

Masacre ale evreilor – adesea prin împuşcare pe marginea gropilor care fuseseră săpate chiar de către victime sau de către prizonierii de război sovietici – au avut loc la Ponary, lângă Vilnius (55.000 de oameni omorâţi), la Fortul IX, lângă Kovno (10.000), în defileul Babi iar de lângă Kiev (33 771), la Rumbula, lângă Riga (38.000), la Kaunas (30.000) şi în multe alte locuri. În total, în jur de 1, 3 milioane de oameni au murit în urma acţiunilor *Einsatzgruppen*, înainte de adoptarea unor procedee mai eficiente. Cunoaştem aceste cifre pentru că grupurile trimiteau rapoarte detaliate ale masacrelor lor, pe care Hitler, cu siguranţă, le vedea şi la care se referea uneori tangenţial în discuţiile cu locotenenţii săi. Pe 25 octombrie 1941, spre exemplu, la o cină cu Himmler şi

Heydrich, Hitler spunea: „Nimeni să nu-mi spună că nu-i putem trimite în mlaştină... Este bine dacă avansarea noastră este precedată de teama că vom extermina evreimea". Aceasta era, probabil, o referire la rapoartele SS despre înecarea femeilor şi a copiilor evrei cu miile, în mlaştinile Pripet.

Nu numai că Wehrmachtul ştia despre *Einsatzgruppen*, dar şi coopera activ cu acestea, în ciuda protestel or de după război, în care-şi susţineau inocenţa şi prin care au reuşit să-i păcălească pe unii istorici cunoscuţi din Vest, inclusiv pe Basil Liddell Hart. După Babi iar, feldmareşalul Walther von Reichenau a emis un ordin în care lăuda „pedeapsa grea, dar dreaptă, dată suboamenilor evrei", iar Rundstedt semna o directivă către ofiţerii săi superiori folosind cam aceleaşi cuvinte. De o complicitate egală cu genocidul au dat dovadă şi feldmareşalul von Leeb, feldmareşalul von Manstein – care scria că „sistemul iudeo-bolşevic trebuie exterminat pentru totdeauna" – şi generalul Hoepner, care a ordonat „anihilarea totală a inamicului", identificat cu evreii şi bolşevicii. Germanii aveau o lungă istorie de tratament nemilos şi arbitrar faţă de elementele „nedorite" ale populaţiei băştinaşe din teritoriile ocupate, inclusiv faţă de cei bănuiţi că ar fi partizani în Războiul Franco-Prusac, faţă de membrii tribului herero, în 1904 – 1908, şi faţă de civilii belgieni din Marele Război. În 1940, în jur de 3.000 de soldaţi negri din Africa au fost masacraţi după ce se predaseră în urma căderii Franţei.20

Asasinatele în masă, comise întrucâtva la întâmplare şi doar pe jumătate în mod public de către *Einsatzgruppen*, îşi aveau minusurile lor: în special uriaşa cantitate de muniţie consumată, evadările ocazionale şi repulsia resimţită chiar de oamenii SS-ului – minusuri pe care Himmler dorea să le minimalizeze. Aceasta însemna că, spre sfârşitul verii şi începutul toamnei din anul 1941, înaltul Comandament Nazist era dornic să adopte o metodă mult mai eficientă de realizare a genocidului. Prin urmare, pe 3 septembrie 1941, în celulele Blocului 11 din

barăcile de la Oswilcim, aflate la vest de Cracovia, în Polonia, şi cunoscut în istorie sub denumirea germană de Auschwitz, 250 de prizonieri, în bună parte polonezi, au fost otrăviţi cu Zyklon B, un acid cianhidric cristalizat, folosit până atunci ca soluţie de dezinsecţie a hainelor şi a clădirilor, eficient mai ales împotriva păduchilor. Cu toate că dubele cu gaz, execuţiile în masă şi diferite alte metode au continuat să fie folosite în est, utilizarea Zyklon B în camerele de gazare a devenit principala metodă pusă la punct de naziştii pentru a aplica, în cuvintele lui Heydrich, „soluţia finală la problema evreiască în Europa”. În biblioteca lui Hitler, se afla un manual din 1931 despre gazele toxice, care dedica un capitol special acidului prusic asfixiant, comercializat sub denumirea de Zyklon B.21

Iniţial, comandantul lagărului de la Auschwitz, Rudolf Hoss, intenţionase să folosească Zyklon B – Zyklon însemnând „ciclon” şi B venind de la *Blausaure* (acid prusic) – pentru „a evita o baie de sânge”, ceea ce, pentru el, însemna că SS-iştii erau nevoiţi să omoare evrei şi alte categorii de persoane cu propriile mâini. Hoss însuşi era un foarte vechi membru de partid, în care intrase în noiembrie 1922; numărul de pe carnetul său de membru era 3240.22 Ca să folosim cuvintele unui istoric al Auschwitz-ului, „utilizarea gazului Zyklon B a facilitat procesul crimei”.23 În total, la Auschwitz-Birkenau au fost omorâţi în jur de 1, 1 milioane de oameni, dintre care mai mult de 90% erau evrei. Auschwitz-ul era cartierul general al lagărului unde erau ţinuţi 30.000 de evrei, iar Birkenau, aflat în apropiere, era un lagăr de 172 de hectare – mai mare decât Hyde Park din Londra – unde locuiau, munceau şi mureau în jur de 100.000 de oameni. Sloganul *Arbeit Macht Frei* („Munca te face liber”), scris cu litere din fier forjat, deasupra porţii de intrare în Auschwitz, era, desigur, o altă minciună cinică a naziştilor, de vreme ce scopul muncii era moartea deţinuţilor, niciunul nefiind vreodată eliberat de către germani în întreaga istorie a lagărului.

După ce erau adunaţi laolaltă, în localităţile lor de

reşedinţă de pe întreg teritoriul european aflat sub ocupaţie germană, evreii erau transportaţi cu trenul la Auschwitz sau într-unul dintre celelalte cinci lagăre de exterminare din estul Europei. În mod normal, le era îngăduit să ia cu ei în călătorie între 15 şi 25 de kilograme de lucruri personale. Scopul acestui mod de a acţiona era acela de a-i face să creadă că vor fi strămutaţi în comunităţi din est. Astfel de minciuni erau necesare pentru a-i face să fie docili şi pentru a-i determina să intre în camerele de gazare fără a se panica, a încerca să reziste sau să fugă. În aceste lungi călătorii, care aveau loc, adesea, în vagoane de animale – cele din Grecia puteau să dureze până la 11 zile –, nu li se dădea să mănânce sau să bea apă aproape deloc, iar accesul la closete nu le era îngăduit. Odată ce transporturile ajungeau la linia de garare de la Birkenau, era operată prima *Selektion* (selecţie), în urma căreia oficialii SS îi alegeau pe cei mai viguroşi (bărbaţi şi femei) – aproximativ 15% dintre ei –, care urmau să fie duşi în barăcile lagărului, pentru a fi trimişi la diferite munci, lăsându-i în urmă pe cei bătrâni, slăbiţi, infirmi, pe copii şi pe mamele lor, care erau duşi imediat în camerele de gazare şi exterminaţi. La Birkenau au murit nu mai puţin de 230.000 de copii, aproape toţi la o oră de la sosirea lor în lagăr, în vreme ce speranţa medie de viaţă pentru bărbaţii care supravieţuiau selecţiei iniţiale era de şase luni până la un an, iar pentru femei – de patru luni. Moartea venea în mai multe forme, pe lângă gazare şi execuţie: înfometare, bătăi aplicate ca pedeapsă, sinucidere, tortură, epuizare, experimente medicale, febră tifoidă, expunere la frig, scarlatină, difterie, tifos şi tuberculoză. Oswald Kaduk, poreclit „Papa” pentru că iubea copiii, le dădea copiilor evrei baloane, chiar înainte ca aceştia să primească o injecţie cu fenol direct în inimă, într-un ritm de zece copii pe minut.24

Cei care erau selecţionaţi pentru a fi gazaţi erau conduşi direct spre camerele subterane şi li se spunea că urmau să facă un duş. Cuvântul „duşuri” era scris în toate limbile principale de circulaţie europeană şi existau chiar

capete de duş false prinse de tavanul camerelor de gazare. Victimelor li se spunea şi că, dacă nu se grăbeau, cafeaua care îi aştepta în lagăr se va răci.25 Odată intraţi în vestiare, li se ordona să-şi agaţe hainele de cârligele de acolo, erau adunaţi în camere, iar uşile grele de metal erau închise brusc în urma lor. Apoi, din găurile din tavan se dădea drumul pilulelor verzi de Zyklon B, iar, într-un interval cuprins între 15 şi 30 de minute – mărturiile diferă –, toţi cei din cameră erau morţi.

Dificila responsabilitate de a conduce camerele de gazare cădea, în bună măsură, în sarcina *Sonderkommandos* (unităţi speciale), prizonieri cărora li se dăduse, în plus, sarcina de a curăţa şi de a pregăti camerele de gazare şi crematoriile. „Singura ieşire este prin horn” i s-a spus chimistului italian Primo Levi, când a intrat în Auschwitz. „Ce însemna acest lucru?”, se întreba el. „În curând, urma să aflăm cu toţii ce însemna”. 26 Cu toate că numai SS *Sanitater* (infirmierii) introduceau efectiv în cameră tabletele cu gaz Zyklon B, *Sonderkommandos* făceau, de fapt, aproape toată treaba, în afară de a închide ermetic uşile camerei de gazare. Aceştia îi calmau pe prizonieri în drumul lor spre vestiare, vorbindu-le adesea în idiş, spunându-le că li se va face un duş înainte de a fi repartizaţi la diferitele munci şi de a se reuni cu familiile lor; îi scoteau pe cei care – din cauza faptului că erau nervoşi, agitaţi şi suspicioşi – „provocau probleme”, ducându-i dincolo de raza vizuală şi auditivă a celorlalţi şi îi ţineau pe fiecare parte, în vreme ce un SS-ist îi împuşca cu un pistol cu amortizor în spatele crematoriului; îi ajutau pe cei mai bătrâni să se dezbrace şi îi conduceau în camerele de gazare, uneori împingându-i cu bastoane grele de cauciuc; în timpul gazării, scotoceau prin obiectele personale din vestiare, căutând lucrurile de valoare, alimentele, bijuteriile ascunse în căptuşeala hainelor; ardeau tot ceea ce naziştii considerau a fi lipsit de valoare, inclusiv albume cu fotografii, cărţi, documente, suluri cu Tora, haine de rugăciune şi jucării; scoteau afară din camerele de gazare rămăşiţele omeneşti şi curăţau

excrementele, astfel încât noul transport să nu observe nimic din ceea ce se întâmplase cu cel de dinainte – parfumul luat de la victimele femei era adesea folosit pentru a înlătura mirosul de gaz şi de fecale; cercetau gurile victimelor după monede de aur; rădeau părul de pe cadavre, smulgeau inele şi cercei, extrăgeau dinţii de aur şi inelele care nu voiau să iasă cu cleştii; îndepărtau protezele, iar apoi aruncau cadavrele în liftul de metal pentru marfă „ca pe nişte cârpe”, adunându-le în mormane de 15 până la 20 deodată. Sus, folosind furci speciale, *Sonderkommandos* împingeau cadavrele în cuptoarele crematoriilor pe care trebuiau să le alimenteze bine (fumul urca prin hornurile de 15 metri înălţime); apoi, foloseau pari groşi de lemn pentru a zdrobi craniile, oasele şi acele părţi ale corpurilor care nu arseseră; scoteau uriaşele mormane de cenuşă umană în roabe şi o duceau într-un bazin aflat între cele două crematorii sau, cu ajutorul camioanelor, o transportau pentru a o arunca în râul Sola, un afluent al Vistulei.27 În mod tipic, într-o singură cameră de gazare – iar Auschwitz-Birkenau avea şase care funcţionau încontinuu – puteau fi omorâţi 2000 de evrei în 90 de minute, de către o echipă formată din 10 SS-işti şi 20 de membri ai *Sonderkommando*.*28* Numeroşi SS-işti se ofereau volunatari pentru ture suplimentare, pentru a putea obţine recompense, concretizate în mai multe raţii de carne şi în alcool. Existau astfel de cicluri de 24 de ore, timp în care, în jur de 20.000 de fiinţe umane erau selectate, gazate, incinerate, iar cenuşa lor îndepărtată numai în Auschwitz.

„Mulţi dintre ei ştiau că mergeau la moarte”, îşi amintea un fost prizonier care făcuse parte din *Sonderkommando*, Josef Sackar, despre evreii pe care îi escortase în camerele de gazare: „Aveau o presimţire. Le era, pur şi simplu, frică. Erau îngroziţi. Mamele îşi ţineau copiii strâns... Erau stânjeniţi... Unii dintre ei începeau să strige de ruşine şi teamă. Le era foarte, foarte frică. Copiii se purtau cum se poartă copiii: căutau mâinile părinţilor şi-i îmbrăţişau. Ce ştiau ei? Nu ştiau nimic”.29 Victimelor li

se spunea că trebui să ţină minte numărul cârligului de care-şi agăţaseră hainele în vestiar – un culoar cu o lungime de 15 până la 25 de metri, cu podeaua de beton şi bănci din lemn pe fiecare parte. Intenţia era din nou aceea de a-i face să creadă că nu vor face altceva decât să se spele şi să fie despăduchiaţi înainte de a se îmbrăca la loc.

Odată intraţi în camera de gazare, victimele nu mai aveau nicio şansă de scăpare. Rudolf Hoss va fi cât se poate de explicit în memoriile pe care le-a scris între arestarea sa din martie 1946 şi execuţia lui prin spânzurare la Auschwitz, în aprilie 1947 că, în comparaţie cu monoxidul de carbon.

Experienţa a arătat că tocmai compoziţia acidului prusie, denumit Zyklon B, provoca moartea cu o mult mai mare rapiditate şi siguranţă, mai ales dacă încăperile erau ţinute departe de umezeală, etanşe şi pline cu cât mai mulţi oameni şi, în plus, dacă erau prevăzute cu guri de ventilaţie cât mai mari.

În ceea ce priveşte Auschwitz-ul, nu am auzit niciodată ca să fi fost găsită vie chiar şi o singură persoană după deschiderea camerelor de gazare, la o jumătate de oră după ce gazul fusese introdus.30

Acele 30 de minute erau pe atât de oribile pe cât ne putem închipui. În camerele de gazare de ultimă oră ale Crematoriilor

I ŞI III de la Auschwitz, pastilele erau coborâte în recipiente prin *Drahtnetzeinschiebrorrichtungen* (coloane de introducere prevăzute cu plase metalice), iar gazul era distribuit în mod relativ egal, însă, în alte camere, el se aduna de la podea şi se ridica spre tavan, forţându-i astfel pe cei mai puternici să se urce pe cei mai slabi, într-o încercare inutilă de a evita asfixierea. „Oamenii de acolo ştiau că li se apropia sfârşitul şi încercau să se caţere cât mai sus cu putinţă pentru a evita gazul”, îşi amintea Sackar. „Uneori, toată pielea de pe suprafaţa corpului se cojea din cauza efectului pe care îl avea gazul”. 31 Victimele zgâriau uşile şi pereţii, iar urletele şi plânsetele lor puteau fi auzite în ciuda uşilor groase de metal etanşe.

Când *Sonderkommandos* intrau în camere, îi aştepta o privelişte cumplită. După cum consemnează un istoric: „Carnea purpurie, crăpată; feţele schimonosite de durere; iar ochii, ieşiţi din orbitele larg deschise, sunt mărturiile teribilei agonii prin care au trecut aceşti oameni în ultimele lor clipe de viaţă”.32

Depunând mărturie la Nürnberg, paznicul Otto Moll, de la Auschwitz, vorbea de soarta copiilor ale căror mame îi lăsaseră ascunşi în hainele de care se dezbrăcaseră în vestiare: „Prizonierii erau nevoiţi să cureţe camera după ce aceasta fusese golită de oameni: atunci, ei luau copiii şi-i aruncau în camera de gazare”. Cu altă ocazie, i s-a cerut să estimeze cât de repede îşi făcea efectul gazul Zyklon B: „Gazul era introdus printr-o deschizătură: cam la un minut şi jumătate după ce gazul era introdus (desigur, nu fac decât să estimez timpul, pentru că nu am avut niciodată un cronometru ca să stabilesc acest lucru şi, oricum, nu ne interesa), zgomote mai puternice nu se mai auzeau, niciun fel de zgomot care să poată fi auzit din camera de gazare”. Întrebare: „Ce fel de zgomote se auzeau înainte ca acest lucru să se întâmple?” Răspuns: „Lumea plângea şi ţipa”.33 Alte câteva mărturii confirmă această estimare.

Uneori, câte un prizonier *Sonderkommando* îşi recunoştea printre morţi un membru al familiei sau un prieten, iar Hoss – a cărui mărturie trebuie evaluată prin prisma antisemitismului său, pe care nu îl va regreta niciodată – susţinea că un astfel de *Sonderkommando* era nevoit, de exemplu, să-şi târască propria soţie spre cuptor, pentru ca apoi să ia prânzul cu colegii săi, fără a-şi manifesta niciun sentiment de revoltă. (Dimpotrivă, există o altă mărturie despre un *Sonderkommando* care şi-a însoţit mama în camera de gazare, pentru ca apoi să rămână din proprie voinţă cu ea acolo, pentru a fi gazaţi împreună.) Deloc surprinzător, ceilalţi deţinuţi de la Auschwitz credeau că *Sonderkommandos* sunt slugoii naziştilor şi că erau „indivizi cât se poate de cruzi şi de lipsiţi de suflet”.34 Primo Levi scria că ei trăiau „la limita colaborării” şi este adevărat că sarcina naziştilor ar fi fost

mult mai dificilă şi mai greu de digerat fără existenţa *Sonderkommandos*, cu toate că ar fi găsit, fără îndoială, voluntari printre unităţile auxiliare ucrainene, baltice sau bieloruse, pentru a îndeplini aceste sarcini. Cu toate acestea, nu trebuie să uităm că *Sonderkommandos* nu aveau ca alternativă decât moartea, că făceau rost de hrană pentru alţi deţinuţi, atunci când puteau, şi că au fost singurul grup de deţinuţi care s-au revoltat împotriva germanilor. Când, pe 7 octombrie 1944, devenise o certitudine că *Sonderkommandos* din Crematoriul IV urmau să fie selectaţi, aceştia i-au atacat pe SS-işti cu pietre, topoare şi bare din metal. Până la căderea nopţii, „revolta" luase sfârşit şi niciun prizonier nu fusese cruţat, însă aceştia reuşiseră să omoare trei paznici SS şi să rănească alţi 12, aruncaseră în aer Crematoriul IV cu grenadele de mână care le fuseseră strecurate pe furiş de către femei prizoniere şi încercaseră să fugă din lagăr, tentativă în timpul căreia muriseră 250 de oameni, 200 fiind executaţi a doua zi. Evreicele care le strecuraseră grenadele – Ester Wajeblum, Regina Safirsztajn, Ala Gertner şi Roza Robota – au fost spânzurate după o săptămână în care fuseseră torturate.35 Toate revoltele care au avut loc – la Sobibor, Treblinka şi Auschwitz – în cele şase lagăre de exterminare naziste au fost opera *Sonderkommandos*, singurii deţinuţi care mai aveau puterea fizică de a lupta. Tot ei au fost aceia care au încercat să furnizeze dovezi ale genocidului pentru cei din afară, îngropând mărturii în cutii de conserve în pământul de lângă crematorii, mărturii care, de atunci, au fost descoperite şi publicate.36 Una dintre acestea, scrisă de Zalman Gradowski, spunea: „De ce stau aici în tăcere şi nu mă tângui, plângându-mi tragedia, şi de ce suntem, în schimb, îngheţaţi, amorţiţi, goliţi de orice sentiment?" Răspunsul era următorul: „Moartea sistematică şi continuă, singura viaţă pe care o are cel care trăieşte aici, întunecă, tulbură şi amorţeşte simţurile".37

Câţiva dintre cei 80 de prizonieri *Sonderkommando* care au reuşit să supravieţuiască războiului s-au supus

interogatoriului şi au mărturisit că se transformaseră în roboţi pentru a supravieţui şi a depune mărturie împotriva naziştilor. Senzaţia de apatie şi de neputinţă, precum şi consumul de alcool, îi ajutaseră pe aceşti „mizerabili muncitori manuali ai exterminării în masă" să lase deoparte ceea ce a fost descris ca „dilema morală implicită a fenomenului *Sonderkommando*".38 În mod surprinzător, sinuciderile erau rare în rândurile lor. „Cu toate că ştiau ceea ce urma să se întâmple" – consemnează un istoric – „nu puteau să salveze nici măcar un evreu", inclusiv copiii aruncaţi în braţele lor de către mame, care intuiseră că nu vor mai ieşi vii de acolo, la intrarea la „duşuri".39

Întrucât *Sonderkommandos* erau *Geheimstrager* (deţinători de secrete), erau nevoiţi să trăiască împreună, nu puteau renunţa la posturile lor şi nu puteau decât nădăjdui că războiul se va încheia înainte ca ei înşişi să fie selectaţi pentru exterminare. Şi, pentru că aveau primii acces la pachetele pe care evreii gazaţi le lăsau în vestiare, se hrăneau mai bine decât orice alţi prizonieri – lucru care, cum erau implicaţi într-o muncă fizică atât de grea, le convenea şi germanilor. Li se îngăduia să poarte haine civile şi nu uniforme de deţinuţi, aveau paturi cu saltele în camerele de deasupra crematoriilor, aveau timp să se odihnească şi, în afară de apelul zilnic, nu se aflau sub permanenta supraveghere a SS-ului. „Niciodată nu am dus lipsă de ceva" – îşi amintea Sackar – „aveam parte de haine, mâncare şi, de asemenea, de somn". 40 Singurul lor semn distinctiv, în afară de numărul tatuat pe care-l purtau, era crucea roşie de pe spate. Pentru a deosebi deţinuţii şi pentru a-i dezumaniza, evreii erau constrânşi să poarte câte o stea galbenă a lui David, restul deţinuţilor purtând de asemenea, benzi de diverse culori, cusute pe uniforma lor, culorile reprezentând un anume cod, astfel încât Martorii lui Iehova purtau violet, homosexualii roz, criminalii verde, deţinuţii politici roşu, ţiganii negru, iar prizonierii de război sovietici aveau cusute literele „SU" pe uniforme. Din 1943, pe braţele şi, uneori, pe picioarele prizonierilor au fost tatuate numere.

Sadismul de-a dreptul inuman şi cruzimea soldaţilor germani din SS şi a slugilor lor din unităţile auxiliare nu cunoşteau practic nicio limită. În acest sens, de o faimă sinistră, dar reprezentativă se bucura, la Sobibor, sergentul SS Paul Grot, pe care unul dintre cei numai 64 de supravieţuitori ai acelui lagăr, Moshe Shklarek, şi-l reamintea pentru modul „în care-i plăcea să se amuze; lua un evreu, îi dădea o sticlă de vin şi o porţie de cârnaţi de cel puţin un kilogram şi-i ordona să le înghită în câteva minute. După ce «norocosul» reuşea să îndeplinească ordinul şi să se clatine de beat ce era, Grot îi ordona să deschidă gura ca să urineze în ea”.41 Asemenea oricărei fabrici, fabrica morţii va transforma munca, şefii de echipă (cunoscuţi sub denumirea de *capos*), banda transportoare şi atitudinea faţă de corelaţia dintre timp şi mişcare în vederea maximizării eficienţei. SS-iştii le dădeau *Sonderkommandos* ordine precise despre ce anume le era îngăduit să le spună celor ce urmau să fie gazaţi, astfel încât victimele să meargă la moarte – cel puţin, majoritatea lor – fără să ştie. De vreme ce situaţia era, oricum, inevitabilă, *Sonderkommandos* nu doreau să sperie victimele mai mult decât acestea erau deja. „Evitam să mă uit în ochii lor”, îşi amintea Sackar despre oamenii pe care-i conducea în camerele de gazare. „Încercam întotdeauna, din toate puterile, să nu-i privesc drept în ochi, ca să nu-şi dea seama de ceva”. 42 Recunoştea că el şi tovarăşii lui „deveniserăm roboţi, maşini”, însă nega faptul că fusese cu totul desensibilizat faţă de ceea ce se întâmpla: „Plângeam fără lacrimi… Nu aveam timp să ne gândim. A gândi era complicat. Blocam orice gând”. Sackar a reuşit să supravieţuiască selecţiei de către SS la Auschwitz, amestecându-se printre ceilalţi prizonieri, tocmai când Armata Roşie era pe cale să sosească în lagăr în ianuarie 1945.

Pentru cei care supravieţuiau primei *Selektion* de pe linia de garare – cunoscută sub denumirea de „rampa” –, urmau multe alte selecţii. Inspecţiile regulate ale barăcilor aveau loc pentru a stabili dacă prizonierii aveau în

continuare puterea de a munci eficient, iar cei care nu mai puteau, potrivit celor mai arbitrare criterii, erau gazaţi. Selecţia avea, de asemenea, loc în spitalul închisorii, unde medicii SS îi selectau regulat pe pacienţii „bolnavi irecuperabil”. Istoricul Gideon Greig identifica şapte zone ale vieţii de lagăr în care procedeul nemilos al selecţiei opera regulat şi de unde nu mai exista cale de întoarcere.43 Ofiţerii însărcinaţi cu selecţia purtau bastoane ce puteau fi folosite ca arme, dar care erau, de cele mai multe ori, folosite pentru a-i direcţiona pe deţinuţi, fără a fi nevoiţi să intre în contact fizic cu ei. „Toţi cei care găsesc o cale de a scăpa, o urmează” – îşi amintea Primo Levi despre acest proces –, „însă aceştia sunt o minoritate, pentru că este foarte greu să scapi de o selecţie. Germanii îndeplinesc aceste sarcini cu o mare îndemânare şi cu sârguinţă”. 44 Într-o zi, mânat de sete, Levi – *Haftling* (prizonierul) cu numărul 174517 – a deschis fereastra barăcii pentru a rupe un ţurţure şi a face rost astfel de apă, însă un paznic i l-a smuls. „De ce?”, a întrebat Levi, pentru a i se răspunde că „Hier ist kein warum” („Aici nu există de ce”).45 Cu toate acestea, o explicaţie exista totuşi: SS-istul nu dorea ca Levi să bea apă, pentru că SS-ul nu dorea să aibă deţinuţi puternici, ci, mai degrabă, slabi şi, de preferat, muribunzi, de vreme ce numerele „selectate” puteau fi imediat înlocuite. Auzind că un alt prizonier îi mulţumea lui Dumnezeu că nu fusese selectat, Levi îşi aduce aminte că se gândise: „Oare Kuhn nu-şi dă seama că data viitoare va fi rândul lui? Oare Kuhn nu înţelege că ceea ce s-a întâmplat azi e o monstruozitate, pe care nicio rugăciune de împăcare, nicio iertare, nicio penitenţă a celui vinovat, nimic din ceea ce stă în puterea omului nu poate să o mai îndrepte vreodată? Dacă aş fi fost Dumnezeu, aş fi scuipat pe rugăciunea lui Kuhn”. 46

A vizita Auschwitz-Birkenau astăzi înseamnă a fi pus faţă în faţă cu privelişti care fac să reînvie o groază tot atât de puternică, pe cât ar putea să o facă orice carte sau studiu academic. Era nevoie de o scară pentru a urca muntele format din pantofii victimelor. (În 2004, după ce

au fost curăţate 43.000 de perechi de încălţări, într-o pereche s-au găsit ascunse bancnote ungureşti care reuşiseră să scape cumva de jaful oficial şi neoficial din lagăr.) Mormane uriaşe de pământufuri pentru ras, periuţe de dinţi, ochelari, proteze, haine pentru copii, piepteni şi perii de păr şi o mulţime de articole de îmbrăcăminte sunt puse la vedere. Majoritatea bunurilor evreilor fuseseră deja expropriate şi folosite de către naziști, însă aceste articole vor rămâne în urmă, când paznicii vor fugi din faţa ruşilor, în ianuarie 1945. Şapte tone de păr uman au rămas în urmă, care, altfel, ar fi fost folosit în industria textilă germană. Pe geamantane – care se adunau cu miile, în mormane enorme – erau trecute, cu creta, numele şi datele de naştere ale proprietarilor, de exemplu „Klement Hedwig 8/10/1898”. Când au fost luate cărucioarele de copii de la Auschwitz, în rânduri de câte cinci împinse spre staţia de cale ferată, a fost nevoie de o oră ca să fie duse toate.47 Scriind Obergruppenführerului SS Oswald Pohl, în ianuarie 1943, despre „materialele şi bunurile luate de la evrei, adică despre emigrarea evreilor”, Himmler intra chiar în unele detalii despre ceea ce se va întâmpla cu cristalele care puteau fi găsite în ceasurile lor, pentru că, în depozitele din Varşovia, „se află sute de mii – poate chiar milioane – care, din raţiuni practice, ar putea fi distribuite ceasornicarilor germani”.48 Cu o altă ocazie, el salvase de la exterminare – cel puţin, temporar – cinci bijutieri evrei tocmai datorită priceperii lor în realizarea celei mai importante decoraţii a Reichului, Crucea de Cavaler cu frunze de stejar şi diamante, pe care numai 27 de oameni aveau să o primească.49

Pe 14 septembrie 1942, Albert Speer autoriza cheltuirea a 13, 7 milioane de mărci germane pentru construirea, cât mai grabnică, a facilităţilor şi a edificiilor dedicate genocidului de la Birkenau.50 Până în 1943, patru camere de gazare – numerotate de la I la IV – erau deplin operaţionale şi funcţionau la capacitate maximă, 437.000 de unguri fiind aduşi acolo la sfârşitul primăverii anului 1944 şi omorâţi într-un interval de numai câteva

săptămâni. Au fost folosite în jur de 10 firme germane pentru construirea camerelor de gazare şi a crematoriilor, iar Oberingenieurul Kurt Prufer, reprezentant al contractorilor Topf und Sohne din Erfurt, era atât de mândru de sistemul său de incinerare de la Birkenau, încât va avea tupeul să-l patenteze.51 „Din cuptoare ies flăcări de aproape 10 metri, vizibile pe timpul nopţii cale de câteva leghe în jur”, îşi amintea un deportat din Franţa, Paul Steinberg, „iar duhoarea puternică de carne arsă poate fi simţită [sic] până la [fabrica producătoare de ulei sintetic de la] Buna”, care se afla la mai mult de 5 kilometri distanţă. Când, fie pentru că crematoriile funcţionau peste program, fie pentru că erau renovate mai des, din cauza suprasolicitării, cadavrele trebuiau arse în gropi deschise aflate în împrejurimi, Hoss îşi amintea că „flăcările trebuiau întreţinute, surplusul de grăsime drenat, iar muntele de cadavre care ardeau trebuia permanent scormonit pentru ca palele de vânt să aţâţe flăcările”.52 La sfârşitul războiului, vor fi eliberaţi 7.500 de deţinuţi, dintre care 600 de adolescenţi şi copii, majoritatea orfani care nu puteau nici să-şi afle propriul nume.

La Auschwitz, în barăcile care fuseseră, iniţial, concepute pentru a adăposti 42 de cai, puteau fi înghesuite între 400 şi 800 de persoane. Păduchii şi muştele erau endemice, cu toate că şobolanii nu puteau supravieţui îndelung din cauză că erau o sursă de proteine. Celulele în care se stătea în picioare, din Baraca 11, ce puteau adăposti patru oameni deodată, într-un spaţiu de 1, 5 m^2, timp de zece zile la rând, erau folosite pentru înfometare, sufocare şi zdrobirea rezistenţei psihice, cu toate că au existat exemple de mare eroism şi de sacrificiu de sine. De exemplu, părintele Maksymilian Kolbe, un preot romano-catolic din Varşovia, se va oferi voluntar pentru a lua locul într-o celulă a înfometării unui alt prizonier polonez, Franciszek Gajowniczek, care avea soţie şi un copil. La capătul a două săptămâni, dintre cei zece deţinuţi câţi se aflau în celulă, Kolbe se afla printre cei care trăiau încă,

prin urmare a fost omorât cu o injecţie letală.53 A fost canonizat în 1982.

Viktor Frankl a fost deţinut în Turkheim, un satelit al lagărului de concentrare din Dachau, între octombrie 1944 şi până la eliberarea din aprilie 1945, unde fusese trimis după o şedere scurtă la Auschwitz. „Nu voi uita niciodată cum, într-o noapte, am fost trezit de gemetele unui coleg de celulă”, scria el, care se zvârcolea, fiind, evident, pradă unui oribil coşmar. Cum îmi fusese dintotdeauna milă de oamenii care sufereau de coşmaruri şi de delir, am vrut să-l trezesc pe sărmanul om. Brusc, mi-am retras mâna cu care eram gata să-l scutur, îngrozit de ceea ce aveam de gând să fac. În acel moment, am devenit profund conştient de faptul că niciun vis, oricât de oribil ar fi fost, nu se putea compara cu realitatea lagărului care ne înconjura şi la care eram pe punctul de a-l trezi.54

Şi era adevărat; întrucât, după cum descria Primo Levi: „Te trezeşti în fiecare moment, îngheţat de groază, tremurând din toate mădularele, sub impresia unui ordin strigat de o voce plină de mânie, într-o limbă neînţeleasă”. Natura umană, chiar şi a celor mai nobili dintre oameni, era prinsă în lupta pentru existenţă. „Puteau să rămână în viaţă numai acei prizonieri care… pierduseră orice scrupule în lupta lor pentru existenţă; erau gata să folosească orice mijloace, cinstite sau nu, chiar forţa brută, furtul şi trădarea prietenilor, pentru a se salva”, îşi amintea Frankl. „Cei mai buni dintre noi nu s-au mai întors”. 55 Primo Levi, care a reuşit cumva să supravieţuiască Auschwitz-ului, explica în aceeaşi manieră de ce era inutil să-i ajuţi pe cei slabi, pentru că „ştii că se află aici numai în vizită, că, în câteva săptămâni, nu va mai rămâne nimic din ei, în afară de un pumn de cenuşă aruncat pe cine ştie ce câmp din apropiere şi de un nume tăiat dintr-un registru”.56 Fapt exemplificat de un pacient cu respiraţia şuierătoare, aflat în apropierea lui Levi, pe unul dintre priciurile de sus din spitalul lagărului:

M-a auzit, s-a chinuit să se ridice, iar apoi a căzut peste margine, cu capul bălăbănindu-se în jos spre mine,

cu pieptul şi mâinile înţepenite şi cu ochii albi. Cel aflat pe priciul de dedesubt şi-a întins instinctiv mâinile pentru a sprijini trupul, pentru ca apoi să-şi dea seama că murise. S-a retras încet de sub greutatea celuilalt, iar trupul a alunecat la podea, unde a şi rămas. Nimeni nu ştia cum îl cheamă.57

Era aproape imposibil să păstrezi vreo dovadă cât de nesemnificativă de demnitate umană; aşa cum îşi aducea aminte Frankl:

Una dintre practicile favorite era aceea de a repartiza un nou-sosit într-un grup de muncă a cărui sarcină era de a curăţa latrinele şi de a goli hârdaiele. Dacă, aşa cum se întâmpla de obicei, în timpul transportului peste câmpurile pline de hârtoape se întâmpla să fie stropit pe faţă cu excremente, orice semn de dezgust manifestat de prizonier sau orice încercare de a-şi şterge murdăria de pe faţă era de îndată pedepsită cu o lovitură din partea unui *capo*. Şi, astfel, batjocorirea relaţiilor normale dintre oameni era grăbită.58

Tot datorită unei experienţe de acest fel, un alt supravieţuitor, Elie Wiesel, ulterior laureat al Premiului Nobel, va spune, în 1983: „Auschwitz-ul sfidează înţelegerea şi imaginaţia, se supune numai memoriei. Între cei morţi şi noi toţi ceilalţi există un abis care nu poate fi înţeles prin nicio abilitate umană”. 59

La începutul Holocaustului, exista foarte multă confuzie în privinţa tratamentului de aplicat celor pe care naziştii doreau, în cele din urmă, să-i omoare. La un moment dat, Hitler dorise ca evreii să fie trimişi în sud-estul Poloniei, zonă care va fi mai apoi repartizată pentru *Lebensraum*, un loc în care urmau să trăiască etnici germani. Unii experţi germani se temeau că, îngăduindu-le evreilor să moară de foame, germanii ar putea să se molipsească de bolile lor. Improvizaţia – mai degrabă decât vreun plan bine chibzuit – era regula generală, cel puţin până la conferinţa din ianuarie 1942, care a ţinut o zi întreagă, de la vila de pe ţărmul lacului Wannsee, din Berlin. Nu conferinţa a fost aceea care a dat startul

Holocaustului, de vreme ce crimele în masă de la Auschwitz-Birkenau începuseră din toamnă; de asemenea, aceasta nu era numai o întâlnire la care să se dezbată chestiuni de logistică, de vreme ce nu fusese invitat niciun oficial de la căile ferate sau de la transporturi; aceasta nu avea loc nici pentru a discuta soarta *Mischlinge* (a celor cu sânge amestecat) – precum cei care erau pe jumătate evrei (ce urmau să fie supuşi unui examinen medical) sau pe sfert (care, dacă erau „norocoşi", urmau să fie sterilizaţi) – cu toate că această din urmă chestiune va fi luată, într-adevăr, în discuţie. În schimb, scopul conferinţei era acela de a-l pune pe Reinhard Heydrich, în vârstă de 37 de ani, şeful Serviciului de Securitate (sau SA), în fruntea acestui mecanism şi de a stabili o responsabilitate comună de netăgăduit. După această conferinţă, niciun departament al Reichului nu mai putea declara că nu cunoaşte faptul că genocidul era politica oficială a guvernului, în ciuda sinistrelor eufemisme folosite în procesele-verbale puse în circulaţie, cunoscute sub denumirea de Protocolul Wannsee. Cu toate acestea, procesele-verbale nu au fost folosite în cadrul întâlnirii propriu-zise, întrucât, aşa cum menţiona Adolf Eichmann într-un memoriu din 1961, „se vorbea liber, fără eufemisme". Istoricul conferinţei, Mark Roseman, descrie Protocolul drept „cea mai emblematică şi mai programatică declaraţie a modalităţii naziste de săvârşire a genocidului".60

„Aproximativ 11 milioane de evrei vor fi implicaţi în Soluţia Finală a problemei evreieşti din Europa", consemnează Protocolul, înainte de a enumera fiecare ţară unde urmau să fie exterminaţi, de la Ucraina, cu cei 2 994 684 de evrei ai ei – naziştii erau întotdeauna exacţi –, până la cei 200 care trăiau în Albania. Neutralitatea Irlandei nu l-a împiedicat pe Heydrich să o adauge pe listă pentru cei 4.000 de evrei câţi trăiau acolo, ceea ce reprezintă, probabil, un indiciu al seriozităţii cu care Germania nazistă ar fi luat în calcul pretenţiile irlandeze de independenţă şi suveranitate, în cazul unei invazii reuşite a Insulelor Britanice. Protocolul intra în detalii foarte precise despre

cei care puteau fi socotiţi cu siguranţă evrei, paragraful 6 al Secţiunii IV susţinând, în privinţa „căsniciilor între persoane cu sânge mixt de grad I şi a persoanelor cu sânge mixt de grad II”, că „ambii parteneri vor fi evacuaţi sau trimişi într-un ghetou pentru vârstnici, fără a ţine cont de eventualitatea în care căsnicia a produs copii, de vreme ce, ca o regulă generală, eventualii moştenitori vor avea o concentraţie mai ridicată de sânge evreiesc decât evreii cu sânge amestecat de gradul II”.61

După Wannsee, întâlnire cunoscută la vremea respectivă sub numele de Conferinţa Secretarilor de Stat, genocidul a fost industrializat rapid. Procesele-verbale ale întâlnirii realizate de Eichmann, sugerează că, în ciuda faptului că fuseseră prezenţi 27 de oameni, Heydrich monopolizase cel puţin trei sferturi din discuţii. După încheierea lor, băuseră coniac şi fumaseră ţigări de foi. Wannsee, scrie Roseman, a fost „un indicator care arăta că genocidul devenise politică oficială”. Înainte de Wannsee, numai 10% din numărul total de victime din rândul evreilor fuseseră eliminate, dar, în următoarele 12 luni după conferinţă, procentul ajunsese la 50%. „Nu numai că toţi şi-au dat de bunăvoie consimţământul”, depunea mărturie Eichmann, în 1961, „dar s-a mai întâmplat ceva, ceva cu totul neaşteptat, când s-au luat cu toţii la întrecere, care mai de care supralicitând în privinţa cererii pentru o soluţie finală la problema evreiască”. Experţii au discutat despre modul în care politica urma să fie dusă la îndeplinire cu cele mai reduse consecinţe pentru efortul de război, astfel încât aceşti birocraţi au fost tot atât de vinovaţi pe cât au fost cei care introduceau cristalele de Zyklon B în camerele de gazare. Ambele categorii de oameni se aflau în afara moralităţii convenţionale, cu toate că o bună parte dintre secretarii de stat erau oameni cultivaţi şi educaţi, cu titluri universitare, care cu greu puteau pretinde că fuseseră desensibilizaţi de o societate brutală. Fără cooperarea liberă a oamenilor de ştiinţă, a statisticienilor, a demografilor şi a experţilor în ştiinţe sociale, care să sprijine acest „experiment radical în

domeniul ingineriei sociale” – funcţionând cu toţii într-un desăvârşit vid moral –, Holocaustul nu s-ar fi putut realiza. Iată, aşadar, o castă amorală de tehnocraţi, ce-şi prezentau studiile în care susţineau „ajustări de populaţie”, „strămutarea gurilor de hrănit inutile” şi îndepărtarea „persoanelor inferioare”.62 Totul a culminat în *Generalplan-Ost*, un plan general pentru o Europă de Est populată, conform visului lui Hitler, de colonişti-fermieri-războinici germani, având la dispoziţie o forţă de muncă formată din sclavi.

Cu toate că Hitler vorbea neîncetat de cele două milenii de civilizaţie şi cultură europeană care erau ameninţate de evrei, de departe aspectul cel mai intim al acelei culturi – într-adevăr, *fons et origo* al acesteia – constituia un blestem pentru el. Goebbels nota în jurnalul său, în ziua de 29 decembrie 1939:

Führerul este un om profund religios, deşi cu desăvârşire anticreştin. El vede în creştinism un simptom al declinului.

Şi pe bună dreptate. Este un sediment [*Ablagerung*] al rasei evrei eşti. Nici creştinismul, nici evreii nu au vreo legătură cu elementul animal, astfel încât, în cele din urmă, ambele vor fi distruse. Führerul este un vegetarian convins, din principiu…

Nu pune mare preţ pe *homo sapiens*. Omul nu ar trebui să se considere atât de superior animalelor. Nu are niciun motiv.63

Destinele Europei erau conduse, prin urmare, de un om care – atunci când era în mijlocul celor mai apropiaţi colegi ai săi – profeţea că atât creştinismul cât şi iudaismul „vor fi distruse” din cauza lipsei lor de preţuire a animalelor, de acelaşi om care avea „puţină preţuire” faţă de specia umană. Pentru aceia dintre creştini care şi-au întors privirile în altă parte în timpul Holocaustului sau care l-au sprijinit, în mod tacit, din cauza aşa-zisei vinovăţii colective a evreilor pentru moartea lui Hristos – care, oricum, fusese crucificat de păgâni, prin intermediul romanilor –, există o anumită ironie în faptul că, dacă

Hitler ar fi câştigat, creştinismul ar fi înfruntat cele mai grele persecuţii din Europa, de după vremurile Romei antice. (În ceea ce priveşte dragostea lui Hitler pentru animale, trebuie spus că, în timpul Operaţiunii Barbarossa, au murit în jur de jumătate de milion de cai.)

Himmler a vizitat Auschwitz-ul pe 17 iulie 1942, spunându-le deschis, în acea seară, ofiţerilor SS că masacrarea în masă a evreimii europene devenise de acum o politică a Reichului. Două zile mai târziu, va ordona moartea tuturor evreilor polonezi, cu excepţia celor câţiva care erau „în stare să muncească", ce trebuiau puşi la muncă până la epuizare, pentru a fi apoi gazaţi. „Regiunile ocupate din est sunt curăţate de evrei", scria Himmler, pe 28 iulie. „Führerul a pus ducerea la bun sfârşit a acestui ordin foarte dificil pe umerii mei". Evident, el a găsit în Reinhard Heydrich – pe care Hitler îl numea „omul cu inimă de fier", înţelegând acest lucru ca un compliment – un locotenent eficient şi entuziast. Înfăţişarea lui de blond chipeş, inteligenţa sa incontestabilă şi totalul său fanatism l-au ajutat să ajungă într-o poziţie, în cadrul celui de-al Treilea Reich, de unde, dacă ar fi supravieţuit şi Germania ar fi câştigat războiul, ar fi putut deveni, în cele din urmă, succesorul lui Hitler şi următorul Führer.

Născut în Halle, din părinţi cu înclinaţie spre muzică, el însuşi fiind un violonist talentat, Heydrich era un sportiv capabil şi, după câte se pare, un elev model. Cu toate acestea, în ciuda originii şi a culturii sale, s-a alăturat Freikorps, o organizaţie protofascistă de huligani, în anii 1920, unde a prins gustul pentru violenţa de stradă. În 1922, în vârstă de 18 ani, l-a cunoscut pe viitorul şef al spionajului, amiralul Wilhelm Canaris, şi, prin intermediul acestuia, a intrat în marina germană, avansând în grad, până în 1930, şi ajungând ofiţer de transmisiuni. Cu toate acestea, cariera sa a fost afectată brusc din cauza unui scandal sexual: a refuzat să o ia în căsătorie pe fata unui magnat al oţelului pe care o lăsase însărcinată, pentru că, între timp, se logodise cu Lina von Ostau, cu care ulterior se va şi căsători. Lăsat la vatră în mod dezonorabil, în

februarie 1931, pentru comportament dezonorant pentru un ofiţer german, Heydrich a obţinut o întrevedere – prin intermediul Linei – cu Heinrich Himmler, care devenise şeful SS-ului doi ani mai devreme. Himmler a fost impresionat pe loc de eficienţa rece a lui Heydrich şi i-a oferit şansa de a organiza serviciul de spionaj şi de securitate al SS-ului (Sicherheitsdienst – SD), care, în curând, va deveni temut pentru cruzimea sa.

În iulie 1934, Heydrich a devenit o figură-cheie în cadrul Nopţii Cuţitelor Lungi, atrăgându-şi astfel atenţia admirativă atât a lui Hitler, cât şi a lui Goebbels. În 1939, când SD-ul, Gestapoul şi Kripo (poliţia judiciară) au fost unite în Reichssicherheitshauptamt (RSHA), primul director al acestei organizaţii a fost numit tocmai Heydrich. Hitler l-a însărcinat, apoi, cu crearea acelui „incident de la graniţă" din Gleiwitz, care a dus la invadarea Poloniei. După începerea războiului, Heydrich a preluat conducerea brutalelor pseudooperaţiuni de administrare din Polonia ocupată, care au dus la deportări în masă ale victimelor îngheţate de frig în mijlocul iernii. După ce Germania a invadat Rusia în iunie 1941, Heydrich a fost promovat la gradul de Obergruppenführer, el fiind creatorul infamelor *Einsatzgruppen*.

Dobândind porecla de „Călăul", Heydrich s-a folosit de serviciile unor locotenenţi precum Adolf Eichmann şi Odilo Globocnik pentru a omorî un număr cât mai mare de evrei, iar, pe 31 iulie 1941, a primit instrucţiuni scrise de la Göring, în vederea aplicării Soluţiei Finale. Aceasta era şansa lui nepreţuită de a-i demonstra Führerului că el şi nu Himmler – pe care, în sinea lui, îl dispreţuia pentru că dădea dovadă de slăbiciune – avea să fie principalul arhitect al planificării genocidului. În septembrie 1941, Hitler l-a numit pe Heydrich ca protector în exerciţiu, din partea Reichului, al Boemiei şi Moraviei, adică dictator al teritoriilor ocupate din Cehia. Desigur, în loc să „protejeze" pe cineva, el a stăpânit regiunea prin tortură şi teroare, trimiţând sute de mii de oameni în lagăre de concentrare, pe care era ocupat să le transforme cu

hărnicie în centre de exterminare. Astfel încât, îşi va dobândi în curând o nouă poreclă: „Măcelarul din Praga”.

În ziua de miercuri, 27 mai 1942, patru luptători din rezistenţa cehă, antrenaţi în Marea Britanie – Josef Valcik, Adolf Opâlka, Jan Kubis şi Josef Gabcik –, care fuseseră paraşutaţi în Cehoslovacia special pentru această misiune, au prins într-o ambuscadă Mercedesul verde-închis al lui Heydrich, la capătul străzii Kirchmayerstrasse din capitala cehă. Cu toate că pistolul mitralieră Sten al lui Gabcik s-a blocat, Kubis a reuşit să arunce o grenadă care a produs o gaură în caroseria maşinii. Anestezistul ceh care l-a îngrijit îşi amintea că splina lui Heydrich fusese perforată, iar coasta lui străpunsă de schije de metal şi că părul de cal de pe tapiţeria maşinii îi intrase în spate, pe partea stângă, deasupra diafragmei.64 După o agonie de 7 zile şi 12 ore, Heydrich avea să moară de septicemie.

Heydrich a fost îngropat cu onoruri militare la Berlin, pe 8 iunie; Orchestra Filarmonică a oraşului a interpretat un marş funebru din *Gotterdämmerung* (*Amurgul zeilor*) al lui Wagner, iar Hitler a depus o cunună de lauri, cu toate că, în sinea lui, îl învinuia pe Heydrich de „blestemata lui prostie, care nu aduce niciun serviciu ţării” pentru a fi condus, în văzul lumii, pe străzile din Praga.65 Cei patru asasini ai lui Heydrich au fost trădaţi şi daţi în mâinile germanilor, însă niciunul nu a fost capturat în viaţă, fiecare dintre ei luptându-se curajos până la moarte sau sinucigându-se mai degrabă decât să se predea. „Gestapoul a făcut aranjamente pentru identificarea celor morţi într-o manieră deosebit de înspăimântătoare” – consemnează biograful lui Heydrich – „cadavrele fiind decapitate şi capetele înfipte în ţăruşi, pentru ca apoi rudele şi prietenii să fie invitaţi să defileze prin faţa lor”.66 Era o tuşă de care Heydrich ar fi fost mândru.

În dimineaţa zilei de 10 iunie 1942, câteva unităţi din cadrul SD-ului şi din Poliţia Wehrmachtului au înconjurat satul minier Lidice de lângă Praga. Întreaga populaţie a satului a fost adunată. Cei 173 de bărbaţi şi băieţi cu vârsta de peste 15 ani au fost împuşcaţi pe loc, iar cele

198 de femei şi cei 98 de copii au fost trimişi în lagăre de exterminare, pentru a fi executaţi ulterior. Toate clădirile din sat au fost arse din temelii, iar numele aşezării a fost şters din toate registrele. Viaţa a 13 copii a fost cruţată numai pentru că aveau părul blond, aceştia fiind duşi în Germania pentru a fi crescuţi ca arieni. Într-un alt sat, Lezâky, 17 bărbaţi şi 16 femei au fost împuşcaţi şi 14 copii au fost gazaţi. O declaraţie oficială a fost emisă, făcându-se cunoscut faptul că Lidice fusese pedepsit „pentru a le da cehilor o lecţie finală despre supunere şi umilinţă”.

La ora 6.00, în dimineaţa zilei de luni, 19 aprilie 1943, din ordinul lui Himmler, în jur de 850 de soldaţi din cadrul Waffen-SS au intrat în ghetoul din Varşovia, intenţionând iniţial să „evacueze” ce mai rămăsese din populaţia evreiască de acolo şi apoi să distrugă ghetoul. Evreii fuseseră avertizaţi prin sosirea trupelor auxiliare ucrainene, letone şi lituaniene despre ceea ce avea să se întâmple, iar Zydowska Organizacja Bojowa (ZOB, sau organizaţia de luptă a evreilor) a ocupat poziţii în jurul ghetoului, pregătită să-i facă pe SS-işti să plătească cât mai scump cu putinţă. Revolta din ghetou a reprezentat o surpriză pentru germani. În prima zi, aceştia au pierdut 12 oameni ucişi din cauza grenadelor şi a cocktailurilor Molotov aruncate în direcţia atacatorilor de către ZOB, care a reuşit să dea foc unui tanc. Întorsătura lucrurilor era atât de serioasă încât şeful SS-ului din Varşovia a fost înlocuit, iar generalul SS Jürgen Stroop a preluat comanda. „Evreii şi bandiţii se apără de la un punct defensiv la altul”, raporta Stroop, curând după aceea, despre un atac, „şi au scăpat în ultimul moment prin poduri şi pasaje subterane”. 67 Lucrurile urmau să continue în acest fel, timp de aproape încă patru săptămâni, de vreme ce SS-ul şi aliaţii săi din trupele auxiliare, precum şi poliţia germană şi Wehrmachtul şi chiar poliţia din ghetoul evreiesc au fost nevoite să lupte corp la corp pe străzi.

Depăşiţi cu mult din punct de vedere numeric şi dispunând de echipament militar mult inferior, evreii s-au

luptat cu o hotărâre furibundă, născută dintr-o totală disperare, pe măsură ce Stroop îşi făcea încet drum spre centrul ghetoului. „Puteai la tot pasul să vezi cum, în ciuda ameninţării focului, evreii şi bandiţii preferau să se arunce în flăcări decât să cadă în mâinile noastre”, raporta Stroop Obergruppenführerului SS Kruger la Cracovia, pe 27 aprilie. „Proferând injurii faţă de Germania şi faţă de Führer şi înjurând soldaţii germani, evreii se aruncă de la ferestrele şi balcoanele cuprinse de flăcări”.68 Conducătorul revoltei, Mordechai Anielewicz, împreună cu cei mai apropiaţi camarazi ai săi au refuzat să se predea SS-iştilor, care au înconjurat buncărul de pe strada Mila nr. 18 în care se aflau şi s-au sinucis pe 8 mai. Opt zile mai târziu, revolta a ajuns la teribilul deznodământ, când, la ora 20.15, duminică, 16 mai, Stroop a aruncat în aer sinagoga din Varşovia. Între timp, acesta capturase sau omorâse 55 065 de evrei şi de polonezi (aşa-numiţii „bandiţi”) care luptaseră alături de primii şi care au fost executaţi după ce au fost capturaţi. Stroop pierduse numai 16 oameni care fuseseră omorâţi şi 84 de răniţi, însă Varşovia a fost un semnal pentru rezistenţa evreiască din Lvov, Częstochowa, Białystok şi, pe 2 august, chiar din Treblinka, iar, la 12 zile după aceea, din Sobibor. Dată fiind superioritatea armamentului deţinut de germani, mare lucru nu se putea obţine din punct de vedere militar, însă, din punctul de vedere al demnităţii poporului evreu, multe au fost de câştigat.

Deportarea la Auschwitz a evreilor din Ungaria a început în martie 1944. Obersturmbannführerul (locotenent-colonelul) SS Adolf Eichmann a condus forţa operativă specială care a deportat 437.000 dintre aceştia, în decurs de opt săptămâni. Mai târziu, el se lăuda unui intim că va „ţopăi de râs în mormânt” graţie rolului jucat de el în moartea celor patru milioane de evrei.69 Într-o pagină de jurnal din 1961, scrisă înainte de condamnarea sa în Israel pentru genocid, Eichmann mărturisea:

Am văzut aspectul sinistru al maşinăriei morţii; o roată declanşând mişcarea altei roţi, precum mecanismul

unui ceasornic. Şi i-am văzut pe cei care întreţineau această maşinărie şi care o ţineau în mişcare. I-am văzut cum recalibrau mecanismul şi i-am observat secundarul cum se grăbea de la o secundă la alta, la fel cum vieţile se grăbeau spre moarte. Cel mai mare şi mai monumental dans al morţii din toate timpurile. Asta am văzut! 70

Cu toate acestea, procesul şi execuţia ulterioară a lui Eichmann au reprezentat, fără îndoială, o excepţie. Numărul paznicilor de lagăr SS (*Lagerschutzen*) de la Auschwitz varia: în mare, în 1944, existau 3.500 de paznici pentru 110.000 de deţinuţi. În fiecare moment, existau, de obicei, şi în jur de 800 de prizonieri *Sonderkommando*. Dintre cei în jur de 7.000 de bărbaţi şi 200 de femei care activau ca paznici la Auschwitz, în timpul războiului, numai pentru 800 s-a intentat proces. Restul au dispărut, pur şi simplu, după război, iar o bună parte din ei probabil că au scăpat cu ajutorul obiectelor de valoare furate de la deţinuţi. În vreme ce ruşii avansau, Auschwitz-ul a fost evacuat spre vest într-un teribil „marş al morţii" de peste 80 de kilometri la temperaturi de sub zero grade. Aceia care nu puteau ţine pasul erau împuşcaţi, în total murind în jur de 15.000 de oameni. Mai mult decât atât, oroarea nu a încetat nici chiar atunci când lagărele au fost eliberate. Într-un mod cât se poate de josnic, unii săteni polonezi au omorât câţiva evrei chiar după încheierea războiului în Europa, când aceştia s-au întors să-şi revendice proprietăţile, aşa cum s-a întâmplat în satul Jedwabne.

Dacă Aliaţii ar fi trebuit să bombardeze sau nu Auschwitz-ul este o dilemă care ne va măcina mult timp de-acum încolo. Cu toate că, din punct de vedere logistic, un bombardament ar fi fost posibil de la începutul anului 1944 – USAAF-ul şi RAF-ul trebuiau să aprovizioneze în acea vară pe calea aerului, din Italia, Armata Teritorială Poloneză, în timpul Revoltei din Varşovia –, s-a luat, totuşi, decizia de a nu bombarda lagărul despre care Aliaţii ştiau, încă din 1942, că era folosit pentru exterminarea sistematică a evreilor şi a polonezilor. Deşi era adevărat că

zonele subterane ale camerelor de gazare şi ale crematoriilor erau nemarcate şi e foarte probabil să fi scăpat bombardamentelor, ideea generală este că ar fi fost posibilă bombardarea liniilor de cale ferată de la intrarea şi de la ieşirea din lagăr şi că, în orice caz, încercarea ar fi meritat o şansă.

La urma urmelor, liniile de cale ferată franceze, gările, depozitele, liniile de garare şi staţiile de triaj au fost principalele ţinte în timpul operaţiunilor de bombardare care au precedat Ziua Z. Posibilitatea paraşutării armamentului pentru a-i ajuta pe deţinuţi, în speranţa unei revolte, sau chiar lansarea în zonă a unor trupe de parşutişti, au fost luate în considerare de către Consiliul Refugiaţilor de Război al Statelor Unite, în raportul său săptămânal din 10 – 15 iulie 1944, însă acesta nu va fi trimis mai departe armatei.71

Teama de a nu ucide un mare număr de deţinuţi a fost una dintre reţinerile majore, desigur, însă unul dintre argumentele folosite mult mai des, la momentul respectiv, a fost acela că cel mai bun mod de a-i ajuta pe evrei era înfrângerea germanilor cât mai repede cu putinţă, motiv pentru care RAF-ul şi USAAF-ul trebuiau să bombardeze mai degrabă ţintele militare şi industriale. Pe 26 iunie 1944, Departamentul de Război al SUA a răspuns unei cereri venite din partea organizaţiilor evreilor americani de a bombarda linia de cale ferată Košice-Preskov, dintre Ungaria şi Auschwitz, spunând că „apreciază pe deplin importanţa umanitară a operaţiunii sugerate. Cu toate acestea, după o analiză atentă a problemei, se consideră că modul cel mai eficient de a ajuta victimele… este acela de a înfrânge cât mai repede Axa”. 72 Între timp, intervalul în care se mai putea salva ceea ce mai rămăsese din populaţia evreiască din Ungaria se redusese rapid la numai 15 zile, de vreme ce, până pe 9 iulie 1944, toate deportările luaseră sfârşit, iar recunoaşterea fotografică aeriană, analiza meteo şi planificarea operaţională ar fi durat, luate împreună, mai mult de atât. În plus, existau nu mai puţin de şapte linii de cale ferată care duceau spre

ruta Lvov-Auschwitz, dintre care linia Košice-Preskov nu era decât una. (Auschwitz-ul fusese iniţial ales tocmai pentru că era un nod important de cale ferată spre rutele din Europa de Est şi de Sud-Est.) „Chiar dacă bombardarea ei ar fi avut succes" – concluzionează un istoric al acestor variate scheme de a-i salva pe evreii din Ungaria –, „evreii ar fi fost, pur şi simplu, transportaţi pe altă rută".73 Aşa cum se afirmă deasupra intrării secţiei care se ocupă de Holocaust din expoziţia Centrului de Documentare Obersalzberg: Alle *Wege führen nach Auschwitz* („Toate drumurile duc la Auschwitz").

Cum şefii de stat-major ai Aliaţilor se concentrau încă asupra urmărilor invaziei din Normandia – Caen nu va cădea până pe 9 iulie –, era puţin probabil ca bombardarea Auschwitz-ului să fie luată în considerare, ca variantă, la nivel înalt. Cu toate acestea, deţinuţii – dintre care mulţi ar fi murit în eventualitatea unui bombardament – doreau cu disperare ca lagărele să fie bombardate. În momentul în care fabrica IG Farben a fost atacată şi 40 de evrei şi 15 SS-işti au fost omorâţi, deţinuţii s-au bucurat în sinea lor, în ciuda raportului de decedaţi de aproape trei la unu dintre persecutori şi persecutaţi. Făcând analiza bombardamentului de precizie realizat în februarie 1944 de avionul Mosquito al RAF-ului asupra închisorii de la Amiens, în timpul căruia chiar dacă 100 de deţinuţi muriseră, 258, totuşi, scăpaseră, pe 8 noiembrie acelaşi an, Consiliul Refugiaţilor de Război a cerut oficial bombardarea Auschwitz-ului. Dar atunci, însă, era aproape prea târziu, de vreme ce ultimele gazări din lagăr au avut loc pe 28 noiembrie, cu doar 20 de zile mai târziu. De vreme ce în sudul Poloniei vremea de toamnă oferea ocazii greu de prevăzut pentru un bombardament realizat cu avioane ale căror baze de decolare se aflau la sute de kilometri depărtare, pentru tipul de atac de precizie, de care era nevoie, o bună vizibilitate era absolut necesară, fiind mult diferită de vizibilitatea de care era nevoie pentru bombardarea instalaţiilor industriale din apropiere. Sugestia făcută după război că bombardierele Havilland

Mosquito DH-98 ar fi trebuit să atace Auschwitz-ul – nimeni nu a venit cu vreo idee de acest fel în timpul războiului – a fost lansată cu mare vâlvă de către un arhivist de la Centrul de Cercetări Istorice al Forţelor Aeriene SUA, dr. James H. Kitchens III, care s-a gândit la un „zbor de aproape 1.000 de kilometri fără comunicaţii radio peste Alpi, cu o coeziune abia aparentă la joasă altitudine, pentru a se strecura apoi prin defensiva aeriană germană, având îndeajuns de mult combustibil pentru a realiza un atac de precizie coordonat asupra a cinci ţinte [camerele de gazare şi crematoriile] şi a reda astfel încrederea celor aflaţi în nevoie”.74

Însă, ceea ce s-ar fi întâmplat, cel mai probabil, dată fiind imprecizia aşa-ziselor bombardamente de precizie – numai 34% dintre bombele aruncate de USAAF au căzut într-o rază de 300 de metri de ţintele lor –, este că locaţiile folosite pentru gazare ar fi rămas în picioare, în vreme ce mii de nevinovaţi aflaţi în barăcile din apropiere ar fi pierit. Din acest motiv, unele grupuri de evrei din Marea Britanie şi din America s-au opus expres bombardării lagărelor.75 Decizia de a nu ataca nu a reprezentat, aşadar, o crimă de război sau un eşec moral condamnabil – aşa cum pretind unii – şi nici măcar un groaznic eşec de imaginaţie, cum ar putea apărea în ochii contemporanilor noştri. În ultimele trei decenii, au fost publicate fotografii ale Auschwitz-ului, făcute din aer de către un echipaj de avion aliat, pe 25 august 1944, şi care, odată mărite, arată, fără umbră de îndoială, localizarea camerelor de gazare şi a crematoriilor, şi chiar un şir de oameni care se îndreptau spre moarte. Multă lume crede, de aceea, că forţele aeriene ale Aliaţilor ar fi putut să distrugă aceste instalaţii relativ uşor. De fapt, aceste fotografii au fost imprimate folosind pentru prima dată negativele abia în 1978, în timpul războiului neexistând tehnologia necesară pentru a mări fotografiile atât de mult încât grupul de oameni să poată fi identificat. Cel mai mare expert în domeniul fotografiilor de recunoaştere aeriană, făcute în cel de-al Doilea Război Mondial, colonelul Roy M. Stanley, afirma că

„această analiză fotografică din 1978 presupune o înţelegere şi un factor de corelare a faptelor de la sol, care ar fi fost imposibile pentru un specialist de marcă din 1945”.76

Aprovizionarea Revoltei din Varşovia pe calea aerului fusese costisitoare pentru RAF: în cele 22 de misiuni câte au avut loc de-a lungul a şase săptămâni, până la mijlocul lunii august 1944, 31 din 181 de avioane nu au mai reuşit să se întoarcă. După cum unii dintre oficialii săi consemnau în procesele verbale, Ministerul de Externe britanic se opunea operaţiunilor care „ar pune în mod inutil în pericol vieţile şi avioanele britanice”.77 Mulţi oficiali ai Ministerului de Externe aveau de ce să se ruşineze pentru notele trecute de ei în dosare, precum aceea făcută de Armine Dew, care scria despre tratamentul aplicat de Armata Roşie evreilor români, în septembrie 1944: „După părerea mea, se iroseşte nejustificat de mult din timpul preţios al Ministerului pentru aceşti evrei plângăcioşi „.78 Iar acesta nu era un exemplu izolat.

Secretarul adjunct de Război al SUA, John McCloy, a respins un apel prin care se solicita bombardarea camerelor de gazare şi a crematoriilor, pe motiv că operaţiunea „putea fi executată numai prin detaşarea unui sprijin aerian considerabil, esenţial pentru succesul forţelor noastre implicate acum în operaţiuni decisive în alte părţi ale lumii, şi ar avea, în orice caz, o eficacitate atât de îndoielnică încât nu ar justifica utilizarea resurselor noastre”. Mult mai puţin convingător, McCloy susţinea, de asemenea, că orice acţiune de acest fel „ar putea provoca, din partea germanilor, o acţiune chiar şi mai răzbunătoare”.79 Fabrica de ulei şi de cauciuc sintetic de la Monowitz a fost bombardată de către Forţă a 15-a Aeriană a SUA în ziua de 20 august 1944, avioanele decolând din Foggia, în sudul Italiei, şi pierzând un singur bombardier din cele 127 de Fortăreţe Zburătoare câte au participat. Operaţiunea a produs multe pagube, iar moralul prizonierilor de la Auschwitz-Birkenau a cunoscut un

reviriment, pentru că, aşa cum afirma unul dintre ei, Arie Hassenberg: „Credeam că ei ştiu totul despre ce se întâmplă cu noi, că fac pregătiri pentru a ne elibera, că am putea scăpa, că unii dintre noi ar putea ieşi de aici, iar alţii ar putea supravieţui”. Acesta mai declara, de asemenea: „Să vezi un german mort – iată motivele pentru care ne bucurau bombardamentele”. 80

O atitudine raţională ar fi putut să dicteze ca, odată ce semnele arătau că era posibil ca războiul să fie deja pierdut, resursele militare şi umane alocate Holocaustului să fie imediat redirecţionate către efortul de război, iar evreii care puteau fi constrânşi să contribuie la acesta să fie mai degrabă puşi la lucru şi nu exterminaţi. Cu toate acestea, un alt argument, în totalitate nazist, spunea că înrăutăţirea situaţiei de pe Frontul de Est cerea mai mult decât oricând o intensificare a Holocaustului şi nu o domolire a lui. „În imaginaţia lui Hitler” – scrie Saul Friedlander –, „stimularea freneziei antievreieşti era unul dintre cele mai bune moduri de a grăbi dezmembrarea alianţei inamice”, pentru că, în închipuirea sa bolnavă, „evreii reprezentau legătura ascunsă care unea capitalismul de bolşevism”. 81 În plus, dacă Fortăreaţa Europa urma să fie invadată, pretinsul pericol intern reprezentat de evrei trebuia să fie eradicat cât mai curând posibil.

Vorbind în Sporptalast, pe 18 februarie 1943, la numai câteva zile după capitularea feldmareşalului Paulus la Stalingrad (poate cea mai amară înfrângere a Germaniei din timpul războiului), Goebbels alunecase într-un raţionament freudian în timpul tiradei sale împotriva presupuselor „detaşamente de exterminare evreieşti” despre care pretindea că ar fi staţionate „în spatele diviziilor ruseşti de năvălitori” (o imagine perfect răsturnată a ceea ce făcuseră *Einsatzgruppen* în spatele diviziilor germane de năvălitori). „În orice caz, Germania nu are nicio intenţie de a se pleca în faţa acestei ameninţări” – declara Goebbels în faţa publicului său numeros, atent selectat şi de un entuziasm frenetic –, „ci

intenţionează să i se opună în timp şi, dacă va fi necesar, prin completa şi radicala extermin… [Ausrott…]" – moment în care s-a oprit, s-a corectat, spunând în schimb – eliminare [Ausschal*tung]. Cuvân*tul a fost întâmpinat cu aplauze, strigăte de „Afară cu evreii!" şi râsete.82 Transmis în direct şi ascultat de zeci de milioane de germani, acesta a fost cel mai cunoscut discurs al lui Goebbels, rostit sub un uriaş stindard pe care scria: „Totaler Krieg = Kurzester Krieg" („Războiul total = Războiul cel mai scurt"). Pe tot cuprinsul Reichului, cel mai apropiat colaborator al lui Hitler a putut fi auzit corectând în pripă „Ausrottung" cu „Ausschaltung".

Cum Hitler nu a mărturisit deschis niciodată ce crede despre importanţa relativă a Holocaustului şi a victoriei de pe Frontul de Est, nu putem decât să facem presupuneri. Nu este cu totul imposibil ca motivul pentru care Holocaustul a fost intensificat când spectrul înfrângerii se arăta la orizont, în loc să fie oprit – aşa cum ar fi cerut logica, chiar dacă putea fi reluat după obţinerea victoriei –, să se afle în centrul viziunii lui Hitler despre propriul său loc în istorie. Şi în cazul în care Germania ar fi pierdut războiul – credea Hitler –, el urma să fie, pentru totdeauna, omul responsabil de exterminarea completă a poporului evreu din Europa. Aceasta va fi moştenirea lăsată de el pentru *Volk*, chiar dacă Aliaţii ar fi reuşit să înfrângă Reichul. Faptul că şi-a pus visul unei lumi *Judenfrei* (liberă de evrei) chiar înaintea necesităţii de a obţine victoria, dădea toată măsura fanatismului lui Hitler. Ştia că evreii germani luptaseră plini de curaj pentru Kaiser în Marele Război, câştigând multe Cruci de Fier, şi că din rândurile lor se ridicaseră ofiţeri talentaţi. Ba chiar, în mare măsură, tocmai datorită eforturilor depuse de aghiotantul evreu din regimentul său, locotenentul secund Hugo Gutman, reuşise şi el să-şi obţină propria Cruce de Fier, Clasa I. Dacă în 1933, odată ajuns la putere, Hitler s-ar fi debarasat de antisemitism, până în 1939 ar fi putut să pună în slujba efortului de război german europenii cei mai inteligenţi şi mai bine educaţi, inclusiv oamenii de ştiinţă din domeniul

nuclear, care câştigaseră premii prestigioase. Probabil că un naţionalist german conservator ar fi reuşit acest lucru, însă nazismul lui Hitler însemna că el nu dorise nicicând asta.

Capitolul 8

Cinci minute în Midway *iunie 1942-octombrie 1944*

Cinci minute! *Cine ar fi visat că soarta bătăliei se va schimba radical într-o perioadă atât de scurtă de timp*!

Căpitanul Mitsuo Fuchida şi comandantul Masatake Okumiya, din cadrul Marinei Imperiale japoneze, 19551

Cu importanta excepţie a Birmaniei, se poate spune că, în următoarea etapă din războiul Aliaţilor împotriva Japoniei portavioanele au deţinut rolul esenţial. Portavionul a devenit arma-cheie pentru a decide dacă japonezii puteau să-şi păstreze întinsul imperiu pe care-l câştigaseră în cele şase luni care trecuseră de la Pearl Harbor. Cu toate că musonul oprise – cel puţin pentru moment – înaintarea japonezilor spre India, în mai 1942, pierderea catastrofală a nu mai puţin de patru portavioane în Bătălia de la Midway (faţă de numai unul al americanilor), din luna următoare, a fost aceea care a echilibrat şansele între Axă şi Aliaţi. Midway a pus capăt oricărei speranţe a Japoniei – a cărei producţie de portavioane se afla mult în urma celei a SUA – de a-şi continua vijelioasa înaintare spre est. Căpitanul Mitsuo Fuchida şi comandantul Masatake Okumiya şi-au subintitulat lucrarea lor despre Midway, publicată în 1955: *Bătălia care a pecetluit soarta Japoniei*, iar formularea nu era chiar o exagerare.

Bătălia nedecisă din Marea Coralilor, care s-a dat la aproape 1 300 de kilometri nord-est de Queensland, pe 7 şi 8 mai 1942, s-a încheiat cu scufundarea portavionului de capacitate mică *Shoho*, care se răsturnase după ce fusese lovit de 13 bombe, şapte torpile şi de un bombardier în picaj care a intrat în el, şi cu scufundarea portavionului american *Lexington*, care va exploda la două ore după ce ultimul avion japonez plecase – victima unei scântei produse de un generator care fusese lăsat din greşeală să

meargă şi a flăcărilor aprinse de vaporii de combustibil din rezervoarele perforate în timpul atacului. Evacuarea portavionului *Lexington* fusese făcută în mod ordonat, astfel încât 2 735 de membri ai echipajului – peste 90% – supravieţuiseră. Două portavioane japoneze de mare capacitate, *Shōkaku* şi *Zuikaku*, fuseseră avariate, astfel încât planurile pentru ocuparea portului Moresby, din Papua Noua Guinee – de unde Australia putea fi ameninţată – au trebuit să fie abandonate. Locotenentul James Powers va obţine post-mortem Medalia de Onoare a Congresului, pentru bombardarea punţii portavionului *Shōkaku*, de la numai 92 de metri altitudine, ceea ce însemna că, datorită eforturilor sale şi ale bravilor săi camarazi de avion, niciun avion nu mai putea ateriza pe el. Cum pe *Zuikaku* nu era loc pentru avioanele aduse de ambele portavioane, japonezii au fost nevoiţi să-şi arunce avioanele peste bord cu propriile mâini pentru a face loc. În total, au murit 564 de marinari şi de aviatori, iar 66 de avioane au fost distruse, în comparaţie cu cei 1 074 de oameni şi cele 77 de avioane care erau trecute la pierderi de partea japonezilor.2 Fapt crucial, portavionul american *Yorktown* fusese numai avariat în bătălie şi nu scufundat, aşa cum credea amiralul Isoroku Yamamoto, comandantul Flotei Reunite japoneze. Prin urmare, acesta a presupus că invadarea atolului de la Midway nu va întâmpina opoziţia forţelor aeriene americane şi a adunat 165 de nave de război – cea mai puternică armada văzută vreodată pe Oceanul Pacific – pentru a captura insula. Odată ce Midway s-ar fi aflat în mâinile japonezilor, Pearl Harbor putea fi bombardat şi, împreună cu Insulele Aleutine, o altă parte a „brâului defensiv" al Sectorului Sudic de Resurse ar fi fost, astfel, protejate.

Informaţiile au constituit factorul-cheie pentru victoria americană din Midway: atât informaţia exactă şi la zi pe care spărgătorii de coduri i-au dat-o amiralului Chester W. Nimitz, comandantul suprem în Pacific, cât şi rapoartele inexacte şi depăşite pe care amiralii Yamamoto şi Nagumo le-au primit de la ofiţerii lor de informaţii, care

nu au beneficiat de luxul de a fi descifrat semnalele inamicilor lor. Pentru a face lucrurile şi mai rele, japonezii nu au reuşit să pună cap la cap puţinele informaţii pe care le aveau la dispoziţie, în parte pentru că transmiţătorul radio al lui Nagumo era mai slab decât cel al lui Yamamoto şi din cauza nevoii de a păstra tăcerea radio.3 Nimitz ştia că Nagumo dispunea de patru portavioane operaţionale după bătălia din Marea Coralilor, dintre care unul fusese avariat şi altul era lipsit de avioane, în vreme ce Yamamoto nu ştia că contraamiralul Frank „Jack" Fletcher avea la dispoziţie trei portavioane – *Enterprise*, *Hornet* şi *Yorktown* – care, spre sfârşitul lui mai 1942, se aflau staţionate la nord de Midway. (S-a estimat că ar fi fost nevoie de trei luni pentru a repara stricăciunile produse portavionului *Yorktown* în Marea Coralilor, însă sarcina a fost îndeplinită miraculos în doar 48 de ore – o mărturie a implicării profesionale şi a eficienţei inginereşti americane.) Într-o anumită măsură, cele trei insul iţe din Midway, cu toate că aveau o suprafaţă de numai 3, 2 kilometri pătraţi, au fost considerate un al patrulea – de nescufundat – portavion american, având propria garnitură de 109 avioane.

Yamamoto şi-a împărţit forţa de invazie în trei, ceea ce a constituit o eroare, întrucât escadrele se aflau prea departe una de alta pentru a se putea ajuta reciproc. În afară de Prima Flotă Aeriană a lui Nagumo, exista o Forţă de Ocupaţie Midway, transportând 51.000 de oameni, iar principala forţă a acesteia cuprindea un portavion, patru crucişătoare, şapte cuirasate, 12 distrugătoare şi 18 submarine. În afară de a cuceri Midway, Yamamoto spera să poată atrage Flota Americană din Pacific într-o bătălie de proporţii pe care aceasta din urmă nu ar fi putut-o câştiga. Prima Flotă Aeriană a lui Nagumo s-a apropiat de atol, beneficiind de o uriaşă acoperire furnizată de norii care o ascundeau de avioanele de recunoaştere din Midway, astfel încât a putut să lanseze un atac în zorii zilei, cu 108 dintre cele 201 de avioane pe care le avea. Atacul a avut succes, cu toate că pista de decolare nu a

fost atacată, întrucât japonezii voiau să o folosească imediat ce ar fi capturat atolul. Celor 93 de avioane din rezervă li s-au ataşat bombe şi torpile, în cazul apariţiei flotei de 50 de nave americane. Prin ceea ce Fuchida şi Okumiya numesc „un ireal şir de accidente şi de gafe", acest lucru urma să fie decisiv.4

După ce a detectat, în cele din urmă, flota lui Nagumo, la ora 7.00 dimineaţa, contraamiralul Raymond Spruance, care deţinea comanda grupurilor de luptă *Enterprise* şi *Hornet*, a trimis 116 avioane, într-un atac total de la 280 de kilometri distanţă. (Ca şi în bătălia din Marea Coralilor, în această nouă formă de bătălie navală, navele nici uneia dintre părţi nu au ajuns nici măcar în raza vizuală reciprocă.) Exact în acelaşi moment, după ce auzise rapoartele din Midway în care se spunea că era nevoie de un alt val de atacuri, însă nu se menţiona nimic despre flota americană, despre care avea toate motivele să creadă că plecase spre nord, pentru a face faţă atacului diversionist împotriva Insulelor Aleutine, Nagumo a dat ordin ca toate cele 93 de avioane de rezervă pe care le mai avea să fie reechipate cu bombe incendiare şi brizante. Schimbarea de dotare ar fi luat o oră pentru realizare, însă, la numai 15 minute de la începerea operaţiunii, un avion de recunoaştere a raportat prezenţa a 10 nave americane spre nord-est. „Pentru un nenorocit de sfert de oră, a cumpănit bine problema, iar apoi a decis să-şi reînarmeze avioanele de rezervă cu torpile. Ordine; contraordine; dezordine". 5 Între timp, primul val de bombardiere şi de avioane de luptă se aflau pe drumul de întoarcere din Midway. Acesta a reprezentat un moment-cheie în războiul din Pacific. Cu jumătate dintre avioanele sale de rezervă încărcate cu armamentul de atac pentru Midway şi cu cealaltă jumătate înarmată pentru atacul asupra portavioanelor americane, Nagumo a luat fatala sa decizie de a lăsa să aterizeze avioanele din primul val de atacuri asupra Midway-ului, înainte de a le da ordin de decolare celorlalte avioane.

În vreme ce, aşadar, echipajele de zbor de pe

portavion se chinuiau să detaşeze bombele incendiare şi brizante şi să reataşeze torpilele, la ora 9.05, portavionul s-a întors cu 90 de grade spre est-nord-est, pentru a intra în luptă cu unitatea operativă americană. Acest lucru i-a îngăduit să evite pe moment bombardierele în picaj şi avioanele de luptă americane de pe *Hornet*, care-şi lansase avioanele la ora 7.00. Aflat la est, *Yorktown* şi-a lansat jumătate din avioanele de pe punte la 7.30.15 bombardiere torpiloare Devastator de pe *Hornet* au detectat forţa lui Nagumo şi s-au îndreptat direct spre ea pentru a o ataca. Se spun multe despre curajul fanatic al aviatorilor japonezi *kamikaze* (vântul divin), curaj dovedit spre sfârşitul războiului, dar să zbori fără escortă spre tunurile antiaeriene şi spre avioanele de luptă Zeke ale flotei lui Nagumo cerea un curaj colosal, şi numai unul dintre cele 15 bombardiere a supravieţuit, fără ca acestea să fi atins vreo ţintă. Bombardierele torpiloare de pe *Enterprise* („Marele E", după cum era numit) şi *Yorktown* au fost şi ele serios avariate, fără a se obţine vreun rezultat pozitiv, iar la ora 10.24 atacul a fost oprit, numai opt Devastatoare mai aflându-se în aer, dintr-o forţă iniţială de atac de 41 de aparate. „Timp de aproximativ 100 de secunde, japonezii au fost siguri că au câştigat bătălia din Midway" – scria istoricul oficial al Marinei SUA, contraamiralul Samuel Eliot Morison – „şi războiul". 6 Însă, la ora 10.26, înainte ca avioanele de luptă Zeke să aibă timp să câştige altitudine, după ce decimaseră Devastatoarele, 37 de bombardiere în picaj pornite de pe *Enterprise* şi-au făcut apariţia chiar deasupra celor patru portavioane ale lui Nagumo. Acoperirea furnizată de nori, la 915 metri altitudine, a ascuns apropierea avioanelor americane, însă, sub acest plafon, vizibilitatea era ideală pentru atacatori. Eroul de la Pearl Harbor, Mitsuo Fuchida, credea că, întrucât avioanele de luptă japoneze nu avuseseră timp să recâştige altitudine în timp ce trăgeau în direcţia avioanelor torpiloare americane pentru a le doborî, „se poate spune că succesul bombardierelor în picaj americane a fost făcut posibil de martiriul anterior al avioanelor

torpiloare”.7 La puţin timp după ce bombardierele în picaj de pe *Enterprise* începuseră atacul, mai întâi avioanele de pe *Hornet*, iar apoi cele de pe *Yorktown* au ajuns şi ele. La sute de metri mai jos, echipajele încă schimbau armamentul bombardierelor, fiind prinse cu cantitatea maximă de armament, în cel mai expus loc cu putinţă. Punţile portavioanelor erau acoperite de bombe, combustibil şi avioane, puţine mai aflându-se la păstrare, astfel încât, atunci când bombardierele în picaj de pe *Enterprise* au lovit, rezultatul a fost un carnagiu. La bordul navei amiral a lui Nagumo, *Akagi*, avioanele de luptă Zero tocmai începuseră să decoleze. Fuchida, care nu putuse să zboare la Midway pentru că îi fusese recent scos apendicele şi care va fi ulterior rănit în timpul atacului, îşi amintea:

Când primul avion de luptă Zero câştiga viteză şi-şi lua zborul de pe punte, un observator a strigat „Bombardierele iadului!” M-am uitat în sus şi am văzut trei avioane negre care plonjau spre navă. Câteva dintre mitralierele noastre au reuşit să tragă câteva focuri grăbite spre acestea, însă era prea târziu. Siluetele umflate ale bombardierelor în picaj Dauntless ale americanilor au devenit repede tot mai mari şi apoi, câteva obiecte negre au fost lansate cumplit de pe aripile lor. Bombe! Coborau direct spre mine! 8

Akagi a primit două lovituri directe, prima pe cantul de la pupa al ascensorului din mijlocul navei, iar cea de-a doua la babordul punţii de decolare, ale căror efecte ar fi putut să fie controlate, dacă puntea nu era plină de avioane în flăcări, aşezate aripă lângă aripă, şi care erau încărcate cu torpile care puteau exploda. „Întreaga zonă a hangarului era un infern în flăcări” – scria Fuchida – „iar flăcările înaintau rapid spre punte”. La ora 10.46, Nagumo – care luase una dintre cele mai proaste decizii din istoria militară – a fost convins să-şi mute centrul de comandă pe crucişătorul uşor *Nagara*, lucru pe care l-a făcut fără nicio tragere de inimă. Pe punţile de jos ale *Akagi*, supravieţuitorii au fost nevoiţi să folosească pompe de

mână şi:

Echipe de pompieri, purtând măşti de gaze şi echipamente greoaie, se luptau curajos cu flăcările. Însă fiecare explozie de deasupra ajungea până la punţile de dedesubt, rănind oameni şi perturbându-le disperatele eforturi de salvare. Călcând peste camarazii căzuţi, o altă echipă de intervenţie se grăbea înainte pentru a continua lupta, numai pentru a fi seceraţi, la rândul lor, de următoarea explozie.9

Nici măcar un singur om din camera motoarelor nu va scăpa din acest infern dantesc. La ora 18, nava a fost abandonată de tot echipajul, cu excepţia căpitanului Taijiro Aoki, care s-a legat de o ancoră „pentru a aştepta sfârşitul”.

„Fuseserăm luaţi prin surprindere în cea mai vulnerabilă poziţie cu putinţă” – scriau Fuchida şi Okimiya – „cu punţile pline de avioane înarmate şi alimentate cu combustibil pentru un atac”. 10 Între timp, portavionul *Kaga* a dispărut sub valuri la ora 19.25, cu 800 de membri ai echipajului morţi, iar un alt portavion, *Sōryū*, care primise trei lovituri în trei minute de la 13 avioane, s-a scufundat la ora 21.13, în vreme ce căpitanul navei, Ryusaku Yanagimoto, cânta „Kimigayo”, imnul naţional al Japoniei. Nagumo a dat ordin ca al patrulea portavion, *Hiryū*, să navigeze spre nord-est şi să trimită 40 de avioane pentru a ataca *Yorktown* şi, cu toate că numai şapte dintre acestea au putut să treacă de liniile defensive americane, ele au reuşit, cu „îndemânare, vitejie şi hotărâre”, să lanseze trei bombe asupra portavionului. Mai târziu, *Yorktown* va fi lovit şi de două torpile lansate de avioanele care se întorceau din

Midway, forţând astfel portavionul înclinat să fie remorcat şi dus înapoi spre Pearl Harbor şi constrângându-l pe Fletcher să se transfere pe crucişătorul *Astoria*, în vreme ce Spruance prelua comanda tactică.11 Cu toate acestea, *Hiryū* nu va scăpa represaliilor, pentru că, la ora 17.00, 24 de avioane de pe *Enterprise* şi *Yorktown* au scufundat portavionul cu patru lovituri. Pe

drumul de întoarcere spre Pearl Harbor, *Yorktown* şi distrugătorul de escortă au fost scufundate de către submarinul japonez *I-168*, acestea fiind singurele nave americane pierdute în întreaga bătălie.

Dată la mijloc de drum – din punct de vedere geografic – între Japonia şi teritoriul Americii şi aproape la mijlocul celui de-al Doilea Război Mondial (în cea de-a 33-a lună de război, din totalul celor 71 de luni), bătălia de la Midway[2], a distrus planul japonez în trei faze de a-şi impune dominaţia asupra Asiei exact când se afla la mijlocul celei de-a doua faze. Era adevărat că şi cele două Insule Aleutine minuscule, Attu şi Kiska, fuseseră capturate de către forţa de diversiune din nord, însă, datorită spargerii codurilor de către Aliaţi, atacul nu reuşise să alunge forţele americane din Midway. Bătălia de la Midway merită să fie considerată drept una dintre cele mai importante bătălii din istorie, pentru că faţă de pierderile americane, care s-au rezumat la un portavion şi la un distrugător, 307 oameni ucişi şi 132 de avioane pierdute, japonezii au pierdut patru portavioane, un crucişător de mari dimensiuni, 3.500 de oameni – inclusiv mulţi piloţi experimentaţi – şi 275 de avioane.12 Este adevărat că, după Midway, japonezii mai dispuneau de încă cinci portavioane operaţionale, în vreme ce şase se aflau în proces de construcţie sau de reparaţie, însă, spre deosebire de ei, americanii aveau trei portavioane de mare capacitate şi nu mai puţin de 13 în construcţie. „Până la sfârşitul anului 1943” – consemnează un istoric al Războiului din Pacific – „Flota Americană din Pacific

În traducere literală, „La jumătate de drum” (n.tr.) nu dispusese nicicând de mai mult de patru portavioane. După acest moment, însă, puterea Americii va creşte exponenţial, în vreme ce puterea Japoniei se va diminua”. 13 Statele Unite puteau ataca acum în voie perimetre ale Sectorului Sudic de Resurse. „Midway a fost bătălia crucială din Războiul din Pacific” – va trage concluzia Nimitz – „încleştarea care a făcut posibil tot ceea ce a

[2] În traducere literală, „La jumătate de drum” (n.tr.)

urmat”. 14

Britanicii au prins, la rândul lor, curaj după această victorie. În timp ce ştirile despre victorie abia începeau să sosească, Churchill declarase în faţa Cabinetului de Război, după cum va nota un asistent din cadrul secretariatului, că:

Pierderile pe mare sunt semne de teamă din partea japonezilor; marina este o forţă politică în Japonia, care, astfel, va fi probabil mai înclinată spre o politică restrictivă şi precaută; această politică va încuraja poate organizarea unor raiduri cu submarine – dacă ne gândim că acest lucru a avut un efect asupra situaţiei japoneze –, şi cred că se vor orienta spre o victorie asupra Chinei şi a lui Chiang Kai-shek. Nu cred că vor încerca în India sau în Australia. Acest lucru ne oferă un spaţiu de manevră de două-trei luni. Trebuie să sărim în ajutorul Chinei; ar fi un dezastru înfricoşător dacă China ar fi constrânsă să iasă din război şi să numească un nou guvern. Statul-Major General trebuie să ia în calcul atacarea liniilor de comunicaţie din Birmania. Dacă pierderile de portavioane sunt confirmate – de revăzut consecinţele diminuării forţelor inamice. În cazul în care Japonia adoptă o direcţie conservatoare, avem o şansă să pornim pe urmele ei.15

Midway a făcut posibilă debarcarea, de pe 7 august 1942, a forţelor americane, pe insula Guadalcanal, aflată în sudul arhipelagului Solomon, prima ofensivă terestră întreprinsă de americani după Pearl Harbor, cu nouă luni înainte. Cum era lucru ştiut că japonezii încercau să construiască o pistă aeriană acolo, măsură al cărei efect ar fi fost acela de a interzice traficul aerian între Statele Unite şi Australia, 18 700 de puşcaşi marini din Prima Divizie, aflată sub comanda generalului-maior Alexander A. Vandergrift, au debarcat cu mijloace amfibii la Guadalcanal şi, de asemenea, în insulele din apropiere, Tulagi şi Gavuth. Luată prin surprindere, garnizoana japoneză din Guadalcanal a fugit în jungla deasă de pe „insula ceţoasă, infestată de malarie şi îmbibată de ploaie”, 1.500 dintre soldaţii japonezi opunând o rezistenţă

îndârjită la Tulagi, dar au fost aproape cu toţii ucişi, spre deosebire de pierderile de doar 150 oameni înregistrate de puşcaşii marini.16 După ce, pe data de 8 august, au pus mâna pe pistă, pe care au botezat-o Câmpul Henderson, după numele eroului din Bătălia de la Midway, cei 11 145 de puşcaşi marini de pe Guadalcanal au construit un perimetru defensiv având trei kilometri pe-o latură şi şase pe alta şi s-au adăpostit acolo. Minusculul sector apărat urma să sufere un bombardament comparabil cu al oricărui câmp de luptă similar ca mărime din istoria americană.

În timp ce puşcaşii marini mai transportau echipamentul la ţărm pentru Operaţiunea Cactus, asupra escortei lor navale s-a abătut dezastrul, când o forţă japoneză din Rabaul a pornit un atac nocturn, în ceea ce a devenit cunoscut cu numele de Bătălia de pe insula Savo. Înarmaţi cu noile torpile, propulsate cu oxigen lichid, care puteau transporta un focos de 453 de kilograme cu o viteză de 37 de noduri, pe o distanţă de 40 de kil ometri, japonezii au reuşit să treacă de patrula căpitanului Howard D. Bode, aflată la sud de insulă – în acel moment, Bode dormea în cuşeta sa de pe USS *Chicago* –, şi au atacat crucişătoarele aflate sub comanda contraamiralului australian Victor Crutchley, decorat cu Crucea Victoria, care se afla şi el pe ţărmul Guadalcanalului. Patru crucişătoare – vasele americane *Vincennes*, *Astoria* şi *Quincy* şi cel australian *Canberra* – erau scufundate în timp ce, împreună cu *Chicago*, luau foc fiind lovite de proiectile lansate de avioanele japoneze. (Copleşit de un sentiment de vinovăţie, Bode se va împuşca ulterior, demonstrând astfel că japonezii nu monopolizaseră cu totul onorabila tradiţie a harakiri-ului.) 17

Cu mai mult de o mie de marinari morţi, flotila zdrobită a lui Crutchley a fost constrânsă să părăsească împrejurimile Guadalcanalului, de unde Fletcher detaşase deja portavioanele *Saratoga*, *Wasp* şi *Enterprise*, după ce pierduse 22 de avioane de luptă din 98. Ceea ce însemna că japonezii, cu baza la Rabaul, aveau o şansă de a trimite

întăriri în insulă şi de a încerca să-i alunge pe americani de acolo. Capul de pod al Câmpului Henderson a fost supus unui bombardament continuu, zi şi noapte, executat atât de navele de război japoneze, cât şi de forţele aeriene din Rabaul, într-o singură zi – Duminica Buncărului – înregistrându-se nu mai puţin de şapte raiduri aeriene. Forţa Aeriană participantă la Operaţiunea Cactus, compusă din 19 avioane de luptă şi 12 bombardiere torpiloare, din cadrul Grupului Aerian de Puşcaşi Marini 23, a făcut ce a putut, însă, până ce nu avea să primească întăriri, nu putea să protejeze cum trebuie aerodromul. Pe 17 august, generalul-locotenent Haruyoshi Hyakutake a debarcat venind de la Rabaul cu 50.000 de oameni din cadrul Armatei XVII, pentru a ataca la sol. Contraamiralul Razio Tanaka a început şi el un şir de debarcări cu oameni şi provizii, de-a lungul Slot, un canal mărginit de insule, între Rabaul şi Guadalcanal, într-o serie de operaţiuni realizate adesea pe timp de noapte, în decurs de şase luni, şi poreclite de puşcaşii marini Expresul Tokyo – aceştia aflându-se la ultima staţie a periculosului său capăt de linie.

În loc să atace simultan, lucru dificil, dacă ţinem cont de lipsa întăririlor, Hyakutake şi-a trimis trupele pe rând, în asalturi asupra Câmpului Henderson, asalturi pe care, luptând disperat, puşcaşii marini au reuşit să le respingă, uneori trecând şi la contraatac. În bătălia de pe râul Tenaru (care s-a dat, de fapt, pe râul Ilu), atacul celor 917 oameni conduşi de colonelul Kiyono Ichiki s-a sfârşit, pe 18 august, cu dispariţia aproape totală a unităţii sale. Ichiki însuşi a dat foc drapelului regimentului şi şi-a făcut *harakiri*. Pe 12 şi 13 septembrie, în timpul îndârjitei lupte de pe Culmea însângerată, la aproape 2 kilometri sud-vest de aerodrom, japonezii au reuşit să ajungă la 915 metri de pistă. Strigând „Banzai!” („O mie de ani!”) şi „Mori, puşcaşule marin!”, 2000 de japonezi s-au avântat ieşind din junglă şi au copleşit flancul drept al Forţei Provizorii compuse din două batalioane, a locotenent-colonelului Meritt A. Edson, supranumit „Mike cel Roşu”. Trei

japonezi au reuşit chiar să intre în buncărul lui Vandergrift, unde au fost omorâţi de secretarii acestuia. Edson va primi Medalia de Onoare a Congresului pentru curajul său în apărare, în timpul atacului 143 de americani murind şi 117 fiind răniţi, faţă de cei 600 de japonezi morţi şi de cei 500 de răniţi.

Cu toate că puşcaşii marini au primit, în cele din urmă, întăriri pe calea aerului, pe 20 august, Hyakutake primise şi el sprijin prin intermediul Expresului Tokyo, pe tot parcursul lunilor septembrie şi octombrie, iar, între 23 şi 25 octombrie, asalturile lui au fost respinse cu pierderi de 2000 de morţi faţă de cei numai 300 de americani ucişi şi răniţi. După aceste victorii, Vandergrift a simţit că poate să-şi extindă perimetrul şi să treacă la ofensivă.18 Cu toate că, în condiţiile groaznice de acolo, malaria afecta grav forţele americane, japonezii erau şi ei loviţi de malarie, dar şi de foamete, iar, după ce marina americană a câştigat, pe 15 noiembrie, o bătălie de patru zile lângă insulă – ultima dintre cele şapte bătălii navale importante din această campanie de şase luni –, japonezii au fost aduşi în situaţia de a arunca în apă, din distrugătoarele care se aflau în trecere, unele containere cu provizii, în speranţa că acestea vor pluti până la ţărm şi că vor fi recuperate de acolo.

Pe 8 decembrie, la un an şi o zi după Pearl Harbor, Vandergrift, „Eroul de la Guadalcanal11, şi puşcaşii săi marini au fost, în cele din urmă, înlocuiţi de trupele regulate ale armatei SUA, aflate sub comanda generalului-maior Alexander M. Patch, care i-au respins pe japonezi, într-o „disperată şi bine condusă acţiune de ariergardă”, până la Cape Esperance, în estul insulei, de unde 13.000 dintre ei, inclusiv Hyakutake, au fost evacuaţi miraculos în timpul nopţii de 9 februarie 1943, de către Grupul de Transport al lui Tanaka.19 Aceştia au fost cei norocoşi; japonezii rămaşi pe teritoriul Guadalcanalului prădau satele de pe insulă pentru a supravieţui, astfel încât „locuitorii insulei s-au răzbunat cumplit, capetele de japonezi decorând casele lungi ale băştinaşilor mult timp

după aceea”.20 În timpul întregii campanii terestre, japonezii au pierdut 25.000 de oameni şi 600 de avioane, americanii înregistrând 1 490 de morţi şi 4 804 răniţi. Ambele părţi au pierdut 24 de nave, însă japonezii mult mai mult tonaj. Prima treaptă de pe „scara arhipelagului Solomon” fusese urcată cu succes, iar americanii se vor îndrepta acum spre nord. Cu toate acestea, lucrul cel mai important era că, la fel cum Midway demonstrase că marina imperială japoneză era departe de a fi invincibilă, Guadalcanalul a arătat că acelaşi lucru era valabil pentru armata imperială japoneză terestră. În total, vieţile a 103.000 de americani urmau să fie pierdute în încercarea de a înfrânge Japonia, alături de cele ale unui număr de 30.000 de britanici, australieni, indieni şi de alţi locuitori ai Commonwealth-ului. Guadalcanalul avea să fie prima dintre cele câteva staţii pe o *via dolorosa*, staţii ale căror nume – precum Kwajalein, Tarawa, Saipan, Guam, Luzon, Iwo Jima şi Okinawa – sunt „scrise cu sânge în istoria americană”.21

Începutul musonului, în mai 1942, oprise înaintarea japoneză spre India, dar încercările Commonwealth-ului de a ataca în Arakan şi de a recuceri Akyab nu au dat niciun rezultat în 1942 şi 1943, astfel încât, în 1943, britanicii au recurs la un nou mod de a conduce războiul care urma să fie aplicat trupelor din Birmania: penetrarea pe rază lungă prin angajarea în lupta din junglă. Această strategie inovatoare era produsul minţii uneia dintre cele mai fermecătoare, nonconformiste şi controversate figuri ale războiului: comandantul de brigadă (ulterior generalul-maior) Orde Wingate. Churchill îl numea „acest om de geniu, care putea foarte bine deveni un om providenţial” şi-l asemăna pe Wingate cu Lawrence al Arabiei, cu care Churchill fusese prieten.

Chindiţii, cum se numeau trupele lui Wingate formate din soldaţi britanici, indieni şi nepalezi, din cadrul Brigăzii a 77-a Indiană, luptau adânc în spatele liniilor japoneze din nordul Birmaniei. Pierderile grele pe care le sufereau – uneori fiind nevoiţi să-şi abandoneze răniţii – fac din

moştenirea militară a lui Wingate motiv de dezbatere printre istorici, până în zilele noastre.22 Aceste controverse privesc modul în care apăruse termenul de chindit: unii cred că acesta provenea din înţelegerea greşită de către Wingate a cuvântului birmanez pentru „leu", *chinthe*; alţii cred că provine de la o figură mitologică hindusă; alţii, din nou, cred că vine de la cuvântul birmanez pentru grifon. Oricare i-ar fi originea, această forţă militară va dobândi, în curând, o mare popularitate în ochii opiniei publice britanice, care admira marele curaj de care aceşti luptători dădeau dovadă petrecând lungi perioade de timp angajaţi în lupte desfăşurate mult în spatele liniilor inamice.

Wingate putea fi lipsit de scrupule, mai ales atunci când trecea peste capetele ofiţerilor superiori, folosindu-se de accesul pe care-l avea la admiratorul său Churchill, şi şi-a făcut un număr destul de mare de duşmani în cadrul Armatei XIV pentru că îşi extinsese treptat comanda de la o brigadă la o divizie, însă, în ciuda criticilor uneori acide ce îi erau aduse, Wingate era, cu siguranţă, unul dintre acei oameni cu adevărat originali. Pe 31 august 1940, luând prânzul la Ministerul de Război, „el spunea că prinsese destul de bine gustul cărnii fierte de piton, care seamănă cu cea de pui", îşi amintea generalul-maior John Kennedy, directorul operaţiunilor militare. „Oamenii săi se menţineau într-o condiţie fizică remarcabil de bună" – credea el – „mai ales pentru că erau conştienţi că vor cădea în mâinile japonezilor dacă n-o vor face. E un om de mare caracter, un bun vorbitor şi, în plus, un foarte bun scriitor". 23 Un maniaco-depresiv care încercase să se sinucidă în 1941, după o campanie din Etiopia, tăindu-şi gâtul cu un cuţit, într-un hotel din Cairo; un nudist care purta frecvent numai cascheta colonială şi mergea prin tabără cu un şomoiog pentru alungat muştele; un om care nu se îmbăia niciodată, dar care, în schimb, îşi făcea toaleta frecându-şi cu putere corpul cu o perie aspră – Wingate mânca ceapă crudă din plăcere şi a fost descris drept un „nonconformist nevrotic" şi un personaj cu

„temperament de scrântit, un egomaniac îmbrăcat aiurea”.

Născut în India, tatăl lui având deja 51 de ani, Wingate a fost crescut într-un mediu de nonconformism deplin, fiindu-i îngăduit inclusiv să nu participe la slujbele religioase din capela de la Charterhouse. Intrase al 63-lea din 69 de candidaţi la Academia Militară Regală Woolwich, în 1921, nestrălucind deloc şi absolvind printre ultimii. Experienţa efectivă a războiului de gherilă din Palestina şi Etiopia a fost aceea care l-a convins pe Wingate că o mică forţă putea să conducă un nou tip de război, prin care să penetreze pe rază largă, dincolo de râul Chindwin. „Dacă eşti în armată, trebuie să faci un lucru extraordinar ca să fii băgat în seamă”, spusese el odată. Şi a reuşit, cu siguranţă, să facă acest lucru în viaţa sa relativ scurtă. Când luptase cu italienii în Etiopia şi în Sudan sau cu teroriştii arabi în Palestina – Wingate fiind un sionist ardent –, ba chiar şi cu japonezii, de cele mai multe ori, se aflase şi pe o poziţie conflictuală cu înaltul Comandament militar britanic, care avea tendinţa de a fi deosebit de neîncrezător faţă de metodele sale neconvenţionale. Atât în Sudan, cât şi în Palestina, îşi lovise propriii oameni, lucru care nu-l făcea deloc popular. Cu toate acestea, aşa cum subliniase scriitorul Wilfred Thesiger, care servise sub comanda lui, înfrângerea a 40.000 de soldaţi italieni, cu numai două batalioane de ethiopieni şi sudanezi fusese un lucru de realizat numai cu Wingate la comandă.

Au existat două operaţiuni ale chindiţilor, în 1943, din care s-au tras multe învăţăminte care vor fi puse în practică mai târziu, în 1944. Antrenamentul lor din India era multilateral, cu exerciţii de baionetă începând de la 6 dimineaţa, urmate de lupte fără arme defensive, de cursuri de supravieţuire în junglă, de utilizare a busolei, de citirea hărţilor, urmând două ore de corvoadă după-amiaza, la construirea de latrine şi la tăierea drumului prin junglă cu ajutorul macetelor. În cadrul exerciţiilor, chindiţii se vor concentra pe aruncarea în aer a podurilor, pe scoaterea din funcţiune a aerodromurilor şi, mai ales, pe crearea de ambuscade. Brigadierul Michael Calvert, unul dintre

locotenenţii lui Wingate, va declara mai târziu despre acest program: „Cei mai mulţi europeni nu ştiu câte poate suporta trupul lor; mintea şi puterea voinţei sunt cele care, cel mai adesea, cedează primele. Cei mai mulţi soldaţi nu îşi închipuiseră vreodată că pot face lucrurile pe care le-au făcut... Unul dintre avantajele excepţionale ale antrenamentului dur este acela că îi arată omului ceea ce poate face şi cât poate suferi. Dacă ai mărşăluit 50 de kilometri pe zi, poţi face 40 în pas lejer”.24

În prima misiune a chindiţilor, Operaţiunea Longeloth, Wingate a traversat Chindwin către regiunea ocupată de japonezi din nordul Birmaniei, în noaptea de 13 februarie 1943, cu 3.000 de oameni. Utilizând catâri pentru transport şi paraşutând provizii, a mărşăluit 800 de kilometri pentru a-i hărţui pe japonezi şi a le tăia legăturile feroviare. Ordinul de zi al lui Wingate spunea:

Astăzi suntem în pragul bătăliei. Timpul pregătirilor a trecut şi ne îndreptăm spre inamic pentru a ne pune la încercare şi pe noi înşine şi metodele noastre… Bătălia nu este întotdeauna pentru cel puternic, după cum nici cursa nu este pentru cel iute de picior. Nu putem conta pe faptul că vom obţine victoria în război, dar lucrul de care putem fi siguri este că vom merge înainte, hotărâţi să facem ceea ce putem, pentru a pune capăt acestui război. Fiind conştienţi de deşertăciunea efortului omenesc şi de neclaritatea scopului său, să ne rugăm ca Dumnezeu să ne accepte efortul şi să ne călăuzească strădaniile, astfel încât, după ce vom fi făcut totul, să vedem roadele muncii noastre şi să fim mulţumiţi.25

Pe data de 18 februarie, chindiţii au reuşit să taie legătura feroviară dintre Mandalay şi Myitkyina pentru patru săptămâni. Mii de soldaţi japonezi au fost aduşi de pe alte teatre de operaţiuni, mai ales de la cele împotriva Chinei, pentru a încerca să lovească micul grup. Apoi, pe 6 martie, chindiţii au aruncat în aer trei poduri de cale ferată importante din regiunea Bongyaung. Pe 15 martie, două coloane de chindiţi, aflate sub comanda lui Calvert şi a maiorului Bernard Fergusson (ulterior, lordul

Ballantrae), au trecut râul Irrawaddy, având în plan să distrugă strategicul viaduct de cale ferată de la cheile Gokteik. Cu toate acestea, malul estic al râului Irrawaddy, care nu oferea o acoperire potrivită, făcea ca operaţiunea să fie mult mai dificilă decât pe malul de vest al râului, mal acoperit de junglă. Cu toate că erau aprovizionaţi cu succes la anumite intervale pe calea aerului, hrana şi mijloacele de subzistenţă erau limitate, iar constantele marşuri forţate le cereau energie. În plus, lupta era extrem de dură şi se dădea aproape întotdeauna în condiţii extrem de vitrege. Până pe 26 martie, mai rămăseseră numai trei sferturi dintre chindiţi, din cei de 3.000 de oameni de la început, dintre care 600 erau extrem de epuizaţi. Cum trei divizii japoneze avansau spre ei, aceştia s-au îndreptat spre nord, în direcţia Indiei – unde aveau şansa să scape –, traversând înapoi râul Chindwin, în cea de-a doua jumătate a lunii aprilie 1943. Cu toate acestea, înainte de a se întoarce, au organizat o ambuscadă pentru inamic, în care au fost omorâţi 100 de japonezi şi numai un chindit. Tipul de luptă în care chindiţii trebuiau să se angajeze şi înfiorătoarele condiţii din junglă cărora erau nevoiţi să le facă faţă au transformat cele două expediţii întreprinse de ei în unele dintre cele mai reuşite isprăvi militare ale celui de-al Doilea Război Mondial. Un pasaj din jurnalul de război al lui Fergusson, purtând data de 30 martie 1930, subliniază gravitatea situaţiei, spre sfârşitul primei incursiuni:

Grupul este format acum din 9 ofiţeri, 109 militari cu alte grade, dintre care 3 ofiţeri şi alţi 2 soldaţi sunt răniţi. Toţi sunt slăbiţi şi înfometaţi, mai mult sau mai puţin. M-am adresat tuturor şi le-am spus: (a) Numai o disciplină de fier ne va scoate de aici. Voi împuşca pe oricine şterpeleşte de la camarazi sau care fură din sate sau care protestează; (b) Cine îşi pierde carabina şi echipamentul va fi dat afară din detaşament, în afară de cazul în care voi fi mulţumit de justificarea dată; (c) Numai în şansă şi în supunere necondiţionată putem avea o încredere totală;

(d) Fără soldaţi care vagabondează.26

Santinelele care adormeau în post puteau încasa o bătaie straşnică.

Pentru unii dintre cei răniţi sau, pur şi simplu, epuizaţi, ultima călătorie anevoioasă de 130 de kilometri înapoi spre adăpost era prea mult. Sergentul Tony Aubrey, din Coloana a 8-a, îşi amintea că unul dintre soldaţi, „ale cărui picioare se aflau într-o stare foarte proastă, s-a hotărât că nu mai putea merge. S-a întins. Tovarăşii lui, cu toate că erau istoviţi, au încercat să-l transporte, însă nu i-a lăsat să o facă. Tot ceea ce îşi dorea era să rămână singur, cu cât de multe grenade de mână puteam să-i lăsăm. Prin urmare, i-am dat grenadele şi l-am lăsat acolo. Nu era nimic altceva de făcut”. Soldaţii dispersaţi se întorceau dacă puteau. „La început, ne făcusem griji pentru el”, spunea Aubrey despre unul dintre aceştia. „«Cum îi mai merge respectivului?», ne întrebam unii pe alţii. Însă, după o vreme l-am uitat. Nu mai era decât o altă parte din peisaj. Acest fapt poate să pară o dovadă de lipsă de umanitate a omului faţă de om, dar să ştiţi că nu era aşa. Eram, pur şi simplu, mult prea obosiţi ca să ne mai pese”. 27 Wingate însuşi, care purta aceiaşi pantaloni trei sferturi pe care îi purtase de-a lungul întregii expediţii, şi din care nu mai rămăseseră decât fâşii, şi ale cărui picioare şiroiau de sânge, s-a întors înotând de-a lungul râului Chindwin. Odată ajuns în tabără, el va declara presei că era „cât se poate de mulţumit cu rezultatele. Expediţia a fost un succes total”.

Dintre cei 3.000 de ofiţeri şi de soldaţi care traversaseră Chindwin pe 13 februarie, 2 182 se întorseseră teferi înapoi în India până în prima săptămână din iunie. Aproape toţi catârii muriseră şi cea mai mare parte a echipamentului fusese pierdut sau distrus. Japonezii omorâseră 450 de chindiţi; 120 de birmanezi au primit permisiunea de a rămâne în junglă, iar cei mai mulţi dintre ceilalţi fuseseră luaţi prizonieri. Batalionul al 17-lea, din cadrul Regimentului Regal din Liverpool, pierduse mai mult de o treime din efectiv. Potrivit estimării lui Fergusson, ei reuşiseră să obţină:

prea puţine lucruri concrete. Ceea ce am obţinut va fi distorsionat de lumina orbitoare a publicităţii la scurtă vreme după întoarcerea noastră. Am aruncat în aer bucăţi de cale ferată, a căror refacere nu cerea mult timp; am adunat câteva informaţii utile; i-am abătut pe japonezi în câteva operaţiuni minore şi, posibil, în câteva mai mari; am omorât câteva sute de inamici dintr-un total de 80 de milioane; am demonstrat că supravieţuirea unei forţe numai prin paraşutarea de provizii era un lucru realizabil.28

Cu toate acestea, expediţia de trei luni a mai demonstrat şi că trupele Aliaţilor puteau supravieţui în junglă tot atât de bine pe cât o puteau face şi japonezii, ceea ce reprezenta un important factor psihologic. Prin urmare, prima expediţie a ajutat la distrugerea mitului invincibilului soldat japonez, un necesar punct de pornire pentru construirea moralului necesar unei eventuale victorii. Cu toate acestea, raidul fusese foarte costisitor, câţiva soldaţi de rând punând sub semnul întrebării valoarea incursiunilor făcute de chindiţi, în fiefurile japonezilor de la Pinbon, Mongmit şi Mianyang. Churchill l-a luat pe Wingate ca trofeu, alături de liderul temerarilor Dambusters (Spărgători de Diguri) din bombardamentele asupra Germaniei, comandantul de escadron Guy Gibson, la Conferinţa de la Québec din august 1943, unde Wingate îi va convinge atât pe Churchill, cât şi pe Roosevelt că brigăzi de infanterie uşoară, aprovizionate cum trebuie pe calea aerului, ar putea să lupte la sute de kilometri în spatele liniilor inamice, tăind liniile de comunicaţie, provocând distrugeri, distrăgând trupele inamice din linia întâi şi, în general – folosind propriile lui cuvinte –, „agitând cuibul de viespi”. Prin urmare, s-a decis ca chindiţii să fie trimişi într-o altă expediţie în primăvară, însă, de data aceasta, cu o forţă de trei ori mai mare.

Pe data de 5 martie 1944, trei brigăzi de chindiţi, însumând mai mult de 9.000 de oameni şi 1.000 de catâri, au lansat Operaţiunea Joi, intrând în Birmania prin trei puncte diferite, în vreme ce o parte din trupe ajunseseră

departe, în spatele liniilor japoneze, cu ajutorul planoarelor. Această operaţiune era mult mai ambiţioasă decât fusese Longeloth, scopul ei fiind de a tăia calea armatei japoneze din Birmania Superioară, punându-i în pericol ariergarda pe măsură ce aceasta se îndrepta spre câmpia Imphal. Se spera şi că va reuşi să taie comunicaţiile forţelor japoneze care luptau împotriva armatelor chineze din Birmania, aflate sub eficienta comandă a şefului de stat-major al lui Chiang Kai-shek, generalul-locotenent american Joseph Stilwell, supranumit „Joe Morocănosul”. O a patra brigadă de chindiţi plecase deja cu o lună în urmă pe un epuizant traseu din dealurile Naga, de-a lungul râului Chindwin şi peste lanţuri muntoase abrupte de peste 1 800 de metri.

Într-un răstimp de 10 zile de la plecarea sa, Brigada a 77-a a lui Calvert reuşise să captureze Mawlu, tăind drumurile şi legăturile feroviare japoneze şi reuşind să-şi aprovizioneze „cazematele” pe calea aerului. Din nefericire, Brigada a 16-a a lui Fergusson, după un obositor marş pe uscat pornit de la Ledo, care urma să dureze o lună, nu va reuşi să captureze baza de aprovizionare japoneză de la Indaw. Cu toate acestea, Ordinul de zi, din 13 martie 1944, al lui Wingate susţinea:

Prima noastră sarcină a fost îndeplinită. Am reuşit să provocăm o surpriză totală inamicului. Toate coloanele noastre se află adânc în teritoriul inamic. A sosit timpul să culegem fructul avantajului pe care l-am câştigat. Inamicul va reacţiona cu violenţă. Ne vom opune lui cu hotărârea de a cuceri teritoriul nostru din Birmania de Nord. Să aducem mulţumiri lui Dumnezeu pentru marele succes pe care ni l-a oferit; trebuie să avansăm cu sabia înfiptă în coasta inamicului pentru a-l alunga de pe teritoriul nostru. După câştigarea unui astfel de avantaj, acum nu e momentul să ne gândim la costuri. Acum este momentul să trăim istoria. Aceasta este o întreprindere la care fiecare om care ia parte va putea, într-o zi, să spună cu mândrie: „Am fost acolo”.29

În mod tragic, un accident de avion petrecut la

Imphal, pe 24 martie, a dus la moartea lui Wingate, care avea doar 41 de ani. Este posibil ca RAF să-l fi avertizat că furtunile imprevizibile făceau zborul prea periculos în acel moment. „A murit aşa cum a trăit” – concluzionează una dintre relatările campaniilor sale – „ignorând sfaturile oficialilor! Alte variante neagă cu putere această relatare, pretinzând că vremea şi condiţiile de zbor nu erau chiar atât de schimbătoare, aşa cum se crezuse. Ca multe alte lucruri din viaţa lui, moartea lui Wingate este înconjurată de mister şi de controversă.

Pe 9 aprilie, chindiţii au primit întăriri, alte sute de combatanţi fiind aduşi cu ajutorul planoarelor, într-o operaţiune îndrăzneaţă. Condiţiile pe care le aveau de înfruntat erau îngrozitoare: ploi musonice care puteau transforma în câteva minute un adăpost individual în ceva asemănător unei tranşee din Passchendaele*; crizele constante de diaree, malaria şi orice alte boli tropicale; bombele-capcană explozive ingenios ascunse şi permanenta teamă de ele; tirurile de mortiere inamice de mare precizie şi lunetiştii; păduchii; proasta comunicare; zvonurile folosite în loc de informaţii; catârii bolnavi şi îndărătnici; hrana cu valoare nutritivă scăzută şi apa de proastă

Sat în Belgia, unde s-a desfăşurat una dintre marile bătălii din Primul Război Mondial (n.tr.) calitate; kilometrii întregi de junglă deasă, în care îţi putea lua o oră ca să străbaţi 90 de metri; abandonarea celor răniţi şi a celor rătăciţi. Acestea sunt trăsăturile războiului dus de chindiţi şi care apar constant în memoriile supravieţuitorilor.30

George MacDonald Fraser, care nu a fost chindit, dar care a servit în Birmania, relatează ce se întâmplase atunci când doi oameni din grupul lui muriseră într-o ambuscadă din junglă:

Nu a existat nicio manifestare exterioară de regret, nicio pomenire şi nici vreun elogiu, vreo dramatizare hollywoodiană sau vreo cugetare filosofică falsă… Nu era vorba de împietrire sau de indiferenţă sau de lipsă de compătimire pentru doi camarazi care fuseseră în viaţă în

acea dimineaţă, iar acum nu mai erau decât nume pentru memorialul războiului; pur şi simplu, nu mai era nimic de zis. Făcea parte din război; au murit oameni şi vor mai muri; ţinea de trecut, iar ceea ce conta acum era realitatea prezentă; cei care reuşeau să supravieţuiască aveau să treacă peste asta. Oricare ar fi fost regretele încercate, nu avea niciun sens să vorbeşti sau să te gândeşti la asta şi, cu atât mai puţin, să faci paradă de dragul aparenţelor. Era mai bine şi mai sănătos să treci peste şi să te gândeşti la ziua de mâine.31

În bună măsură, toate aceste gânduri se potriveau şi germanilor şi ruşilor şi americanilor sau japonezilor. Războiul nu este altceva decât război, iar elementele sale personale şi umane s-au schimbat remarcabil de puţin de-a lungul secolelor.

Una dintre problemele cu care se confruntau chindiţii, în afară de duşmani şi de condiţiile îngrozitoare, era aceea că generalul Stilwell, comandantul american din China, considera că aceştia nu fac altceva decât să lovească în gol şi că erau o pierdere de timp şi de efort. Cu toate acestea, pe 27 iunie, Mike Calvert, care era deja brigadier, a capturat Mogaung cu Brigada a 77-a Chindită de Forţe Speciale, sprijinită de două batalioane chineze. După ce a luptat pentru Mogaung timp de o lună întreagă, forţa lui Calvert, care numărase cândva 800 de oameni, se redusese la 230 de soldaţi nepalezi, 110 oameni din Batalionul 1 de Puşcaşi din Lancashire şi din Batalionul 1 din Regimentul Regal din Liverpool şi la 180 de soldaţi din Batalionul 1 South Staffordshire. Cu toate acestea, reuşiseră să pună mâna pe un pod-cheie de cale ferată, tăind astfel calea Diviziei a 18-a japoneze care lupta împotriva lui Stilwell.

Actele de curaj individual erau la ordinea zilei. Unul dintre aceste acte a fost săvârşit de căpitanul Jim Blaker din Batalionul al 3-lea, Regimentul al 9-lea de Puşcaşi Nepalezi, căruia i-au trebuit mai mult de cinci ore pentru a ajunge în vârful Punctului 2171 de lângă Kamaing, numai pentru a vedea că era plin de mortiere şi mitraliere care i-

au împrăştiat micul grup şi l-au alungat înapoi în junglă. „Companie C, înainte!”, a strigat Blaker, care a fugit înainte, fiind oprit doar de o rafală de mitralieră primită în stomac. „Voi muri”, a strigat el stingându-se. „Ocupaţi poziţia!” 32 Soldaţii nepalezi s-au ridicat ca un singur om, cu baioneta la armă şi cu cuţitele lor kukri şi au capturat coasta. (Cu toate acestea, ulterior nu au mai avut puterea să-i îngroape pe Blaker şi pe camarazii lui morţi, iar, trei luni mai târziu, o Unitate de înregistrare a Mormintelor va descoperi că, printre oasele lor, creşteau bambuşi înalţi. Între timp Blaker primise Crucea Victoria.)

Preţul plătit în vieţi omeneşti de operaţiunile chindite era foarte mare, însă, după război, generalul-locotenent Renya Mutaguchi, care, în 1943, era comandant al Armatei XV japoneze din nordul Birmaniei, va afirma că: „Invaziile chindite nu au împiedicat planurile noastre de a ataca [India], însă au avut un efect decisiv asupra acestor operaţiuni şi au dus la retragerea întregii Divizii a 53-a şi a unor părţi din Divizia a 15-a, din cadrul căreia un regiment ar fi putut schimba raportul de forţe în [următoarea bătălie de la] Kohima”. Lucru ruşinos, *Istoria oficială*, scrisă de generalul-maior S.W. Kirby, care împărtăşea aversiunea înaltului Comandament faţă de Wingate, cita numai prima parte a frazei, până la prima virgulă.

Ultimii chindiţi au părăsit Birmania pe 27 august 1944. La întoarcere, jumătate dintre ei au primit îngăduinţa de a merge la spital, însă, după o perioadă de odihnă şi de diete speciale, formaţiunea – odată completată – a început antrenamentul pentru cea de-a treia operaţiune, înainte de a fi demobilizată, în februarie 1945. Chindiţii au lăsat în urmă un exemplu de extraordinară rezistenţă umană, chiar şi pentru un conflict precum cel de-al Doilea Război Mondial.

Relatările occidentale despre război minimalizează adesea, uneori până la a o ignora cu totul, experienţa Chinei, în ciuda faptului că 15 milioane dintre cei care au murit în acest conflict – un procent impresionant de 30% – erau chinezi. Chinezii au fost aceia care au ţinut în loc, pe

parcursul întregului război, jumătate din forţa de luptă a Japoniei, în jur de 70% din efortul de război fiind suportat de către forţele Koumintang (Naţionaliste), aflate sub comanda generalissimului Chiang Kai-shek, care-şi avea cartierul general la Chunking. În schimb, comuniştii conduşi de Mao Zedong erau, în cel mai bun caz – folosind cuvintele lui Max Hastings –, „iritant" pentru Japonia.33 Experienţa chineză a războiului a fost teribilă: în timpul marii foamete provocate de japonezi, poporul chinez „vâna furnici, devora rădăcini de copaci, mânca noroi". În decembrie 1937, după căderea Nankingului, armata japoneză a masacrat 200.000 de civili şi a violat 20.000 de femei. Cu toate acestea, chinezii au reuşit să rămână în război, obligându-i pe japonezi să-şi detaşeze un mare număr de forţe pentru a lupta în interiorul Chinei, forţe pe care altfel le-ar fi putut folosi pentru invadarea Indiei sau a Australiei, ori a ambelor.

China se afla în război cu Japonia încă din 1937, iar, în timpul celor doi ani de după căderea Nankingului, capitala lui Chiang Kai-shek, şi mai exact în decembrie, acelaşi an, japonezii îşi vor impune controlul asupra unei bune părţi a litoralului de est al Chinei, inclusiv asupra multora dintre centrele ei industriale. Sprijinul rusesc pentru Kuomintang se va încheia odată cu semnarea pactului de neutralitate ruso-japonez, din aprilie 1941, superioritatea aeriană japoneză fiind aproape totală, iar comuniştii atacând forţele lui Chiang tot atât de prompt pe cât îi atacau forţele japoneze. Prin urmare, naţionaliştii au dus campania de pe-o zi pe alta, până ce un sprijin semnificativ a început să sosească din partea Statelor Unite, după Pearl Harbor. Chiar şi atunci, căderea Birmaniei, în 1942, a însemnat că ruta de aprovizionare de pe uscat era tăiată şi s-a impus, în schimb, necesitatea ca chinezii să fie aprovizionaţi pe calea aerului, peste Himalaya. După Operaţiunea Torţa (invazia aliată a Africii de Nord din noiembrie 1942), Chiang a fost lipsit de avioanele de război americane, cu toate că avea o disperată nevoie de ele. Pe orice listă aliată de repartizare

a proviziilor, chinezii – care, până în 1943, fuseseră forţaţi să se retragă în provincia Yunnan – ajungeau mereu la coada ei.

Ca de atâtea ori în timpul conflagraţiei şi în atât de multe teatre de război, puterea aeriană a fost aceea care a făcut diferenţa, iar, în acest caz, Grupul Operativ Aerian Chinez (Forţă a 14-a Aeriană USAAF), aflat sub comanda generalului-maior Claire L. Chennault. Beneficiind de o legătură directă cu FDR, însă fiind nevoit să dea neîncetate bătălii administrative împotriva generalului Stilwell, Chennault a realizat multe în China, cu toate că a fost nevoit să întindă la maximum – şi chiar mai mult – capacitatea resurselor de care dispunea. La sfârşitul războiului, Chiang se afla într-o poziţie proastă pentru o confruntare cu comuniştii, însă le făcuse Aliaţilor un mare – şi, în mare măsură, nerăsplătit – serviciu, ţinând ocupaţi mai mult de un milion de soldaţi japonezi – şi care, astfel, nu puteau fi folosiţi în altă parte –, timp de patru ani. Până în 1945, chinezii nu-i înfrânseseră pe japonezi, însă rămăseseră pe câmpul de luptă, ceea ce – pentru o ţară de mărimea Chinei – era destul pentru a-i forţa pe japonezi să cheltuiască resurse uriaşe în încercarea de a-i învinge.

În ianuarie 1944, Cartierul Imperial General din Tokyo autoriza Operaţiunea U-Go, o invazie japoneză a Indiei condusă de generalul-locotenent Mutaguchi, cu scopul de a împiedica înaintarea generalului Slim în Birmania, de a închide Drumul Birmaniei spre China şi, prin folosirea Armatei Naţionale Indiene, a lui Subhas Chandra Bose, de a încerca o posibilă instigare la revoltă împotriva stăpânirii britanice din India. Dintre cei 316 700 de soldaţi japonezi care, în martie 1944, se aflau în Birmania, trei divizii – a 33-a, a 15-a şi a 31-a – au fost alocate pentru această sarcină, alături de Armata Naţională Indiană (antibritanică), ce avea în componenţa sa mai mult de 100.000 de soldaţi în total.3 Cum proviziile de care dispunea erau puţine, iar capacitatea sa aeriană era relativ slabă, Mutaguchi depindea de elementul-surpriză şi de rapida capturare a uriaşului depozit de

arme, alimente şi muniţie de la Imphal, capitala provinciei Manipur. De acolo, el spera să treacă în marş prin satul Kohima, pentru a captura Dimapur, care se lăuda cu un uriaş depozit de provizii (cu o mărime de aproape 18 pe 2 kilometri) situat pe calea ferată Ledo-Calcutta, şi care era, prin urmare, cheia pentru accesul la India britanică. Cu siguranţă, Slim nu era în stare să reocupe Birmania fără proviziile din Dimapur.

Planurile lui Slim de a captura Akyabul în decembrie 1942 eşuaseră, la fel cum o făcuse şi un atac asupra Donbaikului, în martie 1943, şi, în ciuda splendidului său efect asupra moralului, Operaţiunea Longeloth nu putea afecta cursul confruntării din Birmania. În septembrie 1943, fusese înfiinţat Comandamentul Asiei de Sud-Est, al cărui comandant suprem era amiralul lord Louis Mountbatten, iar, în următoarea lună, a fost înfiinţată şi Armata XIV a lui Slim, incluzând britanici, indieni, birmanezi, chinezi, nepalezi, kachini, kareni, nagaşi şi trupe din Africa de Est şi de Vest controlate de britanici. Pentru anul 1944, intenţia era ca generalul-locotenent Philip Christison să preia Akyabul cu Corpul de Armată XV, Comandamentul de Luptă Nord al lui

Stilwell să preia Myitkyina, iar Frontul Central al generalului-locotenent Geoffrey Scoones să preia Tiddimul. Înainte, însă, ca toate acestea să poată fi duse la bun sfârşit, ofensiva U-Go trebuia să fie respinsă. Cu toate că Slim se aşteptase la un atac, nu se gândise că va veni cu o viteză şi cu o forţă atât de mari şi atât de devreme pe cât a venit. Armata japoneză din Sectorul Birmanez a atacat la Arakan, în februarie 1944, însă a fost înfrântă de către Diviziile a 5-a şi a 7-a, ce fuseseră transportate la Imphal pe cale aeriană, pe 19 martie. Se întorseseră tocmai la timp, pentru că, după cum va ieşi la iveală, japonezii se aflau la numai 50 de kilometri de oraş. Pe data de 7 martie 1944, japonezii au dezlănţuit Operaţiunea U-Go: Divizia a 33-a japoneză a lovit în sud, o săptămână mai târziu, Divizia a 15-a a trecut râul Chindwin în centru, iar Divizia a 31-a, aflată sub comanda generalului-locotenent Sato

Kotuku, în nord. Slim a dat ordin ca Diviziile a 17-a şi a 20-a să apere perimetrul Imphalului, în vreme ce Diviziile a 5-a şi a 23-a luptau în câmpia Imphal.

Din cauza zonei muntoase a dealurilor Naga din nord, cu poteci prin junglă şi creste înguste, aflate la o înălţime de peste 2 400 metri, Slim a presupus că Sato va fi nevoit să încerce să captureze Kohima numai cu un regiment; de fapt, pe 5 aprilie, întreaga Divizie a 31-a a ajuns acolo, după un marş de 257 de kilometri parcurşi în 20 de zile, aducând cu sine un număr mare de animale atât pentru hrană, cât şi pentru transportul armelor şi al muniţiilor peste trecători, defileuri şi prin junglă. Kohima era considerată cheia pentru a ajunge la Imphal. Aflat la 130 de kilometri spre sud, Imphalul era considerat cheia pentru Dimapur, iar Dimapur cheia pentru însăşi India britanică, motiv pentru care Kohima va fi martora – în viziunea scriitorului Compton Mackenzie – unei „bătălii atât de disperate, cum nu a mai fost alta în analele istoriei”.35 La ora 17.00, pe data de 5 aprilie, colonelul Hugh Richard, din cadrul Regimentului 1 Assam, şi ale cărui câteva contingente din ariergardă se aflau staţionate la Kohima, a fost informat de către un membru al tribului naga că japonezii se apropiau de-a lungul drumului din Imphal şi că nu era timp de pierdut dacă dorea să apere oraşul. Şi, mai mult ca sigur, generalul-maior Shigesaburo Miyazaki, conducătorul Regimentului al 58-lea de Infanterie, se apropia, cu maimuţa sa Chibi pe umăr, după ce, în acea dimineaţă, tăiase drumul care mergea de la Dimapur la Imphal (drumul de la Kohima la Imphal urma să fie tăiat şi el la puţin timp după aceea).36 Kohima, un sat situat la 1.500 de metri deasupra nivelului mării, înconjurat la vest de vârfuri de 3.000 de metri înălţime, iar la nord şi est de culmi de 2 400 de metri, a fost descris ca fiind „un ocean de vârfuri şi creste străbătute de cărări concentrice ca nişte coliere”.37 Richards încercase timp de o lună să fortifice locul, însă şeful intendenţei din Dimapur – care nu voia să-i dea sârmă ghimpată din cauza unui regulament administrativ ce interzicea utilizarea

acesteia în dealurile Naga – îi stătuse în cale.

Cei care apărau satul, aşezaţi pe o creastă, şi care în curând vor fi complet înconjuraţi de peste 6.000 de japonezi aflaţi sub comanda lui Sato, erau 500 de oameni din Batalionul al 4-lea, din cadrul Regimentului Regal West Kent, aflat sub comanda locotenent-colonelului John „Danny" Laverty, unele plutoane din Unitatea de Puşcaşi Assam şi din Regimentul Shere, un mic detaşament din Regimentul 1 Assam şi câţiva recruţi din Armata Regală Nepaleză, numărând în jur de 1.000 de oameni, în total.38 Cei 1.500 de civili necombatanţi s-au dovedit a fi o problemă: cu toate că mica regiune apărată de forţele Commonwealth-ului britanic – efectiv, un triunghi cu laturile de 640, 820 şi, respectiv, 1.000 de metri – era bine aprovizionată cu alimente şi muniţie, japonezii reuşiseră să le taie aprovizionarea cu apă încă de la începutul asediului, astfel încât apa trebuia să fie sever raţionalizată. În ciuda formidabilului avantaj numeric de la Kohima, Sato nu avea, în general, mare încredere în succesul Operaţiunii U-Go. În ajunul atacului, băuse un pahar de şampanie cu ofiţerii săi de divizii spunându-le: „Domnilor, mă voi folosi de această ocazie pentru a vă lămuri cât se poate de clar în privinţa unui lucru. Lăsând la o parte minunile, oricare dintre voi e posibil să-şi piardă viaţa în această operaţiune. Nu este vorba numai de gloanţele inamicilor. Trebuie să fiţi pregătiţi şi pentru o moarte prin înfometare în această citadelă muntoasă". 39 În mod evident, japonezii vedeau diferit discursurile de încurajare.

Ceea ce s-a întâmplat ulterior poate fi pus alături de marile asedii din istoria Marii Britanii, precum cel din timpul războiului cu zuluşii. După ce şi-au ocupat poziţiile deasupra Kohimei, japonezii au bombardat interiorul perimetrului zilnic, începând din 6 aprilie, odată cu lăsarea serii, înainte de a încerca noapte de noapte, să-l invadeze. Au avut loc lupte corp la corp, în urma cărora japonezii ocupau tot mai mult din teritoriul satului, aceste două săptămâni cumplite scurgându-se chinuitor încet. Toate clădirile din sat – Spitalul General, Dealul Garnizoanei,

Pichetul Kuki, Depozitul de provizii (FSD) şi brutăriile sale, Clubul Kohima, magazinul cu amănuntul şi bungalow-ul comisarului districtual – au devenit scene ale morţii şi ale distrugerii, pe măsură ce unii rezistau, iar alţii erau luaţi prizonieri, în urma nenumăratelor atacuri tot mai hotărâte ale japonezilor. Apa trebuia să fie paraşutată, apărătorii fiind de-a dreptul disperaţi când proviziile aterizau, în schimb, în poziţiile japonezilor, atât de mică era zona ţintă a perimetrului. Aveau să se simtă şi mai rău când muniţia care trebuia să ajungă în mâinile lor a fost folosită pentru a-i bombarda.40

Scenele de mare eroism erau un lucru obişnuit de ambele părţi, cu toate că niciun act de vitejie poate că nu l-a întrecut pe acela al caporalului de 19 ani, John Harman, din cadrul Companiei D, Regimentul al 4-lea Regal West Kent, care a smuls din mâinile japonezilor brutăriile FSD, vitale din punct de vedere tactic, aproape de unul singur, şi a participat direct la lichidarea a 44 de japonezi, câştigând post-mortem Crucea Victoria, fiind autorul unui şir de fapte de curaj aproape incredibile.41 „Bătăliile se dădeau în lupte corp la corp, nemiloase şi fără scrupule, cu oameni murdari, dărâmaţi şi epuizaţi, ai căror plămâni rareori inspirau altceva decât otrăvitorul miros de cadavre în descompunere, din interiorul şi din exteriorul perimetrului. După ce cercul s-a închis, răniţii nu au mai putut fi evacuaţi şi erau adesea răniţi din nou, în timp ce zăceau neajutoraţi în spaţiul restrâns disponibil corpului de medici suprasolicitaţi de ritmul nebunesc de lucru”. 42

De vreme ce liniile frontului se aflau uneori la numai 15 metri unele de altele, mai aproape decât văzuse cineva în Marele Război, la un moment dat, s-a dat o nemiloasă luptă de-a lungul terenului de tenis aparţinând comisarului districtual, Charles Pawsey, care se afla între dărâmăturile Clubului Kohima şi cele ale bungalow-ului său distrus.43 „Acolo unde, înainte, mingile de tenis erau aruncate alene în sus de către cei câţiva europeni, în timpuri mai paşnice” – scria Louis Allen, care în timpul războiului servise într-o unitate de informaţii din Asia de Sud-Est – „zburau acum

grenade, înainte şi înapoi, de-a lungul perimetrului curţii". Este adevărat că Brigada a 161-a, parte a Diviziei a 5-a Indiene de la Jotsama, a tras constant împotriva artileriei japoneze care bombarda Kohima, însă Sato tăiase drumul de legătură la Zubza, care se afla la numai 57 de kilometri de Dimapur, astfel încât era imposibil să primească întăriri. Cel mai periculos moment a avut loc în noaptea de 17 aprilie, când japonezii au luat cu asalt Pichetul Kuki, reuşind astfel să-şi facă loc între Dealul Garnizoanei şi FSD, ameninţând să taie, în orice moment, perimetrul în două şi împărţind astfel garnizoana. Richards rămăsese fără rezerve, iar oamenii săi aşteptau cu hotărâre – dacă nu cumva cu fatalism – ca lovitura de graţie să vină în zori. Însă, aşa cum afirmă *Istoria oficială* indiană a războiului, „Ultimul asalt nemilos nu a mai venit".44 Japonezii, la fel de epuizaţi şi de flămânzi ca şi inamicii lor, nu vor mai reuşi să ducă la capăt atacul.

Exact în acest moment-cheie, în ziua de duminică, 18 aprilie 1944, Brigada a 161-a, care făcea parte din Corpul Indian de Armată XXXIII de la Dimapur, al generalului-locotenent

Sir Montagu Stopford, a reuşit să infiltreze un batalion Punjabi şi un detaşament de tancuri în Kohima, eliberând, în acest fel, Spitalul General şi poziţia celor din Batalionul West Kent, din partea opusă Pichetului Kuki şi a bungalow-ului lui Pawsey. „Majoritatea clădirilor erau în ruine" – îşi amintea Allen despre satul bombardat de la Kohima –, „pereţii care încă stăteau în picioare erau plini de stricăciuni provocate de proiectile şi de găuri de gloanţe, copacii erau despuiaţi de frunze, iar paraşutele atârnau fără vlagă de cele câteva ramuri care mai rămăseseră". 45 Pe măsură ce membrii batalionului Punjabi îşi ocupau poziţiile, pregătiţi să înceapă operaţiunea de scoatere a japonezilor afară din poziţiile lor foarte adânc săpate, ei au văzut printre supravieţuitorii britanici şi indieni „mici grupuri de puşcaşi bărboşi care rânjeau, stând la intrările din buncărele lor şi holbându-se cu ochii injectaţi şi nedormiţi la modul în care îşi făceau

intrarea trupele de despresurare. Nu se spălaseră de o săptămână".46 Suferiseră mai mult de 300 de pierderi, între 5 şi 20 aprilie 1944 – inclusiv trei brigadieri britanici care fuseseră omorâţi –, însă rezistaseră.

Plecând în ofensivă, următoarea problemă care se punea era – folosind cuvintele maiorului Geoffrey White, din Dorset – cum să „aduci un tanc de mărime medie pe terenul de tenis sau să aşezi un tun într-o astfel de poziţie, la o distanţă foarte mică, în sprijinul unui atac de infanterie, încât să-i măturі afară pe diavolii ăia din găurile lor".47 Japonezii erau experţi în săparea tranşeelor şi se adăpostiseră în terasament în aşa fel încât cu greu puteai să-i loveşti din aer. În următoarele două luni, Regimentul al 58-lea de Infanterie al lui Shigesaburo Miyazaki a fost dislocat din poziţiile sale terasă cu terasă, creastă după creastă fiind cu greu câştigate, regimentul reuşind să reziste cel mai mult dintre cele care alcătuiau divizia şi acoperind, în final, retragerea. Comandantul său a supravieţuit şi a obţinut un post important în armata japoneză.

Între timp, la Imphal, cea de-a Treia Forţă Aeriană Tactică a RAF a realizat aprovizionarea oraşului asediat din aer, de vreme ce Mutaguchi tăiase drumul spre Kohima, pe 12 aprilie. În timpul celor 88 de zile de asediu, Forţa RAF a transportat în oraş peste patru milioane şi jumătate de litri de benzină, 12.000 de trupe de întăriri şi 6 350.000 de kilograme de raţii şi a scos în afară 13.000 de victime. Încă o dată, cheia a fost superioritatea aeriană a Aliaţilor. Dispunând de un sprijin aerian slab şi de provizii inadecvate, întreaga ofensivă japoneză se blocase, iar Armata XV a lui Mutaguchi începea să se dezintegreze. Miza întregului său plan se juca pe capacitatea lui de a-şi aproviziona forţele din proviziile capturate, iar, când Diviziile a 5-a şi a 23-a au reuşit să spargă împresurarea, nu a mai putut să facă acest lucru. Cum Sato se retrăgea din Kohima, pe 31 mai, iar musonul se apropia în acea lună, jocul eşuase cu siguranţă. Mutaguchi era furios că Sato dedicase atât de multe trupe pentru Kohima fără a

detaşa mai degrabă un regiment pentru atacarea Imphalului, iar când Sato a ajuns la cartierul general al lui Mutaguchi, i-au fost înmânate în mod solemn un revolver şi o bucată de pânză albă, pe care acesta le-a refuzat cu indignare. A explicat că îşi salvase oamenii de la o „anihilare lipsită de sens", însă a fost, cu toate acestea, acuzat de „trădare premeditată".48

Prima ocazie când japonezii au abandonat o poziţie fără luptă s-a înregistrat pe data de 17 iunie, pe creasta Mao Songsan, iar, cinci zile mai târziu, drumul Imphal-Dimapur era redeschis. Unele unităţi, precum Divizia a 15-a a generalului-locotenent Masafumi Yamauchi, fuseseră atât de reduse ca număr din cauza bolilor, a pierderilor înregistrate în luptă şi a dispersării trupelor, încât ajunseseră la dimensiunile unui batalion şi jumătate. (Yamauchi se consola scriind haikuuri.) „Drumul se dizolva în noroi", îşi amintea maiorul Fujiwara Iwaichi, ofiţerul care antrenase Armata Naţională Indiană, „râurile îşi ieşeau din matcă şi era greu să înaintezi pe jos şi, cu atât mai puţin cu un vehicul... Aproape fiecare ofiţer şi fiecare soldat suferea de malarie, în vreme ce dizenteria şi beri-beri erau boli obişnuite".49 Venise timpul ca Slim să se răzbune teribil pentru Ofensiva U-Go. Numărul pierderilor Commonwealth-ului la Imphal fusese de 12 603 faţă de cele 54 879 japoneze (incluzând 13 376 de morţi). Unele autorităţi dau cifre de până la 65.000 pentru japonezii ucişi în întreaga campanie U-Go.50 Cu toate că japonezii au reuşit să se retragă în formaţie, în mod miraculos, păstrând ordinea pe parcursul întregii campanii şi traversând înapoi Chindwin sub permanenta hărţuire a RAF-ului, nu au putut fi salvate niciun tanc şi nicio piesă de artilerie grea, la care se adaugă şi faptul că mai mult de 17.000 de catâri şi de ponei de transport pieriseră şi ei.

În urma rezultatelor Operaţiunii U-Go, care a fost descrisă drept „cea mai mare înfrângere cunoscută de japonezi, în întreaga lor istorie", Mutaguchi a fost concediat, împreună cu întregul Stat-Major al Armatei XV, cu excepţia unui ofiţer. Hideki Tojo, prim-ministrul

japonez, şi-a dat demisia pe 18 iulie 1944. Dat fiind faptul că nu i se spusese despre Bătălia din Midway decât după şase săptămâni de la eveniment, era limpede că acesta nu era atotputernicul dictator din mitologia populară occidentală; puterea se afla în mâinile Consiliului Suprem de Război. Cu toate acestea, a fost mult mai mult decât un ţap ispăşitor şi – deloc surprinzător – va fi executat în 1948. Birmania era acum din nou deschisă recuceririi aliate, iar, pe data de 19 noiembrie, armata britanică va traversa din nou râul Chindwin. „Consecinţele bătăliilor de la Imphal şi Kohima" – a consemnat un istoric – „depăşesc cu mult orice realizare britanică din Extremul Orient, începând din decembrie 1941". 51

Prin protejarea subcontinentului indian de ravagiile stăpânirii japoneze, ale cărei incredibile cruzimi au marcat Manciuria şi China încă din 1931 şi care au fost aplicate în întregul Sector Sudic de Resurse, între anii 1941 şi 1945, Imperiul Britanic a făcut cel mai mare serviciu poporului indian. Adolf Hitler scrisese în *Mein Kampf*: „Dacă există cineva care să îşi închipuie că Anglia va da drumul Indiei fără a-şi pune în joc ultimul strop de sânge, aceasta nu reprezintă altceva decât un regretabil semn al unui eşec absolut de a învăţa din lecţiile Marelui Război şi o totală neînţelegere şi ignoranţă faţă de temeiul hotărârii anglo-saxone".52 În privinţa acestui lucru avea dreptate, însă, cu toate acestea, doar trei ani mai târziu, britanicii se vor retrage într-adevăr din India fără a lupta pentru ea. Însă era o diferenţă ca de la cer la pământ între acordarea independenţei poporului din propriul dominion, pe timp de pace, şi pierderea lui din cauza unei puteri străine, pe timp de război.

Când ne gândim la oribilele cruzimi la care au fost supuşi prizonierii de război europeni de către armata imperială japoneză, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, este important să vedem aceste cruzimi în contextul general al atrocităţilor comise, precum Violul de la Nanking.53 În vreme ce 6, 2% dintre prizonierii japonezilor, aparţinând Commonwealth-ului britanic, au

murit între 1941 şi 1945, cifrele au fost de 23% pentru olandezi, de 41, 6% pentru americani şi de un monstruos 77% (230.000 din 300.000) pentru indonezienii puşi la muncă forţată.54 După cum afirma Pedro Lopez, avocatul filipinez de la Tribunalul Crimelor de Război Japoneze, din cei 131.000 de filipinezi omorâţi de către japonezi în 1941 – cifra totală era, probabil, mult mai mare –, pentru care existau documente, „existau alte sute care au suferit o moarte lentă şi dureroasă în celule întunecate, mizerabile şi infestate de păduchi".55

Literatura care acoperă ceea ce un istoric numea „Oroarea din Orient" este voluminoasă, iar lagărul morţii din Kachanaburi, de pe râul Kwai, experimentele cu antrax ale Unităţii 731, închisoarea Changi din Singapore, femeile de „companie" coreene, Marşul Morţii din Bataan şi aşa mai departe ocupă capitole voluminoase în lunga istorie a comportamentului inuman al omului faţă de om.56 Există multe alte aspecte mai puţin cunoscute ale barbarismului demonstrat de către forţele imperiale japoneze faţă de prizonierii lor, inclusiv comportamentul de un sadism psihopat al marinei japoneze şi, mai ales, al puşcaşilor săi marini. Tortura executată cu sânge rece şi aplicată prizonierilor par să fi reprezentat procedura obişnuită. Ceea ce s-a întâmplat cu cargobotul olandez SS *Tiisalak* era o practică relativ normală, potrivit dovezilor prezentate în faţa Tribunalului pentru Crime de Război de la Tokyo.57 După ce nava comercială olandeză de 5 787 de tone a fost torpilată în Oceanul Indian, pe drumul ei dinspre Melbourne, în Australia, spre Colombo, în Ceylon, în dimineaţa zilei de duminică, 26 martie 1946, căpitanul a dat echipajului său, format din 76 de oameni, ordinul de a abandona nava. Fără ca ei să ştie, un ordin oficial al marinei japoneze autorizase, cu aproape exact un an în urmă, comandanţii de submarine „să nu se limiteze la scufundarea navelor şi a cargoboturilor inamice. În acelaşi timp, duceţi la capăt completa distrugere a echipajelor navelor inamice". Ceea ce s-a întâmplat după aceea a fost, prin urmare, politica autorizată în mod oficial de către

Amiralitatea japoneză.

Submarinul japonez *I-8* s-a ridicat la suprafaţă, iar comandantul său, Tatsunosuke Anizumi, a dat ordin să se apropie de cele trei bărci de salvare pline de supravieţuitori, asupra cărora s-a deschis focul cu mitraliere. Celor care rezistaseră acestui atac li s-a ordonat să se urce pe puntea submarinului, unde au fost dezarmaţi şi li s-au legat mâinile. În decurs de câteva minute, puntea superioară aglomerată era plină de echipajul navei *Tiisalak*, alcătuit din chinezi, indieni şi europeni. Japonezii au început apoi să le taie capetele europenilor unul câte unul. „Mergeau, pur şi simplu, şi-l loveau pe unul în spate şi-l aduceau în faţă, după care unul dintre cei cu săbii îi tăiau capul. Pac!”, îşi amintea operatorul radio al navei. „Unui tip i-au tăiat capul pe jumătate şi l-au lăsat să se zbată pe punte. Celorlalţi pe care i-am văzut le-au tăiat, pur şi simplu, capetele dintr-o lovitură şi i-au aruncat peste bord. Râdeau”. 58 Un alt supravieţuitor, un operator britanic, de 21 de ani, numit Blears, confirma relatarea. „Se distrau şi se afla acolo şi un cameraman care înregistra întreaga scenă!” În timp ce era condus spre execuţie, Blears a putut vedea că „doi ofiţeri japonezi ne aşteptau, unul cu o sabie, iar celălalt cu un baros”. Reuşind să-şi elibereze unul dintre braţele legate, Blears a plonjat în apă şi a înotat spre un morman de resturi lăsate în urmă de *Tiisalak*, în vreme ce doi japonezi aşezaţi pe punte trăgeau în direcţia lui. Teama de rechinii atraşi de mirosul sângelui camarazilor săi îl făcea să înoate cu atât mai repede. Pe submarin, cei 22 de marinari au fost cu toţii legaţi împreună cu frânghii lungi, iar submarinul *I-8* a intrat în imersiune „trăgându-i pe oamenii care se zbăteau în adâncuri şi, astfel, înecându-i deliberat”. În mod miraculos, un indian pe nume Dhange a reuşit să se elibereze şi, în acest fel, să supravieţuiască pentru a depune mărturie alături de Blears şi de operatorul radio.59

Scufundarea bărcilor de salvare era o practică obişnuită în rândurile japonezilor, la fel cum era şi

împuşcarea supravieţuitorilor în apă. După ce submarinul japonez *I-26* a torpilat *Richard Hovey*, o navă americană, în martie 1943, care naviga de două zile pe ruta Bombay-Canalul Suez, a ieşit la suprafaţă şi şi-a îndreptat tunul antiaerian de 20 mm spre micile bărci de salvare şi spre alte resturi ale atacului şi apoi le-a distrus. Locotenentul Harry Goudy îşi amintea că japonezii de pe punte „râdeau şi păreau să se distreze pe cinste pe seama necazului nostru". Aceste acţiuni criminale au fost, de asemenea, filmate.60

Cu astfel de tratamente s-au confruntat şi membrii echipajului unei alte nave, *Jean Nicolet*, pe drumul lor spre Calcutta din California, în iulie 1944. William Musser, ospătar la popotă, în vârstă de 17 ani, a fost târât pe submarinul japonez care i-a scufundat nava şi a fost „imediat adus cu braţele legate la spate spre proră, flancat de doi marinari japonezi. Deodată, unul dintre ei s-a întors şi i-a aplicat lui Musser o lovitură teribilă peste cap cu o bucată de ţeavă de oţel. Japonezii râdeau în timp ce Musser mergea clătinându-se, zdruncinat şi îngrozit. Scoţându-şi pistolul şi ţintind cu atenţie, acelaşi japonez a apăsat pe trăgaci şi i-a zburat creierii băiatului. Corpul lui Musser a fost, apoi, aruncat peste bord ca un sac de gunoi". 61 Richard Kean, un marinar necalificat de 19 ani, a fost deposedat de lucrurile de valoare pe care le avea asupra lui şi de vesta de salvare, iar mâinile i-au fost legate la spate. Înainte să ajungă la prora navei, un marinar japonez i-a aplicat o lovitură de baionetă în stomac, în vreme ce un altul l-a lovit cu patul puştii în ceafă. Corpul lui a fost, de asemenea, aruncat peste bord. Ceilalţi prizonieri au fost nevoiţi apoi să asculte o tiradă a căpitanului, care le-a spus: „Aceasta să fie pentru voi o lecţie din care să învăţaţi că americanii sunt slabi. Trebuie să fiţi conştienţi de faptul că Japonia va stăpâni lumea" şi aşa mai departe. Apoi, americanii au fost târâţi unul câte unul de pe punte, prin tambuchi, în submarin. „Aerul nopţii a fost, în curând, sfâşiat de strigăte de agonie şi de zgomote de lovituri" – se declara în faţa Tribunalului

pentru Crime de Război de la Tokyo –, „în vreme ce supravieţuitorii înspăimântaţi suportau o tortură psihică de nedescris aşteptând să fie luaţi cu forţa şi conduşi spre o soartă necunoscută”. Pe punte, japonezii formaseră două linii, în vreme ce americanii erau forţaţi să treacă printre ele, fiind loviţi cu bare de metal, paturi de puşcă şi cu bucăţi de lanţuri şi înjunghiaţi cu baionete şi cuţite. Oricine reuşea să supravieţuiască la capătul liniei înfrunta un marinar corpolent, „a cărui sarcină era aceea de a-şi înfige adânc baioneta în americanii care sângerau şi erau învineţiţi şi de a-i arunca efectiv peste bord, ca un ţăran care apucă fânul cu o furcă”.62

În mod cu totul surprinzător, doi oameni au reuşit să scape din acest iad. Inginerul asistent Pyle a fost tăiat cu o sabie, dar a reuşit să cadă în mare, în vreme ce marinarul calificat Butler descria cum „unul a încercat să mă lovească în stomac, altul m-a lovit în cap cu o ţeavă de fier, un altul m-a tăiat deasupra ochiului cu o sabie”, însă şi el a reuşit să-şi elibereze mâinile şi să sară peste bord. Apoi, s-a auzit semnalul de scufundare, iar japonezii s-au grăbit să intre în interiorul navei, trântind după ei tambuchiurile, în vreme alţi treizeci de prizonieri erau legaţi. Un marinar american, care reuşise să ascundă un briceag, a reuşit să-şi elibereze câţiva camarazi, înainte ca submarinul să intre în imersiune; toţi ceilalţi s-au înecat.

Cu toate acestea, comportamentul celor 17.000 de japonezi din Forţa Navală Defensivă de la Manila (MNDI), împotriva unor civili nevinovaţi, în capitala Filipinelor, în februarie 1945, a fost cu adevărat incredibil. Furios că americanii recâştigau insulele, viceamiralul Denshichi Okuchi i-a încurajat pe soldaţii din MNDI să se comporte cum doresc cu populaţia locală, despre care credea (pe bună dreptate) că simpatiza cu vesticii. Într-un incident, 20 de fete filipineze au fost duse la un club al ofiţerilor numit Coffee Pot, iar apoi la Hotelul Bay View din apropiere, unde au fost „închise în mai multe camere, iar, în decursul următoarelor patru zile şi al următoarelor patru nopţi, ofiţerii japonezi şi nu numai au primit acces liber la fetele

îngrozite, care au fost târâte din camerele lor şi violate în mod repetat".63 Un ordin scris al înaltului Comandament al MNDI, din această perioadă, consemnează: „Când omorâţi filipinezi, pe cât posibil, adunaţi-i împreună într-un singur loc, economisind în acest fel muniţie şi efort". În jurnalul unui subofiţer numit Yamaguchi, se poate citi: „Una peste alta, scopul nostru este exterminarea". Civilii care se refugiaseră în Clubul German din Manila au fost arşi de vii când trupele navale japoneze au înconjurat clădirea, au turnat benzină deasupra ieşirilor şi i-au dat foc. Potrivit unui istoric al acestor orori, cei care încercau să scape erau:

prinşi în baionete, alţii erau împuşcaţi mortal. Femeile care reuşiseră să scape erau târâte ţipând în clădirile în ruină din apropiere, unde soldaţii japonezi le violau în grup. Unele dintre ele aveau copii în braţe, însă japonezii au trecut prin baionete aceşti copii în chiar braţele mamelor, înainte de a le agresa pe acestea. După ce erau violate de mai multe ori, soldaţii japonezi le tăiau adesea sânii cu baionetele; unora li se turna benzină în păr şi li se dădea foc.64

O astfel de bestialitate neînchipuită a fost repetată „în nenumărate ocazii", în tot oraşul.

Pe 7 februarie 1945, forţele americane care avansau au descoperit cadavrele mutilate a 49 de filipinezi la colţul străzilor Juan Luna şi Moriones, în Manila. O treime dintre cadavre erau femei, iar o altă treime copii şi nou-născuţi. Toţi aceştia fuseseră împuşcaţi, trecuţi prin baionetă sau decapitaţi şi aproape toate femeile – de orice vârstă – fuseseră violate. A fi însărcinată cu siguranţă nu constituia un impediment, după cum o demonstrează numeroase mărturii contemporane: „În unele cazuri, trupele japoneze au tăiat fetuşii din burţile mamelor, înainte de a ucide victima". 65 În afară de rănile provocate de baionete, unor tinere femei care supravieţuiseră unui alt masacru „li s-au tăiat sfârcurile de la sâni, iar unui băiat de doi ani japonezii i-au tăiat ambele mâini. Unii copii, de doar cinci ani, îşi tratau răni provocate de baionete şi plăgi arse

profunde, provocate de trupele navale japoneze fără niciun alt motiv decât acela de a pricinui durere şi suferinţă unor copii”.

Când trupele MNDI au intrat în spitalul Crucii Roşii Filipineze din Manila, au avut loc alte scene groaznice de masacre în masă, iar unul dintre supravieţuitori, managerul spitalului Modesta Farolan, îşi amintea că: „Din locul în care ne aflam, puteam auzi victimele murind în agonie, strigătele stridente ale copiilor şi hohotele de plâns ale mamelor şi ale fetelor pe moarte”. După ce a ieşit din ascunzătoare, Farolan a descoperit că „femeile erau violate şi spintecate cu baionetele de la pântece până la gât şi lăsate să sângereze de moarte în soarele fierbinte. Copiii erau apucaţi de picioare şi izbiţi cu capul de zid. Bebeluşii erau aruncaţi în aer şi prinşi în baionete. Fetuşii erau scoşi cu baionetele din femeile însărcinate”. 66

Iar atacul deliberat asupra spitalului Crucii Roşii nu era ceva ieşit din comun pentru marina japoneză. Au existat multe ocazii în care navele-spital purtând însemnele uşor identificabile ale Crucii Roşii au fost luate la ţintă cu intenţie. Ori de câte ori medicii şi asistentele cădeau în mâinile japonezilor, precum în Hong Kong, în timpul Crăciunului din 1941, aceştia beneficiau în mod special de un tratament inuman, probabil pentru că erau văzuţi ca responsabili de recuperarea celor răniţi şi de întoarcerea lor pe front. Japonezii consimţiseră, înainte de izbucnirea războiului, să respecte prevederile Convenţiei de la Geneva privind statutul necombatanţilor, prevederi care, încă din 1907, protejau în mod expres Crucea Roşie Internaţională, însă acest lucru va fi cu totul ignorat după atacul de la Pearl Harbor. Navele-spital erau bombardate în port, torpilate pe mare şi mitraliate mult prea des pentru a putea fi o greşeală. Uneori, marina japoneză îşi dădea toată osteneala pentru a concepe modalităţi pline de imaginaţie de a omorî oameni. La Colegiul Sfântul Pavel din Manila, în februarie 1945, spre exemplu, 250 de civili înfometaţi şi însetaţi au fost adunaţi în amfiteatrul şcolii şi li s-a spus că într-una dintre clădiri, sub trei mari

candelabre, se poate găsi hrană şi apă. Apoi, japonezii s-au retras. Prizonierii au dat năvală spre mesele demontabile pline cu hrană, însă abia dacă au avut şansa de a gusta ceva înainte ca dispozitivele explozive mascate în candelabre să se declanşeze. Apoi, japonezii au aruncat grenade de mână în sală pentru a-i omorî pe supravieţuitori.

La Colegiul La Salle, o instituţie catolică din oraş, violurile şi masacrele se încheiau – aşa cum îşi aducea aminte ulterior părintele spiritual al Colegiului – cu „aruncarea cadavrelor într-un morman aflat la baza scării. Morţii erau aruncaţi peste cei vii. Nu mulţi sunt cei care au murit imediat, câţiva au murit la o oră sau două după aceea, iar ceilalţi au sângerat încet până la moarte. Marinarii se retrăseseră, dar i-am auzit cum beau afară. Se întorceau frecvent să râdă şi să-şi bată joc de suferinţa noastră". Numeroşi japonezi violau chiar femei şi fete care sângerau puternic de la plăgile împuşcate sau înjunghiate. Au existat multe asemenea scene descrise în faţa Tribunalului pentru Crime de Război – şi care nu au fost tăgăduite de către făptaşi – care sunt, pur şi simplu, mult prea dezgustătoare pentru a fi relatate aici. Soldaţii din marina imperială japoneză erau, fără îndoială, tot atât de depravaţi, de sadici şi de lipsiţi de scrupule ca şi omologii lor din armata terestră.

Capitolul 9

Miezul nopţii în Grădinile Diavolului *iulie 1942-mai 1943*

Rommel, *Rommel*, *Rommel*! *Ce altceva mai contează în afară de înfrângerea lui*? Winston Churchill către generalul de brigadă Ian Jacob, august 19421

Generalul Sir Claude Auchinleck nu meritase, cu adevărat, să fie înlocuit de la conducerea forţelor din Africa de Nord, în august 1942. La începutul lui iulie, în prima bătălie de la El Alamein, „Auk" împiedicase armata de panzere a lui Rommel să străpungă liniile sale defensive având baza pe înălţimile Ruweisat, luând 7.000 de prizonieri, şi elaborase planuri serioase pentru demararea

unui contraatac masiv în toamnă, însă avertizase înaltul Comandament din Londra că acesta nu putea fi declanşat decât începând din luna septembrie, cel puţin. Churchill şi Brooke au vizitat Cairo, iar Auchinleck a fost răsplătit pentru prudenţa sa, oferindu-i-se, în schimb, comanda forţelor din Orientul Mijlociu, o retrogradare evidentă, pe care a refuzat-o. Deşi un an mai târziu a fost numit în postul de comandant-şef al forţelor din India, el nu va mai avea niciodată ocazia să-şi aducă serviciile pe câmpul de luptă. Cel care a preluat conducerea forţelor din Orientul Apropiat a fost generalul Sir Harold Alexander, care îl avea pe genialul general-locotenent William „Distrugătorul" Gott la comanda Armatei VIII, de departe cea mai importantă componentă a forţelor de aici, care înregistrase deja nu mai puţin de 80.000 de victime omeneşti în timpul scurtei sale existenţe2. Ca general de brigadă, Gott condusese forţa blindată de asalt în timpul Operaţiunii Brevity, din mai 1941, prima tentativă de eliberare a oraşului Tobruk. Totuşi, chiar în timp ce Gott se întorcea din deşert pentru a se întâlni cu Churchill la Cairo, înainte de preluarea comenzii, călătorind cu un avion de linie Bristol-Bombay neescortat, acesta a fost atacat de şase avioane de vânătoare Messerschmitt Me-109, din grupul de elită Jagdgeschwader 27, prăbuşindu-se în flăcări. Patru dintre cei douăzeci şi unu de pasageri au supravieţuit, nu însă şi Gott. A doua opţiune pentru acest post fusese protejatul lui Brooke, generalul-locotenent Bernard Montgomery, în vârstă de cincizeci şi cinci de ani, care a zburat de urgenţă şi a preluat comanda Armatei VIII, aflată pe înălţimile Ruweisat, la ora 11, joi, 13 august 1942.

Încercarea de a pătrunde în modul de a gândi al generalilor, de la o distanţă de şapte decenii, prezintă o serie de capcane, rezultatele acestui demers constituind adesea un discurs psihanalitic complet aiuritor. Dar, dacă ar fi să ne gândim, însă, la un candidat numai bun pentru a ocupa locul liber de pe canapeaua psihiatrului, acela ar fi, fără îndoială, Montgomery. Al patrulea copil al unui vicar

care ajunsese episcopul anglican al Tasmaniei, Montgomery tăiase toate legăturile cu o mamă extrem de rece şi a mers până acolo încât nu participase la înmormântarea acesteia3. După o perioadă de studii lipsită de rezultate deosebite, petrecută la şcoala St. Paul din Londra, Montgomery se înscrie la Colegiul Militar Regal, unde l-a hărţuit atât de tare pe un coleg cadet, dând foc fracului acestuia, încât tânărul a avut nevoie de spitalizare4. Ulterior, a servit în Regimentul Regal Warwickshire, la graniţa de nord-est a Indiei. Montgomery s-a distins în timpul Primului Război Mondial, când a condus un atac la Ypres, capturând un prizonier german după ce îl lovise în testicule. Altă dată, supravieţuirea lui fusese atât de improbabilă, încât i se săpase un mormânt la un punct de prim ajutor, însă, în locul unei înhumări premature, a reuşit să obţină Ordinul pentru Servicii Deosebite şi a terminat războiul cu gradul onorific de locotenent-colonel. După ce se căsătorise, în 1927, şi avusese un băiat, soţia sa a murit în 1938 din cauza unei septicemii, după ce fusese înţepată de o insectă în picior, infecţie care nu putuse fi oprită nici măcar prin amputarea membrului. După moartea soţiei, componenta afectivă a vieţii sale a încetat să mai existe, locul ei fiind preluat de o concentrare totală pe cariera militară; a devenit chiar un adversar al consumului de alcool (ceea ce nu era defel o atitudine specifică tradiţiei militare britanice). Hew Strachan, profesor de istorie militară la Oxford, scria că:

Marea forţă a lui Montgomery stă în instrucţie, în pregătire minuţioasă şi în metodă; dincolo de toate, el a integrat artileria într-o bătălie a tuturor armelor. A acceptat că soarta luptelor depinde la fel de mult de puterea de foc şi de exploatarea terenului, pe cât ţine de mişcarea trupelor, şi a subliniat că luptele constau în faptul de a ucide şi de a fi pregătit să fii omorât. A exprimat toate acestea într-un limbaj care era direct şi chiar dur5.

Disciplinat, concentrat, adaptabil, un planificator meticulos, prompt în ceea ce priveşte destituirea celor

incompetenţi, respectuos faţă de capacitatea germanilor de a contraataca, Montgomery, cu toate că era irascibil, îngâmfat şi egocentric, a fost şi cel mai mare comandant militar britanic, de la ducele de Wellington încoace. Asta pentru că, aşa cum preciza un istoric: „Generalii nu ar trebui să fie judecaţi după manierele lor de salon”. Chiar dacă Montgomery era vanitos, avea toate motivele să se comporte aşa.

Montgomery se descurcase bine în timpul retragerii de la Dunkerque şi chiar dacă fusese, în parte, responsabil de planificarea iniţială a dezastruosului Raid de la Dieppe, din august 1942, propusese totuşi cel puţin ca acesta să fie abandonat înainte de a fi întreprins. În momentul în care a ajuns în Deşertul Libiei, el deja stabilise în ce mod avea să difere duelul său cu Rommel de modul în care se luptaseră cu acesta cei trei predecesori ai săi: Alan Cunningham, Neil Ritchie şi Claude Auchinleck. Spre deosebire de ei, nu avea de gând să vâneze „Vulpea Deşertului” de-a lungul litoralului nord-african, între Egipt şi Tunisia. În schimb, urma să încerce să aducă Afrikakorps în situaţia de a purta o singură mare bătălie decisivă, cu scopul de a o distruge pentru totdeauna. Fiindcă, după cum spunea în faţa corpului său de ofiţeri din Armata VIII, într-un discurs scurt, în seara primei zile în care s-a aflat la conducerea trupelor aliate:

Înţeleg că Rommel este pe cale să ne atace în orice moment. Excelent. Lăsaţi-l să atace. Aş prefera să n-o facă mai devreme de o săptămână, pentru a avea timp să pun lucrurile în ordine. Dacă o să avem la dispoziţie două săptămâni pentru a ne pregăti, vom fi într-o postură favorabilă; după asta, Rommel poate să atace când vrea el, şi sper s-o facă repede… În timpul acesta, vom începe şi noi să planificăm o ofensivă importantă; ea va fi începutul unei campanii care îl va alunga pe Rommel afară din Africa. Este o pacoste pe capul nostru. De aceea, îi vom da un pumn zdravăn şi vom termina cu el.6

Astăzi, un astfel de discurs încurajator ar putea să pară o exagerare absurdă a unui comandant până atunci

neimportant, care vorbeşte despre un strateg genial, ce nu pierduse nicio bătălie importantă şi care, mai mult, avansase binişor cu trupele sale în interiorul Egiptului. Numai că, nouă luni mai târziu, Afrikakorps – care avea să piardă în 1942 un total de 5 250 de vehicule – se va preda, în cele din urmă, în Tunisia.7 Condiţiile îngrozitoare ale războiului din deşert au fost bine descrise de filmul britanic de propagandă *Desert Victory*, iar, printre ele, se numărau zilele toride şi nopţile extrem de reci; spălatul cu ceea ce rămânea după bărbierit, din cauza lipsei apei; furtuni de nisip care durau mai multe zile (potrivit unor tradiţii arabe, după a cincea zi, crima devenea acceptabilă); ţânţarii, muştele şi scorpionii; şi un peisaj atât de pustiu, încât pentru soldaţi busola era un instrument la fel de important ca şi pentru marinari. În ceea ce priveşte populaţia locală, rapoartele unei divizii aliate consemnau: „Dacă ar fi putut să-l care, ne-ar fi furat şi aerul din anvelope” 8.

Pe 30 august, la 17 zile după primul discurs al lui Monty, Rommel a atacat înălţimile Alam el Halfa, distrugând 67 de tancuri britanice, faţă de cele 49 pe care le va pierde el. Însă, într-un interval de 24 de ore, câmpurile minate, aviaţia de război şi artileria britanică vor încetini serios avansul panzerelor sale, astfel că punctul pe care îl atinseseră germanii în acea zi avea să fie cea mai înaintată poziţie pe care o vor ocupa trupele germane în estul Africii, de-a lungul întregii lor campaniii; cele 3.000 de victime de partea germană erau aproape de două ori mai numeroase decât cele 1 750 ale Armatei VIII. Rommel însuşi a reuşit doar cu greu să evite moartea, în momentul în care Forţele Aeriene din Deşert (DAF) i-au bombardat şi i-au distrus *Kampfstaffel-ul* (comandamentul tactic).

În zilele care mai rămăseseră din vara şi din toamna anului 1942, cele două armate se vor confrunta în jurul unei necunoscute staţii de cale ferată din deşert, EI Alamein, fiecare dintre ele fiind reaprovizionată cum se putea mai bine. Aici se găseşte cheia victoriei lui

Montgomery. Cum atât Benghazi, cât şi Tobruk nu au putut fi apărate corespunzător de Luftwaffe, fiind amândouă bombardate din greu de către Aliaţi, majoritatea întăririlor trimise de Axă veneau prin Tripoli via Napoli şi Sicilia. Şi, totuşi, în timp ce, în 1941, cantitatea lunară medie de carburant livrată forţelor Axei din Africa se ridicase la peste 4 884 de tone, în 1942, ca urmare a faptului că drumul de la Tripoli la El Alamein măsura mai mult de 3 200 de kilometri, iar camioanele germane consumau un litru de combustibil pentru fiecare cinci kilometri parcurşi, Afrikakorps aveau nevoie de 5 776 de tone de carburant pe lună, ca urmare a extinderii liniilor sale de aprovizionare9. Fiindcă DAF-ul distrugea cisternele care transportau carburant pentru Rommel, de-a lungul singurului drum demn să poarte un asemenea nume, „stocurile de benzină”, după cum avea să declare Friedrich von Mellenthin, „se epuizaseră aproape în întregime, iar o divizie de blindate lipsită de combustibil valorează aproape cât o grămadă de fier” 10. Un comandant de divizie din Afrikakorps, generalul Hans Cramer, considera că bătălia de la El Alamein „a fost pierdută înainte de a fi fost purtată. Ne lipsea benzina”.11

Avioanele şi submarinele staţionate în Malta au hărţuit fără încetare liniile de aprovizionare ale Axei. Un adevărat portavion aliat imposibil de scufundat, Malta devenise acum cel mai bombardat loc din lume. În aprilie 1942, insula a primit Crucea Regelui George pentru curajul său de neclintit în condiţiile în care a fost supusă unor atacuri aproape permanente, fiind unul dintre cei 106 de primitori ai acestei distincţii în perioada 1940 – 1947. (Unicul beneficiar colectiv, care a mai primit această distincţie, avea să fie jandarmeria regală din Irlanda de Nord, în anul 1999.) o problemă avea să apară atunci când piosul guvernator al insulei Malta, Sir William Dobbie, nu va dori să dea voie garnizoanei de aici să lucreze duminicile. În opinia istoricului militar John Keegan, acest sabatarianism a făcut ca puţinele nave aliate care au reuşit să evite blocada Axei să fie scufundate pe chei odată cu

încărcăturile lor, un fapt care nu este menţionat în autobiografia lui Dobbie, intitulată *On Active Service with Christ* (*În serviciul activ împreună cu Hristos*).*12*

Şi, totuşi, chiar dacă liniile de aprovizionare ale lui Rommel se întindeau pe o distanţă de peste 1 600 de kilometri, ale lui Montgomery erau de douăsprezece ori mai lungi. Majoritatea trupelor şi a echipamentului aliat trebuiau să ocolească zona Capului Bunei Speranţe, ameninţate fiind tot drumul de submarinele germane, restul fiind transportate pe o rută aeriană mai scurtă, dar şi mai periculoasă, peste

Africa Centrală, până în Valea Nilului. În *Desert Victory*, această rută a fost descrisă drept cea mai lungă linie de aprovizionare din istoria militară a lumii. Şi, cu toate acestea, proximitatea petrolului din Orientul Mijlociu a însemnat că, într-un interval de unsprezece luni, după august 1941, forţele terestre şi aeriene ale Commonwealth-ului au primit nu mai puţin de 342.000 de tone de produse petroliere.13 Logistica putea să fie una complicată: de exemplu, cele patru tipuri de tancuri ale Aliaţilor – Sherman, Crusader, Grant şi Stuart – utilizau trei tipuri diferite de carburanţi. Însă, în timp ce în august 1942, Churchill descria, în cerc restrâns Armata VIII drept o „armată distrusă, confuză, o armată jalnică”, până în octombrie, situaţia sa se schimbase cu totul datorită întăririlor importante pe care le primise şi în urma sosirii ciudatului, dar charismaticului nou comandant.

S-a susţinut, la un moment dat, că Rommel nu ar fi trebuit niciodată să se angajeze în Bătălia de la El Alamein, la numai 96 de kilometri vest de Alexandria, ci că ar fi trebuit să se retragă, în schimb, în spatele liniilor sale extinse de comunicaţie, în Libia, odată ce devenise evident că blocada navală şi aeriană realizată de marina regală şi de DAF însemna că armata sa avea să primească numai o parte din totalul proviziilor pe care le primea duşmanul său. Numai că, în luna iulie, asistentul lui Jodl, generalul Warlimont, explicase Statului-Major general al lui Rommel cât este de important ca trupele lor să rămână la El

Alamein. El le vorbise de planurile lui Kleist de a invada Persia şi Irakul dinspre Caucaz şi arătase că era esenţial ca Aliaţii să fie ocupaţi cu apărarea Egiptului, neavând astfel posibilitatea de a trimite trupe în alte regiuni ale Orientului Mijlociu14. În plus, pentru Rommel, recompensele pe care le presupunea victoria din Egipt erau extrem de tentante. Alexandria era cartierul general al Flotei Mediteraneene a marinei regale; Suezul era poarta de acces către Imperiul Indian al Marii Britanii; Cairo era cel mai mare oraş din Africa şi centrul puterii britanice în regiune, exact aşa cum Delta Nilului reprezenta drumul către Iran, Irak şi câmpurile petrolifere din Orientul Mijlociu. În ciuda reducerii numărului de efective, a echipamentului şi a cantităţii de carburant, Wehrmachtul obţinuse constant victorii strălucite pe parcursul ultimilor trei ani, aşa că s-a considerat că era mult prea devreme pentru a renunţa la un teren câştigat atât de greu.

Acalmia de după bătălia de la El Alamein i-a permis lui Montgomery – care, cu gustul său pentru berete pline de insigne şi vestimentaţii excentrice, se transforma, cu bună ştiinţă, în atât de iubita figură publică cunoscută sub numele de Monty – să-şi pregătească trupele. Din cartierul său general – o rulotă în deşert, în care trona, la loc de cinste, o carte poştală cu figura lui Rommel –, au fost emise ordine amănunţite cu referire la logistica, echipamentul, condiţia fizică, moraul, organizarea şi disciplina armatei. Multe dintre trupele care i-au fost trimise ca întăriri nu luptaseră niciodată în deşert, astfel că, în săptămânile de calm relativ care au urmat, convingerea sa că instrucţia intensivă este vitală a fost aplicată din plin. Acest fapt l-a determinat pe Montgomery să ia o atitudine fermă în faţa lui Churchill, care făcea presiuni pentru un atac rapid. Tot ce a putut să ofere Alexander celor din Downing Street a fost promisiunea că le va trimite o parolă – Zip (fermoar) – în momentul când marele asalt avea să înceapă, în cele din urmă.15 E posibil ca hotărârea lui Alexander de a-l lăsa pe Montgomery

singur să-l fi enervat pe prim-ministru, însă era ceea ce trebuia făcut. Alexander – care dansa step în spectacolele dedicate tinerelor talente, organizate de regimente – era un comandant nepăsător, care îşi conducea haotic statul-major, de-o manieră pe care Harold Macmillan, ministrul rezident în Africa de Nord-Vest, o asemăna cu o întrunire a profesorilor de la Oxford, una în care războiul era „ignorat politicos”, discutându-se, în schimb, „campaniile lui Belizarie, avantajele arhitecturii clasice asupra celei gotice sau cele mai bune metode de a vâna fazanii în zonele de şes”.16

Sperând că Rommel va fi împins înapoi, în zonele cu relief foarte plat, la mijlocul lui septembrie, s-au folosit forţe speciale pentru a ataca oraşele Tobruk (Operaţiunea Agreement) şi Benghazi (Operaţiunea Bigamy). Operaţiunea Agreement a fost grav compromisă de la început, după o ciocnire într-un baraj rutier, şi le-a provocat, în final, Aliaţilor pierderea a 750 de oameni, a crucişătorului HMS *Coventry* şi a doua distrugătoare, înregistrând, prin urmare, prea puţine rezultate pozitive. Bigamy era atractivă în teorie, însă, în cele din urmă, se va dovedi prea costisitoare şi a nu merita tot efortul. Deşi Grupul cu Rază Mare de Acţiune din Deşert a distrus 25 de avioane inamice la Barce, acesta fost singurul său succes real, mai apoi germanii folosind unităţi din a doua linie pentru a apăra zonele de regrupare, reuşind astfel să pregătească trupe de elită pentru bătălia care avea să vină. Între timp, Rommel se îmbolnăvise, având probleme cu stomacul şi cu ficatul, hipertensiune, sinuzită şi dureri în gât, astfel că, pe 23 septembrie, va zbura către Germania, luându-şi o permisie lungă şi predând conducerea unui veteran al Frontului de Est, obezul şi total nepregătitul general Georg Stume. Aşadar, el nici măcar nu se mai afla în Africa în momentul în care Montgomery va lansa Operaţiunea Lightfoot, pe 23 octombrie 1942, a doua etapă a celei de-a doua bătălii de la El Alamein.

După cum am văzut deja, după retragerea de 960 de kilometri din acelaşi an, Auchinleck alesese El Alamein

tocmai datorită liniilor sale defensive, întrucât aici, între Marea Mediterană, la nord, şi mlaştinile cu apă sărată de netrecut ale depresiunii Qattara, o zonă de mărimea Ulsterului, la sud, nu exista decât un culoar de 65 de kilometri. Totuşi, aceeaşi îngustime a culoarului avea să lucreze acum în favoarea lui Rommel, atunci când va fi forţat să adopte poziţii defensive din cauza numărului mare al trupelor aliate. Oricine ar fi atacat la El Alamein, aici avea să aibă loc oricum o bătălie de uzură, nu una bazată pe mişcare de trupe, ci una care avea să aducă aminte mai mult de Frontul de Vest din Primul Război Mondial, decât de manevrele fulgerătoare ale Blietzkriegului din al Doilea Război Mondial.

Montgomery spera că atenţia germanilor va fi distrasă de un atac de diversiune întreprins de Corpul XIII al generalului-locotenent Brian Horrocks, în sudul câmpului de luptă, în timp ce atacurile frontale de infanterie ale Corpului XXX al generalului-locotenent Oliver Reese, îndreptate împotriva înălţimilor Miteiriya şi Kidney, aveau să fie exploatate de Diviziile Blindate 1 şi a 10-a ale Corpului X, condus de generalul-locotenent Herbert Lumsden, care urmau să străpungă şi să împingă din spate liniile defensive ale Axei.

Linia întâi a forţelor Axei era apărată de un vast câmp minat, cu o lungime cuprinsă între 1, 5 şi 2, 7 kilometri, pe care erau plantate 500.000 de mine şi care era poreclit de germani „Grădinile Diavolului” 18. Minele antitanc Teller, care aveau cinci kilograme de TNT, distrugeau vehiculele, dar nu puteau fi declanşate de infanterişti (deşi cămilele le puteau amorsa), în timp ce minele Springen explodau la nivelul abdomenului după ce se călca pe ele, eliberând 360 de bile de oţel. Ascunse sub nisip, erau greu detectabile, chiar şi la lumina zilei. Sarcina de a curăţa un culoar pentru infanterie le revenea geniştilor, care foloseau echipamente de detectare abia inventate, ceea ce presupunea lovirea nisipului cu baionetele, adesea chiar sub tirul artileriei, al lansatoarelor de grenade, al mitralierelor sau al armelor

de foc mai mici. Geniştii Aliaţilor au dat dovadă, la El Alamein, de un sânge rece comparabil cu cele mai mari acte de bravură văzute în teatrele de luptă ale acestui război.

Pe 23 octombrie, Stumme avea sub comanda sa aproximativ 50.000 de germani şi 54.000 de italieni, în comparaţie cu cei 195.000 de soldaţi ai lui Montgomery, proveniţi mai ales din ţările Commonwealth-ului. Armata VIII avea 85 de batalioane, faţă de cele 71 ale Afrikakorps, 1 451 de tunuri antitanc, faţă de cele 800 ale lui Rommel, 908 de tunuri medii şi de artilerie terestră de ultimă generaţie, faţă de cele aproximativ 500 ale

Axei, dintre care cele 370 de tunuri italiene datau din Primul Război Mondial şi nu se ridicau la înălţimea aşteptărilor impuse de această încleştare iminentă 19. Dacă ar fi să dăm la o parte tancurile uşoare britanice, tancurile germane Mark II şi tancurile italiene, pe care Rommel le considera „învechite şi prea puţin folositoare pentru luptă”, vom descoperi că numărul de tancuri medii folosite la El Alamein era de 910, pentru Aliaţi, şi de 234, pentru Puterile Axei, un raport de patru la unu20. Disproporţia este uluitoare şi constituie o dovadă a blocării încercărilor Axei de a trimite întăriri, dar şi a întăririlor importante primite de forţele Aliate, prin golful Aden.

Cu toate că moralul forţelor aeriene, al diviziilor de blindate, al artileriei şi al paraşutiştilor italieni era, în general, ridicat, nu acelaşi lucru se putea spune şi despre infanteria regulată italiană, care forma marea majoritatea a celor 1, 2 milioane de italieni staţionaţi pe pământ străin, în 1942. Aşa cum se văzuse şi la începutul războiului, italienii puteau să lupte curajos dacă erau conduşi, echipaţi, instruiţi şi hrăniţi aşa cum trebuie, însă nu la fel vor sta lucrurile şi în ultimele etapele ale campaniei din Africa. Unele unităţi italiene, cum ar fi mica divizie de paraşutişti Folgore (Fulgerul), formată numai din voluntari, şi diviziile de blindate Ariete, erau la fel de puternice ca oricare altă divizie de pe câmpul de luptă. Rommel spunea despre Ariete: „Mereu le-am cerut să facă

mai mult decât puteau în mod normal să facă, şi mereu au făcut-o". Cu toate acestea, unele formaţiuni de infanterie italiană nu rezistau prea mult unui bombardament prelungit, înainte de a lua decizia să se predea. Lipsa hranei era şi ea o problemă importantă pentru italieni, astfel că, aşa cum se spunea într-o mărturie din timpul bătăliei de la El Alamein: „Singura sursă de carne proaspătă erau cămilele care se rătăceau ocazional prin Grădinile Diavolului sau care declanşau o mină oricare se apropiau suficient de mult pentru a fi împuşcate" 21. În plus, tancurile italiene erau, în general, prea uşoare şi lipsite de fiabilitate, marea majoritate a artileriei lor fiind aproape cu totul lipsită de precizie la distanţe de peste opt kilometri, iar instalaţiile radio de pe tancurile italiene abia dacă mai funcţionau când acestea se aflau în mişcare.22

„Avem în faţa noastră un duşman extrem de curajos şi de capabil", declara, oarecum surprinzător, Churchill în faţa Camerei Comunelor, pe 27 ianuarie 1942, „şi, dacă-mi permiteţi, în lumina dezastrelor aduse de acest război, un mare general". 23 (Churchill se folosise şi în 1900 de discursul său inaugural pentru a lăuda calităţile de luptători ale burilor.) Modul în care a încercat Rommel să ridice moralul trupelor de infanterie italiene a fost să le „prindă ca într-un corset" între unităţile germane de elită, astfel că, de exemplu, Divizia Italiană Bologna urma să fie staţionată lângă trupele Ramcke, alcătuite din paraşutişti de elită, în timp ce Divizia Italiană Trento urma să îşi amestece rândurile cu Divizia 164 de Infanterie Uşoară (Saxonă). Aproape la fel cum procedase şi ducele de Wellington la Bătălia de la Waterloo, când plasase regimentele britanice în mijlocul unităţilor belgiene şi olandeze, de o calitate mai îndoielnică.

Un aspect esenţial al încleştării iminente avea să fie superioritatea aeriană pe care Aliaţii o câştigaseră în faţa Luftwaffe începând cu lupta de la Alam el Halfa şi care se transformase, în timpul celei de-a doua bătălii de la El Alamein, aproape în supremaţie aeriană. Montgomery a anexat cartierul general al DAF, condus de viceamiralul de

aviaţie Arthur Coningham, propriului său comandament şi, cu toate că ulterior avea să-i atribuie acestuia prea puţine merite în scrierile sale, cele două comandamente vor colabora bine. DAF se putea folosi de 530 de avioane, faţă de cele 350 ale Luftwaffe, însă, în plus, se bucura de avantajul că aceste cifre nu aveau să conteze prea mult, de vreme ce, în timpul bătăliei, DAF va desfăşura 11 600 de misiuni, faţă de cele doar 3 100 ale Luftwaffe.24 În acel moment, DAF era alcătuit din 19 escadrile britanice, nouă sud-africane, şapte americane şi două australiene, incluzând unele dotate cu avioane Spitfire, care începuseră să-şi facă apariţia în teatrul de război din Africa din luna martie a acelui an. În septembrie 1942, Statele Unite trimiseseră de asemenea 1.500 de avioane într-un teatru de luptă în care forţele lor terestre nu se implicaseră încă, astfel că, înainte de El Alamein, raportul întăririlor aeriene era de cinci la unu în favoarea Aliaţilor.25

Aşadar, puterea productivă uriaşă a Statelor Unite – trezite din adormire şi înfuriate de atacul de la Pearl Harbour – începuse deja să conteze. În perioada decembrie 1941 septembrie 1942, alianţa anglo-americană a trimis pe frontul din Orientul Mijlociu 2 300 de avioane de vânătoare cu un singur motor, faţă de o producţie totală de 1 340 de aparate, realizată de germani în aceeaşi perioadă (din care numai 25% au putut fi trimise în această regiune).26 Hitler urma să simtă cât de curând pe propria piele cât de nechibzuită fusese declaraţia de război împotriva Americii. „Cine este obligat să lupte, chiar şi cu cele mai moderne arme”, scria Rommel, „împotriva unui duşman care are un control total asupra spaţiului aerian, luptă aşa cum o fac sălbaticii împotriva trupelor europene moderne, cu aceleaşi handicapuri şi cu aceleaşi şanse de succes… În curând, va trebui să facem faţă perspectivei foarte probabile ca RAF să obţină o superioritate aeriană absolută”. Zilele în care avioanele Messerschmitt Me-109, cu baza în Libia, dominaseră cerurile şi doborâseră în perfectă siguranţă avioanele Tomahawk şi Hurricane II se sfârşiseră. Ca să ne folosim de propriile sale cuvinte,

Rommel credea că trebuia „să ne aranjăm defensiva astfel încât superioritatea aeriană a britanicilor să aibă un efect cât mai redus. Nu mai putem să ne bazăm apărarea pe forţele motorizate folosite ca un element mobil. Trebuie, în schimb, să încercăm să rezistăm în faţa duşmanului de pe poziţii fixe”.27 În ciuda terminologiei laxe folosite de Rommel, care confunda Forţele Aeriene Regale cu DAF şi pe britanici cu „Aliaţii”, Bătălia de la El Alamein nu a fost atât o victorie a britanicilor, cât una a Imperiului

Britanic (chiar dacă participaseră şi avioane americane şi tancuri Sherman). La fel cum şi Divizia a 51-a „Highland” a generalului-maior Douglas Wimberley, de exemplu, şi Corpul XXX al lui Leese erau alcătuite – pornind dinspre mare către sud – din: Divizia a 9-a australiană a generalului-maior Leslie Morshead („Ming Neîndurătorul”), Divizia a 2-a neozeelandeză a generalului-mai or Bernard Freyberg, Divizia 1 sud-africană a generalului-maior Dan Pienaar şi Divizia a 4-a Indiană a generalului-maior Francis Tuker. Nici că se poate imagina o prezenţă la apel mai reprezentativă pentru Imperiul Britanic, canadienii absentând doar pentru că 3 400 dintre ei fuseseră sacrificaţi prosteşte la Dieppe, cu două luni înainte.

La sud de înălţimile Ruweisat, Horrocks comanda o linie alcătuită în special din britanici, care îi includea pe „ţăranii din nordul Angliei” din Divizia 50 condusă de generalul-maior John Nichols „Intrusul”, Divizia a 44-a (Home Counties) a generalului-maior Hector Hughes, ca şi Divizia a 7-a Blindată, condusă de generalul-maior John Harding, a cărei poreclă, „Şobolanii deşertului” – de la jerboa pictat pe ambele laturi ale tancurilor lor – a ajuns treptat să se refere, în limbajul cazon la întreaga Armată VIII. Existau, totuşi, două unităţi importante care nu aveau nicio legătură cu imperiul sau Commonwealth-ul Marii Britanii: Brigada Grecilor Liberi, care apăra chiar înălţimile Ruweisat, şi Brigada Francezilor Liberi, condusă de generalul de brigadă Marie-Pierre Koenig, care păzea culoarul dintre zona ocupată de Divizia a 44-a şi

depresiunea Qattara. Cu toate aceste forţe luptând împotriva germanilor şi a italienilor, EI Alamein a fost, aşadar, o bătălie cât se poate de cosmopolită, astfel că a o cataloga doar ca o încleştare între britanici şi germani înseamnă să simplifici în mod inadmisibil ceea ce s-a întâmplat. Rommel spunea mereu, de exemplu, că neozeelandezii erau cei mai buni soldaţi ai Armatei VIII.

Potrivit planului lui Montgomery, forţele Commonwealth-ului, trupele australiene, neozeelandeze şi sud-africane erau cele care trebuiau, împreună cu Divizia a 51-a Highlander, să străpungă liniile Axei, în primele două zile de luptă, şi să deschidă culoare de-a lungul câmpurilor minate, prin care să atace Diviziile 1 şi 10 Blindate din Corpul X de Armată, conduse de generalul-maior Raymond Briggs, respectiv, de generalul-maior Alec Gatehouse. *Schwerpunktul* lui Montgomery nu avea să se găsească nici pe drumul de coastă care ducea către nord, nici în depresiunea Qattara, în sud – aşa cum se întâmplase în toate confruntările anterioare din ultimii doi ani –, ci chiar în inima terenului de luptă. Atât în această privinţă, cât şi în ceea ce priveşte insistenţa lui de a purta o luptă decisivă şi de a reveni la războiul de uzură, Montgomery avea să se dovedească a fi, deopotrivă, original şi vizionar. După cum avea să scrie mai târziu Michael Carver, care a servit sub comanda sa în Africa: „Poate că planul său a fost costisitor şi lipsit de imaginaţie, dar a făcut ca victoria să fie sigură, iar certitudinea victoriei era tot ceea ce conta la vremea aceea. Armata VIII avea resursele necesare să poarte o astfel de bătălie, pe când Panzerarmee nu, iar Montgomery dispunea de hotărârea, de voinţa şi de cruzimea de a duce la capăt o astfel de luptă”. 28

Pe de altă parte, succesul lui Montgomery de la El Alamein nu poate fi subestimat nici dacă arată în cu degetul către superioritatea de doi la unu de care beneficia în ceea ce priveşte artileria şi efectivele, şi de patru la unu în privinţa tancurilor. Viziunea încetăţenită la nivelul strategiei militare era aceea – aşa cum fusese încă de la Napoleon – că atacatorul avea nevoie de o superioritate de

trei la unu, dacă dorea să fie sigur de victorie. În plus, aşa cum arăta unul dintre ofiţerii săi, istoricul militar Peter Young: „Dacă, măcar de data aceasta, un general britanc a reuşit să-şi treacă armata peste linia de start beneficiind de o superioritate numerică asupra adversarului, asta ar trebui să fie mai degrabă un prilej de laudă, nu de reproşuri!” 29

Montgomery, pe lângă faptul că învăţase lecţiile celui de-al Doilea Război Mondial, pe care le simţise pe pielea sa la Dunkerque, nu le uitase nici pe cele ale primei conflagraţii mondiale. Montgomery credea că, prin intermediul a ceea ce el numea „un chiolhan 100%”, un baraj iniţial uriaş şi atacul forţelor lui Leese puteau declanşa un proces de „dezagregare”, folosindu-i din nou cuvintele, prin care forţele Axei – mai ales infanteria italiană – urmau să fie demoralizate şi dărâmate psihic, după ce tancurile lui Lumsden le-ar fi atacat din flancuri şi din spate. Tunurile antitanc britanice şi tancurile care atacau prin capul de pod aveau să oprească, spera el, contraatacul inevitabil al panzerelor germane, indiferent de locul în care ar fi apărut breşele.30 (În istoria militară scrisă – şi, într-adevăr, în istorie, în general – este inadmisibil să foloseşti cuvântul „inevitabil”, cu excepţia cazului în care descrii agresivele şi năvalnicele contraatacuri germane după succesele repurtate de Aliaţi.) Panzerele aflate în mişcare se vor dovedi a fi o ţintă mult mai facilă atât pentru DAF, cât şi pentru tancurile şi tunurile antitanc britanice. Spre deosebire de comandanţii anteriori ai Campaniei din Africa, Montgomery lua cu seriozitate în considerare forţa de răspuns a Puterilor Axei sau măcar pretindea c-o face, cu gândul la moralul trupelor sale. „După ce vom fi stors duşmanul de energie”, le spunea Montgomery comandanţilor de divizii, „soarta finală a Panzerarmee va fi pecetluită. Nu va mai putea să evite înfrângerea”. Preconizând că va avea loc „o încleştare care va dura în jur de douăsprezece zile”, Montgomery prezicea că Aliaţii vor repurta o victorie zdrobitoare.31

Bombardamentul de artilerie masiv al Armatei VIII s-a declanşat la ora 21.40, vineri, 23 octombrie 1942, însoţit de o serie de atacuri aeriene realizate de bombardierele Wellington şi Halifax. În total, la acesta au luat parte în jur de 882 de tunuri, manevrate de aproximativ 6.000 de artilerişti, fiecare tun de câmp trăgând, în medie, într-un ritm de 102 lovituri pe zi. În timpul bătăliei, Aliaţii au tras aproximativ un milion de obuze.32 De la Cairo, Alexander va telegrafia la Londra parola „Zip" unui prim-ministru la început uşurat şi încântat. După douăzeci de minute de foc îndreptat împotriva artileriei duşmane, la ora 22.00, ţinta s-a mutat asupra liniei întâi, pentru a uşura sarcina atacului de infanterie, care avea să se desfăşoare sub lună plină. „Stelele liniştite au fost zgâlţâite de pe firmamentul lor atunci când aproape o mie de tunuri s-au aprins şi au mugit simultan împotriva noastră, în acea noapte", îşi amintea sublocotenentul Heinz Werner Schmidt, care servea într-o baterie antitanc de rezervă. „Pământul s-a cutremurat din depresiunea Qattara până la Marea Mediterană. Mult în spatele liniei întâi, soldaţilor li se zgâlţâiau până şi dinţii în gură". 33 Barajul putea fi auzit din Alexandria, aflată la 95 de kilometri depărtare. A continuat timp de cinci ore, după care s-a întrerupt la ora 3, doar pentru a fi reluat la 7. Între timp, genieştii au început să formeze culoare în câmpul minat pentru infanterie, marcându-le cu panglici albe. Cimpoierii interpretau *Highland Laddie*, în timp ce batalioanele scoţiene şi ale Commonwealth-ului încercau să atingă obiective aflate de-a lungul a ceea va primi numele de cod Linia Oxalică. La ora 8, corpul de armată al lui Lesse reuşise să cucerească aproximativ jumătate dintre aceste obiective, însă cu preţul a aproape 2.500 de morţi şi de răniţi, marea majoritate din cauza minelor şi a bombelor capcană. (Axa nu avea, cu siguranţă, un monopol asupra ingenioaselor bombe capcană: Biroul American de Servicii Strategice (OSS) din Tunisia obişnuia să planteze explozibili sub forma unor catâri.)

„Barajul de foc" a reuşit să reducă la minimum

efectele produse de lansatoarele, de lunetiştii şi de mitralierele Axei. Cu toate acestea, Corpul X al lui Lumsden a eşuat, în mare măsură, în tentativa de a străpunge liniile inamice şi, în general, nu a reuşit să protejeze infanteria de contraatacul Axei, lucru care putea avea consecinţe dezastruoase. La înălţimile Miteiryia a reuşit să ajungă doar Brigada a 8-a Blindată, restul corpurilor de armate încurcându-se în blocaje de trafic uriaşe, de-a lungul culoarelor înguste care traversau câmpurile minate.

„De îndată ce un drum era curăţat, apărea imediat un ambuteiaj", consemna o mărturie contemporană. „O mină uitată care arunca în aer drumul putea să blocheze culoarul timp de mai multe ore şi făcea inutilă superioritatea numerică" – plus că oferea o ţintă atrăgătoare pentru Luftwaffe.34 Înfuriat, Montgomery îl va mustra personal pe Lumsden „pe un ton cât se poate de categoric", ameninţând că-i va destitui pe comandanţii diviziilor şi, pe cale de consecinţă, chiar pe Lumsden însuşi. Să simţi furia lui Montgomery nu era deloc un lucru plăcut, prin urmare Lumsden a ordonat să se reia atacul, în tentativa de a uşura sarcina infanteriei, care fusese obligată să facă faţă unor unităţi din Divizia Folgore şi din Brigada Ramcke.

Şi, totuşi, în privinţa conducerii superioare a armatei germane, Montgomery a avut norocul nu doar de o lovitură norocoasă, ci de trei. Nu numai că Rommel era plecat în Germania când ofensiva a început, dar eficientul său şef de stat-major, Fritz Bayerlin, era şi el în permisie, iar supraponderalul Georg Stumme avea să moară din cauza unui infarct în prima zi a atacului, conducerea fiind preluată ulterior de generalul de panzere Wilhem von Thoma. Semnalul „Am preluat din nou comanda armatei. Rommel" a putut fi transmis trupelor din Afrikakorps abia cu puţin înainte de miezul nopţii, în ziua de duminică, 25 octombrie. (De fapt, multe unităţi nu au primit deloc acest mesaj încurajator, deoarece marele baraj de deschidere provocase tăierea mai multor cabluri telefonice.) Rommel a

reuşit, totuşi, să înţeleagă repede că atacurile venite din sudul câmpului de luptă erau doar acţiuni diversioniste, aşa că a retras din acea zonă Divizia a 21-a de Panzere şi a trimis-o la nord, către înălţimile Kidney. Atât de reduse erau rezervele de combustibil, încât a trebuit să se asigure că decizia era corectă, fiindcă, dacă Montgomery juca la cacealma, era posibil chiar ca divizia să nu mai aibă suficient combustibil pentru a se întoarce. Scufundarea de către DAF a doua tancuri petroliere italiene, *Proserpina* şi *Louisiana*, în portul Tobruk, pe 26 şi 27 octombrie, înainte ca ele să descarce combustibilul, avea să fie o lovitură extrem de importantă.

Pe 25 octombrie, Montgomery a renunţat la încercările de a trece Diviziile a 10-a şi a 7-a dincolo de liniile Axei şi a ordonat, în schimb, Diviziei a 9-a australiene să înceapă operaţiunile de „dezagregare” în nord. Între timp, Divizia 1 Blindată a fost trimisă în zona înălţimilor Kidney. În acea noapte, australienii vor avea parte în mare de reuşite, însă Divizia 1 nu va înregistra niciun progres. A doua zi, Axa a declanşat atacuri agresive asupra înălţimilor Kidney, dar fără prea mult succes. Brigada a 7-a Motorizată (care includea Batalionul al 2-lea din Brigada de Puşcaşi şi Batalionul al 2-lea din Corpul de Puşcaşi ai regelui) au apelat, pe 27 octombrie, la acţiuni disperate pentru a securiza două poziţii la nordul şi sudul înălţimilor Kidney, poziţii care au primit, de dragul ironiei, numele de cod Snipe (Becaţa) şi Woodcock (Sitarul). În timpul acelei zile şi a nopţii următoare, bombardamentul artileriei grele germane şi energicul contraatac al blindatelor din Diviziile a 15-a Panzer, a 21-a Panzer şi Littorio nu au reuşit să îndepărteze aceste unităţi din poziţiile-cheie pe care le ocupaseră, astfel că, numai în poziţia Snipe, au fost distruse 33 de tancuri ale Axei, cinci tunuri autopropulsate şi alte vehicule, asta şi din cauză că forţele germane şi cele italiene au tras de multe ori chiar asupra propriilor camarazi. Locotenent-colonelul Victor Turner, care comanda Batalionul de Puşcaşi de aici, va câştiga Crucea Victoria – faptele sale răspunzând peste

timp, realizărilor fratelui său din bătălia de la Loos, din timpul Primului Război Mondial –, în timp ce alţi membri ai batalionului vor primi distincţii şi alte medalii militare. O istorie recentă a Bătăliei de la El Alamein consideră că faptele vitejeşti de la Snipe au reprezentat unul dintre punctele de cotitură ale luptei, pentru că acestea l-au convins pe Rommel că înălţimile Kidney erau adevăratul *Schwerpunkt*, în timp ce Montgomery îşi îndreptase deja atenţia mai departe, către nord, în dorinţa de a găsi un loc prin care blindatele sale să străpungă liniile Axei.

Comandantul britanic ştia şi că drumul de coastă şi linia ferată din nord reprezentau ambele atât linii de aprovizionare pentru Rommel, cât şi singura sa rută de retragere.

În nord, Divizia a 9-a Australiană pierduse deja mai mult de o mie de oameni – doar jumătate din pierderile înregistrate de Divizia a 51-a Highland, dar de două ori mai multe decât cele ale întregului Corp X –, şi, totuşi, reuşise să realizeze un „cârlig”, aşa cum este numită această operaţiune în limbaj militar, peste linia ferată şi mai departe, către mare, sperând ca prin aceasta să prindă Divizia a 90-a de Infanterie Uşoară a contelui Theodor von Sponeck şi Divizia a 164-a Saxonă cu spatele la mare.35 Era un succes pe care Mongomery voia să-l folosească în avantajul său şi care îl obliga pe Rommel să trimită diviziile de panzere, şi aşa extrem de răsfirate, din zona înălţimilor Kidney, pentru a întări şi a apăra poziţia lui Sponeck. Această mişcare era necesară, însă va consuma din benzina de care germanii aveau atâta nevoie şi va expune panzerele – partea de sus a unui tanc este partea sa cea mai vulnerabilă – atacurilor DAF, odată ce ele erau detectate de misiunile de recunoaştere aeriană. „Nimeni nu îşi poate da seama care este nivelul anxietăţii noastre din această perioadă”, scria Rommel mai târziu:

În acea noapte, abia dacă am dormit, iar, la ora 3 [pe 29 octombrie], mă învârteam nervos prin cameră, desfăşurând în minte cursul probabil al bătăliei şi deciziile pe care aş fi putut fi nevoit să le iau. Părea improbabil să

mai rezistăm mult timp atacurilor atât de puternice pe care le realizau acum britanicii, forţă pe care, oricum, puteau să o crească şi mai mult. Mi-era limpede că nu ar fi trebuit să aştept bătălia decisivă, ci că trebuia să mă îndrept către vest, înainte ca ea să aibă loc.36

Şi, totuşi, Rommel a decis „să facă o ultimă încercare şi, prin tenacitatea şi încăpăţânarea defensivei noastre, să-l convingem pe duşman să anuleze atacul”. Dacă acţiunea dădea greş, avea să ordone o retragere generală către oraşul Fuka, însă recunoştea că asta ar fi însemnat să piardă o mare parte din infanteria sa motorizată, care era angajată în lupte de la mică distanţă cu duşmanul şi care nu avea cum să scape. Între timp, Leese le-a trimis australienilor tunurile cu obuze de 2, 7 kilograme ale Artileriei Regale, pentru a-i ajuta să facă faţă panzerelor germane. Diviziile de rezervă nu mai puteau asigura niciun sprijin, astfel încât nu mai puţin de 22 dintre cele 30 de tancuri Valentine care fuseseră trimise au fost distruse relativ uşor. Tancurile Sherman, cu tunurile lor de 75 mm şi cu turele care se puteau roti la 360 de grade, şi tancurile Grant ar fi putut să facă diferenţa, dar erau prea importante pentru a fi scoase în luptă în acest moment.

În schimb, Montgomery a retras o parte a tancurilor grele situate mai la sud şi a pus capăt asaltului de pe coastă, oprind Operaţiunea Lightfoot pe 29 octombrie. Decizia a provocat o consternare imensă la Londra, unde Anthony Eden îl va convinge pe Churchill de faptul că Montgomery renunţase să se mai bată chiar în toiul luptei. După ce l-a scos afară pe Brooke dintr-o întâlnire a şefilor de stat-major, premierul l-a mustrat, spunându-i că Montgomery „al dumneavoastră luptă fără prea multă tragere de inimă” şi întrebându-l: „Nu avem niciun general care să câştige măcar o singură bătălie?” Brooke l-a apărat pe protejatul său, iar premierul şi feldmareşalul sud-african Jan Christian Smuts l-a susţinut în demersul său de a-l proteja pe generalul aflat pe teren în faţa strategilor de la Whitehall, izbucnind astfel o ceartă în care s-au aruncat cuvinte grele de ambele părţi. Totuşi, în cerc mai restrâns,

Brook recunoştea că:

Aveam propriile îndoieli şi propriile temeri în privinţa evoluţiei evenimentelor, însă trebuia să le ţin numai pentru mine. Reîntorcându-mă în biroul meu, am măsurat camera în lung şi-n lat, apăsat de un sentiment disperat de singurătate… exista, totuşi, posibilitatea ca eu să mă înşel şi ca Monty să fie învins. Singurătatea acelor momente de angoasă, când nu există nimeni la care să apelezi, trebuie trăită pe propria piele pentru a-i înţelege amărăciunea intensă.37

Departe de a fi „bătut", comandantul Armatei VIII, după ce a finalizat Operaţiunea Lightfoot şi abordarea de pe zona de coastă, a lansat, în noaptea zilei de 1 noiembrie, Operaţiunea Supercharge, sub conducerea lui Freyberg. Montgomery a retras câte o brigadă din Diviziile a 44-a, a 50-a, şi a 51-a care erau implicate în asalt, pentru a le direcţiona către sudul înălţimilor Kidney, mai ales împotriva infanteriei italiene. Se spera că, imediat după ce acestea ar fi realizat străpungerea iniţială, Divizia 1 Blindată va pătrunde prin breşă cu tancurile 39 Grant, 113 Sherman şi 119 Crusader, va traversa de la nord la sud linia ferată Rahman şi va ataca Diviziile a 15-a şi a 21-a Panzer aflate la vest de aceasta. În acest moment, Divizia a 15-a Panzer rămăsese cu 51 de tancuri iar Divizia a 21-a mai avea doar 41. Atunci când Operaţiunea Supercharge a început, linia de apărare a Axei era aproape complet lipsită de rezerve motorizate şi de blindate, în vreme ce Divizia Ariete de Blindate a generalului Francesco Arena şi Divizia Motorizată Trieste a generalului Francesco La Ferla erau acum complet angajate în lupta cu Corpul XXX al lui Leese. Momentul de cotitură sosise, în cele din urmă.

Supercharge a fost iniţiată după un scurt bombardament preliminar, început la ora 1.05, pe 2 noiembrie. Brigada Durham din Divizia a 50-a de Infanterie, batalioanele Seaforth şi Cameron Highlander şi un batalion maori din Divizia a 2-a neozeelandeză au ocupat, la ora 6.15, toate poziţiile vizate, creând o breşă de 6, 5 kilometri lăţime în liniile Axei, care ajungea dincolo de

înălţimile Kidney şi continua până aproape de Linia Rahman. După care Brigada a 9-a Blindate, din care făceau parte Regimentul al 3-lea Husari, Regimentele Regale de Cavalerie Voluntari Wiltshire şi Warwickshire, au pătruns prin aceste breşe în spatele liniei Axei. Atunci când comandantul Regimentului 3 Husari, locotenent-colonelul Sir Peter Farquhar, îi spusese lui Montgomery că Operaţiunea Supercharge va fi o „sinucidere", acesta nu îl contrazisese, ci îi spusese: „Dacă va fi necesar, sunt pregătit să accept pierderi de 100%, atât în privinţa efectivelor, cât şi a tancurilor", numai pentru a străpunge frontul. Farquhar – un baronet, al şaselea din familia sa, care avea să fie rănit de trei ori în timpul războiului şi să primească Ordinul pentru Distincţie în Serviciu – a primit aceste ordine *kamikaze* cu un sânge rece demn de laudă. „Nu mai era, desigur, nimic de zis", avea să îşi amintească el mai târziu.38 Totuşi, în general, Montgomery se îngrijea extrem de atent de oamenii săi, până acolo încât, astăzi este criticat adesea pentru prudenţa sa exagerată. „În război, pierderile de vieţi omeneşti sunt inevitabile", avea să spună el, „însă pierderile inutile sunt de neiertat".39

Pe lângă faptul că a limitat numărul succeselor înregistrate de Morshead lângă coastă, decizia lui Rommel de a deplasa unităţi germane motorizate şi blindate în nord, pentru a face faţă trupelor australiene, indica şi faptul că sistemul de „strângere în corset" a italienilor începuse să nu mai dea roade, oferind Operaţiunii Supercharge o oportunitate extraordinară în sectorul italian de lângă înălţimile Kidney. Despre preocuparea lui Rommel de a nu pierde drumul de coastă, Montgomery scria, în 1958, următoarele: „Pentru a realiza acest lucru, şi-a concentrat trupele în nord, lăsându-i pe italieni să-i apere flancul sudic. După care noi am lovit puternic, între poziţiile germanilor şi ale italienilor, acoperind bine şi frontul italian". 40 De vreme ce beneficia de avantajul inestimabil de a putea citi informaţiile primite şi trimise de Rommel cu ajutorul maşinii Enigma, Montgomery ştia cât de multe probleme aveau germanii din cauza lipsei de

efective, de muniţie, de alimente şi, mai presus de toate, de combustibil. Când îşi pusese fotografia lui Rommel în rulota sa, dorise să fie văzut ca omul care aproape că îi citea gândurile inamicului său. În realitate, îi citea corespondenţa. Poate că Rommel a încercat să-l „convingă pe duşman să-şi anuleze atacul", însă, în realitate, acest lucru nu avea să se întâmple niciodată, indiferent de ceea ce spera el şi de ce temeri îi încercau pe Churchill şi pe Eden. Altminteri, Rommel s-a luptat fără greşeli în bătălia de la El Alamein, cel puţin atâta timp cât s-a aflat în teatrul de luptă. În ciuda contraatacurilor germane hotărâte şi a reorganizării complete a noilor poziţii defensive, către sfârşitul zilei de 2 noiembrie, Rommel a fost convins de Thoma că, din cauza atacurilor aeriene, a lipsei de combustibil şi a lipsei de provizii, replierea către oraşul Fuka era, de acum, inevitabilă, astfel că s-a pregătit să dea ordinul de retragere.

Focul de artilerie a continuat non-stop timp de zece zile, iar bombardarea unei zone de lângă Linia Rahman, care purta numele de cod Skinflint, fusese atât de intensă încât, potrivit amintirilor lui Carver, „întregul loc era plin de praf care îţi ajungea până la genunchi. Nimeni nu mai ştia pe ce lume se află, de unde începeau şi unde se terminau câmpurile minate". Când loveau solul, obuzele produceau „un nor de praf la fel de dens ca o perdea de fum, iar vizibilitatea scăzuse până la 50 de metri".41 Dintre cele 187 de tancuri de care mai dispuneau puterile Axei în acest moment, un total de 32 erau de fabricaţie italiană şi aveau tunuri cu calibre prea mici pentru a se măsura cu tancurile Sherman.

Pe 2 noiembrie, Brigada a 9-a Blindată, aflată sub conducerea generalului de brigadă John Currie, a reuşit să avanseze consistent la adăpostul întunericului – atacurile pe timp de noapte erau rare şi, ca atare, surprinzătoare –, însă, ca să ne folosim de cuvintele unei mărturii contemporane, aceste trupe „au fost trădate de ivirea zorilor. Soarele a răsărit în spatele lor, cu mult înainte ca ele să treacă de tunurile antitanc, scoţându-le formele în

evidenţă la fel de bine ca într-un manual de recunoaştere".42 Dintre cele 90 de tancuri ale brigăzii, doar 19 au scăpat neatinse, iar 270 de soldaţi au fost răniţi sau ucişi, însă atacul a distrus 35 de tunuri antitanc, de-a lungul Liniei Rahman, şi, în plus, a declanşat cea mai mare bătălie de tancuri din Africa, desfăşurată în jurul unui dâmb numit Tel el Aqqaqir, de îndată ce Brigada a 2-a Blindată şi-a unit forţele cu ce mai rămăsese din Brigada a 9-a, pentru a se angaja în luptă împotriva Diviziilor a 15-a şi a 21-a Panzer. Dacă Thoma, care îşi mutase aici *Kampfstaffel-ul* pentru a supraveghea încleştarea, şi-ar fi câştigat propria bătălie mai mică, nu ar fi fost imposibil ca linia Axei să fi putut rezista în continuare, lăsându-l pe Montgomery cu foarte puţine săgeţi în tolbă.

Potrivit unui tipar care avea să se repete foarte adesea, de acum încolo, pe parcursul războiului – şi mai ales în Rusia –, germanii distruseseră, de fapt, mai multe tancuri decât adversarii lor, însă nu suficiente pentru a obţine victoria finală. Pe 2 noiembrie, către sfârşitul bătăliei de la Tel el Aqqaqir, Axa mai avea doar 50 de tancuri în stare de funcţionare, faţă de cele mai mult de 500 ale Aliaţilor, Rommel neavând altă opţiune decât să ordone o retragere generală, pentru a putea, aşa cum se exprimase într-un mesaj interceptat la Bletchley Park, „să extragă rămăşiţele" armatei sale. Procesul de retragere va începe la ora 13.30, în ziua de 3 noiembrie.

Cu toate acestea, Hitler – într-o altă desfăşurare de evenimente care avea să se repete adesea pe măsură ce războiul va progresa – a emis un *Führerbefehl* urgent (ordin al Führerului) care spunea:

Eu şi poporul german urmărim încleştarea eroică din Egipt cu o încredere autentică în capacitatea voastră de a conduce şi în curajul trupelor germano-italiene aflate sub comanda voastră.

În situaţia în care vă găsiţi acolo, nu pot nutri alt gând decât acela de a vă ţine tare, de a nu ceda niciun metru de pământ şi de a arunca în luptă fiecare armă şi fiecare om de care dispuneţi. Aici se fac eforturi uriaşe

pentru a vă trimite cele necesare continuării luptei. Duşmanul vostru, în ciuda superiorităţii sale, trebuie să se găsească şi el la capătul puterilor. Nu va fi pentru prima dată în istorie când o voinţă puternică va triumfa asupra unei armate mai numeroase. Cât despre trupele voastre, nu le puteţi arăta altă cale decât cea a victoriei sau a morţii.

Adolf Hitler43

Rommel a recepţionat cu uluire acest ordin clar de tipul „rezistaţi sau muriţi”. „Führerul trebuie să fie nebun”, i-a spus el unui ofiţer din statul său major.44 Mai târziu, acesta scria: „Acest ordin cerea imposibilul. Chiar şi cel mai devotat soldat poate să fie omorât de o bombă”. Deşi ordinul nu a fost revocat oficial decât pe 4 noiembrie, în realitate, Afrikakorps începuse oricum să se retragă treptat, treptat încă din noaptea precedentă. Potrivit evaluării lui Carver, orice încercare de a pune în practică *Führerbefeh*-ul „probabil nu ar fi reuşit, chiar dacă s-ar fi făcut la modul cât se poate de serios”.45 Cinci zile mai târziu, Rommel preciza într-o scrisoare: „Curajul care merge împotriva eficacităţii militare este o stupiditate, iar, dacă este cerut cu insistenţă de un comandant, este o iresponsabilitate”. El acuza „obiceiul de la Cartierul General al Führerului de a [subordona] interesele militare intereselor propagandei” 46. Caracterul iresponsabil al ordinelor „rezistaţi sau muriţi”, emise de Hitler, fusese observat prima dată de Rundstedt la Rostov, în noiembrie 1941, însă avea să devină laitmotivul războiului atunci când *Führerbefehlen-urile* au început să fie distribuite fără limită comandanţilor, împiedicându-i să se retragă, să aştepte întăriri şi să adopte poziţii defensive mai bune. Interesant, totuşi, că Rommel nu a fost mustrat pentru că ignorase ordinele. Fiind un favorit al Reichului, ridicat recent la gradul de feldmareşal, statutul său a făcut ca povestea să fie pusă sub obroc. A fost forţat să se sinucidă, pe 14 octombrie 1944, doar după ce s-a demonstrat că nu îi fusese loial lui Hitler din punct de vedere politic, susţinând arestarea Führerului de către armată. Moartea

sa a fost explicată prin complicaţii dobândite în urma unor răni anterioare şi a fost înmormântat cu funeralii de stat.

Având în vedere că se confrunta cu posibilitatea de a fi învăluit pe flancuri de Divizia a 7-a Blindată, iar mari părţi ale armatei sale – mai ales infanteria italiană – se predau în masă, Rommel s-a retras la Fuka, pe 4 noiembrie. În acea noapte, Montgomery s-a întreţinut cu generalul Von Thoma, care fusese luat prizonier, la cină, în cortul său, o scenă ce amintea de războaiele secolelor anterioare. După o „încăierare" care durase, într-adevăr, 12 zile, aşa cum estimase Montgomery, Afrikakorps a părăsit câmpul de luptă, lăsând în urma sa tot echipamentul şi combustibilul de care se putea dispensa. Retragerea s-a desfăşurat oarecum organizat, deşi cei care nu beneficiau de transport motorizat, printre care 20.000 de italieni şi 10.000 de germani, adică 29% din armata lui Rommel, inclusiv nouă generali, fie s-au predat pe câmpul de luptă, fie au fost capturaţi chiar în spatele acestuia. În deşert, fuga nu era o opţiune, aşa cum se întâmpla în teatrele de luptă din Europa; să mori de foame sau de sete erau singurele variante valabile, în afara celei de a-ţi petrece tot restul războiului în captivitate.

S-a afirmat la un moment dat, că Bătălia de la El Alamein nu ar fi trebuit să aibă loc şi că Rommel ar fi fost oricum forţat să se retragă imediat ce începeau debarcările anglo-americane din luna următoare şi că „în locul unui atac de efect asupra unei poziţii extrem de bine fortificate, Armata VIII ar fi făcut mai bine să se organizeze şi să se pregătească pentru urmărirea rapidă şi anihilarea forţelor aflate în retragere".47 Totuşi, acest argument nu ia în considerare nevoia disperată a Commonwealth-ului britanic de a obţine o victorie terestră reală şi de moral asupra germanilor, una care să permită trupelor sale să-şi recapete încrederea de sine, după trei ani de înfrângeri şi de evacuări neîncetate, şi care să risipească mitul invincibilităţii lui Rommel. Bătălia de la El Alamein exact asta a reuşit să facă. Însă a făcut şi ceva mai mult de atât: Afrikakorps fusese decisiv înfrânt pe câmpul

de luptă, ameninţarea asupra oraşului Cairo încetase, iar Rommel fusese obligat să se retragă în pripă.

În total, Armata VIII a înregistrat 13 560 de morţi şi de răniţi, adică 8% din totalul efectivelor sale, faţă de cei 20.000 ai Axei, adică 19% din totalul trupelor.48 Aceste pierderi erau „de departe, cel mai mare sacrificiu plătit de o armată britanică în acest război, până acum”.49 Ţările Commonwealth-ului îşi aduseseră din greu contribuţia: o cincime din numărul morţilor erau australieni, iar din cei 16.000 de neozeelandezi care au luptat aici, 3.000 au fost omorâţi, iar 5.000 răniţi. Rommel fusese, însă, forţat să lase în teatrul de operaţiuni în jur de 1.000 de tunuri şi 450 de tancuri, alte 75 de tancuri fiind abandonate în timpul retragerii. Potrivit estimării lui Carver, „Afrikakorps nu mai avea mai mult de 20 de tancuri, în cel mai bun caz, atunci când a părăsit Mersa Matruh, pe 8 noiembrie”. Acum, Malta era şi ea în siguranţă, cel puţin odată ce bazele aeriene ale Axei din Martuba vor fi ocupate curând după aceea. Nu este de mirare, aşadar, că Churchill a dat ordin ca clopotele bisericilor din Marea Britanie să bată în ziua de duminică, 15 noiembrie 1942, pentru a celebra victoria, prima dată când se făceau auzite de la spaima produsă de invazia germană, cu treizeci de luni în urmă.

Răspunsul relativ tardiv şi prudent al lui Montgomery după El Alamein – i-au trebuit zece zile ca să recucerească oraşul Tobruk – a fost criticat masiv, însă faptul că nu a dorit să-şi forţeze trupele, mai ales în faţa unui adversar ca Rommel, este de înţeles. Ploile torenţiale care s-au abătut asupra oraşului Fuka după 5 noiembrie au pus capăt speranţelor Diviziei a 2-a Neozeelandeze de a bloca lunga retragere a Afrikakorps către Tripoli. „Doar ploaia din 6 şi 7 noiembrie i-a salvat de la anihilarea completă”, scria ulterior Montgomery. „Patru divizii germane de elită şi opt divizii italiene încetaseră să mai existe ca formaţiuni de luptă adevărate”. 50 Deşi, pe 5 noiembrie, Montgomery avusese de cincisprezece ori mai multe tancuri decât Rommel, iar în restul timpului raportul avea să oscileze între 10 la 1 şi 13 la 1, acesta nu a vrut totuşi să-şi asume

niciun risc pentru a câştiga.51 „Sfârşitul forţelor Axei din Africa era sigur”, scria el mai târziu, „singura condiţie fiind să nu facem greşeli”. 52

Nu mai puţin de 500 de tancuri aliate fuseseră scoase din luptă în timpul bătăliei, însă doar 150 definitiv. Faptul că Rommel nu va mai opune nicio rezistenţă serioasă în următoarele trei luni, şi că a stat la sute de kilometri distanţă la vest de Linia Mareth, arată cât de gravă fusese înfrângerea de la El Alamein pentru el. Deşi Imperiul Britanic câştigase prima sa victorie terestră împotriva Germaniei în acest război, avea să fie, totodată, ultima bătălie importantă purtată din poziţia de putere imperială indiscutabilă. Deoarece, chiar în ziua în care Rommel părăsea Mersa Matruh, la sute de kilometri în vest, în Maroc şi Algeria, debarca o forţă anglo-americană, sub egida Operaţiunii Torţa. De acum încolo, Aliaţii urmau să lupte sub o comandă comună, americanii deţinând cel mai adesea funcţia de comandant suprem al trupelor aliate.

Victoria lui Montgomery de la El Alamein ar fi trebuit să le ofere autorităţilor de la Vichy un stimulent puternic pentru a coopera cu Aliaţii în timpul invaziilor din Maroc şi Algeria, în ziua de duminică, 8 noiembrie, invazii desfăşurate în cadrul Operaţiunii Torţa. Aceste debarcări reprezintă cea mai mare operaţiune amfibie din epoca în care Xerxes a traversat Dardanelele, în anul 480 î.Hr., depăşind ca amploare chiar şi Expediţia de la Gallipoli, din 1915, a cărei soartă mulţi s-au temut că avea să o împărtăşească. Luptele i-au costat pe francezi 3.000 de morţi şi răniţi în trei zile, iar pe Aliaţi, 2 225. Nu este de mirare, aşadar, că generalul american Dwight Eisenhower, comandantul Operaţiunii Torţa, scria: „Îmi dau seama că încep să mă înfurii rău din cauza acestor broscari”. 53 Torţa a fost o acţiune întreprinsă tocmai pentru că britanicii refuzaseră să revină pe continentul european în nord-vestul Franţei, de unde fuseseră goniţi în mod ruşinos, în iunie 1940, până ce armata germană nu urma să fie slăbită semnificativ de ruşi pe Frontul de Est, Germania nu avea să fie bombardată masiv, Orientul

Mijlociu nu era un loc sigur, iar bătălia din Atlantic nu era câştigată definitiv. Planurile generalului Marshall pentru o reîntoarcere rapidă în Franţa – fie printr-un asalt cu nouă divizii, botezat cu numele de cod Barosul, fie printr-o invazie realizată cu participarea a 48 de divizii, purtând numele de cod Roundup – au fost considerate mult prea riscante de către generalul Brooke, care ocupa, din martie 1942, funcţia de conducător al şefilor de stat-major britanici, ca şi pe aceea de şef al Statului-Major Imperial. „Planurile acestea presupun asumarea celor mai mari riscuri", se confesa în jurnalul său. „Şansele de a avea succes sunt mici şi depind de o mulţime de necunoscute, în timp ce posibilitatea producerii unui dezastru este mare şi depinde de o mulţime de date militare bine stabilite şi cunoscute". 54

Generalul George C. Marshall, un bărbat curtenitor din Pennsylvania, şi generalul Sir Alan Brooke, un dur din Ulster, au fost, alături de Roosevelt şi de Churchill, principalele forţe militare determinante din spatele marii strategii aliate din timpul războiului. Ei aveau perspective fundamental diferite asupra modului în care ar fi trebuit să fie câştigat războiul, Marshall susţinând un atac timpuriu în forţă peste Canalul Mânecii, Brooke preferând să aştepte ca forţele germane să fie împrăştiate şi înfrânte treptat în Africa de Nord, Sicilia şi Italia, înainte de a încerca lovitura din nord-vestul Franţei. În cadrul întâlnirilor Statelor – Majore Reunite ale anglo-americanilor, argumentele pentru fiecare opţiune fuseseră dezbătute intens, din 1942 până în 1944, ocazional iscându-se discuţii aprinse. Cu toate acestea, abordarea colegială a Aliaţilor a fost superioară abordării dictatoriale a lui Hitler, permiţând purtarea unor dezbateri raţionale, discuţii relativ deschise bazate pe argumente şi, mai presus de orice, prin existenţa unui control democratic impus de liderii aleşi. În plus, Marshall şi Brooke se respectau unul pe altul ca gentlemani, chiar şi atunci când aveau dezacorduri serioase în privinţa strategiei.

Preşedintele Roosevelt a înţeles importanţa politică a

atacării Germaniei pe continentul european în 1942, preferabil înaintea alegerilor parţiale pentru Congres, pentru a apăra astfel politica „Mai întâi Germania” în faţa acelor strategi care preferau să se concentreze pe Pacific. Pe 25 iulie, după ce se lăsase convins în timpul unei vizite pe care Churchill o făcuse la Hyde Park, reşedinţa de la ţară a lui Roosevelt, şi după ce fusese entuziasmat de căderea Tobrukului pe 20 iunie, preşedintele a început să sprijine cu hotărâre Operaţiunea Torţa, pe care Marshall va trebui s-o accepte şi să o pună în practică, în ciuda faptului că avea rezerve serioase în privinţa acesteia.55 Marshall a înţeles că derularea unei operaţiuni de mari dimensiuni în Africa de Nord, la sfârşitul anului 1942, avea să facă, în realitate, imposibilă atacarea Franţei, în 1943. Ideea îi displăcea şi era convins că administrarea a ceea el numea „lovituri piezişe” în Mediterana prelungise, de fapt, războiul, astfel că îi spusese nu doar o dată lui Brooke că el considera că britanicii îi duseseră cu zăhărelul pe americani.56

Cu toate acestea, evident Marshall era cel care avea obligaţia de a declanşa Operaţiunea Torţa, cu speranţa că anvergura ei impresionantă ar putea să minimizeze riscurile implicate de această acţiune. Nu mai puţin de 300 de nave de război şi alte ambarcaţiuni aveau să transporte mai mult de 105.000 de soldaţi – două treimi americani şi o treime britanici – de pe coasta de est a Statelor Unite şi de pe coasta de sud a Marii Britanii, în nouă locuri de debarcare întinse pe o distanţă de 1 600 de kilometri de-a lungul coastelor Africii. Aproximativ 72.000 de soldaţi aveau să plece din Marea Britanie, iar alţi 33 843, din Forţa Specială 34 aflată sub comanda generalului-locotenent George S. Patton, urmau să traverseze Atlanticul, cu toate pericolele presupuse de această călătorie, plecând din Hampton Roads, Virginia. Până în ultimul moment, contraamiralul Henry Kent Hewitt dorise să amâne cu o săptămână plecarea Forţei Speciale 34, pentru că se prognozase un curent de reflux pe plajele marocane în zorii zilei de 8 noiembrie, iar el ar fi preferat

ca navele de desant să se folosească de valurile de flux. Numai personalitatea puternică a lui Patton a făcut să nu existe nicio amânare a termenului convenit.

George Smith Patton era cunoscut de americani din momentul în care legase cadavrele a trei bandiţi de maşina sa, în timpul expediţiei punitive din Mexic, în 1916. „Old Blood and Guts" („Bătrânul sânge şi intestine") recunoştea că ştie ce înseamnă ceea ce el numea „bucuria extremă a faptului de a lua viaţa unui duşman", însă era pregătit şi să-şi rişte propria viaţă. „Dacă nu vom fi victorioşi", le spunea el oamenilor săi înaintea unei ofensive în Tunisia, „fie să nu se mai întoarcă nimeni înapoi în viaţă".57 Printre alte apeluri adresate trupelor sale, se numărau şi unele ca: „Apucaţi-i de nas pe nenorociţii ăia de laşi şi loviţi-i în boaşe", sau „[Omorâţi-i] cu miile pe nemernicii ăştia de huni păduchioşi". La o cină, închinase un pahar în sănătatea soţiilor ofiţerilor săi, spunând: „O, ce de văduve drăguţe o să lăsaţi în urma voastră".58 Revolverele sale cu mânere din fildeş, casca din oţel bine lustruit, cizmele de călărie şi turul pantalonilor călcat la dungă, dar şi limbajul său din când în când obscen, făceau din Patton evident un tip spectaculos, însă el era, totodată, şi un aristocrat din sud, care vorbea fluent limba franceză. Bunicul căruia îi purta numele fusese omorât în timp ce conducea o brigadă a Confederaţiei, în 1868, iar Patton era pătruns de convingerea că el însuşi se reîncarnase de şase ori (întotdeauna ca războinic). În ultima sa încarnare avusese meritul de a fi formulat prima doctrină a armatei Statelor Unite referitoare la războiul de blindate, după ce comandase unităţi de tancuri în Primul Război Mondial. La scurtă vreme după Pearl Harbor, lui Patton i se dăduse comanda Diviziei 1 de Blindate a Statelor Unite, care, deşi fusese înfiinţată abia în 1940, primise porecla „Bătrâna de Oţel". Se aştepta ca fiecare ofiţer să poarte cravată şi ca fiecare soldat să îşi prindă catarama de la cască foarte strâns. „Am să fiu un subiect îngrozitor de enervant pentru istoricii militari", spunea, la un moment dat, generalul Patton, „pentru că fac lucrurile bazându-mă pe un al

şaselea simţ. Ei n-or să înţeleagă asta”.59

Atacul lui Patton a beneficiat de o logistică meticulos pusă la punct, până acolo încât i-au fost asigurate şase tone de ciorapi şi de lenjerie pentru femei, cu care se spera că vor putea fi mituiţi de comandanţii americani liderii triburilor arabe locale (şi probabil şi oficialii guvernului de la Vichy). Printre alte provizii esenţiale se găseau 750.000 de sticle de soluţie antiţânţari, 100.000 de dolari în aur (care aveau să fie marcaţi chiar de Patton însuşi), câte două kilograme de otravă pentru şobolani pentru fiecare companie, 7.000 de tone de cărbune, 3.000 de vehicule, nu mai puţin de 60 de tone de hârţi şi noul lansator de rachete antitanc M9, de 2, 36 inchi (bazooka). Au fost trimise şi 1.000 de medalii Purple Heart într-un container secret, care urmau să fie conferite viitorilor răniţi în luptă.60 În curând, americanii vor avea nevoie de mult mai multe astfel de medalii.

Controlul general asupra Operaţiunii Torţa era asigurat (provizoriu) de generalul Dwight Eisenhower, din cei 50 de kilometri de tuneluri de sub Stânca Gibraltarului. „Ike”, aşa cum era acesta cunoscut de toată lumea, obişnuia să parcurgă alergând cei 800 de metri de la intrarea în tuneluri până la cartierul său general, iar, în ultimele 11 luni, nu îşi luase decât o zi de permisie, pe care o petrecuse într-un poligon de trageri al armatei din Bisley, Surrey. Până atunci, în toată cariera sa militară, Eisenhower nu fusese observat trăgând nici un singur foc la mânie, deşi, mai târziu, în timpul războiului, va trage totuşi într-un şobolan care intrase în baia cartierului său general din Italia, şobolan pe care îl va rata prima dată, dar pe care îl va răni cu al doilea glonţ.61 Cu toate acestea, a reuşit să le câştige respectul lui Patton şi Montgomery, deşi ultimul scria oarecum invidios în jurnalul său că „DD” vine de la „Destin Divin”, iar primul se plângea mereu de Eisenhower pe la spatele său.

Într-adevăr, uneori trebuie să fi părut că tocmai pronia cerească fusese cea care făcuse ca acest al treilea băiat al unui negustor ratat din Vestul Mijlociu, care

alesese cariera militară doar pentru că astfel avea acces la o educaţie gratuită, care nu condusese în luptă nici măcar un pluton, care îşi petrecuse şaisprezece ani ca maior şi care, cu numai treisprezece luni înainte, era doar un simplu locotenent-colonel, să fie pus la comanda generală a celei mai mari operaţiuni amfibii din ultimii două mii de ani.62 Şi, totuşi, perioada pe care Eisenhower o petrecuse la Divizia Operaţiuni, din cadrul Departamentului de Război al Statelor Unite îi oferise ocazia să-şi însuşească un excelent simţ strategic, hotărârea cu care mentorul său, generalul George Marshall, îl susţinuse la Washington i-a adus putere politică, iar şarmul şi charisma sa tot mai pronunţată îi oferiseră abilitatea de a arbitra disputele din ce în ce mai încrâncenate dintre generalii nervoşi, care aveau să domine etapele finale ale războiului din vest, conflicte ce aveau loc, în principal, între Montgomery, Patton, Omar Bradley şi Mark Clark. Nici măcar nişte şcolăriţe certăreţe nu ar fi putut să fie mai răutăcioase şi mai meschine decât aceşti generali ai Forţelor Aliate. (Harold Alexander şi William Slim erau bărbaţi de un cu totul alt temperament, în timp ce Douglas MacArthur se afla 8.000 de kilometri depărtare.) Unul dintre biografii lui Patton observa că acesta era „obsedat să-i depăşească pe britanici pe câmpul de luptă, atât pentru a-şi satisface vanitatea personală, cât şi pentru a demonstra că soldatul american era mai bun decât toţi ceilalţi”.63 Totuşi, Patton nu era mai puţin dur nici cu rivalii săi americani, precum Mark Clark, astfel că, în septembrie 1942, scria în jurnalul său următoarele: „Pare să fie mai preocupat de propriul viitor decât de câştigarea războiului”.64 Singura consolare era că generalii ruşi şi germani păreau să fie la fel de vanitoşi, ambiţioşi, clevetitori şi condiţionaţi de probleme politice ca şi rivalii lor americani şi britanici. Pretenţia ridicată de mulţi generali că ei nu erau decât nişte simpli soldaţi care îşi făcuseră datoria, fără să se gândească la faimă sau la promovări nu era, în marea majoritate a cazurilor, decât o scuză.

În ciuda tuturor pregătirilor desfăşurate în Gibraltar

şi nu numai, şi a unei liste de 800 de militari direct implicaţi în organizare, Operaţiunea Torţa a reuşit cumva să ofere elementul surpriză. Atât guvernul de la Vichy, cât şi Abwehrul au bănuit că un astfel de atac era posibil, iar italienii chiar preziseseră corect unde avea să aibă loc, însă atacul nu a fost observat din timp.65 Forţa Specială 34 a avut norocul ca un grup de submarine, aflat în largul coastei marocane, să plece din zonă pentru a ataca un convoi britanic care venea din Sierra Leone, însă un număr de 12 nave comerciale nu vor beneficia de această şansă.

În total, au avut loc nouă debarcări în trei porturi din Africa, ce au avut de înfruntat niveluri diferite de rezistenţă din partea forţelor Regimului de la Vichy. Cele de la Casablanca nu au întâmpinat nicio opoziţie pe plajă, un adevărat noroc, deoarece prezentau cele mai mari riscuri sub aspectul mărimii lor şi al forţei valurilor de aici. Cu toate acestea, imediat după, ele se vor confrunta cu cea mai înverşunată rezistenţă în toate cele trei porturi. Între timp, forţele generalului-maior Lloyd R. Fredendall au atacat oraşul Oran, de-a lungul unui front de 80 de kilometri, ciocnindu-se doar de o rezistenţă „ezitantă şi nesigură".66 Forţele generalului-maior Charles W. Ryder, care au atacat pe un front de 40 de kilometri şi au suferit puţine pierderi, s-au confruntat la Alger, capitala Imperiului Francez din Africa de Nord, cu cea mai scurtă rezistenţă opusă de cele trei porturi. Marina franceză a fost mult mai agresivă decât armata de uscat, de vreme ce încă îşi mai amintea, cu o furie neştirbită, că flota sa fusese scufundată la Oran de marina regală, în iulie 1940. Totuşi, încercarea sa de a opune o rezistenţă serioasă a durat doar trei zile, până ce anvergura mult superioară a ofensivei aliate s-a resimţit, mai ales pe mare şi în aer. Cu toate că mareşalul Pétain a dat ordin ca rezistenţa împotriva Aliaţilor să continue, comandantul forţelor pe care

Regimul de la Vichy le avea în Africa, amiralul Jean-Louis Darlan, al cărui străbunic fusese omorât de britanici în Bătălia de la Trafalgar şi despre care Churchill spunea

că era „un om rău, cu o căutătură rece şi meschină”, va ordona, totuşi, încetarea focului pe 10 noiembrie, chiar înainte ca Patton să ia cu asalt Casablanca.67 Acţiunile lui Pétain au fost determinate, în parte, de faptul că germanii încă mai aveau 1, 5 milioane de soldaţi francezi în taberele lor de prizonieri. Cu toate acestea, el nu a reuşit să salveze Regimul de la Vichy, germanii invadându-i teritoriile chiar în acea lună; Hitler avea să-l felicite pe Rundstedt imediat după aceea, spunându-i că „a luat pe loc contramăsuri oportune pentru a asigura integritatea şi suveranitatea Reichului în faţa forţelor armate franceze care îşi încălcaseră cuvântul”.68 Se pare că modul în care au reacţionat francezii la Operaţiunea Torţa nu a mulţumit nici Aliaţii, nici Puterile Axei. (Având în vedere că, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, francezii au luptat în număr mai mare pentru Puterile Axei decât pentru Aliaţi, nu este deloc surprinzător faptul că nu există încă nicio istorie oficială franceză a acestei perioade.) 69

În dimineaţa zilei de 11 noiembrie, Casablanca, Oranul şi Alegerul erau toate în mâinile Aliaţilor. Greul operaţiunii fusese dus de americani, lucru care s-a întâmplat atât pentru că asiguraseră un număr mai mare de trupe, cât şi pentru că exista ideea că francezii îi urăsc mai mult pe britanici, de unde şi hotărârea ca fiecare soldat britanic să-şi coasă pe mâneca uniformei drapelul american. „Atâta timp cât asta salvează vieţi omeneşti”, spunea un ofiţer britanic, „nu ne interesează nici dacă purtăm afurisitul de steag chinezesc”. 70 Chiar şi după succesul Operaţiunii Torţa, la Casa Albă au continuat să se manifeste nemulţumiri în legătură cu diverse aspecte ale modului de conducere al lui Eisenhower – cum ar fi faptul că, după ce îşi mutase cartierul general din Gibraltar în Alger, numărul personalului crescuse la 16.000 de militari, deşi el prevăzuse iniţial că o să aibă nevoie de aproximativ 150 de ofiţeri –, însă victoria sa din Africa l-a adus în situaţia de a fi primul candidat avut în vedere pentru viitoarele funcţii de comandant suprem, în măsura în care acestea apăreau, presupunând că nu aveau să îi fie

acordate nici lui Brooke, nici lui Marshall.

Decizia amiralului francez Jean Laborde de a saborda la Toulon, pe 27 noiembrie, trei cuirasate, şapte crucişătoare, 29 de distrugătoare, 16 submarine şi un portavion, în loc să se îndrepte cu ele către Alger, a fost o lovitură serioasă pentru Aliaţi, după cum a fost şi rapiditatea cu care germanii au reacţionat la Operaţiunea Torţa. Pe 9 noiembrie, 2000 de soldaţi germani debarcaseră deja la Tunis, astfel că, în curând, a devenit evident că Hitler intenţiona să se lupte pentru Africa de Nord, în ciuda înfrângerii pe care o suferise Rommel la 1 600 de kilometri mai spre est. Privind retrospectiv, putem spune că ar fi fost mai bine dacă Eisenhower ar fi rămas la planurile sale iniţiale de a debarca mult mai departe în Mediterana către est, până la Bône pe graniţa tunisiană, deşi asta l-ar fi lăsat fără acoperirea aeriană oferită de avioanele din Gibraltar. Marshall s-a temut, însă, că ar fi desfăşurat prea mult forţele americane şi ar fi atras după sine represaliile escadrilelor Luftwaffe din Sicilia sau chiar un contraatac german prin Spania. De aceea, pe 30 august, Roosevelt îi spunea lui Churchill că vrea să „sublinieze faptul că, oricum ar sta lucrurile, una dintre debarcările noastre trebuie să aibă loc pe ţărmul Atlanticului”.71 Asta însemna că o treime din forţele de asalt aveau să debarce la 1 600 de kilometri vest de Tunis, care era capitala germană din Africa, şi, astfel, obiectivul final al ofensivei, pentru a contracara consecinţele eventualităţii în care celelalte două treimi ar fi fost scufundate în drumul lor prin Mediterana sau ar fi fost respinse odată ajunse la ţărm. „Prudenţa a prevalat, iar cutezanţa a plecat pe furiş”, concluziona, pe bună dreptate, un volum de istorie dedicat acestei campanii.72 Deşi comandantul Armatei I britanice, generalul-locotenent Kenneth Anderson, avea să ajungă pe uscat la Bône, pe 12 noiembrie, imediat după aceea vor începe ploile de iarnă, iar el se va trezi cu trupele sale la capătul liniei de aprovizionare, luptând pe un front mult prea larg – de 80 de kilometri – pentru a putea să cucerească oraşul

Tunis.73 Unei e dintre unităţile Armatei I vor ajunge, la începutul lui decembrie, la 25 de kilometri depărtare de Tunis şi la 20 de kilometri depărtare de Bizerta, însă germanii au respins atacul lui Anderson, provocându-i pierderi de peste 1.000 de morţi şi de răniţi, dar şi pierderea a 70 de tancuri. Avea să mai dureze încă şase luni până să cadă Tunisul.

Totuşi, cel puţin din două motive, s-a dovedit până la urmă că Aliaţii avuseseră noroc că germanii nu se prăbuşiseră peste noapte la sfârşitul lui 1942, iar ordinul pe care Eisenhower i-l dăduse lui Anderson de a renunţa la atacul asupra Tunisului s-a dovedit a fi unul corect, oricât de multe îngrijorări a produs, în acel moment, decizia sa în rândurile înaltului Comandament Britanic, în ceea ce priveşte capacitatea lui de a conduce Comandamentul Suprem. Primul motiv, după cum afirmă istoricul american Rick Atkinson, era acela că, atunci când au debarcat în Africa, militarii armatei americane „erau nişte bărbaţi grozavi, nu însă şi o armată grozavă, nu încă”. Ca să-i înfrângă pe germani în nord-vestul Franţei, trebuiau să răspundă ambelor cerinţe, de aceea campania din Africa de Nord s-a dovedit a fi cel mai bun teren de pregătire pentru ceea ce va urma. După cum va recunoaşte Patton atunci când va captura Casablanca, nu ar fi avut „nicio victorie de sărbătorit, dacă trupele lui s-ar fi confruntat cu apărători germani bine căliţi în bătălii”.74 Al doilea motiv a fost decizia lui Hitler de a continua să trimită întăriri în Africa de Nord, care a însemnat că numărul de soldaţi capturaţi – sau „umflaţi”, în jargonul britanic al vremii – a fost mult mai mare decât în cazul în care ar fi ordonat retragerea către Sicilia, imediat după Operaţiunea Torţa. De fapt, după încheierea acestei operaţiuni, Hitler a trimis în Africa cu mult mai mulţi oameni decât comandase Rommel în prima sa încleştare cu Montgomery. În campania care a urmat Operaţiunii Torţa, au murit 8.500 de germani, faţă de cei aproximativ 10.000 de americani şi 17.000 de britanici care au fost ucişi, răniţi sau daţi dispăruţi. Totuşi, ceea ce a făcut ca anvergura victoriei de

aici să fie comparabilă cu Stalingradul, o comparaţie pe care însuşi Himmler o va face în privat, au fost cei 166.000 de germani şi 64.000 de italieni luaţi prizonieri în Tunisia. Plus că a fost o victorie obţinută cu foarte mici pierderi.

Într-o şedinţă a Cabinetului de Război de pe 16 noiembrie, Churchill declara că Eisenhower îi oferise o prezentare „convingătoare" a situaţiei politice în ceea ce-i priveşte pe francezii din Africa de Nord, unde, la urma urmelor, aceştia încă mai aveau patru divizii în Maroc, trei în Algeria şi una în Tunisia. Negocierile purtate de Eisenhower cu amiralul Darlan au asigurat încheierea unui armistţiu, însă cu preţul recunoaşterii autorităţilor progermane şi anglofobe de la Alger. Churchill îl descria pe Darlan ca pe o „figură demnă de dispreţ", subliniind faptul că „în timp ce marina franceză încă mai lupta, Darlan se ocupa cu negocierile". Totuşi, Churchill îl dispreţuia, în aceeaşi măsură, şi pe rivalul lui Darlan, generalul Henri Giraud, care, spunea el: „1) i-a trimis o scrisoare lui Pétain în care scria că se va conforma ordinelor, 2) după care a tras sforile să obţină puterea pentru sine, 3) iar acum a acceptat ordinul lui Eisenhower de a lupta".75 Ulterior, discuţia se va îndrepta către atitudinea americanilor faţă de Darlan, care, susţinea Eden, va înfuria opinia publică britanică; Churchill a precizat că Eisenhower nu este „comandantul nostru suprem", dar a adăugat că britanicii „nu îşi pot permite să-l supere pe Eisenhower chiar acum... Eisenhower este prietenul nostru – marele nostru camarad – şi n-aţi vrea să-i staţi în cale". Ministrul de Externe a declarat totuşi că Washingtonului ar trebui să i se transmită „cât se poate de urgent" că poziţia lui Darlan nu ar trebui consolidată şi că „în momentul în care vom ajunge la Tunis, ar trebui să scăpăm de Darlan". Însă va uita să specifice dacă se referea la asta în sens politic sau în sens fizic.

Asasinarea amiralului Darlan, de către un tânăr patriot francez la Alger, în ziua de Crăciun a anului 1942, a transformat situaţia politică deja volatilă într-o adevărată furtună, însă a făcut posibilă şi o reconciliere publică între

Charles de Gaulle, liderul Francezilor Liberi (sprijinit de britanici), şi Giraud (sprijinit de americani). Implicarea servicilor secrete britanice în asasinat a fost îndelung comentată, fără să fie şi dovedită, cu toate că stenogramele lui Lawrence Burgis, consemnând ceea ce declarase Anthony Eden în Cabinetul de Război, cu doar şase săptămâni înainte, nu pot decât să încurajeze şi mai mult speculaţiile. Dispreţul cordial care exista între de Gaulle şi Giraud nu i-a împiedicat să-şi strângă mâinile (chiar şi fără nicio tragere de inimă), la o şedinţă organizată, în ianuarie 1943, de înaltele Comandamente – britanic şi american – la Casablanca. Tot acolo, Roosevelt a anunţat că Aliaţii nu vor accepta din partea Axei nimic altceva decât capitularea necondiţionată, o decizie asupra căreia Statul-Major Reunit american şi Cabinetul de Război britanic căzuseră în prealabil de acord. Deşi preşedintele a fost criticat pentru faptul că enunţase această poziţie, crezându-se că va întări astfel dorinţa naziştilor de a continua să lupte până la moarte, ea avut efectul de a calma temerile sovieticilor că Aliaţii occidentali ar fi putut încheia o pace separată cu Germania. Tot la Casablanca, Roosevelt şi Churchill au discutat unde urmau să atace, odată germanii alungaţi din Africa. După multe negocieri dure, s-a ajuns la concluzia că germanii ar fi putut să-şi retragă trupele din Corsica sau Sardinia, care, oricum, se găseau la o distanţă mai mare de bazele din Africa ale Aliaţilor. Aşa că Sicilia a fost aleasă drept ruta cea mai directă. Churchill înţelesese, până pe 11 februarie, că Hitler prezenta un posibil punct nevralgic, fatal din punct de vedere strategic, şi anume acela că era incapabil, psihologic vorbind, să renunţe la teritorii odată ce erau câştigate. „Este, într-adevăr, un lucru remarcabil”, spunea el în faţa Camerei Comunelor, în acea zi, ca germanii să se arate pregătiţi să rişte şi să plătească preţul cerut de strădania lor de a păstra extremitatea tunisiană. Deşi întotdeauna am ezitat să declar ceva care după aceea ar putea arăta o încredere excesivă de sine, nu pot să mă abţin să nu observ că putem vedea în această

politică atingerea unei mâini de maestru, acelaşi maestru care a plănuit atacul asupra Stalingradului şi care a provocat armatelor germane cel mai mare dezastru suferit în întreaga lor istorie militară.76

„În ultima săptămână din luna ianuarie 1943", consemnează un volum dedicat Operaţiunii Torţa, „Rommel a fost mânat cu precauţie către graniţa tunisiană de forţele lui Montgomery11.77 Împins fiind către această graniţă, la începutul lui februarie, Afrikakorps s-a pregătit să reziste pe Linia Mareth, prima încercare importantă de a-l opri pe Montgomery, de la El Alamein încoace. În timp ce aceste unităţi îşi consolidau poziţiile, Rommel zbura către vest pentru a realiza unul dintre contraatacurile lui uimitoare, într-o serie de cinci încleştări, cunoscute sub numele generic de Bătălia de la pasul Kasserine. Această înfruntare, care s-a purtat între Afrikakorps şi Corpul II al generalului-maior Fredendall în Tunisia, pe înălţimile vestice ale munţilor Atlas, în perioada 14 – 22 februarie, ilustrează perfect capacitatea formidabilă a germanilor de a declanşa contraatacuri aproape în orice condiţii şi arată şi motivul pentru care planul lui Marshall de a porni un atac timpuriu în nord-vestul Franţei ar fi fost, probabil, nerealizabil.

Apărarea iniţială a pasului a trebuit să fie realizată de Batalionul al 19-lea de Geniu al Statelor Unite, o unitate de construcţii care nu terminase perioada de pregătire de luptă înainte de a fi transferată peste ocean, având doar un membru care mai servise activ pe front, dar şi de un batalion de infanterie din Divizia 1 şi de o baterie de artilerie franceză, însumând cu greu 2000 de oameni.78 „Mitralierele erau prost dispuse, locaşele de adăpostire erau prea puţin adânci, iar sârma ghimpată rămăsese, în marea ei majoritate, pe bobine. Aproape toţi oamenii s-au adăpostit în tranşee săpate pe fundul pasului, nu pe înălţimile din jur". 79 Minele antitanc erau mai degrabă depozitate, nu îngropate, plus că nu existau suficienţi saci de nisip sau unelte de săpat tranşee. Acesta nu era sub nicio formă modul cel mai bun în care să trimiţi infanterişti

americani neexperimentaţi în luptă, mai ales împotriva veteranilor germani care se luptaseră în Polonia, Franţa şi Rusia şi care acum erau înarmaţi cu lansatoare Nebelwerfer („aruncătoare de fum”), dotate cu şase rachete de 34 de kilograme, ce conţineau explozibil brizant.

Divizia 1 Blindată a generalului-maior Orlando Ward a fost împărţită în unităţi mai mici, iar un contraatac aliat a sfârşit într-o ambuscadă, beneficiind de o coordonare „groaznică” între unităţile terestre şi aeriene şi de una „lamentabilă” între infanteria, artileria şi unităţile de blindate americane, astfel că pierderile Aliaţilor s-au ridicat la mai mult de 6.000 de morţi dintr-un total de 30.000 de oameni implicaţi în luptă, faţă de cele 989 de victime ale germanilor (dintre care 201 de morţi) şi de cei 536 de soldaţi italieni capturaţi. Numai corpul condus de Fredendall a pierdut 183 de tancuri, 104 autoblindate, 200 de tunuri şi 500 de camioane şi de jeepuri.80 Deşi contraatacul lui Rommel s-a stins încetul cu încetul pe drumul către Thala, care se numea Autostrada 17, acest lucru nu s-a întâmplat decât în clipa în care el a fost foarte aproape să răzbată până la drumurile directe şi la zonele de şes care duceau către depozitele de provizii de la Le Kef, situate la doar 65 de kilometri distanţă. „Am simţit teama în strategia lui”, recunoştea ulterior extrem de competentul comandant al forţelor franceze din regiune, generalul Alphonse Juin, „deoarece, dacă Rommel ar fi reuşit să ajungă acolo, tot frontul din Africa de Nord ar fi fost condamnat”.81 Vorbele sale erau mai mult decât o simplă hiperbolă tipic galică: Divizia a 10-a Panzer, cu cele 50 de tancuri, 30 de tunuri şi 2.500 de infanterişti ai săi, nu era în măsură să-i împingă pe Aliaţi înapoi până la Casablanca, dar putea să schimbe evoluţia evenimentelor în Tunisia. De aceea, având ca misiune să apere oraşul „indiferent de costuri”, generalul de brigadă Charles Dunphie, comandantul Brigăzii a 26-a de Blindate britanică a ordonat „ca fiecare bucătar, şofer şi ordonanţă să meargă la Thala, în linia [întâi] „.82 În noaptea aceea, la

adăpostul întunericului, a avut loc o bătălie de tancuri purtată pe o rază de 100 de metri, în urma căreia Dunphie a pierdut 29 dintre cele 50 de tancuri ale sale înainte de miezul nopţii. Sosirea Diviziei a 9-a de Infanterie americană, a generalului de brigadă Stafford Le Roy Irwin, la ora 8 dimineaţa, cu, după cum se exprima un istoric, „2 200 de oameni, 48 de tunuri şi o inimă de ucigaş”, a fost esenţială în a-l convinge pe Rommel să nu forţeze mai mult în acea dimineaţă, confruntarea transformându-se într-un duel agresiv de artilerie.83

Confruntat cu raţiile de alimente care îi ajungeau doar pentru patru zile şi cu o cantitate de combustibil care-i permitea să se deplaseze doar 320 de kilometri, dar şi cu rapoartele de spionaj care îl informau în legătură cu întăririle trimise de Aliaţi în Thala, Rommel i-a părut „deprimat” feldmareşalului Albert Kesselring, care, din poziţia de comandant-şef al frontului german din sud, purta întreaga răspundere pentru bazinul mediteraneean, revenindu-i, astfel, obligaţia de a veni la Kasserine pentru a se sfătui cu Rommel. „Rommel era epuizat fizic şi obosit din punct de vedere psihic”, credea Kesselring, observând că „se transformase, fără îndoială, într-un bătrân obosit”. Până la urmă, împrejurimile oraşului Thala vor fi cea mai avansată poziţie în care aveau să ajungă puterile Axei în nord-vestul Africii, iar, în noaptea zilei de luni, 22 februarie 1943, Afrikakorps a început să se retragă, cu Divizia a 21-a Panzer acţionând ca ariergardă. Americanilor şi britanicilor le va lua trei zile ca să ajungă la pasul Kasserine şi ca să organizeze ceremoniile funerare ale prizonierilor italieni, cu ocazia îngropării nenumăratelor cadavre găsite în lagărul de acolo.

În şapte zile, Fredendall fusese nevoit să se retragă 135 de kilometri, iar secretarul particular al lui Eisenhower, Harry Butcher, nota că ţăranii lui „mândri şi ţâfnoşi sunt astăzi umiliţi de una dintre cele mai mari înfrângeri din istoria noastră”.84 Vinovăţia pentru cele întâmplate la Kasserine, era, cu siguranţă, a lui Anderson, Eisenhower şi Fredendall, ultimul dintre ei fiind înlocuit cu

rapiditate de Patton, însă asaltul german se epuizase oricum, lăsând Vulpea Deşertului epuizată şi grav rănită. Cooperarea dintre britanici, francezi şi americani fusese groaznică, cel puţin până când adjunctul lui Eisenhower, Harold Alexander, va sosi luna următoare pentru a prelua comanda Grupului XVIII de Armate, alcătuit din Armatele şi VIII britanice, din Corpul XIX francez şi din Corpul II american. (Generalul Omar Bradley avea să rememoreze ulterior momentul în care Patton venise pentru a prelua conducerea Corpului II american, însoţit de o „procesiune de maşini blindate şi de autoblindate care înainta către piaţa prăfuită din faţa cartierului general, instalat în şcoala din Djebel Kouif, spre sfârşitul dimineţii zilei de 7 martie. Patton stătea în maşina din faţă ca un conducător de car antic. Privea încruntat înainte, iar maxilarul său încordat era încadrat de breteaua căştii sale de general cu două stele”. 85

Înfrângerea de la pasul Kasserine – şi scena umilitoare cu 4 026 de prizonieri aliaţi, mărşăluind dinspre Colosseum prin Roma – a pus capăt încrederii exagerate în propriile puteri şi a reamintit tuturor părţilor din componenţa alianţei occidentale de importanţa cooperării. „Oamenii noştri, de la cei mai mari în rang până la cei mai umili, au înţeles că nu e o joacă de copii”, îi raporta Eisenhower lui Marshall, pe 24 februarie. Trebuie să nu uităm, totuşi, că pasul Kasserine a fost recucerit la numai două zile după înfrângere. În ciuda faptului că se retrăsese mai mult de 1 600 de kilometri, Rommel încă nu primea proviziile de care avea nevoie. Acestea fuseseră estimate la 140.000 de tone pe lună, pentru a face faţă situaţiei, însă la începutul lui 1943, primea doar un sfert din această cantitate. În plus, toate cererile pe care i le adresa lui Kesselring, la Roma, aterizau – fără ca el să ştie – pe biroul lui Eisenhower via Ultra, adesea chiar la mai puţin de şase ore de la transmiterea lor.

Pe 17 martie, Patton era pregătit să înainteze, prin urmare, transmitea trupelor următorul mesaj:

Din fericire pentru renumele nostru de soldaţi,

duşmanul este demn de noi. Germanul este un veteran deprins cu războiul: încrezător, curajos şi nemilos. Şi noi suntem curajoşi. Suntem mai bine echipaţi, mai bine hrăniţi, iar, în locul lui Odin cel însetat de sânge, noi îl avem alături pe Dumnezeul părinţilor noştri, cunoscut din vechime… Dacă murim omorându-i pe duşmani, e bine şi onorabil, dar dacă luptăm cu suficientă hotărâre, cu suficientă răutate, vom ucide şi vom trăi. Vom trăi pentru a ne reîntoarce la familiile şi la femeile noastre ca eroi cuceritori – bărbaţi ai lui Marte.86

Pe 20 martie, în timp ce Patton ataca ariergarda lui Rommel – iar focul de acoperire al artileriei de sprijin distrugea veterana Divizie a 10-a Panzer –, Armata VIII a atacat Linia Mareth, dar s-a împotmolit în câmpul de mine. Cu toate acestea, Montgomery a cucerit portul Sfax la puţin timp după aceea. Perspectiva de a prinde la mijloc şi de a zdrobi forţele lui Rommel, între Montgomery şi Patton, a fost de natură a duce la o concurenţă absurdă între cei doi bărbaţi, concurenţă care s-a terminat într-o duşmănie făţişă. „Să-i ia naiba pe toţi britanicii şi pe aşa-zişii americani care se lasă păcăliţi de aceştia”, scria Patton în jurnalul său. „Aş prefera să fiu condus de un arab. Şi am cea mai proastă părere despre arabi”. 87 Am observat deja cam cât era de vanitos Montgomery, dar iată ce scria Patton în jurnalul său, înainte de a participa la Operaţiunea Torţa: „Când mă gândesc la măreţia sarcinii mele şi înţeleg că sunt cine sunt, sunt uimit, dar, dacă stau să mă gândesc bine, cine mai e la fel de bun ca mine? Nu ştiu să existe o astfel de persoană”. 88 Totuşi, acest bărbat dur avea şi o latură sentimentală: a lăcrimat la înmormântarea aghiotantului său şi a depus flori pe mormântul acestuia, înainte de a părăsi teatrul de război african.

În ultima parte a campaniei, cea din martie 1943, Corpul II al lui Mark Clark – Patton renunţase la comandă, pentru a realiza planul invaziei din Sicilia – a atacat sectorul nordic al defensivei duşmane, iar Divizia a 34-a americană a dus lupte destul de grele pentru a ocupa o

poziţie defensivă numită Dealul 609. Doar cu douăzeci de luni mai devreme, această divizie fusese alcătuită exclusiv din unităţi ale Gărzii Naţionale din statele Iowa şi Minnesota. Armata I a lui Anderson şi Armata VIII a lui Montgomery au jucat şi ele un rol esenţial în această etapă, fiind relocate de Alexander, pentru a se asigura că britanicii şi americanii se vor bucura împreună de gloria de a fi alungat puterile Axei din Africa.

La începutul anului 1943, după ce nu dăduse ascultare solicitărilor lui Rommel de a-şi retrage trupele din Africa, cereri rezonabile şi bine justificate din punct de vedere strategic, Hitler a hotărât să facă aceeaşi greşeală pe care o făcuse la Stalingrad, la sfârşitul lui 1942, consolidând perspectiva înfrângerii şi emiţând ordine de tipul „rezistaţi sau muriţi”, care echivalau cu nişte invitaţii la sinucidere, fără obţinerea nici unui câştig palpabil. Şi cu toate acestea, Bradley a cucerit Bizerta pe 7 mai, în aceeaşi zi în care britanicii aveau să intre, în cele din urmă, în Tunis. Britanicii au suferit pierderi grele în campania tunisiană: dintre cei 70.000 de morţi şi de răniţi ai Aliaţilor, mai mult de jumătate erau britanici, iar, dintre aceştia, două treimi au făcut parte din Armata I.89 Armata VIII a fost cea care a beneficiat, în cea mai mare măsură, de gloria şi de atenţia istoriei, dar Armata I merită şi ea recunoaşterea noastră.

Căci, până la sfârşitul campaniei, mai rămăsese încă destulă glorie de care Aliaţii să se poată bucura împreună.

Cum, bolnav fiind, Rommel fusese evacuat din Tunis şi dus în Germania, pe 9 martie, succesorul său, generalul Hans-Jurgen von Arnim, a fost capturat pe 13 mai, alături de alţi 230.000 de prizonieri, 230 de tancuri şi 1 200 de tunuri. „Campania din Tunisia s-a încheiat”, îi telegrafia Alexander lui Churchill. „Suntem stăpânii ţărmului nord-african”. Şase zile mai târziu, Churchill a ales să se folosească de discursul pe care l-a ţinut în faţa Congresului american pentru a sublinia ideea privind „intuiţia militară a caporalului Hitler”, pe care o abordase şi la Londra, în luna februarie. Pentru Hitler nu reprezenta nicio problemă

să fie un personaj care inspiră groază şi ură, numai că Churchill voia să-l transforme într-un subiect de batjocură şi de amuzament. Maestrul satirei parlamentare găsise o cale de a-şi bate joc de „caporalul Hitler", după cum începuse să-i spună tot mai des, şi o folosise prompt. „Putem observa", spunea el despre strategia germană din Africa, „atingerea unei mâini de maestru. Aceeaşi încăpăţânare nesăbuită, care i-a dus pe feldmareşalul von [sic] Paulus şi pe armata sa la dezastru în Bătălia de la Stalingrad, a adus această nouă catastrofă asupra duşmanilor noştri în Tunisia". 90

Capitolul 10

Maica Rusie îngenunchează Vaterlandul *ianuarie 1942-februarie 1943*

Animalele fug din acest iad; *nici cele mai tari pietre nu pot suporta prea mult*; *numai oamenii îndură*.

Un locotenent din Divizia a 24-a Panzer, la Stalingrad, 19421

În planurile iniţiale ale Operaţiunii Barbarossa, oraşul Stalingrad (azi Volgograd) nici măcar nu fusese menţionat. Ideea lui Hitler era să se ajungă la un aliniament pornind de la Arhanghelsk (în nord) la Astrahan (Marea Caspică), prin Leningrad, Moscova şi pe fluviul Volga (pe care era construit Stalingradul), chiar în interiorul zonei deja ocupate de germani. Cum, în vara şi toamna anului 1942, Moscova şi Leningradul încă rezistau, iar sovieticii lansaseră, în decembrie 1941, contraofensiva, Stalingradul a început să capete contur în planurile lui Hitler. În ianuarie şi februarie 1942, atacurile armatei sovietice, purtate de-a lungul unui aliniament pornind din Finlanda până în Crimeea, se soldaseră cu succese notabile. Deşi Leningradul şi Sevastopolul nu putuseră fi eliberate, şi nici Harkovul recucerit, totuşi Rostovul a fost recâştigat, iar ameninţarea imediată pentru Moscova a fost îndepărtată, prin recuperarea oraşelor Kalinin şi Kaluga şi prin blocarea înaintării germane către oraş. Până la dezgheţul total, din perioada martie-mai, ruşii avansaseră cu frontul spre vest, la 193 de kilometri spre Rostov şi la

240 de kilometri către nord, ducându-l aproape de Smolensk.

Răspunsul Wehrmachtului a fost o a doua ofensivă de vară, Fall Blau (Operaţiunea Albastră), având ca scop obţinerea, în 1942, a ceea ce păruse lesne de câştigat în 1941. Operaţiunea a fost lansată pe 8 mai, cu nici mai mult nici mai numai puţin de 51 de divizii, multe aparţinând ţărilor aliate, Italia, România, Ungaria şi Slovacia, precum şi cu o divizie de voluntari spanioli. Aruncarea în luptă a trupelor nongermane a fost asemenea unui pact cu diavolul, pentru că, deşi acestea aveau efective suficiente pentru frontul din Rusia, nu se vor dovedi demne de încredere şi eficiente, precum cele germane şi austriece. Cu toate acestea, operaţiunea a înregistrat victorii rapide şi notabile: Sevastopolul nu a rezistat atacului aprig din 2 iulie, iar sovieticii au fost alungaţi din Crimeea. Din cauza eşecului în cucerirea Moscovei, feldmareşalul Feodor von Bock, care comandase Grupul de Armate Centru în timpul invaziei, fusese revocat şi înlocuit, în decembrie 1941, cu Kluge, fiind renumit, în februarie 1942, la comanda Grupului de Armate Sud. Acesta capturase Voronejul pe 7 iulie, iar Armata XI, a proaspătului feldmareşal Erich von Manstein, cucerise peninsula Kerci, din care se putea pătrunde spre Caucaz. În acest moment cheie, pe 13 iulie 1942, Hitler va lua decizia capitală de a încerca cucerirea Stalingradului şi a Caucazului, în timpul aceleiaşi campanii. În acest sens, l-a revocat din nou pe Bock şi a împărţit în două Grupul de Armate Sud, dându-le sarcini diferite, dar complementare. Grupul de Armate B din nord, aflat sub comanda generalului Maximilian von Weichs, avea sarcina de a „curăţa” văile Donului şi Doneţului, precum şi de a cuceri Stalingradul. Aceasta urma să ofere acoperirea Grupului de Armatea din sud, comandat de feldmareşalul Wilhelm List, iniţial în vederea cuceririi Rostovului şi, mai apoi, a întregului Caucaz bogat în petrol. „Dacă nu obţinem resursele de petrol din Caucaz până în toamnă”, spunea Hitler, „atunci voi fi nevoit să înfrunt realitatea, aceea că nu putem câştiga acest război”. 2

După ce a venit toamna, nu a mai fost nimeni care să-i amintească ceea ce spusese.

Pe 22 iulie 1942, Divizia a 4-a Panzer, care fusese transferată, cu cinci zile înainte, de la Grupul de Armate B către Grupul de Armate A, a traversat Donul pe la est de Rostov. Hitler credea că Stalingradul putea fi cucerit doar de Armata VI, astfel încât a trimis Divizia a 4-a Panzer către sud. După numai o săptămână, pe 29 iulie, va contramanda acest ordin, iar Divizia a 4-a Panzer a fost direcţionată pentru a ataca Stalingradul dinspre sud. Aceste neconcordanţe au dezorientat şi au demoralizat trupele mai mult decât ordinele care fuseseră recent revocate, deoarece au semănat confuzie la cel mai înalt nivel de comandă. De vreme ce puterea lui Hitler consta în aparenta lui omniscienţă, această situaţie era periculoasă, chiar şi la 1.500 de kilometri în spatele frontului. Paul von Kleist, care condusese Armata I Panzer spre Caucaz, credea că Hitler făcuse o eroare fatală, scriind mai târziu despre aceste evenimente:

Armata IV Panzer avansa pe flancul nostru stâng. Ar fi putut cuceri Stalingradul fără luptă, la sfârşitul lui iulie, dar a fost deturnată către sud, ca să mă ajute în traversarea Donului.

Eu nu aveam nevoie de ajutorul ei. A congestionat şi mai mult căile noastre de acces. Când s-a întors din nou spre nord, după două săptămâni, ruşii mobilizaseră deja suficiente trupe pentru a apăra Stalingradul.3

Şeful de Stat-Major al OKH, Franz Halder, avertizase constant în ceea ce priveşte încrederea absolută în sine a lui Hitler, atenţionând asupra prezenţei diviziilor ruseşti inexistente cu o toamnă înainte şi prezicând dezastrul Armatei VI în atacul asupra Stalingradului. Pe 23 iulie, Halder se destăinuia în jurnalul său de război (din fericire, bine ascuns) despre modul în care Führerul, atunci când era confruntat cu realismul său, explodează în accese de furie nebună şi aruncă grave reproşuri Statului-Major. Această tendinţă cronică de subestimare a capacităţilor inamicului ia proporţii groteşti, transformându-se într-un

pericol real... Această aşa-zisă conducere este caracterizată de o reacţie patologică faţă de impresiile de moment şi de o totală lipsă de orice înţelegere a mecanismului de comandă şi a posibilităţilor sale.4

Halder i se va destăinui generalului-locotenent Kurt Dittmar, de la înaltul Comandament al Armatei Germane (OKH), că Hitler „era un mistic, cu tendinţa de a face rabat de la toate regulile de strategie, chiar şi atunci când le lua în seamă".5 O săptămână mai târziu, pe 30 iulie, Halder nota că Jodl „anunţă pompos că soarta Crimeei va fi decisă la Stalingrad şi că, dacă este posibil, ar fi necesar să fie transferate trupele din Grupul de Armate A către Grupul de Armate B, la sud de Don".6 Deturnarea acestor trupe a însemnat că niciunul dintre grupurile de armate nu a fost în măsură să atingă obiectivele Operaţiunii Albastre, astfel că, pe 9 septembrie, Hitler îl va destitui pe List şi va prelua personal comanda Grupului de Armate A, un post pentru care nu era deloc potrivit, cel puţin prin prisma faptului că intenţiona să stea în Prusia Orientală, direcţionând operaţiunile din cartierul său general, care purta numele de cod *Wolfschanze* („Vizuina Lupului").

Deşi excesiv de optimistă, dorinţa de a cuceri importantul oraş industrial Stalingrad era una perfect de înţeles. Odată oraşul cucerit, terminalul petrolier din Astrahan le-ar fi stat la îndemână, iar ruşii ar fi fost privaţi de transportul pe Volga. Mai mult, Grupul de Armatea din Caucaz s-ar fi găsit la adăpost faţă de o altă ofensivă sovietică de iarnă, atacurile dinspre nord ar fi putut fi din nou reluate, iar căderea oraşului care purta numele lui Stalin ar fi ridicat moralul germanilor la fel de mult pe cât l-ar fi scăzut pe al ruşilor. La momentul respectiv, cucerirea acestuia părea să fie, aşadar, justificată. Ceea ce a părut lipsit de sens a fost modul în care Armata XI a lui Manstein, extrem de necesară în sud, în cazul în care Operaţiunea Albastră nu s-ar fi desfăşurat conform planului, a fost brusc relocată la Leningrad.

Cu toate că, iniţial, britanicii şi americanii nu crezuseră că ruşii vor putea rezista Operaţiunii Barbarossa

şi se temuseră, în sinea lor, de ce era mai rău până ce germanii au fost respinşi (în decembrie 1941) de la porţile Moscovei, spre mijlocul anului 1942, Aliaţii occidentali au înţeles că pot oferi un ajutor de nepreţuit ruşilor prin dislocarea unităţilor germane. Cu certitudine, Stalin a subliniat acest aspect în întâlnirile pe care le-a avut cu Churchill la Moscova, între 12 şi 15 august 1942, şi nu şi-a ascuns mânia generată de faptul că, în acel an, nu era de aşteptat să se deschidă prea curând un al doilea front – printr-un atac de mari dimensiuni, aşa cum fusese el prezentat (destul de inexact) în vest. Deşi generalul Marshall voia să lanseze o astfel de operaţiune de îndată ce era posibil, preşedintele Roosevelt, Churchill şi Brooke credeau că o întoarcere pripită pe continent ar fi putut însemna o curată sinucidere. Churchill avea să ofere cel mult un atac amfibiu nesemnificativ – considerat a fi un „act de recunoaştere în forţă" – asupra portului francez Dieppe, de la Marea Manecii.

Acest atac, întreprins pe 19 august 1942, nu a fost unul suficient de consistent pentru a fi necesară dislocarea unor trupe germane de pe Frontul de Est, totuşi a fost unul destul de important pentru ca amploarea eşecului său să reprezinte o lovitură serioasă pentru cei 5 100 de militari canadieni şi 1.000 de militari din trupele de comando britanice şi americane mobilizate. Susţinută de 252 de nave (fără, însă, niciun crucişător sau cuirasat, prin urmare cu nave incapabile să sprijine barajul de foc al artileriei grele) şi de 59 de escadrile de avioane (care, în pofida numărului, au asigurat doar un sprijin aerian intermitent), Operaţiunea Jubilee, deşi fusese destul de însemnată pentru a fi detectată în Canalul Mânecii de un convoi de coastă german, nu a fost suficientă pentru a obţine o victorie notabilă. Sprijinul oferit de serviciile secrete a fost necorespunzător, planificarea – de care a fost responsabil directorul Operaţiunilor Combinate, lordul Mountbatten – a fost extrem de defectuoasă, rezultatele ei fiind aproape catastrofale. La şase ore de la debarcare, trei sferturi din soldaţii canadieni fuseseră ucişi, răniţi sau

capturaţi şi toţi cei şase comandanţi de batalioane, răniţi. De asemenea, trupele de comando britanico-americane suferiseră pierderi grele.

Şi atunci, şi mai târziu, s-au făcut eforturi pentru a prezenta raidul de la Dieppe ca fiind unul care le oferise Aliaţilor o lecţie valoroasă în ceea ce priveşte modul în care putea fi luată cu asalt coasta franceză, lecţie care va fi ulterior extrem de utilă, în iunie 1944, în timpul Debarcării din Normandia. De fapt, bunul-simţ ar fi trebuit să le spună şefilor Statului-Major Reunit că planul lui Mountbatten era din capul locului greşit, că tancurile nu ar fi putut aborda plajele pietroase a căror faleză avea pereţi înalţi, că sprijinul naval şi aerian era necesar şi elementul surpriză era esenţial.

Între timp, în est, Armata VI a generalului Friedrich Paulus fusese aleasă să cucerească Stalingradul (la începutul luptei, dispunea de un efectiv de circa 280.000 de militari), astfel că, până în ziua de duminică, 23 august, Divizia a 16-a Panzer traversase deja stepa pentru a ajunge la Volga, chiar în nordul oraşului. Însă, odată ajunşi acolo, germanii nu au putut să facă prea multe pentru a opri traficul de pe fluviu, întrucât nu dispuneau de nave înarmate sau de mine fluviale. Aduseseră, însă, cu ei ideologia exterminării, astfel încât, atunci când Wehrmachtul – trupele SS nu au fost deloc implicate în Bătălia de la Stalingrad – a ajuns în oraş, la un spital pentru copii cu handicap mental, i-au împuşcat imediat pe toţi pacienţii cu vârste cuprinse între 10 şi 14 ani.7

Pe termen scurt, Grupul de Armate A s-a descurcat bine în Caucaz. Rostovul a căzut pe 23 iulie, Armata I Panzer a lui Kleist a capturat Sevastopolul pe 5 august, iar germanii păreau a stăpâni regiunea. În punctul lor cel mai avansat, soldaţii din Armata I Panzer aproape că ajunseseră la Ordjonikidze şi erau la mai puţin de 80 de kilometri de Groznîi şi la doar 112 kilometri de Marea Caspică. Pierderea Caucazului, de unde ruşii îşi luau 90% din combustibilul pentru tancuri, avioane, nave şi industrie, ar fi fost catastrofală pentru Aliaţi. Sovieticii nu

îl puteau recâştiga decât prin traversarea fluviului Volga, lat de aproape 1, 2 kilometri, şi, în plus, către sfârşitul verii, Stalingradul, aflat pe malul vestic al cotului făcut aici de fluviu, părea gata să cadă. „Ce se întâmplă cu ei?”, întreba Stalin despre comandanţii militari aflaţi în zonă. „Nu-şi dau seama că nu este o catastrofă doar pentru Stalingrad? Vom pierde principala noastră cale navigabilă şi, în curând, şi petrolul”. 8 Nu exista o miză mai importantă decât aceasta.

Bătălia de la Stalingrad este considerată, pe bună dreptate, a fi cea mai înverşunată încleştare de acest fel din istoria umanităţii. Armata VI germană a luptat până la epuizare casă cu casă, stradă cu stradă, fabrică cu fabrică, într-un război de uzură chiar mai extenuant decât lupta din tranşeele Primului Război Mondial. Oraşul se întinde pe 40 de kilometri lungime şi este situat pe malul vestic al fluviului Volga, considerat greşit malul drept deoarece fluviul curge către sud, spre Marea Caspică. Vizitând Volgogradul astăzi şi vizualizând topografia locului, oricine îşi poate da seama de dimensiunea problemelor întâmpinate de germani în timpul asaltului. Către nord, sunt amplasate trei fabrici uriaşe – pornind de la nord la sud, Fabrica de Tractoare Dzerjinski, Fabrica de Armament Barrikadi (Baricada) şi Fabrica Krasnîi Oktiabr (Octombrie Roşu). În centru, se înalţă Kurganul lui Mamai, cel mai înalt deal din oraş (care fusese, iniţial, mormântul căpeteniei tătare Mamai) cu cei 90 de metri ai săi, iar periferiile sudice ale oraşului sunt dominate de enorme silozuri din beton armat, controlate de ruşi pe întreaga durată a asediului, legate prin şanţuri şi tranşee de Volga. Pentru a ocupa oraşul, Wehrmachtul trebuia să cucerească aceste veritabile bastioane.

Fabrica Octombrie Roşu era specializată în reciclarea metalelor, Fabrica Barrikadi fabrica echipament militar, iar Fabrica Tractorul, botezată cu numele fiorosului fondator al poliţiei secrete bolşevice, Feliks Dzerjinski, supranumit Feliks „cel de Fier”, produce şi azi tractoare, care trec pe lângă statuia imensă a acestuia, ce domină

zona. În 1942 a revenit la producţia de şasiuri de tanc. Aceste trei construcţii din cărămidă şi beton – fiecare întinzându-se pe aproximativ 800 de metri şi având o lăţime cuprinsă între 460 şi 920 de metri – fuseseră iniţial ridicate în scop industrial şi nu defensiv, însă structura lor robustă putea indica faptul că fuseseră proiectate special ca nişte fortăreţe de apărare. Deşi aceste trei fabrici şi amplasamentele adiacente (blocurile de locuit ale muncitorilor) erau plasate la distanţă, ele erau legate prin drumuri neasfaltate. „În Rusia", spune un vechi proverb, „nu avem drumuri, ci doar direcţii".

Pe lângă faptul că au ajuns pe Volga, în nordul Stalingradului, pe 23 august, germanii au bombardat rezervoarele cu stocuri uriaşe de petrol, dându-le foc. Vasili Grossman, jurnalist la *Krasnaia Zvezda* (ziarul *Steaua Roşie*), specializat în reportaje referitoare la acţiunile *frontoviki* (trupele din prima linie a frontului), scria:

Focul se înălţa la sute de metri în văzduh, purtând nori de vapori incendiari care explodau asurzitor sus pe cer. Masa vâlvătăii era atât de mare, încât vârtejurile de aer nu izbuteau să aducă suficient oxigen moleculelor de hidrocarburi arzânde; o boltă neagră, densă, învolburată, despărţea cerul tomnatic, înstelat, de pământul în flăcări. Era groaznic să priveşti de jos această uleioasă şi neagră alcătuire în continuă curgere.9

Petrolul a ars mai mult de o săptămână şi fumul gros a putut fi văzut în întreaga regiune. La un moment dat, o scurgere a făcut ca Volga însăşi să fie cuprinsă de flăcări. Comandantul forţelor sovietice din oraş, generalul Vasili Ivanovici Ciuikov, îşi amintea că „nori de fum negru, gros, atârnau deasupra noastră. Cenuşa şi funinginea cădeau peste noi şi, ca la un ordin, totul devenise negru şi arăta negru". Luftwaffe lansa nu doar bombe, ci şi obiecte din metal, alese la întâmplare, care ar fi putut produce daune, cum ar fi lame de pluguri, roţi de tractor, grape şi butoaie metalice goale, pe care Ciuikov şi le amintea „şuierând deasupra capetelor noastre".10 Grossman a intervievat

multe dintre figurile de frunte care au condus apărarea Stalingradului, inclusiv pe Ciuikov, consemnând în *Viaţă* şi *destin* (1964): „Vijelia de fier vuia în jurul adăpostului, secerând tot ce era viu şi îndrăznea să ridice, pentru o clipă, capul mai sus de nivelul solului. Statul-Major era paralizat”.11

Ciuikov se înrolase în Armata Roşie în 1918, la vârsta de 18 ani. Luptase în Războiul Civil şi în războiul ruso-polonez, absolvise elitista Academie Militară Frunze, înainte de a deveni, după 1926, ataşat militar în China pentru 11 ani, scăpând, astfel, de anii cei mai duri ai epurărilor. Protejat al lui Jukov, el luptase în campaniile poloneze şi finlandeze din 1939 – 1940, înainte de a i se încredinţa comanda Armatei LXII sovietice de la Stalingrad. „Era un bătăuş de stradă puternic, descris de unul dintre ofiţerii din statul său major ca fiind un om «aspru», grosolan, cunoscut prin faptul că-i lovea cu bastonul pe care-l purta pe ofiţerii a căror performanţă îl nemulţumea”.12 A fost un lider care a mizat totul pe rămânerea Armatei Roşii pe malul drept al Volgăi.

Tactica iniţială de bombardament a Luftwaffe, care a avut ca efect transformarea Stalingradului într-un peisaj aproape selenar, s-a dovedit, în cele din urmă, favorabilă sovieticilor. Ruinele trebuiau cucerite cărămidă cu cărămidă, ceea ce avantaja mult mai numeroasa, dar slab echipata, armată sovietică. Anterior sosirii germanilor, Stalingradul fusese insuficient fortificat, Ciuikov observând că baricadele din afara oraşului ar fi putut fi străpunse şi de un camion. K.A. Gurov, comisar-şef al Armatei LXII sovietice, şi generalul N.I. Krîlov, conducătorul acesteia, fuseseră de acord că baricadele erau „ridicole”, Ciuikov spunându-i în mod corect lui Grossman că „în apărarea Stalingradului, comandanţii de divizii s-au bazat mai mult pe sânge decât pe sârma ghimpată”.13 Ciuikov va patenta expresia „Academia de lupte de stradă de la Stalingrad” şi, în ciuda talentelor marţiale şi a curajului dovedit de germani, ruşii au fost cei care au absolvit *summa cum laude*. Germanii au numit brutala luptă corp la corp

purtată fără milă în beciuri şi canalizări, cu pistoale, baionete, grenade şi chiar cazmale, *Rattenkrieg* (Războiul şobolanilor). Grossman citează un caz când o patrulă germană şi una sovietică s-au întâlnit în aceeaşi casă, conştienţi fiind de proximitatea celorlalţi. Când germanii au închis un gramofon aflat la un etaj inferior, ce le trăda prezenţa, soldaţii sovietici au făcut o gaură în podea şi au tras cu un aruncător de flăcări. În această luptă corp la corp au fost situaţii, precum cea a generalului-maior V. Joludev, din Divizia a 37-a de Infanterie de Gardă, când, intrând în case cu grupurile sale de asalt (*sturmovaia*), au fost nevoiţi să utilizeze ca armă cuţitul.14

Germanii de pe malul drept aveau avantajul armamentului greu, dar după ce ruşii au reuşit să producă arme antitanc, folosindu-le pe flancurile panzerelor germane trimise la Stalingrad, au început să fie extrem de eficienţi. „Când l-ai lovit”, îi spunea Gromov, un puşcaş de 35 de ani, lui Grossman, descriind distrugerea unui tanc german.

„Vezi o explozie luminoasă pe carcasa blindată. Lovitura este atât de asurzitoare încât trebuie să deschizi gura. Zăceam acolo când am auzit strigăte: «Vin!» A doua lovitură a nimerit tancul. Germanii au început să urle teribil. I-am auzit clar. Nu m-am speriat câtuşi de puţin. Starea mea de spirit s-a îmbunătăţit. La început a fost ceva fum, apoi bubuituri şi flăcări. Evtihov lovise un tanc. A lovit carcasa şi cum au mai ţipat friţii!” (lui Gromov îi sclipesc ochii verzi şi faţa îi este congestionată).15

Odată sosite la staţia de cale ferată de pe malul stâng, întăririle sovietice trimise în timpul bătăliei au traversat Volga cu bărcile, acţiune sancţionată teribil de Luftwaffe. Grossman descria cum „vedetele care izbuteau să ajungă la Ciuikov se alegeau, în numai câteva minute, cu câte 50 până la 70 de găuri, şi se apropiau de mai cu punţile scăldate în sânge”.16 Jurnalistul, el însuşi traversând fluviul sub asediu, îmbărbătat „cu o cantitate uriaşă” de cidru de la o cooperativă agricolă din apropiere, a găsit Volga „înfricoşătoare ca un eşafod”.17 Cele mai

multe traversări au avut loc după căderea nopţii, atunci când avioanele Stuka nu mai puteau acţiona, astfel că, uneori, micile bărci cu motor erau îngropate în nisipul plajei în timpul zilei, pentru a fi dezgropate şi folosite în seara următoare. Divizia a 10-a de Puşcaşi a NKVD-ului păzea punctele de trecere, împuşcând dezertorii şi împiedicând civilii să fugă. Stalin credea că prezenţa civililor făcea trupele să lupte mai hotărât, dar, după raidurile din 23 august, 300.000 de civili vor fi evacuaţi, rămânând totuşi în urmă 50.000. Dintre aceştia, doar 10.000 au supravieţuit bătăliei, inclusiv 904 copii, dintre care doar nouă îşi vor regăsi părinţii.18

Pe 28 august, responsabilitatea pentru întreaga apărare a Stalingradului i-a fost încredinţată generalului Gheorghi Jukov, un comandant care merită pe deplin subtitlul recentei sale biografii: *The Man Who Beat Hitler* (*Bărbatul care l-a învins pe Hitler*).*19* Născut din părinţi ţărani, Jukov a fost recrutat în armata rusă în 1914 şi a intrat în Armata Roşie în octombrie 1918, servind mai întâi la cavalerie şi apoi în unităţile de vehicule blindate, înainte de a se alătura înaltului Comandament. În bătălia de la Halkin Gol, din august 1939, Jukov a demonstrat că până şi o Armată Roşie decapitată putea învinge moderna şi eficienta Japonie. De asemenea, faptul că fusese comandantul trupelor sovietice în Mongolia îl ţinuse departe pe Jukov de Războiul de Iarnă împotriva Finlandei, în care puţini generali ruşi au strălucit. După iunie 1941, l-a ajutat pe Voroşilov la apărarea Leningradului, fiind adus la Moscova de către Stalin, pentru a coordona marea contraofensivă din iarna anului 1941. Prin urmare, a fost alegerea firească pentru comanda supremă de la Stalingrad. Deşi o mare parte din război o va petrece la Stavka (Marele Cartier General al Armatei din Moscova), şoferul lui Jukov a estimat că acesta acoperise mai mult de 80.000 de kilometri pe drum şi că uzase fizic trei avioane vizitând diferitele fronturi. Hotărât, dur, energic, curajos, uneori nemilos – lovea ofiţeri şi, ocazional, participa la execuţii ale subordonaţilor – Jukov a fost un organizator

meticulos şi a avut întotdeauna încredere deplină în victoria finală. Rata ridicată a pierderilor nu l-a demoralizat câtuşi de puţin. Era nevoie de un astfel de comandant – care să aplice la nivel militar politica nemiloasă a lui Stalin – pentru a câştiga această luptă crucială.

Între timp, o însemnare din jurnalul lui Franz Halder, din data de 30 august, ilustrează temperamentul extrem de tensionat al lui Hitler, dat fiind că tot el comisese eroarea fatală de a duce lupta avantajând punctele tari ale duşmanului şi nu pe ale sale: „Conferinţele de azi i-au dat din nou ocazia Führerului de a face reproşuri abuzive împotriva comandanţilor militari de la cel mai înalt nivel. El îi acuză de vanitate intelectuală, de inadaptabilitate mentală şi de eşecul total în înţelegerea lucrurilor esenţiale".20 A doua zi, Hitler va declara că totul fusese doar o „problemă de forţă! Inamicul îşi va pierde vigoarea mai repede decât noi… Cât timp inamicul suferă pierderi în propria-i proximitate, să-l lăsăm să o facă; cineva se va prăbuşi; cu siguranţă, nu noi. După [căderea Sankt Petersburgului [adică, Leningrad], se vor elibera şase până la opt divizii". Ulterior, a pomenit de „circumstanţele Primului Război Mondial. Focul de baraj puternic" – adică exact războiul de uzură pe care trebuia să-l evite şi, probabil, şi singurul tip de luptă pe care sovieticii ar fi putut să-l câştige împotriva Wehrmachtului".21 Eroarea lui Hitler de a nu duce un război mobil în Rusia, ci, în schimb, unul de maximă uzură, cum a fost lupta de la Stalingrad, este cu atât mai condamnabilă cu cât vine din partea unuia care luptase el însuşi în tranşeele Primului Război Mondial.

Înţelegând pericolele loviturii de propagandă care ar fi urmat căderii acestuia, Stalin le-a spus celor din Stavka, pe 12 septembrie, că oraşul care purta numele său – mai târziu, unul dintre „oraşele-erou" ale Uniunii Sovietice – trebuie să rămână în mâini sovietice indiferent de costuri.22 Încă din zori, în dimineaţa următoare, Armata VI a lansat o ofensivă puternică, Divizia a 295-a de Infanterie

înaintând drept spre Kurganul lui Mamai, unde astăzi se află mormintele a 35.000 de militari din ambele tabere. În seara zilei de 13 septembrie, Divizia a 71-a de Infanterie germană realizase o breşă până în centrul oraşului. Pe data de 14, principala gară a fost cucerită şi recucerită de cinci ori într-o singură zi, aflându-se pe rând în posesia sovieticilor şi a germanilor de alte 13 ori, în următoarele trei zile.23

Circulă multe legende despre Bătălia de la Stalingrad şi, ca toate bătăliile mari, unele evenimente sunt exagerate ca dimensiuni – adesea chiar de către veteranii înşişi –, în timp ce altele, care pot avea într-adevăr importanţă, sunt minimalizate de posteritate, uneori din cauza lipsei de supravieţuitori. De asemenea, inevitabil, s-au purtat şi lupte istoriografice înverşunate, contestându-se faptul că aceasta ar fi cea mai cumplită bătălie. Generalii au devenit geloşi unii pe faima altora, politicienii pe generali, ceea ce a deformat, prin urmare, şi mai mult mărturiile. În cele din urmă, ideologia politică din timpul Războiului Rece a denaturat şi ea grav faptele istorice. Un incontestabil moment extraordinar al luptei s-a înregistrat la ora 17, pe 14 septembrie, în timpul traversării Volgăi de către Divizia a 13-a de Puşcaşi, conduse de eroul din Războiul Civil Spaniol Aleksandr Rodimţev, care a avut sarcina de a-i ataca de pe un mal abrupt pe germanii care se apropiaseră la aproximativ 180 de metri de fluviu. Divizia lui Rodimţev, de aproape 10.000 de militari, a fost decimată, la sfârşitul luptei supravieţuind doar 320 dintre aceştia.

Grossman consemna cu intensitate nenumăratele pericole ale traversării fluviului:

„Ne bombardează din picaj, nenorocitul!”, a strigat cineva. Brusc, o coloană de apă albăstruie, înaltă şi subţire s-a ridicat la aproape 50 de metri de şalupă. Imediat după, o altă coloană s-a înălţat şi s-a prăbuşit chiar mai aproape, urmată apoi de o a treia. Bombele au explodat la suprafaţa apei şi Volga a fost acoperită de trupuri sfâşiate. Şrapnelele au început să lovească lateralele ambarcaţiunii. Răniţi, oamenii gemeau încet, de parcă ar fi vrut să

ascundă faptul că fuseseră atinşi. Din acel moment, gloanţele au început să şuiere deasupra apei.24

Povestea Bătăliei de la Stalingrad este, de asemenea, veşnic legată de fenomenul lunetiştilor, cei mai de succes dintre ei – precum Anatoli Cehov sau Vasili Zaiţev – devenind eroi în întreaga Uniune Sovietică. De vreme ce clădirile oraşului erau aproape distruse, trăgătorii de elită din ambele tabere – bine ascunşi – puteau lua la ţintă orice mişca. Acţiunile lunetiştilor au devenit şi ele parte din mitul luptei de la Stalingrad, întrucât scoaterea acestora din ascunzători era costisitoare şi dificilă. „Am omorât 40 de friţi în opt zile”, pretindea Cehov, un lunetist din Divizia a 13-a de Puşcaşi. Chiar dacă Zaiţev va debuta ca lunetist abia pe 21 octombrie, susţinătorii săi pretindeau că acesta ar fi împuşcat 149 de oameni; un alt lunetist, Zikan, ar fi ucis 224.25 Când germanii au convins copiii ruşi înfometaţi să le umple sticlele cu apă din Volga, în schimbul unei coji de pâine, lunetiştii Armatei Roşii i-au împuşcat pe aceşti „trădători ai Maicii Rusii” în timp ce se întorceau de la râu. Gradul în care maşina de propagandă sovietică (notoriu de mincinoasă) exagera acţiunile lunetiştilor nu poate fi stabilit, dar faptele de vitejie, precum cele ale lui Zaiţev, au fost bune pentru moral, astăzi acesta fiind înmormântat la loc de cinste în Kurganul lui Mamai. Femeile au fost, de asemenea, buni lunetişti, Tania Cernova, din Divizia a 28-a Siberiană, susţinând că ucisese 80 de inamici în trei luni.

În timpul bătăliei de la Stalingrad, NKVD-ul a împuşcat în jur de 13.500 de militari sovietici – cât o divizie cu efectiv complet – pentru trădare, laşitate, dezertare, stare de ebrietate şi „agitaţie antisovietică”. Bărbaţilor condamnaţi li s-a ordonat să se dezbrace înainte de execuţie, astfel încât uniformele lor să poată fi din nou folosite, „fără să aibă prea multe găuri de gloanţe care să descurajeze”.26 Ordinul nr. 277 al lui Stalin, „Niciun pas înapoi”, din iulie 1941, conţinea prevederea ca fiecare comandament militar să detaşeze până la 1.000 de oameni care „să combată laşitatea”. În circumstanţe teribile

precum cele de la Stalingrad, orice pedeapsă mai blândă ar fi condus, probabil, la răzvrătire şi la dezertare în masă. „Singura circumstanţă care justifică vina de a te fi retras dintr-o poziţie de luptă”, li s-a spus membrilor Komsomolului (Liga Tinerilor Comunişti), „este moartea”.27

Înmormântările din timpul bătăliei aveau loc noaptea, când tirurile erau trase nu în aer, ci spre liniile germane. Ciuikov a ordonat ca teritoriul neocupat dintre liniile frontului să fie, pe cât posibil, cât mai redus, atât pentru a extenua nervos inamicul, cât şi pentru a nu da Luftwaffe (din teamă de a nu-şi omorî propriile trupe) nici cea mai mică ocazie de a bombarda liniile ruseşti. (Omniprezentul umor negru rusesc a fost la înălţime în timpul incidentelor declanşate de schimburile de focuri accidentale dintre sovietici, făcându-se glume de genul: „Ţineţi-vă bine, al doilea front a fost în sfârşit deschis!”) 28 Apropierea liniilor însemna că soldaţii celor două tabere se puteau striga unii pe alţii. „Rusnacule”, glumea un german pe seama pretinsei nestatornicii a trupelor uzbece din armata rusă, „nu vrei să schimbi un uzbec pentru un român?” S-au înregistrat incidente în care grenadele erau aruncate de la distanţe atât de mici, încât puteau fi aruncate înapoi înainte de a exploda.

Se construiseră mai multe şiruri de şanţuri adânci şi înguste (*balkas*), care pot fi văzute şi astăzi, plasate în unghiuri drepte faţă de Volga, pentru care s-au purtat lupte cu o înverşunare deosebită, întrucât ofereau o bună acoperire atât pentru apărători, cât şi pentru atacatori, care, odată ce câştigau aceste poziţii, îşi puteau ataca unii altora flancurile. „Fie că sunt posturi de comandă sau unităţi de mortiere, trebuie folosite”, scria Grossman, referindu-se la *balkas*. „Sunt întotdeauna sub foc. Mulţi oameni au fost ucişi aici. Doar sârma ghimpată şi muniţia sunt cărate prin ele”. Descriind atacul german din 27 septembrie, în primul său volum de memorii, *începutul drumului*, Ciuikov îşi amintea faptul că liniile telefonice cădeau, că fumul constant împiedica recunoaşterea

vizuală, comandanţii şi ofiţerii de semnalizare erau ucişi şi că postul său de comandă era tot timpul sub atac, în plus menţionând faptul că ar fi concluzionat: „Încă un atac ca acesta şi vom fi în Volga”.29 Au fost, de fapt, mai multe atacuri ca acesta, cartierul general a lui Ciuikov fiind nevoit să se mute încă o dată, dar Armata Roşie a reuşit să păstreze zone de pe malul drept în timpul bătăliei.

Eşecul tentativei de a reloca trupele sovietice a fost unul dintre motivele pentru care, pe 24 septembrie, Hitler îl va demite pe Halder de la conducerea Statului-Major General. „După şedinţa dedicată acestei situaţii”, scria Halder, „Hitler mi-a spus adio. Nervii mei sunt la pământ; dar nici ai săi nu sunt într-o stare mai bună. Trebuie să ne despărţim. Hitler a vorbit de necesitatea educării Statului-Major General în credinţa fanatică în Idee. Este hotărât, de asemenea, să-şi impună voinţa asupra armatei”. 30 În locul lui Halder, Hitler îl va numi pe recent promovatul general de brigadă Kurt Zeitzler, care avea „reputaţia de a fi brutal faţă de subordonaţi şi servil faţă de superiorii săi”, comportându-se evident cu o slugărnicie linguşitoare faţă de Hitler.31

„Toată vara aceea ne-am certat zilnic”, avea să spună Halder ulterior, la Nürnberg, despre relaţia sa cu Hitler.

Elementul care a condus la dezacordul final a fost decizia de a începe ofensiva în Caucaz şi asupra Stalingradului – o greşeală pe care Hitler nu a vrut să şi-o recunoască. I-am spus că ruşii puteau aduce încă un milion de oameni, în 1942, şi încă unul, în 1943. Hitler mi-a spus că sunt un idiot – că ruşii sunt practic morţi. Când i-am spus de potenţialul de înarmare al Rusiei, în special în ceea ce priveşte materialele folosite la construcţia tancurilor, Hitler s-a înfuriat şi m-a ameninţat arătându-mi pumnii. Hitler a emis mai multe ordine pentru Frontul de Est, contrar sfaturilor militarilor. Acestea au fost cele care au provocat contralovitura ruşilor. Apoi, a dat vina pe armată pentru înfrângere şi a susţinut că militarii ar fi făcut asta intenţionat. În acel moment, m-am înfuriat, am lovit cu pumnii în masă, am făcut scene etc… acele discuţii

aprinse au fost provocate de mine, pentru că, în 20 de ani de activitate în Statul-Major General, lucrasem cu mulţi ofiţeri superiori, dar nu avusesem certuri şi o scosesem totdeauna la capăt.32

O cauză fundamentală a înfrângerii de pe Frontul de Est a fost tensiunea continuă dintre înaltul Comandament al Forţelor de Uscat (OKH) şi înaltul Comandament al Wehrmachtului (OKW). Hitler era iritat de snobismul generalilor săi, le punea la îndoială loialitatea şi le dispreţuia prudenţa. În locul unui organ consultativ permanent (cum era Stavka la Moscova, adunarea şefilor de Stat-Major de la Londra sau Statul-Major Reunit de la Washington), care să pregătească rapoartele asupra situaţiei de pe front şi să propună posibile operaţiuni viitoare, Germania nazistă beneficia doar de şedinţele de la amiază (*Lagevortrag*), în care Jodl prezenta evaluările zilnice ale lui Warlimont. Hitler acţiona prin Jodl şi Keitel, în care avea încredere, dar pe care generalii din OKH îi dispreţuiau pentru laşitatea manifestată în faţa Führerului. Ordinele nu erau discutate cu comandantul-şef Brauchitsch, care trebuia, pur şi simplu, să le execute. Era un sistem care aproape că refuza în mod deliberat să folosească cele mai luminate minţi din ierarhia Wehrmachtului.

Pe 30 septembrie, într-o transmisiune radio, Hitler promitea poporului german că Stalingradul va cădea. Cu toate acestea, după căderea nopţii, Divizia a 39-a de Infanterie de Gardă, condusă de generalul-maior Stiepan Guniev, va traversa Volga pentru a apăra fabrica Octombrie Roşu. În ziua următoare, pe 1 octombrie, situaţia în cartierul general al lui Ciuikov era de aşa natură, încât: „Aburi, fum: nu puteam respira. Obuzele şi bombele explodau peste tot în jurul nostru. Zgomotul era atât de puternic încât, chiar dacă ţipai, nimeni nu te putea auzi… De mai multe ori operatorii radio au fost ucişi cu microfonul în mână”. Când cartierul general de pe front i-a întrebat unde se află, comandantul Ciuikov a răspuns: „Suntem acolo unde este cel mai mult foc şi fum”.33 Şi

toate acestea se întâmplau înainte de ofensiva puternică a lui Paulus.

Cele trei fabrici uriaşe şi clădirile adiacente au fost transformate în hecatombe, în timpul luptelor de la începutul lunii octombrie 1942. Ciuikov estima că Divizia a 308-a Infanterie, aflată sub comanda colonelului L.N. Gurtiev, respinsese, în timpul bătăliei, „nu mai puţin de 100 de atacuri crâncene”.34 La Fabrica de tractoare, aflată în nordul complexului Barrikadi, un regiment comandat de colonelul Markelov nu mai rămăsese, după doar 24 de ore de luptă, decât cu unsprezece oameni.35 Cu toate acestea, până la marea ofensivă a lui Paulus din 14 octombrie, artileriştii şi inginerii de la Fabrica de tractoare reparaseră tancurile şi tunurile cu ajutorul muncitorilor de la Barrikadi. În fabrică, atelierele – cum ar fi cele de sortare, de calibrare, depozitul şi turnătoria – au devenit ele însele minicâmpuri de bătălie, schimbându-şi ocupantul de câteva ori în timpul luptei. Numai pe 5 octombrie, ruşii au numărat 2000 de misiuni inamice, baia comunală de la Fabrica Octombrie Roşu schimbându-şi ocupantul de cinci ori. Ciuikov nu a avut timp să se spele o lună întreagă. Va vedea pierderile teribile prin prismă filosofică, spunând că experienţa acumulată în lupta împotriva germanilor „compensa pierderile de vieţi omeneşti. Desigur, pierderile umane sunt dureroase, dar războiul este război”.36

Zorii zilei de luni, 14 octombrie 1942, au fost martorii teribilei ofensive a Armatei VI, prin intermediul căreia Paulus a încercat să disloce, în cele din urmă, Armata LXII de pe malul drept al Volgăi. Trei divizii întregi de infanterie şi mai mult de 300 de tancuri au fost mobilizate împotriva zonei industriale. Ciuikov a trimis toate femeile şi răniţii dincolo de Volga, iar, în noaptea de 15 octombrie, mulţi dintre cei 3.500 de răniţi au fost nevoiţi să se târască către centrele de prim ajutor, întrucât nu existau suficienţi brancardieri şi nici tărgi pentru a-i transporta.37 La unul dintre punctele de trecere cu bacul, numit Punctul de Trecere 62, situat în apropiere zonei industriale, a fost

conservată o clădire şi se poate vedea că nu există aproape nicio cărămidă care să nu conţină vreo urmă de glonţ sau de obuz. Eroismul din timpul celor 40 de zile în care Divizia a 138-a de Puşcaşi „Steagul Roşu”, a colonelului Liudnikov, împinsă într-un perimetru de 640 de metri pe Volga şi înconjurată pe trei laturi de germani în acest punct de traversare, a apărat zona Barrikadi a reprezentat unul dintre momentele-cheie ale bătăliei, o bătălie plină, de altfel, de asemenea situaţii.

„Femeile au dat dovadă de la fel de mult eroism în luptă ca şi bărbaţii”, nota Ciuikov. În ciuda încrâncenării bătăliei, la Stalingrad, femeile au servit în linia întâi sau în apropierea acesteia, în calitate de medici care efectuau intervenţii chirurgicale, de infirmiere (de la vârsta de 15 ani) care îi transportau pe militarii răniţi (şi, mai ales, armele acestora) dincolo de câmpul de luptă, de telefoniste (una dintre acestea fiind prinsă sub dărâmături de două ori într-o singură zi, dar continuând să transmită după ce a fost salvată), de operatori de radio, de marinari în Flotila Volgăi, de puşcaşi antiaerieni şi de piloţi, poreclite de germani „Vrăjitoarele Zburătoare”. În plus, multe dintre acestea erau şi donatoare de sânge. Poate că Stalingradul s-a dovedit a fi un veritabil abator, însă a fost unul care s-a bazat pe egalitatea de şanse între femei şi bărbaţi. Aproximativ 490.000 de femei au luptat în linia întâi, în timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei, alte 300.000 îndeplinind alte funcţii.38 Cu toate că a contribuit semnificativ la efortul de război sovietic, ideologia nazistă nu ar fi permis niciodată Wehrmachtului să copieze un astfel de comportament. Aproximativ 40% dintre medicii Armatei Roşii aflaţi în prima linie erau femei; despre absolventele Şcolii Centrale de Femei pentru Lunetişti s-a spus că au ucis 12.000 de germani; trei regimente ale Corpului 221 de Aviaţie erau alcătuite din femei, 33 dintre acestea fiind decorate ca eroi ai Uniunii Sovietice.39

Un act de un eroism exemplar care a avut loc în zona industrială a fost acela al puşcaşului marin Mihail Panikako, care era pe cale să arunce cu un cocktail

Molotov într-un tanc, când a fost lovit de un glonţ, fiind înghiţit de combustibilul în flăcări. „Soldatul ardea ca o torţă vie”, scria Ciuikov. „În ciuda durerii teribile, nu şi-a pierdut cunoştinţa. A apucat o a doua sticlă. Tancul venise aproape. Toată lumea a văzut un om în flăcări sărind din şanţ, fugind drept către tancul german, spărgând sticla de grilajul trapei motorului. O secundă mai târziu, o enormă perdea de foc şi de fum a cuprins atât rezervorul, cât şi pe eroul care-l distrusese”. 40 Astăzi, sacrificiul lui Panikako poate fi văzut ca parte a unei superbe panorame de aproximativ 490 de metri, expusă la Muzeul Militar Stalingrad din Volgograd. Chiar şi atunci când au fost cernute prin sita războiului şi a propagandei din timpul Războiului Rece, asemenea acte de curaj au fost, în mod evident, remarcabile, lucru valabil pentru ambele tabere aflate în conflict.

Tot sinonimă cu eroismul dovedit la Stalingrad a fost şi apărarea unei case cu patru etaje, aflată la 275 de metri de fluviu, de către sergentul Iakov Pavlov şi de trupele sale de asalt *sturmovaia*, acţiune care a durat 58 de zile consecutiv, începând din 28 septembrie.41 Cu mitralierele şi cu puştile lor antitanc şi aplicând tactica de a ascunde eventualele ţinte sigure din faţa panzerelor, acest pluton din Regimentul al 42-lea de

Gardă a rezistat vitejeşte sub comanda lui Pavlov, locotenentul plutonului pierzându-şi, până la urmă, vederea. „Micul grup de militari ai lui Pavlov care a apărat o singură casă”, îşi aducea aminte Ciuikov cu mândrie, cinism, dar cât se poate de corect, „a omorât mai mulţi soldaţi inamici decât au pierdut germanii în timpul cuceririi Parisului”.42 Faima lor ulterioară a crescut şi prin faptul că reprezentau o arie geografică extinsă din Uniunea Sovietică – ruşi, ucraineni, georgieni, un uzbec, un tadjik, un tătar şi un abhaz –, părând astfel să simbolizeze atât unitatea ţării, cât şi curajul ei. Ruinele rămase din casa lui Pavlov (cum este ea numită astăzi) au fost conservate.

Ciuikov descria ofensiva Armatei VI din 14 octombrie

drept una care dusese la „o luptă de o cruzime fără precedent. Chiar şi aceia dintre noi care trecuseră deja prin multe în acest război nu vor uita atacul inamic toată viaţa lor. În acea zi, am înregistrat 3.000 de misiuni întreprinse de fiecare tip de aeronavă!... Era o zi însorită, dar fumul şi praful au redus vizibilitatea până la 90 de metri". Germanii au atacat Fabrica de tractoare şi Fabrica Barrikadi cu 180 de tancuri, spărgând rândurile Diviziei a 37-a conduse de Joludev la ora 11.30, continuând apoi atacul asupra Diviziilor a 95-a şi a 308-a (conduse de coloneii Gorişnîi şi Gurtiev) şi asupra Brigăzii a 84-a Blindate. În cursul zilei, Joludev a trebuit să fie scos din adăpostul său, unde fusese îngropat de o lovitură directă. Pe la miezul nopţii, germanii au înconjurat Fabrica de tractoare din trei părţi şi au pătruns în atelierele de lucru. Soarta Stalingradului atârna de-un fir de păr.

Povestea modului în care soldaţii Armatei Roşii au rezistat pe malul drept, în timpul atacului lui Paulus de la mijlocul lunii octombrie, este una caracterizată de un extraordinar eroism, de un sacrificiu de sine cutremurător şi de o lipsă completă de alternative, dacă luăm în considerare cum pedepsea NKVD-ul soldaţii care îşi părăseau posturile. Curajul a fost la înălţime, deşi mortierele germane cu şase ţevi ţineau Volga sub un bombardament constant. Mii de răniţi se târau către bacuri, „adesea trebuia să călcăm peste trupuri" îşi amintea Ciuikov, şi „tot ce se găsea pe mal a fost acoperit de cenuşă şi praf".43 Totuşi, germanii au ocupat Fabrica de tractoare pe 16 octombrie, iar, până la sfârşitul zilei de 18, doar cinci bărbaţi din miile de muncitori care alcătuiau detaşamentul puternic ce apăra Fabrica Barrikadi mai erau în viaţă. De asemenea, pe 23 octombrie, sovieticii au fost, în cele din urmă, goniţi din Fabrica Octombrie Roşu, dar nu pentru mult timp. Opt zile mai târziu, au avansat 90 de metri în împrejurimile străzii Novoselskaia, recâştigând oţelăria fabricii, secţiile de calibrare şi atelierele de profil şi, la scurt timp după aceea, şi depozitele de produse finite. Ciuikov a fost ajutat substanţial de artileria sovietică

de pe malul stâng – 250 de tunuri de 76, 2 mm calibru şi 50 de tunuri de artilerie grea –, ce i-a ţinut pe germani sub un foc constant şi care mai apoi, de la mijlocul lui octombrie, a fost dotată cu tunuri cu calibre de 203 şi de 280 mm.44 Cu toate acestea, pe malul drept, germanii ajunseseră atât de aproape de fluviu, încât camioanele care transportau rachetele Katiuşa au fost nevoite să se retragă către Volga, intrând chiar în apele sale, pentru a avea o poziţie mai bună de tragere.

După război, a existat o dezbatere extrem de aprinsă în legătură cu unităţile ruseşti care au luptat cel mai curajos, deşi de glorie puteau să se bucure toţi. Ori de câte ori a fost posibil, Ciuikov a primit întăriri, în cursul luptei, Armata LXII fiind susţinută de un total de şapte divizii de infanterie, de o brigadă de infanterie şi de una de artilerie, toate devenind carne de tun odată ajunse acolo. Generalul evocase acţiunile întreprinse de Armata Roşie în afara oraşului, acţiuni prin care trupele germane fuseseră respinse, scriind că „Paulus le-a scăpat ca prin urechile acului”. Cât despre Wehrmacht: „O forţă inexplicabilă l-a condus pe inamic în atac. Părea că Hitler era pregătit să distrugă întreaga Germanie pentru acest oraş”.

Ţariţîn (cuvântul tătar pentru „fluviul galben”, neavând nicio legătură cu ţarii) îşi schimbase numele în Stalingrad în 1925, în semn de recunoştinţă pentru succesul înregistrat de Stalin în apărarea oraşului, în timpul Războiului Civil. Oricât ar fi fost de important, din punct de vedere strategic, pentru ambele tabere, este imposibil să nu ajungi la concluzia că niciuna dintre părţi nu şi-ar fi folosit resursele aşa cum a făcut-o – la un moment dat, în octombrie, nu mai dispuneau de nicio rezervă tactică – dacă oraşul s-ar fi numit Ţariţîn, Volgograd sau oricare ar fi fost numele pe care îl purtase anterior sau îl va purta ulterior. Caracterul de „care pe care” al luptei dintre cei doi dictatori era personalizat într-un mod recunoscut public de Hitler, atunci când, într-un discurs ţinut pe 8 noiembrie 1942 la München, locul de naştere al naţional-socialismului, se referea din nou la

capturarea Stalingradului. „Am vrut să ajung la Volga sau, pentru a fi mai exact, într-un loc anume, într-un oraş anume”, spunea el. „Întâmplător poartă numele lui Stalin însuşi”. Prin urmare, lupta a avut mai mult o semnificaţie simbolică decât una strategică. În discursul său, Hitler clama faptul că: „Timpul nu are nicio importanţă”, dar, de fapt, iarna se apropia cu repeziciune, aşa cum se întâmplase cu un an înainte, când nu reuşise să cucerească Moscova. Următoarea mare ofensivă a Armatei VI a început miercuri, 11 noiembrie, la ora 18.30 – ca o coincidenţă, momentul aniversar al încheierii Primului Război Mondial – cu cinci divizii de infanterie şi cu Diviziile a 14-a şi a 24-a Panzer atacând pe un front de aproximativ 5 kilometri între strada Volkovstroievskaia şi zona Banna, chiar în sudul antrepozitelor fabricii Barrikadi. „Toată ziua s-au dus lupte extrem de grele pentru fiecare metru de pământ”, scria Ciuikov, „pentru fiecare cărămidă şi fiecare piatră. Luptele cu grenade de mână şi cu baionete au continuat timp de mai multe ore”.

Simultan, s-au declanşat atacuri asupra Kurganului lui Mamai (a cărui înălţime îl făcea să aibă o poziţie atât de importantă strategic, întrucât niciuna dintre părţi nu putea să-şi instaleze piese de artilerie acolo), care a fost atât de bombardat, încât forma sa iniţială a fost modificată în timpul luptei. S-a spus, de asemenea, că tirurile de artilerie erau atât de susţinute, încât căldura degajată nu permitea zăpezii să se aştearnă pe pantele colinei.45 Luptele din jurul uriaşelor rezervoare cu apă de pe pantă au continuat timp de 112 zile, din a doua jumătate a lunii septembrie şi până pe 12 ianuarie 1943. Însă istoricii, pur şi simplu, nu pot spune, nici măcar estima, cât de des şi-a schimbat culmea ocupantul, pentru că, după cum nota Ciuikov, nu au existat martori care să supravieţuiască întregii lupte şi, în orice caz, nimeni nu contabilizase acest lucru. La un moment dat, speranţa de viaţă a soldaţilor se plasa între una şi două zile, astfel încât, dacă supravieţuiai şi a treia zi, se chema că eşti un veteran. Diviziile lui Rodimţev, Gorişnîi şi Batiuk s-au luptat cu vitejie, aproape

până la epuizarea totală. La un moment, când comunicaţiile nu au funcţionat între cartierul general al lui Ciuikov şi punctul de comandă al diviziei lui Batiuk de pe Kurganul lui Mamai, un radiotelegrafist, Titaev, a fost trimis să le repună în funcţiune. Cadavrul său a fost găsit cu cele două capete de sârmă strânse împreună între dinţi, după ce îşi folosise propriul craniu ca semiconductor.46

Atacul german de pe 11 noiembrie a reuşit să ajungă la Volga, de-a lungul unui front de 550 de metri, separând forţele ruse pentru a treia oară în timpul luptei. Însă, după cum avea să se fălească Ciuikov: „Paulus a fost incapabil să-şi valorifice puterea superioară şi nu a realizat ceea ce şi-a dorit. El nu a putut împinge Armata LXII în Volga îngheţată". Chiar dacă Armata VI a lui Paulus şi Armata IV Panzer stăpâneau trei sferturi din oraş, Armata LXII a lui Ciuikov încă deţinea malul drept şi primea întăriri puternice, aşa că germanii au hotărât să aducă în oraş şi mai multe trupe de pe Don şi din sudul Rusiei, locul lor fiind luat, de-a lungul Donului, de Armata III română şi de Armata VII italiană, iar, în sudul Stalingradului, de Armata IV română. Aceste manevre le-au oferit ruşilor marea lor şansă.

La întâlnirea de două ore şi jumătate cu generalii, în timpul căreia se planificase Operaţiunea Barbarossa, întâlnire ce avusese loc în martie 1941, în biroul Führerului de la

Beri în Hitler vorbise despre obiectivele germanilor în Rusia şi despre mijloacele de a le îndeplini – „Comandanţii trebuie să facă eforturi în a-şi depăşi propriile scrupule" – şi spusese că nu avea „nicio iluzie despre aliaţii noştri. Finlandezii se vor lupta cu vitejie… Românii nu sunt de niciun folos. Poate că vor putea fi folosiţi ca o forţă de securitate în sectoarele liniştite din spatele puternicelor obstacole naturale [fluviile]. Soarta marilor unităţi germane nu trebuie să depindă de incertitudinea rezistenţei forţelor române". 47 Cu toate acestea, Hitler nu şi-a luat în serios propriul sfat, pentru că exact asta se va întâmpla la Stalingrad. Jukov a fost cel

care a pus la cale dubla încercuire a Stalingradului, din nord şi din sud, care, odată finalizată cu succes, pe 23 noiembrie 1942, nu a fost apărată cu la fel de mult succes de contraatacul lui Manstein din decembrie; dubla încercuire a evoluat, apoi, într-o strangulare indestructibilă, în ianuarie 1943, încheiată cu predarea germanilor în următoarea lună. Ciukov a fost lăsat în oraş pe post de ţap priponit pentru a distrage lupul german, iar vreme de patru zile, după data de joi, 19 noiembrie, Jukov a aruncat patru grupuri de armată (numite fronturi) în marele asalt, cu nume de cod Operaţiunea Uranus. Logistica fusese una impresionantă: în primele trei săptămâni ale lui noiembrie, 140.000 de soldaţi, 430 de tancuri, 6.000 de tunuri şi de obuze (mortiere), 14.000 de vehicule şi 10.000 de cai fuseseră transportate de-a lungul fluviilor Volga şi Don. În acest moment, peste 1, 1 milioane de militari erau gata să ia parte la Operaţiunea Uranus (încercuirea Stalingradului), dar şi la Operaţiunea Saturn (o schimbare de direcţie către Rostov). În cadrul Operaţiunii Uranus, Fronturile Voronej, Sud-Vest şi Don au atacat nordul Stalingradului, iar Frontul Stalingrad a atacat în sud, într-o mişcare clasică de tip cleşte. Bombardamentul iniţial, declanşat în ziua de joi, 19 noiembrie, la ora 7.30, al celor 3.500 de tunuri, mortiere şi rachete sovietice, a trezit soldaţii germani pe o distanţă mai mare de 48 de kilometri. Din 1944, acea zi este cunoscută în Rusia sub numele de Ziua Artileriei, ca o comemorare a salvelor lansate înainte de atacul infanteriei, de la 8.50. Câmpurile de mine germane fuseseră curăţate de geniştii ruşi, care lucraseră în noaptea de dinaintea ofensivei.

Românii s-au luptat cu mult curaj, dar tancurile sovietice T-34 şi KV-1, ale Frontului de Sud-Vest, au creat repede o breşă de peste 11 kilometri în liniile Armatei III române, aflate sub comanda generalului Petre Dumitrescu, prin urmare cinci divizii au fost rapid prinse în cotul fluviului Don. Fiecare breşă a fost exploatată şi extinsă, iar germanii au considerat că acela care ar fi fost cel mai

potrivit pentru a-i da vestea lui Hitler era Kurt Zietzler, întrucât, în urmă cu trei săptămâni, el fusese cel care îl asigurase pe Führer, în particular, de faptul că sovieticii nu erau „pregătiţi să lanseze o ofensivă importantă cu obiective de anvergură”.48 Vineri, 20 noiembrie, cleştele din sud a distrus Armata IV română, cu toate că şi aceasta s-a bucurat de reuşite vremelnice, creând o breşă chiar mai largă, de peste 27 de kilometri, prin care avansaseră Corpul IV de Cavalerie şi Corpul IV Mecanizat. Operaţiunea Uranus a fost caracterizată de mişcările largi, cuprinzătoare, încrezătoare şi năvalnice ale tancurilor, tot aşa cum se întâmplase în fazele iniţiale ale Operaţiunii Barbarossa, astfel că Grupul de Armate B a lui Weichs, aflat în afara oraşului, a fost împins înapoi spre vest. În noaptea de luni, 23 noiembrie, ruşii au închis inelul din jurul Stalingradului în satul Sovietki, lângă Kalaci-pe-Don. „Pierduţi în imensitatea peisajului, ruşii au tras periodic cu rachete de semnalizare verzi, pentru a nu se pierde unii de alţii sau pentru a nu-i confunda pe ceilalţi cu trupele germane”. 49 Trupele din cele două unităţi de legătură s-au reunit atât de rapid şi la adăpostul întunericului, încât a fost nevoie să repete scena a doua zi, cu aplauze şi îmbrăţişări reciproce pentru filmul de propagandă.50

Într-un anumit sens, nu germanii au pierdut Bătălia de la Stalingrad; cuceriseră tot oraşul cu excepţia unei poziţii mai puţin importante de pe malul drept; mai degrabă au făcut-o

Armatele III română, VIII italiană din nord şi Armata IV română din sudul oraşului, armate care au fost categoric depăşite. Atunci când încercuirea a fost finalizată, aproape 275.000 de soldaţi ai armatei lui Paulus fuseseră prinşi în capcană. Cu toate acestea, cleştele era încă slab, astfel încât Hitler ar fi trebuit să-i ordone, în acest moment, lui Paulus să încerce o evadare imediată. Nu a făcut-o, crezând că Manstein, care ateriza atunci de la Leningrad, ar fi putut realiza o regrupare a Wehrmachtului în sudul Rusiei, pentru a sparge frontul în sud-vest, timp în care Luftwaffe ar fi putut aproviziona cu

alimente şi echipamente armata lui Paulus.

Împotriva sfatului generalilor Luftwaffe aflaţi la faţa locului, Göring i-a promis Führerului că el ar putea transporta 550 de tone de provizii pe zi la Stalingrad.51 Totuşi, promisiunea lui se baza pe convingerea că va avea la dispoziţie 225 de avioane Junker Ju-52 în fiecare zi, pe când, în realitate, doar 80 de astfel de avioane erau pregătite să decoleze, în orice moment, susţinute de două escadrile Heinkel He-111 care puteau transporta doar 1, 5 tone fiecare.52 Fireşte, Göring spera să aducă aparate din alte teatre de luptă, dar acestea nu ar fi fost niciodată suficiente pentru a deservi, pe termen nelimitat, o armată de un sfert de milion de soldaţi. Statisticile erau descurajante pentru speranţele de supravieţuire ale Armatei VI: Paulus solicitase 750 de tone pe zi, Göring promisese 550, generalii Luftwaffe spuseseră că 350 era maximum posibil, dar, de fapt, avioanele disponibile puteau transporta doar jumătate din această cantitate, chiar şi înainte de înrăutăţirea vremii, după care vor fi livrate, în medie, doar 100 de tone pe zi.53

Paulus trebuia să se deplaseze rapid pentru a scăpa din capcana gigant în care fusese prins şi pentru a se întâlni cu Manstein, care venea dinspre nord-vest în ajutorul său, dar Hitler nu i-a permis să se mişte, însă nici Paulus însuşi nu a vrut să încerce. „În cele din urmă, i-am dat ordin Armatei VI să evadeze”, îi va spune Manstein intervievatorului său la Nürnberg, în iunie 1946, „însă Paulus i-a transmis mai apoi că era deja prea târziu şi era un lucru imposibil de realizat. Hitler nu a vrut în niciun moment ca Armata VI să scape fără să lupte până la ultimul om. Cred că Hitler a spus că, dacă Armata VI încerca să scape din împresurare, acest lucru ar fi însemnat moartea acesteia”. 54 La un deceniu după război – şi, prin urmare, dispunând atât de beneficiul unei mai bune înţelegeri ulterioare, cât şi al unei mici probabilităţii de a fi infirmat –, Zeitzler susţinea, referindu-se la noiembrie 1942, că „îi spusese lui Hitler că, dacă un sfert de milion de soldaţi vor pieri la Stalingrad, coloana

vertebrală a întregului Front de Est va fi frântă”.55 Führerul nu prea avea nevoie să i se vorbească despre importanţa Stalingradului, de vreme ce, pe 26 noiembrie, îndemna astfel trupele Armatei V şi Armatei IV Blindate:

Bătălia Stalingradului se află în punctul culminant… Gândurile mele şi cele ale poporului german sunt cu voi în aceste momente importante. Oricare ar fi împrejurările, trebuie să vă ţineţi pe poziţii la Stalingrad, poziţii care au fost câştigate cu atât de mult sânge, sub conducerea dârză a generalilor voştri! Hotărârea voastră trebuie să fie de nezdruncinat, ca la Harkov în primăvară, străpungerea ruşilor putând fi anihilată de măsurile care au fost luate. Voi face tot ce stă în puterea mea pentru a vă ajuta în lupta voastră eroică.56

Mai devreme, în aceeaşi lună, Hitler îi trimisese lui Rommel, la El Alamein, un ordin similar, de tipul „Rezistaţi sau muriţi”; de acum înainte, urmau să fie trimise numeroase astfel de mesaje, prin care Führerul abandona strategia bazată pe mobilitate, adoptând testul orb, rigid, al puterii de voinţă, unul în care carnea şi sângele erau opuse oţelului şi focului.

Stalingradul era un important nod de transport, un mare oraş industrial şi un mare centru al rafinăriilor de petrol, însă unul care nu era atât de important încât să justifice accentul pus de nazişti pe capturarea lui, într-o luptă care a lăsat în urma sa până astăzi mine, obuze şi, mai ales, oase care sunt descoperite aici în fiecare primăvară. Cu toate acestea, Hitler nu era doar orgolios când i-a ordonat lui Paulus să reziste la Stalingrad. Avea nevoie să-şi retragă Grupul de Armatea din Caucaz, care trebuia să fie acoperit de către Stalingrad.

„Dreptul de veto al lui Hitler cu privire la orice dorinţă de retragere pare incredibil de nesăbuit, dacă avem în vedere forţele implicate”, scria Mellenthin. „Întrucât armata desemnată să lupte la Stalingrad nu era una tocmai obişnuită, Armata VI reprezenta vârful de lance al Wehrmachtului, în ceea ce s-a dorit a fi campania decisivă a războiului”. 57 Stalingradul a fost, cu siguranţă,

un moment important, dar nu pentru ceea ce urmărea Hitler, ci în eventualitatea în care tentativa de salvare a lui Manstein ar fi fost ratată înainte de a ajunge la destinaţie. De vreme ce Luftflotte IV Junkers (ale cărei aeronave au fost scoase din luptă de avioanele de vânătoare ruseşti, de tunurile antiaeriene şi de condiţiile meteorologice), a feldmareşalului Luftawaffe baron von Richthofen (vărul asului din Primul Război Mondial, „Baronul Roşu”), nu a furnizat decât o mică parte din proviziile necesare, armata lui Paulus a început să se topească pe propriile-i picioare degerate. Pierderile, bolile, epuizarea, foamea şi, mai presus de toate, gerul istovitor de mai târziu, au făcut, oricum, evadarea imposibilă. (Richthofen va face o tumoare pe creier în 1944 şi va muri anul următor.)

Ciuikov se confrunta acum cu un pericol nou pe teren, din moment ce Volga începuse să îngheţe, pe 12 noiembrie. Stalingradul se află la marginea stepelor neîmpădurite şi bătute de vânturi, astfel că aici se pot înregistra temperaturi mai scăzute chiar de – 45° C. Germanii ştiau şi ei să construiască ziduri din cadavre îngheţate, în spatele cărora să se adăpostească de urgia gerului. Îngheţarea fluviului a fost grăbită odată ce temperaturile au scăzut până la – 15° C, la sfârşitul lui noiembrie, însă nu s-a terminat înainte de 17 decembrie. Anterior, sloiurile de gheaţă făcuseră imposibilă traversarea fluviului chiar şi pentru ambarcaţiunile blindate, astfel încât Armata LXII fusese nevoită să raţionalizeze alimentele până când camioanele aveau să reuşească să-l traverseze. „Trebuia să luptăm pe două fronturi”, mărturisea un comandant sovietic, „împotriva duşmanului şi a Volgăi”. Ciuikov avea să-şi amintească mai târziu că, în timp ce muniţia şi proviziile de alimente scădeau periculos, „sloiurile de gheaţă îngrămădite şi formând obstacole făceau un zgomot sinistru, dându-ne fiori pe şira spinării, ca şi cum cineva ne-ar fi tăiat vertebrele”.58 Cu toate acestea, odată ce gheaţa va fi suficient de groasă, 18.000 de camioane şi 20.000 de alte vehicule vor traversa fluviul pentru a resuscita încă

asediata Armată Roşie.59 Între timp, teribila luptă corp la corp din vecinătatea fabricii continua neabătută.

La mijlocul lui decembrie, cumplita situaţie a Armatei VI putea fi îmbunătăţită doar prin ajutorul venit de la Manstein. Grupul de Armate Don pe care îl conducea părea solid pe hârtie, fiind format din două divizii de panzere, dintr-o divizie de infanterie, din cartierul general a lui Hoth şi din câţiva români, aşa că a plecat la drum pe 12 decembrie încercând să străbată cei 100 de kilometri până în oraş, prin Operaţiunea Wintergewitte (Furtuna de iarnă). „M-am gândit la un singur lucru, Zeitzler", îi spunea Hitler acestuia despre Stalingrad în Wolfschanze (Vizuina Lupului), în aceeaşi după-amiază.

Dacă ne uităm la imaginea de ansamblu, nu ar trebui să renunţăm la el sub nicio formă. Nu-l vom mai recuceri după ce îl vom fi pierdut... Să cred că ar fi posibil să-l cucerim a doua oară, dacă ne vom întoarce acolo, este ridicol. Nu pot lua totul cu ei. Caii sunt obosiţi şi nu mai au putere să tragă. Nu pot hrăni un cal cu altul. Dacă ar fi fost ruşi, aş fi spus, „un rus îl mănâncă pe celălalt". Dar eu nu pot îngădui ca un cal să îl mănânce pe celălalt.60

Nu este clar dacă ajunsese la această concluzie din realism sau din motive umanitare. Vorbind de artileria grea din oraş, mai ales de obuziere, Hitler adăuga: „Nu putem înlocui ce avem acolo. Dacă le abandonăm, am abandona întregul scop al campaniei. Să cred că ne vom întoarce aici data viitoare este o nebunie... Nu ne vom putea întoarce aici, prin urmare nu putem pleca".

Planul lui Manstein urmărea să-l scoată din încercuire pe Paulus, în timp ce tancurile lui Hoth s-ar fi apropiat până la 32 de kilometri de perimetru. Cu toate acestea, pe 16 decembrie, Jukov va declanşa Operaţiunea Micul Saturn, pentru respingerea lui Hoth. Încă o dată, aliaţii germanilor au fost un adevărat blestem pentru Wehrmacht: Frontul sovietic din Sud-Vest a distrus Armata VIII italiană de pe Don, creând o deschidere de peste 96 de kilometri şi permiţându-le ruşilor să atace flancul drept al lui Manstein dinspre Rostov. Pierderea Rostovului l-ar fi

putut izola pe Kleist, care, în noiembrie, fusese numit comandantul Grupului de Armatea din Caucaz, astfel încât forţa lui Hoth a fost slăbită în încercarea de a se evita acest deznodământ, năruindu-i-se, aşadar, şansele de a ajunge cât mai aproape de Stalingrad, pentru a oferi sprijin Armatei VI.

Pe 19 decembrie, Manstein i-a ordonat lui Paulus să se retragă către sud-vest, dar Paulus a preferat să urmeze ordinele lui Hitler de a rămâne pe loc („Stimate feldmareşal", i-a replicat Paulus, într-un post-scriptum, lui Manstein, „în aceste împrejurări, sper că veţi trece cu vederea hârtia nepotrivită şi faptul că această scrisoare este scrisă de mână.") 61 Cu toate acestea, diviziile reduse numeric ale lui Manstein au ajuns până la 56 de kilometri de Stalingrad, dar întregul avânt al Furtunii de Iarnă s-a oprit atunci când, pe 23 decembrie, tancurile lui Hoth au fost nevoite să se oprească pe râul Mişkova, incapabile să facă progrese, din cauza opoziţiei dure a ruşilor şi a condiţiilor meteorologice teribile. Ironia numelui de cod al operaţiunii nu a scăpat nimănui. Dacă Stalingradul a fost punctul de cotitură al războiului, halta de la râul Mişkova a fost aceea care l-a împiedicat să ia o nouă turnură. Pe 28 decembrie.

Manstein a fost nevoit să retragă trupele lui Hoth pentru a preveni încercuirea.

Chiar dacă Manstein ar fi avut cale liberă către Stalingrad, nu este sigur că l-ar fi putut salva pe Paulus. Într-o zi, 180 de tone de alimente reuşiseră să ajungă la acesta din urmă, dar, de trei săptămâni, primise doar 120 de tone pe zi şi, după Crăciun, media scăzuse până la 60 de tone.62 Este greu să ne imaginăm disperarea simţită de germanii înfometaţi când au deschis containerele paraşutate şi au descoperit kilograme de piper şi de prezervative.63 Din moment ce aerodromurile de la Morovskaia şi Taţinskaia de pe Don căzuseră de Crăciun, cele mai apropiate aerodromuri de Stalingrad se aflau la distanţe considerabile, zborurile rărindu-se considerabil.

Primul german mort de foame, în ceea ce aceştia au

numit Kessel (Cazanul), a fost înregistrat pe 21 decembrie. La începutul lui decembrie, raţia zilnică de pâine, pentru trupel e aflate în încercuire era de 200 de grame pentru fiecare soldat, şi aceasta va fi redusă până spre Crăciun. După cum îşi amintea un supravieţuitor, colonelul H.R. Dingler, li se dădea şi „o supă lungă, încercam să o ameliorăm cu ajutorul oaselor cailor dezgropaţi”. Lipsa combustibilului făcea ca tancurile să fie ţinute în spatele infanteriei, rezultatul fiind acela că „atunci când ruşii atacau – aşa cum se întâmpla mai târziu – contraatacurile germanilor nu aveau nicio urmă de energie”.64 Armata lui Paulus era dezintegrată şi probabil că nu s-ar fi putut retrage 32 de kilometri în spate, pentru a fi în siguranţă, nici dacă Hoth ar fi spart încercuirea.

Întrucât era mult prea frig pentru a putea să se spele, trupele s-au umplut de păduchi; cadavrele îngheţate ale cailor umpleau drumurile; santinelele care adormeau în posturile lor nu se mai trezeau; de vreme ce benzina era păstrată de serviciul de aprovizionare pentru operaţiuni militare, nu exista suficient combustibil pentru a transforma zăpada abundentă în apa de care soldaţii aveau disperată nevoie; pâinea care îngheţase, numită Eisbrot (pâine îngheţată), le arăta cu sarcasm cât de uşor s-ar fi putut salva, numai de-ar fi putut găsi combustibil. „Oamenii erau prea slabi pentru a săpa alte amplasamente sau tranşee”, nota un istoric referindu-se la situaţia Armatei VI din Kessel, în timpul acelui Crăciun; „când erau dislocaţi din vechile poziţii, soldaţii, pur şi simplu, se întindeau pe sol, îngrămădiţi în spatele «parapetelor» de zăpadă, amorţiţi de frig şi de inevitabila moarte. Să fii rănit putea fi un noroc, dar, cel mai adesea, asta însemna un ghinion teribil pentru camarazii mult prea epuizaţi pentru a ridica un om pe targă şi a-l transporta la serviciile medicale care nu aveau alt anestezic decât degerăturile induse artificial.1 65

La aeroportul Pitomnik s-au petrecut scene îngrozitoare atunci când avioanele Junker au încercat să transporte răniţii şi alţi militari departe de front, pentru a

fi în siguranţă. Soldaţii care alergau să se urce în avioane, fără a avea documentaţia necesară, erau împuşcaţi, existând două situaţii în care militarii s-au agăţat de roţile din spate ale avioanelor şi care, imediat după decolare, au murit cu siguranţă. Autodisciplina Wehrmachtului a sucombat la Pitomnik, disperarea de a scăpa învingând virtutea renumitei armate germane. Cum pista s-a dovedit a fi prea grav deteriorată (de focurile artileriei ruseşti) pentru a putea fi folosită şi 20 de militari au trebuit să fie debarcaţi dintr-un avion, s-au petrecut fapte de care locotenentul Dieter îşi amintea ulterior:

Brusc, s-a stârnit o zarvă teribilă, toţi urlând ca la un semn, un soldat susţinând că el călătoreşte din ordinul Statului-Major al armatei, un altul din partea SS, având importante documente de partid, mulţi alţii plângeau gândindu-se la familiile lor, alţii spunând că şi copiii lor fuseseră răniţi în raiduri aeriene şi aşa mai departe. Numai cei de pe tărgi tăceau, doar teroarea citindu-se pe chipurile lor.66

Situaţia era de înţeles; acei militari răniţi, ale căror brancarde fuseseră debarcate şi plasate mult prea departe de sobele improvizate din barăcile din perimetrul aeroportului vor muri, pur şi simplu, îngheţaţi.

În ziua de Crăciun, germanii au fost scoşi din Fabrica de tractoare, iar o metodă ingenioasă a fost folosită pentru a-i scoate din clădirea principală a Fabricii Octombrie Roşu, atunci când grupa de asalt din divizia generalului-locotenent V.P. Sokolov a cărat în fabrică, bucată cu bucată, obuziere dezmembrate, cu calibru de 122 mm, pe care apoi le-a reasamblat în interior. După câteva schimburi de focuri scurte ca durată şi intense, „garnizoana germană din fabrică a încetat să mai existe”. În ziua următoare, Paulus a primit doar 70 de tone de alimente, cu 10% mai puţin din cât estimase el că este nevoie pentru supravieţuire. Un soldat german, Wilhelm Hoffman, din Regimentul al 267-al al Diviziei a 94-a Infanterie, scria pe ultima pagină din jurnalul său: „Caii au fost deja mâncaţi. Aş mânca o pisică; se zice că şi carnea ei

este gustoasă. Soldaţii arată ca nişte cadavre sau ca nişte nebuni, care caută disperaţi să bage ceva în gură… Nu mai au puterea de a se ascunde de obuzele ruseşti. Blestemat să fie acest război". 67 A fost momentul în care Dingler şi camarazii săi au început să discute despre „ce ar fi trebuit să facem dacă lucrurile evoluau din rău în mai rău. Am vorbit despre captivitate. Am vorbit despre problema sinuciderii. Am vorbit despre problema apărării, ce să apărăm cu ultimul, chiar ultimul cartuş. Pentru aceasta, nu au existat ordine venite de sus. Au fost aspecte lăsate la decizia fiecăruia".68

Pe 8 ianuarie 1943, comandantul Frontului de pe Don, generalul Konstantin Rokossovski, prin intermediul fluturaşilor aruncaţi din avion, le oferea germanilor o predare onorabilă, raţii suficiente, îngrijire pentru răniţi şi repatrierea în Germania după război, toate astea cu condiţia ca echipamentele lor militare să fie predate intacte. Aşa tentantă cum a fost, oferta a fost refuzată, pentru că – după cum Dingler îi mărturisea lui Mellenthin – nu i-au crezut pe ruşi, ei încă mai sperând că ar fi putut scăpa şi dorind să ofere Grupului de Armate A suficient timp pentru a se retrage din Caucaz. Prin urmare, pe 10 ianuarie, Rokossovski va iniţia o ofensivă majoră, cu numele de cod Operaţiunea Inelul, împotriva zonelor vestice şi sudice ale perimetrului. „Mormântul este aproape", a fost presimţirea corectă a colonelului Selle în acel moment, aşa că mulţi germani s-au sinucis, Paulus fiind nevoit să emită un ordin prin care interzicea sinuciderea pe considerentul că era dezonorantă în asemenea circumstanţe.69 Când aşa-numitul „nas" Marinovka, protuberanţa din sud-vest a Cazanului (Kessel), a fost atacat de ruşi, unii soldaţi germani şi-au dat seama că degetele lor erau atât de grav umflate de degerături, încât nu mai puteau apăsa pe trăgaci. S-a recurs la execuţii sumare pentru a menţine trupele germane în stare de luptă, gerul năprasnic făcând ca mortierele „să sară din pământul îngheţat, explodând în aer şi provocând mult mai multe victime".70 Cu toate acestea, odată cu căderea

Marinovkăi, lucrurile aveau să stea chiar mai rău pentru apărători, dislocaţi acum în câmp deschis. „Nu existau tranşee şi nici adăposturi pentru puşcaşi”, îşi amintea Dingler; „efectivele decimate, obosite, epuizate, cu membrele degerate, pur şi simplu, zăceau în zăpadă”. Toate armele grele au trebuit să fie scoase din luptă – de multe ori cu ajutorul unei grenade – şi apoi abandonate. Ultimul contact al celor din Kessel cu lumea exterioară a avut loc pe 23 ianuarie, când aerodromul Gumrak, „un deşert de zăpadă plin de aeronave şi de autovehicule”, a revenit ruşilor. „Pretutindeni zăceau cadavrele soldaţilor germani care fuseseră prea epuizaţi să se mai poată mişca”, scria Dingler. „Tocmai muriseră în zăpadă”. Sâmbătă, 23 ianuarie, Führerul i-a transmis un alt ordin, unul previzibil, lui Paulus: „Predarea este interzisă. Armata VI va rămâne pe poziţii până la ultimul om şi ultimul glonţ, iar, prin rezistenţa lor eroică, îşi vor aduce o contribuţie de neuitat la organizarea unui front de apărare şi la salvarea Occidentului”. 71 O săptămână mai târziu, Hitler îl va numi pe Paulus mareşal, cu scopul de a-l împiedica să se predea, deoarece niciun mareşal german nu se predase până atunci pe câmpul de bătălie. Există, însă, un început pentru toate, aşa încât sâmbătă, 31 ianuarie, la ora 7.35, Paulus a fost luat prizonier în buncărul său şi forţele sale de pe latura sudică din Kessel au fost capturate. Subsolul Univermagului (depozitul central general), construit în 1937, unde Paulus şi şeful său de stat-major, generalul Arthur Schmidt, îşi improvizaseră cartierul general, a fost unul dintre puţinele locuri unde germanii nu fuseseră afectaţi de inflamaţii şi de degerături. Astăzi, acolo sunt expuse desene făcute de Paulus, datând din noiembrie 1942, cu elefanţi roşii călcând pe steagul german în marşul lor spre Stalingrad, imagini care indică lipsa lui acută de încredere în victoria finală.

La întâlnirea organizată la Wolfschanze în ziua următoare, 1 februarie, la ora 12.17, Hitler s-a arătat dezgustat şi s-a exprimat sarcastic, asemănând Armata VI

cu victima sinucigaşă a unui viol, spre dezavantajul armatei germane. „După cum era de aşteptat”, îi spune lui Zeitzler, s-au predat. Pentru că, altminteri, v-aţi fi unit forţele, construind un sistem defensiv împrejmuitor şi v-aţi fi împuşcat cu ultimul cartuş rămas. Dacă îmi pot imagina o femeie, care, după ce a fost insultată de câteva ori, se închide în sine şi are mândria de a se sinucide împuşcându-se, ei bine, nu am niciun respect pentru un soldat care dă înapoi şi preferă să meargă în captivitate.72

În această privinţă, cel puţin Hitler va pune în practică ceea ce predicase. Între timp, pe 15 ianuarie, Armata Roşie reintrodusese gradaţiile militare, diferenţiate prin epoleţi şi alte astfel de însemne ale ierarhiei, din motive care ţineau de disciplină, moral şi de uşurinţa de a fi recunoscut în timpul bătăliei. Unii vedeau în acestea reminiscenţe ale ţarismului, deşi nimeni nu se va exprima prea vocal în acest sens.

La două zile după capturarea lui Paulus, rezistenţa din nord s-a predat şi ea. Paulus, Schmidt, alţi 22 de generali şi mai mult de 91.000 de soldaţi au plecat, târându-şi picioarele, în captivitatea sovietică, fiind singurii supravieţuitori din cei peste 275.000 de militari (estimările variază) germani, români, italieni şi voluntari ruşi antisovietici, care fuseseră izolaţi în Kessel, pe 23 noiembrie 1942.73 În doi ani de captivitate rusească, înainte de sfârşitul războiului, numărul prizonierilor germani morţi era chiar mai mare decât cel al ruşilor care vor muri în patru ani de captivitate germană. Dintre cei peste 90.000 de soldaţi ai Wehrmachtului care se predaseră la Stalingrad, doar 9 626 s-au întors în Germania, unii dintre aceştia nu mai devreme de 1955.

În timpul campaniei de la Stalingrad, în perioada 17 iulie 1942 – 2 februarie 1943, sovieticii au pierdut 479.000 de militari, ucişi sau capturaţi, iar alţi 651.000 s-au îmbolnăvit sau au fost răniţi, ajungându-se, astfel, la un total de 1, 13 milioane de oameni.74 „Stalingradul devenise un simbol al rezistenţei, de neegalat în istoria omenirii”, scria Ciuikov. Militarii bătrâni utilizează adesea

asemenea hiperbole când vorbesc despre faptele lor din trecut, dar, în acest caz, nimic nu este exagerat. Memoriile lui Ciuikov au fost scrise, cu oarecare amărăciune, în 1959, în timpul Războiului Rece; generalul era furios că istoricii occidentali minimalizează importanţa luptei sale. Atacându-i mai ales pe J.F.C. Fuller, Winston Churchill, Omar Bradley, Heinz Guderian, Kurt von Tippelkirsch „şi pe alţi apologeţi ai imperialismului", el se străduia să lămurească diferenţele dintre El Alamein şi Stalingrad. „La EI Alamein, britanicii s-au confruntat cu patru divizii germane şi cu opt divizii italiene", argumenta el, şi, un aspect chiar mai important, principalele forţe germane şi italiene au reuşit să evite înfrângerea pe câmpul de luptă; pe Volga şi pe Don, însă, în perioada contraatacului armatelor sovietice, dintre 19 noiembrie 1942 şi 2 februarie 1943, au fost distruse 32 de divizii şi 3 detaşamente aparţinând Germaniei naziste şi sateliţilor săi. Mai mult de 16 divizii inamice au suferit înfrângeri serioase… În Bătălia de la Stalingrad, Umanitatea a văzut zorii victoriei împotriva fascismului.75

Ciuikov a exagerat puţin cifrele şi merită subliniat faptul că apărătorii Umanităţii au arătat prea puţină umanitate, chiar şi faţă de propriii cetăţeni. Nu se ştie cât de mulţi ruşi – dezertori sau prizonieri, cunoscuţi ca Hiwis, prescurtarea de la *Hilfswillige* (ajutoare voluntare) – au luptat pentru germani. Nu mai puţin de 150.000 au servit, în timpul războiului, doar în SS, ceea ce reprezenta, probabil, doar „vârful aisbergului".76 După război, acesta a fost un subiect delicat pentru autorităţile sovietice, astfel încât informaţiile referitoare la serviciile Hiwişilor au fost sumare, dar se estimează că peste 20.000 de astfel de soldaţi s-au predat sau au fost capturaţi la Stalingrad. Nu se ştie încă ce a făcut NKVD-ul cu ei, deşi există mărturii care ne spun că unii au fost exploataţi până la moarte în lagărele sovietice şi că alţii „au fost mai degrabă omorâţi în bătaie, nu împuşcaţi, şi asta pentru a nu irosi muniţia".77 În ceea ce priveşte NKVD-ul, cel mai bine ar fi să ne înşelăm atunci când vorbim de aspectele cele mai

sinistre ale acestor estimări.

Un total de 20 de divizii germane – 13 de infanterie, trei de panzere (a 14-a, a 16-a şi a 24-a), trei motorizate şi una antiaeriană – au fost pierdute de Wehrmacht, precum şi două divizii româneşti, un regiment croat, trupele de aprovizionare şi membrii unităţii germane de construcţii, cunoscută sub numele de Organizaţia Todt. „Distrugerea acestor divizii a dus la modificarea întregului echilibru de forţe pe Frontul de Est", comenta Mellenthin cu jumătate de gură. Zeitzler era de acord, scriind, în 1965, că Stalingradul „a fost punctul de cotitură al întregului război".78 Istoricul Nigel Nicolson consideră că înfrângerea de la Stalingrad este „chiar mai gravă decât cea de la 1812, când, cel puţin, armata lui Napoleon a reuşit să se retragă: de la Stalingrad nu s-a retras nimeni. O comparaţie mai potrivită ar putea fi cu cazul Corpului Expediţionar Britanic, complet distrus la Dunkerque".79 Cu ce mai rămăsese din Armata VI în captivitate, forţa germană din sudul Rusiei era redusă la jumătate. În plus, cei 500.000 de soldaţi pe care Jukov îi detaşase ca să apere Stalingradul erau acum disponibili pentru alte sarcini, putând fi direcţionaţi împotriva lui Manstein, care era ocupat cu retragerea şi care cerea adesea permisiunea OKW-ului abia după ce dăduse deja ordinele de repliere. Manstein avea un teckel care ridica laba atunci când auzea comanda „Heil Hitler", însă el însuşi dădea, totuşi, dovadă de un spirit mult mai independent.

Naziştii au încercat să pretindă, în mod absurd, că Armata VI nu fusese capturată, ci că murise luptându-se cu bolşevicii. „În conformitate cu jurământul de credinţă de a lupta până la ultima suflare" – anunţa un comunicat al OKH-ului de pe 3 februarie – „Armata VI, aflată sub comanda exemplară a mareşalului Paulus, a cedat din cauza superiorităţii inamicului şi a circumstanţelor nefavorabile... Generalii, ofiţerii, subofiţerii şi soldaţii au luptat umăr la umăr, până la ultimul glonţ". Prin urmare, „sacrificiul Armatei VI nu a fost zadarnic".80 Pe măsură ce adevărul a ieşit la iveală, mai ales după ce sovieticii au

plimbat prizonierii de război pe străzile din Moscova, în faţa presei din întreaga lume, credibilitatea comunicatelor germane a fost compromisă şi mai mult.

Superlativele sunt inevitabile atunci când se descrie lupta de la Stalingrad; a fost lupta dintre Gog şi Magog, o înfruntare crudă în care regulile războiului au fost suspendate. Simplul fapt de a rămâne în viaţă, în crunta iarnă dintre 1942 – 1943, era o mare realizare, iar cele două gigantice armate s-au luptat corp la corp, casă cu casă, pe întreg parcursul bătăliei, cu o disperare şi la o intensitate nemaiîntâlnite vreodată în analele războiului. În jur de 1, 1 milioane de oameni au murit în luptă, de ambele părţi, iar la sfârşit, din jumătatea de milion de civili care trăiau în Stalingrad, înainte de război, mai rămăseseră doar câteva mii.

Atunci când a vizitat regiunea, în noiembrie 1944, în drumul său către întâlnirea cu Stalin de la Moscova, Charles de Gaulle se va referi la germani (într-un cerc, se înţelege, extrem de privat) ca la „un grand peuple”, pentru că ajunseseră atât de departe şi înduraseră atât de mult.81 Astăzi este imposibil să nu fii de acord cu el, în ciuda îngrozitoarei lipse de eficienţă a înaltului Comandament şi, mai ales, a Dictatorului Militar Suprem, în ceea ce priveşte luarea deciziilor. Totuşi, în confruntarea de stradă de la Stalingrad, cel care a câştigat bătălia a fost soldatul sovietic care lupta pentru apărarea patriei. Rezistenţa incredibil de tenace arătată de soldatul de rând a condus, în final, la victorie. Aşa cum prezisese Hitler, Operaţiunea Barbarossa ţinuse într-adevăr, „lumea cu sufletul la gură”, numai după Stalingrad aceasta putând, în cele din urmă, răsufla uşurată.

Capitolul 11

Manevrele aeriene şi navale

1939 – 1945

Aşa este războiul de submarine – dur, de durată şi crud, un război dus pe nimerite şi departe de ochii lumii, un război de ambuscadă şi de strategie, un război al ştiinţei şi al artei navigaţiei.

Winston Churchill în Camera Comunelor, 26 septembrie 19391

Politicianul britanic şi cel de-al doilea viconte de Hailsham spunea odată că „singurul caz în care eu cred că am putut simţi mâna divină în istoria contemporană a fost numirea lui Churchill în funcţia de prim-ministru, în acel moment din 1940”.2 Un alt candidat la statutul de moment divin, în care Dumnezeu Atotputernicul a intervenit în desfăşurarea celui de-al Doilea Război Mondial, ar putea fi episodul spargerii de către Aliaţi a codurilor germane Enigma, care a dus la un val de decriptări cunoscut sub numele clasificării speciale de securitate britanice – Ultra. Acest lucru le-a permis Aliaţilor, în cea mai mare parte a războiului, să citească multe dintre comunicatele trimise şi primite de către OKW, OKH, Wehrmacht, Luftwaffe, Kriegsmarine, Abwehr, S şi Reichsbahn (căile ferate), însumând, în total, mai multe milioane de note cu informaţii secrete.3 Mesajele erau decodificate în mod obişnuit de către Aliaţi, începând cu corespondenţa Führerului însuşi şi terminând cu aceea a căpităniei portului Olbia, din Sardinia. Acest lucru a făcut din al Doilea Război Mondial, după cum se exprima Michael Howard, „un fel de joc de poker cu cărţi marcate, chiar dacă împotriva unui adversar cu o mână în mod constant mai bună decât a ta”. Importanţa sa poate fi apreciată plecând de la acronimul „BOR” (Burn Before Reading), pe care americanii l-au dat în glumă decriptărilor Ultra, ceea ce însemna „Citeşte şi arde”.

Pentru cei care ar prefera alte explicaţii, în locul intervenţiei divine, povestea decodificării dispozitivului Enigma este şi ea plină de minuni lumeşti. Proiectul acestui aparat fusese brevetat de un olandez, H.A. Koch, în 1919, iar, în 1929, fusese cumpărat de armata şi de marina germană (care va folosi diferite variante ale acestuia). Arătând ca o maşină normală de scris, dar dispunând de trei, patru sau cinci tambururi cu 26 de spiţe ataşate, precum şi de becuri şi de mufe de conectare care o făceau să semene cu o centrală telefonică, maşina avea

capacitatea de a transforma un mesaj dactilografiat într-un cod atât de complicat, încât germanii presupuseseră că nu ar putea fi niciodată decriptat. „Pentru a ne face o idee în legătură cu cât de sigure sunt aceste maşini”, scria într-un raport comandantul serviciilor secrete ale generalului Franco, ofiţerul Antonio Sarmiento, atunci când Naţionaliştii au cumpărat 10 maşini Enigma de la germani, la începutul Războiului Civil Spaniol, „este suficient să spunem că numărul de combinaţii posibile ajunge la remarcabila cifră de 1 252 962 387 456”.4

Partea tehnică a poveştii maşinii Enigma este extrem de complexă şi implică termeni de specialitate, cum ar fi procedura Banburismus, reflectorul Caesar, conexiunile Dolphin, Porpoise, Rechin şi Triton (adică subcoduri), catalogul Eins, cifrurile Cillis, Herivel, coduri-în-coduri, roţile Gamma, foi perforate, tablou de conexiuni, tragerea unui cablu într-un tub, inscripţiile Bigram, dispozitive electromecanice, încrucişarea informaţiilor, traducere literală directă şi un cod înrudit cu Enigma, numit *Geheimschreiber* (înregistrator secret).5 Decriptarea Enigmei şi a codurilor înrudite – ca, de pildă, cifrul diplomatic japonez, a cărui decriptare a purtat numele de cod Magic – a reprezentat o operaţiune de sine stătătoare a Aliaţilor, implicând serviciile secrete ale Poloniei, Marii Britanii, Australiei şi Statelor Unite ale Americii. Ea începuse încă din 8 noiembrie 1931, când un trădător, pe numele lui Hans Thilo Schmidt, care lucra în serviciile secrete germane, le-a permis serviciilor secrete franceze – Deuxième Bureau – să fotografieze manualele de utilizare Enigma, pe care le sustrăsese pentru moment dintr-un seif al Ministerului de Război. Francezii le-au comunicat britanicilor, ulterior aceştia transmiţându-le polonezilor, dar nimeni nu ar fi putut sparge codul fără a construi o copie a maşinii propriu-zise. Acest lucru a fost realizat în decembrie 1932, de către criptograful polonez Marian Rejewski. Iniţial, polonezii nu i-au informat pe francezi şi pe britanici că reuşiseră să facă acest lucru. Din acest moment, polonezii au putut citi radiocomunicaţiile

Wehrmachtului şi ale Kriegsmarine, deşi, când, în 1937, aceasta din urmă şi-a schimbat cheia indicator a codului Enigma (setarea unei rotiţe esenţiale), comunicaţiile marinei germane au amuţit şi au păstrat tăcerea pe parcursul următorilor trei ani care s-au dovedit cruciali. Modificările aduse de germani maşinilor, în decembrie 1938 (prin instalarea a doua tambururi suplimentare, ducând totalul la cinci), şi în ianuarie 1939 (dublând numărul mufelor de pe tabloul de comandă) i-au băgat pe polonezi şi mai tare în ceaţă. La sfârşitul lui iulie 1939, polonezii le-au comunicat, în cele din urmă, serviciilor secrete franceze şi britanice că ei decodificaseră comunicaţiile germanilor până la sfârşitul lui 1938.

Desigur, Ultra nu a fost singurul mijloc prin care Aliaţii au strâns informaţii. Au fost capturaţi şi interogaţi prizonieri; codurile mai simple de semnale secrete (sigint), folosite în comunicaţiile din prima linie, au fost recepţionate şi decodificate de o organizaţie britanică cunoscută sub numele de Departamentul Y; aerofotogramele au fost decriptate la Medmenham, pe Tamisa; grupurile de rezistenţă din Europa ocupată furnizau informaţii; SIS (Serviciul Secret Britanic) obţinea informaţii secrete (*humint*) din resurse proprii, în ciuda faptului că mulţi informatori fuseseră compromişi încă de la începutul războiului, în timpul unui incident dezastruos, când, în noiembrie 1939, doi ofiţeri SIS, căpitanii Stevens şi Best, au fost răpiţi la Venlo, la graniţa olandezo-germană, de agenţi ai Gestapo care pozau în membri ai Rezistenţei; generalii germani din captivitatea britanică fuseseră înregistraţi în timp ce discutau subiecte importante, precum tehnica proiectilelor teleghidate. Cu toate acestea, Ultra a fost, de departe, cea mai importantă sursă de informaţii secrete, prin natura sa oferind analizele cele mai corecte. Spărgătorii de coduri de la Bletchley erau, după cum se exprimase Churchill, „găini care au făcut ouă de aur” şi care, la fel de important, „niciodată nu au cotcodăcit”. De asemenea, aproape toţi erau amatori, recrutaţi din viaţa civilă, însă contribuţia lor

a depăşit-o cu mult pe aceea a ofiţerilor de informaţii de carieră din acea epocă.6

După invazia Poloniei din septembrie 1939, câţiva criptografi polonezi mai importanţi au reuşit să fugă cu copia pe care o făcuseră dispozitivului Enigma şi au fost instalaţi de Deuxième Bureau într-un castel lângă Paris, unde au început – cu ajutorul britanicilor şi al francezilor – să decodeze mesajele, luându-le două luni pentru a face acest lucru, ceea ce înseamnă că informaţiile decriptate de ei erau deja depăşite de evenimente. Dar, pe 12 februarie 1940, submarinul german *U-33* a fost atacat pe coasta de vest a Scoţiei, iar două tambururi suplimentare, folosite de Enigma pentru comunicaţiile navale, au fost capturate. Cinci săptămâni mai târziu, Alan Turing, un profesor de matematică de la Cambridge, genial, excentric, stângaci şi homosexual, asambla, la Şcoala Guvernamentală de Coduri şi Cifruri de la Bletchley Park din Buckinghamshire, la 65 de kilometri nord-vest de Londra, o maşină de decriptat, aşa cum era ea cunoscută, un dispozitiv electromecanic ce producea sute de combinaţii pe minut. Ceilalţi eroi de la Bletchley au fost matematicienii Stewart

Milner-Barry şi Alfred Dilwyn („Dilly”) Knox. Ca să ne folosim de jargonul informatic modern, în timp ce polonezii furnizaseră hardware-ul Enigma, grupul geniilor civile de la Bletchley a furnizat softul care a dus la apariţia Ultra.

Departe de a fi o şcoală, Bletchley era un departament al SIS, funcţionând dintr-o vilă în stil victorian care, în 1939, găzduia 150 de colaboratori, asta înainte de a se lărgi şi de a include barăcile din împrejurimi, pentru a-i găzdui pe cei

3.500 de oameni care lucrau aici în 1942 şi pe cei nu mai puţin de 10.000 care munceau aici la sfârşitul războiului. (Unele dintre barăci încă mai pot fi văzute, inclusiv cele în care s-au desfăşurat operaţiunile cele mai importante, împreună cu aparatele Enigma capturate şi cu maşinile de decriptat, predecesoare ale calculatoarelor.) Cei din barăcile 6 şi 3 au descifrat, tradus, adnotat şi anulat semnalele Wehrmacht şi Luftwaffe, în timp ce

barăcile 4 şi 8 (conduse de Turing şi, ulterior, de campionul de şah Hugh Alexander) au făcut acelaşi lucru pentru Kriegsmarine, trimiţând rapoartele la Divizia de Informaţii Navale a Amiralităţii. Cei din baraca 4 au analizat, de asemenea, creşterile şi descreşterile bruşte în volumul comunicaţiilor, care puteau sugera posibile intenţii ofensive.

4 aprilie 1940, cinci săptămâni înainte ca Hitler să dezlănţuie Blitzkriegul din vest, este data care coincide cu ziua în care decriptarea codurilor secrete ale armatei germane a devenit, pentru prima dată, posibilă, dar, pe 1 mai, britanicii de la Bletchley şi polonezii din Franţa vor fi lăsaţi „în întuneric" timp de trei săptămâni, după ce germanii modificaseră sistemele lor indicatoare.7 Cu toate acestea, în general, semnalele Wehrmacht şi Kriegsmarine erau decodate la 3 – 6 ore după ce erau trimise, iar semnalele navale din timpul Bătăliei Atlanticului au putut fi citite chiar şi mai rapid, la o oră de la transmisie.8

Înainte de mai 1940, spargerea codurilor depindea de variabile întâmplătoare precum comunicarea unor defecţiuni sau erori, aşa cum se întâmpla când o unitate germană transmitea în fiecare dimineaţă aceeaşi frază, *Verlauf ruhing* (situaţie neschimbată), oferind astfel specialistului în matematică de la Cambridge, din baraca 6, Gordon Welchman, care îmbunătăţise maşina de decriptat a lui Turing, în 1940, un indiciu vital în ceea ce priveşte mai multe astfel de comunicaţii.9 Extinderea majoră a importanţei Luftwaffe înainte de război a făcut ca, în general, radiotelegrafiştii săi să fie mai puţin pregătiţi şi disciplinaţi şi mult mai neglijenţi decât omologii lor din forţele terestre şi navale. Faptul că existau doar 26 de litere în alfabet, defectul esenţial al maşinii (anume că nicio literă nu se putea reprezenta pe sine în cadrul codului), dar şi absenţa tastelor numerice, implicând faptul că fiecare număr trebuia comunicat cu ajutorul literelor, încurajând replicarea – iată factorii esenţiali care au ajutat procesul de decriptare. Numărul enorm de permutări – cu puţin sub 1 253 de trilioane – al

codului Enigma putea fi, aşadar, considerabil restrâns de maşinile de decriptare ale lui Turing şi Welchman.

Codurile Enigma folosite de marina germană au fost sparte abia la începutul lui aprilie 1941 – cu excepţia unei scurte perioade în aprilie 1940 –, deşi existaseră destule planuri, prin care se încercase obţinerea registrului de coduri care să ajute procesul de decriptare, planul ofiţerului de informaţii Ian Fleming, autorul viitoarei serii Bond, de a prăbuşi în Canalul Mânecii un avion deja capturat şi de a prinde, mai apoi, echipa de salvare fiind cel mai fantezist.10 Capturarea, în apele Norvegiei, a traulerului *Krebs* s-a dovedit a fi evenimentul care a dus la obţinerea listei cu setările esenţiale necesare celor de la Bletchley pentru a folosi procedura de decriptare Turing Banburismus. Deşi toţi comandanţii navelor germane primiseră instrucţiuni stricte să distrugă, cu orice preţ, registrele cu coduri sau să le arunce peste bord, totuşi, după ce distrugătoarele HMS *Bulldog* şi HMS *Broadway* au scufundat submarinul comandantului Julius Lemp *U-110* pe 9 mai 1941, sublocotenentul David Balme a recuperat registrele cu coduri – uscate ulterior pe o sobă a unui distrugător britanic, de către locotenentul Allon Bacon de la Divizia de Informaţii Navale –, reuşită care a permis celor de la Bletchley să descopere viitoarele setări, aşa-numita procedură Offizier. Asta însemna că era posibilă recepţionarea înştiinţărilor care se refereau la modificarea viitoare a setărilor. În toamna anului 1941, rutele ocolitoare urmate de convoaie ca urmare a decriptărilor Ultra au făcut ca submarinele germane să scufunde mult mai puţine vase comerciale; după cum afirma un istoric, „Bletchley Park ajunsese de la situaţia în care era blocată de obstacole criptologice înnebuitoare, la aceea de a fi copleşită de propriul succes”.11 Acest lucru nu avea, însă, să dureze prea mult.

Deşi Abwehrul făcea investigaţii periodice la sistemul de securitate Enigma şi comandantul diviziei de submarine a marinei germane, Karl Dönitz însuşi, examinase posibilitatea spargerii codurilor, germanii au continuat

doar să îmbunătăţească setările dispozitivului şi nu au realizat un nou sistem de comunicaţii. Spre exemplu, *Geheimschreiber* era un cifru nonmorse, care avea până la zece tamburi, în timp ce Enigma avea maximum cinci. La Bletchley, produsul acestui cifru a fost denumit Peşte şi era mult mai greu de descifrat, însă germanii nu l-au utilizat pe scară largă. Dacă suspiciosul Reich l-ar fi utilizat, în loc să se bazeze pe Enigma, soarta celui de-al Doilea Război Mondial ar fi putut fi diferită. Sir Harry Hinsley, un istoric specializat în spionajul britanic din timpul războiului, a ajuns la concluzia că, fără Ultra, debarcarea din Normandia nu ar fi putut începe înainte de 1946, şi asta în cel mai bun caz.12

Deşi Aliaţii nu se puteau baza prea mult pe Ultra, din teamă că germanii şi-ar fi putut da seama că totul fusese compromis, informaţiile culese prin intermediul acesteia au produs un mare avantaj în multe momente cheie ale războiului – de exemplu, au dus la lupta de la capul Matapan, au permis scufundarea navelor *Bismarck* şi *Scharnhorst*, au dezvăluit punctele slabe şi deficienţele armatelor lui Rommel, înainte de El Alamein, au facilitat înaintarea lui Montgomery în Tunisia, în martie 1943, au făcut mult mai uşoară planificarea invaziilor din Sicilia şi din sudul Franţei, au dus la descoperirea poziţiei diviziilor germane înainte de Ziua Z şi au divulgat ordinele lui Hitler pentru contraatacul de la Falaise, din august 1944. (În ziua de dinaintea luptei din Mediterana, de la capul Matapan, amiralul Cunningham se plimba cu paşi mari pe plaja din Alexandria, purtând cu el crosa de golf, ca să liniştească suspiciunile consulului japonez de acolo; în ziua următoare, 28 martie 1941, a scufundat trei distrugătoare italiene şi două crucişătoare, a căror poziţie şi intenţii le ştia din decriptările Ultra primite anterior.) 13 Totuşi, fără îndoială, Ultra a fost de cel mai mare ajutor în Bătălia Atlanticului. Baraca 8 de la Bletchley Park reuşise să decodeze aproape 1, 12 milioane din cele 1, 55 de milioane de transmisiuni ale Kriegsmarine, interceptate în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

Bătălia Atlanticului a fost descrisă drept „una care, într-adevăr, ameninţa supravieţuirea Marii Britanii la fel de serios cum ar fi făcut-o diviziile de panzere, dacă ar fi mărşăluit prin comitatele din inima Angliei”.14 În memoriile sale, Winston Churchill scria: „Singurul lucru care m-a speriat cu adevărat în timpul războiului a fost pericolul reprezentat de submarine… Această bătălie m-a îngrijorat chiar mai mult decât o făcuse victorioasa luptă aeriană numită Bătălia pentru Anglia”.15 În timpul războiului, Marea Britanie a trebuit să importe două treimi din totalul produselor alimentare, 30% din minereurile de fier, 80% din cherestea şi lână, 90% din cupru şi bauxită, 95% din producţia de ţiţei şi 100% din cea de cauciuc şi crom.16 Rămâne o chestiune controversată dacă, în eventualitatea în care submarinele ar fi sistat complet transportarea importurilor, industria britanică de armament ar fi fost pusă pe butuci înainte sau după ce înfometarea în masă ar fi lovit fiecare zonă urbană. Şi, totuşi, acest lucru a fost puţin improbabil să se întâmple, pentru că Hitler văzuse prea târziu potenţialul submarinelor de a câştiga războiul, în ciuda faptului că acestea aproape că îngenunchează Marea

Britanie în 1917. În cazul în care naziştii ar fi început războiul, în septembrie 1939, cu la fel de multe submarine operaţionale câte aveau în martie 1945 – adică 463, în loc de 43 –, l-ar fi putut câştiga. După cum se va dovedi, ei nu au putut opri total importurile britanice în nicio zonă şi, odată ce au invadat Rusia în locul Orientului Mijlociu şi au declarat război Statelor Unite, Marea Britanie va fi efectiv în siguranţă din punct de vedere naval şi al aprovizionării. „Momentul decisiv în războiul împotriva Angliei constă în atacarea vaselor comerciale din Oceanul Atlantic”, susţinuse multă vreme Dönitz, considerând că era nevoie de cel puţin 300 de submarine pentru a fi siguri de victorie, numai că, în 1939, dispunea de doar o şesime din acest total.17 După ce, în cele din urmă, Hitler va recunoaşte potenţialul submarinelor, s-a înregistrat o creştere uriaşă în producţia de submarine, dar era prea

târziu pentru a câştiga extrem de importanta Bătălie a Atlanticului. Întrucât doar o treime dintre submarine erau operaţionale, în cazul celorlalte două treimi a fost nevoie de instruirea echipajelor şi de retehnologizări, un efort masiv de construcţie pe care Hitler ar fi trebuit să-l demareze cel puţin din 1937, însă ratase ocazia.

Churchill era de acord cu teza lui Dönitz, scriind după război: „Atacul submarinelor ne-a dăunat cel mai mult. Ar fi fost înţelept pentru germani să mizeze totul pe ele".18 Totuşi, Dönitz nu era o figură chiar atât de importantă când izbucnise războiul, dar va deveni ulterior (va încheia războiul ca Führer al Germaniei). Cu toate că, la declanşarea războiului, era Führer der Underseeboote (conducătorul flotei de submarine), el a avut mereu acelaşi grad militar, acela de căpitan de crucişător.19 Născut în septembrie 1891, la Grunau, lângă Berlin, el şi-a făcut ucenicia în Primul Război Mondial, ca ofiţer secund pe submarinul experimentatului Walter Forstmann, înainte de a i se încredinţa comanda unui submarin în Mediterana, care va ieşi la suprafaţă necontrolat, în timp ce ataca un convoi. Ca prizonier de război, la bordul unui crucişător britanic din Gibraltar, a fost martor, de pe Stânca Gibraltarului, la festivităţile prilejuite de armistiţiul din noiembrie 1918, salutând de pe vasul comandantului toate steagurile forţelor aliate ce fluturau pe nave şi întrebând ce plăcere poate fi aceea dacă rezultă „dintr-o victorie obţinută avându-i pe toţi ceilalţi ca aliaţi". „Da, este foarte ciudat", i-a replicat total neinspirat britanicul, pierzând astfel ocazia de a-l învăţa pe Dönitz o lecţie valoroasă despre ceea ce avea să i se întâmple Germaniei în momentul în care va declara război întregului mapamond.20

Karl Dönitz devenise un susţinător al războiului submarin cu mult înaintea momentului în care Reichul va renunţa la respectarea Tratatului de la Versailles, care îi interzicea să posede orice tip de submarine. În Tratatul de la Londra, din 1935, toţi semnatarii, inclusiv Germania, fuseseră de acord cu construirea unei flote de submarine,

nu mai mari de 52 700 de tone, cu condiţia ca niciun submarin să nu aibă mai mult de 2000 de tone, dar germanii vor folosi şantierele navale spaniole şi finlandeze pentru a ocoli asemenea restricţii. Cu toate acestea, Germania avea nevoie de un tonaj mult mai mare decât cel pe care îl construise chiar ilegal, cu scopul de a distruge comerţul maritim britanic din timpul războiului; şi, chiar dacă Dönitz ar fi avut o influenţă mai mare în cadrul ministerului german de resort, nu ar fi schimbat prea mult situaţia, de vreme ce şi amiralul Erich Raeder aducea aceleaşi argumente, Hitler ascultându-l pe acesta doar arareori. „Pe uscat sunt un erou, dar pe mare sunt un laş”, spunea odată Führerul.21

Hitler era fascinat de navele mari, cum ar fi cuirasatele *Bismarck* şi *Tirpitz*, de „cuirasatele de buzunar” *Deutschland*, *Admiral Graf Spee* şi *Admiral Scheer*, de crucişătoarele de linie *Scharnhorst* şi *Gneisenau* şi de crucişătorul greu *Printz Eugen*, dar înţelesese foarte puţin din strategia navală şi din importanţa puterii maritime. Cu siguranţă, nu a reuşit să identifice potenţialul unei campanii importante cu submarine şi i-a ignorat, în mare măsură, pe amiralii care solicitaseră mai multe vase şi submarine pe parcursul anului 1940, preferând să direcţioneze resursele către Wehrmacht şi Luftwaffe. Avea să fie una dintre cele mai mari gafe pe care le va face în timpul războiului.

Profund religios şi un bărbat chipeş, dr. Erich Raeder, fiul unui profesor de limbi străine, se născuse la Hamburg. Fusese ofiţer de marină la bordul iahtului *Hohenzollern*, vasul împăratului, apoi servise ca ofiţer în Statul-Major al amiralului von Hipper, în timpul Primului Război Mondial. Apoi va obţine un doctorat la Universitatea din Kiel, cu o dizertaţie despre lupta crucişătoarelor, pe care mai târziu o va şi publica. Şef al Statului-Major al Forţelor Navale din 1928 şi comandant suprem al Kriegsmarine din 1935, Raeder a elaborat un program de construcţie navală, Planul Z, care pleca de la premisa că războiul va începe în 1944, ceea ce indică o

lipsă de coordonare cu Führerul. Când războiul a început, în cele din urmă, cu cinci ani mai devreme, marina germană nu dispunea încă de avansul – în special, în ceea ce priveşte avioanele de transport şi submarinele – necesar unei victorii împotriva marinei regale. La izbucnirea războiului, Germania avea doar două crucişătoare de linie moderne, *Scharnhorst* şi *Gneisenau*, trei cuirasate de buzunar, două crucişătoare blindate, 22 de distrugătoare şi doar 43 de submarine, astfel că, pe 24 septembrie 1939, Raeder va petrece câteva ore încercând să-l convingă pe Führer de importanţa deosebită a construcţiei de submarine.22 Hitler a spus că înţelesese, însă, ulterior, forţa de muncă şi oţelul pentru cantităţile necesare nu au fost alocate către Kriegsmarine.

După o serie de bătălii împotriva marinei regale, la sfârşitul lui 1940, Germaniei îi rămăseseră doar 22 de submarine, plus că, în intervalul scurs între izbucnirea războiului şi vara lui 1940, au fost construite doar 20. Cu toate acestea, cele 25 de submarine care operau în Atlantic scufundaseră nu mai puţin de 680.000 de tone.23 Pe 17 octombrie 1940, un grup de şapte submarine au atacat, lângă Rockall, Convoiul SC-7 care număra 34 de nave comerciale, dar avea doar patru nave de escortă. Au fost scufundate nu mai puţin de 17 vase, fără ca vreun submarin să fie atins. Căpitanul de submarin Otto Kretschmer contabiliza vasele scufundate în Oceanul Atlantic, al căror tonaj se ridica la mai mult de un sfert de milion de tone. Drept consecinţă, încet-încet, Hitler va recunoaşte potenţialul submarinelor, iar, pe 6 februarie 1941, va emite Directiva nr. 23 care sublinia că „Utilizarea mai intensă a submarinelor… poate duce la colapsul englezilor într-un viitor previzibil. Prin urmare, acesta trebuie să fie scopul operaţiunilor noastre ulterioare. de a concentra tot armamentul din aer şi de pe mare împotriva importurilor inamice. Scufundarea navelor comerciale este mult mai importantă decât atacul împotriva navelor de război inamice”.24 Cu toate acestea, în acel moment, Hitler era deja profund implicat în planificarea Operaţiunii

Barbarossa, care a subminat drastic ofensiva submarinelor. Dacă ar fi fost concentrat, în principal, pe scoaterea din război a Marii Britanii, s-ar fi putut îndrepta mai apoi către est fără grabă, folosind toate forţele Reichului, fără perspectiva dislocării unor trupe din Africa sau din Mediterana, iar Rusia nu ar fi primit niciun ajutor din partea Marii Britanii.

Kondor era numele bombardierului de recunoaştere maritimă Focke-Wulf (FW) 200, care avea o autonomie de până la 3.500 de kilometri; putea fi încărcat cu o cantitate de 2 100 de kilograme de bombe; zbura cu 245 de kilometri pe oră, dar nu avea un blindaj semnificativ. Putea fi un ajutor de nepreţuit pentru submarine, însă, când Dönitz i-a cerut lui Göring mai multe avioane Kondor, acesta l-a refuzat, şi cu tot sensul încurajator la Directivei nr. 23, a trebuit să se bazeze pe cele 12 avioane Kondor ale Escadrilei KG40. Acestea nu vor fi suficiente şi, după cum observa ulterior Dönitz: „Greşeala care a fost făcută în conducerea războiului s-a dezvăluit cu dureroasă claritate tocmai aici”.25 Mobilizarea pe Frontul de Est a 25.000 de muncitori navali calificaţi a fost o altă lovitură pentru Reader şi Dönitz, iar atunci când, doi ani mai târziu.

Hitler va anunţa oprirea totală a programului de construcţii navale, Reader va demisiona fiind înlocuit cu Dönitz.

Bătălia Atlanticului a fost cruntă. „Valuri de mărimea unei case se ridicau din toate direcţiile”, îşi amintea un combatant, „astfel încât, de serviciu sau nu, ne puteam doar arareori odihni, de vreme ce eram mereu încordaţi, îndoindu-ne corpul şi genunchii, asemenea unor schiori îngheţaţi, pentru a urmări mişcările vasului”.26 Marinarul Edward Butler, care a servit pe Atlantic pe o navă de escortare a convoaielor, vorbea de temperaturile scăzute din timpul traversării, atunci când gheaţa „congela totul pe puntea superioară, iar căpitanul punea tot echipajul să o spargă, deoarece devenea prea grea, reprezentând un pericol foarte mare pentru că ne putea răsturna nava. Prin

urmare, trebuia să lucrăm în timpul nopţii, într-o beznă totală, pentru a îndepărta gheaţa”.27 Cea mai bună descriere literară a bătăliei poate fi găsită în romanul autobiografic *Marea crudă* al lui Nicholas Monsarrat, din 1951, care va constitui, mai târziu, subiectul unui film cu Jack Hawkins şi Denholm Elliott. Relatând povestea corvetei HMS *Compass Rose*, de 1.000 de tone, cu 88 de militari la bord, de la lansarea acesteia, în 1940, până la torpilarea ei în 1942, apoi a fregatei HMS *Saltash*, romanul surprinde episoadele războiului submarinelor, al convoaielor de la Murmansk şi al Zilei Z. Monsarrat îşi exprimă deosebit de generos admiraţia pentru soldaţii marinei comerciale care au navigat pe navele petroliere: „Întreaga călătorie, care dura de la trei la patru săptămâni, ei trăiau asemenea unui soldat aflat pe un butoi cu pulbere: bunurile pe care le transportau – forţa motrice a întregului război – erau încărcătura cea mai nesigură dintre toate; o singură torpilă, o singură bombă mică, chiar şi un glonţ rătăcit de mitralieră, le putea transforma nava într-o torţă”.28 Logistica organizării convoiului este, de asemenea, bine descrisă; mai mult de 500 de nave britanice se puteau găsi, în acelaşi timp, pe mare, cam într-o duzină de convoaie, iar fiecare navă:

trebuia să fie echipată cu oameni şi încărcată la o dată şi în platforme portuare şi feroviare dinainte stabilite, iar asta… în timp ce căpitanii trebuiau să participe la şedinţe de navigaţie pentru a primi ordine de ultimă oră: trebuiau să se întâlnească la o oră şi într-un loc dinainte stabilite cu piloţii care le erau puşi la dispoziţie: iar măsura în care erau pregătiţi să plece pe mare trebuia să coincidă cu cea a grupului de escortă care îi însoţea, acesta din urmă solicitând aceleaşi pregătiri migăloase şi acelaşi proces atent de stabilire a traseelor. Docurile trebuiau să îi aştepte, iar oamenii trebuiau să fie pregătiţi pentru a le încărca şi a le descărca: era necesar ca o sută de fabrici să le livreze încărcătura la o dată precisă: un conductor de tren care adormea la Birmingham sau Clapham putea afecta întreaga operaţiune; un singur ofiţer

de siguranţă care se îmbăta marţi, în loc să se îmbete luni, putea da peste cap o mulţime de planuri îndelung chibzuite; un singur raid aerian, dintre sutele care hărţuiau porturile britanice, putea înjumătăţi un convoi, astfel încât să nu mai merite efortul de a fi trimis peste Atlantic.29

O problemă importantă a strategiei britanice de la începutul războiului a fost aceea că a acordat prea multă atenţie ofensivei împotriva submarinelor, nu însă şi protejării convoaielor, măsură care, în Primul Război Mondial, se dovedise a fi cel mai bun mod de a păstra căile navigabile deschise. „În loc să folosească numărul maxim de nave de escortă”, considera viceamiralul Sir Peter Gretton, marina regală „a irosit o mare cantitate de energie pentru vânarea submarinelor în largul oceanului”.30 Atunci când Edward Fogarty Fegen, căpitanul vasului de război HMS *Jervis Bay*, o fostă navă de pasageri fără blindaj, a atacat, curajos, dar sinucigaş, cuirasatul de buzunar *Admiral Scheer*, în noiembrie 1940, permiţând astfel convoiului HX-84 să se disperseze într-o perdea de fum, acesta era singurul vas de escortă care însoţea un grup de 37 de nave comerciale. (Totuşi, *Scheer* va scufunda cinci dintre acestea. Fegen a fost decorat postum cu ordinul Crucea Victoria.)

Convoaiele vor fi escortate tot drumul, de-a lungul Atlanticului, abia începând cu mai 1941, chiar şi aşa fiind foarte adesea extrem de puţin protejate. Deşi bombardierele Liberator din Marea Britanie aveau o rază de acţiune care le permitea să caute submarinele inamice de la suprafaţă, în Atlanticul de Est, şi apoi să le atace înainte ca acestea să se salveze scufundându-se, comandantul operaţiunii de bombardament avea să pună la dispoziţia Comandamentului de Coastă doar şase escadrile, care se vor dovedi insuficiente pentru a face diferenţa. Apărarea aeriană a fost, în general, deficitară sau complet inexistentă în „breşa oceanică” din mijlocul Atlanticului, o zonă de mai multe sute de kilometri lăţime, pe care avioanele care îşi aveau bazele în Islanda, în

Marea Britanie sau în Canada nu au putut să o acopere. (Breşa a fost închisă în 1943 odată cu introducerea bombardierelor Liberator cu rază mare de acţiune.) Având în vedere faptul că rolul său principal era acela de a identifica navele de suprafaţă şi mai puţin submarinele, Comandamentul de Coastă al RAF a intrat în război prost echipat, cu personal puţin şi subcalificat. De asemenea, exista o rivalitate absurdă între Amiralitate şi Ministerul Forţelor Aeriene, fapt care împiedica buna desfăşurare a operaţiunilor iniţiate. Americanilor le-a luat chiar mai mult pentru a institui un sistem corespunzător pentru transportul convoaielor. Până în august 1942, pe coasta de est a Statelor Unite, incapacitatea de a stinge incendiile din porturi, precum şi relocarea unei mari părţi din flota militară americană în Pacific după Pearl Harbour, au dus, până în august 1942, la scufundarea a nu mai puţin de 485 de vase comerciale, cu o greutate totală de 2, 5 milioane de tone.31

Bătălia Atlanticului a oferit, într-adevăr, câteva momente cumplite strategilor britanici: doar în martie 1941, submarinele au scufundat 41 de nave. Şi, totuşi, în aceeaşi lună, trei dintre cele mai bune submarine ale lui Dönitz erau neutralizate. Otto Kretschmer, cel mai priceput căpitan de submarine din Germania – care scufundase 46 de vase, totalizând 273.000 de tone –, a fost capturat după ce submarinul său *U-99* a fost bombardat sub apă şi forţat să iasă la suprafaţă. Günther Prien, care torpilase crucişătorul britanic *Royal Oak* în Scapa Flow, în octombrie 1939, a fost ucis când submarinul său *U-47* a fost scufundat de distrugătorul HMS *Wolverine*. În sfârşit, Joachim Schepke a fost ucis într-un atac al căpitanului Donald MacIntyre, comandantul unui grup de escortă. O şi mai mare lovitură a venit pentru germani în luna în care – într-o escaladare a agresivităţii lor „neutre" – Statele Unite au anunţat că apele dintre Canada şi Islanda aveau să fie, din acel moment, protejate de marina lor, ceea ce a permis marinei regale să se concentreze pe protecţia oferită convoaielor. În septembrie 1941, Roosevelt le-a acordat

navelor americane permisiunea de a bombarda submarinele germane, oriunde le-ar identifica. „În ceea ce priveşte Atlanticul”, consemna amiralul american Harold Stark, comandantul Operaţiunilor Navale Americane, despre războiul iminent, „suntem cu totul implicaţi, chiar dacă nu oficial”.

După ce codul Enigma a fost descifrat, în aprilie 1941, între iulie şi decembrie 1941, convoaiele Aliaţilor au fost redirecţionate cu deosebită măiestrie, astfel încât niciunul nu va mai fi interceptat în Atlanticul de Nord.32 Deşi au existat pierderi semnificative – vase însumând peste 720.000 de tone au fost scufundate în acea perioadă –, experţii au calculat că mai mult de 1, 6 milioane de tone au fost salvate. Desigur, dacă germanii ar fi început războiul cu destule submarine, încât să închidă spaţiile din ocean, nicio redirecţionare nu ar fi putut salva convoaiele. În mai 1941, Churchill l-a avertizat pe Roosevelt că, dacă cele 4, 5 milioane de tone de vase comerciale vor fi pierdute în anul următor, dintre care 3, 5 milioane de către Statele Unite şi un milion de către Marea Britanie, „vom bate pasul pe loc şi vom înota împotriva curentului”.33 Şi totuşi, acea lună a fost prima în care un convoi, care traversa Atlanticul de la vest la est, a fost însoţit de escorte pe toată distanţa. Dar, din septembrie 1941, programul întârziat al lui Hitler de construcţie a submarinelor începuse să dea roade, iar Dönitz avea acum nu mai puţin de 150 de submarine în subordine, cu care încerca să smulgă victoria în Bătălia Atlanticului.

Când războiul a izbucnit, atât amiralitatea germană, cât şi cea britanică au presupus că navele de mare tonaj ale germanilor ar fi putut juca un rol crucial în supravieţuirea Marii Britanii. Şi Berlinul şi Londra se gândeau că, dacă aceste nave principale ar fi dominat spaţiul oceanic, Lumea Nouă avea să fie incapabilă, în cuvintele lui Churchill, să „lupte pe plaje” şi să intensifice lupta „pentru salvarea şi eliberarea bătrânului continent”. Pe de altă parte, dacă marina regală şi omoloaga sa canadiană şi, mai târziu, americană puteau scufunda

aceste nave uriaşe, pericolul ar fi fost cu mult redus. La izbucnirea războiului, *Graf Spee* şi *Deutschland* erau deja poziţionate pentru a ataca rutele comerciale, iar *Scharnhorst* şi *Gneisenau* vor fi lansate la apă în noiembrie 1939.

După cum am relatat deja în capitolul 1, scufundarea forţată, pe 17 decembrie 1939, a crucişătorului *Graf Spee*, în portul Montevideo, victimă a unei curajoase acţiuni navale în bătălia de pe Rio de la Plata, dar, totodată, şi a unei nemaipomenite operaţiuni de diversiune a forţelor britanice, a clătinat mitul invincibilităţii care începuse să se ţească în jurul marilor nave germane. La fel, deşi fusese un succes, invadarea Norvegiei de către Germania, în aprilie 1940, a costat nepreţuita marină germană aproape jumătate din întreaga flotilă de distrugătoare. Dar capitularea Franţei, din iunie, a permis Kriegsmarine să se stabilească chiar de-a lungul litoralului atlantic al Franţei, cu baze importante la Lorient, Brest, La Rochelle şi Saint-Nazaire. În octombrie 1940, *Admiral Scheer* a pătruns în Oceanul Atlantic, urmat, două luni mai târziu, de crucişătorul blindat *Admiral Hipper*. Amiralitatea britanică s-a arătat incapabilă să împiedice raidurile făcute de germani prin Strâmtoarea Danemarcei, în spaţiul maritim dintre Groenlanda şi Islanda. „Pentru prima dată în istoria noastră”, le spunea, în ianuarie 1941, viceamiralul Günther Lutjes echipajelor de pe *Scharnhorst* şi *Gneisenau*, la trecerea prin apele dintre Feroe şi Islanda, „cuirasatele germane au spart cu succes blocada britanicilor. De acum, ne îndreptăm spre victorie”.34 Pe termen scurt, afirmaţia lui va fi valabilă: în două luni, cele două cuirasate au scufundat împreună 116.000 de tone aparţinând navelor aliate.

Cu toate acestea, ambele amiralităţi au greşit presupunând că marile cuirasate blindate ar putea fi decisive. De fapt, curând va deveni limpede că submarinele reprezintă ameninţarea principală, în special în perioada care, ulterior, va fi botezată de echipajele lor „vremurile fericite”, din 1939 – 1941. Submarinele erau

adesea mai rapide decât prada pe care o vânau, cu o medie de 17 noduri la suprafaţă, deseori navigând şi noaptea (viteza cu care înaintau sub apă era de doar trei noduri). Mult timp după război, Dönitz va continua să enumere avantajele submarinelor, care erau mult mai manevrabile decât predecesoarele lor din Primul Război Mondial şi:

aveau o siluetă îngustă, care consta doar într-un turn conic şi acesta era motivul pentru care submarinul putea fi văzut numai cu mare dificultate, în timpul unui atac de noapte. Treptata dezvoltare a comunicaţiilor a făcut ca submarinele să nu fie forţate să lupte de unele singure şi să poată ataca în tandem. Acest lucru ne-a permis să elaborăm tacticile tip „haită de lupi", care vor deveni foarte utile împotriva convoaielor.35

După aprilie 1941, Dönitz a iniţiat *Rudeltaktik* (tactica atacului în haită), prin care primul submarin identifica un convoi ascuns, trimiţând, în acelaşi timp, semnale cartierului general şi altor submarine din zonă, după care toate submarinele declanşau asupra convoiului un atac concertat de noapte, la suprafaţă, lansând torpile de la mică distanţă, acţionând, aşadar, asemenea unei haite de lupi. Monssarat descria modul în care submarinele preluaseră controlul în 1941:

Inamicul planifica şi se înmulţea. În cele din urmă, submarinele îşi coordonau atacul: vânau de acum în haită, câte şase sau opt într-un grup, acoperind o zonă imensă din rutele de transport şi adunându-şi întreaga forţă de îndată ce se realiza contactul direct. Trebuiau să utilizeze porturile franceze, norvegiene şi baltice, complet echipate pentru a se adăposti şi a efectua lucrări de întreţinere: dispuneau de avioane cu rază mare de acţiune, care identificau convoaiele; erau numeroase, pregătite, aveau cele mai bune arme, prin urmare, aveau tot ceea ce le trebuia pentru a reuşi.36

Până în martie 1941, Aliaţii pierduseră peste 350.000 de tone în Atlantic, însă, în luna următoare, cantitatea a crescut la 700.000. De vreme ce, în 1939, întreaga marină comercială britanică totaliza un tonaj brut de 17, 5

milioane de tone, cel mai mare din lume, pericolul de a pierde mai mult de un milion de tone, în doar două luni, era unul cât se poate de palpabil.37 După înfiinţarea, pe 6 martie 1941, a Comitetului pentru Bătălia Atlanticului, prin colaborarea mai multor ministere, a unor funcţionari de stat şi a forţelor armate, Churchill anunţa: „Bătălia Atlanticului a început… Trebuie să declanşăm ofensiva împotriva submarinelor şi a avioanelor Focke-Wulf, oriunde şi de câte ori putem. Submarinele din larg trebuie să fie vânate, iar cele din şantierele navale să fie bombardate”.38

Cu toate acestea, germanii au fost cei care au preluat iniţiativa, lansând pe rutele comerciale din Atlantic cuirasatul *Bismarck* şi noul cuirasat blindat *Prinz Eugen*, în speranţa de a-i sufoca pe britanici şi de a-i forţa să ceară pacea. *Bismarck* fusese lansat la Hamburg de către însăşi nepoata Cancelarului de Fier, Dorothea von Lowenfeld, pe 14 februarie 1939, iar Göring, Goebbels, Hess, Ribbentrop, Himmler, Bormann, Keitel şi, desigur, Raeder, fuseseră cu toţii prezenţi; Führerul a ţinut cu această ocazie un discurs. Cuirasatul avea aproape 300 de kilometri lungime, îşi amintea scriitorul britanic Ludovic Kennedy, care era doar un tânăr locotenent în rezervă când luase parte la operaţiunea prin care se încercase scufundarea vasului.

37 de metri lăţime, proiectat să suporte opt tunuri de 380 mm şi şase avioane, cu un blindaj de 330 mm pe turelă şi pe laturile sale, făcut dintr-un oţel călit special (oţel Wotan). Înregistrat cu 35.000 de tone pentru a se conforma Tratatului de la Londra, acesta avea să aibă, în final, un deplasament standard de 42.000 de tone şi de peste 50.000 de tone, când era încărcat la maximum. Nu mai existase vreodată o navă de război ca aceasta. Simboliza nu doar renaşterea marinei militare, ci însăşi renaşterea întregii naţiuni germane… Navele de război îmbină, deopotrivă, graţia şi puterea, într-un mod unic, însă Bismarck, masiv şi elegant, cu distinsa strălucire a prorei sale şi având o curbură maiestuoasă a liniilor, cu simetria turelelor sale, cu linia zveltă a coşului de fum, cu

uşurinţa şi aroganţa cu care se deplasa în apă, era cel mai graţios, cel mai puternic vas de război construit până acum. Germanii îl priveau cu mândrie, iar naţiunile neutre sau inamice, cu admiraţie.39

Mai mult, avea 12 cazane, turelele celor patru tunuri cântăreau fiecare 1.000 de tone – şi fuseseră poreclite Anton, Bruno, Caesar şi Dora – şi putea naviga cu 29 de noduri, iar echipajul însuma 2 065 de membri. Prin comparaţie, *Prinz Eugen* avea 14.000 de tone, opt tunuri de 203 mm şi putea atinge o viteză de 32 de noduri.

Cele două nave de luptă au părăsit, sâmbătă, 18 mai 1941, ora 21.30, portul Gotenhafen (în prezent, Gdynia), pentru a participa la Operation Rheinubung (Exerciţiul de pe Rin), o ieşire în Atlantic. Pentru că mai mulţi muncitori polonezi fuseseră ucişi de vaporii de petrol în timp ce curăţau rezervoarele, *Bismarck* naviga cu 200 de tone de combustibil mai puţin, un aspect care, ulterior, va fi regretat amarnic de căpitanul Ernst Lindemann. *Bismarck* şi *Prinz Eugen* au ocolit cât au putut de mult importanta bază navală a britanicilor de la Scapa Flow şi au navigat prin Strâmtoarea Danemarcei, unde, în după-amiaza zilei de vineri, 23 mai, au fost detectate de radarele cuirasatelor blindate HMS *Norfolk* şi HMS *Suffolk* ale Marinei Regale, înainte ca HMS *Prince of Wales* şi HMS *Hood* să le intercepteze, în zorii zilei următoare. „Dacă se putea spune despre vreo navă că întruchipa puterea maritimă a britanicilor şi a Imperiul Britanic între cele două războaie”, scria Kennedy, „atunci aceasta era «Grandiosul *Hood*», aşa cum o numeau cei din ţară şi marina”. Construit la Clydeside, în 1916, acesta, cu cei 262 de metri ai săi, era chiar mai lung cu 12 metri decât *Bismarck*. Aidoma lui *Bismarck*, avea opt tunuri de 380 mm în cele patru turele masive. Cu o viteză maximă de 32 de noduri – a fost cea mai rapidă navă la dimensiunile ei –, consuma o tonă de combustibil pentru numai o jumătate de milă. Era complet echipată, excepţie făcând blindajul punţii superioare, care fusese construită chiar înaintea Bătăliei Iutlandei, atunci când trei cuirasate de luptă

britanice fuseseră pierdute din cauza obuzelor care căzuseră vertical pe punţile lor, străpungându-le. În pofida acestui fapt, HMS *Hood* nu fusese reconstruit.

Când *Hood* şi *Prince of Wales* vor avea primul schimb de focuri cu *Bismarck* şi *Prinz Eugen*, de la o distanţă de 13 mile, sâmbătă, 24 mai 1941, ora 6, *Norfolk* şi *Suffolk* vor fi suficient de aproape pentru a le oferi sprijin. În minunatele sale memorii, *Pursuit*: *The Sinking of the Bismarck*, Kennedy descrie cum „pentru o clipă, lumea a stat în loc, apoi tunurile au clănţănit cu vuietul lor teribil, exploziile lăsându-ne aproape inconştienţi, norii groşi de fum, mirosul negru şi amar strângându-ne ca într-o gheară gâtul, orbindu-ne ochii, după care patru obuze, cântărind o tonă fiecare, au ţâşnit cu peste 2 570 de kilometri pe oră din gura tunurilor noastre”.40

Fără *Norfolk* şi *Suffolk* în stare să-l hărţuiască pe *Bismarck* din spate, nu existau şanse ca acesta să fie atacat de *Hood*, care, la rândul lui, fusese bombardat de *Prinz Eugen*; mai mult, întrucât cele două cuirasate îşi schimbaseră poziţia de la ultimul raport vizual, *Hood* a bombardat o ţintă greşită – *Prinz Eugen* şi nu *Bismarck* –, pentru că vasele arătau la fel de la mare distanţă, în ciuda deplasamentelor lor diferite.41 De asemenea, vremea lucra în favoarea germanilor, aşa că telemetrele britanice de pe turele fuseseră îmbibate cu picături fine, iar instrumentele mai puţin precise din turnul de control au trebuit să fie folosite în locul acestora. În plus, doar turelele frontale puteau fi folosite de navele britanice care înaintau spre germani, în timp ce inamicii erau în stare să utilizeze fiecare armă de mare calibru de care dispuneau.

Cu toate acestea, ceea ce s-a întâmplat în continuare nu ar fi putut fi evitat, chiar dacă *Norfolk* şi *Suffolk* ar fi reuşit să-l hărţuiască pe *Bismarck*, indiferent de gama telemetrelor folosite şi chiar dacă multe tunuri reuşiseră să fie instalate pe *Hood*. Numai o temeinică modernizare, în perioada interbelică, a blindajului lui *Hood* l-ar fi putut slava. Iar cuvintele lui Kennedy ne fac să înţelegem de ce:

[un obuz tras de pe *Bismarck*] a venit căzând ca o

rachetă, a lovit în plin vechea navă, între partea centrală şi pupă, şi-a croit drum prin oţelul şi prin lemnul de pe navă, a perforat puntea care ar fi trebuit să fie consolidată, dar care nu fusese niciodată, a străpuns părţile principale ale navei aflate sub nivelul apei, a explodat, a aprins depozitul cu obuze de 100 mm, care, la rândul lui, a provocat şi explozia depozitului cu obuze de 380 mm. Sub privirea îngrozită a britanicilor şi sub ochii neîncrezători ai germanilor, din partea centrală a lui *Hood* s-a ridicat o coloană uriaşă de fum.42

Niciunul dintre cei care au văzut acea explozie nu a uitat-o vreodată, mai ales că, după ce *Hood* a explodat şi s-a scufundat, doar trei dintre cei peste 1 400 de membri ai echipajului au reuşit să supravieţuiască. Comandantul John Leach, de pe *Prince of Wales*, a continuat tirul asupra lui Bismarck, reuşind să-l lovească de două ori, dar numai la a şaptea salvă; însă, după ce el însuşi a fost lovit de obuze de 127 şi 203 mm germane, a fost forţat să se salveze folosindu-se de adăpostul perdelei de fum. Într-o încleştare de numai 20 de minute, germanii scufundaseră mândria maritimă a Imperiului Britanic. Ulterior, norocul avea să se schimbe. Unul dintre cele două obuze de 355 mm cu care *Prince of Wales* îl lovise pe *Bismarck* perforase rezervoarele de combustibil, astfel că acesta începuse să piardă carburant, lucru care, întrucât navigase până în acel loc fără a avea rezervorul plin şi nici nu se alimentase când ar fi putut s-o facă, l-a determinat pe comandantul lui să încerce să ajungă la vasele de aprovizionare şi, spera el, să-i atragă pe inamici într-o ambuscadă de tip „haită de lupi”.43 Între timp, *Prinz Eugen* s-a îndreptat spre vest, protejat de atacul întreprins de *Bismarck* asupra lui *Norfolk* şi *Suffolk*.

La apusul soarelui, pe 24 mai, nouă aerotorpiloare Fairey Swordfish, de pe portavionul HMS *Victorious*, au înfruntat cele 68 de tunuri antiaeriene ale lui Bismarck, lovindu-l cu torpilele de 457 mm. Cum nava de război continua să aibă pierderi de combustibil, aceasta şi-a schimbat direcţia către Brest. Enigma şi-a adus apoi

contribuţia esenţială, atunci când un ofiţer superior Luftwaffe din Atena, care folosea codul Enigma al Luftwaffe, l-a întrebat pe fiul său, care se afla pe *Bismarck*, încotro se îndreaptă, şi a primit răspunsul „Brest”. Dacă *Bismarck* nu şi-ar fi comunicat destinaţia folosind un cod spart la Bletchley, probabil că ar fi ajuns în port. Oricum, a fost gata să scape, după ce direcţiile sale de deplasare fuseseră incorect trasate de britanici, dar, pe data de 26 mai, la ora 11.30, a fost detectat de pilotul de patrulare al marinei Statelor Unite, Leonard Smith, aflat pe un hidroavion Consolidated Catalina, parte a Pazei de Coastă a RAF (cu şapte luni înainte ca Statele Unite să intre în război).44

Forţa H, cu baza în Gibraltar, inclusiv crucişătorul de linie HMS *Renown* şi portavionul HMS *Ark Royal*, a atacat în acea după-amiază. Avioanele de pe *Ark Royal* au atacat de două ori cu torpile, una dintre ele pătrunzând în compartimentul de direcţie de la tribord, explodând şi proiectând cârma tribordului în elicea centrală. Aceasta a blocat direcţia lui *Bismarck* şi i-a năruit şansele de ajunge la Brest. Cu toate acestea, avioanele şi submarinele germane care operau în porturile franceze de la Atlantic ar fi putut să îl salveze, dacă nu ar fi fost atacurile din ziua următoare, marţi, 27 mai, de la ora 8.47, realizate de cuirasatele *King George* şi *Rodney*, care l-au bombardat de la o distanţă de aproximativ 1, 5 kilometri. De asemenea, acestea au fost sprijinite şi de *Norfolk*, iar crucişătorul *Dorsetshire* i-a dat lovitura de graţie, torpilându-l. Nava s-a scufundat la ora 10.36, omorându-i pe cei aproape 110 membri ai echipajului. Se pare că a fost şi sabordată, mărturie stând dovezile descoperite atunci când a fost găsită pe fundul mării (în 1989), la 555 de kilometri în sud-vestul Irlandei.

Hitler a învăţat lecţia vulnerabilităţii trufaşelor sale nave de război în faţa atacului aerian. Pe 19 iunie 1943, îi spunea lui Martin Bormann că, deşi „plănuise odată să construiască cea mai mare escadrilă de cuirasate din lume” – pe care intenţionase să o numească după marii

poeţi aventurieri din secolul al XVII-lea, Ulrich von Hutten şi Gotz von Berlichingen, acum „sunt foarte încântat că am abandonat ideea”. Motivaţia a fost aceea că „infanteria marină este cea care îşi asumă în luptă rolul primordial”, submarinele, corvetele şi distrugătoarele „fiind cele care duc mai departe bătălia”. Pentru a-şi susţine punctul de vedere, Führerul spunea că, deşi japonezii posedă cele mai impresionante cuirasate din lume, „este foarte dificil să le folosească în luptă. Pentru ele, pericolul cel mai mare vine din aer. Amintiţi-vă de *Bismarck*!” 45

Scufundarea lui *Bismarck* – deşi britanicii plătiseră şi ei prin scufundarea lui *Hood* – a pus capăt ultimei încercări a flotei germane de a ameninţa rutele marine din Atlantic şi, în acest sens, a constituit un punct de cotitură în lupta navală. Navele de aprovizionare care le deserveau pe *Bismarck* şi pe *Prinz Eugen* au fost imediat vizate, folosindu-se cheia Apelor Teritoriale Germane a codului naval Enigma, cu numele Delfinul, astfel că aproape niciuna nu a mai reuşit să ajungă în port.46 Asta însemna că germanii aveau să se bazeze, de acum înainte, pe petrolierele şi pe transportoarele submarine, care dispuneau de capacităţi mult mai reduse şi care se deplasau mai încet.47 Deşi aveau să mai existe şi alte bătălii importante purtate împotriva unor nave, cum ar fi crucişătorul de linie *Scharnhorst* (scufundat în nordul Capului Norvegiei, pe 26 decembrie 1943), *Tirpitz* – un frate al lui *Bismarck* (scufundat pe 12 noiembrie 1944, de bombardierele Lancaster, cu ajutorul a aproape 6.000 de kilograme de bombe de mare calibru), crucişătorul de linie *Gneisenau* (sabordat la Gotenhafen, pe 28 martie 1945) şi *Prinz Eugen* (care şi-a încheiat existenţa ca un obiectiv al unui test nuclear în Pacific), niciuna dintre aceste nave nu avea să mai prezinte acelaşi grad de periculozitate în timpul Bătăliei Atlanticului.

Tirpitz a jucat, totuşi, un rol important – chiar dacă nu operaţional – în tragedia convoiului PQ-17, din iulie 1942. Convoaiele arctice începuseră să fie formate, la foarte puţin timp după declanşarea Operaţiunii

Barbarossa. Pe 12 august 1941, chiar în timp ce Churchill şi Roosevelt se întâlneau în golful Placentia, în Newfoundland, ca să discute despre modalitatea în care să ajute Rusia, două escadrile de avioane de vânătoare britanice, însumând 40 de aparate de zbor, părăseau Marea Britanie la bordul HMS *Argus* cu destinaţia Murmansk, cu prima încărcătură trimisă către Rusia pe ruta arctică. Sub comanda unui locotenent-colonel de aviaţie neozeelandez, Ramsbottom-Isherwood, avioanele aveau să ajungă la baza navală sovietică de la Poliarnoe, lângă Murmansk, care va deveni un imens depozit de primire a ajutoarelor trimise de Aliaţi, în următorii patru ani. Deşi RAF avea nevoie de fiecare aparat de zbor pentru apărarea Insulelor Britanice şi pentru operaţiunile din Africa de Nord din vara anului 1941, va pune la dispoziţie, cu toate acestea, aparate de zbor pentru ajutarea URSS-ului, în momentele sale de cumpănă.

Primele convoaie regulate – toate au avut numele de cod PQ, urmate de un număr consecutiv – au plecat din Islanda, către Murmansk şi Arhanghelsk, via insula Bear. Pe 28 septembrie, PQ-1 a plecat cu echipamente militare şi cu cantităţi mari de materii prime vitale, pe care Stalin le ceruse personal, cum ar fi cauciucul, cuprul şi aluminiul. Curând după aceea, Churchill a anunţat că întreaga producţie de tancuri din luna septembrie a Marii Britanii fusese expediată în Rusia. Tancurile au fost extrem de necesare, întrucât, pe 2 octombrie, naziştii lansaseră Operaţiunea Taifun asupra Moscovei. Teribila iarnă 1941 – 1942, care a contribuit atât de mult la năruirea visului lui Hitler de transformare a Rusiei europene într-o colonie ariană, a afectat foarte mult şi convoaiele arctice. Traseul urmat era unul extrem de periculos, care se întindea pe parcursul a 17 zile cumplite de navigaţie de-a lungul Capului Nord, în extremitatea nordică a Norvegiei şi a Finlandei, printre sloiuri de gheaţă posibil letale, printre lovituri aeriene şi atacuri întreprinse de submarinele şi de navele germane şi prin furtunile permanente din îngheţatul Ocean Arctic. Monsarrat nota: „Unul dintre

marinari, care îşi dăduse mănuşile jos pentru a deschide o ladă cu muniţie, şi-a jupuit pielea de pe palmă, lăsând-o lipită de container ca o jumătate de mănuşă sângerândă, holbându-se la ea de parcă ar fi fost expusă într-o vitrină. Dar asta nu a fost la fel de rău ca ceea ce li s-a întâmplat nefericiţilor care s-au îmbătat".48 Mureau îngheţaţi în numai trei minute. În 1942, după trei ani de război, Monsarrat îşi amintea că marinarii marinei regale britanice:

dezvoltaseră – fuseseră obligaţi să adopte – o atitudine profesională mecanică faţă de munca lor, o lipsă de sentimente care constituia cea mai bună garanţie a eficienţei: timpul petrecut pentru contemplarea acestui război îngrozitor ar fi fost doar un timp pierdut, iar furia şi mila nu ar fi făcut decât să intervină cu consecinţe nefaste între ei şi munca lor. Căliţi de durere şi de distrugere, luând totul de la sine, s-au concentrat cum au putut ei mai bine pentru a riposta şi a salva soldaţi, având în minte un singur scop – să poată să se întoarcă pe câmpul de luptă cât mai curând posibil.49

Unul dintre eşecurile cele mai grave ale războiului naval s-a înregistrat pe 4 iulie 1941, la trei zile după ce convoiul PQ-17 a fost reperat de către aeronavele şi submarinele germane. Era greu să-l ratezi, din moment ce includea 35 de nave comerciale (22 americane, opt britanice, două ruseşti, două panameze şi una olandeză), protejate de şase distrugătoare şi de 15 alte ambarcaţiuni cu armament la bord. În aceeaşi dimineaţă, patru nave comerciale au fost scufundate de bombardierele torpiloare ale lui Heinkel şi, temându-se că patru nave puternice de război germane – inclusiv *Tirpitz* – erau pe urmele lor, amiralul Sir Dudley Pound, Primul Lord al Amiralităţii, a ordonat convoiului să se împrăştie, ignorând ordinele comandantului suprem al Flotei Teritoriale britanice, amiralul Sir John Tovey, şi pe cele date de Centrul Operaţional de Spionaj al Amiralităţii. Hotărârea a echivalat cu o condamnare la moarte.

Navelor de război germane li se ordonase, într-

adevăr, să intercepteze convoiul, dar, lucru de neînţeles pentru Pound, Hitler le dăduse ordin să se întoarcă. În schimb, convoiul împrăştiat a fost bombardat din aer şi de submarine. Doar 13 nave au ajuns la Arhanghelsk; dintre cele 156.000 de tone încărcate la bordul convoiului în Islanda, pe 27 iunie, 99 300 au fost scufundate, pierzându-se nu mai puţin de 430 de tancuri dintr-un total de 594 şi 210 avioane dintre cele 297 de avioane transportate de convoi. Uimitor a fost faptul că s-au înecat doar 153 de marinari. O altă tragedie avea să urmeze trei zile mai târziu, atunci când, din cauza greşelilor de navigaţie, convoiul PQ-13 va nimeri, la întoarcere, într-o zonă minată de britanici din largul Islandei, cu rezultatul că vor fi scufundate încă cinci nave comerciale. Până la sfârşitul războiului, au mai existat şi alte asemenea evenimente nefericite, inclusiv ceea ce i s-a întâmplat convoiului PQ-18, care, în septembrie 1942, a pierdut 13 dintre cele 40 de nave ale sale, deşi a reuşit să le provoace daune importante inamicilor, distrugând patru submarine germane şi 41 de avioane. Acest lucru a determinat Cabinetul de Război să suspende temporar toate convoaiele cu destinaţia Rusia, o acţiune care, aşa cum va comunica Churchill Cabinetului de Război, pe 14 septembrie, l-a făcut pe ambasadorul rus la Washington, Maxim Litvinov, „să urle”, iar pe ambasadorul la Londra, Ivan Maiski, „să se lamenteze”.50 Abia la sfârşitul lui 1943 au început Aliaţii să câştige campania din Arctica: în noiembrie şi în decembrie, trei convoaie arctice care veneau dinspre vest şi patru care navigau dinspre est ajungeau la destinaţie fără să sufere nicio pierdere.

Importantele inovaţii ştiinţifice şi tehnologice din timpul războiului au ajutat în lupta împotriva submarinelor. Marina regală britanică începuse să folosească sonarul (ASDIC), dispozitivul de sondaj ultrasonic pentru detectarea submarinelor, astfel că 180 de nave au fost dotate cu asemenea echipamente. Acesta nu era, însă, lipsit de pericole, vasele trebuind să navigheze mai mereu în zigzag pentru a scăpa de

submarine. Pe măsură ce Bătălia Atlanticului continua, au mai apărut o serie de factori care au asigurat victoria Aliaţilor, incluzând aici extinderea importantă a Forţei de Escortă Canadiene, cu baza la Halifax, Noua Scoţie; lansarea din lateral precum şi din spate a bombelor antisubmarin de mare adâncime; noile radiogoniometre (HF – high-frequency/ DF – direcţion-finding); radarele antinave, pe care germanii le-au supraestimat şi pe seama cărora au pus foarte adesea unele reuşite care erau, de fapt, rezultatul activităţii Ultra; bombardierele cu rază mare de acţiune care detectau poziţia submarinelor, le bombardau şi închideau, astfel, breşa oceanică; proiectoarele puternice Leigh pentru observarea submarinelor şi a periscoapelor acestora; radarele aeropurtate; modificarea codurilor marinei regale, din iunie 1943, care îi va lăsa pe decriptorii germani în beznă (deşi erau, încă, în măsură să decripteze codurile marinei comerciale).

Ca de atâtea ori, Commonwealth-ul a fost cel care a jucat un rol esenţial, chiar dacă în mare parte încă necunoscut, în câştigarea bătăliei. Dimensiunile marinei regale canadiene au crescut de 50 de ori în timpul conflictului, iar braţul său specializat în lupta împotriva submarinelor, Forţa de Escortă Canadiană, a contribuit la fel de mult la victorie ca şi marina regală britanică. Forţele navale canadiene erau extrem de importante, întrucât protejau convoaiele care se deplasau doar într-o direcţie, către est, pe rutele HX (Halifax – Marea Britanie) şi SC (Sydney sau Capul Breton – Marea Britanie), şi convoaiele ONF (rapide) şi ONS (mai încete), care se deplasau către vest, plecând din Marea Britanie.

Pierderile grele înregistrate de convoaiele din Oceanele Atlantic şi Arctic se explică, în parte, prin faptul că serviciile secrete germane descifraseră codurile utilizate de britanici pentru aceste transporturi, un amănunt care va ieşi la iveală doar după război. În februarie 1942, serviciul de monitorizare radio german (Beobachtungdienst) a reuşit să descifreze aproape 75%

din cifrul naval nr. 3, care dirijase convoaiele încă din iunie 1941.51 În realitate, germanii citeau codurile Marinei Regale, însă doar 10% dintre interceptări puteau fi utilizate operaţional, din cauza timpului necesar decriptării acestora.52 Cu toate acestea, atunci când dimensiunile, destinaţiile şi orele de plecare ale convoaielor au devenit cunoscute germanilor, aceştia au putut întocmi tabloul exact al întregii operaţiuni. Dacă ar fi reuşit să decripteze codurile în timp real, aşa cum avea s-o facă Turing, germanii ar fi beneficiat de un avantaj la fel de hotărâtor precum cel furnizat Aliaţilor de descifrarea codurilor Enigma. În loc să înţeleagă de unde vine pericolul, Amiralitatea a pus remarcabilul succes al submarinelor în interceptarea convoaielor pe seama avansatelor echipamente hidrofonice pe care acestea le foloseau şi despre care credeau că pot detecta zgomotul scos de elice de la peste 130 de kilometri depărtare. De aceea, atunci când ne minunăm de încrederea constantă pe care au avut-o germanii în codul Enigma, trebuie să luăm în considerare şi încrederea Marinei Regale în propriile coduri care fuseseră deja compromise. Cifrul naval nr. 3 nu va fi schimbat cu cifrul nr. 5, pe care germanii nu îl vor descifra niciodată, decât abia în iunie 1943.

Întâmplător, cel mai greu moment pentru Aliaţi, în Bătălia Atlanticului, a venit în aceeaşi lună în care Beobachtungdienst descifra cifrul naval nr. 3. Pe 1 februarie 1942, comandantul suprem al marinei militare (OKM) a introdus un tambur suplimentar în dispozitivul Enigma, crescând astfel enorm numărul de soluţii la oricare dintre textele criptate. La Bletchley, noul cod a fost denumit „Rechinul” şi au fost făcute toate eforturile pentru a-l decripta, iniţial prin producerea a patru tambururi electromecanice.53 Până în acel moment, marina regală fusese în măsură să evite ambuscadele şi să se îndepărteze de zonele periculoase. Brusc, pentru mai mult de 10 luni – aproape întregul an 1942 –, Bletchley a fost lăsat în beznă, dispozitivele electromecanice producând doar o păsărească indescifrabilă. Cu flota militară incapabilă să

îndrume convoaiele pe alt itinerar, naufragiile s-au înmulţit dramatic.

În 1940, submarinele scufundaseră 1 354 de nave aliate, totalizând 4 milioane de tone, operaţiune în care s-au pierdut 24 de submarine, iar, în 1941, puţin mai mult, adică 1 419 nave care totalizau 4, 5 milioane de tone, la care se adăugau 35 de submarine. Însă, în 1942, cum Rechinul era încă nedescriptat, submarinele au scufundat 1 859 de vase, totalizând peste 7 milioane de tone, germanii pierzând, la rândul lor, 86 de submarine.54 Numai în noiembrie 1942, au fost scufundate transporturi aliate de peste 860.000 de tone, 88% dintre acestea fiind opera celor peste 100 de submarine pe care germanii le aveau în larg.55 Deşi, în acea lună, clopotele bisericilor au bătut pentru a celebra victoria de la El Alamein, dăngănitul lor putea la fel de bine să anunţe vestea că acum Aliaţii, pentru prima dată în război, pierdeau mai multe nave de transport decât construiau.

Cu toate acestea, salvarea le era la îndemână. Vineri, 30 octombrie 1942, la ora 22.00, submarinul *U-559* a fost forţat să iasă la suprafaţă, după ce nu mai puţin de 288 de bombe antisubmarin fuseseră lansate asupra sa de patru distrugătoare britanice, în estul Mediteranei. Comandantul a ordonat deschiderea supapelor pentru scufundarea submarinului şi membrii echipajului l-au abandonat, dar locotenentul Francis Fasson, marinarul timonier Colin Grazier şi Tommy Brown, un ajutor de 16 ani – care îşi ascunsese vârsta ca să se alăture marinei regale – de pe HMS *Petard*, s-au dezbrăcat şi au înotat până la submarin.56 Intrând în cabina căpitanului, au folosit o mitralieră pentru a sparge dulapul încuiat şi a recupera documentele şi registrele cu coduri. După ce Brown făcuse trei drumuri între distrugător şi submarin pentru a salva documentele, submarinul s-a scufundat brusc, iar Fasson şi Grazier s-au înecat. Deşi eroismul lor s-a ridicat la standardul cerut de Ordinul Victoria, cum nu au murit luptând „faţă în faţă cu inamicul” (un criteriu expres menţionat pentru a primi această distincţie), vor fi decoraţi

postum cu Ordinul George, iar Brown va primi Medalia George.

Nicio altă distincţie acordată nu fusese mai meritată, căci, odată ce documentele au ajuns la Bletchley, pe 24 noiembrie, în ele s-au descoperit liste şi tabele cu cei mai importanţi indicatori, coduri şi prognoze meteo care le vor permite spărgătorilor de coduri să decripteze Rechinul în ziua de duminică, 13 noiembrie. Odată ce codul Rechinul a fost folosit pentru citirea semnalelor referitoare la prognozele meteo, s-a descoperit că al patrulea tambur a fost întotdeauna neutru, astfel încât vechiul tambur cu trei dispozitive electromagnetice putea fi folosit la decriptarea acestora, ceea ce permitea ca restul codului să fie reconstruit cu relativă uşurinţă.57 A fost o reuşită extraordinară. „Deşi Dönitz nu ştia”, consemna un istoric al războiului informaţiilor secrete, „cursul evenimentelor se schimbase, de data aceasta definitiv”. 58 (Între timp, Tommy Brown fusese exclus din marina regală pentru că nu avea vârsta necesară la care se putea oferi voluntar.)

Au existat şi alte momente ale războiului în care unul sau mai multe coduri – inclusiv Rechinul – au devenit brusc inutile pentru că germanii modernizau sau schimbau părţi ale codurilor Enigma, dar nu atât de mult timp cât să genereze dificultăţi insurmontabile. Chiar dacă Abwehrul aflase de la un prizonier, agent al Deuxième Bureau, despre trădarea lui Hans Thilo Schmidt – care s-a sinucis în septembrie 1943 –, nu a înţeles exact ce se întâmplase şi nu a adoptat un nou sistem de comunicaţii. Nici nu şi-a dat seama că scufundarea lui *Schanhorst*, pe 26 decembrie 1943, fusese parţial rezultatul decriptărilor codurilor Kriegsmarine. Dacă germanii ar fi aflat adevărul, faptul ar fi avut consecinţe catastrofale pentru Aliaţi, însă decriptarea codurilor Enigma s-a dovedit a fi secretul cel mai bine păstrat al secolului XX.

La Conferinţa de la Casablanca, din ianuarie 1943, Churchill şi Roosevelt au acordat anihilării ameninţării submarine o prioritate la fel de mare pe cât au acordat invadării Siciliei, celălalt obiectiv atragegic imediat. Cu 17

noi submarine puse în funcţiune în fiecare lună, Dönitz avea, în primăvara lui 1943, o flotă de nu mai puţin de 400 de submarine, deşi doar o treime erau operaţionale. Numărul lor avea să se dovedească a fi insuficient, întrucât, în primele patru luni ale lui 1943, Bătălia Atlanticului va înclina puternic balanţa în favoarea Aliaţilor. Tacticile noi de luptă împotriva submarinelor, care constau în îndepărtarea escortelor pentru a ataca grupurile de submarine, laolaltă cu progresul ştiinţific şi tehnologic înregistrat de forţele aliate, creşterea numărului de aparate de zbor şi de nave de escortă, extinderea razei de acţiune a bombardierelor, închiderea Breşei Oceanice şi recriptarea codului naval Ultra, în luna decembrie a anului anterior – toate acestea au ajutat la înclinarea balanţei. În 1943, germanii au scufundat doar 812 nave maritime, totalizând peste 3 milioane de tone, cu preţul pierderii a 242 de submarine.59

În primele cinci luni ale anului 1943 – *Schwerpunktul* Bătăliei Atlanticului – Comandamentul de Coastă din cadrul RAF şi portavioanele de escortă ale marinei regale britanice au reuşit să ofere convoaielor atât de importantul sprijin aerian, iar, din aprilie, bătălia s-a mutat în chiar bazele lui Dönitz din golful Biscaya, cu atacuri combinate din aer şi de pe mare. Porturile din Biscaya au fost bombardate masiv încă de la începutul anului 1943, în ciuda consecinţelor negative asupra populaţiei civile, Churchill rezumând situaţia, pe 11 ianuarie, în faţa Cabinetului de Război: „Este o chestiune de principiu extrem de importantă. Primul Lord al Amiralităţii îşi susţine cauza… Nu există nicio îndoială cu privire la importanţa războiului purtat de submarine. Avertizaţi populaţia franceză să părăsească zona. Nu mai putem trata Franţa cu mănuşi”. 60 La rândul său, Eden spunea că examinase problema şi că „până în prezent, în politica noastră, am ţinut cont de impactul masacrării populaţiei asupra Armatei Naţionale Franceze. În cazul acesta, nu putem da înapoi. Însă trebuie să fie avertizaţi cu trei-patru zile înainte”. Sir Charles Portal, şeful Statului-Major al

aviaţiei militare, preciza că avertizarea populaţiei locale ar fi putut creşte foarte mult riscul bombardării echipajelor sale din cauza înăspririi măsurilor antiaeriene luate, măsuri care ar putea pune „în primejdie eficienţa atacului”. Churchill credea că un avertisment general de „părăsire a zonelor de coastă” ar fi fost suficient şi a solicitat departamentelor de logistică să obţină cooperarea Statelor Unite în această acţiune. Pe de altă parte, spunea el, în ceea ce priveşte chestiunile navale, „germanii fug ori de câte ori se întâlnesc cu navele noastre. Cel mai compromiţător aspect al istoriei Germaniei”.

Victoria în Bătălia Atlanticului a fost vestită de soarta convoiului ONS-5 al lui Peter Gretton, care a fost atacat pe o vreme cumplită, în largul coastei sudice a Islandei, în primăvara anului 1943. Convoiul cu 40 de nave plecase din Londonderry pe 23 aprilie, pe o vreme năprasnică, navigând cu o viteză de şapte noduri şi fiind escortat de două distrugătoare, o fregată şi patru corvete, acestea deplasându-se mult mai lent decât o făceau submarinele la suprafaţa apei. Pe 28 aprilie, primul submarin a atacat convoiul în largul coastelor Islandei şi, în următoarele nouă zile, s-au desfăşurat numeroase lupte – într-o noapte înregistrându-se nu mai puţin de 24 de atacuri de sine stătătoare – până pe 6 mai, la ora 9.15, când Dönitz a revocat acţiunea. În total, convoiul a fost atacat de patru „haite de lupi” formate din 59 de submarine – Grupul Star, Grupul Specht, Grupul Ansel şi Grupul Drossel –, dintre care opt au fost pierdute, iar alte şapte, puternic avariate. Aliaţii au pierdut 13 nave comerciale. „Convoiul a rămas grupat”, consemna mai târziu Gretton, „prin urmare cel mai intens şi mai înverşunat atac asupra unui convoi, din timpul războiului, s-a sfârşit cu o victorie clară pentru Aliaţi”. 61 În recenzia sa la memoriile lui Dönitz, căpitanul Stephen Roskill, specializat în istorie navală, nota că înfruntările dintre convoaie şi submarine „sunt identificate doar după latitudine şi după longitudine şi nu au un nume prin care să fie amintite; dar au fost, în felul lor, la fel de decisive precum bătălia din golful Quiberon sau Bătălia de

pe Nil.62 Doar în luna mai a anului 1943, au fost scufundate 41 de submarine – 30% din totalul german –, cu pierderi mari de vieţi omeneşti pentru aceştia (inclusiv fiul cel mic al lui Dönitz, Peter, de pe submarinul U-954).63

Pe 24 mai, Dönitz a fost forţat să retragă toate submarinele din Atlanticul de Nord, comunicându-i vestea lui Hitler, la Berlin. „Războiul submarin nu poate fi oprit", îi va spune Hitler lui Dönitz, la o întâlnire de pe 5 iunie, la care participau şi Keitel, Warlimont şi Karl-Jesko von Puttkamer (adjunctul în probleme navale al lui Hitler). „Atlanticul este prima mea redută defensivă în vest şi, chiar dacă trebuie să lupt într-o bătălie defensivă, ar fi de preferat s-o fac, decât să mă apăr pe litoralul Europei". 64 Germania deja nu mai vedea Atlanticul ca pe un mijloc de a sufoca Marea Britanie; problema care se punea acum era să reziste invaziei din nord-vestul Europei. Totuşi, Dönitz nu a mai avut puterea de a pune în practică ordinul lui Hitler – fiind, totuşi, destul de înţelept cât să nu recunoască lucrul acesta nici atunci, nici în acel moment –, astfel că, pe 24 iunie, nave aliate, capabile să navigheze cu 15 noduri sau chiar mai rapid, au putut traversa Atlanticul fără convoaie de protecţie, pentru prima dată în patru ani. Iunie 1943 a fost prima lună a războiului în care niciun convoi aliat nu a fost atacat în nordul Atlanticului. De asemenea, în iunie, britanicii au introdus un nou cod pentru comunicaţiile radio dintre nave şi ţărm, codul secret naval nr. 5, care îl înlocuia pe cel pe care germanii îl decriptaseră încă din 1941.

Ironia sorţii a făcut ca, în ciuda faptului că Albert Speer, care fusese numit ministrul înarmării după moartea lui Franz Todt într-un accident aviatic, în aprilie 1942, găsise o modalitate de a scurta durata de fabricare a submarinelor – utilizând studiile de măsurare a randamentului operaţiunilor industriale realizate în industria automobilelor, din perioada premergătoare războiului – de la 42 de săptămâni la mai puţin de 16, să existe, totuşi, tot mai puţine zone unde acestea puteau fi folosite.65 Deşi 42 de submarine s-au întors în nordul

Atlanticului în septembrie 1943, ele au scufundat doar nouă dintre cele 2 468 de nave care vor traversa Atlanticul în următoarele două luni. În ciuda numărului mare de submarine puse în funcţiune – începând din vara anului 1943, nu au existat niciodată mai puţin de 400, o treime fiind operaţionale –, Bătălia Atlanticului fusese decisiv pierdută de Germania. Pierderile flotei comerciale au scăzut de la 7 milioane de tone, în 1942, la 3 milioane, în 1943.66 Nu erau de neglijat, dar se putea supravieţui. În august 1943, numărul submarinelor distruse l-a depăşit pe cel al navelor comerciale scufundate, „o simplă informaţie care a reaprins mii de speranţe, de pe mare sau de pe uscat", rememora Monsarrat. „Pentru prima dată în acest război, înclinaserăm balanţa". 67

Între ianuarie şi martie 1944, Germania a pierdut 29 de submarine, interval în care nu a scufundat decât trei nave comerciale. Au fost incapabili să împiedice debarcările din Ziua Z, deşi, de la începutul lui 1944, perfecţionaseră Schnorchel-ul, un catarg aerian rabatabil care permitea motoarelor cu motorină ale submarinelor să ia aer şi să elimine gazele reziduale în timp ce se scufundau. Prin urmare, bateriile puteau fi reîncărcate sub apă, fără să fie nevoite să ajungă la suprafaţă, iar submarinele puteau creşte viteza de deplasare sub apă până la opt noduri.68 Cu toate acestea, în august 1944, Dönitz renunţase deja să mai încerce să împiedice aprovizionarea armatelor aliate de pe continent, mai ales după ce mai mult de jumătate dintre submarinele din Marea Manecii fuseseră scufundate.

În iunie 1944, chiar înainte de debarcarea din Normandia, cea mai importantă invenţie a lui Turing, Colossus II, a intrat în producţie. Primul computer digital din lume, maşinăria era capabilă să decripteze, în timp real, atât mesajele Peşte, cât şi pe cele Enigma, şi, de asemenea, corespondenţa dintre OK şi Comandamentul Suprem al armatelor din vest. Donald Muchie, ca unul care lucrase la Colossus, îşi amintea: „La sfârşitul războiului, nouă modele noi de Colossus erau operaţionale şi 63 de

milioane de caractere, care alcătuiau mesaje germane extrem de valoroase, fuseseră decriptate”.69 Excentricitatea lui Turing părea să fie confirmată şi de obiceiurile acestuia de a pedala purtând o mască de gaze şi de a lega cana de cafea de un radiator, însă sergentul WAAF (Serviciul Auxiliar de Femei al Forţelor Aeriene), Gwen Watkins, care a lucrat la Bletchley, avea să explice ulterior că „dacă aveai o cană de porţelan şi era «împrumutată», o puteai înlocui numai cu una emailată, care-i dădea ceaiului un gust oribil. Iar a pedala către serviciu cu masca de gaze pe cap era o idee bună, dacă aveai alergie la polen”.70 Excentric sau nu, contribuţia lui Turing la victoria finală a fost enormă, Ordinul Imperiului Britanic (OBE) pe care l-a primit fiind doar o palidă recompensă a faptelor sale, sinuciderea sa cu cianură, din 1954, constituind un gest de un tragism pe măsură.

Cum ruşii îşi croiseră drum de-a lungul coastei Mării Baltice, germanii fuseseră nevoiţi să-şi mute flota de submarine în Norvegia. Deşi, în martie 1945, numărul acestora a ajuns la cifra uriaşă de 463, era deja prea târziu pentru ca ele să mai realizeze ceva notabil. În total, în timpul războiului, Germania a avut 1 162 de submarine, dintre care 785 au fost distruse (peste 500 de aviaţia şi de navele britanice). Cu totul, ele au scufundat 145 de nave de război aliate şi 2 828 de nave comerciale, însumând 14 687 231 de tone.71 În timpul războiului, în principal în urma acţiunii submarinelor, au fost ucişi 51 578 de militari din marina regală britanică, alţi 30 248 fiind omorâţi din rândurile flotei comerciale britanice.72 Membrii echipajelor de pe submarine au fost extrem de curajoşi, procentul ratei deceselor, de circa 75%, fiind unul dintre cele mai ridicate din întreaga armată a Reichului, lucru reflectat în porecla pe care echipajele le-au dat-o submarinelor: „sicriele de fier”. Pe măsură ce războiul progresa, speranţa de viaţă a marinarilor de pe submarine scădea, aşa cum bine este ilustrat în filmul german *Submarinul*. Mai mult, bombardarea masivă de către Aliaţi a docurilor în care se construiau submarinele şi a staţiilor

de triaj a făcut ca ultimul model de submarin – prezentat ca o superarmă – să nu poată fi lansat la apă mai devreme de 3 mai 1945, chiar în timp ce Dönitz negocia condiţiile de pace cu Aliaţii.

Cu toate acestea, Bătălia Atlanticului ar fi putut fi dezastruoasă pentru britanici, dacă germanii ar fi construit o flotă numeroasă de submarine înainte de război, dar, pe de altă parte, ar fi fost foarte puţin probabil ca Marea Britanie să piardă confruntarea, din simplul motiv că intrarea Statelor Unite în război a însemnat că, chiar şi în perioada în care codul Rechinul amuţise brusc, în februarie 1942, uriaşa producţie de nave comerciale a americanilor era întotdeauna pregătită să compenseze pierderile, oricât de grele ar fi fost acestea. Astfel, în timp ce, în 1940, raportul dintre totalul tonajului scufundat şi cel construit era de 4, 01 milioane tone la O, 78 milioane, în

1941, de 4, 355 milioane la 1, 972 milioane, în 1942, de 7, 39 milioane faţă de 7, 78 milioane (cifre aproape egale), în 1943, raportul a început să se schimbe, cu numai 3, 22 milioane tone scufundate faţă de 15, 45 milioane construite, continuând cu 1944, când au fost scufundate 1, 04 milioane faţă de 12, 95 milioane construite, şi, în fine, cu anul 1945, în care au fost scufundate O, 437 milioane tone faţă de 7, 592 milioane construite.73 Marea majoritate a acestora au fost construite în America, într-un raport de cinci la unu.

Mai mult, în ciuda pierderilor, dimensiunea flotei comerciale britanice a rămas aproape egală pe parcursul războiului, între 16 şi 20 de milioane de tone, tonajul adunându-se prin cumpărare, rechiziţionare, navlosire şi prin alte mijloace. În realitate, flota comercială britanică a crescut ca dimensiune cu trei sferturi de milion de tone, chiar şi atunci când submarinele scufundau un mare număr de nave, în intervalul 1939 – 1941. Statisticile privind volumul scufundărilor realizate de submarine sau pe alte căi, ca procent din tonajul net al încărcăturilor intrate în Marea Britanie sunt în întregime concludente: în

1939 – 1940, 2%, ulterior, în 1941, 3, 9%, în

1942, 9, 7%, în 1943, 2, 7%, în 1944, O, 3% şi în 1945, O, 6%. Desigur, importurile au fost mult sub nivelul de 91, 8 milioane tone de dinainte de război – scăzând la 24, 5 milioane tone, în 1942 –, dar, în 1944, crescuseră deja la 56, 9 milioane tone.74 Acest lucru însemna că, în absenţa unei uriaşe flote de submarine, în 1939, de care Germania nu va dispune decât prea târziu (în 1945) şi după ce America intrase deja în război, oricât de nemiloasă şi de crudă a fost, fără îndoială, Bătălia Atlanticului, supravieţuirea Marii Britanii nu fusese niciodată pusă cu adevărat sub semnul întrebării, cu toate că, pentru cei mai mulţi, din ambele tabere, în niciun caz situaţia nu părea să fie aşa în acel moment.

Capitolul 12

Către peninsula *iulie 1943-mai 1945*

Iată cum această ţară frumoasă suferă cele mai mari orori ale războiului, fiind, în mare parte, încă sub *autoritatea crudă şi răzbunătoare a naziştilor şi având în faţă teribila perspectivă ca, de la o mare la alta, de-a lungul întregii peninsule, să se traseze linia de foc a frontului de luptă*.

Winston Churchill, Camera Comunelor, 24 mai 19441

Invazia Siciliei, având numele de cod Operaţiunea Husky, fusese stabilită la Conferinţa de la Casablanca din ianuarie 1943, odată ce alternativele Sardinia şi Corsica fuseseră eliminate, fiind mai apoi confirmată la Conferinţa Trident de la Washington, din luna mai a aceluiaşi an. Totuşi, americanii nu fuseseră de acord să invadeze Italia continentală odată ce Sicilia ar fi căzut şi nu o vor face până la Conferinţa Quadrant de la Québec, din august 1943, în timp ce pe insulă luptele erau în desfăşurare. Astfel, campania din Italia s-a născut, în mod firesc, din invadarea şi ocuparea Siciliei, însă întârzierea cu care a fost autorizată a avut efectul dezastruos de a permite unui număr mare de germani să scape din Sicilia, consecinţă pe care o debarcare timpurie în extremitatea cizmei italiene, la Reggio, ar fi putut, probabil, să o prevină.

Deşi Aliaţii au vrut să cucerească Napoli şi să pună stăpânire pe aerodromurile din jurul Foggiei, sperând astfel să diminueze presiunea exercitată asupra ruşilor pe Frontul de Est, generalul Marshall recunoştea că debarcarea în Italia continentală nu făcea decât să întârzie o eventuală invazie în nord-vestul Franţei, pe care el o văzuse mereu ca fiind cel mai important pas în distrugerea celui de-al Treilea Reich. Cu toate că generalul german Fridolin von Senger und Etterlin (care studiase la Oxford) credea că Aliaţii ar fi trebuit să invadeze Sardinia şi Corsica, nu Sicilia, sărind, în felul acesta, peste toată Italia, totuşi această tactică nu şi-ar fi atins obiectivul de a stopa cât mai multe unităţi germane cu putinţă în Italia continentală. În cimitirul militar german, aflat lângă localitatea Cassino, se găsesc rămăşiţele pământeşti a 20 057 de militari germani, înhumaţi câte şase într-un mormânt, ceea ce reprezintă mai puţin de 5% din pierderile pe care avea să le sufere Reichul în Italia.

Sicilia a fost invadată în zorii zilei de sâmbătă, 10 iulie 1943, de către 160.000 de militari ai Grupului XV de Armate, aflat sub comanda generalului Alexander – grup alcătuit din Armata VII a Statelor Unite, comandată de Patton, şi Armata VIII a Commonwealth-ului, condusă de Montgomery –, care au debarcat pe o vreme furtunoasă, din 3.000 de nave, pe coasta sudică a insulei, beneficiind, însă, de avantajul elementului-surpriză şi de sprijinul artileriei navale grele. Axa avea 350.000 de soldaţi staţionaţi în Sicilia, însă numai o treime erau germani. În total, în timpul celor 38 de zile de campanie, Aliaţii vor debarca pe insulă 450.000 de militari. Deşi Armata VI italiană s-a luptat vitejeşte imediat ce Aliaţii au debarcat, iar diviziile germane de la Gela şi Licata aproape că au reuşit să ajungă la plajele invadate printr-un contraatac, vestul Siciliei a fost cucerit în săptămâna care a urmat zilei de 15 iulie.

Întrucât Armata VII fusese oprită timp de o săptămână la Catania, de o aprigă defensivă germană, Divizia a 3-a americană a ajuns prima la Messina, pe 17

august. Până atunci, însă, din insulă fuseseră evacuate cu succes 53 545 de soldaţi germani, 50 de tancuri şi 9 185 de vehicule plus 11 855 de tone de provizii, rezultatul unei grave erori strategice a Aliaţilor, după cum avea să recunoască mai târziu, printre apropiaţi, generalul Eisenhower.2 Campania din Sicilia le-a provocat americanilor 7 319 de victime omeneşti, iar britanicilor 9 353, însă, tot aici, au fost omorâţi, răniţi şi (mai ales) capturaţi 132.000 de italieni şi 32.000 de germani.3 Mediterana şi Canalul Suez puteau fi acum deschise ca rute maritime pentru Aliaţi, încheindu-se perioada aprovizionărilor prin Capul Bunei Speranţe. Asta însemna, după cum estimase generalul Brooke, că o flotă aliată de peste un milion de tone fusese deblocată pentru a fi folosită în alte zone ale globului.4

Debarcările din Sicilia au contribuit, de asemenea, la căderea lui Mussolini, căruia, două săptămâni mai târziu, Marele Consiliu Fascist îi va da un vot de neîncredere, cu un scor de 19 voturi la şapte. (Ministrul de Externe şi ginerele său, contele Ciano, va vota la fel ca majoritatea, gest pentru care, mai târziu, avea să plătească cu propria-i viaţă, împreună cu alţi patru membri ai consiliului.) Părea un gest cumva nefascist să se apeleze la vot, şi unul chiar mai nefascist ca Mussolini să ia în vreun fel act de voinţa democratică a Consiliului. Când îl va vizita pe rege să-i comunice situaţia, Ducele va fi arestat. Înlocuitorul lui, mareşalul Pietro Badoglio, a angajat public Italia în lupta împotriva invadatorilor aliaţi cu scopul de a-l linişti pe Hitler, în timp ce, în secret, a iniţiat negocieri de pace cu Eisenhower. Chiar înainte de sfârşitul campaniei din Sicilia, Hitler i-a cerut lui Rommel, comandantul noului Grup de Armate B, să atace peninsula cu opt divizii şi jumătate. (După ce Rommel a plecat către Franţa, pe 6 noiembrie 1943, acest grup de armate s-a reorganizat sub numele de Armata XIV.)

În Sicilia, Patton şi Montgomery, două personaje la fel de egocentrice, vor lupta împreună în aceeaşi campanie. Rivalitatea dintre ei era la fel de patetică pe cât

era, probabil, de neevitat, şi, în plus, efortul de război al Aliaţilor nu va avea nimic de câştigat când, ulterior, orgoliile generalilor Mark Clark şi Omar Bradley se vor adăuga şi ele la acest amestec extrem de inflamabil. Cu toate că se face mare caz de vanitatea lui Montgomery şi a lui Patton şi de neîncetata lor lăudăroşenie, se uită adesea că Clark, în cuvintele unui istoric:

devenise un maniac al relaţiilor publice, astfel că, nu după multă vreme, îşi va crea o echipă de 50 de oameni care să lucreze pentru a se asigura că eforturile lui, şi cele ale armatei sale (mai ales ale componentei americane a acesteia) beneficiază de maximum de publicitate. Pentru a realiza acest lucru, a enunţat „regula de trei la unu". Fiecare comunicat de presă avea să-l menţioneze de trei ori pe prima pagină şi cel puţin o dată pe celelalte, generalul solicitând, de asemenea, ca toate fotografiile să-i fie făcute doar din partea stângă. Echipa sa de relaţii publice a compus chiar un cântec al Armatei V: „Ridicaţi-vă, ridicaţi-vă pentru generalul Clark, să-l slăvim pe generalul Clark..." Generalului îi plăcea mult acest cântec.5

Ambiţiile lui Patton de a prelua comanda supremă în Italia aveau să se încheie prematur, după ce va insulta doi soldaţi spitalizaţi din cauza şocului produs de suflul unei explozii. În două incidente separate, el îl va numi pe soldatul Charles H. Kuhl un „laş incredibil", iar, o săptămână mai târzise îl va face pe soldatul Paul G. Bennett „ticălos laş", adăugând: „Nu vreau ca aceşti laşi nenorociţi să-şi piardă vremea prin spitalele noastre. Probabil va trebui să-i împuşcăm la un moment dat, altminteri vom creşte o rasă de idioţi".6 Deşi, la insistenţele lui Eisenhower, Patton a trebuit să le ceară scuze soldaţilor săi – dintre care mulţi îl sprijineau –, Patton nu va regreta cu adevărat nimic, cu excepţia incidentelor care îi afectaseră cariera sa meteorică de până atunci. (Este inutil să mai spunem că, atât în armata germană, cât şi în cea sovietică, cei doi soldaţi ar fi fost împuşcaţi.) Retrogradarea, de către Eisenhower, a

vechiului său prieten Patton a condus la avansarea lui Omar Bradley în postul de comandant al Armatei I americane, în timpul invaziei din Franţa. Când Bradley îi va face lui Patton o ultimă vizită de curtoazie, pe 7 septembrie 1943, la reşedinţa sa oficială din Palermo, îl va găsi pe acesta „într-o stare aproape de sinucidere… Acest brav şi mândru războinic, fostul meu comandant, fusese îngenuncheat”.

Pentru a combate impresia generală despre George Patton, meritată luată în considerare mărturia, consemnată în Programul de istorie orală al ofiţerilor superiori din armata americană de către generalul John „Ed” Hull, unul dintre colaboratorii apropiaţi ai lui George Marshall la Pentagon, care îl cunoscuse bine pe Patton şi care lucrase cot la cot cu acesta în fazele de planificare a celor trei campanii. „Dintr-un anumit punct de vedere, generalul Patton avea dublă personalitate”, afirma Hull.

Avea o inimă bună, era modest, foarte prietenos, fără a manifesta o atitudine superioară faţă de cei din jur, fiind însă foarte delicat şi foarte grijuliu. Dar afişa şi o altă faţă – ei bine, am avut o mulţime de generali în istorie care erau asemenea lui… – iar această latură era dură şi aprigă. Înjura din când în când şi se pricepea la asta; însă, când părăsea o formaţie unde urlase la cineva, putea foarte bine să se aşeze şi să scrie o recomandare elogioasă. Aşa că, una peste alta, era un adevărat personaj, interesant şi agreabil după ce ajungeai să-l cunoşti.7

Feldmareşalul „Albert Zâmbitorul” Kesselring se afla la comanda trupelor germane din Italia, fiind superiorul lui Rommel. Un artilerist burghez transformat în aviator, originar din Bavaria, acesta era privit cu dispreţ afabil de către aristocraţii prusaci aflaţi sub comanda sa, însă fără a-i contesta autoritatea. Kesselring a presupus că următorul pas al Aliaţilor va fi acela de a debarca cu ajutorul vaselor amfibii în golful Salerno, chiar la sud de Napoli, cel mai nordic punct pe care îl putea acoperi aviaţia Aliaţilor din Sicilia. Cum era de aşteptat, în ziua de joi, 9 septembrie 1943, la ora 3.30, Armata V a

comandantului în vârstă de 47 de ani, Mark Clark, a debarcat în golf, în ceea ce s-a numit Operaţiunea Avalanşa, adăpostindu-se sub patru capete de pod înguste, care nu comunicau unul cu altul. Trupele aliate au fost puternic lovite de Armata X germană, comandată de generalul Heinrich von Vietinghoff, care condusese o divizie de blindate în Polonia, un corp de panzere în Iugoslavia şi Rusia şi Armata XV în Franţa, şi care avea să se dovedească şi acum, în Italia, un adversar la fel de redutabil. „Obuzele explodau în apă" – îşi amintea jurnalistul american Jack Belden –, „flăcările înroşeau cerul, iar gloanţele loveau ambarcaţiunea. Şuierau pe deasupra capetelor noastre, zguduind vasul din laterale ca o grindină şi lovind uşa rampei… Vasul s-a zdruncinat şi platforma s-a deschis scârţâind… Am păşit pe uscat. În sfârşit, eram pe continent, în Europa". 8

Cinci zile mai devreme, în cadrul Operaţiunii Baytown, Montgomery debarcase, aproape fără a întâlni vreo rezistenţă, în extremitatea de sud a Italiei. Pe de altă parte, germanii îşi concentraseră eforturile la nord de Salerno, sperând să respingă Armata V condusă de Clark – care cuprindea Corpul X Britanic, condus de generalul-maior Richard McCreery, situat la nord de râul Sale, şi Corpul VI american comandat de generalul-maior Ernest Dawley, care se găsea la sudul râului – înapoi spre mare. În cazul în care ofensiva Aliaţilor ar fi reuşit, ceea ce aproape se va întâmpla pe 13 septembrie, ea ar fi avut un efect important asupra planurilor de invadare a Normandiei din anul următor. În acelaşi timp cu Avalanşa, Divizia 1 aeropurtată a Armatei VIII a aterizat la Taranto, în căputa cizmei italiene. La Berlin, Goebbels citea romanul lui Richard Llewellyn (scris în 1939) despre Ţara Galilor, *Ce verde era valea mea*. „Spune foarte multe despre mentalitatea engleză", îşi nota în jurnal, pe 20 septembrie. „Nu cred că Anglia este în pericol de bolşevizare". 9

Navigând către Salerno, soldaţii Armatei V fuseseră informaţi că Italia semnase un armistiţiu, ieşind oficial din

război. Desigur, vestea nu a schimbat cu nimic modul în care a fost întâmpinată de germani debarcarea soldaţilor lui Clark, ulterior

Kesselring pretinzând că trădarea lui Badoglio însemna, pur şi simplu, că „acum, nu mai eram legaţi nici de mâini, nici de picioare”, astfel că se putea rechiziţiona orice era necesar, fără a mai avea obligaţia să poarte cu italienii negocieri obositoare referitoare la compensaţii.10 Kesselring putea să dea dovadă de o ticăloşie care va ieşi la iveală în martie 1944, când, după ce partizanii omorâseră la Roma 32 de soldaţi SS, şi cu toate că ştia cine erau vinovaţii, va ordona cu bună ştiinţă ca 355 de locuitori ai capitalei italiene să fie duşi în Peşterile Ardeatine, în sudul oraşului, unde vor fi împuşcaţi în ceafă, din spate, în grupuri de câte cinci. El a declanşat şi represalii în masă împotriva partizanilor, emiţând un ordin, pe 17 iunie 1944, conform căruia „lupta împotriva partizanilor trebuie purtată cu toate mijloacele aflate la îndemâna noastră şi cu maximă severitate. Voi proteja orice comandant care nu mai ascultă de reţinerile fireşti, în ceea ce priveşte alegerea metodelor… Oriunde există dovezi ale existenţei unor grupuri de partizani numeroase, un procent însemnat al populaţiei masculine din zonă va fi arestat şi, în eventualitatea comiterii unui act de violenţă, aceştia vor fi împuşcaţi”. 11 Cu toate acestea, Churchill şi Alexander au solicitat schimbarea pedepsei cu moartea, în 1947, primită de Kesselring, acesta fiind eliberat în 1952.

Deşi germanii au dezarmat şi au încarcerat toate forţele italiene aflate în proximitatea lor, cea mai mare parte a marinei italiene a navigat dinspre Spezia spre Malta, permiţându-i, pe 11 septembrie 1943, amiralului Sir Andrew Cunningham să îi raporteze triumfător Consiliul Amiralităţii din Londra: „Am plăcerea de a informa pe Excelenţele Voastre că flota de luptă italiană este acum trasă la mal, sub supravegherea tunurilor din cetatea Maltei”. 12 În total, s-au predat cinci cuirasate, opt crucişătoare, 33 de distrugătoare, 34 de submarine şi zeci de nave de război, precum şi 101 nave comerciale,

totalizând 183 591 de tone. Mai mult de 168 de nave comerciale au fost sabordate, pentru a se evita capturarea lor de către germani. La sosirea lor la Spezia, germanii i-au împuşcat pe toţi căpitanii italieni responsabili. „Acesta este modul în care îi tratezi pe cei care ţi-au fost, până nu demult, aliaţi!”, remarca Cunningham. Marina italiană va fi ulterior folosită împotriva Germaniei, în special curajoasa flotă de submarine a acesteia, Flotila a 10-a MAS, al „cărei curaj şi îndrăzneală nebuneşti” au fost lăudate de o autoritate precum amiralul Cunningham.

Deşi Clark şi-a demonstrat curajul personal pe capul de pod de la Salerno, totuşi, după cum aveau să scrie istoricii, „a avut un moment de şovăială şi a trebuit să fie convins să nu reîmbarce Corpul VI”, cu toate că va nega acest lucru în memoriile sale.13 Întrucât punctele de observaţie ale artileriei germane erau aşezate pe dealurile din jurul litoralului, iar germanii atacau cu nu mai puţin de şase divizii, pentru păstrarea poziţiilor a fost nevoie de paraşutarea a trei batalioane din Divizia a 82-a aeropurtată americană, aproape pe buza plajei, de lovirea poziţiilor germane de către bombardierele strategice ale forţei aeriane din Africa de Nord-Vest, de focul de sprijin al tunurilor de 380 mm ale forţelor navale redirecţionate special aici şi, mai presus de toate, de încăpăţânarea de neclintit a Armatei V. „Dacă germanii ne-ar fi atacat pe mare”, comenta Alexander cu cinismul care îl caracteriza, „venirea lor ne-ar fi putut da de furcă”. 14 Poziţia a fost securizată abia pe 16 septembrie, iar atacurile s-au domolit doar patru zile mai târziu – odată ce germanii îşi retrăseseră cu succes trupele din sudul Italiei –, după care a fost nevoie de încă 11 zile pentru ca Aliaţii să poată intra într-un Napoli abandonat. Până în acel moment, Armata V adusese pe ţărm 170.000 de soldaţi şi 2000 de tancuri, iar Montgomery venea şi el din sud cu forţele sale. În total, Operaţiunea Salerno a provocat Aliaţilor 15.000 de victime omeneşti, faţă de cele 8.000 ale germanilor, astfel că este greu să-i contrazicem pe istoricii care au concluzionat că: „Aspectul cel mai remarcabil al luptei a constat în puterea

de anticipare, în competenţa şi în iniţiativa lui Kesselring, precum şi în eficacitatea trupelor sale".15 Această situaţie urma să se repete în timpul luptelor din partea nordică a peninsulei.

Între timp, în partea opusă Italiei, Divizia 1 canadiană, parte a Armatei VIII, ocupa, pe 27 septembrie, aerodromurile din Foggia şi ajungea, pe 3 octombrie, la Marea Adriatică. Din acele câmpii plate, Forţele Aeriene Aliate din Mediterana, conduse de generalul Ira C. Eaker, puteau domina, de acum înainte, războiul aerian din sudul Europei. În trei săptămâni, Forţă a 15-a Aeriană a USSAF cutreiera în voie din sudul Germaniei şi al Austriei până în Balcani, bombardând câmpurile petroliere româneşti de la Ploieşti, de unde germanii se aprovizionau cu o mare parte din combustibilul necesar. Comandamentul al 12-lea de sprijin Aerian al Statelor Unite a bombardat forţele germane chiar în Italia, forţându-le să se deplaseze în special pe timp de noapte. Din primăvara anului 1944, Aliaţii au avut de zece ori mai multe avioane de luptă în Italia faţă de Luftwaffe, adică în jur de 4.500.16

Situaţia din Napoli era înfricoşătoare, înregistrându-se revolte pentru hrană, cu epidemii de tifos, cu crime ale Mafiei, cu o lipsă a apei, cu marea corupţie a autorităţilor locale, practicându-se prostituţia pentru alimente (au trebuit să fie înfiinţate spitale militare speciale pentru tratarea bolilor venerice), precum şi cu o prăbuşire generalizată a legii, ordinii şi moralităţii. S-a constatat că până şi maşina nunţiului papal rula cu anvelope furate.17 Cel mai grav lucru în privinţa viitoarelor operaţiuni din nord a fost faptul că, în urma tacticii germane de pârjolire a pământului, docurile fuseseră devastate. Experţii militari ai Aliaţilor, inginerii, poliţiştii şi administratorii s-au mutat cu toţii pentru a beneficia de protecţia Guvernului Militar Aliat din Teritoriile Ocupate, dar aveau să mai treacă multe luni până ce greu încercatul oraş să revină, cât de cât, la normalitate sau chiar la decenţă.

Având Roma ca următor obiectiv major – din motive mai degrabă de ordin politic şi moral, decât de natură

militară, de vreme ce acesta fusese declarat de către ambele tabere ca fiind un oraş demilitarizat –, Aliaţii au fost nevoiţi să-şi croiască drum către nord, amplasând bombe-capcană şi atacând rapid oraşele şi satele, trecând râurile ale căror poduri fuseseră distruse şi conducând pe şoselele unde fuseseră puse, cu dibăcie, mine antitanc (*Tellermine*), acele cutiuţe circulare de forma unei ciuperci, având diametrul de 30 de centimetri şi conţinând aproximativ 5, 5 kilograme de trinitrotoluen (TNT). Vremea teribilă din toamna anului 1943, combinată cu oportunităţile topografice de apărare oferite de cei 1 350 de kilometri lungime şi 129 de kilometri lăţime ai munţilor Apenini, cu vârfurile lor înalte de peste 1 200 de metri, însemna că Vietinghoff avea o multitudine de şanse pentru a demara acţiuni hotărâte ale ariergărzii, cu rezultatul că superioritatea aeriană a Aliaţilor va fi adesea negată. Churchill nu avusese deloc dreptate să asemene Europa cu un crocodil, iar Mediterana cu „burta sa moale”. După cum declara Mark Clark în cadrul documentarului TV *The World at War*, „m-am gândit adesea că era, mai degrabă, un pântec dur şi vechi decât o burtă moale, după cum ne-a făcut Churchill să credem”.18 Montgomery îl aproba. „Nu cred că vom obţine rezultate notabile”, îi raporta el lui Brooke, „atâta timp cât continuă să plouă şi întreaga ţară va deveni o mare de noroi şi niciun vehicul nu va mai putea circula în afara drumurilor”. 19 Ploaia, lapoviţa şi desele viscole, din iarna 1943 – 1944, au avut ca rezultat pneumonii, dizenterii, boli respiratorii, febră, icter şi infecţii micotice, numite „picior de tranşee”, care apar atunci când şosetele ude nu sunt scoase din picioare zile în şir. Până la sfârşitul anului 1943, pe lângă cei 40.000 de morţi şi răniţi ai Armatei V, s-au mai înregistrat alte 50.000 de victime din rândul civililor şi, probabil, circa 20.000 de dezertori.20

Prima întâlnire a Celor Trei Mari – Roosevelt, Stalin şi Churchill –, aşa cum au ajuns ei să fie cunoscuţi, a avut loc cu ocazia Conferinţei de la Teheran (care purta numele de cod Eureka), între 28 noiembrie şi 1 decembrie 1943.

Roosevelt avea impresia greşită, dar surprinzător de răspândită, că dezvoltarea unei relaţii mai personale cu Stalin l-ar putea domoli pe acesta, astfel încât a încercat deliberat să-l flateze pe dictatorul rus, transformându-l la nevoie, chiar şi pe Churchill în ţinta tachinărilor sale. De cealaltă parte, Stalin a insistat asupra faptului că Roosevelt, care zburase peste o jumătate de lume până în capitala iraniană pentru întâlnire, era bolnav, aşa că l-a găzduit la Legaţia Rusă ca oaspete al său, separându-l astfel de Churchill. La insistenţa lui Stalin, Chiang Kai-shek a fost exclus cu totul de la conferinţă, pentru a nu tulbura sensibilitatea japonezilor, cu care URSS avea un pact de neagresiune. Cu toate acestea, la prima sesiune a Conferinţei de la Teheran, Stalin şi-a anunţat disponibilitatea de a declara război Japoniei, după ce Germania ar fi capitulat, lucru primit cu vădită încântare de către Aliaţii occidentali.

De mai puţin succes s-a bucurat strategia gândită de Churchill de a folosi Italia ca trambulină, de unde să fie atacaţi germanii aflaţi în sud-estul Franţei şi Austria şi Ungaria via Iugoslavia. Nedorind să vadă o forţă aliată puternică în sud-estul Europei, Stalin s-a opus propunerii, fiind susţinut şi de către Roosevelt, prin urmare planul lui Churchill a căzut, spre marea sa dezamăgire. Deşi Stalin ar fi preferat ca invazia peste Canalul Mânecii să aibă loc mai devreme, a acceptat ca aceasta să se desfăşoare începând cu 1 mai 1944. (Ulterior, această operaţiune a trebuit să fie amânată cu cinci săptămâni, din cauza lipsei navelor de desant, după ce lupta din Italia durase mai mult decât fusese planificat.)

Discuţiile cu privire la frontiera de est a Poloniei, care urma să primească teritorii germane, în locul regiunilor din est cedate URSS-ului, au mers clar împotriva angajamentelor făcute în Carta Atlanticului „de a nu fi acceptate niciun fel de schimburi teritoriale, care nu sunt în concordanţă cu voinţa liber exprimată a populaţiei afectate”, totuşi, s-a reuşit ca măcar Stalin să fie de acord cu un proiect al Organizaţiei Naţiunilor Unite, care oferea

drept de veto pentru Marea Britanie, Rusia, Statele Unite şi China. S-a ajuns, de asemenea, la un acord şi în privinţa Iugoslaviei, care prevedea susţinerea partizanilor comunişti ai mareşalului Tito, în locul cetnicilor promonarhişti, deoarece, din decriptările Ultra, reieşise că cetnicii erau aliaţi cu italienii, iar germanii se temeau mult mai mult de partizani decât de cetnici. Între timp, tot la Teheran, la insistenţele lui Stalin, s-a decis ca Germania să nu fie împărţită în cinci regiuni autonome, după cum avuseseră în vedere Roosevelt şi Churchill. Teheranul a reprezentat punctul culminant al cooperării aliate în timpul războiului, cu toate că, în ciuda bunelor intenţii, a fost un eveniment în care s-au purtat lupte aprige. Totuşi, dorinţa făţişă a lui Roosevelt de a-l fermeca pe Stalin i-a permis Mareşalului să observe că exista o falie între cele două democraţii, lucru pe care va încerca să-l exploateze în următoarele luni. Lui Stalin nu i-a scăpat nimic. Fiecare dintre Cei Trei Mari a plecat de la Teheran cu ceva din ceea ce îşi dorise să obţină, fiind, totodată, nevoit să renunţe la altceva, însă nu putem să nu observăm că Churchill fusese forţat să cedeze cel mai mult.

„Înaintarea armatei până în inima Italiei”, scria John Harris în romanul său *Swordpoint*, fusese ca drumul pe care şi-l croieşte un taur, care, deşi obosit, este totuşi dispus să înainteze împungând mereu şi mereu. Modelul de înaintare se schimba foarte rar. Câmpiile erau puţine şi la depărtare între ele, iar, de îndată ce traversai un râu sau un munte, dădeai din nou de unul care să-ţi blocheze drumul. Se luptaseră şi cuceriseră Creti, dar în spatele localităţii Creti era Agri, iar în spatele lui Agri era Sale şi în spatele lui Sale era Volturno… Întreaga ţară, fiecare râu, fiecare oraş, fiecare deal le arătaseră cât de inutile pot fi maşinile atunci când clima şi relieful complotează în acest sens. „O, da”, spunea o glumă de atunci, „germanii se retrag, cum să nu. Din păcate, însă, iau şi ultima creastă cu ei”. 21

Terenul era descris drept unul „pe care chiar şi caprelor le-ar fi fost greu să-l parcurgă”.22

Armata V a traversat învolburatul râu Volturno ale cărui poduri, la mijlocul lui octombrie, fuseseră distruse de germani, după care Alexander a ordonat o scurtă pauză pentru regrupare şi recuperare. Avansul, peste culmi care, aparent, nu aveau număr, pe o vreme atroce, putea deprima şi spiritele cele mai înflăcărate. În retragerea lor, germanii au adoptat tactica pământului pârjolit, distrugând toate rezervele de alimente şi utilităţile publice. Acţiunile s-au intensificat când guvernul Badoglio, refugiat pentru siguranţă din Roma la Bari, va declara război Germaniei pe 13 octombrie.

Întrucât Armata VIII – comandată, după 1 ianuarie 1944, de protejatul lui Montgomery, Oliver Leese – se afla în estul Apeninilor şi Armata V a lui Clark în vest, au existat puţine momente în care s-au sprijinit reciproc. Retrăgându-se spre nord, germanii au încercat să le ofere cât mai mult timp compatrioţilor lor pentru a perfecta liniile de apărare Bernhard, Barbara, Linia de Iarnă şi, în special, Linia Gustav. A fost ultima desfăşurare de-a lungul Italiei, de la golful Gaeta, din Marea Tireniană, până la sud de Ortona, la Marea Adriatică.

Informaţi fiind prin intermediul Ultra în legătură cu decizia lui Hitler, de pe 4 octombrie, de a susţine planurile lui Kesselring de a lupta la sud de Roma, Eisenhower şi Harold Alexander, comandantul Grupului XV de Armate, au pus la cale un plan, care avea să permită Armatelor şi VIII să acţioneze concertat pentru a cuceri Roma. Armata VIII avea să cucerească Pescara şi să se îndrepte spre vest, în timp ce Armata v-ar fi avansat spre valea Liri, ajutată de o puternică forţă de debarcare în sudul Romei, la Anzio, care urma să anihileze trupele de rezervă de pe Linia Gustav şi să împingă mai departe, către nord, orice rezerve strategice de trupe. Deşi Alexander avea 11 divizii în Italia, în decembrie 1943, Kesselring avea şi el nouă la sud de Roma şi alte opt de rezervă în nord. În timp ce componenţa Wehrmachtului din Italia era una omogenă, de partea Aliaţilor vor lupta nu mai puţin de 16 naţionalităţi, inclusiv polonezi, neozeelandezi, algerieni, sud-africani,

marocani, un contingent de evrei şi chiar un corp expediţionar brazilian – multe dintre ele vorbind limbi diferite şi folosind arme şi muniţii diferite. În plus, rivalităţile anglo-americane care se făcuseră remarcate în timpul „competiţiei" pentru capturarea Messinei, în Sicilia – cursă „câştigată", în mod convingător, de Patton –, au ieşit din nou la suprafaţă şi s-au înteţit în timpul tentativei de cucerire a Cetăţii Eterne. În general, britanicii, epuizaţi după campaniile din nordul Africii şi Sicilia, le păreau americanilor înceţi şi excesiv de precauţi. De cealaltă parte, câteva dintre unităţile de recruţi ale americanilor le făceau britanicilor impresia că ar fi formate din novici şi naivi. Între ofiţerii superiori ai celor două armate au existat, fără îndoială, tensiuni, deşi mai puţine la nivelul celorlalte grade militare. Mark Clark, mai ales, va deveni obsedat de gloria de a fi generalul care a intrat în marş în prima capitală căzută a Axei, iar, în privinţa aceasta, şeful statului-major al lui Alexander, generalul-maior John Harding, avea să declare mai târziu: „Dacă-mi permiteţi să mă exprim diplomatic, cred că generalul Clark a fost copleşit de dorinţa de a fi primul care intră în Roma, lucru care s-ar fi petrecut oricum".23

Clark a făcut o eroare esenţială neatacând direct Linia Gustav, care se găsea în apropiere, de îndată ce Linia de Iarnă fusese străpunsă la mijlocul lunii decembrie 1944. În schimb, Armata V a ajuns la râurile Sangro, Rapido, Gangliano şi la Linia Gustav abia între 5 şi 15 ianuarie 1944. Astfel, germanii au avut aproape o lună la dispoziţie să pregătească apărarea Liniei Gustav (deja una formidabilă), după căderea vârfurilor Monte Camino şi Monte Lungo şi a oraşului medieval San Pietro În fine. Acestea fuseseră obstacole formidabile, iar cicatricile bătăliei de la San Pietro, care s-a purtat casă cu casă, în trei asalturi separate ale Diviziei a 36-a a Gărzilor Naţionale din Texas împotriva Diviziei a 15-a Panzergrenadier, pot fi văzute şi astăzi, într-un oraş care a fost păstrat exact aşa cum era în 1944. „Numele San Pietro va fi păstrat în memoria istoriei militare", se arăta

în Raportul de Operaţiuni al Regimentului al 143-lea de Infanterie, din cadrul Diviziei a 36-a, care, în cele din urmă, a cucerit oraşul din spate, pe 18 decembrie 1943, după ce două atacuri precedente fuseseră respinse.

Ne-am croit drum prin câmpuri spintecate de mortiere, obuze şi presărate cu trupurile înţepenite ale infanteriştilor care căzuseră în timpul luptelor crâncene şi însângerate… în acest mic orăşel cenuşiu, care avea deschidere către valea din apropierea localităţii Cassino. Soldaţii o numesc Valea Morţii, pentru că moartea era omniprezentă. când atacau această fortăreaţă inamică încercuită de fortificaţii săpate în pantele terasate ale văii Liri.

Garnizoana germană de la San Pietro nu putea fi, pur şi simplu, ocolită, izolată şi încercuită de Armata V care se îndrepta către Linia Gustav, întrucât posturile ei de observaţie ar fi supus trupele care avansau şi suportul lor logistic tirului unui foc de artilerie constant şi precis direcţionat. La fel ca şi în cazul înălţimilor Camino, Lungo şi al impunătorului deal pe care se găsea mănăstirea Monte Cassino, nu exista altă opţiune în afara ocupării colinei.

Luptele care au avut loc între atacul de la Camino, de pe 6 decembrie, şi înfrângerea finală a germanilor din San Pietro, pe 18 decembrie, au lăsat Armata V sleită de puteri, iar lapoviţa şi grindina, care cădeau necontenit, au redus şi mai mult entuziasmul pentru un atac pe Linia Gustav, în timpul celor mai scurte zile din an. De asemenea, din cauza zăpezii şi a norilor joşi, era puţin probabil ca sprijinul aerian să poată veni înainte de perioada în care avioanele puteau ateriza doar cu ajutorul dispozitivelor de control de la bord. Prin urmare, răgazul care a precedat ofensiva reînnoită a Aliaţilor i-a oferit lui Senger o lună vitală pentru a-şi consolida poziţiile, a aduce întăriri de la Roma, a-şi repoziţiona forţele şi pentru a-şi întocmi planurile de urgenţă. Antinazistul Senger comandase retragerea trupelor germane din Sicilia, Sardinia şi Corsica, fiind un maestru al acţiunilor de

ariergardă. Linia de Iarnă era doar un avanpost al Liniei Gustav, o poziţie de întârziere a atacurilor, tot aşa cum Linia Hitler, situată în spatele acesteia din urmă, era doar o simplă poziţie care îndeplinea acelaşi rol.

Întrucât s-a considerat că este imposibil ca trupele nepregătite să lupte în munţi să opereze la est de Muntele Cairo (1.500 de metri altitudine), unde se ridica o serie continuă de vârfuri chiar în centrul peninsulei, atacul de la Cassino a trebuit să se desfăşoare dinspre vestul şi sudul oraşului. Atunci, ca şi acum, oraşul formează o potcoavă în jurul dealului de 518 metri, pe care este aşezată mănăstirea. Fondată la începutul secolului al VI-lea de Sf. Benedict însuşi, mănăstirea este abaţia de naştere a Ordinului Benedictin. Aşezată sub Muntele Cairo, Cassino a reprezentat partea cea mai puternică a Liniei Gustav. „Peisajul avea ceva titanic", scria Harris, „înspăimântător prin vastitatea lui, sumbru sub norii joşi şi ploaia mocănească, estompând contururile şi dând pantelor un aspect funest şi ameninţător". 24 În momentul în care Aliaţii au ajuns la ea, Linia Gustav era înţesată de adăposturi militare antitanc, de tranşee antitanc, de tunele, de sârmă ghimpată, de terenuri minate, de amplasamente cu tunuri ascunse, de 60.000 de luptători şi de posturi secrete de observaţie, din care focul nimicitor al artileriei putea fi dirijat. N.C. Phillips, istoricul oficial al forţelor neozeelandeze din Italia, preciza, nu fără temei, că „niciun soldat capabil nu ar fi ales să ia cu asalt Cassino în martie 1944, doar pe baza calităţilor sale de militar. El ar fi privit cu suspiciune însăşi ideea de a încerca cucerirea acestui punct, care reprezenta cea mai puternică fortăreaţă din Europa, în plină iarnă şi fără sprijinul unor operaţiuni diversioniste".25 Cu toate acestea, având în vedere forţele disponibile, lipsa alternativelor geografice şi necesitatea urgentă de a cuceri Roma, înainte de debarcarea din Normandia, s-a întâmplat ceea ce trebuia să se întâmple.

De la Cassino la Marea Tireniană se găsesc o serie de râuri, în principal, Gari, Gangliano şi Rapido (nume bine

ales), care constituiau obstacole majore pentru Aliaţi. Aici, dar şi la Cassino, a trebuit să lupte şi să-şi verse sângele Armata V, încercând să străpungă Linia Gustav, în timpul celor patru luni care i-au urmat lui ianuarie 1944. Între 17 şi 21 ianuarie, Corpul X a încercat să atace de partea cealaltă a râului Gangliano, dar a fost blocat de rezervele Armatei XIV, deşi atacul Diviziei a 46-a i-a provocat o anumită îngrijorare lui Senger. Între timp, spre est, Divizia a 36-a americană a fost respinsă, în mod ruşinos, departe de impetuosul şi îngheţatul Rapido. Diviziile a 36-a britanică, a 56-a şi a 36-a americane, au încercat cu disperare să organizeze un punct de rezistenţă în partea de nord a acestor trei râuri, dar totul a fost în zadar. Măreţia abruptului Monte Cassino a impresionat istoricii în aceeaşi măsură în care îi impresionează astăzi pe turişti, dar, de fapt, luptele din sud şi din vest au fost la fel de importante şi de costisitoare; de la trecerea râului Volturno, Armata V înregistrase 26.000 de morţi. Dacă medalia Steaua Italiei ar fi fost oferită împreună cu o baretă, pe aceasta ar fi trebuit să scrie „Gangliano” mai degrabă decât „Cassino”, în ciuda statutului de legendă acordat celui din urmă datorită importanţei sale geografice mai mari.

Premiul – care putea fi obţinut fie prin trecerea râurilor, fie prin cucerirea fortăreţei Cassino, fie în ambele variante – era valea Liri, un drum plat şi larg, care ducea direct către Roma şi pe care blindatele Aliaţilor se puteau deplasa în viteză. (După ce Cassino a căzut, în cele din urmă, pe 17 mai, Armata V a reuşit să ajungă la Roma în doar trei săptămâni.) E posibil ca Aliaţii să fi greşit punând prea mult accentul pe importanţa tancurilor în înaintarea către Roma, de vreme ce tancurile lor – deşi foarte multe – fuseseră inferioare celor germane, pe tot parcursul războiului până atunci. Tancul Sherman era poreclit „Ronson” (de la brichetă) de Aliaţi – deoarece, ca să ne folosim de cuvintele unei reclame din epocă, „se aprinde din prima, de fiecare dată” – şi „Tommy-cooker” (aragaz pentru soldaţii britanici) de către germani – deoarece

lovitura unui obuz de 88 mm crea suficientă energie cinetică pentru a aprinde combustibilul din rezervor. Până târziu în 1944, germanii au păstrat un avans faţă de Aliaţi, în ceea ce priveşte calitatea tancurilor, acestea beneficiind de o mai bună combinaţie între puterea de foc, mobilitate şi protecţie. Tancurile aliate aveau adesea o vizibilitate atât de limitată, încât puteai asemui condusul lor cu şofatul unei case din care priveşti prin cutia poştală. Dacă Aliaţii ar fi fost mai puţin obsedaţi de valea Liri, ar fi putut străpunge Linia Gustav în altă parte, mult mai devreme.

Pe 11 decembrie 1943, Kesselring asigura Vaticanul că abaţia Monte Cassino nu avea să fie ocupată de forţele sale, însă, cu toate acestea, cele mai multe dintre comorile sale vor fi mutate la Roma (astăzi pot fi văzute în muzeul mănăstirii). La 9.30, marţi, 15 februarie 1944, 239 de bombardiere au lansat 500 de tone de bombe, făcând una cu pământul întreaga mănăstire şi distrugând şi valoroasele fresce de aici, care, evident, nu putuseră fi mutate. Vandalismul Aliaţilor a dat prilejul unei lovituri de propagandă pentru dr. Goebbels, în ciuda faptului că fusese o acţiune benefică pentru moralul trupelor care se pregăteau de atacarea mănăstirii, cel puţin până vor descoperi că, în bombardament, muriseră puţini germani, iar ruinele fuseseră aproape la fel de uşor de apărat ca întreaga clădire. „Am spus că bombardarea mănăstirii a fost o greşeală şi o spun înţelegând pe deplin întreaga controversă care s-a iscat în jurul acestui episod”, nota Mark Clark în autobiografia sa, *Calculated Risk*, din 1951. „Nu numai că bombardarea a fost o inutilă greşeală psihologică, la nivel de propagandă, dar a fost şi o greşeală de tactică militară de primă importanţă. Ne-a îngreunat doar sarcina, făcând-o mai costisitoare, din perspectiva pierderilor omeneşti, a tehnologiei de război şi a timpului”. 26 Deşi, ulterior, îşi va declina responsabilitatea pentru acţiune, în realitate, Clark a fost personal implicat în aceasta şi le-a aprobat, lui Alexander şi Freyberg, decizia de a distruge mănăstirea.27 Evident, comandantul apărătorilor de la Cassino, Senger, va susţine ulterior că

„bombardamentele au avut un efect contrar intenţiei iniţiale. Acum urma să ocupăm fără scrupule mănăstirea, mai ales că ruinele sunt mai bune pentru a te apăra decât clădirile intacte… Acum, Germania avea un puternic bastion de comandă, care şi-a demonstrat avantajele în luptele ulterioare”. 28 Superioritatea ruinelor faţă de clădirile intacte, în cazul defensivei, fusese deja observată la Stalingrad şi urma să se întâmple la fel şi la Caen. Cu toate acestea, este greu de crezut că, în timpul atacurilor Aliaţilor, germanii nu şi-ar fi abandonat „scrupulele” morale pentru a apăra mănăstirea încăpere cu încăpere.

Vizitatorii magnificei structuri reconstruite vor fi imediat impresionaţi de modul în care abaţia domină colina, care, la rândul său, domină valea Liri. Aceasta a fost efectiv condamnată de îndată ce Kesselring a ales-o ca element de bază al Liniei Gustav, o privire fugară către sud aruncată din vârful colinei făcând din această opţiune una inevitabilă. Churchill nu ar fi putut să înţeleagă vreodată de ce Cassino nu putea fi, pur şi simplu, învăluit prin flanc şi de ce trei divizii au trebuit „să-şi rupă dinţii” pe un front de aproape 4, 8 kilometri lăţime, lucru într-adevăr greu de înţeles dacă ai în faţă doar hărţi bidimensionale. Terenul accidentat, întretăierile râurilor şi, mai presus de toate, înălţimile munţilor care „îmbrăcau” valea Liri pot fi cel mai bine studiate *in situ* şi fac dificultăţile tactice uşor de înţeles. În ceea ce priveşte Monte Cassino însuşi, Harding credea că „din perspectiva moralului trupelor şi a încrederii, bombardarea sa a fost necesară. Toată lumea gândea că germanii îl foloseau în scopuri militare. Parte din filosofia mea militară este convingerea că nu poţi arunca trupele în luptă fără a le acorda întreg sprijinul posibil, material şi militar, astfel încât să le oferi şanse sporite de a obţine un succes”. 29 Preţul politic al atacării mănăstirii, fără a o distruge mai întâi, a fost considerat prea mare, în special în Noua Zeelandă, ale cărei trupe formau primul val, Freyberg, Clark şi Alexander trebuind să aprobe cu toţii distrugerea acesteia. Desigur, a fost un paradox faptul că, în cruciada civilizaţiei împotriva

barbariei naziste, o bijuterie remarcabilă a civilizaţiei a trebuit să fie distrusă de Aliaţi, care, prin urmare, au fost nevoiţi să poarte responsabilitatea finală pentru o tragedie estetică şi culturală.

La sfârşitul lui ianuarie, Corpul de Vânători de Munte francez făcuse progrese considerabile între Monte Cairo şi Monte Cassino, iar Divizia a 34-a americană, „Taurii roşii”, atinsese Punctul 593, aflat în spatele dealului mănăstirii. Creasta Capul Şarpelui, din care şi făcea parte Punctul 593, a fost martora unor lupte aprige, care aminteau de Primul Război Mondial, Aliaţii încercând să învăluie Cassino dinspre nord; într-adevăr, acolo au căzut la fel de mulţi soldaţi ca şi în timpul atacurilor directe asupra Dealului Mănăstirii însuşi.

În cele patru bătălii de la Monte Cassino au luptat germani, americani, britanici, francezi, polonezi, australieni, indieni, nepalezi, soldaţi sikh, maltezi şi neozeelandezi, dar nu şi ital icnii înşişi (cu excepţia partizanilor – în majoritatea lor comunişti –, care au continuat să lupte împotriva germanilor mai la nord), întrucât, în ceea ce priveşte soarta naţiunii lor, majoritatea adoptaseră o atitudine de tipul *che sarà sarà*. „Nu-i vrem nici pe germani, nici pe americani”, se putea citi într-un graffiti italian. „Lăsaţi-ne să jelim în pace”. 30 Cele patru bătălii au fost comparate cu Bătălia de pe Somme: în prima bătălie de după 12 februarie, spre exemplu, Armata V a înregistrat 16.000 de morţi şi de răniţi, mai ales din Divizia a 34-a. În a doua luptă, între 15 şi 18 februarie, armata neozeelandeză a suferit cele mai grele pierderi, pentru ca, între 15 şi 23 martie, în cea de-a treia bătălie, să se înregistreze şi alte pierderi omeneşti. În timpul luptei pentru Linia Gustav, Luftwaffe abia dacă a putut ridica în aer aparate pentru obişnuitele zboruri de recunoaştere, atât era de evidentă superioritatea Aliaţilor, iar, la sfârşitul anului 1943, mai avea doar 430 de aeronave în întreaga Italie.31

Între timp, la Vatican, ambasadorul britanic pe lângă Sfântul Scaun, Sir D’Arcy Osborne, raporta, pe 26 ianuarie

1944, Ministerului de Externe următoarele: „Cardinalul secretar de stat m-a chemat astăzi să-mi comunice că papa speră ca printre puţinele trupe care vor fi încartiruite la Roma după ocupaţie să nu se afle şi soldaţi de culoare. El s-a grăbit să adauge că Sfântul Scaun nu solicită acest lucru din motive rasiste, dar speră ca, pe cât posibil, dorinţa să-i fie satisfăcută”. 32 Rolul lui Pius al XII-lea în cel de-al Doilea Război Mondial rămâne extrem de controversat, pentru că acesta luase decizia deliberată de a nu denunţa public războiul naziştilor împotriva evreilor, în ciuda faptului că dispusese de informaţii detaliate despre natura şi dimensiunea fenomenului (şi, desigur, şi despre persecuţiile la care fusese supusă Biserica Catolică din Polonia). Decizia s-a bazat pe convingerea sa – care s-a dovedit a fi întemeiată, în ceea ce priveşte Biserica Protestantă din Olanda – că germanii ar pedepsi dur autorităţile ecleziastice care interveneau în favoarea evreilor, fapt care ar duce la diminuarea ocaziilor de a-i ajuta pe alte căi, mai ales clandestine. (Papa însuşi a adăpostit mii de evrei pe proprietăţile sale din Roma şi de la castelul Gandolfo, din afara oraşului.) Cu toate acestea, deşi nu ar fi oprit sau poate nici nu ar fi încetinit Holocaustul, care, prin natura sa, nu a fost pus în practică de oameni evlavioşi, retrospectiv vorbind, papa avea datoria morală de a trage un semnal de alarmă cu privire la ceea ce se întâmpla. Ideea că papa însuşi, aşa cum s-a spus, ar fi fost antisemit sau chiar că i-ar fi susţinut pe nazişti sau că a fost, aşa cum spune titlul unei cărţi, „Papa lui Hitler”, este falsă.33

După cea de-a doua bătălie de la Cassino, din februarie 1944, comandantul defensivei germane, generalul Fridolin von Senger und Etterlin, s-a prezentat la Hitler, la Berghof, pentru a primi frunzele de stejar ale Crucii Cavalerului, o distincţie care nu îl impresiona cu nimic, „acum că sute de oameni poartă această decoraţie”. Senger a fost chiar mai puţin impresionat de prezenţa Führerului însuşi, pe care l-a găsit „extrem de deprimant”, întrebându-se ce efect ar putea avea aceasta asupra

celorlalţi soldaţi care primeau medalii în aceeaşi zi. „Purta o bluză militară galbenă, cu o cravată de aceeaşi culoare, guler alb şi pantaloni negri – lucruri care cu greu puteau fi considerate a forma o ţinută flatantă!”, consemna bursierul romano-catolic al Universităţii Oxford:

Constituţia sa prea puţin impresionantă şi gâtul scurt îl făceau să pară chiar mai puţin demn decât de obicei. Pielea îi era flască, incoloră şi bolnăvicioasă. Ochii lui mari, albaştri, care, evident, au fascinat multe persoane, erau apoşi, posibil din cauza consumului constant de droguri stimulante. Strângerea lui de mână era fină, mâna stângă îi atârna flasc legănându-se.

Un aspect frapant era, însă, în contrast cu crizele sale de furie sau cu ţipetele din timpul discursurilor, vocea sa liniştită şi modulată, care aproape că inspira compasiune, de vreme ce nu reuşea mai deloc să-i ascundă deznădejdea şi slăbiciunea.34

Tremurul mâinii stângi a fost pus pe seama semnelor incipiente ale unui Parkinson, de care se crede că Hitler ar fi suferit. Chiar luând în considerare antinazismul lui Senger şi faptul că aceste însemnări au fost scrise la mult timp după război, se pare că Hitler era bolnav încă de dinaintea debarcării din Normandia din iunie, a tentativei de asasinat de pe 20 iulie sau a distrugerii Grupului de Armate Centru din Rusia, care avusese loc mai târziu, în aceeaşi lună.

Pe 15 martie, mai mult de 1.000 de tone de bombe au fost aruncate din 500 de bombardiere asupra localităţii Cassino, însă aviaţia militară americană, care efectuase două treimi din misiuni şi lansase 70% din bombe, a ratat adesea în a-şi coordona suficient de bine comandanţii de la sol, aceştia neştiind de multe ori când erau programate să se încheie raidurile. Aceasta a însemnat că, oricât de intense ar fi fost bombardamentele, germanii din multe beciuri ale abaţiei aveau întotdeauna timp să ocupe poziţii în molozul mănăstirii, înainte ca valul asalturilor să îi lovească. „Urcasem fiecare deal care îmi putea oferi o perspectivă”, îşi amintea Senger despre sectorul său, lat

de 80 de kilometri, cu baza la Cassino, „iar asta mă ajutase să am un tablou complet al reliefului montan extrem de denivelat. În felul acesta, puteam aprecia schimbările de situaţie după modificările care apăreau la nivelul focurilor de artilerie şi al raidurilor aeriene”. 35 Germanii au reuşit să evite învăluirea pe flancuri în prima bătălie de la Cassino, din februarie, recucerind Punctul 593, însă colina a fost pierdută în următoarele confruntări, din februarie şi martie. Lupta dintre Divizia a 8-a indiană şi Fallschirmjageri (paraşutiştii germani) a fost deosebit de dură, dar o companie de Gurkha (soldaţi nepalezi) a reuşit cumva să rămână agăţată, asemenea melcilor, de aflorimentul stâncos, cunoscut sub numele de Dealul Spânzurătorii, sub bombardamentul şi tunurile constante ale germanilor. Cei care vizitează locul, pot aprecia la justa lor valoare atât realizarea extraordinară, cât şi nemaipomenitul curaj al acestei divizii.

„Ceea ce depăşea toate aşteptările era spiritul combativ al trupelor”, avea să scrie Senger mai târziu despre Divizia 1 de Puşcaşi Paraşutişti, care eliberase Divizia a 90-a Panzer Grenadier, pe 15 martie, şi care lupta acum împotriva neozeel andezilor din oraş. „Pentru a se confrunta cu inamicul, soldaţii s-au târât din beciurile întunecate şi din buncăre, dând dovadă de o rezistenţă teribilă. Cuvintele sunt prea puţine pentru a vorbi despre sacrificiul lor. Ne gândiserăm că aceia care supravieţuiseră orelor de bombardament şi pierderilor înregistrate vor fi zdruncinaţi atât fizic, cât şi psihic, dar nu a fost aşa”. El îşi explica toate astea prin faptul că, fiind paraşutişti, aceşti soldaţi se antrenaseră pentru a lupta în puncte de rezistenţă încercuite şi izolate. Lui Senger i-a plăcut îndeosebi felul în care nu se deranjaseră să raporteze micile pierderi teritoriale „deoarece sperau ca, în curând, să le recucerească”.36 Senger avea să-şi amintească mai târziu „vibraţia exploziei obuzelor, şuierul schijelor, mirosul proaspăt al pământului aruncat în sus şi amestecul bine cunoscut de miros de fier încins şi de praf de puşcă ars”, lucruri pe care le simţise în timp ce vizita

Regimentul 3 de Paraşutişti, la comandamentul divizionar al generalului Richard Heidrich, comandantul Corpului I Paraşutişti, şi care-i aminteau cu intensitate de momentele din timpul Bătăliei de pe Somme. „Hitler avea dreptate când îmi spunea că aici a fost singurul câmp de luptă din acest război care semăna cu cele din Primul Război Mondial”, scria el după război. De fapt, au existat numeroase asemenea câmpuri de luptă, mai ales în Rusia, dar Führerul nu se simţea obligat să spună adevărul atunci când acorda frunza de stejar unor grupuri întregi de comandanţi curajoşi.

Panta Dealului Mănăstirii are o înclinaţie de 460 de metri, la fiecare 900 de metri măsuraţi pe orizontală, adică un unghi de 45°, dar mai există şi alte locuri în oraş unde s-au dat lupte teribile – Hotelul Continental (unde a stat un tanc ascuns în foaierul său), Dealul Castelului, grădina botanică şi gara –, care par să fie luate dintr-un ghid Baedeker, şi toate au fost martorele unor lupte corp la corp violente. Bătălia din oraşul Cassino, îşi amintea un veteran, „s-a dat de la o distanţă atât de mică, încât un etaj al unei clădiri putea să fie ocupat de apărători, iar următorul, de atacatori. În cazul în care cei din urmă doreau să folosească artileria pentru a slăbi apărarea inamicului înainte de atac, trebuiau să evacueze în prealabil etajul respectiv!” 37

„Frontul de la Cassino i-a costat pe Aliaţi trei luni de zile, pentru o înaintare de doar 15 kilometri”, se lăuda, la câţiva ani după aceea, Senger. La începutul lui 1944, germanii aveau 23 de divizii în Italia, 15 dintre acestea formând Armata X, care apăra Linia Gustav împotriva celor 18 divizii ale lui Alexander. Dacă Aliaţii voiau să fie în stare să facă desanturi amfibii pe coasta Italiei, „asemenea căpuşelor”, ca să ne folosim de frapanta comparaţie a lui Churchill, ei trebuiau să ajungă în spatele liniilor defensive est-vest ale germanilor. Aşa gândeau Aliaţii înainte de a ataca Anzio (Operaţiunea Shingle), deşi nevoia de a utiliza ambarcaţiunile de desant – în principal, navele de debarcare blindate – în operaţiune ducea la amânarea

calendarului debarcării din Normandia (nume de cod Overlord) cu o lună faţă de data de 1 mai 1944, care fusese convenită la Conferinţa Trident, de la Washington.

Atacurile amfibii întreprinse asupra localităţilor Anzio şi Nettuno, porturi mici de vacanţă, situate pe coasta de vest a Italiei, la aproximativ 48 de kilometri de Roma, de către Corpul VI american, aflat sub comanda generalului-maior de 53 de ani John Lucas (fumător de pipă din cocean de porumb), au avut obiectivul de a tăia comunicaţiile dintre Roma şi Cassino, forţând Armata X germană să slăbească apărarea sau chiar să abandoneze partea de vest a Liniei Gustav, şi să atace pe flancuri poziţiile de la Cassino. Forţa Specială 81, cuprinzând 374 de nave, naviga cele 100 mile de la Napoli sub comanda generală a contraamiralului Frank Lowry, în timp ce contraamiralul Thomas Troubridge conducea subunităţile care făceau parte din marina regală. Debarcările au reprezentat o surpriză completă, aşa cum sugerase şi Ultra că se va întâmpla, iar mulţi germani – porecliţi „Teds" de către Aliaţi, o prescurtare a cuvântului italian pentru germani, *tedeschi* – au fost prinşi cu pantalonii în vine, în unele cazuri, la propriu. „Când echipa noastră a intrat pe strada îngustă şi întunecată", avea să-şi amintească un soldat american mai târziu, „am putut vedea o pereche de fese albe cărnoase mişcându-se în direcţia opusă şi am strigat cât am putut de tare «Halt»! Soldatul s-a oprit, şi-a ridicat mâinile şi a venit către noi… Sub pântecul voluminos, picioarele sale subţiri tremurau. A fost prima mea întâlnire cu Rasa Superioară".38

La două zile de la primele debarcări, sâmbătă, 22 ianuarie 1944, la ora 2, aproximativ 50.000 de soldaţi aliaţi şi 5 200 de vehicule erau pe uscat, instalându-se pe un perimetru de aproape cinci kilometri în interior. Dacă Lucas ar fi avansat în interior pentru a cuceri oraşele Aprilia (supranumit Fabrica), Campoleone şi Cisterna, ar fi putut străpunge calea ferată principală şi Şoseaua 7, care mergea spre sud, către Linia Gustav. În schimb, a aşteptat tancurile şi artileria grea şi, în 62 de ore, a pierdut această

ocazie favorabilă, care nu avea să se mai ivească din nou, în următoarele patru luni pline de suferinţă. Deşi, pe 23 ianuarie existau doar câteva mii de germani în zonă, în seara zilei următoare, aveau să fie peste 40.000. Lucas a fost omul nepotrivit să comande Shingle, nu în ultimul rând întrucât credea, cum nota, de altfel, în jurnalul său, că „întreaga afacere avea un miros puternic de Gallipoli şi, din câte se pare, acelaşi amator se afla pe banca antrenorului”.39 Plănuită de Churchill ca o campanie câştigătoare, bătălia de la Anzio s-a transformat într-un eşec prelungit şi costisitor. Capacitatea germanilor de a contraataca nu fusese redusă, de vreme ce Kesselring a adus în mare grabă aici trupe de pe Linia Gustav, din Franţa, din nordul Italiei şi din Balcani, pentru a încerca spargerea a ceea ce Hitler descria ca fiind un „abces”. Din moment ce Ultra îl avertizase corect pe Clark în legătură cu aceste deplasări, Lucas a fost în măsură să-şi consolideze capetele de pod de pe plajă, deşi s-a aflat sub focul constant al artileriei de pe Dealurile Alban (Colli Laziali) şi sub atacul direct al Armatei XVI, aflată sub comanda aristocratului general Eberhard von Mackensen. Consolidarea capetelor de pod de pe plajă a fost anevoioasă: săparea unor şanţuri adânci era imposibilă deoarece nivelul apei era prea ridicat şi, în plus, după cum avea să îşi amintească un veteran, „Sapă un şanţ îngust, pleacă de lângă el pentru o oră, şi pe fund se va umple de gândaci negri care încearcă să iasă la suprafaţă”.

Anzio este locul unde împăratul Nero cânta, după cum se spune, la vioară, în timp ce Roma ardea (în 64 d.Hr.).

Comandantul suprem german din sud nu a dat dovadă de

O astfel de lipsă de energie când Aliaţii au început, în 1944, debarcarea în acel punct. Kesselring transmisese codul de avertizare „Cazul Richard” către toate unităţile, pe 22 ianuarie, la ora 4.30, iar forţele au început să sosească rapid. Pe

1 februarie, Aliaţii extinseseră puţin capetele de pod

pe nişte linii de front înguste şi expuse, însă atacurile lor ulterioare vor fi respinse atât la Campoleone, cât şi la Cisterna. Deşi, imediat după debarcare, Churchill îi spusese lui Alexander: „Sunt foarte bucuros că, în loc să săpaţi capete de pod, vă revendicaţi terenul”, ei bine, se pare că acesta se grăbise.40 Alexander şi Clark au debarcat amândoi la Anzio în prima zi, la ora 9 şi nu apucaseră încă să îi ordone lui Lucas să cucerească repede Campoleone şi Cisterna, indiferent de costuri. (În timpul unei vizite făcute la plutonul antitanc al grenadierilor de gardă, din cadrul Batalionului al 5-lea, un obuz de 88 mm a explodat, umplându-i de pământ mantaua îmblănită a lui Alexander.) „A ignorat pământul de parcă ar fi fost picături de apă căzute în timpul unei ploi torenţiale”, îşi amintea un soldat din corpul de gardă, „continuându-şi drumul şi discutând cu consilierul său, care arăta de parcă ar fi văzut o fantomă”.41

„Daddy” Lucas, care era cunoscut de soldaţii săi şi după mai puţin subtila poreclă „Bunicuţul Şiret”, a stabilit cartierul general al Corpului VI în beciurile subterane din Via Romană la Nettuno, în apropierea zonei unde debarcase. Apoi i-a ţinut acolo, departe de sectoarele britanice, iar, la un moment dat, a efectuat chiar un exerciţiu de evacuare. „Încet în mişcări şi în vorbire”, consemna un istoric al bătăliei de la Anzio, „conducătorul Operaţiunii Shingle era cât se poate de departe de imaginea unui lider dinamic şi charismatic”.42 Corespondentul de război britanic Wynford Vaughan-Thomas scria că Lucas avea „faţa rotundă şi mustaţa cenuşie, semănând cu un avocat de ţară amabil”. În absenţa progreselor, Lucas a fost înlocuit, pe 23 februarie, cu mult mai energicul general-maior Lucian Truscott, care purta la gât o eşarfă de mătase, parte dintr-o trusă de salvare pentru aviatori. Atât Alexander, cât şi Clark, care avizaseră toate deciziile lui Lucas, dar scăpaseră de critici, au fost afectaţi de ceea ce astăzi se numeşte moştenirea unui anumit fel de gândire. Vor repurta bătălia de la Salerno la Anzio, fără a lua în considerare câteva diferenţe

cheie dintre cele două operaţiuni, elementul principal constând în faptul că aceasta din urmă avea avantajul inestimabil al surprizei totale. Alexander, care din cauza forţelor sale multinaţionale, era obligat să fie, în aceeaşi măsură, mediator, dar şi comandant, ar fi trebuit să stabilească obiective mult mai specifice decât a făcut-o, lăsându-le atât lui Clark, cât şi lui Lucas o mai mică marjă de manevră. Totuşi, aceştia au avut dreptate să nu se grăbească imediat după debarcare spre colinele Alban, situate chiar în sud-estul Romei, aşa cum susţineau unii că ar fi trebuit să facă. Deoarece forţele sale erau desfăşurate de la Anzio până către munţi, contraatacul german n-ar fi avut probleme în a-l anihila pe Lucas, iar înălţimile s-ar fi transformat în cea mai mare tabără de prizonieri din Italia. De asemenea, dacă ar fi avansat spre Roma, ar fi avut parte, ca să îi folosim propriile cuvinte pitoreşti, de „o noapte la Roma şi 18 luni în lagărele de prizonieri”. Dick Evans, aghiotantul Batalionului 1 King Shropshire de Infanterie Uşoară, era totalmente de acord cu această opinie: „În primele două zile, am fi putut avansa fără probleme către Roma. Dar apoi am fi fost masacraţi”.

Porturile Anzio şi Nettuno, dar şi flota de care era nevoie pentru a aproviziona capetele de pod, au fost lovite greu de germani, de îndată ce Kesselring a pus în aplicare operaţiunile aeriene ale Cazului Richard. În 10 zile de la debarcare, el a adunat din afara Italiei o forţă de 140 de bombardiere cu rază lungă de acţiune şi mai mult de 60 de aparate din bazele din sudul Franţei. Navele care aprovizionau capetele de pod de la Anzio au fost obligate să facă faţă torpiloarelor lansate de vedetele germane, bombelor şi unei terifiante noi invenţii, bombele-planor cu motor de rachetă acţionate prin radio, deşi toate atacurile torpilelor dirijate manual au eşuat lamentabil.

Crucişătorul *Spartan*, distrugătoarele *Janus*, *Jervis* şi *Plunkett* şi dragorul de mine *Prevail*, precum şi o navă-spital şi un transportor de trupe, au fost toate distruse. Cu toate acestea, 68.000 de soldaţi, 237 de tancuri şi 508 tunuri au ajuns pe uscat în prima săptămână, o mare

realizare a conlucrării armatelor aliate. În total, nu mai puţin de 500.000 de tone de provizii au fost debarcate la Anzio, pentru scurt timp, acesta ocupând locul al patrulea în rândul celor mai aglomerate porturi din lume. Cei care au debarcat în prima săptămână s-au confruntat cu 71.500 de germani, inclusiv cu 7.000 dintre membrii trupelor de elită ale Diviziei a 26-a de Panzere, care apărau Cisterna.

Atacul britanicilor asupra gării de la Campoleone, un punct atragetic pentru Aliaţi, a fost un eşec. Divizia 1 Infanterie a generalului-maior W.R.C. Penney a început asaltul pe 28 ianuarie, care fusese amânat foarte mult din cauza unei ambuscade în care fuseseră prinşi câţiva ofiţeri importanţi din corpul Grenadierilor de Gardă. Un singur militar din Batalionul al 2-lea, „Pădurarii din Sherwood”, a reuşit să traverseze calea ferată, doar pentru a fi ucis ulterior, împreună cu alţi 244 de camarazi din regimentul său, în interval de numai 10 minute. Campoleone a rezistat timp de trei luni. De pe plajă au fost evacuaţi 23 860 de americani şi 9 203 britanici, răniţi în operaţiunea Anzio, în afară de cei aproximativ 7.000 care fuseseră ucişi acolo. După calculele ulterioare ale unui ofiţer, speranţa de viaţă era de doar şase săptămâni.43 Cei care au luptat la Anzio au fost martorii întregii orori care a caracterizat sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial. Un medic militar, James A. Ross, care, mai târziu, va deveni director general al Academiei Regale de Chirurgie din Edinburgh, avea să îşi aducă aminte de o scenă petrecută într-un punct de evacuare, în interiorul perimetrului de la Anzio:

Răniţii, mai ales britanici, dar şi americani, erau aşezaţi pe două rânduri, cu hainele pline de mizerie… uzi, arşi, mustind practic de noroi şi de sânge. Cu feţele groaznic de palide, încrâncenaţi, tremurând din cauza nopţii reci de februarie şi a rănilor grave… unii (prea mulţi, mult prea mulţi) erau aduşi pe moarte, cu membrele distruse, cu intestinele şi creierul ieşite în afară prin rănile căscate în trupurile lor firave, provocate de obuzele de 88 mm, de mortierele şi de bombele antipersonal.44

Până pe 7 februarie 1944, Cabinetul Britanic de

Război avea, evident, serioase rezerve cu privire la modul în care campania din Italia – mai ales cea din Anzio – progresa. „Bătălia din Italia se apropie de punctul său culminant”, raporta Churchill, potrivit stenogramelor de la Secretariatul Cabinetului de Război:

Acum două săptămâni, aveam speranţe mari că vom obţine un succes militar – acum mai avem doar speranţa unei lupte anevoioase, dificile, care, cu toate acestea, poate să ne aducă izbânda. Armata V nu a atacat încă – forţa ei nu a fost folosită şi poate avansa, în orice moment, pe frontul inamic. Trupele inamice dispersate, nicio uşurare. Nu avem niciun motiv să presupunem că posibilitatea de a obţine o victorie decisivă a dispărut. Strategiile principale, pe care s-au fundamentat operaţiunile noastre, sunt solide şi continuă să ne aducă succese, în ciuda dezamăgirilor tactice. Încercarea germanilor de a sparge capul de pod nu a reuşit. Consilierii nu sunt alarmaţi. Avem un front în care sunt angajate 19 divizii ale inamicului. Hitler, desigur, dintr-un impuls, şi-a retras de aici şase sau şapte divizii. Datoria noastră este de a ne lupta şi de a ataca cu toată forţa noastră inamicul. Hitler nu doreşte ca forţele sale să fie angrenate în totalitate în peninsulă. Lupta noastră trebuie să fie întreţinută. Ar fi dezamăgitor să nu obţinem un succes tactic.45

Mai apoi, consemna Lawrence Burgis, Churchill a continuat: „Statele Unite ne-au cerut o evaluare. Putem spune că, în Statele Unite, Eisenhower a fost îndepărtat”. Putem interpreta cuvintele lui Churchill astfel: poziţia lui Eisenhower ar fi fost periclitată în Statele Unite, dacă nu ar fi repurtat victoria în Italia, iar când ministrul Muncii, Ernst Bevin, a spus că ar trebui să-i trimită lui Alexander un mesaj de încurajare, Churchill, i-a răspuns: „Mă voi mai gândi”, şi nu era deloc semn că îl aproba.

Contraofensiva germană, Operaţiunea Fischfang – extrem de puternică – a început pe 16 februarie, Mackensen intenţionând să forţeze dinspre via Anziate, către Anzio, şi să-i respingă pe Aliaţi înapoi spre mare.

Sprijinit de 452 de tunuri, Mackensen a aruncat în luptă 125.000 de militari împotriva celor 100.000 ai Aliaţilor, iar artileria şi tunurile navale ale Aliaţilor au tras nu mai puţin de 65.000 de focuri doar în prima zi a luptei. Pe 18 februarie, în pasajul rutier de la Campo di Carne, s-au purtat lupte crâncene, iar craterele formate, minele amplasate şi camioanele încărcate cu beton au blocat trecerea. Atunci când germanii au ajuns la ceea ce era denumit unanim „punctul final al capului de pod”, „bucătarii, şoferii şi funcţionarii au luptat alături de infanterie”, consemna un reporter de război.46 Strânsa cooperare dintre artileria şi infanteria Aliaţilor – s-a estimat că acestea au detonat, în timpul bătăliei, de circa 15 ori mai multe obuze decât Wehrmachtul – a făcut diferenţa într-o luptă la care forţele aeriene nu au putut participa din cauza vizibilităţii reduse. Cu toate acestea, au fost folosite avioane uşoare de recunoaştere cu un efect devastator. În total, la Anzio, 10% din pierderile germane au fost cauzate de infanteria Aliaţilor, 15% de bombardamentele aeriene şi nu mai puţin de 75% de artileria acestora – cifre care, după cum sublinia Lloyd Clark, istoric la Academia Militară Regală Sandhurst, sunt practic identice cu statisticile de pe Frontul de Vest, din Primul Război Mondial.47

Ofensiva lui Mackensen, sporită de bombardamentele artileriei şi de rezistenţa tenace din teren, nu a reuşit să ajungă la mai mult de 11 kilometri de Anzio şi s-a terminat în seara zilei de 19 februarie. Armata XV a înregistrat 5 400 de morţi şi răniţi, faţă de cei 3.500 ai Corpului VI. Din acest moment, în văile secate, în mlaştinile şi pe afluenţii plini de ţânţari de pe cursul superior al râului Moletta, aşa cum era descrisă zona de armata britanică, se va lupta încontinuu, timp de trei luni. Deşi liniile frontului au fost, în general, statice, în zonele supranumite „Steaua de Mare”, „Cizma însângerată”, „Cleştele Nordic al Racului”, „Cleştele Sudic al Racului”, „Crescătoria de Scoici”, „Ferma de Obuze” şi „Valea lui Dumnezeu”, s-au desfăşurat constant atacuri asupra tranşeelor inamice şi

contraatacuri, soldate cu pierderi mari. De obicei, batalioanele petreceau şase zile în zona liniilor de front şi opt zile în afara lor. În fascinantul său jurnal dedicat luptelor din aceste văi secate, intitulat *The Fortress*, Raleigh Trevelyan, un sublocotenent de 20 de ani, membru al regimentului de infanterie Green Howards, consemna experienţa batalionului său, înconjurat pe trei laturi de germani:

Mi se pare de neînţeles cum poziţiile noastre şi cele ale nemţoteilor par a fi atât de întreţesute. Nu există nicio linie clară de demarcaţie între noi… Soldaţii se tot întreabă de ce nu forţăm respingerea inamicului – orice risc este de preferat condiţiilor actuale. Răspunsul este că dincolo există mai multe văi secate, astfel că am ajunge exact în aceeaşi situaţie, dar cu liniile de comunicaţie mult mai întinse şi, în plus, cu preţul unei adevărate băi de sânge.48

Dacă vreţi să vă plimbaţi astăzi prin văile secate – este recomandabil să o faceţi numai împreună cu un ghid, deoarece încă există muniţie neexplodată – se poate vedea cât de strânsă a fost lupta, cu tranşee la mai puţin de 46 de metri unul de altul, de-a lungul unor şanţuri pline cu apă, cu gropi de dimensiunea unui om săpate în malurile noroioase, pentru a oferi protecţie şi adăpost improvizat. După numai cinci zile petrecute în văile secate, Batalionul 1, Gărzile Irlandeze, pierduseră 94% din efective, în timp ce Batalionul al 2-lea, din Regimentul Pădurarilor din Sherwood, fusese redus, într-o perioadă comparabilă, de la 250 de ofiţeri şi soldaţi la numai 30 de oameni.49 Cu toate acestea, germanii nu au reuşit să spargă frontul, nici acolo şi nici la podul rutier din apropiere.

„Sperasem că aveam să aruncăm o pisică sălbatică pe litoral”, se va plânge Churchill şefilor de stat-major pe 31 ianuarie, „dar nu ne-am ales decât cu o balenă eşuată”. 50 Era adevărat că operaţiunea Anzio nu îşi atinsese obiectivele, în mare măsură din cauza capacităţii de contraatac a germanilor. În romanul dedicat bătăliei de la Anzio, *Seven Steps Down*, corespondentul de război John Sears Barker descrie atacul grănicerilor asupra Cisternei,

în noaptea de 29 februarie, atac executat de-a lungul unuia dintre principalele şanţuri de drenaj ale Canalului Mussolini, care ajungea în apropierea oraşului:

Grănicerii au considerat că este un culoar acoperit… Acei 730 de metri se terminau într-un teren deschis, neprotejat, însă grănicerii, avansând la adăpostul umbrelor de la primele ore ale dimineţii, contau pe elementul surpriză. Ceea ce ei nu luaseră în calcul, însă, fusese Divizia Hermann Göring, care a organizat o ambuscadă în trei zone. Amplasamentele de mitralieră, mortierele, tunurile antitanc, tunurile antiaeriene, tancurile Tiger, ascunse în ferme, în tranşee şi în căpiţe de fân, înconjurau canalul din toate părţile.51

Atacul a fost dezastruos: dintre cei 767 militari ai Batalioanelor 1 şi al 3-lea de Grăniceri care participaseră la acţiune, 12 au fost ucişi, 36 răniţi şi aproape toţi ceilalţi au fost capturaţi.

Între timp, s-a întâmplat ceva neaşteptat: Corpul X, care ar fi trebuit să fie eliberat de Corpul VI din capcana în care fusese prins pe Linia Gustav, reuşise singur să străpungă linia, la mijlocul lui mai, prin Operaţiunea Diadema, care, în cele din urmă, va duce şi la eliberarea Corpului VI, care se blocase, la rândul său, aici. Operaţiunea Diadema s-a declanşat joi, 11 mai 1944, la ora 23, cu un baraj de artilerie executat de 1.500 de tunuri, în condiţiile în care, după ce Armata VIII germană fusese retrasă înapoi peste Apenini pentru sprijin, superioritatea Aliaţilor era de trei la unu.52 Alphonse Juin, general al Corpului Expediţionar Francez, specialist în lupta în zonele de munte, a realizat fapte impresionante de arme pe flancurile germane. Între timp, Corpul II al Armatei VII a înregistrat progrese însemnate şi, pe 16 mai, Alexander i-a putut în sfârşit raporta, extrem de uşurat, lui Brooke că Linia Gustav fusese „definitiv” străpunsă. După câteva tentative iniţiale eşuate, Corpul XIII al Armatei VIII a străpuns linia, iar Corpul II polonez a fost cel care va cuceri, în cele din urmă, Dealul Mănăstirii pe 18 mai. (Charismaticul său comandant, generalul Władysław

Anders, a murit în exil, în 1970, mormântul său găsindu-se alături de cele ale camarazilor săi din cimitirul polonez din zonă.)

În timp ce Armata X germană se retrăgea de pe Linia Gustav, încercând să apere Liniile Hitler şi Caesar din spatele ei, Alexander a avut şansa să se folosească de Corpul VI în Anzio, pentru a împiedica retragerea germanilor. Cum ratase capturarea unui număr mare de germani în Sicilia şi la Salerno, avea acum, pentru a treia oară, şansa de a strânge cât mai mulţi germani, de a-i împinge pe Autostrada 6 către Valmontone şi de a-i „umfla", aşa cum se întâmplase în Tunisia. Cu toate acestea, la conferinţa de presă de luni, 22 mai, de la ora 22, Clark le declara reporterilor: „Intenţionez să cuceresc Roma şi asta se va întâmpla curând – nimic nu-mi va sta în cale". 53 S-a presupus, la vremea aceea, că făcea referire la germani. Însă când Alexander – aflând de intenţiile inamicilor prin intermediul Ultra – îi va ordona lui Clark, chiar a doua zi, să iasă din punga de la Anzio, să traverseze dealurile Alban şi să îndrepte Armata V către est, înconjurând astfel, la Valmontone, Armata X, care încerca să scape către nord, subordonatul său nu va fi deloc dispus să se conformeze.

Ce-i drept, ieşirea din perimetrul de la Anzio nu era nici acum o sarcină tocmai uşoară. Până la sfârşitul zilei de 23 mai.

Corpul VI al Diviziei a 3-a de infanterie americană pierduse 955 de militari, cel mai mare număr de victime înregistrat de o divizie americană într-o singură zi, pe parcursul întregului război.54 Oricum, pierderile germanilor au fost la fel de grele. În seara zilei de 24 mai, Corpul VI al lui Truscott a înaintat mult către Valmontone, având în faţă perspectiva atrăgătoare de a înconjura Armata X, în valea de pe Autostrada 6, şi de a-i forţa pe mulţi dintre soldaţii săi să capituleze. În cele din urmă, la mai mult de patru luni de la debarcările de la Anzio, cele două forţe aliate se vor întâlni joi, 25 mai, la ora 7.30, iar Cisterna va cădea şi ea mai târziu, în aceeaşi zi.

Cu toate acestea, în ziua de vineri, 26 mai, Clark, în loc să asculte de ordinele lui Alexander, i-a redus, în mod deliberat, lui Truscott forţa de care avea nevoie pentru a captura Valmontone – adevăratul *Schwerpunkt* –, rezultatul fiind acela că germanii au fost capabili să-şi păstreze deschis traseul de retragere, în tot intervalul cuprins între 26 mai şi 4 iunie, şi astfel Armata X a reuşit să scape. Clark şi-a păstrat cea mai mare parte din trupe pentru a se avânta spre Roma – pe care Kesselring oricum o evacuase –, cucerind-o, aproape fără a întâmpina rezistenţă, pe 5 iunie, cu o zi înainte de Ziua Z: prin urmare, suficient de devreme pentru a capta interesul întregului mapamond timp de o zi întreagă, înainte ca atenţia să se îndrepte în altă parte. (Lucru perfect de înţeles, Clark avea în biroul său, drept suvenir, un semn de circulaţie din Roma, de dimensiuni mari, cu o gaură lăsată de un glonţ în el.) „Alexander nu ne-a ordonat niciodată să nu cucerim Roma", se apăra Clark *exăpost facto*, lăsând să transpire o pledoarie specială şi propria-i anglofobie:

Ştiu că el era preocupat să nu renunţ la atacul împotriva localităţii Valmontone, dar, la naiba, când băteam la porţile ei, distruseserăm deja Armata X germană, aşa cum ne aşteptaserăm dintotdeauna s-o facem… Ştiam un singur lucru: că trebuia să cuceresc Roma şi că armata mea americană avea să facă asta. Astfel încât, oricare ar fi fost circumstanţele, a trebuit să continui, înainte ca britanicii să distrugă totul… O meritam, înţelegeţi? 55

Ca urmare a ordinelor lui Clark de pe 26 mai, „de a lăsa Divizia a 3-a şi Forţele Speciale să blocheze Autostrada 6 şi să înceapă ofensiva… către nord, cât de repede posibil", Diviziile a 34-a şi a 45-a americane au abandonat marşul către Valmontone, îndreptându-se spre Roma, ajutaţi de Divizia a 36-a. Truscott era „uluit", protestând că „noi ar trebui să direcţionăm toate forţele către breşa de la Valmontone, pentru a asigura distrugerea armatei germane în retragere", dar va fi redus la tăcere.56 Pentru tot restul vieţii, va fi convins că, după cum s-a

exprimat, „să intri primul în Roma era o slabă recompensă pentru pierderea acestei ocazii favorabile”. Comandanţii de divizii ai lui Clark – în special generalul-maior Ernest N. Harmon, din Divizia 1 blindată americană, şi generalul de brigadă John W. O’Daniel, din Divizia a 3-a – au fost şi ei furioşi de schimbarea de plan, Alexander însuşi fiind informat doar după ce totul fusese înfăptuit, când era prea târziu pentru a mai fi contramandat. La scurt timp după înlocuirea pripită a lui Clark cu Truscott, comandantul Grupului XV de Armată nu prea mai avea ce face, rezumându-se la a-l întreba pe şeful de stat-major al lui Clark, generalul-maior Alfred M. Gruenther: „Sunt convins că şi comandantul armatei va continua să avanseze către Valmontone, nu-i aşa?” 57 Avea să o facă, într-adevăr, dar nicidecum cu forţa necesară pentru a-l surprinde pe Vietinghoff, şapte dintre diviziile acestuia reuşind să se retragă la nord-est de Roma.

Între începutul Operaţiunii Diadema şi căderea Romei, Grupul XV de Armate suferise 44.000 de pierderi, un sacrificiu care ar fi putut fi mai uşor de justificat în cazul în care armatei germane nu i s-ar fi permis să scape într-o stare relativ bună şi să continue lupta în centrul şi în nordul Italiei, în special pe Linia Gotică. Generalul von Vietinghoff însuşi nu avea nicio îndoială că „dacă Aliaţii şi-ar fi îndreptat atacul împotriva zonei Valmontone, ca în zilele precedente, forţele oricum slăbite ale Diviziei de Panzere Hermann Göring nu ar fi fost capabile să împiedice formarea breşei. Căderea Romei, separarea ambelor armate germane şi încercuirea celei mai mari părţi a unităţilor ar fi fost inevitabile”.

Alexander însuşi se limita, în memoriile sale, la a face un comentariu caustic că nu putea „decât să presupună că mirajul publicitar al cuceririi Romei l-a convins pe Mark Clark să schimbe direcţia înaintării sale”, iar Harding era şi el de acord, spunând: „Prin devierea axei de înaintare dinspre estul cardinal spre nord-est, a ratat ocazia încercuirii unor forţe, dar cred că a fost atras de magnetul Romei”.58 Pentru a face lucrurile şi mai complicate, Clark

l-a informat pe Alexander că, dacă britanicii încearcă să se apropie de Roma înaintea americanilor, el va ordona „trupelor sale să bombardeze Armata VIII”, iar, după ce Roma a căzut – sau, mai degrabă, a fost evacuată în stare relativ bună de germanii în retragere –, poliţia militară americană nu a permis unităţilor britanice să intre în oraş.59 Britanicii au fost atunci, îşi amintea Harding, cel mai aproape de punctul în care ar fi fost în stare să se „ia la bătaie” cu generalul Mark Clark.

La Conferinţa de la Teheran, din noiembrie 1943, Churchill le spusese lui Roosevelt şi lui Stalin că „cine stăpâneşte Roma, deţine titlul de proprietate al Italiei”, dar se înşelase. Căderea Romei s-a dovedit a fi doar o altă etapă a drumului lung şi sângeros de cucerire a peninsulei. Dacă Roma ar fi căzut în toamna lui 1943, ar fi putut fi un moment important în istoria celui de-al Doilea Război Mondial, dar, venind prea târziu şi atât de aproape de Ziua Z, a însemnat un pic mai mult decât o notă de subsol. Ulterior, întreaga campanie din Italia va deveni doar o operaţiune secundară, menţinută în viaţă de încrederea nutrită de Churchill că victoria ar putea deschide noi ocazii în Iugoslavia, Austria şi Franţa, fiecare dintre aceste obiective fiind puternic desconsiderate de Marshall şi de Statul-Major General Reunit. Urmărirea germanilor spre nord de către Alexander, unde fusese construită Linia Gotică, între La Spezia şi Pesaro, a fost descrisă ca fiind „fără vlagă şi ezitantă”, determinându-l pe un istoric să afirme, referindu-se la Africa de Nord şi, de asemenea, la Italia, că „acest eşec, în ceea ce priveşte urmărirea germanilor, a fost cea mai discutată problemă a Aliaţilor occidentali în cel de-al Doilea Război Mondial”.60 Este adevărat că germanii au reuşit să-şi aducă forţele până la Linia Gotică fără a fi depăşiţi, dar Harding estima că, pe 1 iulie 1944, germanii aveau la dispoziţie între 18 şi 21 de divizii, faţă de cele 14 divizii de infanterie şi patru de blindate ale Aliaţilor şi, în plus, mai erau protejaţi şi de minilinii defensive, cum ar fi Linia Albert din spatele Perugiei şi liniile din faţa oraşelor Arezzo şi Siena, dar şi

Linia Arno, centrată pe Florenţa şi Bibbiena. Toate acestea trebuiau cucerite înainte ca Aliaţii să ajungă la Linia Gotică.

Pentru Aliaţi avea să fie o misiune extrem de grea să traverseze Apeninii, înainte de a ajunge în câmpiile din Valea Padului. De aceea, nu este de mirare că locotenentul Michael Howard, membru în corpul ofiţeresc al Regimentul de Gardă Britanic (mai târziu, profesor şi Sir), care a obţinut Crucea Militară la Salerno, se întreba dacă Statul-Major folosise, totuşi, o hartă topografică atunci când planificase campania. Şansele lui Alexander de a realiza o glorioasă străpungere a Liniei Gotice au scăzut drastic atunci când şase divizii au fost scoase de sub comanda sa, cu scopul de a lua parte la invazia din sudul Franţei (pe 15 august 1944), în timp ce, simultan cu aceasta, Kesselring a primit întăriri. Armata V a trecut Arno pe 2 august, iar Armata VIII a cucerit Rimini pe 21 septembrie, dar obiectivul central al celui de-al Doilea Război Mondial se mutase de ceva vreme în nord-vestul Europei, unde avea să se decidă supravieţuirea sau moartea celui de-al Treilea Reich. În momentul în care Romagna cădea, pe 20 septembrie 1944, Armata VIII aniversa deja un an de lupte în munţii Italiei, iar ploaia de toamnă înrăutăţea groaznic condiţiile, care i-ar şoca pe vizitatorii de azi ai Italiei, care îşi planifică excursiile în Toscana şi Umbria doar în lunile de vară. Chiar şi după ce Aliaţii ajunseseră în nord-estul Italiei, ar mai fi existat o serie de râuri de trecut (care curg de la est la vest), dacă s-ar fi dorit să se realizeze planul lui Alexander de distrugere a 21 de divizii germane în faţa Alpilor. Chiar şi la sfârşitul lui decembrie 1944, Hitler era capabil să adune 26 de divizii pentru un atac surpriză în Ardeni, fără a fi nevoit să-şi retragă trupele din Italia, deşi, în martie 1945, îl va retrage pe Kesselring ca să apere vestul Germaniei.

Întrucât Linia Gotică a fost străpunsă cu vigoare, iar urmărirea germanilor a fost descrisă ca „superbă din punct de vedere tactic”, putem spune că ultima etapă a campaniei aliate a beneficiat, de departe, de cea mai bună

tactică.61 Un mare merit pentru aceasta trebuie să i se acorde lui Clark, care a comandat Grupul XV de Armată, lui Truscott, comandantul Armatei V, şi lui Sir Richard McCreery, care, în luna noiembrie 1944, preluase comanda Armatei VIII de la Oliver Leese. Deoarece i-a refuzat lui Vietinghoff permisiunea de a se retrage în Alpi, ordonând, în schimb, trupelor sale să „reziste sau să moară", Hitler a condamnat trupele germane, deja demoralizate, la o luptă purtată la nord de Pad, unde au fost complet distruse între 14 şi 20 aprilie 1945. Miercuri, pe 2 mai 1945, Vietinghoff îi preda lui Alexander (pe atunci comandantul suprem din Mediterana) Grupul de Armate Sud-Vest.

Deşi războiul de uzură de pe îngusta peninsulă – al cărei relief era parcă gândit pentru o retragere îndelungată – a provocat Armatei V 188 746 de victime, iar Armatei VIII, 123 254, adică un total de 312.000 de morţi, germanii au înregistrat şi ei nu mai puţin de 434 646 de morţi şi de răniţi.62 Totuşi, în ciuda inferiorităţii aeriene constante şi a faptului că fuseseră mereu în defensivă, Kesselring şi Vietinghoff au ţinut în loc Aliaţii 19 luni, înainte de colapsul final. Exceptând faptul că ţinuseră multe divizii germane departe de Frontul de Vest, este greu de înţeles ce au reuşit să obţină, cu adevărat, Aliaţii prin atacurile continue de la Roma până la Valea Padului, având în vedere costurile campaniei, chiar dacă unii istorici afirmă că „scopul campaniei aliate din Italia a fost de a reprezenta o componentă necesară a cercului gigantic care a stors de puteri statul nazist".63

De asemenea, campania italiană a ilustrat perfect cât de bine puteau lupta germanii când Hitler nu intervenea asupra strategiei. Kesselring, Vietinghoff, Mackensen şi Senger nu au comis aproape nicio eroare gravă în timpul retragerii lor către nord, traversând întreaga Italie, iar dacă Hitler le-ar fi permis să se retragă în Alpi, şi-ar fi putut pune la adăpost armatele chiar mai bine. Din primăvara lui 1944, Aliaţii au avut de zece ori mai multe avioane în Italia decât Luftwaffe. Pe de altă parte, dacă

naziştii şi-ar fi organizat producţia suficient de bine pentru ca Luftwaffe şi Wehrmachtul să fie capabile să lupte în aer şi la sol, nu există niciun motiv să presupunem că germanii ar fi fost anihilaţi în ţară. „Aş putea să vă dau un sfat?”, îi spunea, mai în glumă, mai în serios, generalul Senger lui Michael Howard, la zece ani de la terminarea războiului. „Data viitoare când invadaţi Italia nu începeţi din sud”. 64

Întorcându-ne, pe 12 septembrie 1943, Mussolini fusese salvat la ordinele lui Hitler, din hotelul în care era ţinut prizonier, printr-o operaţiune senzaţională cu planoare comandată de colonelul Otto Skorzeny. „Eliberarea Ducelui a provocat o mare senzaţie acasă şi în străinătate”, se lăuda Goebbels în jurnalul său, două zile mai târziu. „Chiar şi pentru inamici, efectul eliberării sale melodramatice este copleşitor”. 65 După întâlnirea cu Hitler, Mussolini a fost numit dictator în aşa-numita Republică Salo, de la Gargagno, pe malul lacului Garda, pe care a condus-o timp de 19 luni, până la căderea germanilor. Mussolini şi amanta sa, Clara Petacci, fratele acesteia, Marcello, şi alte 15 persoane au fost capturate de partizanii italieni în timp ce încercau să scape traversând frontiera elveţiană, pe 26 aprilie 1945. Sâmbătă, 28 aprilie, Mussolini şi Petacci au fost executaţi cu un pistol mitralieră, în faţa unui zid mic de piatră, lângă porţile unei vile de lângă satul Giulino di Mezzegra, de pe malul lacului Como, unul dintre cele mai frumoase locuri din Italia. (Să ucizi o amantă atât de atrăgătoare şi apolitică pe deasupra pare o acţiune mai puţin caracteristică pentru italieni, dar ăsta e războiul.) Cadavrele lor au fost puse lângă cele ale altor fascişti capturaţi, au fost încărcate într-o furgonetă şi duse la Milano, locul de naştere al fascismului.66 Acolo, cadavrele lui Mussolini şi Petacci au fost lovite, scuipate, s-a urinat pe ele, au fost fotografiate şi apoi atârnate cu capul în jos de o grindă de metal, în faţa benzinăriei din Piazzale Loreto, iar numele le-au fost scrise pe bucăţi de hârtie care le-au fost prinse de picioare. Femeile prezente la eveniment, care glumeau şi ţopăiau în jurul acestei scene macabre, au remarcat cu surprindere că Clara

Petacci nu purta lenjerie intimă şi că ciorapii nu îi erau rupţi. (Nu era vina ei; nu i se acordase suficient timp pentru a se îmbrăca, înainte de a fi arestată şi de a fi împuşcată.)

Privind de la o asemenea distanţă în timp, faptul că fiecare pierdere umană înregistrată în aceste campanii reprezintă o tragedie a istoriei este adesea mult prea uşor de uitat. În Cimitirul Militar, situat la trei kilometri nord de Anzio, de exemplu, se află mormântul sergentului de 25 de ani M.A.W. Rogers, din regimentul Wiltshire, care a obţinut ordinul Crucea Victoria după ce, pe 3 iunie 1944, a cucerit poziţia germană din partea de nord a râului Moletta cu grenade şi la baionetă, avansând singur împotriva inamicului care ocupa zona mai înaltă a terenului. *The London Gazette* consemna modul în care, sub o ploaie năprasnică de gloanţe, Rogers înaintase aproape 28 de metri înainte de a fi spulberat de o grenadă şi rănit la un picior. Deloc descurajat, el a alergat către un post de mitralieră inamic, încercând să-l reducă la tăcere. A fost împuşcat şi ucis de la mică distanţă. Încăpăţânarea plină de vitejie a sergentului, devotamentul neînfricat şi superbul său curaj i-au făcut pe cei din plutonul său să-şi atingă obiectivul, cucerind o poziţie foarte bine apărată.67

Piatra sa funerară ne vorbeşte, lăsând la o parte gloria câştigării celei mai importante medalii britanice pentru fapte de vitejie, de adânca durere a soţiei sale: „În memoria iubitului meu soţ. Fie ca noi să fim împreună curând, dragul meu. Odihneşte-te în pace”.

1. Generalul Werner von Blomberg, ministrul german al Apărării, discutând cu proaspăt alesul cancelar Adolf Hitler, la Ulm, în septembrie 1933. Pactul făcut de aceşti doi bărbaţi la bordul navei de luptă *Deutschland*, în luna aprilie a anului următor, a cimentat puterea lui Hitler în Reich şi a deschis Germaniei calea spre război.

2. Pactul Sovieto-Nazist a fost semnat la Kremlin, la ora 2.00, în ziua de joi, 24 august 1939, de către cei doi bărbaţi care îl încadrează pe Iosif Stalin: ministrul german

de Externe, Joachim Ribbentrop (*stânga*) şi omologul său rus, V.M. Molotov (*dreapta*). Friedrich Gaus (*ultimul din stânga*), şeful compartimentului juridic din cadrul Ministerului de Externe al Reichului, a fost cel care a redactat documentul. Acesta îi oferea lui Hitler iniţiativa diplomatică şi a fost cea mai mare gafă a lui Stalin.

3. Dictatorul italian Benito Mussolini, Hitler, generalul-maior Alfred Jodl şi feldmaresalul Wilhelm Keitel discută la cartierul general al lui Hitler din Prusia Orientală, Wolfsschanze, pe 25 august 1941, la trei zile după ce Hitler mutase trupe spre sud, dinspre Moscova către Kiev.

4. Reichsmarschallul Hermann Göring, Keitel şi SSreichsführerul Heinrich Himmler discută cu Hitler, pe 10 aprilie 1942.

6. Feldmaresalul Erich von Manstein, bărbatul

responsabil de manevra „tăietura de seceră” care a condus la căderea Franţei şi la cucerirea Crimeei şi a oraşului Harkov, a fost cel mai mare strateg german din timpul războiului, dar nici măcar el nu a putut schimba tactica asediului de la la Stalingrad.

5. Feldmaresalul Gerd von Rundstedt a fost numit şi demis de Hitler de patru ori, în cariera lui, pentru obiceiul de a vorbi deschis. Pe 18 aprilie 1944, inspecta Zidul Atlanticului, în calitatea sa de comandant şef al Frontului de Vest.

7. Generalul Heinz Guderian, cel mai talentat comandant de unităţi de tancuri al Germaniei, în decembrie 1940.

8. Feldmaresalul Walter Model supraveghind un contraatac germano-ungar pe frontul de sud din Rusia. Era trimis pentru a rezolva situaţiile dificile atât de des, încât a fost poreclit „pompierul lui Hitler”.

9. Un tanc francez pe punctul de a simţi întreaga forţă a Blitzkriegului, un avion Junker Ju-87 Stuka plonjând pentru a-l bombarda în nordul Franţei, în 1940.

10. Refugiaţi părăsind Parisul, în iunie 1940.

11. Operaţiunea Dynamo: trupe aliate desfăşurate de-a lungul plajelor de evacuare de la Dunkerque, la sfârşitul lunii mai 1940, sperând în ceea ce Churchill avea să numească „un miracol al izbăvirii”.

12. Cantităţi uriaşe de vehicule aliate, de arme, de provizii şi de muniţie au trebuit distruse şi lăsate în urmă, în Franţa. Aceasta era scena pe 27 mai 1940.

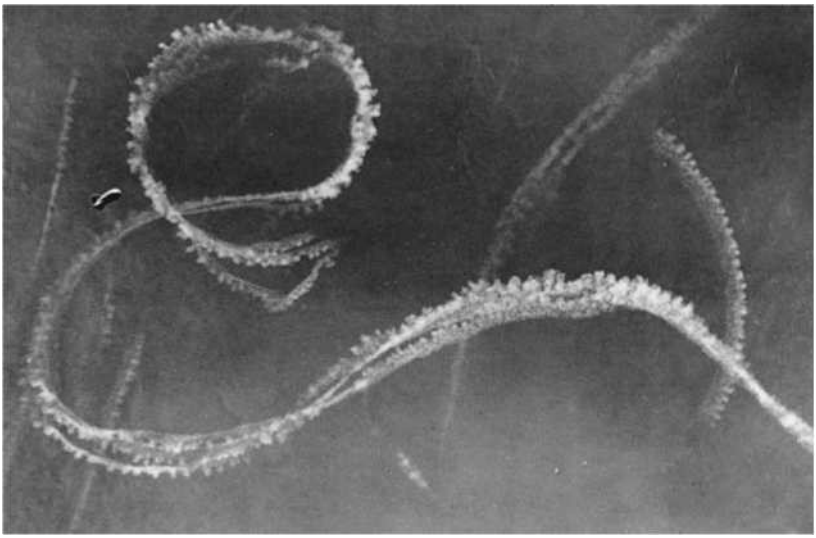

13. Frumuseţe teribilă: dâre de vapori lăsate în urmă de avioane RA şi Luftwaffe luptându-se deasupra comitatului Kent, pe 3 septembrie 1940. „Şi viaţa şi moartea îşi pierduseră importanţa”, scria un as al aviaţiei britanice. „Dorinţa căpătase un scop unic şi sălbatic – să pui gheara pe inamic şi să-l dobori de pe cer”.

14. „Adunarea!” Piloţii Escadrilei 87 se grăbesc către avioanele l or Hurricane.

15. Hitler şi Goebbels se întreţin între patru ochi, lângă foc, în refugiul alpin de la Berghof, în 1940.

16. Operaţiunea Barbarossa: Wehrmachtul în Ucraina, în vara anului 1941. Observaţi autobuzul care aduce provizii.

17. Operaţiunea Taifun, atacul german asupra Moscovei, se împotmoleşte adânc în noroi, în octombrie 1941. Acest tun de asalt este pe cale să fie abandonat.

18. Epuizaţi, îngheţaţi şi demoralizaţi, soldaţii germani încep să se predea ruşilor echipaţi de iarnă spre sfârşitul anului 1941.

19. Bombardiere în picaj Douglas Dauntless, aparţinând marinei SUA, în timpul atacului care a nimicit flota japoneză în Bătălia din Midway. Observaţi nava japoneză în flăcări din partea de jos a imaginii.

20. Portavionul USS *Yorktown* în flăcări după ce a fost lovit de bombardiere în picaj Aichi D34 „Val” în Midway, la puţină vreme după ora 13.30, pe 4 iunie 1942.

21. Generalii Sir Claude Auchinleck şi Sir Archibald Waved discută în Egipt, în 1941. Churchill i-a înlocuit pe ambii de la comandă, în căutarea unor lideri mai agresivi.

22. Generalul Sir Harold Alexander vorbindu-le soldaţilor Grupului XVIII de Armate din Tunisia, la începutul anului 1943.

23. Generalul Erwin Rommel, „Vulpea deşertului”, pe scena marelui său triumf, la capturarea Tobrukului şi a aproape tuturor apărătorilor şi proviziilor de aici, în iunie 1942.

24. Bătălia de la El Alamein: soldaţi ai Diviziei a 9-a australiene trăgând cu un tun antitanc Breda de 47 mm capturat de la italieni pe o plajă din sectorul nordic.

25. Holocaustul: evrei din Ucraina subcarpatică supuşi selecţiei pentru muncă (cei de la coada din stânga) sau pentru gazare imediată (cei din dreapta), după debarcarea pe rampa de la Auschwitz-Birkenau, la sfârşitul lui mai 1944.

26. O parte dintre cadavrele descoperite de către Armata VII americană în lagărul de concentrare de la Dachau, pe 1 mai 1945.

27. Scenă de la Stanlingrad, de la sfârşitul anului 1942, când luptele disperate şi adesea purtate corp la corp, vreme de câteva luni, au făcut ca zona industrială să îşi schimbe cuceritorii de multe ori.

28. Artileria rusească la Fabrica Octombrie Roşu din Stalingrad, începutul anului 1943.

29. Comitetul pentru victorie: în spatele preşedintelui Franklin Roosevelt şi al lui Winston Churchill, la Conferinţa de la Casablanca, din ianuarie 1943, se află

grupul şefilor de stat-major: (*de la stânga la dreapta*) amiralul Ernest J. King, generalul George C. Marshall, amiralul Sir Dudley Pound, mareşalul Aerului Sir Charles Portal, generalul Sir Alan Brooke, feldmareşalul Sir John Dill, viceamiralul lord Louis Mountbatten şi generalul Henry „Hap" Arnold.

30. Generalul Charles de Gaulle (*centru*), autoproclamatul salvator al Franţei, salută garda de onoare la sosirea la Alger, pe 30 mai 1943. A doua zi, el şi generalul Henri Giraud (*stânga*) şi-au asumat preşedinţia comună a Comitetului de Eliberare Naţională, fără ca acest

lucru să afecteze faptul că se detestau reciproc.

31. Bătălia Atlanticului: un distrugător, nava cea mai mică din spate (*dreapta*), conduce un convoi de nave comerciale de-a lungul oceanului, în iunie 1943.

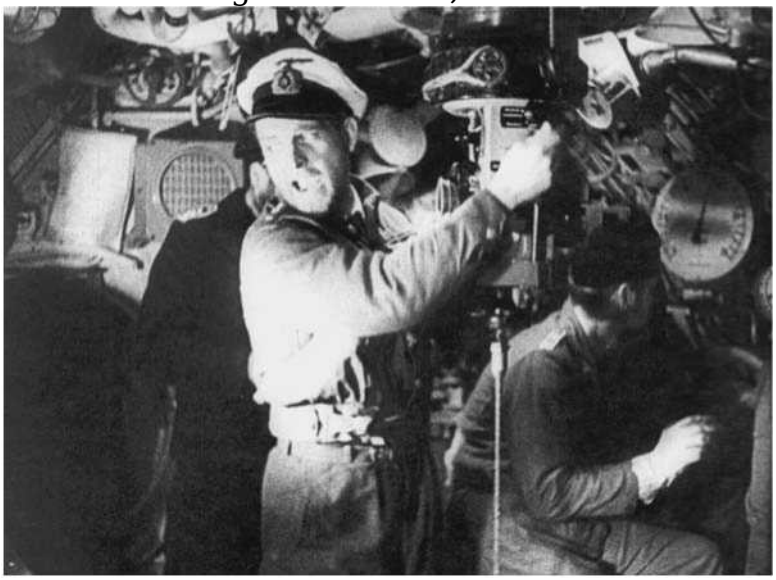

32. Căpitanul unui submarin la periscop.

33. Bătălia de la Kursk, iulie 1943. Divizia a 3-a de elită SS Panzer Totenkopf (Cap de mort) înaintează pentru a participa la cea mai mare bătălie de tancuri din istorie. Acest atac a fost parte din ceea ce s-a numit mai târziu „drumul spre moarte al Armatei IV Panzer”.

34. Soldaţi germani trecând pe lângă un tanc T-34/76 sovietic în flăcări, în timpul bătăliei.

35. Generalul Sir William Slim studiază o sabie japoneză capturată în Birmania, în 1944.

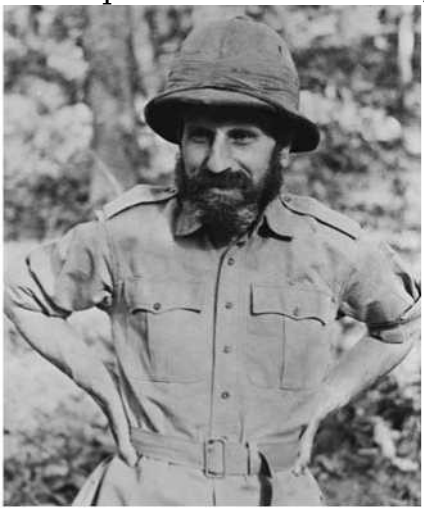

37. Generalul Tomoyuki Yamashita, brutalul, dar şi genialul cuceritor din Malaysia.

36. Generalul-maior Orde Wingate, pe care Slim îl descria ca pe „o creatură ciudată, agitată, cu toane, dar care avea o sclipire în el. Putea să îi mobilizeze pe ceilalţi”.

38. Generalul George S. Patton Jr.: dur şi crud, dar şi ciudat de sensibil, în anumite ocazii.

39. Generalul Mark Clark (*locul din faţă, stânga*) a avut parte de ziua sa de glorie la eliberarea Romei, pe 5 iunie 1944, dar cu un mare preţ strategic.

40. Ziua Z: cimpoierul Bill Millin, din Brigada I de

Servicii Speciale din cadrul Armatei II britanice se pregăteşte de debarcare pe Plaja Sword, la ora 8.40, pe 6 iunie. Comandantul lor, generalul de brigadă lord Lovat, poate fi văzut înaintând prin apă, la dreapta coloanei de soldaţi.

41. Ziua cea mai lungă: trupe americane blocate în spatele obstacolelor antitanc, pe Plaja Omaha.

42. Mussolini îşi ia rămas-bun de la Hitler, Göring şi Ribbentrop, la două zile după explozia bombei de pe 20 iulie 1944, în complotul pus la cale de colonelul von Stauffenberg, în Wolfsschanze, Prusia Orientală. Braţul drept al lui Hitler fusese uşor rănit în explozie, de aceea îl salută pe Duce cu stânga.

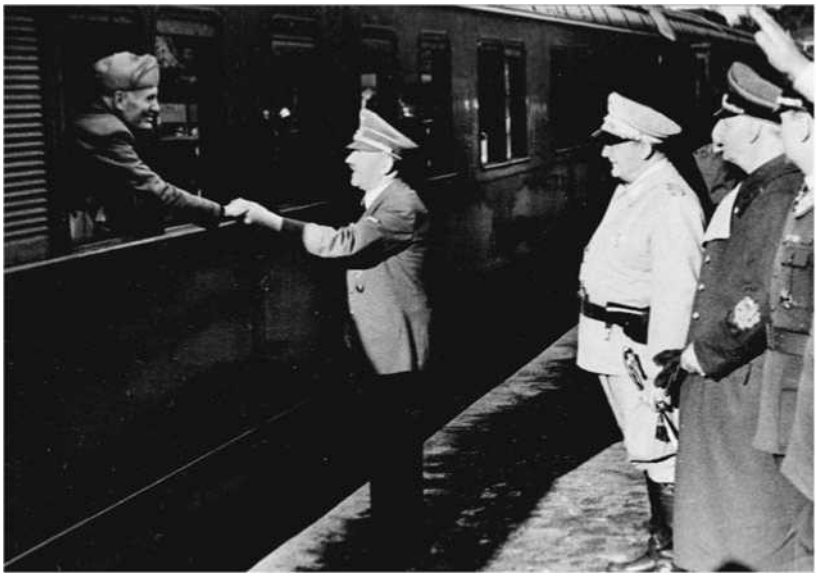

43. Generalul Dwight D. Eisenhower, comandantul suprem al Forţei Expediţionare Aliate, arătând înainte unui ofiţer american şi generalului Montgomery, în 1944. „Ike” era iubit de oamenii lui, dar putea să ţină sub control şi orgoliile exacerbate ale comandanţilor săi.

44. Dincolo de tranşee: infanteria rusă porneşte la atac dintr-o tranşee în Bielorusia, în timpul Operaţiunii Bagration, marele atac sovietic lansat pe 22 iunie 1944, care a avut ca rezultat moartea a 381.000 de germani, capturarea a 158.000 şi distrugerea Grupului de Armate Centru.

45. Ofensiva din Ardeni: trupe americane ghemuindu-se într-o pădure plină de zăpadă, lângă Amonines, în Belgia, în decembrie 1944, în timpul marelui contraatac german.

46. Urmările bombardamentului aliat la Dresda, din noaptea de 13 spre 14 februarie 1945.

47. Feldmareşalul Sir Alan Brooke, şeful statului-major general imperial (în spatele tunului), generalul Sir Miles Dempsey, comandantul Armatei I şi Winston Churchill traversând Rinul într-un vehicul amfibie, pe 25 martie 1945.

50. Mareşalul Ivan Konev: un ţăran dur şi un comunist fanatic care a devenit unul dintre cei mai mari comandanţi ai războiului.

49. Mareşalul Gheorghi Jukov – „omul care l-a înfrânt pe Hitler” – intră în Berlin, în mai 1945.

48. Soldaţi ai Armatei Roşii îndreptându-se spre Berlin, în aprilie 1945, cu un tanc T-34/85.

51. Oraşul ras de pe faţa pământului: Nagasaki după bombardamentul atomic de pe 9 august 1945. Observaţi podul care s-a aflat exact în epicentrul exploziei.

52. Ministrul de Externe japonez, Mamoru Shigemitsu, şi generalul Yoshijiro Umezu, şeful statului-major general imperial al armatei japoneze, se predau, în cele din urmă, la bordul navei de luptă USS *Missouri*, pe 2 septembrie 1945, la şase ani şi o zi de la declanşarea celui de-al Doilea Război Mondial.

Partea a III-a

Răzbunarea

Războiul care fusese câştigat trecuse, venise războiul care avea să fie pierdut. Am văzut pata albă a fricii crescând în ochii fără viaţă ai ofiţerilor şi ai soldaţilor germani… Când *germanii se tem, iar misterioasa frică începe să se strecoare în oasele lor, trezesc întotdeauna o groază şi o milă speciale. Aspectul lor este jalnic, cruzimea lor tristă, curajul lor tăcut şi fără de speranţă. Este momentul în care germanii devin imorali.*

Curzio Malaparte, *Kaputt*, 1948

Capitolul 13

O uimitoare răsturnare de situaţie *martie-august 1943*

Noi i-am subestimat enorm pe ruşi, întinderea ţării şi caracterul înşelător al climei. Aceasta este răzbunarea realităţii.

Generalul Heinz Guderian, iulie 19431

Între capitularea feldmareşalului Paulus la Stalingrad (de la începutul lui februarie 1943) şi bătălia de la Kursk (cinci luni mai târziu), sovieticii au forţat traversarea râului Doneţ. Totuşi, în ciuda faptului că forţele sale au fost cu mult depăşite numeric de cele ale ruşilor, uneori în raport de şapte la unu, feldmareşalul Erich von Manstein a contraatacat în perioada 18 februarie-20 martie, câştigând a treia bătălie de la Harkov şi recucerind oraşul pe 14 martie, într-una dintre marile realizări militare ale acestui război.2 Deşi puternica ofensivă sovietică de iarnă dusese la recâştigarea unei mari părţi din teritoriul pierdut cu un an înainte, provocându-le aproximativ un milion de morţi şi de răniţi germanilor, Manstein reuşise să o oprească.

Erich von Manstein se născuse în 1887, ca al zecelea fiu al generalului Eduard von Lewiński, un ofiţer de artilerie prusac cu origini nobile, însă fusese dat spre creştere, încă de la naştere, cumnatului mamei sale, Georg von Manstein – un general-locotenent de infanterie prusac, cu origini aristocratice, şi care nu avea copii –, primind astfel numele de familie al acestuia din urmă. Deoarece ambii săi bunici, dar şi un unchi fuseseră generali prusaci,

iar Paul von Hindenburg era căsătorit cu mătuşa sa, cariera militară a venit ca un lucru firesc pentru Erich, la 13 ani intrând în corpul cadeţilor, iar şase ani mai târziu, în Regimentul al 3-lea de Infanterie de Gardă. Studiile sale de la Academia de Război din Berlin au fost întrerupte după numai un an, odată cu izbucnirea Primului Război Mondial, în timpul căruia a servit cu mult curaj pe ambele fronturi, fiind grav rănit în Polonia (în noiembrie 1914). Apoi, până la sfârşitul războiului, a deţinut o serie de posturi de conducere în Statul-Major, ulterior făcând parte din armata regulată pe timp de pace, devenind, în 1935, şeful Secţiei de Operaţiuni a Statului-Major General (OKH). În anul următor, după ce obţinuse deja gradul de General-maior (general de brigadă), va deveni adjunctul generalului Ludwig Beck, şeful Statului-Major.

În perioada în care a avut loc o epurare în rândurile armatei, care a urmat concedierii generalului von Fritsch, din februarie 1938, Manstein – care era cunoscut pentru dispreţul său pentru nazişti, în mare măsură provocat de raţiuni având legătură cu clasa socială – a fost destituit din postul său de la Statul-Major, oferindu-i-se comanda Diviziei a 13-a Infanterie. Participarea la ocuparea Regiunii Sudete, în 1938, din poziţia de şef de stat-major al generalului von Leeb, şi la invazia Poloniei din anul următor, din postura de şef de stat-major al generalului Rundstedt, au fost momentele în care i s-a oferit pentru prima dată ocazia să se distingă ca strateg remarcabil. Între timp, Manstein încetase deja să-i critice pe nazişti, spre dezamăgirea şi dispreţul lui Beck, argumentând că soldaţii ar trebui să se ţină departe de politică, o atitudine care avea să-l ajute de minune la viitoarele promovări.

După cum am menţionat deja în capitolul 2, Manstein a fost cel care a gândit, în mai 1940, ca şef de Stat-Major al Grupului de Armate A al lui Rundstedt, manevra Sichelschnitt (Tăietura de Seceră), cunoscută şi sub numele de Planul

Manstein, care a dus la obţinerea unei victorii atât de rapide în vest, prin aceea că s-a concentrat, în primul rând,

pe atacarea Franţei prin Ardeni, pe traversarea fluviul Meuse şi pe angajarea într-o luptă de tancuri, în zona de câmpie din nordul Franţei, o regiune ideală pentru o astfel de bătălie. Hitler şi-a arătat recunoştinţa promovându-l general plin şi acordându-i Crucea Cavalerului. În martie 1941, lui Manstein i-a fost încredinţată conducerea Corpului LVI Panzer în cadrul Operaţiunii Barbarossa, în timpul căreia a condus ofensiva spre Leningrad, avansând mai mult de 80 de kilometri pe zi şi capturând capete de pod vitale. Atunci când, în septembrie

1941, postul de comandant al Armatei XI din Crimeea va deveni vacant – avionul vechiului comandant prăbuşindu-se pe un teren minat de sovietici –, Manstein a fost alegerea evidentă, acesta cucerind mai apoi Sevastopolul, pe 4 iulie

1942, după un lung şi istovitor asediu. Ulterior, „Cuceritorul Sevastopolului”, aşa cum îi spunea Hitler lui Manstein, a fost sunat de însuşi Führerul ca să-l anunţe că îl promovase la gradul de Generalfeldmarschall (feldmareşal).

Manstein era comandant al Grupului de Armate Don când, în noiembrie şi decembrie 1942, a încercat, dar fără succes, să renunţe la asediul Stalingradului, însă, cu toate acestea, a fost numit la conducerea Grupului de Armate Sud. „Uneori, era arogant şi intolerant, o făcea pe zbirul”, consemna feldmareşalul britanic Michael Carver, „dar era şi extrem de inteligent, cu o minte limpede şi ageră. Dincolo de mina sa rece, rezervată, Manstein era un bărbat sensibil, care îşi ţinea, însă, sentimentele sub un control strict… Era respectat pentru viteza şi calmul cu care analiza problemele esenţiale, pentru concizia şi claritatea ordinelor şi pentru calculul liniştit şi rece cu care lua deciziile”. 3 Cel mai mare dintre toţi strategii celui de-al Treilea Reich, Manstein înţelegea importanţa armamentului mecanizat mai bine decât oricare dintre generalii germani, cu excepţia celor din şcoala de tancuri şi, de aceea, Keitel îi va cere de mai multe ori lui Hitler să-i încredinţeze lui Manstein propriul său post de şef de Stat-

Major al OKW.4 Va fi unul dintre cele mai bune sfaturi pe care Führerul le va primi vreodată, dar pe care îl va ignora.

Oraşul Kursk se află la peste 507 kilometri sud de Moscova, fiind traversat de calea ferată principală Moscova-Rostov. În primăvara lui 1943, se găsea în centrul unei protuberanţe, sau proeminenţe, a frontului rusesc, care forma o suprafaţă de 193 de kilometri lungime şi 145 de kilometri lăţime în interiorul liniilor germane. Oraşul fusese, cândva, renumit pentru privighetorile sale; concursuri de păsări cântătoare erau ţinute aici încă din secolul al XIX-lea. Totuşi, în iulie 1943, în oraş nu puteau fi auzite decât sunetele războiului. Kurskul fusese capturat de germani pe 2 noiembrie 1941, după care Wehrmachtul împuşcase 15.000 de oameni, alţi 30.000 fiind trimişi în Germania pentru a munci în regim de sclavie, distrusese 2000 de clădiri, pustiind mai toată regiunea, şi chiar transportase în Germania mii de tone din solul lipicios, cenuşiu şi extrem de fertil al regiunii. Kurskul va fi recucerit de către ruşi, imediat după capitularea lui Paulus.

După Stalingrad, Manstein stabilizase frontul Grupului de Armate Sud, iar Grupul de Armate Centru, aflat sub comanda feldmareşalului von Kluge, care-l înlocuise pe Bock în decembrie 1941, oprise înaintarea ruşilor în nord, la Orel. După ce se epuizaseră reciproc, cele două părţi intraseră acum într-o perioadă de activitate redusă, în timp ce trupe proaspete erau aduse pentru ofensiva de vară. Cu toate acestea, timpul nu era de partea germanilor, fiindcă, prin Acordul de împrumut şi închiriere, ruşilor li se livrau mari cantităţi de echipamente, totalizând, în vara lui 1943, 2 400 de tancuri, 3.000 de avioane şi 80.000 de camioane.5 Un istoric al Frontului de Est estima că ajutorul occidental însumase 5% din efortul de război al URSS, în 1942, şi 10%, în 1943 şi 1944, un ajutor de nepreţuit într-o luptă atât de echilibrată.6 Spre exemplu, americanii le furnizaseră ruşilor 15 milioane de perechi de cizme.

Din nefericire pentru germani, chiar şi cea mai fugară privire pe o hartă indica, în mod evident, locul unde urmau ei să atace. O manevră cleşte direcţionată chiar către nordul şi sudul regiunii Kursk ar fi strangulat protuberanţa liniei sovietice, conducând la capturarea Frontului Central al lui Rokossovski, din nord, şi a Frontului Voronej, din sud, comandat de generalul Nikolai Vatutin. Cu siguranţă, asta s-ar fi întâmplat în 1941, atunci când germanii ar fi fost încă în stare de astfel de lovituri. Pe 17 februarie 1943, Hitler a zburat pentru a discuta timp de trei zile cu Manstein, pe linia frontului de la Zaporoje, apropiindu-se atât de mult de inamic, încât tancurile T-34 ar fi putut chiar să tragă asupra aerodromului.7 Dar Führerul era acum departe de a fi Dictatorul Militar Suprem al zilelor anterioare Stalingradului. După cum avea să consemneze Guderian, patru zile mai târziu, la o reuniune: „Mâna stângă îi tremura, era adus de spate, privirea îi era fixă, iar ochii bulbucaţi îşi pierduseră sclipirea de altă dată, obrajii fiind pigmentaţi de pete roşii. Era mult mai agitat, îşi pierdea cu uşurinţă calmul şi era predispus la izbucniri de furie şi la luarea unor decizii inoportune”. 8 Această descriere se potriveşte cu impresiile lui Senger, din timpul Bătăliei de la Monte Cassino. Tocmai pentru că următoarea sa mişcare era atât de evidentă, Manstein voia s-o întreprindă cât mai curând posibil, în mod ideal, la începutul lunii martie, însă Hitler va amâna să-şi dea acordul pentru Unternehmen Zitadelle (Operaţiunea Citadela) până când solul avea să fie bine dezgheţat şi, în plus, Zeitzler convocase deja o întrunire a Statului-Major la comandamentul OKH pe 11 aprilie, acesta prezentând ulterior un plan potrivit căruia Armata IX a generalului Walter Model urma să atace dinspre nord, simultan cu Armata IV Panzer a lui Hoth, care avea să atace din sudul proeminenţei. Totuşi, Hitler, care pusese, în mare măsură, reuşita acţiunii lui Manstein de recucerire a Harkovului pe seama apariţiei noului model de tanc Tiger I versiunea E, considerând că un batalion de astfel de tancuri făcea cât o divizie de panzere, voia să aştepte

până când Tiger avea să intre în producţia de masă, înainte de a lansa ofensiva. Cum în acea perioadă se fabricau doar douăsprezece tancuri Tiger pe săptămână, acest aspect a reprezentat un impediment major pentru declanşarea rapidă a acţiunii pentru care insistase Manstein.

Disensiunile interne dintre OK ŞI OKW au agravat problema, ducând la amânări suplimentare ale Operaţiunii Zitadelle. Jodl s-a opus categoric, pur şi simplu, din cauza pericolului iminent al debarcării Aliaţilor în Mediterana. Guderian, care era, la acea vreme, inspector general al tancurilor, responsabil cu repararea şi întreţinerea forţelor blindate ale Germaniei, s-a opus la fel de hotărât, fiindcă ştia că ruşii aşteptau operaţiunea şi se pregătiseră pentru ea. Kluge – care-l ura pe Guderian şi care, în luna mai, chiar îl întrebase pe Führer dacă l-ar fi putut provoca la duel pe acesta – a sprijinit din plin operaţiunea (aşa cum a făcut-o şi Zeitzler, care pretindea că fusese ideea lui), cel puţin până când lucrurile au început să meargă prost. Model era sceptic în privinţa ei, iar, atunci când a argumentat că Stavka ştia de existenţa planului, Zeitzler a apelat la un raţionament circular, spunând că însuşi faptul că ruşii se aşteptau la declanşarea operaţiunii „era o recunoaştere a importanţei vitale pe care o avea zona aleasă, un număr important de tancuri ruseşti putând fi adus în luptă”, unde ar fi putut fi distruse.9 Pe măsură ce timpul se scurgea, Manstein se întorcea încet-încet împotriva întregii operaţiuni. Evaluarea lui Friedrich von Mellenthin va fi cea corectă: dacă ar fi fost întreprinsă din timp, ar fi putut avea succes, dar, la data lansării acesteia, Zitadelle devenise „o operaţiune în care am avut puţin de câştigat şi, probabil, foarte mult de pierdut”.10

La o altă conferinţă, pe 3 mai, Guderian şi Speer se vor pronunţa ferm împotriva Zitadelle, Zeitzler şi Kluge o vor susţine cu entuziasm, iar Manstein va declara că este greu de spus dacă momentul favorabil trecuse sau nu. În ciuda faptului că Speer promisese că va trimite 324 de tancuri Panther până la sfârşitul lui mai, până la urmă nu

vor fi livrate pe front decât o sută. Cu toate acestea, s-a căzut de acord ca 13 iunie să fie data la care să înceapă operaţiunea. O săptămână mai târziu, un faimos schimb de replici va avea loc între Hitler şi Guderian, inspectorul general întrebând: „Führerul meu, de ce doriţi să atacaţi în est în acest an?”, iar Hitler replicându-i: „Aveţi perfectă dreptate. De câte ori mă gândesc la acest atac, stomacul mi se întoarce pe dos”. n Deşi Keitel credea că Germania trebuia să atace Kurskul, care era deja una dintre fortăreţele cele mai bine apărate din lume, măcar de dragul prestigiului, Guderian sublinia că doar puţini oameni auziseră vreodată de acest oraş.12 În plus, aşa cum ar fi trebuit să fi învăţat Keitel la Stalingrad, prestigiul este rareori un motiv destul de întemeiat pentru începerea unei operaţiuni militare.

Între timp, la sfârşitul lunii aprilie, Stavka îl trimisese pe Jukov să preia controlul bătăliei, ceea ce era întotdeauna un semn că Stalin trata un anumit front cu maximă seriozitate. Jukov trimisese, pe 8 aprilie, un raport care avertiza asupra vulnerabilităţii zonei, dar îl convinsese pe Stalin să nu-şi urmeze instinctul iniţial de a lovi primul. Scriindu-i lui Stalin (care avea numele de cod Tovarăşul Vasiliev), Jukov (nume de cod Konstantinov) îi spunea: „Consider că nu este necesar ca forţele noastre să întreprindă o ofensivă cu scop preventiv în viitorul apropiat. Va fi mai bine dacă vom epuiza inamicul apărându-ne, distrugându-i tancurile pentru ca, mai apoi, după ce vom fi introdus rezerve proaspete, să năvălim peste el într-o ofensivă generală şi să distrugem gruparea principală a inamicului”. 13 Acesta a fost planul adoptat de Stavka şi, în mare, aşa sau şi desfăşurat evenimentele.

Mareşalul Aleksandr Vasilievski a mers la Kursk cu Jukov şi, împreună, şi-au dau seama cu uşurinţă că *Schwerpunk*tul germanilor era zona dintre Belgorod şi Kursk, apărată de Frontul Voronej al generalului Vatutin, pe care l-au întărit cu Armata XX şi Armata LXIV (redenumite Armata vii de Gardă şi Armata VII de Gardă), care luptaseră la sacrificiu la Stalingrad, şi cu una dintre

cele mai bune formaţiuni de tancuri sovietice, Armata I Blindate. Spre nord, Frontul Central al lui Rokossovski a fost şi el masiv întărit, până când a ajuns să fie compus din nu mai puţin de cinci armate de infanterie. Pe lângă cei 1, 3 milioane de militari aflaţi sub comanda lui Vatutin şi Rokossovski, nelăsând nimic la voia întâmplării, Jukov a creat o forţă de jumătate de milion de militari, Forţa de Rezervă Stavka (sub comanda generalului Ivan Konev), ulterior numită Frontul Stepa, constând din cinci armate de tancuri, din câteva corpuri mecanizate şi de blindate şi dintr-un număr de divizii de infanterie.14 Acest front a fost, din punctul de vedere al unui istoric al Frontului de Est, „cea mai puternică armată de rezervă strânsă de Uniunea Sovietică pe durata întregului război".15 Dacă, dintr-un motiv sau altul, germanii ar fi reuşit să stranguleze zona, ruşii erau capabili să formeze în întregime un front nou, care să-i împiedice să exploateze victoria mai departe în est.

Cu atacul încă o dată amânat, de pe 13 iunie pentru începutul lunii iulie, germanii se confruntau cu o problemă insurmontabilă. În unele sectoare ale apărării ruseşti, regimentele de artilerie aveau o superioritate de cinci la unu, 20.000 de arme fiind îndreptate spre Wehrmacht. Se mai adăugau 6.000 de tunuri antitanc de calibru 76, 2 mm şi 920 de lansatoare de rachete multiple Katiuşa. Mai mult, avioanele de atac la sol Şturmovik, cu tunurile şi bombele lor capabile să străpungă blindaje, reprezentau un pericol de moarte pentru tancurile germanilor. Prin implicarea întregii populaţii din regiunea Kursk, care a lucrat cot la cot cu armata, peste 4 800 de kilometri de tranşee au fost săpaţi şi au fost instalaţi „nenumăraţi kilometri de sârmă ghimpată şi de obstacole, unele dintre acestea electrificate", odată cu aruncătoare de flăcări automate.16 În total, în jur de 2 700 de tancuri germane – de obicei, mult mai puternic înarmate şi cu tunuri de un calibru mai mare – au fost puse faţă în faţă cu cele 3 800 de tancuri ruseşti. Numai că greul cădea în sarcina tancurilor – şi, de asemenea, a imenselor tunuri de atac autopropulsate

Ferdinand (*Sturmgeschutze*) – care erau obligate să străpungă formidabila defensivă sovietică. „Principalele zone defensive aveau o adâncime de 4, 8 până la 6, 4 kilometri”, consemna un istoric, şi erau compuse din zone defensive ocupate de divizioane de artilerie, din zone antitanc şi din puncte de rezistenţă, din sisteme de obstacole constând în trei linii de tranşee (până la cinci linii, în sectoarele cele mai importante), interconectate prin tranşee de comunicare. Zonele secundare, situate la 9, 5 până la aproape 13 kilometri de flancul frontal al zonei principale, erau pregătite de-o manieră similară. Ariergarda zonelor defensive era situată la aproximativ 40 kilometri de flancul central al zonelor de apărare… Întregul sistem consta în nu mai puţin de opt centuri de apărare, pe o adâncime cuprinsă între 193 şi 290 de kilometri.17

Mai mult, 2 200 de mine antitanc şi 2.500 de mine antipersonal au fost presărate de-a lungul fiecărui kilometru de front, o densitate de patru ori mai mare decât cea de la Stalingrad şi de şase ori mai mare în comparaţie cu cea de la Moscova. În total, 503 993 de mine antitanc şi 439 348 de mine antipersonal au fost plantate de Armata Roşie înainte de bătălia de la Kursk. Locotenentul Artur Schutte, comandant de tanc în Divizia Grossdeutschland, exagera – ceea ce era de înţeles – atunci când spunea despre câmpurile de mine pe care trebuia să le traverseze că erau atât de compacte „încât ar fi fost imposibil să strecori chiar şi o medalie printre ele”.18 Mellenthin nota că ruşii puteau instala 30.000 de mine în două sau trei zile şi că „nu era ceva neobişnuit să fii nevoit să cureţi 40.000 de mine pe zi în sectorul unui corp german”.19 Pentru geniştii germani, a fost o muncă laborioasă, cronofagă şi foarte periculoasă, însă una extrem de necesară, cu toate că nu putea să aibă o rată a succesului de 100%.

De asemenea, cele o sută de zile de aşteptare înainte de atacul german au oferit Armatei Roşii suficient timp pentru a construi fortăreţe în miniatură, pentru a explora câmpul de luptă, a măsura adâncimile apelor, a evalua

punctele forte ale podurilor şi a se instrui zi şi noapte. După ce au terminat, consemna un şef de Stat-Major al Corpului XLVIII Panzer, „transformaseră frontul de la Kursk într-un nou Verdun”.20 Mai mult, Mellenthin se plângea că terenul din sectorul de sud, prin care trebuiau să atace cu 300 de tancuri şi cu 60 de tunuri de asalt, nu era potrivit pentru tancuri, având „numeroase văi, mici crânguri, sate dispuse neregulat şi chiar râuri şi pâraie; dintre acestea, [râul] Pena curgea foarte rapid”. Dacă ne-am plimba printre câmpurile de luptă de la Kursk, urmând traseul cunoscut drept Drumul Morţii pentru Armata IV Panzer, ne-am putea da seama de faptul că Mellenthin exagerase uşor în legătură cu „văile”, care nu sunt decât nişte simple ondulaţii ale terenului. După cum el însuşi avea să recunoască ulterior: „terenul nu era deloc «favorabil» înaintării tancurilor, însă le oferea, fără nicio îndoială, un «blindaj» eficient”.21 Terenul se ridică uşor în nord, între Belgorod şi Kursk, ajutând şi mai mult defensiva.

Pentru ruşi era un lux neobişnuit să aibă răgazul de a se pregăti astfel. „La începutul războiului, totul a fost făcut în grabă”, explica un căpitan de tancuri al Armatei Roşii, „iar timpul ne-a lipsit întotdeauna. Acum mergem liniştiţi la luptă”.22 Zborurile de recunoaştere ale Luftwaffe, chiar în ciuda acţiunilor de camuflare realizate de ruşi, ar fi trebuit să-i fie suficiente lui Hitler pentru a-şi asculta instinctele iniţiale şi a căuta alte locuri pentru luptă, mai ales că, odată cu trecerea timpului, Manstein se pronunţa tot mai hotărât împotriva atacului. Cu toate acestea, „cel mai mare Conducător Militar al tuturor timpurilor”, aşa cum încă îl mai descria pe Hitler maşina de propagandă a lui Goebbels, dădea impresia că fusese convins de Keitel, Zeitzler şi Kluge ca atacul să înceapă în zorii zilei de 4 iulie. „Pentru America era Ziua

Independenţei, iar pentru Germania, începutul sfârşitului”, se va lamenta Mellenthin ulterior. Ca un teoretician purist al luptei cu tancuri, Mellenthin nu suporta să vadă modul în care Wehrmachtul nu îşi folosea

punctele forte, în acelaşi mod care condusese către victoriile zdrobitoare din 1941, ci mai degrabă scotea în evidenţă atuurile ruşilor, în acelaşi mod care dusese la înfrângerea de la Stalingrad. „În loc să caute să creeze condiţii pentru a face posibile mişcările rapide”, se plângea el, „prin retrageri strategice sau atacuri surpriză în sectoare liniştite, Consiliul Suprem German nu se putea gândi la altceva mai bun de făcut decât să arunce magnificele noastre divizii de tancuri împotriva Kurskului, care devenise acum cea mai puternică fortăreaţă din lume”.23 Era ca şi cum, în 1940, ar fi ales deliberat să atace în plin Linia Maginot, în loc să o ocolească. Ca şi Napoleon, căruia în momentul Borodino deja nu îi mai păsa de vieţile militarilor săi, prea mulţi factori de decizie din OKW – desigur, în principal, Hitler însuşi – renunţaseră să se mai îngrijoreze în legătură cu soarta propriilor trupe. Un *Materialschlacht* (război de uzură) era exact ceea ce germanii ar fi trebuit să evite după Stalingrad, numai că, din cauza constantelor amânări ale Operaţiunii Zitadelle, exact de asta vor avea parte. Înainte ca Hitler să amâne atacul, Kurskul fusese un oraş lipsit de apărare, aşezat în mijlocul a sute de kilometri pătraţi de teren rural pustiu; în momentul în care operaţiunea s-a declanşat, el devenise, într-adevăr, o fortăreaţă.

„Vestea proastă” a morţii prim-ministrului polonez, generalul Sikorski, precum şi a ofiţerului său de legătură, deputatul conservator Victor Cazalet, într-un accident de avion în Gibraltar, a fost comunicată de Churchill Cabinetului de Război, pe 5 iulie 1943. Raportul preciza că pilotul ceh era încă în viaţă, dar este „imposibil de spus în acest moment ce s-a întâmplat”, dincolo de amănuntul că fusese o, pierdere foarte gravă pentru Polonia şi pentru noi”. Churchill spunea că era „momentul [pentru polonezi] să încerce să se împace cu r [uşii]”, dar ministrul plenipotenţiar pentru Orientul Mijlociu, diplomatul australian Richard Casey, credea că generalul Anders, deşi un bun soldat, nu avea „niciun simţ politic” şi era puţin probabil să facă acest lucru. „Am de gând să fac o

declaraţie în faţa Camerei Comunelor", a spus Churchill, „un lucru cu adevărat extraordinar".24 Faptul că moartea lui Sikorski fusese considerată o lovitură grea de Cabinetul de Război ne arată că teoria conspiraţiei potrivit căreia SIS-ul fusese responsabil de asasinarea prim-ministrului (împreună cu un deputat conservator britanic) este una absurdă.

„Soldaţi ai Reichului!", spunea, luni, 5 iulie 1943, mesajul Führerului către trupele sale implicate în Zitadelle, „în această zi, veţi lua parte la o ofensivă de o asemenea importanţă, încât viitorul războiului depinde de rezultatul ei. Mai mult decât orice altceva, victoria voastră va arăta lumii întregi că rezistenţa în faţa puternicei armate germane este lipsită de speranţă". 25 Deşi primele atacuri au început în după-amiaza zilei de 4 iulie, asaltul principal al germanilor, în partea de sud, nu s-a dezlănţuit mai devreme de ora 5.00 a doua zi, iar, în partea nordică, o jumătate de oră mai târziu. Ruşii auziseră deja de la un dezertor ceh, dintr-un batalion de genişti aparţinând Corpului LII de Armată, că militarii de toate gradele fuseseră aprovizionaţi cu alcool şi cu mâncare pentru cinci zile, astfel încât germanii nu au putut profita nici măcar de avantajul surprizei tactice. De asemenea, reţeaua de spionaj Lucy, operând din Elveţia, furnizase Stavkăi rapoarte exacte cu privire la capacităţile şi intenţiile germanilor, aşa cum o făcuseră şi decriptările Ultra de la Bletchley Park, oferite într-o formă suficient de discretă de către ambasadorul britanic la Moscova. Astfel, Vatutin a putut afecta şi mai mult faza de debut a Zitadelle, bombardând zonele în care germanii se adunaseră chiar înainte de asalt.

Atacurile germanilor din nordul şi sudul zonei proeminente pe care o ocupau au fost aproape identice. În nord, Armata IX a lui Model a avansat către sud, dinspre Orel către Kursk, pe un front de peste 56 de kilometri lăţime, împotriva Frontului Central al lui Rokossovski. În sud, Armata V Panzer, condusă de Hoth, a atacat spre nord, dinspre Belgorod către Kursk, pe un front de peste

48 de kilometri lăţime, împotriva Frontului Voronej al lui Vatutin. În mod deliberat, Jukov a hotărât să permită atacul germanilor, înainte de a ataca flancurile expuse ale acestora. Armata germană din celelalte regiuni ale Rusiei fusese privată de trupele blindate de tancuri cu scopul de a concentra cele şaptesprezece divizii de panzere necesare pentru a forma avangarda acestui asalt formidabil întreprins de un total de cincizeci de divizii, oferindu-i astfel armatei de panzere conduse de Hoth „cea mai puternică forţă mobilizată vreodată sub comanda unui singur comandant din armata germană”.26 Cu toate acestea, speranţele de victorie, născute din acţiunea combinată a bombardamentelor în picaj Stuka, de înaintarea rapidă a tancurilor şi de sprijinul imediat al infanteriei – Blitzkrieg în toată regula – au omis faptul că, în iulie 1943, inamicii lor învăţaseră totul despre tactica germană, care se dovedise devastatoare în Polonia, în 1939, în Franţa, în 1940, şi în Rusia însăşi, în 1941 şi 1942. Mai mult, unul dintre elementele esenţiale ale Blitzkriegului – elementul surpriză – lipsea cu desăvârşire din această combinaţie.

Deoarece ruşii învăţaseră cum să continue lupta, chiar şi atunci când rândurile le erau străpunse de dispozitivele de panzere, germanii au fost forţaţi să adopte tactica *Panzerkeil* (dispozitiv de luptă în săgeată a blindatelor), care însemna că tancurile cele mai grele, precum Tiger şi Panther, erau plasate în mijlocul unei formaţii, alături de altele, ca de exemplu Mark IV (care era reprezentat, la aceea vreme, în majoritatea unităţilor de panzere), pe aripi, sprijinite de infanterie şi de grenade şi de mortiere din spatele centrului dispozitivului de luptă. Tacticii *Panzerkeil* ruşii i-au răspuns cu ceea ce germanii au numit *Pakfront*, o tactică prin care până la zece tunuri ruseşti, care formau o singură unitate, îşi concentrau focurile pe un singur tanc, după care îşi mutau atenţia spre altul. „Nu s-a ştiut nimic nici de câmpurile minate, nici de *Pakfront*, până ce primul tanc nu a sărit în aer sau poate până ce primul tun antitanc nu a deschis focul”, îşi

amintea Mellenthin.27 Operatorii lansatoarelor de mortiere ale Armatei Roşii erau foarte temuţi: unul priceput putea lansa deja o a treia bombă înainte ca prima şi a doua să ajungă la sol.

Numărul uriaş al efectivelor şi al materialului de război implicate în această luptă, precum şi consecinţele sale cruciale, fac din Kursk o etapă extrem de importantă. Germanii au avut aproximativ 900.000 de militari, 2 700 de tancuri şi de tunuri autopropulsate, 10.000 de piese de artilerie şi 2 600 de avioane.28 În confruntarea cu germanii, Rokossovski, Vatutin şi Konev au dispus de circa 1, 8 milioane de soldaţi, 3 800 de tancuri şi de tunuri autopropulsate, 20.000 de piese de artilerie şi de 2 100 de avioane.29 Prin urmare, Kurskul îşi merită pe deplin supranumele de cea mai mare bătălie de tancuri din istorie. În ciuda superiorităţii trupelor sovietice, de doi la unu, Armata Roşie a avut, totuşi, parte de o privelişte terifiantă atunci când tancurile germanilor, în cuvintele lui Alan Clark, „au ieşit de pe drumurile scufundate şi din văile secate unde staţionaseră, mişcându-se încet înainte, cu trapele închise, de-a lungul lanurilor de porumb galbene-verzui ale văii superioare a Doneţului”. (În timpul verii ruseşti, căldura din interiorul tancurilor era sufocantă.) Hoth a desfăşurat, de-a lungul celor doar 48 de kilometri ai frontului, nu mai puţin de nouă dintre cele mai bune divizii Panzer ale armatei germane – de la vest la est: Divizia a 3-a Panzer, Gross Deutschland, Divizia a 11-a Panzer, SS Leibstandarte (Escortă) Adolf Hitler, SS Das Reich, SS Totenkopf (Cap de Mort), Diviziile a 6-a Panzer, a 19-a Panzer şi a 7-a Panzer.

„Întregul front era înconjurat de o centură de explozii”, îşi amintea sergentul Imboden, operator de radio pe un tanc

Tiger; „părea că ne deplasaserăm printr-un inel de flăcări... Am mulţumit cerului pentru rezistenţa oţelului nostru, de la Krupp”. După ce tancurile germanilor erau scoase din funcţiune de minele sau de echipele speciale ale Armatei Roşii, care se ascundeau în tranşeele din mijlocul

câmpurilor cu mine, militarilor germani li se ordona să rămână în interiorul tancurilor şi să ofere acoperire pentru restul bătăliei. Era efectiv o condamnare la moarte pentru aceştia, de vreme ce tancurile care le ofereau adăpost erau bombardate la numai câteva minute după aceea. Acele echipaje Waffen-SS Panzer care reuşeau să iasă imediat afară din tancuri, îşi rupeau imediat insigna cu capul de mort de pe uniforme, fiindcă niciunul dintre cei care o purta nu avea privilegiul de a fi luat prizonier.

Deşi lungul şi subţirele tun antitanc rusesc de 76, 2 mm putea face praf blindajul frontal al unui tanc Tigru doar atunci când îl lovea direct, el era totuşi eficient în cazul tancurilor Mark IV şi, oricum, la Kursk au existat o sumedenie de cazuri în care ţinta a putut fi lovită direct. Minele au fost responsabile pentru distrugerea multor tancuri germane, iar grupurile antitanc ruseşti bine pregătite, care deja nu mai făceau cale întoarsă ca în primele zile, puteau fi anihilate, cât de cât, doar de către militarii Panzergrenadiere, care luptau pe timp de noapte. După cum nota Konstantin Simonov în *Zile* şi *nopţi*, veteranii Armatei Roşii învăţaseră din experienţă că „sub tirul mortierelor este mai periculos să stai pe loc decât să mergi înainte. Ei ştiau că, foarte adesea, tancurile îi ucideau pe soldaţii care fugeau din calea lor şi că tirul automat al mitralierelor germane, aflate la 200 de metri depărtare, avea mai degrabă intenţia să-i sperie decât să-i ucidă”.30

Deşi Hoth străpunsese prima linie de apărare a sovieticilor în prima zi a atacului, tirul tunurilor din a doua şi cea mai solidă linie fusese reglat dinainte, iar tunurile autopropulsate fuseseră îngropate, astfel încât carcasele erau îndreptate în jos, fiind ascunse de teren şi camuflate. În teribilele lupte din 6 şi 7 iulie, efectivele de vehicule operaţionale ale lui Hoth au fost reduse de la 865 la 621.31 După ce capturase un sat, doar pentru a suferi apoi pierderi grele, ca urmare a tirului dinainte reglat al artileriei ruseşti, locotenentul Schutte se plângea comandantului său că, „după ce l-am scos pe Ivan din

poziţia sa, ar fi trebuit să ne retragem şi să-l lăsăm să radă aşezarea de pe faţa pământului. După aceea am fi putut să înaintăm cu blindatele relativ în siguranţă".32 Este ceea ce a făcut Schutte cu succes într-un cătun, în următoarea zi, deşi va pierde câteva tancuri din cauza minelor, pentru că nu avusese „timp pentru o curăţare laborioasă a zonelor minate". Schutte îşi amintea de această perioadă care precedase contraatacul sovieticilor, ca de una marcată de câmpuri de luptă dezolante, cu „kilometri de terenuri cultivate cu porumb devastate, zeci de tancuri distruse şi cadavre umflate scabros în căldura verii". La un moment dat, comandantul companiei sale a plecat în cercetare, într-un mic crâng pentru a vedea faţa a ceea ce el credea a fi un lunetist inamic. A descărcat un întreg încărcător de pistol în ceea ce s-a dovedit a fi „un corp fără cap, care fusese aruncat de suflul unei explozii într-un copac, unde se afla în continuare".33

După o săptămână de lupte continue, Hoth se putea lăuda doar cu o zonă rectangulară de aproximativ 15 kilometri adâncime şi 24 lăţime, în interiorul liniei Frontului Voronej, fără nicio perspectivă imediată de spargere a frontului către oraşul Kursk. Aşa cum avea să scrie Alan Clark despre trupele Waffen SS: „Aceşti militari au fost puşi faţă în faţă cu *Untermensch*-ul (subomul) şi au descoperit, spre uimirea lor, că acesta era la fel de bine înarmat, la fel de viclean şi de curajos ca şi ei".34 Pe 9 iulie, sovieticii au început contraofensiva, împingându-i pe germani în propriile linii defensive de o manieră care va costa scump Wehrmachtul, cu un baraj de artilerie atât de îndelungat şi de puternic încât Schutte va spune că îl resimţise ca pe „un cutremur continuu". Între timp, în nordul zonei cucerite, Armata IX a lui Model a reuşit să penetreze doar cei 10 kilometri până la Porniri, poticnindu-se şi oprindu-se în noaptea zilei de 11 iulie, după care, a doua zi, a venit şi contraatacul sovietic. O problemă majoră s-a înregistrat atunci în privinţa imensului tanc de asalt Ferdinand, care – sperase Corpul XLVII Panzer – ar fi trebuit să fie una dintre armele decisive pentru câştigarea

luptei. Deşi aveau un blindaj foarte gros, aceşti monştri nu erau dotaţi cu mitraliere şi, prin urmare, erau lipsiţi de apărare împotriva soldaţilor ruşi care se apropiau curajoşi, se căţărau pe tancuri cu aruncătoare de flăcări şi îi ardeau pe cei din interior prin gurile de ventilaţie ale motorului. Guderian observase că utilizarea tancurilor Ferdinand împotriva infanteriei însemna, în propriile-i cuvinte, să „mergi la vânătoare de prepeliţe cu tunul”, numai că modificările cerute de el nu vor fi niciodată făcute.35 În primele două zile de luptă de la Kursk, 40 dintre cele 70 de tancuri Ferdinand au fost distruse şi, întrucât nu au reuşit să reducă la tăcere amplasamentele mitralierelor ruseşti, infanteria generalului-locotenent Helmuth Weidling nu a putut nici ea să sprijine tancurile care reuşiseră să spargă frontul. A fost un exemplu clasic de greşeală de calcul care provoacă un dezastru, astfel că tancurile de asalt au trebuit să fie dotate cu mitraliere înainte de a fi trimise în Italia pentru a încerca să oprească debarcările de la Anzio.

Operaţiunea Kutuzov – asaltul rusesc împotriva buzunarului de la Orel, situat la nordul celui din Kursk, la care au participat Frontul Briansk al generalului Marian Popov şi Frontul de Vest al generalului Vasili Sokolovski, pe care Jukov le ţinuse deoparte până la momentul oportun – l-a forţat pe Kluge să retragă patru divizii din vârful de lance al Armatei IX Panzer, reducând astfel şansele de a străpunge frontul rusesc. Prin urmare, la o săptămână de la debutul Operaţiunii Zitadelle, Jukov se găsea în poziţia de invidiat de a-l fi blocat pe Model în nord şi de a fi încetinit înaintarea lui Hoth în sud, putând, în felul acesta, să trimită o componentă de elită a armatei sale de blindate de rezervă, cele 793 de tancuri ale Armatei V de Gardă Tancuri, condusă de generalul Pavel Rotmistrov, împotriva Corpului XXXVIII Panzer şi a Corpului II SS Panzer, condus de generalul SS Paul Hausser, forţe care îşi croiau cu grijă drum peste Doneţ, către nodul de cale ferată de la Prohorovka, în speranţa de a-l învălui pe Vatutin şi de a găsi o cale spre Kursk, prin nord-est. Traversarea Doneţului de către un detaşament compus din două

corpuri de panzere, condus de generalul-locotenent Werner Kempf, a fost descrisă ca „singurul element surpriză din întreaga operaţiune”.36 „Un succes al germanilor la Prohorovka”, scrie un istoric al Operaţiunii Zitadelle, „putea asigura încercuirea şi distrugerea celor două grupuri sovietice principale din jumătatea de sud a buzunarului şi putea deschide un nou drum către Kursk, ocolind fortăreaţa Oboian din est”.37

Totuşi, către Prohorovka avansau la fel de rapid şi tancurile generalului Rotmistrov, care avea să-şi amintească cu claritate marşul din prima zi, marş de peste 320 de kilometri, al armatei sale către linia frontului:

Pe la ora opt, era deja cald, iar norii de prai se ridicau umflându-se în aer. Spre prânz, praful s-a transformat în nori denşi, care se aşezau în straturi groase pe tufele de pe marginea drumului, pe câmpurile cu cereale, pe tancuri şi pe camioane. Discul roşu-închis al soarelui abia dacă mai era vizibil prin vălul gri de praf. Tancuri, tunuri autopropulsate şi tractoare (care remorcau artileria), transportoare blindate şi camioane înaintau într-un flux fără sfârşit. Feţele soldaţilor erau negre de la praf şi de la fumul care ieşea pe ţevile de eşapament. Era insuportabil de cald. Soldaţii erau chinuiţi de sete, iar tricourile, leoarcă de sudoare, li se lipiseră de trupuri.38

Însă, atmosfera era pe cale să devină cu mult mai fierbinte.

Era vorba de bătălia de tancuri de la Prohorovka, din ziua de luni, 12 iulie, care a fost descrisă de Mellenthin ca un „veritabil Drum al Morţii pentru Armata IV Panzer”. Acesta începuse Zitadelle cu 916 vehicule funcţionale, dar numărul lor scăzuse la 530, pe 11 iulie. Între timp, numărul tancurilor de care dispunea Corpul II SS Panzer scăzuse de la 470 la aproximativ 250. Din cauza multitudinii de surse istoriografice şi ca urmare a implicării politicii şi a propagandei în această problemă, numărul real de tancuri implicate în bătălia de la Prohorovka reprezintă o dilemă istorică complexă, iar întinderea geografică a câmpului de luptă este încă subiect

de dispută, însă cea mai apropiată de adevăr estimare ar fi aceea că 600 de tancuri sovietice s-au luptat cu 250 de tancuri ale germanilor.39 Dacă am include şi unităţile din zona Prohorovka şi Iakovlevo, care nu toate participaseră la lupta din acea zi, numărul ar creşte la peste 900 de tancuri germane (dintre care aproape 100 erau modele Tiger) împotriva a aproape 900 de tancuri ruseşti, ceea ce, într-adevăr, face din această încleştare cea mai mare bătălie de tancuri din istorie.40 În timp ce germanii se luptau deja de o săptămână, fiindu-le greu să realimenteze sub tirul ruşilor şi confruntându-se cu probleme mecanice, ca urmare a problemelor tehnice ale tancurilor Panther, ruşii de abia intraseră în luptă, folosind, pe lângă tancurile T-34/76, şi su85, un tun autopropulsat, a cărui carcasă rezistentă la explozia obuzelor fusese montată pe saşiul tancului T-34. În timp ce ruşii foloseau un singur model de bază pentru producţia de tancuri, ceea ce însemna că piesele de schimb erau mult mai uşor de găsit, germanii utlilizau cinci modele diferite – Panzer Mark II şi IV, Panther, Ferdinand şi Tiger –, de unde şi toate problemele de aprovizionare implicate de acest aspect. La Kursk, multe tancuri Panther „au intrat în acţiune scuipând flăcări din cauza sistemelor de motorizare netestate”, iar altele nu au mai funcţionat din cauza problemelor de transmisie.41 În total, nu mai puţin de 160 de tancuri ale Armatei IV Panzer s-au stricat, pur şi simplu, pe câmpul de luptă, iar, dacă la asta adăugăm faptul că germanii produceau doar 330 de tancuri pe lună – mult mai puţin decât cele 1.000 promise de Speer Führerului –, rezultatul este unul dezastruos, o situaţie infinit diferită de mult lăudatul miracol industrial german din timpul războiului, transformat în mit după terminarea acestuia.

Un uriaş nor de praf s-a ridicat, de ambele părţi, de la sutele de tancuri şi de autotunuri, în momentul în care cele două armate s-au ciocnit frontal la trecerea de cale ferată de la Prohorovka, pe un câmp de luptă de numai 32 de kilometri pătraţi. „Ne-am trezit luptând cu o masă, care părea inepuizabilă, de tancuri inamice”, rememora

sergentul îmbolden; „forţa numerică şi puterea ruşilor nu mi-au provocat niciodată o impresie atât de copleşitoare ca în acea zi. Din cauza norilor de praf ridicaţi ne-a fost greu să beneficiem de ajutorul oferit de Luftwaffe şi, în curând, tancurile T-34 ne-au străpuns rezistenţa, împrăştiindu-se ca şobolanii pe întreg câmpul de luptă”. 42 Tancurile T-34, precum şi unele tancuri KV, aveau nevoie să se angajeze cât mai repede cu putinţă într-o luptă de la mică distanţă cu mult mai puternicele şi mai masivele tancuri germane – mai ales dacă avem în vedere tunul de 88 mm de pe tancul Tiger –, şi există unele mărturii conform cărora tancurile ruseşti le-au tamponat deliberat pe cele germane.43 „După ce zecile de blindate se prindeau în confruntări individuale de la mică distanţă”, scria John Erickson, „blindajul frontal şi lateral era mult mai uşor de penetrat, iar muniţia tancurilor exploda, azvârlind turelele la zeci de metri distanţă de carcasele sparte sau aruncând în sus flăcări uriaşe”. 44

Luftwaffe nu a reuşit să sprijine suficient tancurile în această bătălie distructivă, dezordonată, frontală; într-adevăr, analizând campania în întregul ei, un istoric remarca faptul că „pierderea supremaţiei în aer a fost la fel de importantă şi de decisivă ca şi faptul că Wehrmachtul şi-a pierdut supremaţia în materie de blindate”.45 Din când în când, forţele aeriene sovietice dădeau dovadă de o vitejie vecină cu nebunia: pe 6 iulie, locotenentul Aleksei Goroveţ, zburând pe un Aircobra american, s-a luptat singur cu 20 de avioane germane, distrugând opt (sau poate chiar nouă) înainte de a fi doborât el însuşi.46 Impresionantul său memorial poate fi văzut astăzi chiar în apropiere de locul unde s-a prăbuşit în luptă. În total, germanii au pierdut, în iulie şi august 1943, 707 avioane pe Frontul de Est, o cifră menită a le da dureri de cap.

Kurskul a fost prima mare încleştare în care ruşii au fost capabili să adune mai multe avioane decât Luftwaffe, fiind un indicator, ca şi multe alte aspecte ale bătăliei, al modului în care urma să arate viitorul operaţiunilor de pe

Frontul de Est. Armatele Aeriene I şi XVII sovietice au efectuat 19 263 de zboruri din Kursk spre sectorul de sud, în formaţiuni mult mai numeroase decât până în acel moment. Un istoric îşi va intitula capitolul dedicat bătăliei „Un profesionalism nou", iar această sintagmă ilustrează în multe moduri cât de mult învăţaseră forţele armate sovietice din dezastrele anului 1941 şi cum se adaptaseră în consecinţă.47 Cu toate acestea, totuşi, Corpul II SS Panzer (cuprinzând diviziile Leibstandarte, Totenkopf şi Das Reich) a provocat mai multe pierderi decât a suferit în încăierarea de la Prohorovka – într-adevăr, pierderile forţei de tancuri sovietice s-au ridicat la peste 50% –, dar, în acel moment, acest aspect deja nu mai avea nicio importanţă.48 Până la sfârşitul zilei, ruşii pierduseră în jur de 400 de tancuri faţă de cele aproximativ 300 germane (dintre care 70 de blindate Tiger).49 Ceea ce propaganda sovietică va numi ulterior *Prohorovskoe poboisce* (măcelul de la Prohorovka) era o estimare valabilă pentru ambele tabere, însă, în această etapă a bătăliei, uimitoarea breşă reuşită de germani echivala deja cu un dezastru pentru ei; victoriile à la Pyrrhos nu îi erau de niciun folos Reichului. Germanii şi-au păstrat poziţia din teren până la primirea ordinelor de retragere, însă Zitadelle a sfârşit prin a fi un eşec total, iar buzunarul nu s-a aflat în niciun pericol de a fi „slăbit". Diviziile a 3-a, a 17-a şi a 19-a Panzer începuseră operaţiunea cu 450 de tancuri, iar acum abia dacă mai aveau 100.50 Ca un boxer care a câştigat ultima sa luptă la puncte, dar este incapabil să mai lupte în următoarea din cauza loviturilor primite, Wehrmachtul a ieşit mult prea şifonat după Prohorovka pentru a mai fi în stare să întreprindă o ofensivă de mare anvergură.

Pe 13 iulie, Hitler i-a chemat pe Manstein şi pe Kluge la Rastenburg, ordonându-le să pună capăt Operaţiunii Zitadelle. Aliaţii debarcaseră în Sicilia în urmă cu trei zile, iar o parte a Corpului II SS Panzer, inclusiv Leibstandarte Adolf Hitler, trebuia să fie transferată în Italia imediat. Lucru mai uşor de ordonat decât de efectuat, întrucât, după cum se exprima Mellenthin: „Suntem acum în poziţia

omului care a apucat un lup de urechi şi nu mai îndrăzneşte să-i dea drumul”.51 Kluge, în cuvintele lui Liddel Hart, „a avut suficient curaj moral cât să-şi exprime punctul de vedere sincer în faţa lui Hitler, dar, de asemenea, s-a şi abţinut să-şi sublinieze opiniile până la punctul în care deveneau prea supărătoare”.52 În această privinţă, nu era diferit de mulţi alţi generali germani, care ştiau că există întotdeauna un număr suficient de militari extrem de calificaţi, dornici să le ia locurile.

Manstein credea că, de vreme ce Jukov hotărâse să angajeze în luptă rezervele blindate care formau Armata V de Gardă Tancuri, ofensiva trebuia continuată, dar nu a fost ascultat de Hitler. Pe 23 iulie, Grupul de Armate Sud – slăbit de pierderea Diviziei Grossdeutschland care fusese trimisă ca întărire lui Kluge – a fost forţat să revină în punctul iniţial al Operaţiunii Zitadelle.53 Proaspătul Front Stepa condus de Konev a preluat, pe 3 august, poziţiile apărate de eroicul, dar de acum epuizatul Front Voronej, după care s-au dat lupte tactice fără un rezultat clar până pe 17 august, în vreme ce germanii se retrăgeau în nord, de-a lungul Liniei Hagen, de la baza buzunarului de la Orel, iar sovieticii îi împingeau în sud pentru a recuceri Harkovul – oraşul cel mai disputat din Uniunea Sovietică –, ce va cădea pe 23 august, când, în cele din urmă, Manstein îl va abandona (împotriva ordinelor lui Hitler), retrăgându-se către fluviul Nipru.54 Cele patru bătălii distincte şi sângeroase care s-au dat pentru controlul unui singur oraş subliniază încrâncenarea războiului de pe Frontul de Est: Fronturile Voronej şi Stepa înregistraseră, în momentul căderii finale a Harkovului, peste 250.000 de morţi şi de răniţi.55 Lucrul aruncă o lumină clară asupra luptelor ce se dădeau în Sicilia în acea perioadă, care erau cu totul neînsemnate, prin comparaţie cu acestea.

Într-un război al efectivelor şi al maşinilor, ruşii îi depăşiseră pe germani la ambele capitole. Fabricile germane, ungureşti, italiene şi ceheşti au produs, pe parcursul războiului, un total – dacă adăugăm şi tancurile capturate în Franţa – de 53 187 de tancuri şi de autotunuri

de toate tipurile, în timp ce, între 1941 şi 1945, ruşii au produs 58 681 de tancuri T-34, 3.500 de tancuri „Iosif Stalin” 2 (care aveau montate un tun de 122 mm cu o bătaie exactă la 2, 5 kilometri), 3.500 de autotunuri su100, fără a mai include şi gama de tancuri KV. De asemenea, din 1943, ruşii au fabricat, într-un număr foarte mare, ireproşabilele obuziere M-30 de 122 mm, iar grenadele lor de mână erau la fel de bune ca şi deja clasicele grenade de mână germane M-24, care nu suferiseră nicio îmbunătăţire importantă din 1924.

Performanţa înregistrată de sovietici la Kursk, mai ales în ceea ce priveşte cooperarea dintre diferitele arme, a făcut ca pierderile să se situeze la niveluri tolerabile (deşi mult mai ridicate decât cele ale germanilor). Ea a oferit URSS o nouă teorie militară şi un nou etos, unul care îi permitea să se gândească la o posibilă victorie finală. Rata pierderilor înregistrate la Kursk a fost doar la jumătate în comparaţie cu cea din timpul bătăliei pentru Moscova, de la sfârşitul anului 1941, iar, în 1944, avea să fie de doar un sfert din aceasta. „Reconstrucţia unei întregi armate noi, pe ruinele celei din 1941”, crede Richard Overy, „reprezintă cea mai remarcabilă realizare a războiului”. 56 Sovieticii reuşiseră să-şi combine armatele, să aplice noi tehnici acţiunilor ofensive, să valorifice rapid succesele şi să înveţe cum să învingă Blitzkriegul. Pierdeau în continuare mai mulţi militari decât germanii, e adevărat, dar reduseseră raportul la 3/2, proporţie care avea să rămână neschimbată până la sfârşitul războiului. Drept consecinţă, „înfrângerea germanilor a devenit, pur şi simplu, o chestiune de pierderi de vieţi omeneşti şi de timp”.57 De acum, germanii vor avea şi prea puţine efective militare, şi prea puţin timp la dispoziţie; ruşii, în schimb, vor dispune din plin de ambele.

În cele două luni de lupte la Kursk, se estimează că germanii au pierdut o jumătate de milion de militari, ucişi, răniţi, luaţi prizonieri sau dispăruţi, precum şi 3.000 de tancuri, 1.000 de tunuri, 5.000 de autovehicule şi 1 400 de avioane.58 Pierderile sovietice au fost, din nou, la fel de

grele, jumătate din cele înregistrate la Moscova, adică trei sferturi de milion de militari, însă retragerea germanilor din Prohorovka echivala cu o victorie, întrucât dimensiunea populaţiei Rusiei şi nivelurile de producţie garantau că URSS putea absorbi pierderile într-un mod în care Reichul deja nu mai era capabil. Konev a avut, aşadar, dreptate să descrie Kurskul drept „cântecul de lebădă al forţelor blindate germane”.59

O problemă tot mai stringentă a germanilor era aducerea materialului de război în prima linie. La sfârşitul anului 1942, partizani prosovietici – până atunci aproape ignoraţi de Stavka – au fost ajutaţi cu ofiţeri, ingineri şi experţi în mine, aceştia fiind paraşutaţi în zonele respective, cu ordinul de a perturba liniile germane de comunicaţie. Întrucât fabricile germane şi depozitele regimentelor aflate în interiorul Rusiei erau despărţite de mii de kilometri de cale ferată, partizanii au fost în stare să disloce mari cantităţi de provizii. În acelaşi timp, ei au inventat instrumente care puteau ajusta ţevile mitralierelor ruseşti la dimensiunile muniţiei germane capturate, dar şi bare speciale de oţel care puteau fi sudate pe liniile de cale ferată, cu scopul de a provoca deraierea trenurilor, unele dintre acestea putând fi văzute la Muzeul Forţelor Armate din Moscova. În luna iunie a anului 1943, partizanii au aruncat în aer 44 de poduri de cale ferată, au deteriorat 298 de locomotive şi 1 233 de vagoane şi au perturbat traficul feroviar de 746 ori, ca să vorbim numai de acţiunile îndreptate împotriva Grupului de Armate Centru.60 Operaţiunile partizanilor le-au afectat grav germanilor capacitatea de a-şi consolida fronturile, chiar înaintea bătăliei de la Kursk, iar, după aceea, lucrurile aveau să se înrăutăţească şi mai mult, în ciuda represaliilor extrem de dure ale germanilor împotriva populaţiei locale. De cealaltă parte, în 1943, Armata Roşie era deja alimentată cu cantităţi enorme de echipament militar. În acel an calendaristic, ruşii au produs 24.000 de tancuri, de două ori mai multe decât germanii, iar puterea de foc remarcabilă desfăşurată în

punga de la Kursk, în acea vară, a scos în evidenţă marea lor realizare de a reuşi să supravieţuiască imenselor pierderi înregistrate şi de a le compensa rapid cu noi efective şi cu echipamente de război.6 Când, pe 5 iulie, a început atacul german, ruşii aveau 3 800 de tancuri, iar, pe 13 iulie, când a fost întrerupt, numărul scăzuse la 1.500; până pe 3 august, însă, Armata Roşie crescuse iar numărul de tancuri în acest sector, la 2 750.

Rezultatul bătăliei de la Kursk a fost excelent pentru moralul ruşilor şi, prin contrast, extrem de nefavorabil germanilor. Jukov şi Stavka s-au sincronizat foarte bine, contraloviturile lor fiind perfect organizate. Invincibilitatea germanilor se dovedise a fi un mit încă de la Stalingrad, însă, la Kursk, ruşii au reuşit să respingă asaltul total al unei armate de 50 de divizii. Nu doar că germanii arătaseră că pot pierde războiul, dar, lucru la fel de important, sovieticii demonstraseră că – în ciuda pierderilor teribile în rândurile comandanţilor experimentaţi – pot să aplice tacticile necesare pentru a-l câştiga. Strategia adoptată de Jukov imediat după bătălia de la Kursk, de a nu extinde contraatacul într-o asemenea măsură încât să facă posibil contra-contraatacul, este încă predată în academiile militare ca strategie model. „Cele trei mari bătălii, de la Kursk, Orel şi Harkov, purtate în intervalul a doar două luni”, scria Churchill, „au anunţat prăbuşirea armatei germane pe Frontul de Est”. Germania pierduse iniţiativa pe (de departe) cel mai important front la războiului şi nu avea s-o mai recâştige niciodată. Germanii lucizi, şi chiar unii nu atât de lucizi – precum Keitel –, recunoşteau faptul că războiul din est nu mai putea fi câştigat. Pe pereţii Sălii Gloriei, din Muzeul Marelui Război pentru Apărarea Patriei de la Moscova, se găsesc numele a nu mai puţin de 11 695 de eroi ai Uniunii Sovietice care au obţinut medalia Steaua Roşie.

Zvonurile despre ceea ce se întâmpla cu prizonierii ruşi în captivitatea germană ajunseseră în rândurile Armatei Roşii, fiind răspândite cu asiduitate de propaganda sovietică, şi, lucru de înţeles, i-au convins pe

soldaţii sovietici că nu trebuie să se predea, indiferent de circumstanţe. A fost un alt exemplu al modului în care fanatismul nazist a slăbit, de fapt, poziţia militară a Germaniei.

A vizita astăzi câmpul de la Prohorovka şi a vedea punctul cel mai depărtat atins de blindatele germane, în marea lor ofensivă de pe Frontul de Est – ultima zvâcnire a agresiunii naziste, înainte ca Reichul să se plaseze pe poziţii defensive – este o experienţă profund emoţionantă. Aceste câmpuri vălurite au fost martorele expansiunii maxime pe care Hitler o va realiza vreodată în visurile sale de cucerire a lumii. Prohorovka a însemnat începutul sfârşitului pentru nazism, după ce, anterior, armatele germane fuseseră respinse la Moscova, iar, mai apoi, înfrânte la Stalingrad. Clopotul din vârful unei clopotniţe înalte, care răsună astăzi de câte şase ori la fiecare 20 de minute, peste lanurile întinse de porumb bătute de vânt, anunţase efectiv, dăngănind sumbru, moartea Operaţiunii Zitadelle. Kurskul, spera OKW-ul, ar fi trebuit să fie un punct de cotitură, numai că, pe câmpul de luptă de la Prohorovka – deşi aici sovieticii pierduseră mai mulţi oameni şi mai mult echipament militar decât germanii – istoria le jucase acestora din urmă o festă.

Capitolul 14

Cruda realitate

1939 – 1945

De la înălţimea turnului artileriei antiaeriene, raidurile asupra Berlinului ofereau un spectacol de neuitat şi trebuia să-ţi aminteşti în permanenţă faţa crudă a realităţii ca să nu te laşi fascinat de această privelişte. Paraşutele luminoase… urmate de o explozie al cărei fulger era înghiţit de fumul incendiului; din toate părţile, numeroase proiectoare cercetau cerul, şi un joc palpitant începea când un avion, prins în fasciculul luminos, căuta să scape; câteodată era atins şi, în câteva clipe, se transforma într-o torţă aprinsă: părea o viziune grandioasă, de apocalipsă.

Albert Speer*, în umbra lui Hitler*, 19701

Alături de decizia de a folosi arme nucleare împotriva Japoniei, cel mai controversat aspect al războiului dus de Aliaţi a fost hotărârea, strategică sau, mai degrabă, emoţională, de a bombarda oraşele germane şi civilii. În acel moment, odată ce Hitler declanşase Războiul Total, pentru cei mai mulţi occidentali hotărârea de a îngenunchea un duşman malefic reprezenta o modalitate de acţiune perfect justificată, însă, pentru alţii – mai ales după ce războiul va fi câştigat în siguranţă –, aceasta a fost o crimă de război inacceptabilă din punct de vedere moral. Acest capitol va încerca să stabilească, pur şi simplu, dacă a fost sau nu vorba de o acţiune întemeiată strategic, dacă aceasta a fost necesară şi dacă a existat şi o altă opţiune.2

Susţinătorii doctrinei atacurilor aeriene din unităţile de bombardiere, ale forţelor aeriene germane, britanice şi americane, din anii 1920 şi 1930 credeau cu toţii că este posibil să câştigi războaie doar cu ajutorul bombardamentelor, marinei revenindu-i rolul de a realiza blocade, iar armatelor terestre în primul rând acela de a curăţa şi de a ocupa terenul. „Este bine ca omul de pe stradă să realizeze că nu există nicio putere pe pământ care să-l apere de bombardamente”, spunea, în Camera Comunelor, în noiembrie 1932, fostul şi viitorul prim-ministru britanic Stanley Baldwin, pe atunci lord preşedinte al Consiliului Coroanei. „Indiferent de ceea ce ar spune oamenii, bombardierele vor găsi întotdeauna o cale să ajungă la ei”. 3 El spunea aceste lucruri înainte de inventarea radarului, a avionului de vânătoare Spitfire şi a producţiei în serie a tunului antiaerian de 114 mm, însă mesajul a fost cu siguranţă înţeles, astfel că, în 1939, s-a ajuns să se considere că un bombardament aerian general putea conduce la un adevărat masacru şi chiar la distrugerea civilizaţiei.

După ce izbucnise războiul, odată cu bombardarea Varşoviei de către Luftwaffe (în septembrie 1939) şi a oraşelor Rotterdam şi Louvain (în mai 1940), s-a demonstrat clar că Germania nu intenţiona să adopte o atitudine „civilizată” faţă de război, care limita ţintele la

obiectivele militare atacate în timpul zilei. Raidurile de mai târziu, de la Coventry (pe 15 noiembrie 1940), Belgrad (în aprilie 1941, când 17.000 de oameni au fost uciși), Hull şi chiar din locuri pitoreşti, lipsite de apărare, ca Bath (mai mult de 400 de persoane au murit în decursul a numai trei zile, în aprilie 1942), au confirmat acest lucru. Werner Baumbach, generalul Luftwaffe, îşi amintea mai târziu: „Hitler vorbise despre «distrugerea» oraşelor din Anglia, iar propaganda a inventat cuvântul «coventrizare» pentru a denumi gradul maxim de distrugere care se credea că avea să fie provocat Germaniei”.4 Cu toate acestea, doar pentru că naziştii adoptaseră, pur şi simplu, metodele unui război fără scrupule, nu rezulta automat că inamicii lor ar fi trebuit să procedeze la fel.

Comandamentul de Bombardiere al RAF a fost înființat în 1936, având baza în oraşul High Wycombe, din comitatul Buckinghamshire, iar, la izbucnirea războiului, era format din 33 de escadrile incluzând 488 de avioane. Iniţial, raza de acţiune a avioanelor era mult prea mică pentru ca acestea să poată ajunge chiar şi în bazinul industrial Ruhr (cele mai apropiate obiective germane care meritau a fi bombardate), iar capacitatea de încărcare a acestora era mult prea redusă pentru a putea provoca daune importante, chiar şi în eventualitatea în care ar fi reuşit să ajungă până acolo şi să se întoarcă. Lucru şi mai rău, ca să ne folosoim de cuvintele lui Richard Ovrey:

Nu existau aparate performante de reperare a ţintei; bombele mai mari de 113 kilograme erau puţine; doar câteva baze din Marea Britanie puteau manipula avioane de mari dimensiuni şi a existat chiar şi un deficit de hărţi de zbor pentru nord-vestul Europei. Testele de bombardament indicau o mare marjă de eroare chiar şi atunci când bombardamentele aveau loc la lumina zilei şi la o altitudine de 1 – 2 kilometri, fără nicio ingerinţă inamică.5

Nu era un început promiţător de la care să încerci să forţezi îngenuncherea celui de-al Treilea Reich. Iniţial, în lipsa unei alternative realiste, Comandamentul de

Bombardiere s-a trezit, pur şi simplu, constrâns să adopte strategia de bombardare a oraşelor germane, chiar dacă se confrunta cu lipsa generală a aparaturii de navigaţie, a echipamentelor de reperare a ţintei şi de ochire şi cu o capacitate de transport insuficientă. După un raid asupra Berlinului, în care cele mai multe dintre bombe căzuseră în fermele din zona rurală înconjurătoare şi nu în capitala însăşi, berlinezii glumeau spunând: „Acum încearcă să ne înfometeze!”

După ce Comandamentul de Bombardiere suferise pierderi inacceptabil de mari la începutul războiului – uneori chiar de 50% –, în raidurile aeriene diurne întreprinse asupra unor mari obiective de coastă, cum ar fi Hellgoland şi Wilhelmshaven, acesta a trecut la bombardamentele de noapte, a căror precizie era mult mai redusă. Piloţii Comandamentului de Bombardiere nu se aşteptaseră să fie nevoiţi să bombardeze noaptea şi nici nu se pregătiseră intensiv pentru asta, iar aparatura de navigaţie era la începuturile ei; cu toate acestea, însă, după victoria obţinută în Bătălia pentru Anglia, în toamna anului 1940, atacurile Comandamentului de Bomabardiere au început să joace un rol mai important decât sarcinile defensive ale Comandamentului de Vânătoare. În momentul acela, Chamberlain, al cărui guvern ezitase chiar să bombardeze munţii Pădurea Neagră din Germania, pe motiv că „cea mai mare parte a acestora erau proprietate privată”, a fost înlocuit de Churchill, care avea o atitudine mult mai ofensivă.6 Bombardarea Germaniei – chiar dacă imprecisă şi desfăşurată pe timp de noapte – a ridicat mult moralul britanicilor, care au simţit că, în cele din urmă, atacă şi ei inamicul la el acasă. De asemenea, a existat o senzaţie foarte răspândită că, după Dunkerque şi Bătălia pentru Anglia, bombardamentul ofensiv era singurul mod posibil prin care Marea Britanie putea să arate că se află încă în război şi că este dornică să continue lupta.

În timp ce, pe tot parcursul războiului, Comandamentul de Bombardiere a încercat să identifice

anumite unităţi de producţie germane pentru a le bombarda – nealocând niciodată mai puţin de 30% din efortul de bombardament acestui tip de obiective –, strategia generală de bombardament s-a extins, într-un interval foarte scurt de timp, orientându-se pe distrugerea uriaşelor şi extrem de populatelor zone industriale germane, cu scopul de „a lăsa fără case” muncitorii, de a dezorganiza producţia şi de a demoraliza populaţia. Comandantul suprem al Comandamentului de Bombardiere, mareşalul aerului Sir Arthur, „Bombardierul”, „Bert” sau „Măcelarul” Harris, era convins că strategia pe care o moştenise când preluase comanda, în februarie 1942, putea câştiga războiul.

Căci, după cum scria un istoric: „Patru ani de producţie de armament puseseră la dispoziţia Marii Britanii bombardiere grele cu patru motoare… şi nimic altceva cu care să lupte… Strategia de bombardare a oraşelor era singura lui opţiune dacă Marea Britanie – incapabilă să facă faţă dezastrului care putea rezulta din invadarea, cu forţe insuficiente, a unei Europe bine apărate, dintr-un atac în Africa şi dintr-o ameninţare în Extremul Orient – voia să arate, într-o oarecare măsură, că luptă”. 7 Harris avea tendinţa să minimalizeze valoarea atacurilor precise asupra industriilor specializate, cum ar fi fabricile de rulmenţi sau de ulei sintetic, aşa cum erau ele susţinute de americani, respingându-le ca fiind „obiective panaceu”, deoarece avea convingerea că germanii puteau foarte bine echilibra situaţia prin intermediul dispersării producţiei, a tehnologiilor alternative, a achiziţionării de fabrici în străinătate şi a acumulării de stocuri. Deşi avusese dreptate să adopte această poziţie la începutul războiului, când puţine bombe cădeau aproape de ţintele lor, spre sfârşitul războiului, odată cu progresul tehnologiei, abordarea sa începea să se dovedească a fi depăşită. Cu toate acestea, nu a fost înlăturat atunci când a continuat să-şi susţină poziţia.

Cu siguranţă, distrugerea caselor a avut un efect asupra producţiei industriale germane, deoarece, aşa cum

avea să concluzioneze un studiu, după un raid, în multe cazuri, „muncitorii nu mai mergeau la muncă, fie pentru că aveau grijă de propriile familii, fie pentru că, pur şi simplu, nu puteau ajunge la locurile lor de muncă din cauza dărâmăturilor”. Mulţi părăseau oraşele distruse pentru a se muta în zone rurale, unde alimentele se găseau mai uşor, şi rămâneau la rudele lor de acolo.8 Spre exemplu, în fabrica BMW din München, 20% dintre angajaţi nu au venit la lucru în vara lui 1944 şi, în acelaşi an, la fabrica Ford din Köln (zona Ruhr) absenteismul a crescut la 25%.9 În 1939, Göring se adresase Luftwaffe spunând: „Niciun bombardier inamic nu poate ajunge în Ruhr. Dacă vreunul ajunge în Ruhr, numele meu nu mai este Göring. Puteţi să-mi spuneţi… Mutu”. (Nu au făcut-o, cel puţin, nu în faţă).

Distincţia dintre bombardamentul zonal şi cel precis a fost, de multe ori, estompată de faptul că fabricile germane de armament, de rulmenţi şi fabricile de ulei sintetic, precum şi şantierele navale, staţiile de triaj feroviar şi alte obiective considerate acceptabile pentru a fi bombardate, din punct de vedere moral, de către strategii postbelici de salon, erau adesea localizate în zone locuibile, lângă şcoli, spitale şi cartiere muncitoreşti. După cum glumea un ofiţer USAAF la un seminar desfăşurat după război: „RAF a organizat atacuri precise asupra unor ţinte zonale, în timp ce USAAF a efectuat atacuri zonale asupra unor ţinte precise”.10 Diferenţa, după cum avea să descopere Noble Frankland, un istoric oficial al campaniei, era adesea trecută în plan secundar. Bombele incendiare special colorate erau folosite pentru a lumina şi a diferenţia obiectivele, dar dovezile fotografice au arătat că multe dintre bombele care fuseseră lansate noaptea, în primii doi ani şi jumătate ai războiului, îşi rataseră ţintele cu câţiva kilometri. Perfecţionarea dispozitivelor de fotografiere pe timp de noapte şi a celor de recunoaştere foto postoperaţională a ajutat ulterior la obţinerea unui rezultat superior, însă, la vremea aceea, nu părea să existe o alternativă viabilă.

Personalitatea lui Harris a fost mult timp ţinta

atacurilor, politicianul laburist Richard Crossman comparându-l cu comandantul suprem din Primul Război Mondial, Sir Douglas Haig. Controversa a continuat: în 1994, au avut loc demonstraţii violente, atunci când Regina Mamă a dezvelit o statuie a lui Harris la biserica RAF, St Clement Danes, din Londra. În martie 1948, comandantul Forţelor Aeriene în timpul războiului, mareşalul RAF lord Portal, superiorul lui Harris (şi într-adevăr singurul), vorbea cu corespondentul BBC Chester Wilmot, acuzându-l pe Harris – cu titlu confidenţial – că „era un mitocan şi nu ezita să tragă sforile pentru a obţine ceea ce dorea". Portal credea că, dacă ar fi existat vreodată o confruntare între el şi Harris, el ar fi câştigat pentru că „influenţa mea asupra prim-ministrului era mai mare decât a lui". Portal îl acuza pe Harris că este un „egoist", „intrigant", „extrem de greu de controlat" şi – afirmaţie probabil incorectă, dacă o privim din perspectiva propriilor observaţii ale lui Portal – „cel mai mare duşman al lui însuşi". Portal dispreţuia modul în care Harris îl suna dimineaţa ca să-i spună: „Am avut 800 de bombardiere deasupra oraşului München noaptea trecută şi, în această dimineaţă, *The Times* ne-a alocat doar cinci centimetri, în timp Comandamentul de Coastă a avut zece. Dacă se continuă în acest mod, moralul Comandamentului de Bombardiere se va prăbuşi". 11

Harris era, fără îndoială, un om dur, însă, aşa cum obişnuia să se întrebe omul de ştiinţă, profesorul R.V. Jones: „Cine altcineva şi-ar fi asumat răspunderea, având în vedere ceea ce a trebuit să facă?" 12 Refuzul său de a se complace în eufemisme plăcute – „ucideţi-i pe nemţotei, îngroziţi-i pe nemţotei", spunea el fără menajamente – a dus la demonizarea sa după război, însă a fost un tată iubitor şi, în particular, un individ cald, omenos cu câinele său, bull-terrierul Rastus, şi popular deopotrivă în rândurile militarilor săi, cât şi în cele ale publicului britanic. Era un individualist care credea că ştie cum să scurteze războiul şi un realist care dispreţuia făţărnicia aviatorilor săi, care se făceau adesea vinovaţi de asta. De

asemenea, avea o limbă ascuţită, ca atunci când i-a întrebat pe funcţionarii săi: „Ce faceţi astăzi pentru a întârzia efortul de război?”, sau când i-a răspuns lui Sir Trafford Leigh-Mallory, mareşal al forţelor aeriene, care se plânsese, înainte de Ziua Z, că nu vrea să intre în posteritate ca fiind criminalul care a omorât mii de francezi: „Ce te face să crezi vei intra vreodată în posteritate?” 13 Desigur, Harris nu a avut niciun fel de probleme morale cu privire la ceea ce le pregătea germanilor, de vreme ce declara la jurnalele de ştiri din 1942: „Ei au semănat vânt şi acum vor culege furtună. Există mulţi oameni care spun că un bombardament nu poate câştiga niciodată un război. Ei bine, răspunsul meu la această afirmaţie este că acest lucru încă nu a fost încercat, aşa că vom vedea”. 14 Cu toate acestea, nu era un monstru, din moment ce, la două zile după Ziua Victoriei, îi scria lui Portal, spunându-i: „Regret sincer momentele în care am fost arţăgos şi nervos. Am fost extrem de implicat în evenimentele excepţionale care s-au derulat în timp ce eram la comandă şi, ca să fiu sincer, m-am declarat înfrânt de înspăimântătoarele barbarii ale războiului”.15

Până la sfârşitul anului 1941, Comandamentul de Bombardiere lansase 45.000 de tone de bombe asupra obiectivelor militare din Germania, fără rezultate vizibile. Unul dintre motivele pentru care înaltul Comandament a implicat atât de multe resurse în bombardamentele ofensive a fost acela de a încerca să-i ajute pe ruşi. Churchill şi Roosevelt erau conştienţi de faptul că, din punct de vedere operaţional, nu făcuseră destule pentru URSS în vest, un sentiment de vinovăţie încurajat cu asiduitate de Stalin. Când Commonwealth-ul britanic lupta cu 12 divizii ale Axei la El Alamein (după cum am văzut), ruşii luptau cu 186 pe Frontul de Est. Amânarea deschiderii aşa-numitului al doilea front de atac în nord-vestul Franţei a condus la dorinţa puternică de a ajuta la atragerea forţele germane în alte părţi, iar ofensiva bombardierelor a fost gândită ca o modalitate de a realiza

acest obiectiv, care nu implica, însă, revenirea grabnică a trupelor terestre aliate în Franţa. Asemenea convoaielor arctice către Murmansk, bombardamentele ofensive fuseseră concepute aproape ca o terapie a diminuării sentimentului de vinovăţie. În final, ajutorarea Rusiei avea să fie principala contribuţie a ofensivei de bombardament la efortul de război.

Pierderile suferite de Comandamentul de Bombardiere au fost teribile. La puţină vreme după preluarea conducerii acestuia, Harris a ordonat bombardarea, în martie şi aprilie 1942, a porturilor Rostock şi Lubeck, care au fost grav avariate, pierzându-se numai 24 avioane, dar, în total, Comandamentul de Bombardiere pierduse 150 de avioane numai în luna aprilie.

Nu mai puţin de 55 573 de membri ai Comandamentului de Bombardiere şi-au pierdut viaţa în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, 47 268 în misiuni şi nu mai puţin de 8 305 în timpul pregătirii militare şi a altor misiuni necombatante, reprezentând, în total, un sfert din numărul militarilor britanici decedaţi. Dintre cei 199 091 de piloţi ai Comandamentului de Bombardiere care au efectuat raiduri în timpul războiului, 6 440 (un procent de 3, 2%) nu au reuşit să se mai întoarcă.16 Numărul morţilor a fost aproximativ acelaşi cu numărul ofiţerilor britanici ucişi în Primul Război Mondial sau cu acela al soldaţilor americani ucişi în Vietnam, deşi ritmul pierderilor a fost mai mare decât în celelalte două situaţii. USAAF a pierdut 26.000 de oameni sau 12, 4% dintre membrii echipajelor sale. Eroismul militarilor – care au zburat sute de kilometri şi multe ore în bombardierele zgomotoase, întunecate, mici, îngheţate, nepresurizate, pline de cabluri şi de obiecte cu muchii ascuţite, fiind ţinta artileriei antiaeriene şi atacaţi de avioanele de luptă – a fost unul incontestabil. Adesea, împotriva artileriei antiaeriene din zonele atacate, nu se putea întreprinde nicio acţiune defensivă, întrucât bombardierii (aviatorii care lansau bombele) aveau nevoie de o poziţie stabilă,

pentru ca bombardamentele să fie cât mai precise.

Germania avea la dispoziţie 50.000 de tunuri antiaeriene care protejau Reichul. Exploziile din aer, coliziunile şi aterizările forţate se soldau, de obicei, cu moartea echipajelor, de vreme ce acestea stăteau atât de aproape de sutele de litri de combustibil cu cifră octanică ridicată şi de tonele de exploziv puternic. Avioanele de vânătoare puteau veni din orice direcţie, erau întotdeauna mult mai rapide decât bombardierele şi îşi puteau depista adesea prada, care era surprinsă de reflectoarele de la sol sau de rachetele de semnalizare de deasupra. Cyril March, aviator RAF, îşi amintea cu intensitate ce se întâmplase când, în timp ce zbura cu avionul său Avro Lancaster, pentru a bombarda oraşul Bohlen, „brusc, un şir de rachete de semnalizare s-au aprins deasupra noastră, luminând cerul ca ziua… continuând până când au format o linie dublă în urma noastră. Ştiam că avioanele de vânătoare le lansau, dar unde erau acestea: în spatele, deasupra sau sub rachetele de semnalizare? făcuserăm ochii mari căutându-le. Era ca şi cum ne-am fi plimbat în pielea goală pe o stradă bine luminată”. 17

Una dintre puţinele măsuri defensive pe care le putea lua pilotul unui bombardier greu intrat în vizorul unui avion de vânătoare care venea din spate era să intre cu avionul în picaj, la o viteză de peste 482 de kilometri pe oră, înainte de a-l îndrepta în sus, în altă direcţie, în speranţa că avionul de vânătoare nu-l putea urmări. „Faptul că bombardierele grele puteau să se arunce spre cer cu o violenţă care, dacă erau norocoase, le permitea să se descotorosească de urmăritorii lor mai mici, mai rapizi, oferindu-le suficient de mult timp pentru a scăpa în întuneric, dincolo de limita radarului de bord al avioanelor de vânătoare, era o dovadă a forţei şi a calităţilor lor aerodinamice”. 18

Găurile provocate de gloanţe în rezervoarele de combustibil puteau da naştere unor scurgeri dezastruoase, iar membrii echipajelor – ca „piraţi ai aerului”, ca să folosim expresia lui Hitler – erau adesea linşaţi la sol de

civilii germani, asta presupunând că reuşeau să deschidă paraşutele. La întoarcerea la bază, mitraliorii din turela în formă de minge, plasată sub avion, erau adesea striviţi atunci când defecţiunile mecanice îi blocau în interiorul cuştilor lor de plastic, iar roţile avioanelor nu mai puteau fi coborâte, din cauza sistemelor electrice deteriorate.19 Momente de groază şi de eroism au existat din abundenţă, Comandamentul de Bombardiere câştigând nu mai puţin de 19 medalii Crucea Victoria în decursul războiului.

Un indiciu al perioadelor de timp petrecute în aer în cadrul operaţiunilor poate fi de găsit în jurnalul de bord al lui Bruce Wyllie, mitralior pe un bombardier Avro Lancaster, care a servit în Escadrila 57 a Comandamentului de Bombardiere, cu baza în East Kirkby, Lincolnshire. Prima acţiune a lui Wyllie (care avea vârsta de 22 de ani) a fost raidul asupra Dresdei, de pe 13 februarie 1945, care a constat într-un zbor de 10 ore şi 20 de minute. În noaptea imediat următoare, a bombardat Rositz (9 ore şi 50 de minute), apoi, pe 19 februarie, Bohlen (8 ore şi 25 de minute), apoi, imediat după, Mittland (6 ore şi 50 de minute), iar, pe 24 februarie, a luat parte la bombardarea localităţii Ladbergen (4 ore şi 50 de minute).20 Prin urmare, într-un interval de numai 11 zile, acest tânăr „Charlie din coada fuzelajului” de la Comandamentul de Bombardiere, aşa cum erau porecliţi mitraliorii din spatele avionului, al cărui jurnal de bord a fost ales în întregime la întâmplare, a luat parte la un mai puţin de cinci operaţiuni, însumând în total 40 de ore de zbor. Pentru o perioadă de trei săptămâni, începând cu 3 februarie 1945, pe lângă cele aproape 16 ore de zbor de pregătire pe timpul zilei şi şase ore pe timp de noapte, Wyllie a fost în avion, în medie, aproape trei ore pe zi, două treimi din timp fiind în pericol de moarte. Wyllie şi cei 125.000 de membri ai Comandamentului de Bombardiere care s-au oferit voluntari pentru serviciul activ, din care un procent de 44, 4% au murit în război, s-au comportat cu adevărat eroic.

În 1942, mai puţin de jumătate dintre echipajele de

pe bombardierele grele supravieţuiau celor 30 de misiuni solicitate în prima lor perioadă de serviciu şi doar unul din cinci, celei de-a doua. În 1943, şansele de supravieţuire au crescut: unul din şase echipaje scăpau cu viaţă din prima perioadă de serviciu şi unul din 40, în a doua. Membrii echipajelor se selectau reciproc şi cultivau relaţii strânse de camaraderie, de vreme ce locuiau împreună în regiunile de şes din estul Angliei, Yorkshire şi Lincolnshire, şi puţini dintre ei (aşa-numiţii „amatori de la periferie") au raportat că s-au confruntat cu probleme de ordin mecanic ori că aruncaseră bombele în suburbii, înainte de a ajunge deasupra ţintei.

Pierderile grele înregistrate de Comandamentul de Bombardiere l-au făcut pe Churchill să instituie, pe 21 septembrie 1942, cenzura presei în Cabinetul de Război. După ce Portal îi prezentase un raport extins asupra războiului aerian, prim-ministrul a fost auzit declarând: „Pierderile de bombardiere continuă să fie anunţate. Un enorm avantaj pentru Germania. Am făcut-o deja pentru destul timp, dar, din moment ce reprezintă un avantaj pentru inamic, după o anumită dată nu o vom mai face".21 Nu-l deranja faptul că RAF cunoştea cifrele şi le putea prezenta Camerei Comunelor, în sesiuni secrete, însă nu înţelegea de ce statisticile trebuiau anunţate după fiecare raid. Totuşi, atât de mare era angajamentul faţă de libertatea presei, faţă de independenţa BBC-ului şi faţă de libertatea de exprimare, ca pietre de temelie ale idealurilor pentru care lupta Marea Britanie, încât Cabinetul a preferat să se bazeze pe autocenzura informaţiilor mai degrabă decât să impună un control centralizat. În cea mai mare parte, convingerea lor era îndreptăţită, prin urmare, informaţiile care erau de folos inamicului, atât în ceea ce priveşte moralul, cât şi operaţiunile sale, tindeau să nu fie difuzate public.

Ofensiva de bombardament şi-a avut oponenţii săi în cadrul înaltului Comandament Britanic, nu doar din cauza costului ridicat al pierderilor umane, ci, de asemenea, şi din cauza resurselor enorme implicate, mulţi strategi

crezând că acestea ar fi fost mai bine folosite în altă parte, în special în sprijinul imediat al operaţiunilor militare terestre şi navale. Spre exemplu, pe 15 februarie 1942 – ziua în care a căzut Singapore –, directorul Operaţiunilor Militare din cadrul Biroului de Război, generalul-maior John Kennedy, recomanda, pur şi simplu, oprirea bombardamentelor din Germania şi, în schimb, folosirea avioanelor disponibile „pentru întărirea forţelor aeriene" din Ceylon, Birmania, Australia, Noua Zeelandă, India şi estul Mediteranei. El considera campania împotriva Germaniei ca fiind una „ineficientă... şi peste puterile noastre".22 O lună mai târziu, pe 12 martie, s-a stârnit o mare dezbatere în Comitetul de Apărare al Cabinetului de Război, prezidat de către Churchill, care va fi rezumată (cu evidentă părtinire) de Kennedy în felul următor: „Ministerul Forţelor Aeriene dorea să continuăm politica lor principală de bombardament şi să lăsăm alte arme, în special forţele terestre, în starea lor lamentabilă de acum". Kennedy, Brooke şi nimeni altcineva nu au introdus, în nicio etapă a procesului de luare a deciziilor din cadrul înaltului Comandament, considerentele umanitare printre motivele pentru care argumentau că politica de bombardament era una greşită. Brooke se temea că, prin devierea la o scară atât de mare a resurselor, a materiilor prime (în special, fier şi oţel), a banilor, a forţei de muncă şi a combustibilului, către ofensiva de bombardare a Germaniei, RAF lipseşte de resursele necesare obiective la fel de importante, cum ar fi producţia de tancuri. Dacă bombardierele tot aveau să fie produse în cantităţi atât de mari, el şi alţii asemenea lui socoteau că acestea ar trebui să fie folosite mai degrabă împotriva submarinelor în Bătălia Atlanticului sau împotriva lui Rommel în Africa de Nord, decât în bombardarea, noapte de noapte, a oraşelor germane. Cu toate acestea, aproape o treime din numărul total al vaselor germane scufundate în apele europene au fost rezultatul minelor lansate de avioane.

Primele două bombardiere grele cu patru motoare folosite la începutul războiului, Short Stirling şi Avro

Manchester, erau, mai degrabă, mediocre; cu certitudine, niciunul nu era la fel de bun ca bombardierul mediu cu două motoare de dinainte de război, Vickers Wellington, care fusese principalul avion utilizat în primul Raid al celor o mie de bombardiere, lansat împotriva oraşului Köln, în noaptea de sâmbătă, 30 mai 1942. Bombardierul Handley Page Halifax era destul de util, dar, în ultimele luni ale anului 1942, Avro Lancaster a devenit deplin operaţional, crescând mult capacitatea de bombardament şi raza de acţiune a RAF. La sfârşitul războiului, 60 dintre cele 80 de escadroane ale Comandamentului de Bombardiere zburau cu aceşti giganţi puternici. În doar 90 de minute petrecute deasupra oraşului Köln, 1 046 de avioane – incluzând echipajele de începători introduse pentru a se ajunge la numărul norocos de patru cifre – au lansat 1 455 de tone de exploziv puternic şi 915 tone de bombe incendiare, distrugând 36 de fabrici, omorând 500 de civili şi rănind alţi 5.000. De asemenea, peste 45.000 de oameni şi-au pierdut casele.23 De vreme ce doar 41 de bombardiere „nu au mai reuşit să se întoarcă”, pentru a folosi expresia vremii, operaţiunea a fost considerată un succes imens şi, prin urmare, trâmbiţată în presă. Campania a fost atât de apreciată de publicul britanic, încât *The Times* clama, cu o inexactitate scuzabilă: „Cel mai mare atac aerian al războiului. 2000 de tone de bombe în 40 de minute”, şi au fost tipărite afişe însoţite de legenda: „Simultan, 1.000 de bombardiere britanice atacă Germania!” Campania era apreciată şi de Churchill: pe 1 iunie, declara în faţa Cabinetului de Război că îi felicită pe Portal şi pe Harris pentru faptul că „peste o mie (de bombardiere) au părăsit această insulă şi aproape toate au reuşit să se întoarcă – o mare manifestare a puterii noastre aeriene. Statele Unite se bucură foarte mult. Ne vor ajuta să desfăşurăm o acţiune mai amplă la începutul lunii viitoare”.24 La 11 zile de la raidul asupra Kölnului, Harris va fi înnobilat.

În dimineaţa următoare raidului întreprins asupra Kölnului, Albert Speer şi directorul Armamentului Aerian, feldmareşalul Erhard Milch, s-au întâlnit cu Hermann

Göring la castelul său (Veldenstein) din Franconia. În timpul şedinţei, lui Göring i s-a făcut legătura cu Gauleiterul oraşului, Joseph Grohe, căruia i-a transmis telefonic: „Raportul de la comisarul vostru de poliţie este o minciună sfruntată! Vă spun, ca mareşal al Reichului, că cifrele menţionate sunt, pur şi simplu, prea mari. Cum puteţi îndrăzni să raportaţi astfel de fantezii Führerului!” A insistat că numărul de bombe incendiare raportat a fost „mult supraestimat. Totalmente greşit!” şi a cerut ca un nou raport să-i fie trimis lui Hitler, conform cu propriile-i estimări, cu cifre mult reduse. După această demonstraţie, le-a arătat lui Speer şi Milch – care ştiau adevărul la fel de bine ca şi el – împrejurimile castelului, vorbindu-le despre „magnifica fortăreaţă” pe care intenţiona să o construiască acolo. „Dar, mai întâi de toate, dorea ca acolo să i se construiască un adăpost antiaerian solid”, nota Speer. „Planurile erau deja schiţate”. 25 Cu siguranţă, Göring nu dorea să sufere consecinţele a ceea ce, aparent, nu se întâmplase la Köln.

Pe 17 august 1942, Forţă a 8-a Aeriană a Statelor Unite şi-a început campania intensă de bombardamente pe timp de zi, folosind avionul de 1 200 cai putere Boeing B-17 Fortăreaţa Zburătoare, pentru a ataca depozitele triajului de cale ferată din Rouen. Raidul a fost condus de generalul de brigadă Ira C. Eaker, la bordul unui avion Yankee Doodle, şi l-a inclus şi pe maiorul Paul W. Tibbets Jr., care ulterior va pilota bombardierul B-24 ce va lansa bomba atomică asupra Hiroshimei. Avioanele puteau zbura mult mai aproape unul de altul la lumina zilei şi, prin urmare, se puteau proteja mult mai bine. Sistemul adoptat, prin care britanicii bombardau în timpul nopţii şi americanii în timpul zilei, ce provoca îngrijorare, frică, epuizare şi traume psihice importante, nu-i permitea deloc Germaniei să respire. Obiectivele franceze, unde bombardierele puteau fi protejate de avioanele de vânătoare, s-au dovedit a fi mai uşor de atins decât cele din Germania, aflate la distanţe mai mari, unde o asemenea acoperire nu putea fi oferită. În ciuda sistemului

lor defensiv formidabil, constant îmbunătăţit – care, în cazul modelului B-17G, ce va bombarda Berlinul în martie 1944, cuprindea un total de 13 mitraliere de 127 mm –, Fortăreţele Zburătoare erau mereu în pericol din cauza avioanelor de vânătoare germane. Totuşi, B-17G putea zbura cu peste 462 de kilometri pe oră la 7, 5 kilometri altitudine şi putea transporta trei tone de bombe pe o distanţă de 3 200 de kilometri. Mitraliorii se apărau de temperaturile care coborau sub zero grade cu ajutorul mănuşilor şi al cizmelor încălzite electric, iar ca măsură de protecţie purtau nişte „veste antiglonţ", făcute din pătrate de oţel-mangan.

După câteva dezacorduri iniţiale serioase privind obiectivele prioritare, Conferinţa de la Casablanca, din ianuarie 1942, a schiţat liniile generale ale Operaţiunii Pointblank, programul comun de bombardament, destinat să intensifice „cea mai mare ofensivă de bombardament a Germaniei din timpul războiului", care avea să fie cunoscută sub denumirea de Ofensiva Combinată de Bombardament.26 Conferinţa a stabilit următoarea listă de obiective prioritare (în ordine descrescătoare): bazinele de adăpostire a submarinelor germane, industria de aeronave, căile ferate şi drumurile, industria de rafinare a petrolului şi, mai apoi, alte obiective, cum ar fi: Berlinul, industria din nordul Italiei şi navele de război din porturi. Generalul Eaker, care a preluat conducerea Forţei a 8-a Aeriene de la generalul Carl „Tooey" Spaatz, în decembrie 1942, dădea de înţeles că acest bombardament precis trebuie, de asemenea, adoptat şi de RAF, dar Portal şi Harris au continuat politica lor de bombardare pe timp de noapte a bazinului Ruhr, a Berlinului şi a altor mari oraşe. Directiva era ambiguă prin aceea că se considera absolut necesară bombardarea oraşelor cu scopul de a conduce la ceea ce Statul Major Reunit ordonase că trebuie să fie „distrugerea progresivă şi dislocarea sistemului industrial, economic şi militar şi subminarea moralului poporului german, până la punctul în care capacitatea sa de rezistenţă armată să fie slăbită mortal".27 Portal şi Harris

au argumentat că obiectivul acesta nu putea fi atins prin atacurile precise asupra fabricilor de rulmenţi şi de uleiuri sintetice, ci că, în mod limpede, el nu putea fi obţinut decât prin tipul de bombardament pe care ei deja îl întreprindeau. Şefii de stat-major erau gata să urmărească până la capăt obiectivul pe care şi-l propuseseră şi să pună la dispoziţie mijloacele necesare; prin urmare, trebuiau să se implice cu toţii în denunţarea strategiei britanice de bombardament, denunţare care avea să-l vizeze aproape numai pe Harris.

După Casablanca, şantierele de submarine de la Brest şi Lorient au fost bombardate în forţă şi cu regularitate, fără însă a provoca buncărelor masive din beton armat, care adăposteau submarinele, vreo daună demnă de a fi menţionată. Odată ce Dönitz s-a retras din Atlantic, în mai 1943, acest prim obiectiv a căzut în coada listei. La Conferinţa Trident de la Washington din aceeaşi lună, Operaţiunea Pointblank a fost redefinită, obiectivele concentrându-se mai mult pe distrugerea avioanelor de vânătoare pe care Luftwaffe le avea în aer, la sol sau în producţie, de vreme ce acest aspect era „esenţial pentru trecerea la următoarea etapă, atacarea altor surse ale potenţialului ofensiv al inamicului”.28 Dar, cu toate că membrii Statului-Major Reunit îşi doreau atacuri precise, pe care Forţă a 15-a Aeriană le-a întreprins de la baza aeriană de la Foggia, mai târziu în acelaşi an, lui Harris i s-a lăsat suficient spaţiu de mişcare pentru a continua bombardamentele zonale, care – credea el cu hotărâre – aveau să aducă cel mai rapid victoria. Dacă înaltul Comandament, incluzându-i pe Churchill, Brooke şi Portal, care se plângeau cu toţii, în cerc restrâns, de Harris, şi-ar fi dorit într-adevăr să continue bombardamentele, ar fi putut, pur şi simplu, să-i ordone lui Harris să-şi modifice strategia, mergând până la demiterea lui, dacă ar fi refuzat. Dar nu au făcut-o.

Cu siguranţă, Comandamentul de Bombardiere a reuşit să lovească obiective precise, cum ar fi fabricile de rachete de la Peenemunde, în august 1943, şi cuirasatul

Tirpitz, atins de mai multe ori, în intervalul septembrie-noiembrie 1944, iar în noaptea zilei de duminică, 16 mai 1943, Guy Gibson, locotenent-colonel în Escadronul 617, a spart barajele de la Mohne şi Eder, din zona Ruhr, lansând, cu o incredibilă precizie, de la doar 18 metri deasupra apei, bombe sincronizate, special concepute, care săreau şi se învârteau, lovind ţinta. Aşa cum spunea actorul şi scriitorul Stephen Fry despre acest raid:

Totul ţinea de exerciţiu, exerciţiu şi iarăşi exerciţiu (pentru că nu ştiau cu ce aveau să se confrunte). Apoi, în timpul zilei, monitorizarea constantă a datelor era totul – traiectoria de coborâre, abaterile busolei magnetice, calculul punctului estimat, calculul combustibilului, în funcţie de atmosferă, şi aşa mai departe. Aceşti militari nu erau doar nişte flăcăi bine făcuţi şi curajoşi; erau şi deştepţi. Avioanele Lancaster nu puteau decola pe timp de noapte în formaţie şi nici nu puteau zbura la altitudine mică sute de kilometri, nu puteau lansa bombe mari, de la exact înălţimea potrivită, care se învârteau cu până la 500 de rotaţii pe minut, pentru a trece mai apoi la un *alt* obiectiv, înainte de a reveni acasă – tot timpul sub focul inamic al bateriilor antiaeriene –, fără un curaj neclintit, hotărât, şi fără o tenacitate şi o voinţă ieşite din comun din partea echipajelor.29

Pierderea a nu mai puţin de opt bombardiere, dintr-un total de 19, şi a 53 de echipaje aeriene în raidul „Dambusters" a fost un preţ extrem de costisitor de plătit, dar Churchill avea dreptate când îi spunea lui Harris: „Modul în care s-au desfăşurat operaţiunile a demonstrat spiritul înflăcărat şi viteaz care animă echipajele dumneavoastră şi marele sentiment al datoriei, împărtăşit de toţi militarii aflaţi sub comanda dumneavoastră".

Din mai 1943 până în februarie 1944, bombardarea bazinului Ruhr şi a Hamburgului a dus procentul de creştere lunară a producţiei germane de armament – care, din februarie 1942, înregistrase o valoare medie de 5, 5% –, din mai 1943 până în februarie 1944, să se prăbuşească la 0%.30 După cum consemna un expert în economia

nazistă: „În 1943, distrugerile provocate de bombardamentele britanice şi americane au îngheţat, timp de şase luni, miracolul programului de înarmare gestionat de Speer. Frontul intern a fost zguduit de o gravă criză de moral”.31 Deşi, în 1944, economia de război nazistă încă producea la fel de mult ca în mai 1943, ba chiar un pic mai mult, miracolul care dublase producţia de armament în intervalul februarie 1942-mai 1943 se epuizase, iar atât de importantele rate de creştere nu aveau să-şi mai revină niciodată.

Între martie 1943 şi aprilie 1944, fabrica Krupp din zona Ruhr şi-a redus producţia cu 20%, scădere „cu mult sub” ceea ce prezenta propaganda britanică la acea vreme, dar semnificativă.32 Însă aceasta era doar o faţă a monedei, căci, în general, rezultatele erau destul de eterogene: în Essen, deşi 88% dintre locuinţe fuseseră distruse sau grav avariate şi 7.000 de locuitori ucişi, intensele studii istorice de după război au ajuns la concluzia că, datorită curajului şi a ingeniozităţii, producţia a continuat, într-un fel sau altul, să reziste până în martie 1945, după care a sucombat. La sfârşitul lui ianuarie 1945, Albert Speer a constatat că bombardamentele Aliaţilor din 1945 făcuseră ca Germania să producă cu 35, 5% mai puţine tancuri decât ar fi trebuit să construiască şi i-ar fi fost necesare, precum şi cu 31% mai puţine avioane şi cu 42% mai puţine camioane.33 Într-un anumit sens, Ofensiva Combinată de Bombardament a Aliaţilor este justificată fie şi numai de aceste cifre. După cum am văzut deja, Wehrmachtul şi Luftwaffe au fost capabile de contraatacuri surprinzătoare atunci când au avut tancuri şi avioane suficiente.

Dezbaterea privind bombardamentele strategice a fost de prea multe ori axată pe ideea diminuării semnificative a producţiei de armament a Germaniei, însă această abordare pleacă de la o premisă falsă. Ceea ce trebuia să facă această campanie era să reducă *rata de creştere* a producţiei de armament, prin intermediul căreia germanii ar fi putut prelungi sau chiar câştiga războiul, iar

acest obiectiv a fost atins într-un mod triumfal, după cum o demonstrează figura 1. Realitatea tragică a fost aceea că, pentru a stopa miracolul lui Speer, a fost nevoie atât de bombardamentul zonal, cât şi de cel precis, cu toate că, în 1944, RAF ar fi trebuit să se concentreze mai mult pe fabricile Luftwaffe, care puteau fi ţintite cu o precizie mai mare decât în 1940. Estimarea conform căreia întreaga Ofensivă Combinată de Bombardament din 1944 a redus producţia

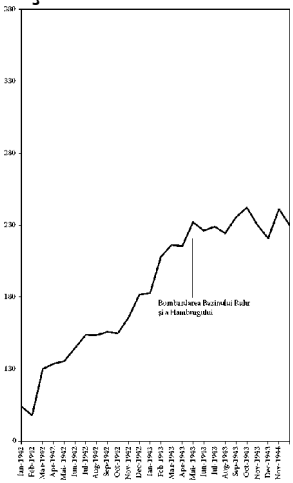

Dec-1944

Figura 1. Producţia germană de armament, 1942 – 1944

Industrială brută a Germaniei cu doar 10% pare destul de descurajantă, având în vedere sacrificiul militarilor aliaţi, costul în resurse pentru construirea a 21.000 de bombardiere care au fost ulterior distruse şi, desigur, cei aproximativ 720.000 de civili germani, italieni şi francezi omorâţi în timpul războiului de bombardamentele aliate.34 Cu toate acestea, întreaga campanie a atras doar 7% din efortul de război al Marii Britanii, aşa că a fost justificată din punct de vedere militar.

La sfârşitul lunii iulie şi începutul lunii august 1943, patru raiduri de bombardament întreprinse asupra Hamburgului pe parcursul a trei zile, operaţiune care a

purtat numele de cod Gomora, au provocat între 30.000 şi 50.000 de morţi.35 Pe 27 iulie, o eroare de comandă a trimis 787 de avioane RAF la 3, 2 kilometri distanţă de ţinta dorită – centrul Hamburgului – aducându-le, în schimb, deasupra înghesuitelor cartiere locuite de proletariat. Eliberarea a mii de benzi de folie de aluminiu, operaţiune botezată cu numele de cod Fereastra, a orbit radarele de care depindeau avioanele de vânătoare (care acţionau pe timp de noapte) şi artileria antiaeriană, acordând bombardierelor mai mult timp pentru a-şi îndeplini obiectivele. Hamburgul se confrunta cu un val de caniculă neobişnuit, iar, când la vremea călduroasă şi uscată s-au adăugat flăcările provocate de explozivele puternice şi de bombele incendiare, a rezultat un infern de foc care a ajuns la 1 600 de grade Celsius şi a prefăcut totul în cenuşă. S-a spus că lumina portocalie generată de incendiile, în mare parte lăsate să se manifeste în voie, care s-au dezlănţuit timp de 48 de ore, putea fi văzută de la aproape 200 de kilometri depărtare.

Cei 1, 8 milioane de supravieţuitori au părăsit oraşul, răspândind panică în întreaga regiune. „Hamburgul mi-a provocat frica de Dumnezeu”, avea să recunoască Speer, care îi va spune lui Hitler: „O serie de atacuri de acest fel, extinse la mai mult de şase oraşe mari, ar putea duce la oprirea totală a producţiei de armament a Germaniei”. Führerul s-a limitat la a răspunde: „Tu vei aduce lucrurile pe calea cea bună”.36 Goebbels era la fel de îngrijorat ca Speer şi scria în jurnalul său despre:

consecinţe dintre cele mai grave, atât pentru populaţia civilă, cât şi pentru producţia de armament. Acest atac spulberă categoric iluziile pe care mulţi le aveau în legătură cu continuarea operaţiunilor aeriene de către inamic. Din păcate, am doborât foarte puţine avioane – în total, douăsprezece… Este o adevărată catastrofă… S-a calculat că aproximativ 150.000 – 200.000 de locuinţe noi trebuie găsite pentru oamenii rămaşi fără adăpost. Acum când scriu, nu ştiu cum vom rezolva această problemă.37

Cu toate acestea, desfăşurarea a încă şase astfel de atacuri s-a dovedit a fi o sarcină peste puterile deja suprasolicitate ale Aliaţilor. Pe 17 august 1943, raidul celor 376 de avioane ale Forţei a 8-a Aeriene a Aliaţilor, asupra fabricilor de rulmenţi din Schweinfurt, a atras riposta a 300 de avioane de vânătoare germane din jurul Frankfurtului. 21 de Fortăreţe Zburătoare au fost doborâte chiar înainte ca armada aeriană să ajungă la Schweinfurt şi, în total, raidul a dus la pierderea a 60 de avioane B-17, un procent de 16%, şi la avarierea altor 120 (cele mai multe nemaiputând fi reparate), adică 32% din total, unele dintre ele fiind lovite de rachetele aer-aer, care vor fi folosite aici pentru prima dată.38 Pe 14 octombrie, cu mult curaj, dacă nu chiar într-un acces de nebunie, americanii au decis să se întoarcă la Schweinfurt cu aproape 300 de bombardiere, doar pentru a suferi o înfrângere şi mai mare provocată de rachetele aer-aer, de bombardamentul aerian al avioanelor aflate deasupra lor, de artileria grea antiaeriană şi apoi de avioanele de vânătoare, alte 60 de bombardiere americane fiind distruse (20%) şi 138 avariate (46%). În urma acestei înfrângeri, USAAF a fost nevoită să suspende raidurile de zi până când a pus la punct un avion de vânătoare cu rază mare de acţiune, care putea escorta bombardierele şi le putea proteja de avioanele de vânătoare germane. Producţia germană de rulmenţi a fost grav lovită – scăzând cu 38%, după primul raid şi cu 67%, după cel de-al doilea, potrivit estimărilor lui Speer –, dar situaţia a fost remediată în câteva săptămâni, prin utilizarea altor tipuri de rulmenţi (cu glisare, mai degrabă decât cu bile) şi prin cumpărarea unor înlocuitori, de mare ajutor, dar şi foarte scumpi, din Suedia şi Elveţia.

Până la sfârşitul lui 1943, americanii aveau şi ei un avion de vânătoare, un P-51B Mustang, cu o viteză de peste 700 de kilometri pe oră, care se putea lupta de la egal la egal cu tot ce avea Luftawaffe la acea vreme, şi vor începe să-l producă în serie – producţia totală avea să depăşească 15.500 de bucăţi – pentru a-l folosi la

escortarea bombardierelor până la Berlin şi înapoi. Rezervoarele auxiliare de combustibil, care puteau fi aruncate peste bord, au fost cheia zborurilor pe distanţe lungi, iar cea mai rapidă versiune, P-51H, putea atinge aproape 800 de kilometri pe oră. Deşi avioanele de vânătoare Mustang fuseseră folosite de RAF chiar înainte ca Statele Unite să intre în război, începând cu 1944, îmbunătăţirile constante aduse prototipului (modelul D, cu o carlingă în formă de balon, era cel mai uşor de recunoscut) duseseră la apariţia unui avion care putea înclina balanţa războiului aerian în favoarea Aliaţilor. După ce avioanele Mustang au stabilit dominaţia asupra spaţiului aerian german, doborând un număr mare de modele Messerschmitt pilotate de aviatorii cu experienţă ai Luftwaffe, permiţând Aliaţilor să distrugă fabricile Luftwaffe, etapa următoare a fost aceea a distrugerii fabricilor de ulei sintetic, fără de care noii recruţi germani nu puteau nici să-şi finalizeze orele de instrucţie militară.

Însăşi prezenţa acestor superavioane de vânătoare americane, care aveau o capacitate crescută de stocare a combustibilului, a generat un dezacord făţiş între Göring şi generalul Adolf Galland, comandantul Forţei Aeriene de Vânătoare. După ce Galland îl avertizase pe Hitler că Mustangurile americane vor putea escorta bombardierele americane mult mai adânc în interiorul Germaniei, Göring a „urlat” la el spunând: „E un nonsens, Galland! De unde aceste fantezii? Este doar o mistificare!” Galland a replicat: „Acestea sunt faptele, Herr Reichsmarschall! Avioane de vânătoare americane au fost doborâte deasupra Aachenului. Nu există nicio îndoială faţă de această realitate!” „Nu-i adevărat”, i-a replicat Göring. „E imposibil”. Când Galland i-a spus că inspectase el însuşi rămăşiţele avioanelor, Göring i-a răspuns că acestea ar fi putut foarte bine plana „pe o distanţă lungă, înainte de a se fi prăbuşit”. Mai apoi, Galland a subliniat că avioanele nu prea ar fi putut să planeze atât de departe în interiorul Reichului, ci, mai degrabă, în afara graniţelor sale, după care Göring a plecat de la şedinţă cu trenul său special

spunând: „Eu susţin oficial că avioanele de vânătoare americane nu au ajuns la Aachen”. Răspunsul lui Galland a fost dezarmant de simplu: „Ordinele sunt ordine, domnule!” 39

Cu toate acestea, Mustangul s-ar fi putut confrunta cu un competitor puternic, dacă Hitler s-ar fi concentrat pe producerea modelului Messerschmitt Me-262 cu două motoare, care fusese descris drept „avionul cu care aviaţia militară germană ar fi putut recâştiga cerul deasupra Germaniei”.40 Viteza acestui avion de vânătoare cu reacţie, împreună cu stabilitatea sa relativă în zbor, îl făceau să ofere Germaniei cel mai bun mijloc „de a curăţa cerul Reichului de bombardierele Aliaţilor”. Hitler va vedea Me-262 pentru prima dată pe aerodromul Insterburg, după raidurile din Berlin, de la sfârşitul anului 1943, împreună cu Göring, Milch, Speer, proiectantul şi constructorul Willy Messerschmitt, Galland şi alţii, precum şi cu aghiotantul său din Luftwaffe, Nicolaus von Below. (Până la moartea sa, în 1983, Below va fi un nazist devotat, iar amintirile sale legate de Hitler, din intervalul 1937 – 1945, reprezintă o sursă de încredere şi nepreţuită pentru istorici.) 41 Acesta era un prusac născut într-o veche familie de iuncheri, ceea ce însemna că întruchipa întreaga menajerie de *betes noires* a lui Hitler, numai că el şi soţia sa, Maria, l-au iubit pe Führer, iar Maria a fost apropiată şi de amanta lui Hitler.

Eva Braun. După cum avea să consemneze Below, la întâlnirea de la Insterburg, Hitler „l-a chemat mai aproape pe Messerschmitt şi l-a întrebat explicit dacă avionul poate fi construit ca un bombardier. Proiectantul a răspuns afirmativ şi a declarat că va fi capabil să transporte două bombe de 250 de kilograme”. Hitler a replicat: „Acesta este bombardierul rapid” şi a insistat ca aparatul să fie modificat în acest sens, şi nu ca un avion de vânătoare. Îl vedea, mai degrabă, ca pe un element al campaniei de bombardamente asupra Londrei şi al invadării porturilor din sudul Angliei, nu ca pe un avion de vânătoare care putea proteja Germania împotriva bombardamentelor

ofensive ale Aliaţilor. Cu toate acestea, transformarea sa şi elaborarea unor noi mecanisme de bombardament au avut nevoie de un timp îndelungat de producţie, iar dotarea sa cu bombe a încetinit dramatic viteza avionului. Hitler nu îl vedea ca pe un tip de avion militar cu totul nou – ceea ce putea fi –, ci ca pe un nou Stuka.

Drept consecinţă a faptului că producţia de avioane a Germaniei era dispersată în unităţi mici, dar şi în urma modificărilor comandate de Hitler, Me-262 nu a intrat în dotarea armatei decât în martie 1944, şi chiar şi atunci numărul de aparate era prea mic pentru a face diferenţa. Deoarece americanii distrugeau instalaţiile petroliere şi obiectivele Luftwaffe, Reichul nu mai beneficia de combustibilul necesar pentru a-şi instrui piloţii, plus că multe dintre modelele cele mai noi de avioane erau oricum distruse la sol. Arado 234, un avion de război la fel de promiţător, aflat în proiect, care putea atinge viteze de peste 800 de kilometri pe oră, a fost produs doar în 200 de exemplare, înainte ca Armata Roşie să captureze fabrica ce fusese mutată în est de frica bombardamentelor din vest.42

După raidurile extinse de la sfârşitul anului 1943, Albert Speer a făcut o plimbare cu maşina în jurul districtelor industriale din Berlin. Clădirile încă ardeau, iar un nor de fum, care se înălţa până la şase kilometri, atârna deasupra oraşului, creând o „imagine macabră, întunecată ca noaptea”. Când a încercat să-i descrie episodul lui Hitler, Speer a fost întrerupt, aproape la fel de repede cum începuse, fiind întrebat, spre exemplu, de producţia de tancuri din următoarea lună.43 Până la sfârşitul acelui an, Aliaţii aruncaseră 200.000 de tone de bombe asupra Germaniei.44 Efectul pe care l-au avut, cel puţin sub raportul scăderii ratei producţiei de avioane, poate fi văzut în figura 2.

Cuvântul „Nürnberg” a avut multe semnificaţii în perioada relativ scurtă acoperită de experimentul nazist. Iniţial, acesta făcea referire la vastele manifestaţii care avuseseră loc acolo la sfârşitul anilor 1930, mai apoi a

făcut trimitere la legile antisemite emise în acest oraş, apoi, la un loc care fusese distrus de bombardamentele aliate, iar, în final, la acel Nürnberg unde Tribunalul Militar International i-a adus pe cei mai fanatici dintre nazişti în faţa justiţiei.45 În noaptea de 30 martie 1944, 795 de avioane aliate au distrus centrul oraşului, însă cu pierderi foarte grele – în principal, pentru echipajele canadiene –, 95 de avioane fiind doborâte şi 21 avariate. După acest eveniment neplăcut, politica raidurilor intense, pe timp de noapte, asupra Germaniei, a fost suspendată, lucru care s-ar fi petrecut oricum pentru a ajuta la pregătirea invaziei din Normandia.

Deşi germanii reuşiseră să blocheze sistemul de navigaţie prin radiolocaţie al Aliaţilor, după introducerea sa în martie 1942, din noiembrie 1942, au intrat în folosinţă tehnologii îmbunătăţite, cum ar fi sistemul Oboi, prin intermediul căruia un post de control din Marea Britanie transmitea un fascicul radar care putea conduce bombardierele Pathfinder la ţintă, iar, de la sfârşitul lui 1943, aparatele de radiolocaţie aeropurtate H_2X erau în măsură să ghideze bombardierele USAAF în timpul zilei şi pe orice fel de vreme. Escadroanele Pathfinder de stabilire a ţintelor (mai târziu, Regimentul nr. 8), corpul de elită al Comandamentului de Bombardiere, fuseseră

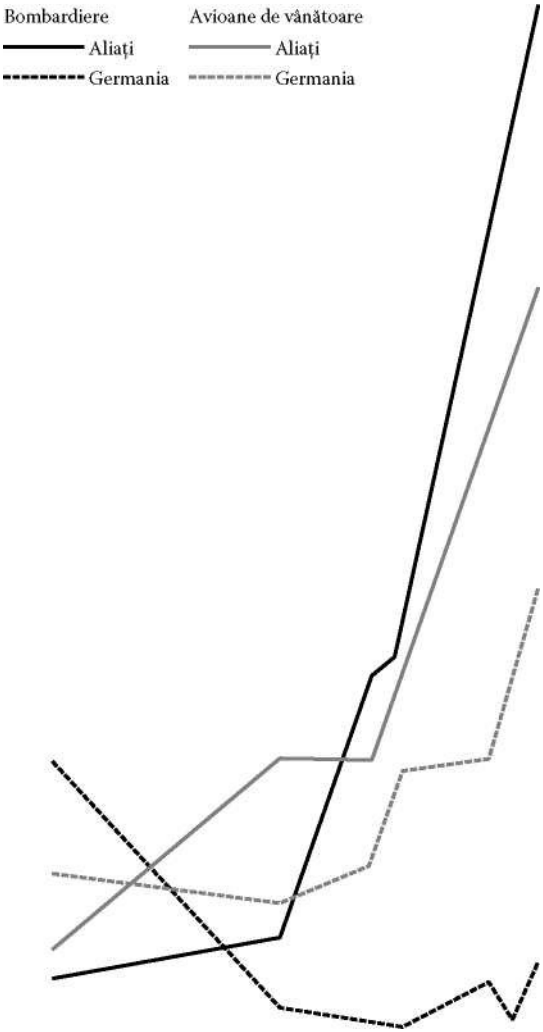

ura 2. Producţia de avioane a Aliaţilor şi a Germaniei, 1940 – 1945

Înştiinţate în iulie 1942, iar echipajele lor, atent selectate, erau pregătite să poată identifica şi marca ţintele. Echipajele din bombardierele Pathfinder erau compuse din militari care participaseră la cel puţin 45 de misiuni operaţionale, iar cei mai curajoşi dintre ei erau membrii echipajelor de pe bombardierele principale, care zburau cu avioanele ce conduceau întregul atac. Aceşti militari determinau acurateţea indicatorilor ţintă care

fuseseră lansaţi de avioanele însărcinate cu marcarea vizuală iniţială şi decideau tipul de iluminare suplimentară de care mai era nevoie. După care comunicau restului echipajelor ce indicatori de culoare anume trebuie bombardaţi şi care trebuie ignoraţi, uneori zburând deasupra zonei-ţintă pentru mai mult de o oră.46

Politica de bombardare a Germaniei şi a aliaţilor ei a afectat – în mod necorespunzător, au spus unii – şi strategia generală. Un argument forte în favoarea debarcării din Italia continentală, în afară de cucerirea Romei, de stoparea celor 18 divizii germane şi de implicarea forţelor aliate într-o campanie de succes înainte de Ziua Z, a fost acela al capturării bazelor aeriene de la Foggia din estul Italiei, de unde ţintele din sudul Europei puteau fi bombardate mai uşor decât din Anglia şi din Sicilia. Pe 28 septembrie 1943, generalul George Marshall îi scria preşedintelui Roosevelt pentru a-i explica faptul că „prăbuşirea Foggiei a venit exact la momentul necesar pentru a completa bombardamentul ofensiv care loveşte acum Germania din bazele noastre din Marea Britanie. Cum iarna se aşterne peste Europa de Nord, bombardierele noastre grele, care operează din cele 12 sau chiar mai multe (13) baze aeriene din regiunea Foggia, vor lovi din nou şi din nou în inima producţiei germane, nu numai în Germania, dar şi în Austria, Ungaria şi România. Pentru bombardierele noastre care operează din Anglia, acest „al Doilea Front" aerian va fi de un mare ajutor".47

Între RA ŞI USAAF apăreau din când în când conflicte, dar nu într-o aşa măsură încât să pericliteze operaţiunile.

Pe 1 noiembrie 1943, Trafford Leigh-Mallory, raportând din Washington (lucru consemnat într-un document al cartierului general USAAF), îi spunea lui Charles Portal despre prânzul pe care îl luase cu şeful Statului-Major Aerian al Statelor Unite, Henry „Hap" Arnold. După menţionarea şocului pe care i-l provoca faptul că „fuseserăm serviţi de doi lachei negri, în faţa cărora secretele cele mai înalte au fost discutate în cel mai

liber mod”, Leigh-Mallory mărturisea că Arnold nu putea înţelege de ce, în pofida superiorităţii aeriene, RAF nu distrusese Lufwaffe în Franţa. „Am reuşit să-mi păstrez cumpătul şi să-i explic generalului Arnold modul în care sunt efectuate operaţiunile noastre aeriene şi felul în care luptă Forţele Aeriene germane”. Arnold pretindea că cifrele oferite de britanici erau „greşite în totalitate” şi „de asemenea, a pornit o tiradă împotriva razei scurte de acţiune a Spitfire-ului, părând să fie convins că ne lipsise viziunea în ceea ce priveşte proiectarea avioanelor noastre de vânătoare, care nu ar fi făcut faţă modului în care evolua războiul. Am făcut tot ce era posibil pentru a depăşi această perspectivă preconceputăˮ.48

De asemenea, în ziua următoare, mareşalul Aerului, Sir William Welsh, îi scria lui Portal, de data aceasta de la Misiunea Britanică a Statului-Major Reunit din Washington: „Sunt sigur că neînţelegerile dintre noi şi americani vin din senzaţia lor constantă că noi «ne-am da mai deştepţi» decât ei şi că nu am recunoaşte cât de măreaţă este ţara lor”. Cel mai apropiat confident al lui Roosevelt, Harry Hopkins, a luat cina cu Welsh şi i-a vorbit acestuia despre Arnold, explicând că el „nu ar fi un mare ofiţer al Statului-Major sau strateg, că se pierdea când vorbea cu şefii de stat-major, dar că era un lider înnăscut şi un luptător teribil, care avea întreaga aviaţie militară în sprijinul său”. A spus că Arnold era „extrem de înverşunat împotriva forţelor aeriene britanice pentru că noi deţinuserăm toate poziţiile de comandă importante – în Marea Britanie, în Mediterana şi în India” –, adăugând că Arnold „era hotărât să obţină unul dintre aceste posturi pentru un american – şi era foarte firesc ca el să fie acela –, întrucât America construise cea mai impunătoare forţă aeriană din lume şi… producţia Americii o depăşise cu mult pe a noastră. Toate acestea nu-i dădeau deloc pace lui Arnold”. Welsh a replicat spunând că numărul bombardierelor RAF din Marea Britanie era cu doar 45% mai mare decât cel al Forţei a 8-a Aeriane americane, însă, cu toate acestea, lansase cu 237% mai multe bombe în

luna iulie.49 Însă toate acestea nu erau altceva decât inevitabilele lupte pentru supremaţie specifice oricărui mare conflict, nu o dovadă a rupturii reale dintre RA ŞI USAAF, a căror reuşită în a-şi împărţi sarcinile între bombardamentele pe timp de zi şi cele pe timp de noapte a oferit răspuns, de la sine, la o serie de posibile probleme operaţionale.

Pe 6 martie 1944, americanii au început raidurile de zi asupra Berlinului, care, de acum, era bombardat aproape fără întrerupere. Totuşi, puternica defensivă aeriană a oraşului făcea ca preţul plătit pentru aceste atacuri asupra capitalei să fie mereu foarte mari, astfel că, în noaptea de 24 martie 1944, aproape 10% din avioanele Comandamentului de Bombardiere au fost pierdute, iar cele care au reuşit să ajungă într-un final acasă erau serios avariate. Sunt unii care cred că decizia Aliaţilor de a se concentra pe slăbirea prin bombardamente a obiectivelor militare în vederea Zilei Z a însemnat atât o recunoaştere a eşecului înregistrat de Comandamentul de Bombardiere în încercarea sa de a distruge Berlinul, cât şi o acceptare a necesităţii sprijinirii operaţiunilor din Ziua Z, cu toate că niciuna din cele două ipoteze nu poate fi susţinută cu dovezi concludente. Oricare ar fi adevăratul motiv – şi, desigur, ambele variante pot fi valabile –, de la mijlocul anului 1944, a existat o semnificativă schimbare de accent în ceea ce priveşte bombardamentele, dinspre lovirea oraşelor germane către sprijinirea debarcărilor din Normandia şi, mai exact, spre încercarea de a bloca contraatacurile pe care germanii le puteau întreprinde fie folosindu-se de căile rutiere, fie de cele feroviare. Această măsură a primit numele de cod, prea puţin codificat, Planul de Transport. După război, mareşalul Aerului Tedder va publica o carte cu titlul *Air Superiority în War*, în care va prezenta un grafic (vezi figura 3) care subliniază cât de mult crescuse volumul bombelor lansate asupra Germaniei pe măsură ce războiul progresa.

Şeful Statului-Major Naval britanic, amiralul Sir Andrew Cunningham, îşi amintea că, pe 15 mai 1944, la o

întâlnire de la St. Paul School din Hammersmith, Londra, atunci când oficialii de frunte ai Aliaţilor occidentali s-au întâlnit (Cunningham a stat între Churchill şi Stark) pentru a recapitula planurile pentru invazia Franţei, Operaţiunea Overlord: „Bombardierul Harris s-a plâns că această Operaţiune Overlord era o mare bătaie de cap şi că punea beţe în roate aplicării modului corect de a învinge Germania, adică prin bombardamente11.50 De asemenea, Harris a fost extrem de aspru cu consultantul ştiinţific al lui Churchill, Solly Zuckerman, care, cu o altă ocazie, propusese un plan de suspendare a campaniei de bombardamente pentru trei luni, descriindu-l ca pe „un profesor civil, al cărui punct forte pe timp de pace este studiul deviaţiilor sexuale ale primatelor mari".51

Bombardarea masivă a obiectivelor din nord-vestul Franţei, multe dintre ele aflate la mari distanţe de Normandia, un simulacru pus la cale în încercarea de a-i convinge pe germani că atacul avea să vină din nord, se crede că a provocat între 80.000 şi 160.000 de morţi şi de răniţi (în majoritate civili francezi). După o şedinţă a Cabinetului de Război, pe 3 aprilie 1944, Cunningham scria că „au existat o mulţime de relatări dramatice cu privire la copiii cărora le-au fost spulberate picioarele şi la bătrânele care au rămas oarbe, dar niciun cuvânt despre diminuarea riscurilor la care aveau să fie expuşi tinerii noştri soldaţi debarcaţi pe un ţărm ostil. Desigur, acestea ar trebui să ne îngrijoreze numaidecât 11.52 Zece zile mai târziu, Comitetul de Apărare revenea asupra chestiunii, determinându-l pe Cunningham să noteze din nou în jurnal: „Pierderile estimate au fost cu mult exagerate, dar se pare că

CA
4
oo
Legendă

(indicând principalele categorii de ţinte asupra cărora au fost aruncate bombe de către Aliaţi, într-o proporţie mai mare sau mai mică)

Ţinte aflate în aer Docuri
Obiective militare Baze cu rachete „V”.
Instalaţii petroliere Instalaţii industriale Oraşe
Infrastructură de transport Altele
1940
14, 631
tone
1941
35, 509
tone
1942
53, 755
tone
1943
226, 513
tone
1944
1945

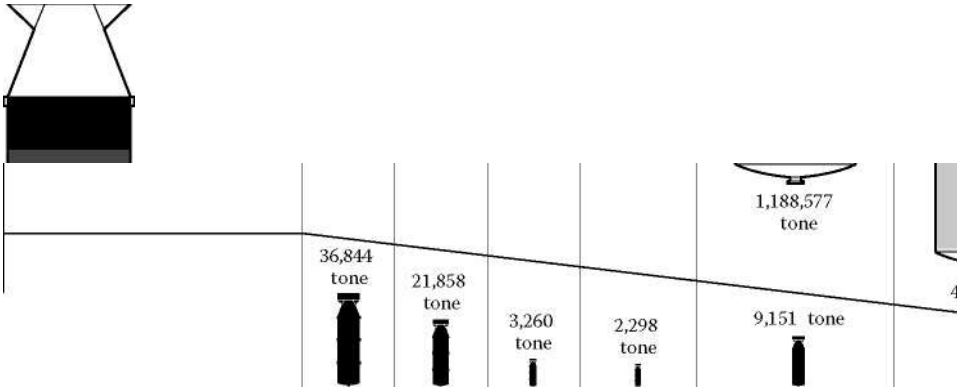

Bombe germane (inclusiv rachete „V”) asupra Marii Britanii

Figura 3. Campaniile de bombardamente ale Aliaţilor şi ale Axei, 1940 – 1945

Andrew Roberts este acceptabil să omori 1 100 de francezi pe săptămână. Încă sunt de acord cu politica RAF, până când vom avea la dispoziţie una mai bună şi mai utilă”.53

Pe 30 mai, cu mai puţin de o săptămână înainte de data planificată a debarcărilor, Anthony Eden spunea în

faţa Cabinetului de Război că primise reacţii îngrijorătoare din Franţa şi Belgia în legătură cu bombardamentele masive care au precedat Operaţiunea Overlord. Portal raporta Cabinetului de Război că „95% din misiunea RAF se încheiase, urmând ca Statele Unite să-şi îndeplinească partea lor de 50%”. Lordul Cherwell, consilierul ştiinţific al guvernului, sublinia că ziarele elveţiene, care, în mod constant, fuseseră prietenoase cu britanicii, erau acum pline de acuze. „Nu cred că a fost politica cea mai potrivită”, spunea Churchill în una dintre cele câteva ocazii când apărea zicând un asemenea lucru în stenograme.54 Acest lucru pare să fi însemnat începutul unui proces prin care Churchill s-a distanţat subtil de ceea ce, mai târziu, vor fi considerate a fi numeroasele „excese” ale Comandamentului de Bombardiere. De vreme ce, în mod normal, părerile presei elveţiene nu îl interesau nici cât negru unghie, este posibil ca subiectul să-l fi măcinat. Pe 30 noiembrie 1944 – întâmplător, cea de-a 70-a aniversare a sa –, Churchill a întrerupt raportul lui Portal pentru a critica bombardarea Olandei: „800 – 900 de germani (victime omeneşti) faţă de 20.000 de olandezi – îngrozitor să faci una ca asta”.55 Derulând puţin timpul înapoi, pe 27 iunie 1943, în timp ce urmărea un film despre bombardarea Germaniei împreună cu Richard Casey, reprezentantul australian în Cabinetul de Război, Churchill s-a „ridicat în picioare, îndreptându-şi spatele, şi i-a spus [lui Casey]: «Suntem cumva fiare? Oare mergem prea departe?» „În acea etapă a războiului, întrebarea avea probabil un sens retoric, însă i s-a răspuns imediat, Casey replicând: „Nu noi l-am început, aşa că este pe viaţă şi pe moarte”.56

După Ziua Z, americanii au depus şi mai multe eforturi – numeroase bombardiere B-24 alăturându-se de acum celor B-17 – pentru a muta accentul pe atacarea rezervelor germane de ulei sintetic. Harris s-a opus şi de această dată, cu toate că, în acel moment, Luftwaffe reuşea să supravieţuiască, oarecum, cu 10.000 de tone de combustibil cu cifră octanică ridicată pe lună, deşi, înainte

vreme, îi fuseseră necesare 160.000 de tone.57 Harris a câştigat, iar, din octombrie 1944 şi până la sfârşitul războiului, mai mult de 40% dintre cele 344.000 de tone de bombe aruncate de RAF asupra Germaniei au vizat oraşe, mai degrabă decât obiective militare, chiar dacă Aliaţii au avut o superioritate aeriană completă şi RAF putea bombarda, din nou, obiectivele în timpul zilei. Această situaţie a provocat o ceartă între Harris şi Portal, Harris apărându-şi cu energie propria politică. Portal dorea acum să concentreze efortul Comandamentului de Bombardiere asupra obiectivelor petroliere şi a căilor de transport, pe care Harris le considera, în continuare, „obiective panaceu”. Cu toate acestea, dezbaterea s-a purtat doar în jurul eficacităţii bombardamentelor ofensive, niciodată în jurul moralităţii acestora, nici Harris, nici Portal neavând dubii în această privinţă. De asemenea, confruntat cu opoziţia extrem de popularului său locţiitor, Portal nu a fost suficient de puternic pentru a-i ordona, pur şi simplu, lui Harris să-şi schimbe obiectivele. În ultimii ani de război, Comandamentul de Bombardiere a continuat să-şi crească excesiv forţele. În ciuda pierderilor, de la cele 33 de escadroane cu care începuse războiul, la sfârşitul acestuia se ajunsese la 95. Ca de obicei, Canada a avut o contribuţie disproporţionat de mare la efortul de război: spre exemplu, Grupul de Bombardiere nr. 6 era format numai din escadroane ale RCAF (Royal Canadian Air Force), 14 la număr, care, doar în 1944, au desfăşurat 25 353 de misiuni operaţionale, lansând 86 503 tone de bombe şi de mine şi suferind cel mai mic procent de pierderi în rândurile bombardierelor cu patru motoare, din întregul Comandament de Bombardiere. În total, unul din patru membri ai Comandamentului de Bombardiere venea din dominioanele de peste mări, nu mai puţin de 15 661 de militari nemaiajungând să-şi revadă ţinuturile natale: Australia, Canada, Noua Zeelandă sau Africa de Sud.

Din februarie 1945, la cererea expresă a sovieticilor, Aliaţii occidentali au oprit mişcările de la vest la est ale trupelor germane, bombardând punctele cele mai

importante ale sistemului de transport german, incluzând oraşele Berlin, Chemnitz, Leipzig şi Dresda. Însă cea mai aprinsă controversă a întregii Ofensive Combinate de Bombardament, controversă care durează până în zilele noastre, avea să fie generată, zece zile mai târziu, de raidul asupra Dresdei. În timpul Conferinţei de la Ialta, desfăşurată între 4 şi 11 februarie 1945, întâlnirile şefilor de stat-major au fost organizate în cartierul general al lui Stalin, Vila Iusupov din Koreiz, aflată la aproximativ 10 kilometri de Palatul Livadia din Ialta, locul în care fusese cazat Franklin Delano Roosevelt şi în care aveau loc şedinţele plenare. Delegaţia britanică s-a cazat la Palatul Voronţov, un edificiu construit într-un „destul de neobişnuit stil baronial maur-scoţian", care beneficia de o privelişte spre Marea Neagră şi care se găsea în localitatea Alupka, la 20 de kilometri de Palatul Lividia.58 Alan Brooke a fost cel care a prezidat reuniunea şefilor de stat-major de la Palatul Iusupov, a doua zi după şedinţa de deschidere, atunci când adjunctul şefului de stat-major rus, Aleksei Antonov, şi mareşalul Aerului Serghei Kudiakov au „insistat asupra [bombardării] liniilor germane de comunicaţie şi de cuplare, în special prin Berlin, Leipzig şi Dresda". În opinia unuia dintre cei prezenţi la Ialta, Hugh Lunghi, translator pentru şefii de stat-major britanici în timpul acestor întâlniri cu ruşii, tocmai această cerere urgentă de „a-l împiedica pe Hitler să-şi transfere diviziile din vest, pentru a-şi consolida trupele din Silezia, blocând înaintarea ruşilor către Berlin" a fost cea care a dus la bombardarea Dresdei, la doar două zile după ce conferinţa se încheiase.59 (Desigur, 40 de ani mai târziu, în timpul Războiului Rece, toate aceste detalii nu i-au împiedicat pe sovietici să denunţe bombardamentul ca fiind o inumană crimă de război anglo-americană, cel puţin până când nu li s-a demonstrat că ei, sovieticii, fuseseră cei care îl solicitaseră.) La vremea respectivă, însă, bombardarea Dresdei nu reprezentase o problemă majoră.

Atacul masiv asupra Dresdei, realizat în ziua de joi,

13 februarie 1945, imediat după ora 10 seara, de 259 de bombardiere Lancaster de la baza Swinderby din Lincolnshire, dar şi de la alte aerodromuri din apropiere – care au zburat în cea mai mare parte, la adăpostul (aproape complet) al unui front noros –, apoi, câteva ore mai târziu, de alte 529 Lancaster, iar, în dimineaţa următoare, de alte 529 de Fortăreţe Zburătoare şi de bombardiere Liberator ale USSAF, s-a dovedit a fi extrem de controversat, dar, foarte posibil, din raţiuni greşite. Mult timp s-a presupus că un număr disproporţionat de mare de oameni muriseră într-un acces de răzbunare care avusese doar într-o mică măsură, sau chiar deloc, un scop strategic sau militar. Cu toate acestea, deşi atacul asupra splendidei zone centrale medievale, în mare parte cu arhitectură lucrată în lemn – „Florenţa de pe Elba" – a fost, incontestabil, unul devastator, în această bijuterie arhitecturală din sudul Germaniei se găseau, totuşi, fabrici care participau la efortul de război.60

Cele 2 680 de tone de bombe căzute au distrus oraşul pe o suprafaţă de circa 20 de kilometri pătraţi, printre victime regăsindu-se, într-o proporţie importantă, femei, copii, bătrâni şi o parte din cele câteva sute de mii de oameni care fugeau de Armata Roşie, aflată la doar 96 de kilometri spre est. „Au fost… sufocaţi, arşi, prăjiţi sau fierţi", scria istoricul militar Allan Mallinson.61 „Fierţi" nu era o exagerare: mormane de cadavre au fost scoase dintr-un rezervor uriaş de apă, folosită de pompieri, în care oamenii au sărit pentru a scăpa de flăcări, dar în care au sfârşit prin a fi fierţi de vii. Romancierul american Kurt Vonnegut era prizonier de război la Dresda, în noaptea în care a fost bombardat oraşul, şi, în dimineaţa următoare, a trebuit să îngroape cadavrele din oraşul ruinat. În romanul său Abat*orul cinci, ca*re poate fi considerat doar semiautobiografic, deoarece personajul principal, Billy Pilgrim, este răpit de extratereştri şi călătoreşte în timp, eroul îşi aminteşte cum, înainte de raid, fusese „vrăjit de arhitectura oraşului. Amoraşi surâzători împleteau ghirlande deasupra ferestrelor. De pe cornişele împodobite

cu ghirlande pe Billy îl priveau cu coada ochiului fauni pehlivani şi nimfe goale. Printre pergamente deschise, scoici, bambuşi şi alte ornamente, ţopăiau maimuţe de piatră".62 Cu toate acestea, atunci când Pilgrim şi gărzile sale germane au apărut a doua zi, la prânz, după bombardamente, „cerul era negru de fum. Soarele, supărat, se transformase într-o minusculă gămălie de ac. Dresda arăta ca suprafaţa lunii – o aglomerare de minerale. Pietrele erau fierbinţi. Cât vedeai cu ochii, toţi oamenii zăceau morţi". Pilgrim a remarcat ceea ce păreau a fi „nişte buşteni mici, care zăceau pretutindeni", aceştia fiind, de fapt, oameni care fuseseră prinşi în potopul de foc. Casele erau „scrum şi cenuşă şi stropi de sticlă topită". Cadavrele scoase din moloz „nu miroseau greu la început, erau muzee de ceară. Mai apoi, duhoarea cadavrelor putrezite şi lichefiate era asemănătoare unei combinaţii între mirosul de trandafiri şi cel de iperită". După un timp, cadavrele nu au mai fost îngropate, „au fost incinerate (în locul unde se aflau) de soldaţi folosind aruncătoarele de flăcări. Soldaţii stăteau în afara adăposturilor şi, pur şi simplu, aruncau cu flăcări înăuntru".63

Vonnegut afirma că „în jur de 130.000" de oameni muriseră în bombardamentele asupra Dresdei, dar el a preluat cifrele din cartea istoricului David Irving, *The Destruction of Dresden* (*Distrugerea Dresdei*), publicată în 1964, cifre care s-au dovedit de mult a fi neîntemeiate. Cifra reală a fost, probabil, în jur de 20.000, aşa cum a stabilit o comisie specială formată din 13 istorici germani cunoscuţi, condusă de respectatul Rolf-Dieter Müller.64 Afirmaţiile naziştilor din acea vreme sau cele ale neonaziştilor de după război, potrivit cărora corpurile umane ar fi fost complet vaporizate de temperaturile înalte degajate de bombe, s-au dovedit a fi şi ele false.

În februarie 1945, Aliaţii descoperiseră deja mijloacele de a produce incendii de mari proporţii, chiar şi în condiţii de vreme rece, o situaţie complet diferită de cea de la Hamburg, din iulie şi august 1943. Aceştia aruncau

uriaşele „mine aeriene” cunoscute ca „blockbusters”, care erau gândite să spulbere uşile şi ferestrele, astfel încât oxigenul să circule cu uşurinţă pentru a alimenta flăcările produse de bombele incendiare. Bombele brizante distrugeau clădirile şi, lucru la fel de important, îi forţau pe pompieri să rămână în adăposturile lor. „Oamenii au murit nu neapărat pentru că au fost arşi de vii”, nota un scriitor, „ci, mai degrabă, din cauza incendiilor care consumau tot oxigenul din atmosferă”. 65 La Dresda, pentru că sirenele nu au funcţionat cum trebuie, mulţi dintre pompierii care au acţionat după primul val de bombardamente au fost surprinşi în câmp deschis de cel de-al doilea val.

Totuşi, lucrurile pomenite mai sus nu ne fac, doar prin ele însele, să considerăm raidul o crimă de război, aşa cum îl catalogaseră, la acea vreme, parlamentarul laburist Richard Stokes şi episcopul George Bell şi cum au făcut-o de atunci mulţi alţii. Întrucât, aşa cum sublinia cel mai important istoric al operaţiunii, Frederick Taylor, Dresda „a fost, după standardele militare din acea perioadă, un obiectiv militar legitim”. De vreme ce era un punct important pentru comunicaţii, cu o staţie de triaj feroviar şi un conglomerat de industrii de război – industria sa antebelică, ce se bazase pe porţelanuri, maşini de scris şi aparate de fotografiat, fusese transformată într-o vastă reţea de fabrici de armament, în special în domeniile vitale ale opticii, electronicii şi comunicaţiilor –, oraşul urma să fie în pericol, de îndată ce a fost posibilă penetrarea bombardierelor cu rază mare de acţiune, însoţite de o escortă eficientă de avioane de vânătoare. „De ce este legitim să ucizi pe cineva care foloseşte o armă şi este o crimă să-i ucizi pe cei care fac armele?”, se întreba un istoric.66

Nu era vina Aliaţilor că autorităţile naziste din Dresda, în special Gauleiterul său, Martin Mutschmann, nu au reuşit să asigure o protecţie aeriană corespunzătoare. Adăposturile au fost inadecvate, sirenele nu au funcţionat, plus că, aici, aproape că nu a existat artilerie antiaeriană.

Când, la sfârşitul războiului, Mutschmann va cădea în mâinile Aliaţilor, el va mărturisi repede că „nu am iniţiat un program de construire de adăposturi antiaeriene pentru întregul oraş” deoarece „am continuat să sper că Dresda nu avea să păţească nimic”. Cu toate acestea, construise două adăposturi adânci din beton pentru el, familia sa şi înalţii funcţionari, în cazul în care speranţele lui nu ar fi fost îndeplinite.67 Chiar dacă în luna octombrie a anului 1944, 270 de persoane fuseseră ucise de 30 de bombardiere USAAF, germanii au crezut că Dresda se găsea prea la est pentru a fi atinsă, de vreme ce ruşii lăsaseră bombardarea Germaniei, aproape în totalitate, în seama britanicilor şi a americanilor. Motivul exact pentru care Mutschmann se gândise că, dintre toate oraşele mari germane, Dresda ar fi fost singurul imun la bombardamentele aliate rămâne un mister, mai ales că germanii înşişi desemnaseră oraşul „zonă militară defensivă”.

Cu instinctul său politic fără de greş, Churchill a observat că Ofensiva Combinată de Bombardament putea însemna, pe viitor, un cap de acuzare împotriva modului în care purtase războiul, astfel că, pe 28 martie 1945, le scria şefilor de stat-major să ia la cunoştinţă că:

Mi se pare că a sosit momentul ca ideea bombardării oraşelor germane doar de dragul creşterii terorii, deşi sub alte pretexte, ar trebui să fie regândită. În caz contrar, vom ajunge să controlăm un teritoriu complet distrus. De exemplu, nu vom putea să obţinem din Germania materiale pentru construcţia locuinţelor noastre, întrucât germanii înşişi vor avea nevoie de acestea. Distrugerea Dresdei rămâne un mare semn de întrebare în ceea ce priveşte conduita de bombardament a Aliaţilor…

Simt nevoia unei mai precise concentrări asupra obiectivelor militare… mai degrabă decât pe simplele acte de teroare şi de distrugeri inutile, oricât ar fi de impresionante.68

Această notă a fost descrisă drept una care a provocat „tunete şi fulgere pe coridoarele de la Casa

Albă”. Harris, care avusese îndoieli considerabile cu privire la bunul mers al operaţiunii din cauza distanţelor lungi implicate, a susţinut, cu toate acestea, cu înverşunarea-i caracteristică, distrugerea oraşului care odată produsese porţelan Meissen: „Sentimentul referitor la Dresda, aşa cum se manifestă el acum, ar putea fi foarte uşor explicat de un psihiatru. Are de-a face cu imaginea idilică a fanfarelor germane şi a păstoriţelor din Dresda. În realitate, Dresda era sufocată de fabrici de muniţie, fiind un centru administrativ neatins şi un centru de transport cheie. Acum nu mai e nimic din toate acestea”.69 Un argument vehiculat după război, cum că operaţiunea fusese una inutilă deoarece pacea venise după numai zece săptămâni, este cât se poate de deplasat, din punct de vedere istoric. Având în vedere zvonurile privind armele secrete, mitul Redutei Bavareze, detaşamentele fanatice de „vârcolaci” ai Tineretului Hitlerist şi propaganda germană care îndemna populaţia să lupte pentru fiecare centimetru din pământul patriei, nu se putea nicidecum şti cât de fanatică ar fi putut să fie rezistenţa germană şi, prin urmare, când se va termina războiul.

Campania de bombardare a Londrei şi a altor oraşe britanice, în intervalul 1940 – 1941 nu a înfrânt moralul civililor – aşa cum, parţial, se intenţionse – dar a reuşit, în schimb, să-l consolideze, ea fiind mult mai uşoară şi mai limitată în timp, în comparaţie cu ceea ce a trebuit să plătească Germania în perioada 1940 – 1945, şi care, cu siguranţă, i-a adus la disperare pe germani. Mai ales după Ziua Z, defetismul a fost mereu prezent, dar, lucru deloc surprinzător, ţinut secret, într-un stat totalitar unde îndemnarea la defetism era considerată o crimă capitală. Comandamentul de Bombardiere a lansat, de-a lungul războiului, un total de 955 044 de tone de bombe, iar acest lucru ar fi trebuit să aibă un efect demoralizator, însă, la o privire generală, ceea ce a distrus cu adevărat moralul locuitorilor Reichului a fost înţelegerea tot mai clară a faptului că Germania nu doar că nu avea să câştige războiul până la urmă, ci, mai mult, urma să fie învinsă în

mod decisiv.70

Alături de stoparea ratei de creştere a producţiei de armament germane, al doilea motiv important pentru care Ofensiva Combinată de Bombardament a fost justificată a constat în numărul mare de avioane de vânătoare pe care Hitler fusese obligat să le păstreze în defensivă în Germania, atunci când acestea s-ar fi dovedit de nepreţuit pe alte fronturi, în primul rând pe extrem de importantul Front de Est. Cu o noapte înainte să moară într-un hotel din Londra, în 1981, Albert Speer îi spunea istoricului Norman Stone că acţiunile de bombardament ale Aliaţilor „au obligat atât de multe avioane de vânătoare germane să patruleze spaţiul aerian, încât nu au mai rămas suficiente resurse pentru Frontul de Est”.71 Acest lucru era adevărat: în primăvara anului 1943, exact când germanii aveau nevoie de fiecare armă care ar fi putut fi folosită în ofensiva de la Kursk, nu mai puţin de 70% din totalul avioanelor de luptă germane staţionau în vest.72 De asemenea, campania de bombardament a Aliaţilor occidentali i-a forţat pe germani să folosească până la o treime din artilerie pe post de tunuri antiaeriene, două milioane de militari pentru defensiva antiaeriană şi pentru lucrări de reparaţii, reconstrucţie, reabilitare şi construcţie de buncăre antiaeriene şi de turnuri antiaeriene de observaţie, dar şi 20% din totalul muniţiei, doar pentru a proteja Reichul de atacul aerian, luând toate aceste resurse de la utilizarea lor ofensivă.73 „Puterea aeriană germană pe Frontul de Est a scăzut, în mod constant, între 1943 şi 1944, când mai mult de două treimi din avioanele de vânătoare germane au fost implicate în lupta cu bombardierele [aliate]”, consemna Richard Overy. „La sfârşitul anului 1943, 55.000 de tunuri antiaeriene erau folosite pentru a combate ofensiva aeriană – inclusiv 75% dintre faimoasele tunuri de 88 mm, care funcţionaseră, cu atâta succes, ca armă antitanc pe Frontul de Est”.74 Toate acestea au forţat Luftwaffe să producă mai puţine bombardiere – 18% din totalul avioanelor produse în 1944, faţă de 50%, cât

reprezentaseră în 1942 –, chiar dacă bombardierele îl ajutaseră extrem de mult pe Hitler în victoriile sale din est, în perioada 1941 – 1942, distrugând aerodromurile ruseşti, industria şi echipamentele militare.

În autobiografia sa din 1969*, în umbra lui Hitler*, Speer nega faptul că bombardamentele aliate slăbiseră moralul publicului german, afirmând, în plus, că scăderea cu 9% a capacităţii de producţie, în anul 1943, ar fi putut să fie chiar „contrabalansată masiv de o creştere a efortului", însă recunoştea că „10.000 de tunuri antiaeriene erau îndreptate [cu ţevile] spre cer" în Germania şi în vestul Europei, fără a putea fi folosite, prin urmare „împotriva tancurilor ruseşti şi a altor obiective de la sol".75 În perioada 1941 – 1943, muniţia de mare calibru sau de 88 mm produsă în Germania avusese într-un procent mai mare o destinaţie „non-tanc" decât una antitanc, iar o treime din industria germană de optică şi jumătate din cea electronică fuseseră implicate în producţia de vizoare pentru arme, radare şi în cea de reţele de comunicaţii destinate apărării împotriva bombardamentelor, lăsând trupele de infanterie, din prima linie, fără aparate portabile de emisie-recepţie şi trupele de artilerie fără radare, aşa cum erau cele pe care le puseseră la punct Aliaţii.76

Faptul că numărul britanicilor care au murit în timpul Blitz-ului a fost de zece ori mai mic decât cel al germanilor – aproximativ 600.000 în total – omorâţi de bombardamentele-represalii realizate de anglo-americani aminteşte de regele David, care spusese că va însuti numărul celor ucişi de Saul. (De asemenea, alţi 120.000 de francezi şi italieni au pierit ca urmare a bombardamentelor aliate.) În timp ce Luftwaffe a făcut una cu pământul aproximativ 1, 6 kilometri pătraţi din Londra, RA ŞI USAAF au transformat în moloz 25 de kilometri pătraţi din Berlin. Războiul total nu a permis reacţia cu ceea ce astăzi este numit „un răspuns simetric". Nu mai puţin de 60 de mari oraşe germane au suferit prejudicii materiale colosale în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Totuşi, dacă

Germania este astăzi un model de democraţie, cu o politică externă atât de paşnică, asta se datorează, în parte, tocmai teribilelor represalii de război care au vizat-o. Dacă al Doilea Război Mondial nu ar fi produs victime civile pe teritoriul Germaniei, cum se întâmplase în Primul Război Mondial, aici ar fi putut să se reaprindă un nou spirit revanşard. Numai că germanii s-au confruntat cu un adevărat infern, care le-a insuflat o aversiune faţă de intervenţiile militare străine, o atitudine care ar putea ocazional să-i enerveze pe oficialii NATO de astăzi, dar care reprezintă, în general, o bine-venită evoluţie pentru omenire.

Capitolul 15

Cucerirea Normandiei *iunie-august 1944*

Dragul meu prieten, acesta este cel mai măreţ lucru pe care l-am încercat vreodată.

Winston Churchill către Franklin Roosevelt.

23 octombrie 19431

„Care este bunul tău cel mai de preţ?”, l-a întrebat generalul Montgomery pe un soldat chiar înaintea Zilei Z. „Puşca mea, domnule”, a venit răspunsul. „Nu, nu este aşa”, a replicat Monty; „viaţa ta este cea mai de preţ, şi am să ţi-o salvez”. 2 Deşi, cu siguranţă, orice debarcare masivă pe bine apărata coastă de nord-vest a Europei prezenta un risc major, Aliaţii au făcut tot ceea ce puteau pentru a micşora pierderile militare, folosindu-se de o forţă copleşitoare. Acest fapt a avut efectul de a creşte imens miza deja mare, deoarece o înfrângere de proporţii în Normandia, în iunie 1944, ar fi determinat cu siguranţă, Statele Unite să abandoneze politica „Mai întâi Germania” şi să se concentreze, în schimb, pe Războiul din Pacific. Operaţiunile amfibii nu avuseseră o istorie prea strălucitoare până atunci, pe parcursul celui de-al Doilea Război Mondial, ca să nu mai vorbim de războaiele anterioare. Tentativa de debarcare de la Dakar, în 1940, şi asaltul asupra oraşului Dieppe, din 1942, fuseseră dezastruoase; operaţiunile de la Salerno şi Anzio fuseseră aproape dezastruoase. Operaţiunea Torţa avusese o soartă

mult mai bună, numai că nu fusese întreprinsă împotriva germanilor. Mai îndepărtată în timp, campania de la Gallipoli încă mai bântuia amintirile multora, nu în ultimul rând pe cele ale autorului ei principal, Churchill.

Totuşi, debarcarea din Normandia avea să fie diferită deoarece planificatorii săi – iniţial, sub conducerea generalului-locotenent Sir Frederick Morgan la COSSAC (organizaţie de la Londra, condusă de şeful de Stat-Major al Comandantului Suprem al Forţelor Aliate) – urmau să se gândească la asigurarea unei supremaţii aeriene şi navale totale, la împiedicarea contraatacurilor germane cu ajutorul bombardamentelor şi a atacurilor aeriene şi să debarce un număr cu adevărat considerabil de oameni – 25 de divizii, până la sfârşitul lui iunie 1944, şi alte 14 pregătite de acţiune – alături de asigurarea unei superiorităţi consistente, în ceea ce priveşte echipamentul de război. Producţia industriei americane de război urma să-şi atingă potenţialul maxim. Era nevoie, totuşi, şi de noroc, în ciuda tuturor acestor avantaje. „Vom cere tot ajutorul pe care Dumnezeu ni-l poate da", preciza, în jurnalul său, amiralul Sir Bertram Ramsay, comandantul tuturor forţelor navale implicate în operaţiune, în noaptea de dinainte de debarcare. „Nu pot să cred că rugăciunea noastră nu va fi ascultată cu bunăvoinţă". 3 În Directiva Führerului nr. 51, din 3 noiembrie 1943, Hitler declara:

Pericolul din Est rămâne constant, dar, în Vest, ne confruntăm cu ameninţări şi mai mari: debarcarea anglo-saxonă. Potrivit celui mai rău scenariu, în Est, dimensiunea considerabilă a teritoriului ne permite să pierdem teren chiar la o scară mare, fără să primim o lovitură mortală. Dar, în Vest, situaţia e diferită! Acolo trebuie să atace duşmanul, acolo se va purta bătălia decisivă, dacă nu cumva suntem induşi în eroare.4

Aceste bătălii, susţinea el în cadrul întâlnirilor cu responsabilii militari, începând cu vara lui 1943, vor fi decisive nu numai pentru invazia însăşi, dar şi pentru rezultatul războiului.

„Trebuie să fim cu ochii în patru, ca un păianjen pe

plasa lui”, spunea el pe 20 mai 1943, adăugând: „Slavă Domnului, miros bine astfel de lucruri şi, de obicei, anticipez aceste evoluţii”.5 În ultimele optsprezece luni, se investise deja o cantitate enormă de muncă în fortificaţiile germane din Franţa, cunoscute sub numele de Zidul Atlanticului, aproximativ două milioane de muncitori lucrând în condiţii de muncă silnică timp de doi ani, turnând 18 milioane de tone de beton pentru a crea buncăre adânci şi fortificaţii impresionante, dintre care multe pot fi observate chiar şi în ziua de astăzi. Pe plajă şi în apă au fost amplasate mine, iar, pe câmpii, au fost înfipţi stâlpi antiplanor, construiţi din trunchiuri de copaci, cunoscuţi sub denumirea de „sparanghelii lui Rommel”. În ianuarie 1944, lui Rommel i se încredinţase comanda Grupului de Armate B, cu obiectivul de a apăra Franţa de invazie. Atribuţiile sale intrau în conflict cu cele ale lui Rundstedt, comandantul suprem din vest, care, pe deasupra, adoptase o perspectivă fundamental diferită de cea a lui Rommel, care era adeptul unei concentrări a forţelor defensive pe coastă.

Singura persoană care nu a şovăit niciodată în convingerea că Aliaţii urmau să debarce în Normandia a fost Hitler însuşi. „Fii cu ochii pe Normandia”, îi spusese el lui Rundstedt de mai multe ori, dispoziţie pe care atât Rundstedt, cât şi şeful său de stat-major, generalul Günther Blumentritt, i-o vor confirma lui Basil Liddell Hart după război.6 Din luna martie a anului 1944 încolo, îşi amintea Blumentritt, echipa lui Rundstedt „a primit avertismente repetate în legătură cu asta, avertismente care începeau cu cuvintele: «Führerul se teme că…» „Niciunul dintre aceşti doi ofiţeri nu ştia ce anume îl dusese pe Hitler către această concluzie, dar, aşa cum recunoştea Liddell Hart: „Pare că atât de ridiculizata «intuiţie» a lui Hitler era mult mai aproape de adevăr decât calculele celor mai competenţi militari profesionişti”.7

Să induci în eroare duşmanul în legătură cu intenţiile, capacităţile şi operaţiunile tale este o strategie

la fel de veche ca însăşi teoria militară: vechiul strateg şi filosof chinez Sun Tzu susţinea că „toate războaiele se bazează pe diversiune”. Chiar dacă mare parte din activitatea de diversiune a Aliaţilor se baza la fel de mult pe vorbe goale, pe cât se baza pe acţiuni autentice, nimic nu poate diminua importanţa succesului Operaţiunilor Fortitude Nord şi Fortitude Sud, în perioada anterioară Zilei Z, operaţiuni care l-au forţat pe Hitler să staţioneze sute de mii de oameni în Norvegia, Olanda, Belgia şi în Pas de Calais, nu pe plajele Normandiei, acolo unde era proiectată să aibă loc lovitura, încă de la prima idee care avea să devină plan serios, în primăvara lui 1942. Cele două operaţiuni Fortitude constituie cel mai de succes plan de diversiune din istoria militară.8 Aceste operaţiuni complexe fuseseră elaborate de Aliaţi cu câţiva ani înainte. Pentru Pas de Calais a fost gândit un număr dublu de zboruri de recunoaştere şi de misiuni de bombardare în comparaţie cu cele care au avut loc în Normandia. Grupul I al Armatei SUA (FUSAG), comandat de generalul Patton şi vizitat de regele George al VI-lea, a fost, pur şi simplu, inventat, cum inventată a fost şi staţionarea de-a lungul Canalului Mânecii, vizavi de Calais. Includea tancuri gonflabile (făcute din cauciuc, de scenografii studioului de film Shepperton), cartiere generale fantomă, nave de desant false, maşini de gătit portabile care scoteau fum şi chiar sisteme camuflate de semnalizare pe aerodromuri.9 Germanii nu puteau crede că talentele unui comandant de talia lui Patton ar fi putut fi irosite pe un vicleşug (într-adevăr, nici chiar Patton însuşi n-o putea crede).

În luna mai 1944, Abwehrul estima că în Marea Britanie sunt staţionate 79 de divizii, când cifra reală era, de fapt, de 47. Britanicii au trimis mesaje radio false către Anglia de Est. În estuarul Tamisei a fost asamblată o armată-fantomă de nave de desant şi de tancuri. Un actor a fost trimis în Gibraltar, înaintea debarcărilor din Normandia, pentru a poza drept Montgomery – având chiar şi iniţialele BLM inscripţionate pe mănuşile sale kaki. Actorul l-a studiat cu atenţie pe generalul pe care-l

întruchipa şi a observat că acesta din urmă era şi el un actor desăvârşit. (Totuşi, un agent mai atent al Axei în Gibraltar ar fi putut observa că dublurii lui Monty îi lipsea un deget mijlociu.) În Ziua Z, Aliaţii au aruncat deasupra regiunii Pas de Calais un fel de şpan (operaţiune cunoscută sub numele de cod „Fereastra") astfel încât semnalele de pe radarele germane să creeze iluzia apropierii unei flote navale uriaşe. Aceste planuri atât de numeroase, diverse, uneori complicate, şi totuşi geniale, au salvat vieţile a zeci de mii de oameni.

Încercând să anticipeze locul în care Aliaţii aveau să debarce, Abwehrul a presupus că aceştia vor avea nevoie de un port mare pentru a aduce toate proviziile necesare, cum ar fi combustibilul, pe când, în realitate, două cheiuri artificiale, cunoscute sub numele de Porturile Mulberry, urmau să fie transportate din Devon şi scufundate în mare lângă două dintre plajele pe care avea să aibă loc invazia din Normandia. „A fost nevoie de 600.000 de tone de beton (greutatea a mai mult de două mii de case cu două etaje) şi de 1 370 de kilometri de tuburi de oţel", consemnează Martin Gilbert. „Pentru a le construi, au fost angajaţi 20.000 de oameni care au lucrat pe opt docuri plutitoare". 10 În plus, o conductă submarină cu numele de cod PLUTO (de la Pipeline Under the Ocean) avea să pompeze benzină din insula Wight, pe fundul Canalului Mânecii, spre Cherbourg. În total, prin conductă aveau să curgă peste 650 de milioane de litri de benzină.

Au existat, totuşi, şi momente de tensiune extremă, atât pentru serviciile secrete britanice, cât şi pentru Abwehr. Pe 1 iunie, răspunsul la unul dintre indiciile unui joc de cuvinte încrucişate, apărut în ziarul *Daily Telegraph*, „Britania şi el ţin în mână acelaşi lucru", a fost „Neptun", deoarece personificarea romană a Britaniei şi zeul mării, Neptun, ţin amândoi în mână, evident, acelaşi lucru. Totuşi, Neptun era şi numele de cod pentru operaţiunile navale din cadrul „Overlord". Începând cu data de 2 mai, au mai fost publicate şi alte indicii, cum ar fi „Utah" şi „Omaha" (numele de cod pentru două dintre plajele pe

care urmau să debarce americanii), dar şi „Overlord” şi „Mulberry”. Autorul jocului de cuvinte încrucişate, Leonard Dawe, directorul în vârstă de 54 de ani al Şcolii Strand, care fusese evacuată în Effingham, Surrey, avea un cumnat care lucra în cadrul Amiralităţii, prin urmare, celor de la MI5 le-a luat ceva timp până să accepte adevărul uimitor că fusese vorba de o pură coincidenţă. „M-au întors pe toate feţele”, îşi amintea Dawe într-un interviu acordat BBC, în 1958. Până atunci, mai mulţi elevi de-ai să-i pretinseseră că au stat la originea indiciilor, deoarece folosiseră cuvinte pe care le auziseră la o bază militară canadiană din apropiere.

„Cursul evenimentelor s-a schimbat”, clama Ordinul de zi presărat cu semne de exclamaţie al lui Eisenhower, din ziua de marţi, 6 iunie 1944, ordin distribuit tuturor trupelor aliate de către SHAEF (Cartierul Suprem al Forţelor Expediţionare Aliate). „Oamenii liberi ai lumii mărşăluiesc împreună către victorie! Am încredere deplină în curajul vostru, în devotamentul faţă de responsabilitatea pe care o aveţi şi în priceperea voastră în luptă. Nu vom accepta nimic altceva decât victoria totală! Succes! Şi să cerem în genunchi binecuvântarea Dumnezeului celui Atotputernic, pentru realizarea acestei întreprinderi măreţe şi nobile”. 11 Anvergura colosală a debarcării din Normandia a constituit, pe lângă efectul de surpriză generat, un element esenţial pentru succesul Aliaţilor. Deşi prima zi – cunoscută sub numele de cod „Ziua Z”, litera „Z” provenind, pur şi simplu, de la cuvântul „zi” – presupunea debarcarea unui număr mai mic de soldaţi decât cel pe care îl implicase Operaţiunea Husky din Sicilia, per total, aceasta a fost de departe cea mai mare debarcare amfibie din istorie, incluzând, cu totul, 6 939 de ambarcaţiuni – dintre care aproximativ 1 200 erau nave de război, iar 4.000, nave de desant de zece tone, din lemn, capabile să atingă o viteză maximă de opt noduri –, 11.500 de avioane şi două milioane de soldaţi. În prima zi, au ieşit în larg 5.000 de ambarcaţiuni, inclusiv cinci cuirasate, 23 de crucişătoare, 79 de distrugătoare, 38 de fregate şi alte

nave de război, în rezervă existând 118 distrugătoare şi alte nave de război.12 Între timp, au avut loc 13.000 de misiuni aviatice, iar 154.000 de oameni (70.500 de americani, 83 115 britanici şi canadieni) au descins pe pământ francez numai în prima zi, dintre care 24.000 cu paraşutele sau cu planoarele.13

Coordonarea invaziei a fost una dintre cele mai mari provocări cu care s-a confruntat înaltul Comandament al Aliaţilor în timpul războiului. Plaja de opţiuni a fost sever limitată în perioada anterioară invaziei, pentru că a fost nevoie de nu mai puţin de 45 de nave de transport, de cargouri şi de escorte pentru a transporta o singură divizie blindată peste Atlantic, ameninţarea submarinelor germane fiind înlăturată abia la mijlocul anului 1943 şi Canalul Mânecii nepermiţând declanşarea unui asalt amfibiu, din luna septembrie până în luna februarie, inclusiv. Planurile au suferit constant modificări şi revizuiri, începând chiar cu primele întâlniri ale Echipei Comune de Planificare din septembrie 1941, când unul dintre primii planificatori însărcinaţi să studieze problema fusese Dwight D. Eisenhower, general cu o stea al Diviziei de Operaţiuni, din cadrul Departamentului pentru Război al Statelor Unite. În septembrie 1943, Eisenhower a fost numit comandant suprem al Forţei Expediţionare Aliate din Europa de Vest şi, curând după aceea, a plecat la Londra pentru a organiza cartierele generale ale SHAEF, care trebuiau să supravegheze şi să conducă invazia, avându-l pe Montgomery în poziţia de comandant general al operaţiunilor terestre. Pentru postul de comandant suprem fuseseră luaţi în considerare atât Marshall, cât şi Brooke, însă primul va refuza, pur şi simplu, motivând că nu îl solicitase, iar ultimul se va autoexclude prin lipsa sa de entuziasm faţă de operaţiune, cu toate că şi el începuse să creadă, începând cu anul 1944, că invazia trebuia să fie comandată de un american.

Planul general al planificatorilor – pentru o invazie masivă prin Normandia – a supravieţuit examinării detaliate şi întrebărilor venite din partea lui George

Marshall, Alan Brooke, Franklin Roosevelt şi Winston Churchill, cu toate că Churchill şi Brooke nu vor scăpa de presentimentul unui dezastru în privinţa operaţiunii.14 Churchill vorbea adesea despre viziunea unui Canal al Mânecii plin de cadavre de-ale Aliaţilor, ca rezultat al eşecului Operaţiunii Overlord, iar, pe 5 iunie 1944, ziua în care invazia trebuise să aibă loc iniţial, Brooke nota în jurnalul său următoarele: „Sunt foarte neliniştit în legătură cu toată operaţiunea. În cel mai bun caz, se va apropia mult, mult prea puţin de aşteptările majorităţii, mai exact ale celor care nu ştiu nimic despre dificultăţile ei. Iar în cel mai rău caz, poate să fie foarte bine cel mai înspăimântător dezastru din întregul război. Mă rog la Dumnezeu să trecem cu bine peste toate astea". 15 În aceeaşi noapte, Churchill îi spunea soţiei sale, Clementine: „Îţi dai seama că până mâine dimineaţă, când te vei trezi, 20.000 de oameni ar putea să fi fost ucişi?" 16

În parte tocmai din cauza pesimismului profund împărtăşit de Churchill şi de Brooke în privinţa şanselor de reuşită pe care le avea invazia peste Canalul Mânecii, britanicii se opuseseră planurilor de a debarca mai devreme în Normandia, insistând, în schimb, pe o serie de campanii în zona Africii de Nord, a Mediteranei şi în Italia, pentru a slăbi şi a dispersa forţele germane, într-un moment în care Wehrmachtul era stros de puteri pe Frontul de Est. Totuşi, deja prin luna iunie 1944, germanii erau aproape învinşi în est, aşa că Aliaţii nu mai aveau timp de pierdut, fiind obligaţi să atace Reichul dinspre vest. În acel moment, Marea Britanie avea un spaţiu de depozitare de 529 de hectare, plin cu proviziile necesare operaţiunii, inclusiv aproape un milion de tone de muniţie, mare parte din ea adusă din Statele Unite prin Operaţiunea Bolero, care fusese declanşată de îndată ce America intrase în război.

Când preluase conducerea armatelor aliate, la Londra, la începutul anului 1944, Eisenhower adusese câteva modificări importante planurilor COSSAC, şi la fel făcuse şi Montgomery.

Tipic pentru el, Eisenhower păstrase tăcerea în privinţa ideilor lui, pe când Montgomery se lăudase nepermis de mult cu ale sale, adăugând mici accente patetice. Într-o scrisoare din 31 ianuarie 1944, adresată viceamiralului de aviaţie Harry Broadhurst (până acum, nepublicată), Montgomery scria:

De când am ajuns aici, am fost îngrozitor de ocupat. Întregul plan era o aiureală totală şi trebuia schimbat; foarte asemănător cu ceea ce s-a întâmplat în cazul Operaţiunii Husky. Devin un fel de „copil teribil" care strică lucruri şi care mânjeşte cu noroi numele oamenilor!!! Totuşi, atâta timp cât câştigăm războiul, nu mă interesează. O să mă retrag în grădina mea – şi la apusul vieţii mele – când petrecerea o să se sfârşească.17

Deşi plajele peninsulei Cotentin rămăseseră ţinta operaţiunii, forţa de asalt iniţială se mărise de la trei divizii la cinci, iar lăţimea frontului fusese extinsă de la 40 de kilometri la 65. De asemenea, Montgomery a amânat data invaziei de pe 1 mai, până în prima săptămână a lunii iunie, pentru a aştepta întoarcerea navelor de desant de la Anzio, din Italia, şi pentru a da mai mult timp forţelor de bombardament să distrugă drumurile, căile ferate, podurile şi tunelurile, de-a lungul şi de-a latul teritoriului inamic, pe unde trupele germane de rezervă puteau să contraatace.

„În vremurile mai bune care ne stau în faţă", spunea Ordinul de zi al lui Montgomery pentru Ziua Z „oamenii vor vorbi cu mândrie despre faptele noastre". El a împărţit Grupul XXI de Armate în două. Armata I a Statelor Unite, sub comanda lui Bradley, compusă din Corpul VII american al lui Joseph Collins şi Corpul V al lui Leonard Gerow, urma să atace plajele vestice, cunoscute sub numele de cod Utah şi Omah". Între timp, Armata II a lui Miles Dempsey, compusă din Corpul XXX britanic, condus de G.C. Bucknall, şi Corpul I anglo-american, al lui John Crocker, urmau să ia cu asalt plajele Gold, Juno şi Sword. Divizia a 6-a britanică Aeropurtată avea să fie lansată la extremitatea estică a câmpului de luptă, pentru a încerca

să slăbească un contraatac german şi să reducă la tăcere bateriile germane dispuse pe ridicătura de teren de la gura râului Orne, în timp ce două divizii americane aeropurtate, a 81-a şi a 101-a, aveau să fie paraşutate la extremitatea vestică a frontului, în spatele plajei Utah, pentru a asigura drumurile din zona mlăştinoasă situată în spatele dunelor, care fusese inundată deliberat de germani. Paraşutiştii americani au aterizat în Normandia chiar mai încărcaţi cu echipamente decât infanteria, fiecare ostaş cărând aproape echivalentul greutăţii sale, mai exact, costumul de paraşutist, casca de camuflaj, paraşuta principală şi cea de rezervă, cizme, mănuşi, uniforma de luptă, vesta de salvare, pistolul Colt 45, puşca automată Browning, plus muniţia aferentă, cuţite, trusa de prim ajutor, pătură, hrană, şosete şi lenjerie intimă de schimb. Caporalul Dan Hartington, din Compania C, Batalionul 1 canadian de paraşutişti din Divizia a 6-a britanică aeropurtată, îşi amintea:

Eram încărcaţi până în dinţi cu grenade, bombe Gammon, purtam mine Bangalore flexibile în jurul gâtului, obuze de cinci centimetri pentru aruncătoare, muniţie, arme şi sticle cu apă. Pielea care rămânea expusă era înnegrită cu cărbune, plasa de camuflaj de pe căştile noastre era toată fixată cu pânză groasă, iar spaţiul de deasupra plasei era ticsit cu ţigări sau cu exploziv.18

De îndată ce capetele de pod au fost securizate, trupele au început să se reverse în Normandia, mai ales Armata III americană a generalului Patton şi Armata I canadiană a locotenent-colonelului Henry Crerar. Planul presupunea ca Grupul XXI de Armate să se instaleze în spaţiul dintre Loara şi Sena, să ocupe oraşele Cherbourg şi Brest, după care să elibereze restul Franţei şi să înainteze către Germania. Planul era curajos şi ingenios şi urma să fie sprijinit de o forţă aeriană imensă, coordonată de adjunctul comandantului suprem Eisenhower, mareşalul-şef al forţelor aeriene britanice, Sir Arthur Tedder.

Una dintre cheile victoriei era supremaţia aeriană: în timp ce Luftawaffe va derula doar 309 misiuni aeriene în

Ziua Z, Aliaţii vor avea 13 688. „Scena pe care o înfăţişa Canalul era cu adevărat uimitoare”, povestea comandorul-locotenent Cromwell Lloyd-Davies, de pe nava HMS *Glasgow*. „Era aproape la fel de aglomerat ca în Piccadilly Circus: erau foarte multe nave acolo şi ni se părea incredibil că toate astea se puteau petrece fără ca germanii să fi aflat ceva despre asta. Tot timpul acesta, nu am văzut niciun avion german”. 19 De fapt, pe plajă vor reuşi să ajungă doar o mână de bombardiere germane, care nu au putut să rămână aici decât pentru a lansa fiecare un atac de la mică înălţime, până să fie alungate, în cele din urmă. La fel, marina germană aproape că nu a ameninţat deloc invazia, aşa cum ar fi făcut-o înainte ca Dönitz să-şi retragă submarinele din porturile de la Atlantic, pe 24 mai 1943. Atât fusese de important succesul războiului naval purtat de Aliaţi în vest, înainte de Ziua Z, încât Kriegsmarine a fost complet incapabilă să producă vreo pagubă armatei de invazie. Navale de suprafaţă pe care le mai aveau germanii erau concentrate pentru a proteja zona Pas de Calais şi niciun submarin nu va încerca vreun atac asupra navelor aliate. Pe 4 iulie, patru distrugătoare germane au atacat dinspre Brest, însă au fost toate scufundate sau forţate să se retragă în port. Între timp, Flota Teritorială a Marinei Regale lichidase orice ameninţare venită dinspre porturile scandinave sau baltice, iar Canalul Kiel fusese minat, ca măsură de precauţie, în timpul Operaţiunii Bravado.20 Deşi trei vedete germane, aflate sub comanda locotenentului Heinrich Hoffman, cu baza în portul Le Hâvre, au reuşit să treacă de perdeaua de fum a Aliaţilor, pentru a lansa 18 torpile, singura lor victimă a fost un distrugător de escortă norvegian.

O problemă importantă a Aliaţilor era reprezentată de numărul insuficient al navelor de desant. Aveau la dispoziţie atât de puţine, încât Operaţiunea Anvil, un atac în sudul Franţei, programat iniţial să aibă loc în aceeaşi zi cu Overlord, a trebuit să fie amânată până în ziua de 15 august, când germanii şi-au retras forţele din respectiva

regiune. Motivul exact pentru care Comisia Maritimă a Statelor Unite a fost capabilă să construiască o navă de transport de 10.500 de tone, *Liberty*, în mai puţin de o săptămână (şi 2 700 în total), dar nu şi suficiente ambarcaţiuni de desant de 10 tone, din lemn, continuă să rămână unul dintre misterele acestui război. Marshall suspecta existenţa unui complot pus la cale de marină, la Biroul pentru Şantiere şi Construcţii Navale. Proiectul Overlord va pune, până la urmă, la dispoziţie numărul necesar de ambarcaţiuni de desant, dar numai cu preţul sabotării unei operaţiuni de diversiune care ar fi putut fi utilă, din punct de vedere strategic, la începutul lunii iunie, dar care devenise deja imposibilă la mijlocul lui august.

În anii 1940, meteorologia era încă la începuturile sale, aşa că, întrucât condiţiile meteo din Canalul Mânecii nu erau niciodată predictibile, Eisenhower a trebuit să dispună o amânare a atacului din ziua de luni, 5 iunie, pentru ziua următoare, la sfatul meteorologului său şef, un civil de 29 de ani, pe nume James Stagg, care primise gradul de căpitan, pentru a avea trecere în ochii numeroşilor ofiţeri superiori. Din cauza norilor denşi şi a vânturilor mult prea puternice, partea esenţială a operaţiunii, cea aeriană, putea fi compromisă, cu rezultate dezastruoase. Totuşi, după cum avea să sublinieze ulterior Stagg, având în vedere că marina îşi dorea vânturi de coastă cu o forţă nu mai mare de 3, 4 grade, precum şi o vizibilitate bună pentru bombardarea fortificaţiilor de pe coastă, iar forţele aeriene voiau şi ele un anumit tip de acoperire noroasă şi o anumită altitudine a norilor, „când a sosit momentul să le pun cap la cap, mi-am dat seama că puteam foarte bine să aşteptăm 120 sau 150 de ani, ca operaţiunea să poată fi lansată în aceste condiţii”.21

Dacă Operaţiunea Overlord nu ar fi fost lansată pe 6 iunie, diverse aspecte legate de combustibil, de lumina lunii şi de mişcările fluxului şi ale refluxului ar fi făcut necesară amânarea invaziei cu două săptămâni, ceea ce ar fi dus la apariţia unor probleme în privinţa moralului trupelor şi a posibilităţii de a păstra secretul unei

operaţiuni atât de complexe. Din fericire, Stagg a putut să raporteze pe 5 iunie, la ora 4.15, apropierea unui nou front atmosferic, unul favorabil. Oprindu-se doar pentru a redacta o scrisoare de demisie, care urma să fie deschisă în eventualitatea unei înfrângeri – „Dacă vreo eroare sau vină individuală va afecta această iniţiativă, responsabilitatea este a mea şi numai a mea” –, Eisenhower a dat, la sfârşitul zilei, ordinul final de începere a operaţiunilor, însoţit de o remarcă prea puţin încurajatoare pentru moralul echipei sale: „Sper că, Dumnezeu să mă ajute, ştiu ceea ce fac”.22

Întrucât cel mai scurt traseu peste Canalul Mânecii era cel către Pas de Calais, această regiune ar fi putut beneficia de cea mai bună acoperire din partea avioanelor de vânătoare staţionate pe aerodromurile din Kent ale RAF. De asemenea, Abwehrul lua de bune informaţiile furnizate de reţeaua sa de spioni din Marea Britanie, construită în jurul unui catalan antifascist, pe nume Juan Pujol García, care locuia într-o casă conspirativă din Hendon şi căruia Aliaţii îi dăduseră numele de cod Garbo (şi titlul de Master of British Empire), iar germanii pe cel de Arabel (şi ordinul Crucea de Fier), şi a 24 de subagenţi fictivi ai acestuia, precum şi a altor spioni germani care fuseseră infiltraţi în Marea Britanie, toţi „convertiţi” de Serviciul MI5. Printre aceştia îi regăsim pe agenţii reali şi fictivi Gelatine, Hamlet, Meteor, Brutus (Roman Garby-Czerniawski), Cobweb (Ib Riis), Beetle (Petur Thomsen), Bronx (Elvira Chaudoir), Trycicle, Artist, Freak, Tate, Mullet, Puppet şi Treasure.23 Pe măsură ce furniza Abwehrului rapoarte despre activităţile FUSAG, întreaga operaţiune de diversiune fiind coordonată de Garbo (numit aşa pentru că era un actor excelent), reţeaua de spioni a ajuns să fie crezută pe deplin de către germani.24 Între timp, grupul Ultra a reuşit să deseneze un tablou al ordinelor de luptă emise de duşman şi al structurii sale de comandă din

Franţa, ajutat fiind de Rezistenţa franceză, care distrugea liniile de telefonie, forţându-i astfel pe germani

să apeleze la comunicaţiile radio. După debarcările din Normandia, germanilor le-a luat aproape o săptămână până au început să înţeleagă că acestea nu reprezentau un simplu atac în zona de sud, ci invazia însăşi, prin urmare, jumătate de milion de oameni din Armata XV germană mai erau încă staţionaţi în jurul regiunii Pas de Calais, chiar şi în ziua de 26 iunie, pregătiţi pentru o invazie care nu avea să mai vină.

La 00.16, în Ziua Z, sergentul de stat major Jim Wallwork a aterizat cu planorul său Horsa la doar 40 de metri de podul rutier de deasupra Canalului Caen, cunoscut acum sub numele de Podul Pegas, şi la doar 460 de metri de podul care trece peste râul Orne. Aceste două poduri rutiere de pe coastă erau vitale din punct de vedere strategic, pentru că orice contraatac german venit dinspre est ar fi trebuit să le traverseze, la fel ca şi orice eventuală retragere a Aliaţilor în câmpiile situate la estul oraşului Caen. „Planorul Horsa părea să atingă uşor copacii înalţi de la capătul câmpului”, îşi amintea unul dintre cei care erau la bord, „şi a aterizat cu o bufnitură asurzitoare care ne-a zdruncinat oasele tuturor”.25 Un minut mai târziu, la 00.17, a aterizat un al doilea planor, iar, mai apoi, la 00: 18, un al treilea. Piloţii zburaseră opt kilometri la lumina lunii, ghidaţi doar de un cronometru şi de o lanternă prinsă de un deget, şi, totuşi, aterizaseră exact în locul indicat de Rezistenţa franceză, dincolo de perimetrul defensiv, înconjurat de sârmă, al podului.

90 de oameni din Compania D a Batalionului al 2-lea, Infanteria Uşoară Oxford şi Buckingamshire, aflaţi sub comanda maiorului John Howard, au ieşit din planoare şi au capturat fără dificultate Podul Pegas – atât de mare fusese surpriza germanilor. După care au păstrat poziţia până la sosirea comandourilor aflate sub conducerea lordului Lovat, la ora 13.00, comandouri care au mărşăluit dinspre plajă până la canal în sunetul cimpoaielor dirijate de cimpoierul lui Lovat, Bill Millin, care „sufla cât îl ţineau plămânii”.26 Cu mai puţină precizie au aterizat, în zonele care le reveneau, Diviziile americane a 82-a şi a 100-a

aeropurtate, acestea având unităţi care au aterizat chiar la 35 de kilometri depărtare de ţintă. Totuşi, acest fapt, împreună cu practica de a paraşuta manechine, a avut avantajul de a induce în eroare serviciile secrete germane într-o asemenea măsură, încât acestea vor estima numărul soldaţilor aliaţi paraşutaţi la 100.000, de patru ori mai mult decât numărul real. Cu toate acestea, majoritatea paraşutiştilor au aterizat în zonele desemnate şi aveau să joace un rol extrem de important în atacarea din spate a plajelor şi în stăvilirea inevitabilului contraatac german.

Rezistenţei franceze i se ordonase să se pregătească pentru invazie printr-o transmisiune BBC din ziua de 1 iunie, care includea primul vers din poemul „Cântec de toamnă" de Paul Verlaine: Les *sanglots longs des violons de lautomne* (Lungile suspine ale viorilor toamnei). Abwehrul torturase un lider al gherilelor Maquis şi aflase că transmisia celui de-al doilea vers – *Blessent mon coeur d'une langeur monotone* (Îmi rănesc inima cu o langoare monotonă) – însemna că invazia era iminentă. Aşa că, atunci când mesajul a fost transmis, după cum se convenise, la ora 23.15, pe 5 iunie, comandantul Armatei V germane din Pas de Calais şi-a pus trupele în stare de alertă, însă nimeni nu a avertizat şi Armata VII germană din Normandia. La cartierul general al Grupului de Armate B, de la castelul La Roche-Guyon, s-a presupus că trebuie să fi fost vorba, pur şi simplu, de o dezinformare, de vreme ce ar fi fost puţin probabil ca Aliaţii să-şi anunţe invazia la BBC.27

Când, puţin după ora 5.00, şeful de stat-major al Armatei VII germane avertiza Grupul de Armate B că atacul avea, într-adevăr, loc, Rommel era indisponibil, deoarece plecase în Germania ca să sărbătorească ziua de naştere a soţiei sale, Lucie, în acea zi. A reuşit să se întoarcă la castelul La Roche-Guyon abia la ora şase seara. Şeful său de stat-major, generalul-locotenent Hans Speidel, a ordonat Diviziei a 12-a Panzer Hitlerjugend să contraatace la Caen, chiar în zori, însă unele dintre cele 4.500 de bombardiere pe care Aliaţii le-au ridicat în aer în

acea zi vor zădărnici serios acest atac. După cum sublinia Rommel ulterior:

Chiar şi mişcările celor mai mici formaţiuni de pe câmpul de luptă – artileria care îşi ocupă poziţiile, tancurile care se adună în formaţie etc. – sunt vânate încontinuu din aer cu un efect devastator. În timpul zilei, trupele combatante, precum şi ofiţerii de la cartierele generale, sunt forţate să caute adăpost în zonele mai împădurite şi mai retrase, pentru a scăpa de bombardamentele aeriene constante. De pe navele aliate s-au folosit până la 640 de tunuri. Efectul este atât de copleşitor, încât nicio operaţiune nu mai este posibilă în această zonă stăpânită de focurile rapide de artilerie, fie cu infanteria, fie cu tancurile.28

Interogat după război, Speidel va declara că Rommel ar fi spus, cu multă putere de observaţie:

Elementele care nu sunt în contact direct cu duşmanul în momentul invaziei nu vor mai reuşi să acţioneze deloc, din cauza enormei superiorităţi aeriene a inamicului… Dacă nu reuşim să ne derulăm misiunile de luptă pentru a para loviturile Aliaţilor şi pentru a-i izgoni de pe continent în primele 48 de ore, invazia va avea succes, iar războiul va fi pierdut din lipsă de rezerve strategice şi din cauza insuficientei prezenţe a Luftwaffe în vest.29

Deşi Hitler nu a fost trezit în acea noapte la Berchtesgaden pentru a i se da veştile legate de debarcările din Normandia – în noapte precedentă, stătuse cu Goebbels până la trei dimineaţa, „depănând amintiri, bucurându-ne de numeroasele zile şi săptămâni frumoase pe care le-am trăit împreună”, consemna Goebbels; „ne simţeam ca în vremurile bune” –, faptul nu prea conta. Chiar şi la şedinţa de la prânz, OKW-ul nu ştia cu siguranţă dacă acesta era adevăratul atac sau, mai degrabă, o diversiune. Rundstedt nu era nici el sigur. Aşadar, înainte ca două divizii de panzere să fie trimise pe plajele situate la 100 de kilometri depărtare, se pierduse deja mult timp preţios.30 Această situaţie nu fusese provocată într-atât de

aghiotanţi care nu reuşiseră să-l trezească pe Führer, cât era dovada succesului operaţiunilor de diversiune ale Aliaţilor, care îi induseseră în eroare pe cei de la OK ŞI OKH în privinţa locului în care avea să se producă atacul principal, şi a diferenţelor de opinie dintre Rundstedt şi Rommel în legătură cu ceea ce ar fi trebuit să fie făcut. Rundstedt credea că Aliaţii nu puteau fi împiedicaţi să debarce, ci trebuiau să fie împinşi înapoi în mare printr-un contraatac; Rommel considera că debarcarea pe ţărm trebuia să fie oprită, prin urmare le spusese celor din statul său major că „primele douăzeci şi patru de ore vor fi decisive”.31 În total, în Ziua Z, pe Frontul de Vest se aflau 59 de divizii germane, dintre care opt erau concentrate în Olanda şi în Belgia. Mai mult de jumătate din acest total erau simple divizii de antrenament sau de apărare a coastei, iar dintre cele 27 de divizii terestre, numai 10 erau divizii de panzere, trei fiind poziţionate în sud, iar una lângă Anvers. Şase divizii, dintre care patru de apărare a coastei, erau staţionate de-a lungul celor 320 de kilometri ai coastei normande de la vest de Sena, locul în care au atacat Aliaţii. „Această dispunere a forţelor ar putea fi descrisă mai corect ca «protecţie a zonei de coastă» decât ca apărare!”, declara mai târziu Blumentritt.

La 5.50, asupra fortificaţiilor germane de pe plajă şi asupra satelor de pe litoralul Normandiei s-a declanşat un bombardament naval masiv. Grosul trupelor americane a debarcat pe plajele Utah şi Omaha, la ora stabilită, 6.30, în timp ce britanicii şi canadienii au ajuns pe plajele repartizate o oră mai târziu. În unele cazuri, traversarea Canalului Mânecii a durat câteva ore. Aliaţii s-au temut că germanii vor folosi gaze toxice pe plaje, iar substanţa antidot, cu care erau stropite uniformele mirosea atât de dezgustător încât duhoarea acesteia, odată adăugată la tangajul navelor de desant, i-a făcut să vomite pe mulţi dintre soldaţii care încă nu sufereau de rău de mare.

Pe plaja Utah au ajuns 23.000 de oameni, dintre care doar 210 au fost ucişi sau răniţi, în parte deoarece curentul marin a purtat navele de desant ale Diviziei a 4-a

cu 1, 8 kilometri mai la sud de zona iniţială în care ar fi trebuit să aibă loc atacul, către o parte a litoralului relativ mai slab apărată, iar, pe lângă soldaţi, pe ţărm au ajuns şi 28 din cele 32 de tancuri amfibii Duplex Drive (DD) Sherman. Singurul regiment din Divizia a 709-a germană care i-a întâmpinat s-a predat în număr mare odată ce Divizia a 101-a aeropurtată securizase cel puţin patru căi de ieşire dinspre plaje.

Pe plaja Omaha, totuşi, acolo unde s-au concentrat două treimi din efortul americanilor, lucrurile au stat cu totul altfel. Veterana Divizie 1 americană (cunoscută sub numele de „Big Red One" datorită ecusonului de pe umăr pe care era inscripţionată cu roşu cifra 1) şi Divizia a 29-a, care nu mai fusese în luptă niciodată, aveau să sufere de zece ori mai multe pierderi umane decât Divizia a 4-a pe plaja Utah.32 În ciuda tuturor pregătirilor intense, cu albume turistice prezentate, mai mulţi ani la rând, de ofiţerii de stat-major, terenul fusese evident ales greşit pentru desfăşurarea atacului. Totuşi, odată ce s-a luat decizia de extindere a zonei fortificate (adică, teritoriul care urma să fie securizat prin Operaţiunea Overlord şi de unde puteau fi demarate operaţiuni suplimentare) până către plaja Utah, în vest, plaja Omaha a rămas singura zonă de debarcare sigură între Utah şi plajele britanice şi canadiene. La capătul dunelor, stâncile şi malurile de pe plaja Omaha atingeau, în unele locuri, mai mult de 45 de metri deasupra mării; curbura interioară a coastei din acea zonă a permis mitralierelor germane să execute focul încrucişat; bancurile de nisip şi crestele subacvatice au încetinit mişcările navelor de desant; fortificaţiile puternice şi bine poziţionate (care pot fi văzute şi astăzi) nu au fost anihilate de bombardamentul artileriei; minele antipersonal, sârma ghimpată şi „aricii" antitanc uriaşi din oţel s-au dovedit a fi obstacole devastatoare; focul precis al artileriei germane şi, mai ales, acţiunile unui regiment din cadrul Diviziei a 351-a germane de infanterie şi cele ale unităţilor din dezmembrata Divizie a 352-a de infanterie au făcut prăpăd. Grupul Ultra anunţase, de curând, că pe

plaja Omaha vor fi opt batalioane inamice, nu cele patru pentru care se pregătiseră, însă era prea târziu pentru a mai modifica planul din cauza lor. Aceste batalioane au asigurat, în opinia lui Max Hastings, un istoric al Operaţiunii Overlord, „de departe, cea mai mare concentrare de foc german de pe întregul front al invaziei”. Faptul aproape că le-a provocat americanilor un dezastru pe plaja Omaha.33 „Nu ne venea să ne credem ochilor că putem vedea fiecare navă de desant”, îşi amintea Franz Gockel, din Regimentul al 726-lea de infanterie al Diviziei a 761-a. „Ploaia de gloanţe care cădea asupra noastră devenea tot mai densă, aruncând în aer fântâni de nisip şi grohotiş”.34 Scena de deschidere a filmului *Salvaţi soldatul Ryan* este poate cea mai bună reconstituire cinematografică ale acelor prime minute îngrozitoare ale debarcării americane pe plaja Omaha, dar nici aceasta nu poate să arate dimensiunea haosului şi a măcelului de pe plajă. Lucrurile ar fi stat şi mai rău dacă Rommel ar fi avut dreptate când spusese că Aliaţii vor debarca în timpul fluxului, întrucât toate armele fuseseră fixate pentru această eventualitate. În schimb, trupele aliate au venit în timpul refluxului, pentru ca obstacolele să fie mai vizibile.35 Totuşi, faptul acesta a avut dezavantajele sale, pentru că, aşa cum îşi amintea sergentul de comunicaţii James Bellows, din Batalionul 1 al Regimentului Hampshire, despre oamenii cu care debarcase pe plaja Sword: „Mulţi dintre ei au fost călcaţi de amfibiile de desant în timp ce ieşeau. Acestea deveneau mai uşoare pe măsură ce oamenii ieşeau şi, fiind ridicate de valuri, mulţi dintre cei care erau în faţă nimereau direct sub ele”.36

Cei 4, 5 kilometri ai plajei Omaha, de-a lungul cărora au debarcat americanii, au devenit, în curând, o privelişte a haosului şi a distrugerii. Soldaţii americani – a căror medie de vârstă era de 20 de ani şi jumătate, mult mai mică decât cei 24 de ani ai britanicilor şi cei 29 de ani ai canadienilor – au trebuit să sară din navele lor de desant într-o ploaie de gloanţe şi obuze trase de mitraliere şi

aruncătoare, încărcaţi cu un echipament de 30 de kilograme, inclusiv măşti de gaze, grenade, blocuri de dinamită, două banduliere cu muniţie, raţii de mâncare, sticlă de apă şi ustensile de prim ajutor. Mulţi s-au înecat, pur şi simplu, când apa în care au sărit s-a dovedit a fi mai adâncă decât se aşteptau.

Generalii Bradley şi Gerow au preferat un asalt frontal, deşi maşina germană de ucis fusese înlăturată de pe plajele britanicilor cu ajutorul unor dispozitive speciale ataşate pe tancuri, cunoscute drept „drăcoveniile" lui Hobart, după numele lui Sir Percy Hobart, general-maior în Divizia a 79-a blindată, şi care includeau invenţii cum ar fi lanţuri uriaşe de metal pentru detonat minele. Din cauza mării agitate şi a faptului că fuseseră transbordate din navele lor de transport, la 19 kilometri în largul mării, 10 ambarcaţiuni de desant şi 12 echipamente de artilerie se scufundaseră pe drumul către plaje. „Niciodată nu mai văzusem marea atât de agitată", îşi amintea sergentul Roy Stevens, „apele se rostogoleau şi iarăşi se rostogoleau şi vedeai valuri cu creastă chiar şi în locul în care ne găseam noi, la 19 kilometri de ţărm". 37 În timpul călătoriei de trei ore pe aceste ape agitate, majoritatea soldaţilor suferiseră de rău de mare. Britanicii au transportat trupele doar pe o distanţă de 10, 5 kilometri şi, ca rezultat al vremii mai puţin proaste, au avut parte de mai puţine pierderi prin scufundare. Pierderea a 27 dintre cele 29 de tancuri DD „plutitoare", care fuseseră lansate la 5, 5 kilometri de plaja Omaha, dar care, mai apoi, s-au scufundat când valurile au venit peste prelatele de protecţie, i-a privat pe americani de puterea de foc necesară pentru a descinde pe plajă mai devreme. „În faţa noastră, pe plajă, puteam să vedem scena desfăşurării unui măcel", îşi amintea Norman Phillips, pilot-şef al RAF, „tancuri, jeepuri în flăcări, vehicule abandonate şi un schimb de focuri îngrozitor".38

Relatarea oficială a ceea ce i se întâmplase Companiei Able, din Batalionul al 116-lea de Infanterie, Divizia a 29-a, după ce ambarcaţiunile sale de desant ajunseseră pe plaja Omaha, la 6.36, ne poate ajuta să ne

imaginăm cât de cât oroarea următoarelor minute:

Rampele sunt coborâte în faţa bărcilor, iar oamenii sar în apa adâncă care fie le vine până la brâu, fie îi înghite cu totul. Acesta este semnalul aşteptat de germanii de pe vârful falezei. Deja bombardată de mortiere, linia de luptă este măturată, într-o clipită, de focul încrucişat al mitralierelor din ambele capete ale plajei… Primii oamenii debarcaţi… sunt rupţi în bucăţi înainte de a face cinci metri. Chiar şi cei răniţi uşor mor înecaţi, condamnaţi de raniţa lor supra-încărcată şi îmbibată de apă. Marea este deja roşie. Câţiva traversează în siguranţă roiul de gloanţe şi ajung pe plajă, după care descoperă că nu pot să reziste acolo. Se întorc către apă pentru a se ascunde. Feţele sunt îndreptate în sus, astfel încât nările le ies afară din apă, se târăsc la pământ în acelaşi ritm cu fluxul. Aşa au scos-o la capăt cei mai mulţi dintre supravieţuitori. La şapte minute după coborârea rampelor, Compania Able este inertă şi a rămas fără comandanţi.39

Abia la 13.30, după şapte ore în care fusese blocat pe plajă, Gerow i-a putut transmite lui Omar Bradley, care era la bordul unei nave, încercând să înţeleagă ce se întâmpla cu ajutorul binoclului său, că „trupele care fuseseră blocate pe plaje” în cele din urmă „avansau pe dealurile din spatele acestora”. Deşi 2000 de americani muriseră deja pe plaja Omaha, 34.000 de oameni reuşiseră să ajungă pe ţărm până la căderea nopţii, inclusiv două batalioane de asalt care reduseseră la tăcere bateriile germane de coastă, poziţionate la vest de Pointe du Hoc, după ce escaladaseră stâncile cu ajutorul scărilor din frânghie.40 La un moment dat, soldaţii din Batalionul al 5-lea de trupe de asalt au fost obligaţi să-şi pună măştile de gaze pentru a putea să atace prin fumul dens care venea dinspre vegetaţia incendiată a unei coaste de deal.

Plajele Gold, Juno şi Sword nu aveau stânci înalte, aşa că bombardamentul naval a avut mai mult timp la dispoziţie pentru a slăbi apărarea germană; totuşi, la sfârşitul după-amiezii, o parte din Divizia a 21-a de blindate a atacat culoarul dintre plajele Juno şi Sword,

reuşind aproape să ajungă la Canalul Mânecii, înainte să fie întoarsă din drum de bombardamentul naval. Britanicii au pierdut peste 3.000 de oameni, însă, în cele din urmă, canadienii, care pierduseră 1 074 de soldaţi, au fost cei care au pătruns cel mai adânc spre interiorul ţării în prima zi, cu Brigada a 9-a avansând la aproape 5 kilometri de suburbiile oraşului Caen.

La ora 16.00, Hitler, care nu reuşise să decidă care e cea mai bună modalitate de a reacţiona la ceea ce el încă mai bănuia că ar fi un atac diversionist, a fost, în cele din urmă, de acord cu cererea lui Rundstedt de a trimite în luptă două divizii, pe lângă Diviziile a 12-a SS şi a 21-a Panzer, deja angajate în conflict. Însă, după cum sublinia istoricul Gerhard Weinberg:

Întăririle trimise pe frontul deschis al invaziei au fost insuficiente, iar forţele aeriene aliate, precum şi eforturile de sabotare întreprinse de Rezistenţa franceză şi de echipele speciale ale Aliaţilor le-au încetinit chiar şi pe acelea. Diviziile de panzere – venite, aşadar, greoi şi una câte una – nu au fost în stare să străpungă frontul şi au sfârşit prin a rămâne blocate într-o luptă de poziţii, deoarece, în absenţa diviziilor de infanterie, prezenţa lor era necesară pe linia frontului.41

Supremaţia aeriană a Aliaţilor pe câmpul de luptă a făcut ca tancurile germane să fie folosite greoi şi incoerent. Şi, totuşi, cinci divizii de panzere ale rezervelor din Franţa şi nu mai puţin de 19 divizii ale Armatei V, situate la 190 de kilometri mai la nord nu au făcut decât să staţioneze, aşteptând atacul „adevărat” de la Pas de Calais. Între timp, Rundstedt şi Rommel se convingeau tot mai mult că Normandia era adevăratul *Schwerpunkt*, în timp ce Hitler continua să se îndoiască.

În Ziua Z s-au înregistrat 9.000 de victime, dintre care – fapt foarte neobişnuit – mai mult de jumătate au fost ucise. Numărul morţilor a inclus 2.500 de americani, 1 641 de britanici, 19 francezi „liberi”, 359 de canadieni, 13 australieni, doi neozeelandezi şi un belgian: în total, 4 572 de soldaţi. Deşi mareşalul-şef al forţelor aeriene britanice,

Arthur Tedder, anticipase că trupele aeropurtate aveau să piardă 80% din efectivele lor, cifra reală a fost de 15%; mare, totuşi, dar nu catastrofală.42 Cimitirul american de la Colleville-sur-Mer, de deasupra plajei Omaha, stă mărturie nobilă a acestui sacrificiu.

În parte datorită succesului pe care l-au avut complexele, dar, în mod ciudat, niciodată coerentele planuri de diversiune ale Aliaţilor, germanii nu au primit întăriri importante în Normandia. „Armata VII a aruncat în luptă fiecare unitate importantă care era staţionată în peninsula Cotentin, iar transferarea unor trupe din Bretagne sau din altă parte ar fi necesitat timp”, consemnează o mărturie contemporană.43 Iar, pentru germani, timpul trecea tot mai repede, deoarece, dacă invazia nu era împinsă imediat înapoi în Canalul Mânecii, întăririle care intrau prin portul Mulberry de la Arromanches erau atât de numeroase – doar acesta rămăsese, de vreme ce portul din afara plajei Omaha devenise inoperabil pe 19 iunie, din cauza unei furtuni –, încât, până pe 1 iulie, aveau să depăşească un milion de oameni, 150.000 de vehicule şi 500.000 de tone de provizii.44

Ziua Z a fost, încă o dată, martora unui puternic contraatac german asupra perimetrului izolat de forţa aeriană a Aliaţilor. Capacitatea şi dorinţa Wehrmachtului de a încerca să împingă Aliaţii către mare încă mai exista, dar erau copleşite de abilitatea RAF şi a USAAF de a ataca din aer tancurile izolate, acolo unde erau mai vulnerabile. Campania de bombardament împotriva fabricilor Luftwaffe şi războiul de uzură împotriva avioanelor de vânătoare germane, încă de la fabricarea lor, şi-au arătat roadele. (Înainte de război, se încercase construirea unor fabrici de avioane subterane, fără însă a se aloca suficiente resurse acestui demers.)

Veştile despre Ziua Z au dat dintr-odată speranţe tot mai mari Europei ocupate. „Invazia a început!”, scria germano-evreica Anne Frank, care se pregătea de aniversarea celei de-a cincisprezecea zile de naştere, într-

un jurnal pe care l-a ţinut pe perioada în care a trăit ascunsă în mansarda familiei, în Amsterdam. „Agitaţie mare în Anexa secretă! Va deveni realitate mult aşteptata eliberare, despre care s-a vorbit atât de mult, dar care încă pare prea frumoasă, prea asemenea unui basm? Încă nu ştim, dar în noi a renăscut speranţa; ne dă încă o dată curaj şi ne îmbărbătează din nou”. În cazul ei, speranţa va fi deşartă: familia Frank va fi predată Gestapoului în august 1944, iar Anne va pieri la Bergen-Belsen, la începutul lunii martie 1945.

După ce au intrat în zona rurală din spatele plajelor, americanii, mai ales, s-au trezit înspăimântaţi în mijlocul unor *bocages*: vechi garduri vii (unele construite de vikingi), dese, înalte şi late, care ofereau un paravan ideal pentru apărare. Rezistenţa pe care au opus-o germanii în jurul Carentanului, pe 13 iunie, şi a oraşului Caen, pe 18 iunie, l-a împiedicat pe Montgomery să preia vreunul dintre oraşe, deşi Corpul VII american, condus de generalul-maior J. Lawton Collins, ocupase Cherbourgul pe 27 iunie, după cinci zile de lupte grele şi după distrugerea portului de către germani, port care nu va mai putea fi folosit până pe 7 august. Germanii din Caen, pe care Montgomery i-a numit „testul suprem” al acelei lupte, au rezistat până pe 9 iulie, iar, când a căzut, în cele din urmă, oraşul fusese adus aproape de stadiul de morman de moloz. (Faptul acesta nu a împiedicat cotidianul londonez *Evening*

News să anunţe capturarea lui în ziua următoare debarcărilor.) Aşadar, Basil Liddel Hart avusese dreptate când descrisese Operaţiunea Overlord ca „decurgând după plan, dar nu şi după orarul hotărât”.45

De partea cealaltă, generalul Blumentritt menţiona într-o scrisoare din 1965 că soldatul german „a sângerat până la moarte din cauza greşelilor politice şi a conducerii diletante a lui Hitler”. Mai exact, Normandia fusese pierdută pentru că „Hitler a ordonat o apărare rigidă a zonei de coastă”. Lucrul nu era posibil de-a lungul tuturor celor 2000 de kilometri, mai ales dacă luăm în considerare

„supremaţia aeriană a Aliaţilor, forţa lor uriaşă de război şi potenţialul slăbit al Germaniei, după cinci ani de război”. Rundstedt, credea el, era „un cavaler, un gentleman, un mare senior”, cu o perspectivă mai largă asupra lucrurilor decât Hitler şi Rommel. Rundstedt voia să renunţe la tot teritoriul francez de la sud de Loara şi să se angajeze, în schimb, într-o bătălie dinamică de blindate în jurul Parisului, însă a fost oprit de Hitler şi de Rommel „care intenţionau să continue să se apere cu toate forţele pe ţărm şi să folosească toate tancurile în faţă, pe coastă”.46

Orarul era vital şi pentru germani, iar întărirea cât mai rapidă a frontului din Normandia va fi împiedicată de distrugerea rutelor rutiere şi feroviare prin campania de bombardamente şi de acţiunile eroice de rezistenţă ale Maquis-ului francez, care a atacat şi a distrus podurile şi liniile ferate din calea panzerelor. Acţiunile au condus la represalii îngrozitoare, cele mai cunoscute fiind întreprinse de Divizia a 2-a SS Das Reich, de 15.000 de tancuri, care era iritată de pierderile şi de amânările survenite în timp ce încerca să se deplaseze dinspre Montauban, din sudul Franţei, către Normandia, pentru a respinge invadatorul. Chiar dacă au plecat pe 8 iunie, călătoria lor de 725 de kilometri a durat trei săptămâni, nu câteva zile, cât le-ar fi luat dacă nu ar fi fost hărţuiţi. Ca răzbunare pentru uciderea a patruzeci de soldaţi germani într-un astfel de incident, Das Reich a ordonat represalii extinse în oraşul Tulle, din regiunea Correze.

„Pe 9 iunie 1944, mă întorceam de la cumpărături şi i-am găsit pe soţul şi pe băiatul meu spânzuraţi de balconul casei”, îşi amintea o femeie din oraş. „SS-ul luase la întâmplare două sute de bărbaţi şi îi omorâse cu sânge rece. Femeile şi copiii au fost obligaţi să privească în timp ce-i spânzurau de stâlpii de felinar şi de balcoanele propriilor case. Ce aş putea eu să mai spun?” 47

Şi, totuşi, în dimineaţa următoare avea să fie şi mai rău în micuţul sat Oradour-sur-Glane, unde unitatea maiorului Adolf Diekmann va omorî 642 de oameni, inclusiv 190 de şcolari; bărbaţii au fost împuşcaţi, copiii şi

femeile au fost arse de vii în biserică, iar satul a fost ras de pe faţa pământului. Max Hastings nu a putut califica drept exagerări morbide mărturiile care spuneau că SS-ul arsese de viu un copil într-un cuptor. Satul poate fi vizitat şi astăzi, o amintire dezolantă a bestialităţii omului. Totuşi, după cum subliniase şi Hastings: „Este important să ne amintim că, dacă Oradour a fost o întâmplare excepţională şi terifiantă din timpul războiului din vest, a constituit, cu toate acestea, o mostră neînsemnată din ceea ce a făcut armată germană la scară mult mai mare în est, începând din 1941”. După cum îi spunea cu discreţie unul dintre ofiţerii lui Diekmann – un *Ostkampfer* (veteran de pe Frontul de Vest) – unui fost ofiţer al Diviziei SS Totenkopf: „În cercurile noastre, Herr Müller, asta era un *fleac 4*

„Nu sunt, prin natura mea, un om brutal”, le spunea Hitler celor pe care îi invitase la un prânz, pe 20 august 1942, „aşa că raţiunea rece este cea care îmi ghidează acţiunile. Mi-am riscat viaţa de mii de ori şi îmi datorez supravieţuirea doar norocului meu”. 49 Îngerul negru care plana deasupra sa cu siguranţă nu îşi îndeplinise niciodată datoria de a-l proteja mai bine decât în acea după-amiază de joi, 20 iulie 1944. Până atunci, Hitler crezuse că „în cele două tentative cu adevărat periculoase de a mă asasina, mi-am datorat viaţa nu poliţiei, ci purei şanse”. Acestea avuseseră loc când plecase din berăria Burgerbräu cu zece minute înainte ca o bombă să explodeze acolo, pe data de 9 noiembrie 1939, şi când un elveţian îl urmărise vreme de trei luni la Berghof pentru a-l asasina.50 Hitler îşi lua toate măsurile de siguranţă împotriva unei posibile tentative de asasinat, spunând: „Pe cât se poate, de fiecare dată când merg undeva cu maşina, plec pe neaşteptate şi fără a avertiza poliţia”. Şeful serviciului său de protecţie, SS-Standartenführer (colonelul) Hans Rattenhuber, şi şoferul său, Eric Kempka, aveau „cele mai stricte ordine de a menţine secretul absolut în privinţa plecărilor şi a sosirilor mele”, oricât de influenţi erau oficialii care căutau să obţină informaţii despre ele. Cu toate acestea, dacă se simţea în siguranţă undeva, asta se întâmpla în cartierul

său general, undeva, în adâncul pădurilor de pin din Prusia Orientală (acum în Polonia), loc cunoscut sub numele de Wolfschanze (Vizuina Lupului), nume care venea de la numele de cod pe care îl avusese în cadrul partidului nazist şi pe care îl folosise multă vreme, „Lupul".

„Aici, în Wolfschanze", spunea Hitler în noaptea de 26 februarie 1942, „mă simt ca un prizonier în aceste hăţişuri, iar spiritul meu nu se poate elibera". 51 S-ar putea ca acesta să fie motivul pentru care, atunci când vizitezi aceste clădiri, în ele să răsune cumva ecourile sinistre ale locului. Jodl descria Wolfschanze ca pe „ceva între o mănăstire şi un lagăr de concentrare". De mărimea a 21 de terenuri de fotbal şi cu un personal compus din 2000 de oameni, l-a găzduit pe Hitler mai mult de 800 de zile din cele 2 067 cât a durat războiul. Führerbunkerul, cartierul personal al lui Hitler, unde străbătea „camera de poker" în lung şi-n lat – „Aşa îmi vin ideile" – avea nişte pereţi de ciment, cu o grosime de un metru şi jumătate, un sistem de ventilaţie sofisticat, sistem electric de încălzire, care oferea apă caldă şi rece, dar şi aer condiţionat. Pe lângă două aerodromuri, o centrală electrică, garaje şi un sistem de comunicaţii avansat, cartierul general mai dispunea de saune, de săli de cinema şi de săli de servit ceai.

„Ca o consecinţă a înfrângerii flotei de submarine", declară Dönitz la câţiva ani după război, „invadarea Normandiei de către anglo-americani în iulie [sic] 1944 era acum un succes, aşa că ştiam bine că nu mai aveam nicio şansă să câştigăm războiul. Dar ce puteam să facem?" 52 Pentru unii ofiţeri din înaltul Comandament german – deşi nu şi pentru extrem de loialul Dönitz –, răspunsul a fost acela de a-l asasina pe Hitler. Existase şi înainte o oarecare ostilitate latentă între Hitler şi generalii săi, cu excepţia acelor perioade de la începutul războiului, când victoriile veneau la fel de uşor ca admiraţia reciprocă ce rezulta din acestea. „Statul-Major General este singurul ordin masonic pe care nu l-am dizolvat încă", spunea Hitler la un moment dat, pentru a se exprima cu altă ocazie:

„Acei gentlemani, cu vipuştile roşii de pe pantalonii lor, mi se păreau, câteodată, chiar mai revoltători decât evreii”.53 Din momentul respingerii asediului asupra Moscovei, la sfârşitul anului 1941, aceste antipatii au ieşit din nou la suprafaţă şi, deoarece evoluţia războiului arăta că acesta urma să fie pierdut, unii dintre aceşti bravi generali au hotărât că era momentul să acţioneze. Totuşi, departe de a acţiona din vreo convingere democratică, majoritatea complotiştilor încercau, pur şi simplu, să îndepărteze un caporal incompetent care, înţeleseseră ei, era impedimentul major în calea negocierii păcii – obiectiv vorbind, singura speranţă a Germaniei de a preîntâmpina o ocupaţie sovietică.

Joi, 20 iulie 1944, la ora 12.42, o bombă de un kilogram amplasată de colonelul conte Claus von Stauffenberg, un aristocrat şvab, şi erou de război, a explodat într-una dintre cabanele de la Wolfschanze folosite pentru întâlniri, la numai doi metri de locul în care Hitler studia, cu lupa sa, un raport de recunoaştere aeriană. Stauffenberg folosise fitiluri britanice pentru că acestea nu făceau zgomotul care putea să anunţe prezenţa bombei. O serie de întâmplări făcuse ca întâlnirea să fie mutată într-o altă cameră, în afara buncărului, ca bomba să fie îndepărtată din apropierea lui Hitler în spatele unui picior de masă solid şi, în plus, ca doar o bombă să fie amorsată, în loc de două, altminteri tentativa de asasinat – una dintre cele 17 puse la cale împotriva lui Hitler – probabil că ar fi reuşit.

„Porcii, ne bombardează!” fusese primul gând al lui Hitler după explozia care îi spărsese timpanele, îl rănise la cotul drept, îi provocase o cicatrice pe frunte, o tăietură pe faţă, îi aprinsese părul şi hainele, îi sfâşiase pantalonii şi îi implântase mai mult de o sută de aşchii în partea de jos a ambelor coapse, însă asta fusese tot. „Crede-mă”, îi spunea el secretarei sale personale, Christa Schroeder, la prânz, în ziua aceea, „acesta este un punct de cotitură pentru Germania. De acum încolo, situaţia se va îmbunătăţi din nou. Mă bucur că *Schweinhunde* (porcii de

câini) s-au deconspirat”. 54 La 14.30, în acea după-amiază, Hitler, care nu putea să salute decât cu mâna stângă, Himmler, Keitel, Göring, Ribbentrop şi Bormann au venit cu toţii la gară pentru a-l întâmpina pe Mussolini. Până la ora aceea, un caporal îşi amintise că un colonel înarmat plecase în grabă din cabană, fără să-şi ia cu el servieta galbenă, ale cărei bucăţi fuseseră găsite în dărâmături. Explozia îl lăsase orb şi îi provocase arsuri îngrozitoare generalului Rudolf Schmundt, aghiotantul lui Hitler, care, în cele din urmă, avea să moară din cauza rănilor, pe 1 octombrie. „Nu te aştepta să te consolez”, i-a spus Hitler lui Frau Schmundt, oarecum insensibil, având în vedere circumstanţele. „Tu trebuie să mă consolezi pe mine pentru pierderea pe care am suferit-o”. 55 Deşi pe locul acela s-a ridicat un monument comemorativ în cinstea lui Stauffenberg, camera în care a explodat bomba nu mai există. (Rămăşiţele sale pământeşti au fost îngropate de SS, după ce a fost executat pe 21 iulie, la ora 1.00, iar locul său final de odihnă a rămas astfel necunoscut.)

Churchill îi descria pe Complotiştii din Iulie ca pe „cei mai bravi dintre cei bravi”, numai că ei nu fuseseră prea numeroşi, iar majoritatea erau mai degrabă naţionalişti extremişti, nu democraţii idealişti portretizaţi de Hollywood.56 Deşi pentru participarea la complot au fost arestaţi 5 764 de oameni, iar în anul următor un număr aproape identic, în acţiune fuseseră implicaţi cu adevărat, în sensul că ştiau ce avea să se întâmple, mai puţin de o sută, cu toate că din rândurile lor au făcut parte ofiţeri de rang înalt, ca feldmareşalul von Witzleben, generalul Erich Hoepner, generalul Friedrich Olbricht şi feldmareşalul Günther von Kluge.57 Faptul că au fost strangulaţi cu corzi de pian este un mit, însă este adevărat că filmul cu execuţia lor (prin strangulare de cârlige de măcelărie, la închisoarea Ploetzensee din Berlin) a fost trimis la Wolfschanze, pentru a fi savurat de Hitler. Neclară este şi măsura în care complotiştii vorbeau în numele mai multor oameni. Ideile împărtăşite de contele Helmuth von Moltke, în privinţa democraţiei postbelice,

făceau trimitere numai la alegerile pentru consiliile locale. Claus von Stauffenberg şi Carl Goerdeler doreau ca Germania să revină la graniţele din 1939, ceea ce presupunea remilitarizarea Renaniei şi a Regiunii Sudete. (Stauffenberg era departe de a fi un democrat model: dispreţuia „minciuna cum că toţi oamenii sunt egali", credea în „ierarhiile naturale" şi, de aceea, nu era de acord cu ideea de a face un jurământ de credinţă lui Hitler, „un mic burghez", pe care îl desconsidera din motive de clasă. În 1939, ca ofiţer de stat-major în divizia de blindate uşoare, în campania din Polonia, îi descria pe polonezi ca pe „o gloată incredibilă" de „evrei şi corcituri" care se simţeau „bine numai sub jug". Se însurase purtând casca de oţel.) 58 Alţi complotişti, cum ar fi Ulrich von Hassell, considerau că ar fi de dorit să se revină la frontierele imperiale ale Germaniei din 1914, cu toate că acestea includeau părţi chiar din acea ţară, Polonia, pentru care Marea Britanie şi Franţa intraseră direct în război. Viitorul regiunii Alsacia-Lorena era, pentru ei, un alt aspect controversat.

Speranţa complotiştilor de a încheia pacea cu Marea Britanie era zădărnicită de faptul că astfel de decizii nu mai depindeau doar de englezi. Odată ce războiul era purtat de o coaliţie anglo-ruso-americană şi, mai ales, după ce Roosevelt insistase, în ianuarie 1943, ca Germania să se predea necondiţionat, era de neconceput ca Marea Britanie să poată demara negocierile în timp ce trupele germane se aflau în coasta Aliaţilor. După cum se exprimase în autobiografia sa Sir Frank Roberts, unul dintre oficiali superiori ai Departamentului german din cadrul Ministerului de Externe britanic: „Dacă Stalin ar fi avut impresia că negociam cu generalii germani, ar fi putut foarte bine şi el să fie tentat să studieze posibilitatea unei noi înţelegeri cu Hitler".59

Poziţia guvernului britanic era exprimată succint de către Sir D'Arcy Osborne, care, atunci când papa Pius al XII-lea îi spusese că grupurile Rezistenţei germane i-au confirmat intenţia lor, sau dorinţa lor, de a efectua o

schimbare de putere, a răspuns: „Şi, atunci, de ce n-o faceţi?” De asemenea, îndoielnic este oricum şi ajutorul real pe care l-ar fi putut acorda Aliaţii complotiştilor. Aceştia nu aveau nevoie de sprijin logistic, iar cel moral era, în fapt, de prea puţin ajutor. Orice promisiuni legate de atitudinea lor referitoare la soarta Germaniei postbelice ar fi fost, prin natura lor, în mod necesar contingente, iar decidenţii britanici văzuseră prea bine cum acţionase clasa militarilor prusaci, între 1914 şi 1918, pentru a nu-şi pune prea multă speranţă în angajamentul lor faţă de democraţie. În ochii lor, militarismul prusac era aproape la fel de neatractiv ca nazismul, iar naţional-conservatorii germanii se distingeau cu prea puţin de naţional-socialişti. De aceea, putem înţelege de ce Eden spunea despre complotiştii din iulie că „au avut propriile motive pentru a acţiona aşa cum au făcut-o şi, cu siguranţă, nu au fost mânaţi în principal de dorinţa de a ne sprijini cauza”, oricât de dură ar părea afirmaţia, privind retrospectiv.

Văzută în această lumină, afirmaţia spontană a lui Sir Alec Cadogan, subsecretar permanent în Ministerul de Externe britanic („Ca de obicei, armata germană speră ca noi să îi salvăm de regimul nazist”) devine explicabilă. După ce Goerdeler ceruse Danzigul, concesii coloniale şi un împrumut de 500 de milioane de lire sterline, fără dobândă, pentru a-l preda pe Hitler, în decembrie 1938, Cadogan fusese la fel de acid, scriind în jurnal: „Noi ar trebui să livrăm bunurile, iar germanii să ne spună «vă rămânem recunoscători» „.60

Ministrul de Externe britanic din acel moment fusese de acord cu această constatare. Lordul Halifax se plângea şi el de ceea ce Neville Chamberlain numea „iacobinii lui Hitler”: „Germanii vor mereu să facem revoluţiile în locul lor”.

Asasinarea lui Hitler ar fi putut oferi şi un *Dolchstosslegende* (mitul cuţitului înfipt în spate), ideal odată ce Germania ar fi fost învinsă în 1945 sau, mai târziu, dacă Wehrmachtul ar fi controlat cursul războiului. Ca şi mitul din 1918, care nu învinovăţea armata germană

pentru pierderea Primului Război Mondial, ci pe defetiştii, capitaliştii, evreii, socialiştii şi aristocraţii de acasă, tot aşa, un nou mit ar fi dus la dezvoltarea aceluiaşi discurs potrivit căruia, chiar în momentul în care Hitler ar fi avut de gând să lanseze armele lui secrete pentru a distruge armatele aliate, pe care le-ar fi asmuţit deliberat, timp de şase luni, împotriva Germaniei, ar fi fost omorât de o clică de aristocraţi, liberali, creştini şi cosmopoliţi, a căror trădare ar fi fost evidentă, de vreme ce lucrau cot la cot cu serviciile secrete britanice. Aceasta ar fi fost o reţetă convingătoare pentru atitudinile revanşarde în care Germania s-ar fi putut complace în anii următori.

Războiul trebuia să fie câştigat de Aliaţi, desigur, dar el trebuia şi să fie pierdut, în mod total şi în nume personal, de însuşi Hitler. Sinuciderea lui din buncăr, după prăbuşirea totală a visurilor sale, trebuia să fie ultimul capitol al poveştii, condiţia esenţială pentru naşterea Germaniei pacifiste şi rezonabile pe care o vedem astăzi.61 Dacă Hitler ar fi fost ucis de generali în 1944 – cu sau fără ajutorul britanicilor – şi s-ar fi ajuns, în felul acesta, la o pace de compromis, germanii de astăzi s-ar fi întrebat inevitabil dacă Führerul ar fi putut câştiga războiul. Ar fi existat mereu gândul sâcâitor că Hitler era pe cale să dea cea mai mare lovitură a sa, dintr-o carieră care până atunci fusese plină de astfel de acţiuni. În plus, dacă o administraţie germană post-Hitler ar fi putut să scape ocupaţiei Aliaţilor, ca parte a planului de pace, posibilitatea ca faptele de o cruzime înspăimântătoare ale Holocaustului să fi fost vreodată dezvăluite în modul dramatic şi de netăgăduit cunoscut ar fi fost chiar mai improbabilă.

De asemenea, este îndoielnic şi faptul că moartea lui Hitler în vara lui 1944 ar fi scurtat războiul. Istoricul Peter Hoffmann scria: „Göring ar fi căutat să mobilizeze toate forţele statului, printr-un apel la idealurile *volkisch* şi naţional-socialiste, jurând să ducă mai departe moştenirea Führerului şi să dubleze efortul de război împotriva duşmanului, pentru a lupta până la capăt”. Dacă Göring

sau, şi mai probabil, Himmler – care controla SS-ul – ar fi preluat puterea şi nu ar fi făcut erorile strategice comise de Hitler în ultimele luni, Germania ar fi putut lupta chiar pentru o perioadă mai lungă. Înainte de iunie 1944, Germania le provocase Aliaţilor pierderi mult mai grele decât îi pricinuiseră aceştia. O pace negociată ar fi eliberat poporul german şi ar fi salvat milioane de vieţi din Europa şi, prin faptul că ar fi scurtat probabil războiul împotriva Japoniei, din Extremul Orient. Numai că ar fi fost puţin probabil ca încheierea unui armistiţiu, pe baza concluziei greşite conform căreia războiul fusese declanşat şi continuase prin voinţa unui singur om, fără a beneficia de sprijinul deplin şi de entuziasmul poporului german, să fi generat cea mai durabilă şi profundă perioadă de pace pe care Europa o cunoscuse vreodată.

Pe 24 iulie 1944, Churchill avertizase Cabinetul de Război asupra faptului că „rachetele ar putea fi lansate în orice minut”, referindu-se la „arma-minune” a germanilor, racheta V-2. Sora rachetei V-2, bomba zburătoare V-1, terorizase sudul Angliei timp de şase săptămâni, chiar dacă 58 din cele 92 de rampe de lansare suferiseră stricăciuni în urma bombardamentelor aliate. După raportul încurajator al lui Brooke despre campania din Normandia, Churchill nota şi el unele impresii despre vizita întreprinsă la Cherbourg, Arromanches şi Caen, în ultimele trei zile, scriind că „a văzut multe trupe – nu am văzut niciodată o armată aşa de fericită – o armată care arăta magnific – vreau doar vreme bună. Lungi discuţii cu M [ontgomery] – are o colivie pentru canari – doi câini – şase iepuri de casă – se joacă cu câinii – bombardament îngrozitor la Caen… incredibilă dezamorsarea minelor din portul Cherbourg”.62 În mijlocul acestei adevărate expuneri despre menajeria lui Monty, amiralul Cunningham consemna în jurnal: „Premierul – mândru de vizita lui în Franţa şi înclinat mai mult să vorbească decât să asculte”.63 Însă diferenţa dintre Churchill şi Hitler era aceea că primul era capabil să asculte – şi chiar să ceară – veşti şi sfaturi care nu-i plăceau. După complot, Hitler va

deveni tot mai suspicios în legătură cu veridicitatea lucrurilor spuse de generalii săi, suspectând că în complot fuseseră implicaţi mult mai mulţi militari decât în realitate.

Până pe 24 iulie, Aliaţii pierduseră 122.000 de oameni, omorâţi, răniţi sau capturaţi în Franţa, faţă de cei 114.000 ai germanilor (incluzându-i cei 41.000 luaţi prizonieri). Extrem de competentul, robustul şi agresivul Günther von Kluge – care până în vara lui 1944 îşi revenise de pe urma gravului accident de maşină pe care îl avusese în Rusia – prelua conducerea sistemului defensiv german, după ce primise postul lui Rundstedt de la Hitler şi moştenise, temporar, şi atribuţiile lui Rommel, pe 17 iulie, când maşina acestuia fusese mitraliată din aer, iar el îşi fracturase craniul. Operaţiunea Overlord fiind de acum încheiată, următoarea fază a invaziei a primit numele de cod Cobra, ţinta ei fiind aceea de a lăsa în urmă capetele de pod de pe plaje şi de a lovi în sud şi în est, spre centrul Franţei. Acţiunea de „pivotare" avea să fie realizată de Armata II britanică şi de Armata I canadiană în zona de la estul oraşului Caen, ceea ce menţinea ocupat grosul armatei germane, timp în care Armata I americană, condusă de Bradley, şi Armata III, condusă de Patton, puteau lansa atacuri curajoase pe flancuri.

Ofensiva aliată a început cu un bombardament-covor asupra oraşului Saint-Lô şi a zonelor aflate la vest de acesta, operaţiune prin care 4 200 de tone de explozibil brizant au fost aruncate de bombardierele grele Spaatz. (Bombele defecte au ucis aproape 500 de americani, printre care generalul-locotenent Lesley J. McNair, şeful forţelor terestre ale armatei americane, al cărui corp a putut fi identificat numai datorită celor trei stele de pe gulerul său.) Cu toate că Hitler i-a dat lui Kluge o parte din diviziile Armatei V, americanii au înaintat prin breşele create de bombardamente în defensiva germană, aşa că, până la sfârşitul lunii, Corpul VII american, condus de Collins, ocupase deja localitatea Avranches. Acest lucru le-a permis forţelor americane să atace către vest, înspre regiunea Bretagne, şi către est, înspre oraşul Le Mans,

dovedind valoarea observaţiei pe care o făcuse Patton, în ajunul luptei, în faţa Armatei III: „Duşmanii trebuie să-şi facă griji în privinţa flancurilor, nu noi”.64 Un contraatac la Mortain, pe care Hitler i-l ceruse lui Kluge, insistând să fie continuat încă două, trei zile după ce acesta fusese oprit de RAF, pe 8 august, s-a stins încetul cu încetul şi a lăsat o mare parte din trupe în pericolul de a fi înconjurate de americani din vest şi de canadieni şi britanici din nord, într-o zonă de 29 de kilometri lăţime pe 16 kilometri lungime, cunoscută sub denumirea de Punga Falaise-Argentan, şi a cărei gură era denumită Breşa Falaise.

Dacă ar fi fost mai eficiente comunicaţiile – şi relaţiile personale, mai bune –, victoria obţinută la Breşa Falaise ar fi fost chiar mai importantă decât cea obţinută de Montgomery, Bradley şi Patton, între 13 şi 19 august. Pe 16 august, Kluge a ordonat retragerea generală din pungă, avertizându-l pe Jodl la OKW: „Ar fi o greşeală cu consecinţe dezastruoase să întreţinem nişte aşteptări care nu pot fi împlinite. Nicio putere din lume şi niciun ordin dat nu le poate realiza”.65 La Falaise, Grupul Panzer din Vest, alcătuit din Armatele şi VII de Panzere, a pierdut 50.000 de oameni, morţi, răniţi sau luaţi prizonieri, faţă de cei 29.000 ai Aliaţilor.66 Eisenhower va vizita punga la 48 de ore după bătălie, iar ulterior o va descrie ca fiind „fără discuţie, una dintre cele mai mari «zone de măcel» din toate teatrele de război. Şoselele, autostrăzile, câmpurile erau atât de ticsite de echipament distrus şi de oameni sfârtecaţi, încât traversarea zonei era extrem de dificilă”. Imaginea aceasta amintea de „scene care pot fi descrise numai de Dante. Era realmente posibil să mergi sute de metri, călcând numai pe cadavre şi pe trupuri aflate în descompunere”.67 Din cauza celor 3.000 de zboruri efectuate în fiecare zi de avioanele de vânătoare aliate, cei care au scăpat nu alcătuiau decât simple rămăşiţe pulverizate a ceea ce fuseseră, până atunci, formidabilele Armate şi VII de Panzere şi Grupul Eberbach de Panzere.

Totuşi, 20.000 de germani vor reuşi să scape, împreună cu tunurile lor de 88 de mm, deşi asta nu l-a

salvat pe Kluge de la a fi înlocuit de mareşalul Model, pe 17 august. După război, Bradley îl va învinovăţi pe Montgomery că ar fi fost mult prea precaut, şi viceversa, însă înfrângerea lui Kluge în această zonă le-a permis Aliaţilor să ajungă la Sena şi să elibereze Parisul pe 25 august, după ce capitala franceză se răsculase cu două zile înainte. Din cele 39 de divizii care luaseră parte la invadarea Normandiei, numai una era franceză, 2 e Division Blindee (Divizia a 2-a de Blindate), aflată sub comanda generalului Leclerc (pseudonimul vicontelui Jacques-Philippe Hautecloque). Divizia franceză luptase foarte curajos pentru a închide Punga Falaise şi, întrucât făcea parte din Armata V americană, îi revenise onoarea de a intra prima în Paris, deşi acest fapt nu îi smulge liderului Francezilor liberi, generalul de Gaulle, vreun sentiment de recunoştinţă mai special.

În 1956, de Gaulle pleca într-o croazieră în Pacific, împreună cu soţia sa şi cu un anturaj din care făcea parte şi Jean Mauriac, jurnalist al Agenţiei France Presse şi fiul lui François Mauriac, romancier câştigător al Premiului Nobel. Când a fost întrebat de fiul lui Mauriac dacă ştie cel mai frumos cântec al lui Charles Trenet, *Douce France* („Dulcea Franţă”), de Gaulle i-a răspuns: „«Douce France»? Nu este nimic *douce* în legătură cu *la Francei*”.*68* Cu siguranţă nu fusese nimic dulce nici în discursurile rostite de Gaulle pentru apărarea Franţei, o ţară pe care o însufleţise practic de unul singur prin curajul şi hotărârea sa. *Les anglo-saxons* aveau perfectă dreptate să-l considere un monstru de intransigenţă şi de nerecunoştinţă, însă el avea de apărat respectul de sine al naţiunii sale, lucru pe care l-a făcut într-un mod admirabil. Deşi Churchill nu spusese niciodată că cea mai grea cruce pe care trebuise s-o poarte în timpul războiului fusese Crucea de Lorena (simbolul Forţelor Franceze Libere), lucrul fusese într-adevăr afirmat de ofiţerul de legătură al lui de Gaulle, generalul Louis Spears, care îl cunoştea pe de Gaulle mai bine decât oricare alt englez. Totuşi, chiar şi Spears ajunsese să simtă o admiraţie enormă pentru de

Gaulle, chiar dacă sentimentul era temperat de-o iritare constantă.

Există nenumărate exemple ale nerecunoştinţei lui de Gaulle faţă de gazdele sale britanice din timpul războiului. „Voi credeţi că eu sunt interesat ca Anglia să câştige războiul”, i-a spus el odată lui Spears. „Nu sunt. Mă interesează numai victoria francezilor”. Când Spears a făcut precizarea logică: „Sunt unul şi acelaşi lucru”, de Gaulle a replicat: „Nicidecum; din punctul meu de vedere, nicidecum”. Unui ofiţer canadian care, chiar înainte de Ziua Z, l-a întrebat dacă se poate alătura Francezilor Liberi, declarându-se însă pro-britanic, de Gaulle i-a strigat: „Îi detest pe englezi şi americani, înţelegi? îi detest! Ieşi afară!” 70 Interesul Franţei, hrana sa de bază în perioada 1940 – 1944, a fost ceea ce îl ţinuse în viaţă pe de Gaulle. Prima dată când va pune piciorul pe pământ francez după anul 1940 va fi în data de 14 iunie, la mai mult de o săptămână după Ziua Z, şi atunci numai pentru o vizită de o zi la Bayeux, după care va pleca spre Alger şi nu se va mai întoarce în Franţa până pe 20 august. Între timp, Armata III condusă de Patton spărsese frontul din jurul oraşului Avranches şi înaintase în regiunea Bretagne. Rezistenţa franceză, *les resistants* şi *les maquisards* – o organizaţie distinctă de Forţele Franceze Libere ale lui de Gaulle –, întreprindea acţiuni curajoase şi esenţiale pentru sprijinirea forţelor aliate, mai ales în ceea ce priveşte împiedicarea represaliilor iniţiate de diviziile de panzere, însă de Gaulle, de la baza sa din Africa de Nord, va juca un rol prea puţin important în aceste operaţiuni.

Între timp, la Paris, comandantul german, generalul Dietrich von Choltitz, lua decizia istorică şi umană de a nu da foc oraşului. „Parisul trebuie distrus din temelie”, îi ceruse Führerul, „nu lăsa în picioare nicio biserică şi niciun monument”. Înaltul Comandament german întocmise, aşadar, o listă cu 70 de poduri, fabrici şi monumente reprezentative – inclusiv Turnul Eiffel, Arcul de Triumf şi catedrala Notredame – care trebuiau, în mod special, să fie distruse. Ulterior, Hitler îl va întreba de mai

multe ori pe şeful statului său major: „Arde Parisul?” Totuşi, Choltitz a ales să nu se supună acestor ordine barbare, aşa că germanii nu au purtat în capitala franceză războiul distrugerii totale, pe care îl duseseră atunci când se luptaseră în Varşovia, omorând 200.000 de polonezi şi pustiind complet oraşul. În schimb, Choltitz, comportându-se cât a putut el de onorabil, s-a predat şi a fost luat prizonier imediat după sosirea forţelor aliate, spunându-i diplomatului suedez care negociase înţelegerea că nu dorise să fie ţinut minte drept „omul care a distrus Parisul”.

În total, pentru eliberarea Parisului, generalul Leclerc a pierdut numai 76 de oameni, deşi în răzmeriţă pieriseră 1 600 de locuitori, dintre care 600 de necombatanţi. Astăzi, locurile în care au căzut la datorie soldaţii şi *les resistants* sunt marcate în tot oraşul şi, deşi nimeni nu încearcă să desconsidere curajul lor enorm şi sacrificiul de sine, adevărul este că singurul motiv pentru care Leclerc a fost însărcinat să elibereze Parisul a fost acela că Eisenhower se putuse dispensa de Divizia a 2-a franceză în bătăliile mult mai grele care avuseseră loc în nordul şi sudul Franţei, bătălii purtate de forţele britanice, americane şi canadiene, împotriva unor unităţi germane dispersate. De Gaulle îl implorase pe Eisenhower, din raţiuni politice şi de prestigiu, să le permită trupelor franceze să intre primele în capitală, iar comandantul suprem îşi respectase promisiunea, ordonându-i generalului Leclerc, pe 22 august, să avanseze către oraş. De Gaulle îi ceruse lui Leclerc să ajungă acolo înaintea americanilor, iar Eisenhower, fiindcă nu dorea să fure din gloria lui de Gaulle, nu va vizita oraşul decât pe 27 august.

Teza conform căreia, ca şi în cazul Romei, Aliaţii nu văzuseră în Paris un obiectiv militar important, ci mai degrabă unul politic – şi aveau dreptate să n-o facă – are un sâmbure de adevăr. După cum scria istoricul Ian Ousby, în lucrarea pe care a dedicat-o Ocupaţiei: „Concentrarea de oameni şi de monumente a exclus varianta bombardamentului aerian şi a focului de baraj al artileriei

grele, ceea ce a însemnat că preluarea oraşului ar fi avut nevoie de timp şi ar fi produs pierderi de vieţi omeneşti, într-o campanie care era deja în întârziere şi care generase pierderi consistente”. În memoriile sale, Omar Bradley cataloga Parisul drept un „simplu punct desenat pe hartă”.

Primele tancuri ale lui Leclerc (Shermanuri donate de americani) au intrat pe strada Rivoli la ora 9.30, în dimineaţa zilei de vineri, 25 august. În documentul de capitulare, semnat în aceeaşi după-amiază de Leclerc şi Choltitz, nu există nicio menţiune legată de Marea Britanie sau Statele Unite; oficial, forţele germane s-au predat numai francezilor. La fel, de îndată ce de Gaulle va ajunge la Paris, imediat după eveniment, pentru a ţine un discurs la Hotel de Ville, va proclama că Parisul fusese „eliberat de propriul său popor, cu ajutorul armatelor franceze, cu sprijinul şi ajutorul întregii Franţe, adică al Franţei adevărate, Franţa eternă”. Nu se va face nicio menţiune legată de contribuţia Aliaţilor. În dimineaţa următoare, sâmbătă, 26 august 1944, de Gaulle a condus o paradă de la Arcul de Triumf spre Champs-Élysée, cu destinaţia catedrala Notredame, unde a fost oficiată o slujbă de mulţumire. În momentul în care şeful Consiliului Naţional al Rezistenţei, Georges Bidault, i s-a alăturat în timpul paradei, de Gaulle a mârâit printre dinţi: „Puţin mai în spate, dacă se poate”.71 Gloria trebuia să fie a lui şi numai a lui.

Capitolul 16

Occidentalii la porţile Germaniei *august 1944-martie 1945*

După ce Herr Hitler a scăpat cu viaţă din atacul cu bombă de pe 20 iulie, a descris supravieţuirea sa ca pe un fapt providenţial; dintr-un punct de vedere strict militar, cred că putem fi cu toţii de acord cu el, deoarece ar fi fost foarte trist dacă soarta i-ar fi lipsit pe Aliaţi, în ultimele etape ale luptei, de acea formă a geniului războinic prin care caporalul Schickelgruber a contribuit atât de consistent la victoria noastră.*

Winston Churchill în Camera Comunelor, 28

septembrie 19441

După Ziua Z, Aliaţilor le-a luat 11 luni pentru a-i forţa pe germani să se predea în vest, luptând adesea împotriva unei rezistenţe fanatice şi, cel puţin cu o ocazie – ofensiva din munţii Ardeni –, trebuind să facă faţă unui contraatac formidabil şi convingător. Şi, totuşi, orice german raţional ştia că războiul fusese pierdut cam din timpul distrugerii Grupului de Armate Centru, în est, şi de la căderea Parisului, în vest. Chiar şi unii dintre generalii germani îşi dăduseră seama de direcţia în care se îndrepta războiul, punând la cale atentatul cu bombă, lucru pe care nu se simţiseră mai deloc dispuşi să-l facă atunci când Germania simţise că va câştiga războiul. Veştile despre o invazie aliată de proporţii în sudul Franţei, pe 15 august – Operaţiunea Anvil, cu 88.000 de soldaţi debarcaţi

Numele de familie al tatălui lui Hitler, înainte de a şi-l schimba după numele tatălui său vitreg (n.tr.)

pe ţărm numai în prima zi –, fuseseră cele care l-au convins pe mareşalul von Kluge să se retragă din Punga Falaise. În timp ce discuţiile despre superarme încă secrete îl mai entuziasmau din când în când pe soldatul german obişnuit, corpul ofiţeresc ştia, în mare, că nu se putea încrede în asemenea veşti; într-adevăr, încrederea în victoria finală a Führerului pare să fi fost împărtăşită de militarii germani invers proporţional cu rangul pe care îl aveau, excepţie făcând câţiva generali nazişti fanatici, cum ar fi Walther Model, Ferdinand Schörner şi Lothar Rendulic.

Ideea naziştilor, că trebuiau să continue lupta pentru a împiedica manifestarea barbariei trupelor sovietice asupra nevestelor şi a fiicelor lor, era cât se poate de adevărată, însă se aplică numai în cazul Frontului de Est. Încercând să explice de ce înaltul Comandament a continuat, totuşi, să lupte cu dârzenie pe ambele fronturi după Operaţiunea Overlord, Max Hastings argumentează că generalii germani, indiferent că erau ofiţeri SS, aristocraţi prusaci, militari de carieră sau simpli funcţionari, „au renunţat să mai gândească raţional în

privinţa viitorului şi nu au făcut decât să-şi respecte responsabilităţile militare imediate, care le erau atât de cunoscute”.2 Era, cu siguranţă, mult mai uşor să acţioneze aşa decât să gândească pentru ei înşişi, cel puţin după momentul în care complotul cu bombă îi făcuse pe toţi suspecţi şi de vreme ce eşecul atentatului părea să întărească ideea indestructibilităţii Führerului. De asemenea, ştiau cât de profund implicaţi erau în crimele regimului nazist.

Măsura în care generalii germani ştiau despre crimele de război şi gradul în care participaseră la ele, mai ales pe Frontul de Est, a fost dată de o operaţiune clandestină de proporţii derulată de Serviciul Secret Britanic între 1942 şi 1945. Un departament al SIS, denumit MI19, a înregistrat în secret nu mai puţin de 64 427 de conversaţii purtate între general îi germani capturaţi şi alţi ofiţeri de rang înalt, totul realizându-se fără ştiinţa lor şi fără ca aceştia să bănuiască.

Aceste discuţii lămureau ce anume credeau, în particular, membrii înaltului Comandament despre război, despre Hitler, despre nazişti şi unii despre alţii. De asemenea, după război, înregistrările au demontat cu totul pretenţia înalţilor ofiţeri ai Wehrmachtului că nu ar fi ştiut nimic despre ceea ce li se întâmplase evreilor, slavilor, ţiganilor, celor cu handicap mintal şi aşa-numiţilor *Untermenschen*, crime pe care ei le-au pus numai în cârca SS-ului.

Centrul de Servicii Combinate pentru Interogatorii Detaliate (CSDIC) avea sediul la Trent Park, o proprietate superbă deţinută cândva de familia Sassoon, lângă Cockfosters, în nordul Londrei. Aici au fost aduşi ofiţerii germani superiori capturaţi, printre care generalul Wilhelm von Thoma, care fusese capturat la El Alamein, generalul Hans Jürgen von Arnim, care fusese „umflat” în Tunisia, şi generalul Dietrich von Choltitz, de la Paris. Fusese o operaţiune top secret de proporţii, la care participau sute de stenografi, copişti, traducători, tehnicieni de sunet, ca să nu-i mai menţionăm pe

informatorii şi pe agenţii provocatori a căror sarcină era aceea de a stimula conversaţiile dintre generali, comandanţii de brigadă şi colonei.3

S-a făcut totul pentru a-i provoca pe germani să vorbească între ei într-una dintre cele douăsprezece camere din zona de dependinţe comune a casei, zonă care era înţesată cu receptoare de sunet. Comandanţii Luftwaffe au fost amestecaţi cu generali ai Wehrmachtului; ziarele şi radioul le ofereau frânturi de ştiri de pe front; ocazional, lordul Aberfaldy – un agent CSDIC care trecea drept asistentul social al parcului –, aducea în discuţie subiecte care, sperau serviciile secrete britanice, ar fi putut stârni discuţii după ce el părăsea camera. Succesul uimitor al operaţiunii poate fi cântărit şi dovedit fie cu ajutorul cifrelor obţinute, fie pe baza mărturisirilor extrem de sincere pe care le-a stârnit. Prin intermediul acestor ascultări, serviciile de spionaj britanice au sperat, desigur, să afle secrete operaţionale, considerând că ele puteau genera rezultate care în urma interogatoriilor faţă în faţă nu ar fi putut fi obţinute, însă au reuşit, de asemenea, să obţină dovezi legate de atrocităţile comise, mai ales pe Frontul de Vest. Deşi majoritatea generalilor de la Trent Park fuseseră capturaţi în Africa de Nord, Italia şi Franţa, a devenit curând clar că ei ştiau foarte bine ce se întâmpla în inima celui de-al Treilea Reich şi în teritoriile ocupate.

Pe la Trent Park şi prin cele două centre adiacente de ascultare au trecut nu mai puţin de 10 191 de prizonieri germani şi 567 de italieni. Unele dintre conversaţiile înregistrate iniţial pe discuri de gramofon umpleau numai o jumătate de pagină transcrisă – cea mai lungă avea 31 de pagini –, însă important este că aceşti ofiţeri s-au condamnat prin propriile declaraţii. Chiar şi Choltitz, care, după ce refuzase să ducă la îndeplinire ordinele lui Hitler de a distruge Parisul, căpătase reputaţia unui german „de treabă”, fusese implicat în asasinarea unor evrei, în Crimeea.4 Câţiva generali s-au dovedit a fi destul de onorabili, deşi departe de a fi nişte eroi. În ianuarie 1943, Thoma, care comandase o divizie de tancuri în Rusia,

înainte de a fi capturat în Africa, îi spunea lui Ludwig Cruwell, un general pronazist, care fusese prins în spatele liniilor britanice: „De fapt, mi-e ruşine că sunt ofiţer”. Tot el povestea că vorbise cu Franz Halder despre atrocităţi, doar pentru a i se răspunde că: „Aceasta este o chestiune politică, nu are nimic în comun cu mine”. Aşa că îi adresase o scrisoare generalului Walther von Brauchitsch, comandantul-suprem al armatei, care îi spusese: „Vrei s-o trimit mai departe? Ascultă, dacă vrei s-o trimit mai departe, să ştii că orice se poate întâmpla”. Thoma declara despre cei care credeau că Führerul nu ştia ce se întâmplă: „Desigur că ştie totul despre asta. Şi este încântat în sinea lui. Oamenii nu pot protesta, fireşte, ar fi, pur şi simplu, arestaţi şi bătuţi dacă ar face-o”. 5 Totuşi, asta nu s-ar fi întâmplat dacă aceştia ar fi renunţat la funcţia lor, lucru pe care nu îl făcuse nici Thoma şi nici alţii.

Adevărul despre ce li se întâmpla polonezilor, ruşilor şi, mai ales, evreilor era des pomenit în discuţiile „private” purtate la Trent Park. În decembrie 1944, ca să ne referim doar la unul dintre nenumăratele exemple, generalul-locotenent Heinrich Kittel, fostul comandant al Diviziei a 462-a Volksgrenadier, îi spunea generalului-maior Paul von Felbert, fostul comandant al Feldkommandantur 560 (unitatea de administraţie militară): „Lucrurile pe care le-am văzut! În Lituania, lângă Dvinsk, evreii au fost executaţi în masă de către SS. Erau cam 15 oameni din SS şi în jur de 60 de lituanieni, cunoscuţi ca fiind cei mai brutali oameni din lume. Stăteam în pat, într-o dimineaţă de duminică, devreme, când am auzit două salve de foc automat urmate de împuşcături de pistoale”. Când verificase ce se întâmpla, Kittel descoperise „bărbaţi, femei şi copii împuşcaţi – erau număraţi şi dezbrăcaţi. Mai întâi, călăii au strâns hainele într-o grămadă. După care, 20 de femei au trebuit să-şi ocupe locurile – goale – la marginea şanţului, au fost împuşcate şi au căzut înăuntru”. „Cum anume au făcut-o?”, a întrebat Felbert. „S-au aşezat cu faţa spre şanţ, iar 20 de lituanieni au venit în spatele lor

şi, pur şi simplu, le-au tras câte un glonţ în cap, după care au căzut în şanţ ca sacii” 6.

Kittel dăduse un ordin, interzicând astfel de execuţii „afară, unde oamenii le pot vedea. Dacă împuşcaţi oamenii în pădure sau undeva unde nu puteţi fi văzuţi”, le spusese el „asta e treaba voastră. Însă vă interzic cu desăvârşire să mai împuşcaţi oameni aici, în zilele viitoare. Ne luăm apa de băut din izvoare; iar aici nu avem parte decât de apă în care au zăcut cadavre”. „Ce le-au făcut copiilor?”, întrebase Flebert. Kittel – care conform raportului, părea a fi foarte „nervos” –, răspunsese: „I-au apucat pe cei de trei ani de păr, i-au ţinut în sus şi i-au împuşcat cu un pistol, după care i-au aruncat în groapă. Oricine putea să vadă execuţia”. Un alt ofiţer, generalul-locotenent Hans Schaefer, comandantul Diviziei a 224-a de infanterie, îl întrebase pe Kittel: „Au plâns? Au oamenii aceştia vreo idee despre ceea ce îi aşteaptă?” „Ştiau foarte bine ce îi aşteaptă”, replicase Kittel; „sunt indiferenţi. Nu sunt o persoană sensibilă, dar astfel de lucruri mi-au întors stomacul pe dos”. Mai târziu, totuşi, începuse să mediteze: „Dacă ar fi să-i omoare pe toţi evreii din lume deodată, nu ar mai rămâne nici măcar un singur acuzator”, iar „evreii aceia sunt ciuma Estului!” „Ce s-a întâmplat cu fetele tinere şi frumuşele?”, întrebase Felbert când discuţia ajunsese la lagărele de concentrare. „Au făcut harem?” „Nu mă interesează problema asta”, răspunsese Kittel. „Am văzut doar că au devenit mai rezonabile… Problema cu femeile reprezintă un capitol foarte întunecat. Habar n-ai ce lucruri urâte şi prosteşti se fac în privinţa asta”. 7 Într-o altă conversaţie, purtată ulterior, în aceeaşi zi, Kittel îi povestise lui Schaefer despre Auschwitz: „În Silezia de Nord, pur şi simplu, au măcelărit oamenii sistematic. Erau gazaţi într-o sală mare. Lucrurile se fac acolo în cel mai mare secret”. Mai târziu, adăugase: „O să-mi ţin gura în privinţa lucrurilor pe care le ştiu despre asta”. Nu bănuise niciun moment că fiecare cuvânt de-al său era, de fapt, înregistrat, transcris şi tradus.

În luna februarie a anului următor, generalul-maior

Johannes Bruhn, comandantul Diviziei a 533-a Volksgrenadier, a discutat despre Holocaust cu Felbert, spunând: „Cred, după tot ce am citit despre Führer, că ştia cu siguranţă totul despre aceste lucruri”. „Sigur că ştia”, a replicat Felbert. „El este responsabil de asta. Chiar a discutat subiectul cu Himmler”. „Da”, a spus Bruhn, „omului aceluia nu-i pasă nici cât negru sub unghie dacă rudele tale sunt omorâte”. „Nu-i pasă câtuşi de puţin”, a încuviinţat Felbert. Aşadar, ei vedeau Holocaustul, în principal, în lumina pedepselor pe care Aliaţii urmau să le aplice ţării lor, după ce adevărul avea să fie scos la iveală. În martie 1945, Bruhn, unul dintre foarte puţinii generali care au ieşit oarecum cu onoarea neştirbită după ascultarea acestor conversaţii, spunea că Germania nu mai merita victoria, „după cantitatea enormă de sânge pe care l-am vărsat cu bună ştiinţă şi ca urmare a deziluziilor şi a setei noastre de sânge.

Ne meritǎm soarta”.8 În replică, generalul-locotenent Fritz von Broich spunea: „Împuşcam femeile de parcă ar fi fost vite. La un moment dat, 10.000 de oameni, bărbaţi, femei şi copii, au fost împuşcaţi într-o carieră mare. Încă mai zăceau în groapa aceea. Am mers acolo special să-i vedem. A fost cel mai oribil lucru pe care l-am văzut vreodată”. Atunci s-a întâmplat ca Choltitz să vorbească despre perioada pe care o petrecuse în Crimeea, când comandantul aerodromului de unde luase un avion către Berlin îi spusese: „Dumnezeule, nu ar trebui să-ţi zic, dar aici evreii sunt împuşcaţi de zile în şir”. Choltitz a estimat că 36.000 de evrei fuseseră împuşcaţi doar în Sevastopol.

„Dă-mi voie să-ţi zic”, îi spunea generalul conte Edwin von Rothkirch und Trach generalului Bernhard Ramcke, pe 13 martie 1945, „camerele de gazare nu sunt nicidecum cel mai rău lucru”. „Ce s-a mai întâmplat?”, a întrebat Ramcke. „Păi, pentru început, oamenii îşi săpau propriile morminte, după care plutonul de execuţie venea cu automate şi îi împuşcau. Mulţi dintre ei nu erau încă morţi când îi astupau cu un strat de pământ. Aveau oameni care aşezau corpurile în ordine, deoarece acestea se

prăbuşeau prea devreme. SS-ul făcea asta. Îl ştiam destul de bine pe un şef de la SS iar el mi-a spus: «Ai vrea să fotografiezi execuţiile? Sunt împuşcaţi mereu dimineaţa, dar, dacă îţi place, mai avem nişte oameni în plus şi îi putem împuşca după-amiaza, la un moment dat»". La Trent Park, trei zile mai târziu, colonelul dr. Friedrich von der Heydte îi povestea colonelului Eberhard Wildermuth despre lagărul de concentrare de la Theresienstadt, din Cehoslovacia: „Cu siguranţă acolo au fost omorâţi jumătate de milion de oameni. Ştiu că toţi evreii din Bavaria au fost duşi acolo. Şi, totuşi, tabăra nu s-a supraaglomerat niciodată. Îi gazează şi pe cei cu deficienţe mentale". „Da, ştiu", a răspuns Wildermuth. „Ştiu sigur că aşa stau lucrurile la Nürnberg; fratele meu este medic la un azil de acolo. Oamenii ştiau unde erau duşi".9 „Trebuie să susţinem cu tărie ideea că nu am făcut decât să executăm ordinele", sugerase, cu altă ocazie, generalul-locotenent Ferdinand Heim. „Trebuie să ţinem cu dinţii de această idee, dacă vrem să beneficiem de o pledoarie mai mult sau mai puţin eficientă".

Pe măsura trecerii timpului, deţinuţii de la Trent Park se împărţiseră între adevăraţii nazişti, care încă mai foloseau salutul „Heil Hitler", şi cei antisau cel puţin non-nazişti. Felul în care evolua războiul nu ştirbise fanatismul naziştilor. „De ce să îmi pese mie de Vinerea Mare?", întreba generalul-maior Wilhelm Ullersperger, care fusese capturat în timpul ofensivei din Ardeni. „Pentru că un evreu împuţit a fost crucificat cu un ştiu câţi ani în urmă?" Generalul-maior Walther Bruns îşi amintea de atitudinea membrilor plutonului de execuţie, care omorâse mii de evrei în oraşul Riga: „Toate acele observaţii cinice! Dacă i-aş fi văzut pe mitraliori, care erau schimbaţi după o oră din cauza epuizării, că îşi fac treaba cu dezgust, nu cu remarci răutăcioase, precum: «Uite că vine o frumuseţe de evreică!» Încă mai pot vedea scena în faţa ochilor; o femeie frumoasă, într-o cămaşă roşie ca focul. Discutau despre păstrarea purităţii rasei. La Riga, mai întâi se culcau cu ele, după care le împuşcau ca să nu mai

vorbească”. Între timp, colonelul Erwin Josting de la Luftwaffe îşi amintea că un prieten austriac fusese întrebat de către un locotenent: „«Ai vrea să te uiţi? Avem parte de un spectacol amuzant. Mii de evrei sunt împuşcaţi unul câte unul.» Şopronul era plin de femei şi de copii. Peste ei se turna benzină şi erau arşi de vii. Nu îţi poţi imagina cum se auzeau ţipetele lor”. 10

Desigur, odată ajunşi în captivitate la Nürnberg şi, mai apoi, în autobiografiile lor, generalii l-au făcut responsabil pe Hitler pentru tot ceea ce se întâmplase şi s-au folosit de celebra scuză că ei nu făcuseră decât să asculte ordinele. „Este interesant, dar a fost tragic”, îi spunea Kleist lui Leon Goldensohn, psihiatru în armata americană, în iunie 1946, într-o declaraţie tipică pentru întregul corp ofiţeresc. „Dacă primeşti un ordin, ca militar trebuie să te supui. Aici intervine marea diferenţă dintre un ordin militar şi unul politic. Poţi sabota un ordin politic, numai că a nu te supune unui ordin militar înseamnă trădare.1111 Kesselring se exprima la fel de succint, când îi mărturisea lui Goldensohn: „Prima obligaţie a unui soldat este să se supună, altfel, poţi să-ţi iei gândul de la militărie… Un comandant se confruntă adesea cu situaţii pe care nu poate să le evite şi nicio curte nu-l poate judeca, întrucât este de datoria lui să facă acel lucru”. Datele obţinute la Trent Park sugerează că ofiţerii Wehrmachtului se luptaseră cu atâta încăpăţânare, chiar şi după ce războiul părea să fie pierdut, nu numai datorită unor virtuţi specific militare, ca loialitatea şi supunerea, dar şi pentru că sperau, în ciuda tuturor evidenţelor, că, până la urmă, vor scăpa de condamnări.

Pe 1 septembrie 1944, Eisenhower a preluat de la Montgomery conducerea forţelor terestre, spre supărarea acestuia din urmă. Planul lui Eisenhower era acela de a pătrunde în Germania pe un front larg, pe când Montgomery voia o „singură lovitură”, precisă, în inima Reichului, realizată de Grupul XXI de Armate pe care îl conducea. În aceeaşi zi în care Montgomery a avansat planul său, Patton a propus şi el unul, potrivit căruia

Armata III urma să conducă ostilităţile, plan pe care îl caracteriza, cu o lipsă de modestie caracteristică, drept „cea mai bună idee strategică pe care am avut-o vreodată.1112 La 20 de ani după război, generalul Günther Blumentritt, care fusese comandantul Armatei XV germane începând cu luna decembrie 1944, admitea: „Aveam cel mai mare respect pentru generalul Patton! Era un Guderian al americanilor, un excelent şi curajos conducător de corpuri de blindate”. 13 Omar Bradley, între timp, considera că atacul său asupra oraşului Frankfurt trebuia să reprezinte nucleul operaţiunilor. Este trist să constaţi că lucrul care i-a stimulat pe aceşti ofiţeri nu au fost marile raţiuni strategice, ci propriile orgolii, aşa că Eisenhower a avut sarcina dificilă de a gestiona disputa dintre ei şi de a-şi impune propriul punct de vedere. Măreţia sa – pusă la îndoială de unii, cum ar fi Brooke şi Montgomery – este dată, în parte, de succesul cu care a reuşit să ducă la capăt această sarcină.

Planul lui Montgomery avea o serie de deficienţe majore, care ar fi făcut necesară protejarea flancurilor în faţa relativ intactei Armate V germane din nord şi ar fi impus utilizarea estuarului Scheldt ca rută directă de aprovizionare, deşi germanii au continuat să-l controleze mult timp după căderea oraşului Anvers, în septembrie. Planul lui Montgomery de a ataca prin câmpia din nordul Germaniei către Berlin, trecând peste fluvii importante ca Weser şi Elba, nu prea avea justificare din punct de vedere militar, dacă luăm în considerare rezistenţa pe care germanii o opuneau chiar şi spre sfârşitul războiului. Cele 1.500 de trupuri, din Cimitirul Militar Britanic de la Becklingen, situat între Bergen-Belsen şi Soltau, sunt o mărturie a modului în care au decurs luptele între Weser şi Elba, chiar şi în luna aprilie a anului 1945. Mai mult, planul său ar fi acordat forţelor americane, în special Armatei III, rolul secundar al protejării flancurilor. Pentru a nu tulbura apele între Aliaţii occidentali, Eisenhower trebuia să se asigure că toţi primesc dreptul egal la glorie. Este probabil ca planul de a reduce rolul lui Patton la un

simplu sprijin tactic pentru propria sa operaţiune să fi fost unul dintre motivele pentru care Montgomery îl adoptase din capul locului, iar Eisenhower va fi, mai târziu, suficient de elegant pentru a ironiza strategia ca pe o simplă „trăsătură de condei" asupra Germaniei.14

În schimb, în ceea ce priveşte invadarea Reichului, Comandantul Suprem al Aliaţilor occidentali a optat pentru abordarea mult mai puţin riscantă a „frontului larg", abordare despre care credea că o să „adune toate forţele împotriva duşmanului, toate fiind mobile şi contribuind direct la anihilarea completă a forţelor sale terestre".15 În parte datorită eficacităţii rachetelor V şi a campaniei de bombardare cu rachete a Marii Britanii – care putea fi oprită numai prin ocuparea zonelor de lansare –, un rol important avea să revină, în continuare, avansării Grupului XXI de Armate prin Belgia, la nord de pădurile din Ardeni, către Ruhr, ceea ce ar fi dus la izolarea nucleului industrial al Germaniei, lipsindu-l, astfel, pe Hitler de mijloacele necesare continuării luptei.

Grupul XII de Armate, care, începând din august, fusese comandat de Bradley şi care era cea mai mare forţă militară comandată vreodată de un general american, a fost fragmentat de Eisenhower. Cea mai mare parte din Armata I a generalului-locotenent Courtney Hodges a fost trimisă în nordul Ardenilor, pentru a-l sprijini pe Montgomery, lăsând Armata III a lui Patton să avanseze către Saar, protejată fiind la sud de Grupul vii de Armate, condus de generalul-locotenent Jacob Devers, care, după ce debarcase în cadrul Operaţiunii Anvil, reuşise să înainteze către sudul Franţei. Cu toate că Patton traversase râul Marna pe 30 august 1944 şi, curând după aceea, fusese în măsură să ameninţe oraşul Metz şi Linia Siegfried, lipsa benzinei, de-a lungul celor 640 de kilometri ai liniilor sale de aprovizionare, până la portul Cherbourg – avea la dispoziţie doar 145.000 de litri, dar, pentru marşul plănuit, îi trebuiau aproape două milioane –, l-a ţinut pe loc, spre marea lui frustrare. Orgoliul lui Patton era imens, însă la fel erau şi realizările sale de pe terenurile de luptă.

„Vreau să vă amintiţi că niciun nenorocit nu a câştigat vreodată un război murind pentru ţara sa”, le spunea el trupelor sale. „L-a câştigat făcându-l pe celălalt ticălos să moară pentru ţara sa… Cel puţin, Slavă Domnului că, peste treizeci de ani, când veţi sta în jurul şemineului cu nepotul în poală, iar el vă va întreba ce aţi făcut în cel de-al Doilea Război Mondial, nu veţi fi obligaţi să spuneţi: «Am încărcat rahat în Louisiana»”. 16 Văduvei sublocotenentului Neil N. Clothier, care fusese împuşcat în inimă în timp ce-şi conducea plutonul către o poziţie ocupată de o mitralieră germană, la Morville, pe 16 noiembrie, Patton îi scria următoarele: „Ştiu că nu pot face nimic pentru a vă uşura durerea decât, poate, să vă spun că, de vreme ce cu toţii trebuie să murim, faptul că soţul dumneavoastră a murit glorios, făcându-şi datoria de bărbat şi de soldat, ne poate aduce o oarecare mângâiere”. 17

Bruxelles a căzut în mâna canadienilor din Grupul XXI de Armate pe 3 septembrie, iar Anversul în ziua următoare, numai că, aici, Montgomery a făcut o greşeală importantă. Cucerirea Anversului era aproape inutilă dacă râul Scheldt nu avea să fie eliberat din mâinile germanilor, iar alungarea acestora de pe ambele maluri avea să-i coste pe Aliaţi – mai ales pe cei din Armata I Canadiană a lui Crerar – 13.000 de victime, deoarece nu îşi concentraseră imediat forţele asupra acestui obiectiv. Vasele aliate nu vor ajunge la Anvers decât abia pe 28 noiembrie 1944. Până în acel moment, proviziile încă trebuiseră să treacă prin Normandia pentru a ajunge la Grupul XXI de Armate, o rută îngrozitor de lungă. (Dunkerque va fi eliberat abia pe 9 mai 1945.) Pentru Churchill, care înţelese atât de bine importanţa vitală a oraşului Anvers în Primul Război Mondial, încât condusese o misiune navală către acest oraş ca prim lord al Amiralităţii, în 1914, dar şi pentru Brooke, Montgomery, Eisenhower şi alţii, o astfel de subestimare a valorii strategice a portului Anvers pentru operaţiunile terestre este de neînţeles chiar şi astăzi.

Eliberarea estuarului a fost un lucru complicat; iată felul în care descrie John Keegan o zi din viaţa plutonului

lui Peter White, din Batalionul al 4-lea, Regimentul King's Own Scottish Borderers, parte din Divizia a 52-a Lowland, a cărui sarcină era să deschidă estuarul Scheldt, la sfârşitul lui 1944:

Să te scoli în fiecare dimineaţă, după o zi în care ai păcălit din nou moartea, să înghiţi slănină conservată, biscuiţi nesăraţi şi ceai cu aromă de clor, să te târăşti înainte prin câmpuri îmbibate de apă, în care fiecare pas ar fi putut declanşa o încărcătură explozivă letală, să stai ore întregi în apa îngheţată, în timp ce obuzele secerau împrejurimile, să te ridici, după ce cădea întunericul, cu speranţa să găseşti un loc uscat unde să te adăposteşti noaptea, după ce ai mâncat o conservă de carne de vită şi biscuiţi uscaţi.18

Prin contrast cu Anversul, întârzierea lui Churchill în a elibera insulele din Canalul Mânecii era de înţeles – pentru că, după cum le spusese celor din Cabinetul de Război, pe 26 noiembrie, acum, când „lucrurile au devenit serioase", problema este „mâncarea". Acolo erau staţionaţi peste 28.000 de germani, care „nu pot pleca", pe când, „[dacă ar veni] aici, [ar trebui] să-i hrănim".19

În Europa eliberată, hrana era o mare problemă, mai ales în Olanda, unde distrugerea mijloacelor de transport, inundarea mai multor zone îndiguite şi dezorganizarea, ca rezultat al operaţiunilor militare, creau teama apariţiei unei foamete în masă. Chiar şi spre sfârşitul războiului, pe 12 martie 1945, Churchill trebuia să le spună miniştrilor din Cabinetul de Război că: „Unii dintre locuitori vor fi obligaţi să se alimenteze intravenos". După ce a citit un raport despre faptul că americanii se aşteptau ca rezervele de hrană britanice să fie folosite în primul rând pentru salvarea olandezilor, prim-ministrul a explodat de furie şi s-a lansat în această tiradă (până acum nepublicată):

Statele Unite huzuresc pe seama rezervelor noastre, acumulate în ani de zile de sacrificii. Pot să înţeleg asta: dar, în caz de urgenţă majoră, putem şi ar trebui să ne folosim propriile rezerve… Acum este momentul să spunem apăsat că soldatul american mănâncă de cinci ori

mai mult decât al nostru. Civilii americani mănâncă mai mult ca niciodată. Nu vom pregeta niciodată să fim alături de ei în ceea ce priveşte sacrificiile: dar lăsaţi-i, mai întâi, să-şi taie ei înşişi raţiile, înainte de a îndrăzni să ne ceară nouă asta.20

În septembrie 1944 – la două luni după destituirea sa –, Rundstedt a fost numit din nou în postul de comandant-suprem în vest, o funcţie pe care avea s-o deţină până în martie 1945, când îndemnul adresat lui Hitler de a încheia pacea îi va aduce cea de-a treia destituire. Poreclit *der Alter Herr* (bătrânul gentleman), avea şaizeci şi opt de ani în momentul ultimei sale numiri. Pe 4 septembrie, văzând că Divizia Hitlerjugend se retrage dincolo de fluviul Meuse, lângă Yvoir, Rundstedt declara ceea ce mulţi ofiţeri germani gândeau, dar puţini îndrăzneau să spună: „E păcat că acest tineret inimos este sacrificat într-o situaţie lipsită de orice speranţă”.21 O săptămână mai târziu, pe 11 septembrie, Aliaţii vor pune pentru prima oară piciorul pe pământ german, trupele americane trecând frontiera lângă Trier, însă, cu toate acestea, Hitler încă mai avea la dispoziţie o armată de câteva milioane de oameni, deşi dispersată pe un teritoriu mult prea extins. Zidul său occidental – cunoscut şi ca Linia Siegfried –, părea de nepătruns, iar numirea lui Rundstedt în postul de comandant-suprem al forţelor din vest ridicase moralul Wehrmachtului, în timp ce mareşalul Model rămânea la conducerea Grupului de Armate B, iar Rommel şi Kluge se sinuciseseră după ce fuseseră tangenţial implicaţi în tentativa de asasinare a lui Hitler. Mai târziu, în acea lună, Churchill, de acum convins că Hitler era un strateg incapabil, îl ridiculiza în Camera Comunelor:

Nu trebuie să uităm că datorăm enorm greşelilor – extraordinarelor greşeli – făcute de germani. Nu mi-a plăcut niciodată să-l compar pe Napoleon cu Hitler, deoarece este o insultă pentru marele Împărat şi războinic să-l legi în vreun fel de un agitator-şef şi un criminal mizerabil. Însă există un aspect în privinţa căruia trebuie să fac o paralelă. Amândoi aveau un temperament care nu

le permitea să renunţe nici la cea mai mică bucăţică dintr-un teritoriu către care fuseseră purtaţi de fluxul favorabil al sorţii lor agitate.22

Va merge mai departe şi va compara strategia lui Napoleon, din perioada 1813 – 1814, cu cea a lui Hitler, care „a împrăştiat cu succes armatele germane de-a lungul întregii Europe şi s-a lipsit cu obstinaţie, în orice moment, de la Stalingrad şi Tunis până în clipa de faţă, de capacitatea de a-şi concentra principalele forţe în vederea unei încleştări finale”. Şi totuşi, chiar în timp ce Camera Comunelor râdea de greşelile strategice ale Führerului, Hitler plănuia o concentrare a forţelor germane în Ardeni, una care să uimească lumea din nou, însă, de data aceasta, pentru ultima oară.

Planul îndrăzneţ al lui Montgomery de a folosi trei divizii aeropurtate, Divizia 1 britanică şi Diviziile a 82-a şi a 101-a americane, pentru a încerca să cucerească podurile de pe marile fluvii Maas (Meuse), Waal (Rin) şi Neder Rijn (Rinul de Jos) şi, prin aceasta, să ajute forţele terestre să încercuiască bazinul Ruhr prin nord, a eşuat dramatic la mijlocul lui septembrie, în jurul oraşelor olandeze Eindhoven, Nijmegen şi Arnhem. În ciuda unor fapte de eroism extraordinare, se făcuseră greşeli chiar din timpul etapelor de planificare – mai ales de către generalul-locotenent F.A.M. „Boy” Browning, pe partea de spionaj –, ceea ce însemna că planul fusese condamnat să eşueze chiar înainte de a începe. Acesta a fost cel mai mare atac aeropurtat din istorie, însă informaţiile secrete care avertizaseră Divizia 1 aeropurtată de prezenţa a doua divizii de panzere care se refăceau lângă Arnhem nu au fost luate în serios, astfel că nu s-a luat suficient armament antitanc în zonele în care a fost lansat atacul.23 Iniţial, Operaţiunea Market, asaltul aeropurtat din ziua de vineri, 17 septembrie, a avut succes, însă atacul concomitent – nume de cod Operaţiunea Garden – demarat la sol de Armata II britanică şi de Corpul XXX, conduse de generalul Dempsey, deşi a ajuns la Eindhoven pe 18 septembrie şi la Nijmegen pe 19, nu a reuşit să străpungă la timp

rezistenţa germană înverşunată, astfel încât să permită lansarea trupelor de paraşutişti deasupra oraşului Arnhem. Ordinele date de Montgomery lui Dempsey de a fi „rapid şi violent, fără să se gândească la ce se întâmplă pe flancuri” se pare că nu fuseseră ascultate cu suficientă seriozitate.24 Corpul XXX a înregistrat 1.500 de victime, în comparaţie cu numărul de cinci ori mai mare al britanicilor şi al polonezilor de la Arnhem, care, rămaşi fără hrană şi muniţie, au fost masacraţi, pe Rinul de Jos, de tancuri, de lansatoarele de grenade şi de focul de artilerie. Condiţiile de zbor dificile au împiedicat furnizarea de provizii şi de întăriri pe calea aerului, astfel că, în noaptea de 25 septembrie, aproximativ 3 910 oameni dintre cei 11 920 ai Diviziei 1 aeropurtate şi ai Grupului Polonez de Brigăzi Independente au reuşit să se retragă pe malul sudic al râului, restul fiind fie omorâţi, fie răniţi, fie capturaţi.25 Pierderile Diviziei 1 aeropurtate au fost de două ori mai mari decât cele ale Diviziilor a 82-a şi a 101-a, luate împreună. Avea să fie, totuşi, ultima înfrângere suferită de armata britanică.

Ceea ce urma să fie cunoscut drept Operaţiunea Market Garden a consumat complet şi puţinele resurse pe care le mai aveau Aliaţii, în oameni şi combustibil, exact în momentul în care Patton se apropia de Rin, fără să întâmpine vreo opoziţie consistentă. Totuşi, odată ce armatele aliate se vor opri din lipsă de provizii, ele nu vor mai putea să treacă Rinul pentru încă şase luni. Între timp, germanii au folosit răstimpul câştigat prin victoria lor temporară din Olanda pentru a muta în grabă trupele în spatele Liniei Siegfried, anterior prea puţin întărită. Între sfârşitul lui septembrie şi mijlocul lui noiembrie, forţele lui Eisenhower s-au trezit confruntate cu contraatacuri germane înverşunate în regiunile Vosges şi Moselle, dar şi pe râul Scheldt şi în jurul oraşelor Metz şi Aachen. Sperând să traverseze Rinul înainte de venirea iernii, care în acel an va fi extrem de rece, Eisenhower a lansat pe 16 noiembrie un atac masiv, sprijinit de cel mai mare bombardament aerian de până în acel moment, cu 10 097

de bombe aruncate de 2 807 avioane, în cadrul Operaţiunii Queen. Chiar şi aşa, Armatele şi IX au reuşit să avanseze doar câţiva kilometri, până la râul Roer, fără să poată însă să-l traverseze.

Speranţele că războiul s-ar putea termina în 1944, care fuseseră surprinzător de răspândite anterior, în timpul campaniei – amiralul Ramsay făcuse chiar un pariu în valoare de 5 lire sterline cu Montgomery în favoarea acestui deznodământ – au fost spulberate în întregime chiar înainte de zorii zilei de sâmbătă, 16 decembrie 1944, când mareşalul von Rundstedt a declanşat cel mai mare atac-surpriză din timpul războiului, de la Pearl Harbor încoace. În Operaţiunea Herbstnebel (Ceaţă de toamnă), 17 divizii – dintre care cinci de panzere şi 12 de infanterie mecanizată – s-au avântat înainte, într-o încercare disperată de a ajunge mai întâi la fluviul Meuse şi, mai apoi, chiar la Canalul Mânecii. În locul unei ceţi blânde de toamnă, şi-au făcut apariţia negura, zăpada, lapoviţa şi ploile torenţiale, ceea ce a dat peste cap observaţia aeriană a Aliaţilor, făcând imposibilă semnalizarea din timp a atacului. În acelaşi mod, spionajul militar britanic va fi de prea puţin ajutor la începutul operaţiunii, de vreme ce toate transmisiile radio germane fuseseră interzise cu desăvârşire, iar ordinele fuseseră aduse la cunoştinţa comandanţilor prin mesageri, cu câteva zile înainte de atac.

Dintr-odată, pe 16 decembrie, nu mai puţin de trei armate germane alcătuite din 200.000 de oameni s-au revărsat din pădurile Ardenilor. Rundstedt şi Model se opuseseră operaţiunii, considerând-o a fi prea ambiţioasă pentru resursele de care dispunea Wehrmachtul în acel moment, însă Hitler credea că putea să rupă armatele aliate în două, una la nord şi alta la sud de Ardeni, să protejeze bazinul Ruhr, să recucerească oraşul Anvers, să ajungă la Canal şi, spera el, să reediteze victoria din 1940, şi toate astea din acelaşi punct de pornire. „Moralul trupelor noastre era uimitor de ridicat la începutul ofensivei”, avea să-şi amintească Rundstedt mai târziu.

„Ele chiar credeau că victoria era posibilă. Spre deosebire de comandanţii superiori, care ştiau cum arată situaţia”.26 Cel mai important comandant, însă, credea că ofensiva din Ardeni ar fi putut fi mult aşteptata *Entscheidungsschlacht* (bătălie decisivă), aşa cum fusese descrisă de Clausewitz.

Dezacordurile germanilor în privinţa ofensivei din Ardeni se iviseră din trei puncte de vedere diferite şi erau mai complexe decât aveau să creadă Rundstedt şi alţii după război. Guderian, care avea sarcina de a se opune ofensivei ce urma să fie declanşată de Armata Roşie în est, în iarna care se apropia, nu voia să aibă loc vreo ofensivă în vest, ci mai degrabă să se consolideze Frontul de Est, inclusiv cel din Ungaria. Rundstedt, Model, Manteuffel şi alţi generali îşi doreau o ofensivă restrânsă în Ardeni, una care să-i dezechilibreze pe Aliaţi şi care să le ofere şansa să dea coerenţă defensivei germane din vest şi să protejeze bazinul Ruhr. În acest timp, Hitler voia să arunce tot ce mai rămăsese din „rezervele” germane într-o încercare disperată de a cuceri Anversul şi de a distruge forţele lui Eisenhower din vest. Ca de obicei, Hitler a optat pentru calea cea mai radicală şi, astfel, cea mai riscantă, şi, ca întotdeauna, a făcut aşa cum a vrut el.

Eisenhower lăsase relativ puţine trupe în regiunea semimuntoasă şi extrem de împădurită a Ardenilor, din Belgia şi Luxembourg. Nu era singurul vinovat pentru această decizie, din moment ce primise rapoarte de spionaj de la Bradley, care spuneau că atacul german era doar o „posibilitate îndepărtată” şi de la Montgomery, pe 15 decembrie, care spunea că duşmanul „nu poate desfăşura operaţiuni ofensive de proporţii”.27 Chiar şi pe 17 decembrie, când ofensiva începuse deja, generalul-maior Kenneth Strong, adjunctul şefului de Stat-Major al SHAEF (serviciile de spionaj), redacta Raportul săptămânal de spionaj nr. 39, care oferea o evaluare lipsită de griji potrivit căreia „consecinţa principală a ofensivei nu trebuie judecată după teritoriile câştigate, ci după numărul de divizii aliate care sunt deviate din sectoarele vitale ale frontului”.28 Prin contrast cu dezastrul din 1940, în

momentul de faţă, Ardenii nu păreau să fie potriviţi pentru o ofensivă cu tancuri, iar, în plus, în sudul şi în nordul regiunii aveau loc încleştări importante. Întrucât mişcările Wehrmachtului se desfăşurau numai noaptea, iar germanii puseseră la cale planuri complexe de diversiune, surpriza Aliaţilor a fost totală. Deşi patru prizonieri de război germani vorbiseră despre o ofensivă importantă care urma să aibă loc înainte de Crăciun, ei nu fuseseră crezuţi de serviciile secrete ale Aliaţilor. Linia de 95 de kilometri dintre Monschau, la nord, şi Echternach, la sud, a fost apărată doar de şase divizii americane compuse din 83.000 de oameni, cei mai mulţi dintre ei sub comanda generalul-maior Troy Middleton din Corpul VIII. Ele includeau unităţi ca Divizia a 106-a, care nu mai participase la nicio luptă, şi Diviziile a 4-a şi a 28-a de infanterie, care fuseseră grav afectate de luptele recente şi care acum îşi refăceau forţele.

Atacul a avut loc într-un moment în care zăpada ajungea până la genunchi, fiind folosite proiectoare de lumină îndreptate spre nori, pentru a produce o lumină artificială care să ajute operaţiunile trupelor. Treizeci şi doi de soldaţi germani vorbitori de engleză, aflaţi sub comanda colonelului de origine austriacă Otto Skorzeny, au fost îmbrăcaţi în uniforme americane pentru a mări confuzia din spatele liniilor inamice. Doi dintre cei mai buni generali germani, Generaloberst (general-colonel) der Waafen-SS Josef („Sepp”) Dietrich şi General der Panzertruppen baron Hasso-Eccard von Manteuffel, au condus atacurile în nord şi centru, cu Armata VII oferindu-le protecţie pe flancul sudic. Totuşi, nici măcar 17 divizii nu erau suficiente pentru a disloca numărul imens de trupe aliate care debarcaseră în Europa de Vest începând din Ziua Z. „Era incapabil să înţeleagă că nu mai comanda armata pe care o avusese în 1939 sau 1940”, se plângea Maunteuffel ulterior în legătură cu atitudinea lui Hitler.29

Atacul german a distrus Diviziile a 106-a şi a 28-a americane – unele unităţi s-au împrăştiat şi au fugit în spatele frontului –, însă Corpul V american, la nord, şi

Divizia a 4-a, la sud, au reuşit să-şi păstreze poziţiile, înghesuind asaltul german într-o protuberanţă de 65 de kilometri pe 88 de kilometri în interiorul liniei aliate. Armata VI Panzer nu a reuşit să facă progrese prea mari împotriva Diviziilor a 2-a şi a 99-a de infanterie din Corpul V al lui Gerow, aflate în nord, apropiindu-se, dar nereuşind să ajungă la un depozit uriaş de combustibil, aflat în apropierea oraşului Spa. Au comis, totuşi, cea mai mare atrocitate din timpul războiului împotriva trupelor americane din vest, când au mitraliat 86 de prizonieri neînarmaţi, pe un câmp de lângă Malmedy, după ce mai omorâseră alţi 15 cu o zi înainte. Ofiţerul SS responsabil de acest eveniment, generalul Wilhelm Mohnke, nu va fi niciodată acuzat pentru această crimă, deşi mai fusese implicat anterior în alte două masacre comise cu sânge rece.30

În zona centrală, Armata V Panzer a lui Manteuffel a încercuit Divizia a 106-a în faţa localităţi St Vith, şi i-a forţat pe cei 6.000 de oameni ai săi să se predea pe 19 decembrie: cea mai mare capitulare a unor trupe americane, de la Războiul Civil încoace. St Vith a fost apărat de Divizia a 7-a de Blindate până pe 21 decembrie, când aceasta a căzut în mâinile lui Manteuffel. Deşi trupele americane erau foarte răsfirate, şi au fost luate prin surprindere, grupuri izolate de soldaţi au rezistat suficient de mult pentru ca Herbstnebel să se poticnească şi pentru a-i da timp lui Eisenhower să organizeze un contraatac masiv. Până a doua zi, la miezul nopţii, 60.000 de oameni şi 11.000 de vehicule au fost trimise ca întăriri, iar, în următoarele opt zile, încă 180.000 de oameni au fost transferaţi pentru a stăvili ameninţarea.31 Întrucât Grupul XII de Armate fusese rupt în două de germani, o parte la nord şi celălaltă la sud, pe 20 decembrie, Eisenhower a alipit Armatele şi IX ale lui Bradley la Grupul XXI de Armate al lui Montgomery, primul, pentru o perioadă de patru săptămâni, iar cel din urmă, până la traversarea Rinului. A fost o mişcare inteligentă care a generat, totuşi, resentimente de durată. „Generalul Eisenhower

recunoaşte că marea ofensivă germană care a început pe 16 decembrie este mai mare decât cea condusă de el", urlau megafoanele germane îndreptate spre trupele Regimentului al 310-lea american de infanterie. „Cum aţi vrea să muriţi de Crăciun?"

După ce Ultra a început din nou să-şi facă treaba după atac, confirmând faptul că Meuse este ţinta germanilor, comandantul suprem a putut să-şi regândească ordinele în mod corespunzător, oprind spargerea frontului său în două.

Sarcina de a străpunge rândurile Armatei VII germane, condusă de General der Panzertruppen Erich Brandenberg, a revenit Armatei III a lui Patton, aflată la sud. „Domnule, vă vorbeşte Patton", i-a spus hotărât generalul Patton lui Dumnezeu Atotputernicul, în capela Fundaţiei Pescatore din Luxembourg, pe 23 decembrie. „Trebuie, pur şi simplu, să vă hotărâţi de partea cui sunteţi. Trebuie să mă ajutaţi, ca să pot trimite Prinţului Păcii întreaga armată germană pe post de cadou de ziua Sa de naştere". 32 Fie ca urmare a ajutorului divin, fie ca urmare a acţiunilor oamenilor, Divizia a 101-a Aeropurtată reuşise să sosească în ultimul moment în oraşul Bastogne, cu doar câteva ore înainte ca germanii să ajungă în intersecţiile sale vitale. Întrucât 18.000 de soldaţi americani fuseseră încercuiţi complet în acest oraş, comandantul Corpului XXXXVII de Panzere, generalul Heinrich von Luttwitz, i-a dat pe 20 decembrie, generalului de brigadă Anthony C. McAuliffe, un veteran al Operaţiunilor Overlord şi Market Garden, care ocupa postul de comandant al diviziei, prilejul de a se preda. Răspunsul monosilabic al lui McAuliffe – „Nuts!" – era un termen argotic pe care germanii l-au înţeles, totuşi, foarte bine. Astfel că ziua de Crăciun a fost martora unui masiv atac german asupra oraşului Bastogne, care trebuia să reziste până ce Armata III americană avea să îi sară în ajutor dinspre sud. „O zi de Crăciun luminoasă şi rece, o vreme perfectă pentru omorât germani", glumea Patton, „ceea ce este puţin ciudat, având în vedere a cui zi de

naştere este astăzi”.

Pe 22 şi 23 decembrie, Patton a reuşit să devieze Armata III germană cu 90 de grade din drumul său către est, spre râul Saar, şi s-o împingă către nord, de-a lungul unui front de 40 de kilometri, pe nişte cărări înguste şi îngheţate bocnă, chiar în flancul sudic al proeminenţei. „Brad”, îi spusese veşnic citabilul Patton comandantului său, „Krautul şi-a prins gâtul în maşina de tocat carne. Şi, de data asta, l-am prins bine

Varză, în limba germană, termen peiorativ referitor la soldatul german (n.tr.) de urechi”.33 Chiar şi Bradley a trebuit să admită, în memoriile sale, că „dificila manevră” a lui Patton a fost „una dintre cele mai strălucite acţiuni ale unui comandant din cel de-al Doilea Război Mondial”.34 Mai puţin strălucitoare a fost lejeritatea echipei de comunicaţii radio şi telefonice a lui Patton, care i-a permis lui Model să afle intenţiile şi obiectivele americanilor.

După ce a supravieţuit energicului atac german, care străpunsese perimetrul defensiv în ziua de Crăciun, oraşul Bastogne a fost eliberat de Divizia a 4-a Blindată a lui Patton, a doua zi. În acest moment, Armata V Panzer a lui Manteuffel rămăsese deja fără combustibil şi, deşi Divizia a 2-a Panzer ajunsese la aproape 8 kilometri de oraşul Dinant, pe fluviul Meuse, Dietrich nu şi-a adus rezervele de infanterie mecanizată în sprijinul lui Manteuffel, „deoarece o astfel de manevră nu făcea parte din ordinele lui Hitler, iar el primise instrucţiuni să se supună numai ordinelor incluse în scrisoarea sa”.35 Era adevărat: în ciuda sfatului dat de Model, Hitler a insistat că Dietrich, catalogat de un istoric drept „animalul SS de casă al lui Hitler”, ar trebui să dea atacul decisiv, deşi trupele sale erau la o distanţă de patru ori mai mare de ţintă de cât erau cele ale lui Manteuffel.36 Germanii rămăseseră şi fără o altă resursă preţioasă – timpul –, deoarece condiţiile meteorologice mai bune le permiseseră Aliaţilor să hărţuiască coloanele de panzere din aer, executând 15.000 de misiuni aviatice în primele patru zile de după dispersarea norilor. Atunci când

va fi interogat de Aliaţi, Rundstedt va pune înfrângerea pe seama a trei factori: „Primul, nemaipomenita superioritate a forţelor voastre aeriene. Al doilea, lipsa de combustibil – ulei şi benzină –, care a făcut ca tancurile şi chiar ca avioanele Luftwaffe să nu se poată mişca. Al treilea, distrugerea sistematică a rutelor feroviare, care nu ne-a permis să aducem nici măcar un tren dincoace de Rin”. 37 Toţi aceşti factori aveau legătură, într-o măsură mai mică sau mai mare, cu superioritatea aeriană.

Marea ofensivă se stinsese deja pe 8 ianuarie 1945, astfel încât, pe 16 ianuarie, Armatele şi III americane au făcut joncţiunea, iar, pe 22, germanii au dat, în cele din urmă, ordinul de retragere. Pe 8 ianuarie, în linia Aliaţilor deja nu mai exista nicio protuberanţă, însă se formase una în cea a germanilor. „Protestez cu vehemenţă faţă de faptul că această operaţiune stupidă din Ardeni este numită uneori «Ofensiva Rundstedt»”, se plângea Rundstedt după război. „Este un nume cu totul impropriu. Nu am avut nicio legătură cu ea. A ajuns la mine ca un ordin stabilit până la ultimul detaliu. Hitler chiar scrisese pe plan cu propria mână: «A nu se modifica» „.38 Rundstedt declara că ar fi trebuit numită în schimb „Ofensiva lui Hitler”.39 În realitate, numele nici unuia dintre ei nu avea să fie asociat cu această ofensivă.

„Salut viteazul soldat american; nu mi-aş dori să lupt alături de soldaţi mai buni”, declară Montgomery într-o conferinţă de presă, la cartierul său general din Zonhoven, pe 7 ianuarie. „Am încercat să simt ca un soldat american, astfel încât să nu fac vreo faptă necuvenită care i-ar ofensa pe aceştia în vreun fel”. 40 Acest panegiric nu făcea totuşi vreo trimitere la colegii săi generali, iar conferinţa de presă va avea darul de a inflama tensiunile existente în înaltul Comandament Anglo-American. Patton şi Montogomery se dispreţuiau de mult timp: Patton îi spunea lui Monty „pârţ infatuat de englezoi”, iar Monty îl considera pe Patton „un sălbatic cu gura spurcată”, şi, de vreme ce efortul de război al Statelor Unite îl ajungea din urmă pe cel al Marii Britanii în mai toate privinţele,

Montgomery nu va mai putea să gestioneze noua situaţie şi va deveni tot mai antiamerican, pe măsură ce importanţa efortului Statelor Unite devenea tot mai evidentă. De aceea, atunci când, pe 7 ianuarie, SHAEF va ridica cenzura pe care o impusese cu aproape trei săptămâni înainte, Montgomery va selecta un grup restrâns de corespondenţi de război pentru a face declaraţiile de presă consistente. A fost un spectacol lamentabil după părerea tuturor, inclusiv a propriei sale echipe, care a fost şocată de inepţiile – sau de răutatea, au gândit alţii – rostite. „Generalul Eisenhower mi-a oferit comanda întregului front de nord", s-a umflat în pene Monty. „Am pus la lucru întreaga forţă a grupurilor de armate britanice. Să ţineţi minte imaginea aceasta a trupelor britanice luptând de ambele părţi ale forţelor americane care suferiseră o lovitură puternică. Este imaginea corectă". Deşi a vorbit despre soldatul american obişnuit ca luptând „foarte curajos" în ceea ce, cu o indiferenţă studiată, spunea că ar fi fost „o bătălie interesantă şi minoră", a pretins că intrase în bătălie „cu avânt", lăsând impresia că el i-ar fi salvat, în realitate, pe generalii americani de la înfrângere.

Declarând că Montgomery era „nebun cu totul, din cap până în picioare", Bradley i-a spus lui Eisenhower că nu poate lucra sub comanda acestuia, ci că ar prefera să se transfere înapoi în Statele Unite. Patton a făcut imediat aceeaşi declaraţie. După care Bradley a început să perie presa şi să pună în circulaţie, cu colaborarea lui Patton, informaţii compromiţătoare despre Montgomery. Potrivit declaraţiilor unuia dintre (nenumăraţii) ofiţeri de presă ai lui Bradley, fostul redactor Ralph Ingersoll, Bradley, Hodges şi generalul-locotenent William Simpson din Armata IX au început „să elaboreze şi să pună în practică planuri, plecând de la o bază nouă rezultată în urma discuţiilor libere purtate între ei, deci fără asistenţa canalelor oficiale. Pentru a face asta, au anulat planurile primite de la britanici şi a fost nevoie chiar să-i păcălească pe membrii Cartierului General Suprem al lui Eisenhower, care erau pe jumătate britanici". 41 Generalii americani şi

britanici din vest au avut, într-adevăr, o relaţie deosebită între anii 1943 şi 1945: una deosebit de groaznică.

Cu siguranţă, Montgomery ar fi trebuit să recunoască pe deplin meritele lui Patton în ceea ce priveşte spargerea flancului sudic al ofensivei din Ardeni, însă Patton nu era deloc un om agreabil. Reversul ostentativei sale mândrii rasiale era antisemitismul său, motiv pentru care convingerea sa în existenţa conspiraţiei bolşevico-sioniste nu a scăzut în niciun fel după eliberarea lagărelor de concentrare. Pe la sfârşitul carierei sale, armata americană îi plasase un psihiatru în echipă, pentru a-l supraveghea, iar telefoanele îi erau monitorizate. Avea să moară în somn pe 21 decembrie 1945, la 12 zile după ce îşi rupsese coloana vertebrală într-un accident rutier, la Mannheim, deşi niciuna dintre maşini nu avusese viteză. „Zeul războiului, pe care Patton îl venera cu atâta devoţiune, are, în mod evident, un ciudat simţ al umorului", scria unul dintre comentatorii biografiei sale, Patton însuşi recunoscând în prealabil, că era „un mod al dracului de onorabil de a muri".42 Poate că Atotputernicul nu apreciase impertinenţa cu care acesta îi ceruse să se hotărască odată şi să ia partea uneia dintre taberele aflate în conflictul dintre civilizaţie şi barbarism.

Ofensiva din Ardeni le-a provocat germanilor 98 024 de pierderi generale pe câmpul de luptă, inclusiv 12.000 de morţi şi 700 de tancuri şi de tunuri de asalt şi 1 600 de avioane de luptă, faţă de cele 80 987 de pierderi ale Aliaţilor (marea majoritate de partea americanilor), incluzând 10 276 de morţi, dar şi un număr puţin mai mare de tancuri şi de distrugătoare de tancuri decât cel al germanilor.43 Marea diferenţă a constat în materialul de război cu care Aliaţii au putut compensa aceste pierderi masive, lucru pe care germanii nu l-au mai putut face. Efectul asupra moralului trupelor aliate a fost puternic. „Germanii urmau să fie învinşi", concluziona un comandant britanic de tancuri care participase la bătălie, „şi nu numai în aventura lor din Ardeni, ci în întreaga lor încercare nebunească de a domina lumea".44 Încadrarea în timp era

o altă chestiune: pe 6 februarie, generalul-locotenent Brian Horrocks pusese un pariu cu Montogomery, pe 10 lire, cum că „războiul cu germanii se va termina până pe 1 mai 1945”. Va pierde pariul, greşind data cu doar o săptămână.

Rundstedt şi Model îl avertizaseră pe Hitler că ofensiva din Ardeni avea să ducă doar la slăbirea drastică a capacităţii Reichului de a face faţă ruşilor pe Frontul de Est, fără să genereze, în acelaşi timp, vreun avantaj în vest. Cu toate acestea, Führerul era dispus să rişte totul, ca de atâtea ori în cariera sa. Speranţele multor germani că Armata Roşie putea fi ţinută pe loc au fost, astfel, sacrificate de dragul unei ofensive în vest, împotriva unui duşman mult mai puţin crud şi lacom decât cel care se apropia de *Heimat* (patrie) dinspre est. „Numai prostia lui Hitler, care a fost încurajat de Jodl că menţinerea presiunii în vest afecta planurile ofensive ale anglo-americanilor, a dus la bătălia din Ardeni”, consemna Max Hastings.45 Aşa se va întâmpla, însă cu un preţ şi mai mare plătit pe seama planurilor defensive germane, astfel că Hitler nu a mai fost niciodată în măsură se declanşeze vreo ofensivă importantă.

Este ciudat că Hitler a putut fi influenţat de Jodl, şeful Statului-Major al Operaţiunilor OKW-ului în timpul războiului, a cărui atitudine faţă de Führer poate fi observată din discursul despre victoria apropiată pe care îl rostise în faţa Gauleiterilor, în noiembrie 1943, când spusese: „Convingerea mea cea mai adâncă se bazează pe faptul că la conducerea Germaniei se află un om care, prin întreaga sa evoluţie, prin dorinţele sale şi prin lupta sa, ne dovedeşte că a fost ales de Soartă pentru a ne conduce poporul către un viitor mai luminos”. 46 La Nürnberg, Göring i-a declarat lui Goldensohn că el credea că Wilhelm Keitel nici măcar nu ar fi trebuit să fie acuzat, deoarece „deşi fusese mareşal al forţelor terestre, era un personaj mărunt care făcea tot ceea ce îi ordona Hitler”.47 Şef al OKW pe tot parcursul războiului, Keitel avea, după părerea lui John Wheeler-Bennet, istoricul britanic specializat în subiectul reprezentat de înaltul Comandament German,

„ambiţie, dar nu şi talent, o anumită perspicacitate şi un şarm nativ, dar nu inteligenţă sau personalitate, era loial, dar nu avea caracter”.48 Era chiar mai lingău – „la fel de loial ca un câine”, după cum îl caracteriza Hitler – decât Jodl. Şi, totuşi, el şi-a meritat pedeapsa primită la Nürnberg: a fost preşedintele aşa-numitei Curţi de Onoare care i-a condamnat la moarte pe complotiştii din iulie 1944; a semnat ordinul prin care toţi comisarii sovietici trebuiau să fie împuşcaţi imediat după capturare, precum şi faimosul *Nacht und Nebel* (noapte şi ceaţă), Decretul din decembrie 1941 pe baza căruia mai mult de 8.000 de civili negermani au fost răpiţi şi executaţi; a încurajat linşarea aviatorilor aliaţi de către civili; şi a dat ordinul din 16 decembrie 1942 potrivit căruia, în est şi în Balcani, „orice simpatie manifestată la adresa activităţii partizanilor reprezintă o crimă împotriva poporului german”.49 Lui Keitel nu îi plăcea totuşi porecla pe care o primise, „Lakaitel-ul lui Hitler”, de la cuvântul *Lackai* (lacheu).

„De ce generalii care s-au grăbit să mă catalogheze drept o slugă incompetentă şi ascultătoare nu au reuşit să se asigure că sunt îndepărtat?”, se lamenta Keitel în memoriile sale, înainte de a fi spânzurat la Nürnberg. „Era atât de greu? Nu, nu era; adevărul este că nimeni nu era pregătit să mă înlocuiască, deoarece toţi ştiau că o să sfârşească prin a ajunge nişte epave, ca mine”. Există un oarecare temei în vorbele sale; evident, Kleist credea că, întrucât „Hitler dorea să aibă un general slab în respectiva poziţie de putere pentru a fi în măsură să-l controleze”, alţi generali nu ar fi putut face faţă acestei situaţii. „Dacă aş fi deţinut poziţia lui Keitel în subordinea lui Hitler”, pretindea Kleist mai târziu, „nu aş fi rezistat nici două săptămâni”.50 Cu toate acestea, dacă Jodl şi Keitel ar fi dat dovadă că au mai multă coloană vertebrală în faţa lui Hitler, aşa cum o făcuse Guderian, poate că ar fi putut insufla strategiei sale un simţ al măsurii, însă atitudinea lui Keitel nu a fost decât aceea atât de bine rezumată de remarca pe care a făcut-o în faţa psihiatrului de la Nürnberg, în mai 1946, când a spus: „Nu este corect să fii

supus doar atunci când lucrurile merg bine; este mult mai greu să fii un soldat bun şi supus în vremuri de restrişte şi atunci când lucrurile merg rău. În astfel de vremuri, supunerea şi credinţa sunt virtuţi". 51 Hitler mai avea în jurul lui oameni dispuşi să i se supună şi să se încreadă în el, în frunte cu nulitatea umană Wilhelm Keitel, când, de fapt, critica constructivă şi sfaturile pertinente erau lucrurile de care avea cea mai mare nevoie.

Spre sfârşitul lui 1942, Hitler a hotărât că era necesar ca fiecare cuvânt rostit la şedinţele sale cu înalţi responsabili militari să fie păstrat pentru posteritate. Aşa că şase stenografi (în final, opt) ai Parlamentului german, care rămăseseră fără obiectul muncii după ce activitatea Reichstagului fusese suspendată în luna aprilie, au primit ordin să noteze de mână şi să transcrie tot ceea ce se rostea în cadrul acestor întâlniri. Dacă germanii ar fi câştigat războiul, această carte ar fi fost astăzi echivalentul scripturii naziste. Transcrise cuvânt cu cuvânt, pe loc, neşlefuite, ca material brut al istoriei, aceste texte ni-l dezvăluie pe Führer ca pe un dictator calculat, curios şi migălos, cu o memorie fenomenală şi cu un mare interes pentru tehnologiile militare şi chiar ca pe un bun ascultător. Cel puţin trei sferturi dintre stenograme constau în răspunsurile date întrebărilor lui incisive de către personalităţi importante ale Reichului, cum ar fi Rundstedt, Rommel, Guderian, Keitel şi Jodl, Zeitzler, Dönitz, Göring şi Goebbles.

Întrucât stenogramele şedinţelor acoperă o perioadă care începe cu data de 1 decembrie 1942, când Bătălia de la Stalingrad era deja pierdută, şi se termină la trei zile înainte de sinuciderea lui Hitler, imaginea care transpare este aceea a unei Germanii aflate în retragere şi, în cele din urmă, înfrânte, deşi este imposibil să-ţi dai seama din observaţiile lui Hitler exact când anume a început să înţeleagă că avea să piardă războiul şi, odată cu el, propria viaţă. Probabil că a ajuns să înţeleagă acest lucru la sfârşitul ofensivei din Ardeni, spre finalul anului 1944, căci, pe 10 ianuarie 1945, a avut cu Göring următoarea

conversaţie legată de problemele pe care le punea producţia arsenalului secret:

HITLER: Se spune că dacă Hannibal, în locul celor şapte sau 13 elefanţi cu care a traversat Alpii, ar fi avut 50 sau 250 de elefanţi, ar fi fost mai mult decât suficient pentru a cuceri Italia.

GORING: Dar am reuşit, în cele din urmă, să facem avioane cu reacţie; le-am făcut. Şi trebuie să le producem în masă, ca să păstrăm avantajul…

HITLER: Din păcate, rachetele V-1 nu pot decide războiul.

GORING: … Aşa cum un proiect care la început pare puţin promiţător are succes în cele din urmă, bombardierul va veni şi el, dacă este şi.

HITLER: Dar asta nu este decât o fantezie!

GORING: Nu!

HITLER: Göring, arma asta există, cealaltă este încă o fantezie! 52

Folosirea numelui de familie între persoane apropiate este un semn care ne spune că se doreşte, cu siguranţă, sublinierea unui anumit lucru. Hitler ştia ce urma să se întâmple.

Hitler avea, de obicei, numai doi sau trei interlocutori, deşi la aceste şedinţe ale Führerului participau adesea până la 25 de persoane. În răspunsurile date la întrebările lui mereu iscoditoare nu se pot detecta urme clare de linguşire. Calibrul armelor, câmpurile petrolifere, minele din plastic şi minele din metal, instrucţia şoferilor de tancuri, strategiile de încercuire: prea puţine lucruri scăpau atenţiei sale. „Nu putem să facem un transport special de aruncătoare de flăcări pentru Frontul de Vest?”, întreba el chiar înainte de Ziua Z. „Aruncătoarele de flăcări sunt cele mai bune pentru apărare. Sunt o armă teribilă”. După care dăduse un telefon pentru a ordona triplarea producţiei lunare de aruncătoare de flăcări, încheind conversaţia cu vorbele: „Mulţumesc foarte mult! Heil! Sărbători fericite”. Existau şi momente de umor involuntar – „Oamenii contează

mereu pe buna-cuviinţă a celorlalţi. Iar noi suntem atât de politicoşi", spunea Hitler –, însă, în general, atmosfera era una oficială, chiar şi către final. În faţa stenografilor, nu a existat, desigur, nicio referire la Holocaust. Unele lucruri nu erau transcrise, cum ar fi laudele la adresa lui Blondi, câinele său ciobănesc german, şi cererile sale constante de afla cât este ceasul – Hitler nu a purtat niciodată ceas –, însă, altminteri, fiecare cuvânt de-al său a fost consemnat. Începuse să fie incoerent abia către sfârşit, pe măsură ce Armata Roşie se apropia de buncărul său, iar el îşi găsea refugiul în nostalgie, în *Schadenfreude* (haz de necazul altuia), în acuzaţii de trădare (multe dintre ele perfect justificate) şi într-un optimism orb.

După o şedinţă cu Führerul, în februarie 1945, Albert Speer a încercat să-i explice lui Dönitz de ce războiul era cu siguranţă pierdut, făcând referire la hărţile care prezentau „o imagine catastrofală, cu nenumărate străpungeri şi încercuiri", însă Dönitz nu a făcut decât să-i replice, „cu o impoliteţe neobişnuită pentru el", că se afla acolo doar pentru a reprezenta marina şi că „restul nu e treaba mea. Führerul sigur ştie ce face".53 Speer credea că dacă Göring, Keitel, Jodl, Dönitz şi el însuşi i-ar fi dat lui Hitler un ultimatum, cerându-i să le împărtăşească planurile în privinţa încheierii războiului, atunci „Hitler s-ar fi simţit obligat s-o facă".54 Însă asta nu avea să se întâmple niciodată, iar ei bănuiau deja – jumătate dintre ei, în mod corect – că, în curând, la sfârşitul drumului, nu îi va aştepta decât o funie. Când Speer l-a abordat pe Göring la Kamhall, la puţin timp după ce vorbise cu Dönitz, mareşalul Reichului a recunoscut cu sinceritate că soarta Germaniei era pecetluită, însă a adăugat că „între el şi Hitler existau legături şi mai apropiate; nenumăraţii ani de experienţe şi de lupte comune le uniseră vieţile – şi nu mai putea să se elibereze".

Hitler ştia şi el că sfârşitul era aproape: pe 2 martie 1945, criticând propunerea lui Rundstedt de a deplasa oameni la sudul sectorului ocupat de Grupul XXI de Armate, făcea următoarea remarcă: „Asta nu înseamnă

decât să muţi dezastrul dintr-un loc în altul”.55 Când, cinci zile mai târziu, o unitate de blindate aflată sub comanda lui William M. Hoge, general de brigadă în Divizia a 9-a de Blindate a Statelor Unite, a capturat intact, la Remagen, podul feroviar Ludendorff peste Rin, iar Eisenhower a stabilit un cap de pod pe malul estic al Rinului, răspunsul lui Hitler a fost acela de a-l destitui pe Rundstedt din poziţia de comandant suprem al armatei germane din vest şi de a-l înlocui cu Kesselring. Puţine oferte ar fi putut fi mai otrăvite decât această numire, în acel moment, când trupele americane luaseră cu asalt podul şi năvăleau în Germania, pod pe care

Patton l-a traversat pe 22 martie, telegrafiindu-i lui Bradley pentru a-i spune: „Pentru numele lui Dumnezeu, spune lumii că suntem dincolo… Vreau ca lumea să ştie că Armata III a reuşit să treacă în Germania înaintea lui Monty”.56 Traversarea Rinului de către Montgormery a doua zi, cu numele de cod Operaţiunea Plunder, a fost supravegheată de Churchill şi de Brooke şi, în mai puţin de 48 de ore, se va reuşi stabilirea unui cap de pod de 10 kilometri în interiorul teritoriului inamic. Când 325.000 de oameni din Grupul de Armate B au fost prinşi în bazinul Ruhr şi au fost forţaţi să se predea, mareşalul Walther Model şi-a dizolvat grupul de armate şi a fugit în pădure. S-a împuşcat pe 21 aprilie, după ce auzise cu puţin timp în urmă că urma să fie acuzat de crime de război, mai exact de uciderea a 577.000 de oameni în lagărele de concentrare din Lituania, şi după ce ascultase o emisiune radio nebunesc de optimistă, realizată de Goebbels, de ziua de naştere a Führerului.

Cu câteva zile mai înainte, Churchill propusese adoptarea unei proclamaţii din partea celor Trei Mari, prin care „Germania să fie avertizată să nu se opună invaziei. Dacă [germanii] continuă să reziste dincolo de perioada însămânţărilor, atunci în iarna următoare, în Germania, va fi foamete. iar noi nu avem nicio responsabilitate de a-i hrăni pe germani”.57 Ca de obicei, Churchill susţinea măsurile cele mai extreme, dar, ca şi celelalte câteva idei

avansate de el anterior, nici aceasta nu a fost adoptată. În ciuda faptului că Aliaţii s-au confruntat cu o rezistenţă înverşunată din partea câtorva unităţi fanatice, dar nu cu temutele „batalioane de vârcolaci" kamikaze cu care îi ameninţase maşina de propagandă a lui Goebbles, pentru germanii raţionali rezultatul războiului era, de acum, cunoscut. Totuşi, propaganda despre aşa-numitele arme-minune ale lui Hitler a ţinut în viaţă încrederea celor mai optimişti supuşi ai lui Hitler, numai că, în ziua de joi, 29 martie 1945, la şase zile după ce Armata II a lui Montgomery şi Armata IX americană traversaseră Rinul, artileria antiaeriană din Suffolk va doborî şi ultima rachetă V-1 lansată de germani împotriva Marii Britanii, în cel de-al Doilea Război Mondial. Denumite de germani *Vergeltungswaffe-Eins*, ceea ce însemna „Arma Răzbunării 1", ele au primit de la britanici, pe care ar fi trebuit să-i ucidă, să-i schilodească şi să-i îngrozească, poreclele de „doodlebugs" şi „bomba bâzâitoare".

Racheta V-1, în care Hitler îşi pusese mari speranţe la prima ei lansare, în Ajunul Crăciunului 1943, era o armă teribilă. Acţionată de un pulsoreactor care folosea benzină şi aer comprimat, racheta avea 9 metri, o anvergură a aripilor de 5 metri şi cântărea 2, 154 de tone. Focosul conţinea 850 de kilograme de explozibil Amatol, un amestec teribil de trinitrotoluen şi nitrat de amoniu. Lansate de pe rampe din beton înalte de 38 de metri, staţionate în Franţa ocupată, de la Watten, în nord, la Houppeville, în sud, zburau cu o viteză de până 580 de kilometri pe oră, ceea ce le făcea suficient de încete pentru ca rezultatele exploziilor pe care le produceau, în raport cu dimensiunile focosului, să fie considerabil mai devastatoare decât cele ale la fel de formidabilei sale surori, racheta V-2 (cunoscută de germani sub denumirea de A-4). „Englezii se vor opri doar atunci când oraşele lor vor fi distruse", spunea Hitler într-o şedinţă în iulie 1943, „nimic altceva nu va reuşi s-o facă... Se vor opri când oraşele lor vor fi distruse, măcar asta e sigur. Pot câştiga acest război doar dacă vom provoca duşmanului mai multe

distrugeri decât reuşeşte el să ne provoace nouă: dacă vom aduce ororile războiului asupra sa. Mereu a fost aşa, şi la fel stau lucrurile şi în aer". 58 Având în vedere că Luftwaffe nu a fost în stare să escorteze bombardierele deasupra Angliei, din cauza protecţiei asigurate de avioanele de vânătoare britanice, bombele V-1 au reprezentat mai degrabă un simbol al disperării lui Hitler decât al forţei sale.

Din moment ce raza maximă de acţiune a rachetelor V-1 era de 210 kilometri, principalele lor ţinte au fost Londra şi sud-estul Angliei, zone care au suferit din greu de pe urma bombardamentelor. Pilotate automat, cu ajutorul unei busole presetate, bombele zburătoare aveau în vârful propulsorului un dispozitiv care înregistra distanţa parcursă. Odată ce atingea raza corectă, profundoarele de pe aripi erau întoarse complet, iar bomba intra în picaj, separându-se de motor în acest timp. Parte din teroarea pe care bombele V-1 o inspirau era provocată de felul sinistru în care se oprea brusc zgomotul mecanismului de propulsie, semnalul că bomba urma să cadă asupra oamenilor. Dacă auzeai în continuare zgomotul, asta însemna că V-1 continua să zboare, însă dacă îl auzeai oprindu-se, aveai certitudinea unei explozii iminente şi devastatoare. S-a estimat că aproximativ 80% din totalul bombelor V-1 au aterizat la mai puţin de 13 kilometri de ţintele lor.

Între 13 iunie 1944 – la o săptămână după Ziua Z – şi 29 martie 1945, împotriva Marii Britanii au fost lansate nu mai puţin de 13.000 de bombe V-1. Deoarece altitudinea zborului de croazieră, plasată undeva între 1 şi 1, 2 kilometri, era prea joasă pentru ca artileria antiaeriană să le poată lovi, dar prea înaltă pentru ca artileria uşoară să le poată atinge, avioanele RAF au fost cele care, cel mai adesea, trebuiau să se confrunte cu această nouă ameninţare cât se poate de serioasă. Avioanele de vânătoare ghidate de radar încercau fie să le doboare, fie să le răstoarne, lovindu-le uşor aripile. Aveai nevoie de un curaj nebunesc pentru a zbura atât de aproape de o tonă

de explozibil, şi totuşi, adesea, acesta a fost modul în care s-a procedat. S-au folosit şi baloane de baraj pentru a se încerca devierea lor cu ajutorul unor cabluri de metal.

„Aveam 11 sau 12 ani când am trăit prima dată experienţa unui astfel de raid”, îşi amintea Thomas Smith, care a locuit în ultimii doi ani ai războiului în Russell Gardens, în nordul Londrei, alături de mama şi de cei opt fraţi şi surori. „Era ora 6.30, vineri, 13 octombrie 1944. Stăteam cu toţii în pat, când am auzit venind bombele zburătoare. Când se aflau deasupra casei, ştiam că puteau să cadă oriunde. Eram îngroziţi. Împărţeam un pat cu patru fraţi ai mei şi stăteam îmbrăţişaţi cu toţii sub cearşafuri”. Tatăl său era în străinătate, servind în armata britanică, ce, la acea vreme, după invazia din Normandia, ataca şi distrugea rampele de lansare ale rachetelor din nordul Franţei. (Totuşi, asta nu va pune capăt atacurilor, fiindcă, după capturarea rampelor de lansare din nordul Franţei, unele bombe V-1 vor fi lansate cu ajutorul unor bombardiere Heinkel He-111 modificate.) „Bomba nu ne-a nimerit casa”, îşi amintea Smith, „dar a căzut la 140 de metri de noi, în Russell Gardens. Forţa exploziei a făcut ca acoperişul şi tavanul casei să se prăbuşească, iar ferestrele au fost distruse din cauza detunăturii. În ciuda acestui lucru, mama tot m-a trimis la şcoală”. Erau o generaţie puternică, iar familia Smith era una norocoasă; în total, teribila „armă secretă” a Führerului a produs 24.000 de mii de victime în rândul britanicilor, dintre care 5 475 de morţi. Unul dintre cele mai demoralizante aspecte ale campaniei de bombardamente a fost faptul că atacurile veneau la orice oră din zi şi din noapte, nedând nicio clipă de răgaz. În timp ce Luftwaffe hotărâse de mult timp ca atacurile sale să se desfăşoare noaptea, când bombardierele sale se puteau ascunde la adăpostul întunericului de avioanele de vânătoare ale RAF, bombele teleghidate veneau şi ziua, şi noaptea. La un moment dat, în iulie şi în august 1944, la începutul atacurilor, 10.000 de case erau afectate în fiecare zi. La sfârşitul lui august, 1, 5 milioane de copii fuseseră evacuaţi din sud-estul Angliei.

Perimetrul uriaş pe care bombele V-1 îl puteau devasta – o singură bombă zburătoare ar fi putut produce pagube pe o suprafaţă de 450 de metri pătraţi – făcea din ele o armă deosebit de periculoasă, cu toate că britanicii se adaptaseră repede. Între iunie şi septembrie 1944, de exemplu, avioanele de vânătoare ale RAF şi baloanele de baraj au doborât 3 912 bombe zburătoare. În curând va deveni evident că Hitler, care sperase că bombele V-1 ar fi putut distruge moralul britanicilor şi le-ar fi putut forţa guvernul să caute să încheie pacea, se înşelase în privinţa potenţialului acestei arme. Aşa că îşi va pune speranţele în rachetele V-2, care fuseseră concepute în centrul de cercetare Peenemunde din Pomerania şi care conţineau tehnologie de ultimă oră. Era vorba de o rachetă balistică supersonică, zburând mai repede decât viteza sunetului, astfel că primul lucru pe care îl auzeau victimele era zgomotul pe care îl făcea la detonare. Sirenele erau inutile şi nu puteau fi emise niciun fel de avertizări, lucru care mărea dimensiunea terorii, plus că nu exista nicio posibilitate ca acestea să fie interceptate, pentru că zburau cu o viteză de 4.000 de kilometri pe oră, de zece ori mai repede decât avioanele de vânătoare Spitfire.

Suprafaţa de comandă aerodinamică, controlată giroscopic, ghida această rachetă uriaşă de 13 tone pe distanţe de până la 410 kilometri. Iniţial fusese gândită să transporte gaze toxice, iar focosul de o tonă, cu explozibilul lui extrem de puternic, a fost adăugat doar mai târziu. Viteza sa uimitoare era generată de un amestec de alcool etilic şi oxigen lichid, pompat în motor de două pompe centrifuge, care erau acţionate de turbine, amestec care era adus la o temperatură de 2 700 de grade Celsius. Putea zbura la un plafon maxim de 30 de kilometri. Racheta V-2 era enormă: avea o înălţime de 14 metri, un diametru de 1, 5 metri la mijloc şi de 3, 5 metri în zona stabilizatoarelor, deci era de departe cea mai mare armă din categoria sa. Lansată dintr-o poziţie verticală, de pe nişte vehicule care, pur şi simplu, se retrăgeau după decolare, nu avea nevoie nici măcar de rampe de lansare –

ca majoritatea rachetelor V-1 – pe care Aliaţii să le bombardeze şi să le distrugă. (Ambele rachete pot fi văzute astăzi la Muzeul Imperial de Război din Londra.)

Cu producţia la capacitate maximă în toamna lui 1944, Hitler spera că Londra putea fi bombardată până la capitulare, înainte ca Aliaţii să ajungă în Germania şi să distrugă cel de-al Treilea Reich. Totuşi, vina pentru faptul că rachetele V-2 intraseră în producţie atât de târziu fusese, în mare parte, chiar a lui Hitler. Dacă ar fi acordat întâietate acestui obiectiv în 1942, problemele legate de construcţia lor ar fi putut fi rezolvate din timp pentru a demara producţia în masă încă din 1943, nu din 1944.59 Sporirea producţiei de rachete ar fi răpit, desigur, din atenţia acordată altor programe de înarmare, fie că era vorba de avioane de război, de tancuri sau de submarine. Proporţia rateurilor la aprindere era mare, iar jumătate din rachete erau construite cu defecţiuni, însă lucrurile ar fi putut să nu stea aşa dacă Führerul ar fi susţinut proiectul mai din timp şi cu mai multă convingere.

Pe 8 septembrie, la ora 18.40, prima rachetă V-2 lovea Marea Britanie, deşi lansarea ei avusese loc cu doar cinci minute mai înainte, după ce fusese descărcată dintr-un camion modificat, pe o stradă liniştită de la periferia oraşului Haga. Înainte ca focosul să explodeze, omorând trei oameni şi rănind şase, Staveley Road din Chiswick, în vestul Londrei, era o stradă liniştită, dintr-o zonă rezidenţială. La început, pentru a nu panica lumea, autorităţile britanice nu au făcut niciun anunţ legat de racheta V-2, încurajând oamenii să creadă că explozia zgomotoasă auzită în vestul Londrei fusese doar o „explozie provocată de gaze”, însă, în noiembrie, a devenit limpede că guvernul trebuia să comunice mai onest cu oamenii despre noua ameninţare.

De-a lungul celor cinci luni ale campaniei de bombardament, către Anglia au fost lansate un total de 1 359 de rachete, omorând 2 754 de oameni şi rănind 6 253. Răspunzând exagerărilor propagandei germane, care spunea că Londra era „distrusă”, pe 10 noiembrie, Winston

Churchill declara în faţa Camerei Comunelor, că „până acum, pagubele şi pierderile nu au fost consistente. Nu e deloc necesar să exagerăm pericolul”. Şi, cu toate acestea, pe 25 noiembrie, când o singură rachetă va lovi magazinul Woolworth din New Cross, în sud-estul Londrei, vor muri 160 de oameni şi alţi 200 vor fi răniţi, iar când patru astfel de rachete vor atinge localitatea Croydon, din Surrey, pe 29 decembrie, rezultatul va fi că 2000 de case nu vor mai putea fi locuite.

„Din cer încă mai cădeau tot felul de lucruri”, îşi amintea o tânără care supravieţuise exploziei din New Cross, bucăţi de obiecte şi de oameni. Capul unui cal zăcea în canalizare. Un cărucior de copil era îndoit şi deformat cu totul, iar mâna unui bebeluş era încă învelită în mâneca jachetei din lână. Lângă cârciumă era un autobuz distrus, cu oameni încă aşezaţi pe scaune înăuntrul său, cu toţii acoperiţi de praf şi morţi. În locul în care fusese Woolworth, nu mai era nimic, doar o groapă enormă acoperită de nori de praf. Nici urmă de clădire, numai grămezi de moloz şi de cărămizi, iar, sub toate acestea, oameni urlând.

În total, au fost lansate 3 225 de astfel de rachete, fiecare costând 100.000 de mărci. Oraşul Anvers a fost şi el afectat serios de rachete, înregistrând mai mult de 30.000 de morţi şi răniţi. Germanii aveau chiar un plan de a lansa rachete V-2 asupra Americii, rachete care urmau să-şi ia zborul de pe submarine. Ultima rachetă V-2 care a lovit Marea Britanie a fost lansată din Haga, exact ca şi prima; a căzut pe un bloc de locuinţe din Whitechapel, la ora 19.21, pe 27 martie, omorând 134 de oameni. Nu se putea lua nicio măsură de apărare împotriva lor, plus că puteau ajunge chiar şi în adăposturi subterane. Rachetele V-2 nu omorau oameni doar când loveau ţinta, ci şi atunci când erau fabricate. Se estimează că până la 20.000 de persoane au murit în condiţii oribile, de exploatare sclavagistă, în timp ce fabricau rachetele. Viaţa din aceste fabrici, răspândite pe tot teritoriul Reichului, era îngrozitoare, foametea, bolile şi abuzurile şi accidentele

fiind des întâlnite.

Deşi bombele zburătoare V-1 şi rachetele V-2 aveau să producă mii de victime în Marea Britanie, iar, în Olanda şi Belgia, chiar mai multe, ele nu puteau să dezechilibreze balanţa conflictului, chiar dacă ar fi provocat pagube de zece ori mai mari, deoarece Hitler nu începuse să le lanseze decât la o săptămână după Ziua Z. În acel moment, americanii, britanicii şi canadienii debarcaseră deja şi nu exista nicio posibilitate de a mai cădea la înţelegere cu Hitler, oricât de mare ar fi fost succesul campaniei de bombardamente cu rachete V. De aceea, cercetarea tehnologică, banii, materia primă, mâna de lucru instruită, condiţiile grele de muncă şi efortul general care au dus la crearea rachetelor V nu au fost deloc justificate de rezultatele obţinute. Utile pentru propagandă, dar lipsite de rezultate, „armele răzbunării" s-au dovedit a fi doar o altă eroare de judecată strategică a Führerului.

Capitolul 17

Armata Roşie

3

la porţile Germaniei *august 1943-mai 1945*

Nu mai luptam pentru Hitler sau pentru naţional-socialism sau pentru cel de-al Treilea Reich sau chiar pentru logodnicele, mamele sau familiile blocate în oraşele distruse de bombe. Luptam, pur şi simplu, de frică. Luptam pentru noi înşine, ca să nu murim în gropi pline de noroi sau de zăpadă. Luptam ca şobolanii.

Un veteran al Diviziei Grossdeutschland, în 19451

În ciuda tuturor progreselor făcute împotriva germanilor în vest, începând cu Ziua Z şi până pe 6 iunie 1944, şi a traversării Rinului în martie 1945, traversare amânată de dezastrul de la Arnhem, de la mijlocul lui septembrie, şi din cauza contraofensivei care a avut loc în Ardeni în iarnă, războiul împotriva Germaniei a fost câştigat pe Frontul de Est. Între Operaţiunea Barbarossa şi luna decembrie a anului 1944, germanii au pierdut aici 2, 4 milioane de soldaţi, faţă de cei 202.000 care au murit luptând împotriva Aliaţilor din vest.2 Costul unor astfel de

pierderi a fost unul inegal: între Ziua şi Ziua V (ziua Victoriei în Europa, 8 mai 1945), ruşii au înregistrat mai mult de 2 milioane de victime omeneşti, de trei ori mai mult decât forţele britanice, americane, canadiene şi franceze la un loc. Merită să ne întrebăm dacă democraţiile vestice ar fi putut tolera vreodată acest nivel al sacrificiului sau dacă – aşa cum pare mai probabil –, pentru a ţine Uniunea

Sovietică în război, a fost nevoie de desfăşurarea aparatului oribil al NKVD şi de instaurarea terorii în ţară.

După înfrângerea fără drept de apel a Wehrmachtului la Stalingrad şi capturarea Armatei VI germane a mareşalului Paulus, în februarie 1943, şi, mai apoi, după retragerea însoţită de pierderi imense – deşi mai puţine decât suferiseră ruşii – din timpul bătăliei de la Kursk, şase luni mai târziu, terenul părea pregătit pentru o serie de ofensive sovietice de proporţii, de-a lungul părţii estice a regiunii euroasiatice, ofensive care nu aveau cum să se termine decât cu capitularea Germaniei la Berlin, la începutul lui mai 1945, după sinuciderea anterioară a lui Hitler, din ziua de 30 aprilie. În timpul ofensivei din vara anului 1943, după succesul înregistrat la apărarea Kurskului, Armata Roşie a reocupat oraşele Orel, Harkov, Tagonrog şi Smolensk, împingându-i pe germani înapoi către fluviul Nipru şi încercuind Armata XVII germană în peninsula Crimeea. Mareşalul Erich von Manstein şi dictatorul român, mareşalul Ion Antonescu, au făcut presiuni asupra lui Hitler pentru a evacua forţele germane şi române din Crimeea, forţe care puteau fi folosite pentru apărarea României şi a Bulgariei, însă refuzul său categoric a condus la capitularea iminentă a ambelor ţări şi, în cele din urmă, la distrugerea grupurilor de armate de pe teritoriile lor. Hitler avusese ca plan transformarea Crimeei într-o colonie integral ariană, din care toţi străinii urmau să fie alungaţi, şi s-a agăţat de visul acesta mult timp după ce consideraţiile de ordin militar au impus – cel puţin – amânarea sa.

Nicolaus von Below scria despre această perioadă:

„Hitler a prevăzut evoluţiile negative de pe Frontul de Vest mai din timp şi cu mai multă claritate decât consilierii săi militari, însă era extrem de hotărât să nu răspundă cererilor comandanţilor săi de a se retrage sau, dacă ar fi făcut-o, s-o fi făcut în ultimul minut, ca măsură excepţională. Crimeea trebuia apărată cu orice preţ, aşa că a refuzat să accepte argumentele lui Manstein în această privinţă”. 3 Prin urmare, un sfert de milion de soldaţi germani au fost luaţi prizonieri de trupele sovietice. Faptul nu a influenţat rezultatul războiului, desigur, şi probabil a însemnat doar că, aşa cum susţinea un istoric, „un număr mare de soldaţi au sfârşit prin a fi luaţi în captivitate, în loc să fie omorâţi în lupte”.4 Cu toate acestea, a fost o greşeală strategică, chiar şi potrivit propriilor sale convingeri. Asemenea deciziei de a staţiona trupe germane în peninsula Kerci, cu scopul de a încerca să reocupe Caucazul la un moment dat, această hotărâre a fost influenţată de speranţa lui Hitler de a declanşa un nou atac asupra sudului Uniunii Sovietice, speranţă care a dăinuit mult timp după ce o astfel de ofensivă mai fusese raţionalmente posibilă.

Pentru soldaţii germani de pe front, în lunga şi amara lor retragere din poziţia excelentă pe care o avuseseră la Kursk, supravieţuirea a căpătat o semnificaţie mult mai importantă decât orice speranţă rămasă de a obţine victoria. Pentru ruşi, eliberarea oraşelor şi a satelor lor însemna descoperirea ororilor produse de ocupaţia germană. La Orel, care era un exemplu reprezentativ, jumătate dintre clădiri şi poduri fuseseră distruse, iar, din populaţia de 114.000 de locuitori, câţi avusese înaintea războiului, mai supravieţuiseră doar 30.000, restul fiind fie trimişi în Germania ca forţă de muncă, fie asasinaţi, fie muriseră din cauza bolilor sau a foametei.5 Cu toate acestea, nimic nu poate întrece, sub aspectul ororii pure, descoperirea a 82 de cadavre fără cap şi a 89 de cranii umane la Institutul de Anatomie Medicală din Danzig, loc în care din cadavrele ruşilor, ale polonezilor, ale evreilor şi ale uzbecilor se fabricaseră săpun şi obiecte din piele.

Lagărul de concentrare Stutthof din apropiere nu avusese deloc probleme în a livra trupurile respective – aici, de exemplu, 16.000 de prizonieri muriseră din cauza febrei tifoide –, iar săpunul din grăsime umană intrase deja în producţie atunci când Institutul a fost vizitat oficial de miniştrii germani ai Educaţiei şi ai Sănătăţii.6 Nu e deci de mirare că Armata Roşie şi-a radicalizat şi mai mult atitudinea, oricum îndârjită, faţă de duşmani, încurajându-şi soldaţii să-i considere pe aceştia subumani şi subliniind hotărârea de a-i pedepsi pe toţi germanii – civili şi militari – acum că cizma lor era pe grumazul acestora. Nevinovăţia sau vinovăţia fiecărui german în parte era irelevantă, fiindcă nu conta atât pedepsirea sa ca individ, cât pedepsirea soţilor, a taţilor sau a fiilor. Mila era, de acum, în afara discuţiei.

„O serie de retrageri strategice, făcute cu paşi mari, ar fi erodat forţa ruşilor, pe lângă faptul că ar fi creat oportunităţi pentru declanşarea unor contraatacuri”, declara generalul Kurt von Tippelskirch, în perioada imediat următoare bătăliei de la Kursk. „Cauza principală a înfrângerii Germaniei a fost reprezentată de modul în care forţele sale s-au irosit în eforturi inutile şi, dincolo de toate, în încercarea de a opune rezistenţă în momentul şi la locul nepotrivit”. 7 Pe frontul din sudul Rusiei, Manstein s-a descurcat cât a putut el de bine cu strategia de apărare mobilă – adesea într-un raport de forţe de şapte la unu –, strategie care pare să fi fost prea rafinată pentru Hitler, care dădea constant ordine de tipul „rezistaţi sau muriţi”, îngheţând liniile defensive, aşa cum s-a întâmplat la Harkov, după ce sovieticii spărseseră frontul pe 3 august 1943.8

Manstein a avut nevoie de nu mai puţin de şapte convorbiri – adesea faţă în faţă, după zboruri lungi – pentru a obţine acordul lui Hiler de a se retrage pe linia fluviului Nipru.9 După ce s-a retras pe această linie, Manstein a ignorat ordinele lui Hitler şi a permis ca Harkovul să cadă în mâinile ruşilor pe 23 august, punând loialitatea faţă de trupele germane şi faţă de poporul

german înaintea loialităţii sale faţă de Führer şi faţă de o KW. Atitudinea sa era împărtăşită şi de subalternii săi: generalul-maior Friedrich von Mellenthin, şeful Statului-Major al Diviziei a 48-a de Panzere care se retrăgea către linia fluviului Nipru, se plângea cu amărăciune de felul în care „în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, Comandamentul Suprem german nu se putea hotărî niciodată să ordone o retragere când era momentul potrivit. Fie se hotăra prea târziu, fie o făcea când retragerea fusese oricum impusă şi se afla în plină desfăşurare”.10

Dacă era avertizat din timp, Wehrmachtul se pricepea foarte bine la retrageri strategice. Făcea pregătiri generale reparând drumurile, podurile şi înlesnind traversarea râurilor; camufla zonele de adunare şi stabilea cu exactitate echipamentul care putea fi deplasat şi câte transporturi erau necesare şi ce anume trebuia distrus; mai apoi, posturile de comandă, cartierul general, punctele medicale şi veterinare erau organizate în spatele viitoarei linii a frontului, înainte ca retragerea să înceapă; liniile telefonice erau tăiate; proviziile, raţiile şi controlul traficului aerian de noapte erau organizate; se pregăteau minele şi barajele rutiere şi se trasau liniile de rezistenţă. (Problemele se înmulţeau, desigur, când Wehrmachtul era împins înapoi pe teritoriul german, pentru că milioane de refugiaţi panicaţi doreau şi ei să scape de Armata Roşie.) De asemenea, Wehrmachtul ştia foarte bine să pună în practică şi tactica pârjolirii pământului, pentru care retragerea Grupului de Armate Sud către Nipru între sfârşitul lui august şi octombrie 1943 a fost un exemplu reprezentativ şi pentru care, în 1949, Manstein a primit o pedeapsă de 18 ani de închisoare. (Va executa numai patru ani.) „Teritoriul imens al Rusiei favoriza retragerile bine organizate”, îşi amintea Mellenthin. „Într-adevăr, dacă trupele sunt disciplinate şi instruite adecvat, retragerea strategică este un mijloc excelent de a prinde duşmanul pe picior greşit şi de a recăpăta iniţiativa”. Şi, totuşi, din cauza lipsei sale de

competenţă, Hitler oferea Wehrmachtului cât mai puţin timp cu putinţă pentru a organiza astfel de retrageri, în rarele ocazii când le autoriza.

Capul de pod Kuban, din peninsula Taman, a căzut în octombrie 1943, lăsând Caucazul în mâinile sovieticilor şi transformând, încă o dată, Marea Azov în lac rusesc. „Către sfârşitul anului 1943, cel puţin, devenise din ce în ce mai limpede că războiul fusese deja pierdut”, scria generalul

Halder. „Chiar şi aşa, oare ar fi fost posibil să oprim invazia şi să beneficiem, astfel, de un cadru pentru încheierea unei păci acceptabile? Nu mai avea «Fortăreaţa Germania» nicio speranţă de a epuiza forţa inamicului în faţa zidurilor sale? Nu! Să terminăm o dată pentru totdeauna cu basmele astea”. n Avea dreptate; de vreme ce se lupta cu patru dintre cele şase mari puteri ale lumii, Germania era condamnată. Şi, totuşi, aveau să mai treacă încă 18 luni de orori şi măceluri inimaginabile până să se sfârşească războiul, în cele din urmă. Eficienţa, hotărârea şi obedienţa Wehrmachtului sunt, în mare măsură, responsabile pentru tot ceea ce s-a întâmplat. Dacă Hitler ar fi cedat prerogativa deciziei finale unui consiliu alcătuit din cele mai luminate minţi ale ţării şi l-ar fi numit pe Manstein comandant suprem al Frontului de Est, în acea etapă a războiului, gestul nu s-ar fi tradus decât prin faptul că înfrângerea Germaniei ar fi durat mai mult şi ar fi dus la sporirea numărului de morţi, atât în rândul germanilor, cât şi al sovieticilor.

Pe parcursul întregii perioade, aproape, germanii le-au provocat ruşilor mai multe victime decât au înregistrat ei, însă, lucru esenţial, niciodată mai multe decât îşi puteau ruşii permite. Generalii Armatei Roşii declanşau şi susţineau atacuri fără să se gândească la vieţile soldaţilor, abordare pe care generalii germani nu o puteau adopta, din cauza lipsei de rezerve suficiente. „Ruşii aveau o superioritate de cinci la unu faţă de noi, bravii şi amărâţii soldaţi germani, atât în ceea ce priveşte numărul de soldaţi, cât şi în ceea ce priveşte echipamentul militar”, se

plângea Kleist în celula sa de la Nürnberg, în iunie 1946. „Comandantul meu direct era însuşi Hitler. Din păcate, recomandările lui Hitler, în acea perioadă critică, erau patetice”. 12 Alan Clark arăta, în apărarea lui Hitler, că, începând din decembrie 1943, Führerul căutase să distrugă coaliţia Aliaţilor accentuând „aparenta imposibilitate a realizării obiectivului lor şi incompatibilităţile dintre membrii acesteia”, aşa că, văzută în cadrul acestui context, tentativa sa de a apăra fiecare palmă de pământ din est era perfect explicabilă.13 Totuşi, încă din noiembrie 1941, Stalin ţinuse discursuri despre intenţia lui Hitler de a folosi frica de comunism ca mijloc de a diviza Marea Coaliţie împotriva Germaniei. Începând din iunie 1942, Biroul Sovietic de Informaţii (Şovinform) a început să facă declaraţii care slăveau alianţa dintre URS şi Aliaţii occidentali şi există o mulţime de dovezi care atestă faptul că sentimentul era pe de-a-ntregul împărtăşit şi de Marea Britanie şi de Statele Unite.14 Dacă Hitler ar fi pătruns mai bine adevărata natură a alianţei încheiate împotriva sa, ar fi înţeles că dorinţa acesteia de a-l înlătura pe el şi Noua sa Ordine avea să fie întotdeauna mai puternică decât suspiciunile şi antipatiile reciproce care existau în cadrul acesteia. Oricare alt raţionament nu ar fi fost decât produsul disperării, fiindcă, după cum scrisese chiar el în *Mein Kampf*: „Orice alianţă a cărei intenţie nu e aceea de a purta război este iraţională şi inutilă”.

Dincolo de aceste plângeri legitime ale lui Kleist în legătură cu comandantul său suprem, celelalte, legate de inferioritatea echipamentului german, erau false, cu excepţia nemulţumirii privind cantitatea acestuia. Guderian, care, în 1936, scrisese volumul *Achtung-Panzer*!, credea că, în orice atac, e nevoie de două tipuri diferite de tancuri, unul care să se confrunte cu alte tancuri, iar celălalt, cu infanteria. Tancul Mark III, având un echipaj de cinci oameni, intrat în producţie în 1936, a fost utilizat împotriva altor tancuri, însă tunul său de 33 mm nu era suficient de puternic pentru tancurile britanice Matilda, aşa că Rommel va folosi împotriva acestora tunuri

antiaeriene de 88 mm. În 1940, Hitler a ordonat fabricarea unui tanc Mark III, de 350 de cai putere, cu un tun de 55 mm, pe care producătorii îl vor reduce la 47 mm. Aceste tancuri, ca şi *Sturmgeschutze* (tunuri de asalt autopropulsate), au fost folosite în Operaţiunea Barbarossa, alături de mai puţin puternicele Mark şi Mark II. Până în 1944, au fost fabricate aproximativ 6.000 de tancuri Mark III, de către diverşi producători. 12.000 de tancuri Mark IV au fost construite cu tunuri de 76 mm, pe care sovieticii le considerau „bune pentru vremea rea din Europa, dar nu pentru vremea rea din Rusia”.15 În 1942, germanii au început să producă tancul Mark IV (Tiger), iar ulterior, în 1943, tancul Mark V (Panther).

Deşi tancurile şi tunurile autopropulsate ruseşti foloseau motorină, numai unul dintre tancurile germane folosea acest carburant (uriaşul Maus), restul fiind alimentate cu benzină. Benzina era mult mai scumpă, uşor inflamabilă şi se consuma cu rapiditate, şi totuşi, Germania – care dispunea de tehnologie bazată pe motorină, de vreme ce avioanele Messerschmitt zburau cu acest combustubil –, a ales, dintr-un motiv sau altul, ca tancurile sale să funcţioneze pe benzină. Panther era o copie mai mare şi mai grea a tancului rusesc T-34, cu o parte frontală înclinată care provoca ricoşeuri. Şi-a făcut intrarea pe câmpul de luptă în iulie 1943, la Kursk, însă a avut o serie de probleme, în special de natură electrică şi mecanică. Cu o greutate de 45, 5 tone, un echipaj de cinci oameni şi o viteză maximă de 74 de kilometri pe oră, tancul avea un blindaj frontal de 110 mm (era, de asemenea, acoperit cu un înveliş de zimmerit, care împiedica ataşarea minelor şi a grenadelor magnetice), un tun de calibrul 75 mm şi cu o lungime de 4, 5 metri, şi un motor Daimler-Benz, o copie a celui folosit de tancul T-34. Au fost fabricate aproximativ 6 400 de bucăţi; alături de tancul Panzer IV, cunoscut sub denumirea de Tiger I, din care compania Henschel a produs un număr de 1 355 de exemplare, Panther era, într-adevăr, o armă formidabilă.

Tancul Tiger I cântărea 58, 8 tone, avea un tun de 88

mm, adăpostea un echipaj de cinci oameni şi atingea o viteză de croazieră de 38 de kilometri pe oră. La Muzeul Construcţiei de Tancuri din oraşul Kubinka, la 64 de kilometri sud de Moscova, se poate vedea un tanc Tiger care a fost lovit de un T-34 de la aproximativ 275 de metri, lovitură care a lăsat în blindajul său frontal doar o gaură de cinci centimetri. Cu excepţia cazurilor în care era lovit de aproape sau când se trăgea asupra şenilelor când un obuz norocos lovea zona dintre carcasă şi turelă, Tigerul avea toate datele pentru a zdrobi tancul rusesc T-34.

La cele 68 de tone ale sale, Tiger II a fost cel mai greu tanc aruncat în luptă, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Acest tanc avea tot un echipaj de cinci oameni, atingea o viteză maximă de 32 de kilometri pe oră, avea nu mai puţin de 150 mm de blindaj (180 mm în partea frontală) şi un tun de 88 mm. Până în ianuarie 1944, fuseseră fabricate 487 de tancuri Panzer VIB Tiger II s-au King Tiger, folosindu-se acelaşi şasiu ca şi pentru tancul Panther. Din păcate pentru germani, în acest fel, tancul Tiger a moştenit multe dintre problemele Pantherului. Tunul de 88 de mm se putea găsi şi pe vehiculele de asalt Elefant sau Ferdinand (botezate după Ferdinand Porsche), care fuseseră şi ele aruncate în luptă în premieră la Kursk. Din fericire pentru ruşi, în total s-au construit doar 90 de astfel de vehicule. Pentru a da un răspuns tancurilor Panther şi Tiger, sovieticii au construit extrem de masivul tanc KV-85, care, cu excepţia tunului de 85 mm, era identic cu tancul KV-1. Tunul era suficient de puternic pentru a străpunge blindajul tancurilor germane de mărime medie, cum ar fi Panzer Mark II şi IV, dar putea să distrugă şi tancurile Tiger şi Panther.

La o întâlnire cu generalul von Thoma, pe 23 decembrie 1940, lui Halder i s-a spus că OKH avea „prea puţine informaţii despre tancurile sovietice”, dar că, totuşi, acesta credea că „sunt inferioare tancurilor noastre, în privinţa vitezei şi a blindajului. Grosimea maximă a blindajului, 30 mm. Tunul Ehrhard de 4, 4 centimetri poate străpunge blindajul tancurilor noastre de la o distanţă de

300 de metri: bătaia tunului, 500 de metri; tancurile noastre sunt în siguranţă la o distanţă de peste 800 de metri. Vizor optic foarte prost; vizibilitate limitată, slabă. Echipamentul de radioghidare, prost".16 Şi, totuşi, niciunul dintre lucrurile de mai sus nu era adevărat. La fel cum avioanele Spitfire şi Hurricane salvaseră Marea Britanie în 1940, tot aşa se poate spune că noul tanc T-34 a salvat Rusia la Kursk şi după aceea. Ieşit de pe linia de producţie în 1938.

— 34/76 era uşor de fabricat deoarece proiectantul crease un aparat de sudură pentru foile blindajului care putea fi utilizat şi de femei şi chiar de copii. În anii următori, cele 6.000 de părţi componente au fost reduse la 4.500. Înainte de 1943, tancul T-34/76, tancul sovietic de dimensiune medie standard, trebuia să se apropie la mai puţin de 230 de metri de tancurile germane pentru a le putea lovi din lateral cu tunul său de 76 mm, pe când tancul german Tiger putea să distrugă tancul T-34 de la o distanţă mai mare de 1, 6 kilometri. (Iniţială T vine, lucru destul de lipsit de imaginaţie, de la cuvântul „tanc". Astăzi, ruşii au ajuns cu producţia la seria T-90.)

Totuşi, după Kursk, unde au suferit pierderi grele până să reuşească să învingă inamicul, ruşii au schimbat calibrul tunului de care dispunea tancul T-34 de la 76 mm la 85 mm, lucru care a contat enorm, fiindcă tunul de 76 mm putea să străpungă de la 500 de metri doar un blindaj de 50 mm, pe când cel de 85 mm putea să străpungă un blindaj de 90 mm, de la aceeaşi distanţă. Păstrând şasiul predecesorului său şi, astfel, motorul de 500 de cai putere, dar şi mare parte din piesele de schimb ale acestuia, tancul T-34/85 avea, pe fiecare parte, cinci roţi din cauciuc, nu două, şi, lucru esenţial, o turelă lărgită, care permitea ca echipajul să crească la cinci membri. Lucrul acesta îi oferea comandantului de tanc posibilitatea să dirijeze operaţiunile, fără să fie nevoie să facă şi muncă de încărcător, aşa cum se întâmpla în cazul tancului T-34/76. Acest fapt i-a permis tancului T-3485 să tragă de şase până la opt ori pe minut. Lungimea şi greutatea celor două

modele T-34 erau cam aceleaşi, numai că, spre deosebire de versiunea originală, unde numai tancurile comandanţilor de batalion dispuneau de echipament radio, în cazul ultimei versiuni, fiecare tanc era dotat cu un astfel de sistem. Deşi blindajul de 45 mm pe părţile laterale şi de 90 mm în partea frontală făcea modelul T-34/85, cu cele 32 de tone ale sale, cu 3, 5 tone mai greu decât modelul precedent, motorul său puternic îl ajuta să atingă o viteză maximă de 32 de kilometri pe oră, nu cu mult mai puţin faţă de cei 34 de kilometri pe oră ai tancului T-34/76. Modelul final al tancului T-3485 dispunea şi de două mitraliere de 7, 62 mm şi putea parcurge 378 de kilometri cu un plin: 690 de litri de motorină (inclusiv în containerele atârnate pe partea exterioară). În interior încăpeau 74 de obuze, 2 700 de gloanţe şi zece grenade, doar un pic mai puţin decât cele 92 de obuze care încăpeau în modelul T-34/76.17 De aceea, când a putut fi produs într-un număr suficient de mare, Stalin a avut, în cele din urmă, la dispoziţie o armă cu care să câştige campania din 1944.

Absenţa blindajului în partea de sus a tancurilor – chiar şi Tiger avea un blindaj de numai 18 mm – le făcea foarte vulnerabile în faţa atacurilor aeriene şi în zonele construite, unde puteau fi atacate de pe acoperişuri, după cum au descoperit germanii la Stalingrad, iar ruşii, la Berlin, în 1945 (şi, 50 de ani mai târziu, la Groznîi). Mitraliera SHAK-20, de calibrul 20 mm, de pe avioanele de vânătoare sovietice, putea străpunge acoperişul tancurilor germane, deşi avioanele trebuiau să atace aproape vertical pentru a reuşi să facă asta. Odată avioanele Luftwaffe îndepărtate de pe cerul Bielorusiei, în ultima parte a anului 1943, tancurile germane au devenit extrem de vulnerabile. Totuşi, într-o luptă tanc contra tanc, erau în continuare cele mai bune din lume. Dacă Hitler ar fi început războiul mult mai târziu, în 1943 sau în 1944, şi dacă fabricile care produceau tancuri şi avioane ar fi fost mai bine apărate şi amplasate astfel încât Aliaţii să le distrugă mai greu, şi, mai ales, dacă avioanele cu reacţie

Me-262 ar fi fost produse din timp pentru a le apăra de Ofensiva Combinată de Bombardament a Aliaţilor, poate că Wehrmachtul ar fi avut o şansă să câştige războiul.

Între 22 şi 30 octombrie 1943, forţele ruseşti au traversat fluviul Nipru în câteva puncte de-a lungul unei linii de 482 de kilometri, care se întindea de la mlaştinile Pripet la Zaporoje, iar când oraşul Kiev a căzut, pe 6 noiembrie, flancul nordic al defensivei organizate de Grupul de Armate Sud pe cotul fluviului a început să fie şi el ameninţat. Pe 27 şi 28 decembrie, Manstein l-a implorat pe Hitler să renunţe la apărarea de pe cot, pentru a îngusta linia de apărare cu mai mult de 200 de kilometri, însă nu a primit permisiunea de a proceda astfel. „Mi se face rău numai când mă gândesc că, în trecut, mi-am dat acordul pentru realizarea unor retrageri defensive", replicase Hitler.18 Pe 2 ianuarie 1944, ruşii avansaseră la nord de Kiev şi erau pe cale să traverseze graniţele antebelice ale Poloniei.

În nordul ţării, Armata Roşie a lansat o ofensivă majoră pentru a elibera Leningradul dinspre sudul oraşului, pe 15 ianuarie 1944, când comandantul Frontului Leningrad, generalul L.A. Govorov, şi comandantul Frontului Volhov, generalul Kiril A. Meretkov, au profitat de vremea extrem de rece pentru a traversa Golful Finlandei, lacurile şi mlaştinile îngheţate pentru a ataca Armata XVIII germană pe ambele flancuri. Leningradul a fost, în cele din urmă, eliberat în ziua de luni, 17 ianuarie 1944, după cel mai sângeros asediu din istorie, asediu de 900 de zile, în timpul cărora asupra oraşului fuseseră lansate 15.000 de obuze şi 100.000 de bombe care omorâseră mai mult de 1, 1 milioane de oameni. Întrucât germanii s-au retras în grabă, Novgorodul a căzut şi el două zile mai târziu. Când generalul Georg von Kuchler a retras Grupul de Armate Nord de pe poziţiile sale avansate, Hitler l-a înlocuit cu Model, care a reuşit să-l convingă pe Führer că o strategie *Schild und Schwert* (scut şi sabie) ar trebui să permită şi mici retrageri, ca parte a unei contraofensive mai largi şi planificate. Cu

toate acestea, pe 1 mai, Armata Roşie ajunsese la linia dintre Narva, Pskov şi Polotk. (În iunie, Govorov a atacat Finlanda, care va semna pacea în septembrie, promiţând să nu mai ajute greu încercata economie de război a Germaniei.)

Cum Führerul îl admira şi era convins pe de-a-ntregul de loialitatea sa, Model a putut să-l convingă pe Hitler să fie de acord cu unele lucruri, cum ar fi retragerea, pe care alţi generali nu le-au obţinut. Îl contrazicea pe Hitler deschis, dar numai în chestiuni care ţineau de politicile militare, şi nu permitea ca Hitler să fie criticat la cartierul său general. Deoarece dirija operaţiunile chiar de pe front, fiind văzut adesea în linia întâi, Model era popular în rândul trupelor sale, aşa cum alţi generali care îşi dirijau trupele din castele impozante nu erau.

În ianuarie 1944, Hitler i-a însărcinat pe planificatorii OKH să rezolve o problemă care va scoate la lumină dificultăţile grave cu care se confrunta Germania, în acel moment, în ceea ce priveşte efectivele militare. De la începutul războiului şi până în 1943, diviziile germane de infanterie fuseseră alcătuite, în mod standard, din trei regimente, care includeau nouă batalioane de puşcaşi. Fiecare regiment avea douăsprezece companii cu armament greu şi uşor, o companie de tunuri howitzer şi o companie antitanc, iar divizia însăşi avea şi ea un batalion separat antitanc şi de recunoaştere, ceea ce o făcea să însumeze, în medie, până la 17.000 de oameni. Totuşi, în 1943, diviziile au fost reorganizate astfel încât să conţină trei regimente a câte două batalioane fiecare, reducând numărul mediu de soldaţi ai unei divizii la 13 656. Şi, cu toate aceste, doar trei luni mai târziu, Hitler va fi obligat să ceară OKH să-i spună cum pot fi reduse diviziile la 11.000 de oameni fiecare, fără a fi afectate puterea de foc şi forţa de luptă generală. Planificatorii au înţeles că lucrul acesta era imposibil şi au avansat o soluţie de compromis, conform căreia diviziile urmau să aibă 12 769 de oameni. Această divizie „model 1944” aloca o mai mare parte din numărul trupelor de sprijin logistic pentru luptele directe –

până la 80% –, însă reducerea drastică a personalului de aprovizionare şi nu numai a fost resimţită din greu. De vreme ce, în ianuarie 1944, Germania rămânea, pur şi simplu, fără soldaţi, în timp ce diviziile încă mai erau nevoite să reziste în sectoarele pe care le ocupau pe un front aflat în dezagregare şi întins pe distanţe mari, astfel de reorganizări demoralizante reprezentau un semn clar al dezastrului ce avea să vină.

Pe 29 ianuarie 1944, Manstein a fost atacat pe fluviul Nipru de Fronturile 1 şi 2 ucrainene, aflate sub conducerea lui Jukov, respectiv, Konev, poate doi dintre cei mai buni generali sovietici, de la asasinarea lui Vatutin de către partizanii naţionalişti ucraineni încoace. A avut loc o confrunte îndârjită, numită bătălia de la Korsun, de care s-a auzit prea puţin în Occident; a durat trei săptămâni, timp în care două corpuri de armată germane au fost izolate pe o ridicătură de teren şi au fost salvate de Manstein cu preţul a 100.000 de morţi şi de răniţi.19 După aceea, sovieticilor nu le-a mai rămas decât să avanseze, traversând râul Bug şi fluviul Nistru. Atât de importantă era superioritatea ruşilor în ceea ce priveşte efectivele şi materialul de război, încât şi-au permis să atace forţele germane de-a lungul unui singur front, pentru ca, mai apoi, să aştepte să vadă dacă apar breşe, după care să lovească din nou şi din nou. Şi, totuşi, pe tot parcursul acestei încleştări, spiritul de camaraderie al germanilor şi moralul lor ridicat i-a ajutat să continue să realizeze contraatacuri nimicitoare, cărora alţi soldaţi mai puţin rezistenţi decât ruşii nu le-ar fi făcut, probabil, fată. Dacă trupele sovietice ar fi rupt rândurile şi ar fi fugit aşa cum o făcuseră soldaţii Aliaţilor, de exemplu, în primele etape ale ofensivei din Ardeni, ar fi fost, probabil, doborâte de NKVD. „Cine altcineva, în afară de noi, s-ar mai fi putut opune germanilor?”, întreba Konstantin Mamerdov, soldat sovietic la vremea aceea.20 O întrebare retorică, pentru că răspunsul era: probabil, nimeni.

În martie, Grupul de Armate Sud a suferit o serie de înfrângeri, deşi nu din vina lui Manstein, care se

descurcase cum putuse el mai bine într-o situaţie cu totul nefavorabilă. Pe 4 martie, flancul său nordic a fost străpuns de Jukov, care, în următoarele trei zile, a avansat 160 de kilometri, către calea ferată Varşovia-Odessa. Oraşul Nikolaiev de pe Bug a căzut pe 28 martie, iar, două zile mai târziu, pe 30 martie, Hitler îl va destitui pe Manstein, care, în opinia lui Basil Liddell Hart şi a multor altor istorici militari, fusese cel mai strălucit strateg al germanilor (sau, poate, al întregului război). „Aproape că ai putea să priveşti războiul sovieto-german, din perioada 1942 – 1943, ca pe un duel între Manstein şi Jukov", declară John Erickson, un distins istoric al acestor campanii. „Începe cu Stalingradul, apoi urmează Kurskul, după care totul atinge un punct critic în ianuarie şi în martie 1944, când Manstein şi Jukov se duelează din nou în Ucraina de Est... Este vorba de doi remarcabili şi extraordinari strategi, planificatori şi comandanţi de primă mână". 21 Dar, în timp ce Stalin a avut inteligenţa de a-l păstra pe Jukov, Hitler l-a îndepărtat, totuşi, pe Manstein, care insistase pentru crearea postului de comandant suprem al Frontului de Est, pe care ar fi trebuit să-l ocupe chiar el, sfârşind, în schimb, prin a nu mai ocupa vreodată o poziţie de comandă. „Încă din momentul în care am preluat conducerea grupului de armate şi până la sfârşit, am avut o dispută continuă cu Hitler în privinţa conducerii", îi va spune mai târziu Manstein celui care îl ancheta la Nürnberg, dând vina pe influenţa pe care o aveau Göring şi Himmler asupra lui Hitler, fără a omite să spună, în propoziţia imediat următoare: „Era o personalitate extraordinară. Era fantastic de inteligent şi avea o voinţă extraordinar de puternică".22

Conducerea Grupului de Armate Sud – redenumit, de la începutul lui aprilie, Grupul de Armate Ucraina de Nord – i-a fost dată lui Model, care se afla la comanda Grupului de Armate Nord abia din ianuarie şi care fusese şi promovat la gradul de mareşal: la 53 de ani, cel mai tânăr, după Rommel. Kleist, care fusese împins înapoi în România de Konev şi de Frontul Ucrainean al generalului Rodion

Malinovski, a fost demis din funcţia de comandant al Grupului de Armate Ucraina de Sud şi înlocuit de brutalul şi antipatizatul Ferdinand Schörner în aceeaşi zi în care a fost înlăturat şi Manstein. În acea perioadă, Kleist considera starea mentală a lui Hitler ca fiind „mai degrabă o problemă care ţinea de competenţa unui psihiatru, nu de a unui general”. Luând cuvântul la Nürnberg, el va recurge la replica-standard: „Sunt un simplu soldat şi nu am obligaţia de a analiza caractere. El era şeful statului, iar asta a fost suficient pentru a accepta situaţia”.23 Va pretinde că i-ar fi sugerat lui Hitler să renunţe la comanda supremă a armatei în decembrie 1943 şi că, pe 29 martie, ar fi fost demis „după o ceartă foarte serioasă” şi că „atunci când Hitler a urlat la mine, eu am urlat de două ori mai tare”. Adevărat sau nu, el a remarcat, totuşi, o trăsătură interesantă a lui Hitler pe care au menţionat-o şi alţii şi care trebuie să fi fost descurajantă pentru cei care lucrau aproape de el, anume că „dacă vorbeai cu el două ore şi credeai că l-ai convins în cele din urmă de ceva, revenea la punctul de plecare, de parcă nu ai fi spus nimic”.24 Probabil că, pentru a deveni Führer, un astfel de egocentrism şi încrederea totală în propria voinţă şi în propriul destin îi erau necesare lui Hitler, însă nu i-au fost deloc de folos ţării sale – şi, de altfel, nici lui însuşi – când a trebuit să lupte într-un război mondial, care, după cum au dovedit-o duşmanii săi, a fost purtat mai eficient într-un format colegial, decât într-unul dictatorial.

Un exemplu clasic al acestui fenomen a venit pe 8 martie 1944, când Hitler a promulgat un ordin care explica tocmai conceptul său de „localităţi fortificate”. În loc să ordone retragerea şi ocuparea unor poziţii integrate într-o linie de front comună, a hotărât că trupele ar trebui să se apere singure în oraşe şi în localităţi şi să fie aprovizionate de Luftwaffe până când aveau să fie eliberate:

Scopul localităţilor fortificate este de a îndeplini aceleaşi funcţii ca fortăreţele din trecut. De aceea, comandanţii armatei germane trebuie să se lase încercuiţi pentru ca, astfel, să adune într-un punct cel mai mare

număr de forţe inamice. În acest fel, ei vor juca, de asemenea, un rol în crearea premiselor necesare pentru declanşarea unor contraoperaţiuni de succes… Comandanţii localităţilor fortificate ar trebui să fie selectaţi din rândul celor mai dârji soldaţi, cu rang de general, dacă se poate.25

Deşi această strategie încerca să transforme într-o virtute situaţiile fără de ieşire din unele zone, efectul său principal a fost acela că, pur şi simplu, a împiedicat trupele să renunţe la regiuni care nu mai puteau fi apărate şi să rămână în interiorul corpului principal al armatei, atunci când un front se prăbuşea. Deşi poate că, în Evul Mediu, ea ar fi dat rezultate ca măsură disperată, în războiul modern va duce exact la încercuirile uriaşe care le provocaseră sovieticilor dezastrele cunoscute, trei ani mai devreme, în timpul Operaţiunii Barbarossa. Nici măcar o campanie de dezinformare sovietică nu ar fi putut produce ordine mai utile cauzei lor decât această decizie.

În aprilie 1944 – o lună în care Luftwaffe rămăsese cu numai 500 de avioane de luptă pe Frontul de Est, faţă de cele 13.000 ale sovieticilor –, mareşalul Fiodor Tolbuhin i-a alungat pe germani din Crimeea, odată cu căderea Sevastopolului, pe 19 mai, Reichul pierzând aici aproape 100.000 de oameni.26 Ruşii ajunseseră la fluviul Nipru în luna ianuarie, dar, în aprilie, trecuseră deja peste fluviul Nipru şi peste râul Prut, înaintând în interiorul României şi al Poloniei şi ameninţând graniţele Ungariei. Odessa a fost evacuată pe 10 aprilie. În primăvara lui 1944, şi mai ales după Ziua Z, Hitler a eşuat complet în a-şi organiza Frontul din Est, preferând să dea comandanţilor săi de pe câmpul de luptă ordinul „rezistaţi sau muriţi”. „Armatele sale tot mai împuţinate se dispersaseră de-a lungul unui front de 2 655 de kilometri”, consemna Max Hastings. „În centru, divizii de doar 2000 de oameni, în medie, apărau sectoare de 25 de kilometri lungime. Între iulie 1943 şi mai 1944, Germania a pierdut în Rusia 41 de divizii: aproape un milion de oameni numai în perioada iulie-octombrie 1943 şi 341 950 între lunile martie şi mai ale anului 1944”.

27 Şi, totuşi, lucrul acesta nu avea să fie decât un preludiu al dezastrului care urma să lovească Grupul de Armate Centru în timpul Operaţiunii Bagration, o încleştare care poate fi pe drept considerată una dintre cele mai importante campanii militare din istorie.

Această ofensivă uriaşă a ruşilor, din vara anului 1944, gândită să aibă loc în momentul în care atenţia Reichului avea să fie concentrată, în cea mai mare măsură, asupra evenimentelor din Normandia, a fost declanşată joi, 22 iunie 1944, cu ocazia celei de-a treia aniversări a Operaţiunii Barbarossa. Numele de cod a fost ales personal de Stalin, pentru a comemora amintirea conaţionalului său georgian, marele mareşal Piotr Bagration, care luptase în timpul campaniei din 1812. Atacul a fost dat cu ajutorul a numai puţin de 400 de tunuri la fiecare 1, 6 kilometri, desfăşurate de-a lungul unui front de 563 de kilometri care lega oraşele Smolensk, Minsk şi Varşovia. Operaţiunea Bagration avea ca scop numai distrugerea Grupului de Armate Centru, pentru a deschide astfel drumul către Berlin. Frontul 1 bielorus şi Fronturile 2 şi 3 ruseşti beneficiau de o superioritate aeriană totală, mare parte din avioanele Luftwaffe fiind retrase spre vest, pentru a răspunde debarcărilor din Ziua şi Ofensivei Combinate de Bombardament. Rokossovski a reuşit să-i surprindă pe germani pe 24 iunie, când tancurile şi tunurile Frontului 1 bielorus au apărut deodată din mlaştinile aflat în nordul regiunii Pripet, aparent de netraversat pentru vehiculele grele, dar peste care inginerii săi construiseră neobosiţi drumuri din lemn.28

În câteva zile, mare parte din Divizia a 3-a Panzer era distrusă. Breşa creată în deja mult prea întinsa linie de front germană avea să aibă, în curând, nu mai puţin de 400 de kilometri lăţime şi 160 de kilometri adâncime, ceea ce a permis recucerirea unor oraşe mari, ca Vitebsk, pe 25 iunie, şi Minsk – unde 300.000 de germani au fost încercuiţi şi capturaţi –, pe 3 iulie. Strategia „localităţilor fortificate” a lui Hitler a trebuit să fie pusă în practică imediat la Moghilev, Bobruisk şi în alte locuri, cu

rezultatul previzibil că ruşii nu au făcut decât să le evite, lăsând asedierea lor pe seama trupelor de rezerve, aşa cum au procedat americanii în Pacific, prin strategia „saltul peste insule”. Pe 3 iulie, ruşii înaintaseră 320 de kilometri dincolo de linia de la care declanşaseră ofensiva. Grupul de Armate Centru nu mai exista practic decât pe hârtie, în schimb, apăruse o breşă uriaşă între Grupul de Armate Sud şi Grupul de Armate Nord. Pentru germani, Operaţiunea Bagration a însemnat, după cum potrivit va fi descrisă, „unul dintre cele mai complete şi neaşteptate dezastre militare din istorie”.29 Importanţa sa nu poate fi subevaluată. „Chiar şi în lunile care au urmat invaziei aliate din Normandia”, consemnează un istoric, „pierderile suferite de germani în Rusia au continuat să fie, în medie, de patru ori mai mari decât cele din vest”. 30

Deşi era epuizat de luptele continue purtate pe parcursul mai multor luni, deşi era subechipat, depăşit numeric şi lipsit, în mare măsură, de sprijinul aviaţiei, Grupul de Armate Centru ar fi putut rămâne intact dacă sarcina sa nu ar fi fost îngreunată de tactici iraţionale şi ignorante precum aceea a „localităţilor fortificate” şi de alte concepte asemănătoare inventate de Hitler. Dacă Hitler ar fi vizitat frontul mai des, ar fi putut vedea cu propriii ochi cum Ordinul nr. 11, care cerea păstrarea unor „puncte puternice, apărate cu îndârjire în profunzimea câmpului de luptă, în eventualitatea apariţiei unor breşe”, era o reţetă care descoperea şi mai mult liniile germane, nepermiţând defel apariţia unor astfel de breşe.

Feldmareşalul Walther Model, poreclit deja „pompierul lui Hitler”, l-a înlocuit pe mareşalul Ernst Busch la comanda celor 1, 2 milioane de oameni ai Grupului de Armate Centru, continuând să conducă, în acelaşi timp, Grupul de Armate Ucraina de Nord, dar nu a putut să facă prea multe pentru a-i opri pe ruşi. Pe 10 iulie, 25 dintre cele 33 de divizii ale Grupului de Armate Centru au fost încercuite, doar o mică parte fiind în stare să scape. Decizia de a alege a treia aniversare a Operaţiunii Barbarossa pentru lansarea ofensivei

Bagration era plină de semnificaţii: distrugerea Grupului de Armate Centru era, în multe privinţe, imaginea în oglindă a ceea ce se întâmplase în primele etape ale Operaţiunii Barbarossa, cu poziţii de rezistenţă încercuite cu o viteză ameţitoare de grupuri duşmane extrem de mobile. Operaţiunea Bagration a durat 68 de zile şi le-a produs germanilor, în medie, 10.000 de răniţi şi de morţi pe zi. Pe parcursul acestui imens Kesselschlacht (cazan de luptă), ruşii au lovit Wehrmachtul în plexul solar, au recâştigat Bielorusia şi au deschis calea atacării Prusiei Orientale şi a Ţărilor Baltice. Aşadar, nu este de mirare că, în Rusia de astăzi, anul 1944 este considerat ca *annus mirabilis*. În timpul Operaţiunii Bagration, sovieticii au susţinut că omorâseră 381.000 de germani, răniseră 384.000, luaseră prizonieri alţi 158.000 şi că au capturat sau au distrus 2000 de tancuri, 10.000 de tunuri şi 57.000 de vehicule motorizate.31 Pe lângă tot ceea ce se spune despre victoria anglo-americanilor în Punga Falaise, aceasta a fost de peste zece ori mai mare, şi, totuşi, este prea puţin cunoscută în Occident, dincolo de cercul specialiştilor în istoria militară.

Pe 14 iulie 1944, ruşii au atacat la sudul mlaştinilor Pripet, cucerind oraşul Lvov pe 27 iulie. Germanii reveniseră, aşadar, pe frontul de la care plecaseră cu trei ani în urmă, odată cu declanşarea Operaţiunii Barbarossa. Ofensivele lansate la nordul şi la sudul mlaştinilor Pripet dovedeau faptul că Armata Roşie era în măsură să treacă graniţele pe care le avusese Polonia înainte de război şi să recucerească oraşele Kaunas, Minsk, Bialistok şi Lublin, reuşind să traverseze, în luna august, râul Bug. Se vor opri pe fluviul Vistula, lângă Varşovia, deoarece Model reuşise să oprească Frontul 1 bielorus condus de Rokossovski în estul capitalei poloneze. Se spune adesea că sovieticii s-au oprit pe Vistula pe 8 august numai din considerente politice, pentru a le permite germanilor să înăbuşe Revolta din Varşovia, însă au avut o scuză bună pentru gestul lor, întrucât înaintarea de 725 de kilometri le întinsese extrem de mult liniile de comunicaţie şi de aprovizionare.

Le ceremoniile militare care au avut loc la Moscova imediat după aceasta, 57.000 de prizonieri germani au fost prezentaţi într-o paradă militară în Piaţa Roşie, în frunte defilând o mare parte dintre cei 27 de generali capturaţi. Corespondentul de război Alexander Werth consemna:

Moscoviţii priveau liniştiţi, fără să huiduie sau să fluiere, numai câţiva tineri putând fi auziţi strigând: „Hei, uitaţi-vă la friţi, ce râturi urâte”, însă majoritatea oamenilor nu făceau decât să schimbe observaţii cu voce înceată. Am auzit o fetiţă care stătea pe umerii mamei sale zicând: „Mami, ei sunt oamenii care l-au omorât pe tati?” Iar mama şi-a îmbrăţişat copilul şi a plâns. Germanii ajunseseră, în sfârşit, în Moscova. Când parada s-a terminat, camioanele de la salubritate au dezinfectat străzile.32

Churchill a profitat de distrugerea Grupului de Armate Centru pentru a face încă o dată haz pe seama lui Hitler în faţa Camerei Comunelor, declarând, pe 2 august, când se împlineau zece ani de la moartea lui Hindenburg şi, deci, de când Hitler devenise stăpânul de necontestat al Germaniei: „Este foarte posibil ca succesul ruşilor să fi fost cumva ajutat de strategia lui Herr Hitler – a caporalului Hitler. Chiar şi militarilor idioţi le este greu să nu constate greşeli în unele dintre acţiunile sale… Una peste alta, consider că este mult mai bine să-i lăsăm pe ofiţeri să avanseze în grad în mod firesc”. 33

Totuşi, existau câteva motive mărunte pentru ca Hitler să-şi aline durerea. Chiar dacă pe 1 august Armata Roşie se afla la numai 24 de kilometri de graniţele Prusiei Orientale, Model – depăşit de numărul şi de forţa armatei sovietice, mai ales de cea aeriană – a reuşit să lovească puternic Armata II de tancuri şi să-i împingă înapoi pe sovietici cu 48 de kilometri. În timpul „uraganului de foc” lansat de tunurile de asalt germane, Abwehrul a interceptat următoarea conversaţie purtată prin radio de către ruşi:

A: Menţineţi-vă poziţiile!

B: Sunt terminat.

A: Întăririle se îndreaptă spre voi.

B: La naiba cu întăririle voastre. Sunt prins la mijloc. Întăririle voastre n-or să mă mai găsească aici.

A: Pentru ultima oară, îţi interzic să vorbeşti deschis prin staţia radio. Aş prefera ca, în loc să-i permiţi duşmanului să-ţi împuşte oamenii, să-i împuşti tu mai întâi.

B: Tovarăşe nr. 54, poate că o să înţelegi situaţia în care mă găsesc când îţi voi spune că nu mai am pe cine altcineva să împuşc, în afara operatorului meu radio.34

Victoria lui Model, deşi relativ neînsemnată în contextul situaţiei generale, i-a adus laudele lui Hitler, care l-a numit „salvatorul Frontului de Est”.35 Pe 31 august, Hitler spunea la o întâlnire: „Chiar cred că nu ne putem imagina o criză mai mare decât aceea cu care ne-am confruntat anul acesta în Est. Când a venit la conducere mareşalul Model, Grupul de Armate Centru nu era nimic mai mult decât o gaură”. 36 Totuşi, în loc să-i acorde responsabilităţi mai mari în acea zonă, sau poate chiar comanda întregului front, mai târziu, în aceeaşi lună, Hitler îl va transfera pe Model pe Frontul de Vest şi, astfel, va avea loc încă o rotaţie la nivelul comandanţilor grupurilor de armate.

Apropierea Armatei Roşii a încurajat Armia Krajowa (Armata Teritorială Poloneză) anticomunistă din Varşovia să încerce declanşarea unei revolte în ziua de marţi, 1 august 1944, la ora 5 dimineaţa, sub comanda înverşunaţilor generali Tadeusz Bór-Komorowski şi Antoni Chrusciel. Polonezii au dorit, lucru de înţeles, să recâştige controlul asupra capitalei lor – şi, odată cu asta, au sperat ei, suveranitatea ţării – din mâinile germanilor, înainte de sosirea ruşilor, care, după cum au presupus în mod corect, nu doreau mai mult decât naziştii o Polonie autentic independentă. Astfel că, în timp ce Revolta era îndreptată, din punct de vedere militar, împotriva germanilor, politic vorbind, ea era îndreptată şi împotriva ruşilor, lucru pe care Stalin l-a înţeles foarte bine.37 Pentru polonezii din

Varşovia rezultatul a fost la fel de tragic şi de lipsit de speranţă pe cât fusese Revolta din ghetoul din Varşovia

pentru evreii polonezi, în aprilie 1943. SS-ul a zdrobit revolta cu maximă ferocitate în 63 de zile, petrecându-se scene care pot fi văzute în imaginile filmate la faţa locului şi care se găsesc astăzi în Muzeul Revoltei din Varşovia. Când a început revolta, doar 14% dintre membrii Armatei Teritoriale erau înarmaţi, având numai 108 mitraliere, 844 de automate şi 1 386 de puşti.38

Pe 26 august, Churchill se va întâlni cu comandantul suprem polonez, generalul Władysław Anders, la cartierul său general din Italia. Cu ani în urmă, Anders fusese întemniţat în închisoarea Lubianka din Moscova, aşa că nu-şi făcea iluzii, după cum îi va spune lui Churchill: „Declaraţiile lui Stalin că vrea o Polonie liberă şi puternică sunt minciuni şi, în mod fundamental, false". Apoi, Anders va vorbi despre modul în care trataseră sovieticii Polonia, în 1939, şi despre masacrul de la Katyn, exclamând: „Soţiile şi copiii noştri locuiesc în Varşovia, însă am vrea mai degrabă să piară decât să trăiască sub jugul bolşevicilor". Conform notelor luate de aghiotantul lui Anders, prinţul Eugeniusz Lubomirski, având gradul de locotenent, Churchill a replicat: „Vă înţeleg durerea. Dar trebuie să aveţi încredere [în noi]. Nu vă vom abandona şi Polonia va fi fericită". 39 Probabil că, în momentul acela, crezuse în vorbele sale, însă deja nu mai era în poziţia de a face astfel de promisiuni, având în vedere faptul că şase milioane de soldaţi ai Armatei Roşii erau hotărâţi să traverseze în marş Polonia.

Curajul şi inventivitatea polonezilor, în timpul Revoltei, au fost cu adevărat remarcabile. Când germanii au tăiat alimentarea cu apă a oraşului, polonezii au săpat puţuri cu mâinile. Pe 1 septembrie, 1.500 de apărători au trebuit să se retragă dintr-o poziţie pe care o ocupaseră în Stare Miasto (Oraşul Vechi), folosind canalele colectoare care erau accesibile printr-o singură gură de canal din piaţa Krasiński. „Câteva bombe cu gaz aruncate prin gurile de canal sau o singură criză de panică ar fi fost suficiente pentru ca nimeni să nu mai iasă în viaţă de aici", consemna Bór-Komorowski. „În plus, cum poate fi ascunsă intrarea a

1.500 de oameni în canalele colectoare, când gura de canal prin care trebuie să intre se află la doar 200 de metri de poziţiile inamicului?” 40 Şi, cu toate acestea, el a dat ordinul, din moment ce apărătorii „nu mai aveau nimic de pierdut”. Aşadar, tot grupul de apărători, alături de 500 de civili, de răniţi şi de 100 de prizonieri germani, au intrat în gura de canal, lăsând Oraşul Vechi complet lipsit de apărare. „Încet, foarte încet, coada de oameni care aşteptau a dispărut”, scria Bór-Komorowski.

Fiecare se ţinea de cel care era înaintea sa. Şarpele uman avea cam 2, 4 kilometri lungime. Se mişca încet. Nu aveau timp să se odihnească, deoarece trebuiau să facă loc pentru cei care mai aşteptau la gura canalului. Şirul de oameni înainta extrem de greu, pentru că apa fusese drenată în întregime, iar noroiul fusese înlocuit de o mâzgă groasă care le ajungea până la pulpe. Soldaţii nu dormiseră deloc de mai multe zile şi se hrăniseră doar cu fulgi uscaţi de cartofi. Puştile atârnate în jurul gâtului păreau îngrozitor de grele şi se tot loveau de pereţii tunelului. Ultimul soldat a intrat în gura de canal chiar înainte de sosirea zorilor.41

Când avioanele Stuka, artileria, tancurile şi, în final, infanteria au atacat poziţiile în dimineaţa următoare, crezând, iniţial, că liniştea polonezilor era doar un şiretlic menit să le economisească muniţia, germanii nu au mai găsit pe nimeni. Polonezii scăpaseră, cel puţin pentru moment.

Revolta a dus la distrugerea sistematică a 83% din oraşul Varşovia de către trupele Waffen-SS şi, totuşi, când, la începutul lui septembrie Crucea Roşie a pus la punct o acţiune de evacuare, doar 10% din populaţia de un milion de oameni a ales să părăsească oraşul. Deşi stocul de muniţie pe care îl avuseseră la început fusese doar pentru şapte zile, Armata Teritorială a rezistat mai mult de nouă săptămâni, până pe 5 octombrie. De vreme ce nimicirea oricărei opoziţii viitoare faţă de regimul comunist îi convenea lui Stalin, acesta a refuzat să permită USAA ŞI RAF să aterizeze în teritoriile ocupate de forţele sovietice,

afectând, astfel, serios capacitatea acestora de a le paraşuta polonezilor ajutoare în hrană şi muniţie, cu toate că s-au făcut, totuşi, eforturi în sensul acesta. În total, 15 200 de insurgenţi au fost omorâţi şi 7.000 răniţi înainte ca Bór-Komorowski să fie forţat să se predea. Pierderile germanilor au fost însă şi ele mari: unele rapoarte sugerează că ar fi murit 17.000 de oameni.42 Himmler s-a răzbunat trimiţând 153 810 de polonezi, bărbaţi, femei şi copii, în lagărele de concentrare, dintre care numai câţiva oameni au reuşit să supravieţuiască.43

SS-ul s-a retras din Varşovia numai după ce Revolta a fost complet înăbuşită, la începutul lui octombrie, iar Armata Roşie a traversat fluviul şi a ocupat ruinele fumegânde ale oraşului abia la sfârşitul lunii ianuarie. A fost o luptă epopeică, pe care cărţile de istorie anglo-americane dedicate războiului tind uneori să o treacă sub tăcere. Ca istoric al Poloniei, Norman Davies sublinia, totuşi, că Revolta din Varşovia „a implicat de două ori mai mulţi soldaţi decât cei care au participat la atacul asupra Arnhemului, a durat de zece ori mai mult şi a produs de cinci ori mai multe pierderi. Lucru şi mai important, la mijloc era soarta unei capitale a Aliaţilor. Iar aici au murit de trei ori mai mulţi civili decât în timpul bombardamentului asupra Londrei”. 44

Pe 27 decembrie 1944, Stalin îi scria lui Roosevelt, plângându-se că Aliaţii occidentali îi sprijineau consistent pe democraţii polonezi, pe care îi caracteriza drept „o reţea de terorişti criminali, îndreptată împotriva ofiţerilor şi a soldaţilor sovietici de pe teritoriul Poloniei. Nu putem accepta o astfel de situaţie în care terorişti instigaţi de emigranţii polonezi ucid, în Polonia, soldaţi şi ofiţeri ai Armatei Roşii, duc o bătălie criminală împotriva trupelor sovietice care eliberează Polonia şi îi sprijină nemijlocit pe duşmanii noştri, ai căror aliaţi sunt, de fapt, în realitate”. Modul în care îi descrie pe democraţii polonezi ca pe nişte aliaţi ai naziştilor dezvăluie atitudinea lui Stalin faţă de Polonia, cu numai două luni înainte de Conferinţa de la Ialta, la care Roosevelt şi Churchill vor lua de bune

promisiunile sale legate de dreptul polonezilor la autodeterminare.45 Desigur că Stalin nu purta acest război de dragul democraţiei; într-adevăr, după cum arată Richard o very: „Paradoxul ultim al celui de-al Doilea Război Mondial este că democraţia a fost salvată cu eforturile comuniştilor”. 46 Stalin lupta pentru a apăra Revoluţia din Octombrie şi pe Maica Rusie, pierzând 27 de milioane de oameni în timpul acestei încleştări. Ar trebui, totuşi, să ne amintim de greşelile teribile, fundamentale, făcute de liderii sovietici, înainte de ne exprima compasiunea pentru URSS, fără a uita aici suferinţa îndelungată şi autentică a poporului rus. Pactul Ribbentrop-Molotov, dispunerea trupelor mult prea departe de noua graniţă, refuzul de a crede nenumăratele avertismente privind debutul Operaţiunii Barbarossa, venite dintr-o mulţime de surse diferite: toate aceste greşeli şi multe altele pot fi puse direct pe seama lui Stalin şi a Politbiuroului său. Cu mult înainte ca Pactul Ribbentrop-Molotov să fie semnat, în august 1939, Hitler făcuse suficient de multe lucruri în cariera sa politică pentru a dovedi cât de puţin te puteai baza pe cuvintele sale şi, cu toate acestea, după cum sublinia Aleksandr Soljeniţîn: „Să nu creadă în nimeni era o atitudine tipică pentru Iosif Stalin. Pe tot parcursul vieţii sale, a avut încredere într-un singur om şi acela a fost Adolf Hitler”.

Pe 20 august 1944, în timp ce polonezii erau martirizaţi în Varşovia, mareşalul A.M. Vasilevski declanşa campania prin care urmărea să-i alunge pe germani din Balcani, demers care a înregistrat succese remarcabile după ce Fronturile Ucrainene 2 şi 3 au traversat Prutul şi au atacat Grupul de Armate Ucraina de Sud în România. Întrucât Hitler era disperat să păstreze controlul asupra câmpurilor petrolifere din România, fără de care tancurile şi avioanele sale ar fi fost obligate să se bazeze pe producţia redusă de carburant sintetic a Reichului, el nu a putut să retragă Armata VI (care fusese reînfiinţată după Bătălia de la Stalingrad), astfel că 20 dintre diviziile sale au fost prinse într-o pungă uriaşă între fluviul Nipru şi râul

Prut, pe 23 august. România s-a predat în aceeaşi zi şi, curând după aceea, a schimbat taberele şi a declarat război Germaniei: au fost capturaţi 100.000 de soldaţi germani şi o mare cantitate de material de război, iar, pe 31 august, Armata Roşie era în Bucureşti. Deşi avansaseră 400 de kilometri în zece zile, sovieticii au mărit viteza şi, în următoarele şase zile, au înaintat 320 de kilometri în interiorul graniţelor Iugoslaviei, ajungând pe 24 septembrie în poziţia de a ataca Budapesta.

Pe 25 august, Model a fost mutat pe Frontul de Vest pentru a prelua atribuţiile lui Kluge de comandant al Grupului de Armate B şi de comandant suprem al forţelor germane din vest, posturile pe care Rommel şi Rundstedt le deţinuseră în Ziua Z. Aşadar, în anul calendaristic 1944, Hitler îl numise pe „pompierul" său la comanda fiecăruia dintre cele trei grupuri de armate importante din est, iar, pentru o scurtă perioadă, şi la comanda Grupului de Armate Ucraina de Nord, şi, de asemenea, îi oferise cele mai importante două posturi de pe Frontul din Vest. Era un exemplu extrem al modului în care Hitler avea tendinţa să nu-i lase pe generalii săi la conducere suficient de mult timp, cât să înţeleagă mai mult decât aspectele elementare. La numai o lună de la numirea sa în poziţia de comandant suprem în vest, Model va fi eliberat din funcţie în momentul în care Rundstedt va fi rechemat din surghiunul său, deşi a continuat să păstreze comanda Grupului de Armate B, poziţie din care a apărat estuarul Scheldt timp de 85 de zile, i-a învins pe britanici şi pe polonezi la Arnhem şi a condus ofensiva din Ardeni.

Toanele lui Hitler lăsaseră la fel de multe urme şi în cariera lui Rundstedt. Prima sa retragere forţată avusese loc cu mult înainte ca războiul să înceapă măcar, în octombrie 1938, după ce îi susţinuse pe generalii non-nazişti, în timp ce se afla la conducerea programului de reînarmare a Wehrmachtului. Rechemat să conducă Grupul de Armate Sud, în iunie 1939, avea să fie unul dintre cei doisprezece generali înaintaţi la gradul de feldmareşal, pe 19 iulie 1940. Când, în decembrie 1941, la

Rostov, a refuzat să se supună ordinului „rezistaţi sau muriţi” emis de Hitler, a fost demis. Patru luni mai târziu, a fost numit comandant suprem în vest, dar a fost din nou retras de la conducere pe 6 iulie 1944, după ce a încercat să-l convingă pe Hitler ca, în loc să se bată pentru fiecare oraş şi sătuc din Franţa, să adopte, mai degrabă, o tactică mobilă de apărare. După rechemarea din luna septembrie a acelui an şi după ce i-a fost oferit din nou vechiul post, a mai fost încă o dată demis, după ce, în martie 1945, îi dăduse unuia dintre ofiţerii din Statul-Major General al lui Hitler următorul sfat: „Încheiaţi pacea, netrebnicilor”. Cele patru demiteri ale lui Rundtstedt au avut, într-adevăr, un caracter excepţional – Guderian a fost destituit de două ori, în decembrie 1941 şi în martie 1945 – însă, în 1944, schimbările care i-au afectat pe ofiţerii de rang înalt de pe Frontul de Est au început să aibă efect de vârtej, lucru care a fost şi complicat suplimentar de redenumirea grupurilor de armate, pe măsură ce situaţia geografică se înrăutăţea.

Bulgaria, care, până în acest moment, se aflase în război doar cu Marea Britanie şi cu Franţa, a luat decizia inexplicabilă şi sinucigaşă de a declara război Uniunii Sovietice pe 5 septembrie 1944, doar pentru a capitula la numai 24 de ore după ce ruşii traversaseră Dunărea. Mai apoi, şi-a unit forţele cu Aliaţii pe 8 septembrie. Mai la sud, Frontul 3 Ucrainean al mareşalului Tolbuhin mărşăluia către Belgrad, ajutat de partizanii iugoslavi ai mareşalului Tito, reuşind să cucerească oraşul pe 29 octombrie. „Efectele barbariei naziste, de acum îngrozitor de familiare – mai mult de 200 de morminte comune pline de sârbi măcelăriţi –, au făcut ca eliberatorii ruşi să fie întâmpinaţi cu bucurie”. 47

Hitler a insistat ca Grupul de Armate F să rămână în Grecia cât mai mult timp posibil, însemnând că nu putea contribui cu prea multe la apărarea Iugoslaviei, unde, pentru a evita o încercuire, feldmareşalul Maximilian von Weichs, comandantul german suprem din Europa de Sud-Est, a fost obligat să se retragă spre vest via Sarajevo,

după ce ruşii stabiliseră un cap de pod peste Dunăre, pe 24 noiembrie, şi încercuiseră Budapesta în Ajunul Crăciunului. Aflată în mijlocul unor privaţiuni teribile, capitala ungară a rezistat vitejeşte, deşi în van, până la mijlocul lui februarie 1945. Frustrările asediatorilor ruşi s-au revărsat asupra femeilor din Budapesta, având loc violuri în masă, scene care aveau să se repete în tot estul Europei, şi mai ales în Germania.

Între timp, statele baltice, Estonia, Letonia şi Lituania, fuseseră eliberate de sub jugul nazist, între 10 octombrie şi Crăciunul anului 1944, doar pentru a intra sub ocupaţia sovieticilor pentru următorii 44 de ani. Guderian, care, în iunie, fusese numit şeful Statului-Major al OKH-ului, a încercat să scoată cele 20 de divizii veterane ale Grupului de Armate Nord – o forţă de atac teribilă şi uşor manevrabilă – din vestul Letoniei, pentru a putea întări puternic încercatele unităţi germane care apărau sudul Prusiei Orientale, însă Hitler nu l-a lăsat s-o facă. Aşa că, în momentul în care Frontul 1 Baltic rusesc a ajuns la Marea Baltică şi a cucerit oraşul Memel, Grupul de Armate Nord a fost prins în laţ, fără a mai dispune de vreo rută terestră pentru a se retrage în Prusia Orientală. Hitler reuşise să transforme întreaga regiune de vest a Letoniei într-o „localitate fortificată”. Între lunile septembrie şi noiembrie ale anului 1944, Armatele XV ŞI XVIII germane au fost forţate să se retragă în enclavele baltice de la Memel şi Kurland, însă Hitler nu le va evacua, deoarece spunea că are nevoie de coastele Mării Baltice pentru a putea continua să importe oţel suedez şi pentru a testa o nouă generaţie de submarine nedetectabile, care se puteau scufunda la adâncimi nemaiîntâlnite şi care, sub apă, atingeau viteze mai mari decât cele ale convoaielor aliate. Acum, Hitler spera să câştige războiul izolând armatele anglo-americane pe continent, lăsându-le fără posibilitatea de a fi aprovizionate. Capul de pod Kurland, va insista el ulterior, trebuia să fie apărat de o întreagă armată, deşi va fi de acord ca unele divizii să fie evacuate. Astfel, forţele sale au fost izolate în punga Kurland, pe

care Armata Roşie a ajuns să o considere o tabără uriaşă de prizonieri pusă la dispoziţia ei de însăşi armata germană, aşa că nu o vor forţa să se predea decât la sfârşitul războiului.48 (Nici submarinele nu au ajuns să fie produse în cantităţi suficiente.) Anul 1944 apropiindu-se de sfârşit, acesta va fi numit, în mod justificat, „Anul celor Zece Victorii” de către sovietici, care, de la eliberarea Leningradului în ianuarie, înregistraseră un şir neîntrerupt de succese.

Pe 12 ianuarie 1945, ruşii au lansat o ofensivă uriaşă de-a lungul întregului front, începând de la Marea Baltică, în nord, şi până la munţii Carpaţi, în sud, împotriva a ceea ce mai rămăsese din noul Front German Central, alcătuit din cele 70 de divizii ale Grupului de Armate Centru şi ale Grupului de Armate A. Planificată de Stalin şi de Stavka, dar, mai ales, de către Jukov, la această ofensivă gigantică au participat, de la sud la nord: Frontul 1 Ucrainean al lui Konev, Frontul 1 Bielorus al lui Jukov, Frontul 2 Bielorus al lui Rokossovski, Frontul 3 Bielorus al lui Cerniakovski, Frontul 1 Baltic al lui Bagraian şi Frontul 2 Baltic al lui Andrei Eremenko, în total, nu mai puţin de 200 de divizii.49 Confruntaţi cu acest atac violent, depăşiţi categoric atât în privinţa numărului de efective, cât şi a echipamentului de război, germanii au opus o rezistenţă impresionantă de-a lungul unui front de 480 de kilometri, pierzând Varşovia pe 17 ianuarie şi predând garnizoane izolate la Thorn, Poznan şi Breslau, a căror eliberare nu mai era posibilă.

Aproape un milion de cetăţeni germani se adăposteau în interiorul şi în împrejurimile frumosului oraş Breslau din Silezia Inferioară, care nu era o fortăreaţă în sensul clasic al cuvântului, deşi existaseră tentative de a construi un inel defensiv la 16 kilometri de centrul oraşului. „Femeile şi copiii trebuie să plece din oraş pe jos şi să se îndrepte către Opperau şi Kanth!”, urlau difuzoarele pe 20 şi 21 ianuarie 1945, alungând populaţia civilă în zăpezi de aproape un metru, la temperaturi de –20 de grade Celsius. „De obicei, bebeluşii mureau primii”,

consemna un istoric referindu-se la asediul ulterior, de 77 de zile, asupra oraşului Breslau.50 În ciuda ororilor asediului – bunăoară, atunci au pierit 26% dintre membrii corpului de pompieri –, fabrica de ţigarete Aviatik a continuat cumva să producă 600.000 de ţigări pe zi, lucru util pentru moralul trupelor germane. Luftwaffe a paraşutat pachete cu provizii şi muniţie, numai că acestea cădeau adesea în fluviul Oder sau în spatele liniilor inamice. Cel mai faimos Gauleiter din Silezia Inferioară, brutalul Karl Hanke – care îl executase pe primarul oraşului, sub acuzaţia de defetism –, a ales să folosească pivniţele situate sub biblioteca universităţii pe post de buncăr. A vrut să arunce în aer biblioteca, pentru ca dărâmăturile să-l protejeze mai bine, dar s-a temut că flăcările care ar fi cuprins cele 550.000 de volume aflate aici s-ar fi putut răspândi în mod periculos.51 (Imaginea unui Gauleiter dispărând printre cărţi în flăcări ar fi adus o notă de ironie cumva bine-venită.) Breslau s-a predat de abia pe 6 mai 1945, după ce soldaţii germani şi-au aruncat armele în fluviul Oder şi s-au schimbat în haine civile. Asediul a costat oraşul vieţile a 28 600 de oameni (adică 22%) din rândurile celor 130.000 de soldaţi şi civili. Cu câteva zile înainte de capitularea oraşului Bresalu, Hanke – pe care Hitler îl numise, în testamentul său, succesorul lui Himmler în poziţia de comandant suprem al trupelor SS – se schimbase într-o uniformă de subofiţer şi decolase cu un avion Fieseler Storch de pe pista din Keiserstrasse. Va fi împuşcat de partizanii cehi pe când încerca să fugă, în iunie 1945.

Jukov a ajuns la fluviul Oder pe 31 ianuarie 1945, iar Konev pe Linia Oder-Neisse, două săptămâni mai târziu, oprindu-se, în cele din urmă, din cauza liniilor prea lungi de aprovizionare şi de comunicaţie. „Logistica este piatra de moară a războiului cu tancuri”, obişnuia să spună Guderian, şi, după ce acţionaseră mult timp în folosul lor, aceste linii lungi aveau să constituie, din când în când, dezavantajul sovieticilor. Ordinele lui Hitler continuau să înrăutăţească situaţia strategică a Germaniei. Guderian îşi

amintea după război că Führerul nu-i ascultase sfatul de a retrage grosul trupelor Wehrmachtului staţionate în Polonia de pe *Hauptkampflinie* (linia de front) pe poziţii ceva mai uşor de apărat, la 20 de kilometri în spatele *Grosskampflinie* (linia de apărare), în afara razei tirului artileriei ruseşti.52 Ordinele lui Hitler au avut efectul dezastruos că noile linii defensive, mutate cu numai 3 kilometri în spatele frontului, vor fi lovite serios de tunurile sovietice, spulberând speranţele iniţierii unui contraatac german clasic. „Lucrul acesta era într-o contradicţie absolută cu doctrina militară germană", scria un istoric al campaniei.53 Hitler îi explicase lui Guderian insistenţa sa de a aproba personal tot ceea ce făcea statul-major în cuvinte atât de încrezătoare, că trimiteau la voinţa zeilor: „Nu e nevoie să încerci să mă înveţi nimic. Comand armata germană de cinci ani şi, în timpul acesta, am căpătat mai multă experienţă practică decât ar putea spera vreodată vreun domn din Statul-Major General. I-am studiat pe Clausewitz şi pe Moltke şi i-am citit toate lucrările lui Schlieffen. Ştiu mai bine decât voi cum stau lucrurile!" 54

La câteva zile după declanşarea marii ofensive sovietice în est, Guderian l-a înfruntat agresiv pe Hitler în privinţa refuzului său de a evacua armata germană din Kurlan, care fusese înconjurată complet la Marea Baltică. Speer şi-l amintea foarte bine cum mergea pe covorul gros, ţesut manual, în biroul enorm al lui Hitler din Cancelaria Reichului, către pupitrul roşu, din marmură de Austria, „striată cu secţiuni transversale bej şi albe, dintr-un vechi recif de corali". Când Hitler a refuzat cererea lui Guderian de a evacua armatele de lângă Marea Baltică, după „cum făcea mereu când i se cerea să autorizeze o retragere", şeful de Stat-Major al OKH şi-a pierdut cumpătul şi i s-a adresat Führerului cu ceea ce Speer spunea că ar fi fost o „francheţe nemaiîntâlnită în cercul de apropiaţi ai lui Hitler". Speer se gândise că era posibil ca Guderian să fi băut cu ambasadorul japonez, Hiroshi Ōshima, însă, oricare ar fi fost motivele, acesta l-a înfruntat pe Hitler, aflat în spatele mesei, „cu ochii scânteietori şi cu mustaţa

zbârlită la propriu [sze]”, spunând „pe un ton provocator”: „Pur şi simplu, datoria noastră este să-i salvăm pe aceşti oameni şi încă mai avem timp să-i mutăm de acolo!” Hitler s-a ridicat în picioare şi a replicat: „O să continui să te lupţi. Nu putem renunţa la zonele astea!” „Dar nu are niciun rost să-i sacrificăm pe oameni aşa, degeaba”, continuase Guderian. „Nu mai avem timp! Trebuie să-i evacuăm, acum!” Potrivit lui Speer, „Hitler a fost intimidat vizibil de acest atac”, mai mult de ton decât de argumentele oferite, şi, cu toate că Hitler a procedat aşa cum a vrut el, „noutatea situaţiei era aproape palpabilă. Se deschiseseră lumi noi”.55

În ianuarie 1945, pe măsură ce operaţiunea Vistula-Oder derulată de Armata Roşie continua, iar Varşovia era pe cale să cadă, trei ofiţeri superiori din echipa de planificare a lui Guderian de la OKH – un colonel şi doi locotenent-colonei – au fost arestaţi şi interogaţi de Gestapo în legătură cu presupusa nerespectare a unor ordine primite de la OKW. Locotenent-col oneii vor fi eliberaţi numai după ce Guderian va consuma mult timp şi energie intervenind în favoarea lor, în schimb, colonelul va fi trimis într-un lagăr de concentrare. „Esenţa problemei stă în ciocnirea dintre sistemul dictatorial al lui Hitler, bazat pe obedienţa oarbă faţă de ordine, şi sistemul Statului-Major General, bazat pe încredere reciprocă şi pe schimb de idei, la care se adaugă conştiinţa de clasă a lui Hitler şi neîncrederea evidentă faţă de Statul-Major General, în perioada următoare puciului eşuat”. 56

Pe 27 ianuarie, la o întâlnire de două ore şi jumătate începută la 4.20 dimineaţa, Hitler şi-a explicat ideile în privinţa

Balcanilor şi, în particular, a câmpurilor petrolifere din regiunea lacului Balaton, din Ungaria. Însoţit de Göring, Keitel, Jodl, Guderian, de cinci generali şi de paisprezece oficiali, a trecut în revistă fiecare front al războiului, părţi mari din ordinea de zi referindu-se la condiţiile meteo, la Grupul de Armate Sud din Ungaria, la Grupul de Armate Centru din Silezia, la Grupul de Armate

Vistula din Pomerania, la Grupul de Armate Kurland, la Frontul de Est, în general, la situaţia din vest, la distribuirea muniţiei, la înaintarea Aliaţilor în Italia, la situaţia de pe mare şi la chestiuni politice şi de personal.57 „În momentul de faţă, problema noastră principală este legată de carburant”, i-a spus Guderian lui Hitler, care a replicat: „De-asta sunt îngrijorat, Guderian”. Arătând către regiunea Balaton, a adăugat: „Dacă se întâmplă ceva rău aici, s-a terminat. Acesta este cel mai periculos punct. Putem improviza oriunde altundeva, dar nu aici. Nu pot improviza în privinţa carburantului”. 58 Încă de la mijlocul anului 1943, Hitler vorbise de importanţa păstrării controlului asupra Balcanilor, în mare parte datorită zăcămintelor de crom, bauxită şi cupru, dar şi de petrol aflate aici.59 Armata VI Panzer, reconstituită după eforturile din timpul ofensivei din Ardeni, a primit ordin să se îndrepte către Ungaria, de unde nu avea voie să se retragă.

Pentru apărarea Ungariei, a fost nevoie de şapte dintre cele 18 divizii de care Hitler încă mai dispunea pe Frontul de Est, un efort uriaş, dar necesar. În ianuarie 1945, luna în care a pierdut Bătălia din Ardeni, Hitler mai dispunea în est doar de 4 800 de tancuri şi de 1.500 de avioane, pentru a se lupta cu cele 14.000 de tancuri şi 15.000 de avioane ale lui Stalin.60 Ofensiva de pe 12 ianuarie a Armatei Roşii s-a oprit, în cele din urmă, pe cursul inferior al fluviului Oder, la doar 70 de kilometri de suburbiile Berlinului. A fost o înaintare de dimensiuni epice, dar care, pentru moment, epuizase forţele URSS-ului. Însă apropierea trupelor sale de capitala germană îi va oferi lui Stalin o putere mai mare de negociere în cadrul Conferinţei de la Ialta, în Crimeea, întrunire organizată de

Aliaţi pentru a discuta sfârşitul războiului din Europa şi pentru a-i convinge pe sovietici să se implice mai mult în războiul împotriva Japoniei.

Deşi au corespondat regulat, Franklin Roosevelt şi Iosif Stalin s-au întâlnit doar de două ori: în noiembrie 1943, la Conferinţa de la Teheran, şi în februarie 1945, la

Conferinţa de la Ialta. Roosevelt îi trimisese lui Stalin prima scrisoare imediat după ce Hitler invadase Uniunea Sovietică, în vara anului 1941, iar pe a 304-a o va trimite pe 11 aprilie 1945, cu o zi înainte să moară. În timpul Conferinţei de la Ialta, Roosevelt a fost cel care a făcut toate demersurile necesare în încercarea de a menţine alianţa unită. De vreme ce, la deschiderea conferinţei, Polonia era sub controlul ferm al Armatei Roşii, iar diviziile sovietice ameninţau chiar Berlinul, practic nici Roosevelt, nici Churchill nu ar fi putut face nimic pentru a salva libertatea politică în Europa de Est, şi amândoi o ştiau prea bine. Roosevelt a încercat, cu siguranţă, totul – inclusiv linguşiri făţişe – pentru a-l convinge pe Stalin să adopte o atitudine rezonabilă în privinţa chestiunilor postbelice importante, cum ar fi crearea unei organizaţii puternice a Naţiunilor Unite, dar a supraestimat ceea ce şarmul său aristocratic neîndoielnic putea să obţină de la fiul criminal al unui cizmar beţiv din Georgia.

Adresându-se Congresului, în martie 1945, Roosevelt declara că Ialta „aduce după sine sfârşitul unui sistem al acţiunii unilaterale, al alianţelor exclusiviste, al sferelor de influenţă, al echilibrului de putere şi al tuturor celorlalte soluţii care au fost aplicate timp de secole – şi care au dat greş mereu”. Era un mod extrem de idealist, sau poate chiar naiv, de a interpreta semnificaţia Conferinţei de la Ialta, însă este posibil ca Roosevelt să fi crezut în ceea ce spunea. O abordare mult mai realistă de negociere a fost adoptată de Churchill la Moscova, în octombrie 1944, când a luat cu sine ceea ce el spunea că ar fi fost un „document agresiv” care enumera „dimensiunile intereselor” pe care le aveau britanicii în cinci ţări din Europa de Est. Grecia avea să fie, într-o proporţie de 90% sub influenţă britanică „în acord cu Statele Unite” şi 10% sub influenţă sovietică; influenţele în Iugoslavia şi Ungaria aveau să fie împărţite în mod egal, 50% la 50%; România urma să fie în proporţie de 90% sub influenţă rusească şi 10%, britanică; Bulgaria, 75% sub influenţă rusească, 25% sub influenţa „celorlalţi”. Stalin a parafat documentul cu o semnătură mare, cu

cerneală albastră, spunându-i lui Churchill să-l păstreze şi, în mare, respectând termenii înţelegerii.61

În ciuda încercărilor de a-l fermeca pe Stalin la Ialta, Roosevelt putea să fie şi dur cu mareşalul, dacă era nevoie. Pe 4 aprilie 1945, îi scria lui Stalin: „Am primit cu uimire mesajul dumneavoastră din 3 aprilie care conţinea o acuzaţie cum că s-ar fi făcut nişte înţelegeri între mareşalul Alexander şi Kesselring la Berna, prin care li se «permite trupelor anglo-americane să avanseze către est, în schimbul promisiunii acestora de a-i ajuta pe germani să încheie pacea în condiţii mai uşoare»". Declarând că astfel de negocieri nu avuseseră loc, Roosevelt încheia: „Sincer, nu mă pot abţine să nu fiu încercat de un sentiment de indignare dureroasă faţă de informatorii dumneavoastră, oricare ar fi ei, pentru că au transformat în minciuni abjecte acţiunile mele şi ale oamenilor mei de încredere". 62 (Şi, cu toate acestea, reprezentanţii lui Alexander şi Kesselring se întâlneau într-adevăr la Berna, iar Cabinetul Britanic de Război va organiza o întrunire pe 12 april le, în care primul punct al ordinii de zi era reprezentat de propunerile venite de la Berna în legătură cu soarta prizonierilor de război britanici.63 Era de înţeles că Stalin, care nu avea niciun reprezentant la discuţii, se temea ca nu cumva germanii şi anglo-americanii să încheie înţelegeri pe la spatele său.) În două săptămâni, Roosevelt avea să moară, iar Harry S. Truman să-şi asume povara preşedinţiei pe timp de război, însă toate speranţele pe care aceste evenimente le stârniseră în inimile germanilor, mai ales în cazul lui Goebbels, au fost spulberate când, nu după mult timp, va deveni clar că Truman avea să asculte de sfaturile aceluiaşi om care conturase strategia militară americană încă din 1939, generalul George C. Marshall.

Până la mijlocul lui martie 1945, Hitler găsise un nou ţap ispăşitor pentru apropiata victorie a hoardelor bolşevico-evreieşti: de vină era chiar *Volk*-ul (poporul) german. În acel moment, deja începuse să se împace cu răzbunarea pe care urma s-o îndure rasa ariană din cauza ruşilor, considerând că slăbiciunea oamenilor ca indivizi

fusese cea care generase dezastrul, nu propriile greşeli strategice. A mers chiar până într-acolo încât, cel puţin conform mărturiilor ulterioare ale lui Albert Speer, va declara pe 18 martie, cu un nihilism desăvârşit:

Dacă războiul va fi pierdut, atunci şi *Volk-ul* va fi pierdut. Această soartă este implacabilă. Nu trebuie să ne gândim la lucrurile de bază de care are nevoie *Volk*-ul pentru a-şi continua existenţa sa cea mai primitivă. Dimpotrivă, este mai bine să distrugi chiar tu aceste lucruri. La urma urmei, Volk-ul se va fi dovedit a fi naţiunea mai slabă, astfel că viitorul va aparţine exclusiv naţiunii mai puternice din est. În urma acestei lupte, nu vor rămâne decât supuşi inferiori, întrucât toţi cei superiori vor fi murit.64

În acel moment, pentru Hitler, simpla supravieţuire era o dovadă darwiniană *a priori* a statutului de *Untermensch*, astfel că distrugerea completă era de preferat acceptării dominaţiei lui Stalin. Deşi trebuie să punem la îndoială faptul că Speer interpretase corect atitudinea lui Hitler faţă de sovietici, pe care îi dispreţuise şi îi considerase, până atunci, „barbari" şi „primitivi", nu există niciun dubiu în privinţa ordinului pe care Führerul l-a dat reprezentanţilor Partidului Nazist, comisarilor Reichului şi comandanţilor superiori, chiar în ziua următoare, pe 19 martie, ordin intitulat „Demolarea

Reichului", prin care dispunea „să fie distruse toate liniile de transport militar, toate instalaţiile de comunicaţie, toate unităţile industriale, toate depozitele cu provizii şi toate utilităţile de pe teritoriul Reichului, care, în vreun fel sau altul, pot fi folosite imediat sau în viitorul apropiat de duşman pentru continuarea războiului".65

Din fericire, Speer nu va pune deloc în practică acest ordin, iar oficialii nazişti o vor face doar în mică măsură, în funcţie de nivelul lor de fanatism. Dacă ar fi fost îndeplinit întocmai, este greu de crezut că poporul german ar fi putut supravieţui iernii 1945 – 1946, care, oricum, a fost destul de grea. „Cred că ideologia lui Wagner din *Gotterdämmerung* [*Amurgul zeilor*] a avut o influenţă

asupra lui Hitler, în ultimele sale luni", îi spunea Walther Funk psihiatrului său de la Nürnberg, în mai 1946, „astfel că totul trebuia să se năruiască odată cu Hitler, ca un fel de *Gotterdämmerung* reeditat".66 Totuşi, Speer nu trebuie lăudat prea mult pentru această singură acţiune sau mai degrabă inacţiune. El a fost cel care a condus enorma armată de muncitori-sclavi care a fabricat, în condiţii inumane, armamentul german. „Exact aşa cum statul nazist a fost susţinut de o temelie de brutalitate şi corupţie totală", consemna Alan Clark, „la fel şi părţile maşinii sale de război, armele reale cu care soldaţii au luptat, tancurile Tiger, Panzer, lansatoarele de obuze Nebelwerfer, puştile antitanc Solothurn, veneau din halele întunecate ale uzinelor Krupp şi Dairul er-Benz, unde muncitorii-sclavi trudeau 18 ore pe zi, înjosiţi de urletele superiorilor, dormind câte şase într-o «cuşcă de câine» de 2, 5 metri pătraţi, murind de foame sau îngheţaţi, în funcţie de capriciile gărzilor". 67 Deşi adjunctul lui Speer, Fritz Sauckel, a fost spânzurat la Nürnberg, viaţa lui Speer, un individ civilizat şi burghez, dar, mai presus de toate, un personaj care evident şi-a recunoscut vina, a fost cruţată.68

Având în vedere că rezultatul războiului devenise evident încă de la distrugerea Grupului de Armate Centru, în vara anului 1944, faptul că Wehrmachtul a continuat să funcţioneze ca o forţă de luptă disciplinată şi eficientă, până în primăvara anului 1945, a fost remarcabil. În primele cinci luni ale anului 1945, au fost ucişi 400.000 de germani – cu totul inutil, de vreme ce şansele ca Germania să mai câştige războiul au fost neglijabile în toată această perioadă.69 În aprilie 1945, proaspăt reconstituitul Grup de Armate Centru al generalului Schörner, de exemplu, încă mai lupta în jurul oraşului Kustrin, de pe fluviul Oder. La fel, cei 203.000 de soldaţi care reprezentau resturile Grupului de Armate Nord, redenumit Grupul de Armate Kurland, au continuat să lupte chiar şi pe parcursul lunii mai, dând dovadă de un curaj uimitor, în faţa unei situaţii complet lipsite de speranţă, şi păstrându-şi coeziunea

militară până în momentul în care au fost duşi într-o captivitate de 10 ani, pe care şi-o vor petrece reconstruind infrastructura Uniunii Sovietice, distrusă chiar de ei în timpul războiului. Dacă vizităm astăzi gările din Kursk, Volgograd şi din alte oraşe şi „oraşeerou" ruseşti, încă mai putem vedea rezultatele muncii lor.

În martie 1945, Armata VI Panzer a oprit înaintarea sovietică în câmpia ungară şi în Austria, atâta timp cât i-au permis rezervele de carburant, însă, în cele din urmă, pe 13 aprilie, Viena se va preda în mâinile Frontului 2 Ucrainean condus de Malinovski. În acel moment, cartierul general al lui Hitler adoptase deja politica de a-i minţi pe comandanţii grupurilor de armate, după cum avea să descopere generalul dr. Lothar Rendulic, ultimul comandant al Grupului de Armate Sud (denumire reluată în luna septembrie a anului precedent), când va primi, pe 6 aprilie, ordinul de a apăra Viena cu orice preţ. Rendulic a fost însărcinat să le spună trupelor sale: „Când lucrurile arată cel mai rău şi nu ştiţi ce să faceţi, loviţi-vă cu pumnul în piept şi spuneţi: «Sunt un naţional-socialist care poate muta munţii din loc!» „70 De vreme ce această atitudine nu mai funcţiona în astfel de situaţii, generalul a întrebat OKW-ul „cum îşi imaginează continuarea sau finalul războiului", doar „pentru a primi răspunsul că războiul urma să se încheie cu mijloace politice".71 Lucrul era limpede neadevărat, aşa că Rendulic s-a predat în apropiere de Viena, în luna mai. (Pentru a ilustra şi mai bine modul în care Hitler îşi muta ofiţerii superiori din post în post, trebuie spus că, în primele cinci luni ale anului 1945, Rendulic reuşise performanţa de a comanda Grupul de Armate Nord din Prusia Orientală, în luna ianuarie, Grupul de Armate Centru, în aceeaşi lună, Grupul de Armate Kurland, în martie, şi Grupul de Armate Sud din Austria, în luna aprilie.)

În nord, pe coasta Mării Baltice, germanii erau într-o situaţie cumplită, deoarece Hitler refuza să aprobe cererile lui Guderian de a salva Grupul de Armate Centru din Prusia Orientală şi Grupul de Armate Kurland (fostul Grup

de Armate Nord) din Letonia. Şi, cu toate acestea, deşi forţele lui Jukov şi ale lui Rokossovski se apropiau ameninţător de mai mult de 500.000 de germani prinşi în cursă, marina germană a reuşit – cu costuri enorme – să organizeze o evacuare mult mai importantă chiar decât cea din portul Dunkerque, din 1940. Kriegsmarine a scos nu mai puţin de patru divizii armate şi 1, 5 milioane de refugiaţi civili din porturile baltice Danzig, Gotenhafen, Königsberg, Pillau şi Kolberg, şi i-a adus înapoi în Germania. Supusă unui atac aerian constant, care a făcut necesară mobilizarea tuturor navelor importante, cu excepţia crucişătoarelor *Prinz Eugen* şi *Nürnberg*, marina germană a pus la cale o lovitură de maestru extraordinară. În mod destul de surprinzător, pe parcursul războiului, marina sovietică s-a dovedit a fi o mare dezamăgire, însă acum unul dintre submarinele sale, S-*13*, va reuşi, pe 31 ianuarie 1945, să scufunde în Marea Baltică pachebotul german MV *Wilhelm Gustloff*, cu rezultatul că aproximativ 9.000 de oameni – aproape jumătate dintre ei copii – au pierit, reprezentând cea mai mare tragedie de acest fel pe o singură navă, din întreaga istorie maritimă mondială.

Ajungând să răspundă de marea ofensivă finală asupra Berlinului, mareşalul Jukov a renunţat la comanda Frontului 1 Bielorus, în favoarea lui Sokolovski, şi a preluat comanda unui grup de armate care includea atât frontul înainte pomenit, cât şi frontul lui Konev. În ziua de marţi, 25 aprilie, unităţi din Armata I Americană, parte din Grupul XII de Armate al lui Bradley, şi Frontul 1 Ucrainean s-au întâlnit la Torgau, pe fluviul Elba. Cu liniile de demarcaţie dintre Aliaţi hotărâte chiar înainte de Conferinţa de la Ialta, şi confirmate încă o dată acolo, sarcina de a purta bătălia pentru Berlin a revenit sovieticilor. E perfect plauzibil să presupunem că Armata IX Americană a lui Simpson, care, pe 11 aprilie, ajunsese pe fluviul Elba, la numai 96 de kilometri în vestul Berlinului, cu 11 zile înainte ca ruşii să ajungă aici, ar fi putut să atace prima capitala. Parcursese 193 de kilometri în ultimele zece zile, iar, în vest, germanii nu opuneau la

fel de multă rezistenţă ca în est.72 Însă, în ciuda teoriilor postbelice – şi a plângerilor lui Patton şi Montgomery, din timpul războiului – cum că Berlinul ar fi trebuit să fie capturat de Aliaţii occidentali, nu de ruşi, britanicii, americanii, canadienii şi francezii nu au fost obligaţi să sufere pierderile uriaşe care au marcat această ultimă încleştare disperată (deşi, dacă s-ar fi ajuns aici, ar fi purtat bătălia cu mai puţine costuri).

Evaluarea trimisă de Bradley lui Eisenhower spunea că un atac al occidentalilor asupra Berlinului ar fi dus la pierderi de ordinul a 100.000 de morţi şi de răniţi, ceea ce el considera a fi „un preţ destul de piperat pentru un obiectiv de palmares".73 Cifra aceasta este aproape sigur prea ridicată. Mai târziu, Konev va declara că Armata Roşie pierduse 800 de tancuri în bătălia pentru oraşul Berlin şi se estimează că pierderile ruşilor s-au ridicat la 78 291 de morţi şi 274 184 de răniţi, deşi probabil, cifrele acestea ar fi fost mai mici – nu în ultimul rând, dacă ar fi existat mai puţine incidente armate între trupele sovietice – dacă Stalin nu s-ar fi grăbit atât de tare să cucerească oraşul, indiferent la pierderile de vieţi omeneşti74, plus că acestea includ şi luptele purtate de la Marea Baltică până la graniţele Cehiei, inclusiv la traversarea fluviului Oder şi a râului Neisse.75 Unul dintre motivele care explică graba lui Stalin avea legătură cu faptul că şeful serviciilor sale de spionaj, Lavrenti Beria, descoperise că Institutul „Kaiser Wilhelm" de Fizică din Dahlem, o suburbie din sud-vestul Berlinului, găzduia programul german de cercetări nucleare, loc în care ruşii sperau să găsească savanţi, echipament, mai mulţi litri de apă grea şi câteva tone de oxid de uraniu.76 De aceea, Stalin a încurajat o competiţie făţişă între rivalii Jukov şi Konev, în legătură cu cine va fi cel care va cuceri primul sud-vestul Berlinului.

Berlinezilor le place să facă haz de necaz, astfel că, în timpul îngrozitor de periculosului şi tristului Crăciun al anului 1944, sfatul pe care şi-l ofereau de Sărbători era: „Fii practic: dăruieşte un sicriu" sau: „Bucură-te de război cât mai poţi, pacea va fi oribilă". Raidurile aeriene

continue ale Aliaţilor erau greu de îndurat, dar şi mai îngrozitoare era conştiinţa faptului că 6, 7 milioane de soldaţi ai Armatei Roşii erau masaţi la graniţa Reichului, de la ţărmul Balticii la cel al Adriaticii, având ca scop ultim cucerirea oraşului lor. Această armată era cu mult mai numeroasă decât cea cu care Hitler invadase Uniunea Sovietică, în 1941, o realizare copleşitoare a cartierului general rus, sprijinită, totuşi, masiv de Planul de împrumut şi de concesionare al Statelor Unite, prin care au fost trimise în Uniunea Sovietică mai mult de 5.000 de avioane, 7.000 de tancuri, mii de camioane, 15 milioane de perechi de bocanci şi cantităţi enorme de alimente, provizii, arme şi muniţii. Evaluat la 10 miliarde de dolari şi reprezentând 7% din producţia totală a URSS-ului, acest ajutor le-a permis ruşilor să concentreze producţia în zonele în care erau cel mai eficienţi. (Datoria a fost plătită, în cele din urmă, în 1990.) 77 Aşadar, prea puţini berlinezi au avut motive să ciocnească paharele, atunci când şi-au urat unul altuia *Prosit Neujahr*! (Un an nou fericit!) la trecerea în anul 1945. Nu le scăpase ironia situaţiei care făcea ca oraşul lor, deşi înainte de război, cel mai antinazist loc din Germania, să se confrunte acum cu distrugerea totală din cauza celui mai cunoscut locuitor al său, care, pe 20 noiembrie 1944, revenise aici din „Vizuina Lupului" şi care, începând din 16 ianuarie, locuia în buncărul de sub Vechea Cancelarie din Wilhelmstrasse. (Deşi buncărele plasate sub Noua Cancelarie erau mai spaţioase, au fost preferate cele de sub Vechea Cancelarie, întrucât erau considerate mai sigure, fiind situate la 15 metri sub nivelul străzii.) Odată instalat acolo, Hitler a început să se consoleze cu iluzia faptului că Aliaţii se vor certa între ei imediat ce armatele lor aveau să se întâlnească.78 Deşi era adesea acuzat că mută armate inexistente pe hărţile din buncăr şi că face declaraţii fără temei despre apropiata victorie, lucrul se datora, în parte, precarităţii dotărilor centrului său de comunicaţii. Spre deosebire de bine dotată „Vizuină a Lupului", buncărul său din Berlin avea numai un pupitru de comandă operat de un singur om, un

transmiţător radio şi un radio-telefon, care depindeau de un balon înălţat deasupra Cancelariei.79 Ofiţerilor le rămăsese doar sarcina de a apela numere alese la întâmplare din cartea de telefoane, înaintarea ruşilor fiind astfel reprezentată grafic în funcţie de ocaziile în care, la celălalt capăt al liniei telefonice, răspundeau ruşi şi nu germani.

„Un general ar trebui să fie mereu în contact direct cu trupele şi cu subordonaţii săi şi nu ar trebui să vadă totul doar prin ochii echipei sale”, scria Wavell în cartea sa *Generals and Generalship*, în 1941, „iar acesta este lucrul pe care îl apreciază mai ales soldaţii. Este cu atât mai bine cu cât un general petrece mai puţin timp în biroul său şi mai mult cu trupele sale”. Deşi, desigur, Hitler era şeful unui stat şi nu doar un simplu general, totuşi, în ultimii doi ani şi jumătate ai războiului, începând cu momentul Stalingrad, poporul german nu îl mai văzuse aproape deloc la faţă. Marea majoritate a informaţiilor le primea de la echipa sa şi în urma unor întâlniri personale cu generalii, care aproape întotdeauna erau obligaţi să-l viziteze, şi nu invers, spre deosebire de Churchill şi de Brooke, care zburau regulat pentru a discuta cu comandanţii aliaţi. Într-un contrast la fel de grăitor cu Churchill, Hitler nu vizitase niciodată locul unui bombardament; în schimb, draperiile automobilului său Mercedes-Benz rămâneau mereu trase când trecea în viteză pe lângă o zonă afectată. Ultima ocazie în care Hitler a avut o apariţie semipublică a fost pe 20 aprilie 1945, la împlinirea a 56 de ani, ultima aniversare a zilei sale de naştere, când a felicitat un grup de copii din Tineretul Hitlerist care se distinseseră în luptă. Unul dintre aceşti copii, Arnim Lehmam, îşi aminteşte de vocea slăbită a lui Hitler, de ochii săi apoşi, în timp ce îi trăgea uşor de urechi şi le spunea cât de curajoşi sunt. Analizarea imaginilor filmate folosind tehnici moderne asistate de calculator de citire pe buze confirmă faptul că trecuse în revistă copiii aliniaţi adresând laude de felul „Foarte bine”, „Bravo”, „Ce băiat curajos” majorităţii tinerilor, care arătau ca abia intraţi în adolescenţă.

„Am impresia că ne aşteaptă o luptă foarte grea”, spunea Stalin în deschiderea ultimei şedinţe de planificare pentru capturarea Berlinului, şi avea dreptate. Şi, totuşi, avea la dispoziţie 2, 5 milioane de soldaţi, 6 250 de tancuri şi 7.500 de avioane cu care să se arunce în această uriaşă bătălie şi, în ziua de luni, 16 aprilie 1945, aproximativ 22.000 de tunuri şi de aruncătoare au lansat asupra liniilor germane, care fuseseră în plus, orbite de o mulţime de proiectoare îndreptate asupra lor, echivalentul a 2 450 de camioane pline cu obuze.80 Când trăgeau, artileriştii ruşi trebuiau să-şi ţină gura deschisă, pentru a nu le exploda timpanele. În şase zile, Armata Roşie era în Berlin, însă luptele disperate de pe străzi şi din ruinele de aici le-au anulat avantajele câştigate şi le-au crescut pe cele ale germanilor. În zonele cu clădiri, lipsa de tancuri a contat mai puţin pentru germani, sute de tancuri sovietice fiind distruse în luptele purtate de aproape cu ajutorul Panzerfaust, o armă antitanc care era foarte precisă de la mică distanţă. Armata IX Germană din sudul Berlinului, comandată de generalul Theodor Busse, şi Armata XI din nordul capitalei, condusă de generalul Felix Steiner, încercau acum să apere un oraş lipsit de combustibil, de apă, de electricitate şi de servicii de salubrizare. Atunci când Steiner, ale cărui trupe erau depăşit numeric într-o proporţie de unu la zece, nu a reuşit să contraatace pentru a opri încercuirea Berlinului, a fost supus unui şuvoi de injurii din partea lui Hitler.

Ultimul ordin direct pe care Hitler l-a semnat personal în buncărul său a fost transmis feldmareşalului Ferdinand Schörner, la ora 4.50, pe 24 aprilie. Aflat acum într-o colecţie privată, originalul conţine următoarele fraze:

Voi rămâne în Berlin, pentru a juca un rol, de o manieră onorabilă, în bătălia decisivă pentru Germania şi ca să dau un bun exemplu tuturor celorlalţi. Cred că, în felul acesta, voi aduce Germaniei cel mai bun serviciu. Pentru restul, trebuie să depunem toate eforturile necesare ca să câştigăm lupta pentru Berlin. Ne puteţi,

aşadar, ajuta decisiv, dacă contraatacaţi în nord cât mai devreme cu putinţă. Cu cele mai bune gânduri, al dumneavoastră, Adolf Hitler.81

Având în vedere circumstanţele, semnătura, cu cerneală roşie, pare remarcabil de normală. Patru zile mai devreme, ziua de naştere a lui Hitler îl găsise pe Schörner – admirat de Hitler ca un adevărat „soldat politic" – vorbind unui grup de ofiţeri în cartierul său general, situat într-un hotel din Cehia, numit Masarykov Dum, undeva lângă oraşul Königgrätz, despre cum trebuiau să se ridice la înălţimea marii încrederi pe care Führerul o avea în ei. Schörner, care avea la activ o mulţime de soldaţi executaţi pentru laşitate, va fi numit, în testamentul lui Hitler, noul conducător al armatei germane, însă nouă zile mai târziu va dezerta de la conducerea grupului său de armate şi va zbura cu un avion mic, în haine civile, pentru a se preda americanilor. A fost dat în mâinile ruşilor şi a fost ţinut în captivitate până în 1954. În total, în ultimul an de război, pe Frontul de Est au fost emise aproximativ 30.000 de condamnări la moarte pentru laşitate şi dezertare, două treimi fiind executate.

Armata Roşie împuşca pe loc, de multă vreme, pe oricine era capturat în uniformă SS, iar cei care renunţau la ea nu puteau, totuşi, să scape de faptul că grupa sangvină le era tatuată pe braţul stâng, la 2, 5 centimetri de subsuoară.82 John Erickson speculează că tocmai această certitudine a morţii iminente a fost cea care „a menţinut la posturile lor multe dispozitive militare, în timpul zilelor întunecate ale bătăliei pentru Berlin, însă poliţia militară a rămas vigilentă, pentru orice eventualitate, până la sfârşit, pregătită să-i spânzure sau să-i împuşte pe cei suspectaţi că vor să dezerteze".83 Răspândirea atitudinii defetiste era, de asemenea, considerată o ofensă capitală: după ce SS-ul sau Gestapoul organizau un scurt proces de faţadă, cei suspectaţi, indiferent din ce motiv, de un asemenea păcat erau spânzuraţi de cel mai apropiat stâlp de iluminat, cu o tăbliţă agăţată de gât pe care se putea citi: „Am fost prea

laş pentru a apăra capitala Reichului" sau „Sunt un dezertor; din cauza aceasta nu voi vedea istoria schimbându-se" sau „Toţi trădătorii mor ca acesta".84 Se crede că, în Berlin, cel puţin 10.000 de oameni au murit în acest mod: la fel de multe femei vor muri (adesea sinucigându-se) după ce vor fi violate aici de soldaţii Armatei Roşii ajunşi în oraş.85

Din cauza acestei terori, germanii au continuat să lupte cu o eficacitate ieşită din comun, având în vedere situaţia fără de speranţă în care se găseau. Totuşi, la Berlin, ca şi la Stalingrad sau la Monte Cassino, lipsa de selectivitate a focului de artilerie şi a bombardamentului aerian le-a oferit apărătorilor germani – în număr de 85.000, aparţinând tuturor categoriilor – prilejuri favorabile de a rezista. Pe lângă contingentele Wehrmachtului, ale Waffen-SS-ului şi ale Gestapoului, se mai găseau câteva unităţi de voluntari străini (în special fascişti francezi) şi batalioanele îngrozitor de prost echipate ale Volkssturm (garda civilă), alcătuite din bărbaţi de peste 45 de ani şi din tineri sub 17 ani. Mulţi dintre cei 3.000 de membri combatanţi ai Tineretului Hilerist aveau chiar şi 14 ani, iar unii nu puteau nici măcar să-şi vadă duşmanul din spatele căştii de protecţie care era prea mare pentru capul lor.

Jaful, beţiile, crimele şi actele de huliganism comise de Armata Roşie în Prusia Orientală, în Silezia şi în alte regiuni ale Reichului – mai ales, în Berlin – au fost răspunsurile inevitabile ale unor soldaţi care, în ultimele 12 luni, mărşăluiseră prin oraşele şi localităţile distruse ale ţării lor. „Trupelor Armatei Roşii nu le-a plăcut ordinea şi curăţenia pe care au găsit-o în oraşele şi în fermele din Prusia Orientală: porţelanurile aliniate pe bufet, gospodăriile impecabile, curţile bine împrejmuite şi vitele cu blana lucioasă". 86 Femeile din Germania aveau să plătească şi ele un preţ mare pentru dezastrul la care supusese timp de patru ani armata germană teritoriile Maicii Rusii. „Se estimează că, în total, au fost violate aproximativ două milioane de femei germane",

consemnează Antony Beevor, istoric al căderii Berlinului, „în timp ce o minoritate substanţială, dacă nu majoritatea, au suferit violuri multiple”.87 Numai în Berlin, 90.000 de femei au fost violate în ultimele câteva zile care au precedat capitularea oraşului.88 După cum glumea un veteran al Armatei Roşii, el şi tovarăşii săi „violau pe baze colectiviste”.

Nu numai femeile germane au avut de suferit. Polonezele, evreicele care au supravieţuit lagărelor de concentrare, până şi rusoaicele eliberate din prizonierat erau violate sub ameninţarea armei, adesea chiar şi de o duzină de soldaţi. Întrucât Ordinul nr. 227 decreta că ruşii care se predaseră germanilor erau trădători, violul în grup al rusoaicelor căzute în prizonierat era permis, ba chiar pus la cale.89 Vârsta, atractivitatea sau orice alt criteriu nu conta, de fapt, deloc. În Dahlem, de exemplu, „călugăriţele, fetele tinere, bătrânele, femeile însărcinate şi mamele care de abia născuseră erau violate fără milă”. Dovezile documentate şi anecdotice sunt copleşitoare şi indiscutabile; Armata Roşie, care se comportase atât de eroic pe câmpul de luptă, a violat femeile germane ca parte a recompensei cuvenite, cu acordul făţiş al ofiţerilor superiori şi chiar al lui Stalin. Într-adevăr, Stalin va scuza explicit comportamentul lor de mai multe ori, considerându-l parte din drepturile care revin cuceritorului. „După atâtea orori, ce e atât de îngrozitor în faptul de a te simţi bine cu o femeie?”, l-a întrebat Stalin pe mareşalul Tito, în aprilie 1945, referindu-se la comportamentul soldatului rus obişnuit. „V-aţi făcut o imagine ideală despre Armata Roşie. Nu este ideală, şi nici nu poate fi… Lucrul cu adevărat important este că se luptă cu germanii”. 90 Ca şi în privinţa recompensării sexuale a soldaţilor, violurile în masă se doreau a fi un gest de umilire şi de răzbunare împotriva Germaniei. Dacă soldaţii armatei germane semănaseră vânt în Operaţiunea Barbarossa, atunci mamele, surorile şi fiicele lor erau cele care trebuiau să culeagă furtuna. Totuşi, este foarte probabil ca Armata Roşie să-i fi brutalizat pe germani,

chiar fără să fi invidiat prosperitatea duşmanului şi fără să-şi fi dorit răzbunarea. Când Armata Roşie a intrat în Manciuria, în august 1945, au avut loc violuri asupra femeilor japoneze şi non-japoneze, cu toate că URRS-ul nu se afla în stare de război cu Japonia şi nu fusese invadată de aceasta.91

Nu doar Armata Roşie s-a complăcut într-un astfel de tip de război îndreptat împotriva nevinovaţilor. În Africa de Nord şi în Europa de Vest, armata americană a fost acuzată că ar fi violat aproximativ 14.000 de femei, între 1942 şi 1945, şi cu toate că au existat arestări şi condamnări, totuşi niciun american nu a fost executat pentru că ar fi violat o femeie germană. Mai mult, pedepsele care au fost, totuşi, date par să fi pornit de la baze rasiale; deşi soldaţii de culoare alcătuiau doar 8, 5% din totalul armatei americane angrenate în teatrul de luptă european, aproximativ 79% din numărul celor executaţi pentru viol proveneau din rândurile lor. Dacă analizăm totuşi lucrurile dintr-o perspectivă generală, vedem că soldaţii sovietici nu au fost deloc pedepsiţi pentru violuri iar cele 14.000 de violuri comise de americani, pe parcursul a trei ani de război, nu pot fi puse sub semn de egalitate cu cele două milioane comise de ruşi într-un singur oraş.92

Problema numărului de ruşi – militari sau civili – care au murit în timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei a fost una intens politizată, iar cifra reală a fost clasificată ca secret naţional în URSS, până la căderea Zidului Berlinului. În loc să exagereze numărul pentru a stârni compasiunea vesticilor, aşa cum ne-am fi putut aştepta din partea unui personaj atât de obişnuit cu propaganda, în realitate, Stalin l-a minimalizat pentru a ascunde slăbiciunile postbelice ale URSS şi marea risipă de vieţi umane, mai ales după greşelile uriaşe făcute de el personal în primele faze ale conflictului.93 În 1946, Stalin va recunoaşte cifra de numai şapte milioane de morţi. Ca parte a programului său de destalinizare, Nikita Hruşciov a admis, în anii 1960, o cifră de „peste 20 de milioane”. În

1988 – 1989, o comisie a Statului-Major General sovietic a raportat că „pierderile irecuperabile” suferite doar de Armata Roşie – adică, cei care au murit în lupte din cauza rănilor, a bolilor sau a accidentelor sau care au fost omorâţi în prizonierat sau împuşcaţi pentru laşitate – s-au ridicat la cifra de 8 668 400 de oameni, plus încă 11 milioane de soldaţi scoşi din luptă din cauza rănilor, a bolilor, a degerăturilor ş.a.m.d. Şi, totuşi, chiar şi această cifră va fi pusă la îndoială de către John Erickson, un reputat specialist în istoria sovietică din timpul celui de-al Doilea Război Mondial, „sub aspectul metodologiei, al autenticităţii şi al obiectivităţii datelor, al modului de interpretare a acestora şi nu numai”.94 Cifrele puse cap la cap de generalul G.F. Krivoşeev, în 1997, par să fie mult mai demne de încredere. Acestea arată că Uniunea Sovietică mobilizase 34 476 de milioane de oameni, în perioada 19411945, incluzându-i aici pe cei aflaţi deja sub arme în iunie 1941. Din acest uriaş număr de soldaţi, 11 444 de milioane au murit.95 Mulţi au fost măcelăriţi în timpul haosului din iunie 1941, dar, în această privinţă, s-au păstrat prea puţine dovezi. Confruntate cu evacuările şi cu deplasările unor mase uriaşe de oameni, comisariatele militare locale nu au putut aduce la zi fişele de evidenţă, astfel că este aproape imposibil să ajungi la o cifră finală corectă, la atâta timp după încheierea evenimentelor, chiar şi în absenţa presiunilor politice, având în vedere activitatea nemonitorizată a partizanilor, contabilitatea multiplă datorată unor considerente administrative complexe şi nenumăraţii oameni care au murit din cauza rănilor la puţin timp după terminarea războiului. Cifrele pentru care a optat Richard Overy, de 11 milioane de soldaţi ucişi pe câmpul de luptă, de 18 milioane de răniţi şi de aproximativ 16 milioane de civili ucişi sunt, probabil, la fel de justificate ca şi altele şi mai corecte decât marea majoritate a celorlalte evaluări. De aceea, cifra totală de aproximativ 27 de milioane de ruşi ucişi este, probabil, cea mai corectă, o cifră care, într-un conflict care a dus la pierderea a 50 de milioane de vieţi omeneşti, se traduce

prin aceea că URSS a pierdut mai mulţi oameni decât tot restul lumii, luat împreună.

Cum avea să fie pedepsit un asemenea genocid? Pe 12 aprilie 1945, la ora 15.30, Cabinetul Britanic de Război a luat în discuţie modul în care trebuia tratat subiectul criminalilor de război germani. Notele (până acum nepublicate) luate la această întâlnire de către secretarul Cabinetului, Norman Brook, au devenit publice în 2008 şi arată că ministrul Producţiei de Avioane, laburistul Sir Stafford Cripps, nu era de acord cu un proces de mari dimensiuni, plan prezentat de ministrul de Externe, Anthony Eden, afirmând că aceasta „amestecă politicul cu hotărârile juridice, spre dezavantajul ambelor". Preferând execuţia sumară, fără proces, a naziştilor importanţi, Cripps argumenta că fie Aliaţii vor fi criticaţi pentru faptul că nu îi oferiseră lui Hitler posibilitatea de a beneficia de un proces corect, fie „îi vor da o şansă să peroreze", rezultatul nefiind „niciun proces corect, niciun act politic", ci „cel mai prost amestec din ambele". Secretarul pentru Război, PL. Grigg, sublinia „numărul foarte mare, de ordinul sutelor de mii", de suspecţi de crime de război care căzuseră în mâinile britanicilor, după care Churchill va propune „mai întâi un proces al Gestapoului ca instituţie, urmat de intentarea unor acţiuni împotriva unor anumiţi membri", adăugând că „nu se are în vedere acuzarea tuturora". Lordul Cancelar, lordul Simon, spunea, apoi, că Samuel Rosenman, consilierul special al lui Roosevelt, precizase cât se poate de limpede, că Statele Unite „nu vor fi de acord cu aplicarea unor pedepse fără un proces", ceea ce îl va face pe Churchill să afirme: „Şi Stalin insistă în favoarea unui proces". Istoricul din Churchill nu era, totuşi, convins de asta şi a avansat ideea unei recomandări fără proces, în locul punerii sub acuzare, precum aceea folosită pentru a-l executa, în 1640, pe sfătuitorul lui Carol I, contele de Strafford, fără a mai fi nevoie de judecată.

Secretarul pentru Afaceri Interne, Herbert Morrison, credea că „acest fals proces este problematic. De fapt, avem de-a face cu un act politic: mai bine să declari că îi

vom executa pe toţi". Churchill a fost de acord, insistând că „acest proces va fi o farsă". Revenind la problema formulării rechizitoriului şi la drepturile acuzaţilor de a apela la serviciile unui avocat pledant, prim-ministrul a declarat: „De îndată ce încuviinţezi organizarea unui proces corect, apar tot felul de complicaţii. Sunt de acord cu secretarul pentru Afaceri Interne că ar trebui să fie trataţi ca nişte criminali în afara legii. Ar trebui, totuşi, să căutăm să obţinem acordul aliaţilor noştri... Nu îmi voi asuma responsabilitatea unui proces – chiar dacă Statele Unite vor s-o facă. Execută-i pe vinovaţii principali ca pe nişte oameni plasaţi în afara legii, dacă nu-i vrea niciunul dintre aliaţi". 96 Feldmareşalul Smuts credea că executarea sumară a lui Hitler ar fi putut „crea un precedent periculos" şi că „pentru a justifica, din punct de vedere legal, execuţia lui Hitler este nevoie de o procedură specială". Churchill adăuga că a-i acorda lui Hitler dreptul de a pleda împotriva propriei execuţii era un fapt care „duce în derizoriu procedura juridică şi descalifică procesul", Morrison exclamând: „Şi îl va transforma, cu siguranţă, într-un martir în Germania".

Apoi, lordul Simon a arătat că, de vreme ce americanii şi ruşii îşi doreau un proces, „trebuie, aşadar, să ajungem la un compromis sau, altfel, să acţionăm unilateral11. În acea etapă a războiului, ultima opţiune era deja aproape de neconceput şi, totuşi, el a propus ca britanicii să publice un document cu capetele de acuzare aduse lui Hitler, după care acesta să fie executat „fără dreptul de a face apel". Această soluţie avea să se fundamenteze pe actul din 13 martie 1815, care îl declarase pe Napoleon în afara legii, hotărâre de care el îşi amintea că fusese luată după Bătălia de la Waterloo, şi nu cu trei luni înainte de aceasta. În momentul acela, Churchill a declarat că „nu vom fi de acord cu o parodie de proces", iar secretarul Aerului, Sir Archibald Sinclair, a întrebat: Dacă „Hitler este soldat, putem refuza să-i cruţăm viaţa?" Churchill va pune capăt discuţiei spunând că Simon ar trebui să negocieze cu americanii şi cu ruşii

„pentru a întocmi o listă cu marii criminali şi pentru a le obţine acordul ca aceştia să poată fi împuşcaţi atunci când vor fi capturaţi pe câmpul de luptă”.97 Până la urmă, această soluţie simplă nu a fost adoptată, în schimb Tribunalul Internaţional Militar a optat pentru procesul lung de judecare a liderilor nazişti la Nürnberg, soluţie care, în ciuda neajunsurilor sale, a făcut ca dreptatea să fie împărţită public.

Circumstanţele şi atmosfera macabră în care s-a produs moartea lui Hitler, în buncărul său, au fost cu adevărat ciudate, ciudăţenie întărită şi mai mult de hotărârea lui de a se căsători cu amanta chiar înainte de a se sinucide împreună.98 „Este un noroc că nu sunt însurat”, spusese Hitler în noaptea de 25 ianuarie 1942. „Mariajul ar fi fost un dezastru pentru mine… Nu aş fi avut parte decât de figura ursuză a unei soţii neglijate, căci, altminteri, ar fi însemnat să-mi neglijez obligaţiile”. 99 Eva Braun gândea la fel, de vreme ce, înainte de război, se plânsese corespondentului la Berlin al cotidianului Daily *Telegraph:* „*E*ste păcat că Hitler a ajuns cancelarul Reichului – căci, altfel, ar fi putut să mă ia de nevastă”.100 Cel care a oficiat căsătoria lui Hitler cu Eva Braun a fost Walter Wagner, supraveghetor-adjunct al serviciilor de strângere a gunoaielor din districtul Pankow al oraşului Berlin.101 Unul dintre numeroasele aspecte bizare ale ceremoniei a fost momentul în care Wagner i-a întrebat pe cei doi, în conformitate cu legea nazistă a căsătoriei, dacă sunt sau nu arieni.102 (Răspunsul a fost afirmativ.) Când a semnat în registrul de căsătorie, Eva a început să-şi scrie numele de familie cu litera B, înainte de a i se atrage atenţia „că noul său nume începe cu H”.103 A fost o nuntă de formă din mai multe puncte de vedere: Eva era îngrijorată de ceea ce ar fi zis lumea despre ea dacă Hitler nu ar fi luat-o de soţie, aşa că, pentru a se conforma concepţiilor burgheze, în cele din urmă, îl va lua de bărbat. Chiar înainte de nuntă, mirele îşi dictase testamentul secretarei sale, Traudl Junge, un potop previzibil de antisemitism şi de autojustificări. Junge fusese prezentă la

ceremonia de căsătorie şi îşi amintea că se gândise: „Pentru ce anume vom închina paharele de şampanie? Pentru fericirea proaspăt căsătoritului cuplu?”

După ce au testat o capsulă cu cianură pe Blondi, căţeaua lor alsaciană –, nu voiau s-o lase nici pe ea să trăiască în Germania postnazistă –, Eva a înghiţit şi ea una, iar Hitler s-a împuşcat în jurul orei 15.30, luni, 30 aprilie 1945. Gărzile care apărau buncărul au bănuit că Hitler era mort când au văzut fumul produs de ţigările membrilor statului său major ieşind prin puţul de ventilaţie; Hitler fusese un duşman fanatic al fumatului.104 Când lui Churchill i s-a relatat, a doua zi, despre declaraţia oficială de la radioul german, care anunţase că Hitler murise „luptând până la ultima suflare împotriva bolşevismului”, comentariul lui a fost: „Ei bine, trebuie să spun că a avut perfectă dreptate să aleagă să moară aşa”. Lordul Beaverbrook, care tocmai lua cina cu el în acel moment, a remarcat că declaraţia era, evident, falsă.105 Coincidenţa a făcut ca ziarul *The Times* din data de 1 mai, în care se anunţa vestea morţii lui Hitler, să includă şi o mică ştire care menţiona faptul că americanii ajunseseră în oraşul austriac de graniţă Braunau, unde Hitler văzuse lumina zilei, în urmă cu 56 de ani.

Pentru a forţa intrarea în capitala Reichului, care era apărată stradă cu stradă până la Reichstag şi la Cancelaria Reichului, a fost nevoie de unităţi puternice, precum Frontul 1 Bielorus al lui Jukov. Vasili Ivanovici Ciuikov – eroul de la Stalingrad, comandantul Armatei VIII de Gardă, iar acum al forţelor sovietice din interiorul Berlinului – îşi amintea de încercarea germanilor de a capitula, care avusese loc la postul său de comandă, pe 1 mai. „În cele din urmă, la ora 3.50, am auzit un ciocănit la uşă, după care a intrat un general german cu Ordinul Crucea de Fier la gât şi cu svastica pe manşete”. 106 Generalul Hans Krebs, pe care Führerul îl numise cu o lună înainte şeful Statului-Major General al OKH, în locul lui Guderian, avea într-adevăr ceva dintr-un personaj ieşit parcă din filmele cu nazişti. Era „un bărbat de înălţime medie şi bine clădit,

cu capul ras şi cu cicatrici pe faţă", îşi amintea Ciuikov. „Salută cu mâna dreaptă, în felul său tipic nazist; iar cu mâna stângă îmi înmânează propunerea de capitulare". Krebs a spus, vorbind prin intermediul unui traducător, deşi mai târziu se va dovedi că era fluent în rusă, de pe vremea când ocupase de trei ori postul de ataşat militar la Moscova (unde, cândva, fusese îmbrăţişat chiar de Stalin): „Voi vorbi despre chestiuni extrem de secrete. Sunteţi primul străin căruia îi voi da această informaţie, anume că, pe 30 aprilie, Hitler a plecat dintre noi din proprie voinţă, punându-şi singur capăt zil celor". Ciuikov îşi amintea că, după aceea, Krebs făcuse o pauză, aşteptându-se ca această „ştire senzaţională să trezească un interes aprins". În schimb, Ciuikov replicase calm: „Ştim deja asta". În realitate, nu ştia nimic, dar era „hotărât să întâmpine cu calm orice mişcare neaşteptată, fără nici cea mai mică urmă de surprindere şi fără să tragă vreo concluzie pripită". Din moment ce Krebs venise doar cu oferta unei capitulări negociate, cu un nou guvern avându-l ca şef pe Dönitz şi pe Goebbels în poziţia de cancelar, Ciuikov – la ordinele lui Jukov şi ale marelui cartier general sovietic – l-a refuzat şi a cerut capitularea necondiţionată. Apoi, Krebs va pleca pentru a-i da raportul lui Goebbels, dar, chiar înainte să plece, a spus: „Ziua de 1 mai este o mare sărbătoare pentru voi", la care Ciuikov a replicat: „Şi de ce nu am avea motive să sărbătorim astăzi? Este sfârşitul războiului, iar ruşii sunt în Berlin".107 După ce Krebs îi va raporta lui Goebbels veştile, se vor sinucide amândoi, rămăşiţele lor pământeşti fiind aruncate alături de cele ale domnului şi doamnei Hitler. (Cadavrul lui Goebbles a fost identificat de ruşi după cizmele speciale pe care le purta, din cauză că avea un picior mai scurt.) Berlinul s-a predat a doua zi, pe 2 mai, iar şase zile mai târziu au făcut-o şi toate forţele armate germane de pe teritoriul de acum defunctului Reich.

Celebra fotografie din 1945, cu steagul roşu fluturând deasupra Reichstagului a fost făcută cu un aparat Leica de Evgheni Haldei, un evreu ucrainean de 28

de ani. Steagul era, de fapt, una dintre cele trei feţe de masă pe care fotograful, potrivit spuselor sale, „le primisem de la Grişa, băiatul care se ocupa de prăvălie acolo unde munceam eu. M-a făcut să-i promit că o să i le aduc înapoi”. Chiar înainte să plece din Moscova cu destinaţia Berlin, Haldei şi un prieten de-al tatălui său, un croitor, „au petrecut toată noaptea decupând ciocane şi seceri şi cosându-le pe bucăţi de pânză pentru a face steaguri sovietice”. Aşadar, o faţă de masă a fost cea care a fluturat, cam din întâmplare, deasupra Berlinului distrus în acea zi. „Ce vrei să spui, că ai lăsat-o pe Reichstag?”, a ţipat Grişa când Haldei i-a explicat ce se întâmplase cu faţa de masă. „Acum chiar o să mă bagi în belele!” Redactorul agenţiei sovietice de ştiri a observat că tânărul soldat, „un băiat din Daghestan”, care îl sprijinea pe tovarăşul care flutura steagul, avea ceasuri la ambele mâini, un indiciu clar al jafurilor comise de Armata Roşie, prin urmare l-a convins pe Haldei să scoată acel detaliu din fotografie.108

Deşi, după război, Jukov va fi mazilit de către un Stalin bănuitor şi gelos, fiind numit într-o serie de posturi de mai mică importanţă, totuşi popularitatea şi anvergura pe care o căpătase în ochii occidentalilor i-au permis cel puţin să scape de soarta celor 135 056 de soldaţi şi de ofiţeri nevinovaţi ai Armatei Roşii, care au fost condamnaţi de tribunalele militare pentru „crime contrarevoluţionare”. Alte 1, 5 milioane de soldaţi sovietici, care se predaseră germanilor, au fost duşi în Gulag sau în batalioane de muncă în Siberia.

Pe 24 iunie, o uriaşă paradă a victoriei a fost organizată în Piaţa Roşie, unde peste 200 de drapele naziste capturate au fost aşezate pe pământ, lângă mausoleul lui Lenin, în timp ce Stalin stătea în balconul de deasupra. Scena, cu mulţimea de steaguri duşmane – care astăzi pot fi văzute în Muzeul Marelui Război pentru Apărarea Patriei din Moscova – aşezate la picioarele atotputernicului conducător, întrecea în dimensiuni paradele triumfale ale Romei antice. Dincolo de numărul

celor uciși, și din perspectiva teritoriilor cucerite, nu poate exista nicio urmă de îndoială în privința marelui învingător al celui de-al Doilea Război Mondial. În cazul Marii Britanii, victoria s-a tradus printr-o situație aproape falimentară, prin epuizarea națiunii și prin ani de austeritate dureroasă. Imperiul Britanic, până atunci cel mai mândru de la Imperiul Roman încoace, și pentru care Churchill se luptase pe față, a trebuit să dispară, India primind independența la exact doi ani de la la sfârșitul războiului împotriva Japoniei. În aproximativ un deceniu, coloniile franceze s-au dezintegrat și ele. De asemenea, războiul nu a adus Statelor Unite niciun câștig teritorial, țară care, oricum, nu-și dorise deloc așa ceva. În schimb, confruntarea, deși a lăsat URSS-ul în ruină, i-a adus, totuși, supremația militară, ajungând să controleze nu numai întreg teritoriul pe care îl avusese înainte de război, ci, în plus, și Letonia, Estonia, Lituania, Polonia, Ungaria, Cehoslovacia, Bulgaria, România, jumătatea de est a Germaniei și părți consistente din Austria, inclusiv Viena. Iugoslavia și Finlanda erau, *de facto*, state clientelare, iar, în Grecia, o revoltă comunistă ar fi putut, de asemenea, să transforme această țară într-un stat satelit. Când, în iulie 1945, în timpul Conferinței de la Potsdam, Stalin va vizita monumentul funerar al regelui prusac Frederic cel Mare, situat în zona controlată de ruși, i se va atrage atenția că niciun țar nu lărgise atât de mult granițele Imperiului Rus către vest. Răspunsul său brutal a fost: „Alexandru I a intrat călare pe străzile Parisului”.

Germaniei, o națiune care, în ultimii 75 de ani, începând cu anul 1864, declanșase nu mai puțin de cinci războaie de agresiune, trebuia să i se extirpe complet din fibra ființei sale instinctul războinic. Doar ororile și umilința din anul 1945 – „Anul Zero” al Germaniei – puteau să realizeze acest lucru. Fusese nevoie ca scenele macabre finale să fie jucate până la capăt, cu Goebbels citindu-i în buncăr lui Hitler din *Frederic cel Mare*, al lui Thomas Carlyle, în timp ce Armata Roșie se apropia de centrul Berlinului. Joachim von Ribbentrop, Ernst Kaltenbrunner,

succesorul lui Heydrich, propagandistul Julius Streicher, Alfred Rosenberg şi alţi şase ar fi putut să fie spânzuraţi la Nürnberg, însă, pentru ca înfrângerea sa să fie completă, Hitler nu putea să fie omorât decât de o singură mână: a lui. „Dimensiunea distrugerii şi a mizeriei umane în anul 1945 pot fi cu greu descrise”, consemna un istoric specializat în economia germană de război.109 Când războiul s-a terminat, aproximativ 40% dintre bărbaţii germani născuţi între 1920 şi 1925 erau morţi sau daţi dispăruţi; 11 milioane de soldaţi ai armatei germane se găseau în lagăre de prizonieri, iar unii dintre cei care se aflau în Rusia nu aveau să se mai reîntoarcă acasă în următorii 12 ani; în Europa Centrală şi de Est, 14, 16 milioane de etnici germani au fost scoşi din casele lor, 1, 71 milioane dintre ei murind în timpul acestui proces de strămutare. În unele dintre oraşele germane importante, aproape jumătate din numărul total de locuinţe deveniseră de nelocuit; foametea lovea o populaţie care, până în toamna anului 1944, nu dusese lipsă de mâncare.110 Desigur, lui Hitler nu i-ar fi păsat de toate astea, de vreme ce poporul german se arătase prin chiar propria înfrângere nedemn de un asemenea conducător. Nu-i prevenise el în discursul rostit la radio, pe 24 februarie 1945: „Providenţa nu arată nicio urmă de îndurare naţiunilor slabe, în schimb recunoaşte dreptul de a exista doar naţiunilor puterince şi solide”?

Rămăşiţele pământeşti ale lui Hitler, ale Evei Braun şi ale familiei Goebbels (Joseph şi Magda îi omorâseră pe cei şase copii ai lor) au fost, în cele din urmă, distruse în noaptea de 4 aprilie 1970. Cadavrele fuseseră îngropate la o bază Smersh (serviciul de contrainformaţii al armatei) din Magdeburg, în Germania de Est, în februarie 1946, bază care, douăzeci şi patru de ani mai târziu, era pe cale să fie predată germanilor, întrucât devenise inutilă, iar pe amplasamentul ei urmau să se desfăşoare lucrări de construcţii. S-a considerat că rămăşiţele erau, pentru neonaziştii revanşarzi, un simbol atât de puternic, încât – chiar dacă „craniile, tibiile, coastele, vertebrele ş.a.m.d”.

erau într-o „stare avansată de descompunere, mai ales cele ale copiilor” – şeful securităţii de stat a URSS, Iuri Andropov, a ordonat să fie arse cu mangal, făcute pulbere, adunate şi aruncate într-un râu.111 Aşa că, resturile au fost reincinerate, iar cenuşa a fost adunată într-un rucsac de pânză. „Am mers pe un deal din apropiere”, va declara ani mai târziu postului de televiziune rus NTC Vladimir Gumeniuk, şeful echipei de trei oameni însărcinate să ducă la îndeplinire această acţiune. „S-a terminat cât ai zice peşte. Am deschis rucsacul, vântul a ridicat cenuşa formând un mic nor maroniu, iar, în secunda următoare, duşi au fost”. 112

Capitolul 18

Tara Soarelui-Apune

3

octombrie 1944-septembrie 1945

Strategii aşezaţi în fotolii pot să privească ultimele etape ale unei campanii şi să spună că nu mai este nimic de făcut decât să cureţi locul, însă altfel stau lucrurile dacă tu eşti cel care ţine mătura în mână. Ultimul japonez, din ultimul buncăr, în ultima zi de luptă, poate fi la fel de periculos ca şi cea mai mare bătălie din punctul culminant al unei campanii, aşa că nu priveşti şi nu gândeşti prea mult dincolo de el, oriunde s-ar găsi acesta.

George MacDonald Fraser, *Quartered Safe Out Here*, 19921

Căderea Japoniei, la patru luni de la moartea lui Hitler, a reprezentat o justificare puternică a politicii „Mai întâi Germania” adoptată de Aliaţi după atacul de la Pearl Harbor. Dacă Aliaţii ar fi urmărit politica „Mai întâi Pacificul” – aşa cum fusese ea susţinută de marina Statelor Unite imediat după Pearl Harbor –, acest lucru i-ar fi permis lui Hitler să aibă considerabil mai mult timp şi mai multe resurse la dispoziţie cu care să învingă Uniunea Sovietică şi să se impună ca stăpân al teritoriilor Euroasiei. Între armata Statelor Unite (care credea în strategia „Mai întâi Germania”) şi marina Statelor Unite (care tindea să creadă în strategia „Mai întâi Pacificul”, preferând teatrul

de luptă unde ar fi jucat un rol mult mai important) existase mereu o stare de tensiune. Pentru ca Statele Unite să continue pe linia primei strategii, a fost nevoie de judecata înţeleaptă a generalului Marshall, care a fost sprijinit în acest demers de preşedintele Roosevelt şi de britanici.

În ciuda acestui lucru, Statele Unite au alocat o parte semnificativă din forţele lor armate efortului de a împiedica Japonia să-şi consolideze proaspăt cuceritul imperiu. În special impresionanta superioritate aeriană obţinută de americani le-a permis acestora să lovească forţele japoneze extrem de puternic. Loviturile care au avut drept ţintă armata, marina, forţele aeriene şi oraşele japoneze le-au zdrobit pe fiecare dintre ele în parte, înainte ca bombele atomice să dea lovitura de graţie. Pe 12 octombrie, de exemplu, Unitatea Specială 38 şi-a început asaltul asupra Taiwanului, unde americanii au desfăşurat mai mult de 2 300 de misiuni aeriene, pe când foarte puţinele avioane pe care japonezii au reuşit să le ridice de la sol au fost, în marea lor majoritate, interceptate şi distruse. La puţin timp după aceea, Armata VI a generalului Walter Krueger a fost transportată în Leyte, Filipine, de Flota a 7-a a amiralului Thomas Kinkaid, astfel că, numai într-o zi, pe ţărm au fost debarcaţi 130.000 de soldaţi, aproape la fel de mulţi ca aceia debarcaţi în Ziua Z. În acest mod, generalul MacArthur şi-a respectat promisiunea pe care o făcuse poporului filipinez pe 11 martie 1942, când declarase: „Mă voi întoarce”.

Pe măsură ce americanii avansau decisiv către insulele japoneze, vor adopta adesea strategia – ca şi în cazul insulelor Palau, în octombrie 1944 – „saltului peste insule”, evitând, pur şi simplu, să se angajeze în luptă cu forţele japoneze aflate pe insulele care erau înconjurate şi care, astfel, nu aveau nicio posibilitate de a contraataca, scopul fiind acela de a conserva energia trupelor pentru a lua cu asalt insulele de pe care japonezii puteau să contrataatace. Contraatacul din golful Leyte, la sfârşitul lui octombrie 1944, declanşat cu ajutorul portavioanelor

venite din Japonia şi a forţelor din Brunei, s-a transformat în cea mai mare bătălie navală din istoria lumii, la ea participând 216 vase de război ale marinei americane (şi două ale Marinei Regale Australiene), cu 143 668 de soldaţi la bord, împotriva a 64 de vase de război japoneze, cu 42 800 de marinari şi de aviatori la bord. A fost ultima bătălie purtată între cuirasate şi a fost câştigată decisiv de americani, care, la sfârşitul celor patru confruntări separate desfăşurate pe parcursul a trei zile, dominau pentru prima dată incontestabil Oceanul Pacific, de la momentul Pearl Harbor încoace. Patru portavioane japoneze, trei cuirasate, şase crucişătoare grele, patru crucişătoare uşoare şi un submarin au fost scufundate şi aproape nicio navă japoneză nu a ieşit din bătălie neafectată; mai mult de 10.500 de marinari şi de aviatori japonezi au pierit, iar 500 de avioane au fost distruse. Prin contrast, amiralul William Halsey a pierdut un singur portavion uşor, două distrugătoare, 200 de avioane şi aproximativ 2 800 de soldaţi ucişi şi 1.000 de răniţi.2 Mai apoi, pe 5 noiembrie, viceamiralul John McCain, care comandase Forţa Specială 38 din cadrul Flotei a 3-a, a atacat insula Luzon, cu rezultatul că japonezii au pierdut alte 400 de avioane şi un portavion, în timp ce, de partea americană, s-au pierdut 25 de avioane, iar portavionul USS *Lexington* a fost avariat de bombardamentele kamikaze. În această etapă a războiului, acţiunile kamikaze deveniseră un semn clar al fanatismului, dar şi al disperării japoneze. (Mai târziu, în aceeaşi lună, japonezii vor folosi şi torpile Kaiten, echivalentul avionului condus de kamikaze.) John McCain a fost un comandant de forţe aeriene care a înregistrat succese extraordinare, unul ai cărui piloţi au scufundat, într-o singură zi, 49 de nave şi care aveau să distrugă în ultimele cinci săptămâni ale războiului, începând cu 10 iulie 1945, nu mai puţin de 3.000 de avioane japoneze aflate la sol.3

Pedeapsa pe care a primit-o Marina Imperială, la jumătatea lui noiembrie 1945, a fost extrem de dură – pe 11 noiembrie, au fost scufundate patru distrugătoare, un

detector de mine şi patru nave care transportau 10.000 de soldaţi, pe 13, un crucişător şi patru distrugătoare, pe 17, portavionul *Junyo*, iar pe 19, şi mai multe vase – şi, cu toate acestea, japonezii au continuat să lupte. În plus, nu existau semne că insulele Filipine puteau să fie recucerite fără o luptă îndelungată şi epuizantă. Stoicismul cu care s-au luptat japonezii împotriva a jumătate din mapamond a fost, poate, o nebunie din punct de vedere strategic, însă el inspiră, cu siguranţă, admiraţia noastră. La sfârşitul lui noiembrie, 35 de bombardiere B-29 întreprindeau deja incursiuni deasupra oraşului Tokyo pe timp de noapte, marcând începutul distrugerii oraşelor din insulele japoneze, distrugere care avea să o oglindească pe cea a forţelor aeriene, navale şi terestre. (La mijlocul lui februarie, avioanele Forţei Speciale 38 urmau să desfăşoare 2 700 de misiuni împotriva oraşelor Tokyo şi Yokohama, pierzând doar 88 de avioane, adică 3% din numărul total.) Cu toate că rămăseseră fără aliaţi şi aveau în faţă perspectiva unei înfrângeri finale certe, japonezii au luptat, în continuare, cu o încrâncenare limpede nediminuată, un rol important jucând aici supunerea sinceră a soldaţilor niponi faţă de dorinţele împăratului. Oricare ar fi fost motivul, această ascultare a dus nemijlocit la moartea a peste 1, 5 milioane de soldaţi şi a 300.000 de civili japonezi, pe tot parcursul celui de-al Doilea Război Mondial.4

Aliaţii au comis şi crime de război împotriva japonezilor, cu toate că bombardementele atomice de la Hiroshima şi Nagasaki nu au fost incluse în această categorie. George McDonald Fraser, care a luptat în Divizia a 17-a Indiană („Pisica Neagră”) în asediul de la Meiktila şi în bătălia de la Pyawbwe din Birmania, descria în autobiografia sa, *Quartered Safe Out Here*, cum între 20 şi 50 de japonezi fuseseră zdrobiţi cu pietre, fără remuşcări, de o unitate indiană, şi încerca să explice sentimentul pe care îl încercase atunci, anume că „ideea de a cere, în numele unui bande de japonezi, ca făptaşii să fie pedepsiţi (chiar camarazii mei de arme, soldaţii indieni

care luptaseră tot timpul alături de noi, şi noi alături de ei) ar fi fost de nesuportat, chiar dezonorantă".5 Puşcaşii marini americani au fost şi ei nevoiţi să se confrunte cu imaginea camarazilor lor morţi, ale căror penisuri fuseseră tăiate de japonezi şi îndesate în gurile cadavrelor. Acest tip de atrocităţi a atras, din când în când, după sine represalii barbare, întrucât chiar şi cei care luptă pentru o cauză nobilă pot fi abrutizaţi de război, însă, în opinia istoricului militar Victor Davis Hanson, a existat totuşi „o atitudine specific americană potrivit căreia era de dorit, şi de obicei aşa se şi întâmpla, ca acest tip de barbarie, în loc să fie acceptat ca normă, să fie condamnat ca devianţă – perspectivă destul de diferită de cea a japonezilor".6

Pe 13 decembrie 1944, în timp ce se deplasa pentru a participa la asaltul asupra insulei Mindanao, crucişătorul greu USS *Nashville* a fost grav avariat de atacurile aeriene japoneze. Totuşi, acest fapt nu a împiedicat, două zile mai târziu, desfăşurarea vastei şi reuşitei operaţiuni de la capul San Augustin, în nord-vestul insulei Luzon, care a fost realizată cu ajutorul a nu mai puţin de 13 potavioane şi opt cuirasate, pe lângă alte crucişătoare şi distrugătoare. Pe 9 ianuarie 1945, americanii au stabilit capete de pod şi în golful Lingayen, din insula Luzon.

În timp ce aceste mari bătălii navale şi terestre se desfăşurau tot mai departe spre est, armata britanico-indiană a generalului Sir William Slim înregistra tot mai multe progrese în ceea ce priveşte alungarea japonezilor din Birmania. Pe 3 ianuarie 1945, debarcarea britanicilor în insula Akyab, din lanţul muntos Arakan, întâmpina prea puţină rezistenţă, iar Corpul XXXIII de Armată înainta către fluviul Irrawaddy, în timp ce Corpul IV de Armată se găsea la vest de râul Chindwin. Pe 23 ianuarie, britanicii au traversat fluviul Irrawaddy – pe alocuri având o lăţime de trei ori mai mare decât Rinul –, în timp ce Slim a simulat un atac asupra oraşului Mandalay, deşi obiectivul său final era, în tot acest timp, capitala Rangoon, situată mult mai la sud. Patru zile mai târziu, drumul care lega Birmania de China era curăţat. Meiktila avea să cadă în

mâinile Diviziei a 17-a indiene abia la începutul lui martie, însă, când o va face, forţele japoneze aflate mai la nord vor fi efectiv izolate. Divizia a 17-a – care a cunoscut cea mai lungă perioadă de acţiune neîntreruptă dintre toate unităţile britanice, din timpul celui de-al Doilea Război Mondial – fusese ea însăşi aproape împresurată la Meiktila în urma contraatacurilor japoneze, însă a primit, în cele din urmă, întăriri pe cale aeriană. Anvergura înfrângerii suferite de japonezi poate fi dedusă şi din faptul că, în timp ce Armatei XIV îi trebuiseră două luni pentru a parcurge cei 160 de kilometri dintre Irrawaddy şi Pyawbwe, pentru următorii 418 kilometri ai drumului către Rangoon a avut nevoie de doar 12 zile.

Mandalay a fost cucerit de Divizia a 19-a indiană pe 20 martie, după ce strategia genială a lui Slim i-a prins pe japonezi pe picior greşit de mai multe ori. „Unchiul Bill" Slim era, după spusele unuia dintre veteranii săi, „masiv, bine făcut, cu o figură fioroasă din cauza acelei guri aspre şi a bărbiei de buldog; pălăria şmecheră de nepalez era în total dezacord cu carabina butucănoasă şi cu turul murdar al pantalonilor… Felul său de a vorbi era tăios, la subiect, fără gesticulaţii şi manierisme, care îi lipseau cu totul".7 Când un soldat britanic şi-a decorat, în mod total deplasat, jeepul cu un craniu – bănuind că era al unui japonez –, Slim a urlat la el să-l dea jos, după care a adăugat, calm: „Ar putea să fie unul dintre camarazii noştri, omorât în timpul retragerii". Replierea de 965 de kilometri din Birmania, în 1942, victoria repurtată împotriva Operaţiunii U-Go, la Imphal, din aprilie până în iunie 1944, şi înaintarea ulterioară în interiorul Birmaniei care le-a dejucat constant planurile japonezilor au fost, fiecare în parte, capodopere ale artei militare. Numele modestului, dar extrem de talentatului William Slim ar trebui să apară mai mult decât o face acum în cadrul nesfârşitei dezbateri legate de cine a fost cel mai bun comandant militar al Aliaţilor occidentali, dezabatere în care numele lui Patton, Montgomery şi MacArthur sunt pomenite constant. Rangoon a căzut, în cele din urmă, pe 3 mai, permiţându-le

britanicilor să privească dincolo de Birmania, către Malaysia.

Debarcările americane în mica, dar vitala din punct de vedere strategic insulă Iwo Jima, începute pe 19 februarie 1945, au dovedit, de asemenea, faptul că japonezii nu aveau nicio intenţie să renunţe doar pentru că nu mai puteau câştiga conflictul. Americanii aveau nevoie de Iwo Jima pentru a ridica de la sol avioanele de vânătoare care protejau bombardierele şi ca un loc în care bombardierele avariate să se întoarcă după ce loveau insulele japoneze. Pentru a maximiza pierderile americane, cei 21.000 de soldaţi japonezi de pe insulă au permis celor 30.000 de puşcaşi marini americani să debarce în sud-est fără a întâmpina nicio opoziţie, pentru ca, mai apoi, să deschidă brusc focul după ce aceştia ajunseseră pe ţărm. Capturarea insulei, operaţiune care s-a finalizat pe 26 martie, a fost realizată prin unele dintre cele mai înverşunate lupte directe din întregul Război din Pacific, în care niciun sector nu a fost cedat şi nici nu a fost primit şi în care japonezii au întreprins o serie de atacuri sinucigaşe aeriene, navale şi terestre. Comisia Anglo-Americană Lethbridge, înfiinţată pentru analiza tacticilor şi a echipamentelor necesare pentru a înfrânge Japonia, a recomandat chiar utilizarea iperitei şi a fosgenului împotriva poziţiilor duşmane subterane, fiind susţinută, în acest sens, de şeful Statului-Major, George Marshall, şi de comandantul suprem, generalul Douglas McArthur, însă demersul a primit vetoul preşedintelui Roosevelt.

La sfârşitul bătăliei de la Iwo Jima, numai 212 dintre soldaţii care apărau insula – adică 1% din totalul garnizoanei iniţiale – mai erau în viaţă pentru a se preda. În acest timp, Diviziile americane a 3-a, a 4-a şi a 5-a de puşcaşi marini au înregistrat 6 891 de morţi şi 18 070 de răniţi. Totuşi, aceste cifre îngrozitoare trebuie privite împreună cu faptul că ocuparea insulei a salvat, până la sfârşitul războiului, vieţile a 24 761 de piloţi americani, permiţând aterizarea de urgenţă a 2 251 de bombardiere, ocazional avariate, pe singura pistă din zonă potrivită

pentru avioane de asemenea dimensiuni.8 Cu toate acestea, măcelul din Iwo Jima a produs doar o parte din numărul total de japonezi uciși la Okinawa, unde debarcările vor începe la doar cinci zile după ce Iwo Jima căzuse, în cele din urmă. Okinawa este cea mai mare insulă din arhipelagul Ryuku, aflată la mijlocul distanței dintre Taiwan și Kyūshū (cea mai sudică insulă a Japoniei). Ea a fost, așadar.

O trambulină crucială pentru invadarea principalelor insule nipone, astfel că japonezii au decis s-o apere până la ultimul om. În Duminica Paștelui, pe 1 aprilie 1945, nu mai puțin de

1 300 de nave de război aliate au luat parte la invazia insulei Okinawa, debarcând, sub protecția unui bombardament de proporții, 60.000 de soldați, prima parte din Armata X a generalului-locotenent Simón Bolívar Buckner, care avea un număr consistent de 180.000 de soldați (cu și mai multe rezerve disponibile în Noua Caledonie) și care era alcătuită din Corpul XXIV de Armată și Corpul III de Infanterie Marină. Deși pușcașii marini au ajuns pe țărm și au stabilit capete de pod în primele trei zile, procesul alungării japonezilor de pe insulă, care presupunea străpungerea Liniilor Machinato și Shuri, bine apărate, formate din sisteme defensive interconectate situate pe crestele munților, s-a dovedit a fi unul dintre obiectivele de dimensiuni epopeice ale războiului purtat de americani. Și aceasta pentru că adversarul lui Buckner, generalul-locotenent Mitsuru Ushijima, comandantul Armatei XXXII, avea pe insulă în jur de 135.000 de soldați bine înarmați și bine camuflați.

Puşcaşul marin E.B. „Sledgehammer” Sledge, soldat în Compania K, Batalionul a 3-lea, Regimentul al 5-lea de Puşcaşi Marini al Diviziei 1 de Infanterie Marină, a realizat o excelentă relatare a perioadei petrecute la Okinawa, intitulată *With the Old Breed*, în care rememorează săptămânile de lupte continue. Despre unul dintre atacurile care deveniseră obișnuite scria următoarele:

Pe măsură ce secundele se scurgeau încet către ora

9, artileria şi tunurile de pe navele noastre au crescut intensitatea focului. Ploua cu găleata, iar japonezii au răspuns provocării artileriei noastre. Au început să arunce mai multe obuze, la fel ca şi noi... Obuzele şuierau, gemeau şi huruiau deasupra, ale noastre explodând în faţa crestelor, iar ale lor, în sectorul nostru şi în spate. Zgomotul se intensificase pe toată linia frontului. Ploua torenţial, iar solul devenise noroios şi alunecos în orice direcţie ne-am fi grăbit prin tranşee pentru a ne adăposti şi pentru a ne stivui muniţia. M-am uitat la ceas. Era ora 9. Am tras aer în piept şi m-am rugat pentru tovarăşii mei.9

Împinşi înapoi de „un şuvoi de salve duşmane, venite din faţa şi din stânga noastră", soldaţii din compania lui Sledge aveau cu „toţii priviri rătăcite, expresii şocate pe chip, care subliniau extrem de limpede faptul că erau bărbaţi care cu greu evitaseră soarta impusă de o aritmetică ciudată. Se agăţau de carabinele M1, de BAR-uri [puştile mitralieră Browning] şi de mitralierele Tommy [pistoale mitralieră Thompson] şi se prăbuşeau în nămol pentru a-şi trage sufletul, înainte de a avansa prin spatele crestei, către fostele lor tranşee. Ploaia torenţială făcea ca totul să pară mult mai îngrozitor şi mai imposibil". Cu o toamnă în urmă, când cucerise insula Peleliu, Compania K numărase deja 150 de soldaţi morţi, răniţi sau daţi dispăruţi, însă la Okinawa aveau să piară mulţi alţii.

Între timp, pe 7 aprilie, atacurile kamikaze violente scufundau două distrugătoare şi două vase încărcate cu muniţie şi avariau alte 24 de nave în largul insulei Okinawa, cu preţul pierderii a 383 de avioane. Cinci zile mai târziu, piloţii kamikaze s-au reîntors, iar, în următoarele 48 de ore, vor scufunda 28 de vase, vor avaria 23 şi vor scoate definitiv din luptă alte 43, deşi asta i-a costat viaţa a 3.000 de camarazi.10 Aici, Marina Imperială a primit o lovitură aproape mortală pe 7 aprilie, la ora 16.23, când cuirasatul *Yamato* de 72.000 de tone, considerat, în general, cu cele nouă tunuri ale sale de 46 cm, a fi cel mai puternic crucişător construit vreodată, a fost scufundat de 380 de avioane americane, fiind înghiţit

de valuri împreună cu 2 488 dintre membrii echipajului său.11 În aceeaşi bătălie au fost scufundate şi un crucişător şi patru distrugătoare japoneze, în total murind un număr de 3 655 de japonezi, faţă de cei 84 de marinari şi de piloţi ai americanilor.

Totuşi, în ciuda acestor pierderi, Japonia a continuat să lupte în Luzon, Birmania, Borneo şi, mai ales, în Okinawa, acolo unde, la începutul lui mai, chiar şi aruncătoarele de flăcări şi blindatele grele americane au înregistrat progrese nesemnificative în faţa înverşunatelor contraatacuri japoneze. „Nimeni nu l-a subestimat pe soldatul gălbejit", scria George MacDonald Fraser, cu o fină şi caracteristică lipsă de consideraţie pentru corectitudinea politică; „poate că e o creatură subumană care a torturat şi a înfometat prizonierii de război până la moarte, poate că a violat femei prizoniere şi s-a folosit de civili pentru a se antrena în lupta cu baioneta, însă, cu toate acestea, nu a existat niciodată un soldat mai curajos în întreaga istorie a războaielor". 12 Capitularea Germaniei pare să-i fi influenţat prea puţin sau deloc pe japonezi, chiar dacă însemna că aveau să se confrunte, în curând, cu furia combinată a Aliaţilor. (Stalin promisese, la Ialta, că va declara război Japoniei la trei luni după Ziua Victoriei în Europa, şi era un om care se ţinea de cuvânt.) În timp ce, spre sfârşitul anului 1944, germanii se predau într-un ritm de 50.000 de oameni pe lună, japonezii continuau să lupte, adesea aproape până la ultimul om. „Chiar şi în cele mai disperate situaţii", consemna generalul-maior Douglas Gracey, comandantul Diviziei a 20-a Indiene din Birmania, „99% dintre japonezi preferau moartea sau sinuciderea în locul capturării. Războiul este mult mai dur decât în Europa. Japonezii pot fi comparaţi cu cei mai fanatici membri ai Tineretului Nazist şi trebuie trataţi în mod corespunzător". 13

Ultima acţiune navală importantă a războiului a avut loc în strâmtoarea Malacca, pe 15 mai 1945, unde cinci distrugătoare ale Marinei Regale au scufundat, cu ajutorul torpilelor, crucişătorul japonez *Haguro*. Cu toate acestea,

deşi nu mai dispunea de o flotă capabilă să apere arhipelagul japonez, guvernul nipon a decis să lupte mai departe14.

Ofensiva Aeriană Strategică asupra Japoniei a fost la fel de neîndurătoare ca şi aceea întreprinsă împotriva Germaniei, mai ales furtuna de foc generată de marele raid asupra oraşului Tokyo din 10 martie 1945, în care 334 de bombardiere B-29 au ras de pe faţa pământului 25 de kilometri pătraţi din capitala japoneză, au omorât 83.000 de oameni, au rănit 100.000 şi au lăsat fără case alte 1, 5 milioane de persoane. Este considerat a fi cel mai distructiv bombardament aerian convenţional din istorie, putând fi chiar comparat cu bombele nucleare care aveau să fie lansate nu după multă vreme, deşi nu a stârnit deloc atâtea discuţii moralizatoare.15 Folosindu-se de avioanele Mustang P-51 pentru a escorta bombardierele B-29 decolate de pe Iwo Jima, în ultimele trei luni ale războiului, USAAF a fost în măsură să obţină o superioritate aeriană aproape completă pe cerul de deasupra Japoniei; într-adevăr, de pe insulă au pornit raiduri importante, chiar dacă, în unele zone ale acesteia, încă mai rezistau trupe japoneze. Şi, totuşi, deşi bombardamentele i-au demoralizat şi i-au îngrozit pe japonezii de rând – mai ales pe locuitorii din oraşe –, asupra guvernului nu s-a exercitat nicio presiune considerabilă pentru a încheia un război, care, aşa cum puteau vedea toţi japonezii raţionali – inclusiv, după cum se crede, împăratul Hirohito –, era unul sinucigaş şi imposibil de câştigat. Clica militară care conducea guvernul japonez nu s-a simţit deloc îndemnată să se predea, un demers pe care îl considera a fi unul dezonorabil.

Până la sfârşitul războiului, au fost distruse aproape jumătate din zonele rezidenţiale ale oraşului Tokyo, lucru la care a contribuit şi uşurinţa cu care au luat foc mare parte din locuinţele construite din lemn şi hârtie. Într-o singură noapte, pe 23 mai, 500 de bombardiere americane au lansat, de la altitudini foarte mici, 750.000 de bombe incendiare, şi o cantitate similară în noaptea următoare.

Şi, totuşi, reacţia Japoniei, sau cel puţin aceea a guvernului său, a fost de a continua lupta, iar populaţia resemnată, dar supusă, care nu prea dispunea de o altă alternativă practică, a fost de acord cu decizia. Rezistenţa de pe insula Okinawa nu s-a încheiat decât pe 22 iunie 1945, la aproape trei luni după ce trupele americane debarcaseră pe o insulă care avea 95 de kilometri lungime, dar numai 12 kilometri lăţime. Chiar în ajunul victoriei, Buckner va fi rănit mortal de un obuz de artilerie, într-un post de observaţie din linia întâi, ofiţerul aliat cu cel mai mare grad care a fost omorât de duşmani în întregul război. Patru zile mai târziu, generalul-locotenent Ushijima şi-a făcut harachiri chiar în momentul în care postul său de comandă era, în cele din urmă, ocupat. În total, se consideră că, în bătălia de la Iwo Jima, au murit 107.500 de japonezi, alţi 20.000 au fost îngropaţi de vii în tunelurile subterane în timpul luptelor şi numai 7 400 s-au predat. Pentru a face o comparaţie, trebuie spus că Armata X Americană a înregistrat 7 373 de morţi şi 32 056 de răniţi, alături de 5.000 de marinari morţi şi 4 600 răniţi, ceea ce ridică numărul victimelor americane la aproape 50.000 de oameni, pentru o singură insulă din Pacific.16 În luptele aeriene, raportul a fost cam acelaşi: aproximativ 8.000 de avioane japoneze au fost distruse în luptă sau la sol, faţă de cele 783 ale marinei americane.17 La acel moment, marina şi forţele aeriene japoneze nu mai aveau cum să se opună unei debarcări americane în insula principală, însă, aşa cum o demonstrase armata sa, era de aşteptat ca şi aici să aibă loc o baie de sânge, în dauna ambelor părţi.

Colapsul Marinei Imperiale japoneze, alături de lansarea de mine explozive deasupra porturilor japoneze, de către bombardierele B-29, implica faptul că blocada navală americană, care intrase în funcţiune din 1943, avea să ducă, în cele din urmă, la înfometarea supraaglomeratei insule, forţând-o să capituleze, deşi nu mai devreme de câteva luni sau poate chiar mai mult. Pe parcursul războiului, submarinele americane au trimis pe fundul oceanului o flotă comercială japoneză cu un tonaj însumat

de nu mai puţin de 4, 8 milioane de tone, fără a lua în considerare alte 201 nave de război, care totalizau încă 540.000 de tone.18 Totuşi, acest lucru s-a realizat cu un preţ dureros, pierderea a 52 de submarine americane, ceea ce se traduce prin cea mai mare rată a mortalităţii dintre toate armele din cadrul armatei americane, mai mare chiar decât cea înregistrată în rândul echipajelor de pe bombardierele Forţei a 8-a aeriene.

Situaţia cu care s-a confruntat echipa de planificare a operaţiunilor, aflată sub conducerea generalului MacArthur, a amiralului Nimitz şi a generalului Marshall nu era una de invidiat. Membrii săi trebuiau să ia în considerare o Japonie care, după toate criteriile raţionale, era învinsă, dar care nu doar că refuza să se predea, dar părea că se pregăteşte să apere pământul sacru al ţării cu acelaşi tip de fanatism observat la Saipan, Luzon, Peleliu, Iwo Jima, Okinawa şi în multe alte locuri. Puţini au pus sub semnul îndoielii faptul că Operaţiunea Olympic – un atac asupra insulei Kyūshū, gândit să aibă loc în noiembrie 1945 – şi Operaţiunea Coronet, un asalt amfibiu asupra câmpiei din jurul oraşului Tokyo, pe insula Honshū, planificat pentru martie 1946, aveau să ducă la pierderi uriaşe de vieţi omeneşti în rândul Aliaţilor, în urma luptelor terestre, oricât de bine ar fi fost pregătit în prealabil terenul de către bombardierele B-29 ale Forţei a 20-a Aeriene şi de forţele operative de pe portavioane. Calculele în ceea ce priveşte valoarea pierderilor estimate variau de la o echipă de planificare la alta, însă s-a ajuns la concluzia că, pentru lunile – poate anii – de război care aveau să vină, cifra de 250.000 de victime din rândurile americanilor era una destul de probabilă. „Dacă lupta s-ar fi prelungit doar cu câteva luni”, crede Max Hastings, „şi-ar fi pierdut viaţa mult mai mulţi oameni de toate naţionalităţile – mai ales japonezi – decât cei care au murit la Hirsohima şi Nagasaki”. 20

Exact pe acest fundal ameninţător s-a întâmplat ca generalul Leslie Groves, şeful Proiectului Manhattan, să raporteze, pe 30 decembrie 1944, că primele două bombe

atomice aveau să fie gata de lansare pe 1 august. În sfârşit, se contura o posibilitate de încheiere a războiului, una care nu presupunea nevoia de a cuceri insulele japoneze cu arma în mână. Mijoacele care urmau să fie puse la lucru nu mai existaseră înainte, plus că erau unele de natură ştiinţifică, dar s-a sperat că însăşi noutatea acestei tehnologii ar fi putut furniza acelei părţi a societăţii japoneze care dorea pacea – presupunând că exista una – motivele pentru care acest război nu mai putea continua. „Războaiele încep atunci când doreşti tu", scria Niccolò Machiavelli în *Principele*, „însă nu se sfârşesc după voia ta".

În partea finală a discursului „Their Finest Hour", din 18 iunie 1940, Winston Churchill evoca viziunea unei lumi de coşmar, în care victoria nazistă ar fi dat naştere „unui nou Ev Mediu pe care luminile ştiinţei pervertite l-ar face şi mai sinistru, şi mai îndelungat". Naziştii pervertiseră, într-adevăr, ştiinţa de dragul scopurilor lor ideologice, dar, ulterior, ambele tabere au încercat, desigur, să valorifice descoperirile ştiinţifice pentru a obţine victoria. Generalul-locotenent Sir Ian Jacob, secretar pe probleme militare în Cabinetul de Război al lui Churchill, făcuse odată o remarcă deosebit de inteligentă în prezenţa autorului, spunând că Aliaţii au câştigat războiul mai ales pentru că „savanţii noştri germani au fost mai buni decât savanţii lor germani", şi, în ceea ce priveşte cercetarea şi scopurile din domeniul fizicii nucleare, avea cu siguranţă dreptate. Programul atomic pe care îl demarase Werner Heisenberg pentru Hitler a rămas, din fericire, mult în urma celui început de Aliaţii occidentali, care primise numele de cod Proiectul Manhattan şi îşi avea cartierul general în localitatea Los Alamos, din New Mexico. Cum era nazist, Hitler nu putuse să apeleze la cele mai mari personalităţi ale ştiinţei pentru a produce o bombă nucleară. Între 1901 şi 1932, Germania avusese 25 de laureaţi ai Premiului Nobel pentru fizică şi chimie, iar Statele Unite, numai cinci. După care a venit nazismul. În cei 50 de ani de după război, Germania a câştigat doar 13 Premii Nobel, faţă de

cele 67 ale SUA. Lista celor care emigraseră din cauza fascismului – nu toţi evrei – şi care plecaseră pentru a contribui la crearea bombei atomice, fie la Los Alamos, fie în alt centru important, este una foarte lungă, cu oameni ca Albert Einstein, Leo Szilard şi Hans Bethe

(toţi au părăsit Germania când Hitler a ajuns la putere în 1933), Edward Teller şi Eugene Wigner (care părăsiseră Ungaria în 1935, respectiv, 1937), Emilio Segre şi Enrico Fermi (care părăsiseră Italia în 1938), Stanisławulam (care plecase din Polonia în 1939) şi Niels Bohr (care fugise din Danemarca în 1943). Negându-şi dreptul de a se folosi de acele creiere de care ar fi avut nevoie pentru a-şi crea propria bombă, nazismul lui Hitler îi persecutase exact pe oamenii care i-ar fi putut opri prăbuşirea.

Cu toate acestea, în timpul războiului, oamenii de ştiinţă ai lui Hitler au venit cu o serie impresionantă de descoperiri ştiinţifice non-nucleare, cum ar fi explozibilul cu senzori de proximitate, combustibilii sintetici, rachetele balistice, submarinele alimentate cu peroxid de hidrogen şi cauciucul artificial. Rabelais scria că „ştiinţa fără conştiinţă duce la distrugerea lumii” şi, mult prea adesea, savanţii lui Hitler – ca, de exemplu, inginerul specializat în rachete Wernher von Braun – ignoraseră suferinţa pe care o genera creaţia lor, inclusiv, cum e cazul lui Braun, zecile de mii de oameni care lucrau în condiţii de muncă silnică, pentru a construi instalaţiile necesare armelor sale. (După război, Braun va conduce programul spaţial al preşedintelui Kennedy, cariera lui în domeniul rachetelor fiind salvată de faptul că, la un moment dat, fusese arestat pentru puţin timp de către SS, în momentul în care Himmler dorise să preia conducerea unuia dintre proiectele sale.)

Atunci când, în august 1939, Einstein îi scrisese preşedintelui Roosevelt pentru a-l informa despre potenţialul incredibil al uraniului, răspunsul imediat al acestuia fusese: „Problema necesită măsuri imediate”. După cum era de aşteptat, având în vedere investiţia

uriaşă în oameni şi în resurse şi colaborarea strânsă dintre oamenii de ştiinţă americani, britanici, canadieni şi europeni antinazişti, Aliaţii au reuşit să construiască două bombe atomice, botezate cu numele de cod „Little Boy" şi „Fat Man" (aluzii, se pare, la Roosevelt şi Churchill, deşi nu putem şti de ce ar fi fost FDR considerat „mic" sau „băiat"). Aceşti savanţi descoperiseră secretul forţei uriaşe care ţinea împreună particulele constitutive ale atomului şi modul în care puteau s-o utilizeze în scopuri militare. Preşedintele Truman avusese ceva crize de conştiinţă în ceea ce priveşte lansarea unei bombe care urma să ucidă, cu siguranţă, zeci de mii de civili japonezi, dar care avea, de asemenea, sperau toţi, să ducă la încheierea imediată a războiului.

Duminică, 6 august 1945, la 8.15 (ora locală), bomba Little Boy, de 4, 25 metri lungime şi în greutate de 4, 5 tone, a fost lansată de la o altitudine de 9 600 de metri, deasupra oraşului Hiroshima, situat la aproximativ 800 de kilometri de Tokyo. Fusese transportată din insula Tinian pe insulele Mariane cu ajutorul bombardierului B-29 Enola Gay, o fortăreaţă zburătoare care îşi primise numele de la mama pilotului său, locotenent-colonelul Paul W. Tibbets Jr., comandantul Grupului Combinat 509 al USAAF. Bomba gigantică a explodat 47 de secunde mai târziu, la o înălţime de 575 de metri deasupra centrului acestui oraş, care adăpostea o populaţie de 250.000 de locuitori, generând un suflu cu o temperatură de 300.000 de grade Celsius timp de 0, 0001 secunde. Toate clădirile situate pe o rază de 1, 8 kilometri în jurul centrului exploziei au fost vaporizate, la fel şi toate locuinţele din lemn situate la o distanţă de până la 2, 2 kilometri. Per total, a fost distrusă o suprafaţă de 9, 2 kilometri pătraţi sau, altfel spus, 63% dintre cele 76.000 de clădiri ale oraşului.21 Un nor uriaş, în formă de ciupercă, s-a ridicat mai apoi la 15 kilometri deasupra oraşului. În total, dacă includem cele 118 661 de victime din rândul civililor şi pe cele, probabil, 20.000 din rândul militarilor, au fost ucişi aproximativ 140.000 de oameni.

Scenele petrecute în Hiroshima după explozie au fost cu adevărat de infern. Reverendul Kiyoshi Tanimoto, pastor al Bisericii Metodiste din Hiroshima, îi povestea unui corespondent al revistei *New Yorker* cum încercase să transporte câţiva supravieţuitori peste râu, la un spital din oraş.

A adus vasul lângă mal şi i-a îndemnat să urce la bord. Oamenii nu s-au mişcat, iar el a înţeles că erau prea slăbiţi pentru a se descurca singuri. S-a aplecat şi a apucat o femeie de mâini, însă pielea ei s-a desprins în bucăţi uriaşe, ca o mănuşă. Priveliştea i-a produs o asemenea silă încât a trebuit să se aşeze pentru o clipă. După care a intrat în apă şi, deşi era un om cu un fizic fragil, a ridicat câţiva bărbaţi şi câteva femei, cu toţii goi, în barca sa. Pieptul şi spatele acestora erau cleioase, el amintindu-şi înfiorat şi dezgustat cum arătau arsurile îngrozitoare pe care le văzuse în ziua aceea: mai întâi galbene, după care roşii şi umflate, cu pielea desprinsă, şi, în final, seara, supurânde şi urât mirositoare. Fusese nevoit să îşi repete întruna: „Acestea sunt fiinţe umane”.22

Celor care susţinuseră că duşmanul ar fi trebuit să fie avertizat în legătură cu puterea distructivă a bombelor atomice, sau chiar că ar fi trebuit să i se arate anterior un test atomic desfăşurat în deşert sau pe un atol, generalul Marshall le replicase succint: „Nu are rost să-i avertizezi. Dacă îi avertizezi, nu mai e nicio surpriză. Şi elementul surpriză este singura modalitate de a produce un şoc”.23 Pentru americani era de neconceput să rişte să irosească inutil o bombă, când nu dispuneau decât de două. Imediat după bombardament, preşedintele Truman a vorbit la radio, explicând că bomba fusese una atomică, aşadar, o bombă cum nu mai fusese văzută niciodată. „Bomba aceasta are mai multă putere decât 20.000 de tone de TNT” (adică, 20 de kilotone), le-a spus el ascultătorilor, în rândul cărora se găseau şi membrii guvernului japonez. „Forţa exploziei sale a fost de două mii de ori mai mare decât cea a «Grand Slam-ului» britanic [o bombă de 10.000 de kilograme, cu o mare putere de penetrare], cea

mai mare bombă folosită vreodată în istoria războaielor". 24 (Mult timp, s-a crezut că informaţiile furnizate de Truman fuseseră corecte şi că bomba care fusese lansată deasupra oraşului Nagasaki avusese aproximativ aceeaşi mărime exprimată în tone de TNT, însă, în 1970, lordul Penney, un pionier al cercetărilor în domeniul nuclear, a dovedit că explozia de la Hiroshima avusese, de fapt, în jur de 12 kilotone, iar cea de la Nagasaki, de circa 22 de kilotone.) 25

Perspectiva lui MacDonald Fraser asupra moralităţii atacurilor de la Hiroshima era conformă cu perspectiva adoptată, la vremea aceea, de majoritatea britanicilor şi a americanilor, atât civili, cât şi militari. El remarca următoarele:

Eram o generaţie pentru care bombardamentele efectuate asupra Londrei şi asupra oraşelor Coventry, Clydebank, Liverpool şi Plymouth erau mai mult decât nişte simple date istorice; ţara noastră fusese lovită fără milă din aer, şi la fel păţise şi Germania; văzusem fotografii cu cele întâmplate la Belsen şi cu ororile de pe Frontul de Est; parte din educaţia noastră superioară fusese dedicată studierii tehnicilor de ucidere şi de distrugere; nu aveam de gând să ne pierdem somnul pentru că japonezilor le venise şi lor rândul. La acea vreme, gândindu-ne la tipul de război de care avuseserăm parte şi la tipul de oameni cu care ne confruntaserăm personal, simţeam, mai curând, că se făcuse probabil dreptate. Iar bombardamentul avea şi mai mică importanţă când era pus în balanţă cu minunata realitate că războiul, în sfârşit, se încheiase.26

Se terminase şi nu prea. De fapt, guvernul japonez hotărâse să lupte mai departe, indiferent de consecinţe, sperând că Aliaţii nu aveau decât o singură astfel de armă şi crezând că se puteau opune cu succes invadării insulei şi umilirii pe care o aducea cu sine ocupaţia.27 Aşa că, la trei zile după bombardamentul de la Hiroshima, oraşul Nagasaki a fost distrus în mod asemănător de bomba Fat Man, care a lăsat în urma sa 73 884 de morţi, 74 909 de

răniţi şi a avut asupra populaţiei supravieţuitoare, din cauza radiaţiilor emise, acel ca şi efecte îndelungate de epuizare fizică şi mentală ca şi acelea înregistrate la Hiroshima.28 (Bombardamentul fusese cât pe ce să eşueze; pilotul bombardierului B-29, maiorul Charles „Chuck”.

Sweeney, aproape că ieşise de pe pista de la Tinian cu bomba de cinci tone la bordul avionului; un accident ar fi şters de pe faţa pământului mare parte din insulă.) 29

Neştiind că americanii nu mai aveau nicio bombă atomică de lansat şi şocaţi fiind de intervenţia Rusiei în Războiul din Pacific, pe 8 august, intervenţie căreia, pur şi simplu, nu puteau să i se opună, japonezii au capitulat, în cele din urmă, pe 14 august, împăratul Hirohito admiţând în faţa poporului său, într-o transmisiune radio realizată a doua zi, la prânz, că războiul nu se desfăşurase „neapărat în avantajul Japoniei”, mai ales dacă se luau în considerare efectele „celei mai devastatoare şi mai noi bombe”.30 Chiar în timp ce se pregătea pentru transmisiune, un grup de tineri ofiţeri pătrunsese în palat încercând ca, printr-o lovitură de stat, să-l împiedice să anunţe capitularea.31

Două săptămâni mai târziu, duminică, 2 septembrie, la şase ani şi o zi după ce Germania invadase Polonia, generalul Douglas McArthur, amiralii Chester Nimitz şi Sir Bruce Faster şi reprezentanţii celorlalte state aliate au primit capitularea oficială a Japoniei, document care a fost semnat de ministrul de Externe nipon, Mamoru Shigemitsu, şi de şeful Statului-Major japonez, Yoshijiro Umezu, la bordul cuirasatului USS *Missouri*, care, în acel moment, era ancorat în golful Tokyo. (Cuirasatul fusese ales pentru că servise la Iwo Jima şi la Okinawa şi pentru că era nava amiral a lui Nimitz; faptul că purta numele statului natal al preşedintelui Truman era o simplă coincidenţă.) MacArthur a pus capăt ceremoniei spunând: „Să ne rugăm ca pacea să se reinstaureze, de acum, în toată lumea şi ca Dumnezeu s-o păstreze pentru totdeauna. Declar aceste lucrări închise”.

Concluzie

De ce au pierdut puterile Axei cel de-al Doilea Război Mondial?

„Şi cu toate astea”, a continuat Lockhart, „suntem prinşi în el şi luptăm; şi chiar dacă nu îi aplicăm cu bună ştiinţă o etichetă melodramatică, cum ar fi «lupta pentru democraţie» sau «oprirea tiraniei fasciste», exact asta facem şi asta este întreaga semnificaţie a războiului”.

Nicholas Monsarrat, *Marea crudă*, 19511

În toate istoriile militare este necesar să ne amintim că războiul nu este o chestiune care ţine de hărţi şi de scheme cu săgeţi roşii şi albastre, ci de oameni epuizaţi şi însetaţi, cu picioarele goale şi umeri obosiţi, care se întreabă unde se află.

George MacDonald Fraser, *Quartered Safe Out Here*, 19922

Şi sunt alţii care nu au pomenire şi au pierit ca şi cum n-ar fi fost.

Ecclesiasticul 44: 9

„Acest război”, spunea Hitler în faţa Reichstagului în 1942, „este unul dintre acele conflicte fundamentale care inaugurează un nou mileniu şi care zdruncină lumea din temelii”. 3 Cu siguranţă, avusese dreptate. Departe de a fi Reichul de 1.000 de Ani, Germania este astăzi, ca şi Italia, o democraţie pacifistă, liberală şi în care domneşte legea. Polonia şi Rusia sunt nişte state slave mândre şi independente. Franţa şi-a revenit şi joacă un rol de frunte în Europa. Poporul evreu nu numai că a supravieţuit şi s-a înmulţit, dar astăzi are propriul lui stat-naţiune democratic, în parte şi ca urmare a Holocaustului. Statele Unite, pe care Hitler le dispreţuia deoarece credea că sunt conduse de afro-americani şi de evrei, sunt cea mai mare putere a lumii şi, la vremea când scriu aceste rânduri, au la conducere un preşedinte de culoare. China este un stat independent şi puternic, iar Japonia, o democraţie neutră şi antimilitaristă. Imperiul Britanic a dispărut, însă Commonwealth-ul său înfloreşte pe toate continentele. Împlinirea visului lui Hitler privind o „Zonă Economică Paneuropeană” nu corespunde proiectului său de a realiza

un sistem uriaş de susţinere a rasei ariene, care, până la urmă, nu şi-a mai câştigat *Lebensraum*-ul. Războiul lui Hitler a fost, de aceea, „unul dintre acele conflicte care inaugurează un nou mileniu”, însă de aici a rezultat exact tipul opus de mileniu faţă de cel la care se gândea el.

Al. Doilea Război Mondial a durat 2 174 de zile, a costat 1, 5 trilioane de dolari şi în el şi-au pierdut viaţa 50 de milioane de oameni.4 Asta înseamnă 23.000 de morţi în fiecare zi sau mai mult de şase oameni ucişi în fiecare minut, timp de şase ani îndelungaţi.5 În Cimitirul Commonwealth, din nordul oraşului Anzio, Italia, se odihnesc unii dintre cei care au căzut la datorie în acea campanie, rânduri-rânduri de morminte perfect îngrijite. Familiilor îndurerate li s-a permis să adauge mesaje personale pe pietrele de mormânt, sub enumerarea seacă a numelui, gradului, numărului matricol, vârstei, unităţii şi datei morţii. Astfel, pe mormântul caporalului J.J. Griffin din Regimentul Pădurarii din Sherwood, care a murit pe 21 martie 1944, la 27 de ani, se poate citi: „Fie ca lumina de care nu ai avut parte în timpul vieţii s-o găseşti în raiul odihnitor al lui Dumnezeu”. În dreptul tunarului A.W.J. Johnson, din Artileria Regală, care a murit în ziua următoare, se găsesc cuvintele: „Cu dragoste, în amintirea scumpului nostru fiu. Vei fi veşnic prezent în gândurile noastre. Mama, Joyce şi Dennis”. Pe mormântul fruntaşului de 23 de ani, R. Gore, care a luptat în Loyal Regiment şi a murit pe 24 februarie 1944, se poate citi: „Plecat dintre noi, dar niciodată uitat. Tata, mama, fratele Herbert şi sora Annie”. Pe piatra de mormânt a soldatului J.R.G. Gains din Regimentul Buffs, ucis pe 31 mai 1944, la vârsta de 30 de ani, se găsesc următoarele cuvinte: „Amintiri frumoase, un soţ şi un tată minunat care merită dragostea noastră eternă. Soţia şi fetiţa Rita”. Chiar şi 75 de ani mai târziu, este imposibil să nu fii furios pe Hitler şi pe nazişti pentru că au obligat-o pe fetiţa Rita Gains să crească fără tată, i-au obligat pe Annie şi pe Herbert să trăiască fără fratele lor şi pentru că i-au luat, pentru totdeauna, doamnei Johnson fiul de 19 ani. Dacă înmulţim fiecare

dintre aceste tragedii cu 50.000.000, putem începe să înţelegem întreaga dimensiune personală a acestui complex cataclism global al istoriei mondiale care a fost cel de-al Doilea Război Mondial.

În dimineaţa zilei de sâmbătă, 31 august 1946, ziua cu numărul 216 a procesului de la Nürnberg, generalul Alfred Jodl se adresa judecătorilor şi posterităţii. Ştiind că soarta îi rezervase moartea prin spânzurare, remarcile fostului şef de Stat-Major al OKH erau destinate, în primul rând, „istoricilor de mai târziu", precum şi preşedintelui şi membrilor Tribunalului Militar International. Vorbind despre înaltul Comandament German – sau „despre liderii militari superiori şi despre asistenţii lor", după cum se exprimase el –, Jodl nu a făcut decât să le apere cauza, argumentând că:

se confruntaseră cu o sarcină imposibil de rezolvat, mai exact, aceea de a conduce un război pe care nu şi-l doriseră, sub un comandant suprem de a cărui încredere nu beneficiau şi în care ei înşişi credeau cu rezerve; cu metode care erau frecvent în contradicţie cu principiile lor de conducere şi cu opiniile lor tradiţionale, probate în istorie, cu trupe şi forţe de poliţie care nu erau cu totul sub comanda lor, şi cu un serviciu de informaţii care lucra, în parte, pentru duşman. Şi toate astea cu înţelegerea deplină şi limpede a faptului că războiul avea să decidă existenţa sau dispariţia patriei noastre iubite. Ei nu se puseseră în slujba puterilor iadului şi a unui criminal, ci îşi serviseră poporul şi patria.6

În ce măsură avea dreptate Jodl? Era, cu siguranţă, adevărat că doar puţini dintre membrii înaltului Comandament îşi doriseră, în 1939, războiul cu Franţa şi cu Marea Britanie, însă fuseseră fericiţi să lupte împotriva Poloniei, conflict care, date fiind garanţiile oferite de britanici polonezilor în aprilie 1939, dusese inevitabil la războiul cu cele două naţiuni occidentale. Era, de asemenea, adevărat că Hitler nu avusese încredere în generalii săi, lucru care era, însă, de înţeles, având în vedere că unii dintre ei încercaseră să-l omoare pe 20 iulie

1944. „Metodele” cu care corpul ofiţeresc german fusese de acord să fie folosite împotriva populaţiei civile, mai ales pe Frontul de Est, au fost mult mai abominabile decât au lăsat să se înţeleagă cuvintele echivoce ale lui Jodl, iar acei ofiţeri fuseseră aproape toţi implicaţi în încălcarea monstruoasă a tuturor regulilor războiului, scrise sau nescrise. Justificările lui Jodl că partizanii „au apelat la toate – da, toate – metodele de violenţă” şi că Aliaţii se asiguraseră că „sute de mii de femei şi de copii au fost anihilaţi de râuri şi râuri de bombe” nu pot scuza metodele de război ale Axei. Fiecare general german a ştiut că războiul din est urma să fie unul al exterminării, nu o încleştare militară convenţională; ordinele orale – iar, în unele cazuri, scrise – şi, într-adevăr, însăşi noţiunea de *Lebensraum*, nu suportă nicio altă explicaţie alternativă.

Jodl avea dreptate şi când spunea că natura fragmentată a autorităţii în statul nazist – SS-ul şi alte instituţii ale statului fiind menţinute cu bună ştiinţă în afara influenţei armatei germane – putea fi frustrantă pentru generali, din punct de vedere operaţional. Era, de asemenea, adevărat că amiralul

Wilhelm Canaris, şeful Abwehrului, îl considera pe Hitler un „nebun” şi că acesta intrase în legătură cu Aliaţii spre sfârşitul războiului, cu toate că organizaţia sa nu ajutase în mod sistematic duşmanul, după cum lăsa să se înţeleagă Jodl.7 Dacă Jodl ar fi ştiut adevărata poveste a motivelor pentru care serviciile secrete ale Aliaţilor reuşiseră să păcălească atât de des OKW-ul – datorită informaţiilor strânse de spionajul militar britanic, în urma decriptării codurilor Enigma –, ar fi adăugat, cu siguranţă, un element în plus la strategia de apărare a înaltului Comandament. În cele din urmă, totuşi, scuzele lui Jodl nu aveau să convingă: în realitate, generalii germani serviseră „puterile Iadului” şi „un criminal”, dar şi *Volk*-ul şi patria.

Motivele pentru care atât de mulţi generali aparent onorabili îi serviseră pe nazişti cu atâta eficienţă şi entuziasm, fie el şi prefăcut, au fost nenumărate şi complexe. Părinţii şi bunicii lor îi împuşcaseră fără milă pe

partizanii francezi în Războiul Franco-Prusac şi îi maltrataseră pe civilii belgieni şi francezi în Primul Război Mondial, aşa că presupusa noblețe a tradiţiei militare prusace fusese mai mult un mit. Jurământul pe care îl depuseseră personal lui Hitler nu îi putea scuza. Printre motivaţiile lor se numărau ambiţia, complicitatea criminală, patriotismul autentic, absenţa unei alternative, mândria profesională, dorinţa firească de a-i apăra pe cei dragi de răzbunarea bolşevică, speranţa disperată într-o victorie neaşteptată, convingerile naziste, în multe cazuri, dar mai presus de toate, cel mai probabil, simpla loialitate faţă de soldaţii şi de camarazii lor ofiţeri.

Şi, totuşi, generalii germani care l-au înfruntat, s-au ridicat împotriva sau care chiar nu i s-au supus lui Hitler nu au fost trataţi tocmai rău, cu excepţia cazului în care, desigur, fuseseră implicaţi în complotul cu bombă din iulie 1944. Au fost îndepărtaţi din funcţii, numiţi în altele sau daţi afară din armată pentru câteva luni, dar nu s-au confruntat cu sancţiunea ultimă, aşa cum au făcut-o, cu siguranţă, toţi cei care l-au nemulţumit pe Stalin. Pe 21 februarie 1945, Albert Speer îi scria lui Otto Thierack, ministrul nazist al Justiţiei, spunându-i că voia să depună mărturie în favoarea moralităţii generalului Friedrich Fromm, care „adoptase o atitudine pasivă” în ceea ce priveşte complotul cu bombă şi nu avertizase autorităţile în legătură cu organizarea acestuia.8 Era de neconceput că aşa ceva, în afara cazului în care ar fi avut cineva gânduri sinucigaşe, să se fi întâmplat în Rusia. (Gestul nu i-a fost, însă, de niciun folos: Fromm fusese adus în faţa plutonului de execuţie în martie 1945.) Aşa cum nimeni nu a fost executat pentru că refuzase să împuşte un evreu, tot la fel generalii germani nu îşi riscaseră decât funcţiile, nu şi vieţile, când îl contraziseseră pe Hitler din raţiuni militare, într-o anumită problemă. Foarte adesea ei erau chemaţi înapoi după ce fuseseră maziliţi, pentru a servi din nou, lucru care lui Rundstedt i se întâmplase de trei ori. Aşadar, poate că nu făcuseră „decât să se supună ordinelor”, însă nu procedaseră în acest fel pentru că ar fi

avut un motiv întemeiat să se teamă pentru vieţile lor.

Procesul de la Nürnberg a avut, desigur, parte de multe astfel de spectacole de lăudăroşenie, unii dintre acuzaţi distanţându-se de Hitler şi de nazism. Nu te poţi aştepta ca un om să fie sincer atunci când pledează pentru viaţa sa. Walther Funk a pretins insistent că se opusese acţiunilor de pârjolire a pământului; Ribbentrop a amintit eforturile pe care le depusese în favoarea stabilirii unor relaţii de prietenie între Anglia şi Germania şi a declarat că i-ar fi spus lui Hitler că prizonierii „ar trebui să fie trataţi conform Convenţiei de la Geneva”; Göring a spus: „Nu am fost niciodată un antisemit. Antisemitismul nu a jucat niciun rol în viaţa mea”, „am ajutat mulţi evrei care au apelat la mine” şi a pretins că „nu am ştiut de atrocităţile comise împotriva evreilor şi de sălbăticia din lagărele de concentrare”; Rudolf Hoss, comandant de lagăr, a declarat: „am crezut că fac ceea ce trebuie, mă supuneam ordinelor, iar acum înţeleg că tot ceea ce am făcut a fost greşit şi inutil. Dar… nu am omorât personal pe nimeni. Am fost doar directorul programului de exterminare de la Auschwitz. Hitler a fost cel care a dictat exterminarea prin Himmler, iar Eichmann a fost cel care mi-a dat ordinul privind transportarea evreilor”; în ceea ce priveşte prizonierii capturaţi pe Frontul de Est, Sepp Dietrich a pretins chiar că: „Noi nu am împuşcat ruşi”; Alfred Rosenberg, ministrul Reichului pentru Teritoriile Ocupate în Est, a solicitat, cumva bizar, ca, la procesul său, să se ia în considerare Actul de Reformă Agrară din februarie 1942, pentru modul în care influenţase pozitiv viaţa multor lucrători agricoli; Albert Speer a încercat să argumenteze că „activităţile acuzatului ca arhitect nu au fost de natură politică” (în ciuda faptului că, începând cu 1942, fusese ministrul înarmării şi al Producţiei de război); Erhard Milch s-a plâns în legătură cu absenţa libertăţii presei în Germania nazistă, declarând că el „nu fusese de acord” niciodată cu naţional-socialismul; Ernst Kaltenbrunner declara cu mândrie: „Nu am omorât niciodată pe nimeni”, ceea ce, în cazul lui, era perfect

adevărat, dar în întregime pe lângă subiect; Wilhelm Keitel a afirmat: „Nu am fost niciodată cu adevărat un apropiat al lui Hitler”, căruia îi fusese vecin şi cu care se văzuse aproape zilnic, timp de şase ani; Karl Dönitz spunea că „nu auzisem nimic de planurile pentru un război de cucerire”, nici măcar în postura de comandant al forţei de submarine; Hans Fritzsche, directorul de radio al lui Goebbels, declara: „Între 1923 şi 1925, am ajuns să cunosc oameni ca Hitler şi Mussolini şi m-am ţinut la distanţă de ei”; Paul von Kleist chiar a venit cu clasica replică: „Nu pot să spun decât că unii dintre prietenii mei cei mai buni erau evrei”; Julius Streicher nu prea putea să spună asta, dar credea că propunerea pe care o făcuse ca evreii să fie trimişi în Madagascar ar fi putut înclina balanţa în favoarea sa; Hjalmar Schacht vorbea „despre activităţile mele împotriva lui Hitler, după ce am înţeles relele sale intenţii”, în ciuda faptului că fusese ministru nazist până în 1943; Artur Seyss-Inquart, care se făcuse responsabil de deportări în masă, de execuţii sumare şi de împuşcarea unor ostatici în Polonia, a pretins că „am făcut totul pentru a împiedica încălcarea prevederilor dreptului internaţional” şi a încercat ingenios să argumenteze că „declanşarea conflictului armat, în absenţa unei declaraţii de război nu-l transformă într-un război de cucerire”.9

Depoziţiile de la Nürnberg trebuie, aşadar, tratate cu o precauţie extremă, mai ales afirmaţii ca aceea a lui Dönitz că naţional-socialismul, probabil, „s-ar fi prăbuşit imediat după victoria Germaniei”.10 Poate că era firesc ca supravieţuitorii să pună întreaga responsabilitate pe umerii lui Hitler, Himmler, Bormann, Heydrich şi Ley, care, cât se poate de convenabil, erau cu toţii morţi la începutul proceselor. În mod evident, unii dintre naziştii – cum ar fi Julius Streicher – care proclamaseră că Iisus Hristos „se născuse dintr-o mamă care era o târfă evreică”, se înscriau exact în această categorie.11 Cu toate acestea, ei susţineau vehement mai ales faptul că nu ştiuseră nimic despre Holocaust, că şi-ar fi dat demisia dacă ar fi aflat că Hitler punea la cale un război, dar că, din raţiuni patriotice

şi morale, nu mai putuseră să facă asta după ce războiul izbucnise deja. Şi, totuşi, în ciuda tuturor minciunilor şi a afirmaţiilor lor că l-ar fi înfruntat constant pe Hitler – după cum am văzut, Kleist chiar susţinea că ar fi urlat de mai multe ori la el, în timpul întâlnirilor –, rămâne faptul că aproape nimeni nu renunţase voluntar la o funcţie importantă, chiar şi atunci când era evident că războiul avea să fie pierdut.

Exact aşa cum acuzaţii de la Nürnberg au încercat să-l învinovăţească pe Führer de toate crimele statului nazist, la fel au încercat o mulţime de cărţi scrise de generalii germani, în anii 1950 şi 1960, să pună înfrângerea militară numai pe seama lui şi a acoliţilor săi cei mai de încredere, Keitel şi Jodl. Manstein chiar a folosit sintagma *Victorii pierdute* pentru titlul autobiografiei sale, o carte care a fost acuzată pe drept cuvânt – alături de memoriile lui Guderian, *Panzer Leader* –, că ar fi „arogantă" şi „autojustificativă".12 Atitudinea general tendenţioasă a acestor cărţi istorice şi biografice era rezumată, pe scurt, într-o scrisoare din 1965 de generalul Günther Blumentritt, care, în septembrie 1944, fusese dat afară din Statul-Major General, cu toate că nu participase la complotul cu bombă:

Hitler nu era nici pe departe un geniu militar. Era un diletant, preocupat de detalii mărunte, şi voia să apere totul, cu încăpăţânare şi cu încrâncenare, „să apere totul până la ultimul om". Avea, cu siguranţă, şi idei bune. *Câteodată* chiar avea dreptate! Totuşi, la urma urmelor nu era decât un simplu profan şi acţiona urmărindu-şi sentimentele şi intuiţia, nu raţiunea.

Nu ştia ce era realmente posibil şi ce era imposibil.13

Stalin îl descria, la un moment dat, pe Hitler, în faţa lui Henry Hopkins, ca pe „un om foarte capabil", însă aceasta a fost calitatea pe care generalii germani i-au negat-o în numeroasele lucrări pe care le-au publicat după război.14 S-a sugerat că criticile aduse de Franz Halder şi Walter Warlimont viziunii strategice a lui Hitler izvorâseră dintr-o „gelozie profesională faţă de un amator de succes"

şi că memoriile generalilor, luate laolaltă, constituie „o acuză adusă implicării incompetentului caporal în chestiuni militare pe care nu le înţelegea şi care i-a împiedicat pe ei să câştige războiul”.15

Cu toate că, după război, generalii germani au vorbit mult despre obligaţiile şi despre onoarea lor, în timpul acestuia doar puţini dintre ei au încercat să-l anihileze cu o bombă de un kilogram, pe când marea lor majoritate l-au slujit cu o loialitate uimitoare. Chiar şi complotul contelui von Stauffenberg pare să fi fost mai mult o tentativă de a scăpa de un strateg lipsit de valoare, decât un demers curajos de a instaura democraţia, egalitatea şi pacea în Germania. Luaţi individual, generalii aveau motive întemeiate să continue să lupte până la sfârşit: Manstein ordonase masacrarea civililor, a evreilor şi a prizonierilor; Rundstedt făcuse parte din Comitetul de Onoare; Guderian acceptase sume de bani şi o proprietate poloneză atrăgătoare de la Hitler şi aşa mai departe. Poporul german le dăduse funcţionarilor Partidului Nazist porecla de „fazanii aurii”, însă nimeni nu se bucurase de mai mult aur şi de onoruri decât generalii Wehrmachtului. „Şi ei nici nu puteau să pledeze nevinovaţi în legătură cu faptele în care fuseseră implicaţi”, arată David Ceserani, vorbind despre refuzul lor de a aplica prevederile Convenţiei de la Geneva pe Frontul de Est sau în alte părţi, întrucât Hitler „îi informase, în mod regulat, pe tovarăşii săi de partid, pe miniştri şi pe ofiţeri despre planurile sale rasiste. Din când în când, unii protestau… însă cei mai mulţi au cooperat. În 1939, datorită succeselor lui Hitler, a popularităţii sale şi a stilului său de conducere, nu exista niciun pol alternativ de putere capabil să-l oprească sau dispus să încerce s-o facă”.16

Generalii erau, în marea lor majoritate, corupţi, pervertiţi moral, oportunişti şi cât se poate de departe de imaginea de cavaleri fără ideologie în care le plăcea să pozeze. Dacă vreţi să trageţi cu urechea la discuţiile private pe care le aveau atunci când credeau că nu îi ascultă nimeni, citiţi conversaţiile de la începutul

capitolului 16. Totuşi, asta nu însemna că nu aveau deloc dreptate când se plângeau de amestecul continuu venit din partea unui militar amator, amestec susţinut şi stârnit de Keitel şi de Jodl. Deşi au fost aroganţi, autojustificativi şi adesea lipsiţi de sinceritate în ceea ce priveşte măsura în care îl adulaseră pe Hitler atunci când lucrurile merseseră bine, analiza lor nu este cu totul greşită. Căci este imposibil să separi strategia Axei de rolul dominant jucat de Adolf Hitler: dintre cele 650 de ordine importante, cu valoare de lege, emise în timpul războiului, doar 72 fuseseră ordine sau decrete emise în numele lui sau fără semnătura sa.17

În timp ce conştiinţa faptului că urmează să fii spânzurat în două săptămâni se spune că îl ajută pe om să-şi limpezească mintea cât se poate de bine, certitudinea tulburătoare a faptului că asta urmează să se întâmple într-un moment nespecificat din viitor a contribuit, cu siguranţă, la derapajul mental al lui Hitler. Situaţia în sine ar fi avut acest efect aproape asupra oricui, aşa că Hitler nu poate fi acuzat pentru asta. Totuşi, Hitler ar trebui să fie pus la zid, în primul rând, nu într-atât pentru felul nebunesc în care şi-a dispus trupele pe terenul de luptă, în ultimele zece luni de viaţă, ci pentru deciziile dezastruoase pe care le-a luat când era (relativ vorbind) raţional. Acestea au fost atât de îngrozitoare, încât ar fi trebuit să se sinucidă nu neapărat din teama de a fi umilit de ruşi înaintea execuţiei sale, cât din cauza ruşinii de a fi comis aceste greşeli nenumărate.

Războiul nu ar fi trebuit să înceapă în 1939, ci trei sau patru ani mai târziu, aşa cum le promisese iniţial Hitler celor care conduceau Wehrmachtul, Luftwaffe şi Kriegsmarine. Dacă ar fi început războiul cu acelaşi număr de submarine cu care l-a terminat, 463 – nu cu cele 26 de submarine operaţionale pe care le avusese în 1939 –, poate că Germania ar fi avut o şansă să sufoce Marea Britanie, mai ales dacă toate eforturile s-ar fi concentrat pe construcţia submarinelor Walther (propulsate cu ajutorul peroxidului de hidrogen şi dotate cu torpile teleghidate) şi

Schnorchel, cât mai repede posibil.

Dacă fabricile Luftwaffe ar fi fost mutate din zonele industriale importante şi camuflate în subteran, sau dacă avioanele cu reacţie Messerschmitt Me-262, care erau capabile să alunge avioanele Mustang americane de pe cerul Germaniei, ar fi fost produse, încă de la început, la scară mare, atunci poate că războiul aerian ar fi evoluat altfel. În octombrie 1944, aparatul Me-262 a fost, în cele din urmă, folosit ca avion de vânătoare. Asta nu avea să schimbe cursul războiului, de vreme ce era prea greoi la decolare şi la aterizare şi consuma prea mult combustibil, însă aceste probleme de început poate că ar fi fost rezolvate dacă Führerul, în ciuda sfaturilor generalului Galland, nu ar fi insistat atât de mult ca aparatul să fie construit ca bombardier. Un eventual eşec al campaniei de bombardamente aliate provocat de avioanele Me-262 ar fi permis Luftwaffe să-şi folosească o mare parte din efectivul de avioane de vânătoare în luptele de pe Frontul de Est, pe când aşa, 70% dintre ele au fost utilizate în misiuni de patrulare aeriană în vest.

În noiembrie 1939, Hitler a oprit programul de construcţie a rachetelor V de la Peenemunde, crezând că victoria din Polonia îl făcuse inutil. Nu va fi reactivat decât în septembrie 1941 şi a fost tratat ca prioritate absolută de-abia din iulie 1943, când Speer l-a avertizat pe Hitler că încă şase raiduri de bombardament precum acelea întreprinse asupra oraşului Hamburg ar fi însemnat înfrângerea Reichului. (Hitler a refuzat să viziteze Hamburgul sau chiar să primească o delegaţie din partea acestui oraş.) Programul de realizare a rachetelor ar fi trebuit ori să continue, ori nu ar fi trebuit să fie reactivat deloc, din moment ce va consuma o cantitate uriaşă de resurse pentru o armă care intrase în producţie mult prea târziu pentru a mai produce vreun efect important.

În mai 1940, Hitler ar fi trebuit să-i sprijine pe acei generali care au dorit să nesocotească ordinul lui Rundstedt de staţionare în afara portului Dunkerque, pentru a captura astfel în masă Forţa Expediţionară

Britanică şi pentru a o împiedica să fugă de pe continent. Maxima atribuită lui Frederic cel Mare, *L'audace, l'audace, toujours l'audace* (Cutezanţa, cutezanţa, întotdeauna cutezanţa), i se aplicase cu siguranţă lui Hitler odată cu Puciul de la Berărie din 1923, şi până la înfrângerea de la Stalingrad, 20 de ani mai târziu. Era un aventurier, unul care şi-a asumat riscuri tot mai mari de-a lungul carierei sale; şi, totuşi, când s-a întâlnit cu Rundstedt la Maison Blairon, prudenţa l-a copleşit, având în cele din urmă, consecinţe dezastruoase. După ce Göring nu reuşise să distrugă Forţa Expediţionară Britanică în 1940, aşa cum promisese s-o facă, acesta ar fi trebuit să fie mutat pe un post mai puţin important. În schimb, i s-a permis să continue la comanda unei forţe atât de importante, precum Luftwaffe. Mai apoi, tot în 1940, a eşuat în tentativa de a opri bombardarea

Berlinului, aşa cum se obligase, în mod public, s-o facă, după care, din nou, la Stalingard, nu a reuşit deloc să furnizeze armatei germane cantităţile necesare de provizii, pe calea aerului. Din moment ce mareşalul Reichului i-a fost, fără nicio umbră de îndoială, loial lui Hitler aproape până în ultima clipă, fidelitatea sa ca nazist a contat mai mult în ochii Führerului decât competenţa sa ca şef al forţelor aeriene. În plus, după fuga lui Rudolf Hess în Scoţia, pierderea unui adjunct al Führerului putea fi considerată un eveniment regretabil, însă pierderea a doi adjuncţi ar fi putut părea indolenţă. Hitler păstra, de obicei, în posturi incompetenţi dovediţi – cum ar fi şeful spionajului Luftwaffe, colonelul „Beppo" Schmid, ale cărui rapoarte hilar de optimiste, în ceea ce priveşte forţa RAF, au ajutat la pierderea Bătăliei pentru Anglia –, dacă aceştia îi spuneau ceea ce dorea el să audă.

Hitler a tras concluziile greşite în urma Războiului de Iarnă purtat de sovietici împotriva Finlandei, presupunând că Armata Roşie era slăbită, în loc să ţină cont de faptul că rezistenţa opusă în condiţii meteo cumplite, într-o ţară plină de lacuri, păduri şi drumuri proaste, poate să fie una extrem de puternică. După ce a invadat Rusia, deşi

avusese în faţa ochilor exemplul mai mult decât grăitor al Finlandei, nu a reuşit să-şi aprovizioneze trupele, în mod corespunzător, pentru iarnă. De asemenea, nu convinge nici explicaţia avansată adesea pentru a-i justifica decizia, cum că el credea că operaţiunile militare aveau să se termine în patru luni: patru luni socotite începând cu 22 iunie înseamnă 22 octombrie, când zăpezile iau deja locul noroaielor. În aprilie 1941, Hitler amânase invazia Rusiei cu şase săptămâni, invadând, în schimb, relativ neimportanta Iugoslavie, unde guvernul proaliat îi punea în pericol prestigiul, fără a reprezenta, însă, vreo ameninţare la adresa frontului său sudic. Hitler nu a tras concluziile corecte în ceea ce priveşte atacul aeropurtat nici măcar în timpul acestei campanii extrem de reuşite: Iugoslavia a căzut mai repede decât Franţa, urmată, în curând, de Grecia şi de insula Creta.

Întrucât atacul aeropurtat întreprins de Karl Student asupra Cretei înregistrase relativ multe pierderi, 4.000 de morţi şi de răniţi din totalul de 22.000 de soldaţi paraşutaţi pe insulă, Hitler i-a spus comandantului acestor trupe: „Zilele trupelor paraşutate s-au sfârşit”.18 Deoarece atacurile întreprinse asupra localităţilor Saint Nazaire şi Dieppe nu incluseseră şi trupe aeropurtate, Hitler se convinsese singur că Aliaţii nu aveau de gând să adopte această strategie, aşa că nu va reuşi să o folosească nici el împotriva Maltei, a Gibralatrului, a Ciprului şi a Suezului, aşa cum îi ceruse Student. În schimb, paraşutiştii au fost folosiţi ca unităţi de elită ale infanteriei, iar Hitler a fost surprins să constate, în Ziua Z, că Aliaţii au obţinut rezultate remarcabile cu această armă, folosită anterior cu mare efect de Axă.

În iunie 1941, Hitler a lansat Operaţiunea Barbarossa, principala sa greşeală din timpul războiului. Având în vedere că, până în octombrie 1942, Rommel reuşise să cucerească oraşul Tobruk şi să se apropie la mai puţin de 95 de kilometri de Alexandria cu cele 12 divizii ale Afrikakorps, ne putem gândi că britanicii ar fi putut fi alungaţi imediat din Egipt, Palestina, Iran şi Irak, folosind

doar o mică parte din forţele armate aruncate în luptă împotriva Rusiei. Cucerirea oraşului Cairo ar fi deschis calea unor perspective strălucitoare, mai exact spre capturarea relativ uşoară a aproape tuturor câmpurilor petrolifere neapărate din Iran şi Irak, împreună cu alungarea Marinei Regale din bazele sale importante din Marea Mediterană, de la Alexandria, închiderea Canalului Suez pentru transporturile aliate, dar şi posibilitatea atacării Indiei dinspre nord-vest, în timp ce Japonia o ameninţa dinspre nord-est. Odată staţionate în Orientul Mijlociu, forţele germane ar fi tăiat accesul britanicilor la resursele lor de petrol, ar fi ameninţat India britanică dinspre vest, dar şi Uniunea Sovietică şi Caucazul dinspre sud. Chiar dacă britanicii ar fi continuat să lupte din metropolă şi din Canada şi India, importând petrolul din Statele Unite, orice ameninţare din partea acestora, la adresa flancului sudic al Germaniei, ar fi fost înlăturată.

Hitler ar fi putut, atunci, să înceapă invazia Rusiei la timpul potrivit, permiţând Grupului de Armate Sud să avanseze doar câteva sute de kilometri dinspre Irak către Astrahan, în locul celor peste 1 600 de kilometri pe care i-a parcurs între 1941 şi 1942. Dacă ne gândim cât de mult a refuzat Stalin să creadă că Hitler l-ar fi putut ataca în 1941 – în ciuda celor 80 de rapoarte de spionaj venite dintr-o mulţime de surse independente, din toată lumea, care spuneau că planul Barbarossa era iminent, unele dintre ele reuşind chiar să estimeze şi data corectă –, nu există niciun motiv temeinic să presupunem că URSS ar fi fost mai bine pregătită pentru război în vara anului 1942 sau a anului 1943 decât a fost în vara lui 1941. Grupul de Armate Sud ar fi trebuit să atace Caucazul dinspre sud, nu dinspre vest. Dacă ar fi avansat dinspre Marea Neagră către Marea Caspică, invadarea Caucazului şi a sudului Rusiei ar fi dus la tăierea accesului sovieticilor la cele mai importante rezerve de petrol ale sale din afara Siberiei, şi, după cum remarca Friedrich von Mellenthin în contextul bătăliei de la El Alamein, o divizie motorizată fără combustibil este doar o grămadă de fier.

Aliaţii au avut un noroc incredibil datorită faptului că puterile Axei nu şi-au coordonat niciodată eforturile de război, nereuşind nici măcar să schimbe informaţii despre echipamentele de luptă simple, cum ar fi armele antitanc. Ministrul de Externe japonez, Yosuke Matsuoka, a demisionat în 1941 pentru că şi-ar fi dorit ca Japonia să atace Rusia dinspre est, în acelaşi timp cu declanşarea Operaţiunii Barbarossa dinspre vest. În momentul în care Stalingradul a căzut, iar Hitler ar fi avut nevoie disperată de un asemenea atac, japonezii se retrăgeau deja de pe poziţiile pe care le atinseseră primăvara anterioară, când controlaseră 32 187.000 de kilometri pătraţi de teritoriu. O cooperare militară strânsă între Berlin, Roma şi Tokyo ar fi trebuit să asigure nu atacarea americanilor, ci a Rusiei de către japonezi, de îndată ce Germania ar fi fost pregătită. Petrolul de care Japonia avea disperată nevoie pentru maşinăria sa de război ar fi putut fi procurat din Siberia, nu din Indonezia. Totuşi, Hitler nu a fost deloc interesat să îi permită Japoniei să participe la Operaţiunea Barbarossa, iar liderii japonezi nici măcar nu l-au informat despre atacul iminent de la Pearl Harbor, tot aşa cum Mussolini nu l-a înştiinţat despre atacul său asupra Greciei, iar Hitler nu i-a spus acestuia despre invadarea Iugoslaviei.

La fel, Hitler ar fi trebuit să ignore constant toate provocările venite din partea lui Franklin Roosevelt, mai ales în Atlantic, conştient fiind de faptul că preşedintele american nu avea puterea politică să declare război unei Germanii care îşi declara prietenia şi simpatia faţă de Statele Unite. În absenţa unei declaraţii de război împotriva Statelor Unite după episodul Pearl Harbor, un lucru pe care Hitler nu era obligat de niciun tratat să-l facă – de parcă lui i-ar fi păsat de obligaţiile rezultate din tratate –, lui Roosevelt i-ar fi fost aproape imposibil să implice Statele Unite în operaţiunea de invadare a Africii de Nord, în 1942. În schimb, Führerul declarase în mod inutil război unei ţări imposibil de invadat, oferindu-i lui Roosevelt scuza pentru politica „Mai întâi Germania”. A fost a doua greşeală majoră a vieţii sale, comisă la doar

şase luni după prima. Şi, totuşi, una care aproape că nu a stârnit nicio opoziţie din partea generalilor săi, ca să nu mai pomenim de amirali, care aşteptau cu nerăbdare această mişcare sinucigaşă. În schimb, după Pearl Harbor, Hitler ar fi trebuit să anuleze Pactul Tripartit, care îi oferise prea puţin până în acel moment, şi să îl înlăture pe Ribbentrop, ale cărui greşeli ridicole de interpretare a capacităţilor şi a intenţiilor americane sunt detaliate în capitolul 6. Operaţiunea Barbarossa ar fi trebuit să fie pusă în practică numai după ce Marea Britanie ar fi fost neutralizată, dacă nu chiar scoasă complet din război, iar America ar fi fost în întregime angajată în Războiul din Pacific, ceea ce i-ar fi permis Germaniei să lupte pe un singur front, şi nu pe două fronturi, într-o misiune sinucigaşă.

Dispreţul naziştilor la adresa tuturor slavilor s-a tradus prin faptul că, în timpul Operaţiunii Barbarossa, au fost incapabili să urmeze planul de acţiune care îi avantaja evident. Dacă ar fi trecut epurarea etnică şi nevoia de *Lebensraum* la sfârşitul agendei lor – obiective care puteau fi urmărite abia după obţinerea victoriei –, germanii ar fi trebuit să se străduiască să câştige de partea lor popoarele supuse Marii Rusii împotriva opresorilor lor bolşevici, permiţând Ucrainei, Bielorusiei, statelor baltice, Crimeei, republicilor caucaziene şi nu numai să se bucure de cel mai mare grad de autonomie compatibil cu hegemonia germană asupra Europei, nu mult diferit de cel de care s-a bucurat Franţa sub Regimul de la Vichy. Politicile deliberate de înfometare în masă adoptate de Moscova, în anii 1920 şi 1930, la adresa Ucrainei, lăsaseră în urmă un sentiment de ură faţă de guvernul central sovietic şi era evident, încă de la primirea călduroasă a trupelor germane în 1941, că mulţi naţionalişti ar fi profitat cu entuziasm de posibilitatea ca Ucraina să se bucure de o independenţă limitată, ca parte a Reichului.

Dacă ar fi existat încă de la început un singur comandant suprem al Frontului de Est – post pentru care Erich von Manstein ar fi fost cea mai bună alegere, pe

lângă alţi câţiva candidaţi –, rezultatele ar fi fost, de departe, mult mai bune decât cele pe care le adusese preluarea funcţiei de către însuşi Hitler, după ce îl înlocuise pe Walther von Brauchitsch, în decembrie 1941. De aici înainte, Führerul va asculta tot mai puţin de generalii săi. (El chiar recunoştea acest lucru în faţa secretarei sale, Christa Schroeder: aceasta îşi amintea că îl întrebase odată dacă îi dă voie să reformuleze o propoziţie pe care i-o dictase, iar „el s-a uitat la mine, fără a fi nici supărat, nici ofensat, şi mi-a zis: «Eşti singura persoană căreia îi permit să mă corecteze!» „.) 19 În schimb, s-a folosit de aşa-zisele lor eşecuri pentru a aloca şi mai multe resurse, acordate oricum preferenţial, trupelor Waffen-SS, fapt care a dus la accentuarea lipsurilor Wehrmachtului. În locul modificărilor continue la nivelul personalului şi al politicilor militare, o singură minte strategică, consiliată şi încurajată de Hitler, fără a fi însă Hitler, s-ar fi putut decide să declanşeze un singur atac, ignorând cu siguranţă operaţiunile din jurul Kievului, care deviaseră către sud o parte mult prea importantă din forţele blindate ale Grupului de Armate Centru, în august 1941, nereuşind astfel să cucerească extrem de importanta capitală rusă, ci doar destul de neînsemnata capitală a Ucrainei.

Din momentul în care, începând cu ofensiva lui Jukov din 6 decembrie 1941, devenise limpede nu doar că ruşii nu urmau să se prăbuşească, ci că aveau de gând să contraatace consistent, Hitler a început să emită ordine de tipul „rezistaţi sau muriţi”, care au înlocuit strategia autentică cu propria sa voinţă – sau, cel puţin, cu disponibilitatea soldaţilor săi de a muri pentru el. „Sângele soldatului obişnuit este cel care face din general un mare om”, spune o maximă din secolul al XVIII-lea. Unii, cum ar fi Wilhelm Keitel şi Alan Clark, argumentau că aceste ordine au fost bine justificate din punct de vedere militar, pentru cazul în care condiţiile meteo ar fi fost nefavorabile, când retragerile se puteau desfăşura cu o viteză de 5, 6 kilometri pe oră, iar echipamentul greu nu putea fi salvat. Se poate ca, ocazional, aceste decizii să fi fost corecte,

însă, în curând, Hitler se va dovedi a fi incapabil din punct de vedere psihologic să renunţe vreodată la un teritoriu, oricare ar fi fost el, odată ce fusese câştigat. Lucrul acesta trimite la o mentalitate de tranşee, specifică Primului Război Mondial, venită din partea unui caporal care nu urmaşe niciodată cursurile unui colegiu militar, combinată cu frica de ideolog care credea că retragerea trădează o absenţă a dorinţei de putere, dar şi la furia unui jucător profesionist care este confruntat cu dovada indiscutabilă a faptului că, după 20 de ani de lovituri câştigătoare, norocul său s-a terminat, în cele din urmă.

În loc să vadă în retragere un concept strategic şi geografic, care, aşa cum arăta Friedrich von Mellethin, în capitolul 10, deschidea posibilitatea unor contraatacuri utile, Hitler o vedea numai în termeni morali şi de propagandă – adică, politici –, ca pe un simptom al înfrângerii, aşadar că pe o dovadă a faptului că se înşelase din punct de vedere dialectic. Chiar şi pe vremea când era doar un revoluţionar, Hitler echivalase retragerea dintr-o poziţie de luptă cu renunţarea la o poziţie politică, un lucru pe care mândria şi nevoia sa de prestigiu şi de grandoare nu îl puteau tolera. Nu putea tolera nici măcar retragerile justificabile tactic, văzându-le ca pe un afront adus acelui etos de avânt continuu pe care îşi construise mişcarea politică. După cum o spune Norman Stone: „Prin ordinele sale «rezistaţi sau muriţi», Hitler a apăsat cu tot mai multă stridenţă şi insistenţă pe aceeaşi manetă de la început şi până la teribilul sfârşit”.20 Această atitudine a fost cu atât mai condamnabilă dacă ne gândim că, la drept vorbind, Wehrmachtul se pricepea uneori chiar mai bine să contraatace decât să atace: aşa cum a arătat-o Rommel la pasul Kasserine, Manstein, când a cucerit Harkovul după Stalingrad, Vietinghoff, la Anzio, Senger, la Cassino, Model, în Bielorusia, şi Manteuffel, când aproape că a ajuns la fluviul Meuse în timpul ofensivei din Ardeni.

În ceea ce priveşte marina, Hitler a reuşit performanţa de a-l îndepărta pe cel mai bun strateg german de la Tirpitz încoace, marele amiral Erich Raeder,

din Kriegsmarine. În februarie 1942, era atât de convins că Aliaţii erau pe cale să atace Norvegia, încât l-a ameninţat pe Raeder că, dacă *Prinz Eugen*, *Scharnhorst* şi *Gneisenau* nu reuşeau să scape din Brest, le va lăsa fără tunurile cu care puteau lovi artileria de coastă. Nu exista nicio ameninţare credibilă din partea Aliaţilor la adresa Norvegiei şi, deşi vasele principale au reuşit să se strecoare prin Canalul Mânecii, ele nu au mai fost de prea mare ajutor, cu siguranţă nu prin incursiunile în Oceanul Atlantic pe care ar fi putut să le întreprindă dacă ar fi avut drept bază portul Brest. Hitler recunoştea că „pe mare, eram un laş”, însă nu i-a permis niciodată lui Raeder să fie leu, aşa că, atunci când Dönitz a preluat conducerea Marinei, aceasta fusese deja alungată din toate porturile atlantice importante.

Pe 15 martie 1942, în discursul său de Ziua Eroilor, Hitler le promitea ascultătorilor că, până în vara anului 1942, Armata Roşie avea să fie distrusă, o altă promisiune curajoasă care urma să fie încălcată în curând. Pentru că, din 13 iulie încolo, când a redirecţionat Grupul de Armate B către Stalingrad, au început să aibă loc o serie de modificări absurde în dispunerea trupelor – mai ales în privinţa Armatei IV Panzer, aşa cum am arătat în capitolul 10 –, ceea ce reprezenta coşmarul oricărui planificator. Efectul cumulat al acestor răzgândiri şi schimbări de direcţie a fost că a încetinit în mod fatal înaintarea impetuoasă către Stalingrad, care oricum nu avusese niciodată nevoie de marele număr de militari implicaţi în această operaţiune şi care, probabil, nu ar fi avut acea putere magică asupra nici unuia dintre dictatori, dacă, în 1925, nu ar fi avut loc schimbarea nefericită de nume din Ţariţîn în Stalingrad.

Desigur, adevăratele conflicte dintre Hitler şi generalii săi au început abia în septembrie 1942, când evenimentele luaseră o traiectorie în mod evident negativă, curând după declanşarea Bătăliei de la Stalingrad. În privinţa fetişizării acestei lupte, generalii germani au fost la fel de vinovaţi ca Führerul lor, pierzând

astfel prilejul de a realiza o retragere controlată, singura speranţă a Armatei VI. Pe 24 septembrie 1942, aşa cum am văzut în capitolul 10, Hitler l-a înlăturat pe generalul Franz Halder, care criticase implicarea sa personală pe Frontul de Est, şi l-a înlocuit cu mult mai servilul general Kurt Zietzler. După care l-a demis pe feldmareşalul Wilhelm List şi a preluat personal comanda Grupului de Armate B, fără să părăsească însă „Vizuina Lupului” şi să viziteze în persoană cartierul general al acestui grup de armate. Pentru un dictator ale cărui vorbe sunt literă de lege, va fi mereu dificil să beneficieze de sfaturi obiective, însă gestul de a-i demite pe cei care, totuşi, ţi le oferă nu reprezintă decât o altă eroare grosolană. Cu Keitel şi Jodl ocupând posturi cheie în OKW, creşterea numărului de lingăi era ultimul lucru de care avea nevoie Führerul la sfârşitul lui 1942.

Când, în timpul Bătăliei de la El Alamein, a primit de la Rommel vestea că tancurile sale nu îl putuseră împiedica pe Montgomery să croiască o breşă, Hitler va emite un alt ordin „rezistaţi sau muriţi”, în mare parte nesocotit de Rommel – care, când îl va primi, va încerca o îndoială de moment asupra sănătăţii mentale a lui Hitler –, dar care scoate totuşi la lumină mentalitatea lui Hitler, a cărui consideraţie pentru viaţa umană era oglindită de ideologia nazistă, în lumina căreia, în timp ce naţiunea însemna totul, individul – avându-l aici în vedere chiar pe Hitler însuşi – nu valora nimic.

Dezacordurile dintre Hitler şi generalii săi – mai ales cu Manstein – în privinţa retragerii Armatei XVII, la sfârşitul anului 1942 şi începutul lui 1943, din capul de pod pe care îl ocupau în strâmtoarea Kerci au pus în lumină diferenţe şi mai profunde în privinţa strategiei de urmat. Hitler dorea să păstreze forţele armate acolo unde erau, astfel încât Caucazul să fie recucerit când roata norocului avea să se întoarcă în favoarea sa; generalii renunţaseră la regiunea bogată în petrol, dorind, în schimb, să folosească forţele care mai rămăseseră din Armata XVII pentru a astupa găurile tot mai mari de pe

frontul ucrainean. De vreme ce Caucazul nu căzuse în 1941 sau 1942, era puţin probabil s-o facă în 1943, plus că recucerirea peninsulei Kerci avea să fie foarte costisitoare. De cealaltă parte, Hitler voia să lase în Crimeea un număr mare de forţe germane şi româneşti, în loc să le evacueze cât încă mai avea timp, sperând că legătura terestră cu acestea avea să fie restabilită, chiar şi după ce Armata Roşie o tăiase.

Argumentele strategice ale lui Hitler nu erau nejustificate – Crimeea ar fi fost folosită pentru a bombarda câmpurile petrolifere româneşti, iar Turcia ar fi putut să se alăture Aliaţilor în cazul în care capitula –, dar aici nu era vorba de o situaţie de tipul optimismul lui Hitler în conflict cu realismul generalilor, 21 ci de una generată de un *Weltanschauung* (viziune asupra lumii) complet diferit. Hitler credea că trebuia riscat totul pentru a câştiga războiul, întrucât pierderea acestuia ar fi însemnat pentru el o moarte sigură, pe când o retragere organizată, care ducea la înfrângerea finală, însemna pentru generalii săi doar ani grei de închisoare, chiar şi pentru aceia îndeaproape implicaţi în crime de război, ca Manstein. Aşadar, mizele pe care jucau ei erau radical diferite. (Până la urmă, în ciuda pedepselor grele pe care le-au primit, Kesselring avea să execute numai cinci ani, Manstein şi List, patru, Guderian, Blumentritt şi Milch, trei, iar Zeitzler, 18 luni.)

Desigur, foarte adesea, variantele de urmat nu reieşeau atât de clar din context, cu opţiunile lui Hitler de o parte şi cele ale generalilor săi de cealaltă parte, ci erau dezbătute de generalii săi din ambele perspective, lui Hitler revenindu-i sarcina de a decide în favoarea uneia sau a alteia. Chiar dacă, foarte adesea, Hitler a optat pentru varianta greşită, i s-a atras doar arareori atenţia. În septembrie 1942, Jodl a fost pus la punct, pentru o vreme, după ce i-a amintit lui Hitler de greşeala pe care o comisese în legătură cu dimensiunea sectorului de front repartizată lui List în Caucaz. Hitler evita compania lui Jodl în timpul meselor, „refuza ostentativ să dea mâna cu

el” şi ordona să fie înlocuit, deşi asta nu se va întâmpla niciodată. „Este o necesitate psihologică să nu-i aminteşti unui dictator de greşelile sale, dacă vrei să-i păstrezi încrederea în sine, sursa ultimă a forţei sale dictatoriale”, concluziona Jodl în faţa lui Warlimont.22 De vreme ce Hitler era şi sursa ultimă a prestigiului şi a puterii lor, nu era în interesul lui Jodl şi al lui Keitel să submineze acea încredere în sine, iar gestul lui Jodl se pare că nu s-a mai repetat niciodată. Prin urmare, Führerul nu a învăţat niciodată din greşelile sale, aşa că a continuat, în mare măsură, să le repete timp de doi ani şi jumătate, după Stalingrad. Un astfel de lucru ar fi fost de neconceput în cadrul Alianţei occidentale, unde generalii Brooke şi Marshall nu se simţeau deloc obligaţi să se abţină de la a scoate în evidenţă erorile comise de Churchill şi de Roosevelt, şi viceversa.

Hitler a amânat atacul asupra Kurskului, Operaţiunea Zitadelle, timp de o sută de zile, din martie până în iulie 1943, parţial din cauza promisiunilor făcute de Speer cum că noile tancuri Panther aveau să fie produse, până la acea dată, în număr mare. Absenţa totală a elementului surpriză, cea mai bună armă a germanilor în timpul Blitzkriegului, a avut consecinţe dezastruoase. Ruşii au ştiut unde şi (aproximativ) când urmau să atace, şi s-au pregătit corespunzător.

Deşi Hitler nu poate fi acuzat că dormise în timpul debarcărilor din Ziua Z, operaţiunile lui Rundstedt de apărare a Normandiei, din iunie 1944, au fost stânjenite serios de Führer. Într-adevăr, cu greu i-ar fi putut ajuta mai mult pe Aliaţi şi dacă ar fi lucrat pentru ei. Compromisul făcut între dorinţa lui Rundstedt, de a opri invazia în interiorul Franţei, şi cea a lui Rommel, de a lupta pe plaje, a preluat ce era mai prost din ambele variante, îngreunând reacţia germană şi separând centrele de comandă, totul cu consecinţe dezastruoase. Chiar şi la mijlocul lunii iulie, Hitler tot mai era convins că atacul aliat principal era de aşteptat să aibă loc la Pas de Calais şi a refuzat să permită forţelor sale de aici să se deplaseze

către sud. A căzut, aşadar, pradă planurilor de diversiune aliate care prevedeau debarcări masive în Norvegia şi în Calais: Operaţiunile Fortitude Nord şi Sud.

Pe 17 iunie 1944, la o întâlnire cu Rundstedt şi Rommel, Hitler a acuzat trupele germane din Franţa de laşitate şi slăbiciune, a refuzat să aprobe retrageri şi, în schimb, a anunţat că armele secrete aveau să câştige războiul. Totuşi, pe de altă parte, pe tot parcursul războiului, tot el subminase programele dedicate armelor secrete, prin faptul că ordonase ca programul de construcţie a avioanelor cu reacţie să se concentreze mai degrabă pe bombardiere, decât pe avioane de vânătoare, şi prin faptul că oprise şi repornise de mai multe ori programele de construire a rachetelor V-1 şi V-2.

Vârtejul continuu de demiteri şi de reinstalări în funcţie ale generalilor superiori crea confuzie în rândurile înaltului

Comandament şi demoraliza trupele, care nu puteau decât să tragă concluzia că erau prost conduse de generalii lor, lucru valabil nu chiar în toate cazurile. Să-l destitui pe Manstein, în loc să-i acorzi controlul total asupra Frontului de Est, a fost o greşeală importantă. Totuşi, nici chiar servilismul nu îi putea proteja pe unii dintre comandanţi: pe 28 iunie 1944, Hitler îl demitea pe feldmareşalul Ernst Busch din funcţia de comandant al Grupului de Armate Centru, înlocuindu-l cu Model. O săptămână mai târziu, îl va înlocui pe Rundstedt cu feldmareşalul von Kluge, care se afla în convalescenţă după un accident de maşină. Mai apoi, pe 10 iulie, nu a permis Grupului de Armate Nord să-l ajute pe Model în încercarea sa de a-i ţine pe ruşi departe de Marea Baltică, iar, pe 5 septembrie, îl va numi din nou pe Rundstedt în funcţia de comandant şef în vest, la doar cinci săptămâni după ce acesta fusese înlocuit de Kluge. Unii feldmareşali au trecut pe la comanda tuturor celor trei grupuri de armate în doar câteva luni; deşi era un om care se lăuda cu „voinţa sa neabătută”, Hitler se răzgândea tot timpul.

Complotul din 20 iulie l-a determinat pe Hitler, pe

bună dreptate, să pună sub semnul întrebării loialitatea generalilor săi, dar l-a făcut, de asemenea, inadmisibil de sigur în privinţa destinului şi a indestructibilităţii sale, o combinaţie dezastruoasă în sine. În ziua de Crăciun a anului 1944, deşi ofensiva din Ardeni dusese la recucerirea a 650 de kilometri pătraţi, era limpede că oraşul Anvers nu avea să cadă şi că atacul nu putea să mai înainteze. Într-un alt ordin de tipul „rezistaţi sau muriţi”, Hitler insista să fie declanşată o ofensivă în Alsacia, de Anul Nou, lucru care nu se va materializa niciodată. Refuzându-i lui Model permisiunea de a părăsi zona din jurul localităţii Houffalize, Hitler va lipsi încă o dată armata germană de posibilitatea de se reorganiza mai la est. Către sfârşitul ofensivei, Armata I Americană reuşise deja să pătrundă pe teritoriul german, la est de St Vith.

În martie 1945, Hitler îl va destitui încă o dată pe Rundstedt din funcţia de comandant suprem al Frontului de Vest, după ce Corpul III American reuşise să traverseze podul Ludendorff de peste Rin, la Remagen. După care va vizita Frontul de Est pe 12 martie, la castelul Freienwalde pe fluviul Oder, unde le-a spus comandanţilor săi că „fiecare zi şi fiecare oră sunt preţioase”, întrucât urma să arunce în luptă o armă secretă, fără a dezvălui însă natura acesteia.23 Asta poate pentru că rămăsese fără astfel de arme – ultima rachetă V-2 va fi lansată două săptămâni mai târziu –, dacă nu cumva se referea la noile submarine care erau departe de a fi lansate în mare. (Probabil era doar o altă minciună menită să ridice moralul militarilor.) La vremea aceea, el hotărâse, într-adevăr, să lanseze o nouă armă secretă, însă asupra poporului german, care-l trădase pierzând războiul, fiindcă, pe 19 martie, a ordonat distrugerea tuturor fabricilor şi a depozitelor cu alimente de pe toate fronturile, o decizie care a fost, din fericire, ignorată de Albert Speer, nu însă şi de cei mai fanatici dintre naziști. Nouă zile mai târziu, Hitler îl va demite din nou pe probabil, cel mai bun dintre comandanţii săi militari, Heinz Guderian, înlocuindu-l cu mediocrul general Hans Krebs. Nici „Dictatorul” lui Charlie Chaplin nu s-ar fi

descurcat mai bine de atât. Către sfârşitul războiului, generali de-un nazism fanatic, cum ar fi Krebs, Schörner şi Rendulic, au fost promovaţi nu atât pentru competenţa lor militară, cât pentru loialitatea lor ideologică.

Dacă Hitler n-ar fi fost naţional-socialist, probabil că n-ar fi declanşat cel de-al Doilea Război Mondial, însă, dacă ar fi făcut-o, probabil că l-ar fi câştigat. Victoria Aliaţilor nu fusese deloc inevitabilă în conflictul din 1939 – 1945, deoarece, aşa cum observa John Stuart Mill în *Despre libertate*: „Ideea că adevărul, şi numai adevărul, are puterea inerentă, refuzată greşelii, de a învinge asupra întunericului şi a intereselor este un exemplu de sentimentalism neîntemeiat". Multe dintre greşelile lui strategice cele mai grave au fost, mai degrabă, rezultatul convingerilor sale ideologice decât o necesitate de ordin militar. După cum îi spunea Kleist lui Liddell Hart: „Sub nazism, am avut tendinţa de a citi invers dictonul lui

Clausewitz şi de a privi pacea ca pe o continuare a războiului". Este destul de uşor să ne imaginăm un scenariu în care un comitet de şefi de stat-major germani nu ar fi făcut greşelile grave pe care Hitler le-a comis în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, iar acest tip de lectură îţi cam dă fiori pe şira spinării.

Astăzi, este, desigur, foarte uşor să judeci *post factum* cel de-al Doilea Război Mondial şi să-l ironizezi pe Hitler pentru greşelile care, la acel moment, au putut părea – mai ales în absenţa unor critici obiective – cele mai bune opţiuni posibile. Nu a beneficiat de toate informaţiile de care beneficiem noi; nu se străduia să înţeleagă raţionamentele duşmanului, aşa cum facem noi. Pe de altă parte, însă, chiar şi Stalin îşi permitea să se lase convins, în cadrul întâlnirilor Stavka, cel puţin atâta timp cât nu se crea impresia că i s-ar fi contestat autoritatea. După 1939, strategia Germaniei ar fi trebuit să fie condusă de un consiliu al şefilor de stat-major (iar strategia navală, de Raeder şi Dönitz), asupra căruia Hitler şi Göring ar fi avut o influenţă scăzută, dar care ar fi fructificat competenţa unor generali ca Manstein, Halder, Brauchitsch,

Rundstedt, Rommel, Guderian, Student, Senger, Vietinghoff, Bock şi Kesselring, lui Hitler revenindu-i sarcina de a se concentra pe vizitarea fronturilor, a răniţilor şi a zonelor bombardate, pe susţinerea unor discursuri de ridicare a moralului, pe ameninţarea statelor neutre şi pe realizarea tuturor demersurilor diplomatice care i-ar fi stat în putere, pentru a împiedica Statele Unite să declare război Germaniei.

Este greu, dacă nu imposibil, să spui dacă generalii germani ar fi făcut aceleaşi greşeli sau poate altele, cu totul diferite, dar nu mai puţin dezastruoase. Poate că subjugarea a 193 de milioane de ruşi de către 79 de milioane de germani era, pur şi simplu, o imposibilitate matematică, prin urmare, Germania nu ar fi putut niciodată câştiga războiul, sub nicio formă. Dacă Hitler şi-ar fi asumat un rol minor în cadrul Operaţiunii Barbarossa, rezultatul ar fi fost, foarte probabil, acela că tot ceea ce s-a întâmplat ar fi durat mai mult şi ar fi dus la pierderea şi mai multor vieţi omeneşti. Înfrângerea lui Hitler a fost strâns legată de natura politică a hitlerismului, în particular, de refuzul său de a se retrage, în încrederea sa în puterea voinţei neîncătuşate şi în continua creştere a mizelor, calităţi care îl slujiseră bine în spaţiul politic intern al Republicii de la Weimar, în anii 1920, şi în politica sa externă extrem de agresivă şi de riscantă, din anii 1930. Curajul, imprevizibilitatea şi Blietzkriegul îl serviseră de minune până către sfârşitul lui 1941, însă nu fuseseră suficiente, mai ales pe măsură ce greşelile lui au făcut ca voinţa sa de putere să intre în conflict în mod obligatoriu, cu puterea aeriană a Aliaţilor şi cu forţa blindatelor ruseşti. „Puterea aeriană a Aliaţilor a fost singurul şi cel mai mare motiv al înfrângerii germanilor”, pretindea Albert Kesselring, aprobat de Blumentritt şi de alţii.24 Se înşelau, desigur, de vreme ce, în realitate, forţa armatei terestre sovietice fusese cea care trăsese clopotele nazismului. Împreună, însă, aceşti doi factori au arătat limitele până la care fanatismul şi războiul-fulger puteau împinge o naţiune. Iar răspunsul, aşa cum am văzut în

capitolul 10, era în lanurile de porumb bătute de vânt, de lângă satul Prohorovka. Dar nu mai departe.

Desigur, după ce a declarat război Statelor Unite, în decembrie 1941, Hitler nu mai avea oricum nicio şansă de a câştiga războiul, întrucât, în New Mexico, se construia cu succes o bombă atomică, iar Germania era departe de a realiza şi ea una. Cu Statele Unite practic imposibil de invadat, indiferent cât de mult ar fi durat războiul, acesta ar fi fost câştigat, inevitabil, de partea care deţinea arsenal atomic, iar aceasta avea să fie mereu cea de care luptau Aliaţii. Dacă Ziua Z ar fi fost un eşec, aşa cum s-ar fi putut întâmpla atât de uşor, Aliaţii ar fi găsit atrăgătoare perspectiva cumplită de a fi forţaţi să câştige războiul din Europa în acelaşi fel în care fuseseră obligaţi s-o facă în Japonia, răzând de pe faţa pământului oraşele germane, pe măsură ce noile bombe puteau fi produse, până ce naziştii – sau succesorii lor – s-ar fi predat, în cele din urmă.

Aliaţii au câştigat bătălia creierelor în cele două domenii în care inteligenţa pură a avut o influenţă apreciabilă asupra rezultatului războiului: decriptarea codurilor duşmane la Bletchley Park şi în Extremul Orient şi realizarea bombei atomice la Los Alamos. „Este reconfortant să ţi se confirme faptul”, după cum se exprima John Keegan, „că ai noştri au fost mai deştepţi decât ai lor”. 25

În decembrie 1941, Germania, cu populaţia ei de 79 de milioane de oameni, Japonia (73 de milioane), Italia (45 de milioane), România (13, 6 milioane) şi Ungaria (9, 1 milioane) se confruntau cu asaltul violent combinat al URSS (193 de milioane), Statelor Unite (132 de milioane), Marii Britanii (48 de milioane), Canadei (11, 5 milioane), Africii de Sud (10, 5 milioane), Australiei (7, 1 milioane) şi Noii Zeelande (1, 6 milioane). Aceste cifre nu includ India şi China, care au contribuit amândouă semnificativ la victoria Aliaţilor, şi Franţa, care nu a făcut-o.26 După ce Italia a schimbat taberele, în 1943, cei aproximativ 175 de milioane de oameni ai puterilor Axei au trebuit să se confrunte cu cele 449 de milioane de oameni ai Aliaţilor, o

cifră de 2, 5 ori mai mare decât prima. Dacă avem în vedere că, începând din 1941, Aliaţii au controlat două treimi din depozitele şi producţia globală de fier, oţel, petrol şi cărbune, putem spune că victoria ar fi trebuit să fie garantată. Şi, totuşi, Germania s-a plecat în faţa cuceritorilor săi abia în mai 1945, iar Japonia a avut nevoie de două bombe atomice pentru a fi forţată să adopte aceeaşi poziţie, trei luni mai târziu. Una dintre explicaţiile perioadei îndelungate de timp în care au reuşit să facă faţă a ţinut de încrâncenarea pură şi de neînvins a ambelor naţiuni ale Axei, iar cealaltă a constat în calitatea superioară a trupelor lor, mai ales cele ale germanilor. Statisticile sunt grăitoare: până spre sfârşitul anului 1944, după toate criteriile militare, germanii le-au provocat britanicilor şi americanilor cu 20 – 50% mai multe victime omeneşti decât au înregistrat ei înşişi, şi cu mult mai multe ruşilor.27 Cu toate că au pierdut din cauza modului autoritar în care Hitler s-a implicat la nivelul marii strategii şi a dimensiunii uriaşe a populaţiilor şi a economiilor care s-au aliniat împotriva lor, nu încape îndoială că germanii au fost cei mai buni soldaţi pe tot parcursul celui de-al Doilea Război Mondial, cu excepţia ultimelor trei luni, când au suferit de o lipsă acută de echipament militar, de benzină, de întăriri şi de acoperire aeriană.

Problema pe care o punea invadarea Rusiei avea să fie mereu una de natură logistică, dar şi una de natură militară. În primele etape ale Operaţiunii Barbarossa, germanii i-au înfrânt pe sovietici aproape cu fiecare ocazie în care s-au confruntat cu ei, indiferent de numărul de soldaţi implicaţi. Totuşi, problema replierii infanteriei cu suficient de multă rapiditate în spatele avangardei blindate a fost, mai ales în contextul apropierii sezonului ploios din anul 1941, una descurajantă. Pe de altă parte, un război întins pe parcursul a două anotimpuri, prin care Moscova şi Leningradul să fie capturate, în 1942, risca să se confrunte cu o mobilizare totală a trupelor sovietice, având până la 500 de divizii. Atacarea curajoasă a Moscovei –

centrul politic, logistic şi de comunicaţii al Rusiei europene – rămânea, aşadar, cea mai bună opţiune a lui Hitler. Dacă un grup întreg de panzere ar fi ajuns în spatele Moscovei (adică, în estul oraşului), în septembrie 1941, capitala ar fi putut să cadă, deşi, desigur, ar fi fost apărată stradă cu stradă, exact aşa cum se va întâmpla la Stalingrad şi, nu după mult timp, la Leningrad. Diferenţa esenţială era că ruşii au fost mereu în stare să aprovizioneze Stalingradul peste fluviul Volga, lucru care nu s-ar fi întâmplat în cazul Moscovei, dacă Guderian şi Hoth ar fi încercuit oraşul.

Căderea Moscovei, pe lângă efectele cumplite asupra moralului ruşilor, ar fi stânjenit capacitatea sovieticilor de a-şi concentra rezervele pentru a aproviziona alte oraşe din regiune. Distanţele, transportul (sabotat de partizani), logistica, noroiul şi zăpada, dar şi apelarea – chiar şi cu risipa îngrozitoare de vieţi omeneşti – la efective militare copleşitoare au fost principalele motive pentru care germanii au eşuat, deşi chiar şi aceste obstacole ar fi putut fi depăşite, dacă lui Fedor von Block i s-ar fi permis să continue înaintarea Grupului de Armate Centru către Moscova, la începutul anului 1941. De asemenea, existase mereu spectrul unui colaps politic, mai ales dacă Stalin ar fi fost forţat să fugă din Moscova, cu trenul special pe care şi-l pregătise pe 16 octombrie 1941, pentru a se adăposti dincolo de Ural. Beria îi sugerase lui Stalin mişcarea între patru ochi, dar nu o propusese niciodată în cadrul Stavka. În absenţa unei invazii japoneze în est, Hitler ar fi propus, probabil, un acord de pace şi un regim politic poststalinist care i-ar fi permis să conducă tot teritoriul situat la est de Ural, o versiune mult mai sumbră a păcii de la Brest-Litovsk pe care bolşevicii o semnaseră cu Kaiserul, în 1918. În realitate, desigur, capacitatea ruşilor – în ciuda faptului că îşi pierduseră aproape jumătate din industria grea – de a scoate pe bandă rulantă un mare număr de tancuri T-34 şi de a mobiliza aproape 2, 5 milioane de militari, care erau din ce în ce mai bine conduşi şi echipaţi cu fiecare lună care trecea, a fost decisivă, mai ales dacă luăm în considerare că 70% dintre avioanele Luftwaffe

fuseseră însărcinate să se confrunte în vest cu Ofensiva Combinată de Bombardament a RA ŞI USAAF.

Dacă la întâlnirile Führerului ar fi avut câştig de cauză opinii diferite, cum au fost cele ale lui Brauchitsch, la Dunkerque, ale lui Galland, în timpul bătăliei pentru Marea Britanie, ale lui Manstein, la Stalingrad, ale lui Rommel, înainte de El Alamein, Guderian, înainte de Kursk sau cum ar fi fost părerile oricărui alt general, în oricare altă situaţie, Reichul s-ar fi plasat într-o poziţie mai bună de a duce războiul. Un Führer trebuia să fie un superman, priceput în toate, iar, pentru un atoateştiutor atât de exemplar ca Hitler – cu părerile sale despre orice, cu dragostea sa pentru istoria militară şi cu o memorie impresionantă a datelor –, perspectiva de a ocupa un loc secundar în timpul războiului, asemenea regilor George al VI-lea şi Victor Emmanuel al III-lea, era o imposibilitate din punct de vedere emoţional şi psihologic. Din fericire, filosofia nazistă conţinea în sine, odată transpusă în plan militar, seminţele propriei distrugeri. Probabil că URSS nu ar fi fost învinsă nici de un naţionalist german expansionist, cu o viziune nenazistă asupra lumii – un alt Bismarck, să zicem, sau un Moltke –, dar situaţia ar fi făcut ca războiul să dureze şi mai mult şi să ducă la pierderea a şi mai multor vieţi omeneşti.

Atunci când analizăm multe dintre erorile făcute de Hitler, este, desigur, important să ne amintim că, de obicei, generalii, nu Jodl şi Keitel, erau cei care îl susţineau pe deplin şi îi puneau la dispoziţie argumente elocvente. Un raport clar de tipul Hitler contra înaltul Comandament, pe care scrieri postbelice, avându-i ca autori pe Manstein, Guderian şi Blumentritt, l-au pomenit atât de des, de fapt, nu existase în realitate. Niciun general german nu avusese întotdeauna dreptate, după cum nici Führerul nu greşise mereu, iar campaniile care au dus la înfrângerea Poloniei, Norvegiei, Franţei, Iugoslaviei şi Cretei au fost, până la urmă, studiate cu atenţie şi aprobate de Hitler. (În afară de sincronizarea lor în cadrul proiectului general de cucerire, toate aceste campanii au

fost extrem de reuşite.) Merită, de asemenea, să ne amintim că niciun general nu se opusese Operaţiunii Barbarossa, Halder şi Brauchitsch acceptând, în aceeaşi măsură ca toată lumea, rapoartele excesiv de optimiste ale serviciilor secrete, şi că Directiva nr. 21 a Führerului: „Forţele armate ale Germaniei trebuie să fie pregătite, chiar înainte de terminarea războiului cu Anglia, să înfrângă Rusia sovietică într-o singură campanie rapidă" anunţase un război pe două fronturi încă din 13 decembrie 1940, cu şase luni înainte ca lovitura să cadă. În mod similar, iniţial, Manstein susţinuse tentativa lui Paulus de a rezista la Stalingrad, Kluge se opusese asaltului central asupra Moscovei, iar Bock sprijinise, în mare, strategia lui Hitler în Rusia.

Faptul că ei se opuseseră doar ocazional arată, pur şi simplu, că, atunci când aveau de-a face cu Hitler, generalii, în ciuda tuturor Crucilor de Fier şi a Crucilor de Cavaler primite, erau, în majoritatea cazurilor, la fel de laşi ca atâţia alţi demnitari ai Germaniei naziste. Erau, în acelaşi timp, nişte profesionişti ambiţioşi care ştiau că a-l contrazice pe Hitler nu era o modalitate bună de a-şi asigura promovarea.

Faptul că generalii germani se dispreţuiau adesea unul pe altul nu înseamnă, desigur, că nu ar fi putut să lupte mai raţional decât au făcut-o sub Hitler, dacă ar fi avut un şef de stat-major mai respectabil – sau mai puţin linguşitor – decât Wilhelm Keitel. Ca în orice altă armată, ambiţia a jucat un rol important, ca şi ciocnirile dintre personalităţile diferite. Antipatiile personale manifestate înainte de bătălia de la Kursk, dintre Zeitzler, Manstein, Kluge şi Guderian – ultimii doi trebuind să fie convinşi să nu se dueleze – au fost doar unul dintre exemplele unui fenomen care avea să afecteze negativ înaltul Comandament german. Generalii nu pot fi văzuţi ca o voce unică, astfel că, exact aşa cum Jukov, Konev şi Rokossovski erau rivali, şi după cum, într-un mod şi mai evident, rivali erau şi Patton, Montgomery şi Bradley, la fel şi destituirea unuia dintre generalii germani era, de obicei, văzută de

ceilalţi ca un prilej favorabil.

După cum arăta Alan Clark: „Nu există nicio dovadă că Hitler şi-ar fi schimbat vreodată opiniile în chestiuni referitoare la strategie, în urma unui efort de convingere depus fie de apropiaţii săi din cadrul partidului, fie de ofiţerii superiori ai armatei”. 28 Dacă Hitler şi anumiţi generali au căzut de acord în privinţa unui lucru, asta s-a întâmplat aproape întotdeauna mai degrabă pentru că generalii au fost de acord cu el decât invers. Cu războiul practic pierdut după bătălia de la Kursk, a fost, într-adevăr, un noroc că Hitler i-a ascultat pe atât de puţini dintre generalii săi competenţi, tinzând să-i destituie pe cei mai buni dintre ei, altminteri războiul s-ar fi putut prelungi până în 1946 sau chiar mai târziu. Remarcile sarcastice ale lui Churchill, la adresa geniului militar al caporalului Hitler şi a „mâinii sale de maestru”, erau, aşadar, pe deplin întemeiate. Prin contrast, Aliaţii occidentali au condus războiul de o manieră colectivă, şefii Statului-Major American Reunit şi ai Comitetului Britanic al Şefilor de Stat-Major elaborând marea strategie şi ţinând cont de observaţiile politicienilor. Acest sistem a generat discuţii încrâncenate între politicieni şi ofiţerii de stat-major, şi între britanici şi americani, însă tradiţia confruntărilor cavalereşti, a dezbaterilor deschise (în limitele parametrilor normali de securitate), eliberarea de sentimentul de frică şi presupunerea că o sinteză a punctelor de vedere diferite era de aşteptat să producă rezultate superioare au condus la faptul că tensiunile care au apărut, fără îndoială, au fost, în general, unele creative.29 Chiar şi în interiorul Stavkăi, unde niciuna dintre ideile de mai sus nu s-a aplicat, Stalin permitea, într-o măsură limitată, discuţiile libere în chestiuni de natură militară, atâta timp cât ele nu atingeau sfera politică, una care ţinea în întregime de competenţa sa. Catastrofa din 1941 l-a trezit, fără discuţie, la realitate şi i-a arătat că trebuie să ţină cont de părerea unor oameni ca Jukov, Konev şi Rokossovski, dacă voia ca Rusia să supravieţuiască. Hitler, pe de altă parte, şi-a pus

omniscienţa înaintea nevoii de a-şi asculta sfătuitorii, oricât ar fi fost de importantă miza.

Punctele tari ale celor trei Aliaţi principali erau foarte diferite, însă fiecare dintre ele a contribuit cu ceva extrem de important la victoria finală. Fără reunirea celor trei, această victorie ar fi putut veni mult mai târziu, spre sfârşitul anilor 1940, asta dacă ar fi venit, până la urmă. Marea Britanie, prin faptul că refuzase propunerile de pace ale lui Hitler din anul 1940, că ieşise victorioasă din Bătălia pentru Anglia, că spărsese codurile Enigma, că menţinuse deschise rutele maritime în timpul Bătăliei pentru Atlantic, că bombardase suficient de mult industria germană pentru a slăbi miracolul economic al lui Speer şi că pusese la dispoziţie o forţă de nescufundat de portavioane (o versiune la scară gigantică a celei din Midway sau Malta), de pe care să se realizeze eliberarea Europei de Vest după Ziua Z, a forţat Germania să lupte pe două fronturi, chiar dacă cel vestic avea să se întindă, mare parte din război, de-a lungul litoralului Mării Mediterane, nu în Ţările de Jos. Armata terestră britanică a avut parte de un război mai puţin fericit decât Marina Regală sau Forţele Aeriene Regale, cel puţin în primele faze, beneficiind de tactici greşite în timpul capitulării Franţei, a Malaysiei, de strategii prost întocmite, în cazul debarcărilor din Grecia şi Creta, de echipament deficitar la începutul campaniilor din Africa de Nord, de rapoarte de spionaj incorecte în timpul asalturilor de la Dieppe şi Arnhem şi de condiţii meteo nefavorabile în Italia. Totuşi s-a ridicat la înălţimea aşteptărilor – susţinută de contingente excelente puse la dispoziţie de ţările Commonwealth-ului – doar în bătălia de la El Alamein, care, pe lângă faptul că a fost prima victorie majoră repurtată de Imperiul Britanic asupra germanilor în timpul acestui război, a fost şi ultima. În Europa, de la Ziua Z încolo, şi, cu siguranţă, şi în cazul campaniilor lui Slim din Birmania în perioada 1944 – 1945, armata britanică s-a descurcat bine, însă trupele sale erau deja epuizate după cinci ani de război. Concluzia lui sir Alan Brooke, potrivit

căreia cei mai buni şi mai inteligenţi militari britanici fuseseră omorâţi în Primul Război Mondial (deşi nu reuşeşte să explice de ce germanii au fost atât de buni în cel de-al Doilea) este greu de contrazis. Per total, Marea Britanie a înregistrat 379 762 de militari morţi şi 475.000 de soldaţi răniţi, dar şi aproximativ 65.000 de pierderi omeneşti din rândul civililor.30 „Pentru fiecare american care a murit, japonezii au pierdut şase oameni, germanii, 11, iar ruşii, 92”. Cifrele pentru fiecare britanic ucis sunt: patru japonezi, şapte germani şi 60 de ruşi.31 Desigur, departe de a fi un motiv de ruşine, Roosevelt, Churchill, Marshall şi Brooke ar fi trebuit să se felicite pentru faptul că au terminat războiul cu un număr atât de redus de victime (în comparaţie cu inamicii lor) din rândul concetăţenilor lor.

Ruşii au fost cei care au oferit oceanele de sânge necesare înfrângerii germanilor, iar faptul că din cinci germani care au murit în război – adică, pe câmpul de luptă, nu ca urmare a bombardamentor aeriene sau din alte cauze –, patru au murit pe Frontul de Est este suficient de grăitor pentru a mai fi explicat. Numărul total de pierderi omeneşti înregistrat de ruşi s-a ridicat la cifra cu adevărat îngrozitoare de aproximativ 27 de milioane de morţi, militari şi civili, deşi trebuie să avem în vedere că responsabilitatea pentru această catastrofă îi revine, în mare parte, lui Stalin însuşi. Dacă nu ar fi semnat Pactul Ribbentrop-Molotov, dacă nu ar fi avut totală încredere în Hitler, dacă nu ar fi omorât atât de mulţi dintre ofiţerii Armatei Roşii, în timpul epurărilor din 1937 – 1938, dacă nu ar fi atacat Finlanda, dacă nu şi-ar fi trimis trupele atât de departe, după atacul tâlhăresc asupra estului Poloniei, dacă nu ar fi refuzat să permită retrageri strategice în timpul Operaţiunii Barbarossa – lista greşelilor sale este lungă şi exasperantă şi a dus la moartea a milioane de oameni. Mai mult, deşi cel mai mare sacrificiu uman a fost cel adus de ruşi, dacă este să adoptăm un criteriu mai larg în ceea ce priveşte efortul de război, care include şi războiul maritim şi pe cel aerian purtat deasupra

Germaniei, atunci putem spune că aportul Aliaţilor occidentali s-a concretizat prin faptul că Reichul nu a fost în stare să-şi concentreze împotriva ruşilor decât cel mult 60% din tot armamentul său, chiar şi în lunile decisive de la sfârşitul anului 1941.32

Contribuţia americanilor, este adevărat, nu a constat, în primul rând, din sângele vărsat – 292 100 de militari morţi, 571 822 de răniţi şi un număr neglijabil de pierderi din rândul civililor –, ci din producţia şi livrările de armament, din finanţarea generală a conflictului, din dimensiunea forţelor mobilizate şi din campaniile militare reuşite în care au luptat, adesea în locuri în care strategii americani nu au vrut să se găsească. Statele Unite au cheltuit 350 de miliarde de dolari pe război, mai mult chiar decât Germania şi la fel de mult ca URSS-ul şi Marea Britanie, luate împreună. De asemenea, au mobilizat 14, 9 milioane de militari americani, mai mult decât cele 12, 9 milioane ale Germaniei şi dublu faţă de cele 7, 4 milioane ale Japoniei. I-a revenit partea leului în Pacific şi tot SUA au furnizat două treimi din forţele care au participat la Operaţiunea Overlord şi la luptele ulterioare din vestul Europei. Forţa Aeriană a Armatei VIII a bombardat fără încetare Germania, în timp ce Statele Unite au furnizat bocancii, camioanele şi armamentul cu care ruşii i-au oprit şi, în cele din urmă, i-au înfrânt pe germani. Spre deosebire de modul în care istoricilor naţionalişti le place să prezinte rolul jucat de ţările lor, ca fiind unul esenţial pentru obţinerea victoriei, reducând astfel contribuţia celorlalţi, în realitate, cel de-al Doilea Război Mondial a fost, de fapt, o muncă autentică de echipă, care a avut nevoie de toate eforturile celor trei parteneri importanţi pentru a obţine victoria, fiecare dintre ei acţionând în mod diferit, dar complementar.

În aprilie 1943, Churchill cerea Cabinetului de Război să „popularizeze” sintagma „Imperiul şi Commonwealth-ul Britanic”, o inversiune a până atunci obişnuitului „Commonwealth-ul şi Imperiul Britanic”, o mişcare care, cel puţin, mai păstra cuvântul „imperiu”.33

Cu toate acestea, în timp ce Churchill lupta pentru un imperiu în care, deja din 1945, foarte puţini factori de decizie importanţi britanici, în afară de el, mai credeau, Stalin lupta pentru un sistem la fel de demn de a fi condamnat, nu înainte de a iniţia cu bună ştiinţă un Război Rece pe care ţara sa avea să-l piardă până la urmă, iar Roosevelt, pe de altă parte, lupta pentru un viitor care avea să devină realitate, cel al hegemoniei „blânde" a Statelor Unite, având baze militare în toată lumea, acces, în general, neîngrădit pe pieţele mondiale şi o *Pax Americana* care va dura până în zilele noastre. Când Churchill va spune mulţimii adunate în Londra, de Ziua Victoriei: „Aceasta este victoria voastră!", răspunzându-i-se: „Nu, este a ta!", replicile ambelor părţi aveau să se dovedească a fi greşite: victoria era, de fapt, a de curând răposatului preşedinte Roosevelt.

Lumea a fost norocoasă să aibă oameni de calibrul lui Roosevelt şi Churchill, chiar şi a lui Stalin, în ciuda tuturor greşelilor sale, atunci când fusese ameninţată de Adolf Hitler. Dacă Germania ar fi fost în stare să menţină controlul asupra tuturor teritoriilor pe care le ocupase în 1941 şi nu ar fi invadat Rusia, ar fi avut o populaţie la fel de numeroasă ca a Statelor Unite – chiar dacă, cel puţin în ceea ce priveşte prima generaţie, numai un procent de 60% ar fi avut germana ca limbă maternă. Dacă ar fi valorificat această populaţie numeroasă de europeni bine educaţi şi muncitori în slujba ambiţiilor Reichului, Hitler ar fi putut construi cea mai formidabilă superputere a lumii. Din fericire pentru omenire, a fost un nazist mult prea încrezător şi nerăbdător – Operaţiunea Barbarossa fusese dictată, în primul rând, de imperative ideologice, nu militare – pentru a investi anii de eforturi susţinute necesari consolidării incredibilei reuşite din 1940. Dintr-o perspectivă strict psihologică, deşi Hitler reuşise cu uşurinţă să sperie şi să tragă pe sfoară oameni naivi şi temători ca Schuschnigg, Hâcha, Chamberlain şi Daladier, în schimb, când s-a confruntat cu personaje de calibrul lui Franklin Roosevelt, Winston Churchill şi Iosif Stalin, a

descoperit că îşi găsise mai mult decât nişte adversari pe măsură.

Marea strategie a Aliaţilor s-a impus celor trei jucători importanţi atât în virtutea circumstanţelor, cât şi ca urmare a întâmplării. Ruşii au fost, pur şi simplu, obligaţi să supravieţuiască cum au putut ei mai bine la începutul războiului, astfel că, abia după înfrângerea germanilor de la Stalingrad, în ianuarie 1943, şi de la Kursk, în luna iulie a aceluiaşi an, au fost în măsură să-şi impună voinţa pe câmpul de luptă, făcând-o, însă, cu o forţă enormă, mai ales în 1944, un *annus mirabilis* pentru ei. Distrugerea Grupului de Armate Centru în timpul Ofensivei Bagration, în vara aceluiaşi an, a fost unul dintre cele mai importante evenimente din istoria militară, însă unul cu o importanţă complet minimalizată de Operaţiunea Overlord. Totuşi, progresele înregistrate pe Frontul de Est erau obţinute în continuare cu un preţ substanţial, întrucât, până şi în 1945, aici – spre deosebire de Frontul de Vest –, germanii au provocat mai multe pierderi oponenţilor lor decât au suferit ei înşişi.

La fel, americanii nu au avut nici ei altă opţiune după ce japonezii au declanşat războiul împotriva lor, pe 7 decembrie 1941, urmaţi de Hitler, patru zile mai târziu. Teoretic vorbind, ei ar fi putut să urmeze politica „Mai întâi Pacificul”, însă generalul George C. Marshall a considerat, pe bună dreptate, că, deşi înfrângerea japonezilor ar fi fost oarecum uşoară după capitularea Germaniei, reversul nu era, în mod necesar, valabil. În mod asemănător, strategia prin care au atacat prima dată forţele germane din nordul Africii, apoi din Sicilia, apoi din Italia, pentru a se răfui, în cele din urmă, cu inamicii în nord-vestul Franţei a fost impusă în cadrul Comitetului Reunit al Şefilor de Stat-Major de către britanici, care s-au opus oricărei retraversări a Canalului Mânecii înainte de 1 mai 1944, operaţiune amânată din nou, din motive operaţionale, pentru 6 iunie. Înfruntarea dintre decidenţii americani şi britanici, în legătură cu programarea Operaţiunii Overlord, a fost titanică, însă ambele părţi

ştiau că, fără acordul britanicilor, debarcările din Normandia nu puteau să se desfăşoare mai devreme.

Şi nici nu ar fi fost cazul. După ce germanii adăugaseră aparatului Enigma un tambur adiţional, în februarie 1942, marina Aliaţilor nu a mai ştiut nimic despre mişcările marinei germane în Bătălia pentru Atlantic, timp de aproape un an. Cu rutele maritime la dispoziţia flotei de submarine germane, nu s-ar fi putut încerca nicio debarcare în nord-vestul Franţei. Bătălia pentru Atlantic a fost câştigată abia în mai 1943, după ce, între timp, în Tunisia se predaseră un sfert de milion de militari germani şi după ce planurile de invadare a Siciliei erau deja foarte avansate. Marshall poate că se plângea de faptul că era „dus cu zăhărelul" de Churchill şi de Brooke, însă, la Conferinţa de la Casablanca, din ianuarie 1943, posibilitatea ca în acel an Canalul Mânecii să fie traversat de un număr consistent de trupe era cu totul în afara discuţiei, după cum a trebuit să recunoască chiar el, iar războiul nu putea, pur şi simplu, să fie suspendat până când, în sudul Angliei, puteau fi strânşi suficient de mulţi oameni pentru a demara Operaţiunea Overlord. Sicilia a urmat Africii, în mod logic, exact aşa cum Italia a urmat Siciliei. Campaniile lungi şi costisitoare din nordul Romei, după ce Operaţiunea Overlord fusese declanşată, nu au fost însă necesare, ca să nu mai vorbim despre atacul inutil din sudul Franţei, de la jumătatea lui august 1944.

Fără o superioritate aeriană totală şi fără un bombardament aerian masiv, lucru aproape imposibil de realizat înainte ca avionul de vânătoare Mustang să fie produs în cantităţi suficiente, la începutul lui august 1944, debarcarea din Normandia ar fi fost un dezastru. De asemenea, mai era mult de lucrat la porturile Mulberry şi la petroductul transoceanic (PLUTO), care nu vor fi terminate decât în 1944. Operaţiunile secrete de diversiune, Fortitude Nord şi Sud, aveau nevoie să se maturizeze, ceea ce s-a şi întâmplat în acel an, într-un mod de-a dreptul triumfător. Mai presus de toate, Wehrmachtul trebuia să fie stors de puteri în Rusia, ceea ce nu s-a

întâmplat înainte de 1944. (De asemenea, invadarea Normandiei devenea imposibilă odată cu condiţiile meteo imprevizibile de la jumătatea lunii septembrie.) o înfrângere în vest, cu Aliaţii împinşi înapoi în mare – ceea ce s-ar fi putut întâmpla chiar şi pe 6 iunie 1944, dacă ar fi avut loc o acţiune promptă a panzerelor germane, sub un comandament unic –, ar fi împiedicat eliberarea Europei, cel puţin dinspre vest, pentru mai mulţi ani. Dacă Aliaţii nu ar fi eliberat Europa la mijlocul anilor 1940, aici s-ar fi instalat acelaşi tip de totalitarism sovietic precum cel care îi va oprima pe oamenii din estul continentului până în 1989.

Armatele aliate au fost obligate să verse şi mai mult sânge, până ce au putut să se confrunte cu corpul principal al armatei germane în câmp deschis, situaţie cu totul diferită de confruntările cu slab aprovizionatul Afrikakorps care reuşise, totuşi, să se descurce atât de bine la Tobruk, la pasul Kasserine şi în alte locuri. Un efort final masiv, de tipul Ofensivei din Ardeni, întreprins în 1942 sau 1943, împotriva unor trupe aliate neexperimentate, ar fi putut foarte bine să reuşească, mai ales dacă avem în vedere combustibilul şi acoperirea aeriană de care dispuneau germanii în acei ani. Aşadar, până către sfârşitul războiului, s-a întâmplat ca marea strategie a Aliaţilor, în mare măsură una reactivă, să le fie impusă de forţa majoră a lui Hitler, ei nefăcând altceva decât să răspundă mereu capriciilor energice ale Führerului. De aceea, nu e o întâmplare că această carte s-a concentrat pe gândurile şi pe acţiunile sale, dar şi pe greşelile lui imense şi repetate.

Antisemitismul lui Hitler, care a culminat cu Holocaustul, a fost esenţial pentru nazismul său, însă nu a contribuit cu nimic pentru a susţine şansele Germaniei de a câştiga războiul, ci, probabil, a contribuit din plin la reducerea acestora. Reichul a dedicat eforturi colosale, mai ales în ceea ce priveşte transportul, tentativei sale de a crea o Europă *Judenfrei* (fără evrei). Dincolo de aspectul moral pe care-l presupune această problemă, care evident că nu l-a preocupat pe Hitler, Holocaustul a fost şi o eroare

militară, blocând legăturile feroviare şi (ce-i drept, relativ puţinele) trupele SS, dar, dincolo de toate, privând Germania de posibilitatea de a valorifica forţă a milioane de muncitori productivi şi a milioane de potenţiali militari. Evreii germani, care se luptaseră curajos pentru Kaiser – însuşi Hitler obţinuse Ordinul Crucea de Fier Clasa I pentru că aghiotantul evreu al regimentului insistase cu tărie pe lângă Cartierul General să i-o acorde –, nu numai că nu fuseseră mobilizaţi să lupte în Volkssturm, dar au fost chiar gazaţi. Între 1939 şi 1944, forţa de muncă a Germaniei a scăzut de la 39 de milioane de muncitori la 29 de milioane, o scădere dezastruoasă de 26% într-un moment când o creştere de proporţii a producţiei ar fi fost vitală pentru obţinerea victoriei.34 Hitler a masacrat 5, 7 milioane de evrei europeni exact atunci când producţia industrială germană era grav afectată de lipsa unei forţe de muncă inteligente, educate şi harnice, o acţiune care era, prin sine însăşi, contrară intereselor proprii, mai puţin pentru mintea bolnavă a unui nazist fanatic. La fel, din motive ideologice, armata germană nu a recrutat femei, în timp ce Armata Roşie a mobilizat între un milion şi 1, 5 milioane de femei, cu singura diferenţă că acestea primeau cu 100 de grame mai mult săpun decât bărbaţii.

În 1945, în ciuda tuturor înfrângerilor de pe continentul european, deopotrivă în est şi în vest, mai exista, totuşi, un lucru care i-ar fi putut aduce lui Hitler o remiză sau chiar câştigarea războiului. În iunie 1942, fizicianul german Werner Heisenberg îi raporta lui Hitler că o cantitate de uraniu „nu mai mare decât un ananas” ar fi suficientă să distrugă un oraş întreg.35 Cu toate acestea, emigranţii germani şi evrei, care aveau cunoştinţele şi geniul necesare pentru a produce fisiunea atomului, lucrau deja în New Mexico, nu alături de Heisenberg la Institutul Kaiser Wilhelm din Dahlem. Nazismul lui Hitler îl făcuse să piardă şi ultima şansă, deşi scăzută, de a obţine victoria. S-a spus despre împăratul Napoleon al III-lea că numele său fusese atât opera, cât şi ruina sa. În mod asemănător, Hitler se impusese datorită hotărârii sale, a voinţei de

putere, a impulsivităţii, a filosofiei şi a politicilor sale, care păreau – oricât de greşite ar fi fost – să ofere o speranţă Germaniei, în anii 1930. Şi, totuşi, exact aceste elemente au fost cele care au dus la prăbuşirea sa în deceniul următor.

În seara zilei de 4 februarie 1942, Adolf Hitler se întreţinea cu Heinrich Himmler, la Berghof, când conversaţia s-a oprit asupra lui Shakespeare. Führerul probabil se referea la *Hamlet* şi la *Regele Lear* când a spus că a fost o:

Întâmplare nefericită faptul că niciunul dintre marii noştri scriitori nu s-au inspirat din istoria imperială a Germaniei.

Schiller nu a găsit nimic mai bun de făcut decât să ridice în slăvi un arcaş elveţian! Englezii, de cealaltă parte, au avut un Shakespeare, dar istoria ţării lor i-a oferit lui Shakespeare, în privinţa eroilor, numai poveşti cu imbecili şi cu nebuni.36

Analizele dedicate înfrângerii lui Hitler tind să-l înfăţişeze ca pe un strateg idiot – „caporalul Hitler" – sau, altminteri, ca pe un nebun, însă aceste explicaţii sunt, în mod vădit, insuficiente. Adevăratul motiv pentru care Hitler a pierdut al Doilea Război Mondial este exact acelaşi care l-a împins, din capul locului, să-l declanşeze: nazismul lui.

Note

Abrevieri

Preludiu

1. Kershaw, *Hitler*: *Hubris*, p. 500
2. Arhiva Ian Sayer
3. Wheeler-Bennett, *Nemesis of Power*, p. 339
4. Stackelberg şi Winkle, *Nazi Germany Sourcebook*, p. 176
5. Kershaw, *Hitler*: *Hubris*, pp. 547 – 548
6. Domarus, *Essential Hitler*, p. 604
7. *Ibid.*, pp. 605 – 614
8. Kershaw, *Hitler*: *Hubris*, pp. 52 – 54
9. Liddell Hart, *Other Side*, p. 13

10. Goldensohn, *Nürnberg Interviews*, p. 158
11. Kershaw, *Hitler*: *Nemesis*, p. 58
12. Editor Self, *Neville Chamberlain Diary Letters*, p. 348
13. Cowling, *The Impact of Hitler*, p. 197
14. Hansard, vol. 339
15. Liddell Hart, *Other Side*, pp. 11 – 12
16. *Ibid.*, p. 14

I. Patru invazii

1. Manvell şi Fraenkel, *Göring*, p. 228
2. Jablonsky, *Churchill and Hitler*, p. 131
3. Heitmann, „Incident at Mosty", pp. 47 – 54; Whiting, „Man Who Invaded Poland", pp. 2 – 8
4. Heitmann, „Incident at Mosty", p. 52
5. Mellenthin, *Panzer Battles*, p. 4
6. Michel, *Second World War*, p. 32
7. Calvocoressi şi Wint, *Total War*, p. 100
8. Scrisoare de la Allan Mallinson, 18/12/2008
9. Documentele lui Keitel de la Nürnberg din arhiva lui Ian Sayer
10. Calvocoressi şi Wint, *Total War*, p. 100

II. Mellenthin, *Panzer Battles*, p. 3; Michel *Second World War*, p. 33

12. Howard, *Captain Profesor*, p. 89
13. Calvocoressi şi Wint, *Total War*, p. 101
14. Braithwaite, *Moscow 1941*, p. 49
15. Editor Cameron Watt, *Mein Kampf*, p. 603
16. Gilbert, *Second World War*, p. 30
17. *Ibid.*, p. 2
18. Nicholas Stargardt, *TLS*, 10/10/2008 p. 9
19. Editor Sayer, *Allgemeine SS*, p. 1
20. *Ibid.*, pp. 1 – 47
21. Calvocoressi şi Wint, *Total War*, p. 103
22. Editor Dear, *Oxford Companion*, p. 374
23. Willmott, *Great Crusade*, p. 67
24. Edwards, *White Death*, p. 157
25. *Ibid.*, p. 161
26. *Ibid.*, p. 185

27. Clark, *Barbarossa*, p. 60; Braithwaite, *Moscow 1941*, p. 49
28. Overy, *Russia's War*, p. 49
29. Braithwaite, *Moscow 1941*, p. 43
30. Editor Dear, *Oxford Companion*, p. 375
31. Editor Nicolson, *Harold Nicolson*, p. 32
32. Spears, *Prelude to Dunkirk*, p. 32
33. Liddell Hart, *Second World War*, p. 56
34. Moulton, *Norwegian Campaign*, p. 123
35. Michel, *Second World War*, p. 76
36. Liddell Hart, *Second World War*, p. 59
37. Michel, *Second World War*, p. 75
38. *Ibid.*, p. 72
39. Ash, *Norway*, p. 133
40. Calvocoressi şi Wint, *Total War*, p. 109
41. Ash, *Norway*, p. 113
42. Dahl, *Quisling*, *passim*
43. Adams, *Doomed Expedition*, p. 168
44. *Ibid.*, p. 171
45. Willmott, *Great Crusade*, p. 80; Adams, *Doomed Expedition*, p. 176
46. Editor Smith, *Hostage to Fortune*, p. 476
47. Editor Langworth, *Churchill by Himself*, p. 56

2. Führer Imperator

1. Bond, *France and Belgium*, pp. 63 ff
2. Sebag Montefiore, *Dunkirk*, p. 32
3. Goldensohn, *Nürnberg Interviews*, p. 98
4. Clark, *Barbarossa*, p. xx
5. Ryback, *Hitler's Private Library*, pp. 169 – 172
6. *Ibid.*, Anexa A, p. 235
7. *Ibid.*, p. 179
8. Editori Heiber şi Glantz, *Hitler and his Generals*, pp. 39, 86, 89 – 90, 109, 137 – 138, 151, 189, 305, 317, 320, 818 nu. 298 şi 299
9. BRGS 2/21
10. Allan Mallinson, *Literary Review*, 7/2008, pp. 16 – 17
11. Mellenthin, *Panzer Battles*, p. 22

12. Beaufre, *1940*, p. 214
13. Mellenthin, *Panzer Battles*, p. 11
14. Willmott, *Great Crusade*, p. 82
15. Editor Parrish, *Simon & Schuster*, p. 202
16. Sebag Montefiore, *Dunkirk*, p. 59
17. Kaufmann şi Kaufmann, *Hitler's Blitzkrieg*, p. 173
18. Bond, *France and Belgium*, p. 97
19. Mellenthin, *Panzer Battles*, p. 24
20. Holmes, *World at War*, p. 110
21. Beaufre, *1940*, p. 183
22. McCarthy şi Syron, *Panzerkrieg*, p. 83
23. Liddell Hart, *Second World War*, p. 66
24. Howard, *Captain Profesor*, p. 43
25. editor Parrish, *Simon & Schuster*, p. 202
26. Beaufre, *1940*, p. 215
27. Max Hastings, *Night and Day*, 18/1/2004, p. 14
28. Mellenthin, *Panzer Battles*, p. 18
29. Kershaw, *Hitler*: *Nemesis*, pp. 295 – 296
30. Liddell Hart, *Other Side*, p. 139
31. Goldensohn, *Nürnberg Interviews*, p. 342
32. Liddell Hart, *Other Side*, p. 140
33. *Finest Hour*, nr. 136, toamna 2006, p. 51
34. Holmes, *World at War*, pp. 107 – 108
35. Editor Barnett, *Hitler's Generals*, p. 191
36. Below, *At Hitler's Side*, p. 61
37. Arhiva Ian Sayer; Sayer şi Botting, *Hitler's Last General*, pp. 22 – 23
38. Goldensohn, *Nürnberg Interviews*, p. 342
39. Atkin, *Pillar of Fire*, pp. 152 – 153; Sebag Montefiore, *Dunkirk*, pp. 292 – 302, 345 – 361
40. Sayer şi Botting, *Hitler's Last General*, *passim*
41. Barker, *Dunkirk*, p. 108
42. Bridgeman, *Memoirs*, p. 183
43. Kaufmann şi Kaufmann, *Hitler's Blitzkrieg*, p. 259
44. Lombard-Nobson, *Sailor's War*, pp. 86 – 87
45. Barker, *Dunkirk*, p. 108
46. Atkin, *Pillar of Fire*, p. 87
47. Levine, *Forgotten Voices*, p. 27

48. Longden, *Dunkirk*, p. 10
49. Atkinson, *Army at Dawn*, p. 376
50. KENN 4/2/4, p. 266
51. Roberts, *Holy Fox*, pp. 221 – 224
52. Chapman, *Why France Collapsed*, p. 237
53. Calvocoressi şi Wint, *Total War*, p. 126
54. Davidson şi Manning, *Chronology*, p. 38
55. David Pryce-Jones, în Hirschfield şi Marsh (editori), *Collaboration in France*, p. 12
56. Spears, *Fall of France*, p. 139
57. Holmes, *World at War*, p. 97
58. Willmott, *Great Crusade*, p. 102; Calvocoressi şi Wint, *Total War*, p. 232
59. Looseley, „Paradise after Hell", pp. 33 – 38
60. Alan Judd, *Sunday Times*, 12/10/1997, secţiunea „Cărţi", p. 5
61. Holmes, *World at War*, p. 102
62. Editori Hirschfield şi Marsh, *Collaboration in France*, p. 17
63. Arhiva Ian Sayer
64. Goldensohn, *Nürnberg Interviews*, p. 158
65. Liddell Hart, *Other Side*, p. 15
66. Holmes, *World at War*, p. 97
67. Beaufre, *1940*, p. 214; Dupuy şi Dupuy, *Encyclopedia*, p. 1083
68. Holmes, *World at War*, p. 97
69. *Ibid.*, p. 98
70. KENN 4/2/4, 1/6/1942
71. Kitson, *Hunt for Nazi Spies*, *passim*
72. Editori Hirschfield şi Marsh, *Collaboration in France*, p. 12
73. David Pryce-Jones, *Literary Review*, 4/2001, p. 22
74. Editori Hirschfield şi Marsh, *Collaboration in France*, p. 13
75. Alan Judd, *Sunday Times*, 12/10 2007, secţiunea „Cărţi", p. 5
76. Ousby, *Occupation*, p. 109
77. *TLS*, 31/8/2001, p. 9

78. Editori Hirschfield şi Marsh, *Collaboration in France*, p. 13
79. Williams, *Retain*, pp. 441 – 442
80. Editori Hirschfield şi Marsh, *Collaboration in France*, p. 14
81. Alan Judd, *Sunday Times*, 12/10/1997, p. 5
82. Mamham, *The Death of Jean Moulin*, *passim*
83. *Sunday Times*, 18/1/1999
84. Robert O. Paxton, TLS, 1/5/1998, p. 11
85. *The economist*, 15/4/2006, p. 91
86. Conway, *Collaboration in Belgium*, p. 287
87. *Ibid.*, p. 286
88. David Cesarani, *Guardian*, 13/1/2008

3. Insula ultimei speranţe

1. Bess, *Choices under Fire*, p. 323
2. Hudson, *Soldier*, *Poet*, *Rebel*, pp. 178 – 180
3. Colville, *Frânges of Power*, p. 141
4. Leighton şi Coakley, *Global Logistics*, pp. 33 – 34
5. Editor Cameron Watt, *Mein Kampf*, p. 601
6. Liddell Hart, *Other Side*, p. 41
7. *Ibid.*, pp. 142, 160
8. Holmes, *World at War*, p. 133
9. Ray, *Battle of Britain*, p. 41
10. *Ibid.*, p. 40
11. Deighton, *Fighter*, p. XIX
12. Ray, *Battle of Britain*, p. 43
13. Dupuy şi Dupuy, *Encyclopedia*, p. 1166; editor Parrish, *Simon & Schuster*, p. 81
14. Ray, *Battle of Britain*, p. 29
15. Domarus, *Speeches and Proclamations*, p. 2072
16. Editor Young, *Decisive Battles*, pp. 57 – 59
17. Holmes, *World at War*, p. 134
18. Ray, *Battle of Britain*, p. 29
19. Kershaw, *The Few*, p. 65
20. Bridgeman, *Memoirs*, p. 184
21. Editor Parrish, *Simon & Schuster*, p. 290
22. Richard Overy, *Literary Review*, 11/2006, p. 46; McKinstry, *Spitfire*, *passim*

23. Kershaw, *The Few*, pp. 67, 253 n. 57
24. Townsend, *Duel of Eagles*, pp. 361 – 362
25. Ray, *Battle of Britain*, p. 46
26. Price, *Spitfire Story*, pp. 192 – 193
27. *Ibid.*, pp. 192 – 193; Ray, *Battle of Britain*, p. 105
28. Ray, *Battle of Britain*, p. 82
29. McKinstry, *Spitfire*, p. 195
30. Arhiva Ian Sayer
31. Ray, *Battle of Britain*, p. 93
32. Nigel Jones, *Sunday Telegraph*, 23/9/2007, secţiunea „Cărţi", p. 53
33. Holmes, *World at War*, pp. 133 – 134
34. Editor Leutze, *London Observer*, p. 51
35. Editori Burdick şi Jacobsen, *Halder War Diary*, p. 256
36. Ray, *Blitz*, p. 264
37. Allan Mallinson, *The Times*, 7/2/2004, secţiunea „Cărţi", p. 13
38. Holmes, *World at War*, p. 132
39. Harrison, *Living through the Blitz*
40. Speer, *Inside the Third Reich*, p. 284
41. Holmes, *World at War*, p. 111
42. *Ibid*
43. Bradford, *King George VI*, p. 320
44. Overy, *Why the Allies* Won, p. 109
45. Dupuy şi Dupuy, *Encyclopedia*, p. 1166
46. Editor Young, *Decisive Battles*, p. 61
47. *London Gazette*, 15/11/1940
48. Kershaw, *The Few*, p. 76
49. *Ibid*
50. Dupuy şi Dupuy, *Encyclopedia*, p. 1167
51. Churchill, *Into Battle*, p. 259
52. Ministerul Informaţiei, *What Britain Has Done*, p. 110
53. *Ibid.*, p. 113
54. *Ibid.*, p. 110
55. Holmes, *World War* II, p. 92
56. Barnett, *Audit of War*, p. 260

57. Roberts, *Holy Fox*, pp. 296 – 297
58. Preston, *Franco*, p. 399
59. Schwarz, *Eye of the* Hurricane, p. 125
60. *Ibid.*, p. 127
61. Editor Trevor-Roper, *Hitler's Table Talk*, p. 260
62. BRGS 1/2
63. Monsarrat, *Cruel Sea*, pp. 160 – 161
64. Cookridge, *Inside SOE*, p. 3
65. Dalton, *Fateful Years*, p. 366
66. Editor Laqueur, *Second World War*, pp. 250 – 251
67. Foot, *SOE*, pp. 219 – 220
68. Dalton, *Fateful Years*, *passim*
69. Howard, *Captain Profesor*, p. 45

4. Disputa litoralului

1. Ranfurly, *To War with Whittaker*, p. 91
2. Schofield, *Wavell*, p. 150
3. Holmes, *World at War*, p. 150
4. Dupuy şi Dupuy, *Encyclopedia*, p. 1168
5. Carver, *Dilemmas*, p. 16
6. Dupuy şi Dupuy, *Encyclopedia*, p. 1173
7. Carver, *Dilemmas*, p. 13
8. Holmes, *World at War*, p. 153
9. *Ibid.*, p. 155
10. BRGS 1/2
11. Willmott, *Great Crusade*, p. 114
12. *Ibid.*, p. 116
13. Editor Parrish, *Simon & Schuster*, p. 47
14. Atkinson, *Army at Dawn*, p. 7
15. Dupuy şi Dupuy, *Encyclopedia*, p. 1176
16. Mellenthin, *Panzer Battles*, p. 28
17. Mazower, *Hitler's Greece*, *passim*
18. Dupuy and Dupuy, *Encyclopedia*, p. 1173
19. Michel, *Second World War*, p. 193
20. Winton, *Cunningham*, p. 211
21. Dupuy şi Dupuy, *Encyclopedia*, p. 1173
22. Mazower, *Hitler's Greece*, p. xiii
23. Carver, *Dilemmas*, p. 19
24. Holmes, *World at War*, p. 162

25. Porch, *Hitler's Mediterranean Gamble*, p. 662
26. Carver, *Dilemmas*, p. 24
27. Schofield, *Wavell*, p. 152
28. Aldrich, *Intelligence*, p. 59
29. Lyman, *First Victory*, p. 2
30. Roberts, *Masters and Commanders*, p. 9
31. Carver, *Dilemmas*, p. 28
32. *Ibid.*, p. 32
33. ALAB 6/2/12/7A
34. NA CAB 69/4/38
35. Dupuy şi Dupuy, *Encyclopedia*, p. 1185
36. *Daily Telegraph*, 12/6/2007, p. 23
37. Carver, *Dilemmas*, p. 132
38. *Ibid.*, p. 144
39. Editor Cameron Watt, *Mein Kampf*, p. 598

5. Lovind cu piciorul în uşă

1. Editor Trevor-Roper, *Hitler's Table Talk*, p. 319
2. Kershaw, *Hitler*: *Nemesis*, p. 31
3. Ryback, *Hitler's Private Library*, pp. 164 – 165
4. *Ibid.*, p. 180
5. *Ibid.*, pp. 183 – 184
6. Editor Trevor-Roper, *Hitler's Table Talk*, p. 681
7. *Ibid.*, p. 68
8. *Ibid.*, p. 170
9. Kershaw, *Hitler*, *the Germans*, p. 90
10. Editor Gerbet, *Von Bock War Diary*, pp. 197 – 198
11. Editor Wright, *World at Arms*, p. 174
12. Ryback, *Hitler's Private Library*, p. 179
13. Black, *Roosevelt*, p. 645
14. Kershaw, *Hitler*: *Hubris*, p. 368
15. Kershaw, *Hitler*: *Nemesis*, p. 384
16. Clark, *Barbarossa*, p. 48
17. Editor Young, *Atlas*, p. 82
18. Arhiva Ian Sayer
19. Goldensohn, *Nürnberg Interviews*, p. 360
20. *Ibid.*, p. 111
21. *Ibid*
22. *Ibid.*, p. 160

23. *Ibid.*, p. 159
24. *Ibid.*, p. 164
25. *Ibid.*, p. 165
26. Liddell Hart, *Other Side*, p. 15
27. Clark, *Barbarossa*, p. 20
28. Antony Beevor, *Literary Review*, 8/1998, p. 7
29. Editor Cameron Watt, *Mein Kampf*, p. 596
30. *Ibid.*, p. 597
31. Guderian, *Panzer Leader*, Anexa XXII, p. 513
32. Stone, *Hitler*, pp. 86 – 87
33. Editori Burdick şi Jacobsen, *Halder War Diary*, 13/7/1940
34. *Ibid.*, 31/7/1940
35. Kershaw, *Fateful Choices*, p. 70
36. *Ibid.*, p. 66
37. Domarus, *Speeches and Proclamations*, p. 2157
38. Rees, *World War Two*, pp. 66 – 69, 74 – 77
39. Kershaw, *Hitler*: *Nemesis*, p. 385
40. Editor Taylor, *Goebbels Diaries*, pp. 414 – 415
41. Domarus, *Speeches and Proclamations*, p. 2157
42. Editor Gerbet, *Von Bock War Diary*, pp. 197 – 198
43. Domarus, *Speeches and Proclamations*, pp. 2157 – 2159
44. Editor Young, *Atlas*, p. 190
45. Prefaţa lui John Erickson la ediţia Krivosheev, *Soviet Casualties*, p. ix
46. Braithwaite, *Moscow 1941*, p. 45
47. Clark, *Barbarossa*, p. 67
48. *Ibid.*, p. 57
49. Beevor, *Stalingrad*, p. 3; Murphy, *What Stalin Knew*, *passim*; Pleshakov, *Stalin's Folly*, *passim*
50. Read şi Fisher, *Deadly Embrace*, pp. 608 – 609
51. Erickson, *Soviet High Command*, p. 587
52. Beevor, *Stalingrad*, pp. 12 – 13
53. Glantz şi House, *Titans*, p. 51
54. Bullock, *Hitler and Stalin*, p. 797
55. Service, *Stalin*, p. 411
56. Braithwaite, *Moscow 1941*, p. 119

57. Sebag Montefiore, *Stalin*, pp. 330 – 334
58. Glantz, *Barbarossa*, p. 40
59. Braithwaite, *Moscow 1941*, p. 86
60. *Ibid*
61. Service, *Stalin*, p. 417; Braithwaite, *Moscow 1941*, p. 94
62. Bellamy, *Absolute War*, p. 248
63. *Ibid*
64. Gilbert, *Second World War*, p. 265
65. Editori Heiber şi Glantz, *Hitler and his Generals*, p. 280
66. Kershaw, *Hitler*: *Nemesis*, pp. 453, 470
67. Editor Taylor, *Goebbels Diaries*, p. 286
68. Atkinson, *Army at Dawn*, p. 8
69. Prefaţa lui John Erickson la ediţia Krivosheev, *Soviet Casualties*, p. xii
70. Volkogonov, *Stalin*, p. 430; Overy, *Russia's War*, p. 106
71. Overy, *Russia's War*, p. 108
72. Service, *Stalin*, p. 418
73. Editor Gerbet, *Von Bock War Diary*, pp. 197 – 198
74. *Ibid.*, pp. 272 – 273
75. Mazower, *Hitler's Empire*, pp. 588 – 589
76. Editori Heiber şi Glantz, *Hitler and his Generals*, p. 158
77. Samuel J. Newland în editori Deutsch şi Showalter, *What If*?, p. 64
78. Documentele Procesului de la Nürnberg, Arhiva Ian Sayer
79. Aly şi Heim, *Architects of Annihilation*, p. 242
80. Rees, *Auschwitz*, pp. 53 – 54
81. Editori Burdick şi Jacobsen, *Halder War Diary*, p. 506
82. Tooze, *Wages of Destruction*, p. 488
83. Editor Gerbet, *Von Bock War Diary*, pp. 265 – 266
84. *Ibid.*, p. 272
85. Liddell Hart, *Other Side*, p. 203
86. Editori Howard şi Paret, *Clausewitz*: *On War*, p.

87. TLS, *Essays and Reviews 1963*, p. 203
88. Editor Gerbet, *Von Bock War Diary*, pp. 289 – 290; editor Young, *Atlas*, p. 83
89. Editor Gerbet, *Von Bock War Diary*, p. 289
90. *Ibid.*, p. 292
91. Editor Gorlitz, *Keitel Memoirs*, p. 165
92. Editor Gerbet, *Von Bock War Diary*, p. 293
93. Stolfi, *Hitler's Panzers*, p. 201
94. Tooze, *Wages of Destruction*, p. 490
95. Editor Young, *Atlas*, p. 90
96. Salisbury, *Unknown War*, p. 93
97. *Ibid.*, p. 94
98. Jones, *Leningrad*, p. 194
99. Liddell Hart, *Other Side*, p. 184
100. Informaţie obţinută de la Oleg Aleksandrov, 10/6/2008
101. Shirer, *Rise and Fall*, p. 861
102. Editor Dear, *Oxford Companion*, p. 971
103. Editor Gorlitz, *Keitel Memoirs*, p. 166
104. *Ibid*. p. 168
105. Atkinson, *Army at Dawn*, p. 10
106. Editor Trevor-Roper, *Hitler's Table Talk*, p. 62
107. *Ibid.*, p. 629
108. Malaparte, *Kaputt*, p. 215
109. Churchill, *End of the Begining*, p. 102
110. Ryback, *Hitler's Private Library*, Anexa A, p. 235
111. Editori Heiber şi Glantz, *Hitler and his Generals*, p. 459
112. Editor Taylor, *Goebbels Diaries*, p. 207
113. Editor Trevor-Roper, *Hitler's Table Talk*, pp. 383, 402, 482, 706
114. *Ibid.*, p. 583
115. Chandler, *Campaigns of Napoleon*, p. 770
116. Le Tissier, *Zhukov on the Oder*, p. 20
117. Kershaw, *Hitler*: *Nemesis*, p. 453
118. Glantz şi House, *Titans*, p. 60
119. Braithwaite, *Moscow 1941*, p. 53

120. Informaţie obţinută de la Oleg Aleksandrov, 10/6/2008
121. Braithwaite, *Moscow 1941*, p. 151
122. Roberts, *Eminent Churchillians*, pp. 256 – 258
123. Colville, *Frânges of Power*, p. 344
6. Taifunul Tokyo
1. Calvocoressi şi Wint, *Total War*, pp. 738 – 739
2. Editor Dear, *Oxford Companion*, p. 871
3. Black, *Roosevelt*, pp. 646 – 647
4. Jenkins, *Roosevelt*, p. 128
5. Maney, *Roosevelt Presence*, p. 139
6. Weinberg, *World at Arms*, p. 261
7. Dupuy şi Dupuy, *Encyclopedia*, p. 1232
8. Weinberg, *World at Arms*, p. 259
9. Dupuy şi Dupuy, *Encyclopedia*, p. 1233
10. Editor Parrish, *Simon & Schuster*, p. 487
11. Editor Dear, *Oxford Companion*, p. 870
12. Dupuy şi Dupuy, *Encyclopedia*, p. 1233
13. Editor Parrish, *Simon & Schuster*, p. 487
14. Editor Dear, *Oxford Companion*, p. 870
15. Willmott, *Great Crusade*, p. 169
16. Dupuy şi Dupuy, *Encyclopedia*, p. 1233; editor Dear, *Oxford Companion*, p. 872
17. Agawa, *Reluctant Admiral*, p. 285
18. Jenkins, *Roosevelt*, p. 128
19. *Ibid.*, p. 129
20. Black, *Roosevelt*, pp. 691 – 692
21. Mărturia lui Raeder, Arhiva Ian Sayer
22. Willmott, *Great Crusade*, p. 169
23. Kershaw, *Fateful Choices*, pp. 382 ff
24. Ryback, *Hitler's Private Library*, p. 169 – 172
25. Dupuy şi Dupuy, *Encyclopedia*, p. 1309
26. Goldensohn, *Nürnberg Interviews*, pp. 345 – 346
27. Editor Weinberg, *Second Book*, p. 107
28. Tooze, *Wages of Destruction*, pp. 506 – 507, 668 – 669
29. Bloch, *Ribbentrop*, p. 346
30. *Ibid.*, p. 345

31. *Ibid*.
32. Donald Cameron Watt, *Sunday Telegraph*, 11/10/1992
33. Black, *Roosevelt*, pp. 728 – 729
34. *Ibid.*, p. 729
35. Atkinson, *Army at Dawn*, p. 7
36. Hanson, „În War: Resolution”, *passim*
37. Lindbergh, *Wartime Journals*, p. 232
38. Churchill, *Grand Alliance*, capitolul 12
39. Michel, *Second World War*, p. 336
40. Calvocoressi şi Wint, *Total War*, p. 720
41. Ministerul Informaţiei, *What Britain Has Done*, p. xv
42. Michel, *Second World War*, p. 339
43. Warren, *Singapore 1942*, p. 292
44. Calvocoressi şi Wint, *Total War*, p. 723
45. Weinberg, *World at War*, p. 316
46. *Ibid*.
47. Editor Mercer, *Chronicle*, p. 252
48. Gough, „Prince of Wales and Repulse”, p. 40
49. Farrell, *Defence and Fall*, p. 358
50. *Ibid.*, pp. 360 – 361
51. *Ibid.*, p. 356
52. Warren, *Singapore 1942*, p. 243; Farrell, *Defence and Fall*, p. 355
53. Calvocoressi şi Wint, *Total War*, p. 724
54. Gary Sheffield, TLS, 12/4/2002, p. 27
55. Farrell, *Defence and Fall*, p. 312
56. Warren, *Singapore 1942*, p. 291
57. BRGS 2/11
58. Weinberg, *World at Arms*, p. 498
59. *Ibid.*, p. 313
60. Dupuy şi Dupuy, *Encyclopedia*, p. 1237; editor Parrish, *Simon & Schuster*, p. 129
61. Calvocoressi şi Wint, *Total War*, p. 717
62. Atkinson, *Army at Dawn*, p. 10
63. Weinberg, *World at Arms*, p. 322
64. Dupuy şi Dupuy, *Encyclopedia*, p. 1251

65. Weinberg, *World at Arms*, p. 317
66. Dupuy şi Dupuy, *Encyclopedia*, p. 1242
67. Fraser, *Quartered Safe*, p. 106
68. *Ibid.*, p. 232
69. Editor Soames, *Speaking for Themselves*, p. 459
70. Michel, *Second World War*, p. 345
71. Harvey, *American Shogūn*, p. 240
72. Royle, *Patton*, p. 75
73. Atkinson, *Army at Dawn*, p. 9
74. Editor Dear, *Oxford Companion*, pp. 1182 – 1183

7. Eterna ruşine a omenirii

1. Levi, *If This Is a Man*, p.22
2. Kershaw, *Hitler, the Germans*, p. 104
3. Editor Cameron Watt, *Mein Kampf*, p. 620
4. Evans, *Coming of the Third Reich*, pp. 22 – 27
5. *Ibid.*, p. 164
6. Black, *Holocaust*, p. 24
7. *Ibid.*
8. Burleigh, *Third Reich*, p. 593
9. Rees, *Auschwitz*, p. 36
10. Editori Gutman şi Berenbaum, *Anatomy*, p. 302
11. Rhodes, *Masters of Death*, pp. 12 – 13
12. Rees, *Auschwitz*, p. 62
13. Black, *Holocaust*, p. 44
14. Braithwaite, *Moscow 1941*, p. 48
15. Peter Longerich, *BBC History*, 2/2002, p. 36
16. David Cesarani, *Literary Review*, 8/2001 p. 40
17. Browning, *Ordinary Men*, *passim*
18. *Ibid.*, p. 64
19. Black, *Holocaust*, p. 43 – 44
20. *Ibid.*, p. 40
21. Ryback, *Hitler's Private Library*, p. xiv
22. Rees, *Auschwitz*, p. 22
23. *Ibid.*, p. 72
24. Manvell şi Fraenkel, *Heinrich Himmler*, p. 252
25. Gilbert, *Holocaust*, p. 678
26. Levi, *If This Is a Man*, p. 35
27. Greif, *Wept without Tears*, pp. 11 – 16, 110, 113 –

117; Friedlander, *Years of Extermination*, pp. 503 – 504

28. Greif, *Wept without Tears*, p. 97
29. *Ibid*
30. Hoess, *Commandant of Auschwitz*, pp. 222 – 223
31. Greif, *Wept without Tears*, p. 97
32. *Ibid.*, pp. 11 – 16
33. Overy, *Interrogations*, p. 397
34. Greif, *Wept without Tears*, pp. 60 – 61, 11 – 16
35. Steinbacher, *Auschwitz*, pp. 120 – 121
36. Editor Mark, *Scrolls of Auschwitz*, p. 341 n. 108; Greif, *Wept without Tears*, p. 341, n. 108
37. Greif, *Wept without Tears*, p. 34
38. *Ibid.*, pp. 66 – 68
39. *Ibid.*, p. 108
40. *Ibid.*, p. 106
41. Gilbert, *Holocaust*, p. 326
42. Greif, *Wept without Tears*, p. 109
43. *Ibid*
44. Levi, *If This Is a Man*, p. 131
45. *Ibid.*, p. 35
46. *Ibid.*, p. 136
47. Rees, *Auschwitz*, p. 18
48. Friedlander, *Years of Extermination*, p. 500
49. Manvell şi Fraenkel, *Heinrich Himmler*, p. 251
50. Friedlander, *Years of Extermination*, p. 502
51. *Ibid*
52. *Ibid.*, p. 616
53. Gilbert, *Righteous*, pentru exemple de – ca să folosim cuvintele subtitlului – „eroi necunoscuţi ai Holocaustului”.
54. Frankl, *Man’s Search for Meaning*, p. 41
55. *Ibid.*, p. 19
56. Levi, *If This Is a Man*, p. 95
57. *Ibid.*, p. 175
58. Frankl, *Man’s Search for Meaning*, p. 33
59. Greif, *Wept without Tears*, p. vii
60. Roseman, *Villa*, p. 2
61. *Ibid.*, pp. 116 – 117

62. Roger Moorhouse, *BBC History*, 9/2003, p. 53
63. Editor Taylor, *Goebbels Diaries*, p. 77
64. Dederichs, *Heydrich*, p. 144
65. Editor Trevor Roper, *Hitler's Table Talk*, p. 512
66. Dederichs, *Heydrich*, p. 154
67. Editori Bartoszewski şi Polonsky, *Jews în Warsaw*, p. 338
68. *Ibid.*, p. 342
69. David Cesarani, *BBC History* 2/2002, p. 38
70. Jurnalul lui Eichmann, 6 septembrie 1961, *Guardian*, 6/3/2000
71. Rubinstein, *Myth of Rescue*, pp. 160 – 161, 163
72. *Ibid.*, p. 161
73. *Ibid.*, p. 163
74. Kitchens, „Bombing of Auschwitz", pp. 259 – 261
75. Rubinstein, *Myth of Rescue*, p. 177
76. Stanley, *World War* II *Photo Intelligence*, p. 348
77. Gilbert, *Auschwitz and the Allies*, p. 305
78. NA F0371/42817 WR 993, 1/9/1944
79. Gilbert, *Auschwitz and the Allies*, p. 303
80. *Ibid.*, p. 308
81. Friedlander, *Years of Extermination*, p. 472
82. *Ibid*

8. Cinci minute în Midway

1. Fuchida şi Okumiya, *Midway*, p. 177
2. Editor Wright, *World at Arms*, pp. 162 – 163
3. Prange, *Miracle at Midway*, p. 145
4. Editor Young, *Decisive Battles*, p. 152
5. *Ibid.*, p. 153
6. *Ibid*
7. *Ibid.*, p. 156
8. Fuchida şi Okumiya, *Midway*, p. 177
9. *Ibid.*, p. 181
10. Editor Young, *Decisive Battles*, p. 156
11. Dupuy şi Dupuy, *Encyclopedia*, p. 1256
12. *Ibid.*, p. 1255
13. Hastings, *Nemesis*, p. 26
14. Prange, *Miracle at Midway*, p. 395

15. BRGS 2/12
16. Editor Dear, *Oxford Companion*, p. 515
17. Editor Wright, *World at Arms*, p. 346
18. Editor Parrish, *Simon & Schuster*, p. 251
19. Dupuy şi Dupuy, *Encyclopedia*, p. 1250
20. Editor Wright, *World at Arms*, p. 350
21. Hastings, *Nemesis*, p. XVIII
22. Vezi dezbaterea *TLS* ca urmare a recenziei lui John Keegan la biografia lui Trevor Royle despre Wingate, 16/6/1995 şi săptămânile următoare
23. KENN 4/2/5
24. Calvert, *Prisoners of Hope*, p. 12
25. Allen, *Burma*, p. 127
26. *Ibid.*, p. 138 n. 3
27. *Ibid.*, p. 143
28. Fergusson, *Beyond the Chindwin*, p. 240
29. Sykes, *Wingate*, p. 522
30. Precum Calvert, *Prisoners of Hope* şi Chindits; Fergusson, *Beyond the Chindwin*; Masters, *Road Past Mandalay*; Rhodes James, *Chindit*
31. Fraser, *Quartered Safe*, p. 130
32. Masters, *Road Past Mandalay*, p. 278
33. Hastings, *Nemesis*, p. 440
34. Allen, *Burma*, p. 662
35. Mackenzie, *All over the Place*, p. 77
36. Editor Dear, *Oxford Companion*, p. 176
37. Allen, *Burma*, p. 228
38. Cifrele variază: vezi Allen, *Burma*, p. 234 n. 1, şi editor Dear, *Oxford Companion*, pp. 653 – 654 pentru alte estimări
39. Allen, *Burma*, p. 232
40. *Ibid.*, p. 237
41. Campbell, *Siege*, p. 81
42. Allen, *Burma*, p. 236
43. Swinson, *Kohima*, p. 151
44. Editor Prasad, *Reconquest of Burma*, p. 279
45. Allen, *Burma*, p. 238
46. Brett-James, *Ball of Fire*, p. 320

47. Swinson, *Kohima*, p. 151
48. Editor Dear, *Oxford Companion*, p. 654
49. Allen, *Burma*, p. 74
50. Dupuy şi Dupuy, *Encyclopedia*, p. 1278; editor Dear, *Oxford Companion*, p. 177
51. Allen, *Burma*, p. 74
52. Editor Cameron Watt, *Mein Kampf*, p. 601
53. Cifrele variază, dar vezi Chang, *Rape of Nanking*, *passim*
54. Ferguson, *War of the World*, p. 497
55. Harvey, *American Shogūn*, p. 236
56. Vezi mai ales Rees, *Horror in the east*; Williams şi Wallace, *Unit 731*; MacArthur, *Surviving the Sword*; Ferguson, *War of the World*; Rawlings, *And the Dawn*
57. Felton, *Staughter at Sea*, pp. 124 – 136, 145
58. *Ibid.*, p. 132
59. *Ibid.*, pp. 124 – 136
60. *Ibid.*, pp. 140 – 144
61. *Ibid.*, p. 148
62. *Ibid.*, p. 151
63. *Ibid.*, p. 172
64. *Ibid.*, pp. 173 – 174
65. *Ibid.*, p. 174
66. *Ibid.*, p. 176

9. Miezul nopţii în Grădinile Diavolului

1. Richardson, *From Churchill's Secret Circle*, p. 123
2. Editor Young, *Decisive Battles*, p. 165
3. Bierman şi Smith, *Alamein*, p. 223
4. Hamilton, *Monty*: *The Making of a Generat*, p. 48
5. Hew Strachan, *TLS*, 12/10/2001, p. 26
6. Bierman şi Smith, *Alamein*, p. 232
7. Ellis, *Brute Force*, p. 261
8. M.R.D. Foot *Spectator*, 5/4/2003, p. 40
9. Ellis, *Brute Force*, p. 260
10. Mellenthin, *Panzer Battles*, pp. 139 – 140
11. Schulman, *Defeat in the West*, p. 115
12. John Keegan, *Sunday Telegraph*, 5/10/2002, p. A4; Bierman şi Smith, *Alamein*, p. 339

13. Ellis, *Brute Force*, p. 260
14. Mellenthin, *Panzer Battles*, p. 141
15. Bierman şi Smith, *Alamein*, p. 232
16. Atkinson, *Army at Dawn*, pp. 376 – 377
17. Chant, *Code Names*, p. 4
18. Editor Dear, *Oxford Companion*, p. 326; editor Young, *Decisive Battles*, p. 167
19. Editor *Dear*, *Oxford Companion*, p. 326; Ellis, *Brute Force*, pp. 260 – 264; Bierman şi Smith, *Alamein*, p. 256
20. Ellis, *Brute Force*, p. 262
21. Bierman şi Smith, *Alamein*, p. 265
22. Mellenthin, *Panzer Battles*, p. 142
23. Churchill, *Grand Alliance*, pp. 176 – 177
24. Editor Dear, *Oxford Companion*, p. 326
25. Ellis, *Brute Force*, p. 266
26. *Ibid.*, p. 267
27. Editor Liddell Hart, *Rommel Papers*, pp. 285 – 286
28. Carver, *E*l *Alamein*, p. 201
29. Editor Young, *Decisive Battles*, p. 166
30. Editor Dear, *Oxford Companion*, p. 326
31. Keegan, *Second World War*, p. 336
32. Ellis, *Brute Force*, p. 264
33. Schmidt, *With Rommel*, p. 175
34. Bierman şi Smith, *Alamein*, p. 282
35. *Ibid.*, p. 312
36. Editor Liddell Hart, *Rommel Papers*, p. 312
37. Editori Danchev şi Todman, *War Diaries*, p. 336
38. Bierman şi Smith, *Alamein*, p. 311
39. Alistair Horne, în editor Roberts, *Art of War*, p. 340
40. Montgomery, *Memoirs*, pp. 138 – 139
41. Bierman şi Smith, *Alamein*, p. 311
42. *Ibid.*, p. 325
43. Editor Tsouras, *Greenhill Dictionary*, p. 246
44. Irving, *Hitler's War*, p. 328
45. Carver, *E*l *Alamein*, p. 204

46. Editor Liddell Hart, *Rommel Papers*, p. 315
47. Allan Mallinson, *Spectator*, 3/8/2002, p. 36
48. Carver, *El Alamein*, p. 195
49. Keegan, *Second World War*, p. 337
50. Editor Young, *Decisive Battles*, p. 182
51. Ellis, *Brute Force*, p. 264
52. Montgomery, *Memoirs*, p. 139
53. Hew Strachan, *Daily Telegraph*, 5/4/2003
54. Editori Danchev şi Todman, *War Diaries*, p. 250
55. Roberts, *Masters and Commanders*, *passim*
56. Editori Danchev şi Todman, *War Diaries*, p. 407
57. Royle, *Patton*, p. 95
58. Atkinson, *Army at Dawn*, p. 36
59. Royle, *Patton*, p. 34
60. Atkinson, *Army at Dawn*, pp. 33 – 34
61. D'Este, *Eisenhower*, p. 468
62. Atkinson, *Army at Dawn*, p. 59
63. Royle, *Patton*, p. 29
64. Atkinson, *Army at Dawn*, p. 44
65. Sainsbury, *North African Landings*, p. 149
66. *Ibid.*, p. 150
67. *Ibid.*, p. 154
68. Arhiva Ian Sayer
69. Max Hastings, *Sunday Telegraph*, 2/2/2003, p. 14
70. Atkinson, *Army at Dawn*, p. 57
71. Editor Kimball, *Complete Correspondence*, I, p. 584
72. Atkinson, *Army at Dawn*, p. 28
73. Sainsbury, *North African Landings*, p. 158
74. Royle, *Patton*, p. 83
75. BRGS 2/13
76. Editor Langworth, *Churchill by Himself*, p. 347
77. Sainsbury, *North African Landings*, p. 162
78. Atkinson, *Army at Dawn*, pp. 368 – 369
79. *Ibid.*, p. 368
80. Editor Parrish, *Simon & Schuster*, p. 329; Max Hastings, *Sunday Telegraph*, 2/2/2003, p. 14; Atkinson, *Army at Dawn*, p. 389; Dupuy şi Dupuy, *Encyclopedia*, p.

1197; Sainsbury, *North African Landings*, p. 164

81. Atkinson, *Army at Dawn*, p. 383
82. *Ibid.*, p. 384
83. *Ibid.*, p. 385
84. Butcher, *Three Years*, p. 231
85. Bradley, *Soldier's Story*, p. 43
86. Blumenson, *Patton Papers*, pp. 187 – 190
87. D'Este, *Genius for War*, p. 484
88. M.R.D. Foot, *Spectator*, 5/4/2003, p. 40
89. Hew Strachan, *Daily Telegraph*, 5/4/2003; Atkinson, *Army at Dawn*, p.3
90. Churchill, *Onwards to Victory*, p. 99

10. Maica Rusie îngenunchează Vaterlandul

1. Bellamy, *Absolute War*, p. 526
2. Clark, *Barbarossa*, p. 316
3. Carruthers şi Erickson, *Russian Front*, p. 99
4. Editori Burdick şi Jacobsen, *Halder War Diary*, p. 645
5. Liddell Hart, *Other Side*, p. 51
6. Editori Burdick şi Jacobsen, *Halder War Diary*, p. 649
7. Muzeul Paulus, *Volgograd*
8. Editori Beevor şi Vinogradova, *Writer at War*, p. 123
9. Grossman, *Life and Fate*, pp. 24 – 25
10. Chuikov, *Begining of the Road*, p. 154
11. Grossman, *Life and Fate*, p. 22
12. Bellamy, *Absolute War*, p. 514
13. Editori Beevor şi Vinogradova, *Writer at War*, p. 145
14. Chuikov, *Begining of the Road*, p. 173
15. Editori Beevor şi Vinogradova, *Writer at War*, p. 139
16. Grossman, *Life and Fate*, p. 39
17. Editori Beevor şi Vinogradova, *Writer at War*, p. 135
18. Bellamy, *Absolute War*, p. 515; M.R.D. Foot, *The Times*, 16/4/1998

19. Axell, *Zhukov*
20. Editori Burdick şi Jacobsen, *Halder War Diary*, p. 664
21. *Ibid.*, p. 667
22. Editor Dear, *Oxford Companion*, p. 1057
23. Bellamy, *Absolute War*, p. 515
24. Editori Beevor şi Vinogradova, *Writer at War*, p. 139
25. Bellamy, *Absolute War*, pp. 523 – 524
26. Editori Beevor şi Vinogradova, *Writer at War*, p. 141
27. Chuikov, *Begining of the Road*, p. 175
28. Editori Beevor şi Vinogradova, *Writer at War*, p. 163
29. Chuikov, *Begining of the Road*, p. 152
30. Editori Burdick şi Jacobsen, *Halder War Diary*, p. 670
31. *Ibid.*, p. 671
32. Goldensohn, *Nürnberg Interviews*, p. 294
33. Chuikov, *Begining of the Road*, pp. 167 – 169
34. *Ibid.*, p. 165
35. Editori Beevor şi Vinogradova, *Writer at War*, p. 177
36. Chuikov, *Begining of the Road*, pp. 171 – 172, 240
37. Editori Beevor şi Vinogradova, *Writer at War*, p. 175
38. Prefaţa lui John Erickson la ediţia Krivosheev, *Soviet Casualties*, p. ix; Braithwaite, *Moscow 1941*, pp. 111 – 113
39. Braithwaite, *Moscow 1941*, pp. 111 – 113
40. Chuikov, *Begining of the Road*, p. 159
41. Beevor, *Stalingrad*, p. 198
42. Chuikov, *Begining of the Road*, p. 158
43. *Ibid.*
44. Bellamy, *Absolute War*, p. 517
45. *Ibid.*, pp. 511 – 512
46. Chuikov, *Begining of the Road*, p. 211

47. Editori Burdick şi Jacobsen, *Halder War Diary*, p. 345
48. Bellamy, *Absolute War*, p. 533
49. *Ibid*.
50. Thames TV, *The Word at War*, Part Two, Disc 1
51. Editor Dear, *Oxford Companion*, p. 1059
52. Clark, *Barbarossa*, p. 321
53. Bellamy, *Absolute War*, p. 536
54. Goldensohn, *Nürnberg Interviews*, p. 355
55. Editori Freidin şi Richardson, *Fatal Decisions*, p. 165
56. Arhiva Ian Sayer
57. Mellenthin, *Panzer Battles*, p. 183
58. Chuikov, *Begining of the Road*, pp. 207 – 236
59. Editori Beevor şi Vinogradova, *Writer at War*, p. 198
60. Editori Heiber şi Glantz, *Hitler and his Generals*, pp. 27 – 28
61. Manstein, *Lost Victories*, Anexa I, p. 554
62. Clark, *Barbarossa*, p. 321; Dupuy şi Dupuy, *Encyclopedia*, p. 1192; vezi Mellenthin, *Panzer Battles*, p. 184, pentru estimări ceva mai ridicate
63. Thames TV, *The World at War*, Part Two, Disc 1
64. Mellenthin, *Panzer Battles*, p. 185
65. Clark, *Barbarossa*, p. 321
66. *Ibid.*, pp. 321 – 322
67. Chuikov, *Begining of the Road*, p. 254
68. Mellenthin, *Panzer Battles*, p. 194
69. Clark, *Barbarossa*, p. 323
70. Beevor, *Stalingrad*, p. 354
71. Editor Tsouras, *Greenhill Dictionary*, p. 464
72. Editori Heiber şi Glantz, *Hitler and his Generals*, p. 59
73. Istoricii nu s-au pus de acord asupra cifrelor exacte; vezi Beevor, *Stalingrad*, Anexa B; Dupuy şi Dupuy, *Encyclopedia*, p. 1202; Bellamy, *Absolute War*, p. 550; Mellenthin, *Panzer Battles*, p. 183; editor Parrish, *Simon & Schuster*, p. 600

74. Bellamy, *Absolute War*, p. 550
75. Chuikov, *Begining of the Road*, p. 359
76. Prefaţa lui John Erickson la ediţia Krivosheev, *Soviet Casualties*, p. ix
77. Beevor, *Stalingrad*, pp. 184, 384 – 385
78. Editori Freidin şi Richardson, *Fatal Decisions*, p. 165
79. Nigel Nicolson, *Spectator*, 2/5/1998, p. 34
80. Domarus, *Essential Hitler*, pp. 767 – 768
81. Lacouture, *De Gaulle*: *The Ruler*, p. 47

11. Manevre în aer şi pe mare

1. Editor Langworth, *Churchill by Himself*, p. 304
2. BBC, *Desert Island Dises*, 28/3/1988
3. Bennett, *Behind the Battle*, pp. 75, 241 – 242
4. *The Times*, 24/10/2008, p. 47
5. Pentru o explicaţie completă a modului în care funcţionau acestea, vezi Budiansky, *Battle of Wits*, şi Sebag Montefiore, *Enigma*
6. Lewin, *ULTRA Goes to War*, p. 14
7. Sebag Montefiore, *Enigma*, pp. 296 – 297
8. Bennett, *Behind the Battle*, p. XIX n.1
9. Budiansky, *Battle of Wits*, p. 207
10. Sebag Montefiore, *Enigma*, p. 297
11. Budiansky, *Battle of Wits*, p. 207; Hinsley, *British Intelligence* II, p. 174
12. Sebag Montefiore, *Enigma*, p. 359
13. Bennett, *Behind the Battle*, pp. 75, 241 – 242
14. Ellis, *Brute Force*, p. 133
15. Churchill, *Their Finest Hour*, p. 529
16. Ellis, *Brute Force*, p. 133
17. *Ibid.*, p. 134; editor Young, *Decisive Battles*, p. 223
18. Churchill, *Hinge of Fate*, p. 107
19. Editor Showell, *Fuehrer Conferences*, p. VIII
20. Padfield, *War beneath the Sea*, p. 10
21. Kennedy, *Pursuit*, p. 22
22. Editor Dear, *Oxford Companion*, p. 905
23. Evans, *Third Reich at War*, p. 480

24. Editor Trevor-Roper, *Hitler's War Directives*, pp. 102 – 103
25. Ellis, *Brute Force*, p. 143
26. Kennedy, *Pursuit*, p. 54
27. Holmes, *World at War*, pp. 88 – 89
28. Monsarrat, *Cruel Sea*, p. 259
29. *Ibid.*, p. 277
30. Editor Young, *Decisive Battles*, p. 223
31. Evans, *Third Reich at War*, p. 481; vezi editor Young, *Decisive Battles*, p. 223, pentru cifre mai mari
32. Ellis, *Brute Force*, pp. 146 – 147
33. Bennett, *Behind the Battle*, p. 180
34. Kennedy, *Pursuit*, p. 24
35. Holmes, *World at War*, pp. 88 – 89
36. Monsarrat, *Cruel Sea*, pp. 139 – 140
37. Ministerul Informaţiei, *What Britain Has Done*, p. 51
38. Churchill, *Grand Alliance*, p. 107
39. Kennedy, *Pursuit*, pp. 24 – 25
40. *Ibid.*, p. 85
41. Wheal şi Pope, *Dictionary*, p. 58
42. Kennedy, *Pursuit*, p. 86
43. Wheal and Pope, *Dictionary*, p. 58
44. Bennett, *Behind the Battle*, p. 66
45. Editor Trevor-Roper, *Hitler's Table Talk*, p. 708
46. Bennett, *Behind the Battle*, p. 66
47. *Ibid.*, p. 181
48. Monsarrat, *Cruel Sea*, p. 369
49. *Ibid.*
50. NA Procesele Verbale ale Cabinetului de Război WM (42) Întâlnirea a 124-a, p. 148
51. Bennett, *Behind the Battle*, p. 174
52. Ellis, *Brute Force*, p. 147
53. Bennett, *Behind the Battle*, p. 184
54. Holmes, *World at War*, pp. 168, 229
55. Evans, *Third Reich at War*, p. 481
56. Budiansky, *Battle of Wits*, pp. 284 – 286
57. Bennett, *Behind the Battle*, p. 194

58. Budiansky, *Battle of Wits*, pp. 285 – 286
59. Holmes, *World at War*, pp. 168, 229
60. BRGS 2/15
61. Editor Young, *Decisive Battles*, p. 238
62. *Ibid.*, p. 239
63. Editor Showell, *Fuehrer Conferences*, p. 331; editor Young, *Decisive Battles*, p. 224
64. Editor Showell, *Fuehrer Conferences*, p. 334
65. Evans, *Third Reich at War*, pp. 327 – 328
66. Bennett, *Behind the Battle*, p. 197
67. Monsarrat, *Cruel Sea*, p. 259
68. Padfield, *War beneath the Sea*, p. 374
69. Donald Muchie, *Spectator*, 25/2/2006, p. 39
70. Watkins, *Cracking the Luftwaffe Codes*, p. 19
71. Holmes, *World at War*, pp. 167, 229 – 230; Ellis, *Brute Force*, p. 144; Bennett, *Behind the Battle*, p. 182
72. Editor Young, *Decisive Battles*, p. 224
73. Ellis, *Brute Force*, p. 157, tabelul 6
74. *Ibid.*, p. 158

12. Către peninsulă

1. Churchill, *Dawn of Liberation*, p. 86
2. Clark, *Anzio*, p. 13
3. Dupuy şi Dupuy, *Encyclopedia*, p. 1199
4. Bryant, *Turn of the Tide*, p. 26
5. Clark, *Anzio*, p. 26
6. D'Este, *Genius for War*, pp. 532 – 535
7. MHI Documentele Hull SOOHP, pp. 58 – 59
8. Clark, *Anzio*, p. 23
9. Editor Lochner, *Goebbels Diaries*, p. 371
10. Kesselring, *A soldier's Record*, pp. 229 – 230; Porch, *Hitler's Mediterranean Gamble*, p. 507
11. Moseley, *Mussolini*, p. 131
12. Winton, *Cunningham*, pp. 328 – 329
13. Clark, *Anzio*, p. 24
14. *Ibid.*
15. Dupuy şi Dupuy, *Encyclopedia*, p. 1200
16. Clark, *Anzio*, p. 230
17. Porch, *Hitler's Mediterranean Gamble*, p. 518

18. Holmes, *World at War*, p. 442
19. Editor Dear, *Oxford Companion*, p. 574
20. Clark, *Anzio*, p. 41
21. Harris, *Swordpoint*, p. 15
22. Porch, *Hitler's Mediterranean Gamble*, p. 507
23. Holmes, *World at War*, p. 457
24. Harris, *Swordpoint*, p. 12
25. Phillips, *Sangro to Cassino*
26. Clark, *Calculated Risk*
27. Majdalany, *Cassino*
28. Editor Young, *Decisive Battles*, p. 254
29. Holmes, *World at War*, p. 448
30. Clark, *Anzio*, p. 212
31. *Ibid.*, p. 50
32. NA FO 371/43869/21
33. Noel, *Pius XII*, *passim*
34. Editor Young, *Decisive Battles*, p. 250
35. *Ibid.*
36. *Ibid.*, pp. 261 – 263
37. *Ibid.*, p. 250
38. Clark, *Anzio*, p. 96
39. *Ibid.*, p. 76
40. Churchill, *Closingthe Ring*, p. 426
41. Clark, *Anzio*, p. 76
42. *Ibid.*, p. 70
43. Dupuy şi Dupuy, *Encyclopedia*, p. 1207; Clark, *Anzio*, pp. XXIII, 188
44. Ross, *Memoirs*, p. 209
45. BRGS 2/19
46. Clark, *Anzio*, p. 183
47. *Ibid.*, p. 219
48. Trevelyan, *Fortress*, p. 65
49. Clark, *Anzio*, p. 208
50. Churchill, *Closing the Ring*, p. 432
51. Barker, *Seven Steps Down*, p. 72
52. Editor Parrish, *Simon & Schuster*, pp. 310 – 311; Clark, *Anzio*, p. 274
53. Clark, *Anzio*, p. 281

54. *Ibid.*, p. 287
55. D'Este, *Fatal Decision*, p. 371
56. Truscott, *Command Missions*, p. 375
57. Trevelyan, *Rome*, 44, p. 303
58. Holmes, *World at War*, p. 457
59. Clark, *Anzio*, p. 317; Trevelyan, *Rome*, 44, p. 316
60. Editor Dear, *Oxford Companion*, p. 578
61. Dupuy şi Dupuy, *Encyclopedia*, p. 1223
62. Editor Dear, *Oxford Companion*, pp. 579 – 580
63. Editor Parrish, *Simon & Schuster*, p. 313
64. Howard, *Captain Profesor*, p. 155
65. Editor Lochner, *Goebbels Diaries*, p. 361
66. Stafford, *Endgame* 1945, pp. 189 – 191
67. *London Gazette*, 8/8/1944

13. O uimitoare răsturnare de situaţie

1. Cornish, *Images of Kursk*, p. 7
2. Dupuy şi Dupuy, *Encyclopedia*, p. 1202
3. Editor Barnett, *Hitler's Generals*, p. 222
4. *Ibid.*, p. 221
5. Dupuy şi Dupuy, *Encyclopedia*, p. 1202
6. Bellamy, *Absolute War*, p. 444
7. Clark, *Barbarossa*, p. 338
8. Keegan, *Second World War*, p. 458
9. Clark, *Barbarossa*, p. 362
10. Mellenthin, *Panzer Battles*, p. 212
11. Guderian, *Panzer Leader*, p. 309
12. Clark, *Barbarossa*, p. 364
13. Glantz şi House, *Battle of Kursk*, p. 362
14. Chaney, *Zhukov*, p. 252
15. Clark, *Barbarossa*, p. 365
16. Carruthers şi Erickson, *Russian Front*, p. 137
17. Clark, *Barbarossa*, p. 365
18. Hart, *German Soldier*, p. 138
19. Mellenthin, *Panzer Battles*, p. 226
20. *Ibid.*, p. 213
21. *Ibid.*, p. 214
22. Clark, *Barbarossa*, p. 367
23. Mellenthin, *Panzer Battles*, p. 213

24. BRGS 2/17
25. Clark, *Barbarossa*, p. 370
26. *Ibid.*, p. 367
27. Mellenthin, *Panzer Battles*, p. 226
28. Editor Parrish, *Simon & Schuster*, p. 350; editori Beevor şi Vinogradova, *Writer at War*, p. 228
29. Editor Dear, *Oxford Companion*, p. 660
30. Simonov, *Days and Nights*, p. 5
31. Cross, *Citadel*, p. 193
32. Hart, *German Soldier*, p. 138
33. *Ibid.*, p. 139
34. Clark, *Barbarossa*, p. 368
35. Guderian, *Panzer Leader*, p. 311
36. Editor Dear, *Oxford Companion*, p. 660
37. Cross, *Citadel*, p. 204
38. *Ibid.*, p. 195
39. *Ibid.*, p. 205; editor Dear, *Oxford Companion*, p. 660. Vezi şi Glantz şi House, *Battle of Kursk*, Anexa D; Bellamy, *Absolute War*, p. 583
40. Keegan, *Second World War*, p. 469, citându-l pe John Erickson
41. Carruthers şi Erickson, *Russian Front*, p. 135
42. Clark, *Barbarossa*, p. 376
43. Editori Beevor şi Vinogradova, *Writer at War*, p. 231
44. Keegan, *Second World War*, p. 469, citându-l pe John Erickson
45. Editor Young, *Atlas*, p. 204
46. Gilbert, *Second World War*, p. 442 pentru opt; Bellamy, *Absolute War*, p. 581 pentru nouă
47. Bellamy, *Absolute War*, pp. 554 – 595
48. Editor Dear, *Oxford Companion*, p. 660; editori Beevor şi Vinogradova, *Writer at War*, p. 231
49. Bellamy, *Absolute War*, p. 583; Keegan, *Second World War*, p. 469, citându-l pe John Erickson; Gilbert, *Second World War*, p. 442
50. Gilbert, *Second World War*, p. 471
51. Mellenthin, *Panzer Battles*, p. 229

52. Liddell Hart, *Other Side*, p. 74
53. Mellenthin, *Panzer Battles*, p. 225
54. Keegan, *Second World War*, pp. 454; editori Beevor şi Vinogradova, *Writer at War*, p. 242
55. Glantz şi House, *Battle of Kursk*, p. 252
56. Overy, *Russia's War*, p. 257
57. Glantz şi House, *Battle of Kursk*, p. 280
58. Dupuy şi Dupuy, *Encyclopedia*, p. 1203; Bellamy, *Absolute War*, p. 594
59. Mellenthin, *Panzer Battles*, p. 225
60. Bellamy, *Absolute War*, p. 587
61. Keegan, *Second World War*, p. 466

14. Cruda realitate

1. Speer, *Inside the Third Reich*, p. 288
2. Pentru critici aduse acestei politici, vezi Hastings, *Bomber Command*; Friedrich, *Fire*; Grayling, *Amongthe Dead Cities*. În apărarea ei, vezi Bishop, *Bomber Boys*; Miller, *Eighth Air Force*; Webster şi Frankland, *Strategic Air Offensive*
3. Hansard, 10/11/1932
4. Lewis, *Aircrew*, p. 14
5. Overy, *Why the Allies* Won, p. 107
6. Roberts, *Holy Fox*, p. 177
7. Donald Cameron Watt, *Literary Review*, 12/2001, p. 34
8. Neil Gregor, *BBC History*, 4/2001, p. 7, şi *Historical Journal*, XLIII, nr. 4
9. Overy, *Why the Allies Won*, p. 133
10. Bishop, *Bomber Boys*, p. 385
11. LH 15/15/26
12. Alex Danchev, TLS, 28/12/2001, p. 7
13. Probert, *Bomber Harris*, p. 291
14. *History Today*, 3/2005, p. 51
15. Portal Cutia A Dosarul II
16. Editor Parrish, *Simon & Schuster*, p. 74
17. Bishop, *Bomber Boys*, p. 169
18. *Ibid.*, p. 167
19. Miller, *Eighth Air Force*, ilustraţia nr. 29

20. Arhiva Wyllie
21. BRGS 2/12
22. KENN 4/2/4
23. *History Today*, 3/2005, p. 50
24. BRGS 2/12
25. Speer, *Inside the Third Reich*, p. 279
26. Overy, *Why the Allies Won*, pp. 117 – 118
27. Webster şi Frankland, *Strategic Air Offensive*, iv, pp. 273 – 283
28. Chant, *Codenames*, p. 191
29. Arthur, *Dambusters*, p. XI
30. Tooze, *Wages of Destruction*, p. 600
31. *Ibid.*, p. 671
32. Bishop, *Bomber Boys*, p. 371
33. Overy, *Why the Allies Won*, p. 131
34. *Ibid.*, p. 121
35. Lowe, *Inferno*, *passim*; Wheal şi Pope, *Dictionary*, p. 448; editor Parrish, *Simon & Schuster*, p. 606; Nolmes, *World at War*
36. Speer, *Inside the Third Reich*, p. 284
37. Editor Lochner, *Goebbels Diaries*, p. 320
38. Miller, *Eighth Air Force*, pp. 192 – 208
39. Speer, *Inside the Third Reich*, p. 290
40. Gerhard L. Weinberg, în editori Deutsch şi Showalter, *What If*?, p. 206
41. Below, *At Hitler's Side*, *passim*
42. Gerhard L. Weinberg, în editori Deutsch şi Showalter, *What If*?, p. 207
43. Speer, *Inside te Theid Reich*, pp. 288 – 289
44. Overy, *Why the Allies Won*, p. 5; Wheal şi Pope, *Dictionary*, p. 448
45. Gregor, *Haunted City*, *passim*
46. Feast, *Master Bombers*, *passim*
47. MARS Cutia cu documentele de la Pentagon 81/2
48. Portal Cutia A Dosar IV
49. Ibid.
50. Cunningham Mss 52577/20
51. Probert, *Bomber Harris*, p. 291

52. Cunningham Mss 52577/2
53. Cunningham Mss 52577/6
54. BRGS 2/21
55. BRGS 2/22
56. Gilbert, Second *World War*, p. 440
57. Wheal şi Pope, *Dictionary*, p. 448
58. Interviu cu Hugh Lunghi
59. *Ibid.*, p. 14
60. Taylor, *Dresda*, *passim*
61. *The Times*, 7/2/2004, secţiunea „Cărţi", p. 13
62. Vonnegut, *Staughterhouse Five*, p. 109
63. *Ibid.*, p. 157
64. *Daily Telegraph*, 3/10/2008, p. 17
65. Simon Heffer, *Literary Review*, 2/2004, p. 28
66. Robin Neillands, *BBC History*, 2/2003, p. 45
67. Taylor, *Dresda*
68. Portal Dosar 6/14
69. Probert, *Bomber Harris*, p. 322
70. Editor Parrish, *Simon & Schuster*, p. 74
71. Norman Stone, *Literary Review*, 10/2008, p. 18
72. Overy, *Why the Allies Won*, pp. 117 – 118
73. *Ibid.*, p. 131
74. *Ibid.*, p. 129
75. Speer, *Inside the Third Reich*, p. 278
76. *Ibid.*, p. 279

15. Cucerirea Normandiei

1. Editor Kimball, *Complete Correspondence*, II, p. 557
2. Alistair Horne, *History Today*, 1/2002, p. 57
3. Editori Love şi Major, *Bertram Ramsay*, p. 83
4. Below, *At Hitler's Side*, p. 184
5. Editori Heiber şi Glantz, *Hitler and his Generals*, p. 139
6. Liddell Hart; *Other Side*, p. 246
7. *Ibid.*
8. Hesketh, *Fortitude*, p. X
9. Overy, *How the Allies Won*, p. 151
10. Gilbert, *D-Day*, p. 81

11. Stafford, *Ten Days to D-Day*, pp. 332 – 333
12. Ellis, *Brute Force*, p. 360
13. Editor Parrish, *Simon & Schuster*, p. 297
14. Pentru pregătirea planurilor, vezi Roberts, *Masters and Commanders*, *passim*
15. Editori Danchev şi Todman, *War Diaries*, p. 554
16. Gilbert, *Churchill*: *A Life*, p. 776
17. Catalogul Maggs Brothers, *Autograph Letters*, nr. 1427, exemplar 124
18. Arthur, *Forgotten Voices*, p. 115
19. *Ibid.*, p. 116
20. Ellis, *Brute Force*, p. 360
21. Holmes, *World at War*, p. 463
22. D'Este, *Eisenhower*, p. 527
23. Hesketh, *Fortitude*, pp. 186 – 188
24. Nicholas Rankin, TLS, 23/1/2004, p. 12
25. Howard and Bates, *Pegasus Diaries*, p. 119
26. *Ibid.*, p. 136
27. Editor Penrose, *D-Day Companion*, p. 225
28. Editor Liddell Hart, *Rommel Papers*, pp. 476 – 477
29. MHI Seria rapoartelor germane, Studii Militare Externe, MSS B-720
30. Kershaw, *Hitler*: *Nemesis*, pp. 639 – 640
31. Liddell Hart, *Other Side*, p. 248
32. Hastings, *Overlord*, p. 88
33. *Ibid.*, p. 89
34. Editor Penrose, *D-Day Companion*, p. 223
35. Gilbert, *D-Day*, p. 85
36. Arthur, *Forgotten Voices*, p. 117
37. Gilbert, *D-Day*, p. 145
38. Hastings, *Overlord*, p. 95
39. Gilbert, *D-Day*, pp. 146 – 147
40. Editor Parrish, *Simon & Schuster*, p. 303; Gilbert, *D-Day*, p. 148
41. Weinberg, *World at Arms*, p. 688
42. Editor Parrish, *Simon & Schuster*, p. 304
43. *Ibid.*

44. Dupuy şi Dupuy, *Encyclopedia*, p. 1211
45. Liddell Hart, *Second World War*, p. 568
46. Arhiva Ian Sayer
47. Gilbert, *Second World War*, p. 536
48. Hastings, capitolul „Das Reich" în *On the Offensive*, p. 247
49. Editor Trevor-Roper, *Hitler's Table Talk*, p. 639
50. *Ibid.*, pp. 451 – 455
51. *Ibid.*, p. 340
52. Holmes, *World at War*, pp. 167, 241
53. *TLS, Essays and Reviews 1963*, p. 197
54. Irving, *Hitler's War*, pp. 662 – 664
55. Arhiva Ian Sayer
56. Filmul *Valkyrie* din 2009, cu Tom Cruise în rolul principal, reprezintă o recentă adaptare a acestei descrieri
57. Hastings, *Armageddon*, p. 201
58. Roger Moorhouse, *History Today*, 1/2009, p. 3
59. Roberts, *Dealingwith Dictators*, p. 51
60. Editor Dilks, *Cadogan Diary*, p. 129
61. Pentru o opinie opusă, vezi Joachim Fest, *Plotting Hitler's Death*, care a dus argumentul chiar şi mai departe decât primele lucrări ale Patriciei Meehan (*The Unnecessary War*, 1992) şi Klemens von Klemperer (*German Resistance against Hitler*: *The Search for Allies Abroad*, 1993)
62. BRGS 2/21
63. Cunningham Mss 52577/50
64. Royle, *Patton*, p. 136
65. Williams, *D-Day to Berlin*, p. 200
66. Royle, *Patton*, pp. 139 – 141; Dupuy şi Dupuy, *Encyclopedia*, p. 1212
67. Gilbert, *D-Day*, p. 180
68. Tobias Gray, *History Today*, 8/2008, p. 6
69. Editor Langhorne, *Churchill by Himself*, p. 572
70. Egremont, *Under Two Flags*, p. 180
71. Lacouture, *De Gaulle*: *The Rebel*, p. 578

16. Occidentalii la porţile Germaniei

1. Churchill, *Dawn of Liberation*, p. 189

2. Hastings, *Armageddon*, p. 200
3. Cuvântul înainte al lui Ian Kershaw la editor Neitzel, *Tapping Hitler's Generals*, pp. 7 – 11
4. editor Neitzel, *Tapping Hitler's Generals*, *passim*
5. *Ibid.*, p. 169
6. *Ibid.*, p. 205
7. *Ibid.*, p. 207
8. *Ibid.*, p. 219
9. *Ibid.*, p. 222
10. *Ibid.*, p. 228
11. Goldensohn, *Nürnberg Interviews*, p. 347
12. Royle, *Patton*, p. 151
13. Arhiva Ian Sayer
14. Royle, *Patton*, p. 150
15. Eisenhower, *Crusade în Europe*, pp. 225 – 229
16. D'Este, *Genius for War*, pp. 602 – 603
17. Arhiva Ian Sayer
18. White, *With the Jocks*, p. viii
19. BRGS 2/22
20. NA Întâlnirea Cabinetului de Război WM (45) 29
21. Gilbert, *Second World War*, p. 585
22. Churchill, *Dawn of Liberation*, pp. 188 – 189
23. Middlebrook, *Arnhem*, p. 443
24. Ibid. p. 444
25. *Ibid.*, p. 439; editor Parrish, *Simon & Schuster*, p. 680; Dupuy şi Dupuy, *Encyclopedia*, p. 1215
26. Grant, *World War* II *Europe*, p. 44
27. Hamilton, *Monty*: *The Field Marshal*, p. 181
28. Copia personală a generalului Strong din Arhiva Ian Sayer
29. Editori Freidin şi Richardson, *Fatal Decisions*, p. 225
30. Sayer şi Botting, *Hitler's Last General*, p. 347
31. Editor Parrish, *Simon & Schuster*, pp. 88 – 89
32. Weintraub, *Eleven Days*, p. xiii
33. Royle, *Patton*, p. 166
34. Bradley, *General's Life*, p. 367
35. Royle, *Patton*, p. 169

36. Dupuy şi Dupuy, *Encyclopedia*, p. 1218
37. Delaforce, *Battle of the Bulge*
38. Jablonsky, *Churchill and Hitler*, p. 194
39. Goldensohn, *Nürnberg Interviews*, p. 167
40. Whiting, *Field Marshal's Revenge*, p. ix
41. *Ibid.*, p. 222
42. Andrew Taylor, TLS 2005; *Royle*, *Patton*, p. 196
43. Weintraub, *Eleven Days*, p. 177; editor Parrish, *Simon & Schuster*, p. 91; Dupuy şi Dupuy, *Encyclopedia*, p. 1218
44. Weintraub, *Eleven Days*, p. 177; editor Parrish, *Simon & Schuster*, p. 91; Dupuy şi Dupuy, *Encyclopedia*, p. 1218
45. Hastings, *Armageddon*, p. 263
46. Davidson, *Trial of the Germans*
47. Goldensohn, *Nürnberg Interviews*, p. 131
48. Wheeler-Bennett, *Nemesis of Power*, pp. 429 – 430
49. Gilbert, *Second World War*, p. 386
50. Goldensohn, *Nürnberg Interviews*, p. 334
51. *Ibid.*, p. 166
52. Editori Heiber şi Glantz, *Hitler and his Generals*, pp. 615 – 616
53. Speer, *Inside the Third Reich*, p. 426
54. *Ibid.*
55. Hastings, *Armageddon*, p. 421
56. Weintraub, *Eleven Days*, p. 178
57. BRGS 2/23
58. Editori Heiber şi Glantz, *Hitler and his Generals*, p. 188
59. Editori Deutsch şi Showalter, *What If?*, pp. 204 – 206

17. Armata Roşie la porţile Germaniei

1. Beevor, *Berlin*, p. 11
2. Hastings, *Armageddon*, p. 111
3. Below, *At Hitler's Side*, p. 184
4. Gerhard L. Weinberg, în editori Deutsch şi Showalter, *What If?*, p. 215

5. Carruthers şi Erickson, *Russian Front*, p. 151
6. Beevor, *Berlin*, pp. 94 – 95
7. Carruthers şi Erickson, *Russian Front*, p. 151
8. Dupuy şi Dupuy, *Encyclopedia*, p. 1204
9. Clark, *Barbarossa*, p. 372
10. Mellenthin, *Panzer Battles*, p. 236
11. Bullock, *Hitler*, p. 657
12. Goldensohn, *Nürnberg Interviews*, pp. 345 – 346
13. Clark, *Barbarossa*, p. 374
14. Roberts, *Stalin's Wars*, p. 165
15. Informaţie obţinută de la locotenent-colonelul Aleksandr Kulikov, 8/6/2008
16. Editori Burdick şi Jacobsen, *Halder War Diary*, p. 309
17. Informaţie obţinută de la locotenent-colonelul Aleksandr Kulikov, 8/6/2008
18. Mellenthin, *Panzer Battles*, p. 266
19. Dupuy şi Dupuy, *Encyclopedia*, p. 1220
20. Hastings, *Armageddon*, p. 111
21. Carruthers şi Erickson, *Russian Front*, p. 130
22. Goldensohn, *Nürnberg Interviews*, p. 356
23. *Ibid.*, pp. 346 – 347
24. *Ibid.*, p. 347
25. Carruthers şi Erickson, *Russian Front*, pp. 158 – 159
26. Edward Harrison, *Spectator*, 29/11/2008, p. 52
27. Hastings, capitolul „Das Reich" din *On the Offensive*, p. 23
28. Overy, *Russia's War*, p. 292
29. Carruthers şi Erickson, *Russian Front*, p. 158
30. Hastings, capitolul „Das Reich" din *On the Offensive*, p. 23
31. Dupuy şi Dupuy, *Encyclopedia*, p. 1220
32. Carruthers şi Erickson, *Russian Front*, p. 156
33. Churchill, *Dawn of Liberation*, pp. 155 – 156
34. Mellenthin, *Panzer Battles*, p. 283
35. Editor Dear, *Oxford Companion*, p. 755
36. Mellenthin, *Panzer Battles*, p. 281

37. Editor Dear, *Oxford Companion*, p. 1261
38. *Ibid*.
39. Rees, *World War Two*, pp. 295 – 296
40. Bór-Komorowski, *Secret Army*, pp. 316 – 317
41. *Ibid*.
42. Editor Dear, *Oxford Companion*, p. 1261
43. Haupt, *Army Group Center*, p. 212
44. Davies, „Warsaw Uprising", p. 21
45. Butler, *My Dear Mr Stalin*, p. 280
46. Overy, *Why the Allies Won*, p. 3
47. Carruthers şi Erickson, *Russian Front*, p. 160
48. Hastings, *Armageddon*, p. 133
49. Carruthers şi Erickson, *Russian Front*, p. 171
50. Duffy, *Red Storm*, p. 252
51. *Ibid.*, p. 261
52. Guderian, *Panzer Leader*, p. 377
53. Hastings, *Armageddon*, p. 276
54. Guderian, *Panzer Leader*, pp. 277, 305 – 306
55. Speer, *Inside the Third Reich*, pp. 420 – 421
56. Le Tissier, *Zhukov at the Oder*, p. 21
57. Editori Heiber şi Glantz, *Hitler and his Generals*, pp. 618 – 667
58. *Ibid.*, p. 651
59. *Ibid.*, p. 140
60. Hastings, *Armageddon*, p. 277
61. Gilbert, *Churchill*: *A Life*, p. 796
62. Butler, *My Dear Mr Stalin*, p. 314
63. NA Întâlnirea Cabinetului de Război WM (45) 43
64. Domarus, *Essential Hitler*, p. 369
65. *Ibid*.
66. Goldensohn, *Nürnberg Interviews*, p. 98
67. Clark, *Barbarossa*, p. 359
68. Sereny, *Speer*, *passim*
69. Douglas Porch, TLS, 14/1/2005, p. 23
70. Toland, *Last 100 Days*, p. 5
71. Carruthers şi Erickson, *Russian Front*, pp. 174 – 175
72. Dupuy şi Dupuy, *Encyclopedia*, p. 1228

73. Eisenhower, *Crusade în Europe*, pp. 399 – 402; Wilmot, *Struggle for Europe*, pp. 689 – 695

74. Beevor, *Berlin*, p. 324; Max Egremont, *Literary Review*, 5/2002, p. 4; Alan Judd, *Sunday Telegraph*, 27/4/2002, p. A3

75. Antony Beevor, recenzie în *Sunday Telegraph*, 10/10/2004, p. 11

76. Beevor, *Berlin*, pp. 139, 324 – 325

77. Editor Dear, *Oxford Companion*, p. 681

78. Le Tissier, *Zhukov at the Oder*, p. 19

79. Guderian, *Panzer Leader*, pp. 323 – 326

80. Carruthers şi Erickson, *Russian Front*, p. 178

81. Arhiva Ian Sayer

82. Editor Sayer, *Allgemeine SS*, p. 43

83. Carruthers şi Erickson, *Russian Front*, p. 180

84. Le Tissier, *Battle of Berlin*, p. 107

85. Alan Judd, *Sunday Telegraph*, 27/4/2002, p. A3

86. Max Egremont, *Literary Review*, 5/2002, p. 4

87. Beevor, *Berlin*, p. 410

88. Carruthers şi Erickson, *Russian Front*, p. 181

89. Simon Sebag Montefiore, *Spectator*, 20/4/2002, p. 34

90. Roberts, *Stalin's Wars*, p. 264

91. Chris Bunting, scrisoare către TLS, 10/2/2006, p. 17; Kuramoto, *Manchurian Legacy*, *passim*

92. Lilley, *Taken by Force*, *passim*; John Latimer, *TLS*, 18/4/2008

93. Prefaţa lui John Erickson la ediţia Krivosheev, *Soviet Casualties*, p. vii

94. *Ibid.*, p. ix

95. *Ibid.*

96. NA Procesele verbale ale Cabinetului de Război WM (45) 43

97. Ibid.

98. Vezi Kershaw, *Hitler*: *Nemesis*; Trevor-Roper, *Last Days of Hitler*; Beevor, *Berlin*; Stone, *Hitler*; Toland, *Last 100 Days*; Boldt, *Hitler's Last Days*; O'Donnell, *Berlin Bunker*

99. Editor Trevor-Roper, *Hitler's Table Talk*, p. 246
100. Domarus, *Speeches and Proclanations*, p. 1388
101. Norman Stone, *Literary Review*, 10/2008, p. 18
102. Kershaw, *Hitler*: *Nemesis*, p. 821
103. Junge, *Until the Final Hour*, p. 184
104. Norman Stone, *Literary Review*, 10/2008, p. 18
105. Colville, *Frânges of Power*, p. 596
106. Chuikov, *End of the Third Reich*, p. 217
107. *Ibid.*, p. 241
108. *Sunday Times*, 19/3/1995, p. 21
109. Tooze, *Wages of Destruction*, p. 672
110. *Ibid.*
111. Editori Vinogradov şi alţii, *Hitler's Death*, Introducere
112. Bernard Besserglick, scrisoare către *TLS*, 28/10/2005, p. 17

18. Ţara Soarelui-Apune

1. Fraser, *Quartered Safe*, p. 201
2. Dupuy şi Dupuy, *Encyclopedia*, p. 1291
3. Editor Parrish, *Simon & Schuster*, p. 380
4. Dupuy şi Dupuy, *Encyclopedia*, p. 1291
5. Fraser, *Quartered Safe*, pp. 283 – 285
6. Introducerea lui Victor Davis Hanson la Sledge, *With the Old Breed*, p. XXIII
7. Fraser, *Quartered Safe*, pp. 52 – 53
8. Dupuy şi Dupuy, *Encyclopedia*, p. 1303
9. Sledge, *With the Old Breed*, p. 233
10. Dupuy şi Dupuy, *Encyclopedia*, p. 1305
11. Editor Parrish, *Simon & Schuster*, p. 380
12. Fraser, *Quartered Safe*, p. 141
13. Hastings, *Nemesis*, p. 11
14. Davidson şi Manning, *Chronology*, p. 249
15. De Groot, *Bomb*, p. 71; Dupuy şi Dupuy, *Encyclopedia*, p. 1306
16. Introducerea lui Victor Davis Hanson la Sledge, *With the Old Breed*, p. XXI
17. Dupuy şi Dupuy, *Encyclopedia*, p. 1306
18. *Ibid.*, p. 1307

19. Hastings, *Nemesis*, p. 291
20. *Ibid.*, pp. 514 – 19
21. Editor Dear, *Oxford Companion*, p. 531
22. Hersey, *Hiroshima*, pp. 65 – 66
23. Hastings, *Nemesis*, p. 518
24. Hersey, *Hiroshima*, p. 70
25. Penney şi alţii, „Nuclear Explozive Yields", pp. 357 – 424
26. Fraser, *Quartered Safe*, p. 323
27. Hasegawa, *Racing the enemy*, *passim*
28. De Groot, *Bomb*, p. 101; editor Dear, *Oxford Companion*, p. 773
29. Chinnock, *Nagasaki*, pp. 9 – 10
30. Hastings, *Nemesis*, p. 560
31. Warren I. Cohen, TLS, 19/8/2005, p. 30

Concluzie

1. Monsarrat, *Cruel Sea*, p. 156
2. Fraser, *Quartered Safe*, p. xiii
3. Editor Tsouras, *Greenhill Dictionary*, p. 518
4. Gilbert, *Second World War*, p. 1; Dupuy şi Dupuy, *Encyclopedia*, p. 1309
5. Pentru cifre similare, vezi Atkinson, *Army at Dawn*, p. 5
6. Documentele Procesului de la Nürnberg din Arhiva Ian Sayer
7. Editor Dear, *Oxford Companion*, pp. 189 – 190
8. Arhiva Ian Sayer
9. Goldensohn, *Nürnberg Interviews*, *passim*; documentele Procesului de la Nürnberg din Arhiva Ian Sayer
10. Goldensohn, *Nürnberg Interviews*, p. 1
11. *Ibid.*, p. 253
12. Max Egremont, *Literary Review*, 5/2002, p. 4
13. Arhiva Ian Sayer
14. Hastings, *Armageddon*, p. 130
15. Nicholas Stargardt, TLS, 10/10/2008, p. 9; TLS, *Essays and Reviews 1963*, pp. 197 – 205
16. David Cesarani, *Literary Review*, 10/2000, p. 33

17. Niall Ferguson, *Financial Times*, 13/9/2008, secţiunea de „Arte”, p. 17
18. Liddell Hart, *Other Side*, p. 168
19. Nichol şi Rennell, *Tail-End Charlies*, pp. 401 – 402
20. Norman Stone, *Literary Review*, 10/2008, p. 18
21. Editori Deutsch şi Showalter, *What If*?, p. 214
22. Liddell Hart, *Other Side*, pp. 228 – 230; Warlimont, *Inside Hitler's Headquarters*, pp. 256 – 257
23. Davidson şi Manning, *Chronology*, p. 238
24. Nichol şi Rennell, *Tail-End Charlies*, p. 204
25. John Keegan, *Daily Telegraph*, 18/11/2000
26. Editor Wright, *World at Arms*, p. 174
27. Dupuy, *Genius for War*, pp. 253 – 255
28. Clark, *Barbarossa*, p. 41
29. Roberts, *Masters and Commanders*, *passim*
30. Dupuy şi Dupuy, *Encyclopedia*, p. 1309
31. *Ibid*.
32. Adam Tooze, *TLS*, 16/11/2007, p. 12
33. NA Procesele verbale ale Cabinetului de Război WM (43) Întâlnirea a 49-a, p. 141
34. Jon Latimer, *Sunday Telegraph*, 21/6/2008, secţiunea „Cărţi”, p. 30
35. Grigg, *1943*, p. 232
36. Editor Trevor-Roper, *Hitler's Table Talk*, p. 291

ABREVIERI

ALAB	Documentele feldmareşalului lord Alan B Centrul Liddell Hart pentru Arhive Militare, K Londra
BRGS	Documentele Lawrence Burgis de la Cent Churchill, Churchill Collège, Cambridge
Cunningham	Documentele amiralului lord Cunningham Library
Arhiva Ian Sayer	Colecţia privată a dl. Ian Sayer
KENN	Documentele aparţinând generalului-mai Kennedy, de la Centrul Liddell Hart pentru Ar

	King’s College, Londra
LH	Documentele căpitanului Basil Liddell Hart, Liddell Hart pentru Arhive Militare, King’s College
MARS	Documentele George C. Marshall de la Fund Marshall, Lexington, Virginia
MHI	Institutul de Istorie Militară al Armatei Pennsylvania
NA	Arhivele Naţionale Britanice de la Kew, di denotă Documentele Cabinetului, FO – Documente de Externe, iar PREM – Documentele prim-ministr
Portal	Documentele lui Sir Charles Portal de la Oxford
TLS	Times Literary Suppliment
Arhiva Wyllie	Documentele aparţinând regretatului domn aflate în proprietate privată

BIBLIOGRAFIE

Arhive şi documente private

General Sir Ronald Adam (Centrul Liddell Hart pentru Arhive Militare, King’s College, Londra)

Feldmareşal lord Alan Brooke (Centrul Liddell Hart pentru Arhive Militare, King’s College, Londra)

General H.H. Arnold (Biblioteca Congresului, Washington DC)

Doamna Joan Bright Astley (cu permisiunea răposatei doamne Astley)

Lord Avon (Arhivele Universităţii Birmmingham)

Lord Beaverbrook (Arhivele Parlamentului, Palatul Westminster)

General Omar N. Bradley (Institutul de Istorie Militară, Carlisle, Pennsylvania)

Lawrence Burgis (Centrul de Arhive Churchill, Universitatea Cambridge)

Sir Alexander Cadogan (Centrul de Arhive Churchill, Universitatea Cambridge)

Neville Chamberlain (Arhivele Universităţii Birmingham)

Sir Winston Churchill (Centrul de Arhive Churchill,

Universitatea Cambridge)

General Mark W. Clark (Institutul de Istorie Militară, Carlisle, Pennsylvania)

Amiral de marină lord Cunningham (British Library)

General Jacob L. Devers (Institutul de Istorie Militară, Carlisle, Pennsylvania)

Feldmareşal Sir John Dill (Centrul Liddell Hart pentru Arhive Militare, King's College, Londra)

Lord Halifax (Centrul de Arhive Churchill, Universitatea Cambridge)

Harry L. Hopkins (Biblioteca Prezidenţială Franklin D. Roosevelt, Hyde Park)

General lord Ismay (Centrul Liddell Hart pentru Arhive Militare, King's College, Londra)

General-locotenent Sir Ian Jacob (Centrul de Arhive Churchill, Universitatea Cambridge, şi colecţia privată consultată cu permisiunea răposatului Sir Ian Jacob)

General-maior Sir John Kennedy (Centrul Liddell Hart pentru Arhive Militare, King's College, Londra)

Amiral Ernest J. King (Biblioteca Congresului, Washington DC)

Amiral William D. Leahy (Biblioteca Congresului, Washington DC)

Sir Basil Liddell Hart (Centrul de Arhive Churchill, Universitatea Cambridge)

General George C. Marshall (Fundaţia George C. Marshall, Lexington, Virginia)

Henry Morgenthau (Biblioteca Prezidenţială Franklin D. Roosevelt, Hyde Park)

Mareşalul RAF lord Portal (Christ Church, Universitatea Oxford)

Amiral de marină Sir Dudley Pound (Centrul de Arhive Churchill, Universitatea Cambridge)

General Matthew B. Ridgway (Institutul de Istorie Militară, Carlisle, Pennsylvania)

Franklin D. Roosevelt (Biblioteca Prezidenţială Franklin D. Roosevelt, Hyde Park)

Ian Sayer (colecţie privată)

General Lucian K. Truscott (Fundaţia George C. Marshall, Lexington, Virginia)

General Albert C. Wedemeyer (Institutul de Istorie Militară, Carlisle, Pennsylvania)

R.W.W. Wilmot (Centrul Liddell Hart pentru Arhive Militare, King's College, Londra)

Bruce Wyllie (colecţie privată)

Cărţi

(ediţii publicate la Londra, dacă nu se specifică altfel)

Adams, Jack, The Doomed Expedition: The Norwegian Campaign of 1940, 1989

Addison, Paul şi Crang, Jeremy A. (ed.), în The Burning Blue: A New History of the Battle of Britain, 2000

Addison, Paul şi Crang, Jeremy A. (ed.), Firestorm: The Bombing of Dresden: 1945, 2006

Agawa, Hiroyuki, The Reluctant Admiral: Yamamoto and the Imperial Navy, 2000

Aldrich, Richard, Intelligence and the War against Japan, 2000

Allen, Louis, Burma: The Longest War, 1984

Allen, Louis, Singapore 1941 – 42, 1993

Allen, W.E.D., The Russian Campaigns of 1944 – 45, 2001

Alperovitz, Gar, The Decision to Use the Atomic Bomb, 1995

Aly, Götz şi Heim, Susanne, Architects of Annihilation: Auschwitz and the Logic of Destruction, 2002

Ambrose, Stephen, D-Day, 1994

Amery, Julian, Approach March, 1973

Anders, W., An Army în Exile, 1949

Andrews, Allen, the air Marshals, 1970

Ansel, Walter, Hitler Confronts England, 1960

Arthur, Max, Forgotten Voices of the Second World War, 2004

Arthur, Max, Lest We Forget: Forgotten Voices from 1914 – 1945, 2007

Arthur, Max, Dambusters, 2008

Ash, Bernard, Someone Had Blundered: The Story of

the Repulse and the Prince of Wales, 1960
Ash, Bernard, Norway 1940, 1964
Astley, Joan Bright, The Inner Circle, 1971
Atkin, Ronald, Pillar of Fire: Dunkirk 1940, 1990
Atkinson, Rick, An Army at Dawn: The War în North Africa 1942 – 1943, 2004
Axell, Albert, Stalin's War through the eyes of his Commanders, 1997
Axell, Albert, Zhukov: The Man Who Beat Hitler 2003
Axell, Albert şi Hideaki, Kase, Kamikaze: Japan's Suicide Gods, 2002
Badoglio, Pietro, Italy in the Second World War, 1976
Bagby, Wesley M., The eagle-Dragon Alliance: America's Relations with China în World War II, 1992
Bailey, Roderick, The Wildest Province: SOE in the Land of the eagle, 2008
Baldwin, Hanson, Battles Lost and Won: Great Campaigns of World War II, 1966
Banham, Tony, Not the Slightest Chance: The Defence of Hong Kong 1941, 2003
Barber, John şi Harrison, Mark, The Soviet Home Front 1941 – 1945, 1991
Barber, Noel, The Week France Fell, 1976
Barber, Noel, Sinister Twilight: The Fall and rise Again of Singapore, 1968
Barker, A.J., The March on Delhi, 1963
Barker, A.J., Eritreea 1941, 1966
Barker, A.J., Dunkirk: The Great Escape, 1977
Barnett, Correlli, The Audit of War, 1986
Barnett, Correlli, Engage the enemy More Closely: The Royal Navy in the Second World War, 1991
Barnett, Correlli, The Desert Generals, 1983
Barnett, Correlli (ed.), Hitler's Generals, 2003
Barr, Niall, Pendulum of War: The Three Battles of El Alamein, 2004
Bartoszewski, Władysław T. şi Polonsky, Antony (ed.), The Jews în Warsaw, 1991
Bartov, Omer, The eaştern Front 1941 – 45: German

Troops and the Barbarisation of Warfare, 1985

Bassani, Giorgio, The Garden of the Finzi-Cortinis, 2004 (Grădinile Finzi-Contini, Univers, Bucureşti, 1972)

Bastable, Jonathan, Voices from Stalingrad, 2006

Bateson, Charles, The War with Japan, 1968

Battaglia, Roberto, The Story of the Italian Resistance, 1957

Batsford, B.T., The Battle for Normandy, 1965

Bayly, Christopher şi Harper, Tim, Forgotten Armies: The Fall of British Asia 1941 – 1945, 2004

Beaufre, André, 1940: The Fall of France, 1967

Beck, Philip, Oradour: Village of the Dead, 1979

Beesley, P., Very Special Intelligence, 1977

Beevor, Antony, Stalingrad, 1998 (Stalingrad, RAO, Bucureşti, 2005)

Beevor, Antony, Crete: The Battle and the Resistance, 1991

Beevor, Antony, Berlin: The Downfall 1945, 2002 (Berlin. Căderea – 1945, RAO, Bucureşti, 2005

Beevor, Antony şi Vinogradova, Liuba (ed.), A Writer at War: Vasily Grossman with the Red Army 1941 – 1945, 2006

Beevor, J.G., SOE, 1981

Behrendt, Hans-Otto, Rommel's Intelligence in the Desert Campaign, 1985

Behrens, C.B.A., Merchant Shipping and the Demands of War, 1955

Bekker, Cajus, The Luftwaffe War Diaries, 1967

Bekker, Cajus, Hitler's Naval War 1974

Below, Nicolaus von, At Hitler's Side: The Memoirs of Hitler's Luftwaffe Adjutant 1937 – 1945, 2001

Bell, P.M.H., A Certain Eventuality: Britain and the Fall of France, 1974

Bellamy, Chris, Absolute War: Soviet Russia in the Second World War, 2007

Bennett, C.C.T., Pathfinder, 1958

Bennett, G.H. şi Bennett, R., Survivors: British Merchant Seamen in the Second World War, 1999

Bennett, H. Gordon, Why Singapore Fell, 1945
Bennett, Ralph, Ultra in the West: The Normandy Campaign, 1979
Bennett, Ralph, ULTRA and Mediterranean Strategy 1941 – 45, 1989
Bennett, Ralph, Behind the Battle: ULTRA in the War against Germany, 1994
Bergot, Erwan, The Afrika Korps, 1976
Berkhoff, Karel C., Life and Death în Ukraine under Nazi Rule, 2004
Bess, Michael, Choices under Fire: Moral Dimensions of World War II, 2006
Best, Geoffrey, Churchill and War, 2005
Bethell, Nicholas, The War Hitler Won, 1972
Biddiscombe, Perry, Werewolf! The History of the National Socialist Guerrilla Movement 1944 – 1946, 1998
Bidwell, Shelford, The Chindit War, 1979
Bierman, John şi Smith, Colin, Alamein, 2002
Bishop, Patrick, Fighter Boys, 2003
Bishop, Patrick, Bomber Boys: Fighting Back 1940 – 1945, 2007
Black, Conrad, Franklin Delano Roosevelt: Champion of Freedom, 2003
Black, Jeremy, The Holocaust, 2008
Blair, Clay, Hitler's U-Boat War: The Hunters 1939 – 1942, 1997
Blair, Clay, Hitler's U-Boat War: The Hunted 1942 – 1945, 1998
Bland, Larry I. (ed.), The Papers of George Catlett Marshall, vol. III, I şi V, 1996 – 2003
Bland, Larry I. (ed.), George C. Marshall: Interviews and Reminiscences for Forrest C. Pogue Lexington, 1996
Blatt, Joel (ed.), The French Defeat of 1940, 1998
Blaxiand, Gregory, Alexander's Generals: The Italian Campaign 1944 – 45, 1979
Bloch, Michael, Ribbentrop, 1992
Blumenson, Martin, Anzio: The Gamble that Failed, 1963

Blumenson, Martin, Rommel's Last Victory: The Battle of Kasserine Pass, 1968
Blumenson, Martin, The Patton Papers 1940 – 1945, 1974
Bodleian Library, German Invasion Plâns for the British Isles 1940, 2007
Boeselager, Philipp von, Valkyrie: The Plot to Kill Hitler, 2009
Böhimer, Rudolf, Monte Cassino, 1964
Bois, Eli J., Truth on the Tragedy of France, 1941
Boldt, Gerhard, Hitler's Last Days, 1973
Bond, Brian, France and Belgium 1939 – 1940, 1975
Bond, Brian (ed.), Chief of Staff: The Diaries of Lt-Gen. Sir Henry Pownall, 2 vol., 1972 şi 1974
Bond, Brian şi Taylor, Michael (ed.), The Battle of France and Flanders 1940, 2001
Bonn, Keith E., When the Odds Were Even: The Vosges Mountains Campaign, October 1944-January 1945, 1994
Bór-Komorowski, T., The Secret Army, 1950
Bourke, Joanna, The Second World War, 2001
Bowen, Wayne, Spain during World War II, 2006
Bowlby, Alex, The Recollections of Rifleman Bowlby, 1999
Bowyer, Chaz, Air War over Europe 1939 – 1945, 1981
Boyd, Douglas, Voices from the Dark Years: The Truth about Occupied France 1940 – 1945, 2007
Bradford, Emle, Siege: Malta 1940 – 1943, 1985
Bradford, Sarah, King George VI, 1989
Bradley, James, Flyboys: The Final Secret of the air War in the Pacific, 2004
Bradley, Omar N., A Soldier's Story of the Allied Campaigns from Tunis to the elbe, 1951
Braithwaite, Roderic, Moscow 1941, 2006
Brendon, Piers, Winston Churchill, 2001
Brett-James, A., Ball of Fire: The Fifth Indian Division in the Second World War, 1951

Brickhill, Paul, The Dambusters, 1951
Brickhill, Paul, Reach For the Sky, 2000
Bridgeman, Robert, Memoirs, 2007
Brooks, Thomas R., The War North of Rome June 1944-May 1945, 1996
Broome, Jack, Convoy Is to Scatter, 1972
Brown, David, Tirpitz: The Floating Fortress, 1977
Brown, Louis, A Radar History of World War II, 1999
Browning, Christopher R., Ordinary Men: Rezerve Police Battalion 101 and the Final Solution in Poland, 1998
Bruce, Colin John, War on the Ground, 1995
Bruce, Colin John, Invaders: British and American Experience of Seaborne Landings 1939 – 1945, 1999
Bruce, George, The Warsaw Uprising, 1972
Bryant, Arthur, The Turn of the Tide, 1957
Buckingham, William F., Arnhem 1944: A Reappraisal, 2002
Budiansky, Stephen, Battle of Wits: The Complete Story of Codebreaking în World War II, 2000
Bullock, Alan, Hitler: A Study în Tyranny, 1952
Bullock, Alan, Hitler and Stalin: Paralel Lives, 1991
Bungay, Stephen, The Most Dangerous Enemy: A History of the Battle of Britain, 2000
Bungay, Stephen, Alamein, 2002.
Burdick, Charles, Jacobsen, Hans-Adolf (ed.), The Halder War Diary 1939 – 1942, 1988
Burleigh, Michael, Ethics and Extermination: Reflections on Nazi Genocide, 1997
Burleigh, Michael, The Third Reich, 2000
Butcher, Harry C., Three Years with Eisenhower, 1946
Butler, Ewan, The Story of Dunkirk, 1955
Butler, J.R.M., Grand Strategy, vol. II, 1957
Butler, Susan (ed.), My Dear Mr Stalin: The Complete Correspondence between Franklin D. Roosevelt and Joseph V. Stalin, 2005
Calder, Angus, The Myth of the Blitz, 1991
Calil, Carmen, Bad Faith, 2006

Callaghan, Raymond A., The Worst Disaster: The Fall of Singapore, 1977
Callaghan, Raymond, Burma 1942 – 1945, 1978
Calvert, Michael, Prisoners of Hope, 1971
Calvert, Michael, The Chindits, 1973
Calvocoressi, Peter, Top Secret Ultra, 1980
Calvocoressi, Peter şi Wint, Guy, Total War, 1972
Campbell, Arthur, The Siege: A Story from Kohima, 1956
Carew, Tim, The Longest Retreat: The Burma Campaign 1942, 1969
Carrell, Paul, Hitler Moves East, 1977
Carrell, Paul, Stalingrad: The Defeat of the German Sixth Army, 1993
Carrell, Paul, Scorched Earth: The Russian-German War 1943 – 1944, 1994
Carroll, Joseph T., Ireland in the War Years, 1975
Carruthers, Bob, şi Erickson, John, The Russian Front 1941 – 1945, 1999
Carver, Michael, EI Alamein, 1962
Carver, Michael, Tobruk, 1964
Carver, Michael, Dilemmas of the Desert War 1940 – 1942, 1986
Carver, Michael, The War in Italy 1943 – 1945, 2001
Casey, lord, Personal Experience 1939 – 1946, 1962
Casey, Steven, Cautious Crusade: Franklin D. Roosevelt, American Public Opinion, and the War against Nazi Germany, 2001
Cashman, Sean Dennis, America, Roosevelt and World War II, 1989
Chamberlin, E.R., Life în Wartime Britain, 1972
Chang, Iris, The Rape of Nanking, 2007
Chandler, David, The Campaigns of Napoleon, 1998
Chaney, Otto Preston, Zhukov, 1972
Chant, Christopher, The eneyclopedia of Codenames of World War II, 1986
Chapman, Guy, Why France Collapsed, 1968
Chapman, F. Spencer, The Jungle Is Neutral, 1949

Chinnock, Frank W., Nagasaki: The Forgotten Bomb, 1970
Chuikov, Vasili I., The Begining of the Road, 1963
Chuikov, Vasili I., The end of the Third Reich, 1967
Churchill, Winston S., Into Battle, 1941
Churchill, Winston S., The end of the Begining, 1943
Churchill, Winston S., Onwards to Victory, 1944
Churchill, Winston S., The Dawn of Liberation, 1945
Churchill, Winston S., Victory, 1946
Churchill, Winston S., Secret Session Speeches, 1946
Churchill, Winston S., The Second World War, vol. I: Their Finest Hour, 1949
Churchill, Winston S., The Second World War, vol. III: The Grand Alliance, 1950
Churchill, Winston S., The Second World War, vol. IV: The Hinge of Fate, 1951
Churchill, Winston S., The Second World War, vol. V: Closing the Ring, 1952
Churchill, Winston S., The Second World War, vol. VI: Triumph and Tragedy, 1954
Ciechanowski, Jan M., The Warsaw Rising of 1944, 1974
Clark, Alan, Barbarossa, 1995
Clark, Lloyd, Anzio, 2006
Clark, Mark, Calculated Risk, 1951
Claus, H., The Sorrow of Belgium, 1990
Coast, John, Railroad of Death, 1946
Cobb, Richard, French and Germans, Germans and French, 1983
Coggins, J., The Campaign for Guadalcanal, New York, 1972
Cole, Robert, Britain and the War of Words în Neutral Europe 1939 – 45, 1990
Collier, Basil, A Short History of the Second World War, 1967
Collier, Basil, The Battle of the V-Weapons 1944 – 45, 1976
Collier, Basil, The Battle of Britain, 1962

Collier, Richard, Eagle Day: The Battle of Britain, 1966

Colville, John, The Frânges of Power: Downing Street Diaries 1939 – 1955, 1985

Colvin, Ian, Not Ordinary Men: The Battle of Kohima Reassessed, 1994

Colvin, Ian, Zhukov: The Conqueror of Berlin, 2004

Comitetul pentru compilarea materialelor privind pierderile cauzate de bombele atomice de la Hiroshima şi Nagasaki, The Physical, Medical, and Social Efects of the Atomic Bombs, 1981

Connelly, Mark, Reaching for the Stars: A New History of Bomber Command în World War II, 2001

Conway, Martin, Collaboration in Belgium, 1993

Cookridge, E.H., Inside SOE, 1966

Cooper, Alfred Duff, Operation Heartbreak, 1950

Cooper, Alfred Duff, Old Men Forget, 1954

Cooper, Artemis, Cairo in the War 1939 – 1945, 1989

Cornish, Nicolas, Images of Kursk, 2002

Cornwall, John, Hitler's Scientists, 2003

Corrigan, Gordon, Blood, Sweat and Arrogance and the Myth of Churchill's War, 2006

Cowling, Maurice, The Impact of Hitler: British Politics and British Policy, 1933 – 1940, Cambridge, 1975

Coyle, Harold, Sword Point, 1988

Crevetd, Martin van, Hitler's Strategy: The Balkans Clue, 1973

Crevetd, Martin van, Supplying War, 1977

Crook, David, Spitfire Pilot, 2008

Cross, Robin, Citadel: The Battle of Kursk, 1993

Cruickshank, Charles, The German Occupation of the Channel Islands, 1975

Cull, Nicholas, Selling War: The British Propaganda Campaign against American Neutrality în World War II, 1995

Cunningham, viconte, A Sailor's Odyssey, 1951

Dahl, Hans Frederick, Quisling, 1999

D'Albas, Andrieu, Death of a Navy: The Fleets of the

Mikado in the Second World War, 1957
Dallin, A., German Rule în Russia, New York, 1957
Dalton, Hugh, The Fateful Years: Memoirs 1931 – 1945, 1957
Danchev, Alex şi Todman, Dan (ed.), War Diaries 1939 – 1945: Field Marshal Lord Alan Brooke, 2001
Davidson, Edward şi Manning, David, Chronology of World War Two, 1999
Davies, Norman, Rising ,44: The Battle for Warsaw, 2004 (Varşovia. Insurecţia din 1944, RAO, Bucureşti, 2008)
Davies, Norman, Europe at War, 2006
Davies, Peter, Dangerous Liaisons: Collaboration and World War Two, 2004
Daws, Gavan, Prisoners of the Japanese, 1994
Deakin, F.W., The Brutal Friendship: Mussolini, Hitler and the Fall of Italian Fascism, 1962
Deakin, William şi alţii (ed.), British Political and Military Strategy în Central, Eastern and Southern Europe în 1944, 1988
Dear, I.C.B. (ed.), The Oxford Companion to the Second World War, 1995
Dederichs, Mario R., Heydrich: The Face of Evil, 2006
De Gaulle, Charles, The Call to Honour 1940 – 1942, 1955
De Gaulle, Charles, Unity 1942 – 1944, 1959
De Gaulle, Charles, Salvation 1944 – 1946, 1960
De Groot, Gerard J., The Bomb, 2005
De Guingand, Francis, Operation Victory, 1947
Deichman, Paul, Spearhead for Blitzkrieg: Luftwaffe Operations in Support of the Army 1939 – 1945, 1996
Deighton, Len, Fighter, 2008
Delaforce, Patrick, The Battle of the Bulge, 2004
Derry, T.K., The Campaign în Norway, 1952
D'Este, Carlo, Decision în Normandy, 1983
D'Este, Carlo, Bitter Victory: The Battle for Sicily, 1988
D'Este, Carlo, Fatal Decision: Anzio and the Battle

for Rome, 1991
D'Este, Carlo, A Genius for War: A Life of George S. Patton, 1995
D'Este, Carlo, Eisenhower, 2002
D'Este, Carlo, Warlord: A Life of Winston Churchill at War, 2008
Deutsch, Harold şi Showalter, Dennis (ed.), What If?: Strategic Alternatives of World War II, 1997
Diest, Wilhelm şi alţii, Germany and the Second World War, 7 vol., 1990 – 2006
Dobinson, Colin, AA Command: Britain's Anti-Aircraft Defences of World War II, 2001
Dobson, Alan P., US Wartime Aid to Britain 1940 – 46, 1986
Doenecke, Justus (ed.), în Danger Undaunted: The Anti-Interventţionist Movement of 1940 – 41, 1990
Domarus, Max, The essenţial Hitler: Speeches and Commentary, 2007
Domarus, Max, Hitler: Speeches and Proclamations 1932 – 1945, vol. III, 1990
Dombrády, Lóránd, Army and Politics în Hungary 1938 – 1944, 2005
Dorrian, James, Storming St Nazaire, 1998
Douglas, Roy, New Alliances 1940 – 1941, 1982
Douglas-Hamilton, James, Motive for a Mission: The Story behind Hess's Flight to Britain, 1971
Duffy, Christopher, Red Storm on the Reich: The Soviet March on Germany 1945, 1991
Dugan, James şi Stewart, Carroll, Ploesti: The Great Ground-Air Battle of 1 August 1943, 1963
Dupuy, R. Ernest şi Dupuy, Trevor N., The Collins Encyclopedia of Military History, IV ediţie, 1994
Dupuy, Trevor N., A Genius for War: The German Army and General Staff 1807 – 1945, 1977
Eberle, Henrik şi Uhl, Matthias (ed.), The Hitler Book, 2005
Edwards, Bernard, Dönitz and the Wolf Packs, 1996
Edwards, Robert, White Death: Russia's War on

Finland 1939 – 40, 2006.
Ehrlich, Blake, The French Resistance 1940 – 1945, 1966
Ehrman, John, Grand Strategy, vol. şi VI, 1956
Eisenhower, Dwight D., Crusade în Europe, 1946
Eisenhower, Dwight D., D Day to VE Day 1944 – 45: General Eisenhower's Report on the Invasion of Europe, 2000.
Eisenhower, John, The Bitter Woods: The Dramatic Story of Hitler's Surprinse Ardennes Offensive, 1969
Ellis, John, Cassino: The Hollow Victory, 1984
Ellis, John, Brute Force: Allied Strategy and Tactics in the Second World War, 1990
Ellis, John, The World War II Data Book, 2003
Elstob, Peter, Hitler's Last Offensive, 1971
Erickson, John, The Road to Stalingrad, 1983
Erickson, John, The Soviet High Command, 2001
Erickson, John, The Road to Berlin, 1983
Erickson, John şi Dilks, David, Barbarossa: The Axis and the Allies, 1994
Erskine, Ralph şi Smith, Michael, Action This Day, 2001
Eubank, Keith, Summit at Teheran, 1985
Evans, Geoffrey, Imphal, 1962
Evans, Geoffrey, Slim as Military Commander, 1969
Evans, Mark Llewellyn, Great World War II Battles in the Arctic, 1999
Evans, Richard J., The Third Reich at War, 2008
Falls, Cyril, The Second World War, 1948
Farrell, Brian, The Basis and Making of British Grand Strategy 1940 – 1943: Was There a Plan?, 2 vol., 1998
Farrell, Brian, The Defence and Fall of Singapore, 2005
Farrell, Nicholas, Mussolini, 2003
Feast, Sean, Master Bombers: The experience of a Pathfinder Squadron at War 1944 – 1945, 2008
Felton, Mark, Staughter at Sea: The Story of Japan's Naval War Crimes, 2007

Fenby, Jonathan, Alliance, 2006
Ferguson, Niall, The War of the World, 2006 (Războiul lumii: Epoca urii, RAO, Bucureşti, 2013)
Fergusson, Bernard, Trumpet in the Hall, 1970
Fergusson, Bernard, Beyond the Chindwin, 1945
Fest, Joachim, Speer, 2001
Fest, Joachim, Inside Hitler's Bunker, 2004
Fischer, Bernd J., Albania at War 1939 – 1945, 1999
Fitzgibbon, Constantine, The Blitz, 1957
Follain, John, Mussolini's Island: The Battle for Sicily, 2005
Foot, M.R.D., Resistance, 1976
Foot, M.R.D., SOE: An Outline History of the Special Operations Executive, 1984
Foot, M.R.D. (ed.), Holland at War against Hitler, 1990
Fort, Adrian, Prof: The Life of Lordul Lindemann, 2003
Fort, Adrian, Archibald Wavell, 2008
Frankl, Viktor E., Man's Search for Meaning, 2004
Fraser, General Sir David, Knights's Cross: A Life of Field Marshal Erwin Rommel, 1993
Fraser, General Sir David, Alan Brooke, 1997
Fraser, George MacDonald, Quartered Safe Out Here, 1992
Freidin, Seymour şi Richardson, William (ed)., The Fatal Decisions, 1956
Friedländer, Saul, The Years of Extermination: Nazi Germany and the Jews 1939 – 1945, 2007
Friedrich, Jörg, The Fire: The Bombing of Germany 1940 – 1945, 2006
Fuchida, Mitsuo şi Okumiya, Masatake, Midway: The Battle that Doomed Japan, 1955
Fuller, J.F.C., The Second World War 1939 – 45, 1948
Fussell, Paul, The Boys Crusade: American GIS în Europe, 2003
Gailey, Harry A., The War in the Pacific, 1997
Galante, Pierre, Operation Valkyrie: The German

Generals Plot against Hitler, 1981
Galland, Adolf, The First and the Last: The German Fighter Force în World War II, 1955
Garfield, Simon, Private Battles: How the War Almost Defeated Us, 2006
Garliński, Jósef, Poland in the Second World War, 1985
Garret, Stephen A., Ethics and Airpower, 1993
Gelb, Norman, Scramble: A Narrative History of the Battle of Britain, 1985
Gerbet, Klaus (ed.), General feldmarschall Fedor von Bock: The War Dairy 1939 – 1945, 1996
Gilbert, Adrian, POW: Allied Prisoners în Europe 1939 – 1945, 2006
Gilbert, Martin, Winston S. Churchill, vol. VI: Finest Hour, 1983
Gilbert, Martin, Winston S. Churchill, vol. VII: Road to Victory, 1986
Gilbert, Martin, The Holocaust, 1987
Gilbert, Martin, The Second World War, 1989
Gilbert, Martin, Churchill: A Life, 1991
Gilbert, Martin, The Righteous: The Unsung Heroes of the Holocaust, 2002
Gilbert, Martin, Churchill at War, 2003
Gilbert, Martin, Churchill and America, 2005
Gilbert, Martin, The Routledge Atlas of the Second World War, 2008
Gildea, Robert, Marianne în Chains: În Search of the German Occupation 1940 – 1945, 2002
Glantz, David M., Soviet Military Deception in the Second World War, 1989
Glantz, David M., From the Don to the Dnieper: Soviet Offensive Operations December 1942-August 1943, 1991
Glantz, David M., Kharkov 1942, 1998
Glantz, David M. şi House, Jonathan M., When Titans Clashed: How the Red Army Stopped Hitler, 2000
Glantz, David M. şi House, Jonathan M., The Battle of

Kursk, 1999
Goldensohn, Leon, The Nürnberg Interviews, ed. Robert Gellately, 2004
Goldhagen, Daniel Jonah, Hitler's Willing Executioners, 1996
Gooderson, Ian, Air Power at the Battlefront: Allied Close Air Support în Europe 1943 – 45, 1998
Gorlitz, Walter (ed.), The Memoirs of Field Marshal Keitel, 1961
Gorodetsky, Gabriel, Grand Delusion: Stalin and the German Invasion of Russia, 1999
Grant, Reg, World War II Europe, 2004
Graves, Charles, The Home Guard of Britain, 1943
Grayling, A.C., Among the Dead Cities: Was the Allied Bombing of Civilians în WWII a Necessity or a Crime?, 2006
Greenwood, Alexander, Auchinleck, 1990
Gregor, Neil, Haunted City: Nürnbergand the Nazi Past, 2009
Greif, G., We Wept without Tears: Testimonies of the Jewish Sonderkommando from Auschwitz, 2005
Gretton, viceadmiral Sir Peter, Convoy Escort Commander, 1964
Griffiths, Richard, Marshal Pétain, 1970
Grigg, John, 1943: The Victory that Never Was, 1999
Gross, Jan Tomasz, Polish Society under German Occupation, 1979
Gross, Jan Tomasz, Neighbours: The Destruction of the Jewish Community în Jedwabne, Poland, 2003
Grossman, Vasili, Life and Fate, 2006 (Viaţă şi destin, Univers, Bucureşti, 2000)
Grunberger, Richard, A Social History of the Third Reich, 1991
Guderian, Heinz, Panzer Leader, 1950
Gutman, Israel şi Berenbaum, Michael (ed.), Anatomy of the Auschwitz Death Camp, Bloomington, 1998
Gwyer, J.M.A., Grand Strategy, vol. III, partea I, 1964
Hamilton, Nigel, Monty: The Makingof a Generat

1887 – 1941, 1981
Hamilton, Nigel, Monty: Master of the Battlefield 1942 – 44, 1983
Hamilton, Nigel, Monty: The Field-Marshal, 1986
Hancock, Eleanor, The National Socialist Leadership and Total War 1941 – 5, 1991
Harriman, W. Averell, Special Envoy to Churchill and Stalin 1941 – 1946, 1975
Harris, Arthur, Bomber Offensive, 1947
Harris, John, Swordpoint: A Novel of Cassino, 1980
Harrison, Tom, Living through the Blitz, 1976
Hart, S., The German Soldier în World War II, 2000
Harteup, Guy, The Challenge of War: Scientific and Engineering Contributions to World War Two, 1970
Hart-Davis, Duff (ed.), King's Counsellor: The Diaries of Sir Alan Lascelles, 2006
Harvey, Maurice, Scandinavian Misadventure, 1990
Harvey, Robert, American Shogūn: MacArthur, Hirohito and the American Duel with Japan, 2006
Hasegawa, Tsuyoshi, Racing the enemy: Stalin, Truman, and the Surrender of Japan, 2005
Hastings, Max, Bomber Command, 1979
Hastings, Max, Overlord: D-Day and the Battle for Normandy, 1984
Hastings, Max, On the Offensive, 1995
Hastings, Max, Armageddon: The Battle for Germany 1944 – 45, 2004
Hastings, Max, Warriors, 2005
Hastings, Max, Nemesis: The Battle for Japan 1944 – 45, 2007
Haswell, Jock, The Intelligence and Deception of the D-Day Landings, 1979
Haupt, Werner, Army Group North 1941 – 1945, 1997
Haupt, Werner, Army Group Center 1941 – 1945, 1997
Haupt, Werner, Army Group South 1941 – 1945, 1998

Hayward, Joel S.A., Stopped at Stalingrad: The Luftwaffe and Hitler's Defeat in the east 1942 – 1943, 1998

Heiber, Helmut şi Glantz, David M. (ed.), Hitler and his Generals: Military Conferences 1942 – 1945, 2002

Heller, Joseph, Catch-22, 1994 (Catch-22/Clenciul-22, RAO, Bucureşti, 1997

Henderson, Michael, See You after the Duration: The Story of British Evacuees to North America în World War II, 2004

Hersey, John, Hiroshima, 1946

Hesketh, Roger, Fortitude: The D-Day Deception Campaign, 1999

Hickey, Des, şi Smith, Gus, Operation Avalanche: The Salerno Landings 1943, 1983

Higham, Robin, Diary of a Disaster: British Aid to Greece 1940 – 1941, 1986

Hinsley, F.H., Hitler's Strategy, 1951

Hinsley, F.H., British Intelligence in the Second World War, 1993

Hinsley, F.H. şi Stripp, Alan (ed.), Codebreakers: The Inside Story of Bletchley Park, 1993

Hirschfield, Gerhard şi Marsh, Patrick (ed.), Collaboration in France, 1989

Hitchcock, William I., Liberation: The Bitter Road to Freedom 1944 – 1945, 2008

HMSO, The Battle of the Atlantic, 1946

Hoess, Rudolf, Commandant of Auschwitz, 1961

Hogg, Ian V., German Secret Weapons of the Second World War, 1999

Holland, James, Fortress Malta: An Island under Siege, 2003

Holland, James, Together We Stand: Turning the Tide in the West: North Africa 1942 – 1943, 2005

Holland, James, Italy's Sorrow: A Year of War 1944 – 45, 2008

Holmes, Richard, The World at War, 2007

Holmes, Richard, World War II The Definitive Visual Guide, 2009

Horne, Alistair, To Lose a Battle: France 1940, 1969
Horner, David, High Command: Australia and Allied Strategy 1939 – 45, 1982
Horrocks, Sir Brian, Corps Commander, 1978
Hough, Richard şi Richards, Denis, The Battle of Britain, 1989
Howard, John şi Bates, Peggy, The Pegasus Diaries: The Private Papers of Major John Howard, 2006
Howard, Michael, Grand Strategy, vol. IV, 1972
Howard, Michael, The Mediterranean Strategy in the Second World War, 1968
Howard, Michael şi Paret, Peter (ed.), Carl von Clausewitz: On War, 1989
Howarth, Stephen (ed.), Men of War: Great Naval Leaders of World War Two, 1992
Howarth, Stephen şi Law, Derek (ed.), The Battle of the Atlantic 1939 – 1945, 1994
Hudson, Miles, Soldier, Poet, Rebel: The extraordinary Life of Charles Hudson VC, 2007
Hughes, Matthew şi Mann, Chris, Inside Hitler's Germany, 2002
Imperial War Museum, The Black Book, 1989
Irving, David, Hitler's War 1939 – 1942, 1977
Isby, David C (ed.), Fighting the Breakout: The German Army în Normandy from „Cobra" to the Falaise Gap, 2004
Ismay, Lord, The Memoirs of Lord Ismay, 1960
Jablonsky, David, Churchill and Hitler, 1994
Jackson, Ashley, The British Empire and the Second World War, 2006
Jackson, Julian, France: The Dark Years 1940 – 1944, 2001
Jackson, Robert, The Fall of France, 1972
Jacobsen, Hans-Adolf şi Rohwer, Jürgen (ed.), Decisive Battles of World War II The German View, 1965
Jeffreys, Kevin, The Churchill Coalition and Wartime Politics 1940 – 1945, 1991
Jenkins, Roy, Roosevelt, 2003

Jones, Michael, Leningrad: State of Siege, 2008
Jones, Nigel, Countdown to Valkyrie: The July Plot to Assassinate Hitler, 2009
Jones, Robert Huhn, The Roads to Russia: United States Lend-Lease to the Soviet Union, 1969
Jones, R.V., Most Secret War, 1978
Junge, Traudl, Until the Final Hour, 2003
Kakehashi, Kumiko, Letters from Iwo Jima, 2007
Kaufmann, J.E. şi Kaufmann, H.W., Hitler's Blitzkrieg Campaign, 1993
Keegan, John, Six Armies în Normandy, 1982
Keegan, John „The Second World War, 1989
Keegan, John (ed.), Churchill's Generals, 1991
Kennedy, John, The Business of War, 1957
Kennedy, Ludovic, Pursuit: The Sinking of the Bismarck, 2001
Kersaudy, François, Churchill and de Gaulle, 1982
Kersaudy, François „Norway 1940, 1990
Kershaw, Alex, The Few, 2007
Kershaw, Ian, Hitler: 1889 – 1936 Hubris, 1998
Kershaw, Ian, Hitler: 1936 – 1945: Nemesis, 2000
Kershaw, Ian, Fateful Choices: Ten Decisions that Changed the World 1940 – 1941, 2007
Kershaw, Ian, Hitler, the Germans, and the Final Solution, 2008 (Hitler, germanii şi soluţia finală, Meteor Press, Bucureşti, 2011)
Kershaw, Robert, Never Surrender, 2009
Kesselring, Albert, Kesselring: A Soldier's Record, 1954
Kieser, Egbert, Hitler on the Doorstep: Operation ‚Sea Lion: The German Plan to Invade Britain, 1997
Kimball, Warren (ed.), Churchill and Roosevelt: The Complete Correspondence, 3 vol., 1984
Kitchen, Martin, British Policy towards the Soviet Union during the Second World War, 1986
Kitson, Simon, The Hunt for Nazi Spies: Fighting Espionage în Vichy France, 2008
Kolinsky, Martin, Britain's War in the Middle East:

Strategy and Diplomacy 1936 – 42, 1999

Konev, I., Year of Victory, 1969

Krivosheev, G.F. (ed.), Soviet Casualties and Combat Losses in the Twentieth Century, 1993

Kulkov, E.N., Shukman, Harold şi Rzheshevskii, Oleg Aleksandrovich (ed.), Stalin and the Russo-Finnish War 1939 – 1940, 2002

Lacouture, Jean, De Gaulle: The Rebel 1890 – 1944, 1990

Lacouture, Jean, De Gaulle: The Ruler 1945 – 1970, 1991

Lamb, Richard, Churchill as War Leader, 2003

Lambourne, Nicola, War Damage în Western Europe: The Destruction of Historic Monuments during the Second World War, 2001

Lampe, David, The Last Ditch: Britain's Secret Resistance and the Nazi Invasion Plan, 2007

Langworth, Richard M. (ed.), Churchill by Himself: The Life, Times and Opinions of Winston Churchill in his Own Words, 2008

Laqueur, Walter, The Terrible Secret: An Investigation into the Suppression of Information about Hitler's ,Final Solution, 1980

Laqueur, Walter (ed.), The Second World War, 1982

Latimer, Jon, Burma: The Forgotten War, 2004

Latimer, Jon, Alamein, 2002

Lavery, Brian, Churchill Goes to War, 2007

Leach, Barry A., German Strategy against Russia 1939 – 1941, 1973

Leahy, William D., I Was There, 1950

Leighton, Richard M. şi Coakley, Robert W., Global Logistics and Strategy 1940 – 1943, 1955

Le Tissier, Tony, The Battle of Berlin 1945, 1988

Le Tissier, Tony, Zhukov at the Oder, 1996

Leutze, James (ed.), The London Observer: The Journal of General Raymond E. Lee 1940 – 1941, 1972

Levi, Primo, If This Is a Man, 1987 (Mai este oare acesta un om?, Polirom, Bucureşti, 2004)

Levine, Joshua, Forgotten Voices of the Blitz and the Battle of Britain, 2006
Lewin, Ronald, ULTRA Goes to War, 1988
Lewin, Ronald, The American Magic, New York, 1982
Lewis, Bruce, Aircrew: The Story of the Men Who Flew the Bombers, 2000
Lewis, Norman, Naples ,44, 1983
Liddell Hart, Basil, The Current of War, 1941
Liddell Hart, The Other Side of the Hill: Germany's Generals, 1951
Liddell Hart, The History of the Second World War, 1970 (Istoria celui de-al II-lea Război Mondial, Orizonturi, 1998)
Liddell Hart, Basil (ed.), The Rommel Papers, 1953
Lilley, J. Robert, Taken by Force: Rape and American GIS during World War Two, 2008
Lindbergh, Charles A., The Wartime Journals of Charles A. Lindbergh, New York, 1970
Linklater, Eric, The Campaign în Germany, 1951
Littlejohn, David, The Patriotic Traitors: A History of Collaboration in German-Occupied Europe 1940 – 45, 1972
Lochner, Louis P. (ed.), The Goebbels Diaries, 1948
Lombard-Hobson, Sam, A Sailor's War, 1983
Longden, Sean, To the Victor the Spoils: D-Day to VE-Day, 2004
Longden, Sean, Hitler's British Slaves, 2005
Longden, Sean, Dunkirk: The Men They Left Behind, 2008
Longmate, Norman, If Britain Had Fallen, 1988
Lord, Walter, The Miracle of Dunkirk, 1982
Loringhoven, Bernd Freytag von, In the Bunker with Hitler, 2005
Love, Robert W. şi Major, John (ed.), The Year of D-Day: The 1944 Diary of Admiral Sir Bertram Ramsay, 1994
Lowe, Keith, Inferno: The Devastation of Hamburg, 1943
Lower, Wendy, Nazi-Empire Building and the Holocaust în Ukraine, 2005

Lucas, James, Last Days of the Reich, 1986
Lucas, James, Battle Group!: German Kampfgruppen Action of World War Two, 1993
Lukács, John, The Last European War, 1976
Lukács, John, Five Days în London: May 1940, 1999
Lukas, Richard C., The Forgotten Holocaust: The Poles under German Occupation 1939 – 1944, 1986
Lyman, Robert, First Victory: Britain's Forgotten Struggle in the Middle East 1941, 2006
MacArthur, Brian, Surviving the Sword: Prisoners of the Japanese 1942 – 1945, 2005
McCarthy, Peter şi Syron, Mike, Panzerkrieg, 2003
MacDonald, Charles B., The Battle of the Bulge, 1984
MacDonald, John, Great Battles of World War II, 1986
Mackenzie, S.P., The Home Guard, 1995
Mackenzie, William, The Secret History of SOE, 2000
Mackiewicz, Joseph, The Katyn Wood Murders, 1951
McKinstry, Leo, Spitfire: Portrait of a Legend, 2007
Macksey, Kenneth, The Partisans of Europe în World War II, 1975
Macksey, Kenneth, Guderian: Panzer General, 1992
Mack Smith, Denis, Mussolini, 1981
MacLeod, colonel Roderick (ed.), The Ironside Diaries 1937 – 1940, 1962
Macmillan, Harold, The Blast of War, 1967
Macmillan, Harold, War Diaries, 1984
Majdalany, Fred, Cassino: Portrait of a Battle, 1959
Malaparte, Curzio, Kaputt, 1964 (Kaputt, Univers, Bucureşti, 1999)
Maney, Patrick J., The Roosevelt Presence, 1992
Manstein, Erich von, Lost Victories, 2004
Manvell, Roger şi Fraenkel, Heinrich, Göring, 2005
Manvell, Roger, şi Fraenkel, Heinrich, Heinrich Himmler, 2007
Mark, Bernard (ed.), The Scrolls of Auschwitz, 1985
Mamham, Patrick, The Death of Jean Moulin, 2000
Masters, John, The Road Past Mandalay, 1961

Matloff, Maurice şi Snell, E., Strategic Planning for Coalition Warfare 1943 – 44, Washington DC, 1959
Maugham, Barton, Tobruk and El Alamein, 1966
Maurois, André, Why France Fell, 1940
Mayle, Paul D., Eureka Summit: Agreement în Principle and the Big Three at Tehran, 1943
Mazower, Mark, Inside Hitler's Greece 1941 – 44, 1993
Mazower, Mark, Hitler's Empire: Nazi Rule în Occupied Europe, 2008
Meacham, Jon, Franklin and Winston, 2003
Mee, Charles L., Meeting at Potsdam, 1975
Megargee, Geoffrey P., Inside Hitler's High Command, 2000
Mellenthin, F.W. von, Panzer Battles 1939 – 1945, 1955
Metelmann, Henry, Through Hell for Hitler, 1990
Michael, H., The Shadow War, 1972
Michel, Henri, The Second World War, 1975
Miller, Donald L., Eighth Air Force, 2007
Milward, Alan S., The German Economy at War, 1965
Milward, Alan S., War, Economy and Society 1939 – 45, 1977
Ministerul Informaţiilor, What Britain Has Done, 2007
Mohammad, Fadhl Ali, Memories of World War I în Libya, Benghazi, 2005
Monsarrat, Nicholas, HM Frigate, 1946
Monsarrat, Nicholas, The Cruel Sea, 2002 (Marea crudă, Mediterane, Bucureşti, 1975
Montague Browne, Anthony, Long Sunset, 1995
Montgomery, viconte, The Memoirs of Field-Marshal the Viscount Montgomery of El Alamein, 1958
Moorehead, Alan, The Desert War, 2009
Moorehead, Alan, Eclipse, 2000
Moran, lord, Winston Churchill: The Struggle for Survival, 1966
Mordal, Jacques, Dieppe: Dawn of Decision, 1963

Moreman, T.R., The Jungle, the Japanese and the British Commonwealth 1941 – 45, 2005
Morison, Samuel Eliot, American Contributions, 1958
Morley, James (ed.), The Fateful Choice: Japan's Advance into Southeast Asia, 1980
Morris, Eric, Corregidor: The Nightmare in the Philippines, 1982
Mosier, John, The Blitzkrieg Myth, 2003
Moseley, Ray, Mussolini: The Last 600 Days of Il Duce, 2004
Mosley, Leonard, Backs to the Wall, 1971
Moss, W. Stanley, III Met by Moonlight, 1950
Moulton, J.L., The Norwegian Campaign of 1940, 1966
Moulton, J.L., Battle for Antwerp, 1978
Muggeridge, Malcolm (ed.), Ciano's Diary 1939 – 1943, 1947
Müllenheim-Rechberg, Burkhard von, Battleship Bismarck, 1990
Murphy, David E., What Stalin Knew: The enigma of Barbarossa, 2005
Murray, Williamson şi Millett, Allan R., A War to be Won: Fighting the Second World War, 2000
Murrow, Edward R., This Is London, 1941
Neave, Airey, They Have their Exits, 1953
Neillands, Robin, The Bomber War, 2001
Neillands, Robin, The Dieppe Raid, 2005
Neitzel, Sönke, Tapping Hitler's Generals: Transcripts of Secret Conversations 1942 – 45, 2007
Newark, Tim, The Mafia at War, 2007
Nichol, John şi Rennell, Tony, Tail-End Charlies: The Last Battles of the Bomber War 1944 – 45, 2004
Nicholas, H.G. (ed.), Washington Despatches 1941 – 45, 1981
Nicolson, Nigel (ed.), Harold Nicolson: Diaries and Letters 1939 – 1945, 1967
Nicolson, Nigel, Alex: The Life of Field Marshal Earl Alexander of Tunis, 1973

Noel, Gerard, Pius XII: The Hound of Hitler, 2008
North, John (ed.), The Alexander Memoirs 1940 – 1945, 1962
Okumiya, Matasake şi Horikoshi, Jiro, Zero! The Story of the Japanese Navy Air Force 1937 – 1945, 1957
Ousby, Ian, Occupation: The Ordeal of France 1940 – 1944, 1997
Overy, Richard, Why the Allies Won, 1995
Overy, Richard, Russia's War, 1997
Overy, Richard The Battle, 2000
Overy, Richard, Interrogations: Inside the Minds of the Nazi Elite, 2002
Overy, Richard, The Dictators: Hitler's Germany and Stalin's Russia, 2005
Pabst, Helmut, The Outermost Frontier: A German Soldier in the Russian Campaign, 1986
Pack, Stanley, The Battle for Crete, 1973
Pack, Stanley, Operation Husky: The Allied Invasion of Sicily, 1977
Padfield, Peter, Dönitz: The Last Führer, 1984
Padfield, Peter, War beneath the Sea: Submarine Conflict 1939 – 1945, 1995
Paine, Lauran, The Abwehr: German Military Intelligence în World War Two, 1984
Panter-Downes, Mollie, London War Notes 1939 – 1945, 1972
Papagos, Alexander, The Battle of Greece 1940 – 1941, 1949
Paris, Edmond, Genocide în Satellite Croaţia 1941 – 1945, 1981
Parker, Matthew, Monte Cassino, 2003
Parker, R.A.C., The Second World War, 2001
Parkinson, Roger, Blood, Toil, Tears and Sweat: The War History from Dunkirk to Alamein, Based on the War Cabinet Papers of 1940 to 1942, 1973
Parrish, Michael (ed.), Battle for Moscow: The 1942 Soviet General Staff Study, 1989
Parrish, Thomas (ed.), The Simon and Schuster

Encyclopedia of World War II, New York, 1978
Patton, George S., War as I Knew It, 1947
Paxton, Robert O., Vichy France, 1972
Payne, Stanley G., Franco and Hitler, 2008
Penrose, Jane (ed.), The D-Day Companion, 2004
Perret, Geoffrey, Winged Victory: The Army Air Forces în World War II, 1993
Phillips, C.E. Lucas, Cockleshell Heroes, 1956
Phillips, N.C. The Sangro to Cassino, vol. I al The Official History of New Zealand in the Second World War, Wellington, 1957
Pickersgill, J.W. şi Forster, D.F., The McKenzie King Record, 2 vol., 1960 şi 1968
Piekalkiewicz, Janus, Cassino, 1980
Pimlott, Ben, Hugh Dalton, 1985
Pimlott, Ben (ed.), The Second World War Diary of Hugh Dalton, 1986
Pink, M. Alderton, The Letters of Horace Walpole, 1938
Pitt, Barrie, The Crucible of War: Western Desert 1941, 1980
Pitt, Barrie şi Pitt, Frances, The Chronological Atlas of World War II, 1989
Pleshakov, Constantine, Stalin's Folly: The Secret History of the German Invasion of Russia, 2005
Pocock, Tom, 1945: The Dawn Came Up Like Thunder, 1983
Pogue, Forrest C., The Supreme Command, Washington DC, 1954
Pogue, Forrest C., George C. Marshall: Ordeal and Hope 1939 – 42, 1965
Pogue, Forrest C., George C. Marshall: Organizer of Victory 1943 – 45, 1973
Fundaţia Culturală Poloneză, The Crime of Katyn, 1965
Ponting, Clive, 1940: Myth and Reality, 1990
Pope, Dudley, Battle of the River Plate, 1956
Pope-Hennessy, James, History under Fire, 1941

Porch, Douglas, Hitler's Mediterranean Gamble, 2004
Prange, Gordon W., Miracle at Midway, 1982
Prasad, B., (ed.) Official History of the Indian Armed Forces in the Second World War: The Reconquest of Burma, vol. I, 1954
Preston, Paul, Franco, 1994
Price, Arthur, The Spitfire Story, 1995
Probert, Henry, Bomber Harris: His Life and Times, 2001
Pulleston, W.D., The Influence of Sea Power în World War II, 1947
Raczyński, Count Edward, în Allied London, 1962
Ranfurly, Hermione, To War with Whitaker: The Wartime Diaries of the Countess of Ranfurly 1939 – 1945, 1994
Rauss, Erhard şi Natzmer, Oldwig von, The Anvil of War: German Generalship în Defense on the eaştern Front, 1994
Rawlings, Leo, And the Dawn Came Up Like Thunder, 1972
Ray, John, The Battle of Britain, 1994
Ray, John, The Night Blitz 1940 – 1941, 1996
Read, Anthony, The Devil's Disciples: The Lives and Times of Hitler's Inner Circle, 2003
Read, Anthony şi Fisher, David, The Deadly Embrace: Hitler, Stalin and the Nazi-Soviet Pact 1939 – 1941, 1988
Rees, Laurence, The Nazis: A Warning from History, 1999
Rees, Laurence, Horror in the east, 2001
Rees, Laurence, Auschwitz, 2005 (Auschwitz. Naziştii şi „Soluţia Finală", RAO, Bucureşti, 2009
Rees, Laurence, Their Darkest Hour: People Tested to the eextreme în World War II, 2007
Rees, Laurence, World War Two behind Closed Doors: Stalin, the Nazis and the West, 2008
Reitlinger, G., The Final Solution, 1953
Reynolds, David, Rich Relations: The American

Occupation of Britain 1942 – 1945, 1995
Reynolds, David, World War to Cold War, 2006
Reynolds, David şi Kimball, Warren (ed.), Allies at War, 1994
Rhodes, Richard, Masters of Death: The SS Einsatzgruppen and the Invention of the Holocaust, 2002
Richardson, Charles, From Churchill's Secret Circle to the BBC: The Biography of Sir Ian Jacob, 1991
Ridley, Jasper, Mussolini, 1997
Ritchie, Charles, The Siren Years, 1974
Roberts, Andrew, „The Holy Fox": A Life of Lord Halifax, 1992
Roberts, Andrew, Masters and Commanders: How Roosevelt, Churchill, Marshall and Alan Brooke Won the War in the West, 2008
Roberts, Andrew (ed.), The Art of War, vol. II, 2009
Roberts, Frank, Dealing with Dictators, 1991
Roberts, Geoffrey, Stalin's Wars, 2006
Roberts, Walter E., Tito, Mihailović and the Allies 1941 – 1945, 1987
Rohwer, Jürgen, The Critical Convoy Battles of March 1943, 1977
Rogers, Duncan şi Williams, Sarah (ed.), On the Bloody Road to Berlin: Frontline Accounts from the North-West Europe and the eaştern Front 1944 – 45, 2005
Rolf, David, Prisoners of the Reich: Germany's Captives 1939 – 1945, 1988
Rollings, Charles, Prisoner of War: Voices from Captivity during the Second World War, 2007
Rooney, David, Stilwell the Patriot, 2005
Roseman, Mark, The Villa, the Lake, the Meeting: Wannsee and the Final Solution, 2002
Roskill, Stephen, The Navy at War 1939 – 1945, 1960
Roskill, Stephen, Churchill and the Admirals, 1977
Ross, J.A., Memoirs of an Army Surgeon, 1948
Ross, Stephen T. (ed.), American War Plâns 1938 – 45, 1997
Rotundo, Louis C. (ed.), Battle for Stalingrad: The

1943 Soviet General Staff Study, 1989
Royle, Trevor, Orde Wingate, 1995
Royle, Trevor, Patton, 2005
Rubinstein, William D., The Myth of Rescue: Why the Democracies Could Not Save More Jews from the Nazis, 1997
Russell, lord, The Scourge of the Swastika: A Short History of Nazi War Crimes, 1954
Russell, lord, The Knights of Bushido: A Short History of Japanese War Crimes, 2005
Rutherford, Phillip T., Prelude to the Final Solution: The Nazi Program for Deporting Ethnic Poles 1939 – 1941, 2007
Ryback, Timothy W., Hitler's Private Library, 2009 (Biblioteca lui Hitler, Litera, Bucureşti, 2010)
Sainsbury, Keith, The North African Landings 1942, 1976
Sainsbury, Keith, The Turning Point: The Moscow, Cairo and Teheran Conferences, 1986
Salisbury, Harrison O., The Unknown War, 1978
Sanders, Paul, The British Channel Islands under German Occupation 1940 – 1945, 2005
Sandys, Celia, Chasing Churchill, 2003
Saunders, Anthony, Hitler's Atlantic Wall, 2001
Sayer, Ian şi Botting, Douglas, Hitler's Last General: The Case against Wilhelm Mohnke, 1989
Sayer, Ian (ed.), The Allgemeine SS, 1984
Scheiderbauer, Armin, Adventures în my Youth: A German Soldier on the eaştern Front, 2003
Schmidt, Heinz Werner, With Rommel in the Desert, 1951
Schmidt, Paul, Hitler's Interpreter, 1950
Schofield, Victoria, Wavell: Soldier and Statesman, 2006
Schroeder, Christa, He Was my Chief: The Memoirs of Adolf Hitler's Secretary, 2009
Schulman, M., Defeat in the West, 1973
Schulte, Theo J., The German Army and Nazi Policies

în Occupied Russia, 1989
Schwarz, Urs, The eye of the Hurricane: Switzerland în World War Two 1980
Seaton, Albert, The Russo-German War 1941 – 45, 1971
Sebag Montefiore, Hugh, Enigma: The Battle for the Code, 2000
Sebag Montefiore, Hugh, Dunkirk: Fight to the Last Man, 2006
Sebag Montefiore, Simon, Stalin: The Court of the Red Tsar, 2003
Self, Robert (ed.), The Neville Chamberlain Diary Letters, vol. IV, 2005
Sereny, Gitta, Speer: The Battle with Truth, 1995
Service, Robert, Stalin, 2004
Sherwood, Robert E., The White House Papers of Harry L. Hopkins, 2 vol., 1949
Shirer, William L., The Collapse of the Third Republic, 1970
Shirer, William L., The rise and Fall of the Third Reich, 1990
Short, Neil, Hitler's Siegfried Line, 2002
Times Literary Supplement, Essays and Reviews 1963, 1964
Toland, John, The Last 100 Days, 1966
Toland, John, Infamy: Pearl Harbor and its Aftermath, 1982
Tomasevich, Jozo, The Chetniks, 1975
Tooze, The Wages of Destruction: The Makingand Breaking of the German Economy, 2006
Townsend, Peter, Duel of Eagles, 2000
Trevelyan, Raleigh, The Fortress, 1956
Trevelyan, Raleigh, Rome ,44, 2004
Trevor-Roper, Hugh, The Last Days of Hitler, 1947 (Ultimele zile ale lui Hitler, Humanitas, Bucureşti, 1993)
Trevor-Roper, Hugh (ed.), Hitler's War Directives 1939 – 45, 1964
Trevor-Roper, Hugh (ed.), Hitler's Table Talk, 2000

Truman, Harry S., Year of Decisions, 1955
Tsouras, Peter G. (ed.), The Greenhill Dictionary of Military Quotations, 2000
Ungvary, Krisztian, Battle for Budapest, 2003
Van der Vat, Dan, The Pacific Campaign, 1992
Vassiltchikov, Marie, The Berlin Diaries, 1985
Vaughan-Thomas, Wynford, Anzio, 1961
Verney, Peter, Anzio 1944: An Unexpected Fury
Vinen, Richard, The Unfree French: Life under the Occupation, 2006
Vinogradov, V.K., Pogonyi, J.F. şi Teptzov, N.V. (ed.), Hitler's Death, 2005
Volkogonov, Dmitri, Stalin: Triumph and Tragedy, 1991
Vonnegut, Kurt, Staughterhouse Five, 2000 (Abatorul cinci, Univers, Bucureşti, 1983)
Warlimont, Walter, Inside Hitler's Headquarters, 1964
Warren, Alan, Singapore 1942, 2002
Watkins, Gwen, Cracking the Luftwaffe Codes, 2006
Wavell, lord, Generals and Generalship, 1941
Webster, C. şi Frankland, N., The Strategic Air Offensive against Germany, 4 vol., 1961
Webster, Donovan, The Burma Road, 2004
Weinberg, Gerhard L., A World at Arms: A Global History of World War Two, 1995
Weinberg, Gerhard L. (ed.), Hitler's Second Book: The Unpublished Sequel to Mein Kampf by Adolf Hitler, 2003
Weintraub, Stanley, Eleven Days în December: Christmas at the Bulge 1944, 2006
Weitz, John, Joachim von Ribbentrop, 1992
Welchman, Gordon, The Hut Six Story: Breaking the enigma Codes, 1982
West, Nigel, Secret War: The Story of SOE, 1992
Wheal, Elizabeth-Anne şi Pope, Stephen, Dictionary of the Second World War, 2003
Wheeler-Bennet, John, The Nemesis of Power: The

German Army în Politics 1918 – 1945, 1964

White, Peter, With the Jocks: A Soldier's Struggle for Europe 1944 – 45, 2001.

Williams, Andrew, D-Day to Berlin, 2004

Williams, Charles, The Last Great Frenchman: A Life of General de Gaulle, 1993

Williams, Charles, Pétain, 2005

Williams, Peter şi Wallace, David, Unit 731: The Japanese Army's Secret of Secrets, 1989

Wilmot, Chester, The Struggle for Europe, 1952

Willmott, H.P., The Great Crusade: The History of the Second World War, 1989

Wilson, Theodore, The First Summit: Roosevelt and Churchill at Placentia Bay 1941, 1991

Winn, Godfrey, PQ17, 1947

Winton, John, Cunningham, 1998

Winterbotham, Fred, The ULTRA Secret, 1974

Woodman, Richard, The Arctic Convoys 1941 – 1945, 1994

Wragg, David, Sink the French: The French Navy and the Fall of France 1940, 2007

Wright, Michael (ed.), The World at Arms, 1989

Wylie, Neville (ed.), European Neutrals and Non-Belligerents during the Second World War, 2002

Wyman, David S., The Abandonment of the Jews: America and the Holocaust, New York, 1984

Young, Donald J., The Battle of Bataan, 1992

Young, John M., Britain's Sea War: A Diary of Ship Losses 1941 – 1945, 1989

Young, Peter, World War 1939 – 45, 1966

Young, Peter (ed.), Decisive Battles of the Second World War, 1967

Zamoyski, Adam, The Forgotten Few: The Polish Air Force in the Second World War, 1995

Ziegler, Philip, Mountbatten, 1985

Articole

Davies, Norman, „The Warsaw Uprising", Everyone's War, nr. 13, primăvara, 2008

Dilks, David, „Great Britain, the Commonwealth and the Wider World 1939 – 45”, University of Hull, 1988

Goda, Norman J.W., „Black Marks: Hitler’s Bribery of his Senior Officials during the Second World War”, Journal of Modern History, LXXII, nr. 2, 2000

Gough, Barry, „Prince of Wales and Repulse: Churchill’s «Veiled Threat» Reconsidered” Finest Hour, EXXXIX, vara, 2008

Greene, Graham, „The Lieutenant Died Last”, în The Last Word, 1990

Hanson, Victor Davis, „În War: Resolution”, Claremont Review of Books, iarna, 2007

Harvey, A.D., „The Russian Air Force versus the Luftwaffe”, Military Books Review, noiembrie, 2007

Heitmann, Jan, „Incident at Mosty”, After the Battle, nr. 79

Hodgson, Charles, „Convoy to Murmansk: The Battle of North Cape Remembered”, Nautical Magazine CCLV, nr. 4, aprilie, 1996

Kitchens, Dr James H., „The Bombing of Auschwitz Re-Examined”, Journal of Military History, LVIII, nr. 2, aprilie, 1994

Looseley, Rhiannon, „Paradise after Hell”, History Today, iunie, 2006

Overy, R.J., „Hitler and Air Strateg”, Journal of Contemporary History, XV, nr. 3, 1980

Overy, R.J., „The Nazis and the Jews în Occupied Western Europe 1940 – 1944”, Journal of Modern History, LIV, 1982

Penney, lord, Samuels, D.E.J. şi Scorgie, G.C., „The Nuclear Explozive Yields at Hiroshima and Nagasaki”, Philosophical Transactions of the Royal Society of London, CCLXVI, nr. 1177, iunie 1970

Whiting, Charles, „The Man Who Invaded Poland a Week Too Early”, World War II Investigator, nr. 1, aprilie, 1988

INDEX1362*

A

Aachen 640, 714
Aalborg 104
Abetz, Otto 152
Abisinia 211
Abwehr 70 – 71, 152, 160, 267, 311, 455, 508, 514, 539, 663 – 664, 672, 674, 757, 818
Aceasta, HMS 107
Acheson, Dean 299
Achilles, HMS 99
Addis Abeba 211
Aden, golf 211, 431
Admiral Graf Spee 98 – 99, 517, 524
Admiral Hipper 103, 518, 524
Admiral Scheer 517, 521, 524
Africa de Sud 651
Afrikakorps 214, 219, 225, 227, 229, 249, 424 – 426, 430, 438, 446 – 448, 461, 463, 827, 853
Agreement, Operaţiunea 429
Agri, râu 557
Ahlwardt, Hermann 340
Aisne, râu 118, 131, 142
Aitken, Max 175
Ajax, HMS 98
Akagi 302 – 303, 329, 385 – 386
Alam el Halfa, bătălia de la
Alamein, El: prima bătălie (iulie); a doua bătălie (oct. – nov.) 12, 35, 208, 229, 425 – 435, 439, 444, 447 – 449, 461, 495, 504, 537, 624, 701, 828, 834, 843, 847, 875
Alban, dealurile 571, 573, 579
Albania 214 – 216, 365
Albastră, Operaţiunea 469, 472
Aleutine, insulele 29, 381, 383, 387
Alexander, Harold 12, 140, 229, 331, 421, 454
Alexander, Hugh 512
Alexandria 103, 218, 225, 229, 427, 437, 515, 827
Alger 13, 455 – 457, 459 – 460, 696
Algeria 152, 170, 449, 459
Ali, Rashid 224

Allen, Louis 409 – 410
Allenby, Edmund 209
Alsacia-Lorena 108, 689
Altmark, incidentul 100
Amerika 85
Amiens 375
Anders, Władysław 579, 602, 759
Anderson, John 197
Anderson, Kenneth 457 – 458, 464, 466
Andropov, Iuri 794
Angers 84
Angriffskrieg 59
Anielewicz, Mordechai 371
Anschluss 61
Antonescu, Ion 738
Antonov, Alexei 651
Anvers 120, 676, 708, 710 – 711, 715 – 716, 735, 837
Anvil, Operaţiunea 670, 699, 709
Anzio, bătălia de la 588, 570 – 576, 578 – 580, 607, 660, 668
Aoki, Taijiro 386
Aosta, Amedeo 211
Arakan 392, 406, 799
Ardeni, ofensiva din 13, 699, 706, 715, 722 – 724, 726, 750, 763, 770, 832, 837, 853
Ardent, HMS 107
Arena, Francesco 442
Arezzo 583
Argentina 341
Argus, HMS 532
Arizona, USS 305
Ark Royal, HMS 99, 103, 530
Armenia 268
Armia Krajowa 758
Arnhem 713, 737, 761, 763, 847
Arnim, Hans-Jurgen 468, 701
Arno, fluviul 583
Arnold, Henry H. „Hap” 327, 645

Astoria, USS 387, 389
Astrahan 468, 471, 828
Atena 530
Athenia, SS 96
Atkinson, Rick 458
Attlee, Clement 141
Aubrey, Tony 397
Auchinleck, Claude 12, 108, 222, 225 – 227, 229, 421, 424, 429
Augusta, USS 222
Aung San, U 205, 331
Auschwitz-Birkenau 12, 49, 50, 353, 360, 364, 377
Azov, Marea 283 – 284, 741
B
Bacon, Allon 514
Bad Godesberg 62
Bad Reichenhall 242
Badoglio, Pietro 215, 548, 552, 558
Bagdad 224
Bagnold, Ralph 209
Bagration, Operaţiunea 13, 753 – 756, 850
Bagration, Peter 754
Balaton, lacul 770
Baldwin, Stanley 618
Balme, David 513
Baltică, Marea 19, 74, 101, 280, 765 – 766, 768 – 769, 776, 837
Barbara, Linia 558
Barbarossa, Operaţiunea 11, 49, 95, 237, 241, 243 – 245, 249 – 250, 252, 254, 256 – 258, 263 – 264, 267, 270, 281, 283, 286, 288, 292, 309, 317, 343 – 344, 367368, 472, 491, 493, 507, 519, 532, 593, 737, 743, 753 – 756, 762, 784, 827 – 830, 839, 842, 844, 848, 850
Barbie, Klaus 159
Barce 429
Bari 558
Barker, John Sears, Seven Steps Down 572
Basarabia 255

Batavia 30, 329
Batiuk, Nikolai 491
Battleaxe, Operaţiunea 221
Baudrillart, Alfred-Henri-Marie 251
Baumbach, Werner 618
Bayerlein, Fritz 438
Bayeux 41, 696
Bayreuth 340
Baytown, Operaţiunea 551
BBC 99, 136, 622, 628, 665, 674
Beaufre, André 120, 125, 128, 150 – 151
Beaverbrook, Max Aitken 170, 179, 243, 789, 896
Beck, Ludwig 592
Becklingen 708
Beda Fomm, bătălia de la 211 – 212, 214
Beevor, Antony 783
Belchem 212
Belden, Jack 551
Belfast, HMS 98
Belgorod 39, 597, 600, 603
Belgrad 215, 618, 764
Bellows, James 678
Below, Nicolaus von 132, 640 – 641, 738
Benghazi 211, 213, 221, 227, 425, 429
Bennett, Gordon 324
Bennett, Paul G. 549
Bentley Priory, Middlesex 22, 173
Berchtesgaden 62, 116, 170, 245, 286, 675
Berdiansk 283
Bergen 19, 102 – 103, 105, 627
Bergen-Belsen, lagăr de concentrare 683, 708
Berghof 11, 170, 181, 202, 242, 245 – 247, 277, 289 – 290, 309, 566, 686, 854
beri-beri 411
Beria, Lavrenti 83, 261, 266, 778, 843
Berna 772
Bernhard, Linia 558
Bethe, Hans 808

Béthouart, Antoine 106
Béthune 129
Bevin, Ernest 576
Białistok 80, 260, 344, 372, 756
Bibbiena 583
Bidault, Georges 698
Bielorusia 13, 82, 756, 862
Bigamy, Operaţiunea 429
Biggin Hill 22, 181
Billotte, Gaston 123, 128
Bir Hacheim 227 – 228
Birmania 13, 15, 205, 298 – 299, 317, 323, 329 – 334, 388, 392, 399 – 401, 403, 405, 412, 628, 798 – 800, 803 – 804, 847
Bismarck (cuirasat) 514, 517, 526 – 532
Bismarck, Otto von 125, 844
Black, Conrad 50, 237, 306
Blaker, Jim 402
Blanchard, Georges 120
Blaskowitz, Johannes 80
Bletchley Park 180, 445, 511 – 515, 530, 537 – 538
Blitz 183, 185 – 186, 189, 193, 196, 658
Blohin, Vasili 83
Blomberg, Werner von 11, 55 – 56, 58 – 61, 66, 73, 149, 240
Bobruysk 754
Bode, Howard D. 389
Boemia 64
Bolero, Operaţiunea 667
Bolívar, Simon 802
Bongyaung 396
Bordeaux 132, 153
Bormann, Martin 231, 245, 286, 342, 526, 531, 688, 821
Borodino 278, 601
Bose, Subhas Chandra 324, 405
Bosnia 216
Bosquet, René 153

Bradley, Omar 454, 464, 504, 548, 680, 698, 707
Brandenberger, Erich 719
Brauchitsch, Walther von 149, 702, 830
Braun, Eva 641, 789
Braun, Werner von 809
Braunau 790
Bravado, Operaţiunea 670
Breda 120, 123, 127
Brereton, Lewis 327
Breslau 766 – 767
Brest 41, 524, 530 – 531, 633, 669, 670, 832
Brest-Litovsk 83 – 84
Brest-Litovsk, Tratatul de la
(1918) 247, 943
Brevity, Operaţiunea 422
Briansk 39, 278, 607
Bridgeman, Robert 128 – 129
Briggs, Raymond 435
Bristol 22, 91, 169, 185, 422
Bristow, Tom 138
Brittain, Vera 169
Broadhurst, Harry 668
Broadway, HMS 513
Broich, Fritz 705
Brooke, Alan 13, 123, 135, 145, 152, 226, 240, 450, 651, 847, 857
Browning, A.M. „Boy” 713
Browning, Christopher 347
Bruges 129
Bruhn, Johannes 704
Brunei 796
Bruns, Walther 704
Bruxelles 119, 124, 710
Buchenwald, lagărul de concentrare 202
Bucureşti 763
Budapesta 50, 763, 765
Bug, râul 255, 750, 756
Bulgaria 764, 772, 792

Burgis, Lawrence 51, 213, 460, 575
Busch, Ernst 149, 755, 837
Busse, Theodor 780
Butcher, Harry 464
Bydgoszcz 72, 87
Byrnes, James F. 313
Bzura, râul 81
C
Cactus, Operaţiunea 389 – 390
Cadogan, Alexander „Alec” 690
Caen 41, 375, 564, 673, 675, 681.
683, 692 – 693
Caesar, Linia 579
Cairo 35, 50, 229, 393, 421 – 422, 427, 436, 447, 561, 565, 827
Calais 22, 41, 119, 134, 173, 836
California 296, 298, 304, 316, 321, 334, 415
Calvert, Michael 395 – 396, 401
Cămăşile Brune (Sturmabteilung) 53
Cambrai 130, 188
Cambridgeshire, HMT 146
Camino, muntele 559 – 560
Camm, Sydney 176
Campbell, Jock 227
Campo di Carne 576
Campoleone 48, 571 – 572, 574
Canaris, Wilhelm 73, 311, 368, 818
Canberra, HMAS 389
canibalism 280
Capul Bunei Speranţe 249
Carentan 40, 683
Carlyle, Thomas, Frederic cel Mare 793
Carol al XII-lea, regele Suediei 233
Carpaţi, munţii 70, 72, 220, 766
Carver, Michael 212, 225, 227, 228, 435, 444, 448, 446
Casablanca 13, 455 – 456, 458, 460, 463, 539, 546, 632 – 633, 851

Casey, Richard 601, 649
Caspică, Marea 474, 828
cazaci 83, 268
Cazalet, Victor 601
Cehov, Anatol 481
Cerniakovski, Ivan 766
Cernova, Tania 481
Cesarani, David 862, 870, 872, 895
Ceylon 309, 414, 628
Chamberlain, Houston Stewart 340
Chamberlain, Neville 62, 75, 78, 109, 126, 691, 858, 896, 921
Charlottesville, Virginia 164
Chartres 159
Chaudoir, Elvira 672
Chełmno 344
Chemnitz 651
Chennault 404
Cherbourg 40, 146, 487
Cherwell, Frederick Lindemann 649
Chiang Kai-shek 298, 303, 330, 332, 388, 399, 403, 556
Chicago, USS 389
Choltitz, Dietrich von 697, 701
Christian al X-lea, regele Danemarcei 104
Christison 405
Chunking 403
Churchill, Clementine 667
Churchill, Randolph 330
Ciano, Galeazzo 311 – 312, 548
Cipru 827
Cirenaica 219
Cisterna 571 – 572, 574, 580
Citadela, Operaţiunea 595
Ciuikov, Vasili 476, 790
Clark, Alan 115, 604, 606, 742, 774, 831, 845
Clark, Lloyd 576
Clark, Mark 13, 466, 548, 550, 559, 563, 582

Clausewitz, Carl von 273
Clothier, Neil 709
Cobra, Operaţiunea 693
Cocteau, Jean 154
Colleville-sur-Mer 49, 682
Collins, Joseph 668
Colombo 317, 414
Colossus II (computer) 543
Colville, John „Jock” 166
Como, lacul 586
Compiègne 147 – 148, 170
Coningham, Arthur 432
Corap, André 124
Coridorul Polonez 72 – 74, 80
Corint, canalul 217
Coronet, Operaţiunea 807
Corregidor 30, 327 – 328, 916
Corsica 460, 546 – 547, 561
COSSAC 661, 667
Cotentin, peninsula 668, 682
Courageous, HMS 97
Coventry 22, 189, 429, 618, 812
Coward, Noël 169
Cracovia 72, 80, 350, 371
Cramer, Hans 426
Crerar, Henry 669
Creta 213, 216 – 219, 228, 237, 249, 319, 826, 847
Crimeea 47, 48, 268, 272, 284, 468 – 469, 593, 702, 705, 738, 753, 770, 834
Cripps, Sir Stafford 256, 786
Croaţia 216
Crocker, John 668
Crossman, Richard 622
Croydon 734
Crutchley, Victor 389 – 390
CSDIC 701
Cumberland, HMS 99
Cunningham, Alan 211, 218, 424

Cunningham, Andrew Browne 552
D
Dachau, lagărul de concentrare 12, 200, 362
DAF 425 – 427, 432 – 433, 436, 438, 440, 653
Dahlem 778, 783, 854
Dakar 161, 660
Daladier, Edouard 127
Dalton, Hugh 204
Danemarca 101, 104, 122, 162, 163, 173, 809
Daniels, Josephus 299
Dansey, Claude 257
Danzig 73 – 74, 77, 690, 739, 776
Darlan, Jean-François 156, 161
Darnard, Joseph 157
Darwin 30, 317
Davidson, C. 315
Davies, Norman 761
Dawe, Leonard 665
Dawley, Ernest 551
de Gaulle, Charles 13, 127, 143, 145, 460
De Ruyter, RNNS 329
de Valera, Eamon 202
Deere, Alan 181
Degrelle, Leon 162
Dempsey, Miles 668
Desert Victory (film) 424, 427
Devers, Jacob 709
Dew, Armine 377
Diadema, Operaţiunea 578, 581
Diekmann, Adolf 685
Dieppe, raidul 423, 473
Dietl, Eduard 102
Dietrich, Josef „Sepp” 717
Dietrich, Otto 116
Dill, John 165
Dimapur 405 – 407, 409, 411
Dinant 720
Dittmar, Kurt 471

Djebel Kouif 464
Djugaşvili, Iacov 265
Dobbie, William 426
Dollmann, Friedrich 145
Don 26, 283, 469 – 471, 491 – 493, 497 – 499, 501, 504, 593
Donbaik 405
Doolittle, Jimmy 335
Doorman, Karel 329
Dorsetshire, HMS 531
Douai 129
Dover 129, 134, 176
Dowding, Hugh 142, 173 – 175, 178, 184
Dresda 128, 215, 651 – 656, 886
Dreyfus, Afacerea 150
Dumitrescu, Petre 493
Dunărea 764
Dunkerque 11, 119, 127 – 138, 140 – 146, 164 – 167, 183, 187 – 188, 198, 219, 423, 436, 506, 620, 710, 776, 825, 843
Dunphie, Charles 463
Dvinsk 703
Dyle-Breda, Linia 123, 127, 150
Dynamo, Operaţiunea 11, 134
Dzerjinski, Feliks 475
E
Eaglesham, Renfrewshire 243
Eaker, Ira C. 554
Eben Emael, fortăreaţa 123
Echternach 717
Eckhart, Dietrich 245
Eden, Anthony 143, 165, 209, 212, 221, 299, 441, 460, 649, 786
Edson, A. „Red Mike” 391
Eichmann, Adolf 365, 369, 372
Eicke, Theodor 85
Einstein, Albert 808
Ekaterinburg 235

Elba 652, 708, 777
Eliot, T.S. 164
Elliot, Walter 140
Elliott, Denholm 520
Elliott, George 296
Elveţia 41, 199 – 202, 257, 602, 639
Enigma, maşina 256, 443, 508 – 514, 530
Enola Gay 810
Enterprise, USS 301, 382 – 385, 387, 390
Eremenko, Andrei 766
Erickson, John 610, 751, 782, 785
Essen 635
Estonia 18, 88, 765, 792
Etiopia 219, 393, 394
Etorofu 28, 302
eutanasie 341
Evans, Dick 573
Exeter, HMS 98
F
Falkenhorst, Nikolaus von 100
Farquhar 443
Fasson, Francis 538
Fegen, Edward Fogarty 521
Felbert, Paul von 403
Fergusson, Bernard 396
Fermi, Enrico 809
Fischfang, Operaţiunea 576
Fleming, Ian 245, 513
Fletcher, Frank 382
Florenţa 583, 652
Formosa 28, 326 – 327
Forster, E.M. 169
Forstmann, Walter 516
Fortăreaţa Zburătoare 631, 638, 652
Frank, Anne 683
Frank, Hans 152
Frankfurt 638, 707
Frankl, Viktor 362

Frankland, Noble 622
Fraser, George MacDonald 333, 795, 798, 804, 812, 814
Fraser, Peter 218
Fredendall, R. 455
Freikorps 76, 368
Freud, Sigmund 169
Freyberg, Bernard 217, 434
Fritsch, Werner von 59
Fritzsche, Hans 820
Fromm, Friedrich 311, 819
Fry, Richard 198
Fry, Stephen 633
Fuchida, Mitsuo 380, 385
Fuka 441, 444, 447 – 448
Fuller, J.F.C. 504
Funk, Walther 251, 311, 774, 819
Furious, HMS 103
Furness, Dickie 137
FUSAG 497, 663, 672
G
Gabçik, Josef 369
Galland, Adolf 175 – 176, 183, 190 – 191, 639 – 640, 824, 893
Gallipoli, expediţia (1915) 449, 661
Gamelin, Maurice 80, 123 – 124, 127, 150
Garda, lacul 36, 583 – 585
Gargagno 585
Gari 48, 562
Gangliano 38, 559, 562
Gatehouse, Alec 435
Gela 37, 547
Genda, Minoru 303, 305
Geneva, Convenţia de la 83, 419, 819, 823
Gensoul, Marcel 171
George al VI-lea, rege 111, 184, 663, 844
Georges, Alphonse 123 – 125
Georgia 268

Gerow, Leonard 668, 679 – 680, 717
Gertner, Ala 356
Gestapo 65, 153, 159 – 161, 343, 368, 370, 511, 683, 769, 782, 787
Gibraltar 161, 249, 423, 455 – 457, 516, 530, 601, 663 – 664
Gibson, Guy 398, 633
Gide, André 161
Gilbert, Martin 664, 870
Gipsy, HMS 98
Giraud, Henri 120, 123, 459 – 460
Giraud, Marie-Louise 157
Giulino di Mezzegra 50, 586
Glasfurd, C.E. 107
Glasgow 96 – 97, 103, 185
Glasgow, HMS 670
Gleiwitz 65, 368
Globocnik, Odilo 369
Glorious, HMS 103, 107 – 108
Gneisenau (crucişător) 103, 105, 107 – 108, 517 – 518, 524 – 532, 832
Gockel, Franz 678
Goerdeler, Carl 689 – 690
Goldensohn, Leon 707, 724
Golikov, Filipp 257
Gomel 272
Gore, R. 816
Gorodişce 260
Goroveţ, Aleksei 610
Gort, John Vereker 78, 120, 124, 130, 136
Gotenhafen (Gdynia) 527, 532, 776
Gotică, Linia 581, 583 – 584
Gott, „Distrugătorul” 212, 421 – 422
Goudy, Harry 415
Govorov, L.A. 748
Gracey, Douglas 804
Gradowski, Zalman 357
Graf Spee 98 – 99, 517, 524

Graziani, Rodolfo 210 – 211, 214
Grazier, timomierul Colin 538
Greenwood, Arthur 57, 141
Gretton, Peter 521, 540 – 541
Griffin, J.J. 815
Grigg, James 117, 786
Grohé, Joseph 630
Grossman, Vasili 475 – 478, 481, 483
Groves, Leslie 807
Groznîi 474, 747
Gruenther, Alfred M. 581
Gruhn, Margarethe 60
Guadalcanal, campania 388 – 392
Guam 302, 307, 317 – 318, 392
Gubbins, Colin 206
Guderian, Heinz 47, 76, 78, 113, 124 – 126, 128 – 129, 133, 145, 151, 238, 262, 271 – 272, 275 – 278, 283, 292, 504, 591, 595 – 597, 607, 715, 725 – 726, 743, 764 – 770, 776, 790, 821, 823, 835, 838, 842, 845
Guisan, Henri 200
Gulag 268, 294, 792
Gumeniuk, Vladimir 794
Guniev, Stiepan 485
Gurkha, HMS 103
Gurov, Kuzma A. 476
Gurtiev, L.N. 485, 488
Gustav, Linia 558 – 565, 569 – 571, 578 – 579
Gutman, Hugo 379
H
Haakon al VII-lea, regele Norvegiei 104
Hácha, Emil 65, 850
Haga 122, 734 – 735
Hagen, Linia 612
Haguro (crucişător) 804
Haig, Douglas 622
Haldei, Evgheni 791
Halder, Franz 108, 131, 133, 171, 236 – 238, 246, 249, 254, 271, 275 – 276, 470 – 471, 479, 483, 702, 742,

745, 822, 833 – 834
Halfaya, pasul 220, 228
Halifax, lord 110, 148, 170, 173, 691
Halifax, Noua Scoţie 96
Halkin Gol, bătălia de la 292, 478
Halsey, William 797
Hamburg 187, 346, 518, 526, 634, 637, 654, 825
Hamilton, duce de 243
Hanke, Karl 767
Hanson, Victor Davis 314, 799
Harkov 284, 468, 495, 591, 595, 912, 615, 738, 740, 832
Harmon, Ernest 581
Harris, Arthur 620 – 624, 630 – 634, 647, 650, 656
Hart, Thomas C. 327
Hartington, Dan 669
Hassell, Ulrich von 689
Hassenberg, Arie 377
Hastings, Max 294, 403, 678, 685, 700, 724, 753, 807
Hausser, Paul 607
Haviland, John 192
Hawaii 296, 302, 309, 316
Hawkinge 181
Hawkins, Jack 520
Heidrich, Richard 569
Heim, Ferdinand 706
Heisenberg, Werner 808, 854
Hellgoland 620
Helsinki 89
Herzner, Hans-Albrecht 70 – 71
Hess, Rudolf 243 – 244, 526, 826
Hewitt, Henry Kent 451
Heydrich, Reinhard 345, 348 – 350, 364 – 370, 793, 821
Heydte, Friedrich von der 705
High Wycombe 619
Himmler, Heinric 60, 86, 181, 270, 291, 339 – 340, 343, 346, 348 – 350, 360, 367 – 370, 459, 526, 688, 692,

704, 751, 761, 767, 809, 820, 854
Himmler, Operaţiunea 65
Hindenburg, Paul von 53 – 55, 82, 592, 757
Hinsley, Harry 514
Hipper, Franz von 518
Hirohito, împăratul Japoniei 805, 813
Hiroshima 789, 810, 812
Hiryū 386 – 387
Hitler, Linia 561
Hiwis 505
Hobart, Percy 679
Hodges, Courtney 709, 722
Hoepner, Erich 146, 278, 349, 689
Hoffman, Wilhelm 501
Hoffmann, Heinrich 670
Hoffmann, Peter 692
Hoge, William M. 728
Hong Kong 307, 317 – 318, 419
Hood, HMS 171, 528 – 531
Hopkins, Harry 164, 645, 822
Hornet, USS 301, 335, 382 – 385
Horrocks, Brian 430, 434, 723
Höss, Rudolf 350, 354 – 355, 361, 819
Hossbach, Friedrich 59
Hotblack, Frederick 105
Hoth, Hermann 146, 272, 278, 497 – 499, 595, 603 – 607, 842
Houffalize 837
Houppeville 730
Howard, Michael 181 – 182, 126, 206, 509, 583, 585
Howard, John 673
Howard, Leonard 137
Hruşciov, Nikita 785
Hudson, Charles 165
Hughes, Hector 434
Huntzinger, Charles 147
Husky, Operaţiunea 546, 665, 668
Hutton, Thomas 331

Huxley, Aldous 169
Hyakutake, Haruyoshi 390 – 391
I
Ialta, Conferinţa de la 651, 762, 770 – 772, 777, 804
Ichiki, Kiyono 390
Iida, Shojiro 330 – 331
Ilu 390
Imphal 332, 399 – 400, 405 – 407, 410 – 412, 800
Indaw 399
Ingersoll, Ralph 722
Inskip, Thomas 64
Insterburg 640 – 641
Insulele Canalului 158
Irak 218 – 219, 222, 224 – 225, 249, 309, 334, 428, 827 – 828
Iran 222, 224 – 225, 249, 309, 334, 428, 827
Irlanda 199, 202 – 203, 426
Irrawaddy 396, 799 – 800
Irving, David 115, 653
Irwin, Stafford Le Roy 463
Ismay, Hastings 194
Israel 372
Iugoslavia 205, 215, 226, 230, 551, 556, 582, 772, 792, 826
Iwaichi, Fujiwara 411
Iwo Jima 392, 800 – 801, 805 – 807, 813
Izium 284
J
Jablunka, trecătoarea 70, 74
Jacob, Ian 421, 808
Jakovlevo 48
Janus, HMS 574
Java 327, 329
Jean Nicolet, SS 415
Jedwabne 373
Jellicoe, John 173
Jennings, Augustus 135, 137
Jennings, Humphrey 183

Jervis Bay, HMS 521
Jervis, HMS 574
Joi, Operaţiunea 399
Johnson, Gunner A.W.J. 815
Johore, strâmtoarea 321
Jones, R.V. 50, 623
Josting, Erwin 703
Juin, Alphonse 462, 579
Jukov, Gheorghi 255, 258, 262, 284, 292, 294, 476, 478, 492, 498, 506, 597 – 598, 603, 607, 612, 615, 750 – 751, 766, 776, 778, 790 – 792, 831, 845 – 846
Junge, Traudl 789
Juno, plaja 49, 668, 681
Jutlanda 104, 173, 329
K
Kachanaburi, lagărul de concentrare 50, 413
Kaduk, Oswald „Papa” 352
Kalaci-pe-Don 493
Kalavrita 219
Kalinin 278, 281, 284, 468
Kaltenbrunner, Ernst 793, 820
Kaluga 278, 281, 468
Kamaing 402
kamikaze 384, 443, 729, 797, 803
Kamiński, Bronislav 268
Karmenberg, Arthur „Willy” 231 – 232
Karinhall 173, 190
Kassala 211
Kaşira 283
Katyń 83, 759
Kaunas 349, 756
Kean, Richard 416
Keegan, John 426, 710, 841
Keitel, Wilhelm 60 – 61, 73, 75 – 78, 115, 117, 148 – 149, 223, 239 – 240, 248, 267, 276, 284 – 285, 526, 541, 593, 597, 600, 615, 688, 724 – 726, 770, 820 – 823, 831, 835, 844 – 845
Kempka, Erich 686

Kennedy, John 140, 152, 393, 528 – 529, 628
Kennedy, John F. 809
Kennedy, Ludovic 526
Kenya 211
Kerci, peninsula 469, 739, 834
Kerci, strâmtoarea 834
Kershaw, Ian 234, 237, 339
Kesselring, Albert 149, 173, 463, 465, 550, 552, 558, 563, 571 – 573, 580, 583 – 585, 707, 728, 772, 835, 839
Keynes, John Maynard 198
Kidney, înălţimile 430, 438 – 443
Kiel, Canalul 518, 670
Kiev 255, 262, 270 – 274, 277, 349, 747 – 748, 831
Kimmel, Husband 301 – 304, 306
King George V, HMS 531
King, Ernest J. 309
Kinkaid, Thomas 796
Kitchens, James H. III 375
Kittel, Heinrich 703 – 704
Kleist, Paul von 76, 124 – 125, 129 – 130, 133 – 134, 149, 273 – 274, 283, 427, 470, 473, 498, 706, 725, 742 – 743, 751, 820 – 821, 838
Knochlein, Fritz 135
Knox, Frank 306, 512
Kobe 335
Koch, H.A. 509
Koenig, Marie-Pierre 434
Kohima, bătălia de la 402, 405 – 412
Kolbe, Maximilian 362, 776
Kolberg 776
Komsomol 482
Konev, Ivan 255, 598, 604, 612, 614, 750 – 751, 766, 777, 845 – 846
Kopeţ, Ivan 258
Korsun, bătălia de la 750
Kosmodemianskaia, Zoia 263
Kota Bharu 319
Kotin, Josef 265

Kovno 349
Krebs, Hans 513, 790 – 791, 838
Krîlov, Nikolai I. 477
Kripo (poliţia judiciară germană) 368
Kristallnacht 64, 341
Kristiansand 102
Krivoşeev, G.F. 785
Kronstadt 253
Krueger, Walter 796
Kuhmo, bătălia de la 94
Kunţevo 259
Kuomintang (naţionaliştii chinezi) 298, 403
Kurile, insulele 302
Kurland 765 – 766, 770, 775 – 776
Kursk, bătălia de la 48, 50, 591, 594 – 611, 613 – 616, 657, 738 – 740, 744 – 746, 836, 745, 850
Kurusu, Saburo 303
Kutno, bătălia de la 81
Kutuzov, Michael 282
Kutuzov, Operaţiunea 607
Kvaternik, Slavko 263
Kwai, râul 50, 413
Kyūshū 810
L
La Ferla, Francesco 442
La Roche-Guyon 674
La Rochelle 524
La Spezia 552, 583
Laborde, Jean 457
Ladbergen 627
Ladoga, lacul 280
Lancastria, RMS 146
Lang, E.A.R. 137
Langbehn, Julius 340
Langsdorff, Hans 98 – 99
Laon 127
Larvik 102
Lashio 332

Laval, Pierre 149, 151, 155 – 156, 158
Lavarack, J.D. 220
Laverty, John „Danny” 407
Lawrence, T.E. „Al Arabiei” 392
Le Hâvre 670
Le Kef 462
Le Mans 694
Leach, John 529
Lecussan, Joseph 158
Ledo 399, 405
Lee, Raymond 183 – 185
Leese, Oliver 434, 436, 441 – 442, 558, 584
Leidig, Theodor 345
Leigh-Mallory, Trafford 623, 645
Leigh, Vivien 188
Leipzig 651
Lemp, Julius 513
Lenin, Vladimir Ilici 261, 792
Leningrad 88, 90, 235 – 236, 253 – 254, 272 – 274, 279 – 284, 468, 472, 479, 494, 593, 748, 766, 842
Lens 129
Leopold al III-lea, regele Belgiei 123, 135
Letonia 88, 765 – 766, 792
Leul de mare, Operaţiunea 108, 168 – 171, 193
Levi, Primo 339, 352, 356, 359, 362 – 363
Lewiński, Eduard 391
Lewis, R.C. 98
Lexington, USS 301, 381, 797
Ley, Robert 133, 342, 821
Leyte 796
Libia 50, 157, 213, 215 – 219, 249, 427, 433
Licata 547
Liddell Hart, Sir Basil 101, 125, 150, 241, 273, 349, 662, 750, 838
Lidice 370
Lightfoot, Operaţiunea 429, 441 – 442
Lille 119, 122, 134
Lindbergh, Charles A. 315

Lindemann, Ernst 527
Lingayen, golful 327, 799
Liri, valea 558, 560, 562 – 564
List, Wilhelm 124, 149, 471, 833, 835
Lituania 72, 84, 88, 348, 703, 729, 765, 799
Litvinov, Maxim 535
Liverpool 165, 169, 185, 398, 402, 812
Lloyd-Davies, Cromwell 670
Loara 143, 669, 684
Lockard, Joseph 296 – 297
Londonderry 540
Londra 58, 78, 157 – 158, 169, 182 – 187, 190, 209, 218, 247, 315, 325, 330, 351, 421 – 422, 436, 441, 467, 484, 511, 517, 524, 527, 552, 622, 647, 659, 661, 666, 730, 734
Longeloth, Operaţiunea 395, 399, 405
Lopez, Pedro 413
Lorient 524, 633
Los Alamos 808, 841
Lothian, Philip Kerr 57, 166
Louvain 618
Lovat, Simon Fraser 673 – 674
Lowry, Frank 570
Lublin 80, 84, 187, 346 – 347, 756
Lucas, John 570 – 573
Lucy (reţea sovietică de spionaj) 257, 602
Ludendorff, Erich 70
Lumsden, Herbert 430, 436 – 438
Lunghi, Hugh 50, 651
Lungo, Monte 48, 559 – 560
Lusitania, RMS 301
Luxembourg 119, 147, 716, 719
Luzon 323, 327, 392, 727, 799, 803, 807
Lvov 74, 83, 266, 372, 374, 756
Lyme Regis 171 – 172
Lympne 176 – 181
Lynd, Robert Wilson 141
Lynn, (Dame) Vera 188

Lyon 146, 159
M
MacArthur, Douglas 49, 326 – 328, 331, 334, 454, 796, 800, 807, 813
MacDonald, Ramsay 57
Macedonia 216
Machinato, Linia 802
MacIntyre, Donald 523
Mackensen, August von 149
Mackensen, Eberhard von 571, 576, 585
Mackenzie, Compton 406, 873
Mackesy, Pierse 106
Madagascar 161, 342, 820
Magdeburg 794
Maginot, André 119
Maginot, Linia 119, 256, 318, 601
Maine, USS 301
Maiski, Ivan 535
Malacca, strâmtoarea 804
Malaparte, Curzio, Kaputt 288, 590, 915
Maleme 217
Malinovski, Rodion 751
Mallinson, Allan 50, 652, 858, 860, 863, 875
Malta 37, 213, 219, 225, 249, 426, 448, 552, 847, 901, 911
Mamerdov, Konstantin 750
Mandel, Georges 156
Manhattan, Proiectul 808
Mannerheim, Carl von 90, 95
Mannerheim, Linia 18, 89 – 90, 93 – 95, 292
Manstein, Erich 11, 76, 114, 115, 118, 120, 151, 349, 469, 472, 492, 494, 496 – 498, 506, 591, 596, 600, 611, 612, 738, 740742, 748, 750, 751, 821 – 822, 830, 832, 834, 835, 837, 839, 878, 915
Manstein, Georg von 591
Manston 22, 181
Manteuffel, Hasso-Eccard von 125, 716 – 718, 720, 832

Mao Zedong 403
Maquis (Rezistenţa Franceză) 157, 162, 674, 684, 969
March, Cyril 625
Marea crudă (Monsarrat) 203, 520, 814, 916
Mareth, Linia 449, 461, 465
Mariane, insulele 31, 810
Market Garden, Operaţiunea 714, 719
Maroc 50, 449, 459
Marshall, George C. 49, 228, 239, 306, 309, 450 – 451, 454, 457, 461, 464, 472, 546, 550, 583, 644, 666 – 667, 671, 773, 795, 801, 807, 811, 835, 847, 851
Marshall, insulele 31, 304
Marsilia 124
Martuba 118
Mash, Bob 210
Matsuoka, Yosuke 236, 828
Mauriac, Jean 695
Mawlu 399
McAuliffe, Anthony C. 719
McBeath John 187
McCain, John 797
McCloy, John 377
McCreery, Richard 551, 584
McNair, Lesley J. 694
Mechelen-sur-Meuse 114, 123
Mechili 211, 219
Medmenham 510
Meiktila 333, 798 – 799
Memel 765
Menin 134
menşevici 89
Menzies, Robert 330
Meretkov, Kirill A. 748
Merkur, Operaţiunea 217
Mersa Matruh 210, 226, 448 – 449
Merville 49, 128
Messerschmitt, Willy 640 – 641

Messervy, Frank 228
Messina 37, 547
Metz 709, 714
Meuse, fluviu 118 – 119, 124 – 125, 593, 712 – 713, 715, 718, 720, 832
MI5 665, 672
MI6 257
Muchie, Donald 543, 881
Middleton, Troy 717
Midway (atol) 12, 29, 301, 307, 381, 383
Midway, bătălia din 314, 380 – 385, 387 – 389, 392, 412, 847
Milch, Erhard 149, 238, 630, 640, 820, 835
Milner-Barry, Stewart 512
Mindanao 799
Missouri, USS 14, 49, 813
Mitchell, R.J. 177
Mius, râul 284
Miyazaki, Shigesaburo 407, 410
Mogaung 401
Moghilev 754
Mohnke, Wilhelm 135, 718
Moletta, râul 38, 48, 577, 586
Moll, Otto 355
Molotov-Ribbentrop, Pactul 65, 762, 848
Molotov, Viaceslav 65, 83 – 84, 88, 95, 242, 259, 309
Mongmit 398
Monowitz 377
Monschau 716
Monteornet 125
Monte Cassino, bătăliile de la 15, 565, 595, 782
Montgomery, Bernard 13, 229, 331, 422, 425, 426, 428 – 430, 432, 435 – 439, 441, 443, 445, 447, 448
Moore, Stanley 135
Moravia 64
Morovskaia 499
Morrison, Herbert 787 – 788
Morshead, Leslie 434, 443

Morville 709
Moselle 714
Mosty 70 – 71
Moulin, Jean 159
Moulmein 331
Mountbatten, Louis 405, 473
Mrocza 87
Mulberry, porturi 41, 664 – 665, 682, 852
München, Acordul de la 62 – 63, 127
Murmansk 18 – 19, 23, 90, 109, 220, 520, 532 – 533, 624
Mussolini, Benito 11, 13, 50, 58, 63 – 64, 141, 143, 208, 210, 213 – 214, 230, 311, 316, 548, 578, 585 – 586, 688, 811, 820, 829
Mutaguchi, Renya 402, 405, 411 – 412
Mutschmann, Martin 655
N
Nacht und Nebel (noapte şi ceaţă), decretul 724
Naga, dealurile 399, 406
Nagara (crucişător) 386
Nagasaki 14, 28, 798, 807, 811 – 812
Nagoya 335
Nagumo, Chuichi 297, 302 – 303, 305, 382 – 386
Napoleon al III-lea 68, 125, 854
Napoleon I 247, 285, 290 – 291, 601, 712, 788
Napoli 425, 546, 550, 553 – 554, 570
Narev, râul 72
Narva 748
Narvik 19, 102, 105 – 107, 144, 187
Nash, Paul 176
Nashville, USS 799
NATO 659
Nautsi 18, 89
Neurath, Konstantin von 59
Nevski, Aleksandr 282
New Deal, program 312
Nicholson, J.B. 191 – 192
Nicolae, mare duce al Rusiei 209

Niemen, fluviul 290
Nijmegen 713
Nil, fluviu 210, 225
Nimitz, Chester W. 49, 382, 388, 807, 813
NKVD 83, 85, 257, 266, 280, 283, 293, 478, 482, 488, 505, 738, 750
Noaptea Cuţitelor Lungi 54
Nomura, Kichisaburo 298, 303
Norfolk, HMS 528 – 531
Novgorod 278, 344, 748
Nürnberg 57, 78, 642, 705 – 706
Nürnberg (crucişător) 776
Nürnberg, Procesul de la 60, 83, 101, 238 – 239, 244, 307, 310 – 311, 355, 483, 494, 724, 725, 742, 751, 788, 793, 816, 821
O
O'Connor, Richard 210 – 213, 219 – 220
O'Daniel, John W. 581
Oahu, Hawaii 29, 296 – 297, 300, 303 – 304, 316
Obersalzberg 48, 374
Oboian 39, 608
Oder-Neisse, Linia 767
Oder, fluviul 767, 769 – 770, 775, 777, 780, 838
Odessa 750, 753
Oechsner, Frederick 308
Okinawa, bătălia de la 392, 801 – 803, 805, 807
Oklahoma, USS 305
Okuchi, Denshichi 417
Okumiya, Masatake 380, 383, 872
Olbricht, Friedrich 689
Olympic, Operaţiunea 807
Omaha, plaja 13, 41, 49, 664, 676 – 680, 682
Oradour-sur-Glane 41, 685
Oran 152, 161, 170 – 171, 455 – 456
Orel 39, 278, 594, 602, 607, 612, 615, 738 – 739
Orkney, insulele 23, 101
Orne, râul 669, 673
Osborne, D'Arcy 566, 690

Oscarburg 104
Ōshima, Hiroshi 312, 769
Oslo 19, 102 – 104
Ostau, Lina von 368
Ousby, Ian 698
Outerbridge, William 296
Overlord, Operaţiunea 570, 697, 649, 664 – 665, 667, 670 – 671, 677, 678, 684, 693, 700, 719, 849, 851
Overy, Richard 266, 613, 657, 762, 786
P
Pactul Tripartit 215, 307, 829
Pad 36, 583 – 585
Palau, insulele 30, 796
Palermo 37, 550
Palestina 209, 219, 249, 341, 394, 827
Panikako, Mihail 487
Papagos, Alexander 214
Papon, Maurice 153
Pas de Calais 41, 135, 663 – 664, 670, 672 – 674, 682, 836
Patton, George S. Jr 331, 451 – 456, 458, 464 – 466, 547 – 550, 559, 663, 669, 693 – 694, 696, 707 – 709, 714, 719 – 723, 729, 777, 800, 845
Paulus, Friedrich 48, 378, 467, 473, 485 – 486, 488 – 489, 491, 494 – 496, 489 – 499, 501 – 504, 506, 591, 594, 738, 844
Pavlov, D.V. 279
Pavlov, Dmitri 260
Pavlov, Jacob 487 – 488
Pawsey, Charles 409 – 410
Pax Americana 849
Pearl Harbor 167, 226, 296 – 308, 311 – 312, 314 – 315, 321, 327328, 334 – 335, 348, 380 – 381, 385, 387, 388, 391, 404, 419, 452, 715, 795, 797, 829
Pegas, Podul 49, 673
Peleliu 803, 807
Penney, William 574, 812
Pennsylvania, USS 304

Percival, Arthur 319 – 320, 322, 324 – 326
Persic, Golful 213, 225
Petacci, Clara 585 – 586
Pétain, Philippe 127, 155, 695
Petard, HMS 538
Petrişcevo 263
Petru al II-lea, regele Iugoslaviei 215
Peşte (cifru german) 514
Phillips, N.C. 561
Phillips, Norman 680
Phillips, Tom 319
Pidgeon, Walter 188
Pienaar, Dan 434
Pillau 776
Pius al XII-lea, papă 566, 690
Ploieşti 214, 554
Plunder, Operaţiunea 729
Plunkett, USS 574
PLUTO 664, 852
Plymouth 22, 185, 815
Podul Waterloo (film) 188
Pointblank, Operaţiunea 632 – 633
Pomerania 80 – 81, 733, 770
Ponedelin, Pavel 294
Pontarlier 119, 200
Popov, Marian 607
Porsche, Ferdinand 745
Port Moresby 31, 381
Portal, Charles 299, 540, 622 – 624, 628, 630, 632 – 633, 645, 649 – 650
Potsdam, Conferinţa 793
Pound, Dudley 321, 539
Powers, James 381
Pownall, Henry 124
Poznan 72, 766
Praga 62, 64, 240, 370
Prasca, Sebastiano Visconti 214
Prevail, USS 574

Prien, Günther 97, 523
Priestley, J.B. 187
Prince of Wales, HMS 222, 319 – 321, 528 – 530
Prinz Eugen (crucişător) 517, 526 – 528, 530 – 532, 776, 832
Pripet, mlaştini 25 – 254, 271, 349, 747, 754, 756
Prohorovka 39, 48, 607 – 609, 611, 614, 616, 840
Proserpina 438
Prut, râul 753, 762 – 763
Pskov 748
Puciul de la Berărie 70, 234, 245, 825
Q
Qattara, depresiunea 35, 229, 429, 434 – 435, 437
Québec, Conferinţa de la 398, 546
Queen, Operaţiunea 714
Quincy, USS 389
Quisling, Vidkun 107
R
Rabaul 317, 329, 389 – 390
Raeder, Erich 59, 100 – 101, 171, 249, 307, 515 – 518, 526, 832, 839
Ramcke Brigade 432, 438
Ramcke, Bernhard 705
Ramsay, Bertram 57, 129 – 130, 134 – 135, 661, 714
Ramsbottom-Isherwood, Wing 532
Ramsgate 52, 171 – 172
Rangoon 329, 332, 799 – 800
Rankin, Jeannette 307
Rapido, râul 49, 559, 562
Rastenburg 48, 611
Rattenhuber, Hans 686
Rattenkrieg 477
Ravenstein, Johann von 227
Războiul Franco-Prusac 68, 125, 232, 349, 818
Războiul Ruso-Polonez 85, 476
Războiul Total 196
Reggio 36, 546
Regiunea Sudetă 62 – 63, 592, 689

Reichenau, Walther von 76, 80, 123, 149, 349
Reims 146
Reinberger, Helmuth 114
Reinhardt, Georg-Hans 124, 128
Rejewski, Marian 510
Rendulic, Lothar 700, 775 – 776, 838
Renown, HMS 99, 530
Renthe-Fink, Cecil von 104
Repulse, HMS 319 – 320
Reynaud, Paul 127, 143, 147 – 148
Rezistenţa Franceză (Maquis) 145, 205, 673 – 674, 681, 696, 698
Ribbentrop, Joachim von 13, 65, 83, 288, 310 – 312, 526, 688, 762, 793, 819, 829, 848
Richard Hovey, SS 415
Richards, Hugh 407, 409
Richthofen, Baron von 496
Ritchie, Neil 226, 228, 424
Roberts, Frank 689
Rochs, Hugo 231 – 233
Rodimţev, Aleksandr 480, 491
Rodney, HMS 103, 531
Rogers, M.A.W. 586
Rohland, Walter „Panzer" 311
Röhm, Ernst 53, 70
Roma 48, 289, 367, 464 – 465, 552, 554, 558 – 563, 566, 570 – 573, 579 – 582, 585, 644, 698, 792, 828, 852
România 80, 84, 214, 239, 469, 644, 751, 762 – 763, 772, 792, 841
Rommel, Erwin 12, 128, 133, 213 – 214, 219 – 221, 225 – 229, 249, 421, 424 – 434, 438 – 440, 443 – 449, 457, 458, 461 – 467, 495, 514, 548, 550, 629, 662, 674 – 678, 682, 684, 693, 712, 726, 743, 751, 763, 827, 832, 834, 839, 843
Roosevelt, Franklin Delano 13, 164, 166, 222 – 223, 228, 237, 239, 252, 297 – 299, 306 – 308, 312 – 317, 328, 334 – 335, 450 – 451, 457, 460, 472, 523, 532, 539, 555 – 557, 582, 624, 644 – 645, 651, 660, 667, 689, 761 – 762,

771 – 772, 787, 795, 801, 809, 829, 835, 847, 849 – 850
Roseman, Mark 365
Rosenberg, Alfred 270, 793, 820
Rosenman, Samuel 787
Roskill, Stephen 541
Ross, James A. 574
Rostock 624
Rostov-pe-Don 283 – 284, 469 – 470, 492, 498
Rothmund, Heinrich 200
Rotmistrov, Pavel 607 – 608
Rotterdam 120, 122, 127, 618
Rouen 631
Roundup, Operaţiunea 450
Royal Oak, HMS 97, 523
Ruge, Otto 104, 107
Ruhr 79, 619, 621 – 622, 632 – 636, 709, 713, 715 – 716, 729
Rundstedt, Gerd von 11, 73, 114, 129 – 130, 132 – 133, 239, 241, 255, 262, 281, 284, 349, 446, 456, 592, 662, 676, 681, 682, 684, 693, 711 – 712, 715, 720 – 721, 723, 726, 728, 763, 819, 822, 825, 836 – 837, 839
Ryuku, insulele 801
S
Saarland 80
Sackar, Josef 354 – 355, 357 – 359
Safirsztajn, Regina 356
Saipan 31, 392, 807
Saladin 244
Salerno, debarcările de la 37, 550 – 551, 553, 573, 579, 583, 660
Salla 18, 91
Salò, Republica de la 585
Salvaţi soldatul Ryan (film) 678
Salzburg 246
Sarajevo 215, 765
Saratoga, USS 301, 390
Sardinia 460, 508, 546 – 547, 561
Sarmiento, Antonio 509

Sartre, Jean-Paul 155
Saturn, Operaţiunea 492, 498
Sauckel, Fritz 234, 774
Savo, insula 31, 389
Scharnhorst (crucişător) 103, 107 – 108, 514, 517 – 518, 524 – 525, 532, 832
Schellenberg, Walter 168
Schepke, Joachim 523
Schiller, Friedrich 855
Schlieffen, Alfred von 74, 113, 231 – 233, 273, 768
Schmundt, Rudolf 272, 688
Scoones, Geoffrey 406
Segré, Emilio 809
Selassie, Haile 211
Sena 41, 669, 676, 695
Serbia 345
Sevastopol 47, 468 – 469, 473, 593, 705, 753
Seyss-Inquart, Artur 820
Shelton, Anne 188
Shigemitsu, Mamoru 14, 813
Shingle, Operaţiunea 570 – 572
Shklarek, Moshe 358
Short, Walter C. 302, 306, 629
Siberia 236, 242, 249, 261, 277, 292, 309, 342, 792, 829
Sicilia 15, 37, 213, 249, 425, 450, 457 – 458, 460, 466, 515, 546 – 548, 550, 559, 561, 579, 611 – 612, 644, 665, 851 – 852
Siegfried, Linia 45, 78, 80, 113, 119 – 120, 709, 712, 714
Siena 36, 583
Siilasvuo, Hjalmar 91
Silezia 651, 704, 766 – 767, 770, 783
Simpson, William 722, 777
Singapore 228, 318 – 325, 413, 628, 869
Sirte, golful 211
Skagerrak, strâmtoarea 101, 105
Skinflint, Operaţiunea 444

Skorzeny, Otto 585, 717
Skriabina, Elena 280
Sledgehammer, Sledge 802
Slim, William 13, 331 – 332, 405 – 406, 411, 454, 799 – 800, 847
Slovenia 216
Smersh 794
Smith, Leonard 530
Smith, Thomas 731 – 732
Smolensk 83, 254, 261 – 262, 271, 277, 288, 469, 738, 754
Smuts, Jan Christian 441, 787
Sobibór 346, 356, 358, 372
Sochaux 205
Sodenstern, Georg von 168
SOE 204 – 206, 215
Sokolov, V.P. 501, 607, 776
Sokolovski, Vasili 607, 776
Soljeniţîn, Aleksandr 762
Solomon, insulele 31, 329, 388, 392
Somme 50, 118, 131, 142, 565, 569
Sorge, Richard 256
Spaatz, Carl „Tooey” 632, 693
Spania 41, 58, 199, 457
Spartan, cricişătorul 574
Spears, Louis 143 – 145, 148, 151, 696
Speer, Albert 186, 201, 245, 361, 542, 596, 609, 617, 630 – 631, 634, 635, 637 – 642, 657 – 658, 728, 768 – 769, 773 – 774, 819 – 820, 825, 836, 846
Speidel, Hans 675
Spender, Stephen 169
Sperrle, Hugo 149, 173
Spitzy, Reinhard 288
Sponeck, Theodor Count von 440
Spruance, Raymond 383, 387
Stagg, James 671 – 672
Stark, Harold 306, 523, 647
Stauffenberg, Count Claus von 687 – 689

Steiner, Felix 780 – 781
Stevens, Roy 511, 679
Stilwell, Joseph 332, 399, 401 – 402, 404, 406
Stimson, Henry L. 306
Stokes, Richard 654
Stone, Norman 245, 657, 832
Stopford, Montagu 410
Strachan, Hew 423
Strachey, Lytton 169
Strafford, Thomas Wentworth 787
Strangeways, David 122
Streicher, Julius 793, 820 – 821
Strong, Kenneth 169, 716
Stumme, George 430, 438
Stutthof, lagăr de concentrare 739
Suedia 95, 100, 162, 199, 201 – 202, 639
Suez, Canalul 211, 229, 249, 415, 427, 548, 827
Suffolk, HMS 528 – 530, 729
Supercharge, Operaţiunea 442 – 443
Sweeney, Charles „Chuck” 813
Sword, plaja 41, 49, 678, 681
Szilard, Leo 808
T
Tagonrog 738
Taifun, Operaţiunea 12, 533
Taiwan 326, 796, 801
Takagi, Takeo 329
Takijiro, Onishi 300
Talvela, Paavo 93
Taman, peninsula 741
Tamisa 97 – 98, 183, 190, 510, 663
Tanaka, Razio 390 – 391
Tanimoto, Kiyoshi 810
Taranto, raidul de la 303, 306, 551
Tarawa 31, 392
Tavoy 331
Taylor, Frederick 654
Taylor, Robert 188

Tedder, Arthur 218, 647, 669, 682
Teheran 225, 555 – 557, 582, 771
Tel el Aqqaqir 35, 445
Telemark 205
Teller, Edward 809
Temme, Paul 138
Thailanda 299, 334
Thala 462 – 463
Thesiger, Wilfred 394
Thierack, Otto 819
Thoma, Wilhelm von 129, 438, 444 – 445, 447, 701 – 702, 745
Thomas, Georg 311
Thomsen, Petur 672
Thorn 766
Tibbets, Paul W. Jr. 631, 810
Tiddim 406
Tilburg 123
Timor 30, 329
Timoşenko, Semion 50, 94, 255, 262
Tinian 31, 810, 813
Tippelkirsch, Kurt von 504
Tirpitz 517, 532, 534, 633, 832
Tito, Josip Broz 205
Tiisalak, SS 414 – 415
Tobruk 12, 210, 219 –, 221, 225 – 226, 228 – 229, 422, 425, 429, 438, 448, 451, 827, 853
Todt, Fritz 234, 311, 505, 542
Tojo, Hideki 299 – 301, 326, 412
Tokyo 236, 256, 299, 303, 316, 326, 330 – 331, 335, 405, 416, 798, 804 – 805, 807, 810, 813, 828
Tolbuhin, Fedor 753, 764
Torgau 77
Torţa, Operaţiunea 404, 449, 453, 455 – 459, 461, 465, 660
Townsend, Peter 178
Treblinka 346, 356, 372
Trenet, Charles 695

Trevelyan, Raleigh, The Fortress 577
Tripoli 213, 221, 425, 448
Tripolitania 221
Trondheim 19, 100, 102, 105, 108
Troubridge, Thomas 570
Truman, Harry S. 772, 810 – 811, 813
Truscott, Lucian 572, 580 – 581, 584
Tuhacevski, Mihail 93
Tuker, Francis 434
Tula 91, 278, 281, 284
Tulagi 31, 389
Tulle 41, 684
Tunis 457 – 458, 460, 467, 712
Tunisia 12, 424, 437, 452, 459, 463, 514, 579, 701, 851
Turcia 199, 209, 834
Turing, Alan 511 – 513, 536, 543
Türkheim, lagărul de concentrare 362
Turner, Victor 439
Tyler, Kermit 296
U
U-Go, Operaţiunea 405 – 406
Ucraina 82, 234, 253 – 254, 266, 268 – 271, 365, 751, 755, 762 – 763, 830
Udet, Ernst 310 – 311
Uganda 342
Ulam, Stanisław 809
Ullersperger, Wilhelm 706
Umezu, Yoshijiro 14, 813
Untermenschen 74, 85, 267, 701
uraniu 778, 809, 854
Uranus, Operaţiunea 492 – 493
Ushijima, Mitsuru 802, 806
Utah, plaja 40, 49, 664, 668 – 669, 676 – 677
V
Valmontone 38, 579 – 582
Vandergrift, Alexander A. 389, 391
Varşovia 70, 73 – 74, 77, 81, 83 – 85, 131, 253, 288,

342, 360, 362, 370 – 373, 376, 697, 750, 754, 756, 758 – 762, 766, 769
Vasilevski, Aleksandr 762
Vatican 199, 563, 566
Vatutin, Nikolai 595, 597 – 598, 602 – 604, 607, 750
Vaughan-Thomas, Wynford 572
Veldenstein, castel 630
Venlo 511
Venomous, HMS 187
Verdun 127, 145, 155, 600
Verlaine, Paul 674
Vermork 205
Versailles, Tratatul de la 56 – 57, 61, 74, 76, 98, 517
Viazma 278, 281
Vichy 145, 148, 152 – 161, 171, 200, 224, 342, 449, 453, 455 – 456, 830
Victorious, HMS 530
Viena 50, 61, 70, 289, 341, 775 – 776, 792
Vietinghoff, Heinrich von 551, 555, 581, 584 – 585, 832, 839
Vietnam, Războiul din 625
Vincennes 124
Vincennes, USS 389
Vistula, fluviul 72, 756, 769 – 770
Vitebsk 265, 754
Vizuina Lupului 497, 779
Volga, fluviul 26, 251, 283, 294, 468, 471, 473 – 476, 478, 480 – 486, 488 – 492, 496 – 497, 504, 842
Volgograd 48, 468, 474, 487, 490, 775
Volturno, râul 37, 557 – 558, 562
Vonnegut, Kurt, Abatorul cinci 652 – 653
Voronej 469, 492, 595, 597, 603, 606, 612
Voroşilov, Klementi
Vosges 714
W
Wagner, Cosima 340 – 341
Wagner, Richard 370, 774
Wagner, Walter 789

Wajeblum, Ester 356
Wake, insula 31, 301, 307, 317
Wallenius, Kurt 92
Wallwork, Jim 673
Wannsee, Conferinţa de la 364 – 365
Ward, Orlando 462
Ward, USS 296
Warlimont, Walter 131, 427, 484, 541, 822, 835
Warspite, HMS 105, 218
Washington, Conferinţele de la 546, 570
Wasp, USS 301, 390
Watkins, Gwen 543
Watson-Watt, Robert 174
Watten 41, 730
Wavell, Archibald 12, 208 – 214, 216, 218 – 219, 221, 225 – 226, 323, 779
Weichs, Maximilian von 76, 149, 469, 493, 765
Weidling, Helmuth 607
Weil, Simone 159
Weinberg, Gerhard 681
Welchman, Gordon 513
Wellington, Arthur Wellesley 423, 432, 436, 629
Wells, John 138
Welsh, William 645 – 646
Werth, Alexander 757
Weser, râul 102, 708
Weygand, Maxime 127, 142 – 144, 147, 151, 163
Wheeler-Bennett, John 55
White, Geoffrey 410
Whitshed, HMS 137
Wiedemann, Fritz 69
Wigner, Eugene 809
Wildermuth, Eberhard 705
Wilfred, Operaţiunea 101
Wilhelm al II-lea, Kaiser 168
Wilhelm Gustloff (pachebot) 776
Wilhelmina, regina Olandei 123, 205
Wilhelmshaven 79, 620

Wilmot, Chester 622
Wilson, Henry „Jumbo” 213
Wimberley, Douglas 434
Wingate, Orde 13, 209, 392 – 395, 397 – 400, 402
Winkelman, Henri 127
Witzleben, Erwin von 149, 689
Wolverine, HMS 523
Wood, Kingsley 96, 197
Wormhout 135
Wright, Robert 184
Wyllie, Bruce 626 – 627
Y
Yamamoto, Isoroku 300 – 301, 305, 381 – 382
Yamashita, Tomoyuki 13, 318 – 319, 324 – 325
Yamauchi, Masafumi 411
Yanagimoto, Ryusaku 386
Yokohama 28, 303, 335, 798
Yorktown, USS 12, 301, 381 – 382, 384 – 387
Young, Peter 435
Z
Zagreb 215
Zaiţev, Vasili 481
Zaporoje 595, 747
Zeitzler, Kurt 483, 495, 497, 503, 505, 595 – 596, 600, 726
Zitadelle, Operaţiunea 595 – 596, 601 – 602, 607 – 608, 611 – 612, 616, 836
Ziua Z 13, 109, 152, 204, 515, 543, 650, 656, 664, 668, 676, 683, 696, 699, 727, 731, 737, 753, 763, 827, 836, 840, 847
Zonhoven 721
Zuckerman, Solly 647
Zuikaku 381
zuluşi, războiul cu 408
Zyklon B 345, 348, 350, 352, 354 – 355, 366
Nota 1362 Numărul paginilor se referă la ediţia tipărită a cărţii şi la ediţia digitală în format PDF.
Cuprins

Lista ilustraţiilor
Lista hărţilor
Prefaţă
Preludiu. Pactul
Partea I: ASALTUL
1. Patru invazii: septembrie 1939-aprilie 1940
2. Führer Imperator: mai iunie 1940
3. Insula ultimei speranţe: iunie 1940-iunie 1941
4. Disputa litoralului: septembrie 1939-iunie 1942
5. Lovind cu piciorul în uşă: iunie-decembrie 1941
6. Taifunul Tokyo: decembrie 1941-mai 1942
Partea a II-a: APOGEUL
7. Eterna ruşine a omenirii: 1939 – 1945
8. Cinci minute în Midway: iunie 1942-octombrie 1944
9. Miezul nopţii în Grădinile Diavolului: iulie 1942-mai 1943
10. Maica Rusie îngenunchează Vaterlandul: ianuarie 1942-februarie 1943
11. Manevrele aeriene şi navale: 1939 – 1945
12. Către peninsulă: iulie 1943-mai 1945
Partea a III-a: RĂZBUNAREA
13. O uimitoare răsturnare de situaţie: martie-august 1943
14. Cruda realitate: 1939 – 1945
15. Cucerirea Normandiei: iunie-august 1944
16. Occidentalii la porţile Germaniei: august 1944-martie 1945
17. Armata Roşie la porţile Germaniei: august 1943-mai 1945
18. Ţara Soarelui-Apune: octombrie 1944-septembrie 1945
Concluzie. De ce au pierdut puterile Axei cel de-al Doilea Război Mondial?
Abrevieri
Bibliografie
Index